

IMPACT FACTOR: 5.564

CERTIFICATE

OF APPRECIATION

PKP | INDEX

THIS CERTIFICATE IS PROUDLY PRESENTED TO

Ismoilova Mahsuma Narziqulovna

In recognition of the paper publication of research paper on:

Educational Research in Universal Sciences

with the title:

***CHIZIQLI ALGEBRAIK TENGLAMALAR TIZIMINI MATHCAD
DASTURI YORDAMIDA YECHISH***

Vol.3 No.1 Special issue 2 (2024): Educational Research in Universal Sciences

ERUS.UZ

January 2024

DATE

SIGNATURE

ISSN: 2181-3515

M. KURBONOV

DIPLOMA

THIS DIPLOMA IS PROUDLY PRESENTED TO

Ismoilova Mahsuma Narziqulovna

In recognition of the paper publication of research paper on:

Educational Research in Universal Sciences

Vol.3 No.1 Special issue 2 (2024): Educational Research in Universal Sciences

ERUS.UZ

January 2024

DATE

SIGNATURE

M. KURBONOV

ISSN: (2181-3515)

VOLUME 3, SPECIAL ISSUE 2

Scientific Journal

ERUS

Educational Research in Universal Sciences

Scientific Journal Impact Factor : 5.564

ISSN: 2181-3515

Economics
Exact Sciences
Natural Sciences
Medical Sciences
Arts and Culture
Technical Sciences
Philological Sciences
Pedagogical Sciences
Psychological Sciences
Social Sciences and
Humanities

zenodo

PKP|INDEX

2024/1

ISSN 2181-3515
VOLUME 3
SPECIAL ISSUE 2
JANUARY 2024

<https://erus.uz/>

**EDUCATIONAL RESEARCH IN UNIVERSAL SCIENCES
VOLUME 3, SPECIAL ISSUE 2, JANUARY, 2024**

EDITOR-IN-CHIEF

M. Kurbonov

Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, National University of Uzbekistan

EDITORIAL BOARD

Sh. Otajonov

Professor, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, National University of Uzbekistan

I. Tursunov

Professor, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Chirchik State Pedagogical University

B. Eshchanov

Professor, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Chirchik State Pedagogical University

J. Usarov

Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, Chirchik State Pedagogical University

G. Karlibayeva

Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, Nukus State Pedagogical Institute

H. Jurayev

Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, Bukhara State University

Y. Maxmudov

Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, Termez State University

K. Ismaylov

Professor, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Karshi State University

Sh. Sodikova

Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, National University of Uzbekistan

Sh. Pazilova

Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Academy of the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan

E. Xujanov

Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Tashkent State Pedagogical University

H. Qurbanov

Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Tashkent State Transport University

F. Khazratov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Bukhara State University

M. Mansurova

Associate Professor, Candidate of Pedagogical Sciences, Tashkent State Transport University

TABIIY GAZNI OLTINGUGURTLI BIRIKMALAR VA KARBONAT ANGIDRIT GAZIDAN TOZALASH

Sh.Sh. Turdiyev

QarMII “Foydali qazilmalar geologiyasi va razvedkasi” kafedrası mudiri

E-mail: shahboz_01011991@gmail.com

J.Sh. Rabbimov

QarMII “Foydali qazilmalar geologiyasi va razvedkasi” kafedrası assistenti

E-mail: rabbimov1933@gmail.com

A.R. Boboxonov

QarMII “Foydali qazilma konlari geologiyasi, qidiruv va razvedkasi”
yo‘nalishi 2-kurs talabasi

ANNOTATSIYA

“SHo‘rtanneftgaz” va “Muborakneftgaz” MCHJlarning tarmog‘idagi konlardagi yo‘ldosh gazlarni ajratib olish va utilizatsiya qilish loyihalarini amalga oshirish ishlarini jadallashtirish jarayonlarini tahlili hamda pastbosimli konlarda yo‘ldosh neft gazlaridan va mash‘ala gazlarini bosimini oshirish hisobiga undan foydalanish masalalari tadqiqot qilingan.

Kalit so‘zlar: Kondensat, issiqlik almashtirgich, benzin ajratgichlar, yuqori qaynovchi parsial, fraksiya, mash‘ala gaz, nasos, qizdirgich.

PURIFICATION OF NATURAL GAS FROM SULFUR COMPOUNDS AND CARBONIC ANHYDRIDE GAS

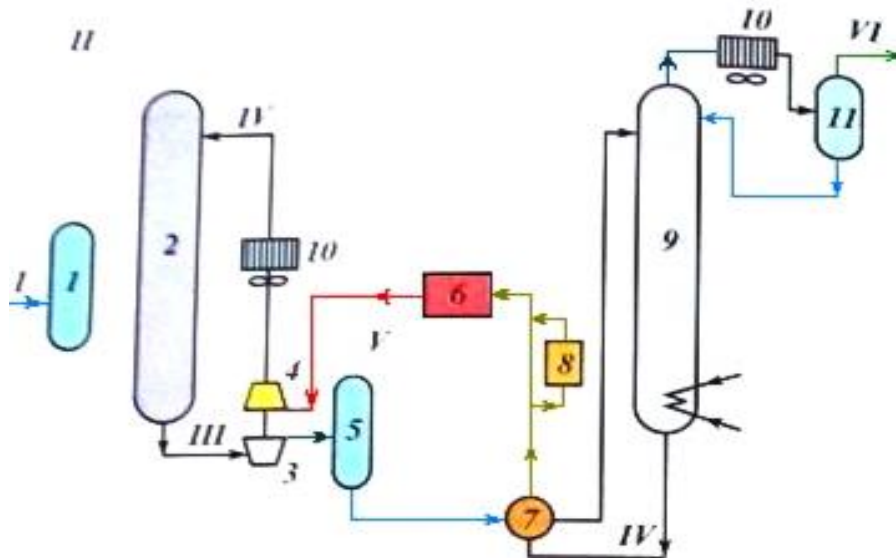
ABSTRACT

Analysis of the processes of accelerating the implementation of the projects for the extraction and utilization of satellite gases in the fields of “Shurtanneftgaz” and “Muborakneftgaz” LLCs, as well as the study of the issues of using satellite oil gases in low-pressure fields due to increasing the pressure of flare gases.

Keywords: Condensate, heat exchanger, gasoline separators, high-boiling partial, fraction, flare gas, pump, heater.

Ko‘pgina tabiiy gaz konlarida gazning tarkibida oltingugurt birikmalari va karbonat angidrit gazi bo‘lib, ular nordon gazlar deb ataladi. Oltingugurt birikmasi

gazni qayta ishlash jarayonida katalizatorlarni buzadi, yonganda CO₂ va CO₃ oksidlari paydo bo'ladi, atmosfera havosiga chiqarilganda insoniyat va atrof muhit uchun xavflidir. Vodorod sulfid va karbonat angidrit CO₂ gaz suv mavjud bo'lgan muhitda po'lat quvurlarda, quvur uzatmaning jihozlarida, kompressor mashinalarida korroziyani hosil qiladi. Ular mavjud bo'lganda gidratlanish tezlashadi. Oltinugurt komponentlari mavjud bo'lganda iste'molga beriladigan gazning tarkibiga yuqori talablar qo'yiladi. Hozirgi vaqtda vodorod sulfidning H₂S tabiiy gazda ruxsat etilgan miqdori 5,7 mg/m³, umumiy oltinugurt 50 mg/m³ dan yuqori emas, karbonat angidrit CO₂ gazining miqdori esa 2 % dan ko'p emas. Tabiiy gazning oltinugurtli komponentlari birinchi navbatda H₂S oltinugurt ishlab chiqarish uchun asosiy xom ashyo hisoblanadi. Tabiiy gazning vodorod sulfidi birikmasidan eng toza va arzon oltinugurt olinadi ("Sho'rtanneftgaz" MChJ va "Muborakneftgaz" MChJ konlaridagi H₂S ning miqdori keltiriladi).

1-rasm. Kimyoviy absorbsiya usulida tabiiy gazni tozalash qurilmasining sxemasi:

1-ajratgichga kirish; 2-absorber; 3-gidravlik turbina; 4-nasos; 5-shamollatgich; 6-oraliqqa o'rnatilgan sig'im; 7-issiqlik almashtirgich; 8-filtr; 9-desorber; 10-havo sovutgichi; 11-refleksli ajratgich; I-xom gaz; II-tozalangan gaz; III-tuyintirilgan absorbent; IV-regeneratsiyalangan absorbent; V-shamollatilgan gaz; VI-nordon gaz.

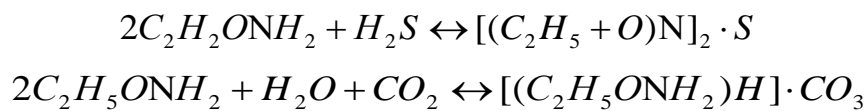
Katta hajmdagi gazlarni tozalashning an'anaviy usullariga quyidagi jarayonlar kiradi: nordon komponentlarni qazib olish, tozalangan gazni ishlab chiqarish; oltinugurtdagi nordon gazlarni qayta ishlash; chiqib ketuvchi gazlarni tozalash yoki yoqish; yongan gazlarni tozalash.

Tabiiy gazning tarkibidagi yuqori komponentlarni olish uchun asosan absorbsiyali regenerativ jarayonlar qo'llaniladi.

Gazdan nordon komponentlar kimyoviy yoki fizik absorbsiya jarayonida olinadi. Undan keyin esa oltingugurt ishlab chiqarish qurilmasiga yo'naltirilgan toyintirilgan absorbent regenerasiya qilinadi va nordon gazning oqimi olinadi.

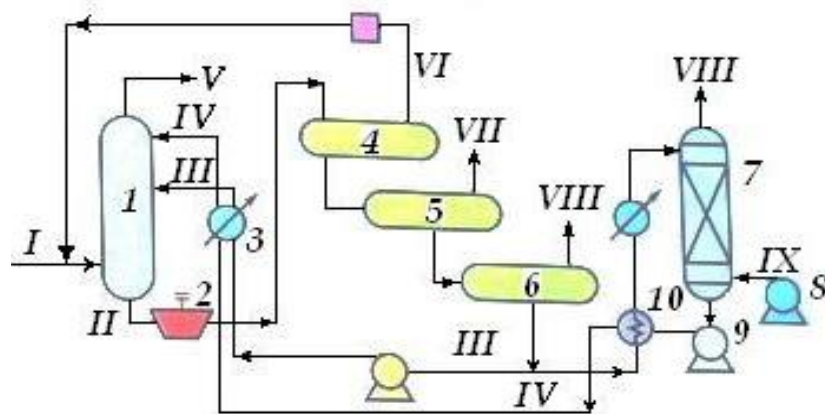
Kimyoviy absorbsiya jarayonlarida yutuvchilarni suvli aralashmasi qo'llaniladi. Kimyoviy yutuvchilar sifatida monoetanolamin, dietanolamin, diglikol'amin, ishqorli metallar.

Monoetanolamin jarayoni ko'p qo'llaniladi va yutuvchilar bilan yuqori darajada reaksiyaga kirishuvchanligi bilan tavsiflanadi. U yuqori darajada kimyoviy chidamli va kapital sarf xarajatlari kam. Monoetanolaminning oltingugurt va nordon karbon gazlari o'zaro ta'sir etish reaksiyasini quyidagi ko'rinishdagi tenglamalar orqali ifodalash mumkin:

Jihozlarni korroziyalanishini keltirib chiqarmaslik uchun monoetanolaminning eritmadagi suvli aralashmasi 15-20 % dan oshmaydi.

Tabiiy gazni oqimidagi nordon gazlar fizik absorbent bilan tasniflanadi va yutuvchilarni sirkulyasiyada neftni tezlik bilan yutilishi, kam energiya xarajatlari, gabarit o'lchamlarining katta emasligi va jihozlarning soddaligidir. Eritgichlarning tarkibiga kirib keladigan gazning tarkibi, haroratga va bosimga asoslanadi, unga keyinchalik navbatdagi ishlov berish va tozalangan gazning talablari ham hisobga olinadi (2-rasm).

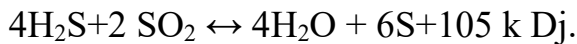
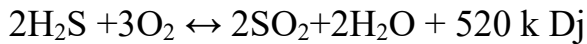

2-rasm. Fizik absorbsiya usulida gazni quritish qurilmasining sxemasi:

1-absorben; 2-detander; 3-sovutgich; 4,5 va 6-birinci, ikkinchi va uchinchi pog'ona shamollatgichlari; 7-bug'lantirish kolonnasi; 8-havo purkagich; 9-nasos; 10-issiqlik almashgich; I-kirib keluvchi gaz; II-toyintirilgan absorbent; III-dag'al generasiyalangan absorbent; IV-mayda generasiyalangan absorbent; V-tozalangan gaz; VI-resiklangan gaz, VII-o'rtacha bosimda shamollatilgan gaz; VIII- nordon gaz; IX-havo yoki inert gaz.

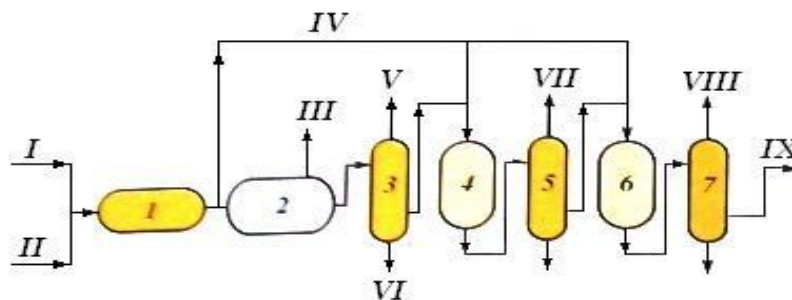
Tabiiy gazni tozalashni ikkinchi jarayonida – oltingugurtli birikmalardan oltingugurt ajratib olinadi. Katta hajmdagi tabiiy gazning oqimiga ishlov berilganda Klaus jarayonining har xil modifikasiyalaridan foydalaniladi. U havodagi kislorodni regenerasiya kolonnasining absorbsiya jarayonida kirib keluvchi vodorod sulfid bilan katalizatorlik reaksiyasiga asoslangan.

Klaus reaksiyasi ikki bosqichda bo‘lib o‘tadi.

Oltingugurtni chiqishini ko‘paytirish uchun mos bo‘lgan jarayon ikki bosqichli reaksiyada olib boriladi. Birinchi boshlanishida Klaus pechida yuqori haroratda vodorod sulfidning bir qismi yoqiladi va oltingugurt oksidi olinadi.

Natijada juda yuqori haroratda va vodorod sulfidni havo bilan katalitiksiz yoqish zavodiga oltingugurtni chiqishi 60%ni tashkil qiladi. Yuqori haroratli yoqish va yongan mahsulotlarni issiqligi utilizatsiya qilingandan so‘ng yoki bir nechta Klausning katalitik konvertorlari o‘rnatiladi, ya‘ni bu yerda qolgan vodorod sulfid kislorod bilan o‘zaro reaksiyalanadi.

3-rasm. Klaus qurilmasini bir oqimli jarayonining sxemasi:

1-likopcha va reaksiya kamerasi; 2-qozonli utilizator; 3,5,7-kondensatorlar; 4-6-mos bo‘lgan birinchi va ikkinchi katalitik konvertorlar;

I-nordon gaz; II-havo; III, VIII-bug‘ (yuqori bosimli); IV-issiq gazning bog‘lanma chizig‘i; V, VII-bug‘ (past bosimli); VI-oltingugurt; IX-“xvostovikli gaz”.

Katalitik reaksiyasining haroratini pasayishi oltingugurtning chiqish moyilligini oshiradi. Birinchi holatda Klaus qurilmasidan uzoqlashgan gazlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri qayta tozalash qurilmasiga beriladi, ikkinchi holatda-esa hamma oltingugurt birikmasi CO₂ hosil bo‘lguncha yoqiladi va faqat shundan keyingina qayta tozalash qurilmasiga kirib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Rabbimov, J. (2022). UGLERODLI PO'LATLARNING KONSTRUKTIV MUSTAHKAMLIGINI VA KORROZIYAGA BARDOSHLILIGINI OSHIRISH. Eurasian Journal of Academic Research, 2(8), 227-234.
2. Турдиев, Ш. Ш. У., Комилов, Б. А. У., & Раббимов, Ж. Ш. (2022). АНАЛИЗ ТЕКУЩЕГО СОСТОЯНИЯ И ПРОБЛЕМЫ РАЗРАБОТКИ ПОДГАЗОВИХ НЕФТЯНИХ ЗАЛЕЖЕЙ. Универсум: технические науки, (11-3 (104)), 58-62.
3. Shahboz, S., Komilov, B., & Rabbimov, J. (2022). YO 'LDOSH GAZLARNI TOZALASH, SUYUQLIK, GAZNING HARORATI VA YENGIL UGLEVODORODLARNI UTILIZATSIYA QILISHNING ZARURLIGI. Eurasian Journal of Academic Research, 2(11), 677-680.
4. Turdiyev, Sh., Komilov, B., Rabbimov, J., & Azimov, A. (2022). Suyultirilgan uglevodorod gazlarini olishning resurslari va manbalari. Eurasian Journal of Academic Research, 2(11), 505-509.
5. Shermamat o'g'li, T. S., Asqar o'g'li, K. B., & Karim o'g'li, K. O. (2022). STG (LNG) TABIIY GAZDAN SAMARALI FOYDALANISHNING ASOSIDIR. Journal of new century innovations, 10(2), 35-37.
6. Shermamat o'g'li, T. S., Shodmonkulovich, R. J., & Rustamovich, B. A. (2022). SUYULTIRILGAN TABIIY GAZNI ISHLAB CHIQRISH TEXNOLOGIYASI VA UNI O'ZBEKISTONDA QO'LLASHNING IMKONIYATLARI. Journal of new century innovations, 10(2), 38-41.
7. Shermamat o'g'li T. S. et al. NEFT GAZLARIDAN SUYULTIRILGAN UGLEVODORODLARNI ISHLAB CHIQRISHNI TADQIQOTLASH //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 16. – №. 4. – С. 67-74.

DESCRIPTION OF FOLKLORE, EPICS

Mamatkhalilova Dinora Mukhtorovna

Teacher of native language and literature of
vocational school No. 1 in Margilan city

ABSTRACT

This article discusses the national epics containing the national customs and traditions of the Uzbek people and their classification, their role and importance in studying the culture and past of our people.

Keywords: folklore, epic, adventure, bakhsha, jirov, herald, enlightener, alpomish, monument.

INTRODUCTION

Doston is one of the widespread and large genres of Uzbek folklore. Its creation is closely related to the spiritual and household image of our people, social and political struggles, moral and aesthetic views, ideas about justice and truth, freedom and equality, heroism and patriotism. For centuries, people's lifestyle, dreams and expectations have determined the theme of epics, the essence of the plot and composition. The magnificent poetic summaries and high artistic symbols of Uzbek epics make them unique examples of world folklore - Russian bilinas, Ukrainian dumas, Kyrgyz "Manas", Karakalpak "Forty Maidens", Indian "Mahabharata", great epics of the West and East.

MATERIALS AND METHODS

The word "epic" is used in the meaning of short story, story, adventure, glory, description and praise. As a literary term, this name refers to large-scale epic works in folklore and written literature. However, they differ significantly in terms of means and methods of depicting life.

Uzbek folk epics have gone through a very different stage of historical development. Its ancient samples have not been preserved. It has reached us through word of mouth for many centuries.

RESULTS AND DISCUSSION

The development of the epic, a high art form of folklore, and the development of the epic is connected with the name of the Bakhshis. According to the famous scientist Hodi Zarifov, bakhshi is derived from the Mongolian and Buryat words "bakhsha" and means "master, enlightener". In Uzbeks, bakhshi, in a broad sense, is a folk storyteller who sings, remembers and passes down stories from generation to generation. Among

the people, the word “bakhshi” is used in two meanings. In some places, it is used for a person who sings epics, and in some places, it is used for a person who performs spells, fortune-telling, and shamanism.

In the distant past, these two tasks were performed by one person. In many places, the person who performs the second task is expressed by various regional words, such as kushnoch, duokhan, kinnachi, sick nurse. For example, bakhshi is a person who sings epics in Turkmens, the term bakhshi is used in Kazakhs and Kyrgyz for sorcerers and soothsayers. In Uzbekistan, bakhshi is widely used in the sense of a folk storyteller, a professional artist, and it has become firmly established as the main term in Uzbek folklore. During the Mongol invasion, Buddhist monks, Mongol surgeons, scribes from Turkic nations who copied various documents and letters in Uyghur script, scribes from Chigatai ulus, Golden Horde, Kazan, Crimean Khanate, In the Baburi state, the big officials who kept the accounts of the military units and paid their salaries, in the Bukhara khanate, the people who kept the budget for the construction of state buildings, and in the Turkmen clan elders were also called bakhshi.

In some parts of Uzbekistan, the folk storyteller is known by different names other than Bakhshi. For example, the Uzbeks of Surkhandarya, Kashkadarya, Yuzbashi, Southern Tajikistan called Soki, Sozandan in some parts of Surkhandarya and Southern Tajikistan, Enumerator in the Fergana Valley, Jirov, Jarchi, Aqin, Akhun, etc. in some districts. It is also common to call the poet a poet. Poet is an Arabic word used to refer to representatives of written and oral literature who are creators of poetic works. Bakhshis who can create new versions of their epics, even new epics, are called bakhshi. For example, Fazil bakhshi, Polkan bakhshi, Islam bakhshi and others.

Bakhshis sing folk epics in a certain tone, in many places, in dumbar, and in some places, in kobiz or dutor. Khorezm Bakhshis perform epics mainly on dutor, accompanied by gizjak and balomon musicians. From the 30s of the 20th century, Khorezm Bakhshis began to sing epics on string and rubab. In this regard, there were cases where violins were used in the ensemble of some Bakhshis, and there were cases of bringing a conductor and even a player to the ensemble. An example of this is the Bola Bakhsh ensemble in Khorezm.

In Khorezm, another type of artists who sing epic works, excerpts from them and some terms are known as khalfas. Half-breeding is common mainly among women. The art of khalfaliki is mainly of two types [2]:

- ensemble blankets;
- single cousins.

Ensemble khalfa consists of three people - ustoz khalfa (plays the accordion and sings), doirachi (accompanies the song, sometimes dances), and players (dances with

the kiraq, sings yalla and lapar, etc. Bibi Shaira, Ojiza, Onajon Safarova, Nazira Sobirova are such halfas.

Single halfas perform epics and songs without music. They read epics by heart or from manuscripts and books in a pleasant tone, perform wedding songs such as “Yor-yor”, “Kelin Salamo”, “Mubarak” became famous with Khorezm halfas are more “Ashiq Gharib va Shahsanam”, “Ashiq Aydin”, “Qissai Zebo”.

They perform epics such as “Bozirgon” and Makhtumkuli’s poems, various ritual songs and songs created by themselves. Khalfalik as an attractive and stylish women’s art continues widely in the Khorezm oasis these days.

Uzbek epics have a traditional way of singing epics. Usually epics are organized in the evenings from late autumn to early spring. All the listeners were sitting in the hotel where Bakhshi was invited. Bakhshi was sitting at the far end of the house. The epic singing started after a small party. Bakhshi previously sang several songs, and Khorezm Bakhshis used to sing excerpts from epics or Makhtumquli’s ghazals, songs with admonition content as a song. In regions other than Khorezm, “What can I say?” addressed to the listeners with the term. Epics were sung for several days.

During the singing of the epic, Bakhshi found words and tunes suitable for each image in the epic, and in their own words, “boils”. Addressing the listeners alternately, he attracted their attention. When reaching the climax of the epic, the body movements of the bakshi, the shaking of the head, and the balancing of the drum, combined with the melody and the words, create a whole rhythmic situation.

In the past, each region had its own traditions and epic schools. For example: it is known that Ulug Jirchi served under Genghis Khan, Kamolzada served in the Tokhtamish palace, Riza Bakhshi served under Jahan Mirza and Khan of Khiva Muhammad Rahim Khan II, and Ernazar Bakhshi served in the palace of Bukhara emir Nasrulla. Palace buffs created works in praise of khans and begs. Currently, in Uzbek folklore studies, schools of poetic epics such as Bulungur, Kurgan, Shahrissabz, Kamay, Sherabad, Southern Tajikistan, and Khorezm have been identified - great centers of the art of bakhshi.

The Bulungur epic school is famous for performing heroic epics. The last talented representative of this school is Fazil Yuldosh oglu (1872-1955). Great epics such as “Alpomish”, “Yodgor”, “Yusuf bilan Ahmed”, “Zulfizar”, “Malikai Ayyar”, “Nurali”, “Murodkhan”, “Shirin bilan Shakar” were recorded from it. His brothers, known as Yoldosh, Koldosh, and Suyar poets, also sang epics. One of the greatest benefactors of the Bulungur school was Muhammad, a poet who lived in the second half of the 18th century, and who mentored Yuldosh bulbul. This school unites dozens of poets such as poet Chini, Rahim bulbul, Jura, poet Fazil, and Yorlakab.

CONCLUSION

Many Bakhshis living in the south of Uzbekistan are associated with the Sherabad epic school. The famous representative of this school who lived in the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century was Shernazar Beknazar son and his students - Mardonaqul Avliyokul son, Normurod Bakhshi, Nurali Boymat son, Boriboi Ahmed son. Bakhshi poets such as Gli are representatives of this school. Since the Bakhshis of Surkhandarya, Kashkadarya and South Tajikistan are always in contact with each other, many of their epics are associated with the Sherabad school of epics. Their repertoire includes “Golden Pumpkin”, “Ollonazar Olchinbek” and other epics. The epics of the Uzbek-Lakai Bakhshis living in Southern Tajikistan have their own characteristics in terms of artistic means. Part of their repertoire is the epic “Goroguli”.

REFERENCES:

1. Tursunov S. Ethnography of Surkhandarya. - Tashkent: Tafakkur, 2020. - 208 p.
2. Sayfullayev B., Yolosheva S., Eshankulov J., Ashirov A., Tashmatov O'. Intangible cultural heritage - folklore performance art traditions. Study guide. - T.: Navroz, 2017. 216 p.
3. Uzbek national folk art and ethnocultural values. Study guide. - T.: Navroz, 2014.
4. Intangible cultural heritage of Uzbekistan. National commission of the Republic of Uzbekistan on UNESCO affairs, 2017. 255 p.

RACOLLECTION OF A CLINICAL CASE OF ACUTE ADRENAL INSUFFICIENCY IN A YOUNG PATIENT DUE TO PULMONARY TUBERCULOSIS

Negmatova Gulzoda Shukhratovna

Scientific adviser: PhD.

Head of the Department of Endocrinology, Samarkand State Medical University

Mansurova Gulsum Zaydinovna

Assistant of the Department of Endocrinology, Samarkand State Medical University

Ibragimov Kamronbek Uktam o'g'li, Abdiyev Lazizbek Sobir o'g'li

Clinical Resident of the Department of Endocrinology,
Samarkand State Medical University

ABSTRACT

Acute adrenal insufficiency (AIF) is an urgent condition caused by a sudden and/or significant decrease in the functional reserves of the adrenal cortex. SCI is quite rare - 2-3% among severely ill patients in intensive care units. ACI can develop in patients with previously undiagnosed primary chronic adrenal insufficiency (CAI) when exposed to severe stress (trauma, surgery, blood loss) and often ends in death. Chronic primary adrenal insufficiency (PAI) was first coined by Addison and is, therefore, termed Addison's disease [1]. The prevalence rate of Addison's disease in western countries is 82–144 cases per million people [2].

Keywords: tuberculosis, hypoplasia, hyperpigmentation, hyperkalemia, hyponatremia.

INTRODUCTION

Acute adrenal insufficiency (AIF) is an urgent condition caused by a sudden and/or significant decrease in the functional reserves of the adrenal cortex. SCI is quite rare - 2-3% among severely ill patients in intensive care units. ACI can develop in patients with previously undiagnosed primary chronic adrenal insufficiency (CAI) when exposed to severe stress (trauma, surgery, blood loss) and often ends in death. Chronic primary adrenal insufficiency (PAI) was first coined by Addison and is, therefore, termed Addison's disease [1]. The prevalence rate of Addison's disease in western countries is 82–144 cases per million people [2]. Addison's disease has an unusual presentation with diverse signs and symptoms that are easily ignored, such as

sleep disturbances, mood and behavior changes with decreased motivation. The symptoms are uncommon and often regarded as the primary cause of delayed diagnosis [3]. The symptoms, if ignored, may develop adrenal crises before seeking medical attention [4]. Autoimmune diseases account for 70% – 90%, with tuberculosis accounting for only 7% – 20% of PAI cases [5]. However, adrenal tuberculosis is still the primary cause of PAI in developing countries [6,7]. Tuberculosis affects endocrine glands, including hypothalamus, pituitary, thyroid, and pancreas, particularly the adrenal gland [8]. The onset of adrenal tuberculosis is insidious and will seriously affect patients' quality of life and become life-threatening if not no treatment conducted in time.

Target: from to study a case of the development of acute insufficiency in a patient suffering from pulmonary tuberculosis for a long time during surgical treatment - thoracotomy. OUI was not diagnosed and resulted in death.

Objectives: to identify the possible causes of the development of CIU in this patient, to analyze the features of this clinical case, to find out what difficulties there were in making a diagnosis of CIU during life.

MATERIALS AND METHODS

The medical history of a patient who was being treated at a regional tuberculosis clinic with a diagnosis of pulmonary tuberculosis was analyzed. The conclusion of the pathological autopsy was studied in detail, where histological examination of the adrenal tissue revealed severe hypoplasia of the cortex and medulla.

RESULTS

After a detailed analysis of the medical history, it was established that the patient had chronic congenital disorder that was not diagnosed during life for objective reasons: – the disease had a latent course, there were no symptoms such as skin hyperpigmentation, hyperkalemia, hyponatremia; – due to the presence of a severe infectious disease (pulmonary tuberculosis), complaints such as loss of appetite and weakness were regarded as a manifestation of this pathology and a consequence of powerful antibacterial and specific therapy; – blood pressure numbers – 90/60-110/70 mmHg. – did not cause serious concern in a woman of asthenic physique with a weight of 54 kg and a height of 164 cm. The patient suffered from pulmonary tuberculosis for more than five years with frequent exacerbations. The last relapse of the disease occurred during childbirth. Over the past year, the patient has undergone multiple subanesthetic bronchoscopy, sanitation fiberoscopy, massive antibacterial therapy, resection of several segments of the lung with blood loss of about 1 liter - without effect. During a second thoracotomy with massive blood loss and transfusion of blood substitutes, the patient died from acute respiratory failure, which led to a sharp drop in blood pressure, atrial and ventricular fibrillation of the heart with the development of

acute cardiovascular failure, which was the immediate cause of death.

CONCLUSIONS

Diagnosing CNN, especially against the background of severe pathology and in the absence of an important symptom - skin hyperpigmentation, is often difficult, because other manifestations of CNN - weakness, weight loss, hypotension - are not specific. As a result, quite often the disease is diagnosed only at the stage of acute Addisonian crisis (AC), an extremely life-threatening condition with a mortality rate of 45-50%. Therefore, early diagnosis of CNN becomes important for the prevention of this life-threatening disease.

REFERENCES:

1. Salimova DE, Daminov AT. A CLINICAL CASE BASED ON THE EXPERIENCE OF TREATING HYPERTENSION IN A PATIENT WITH TYPE 2 DIABETES MELLITUS, OBESITY AND VITAMIN D DEFICIENCY. *Educ Res Univers Sci.* 2023;2(12):150-154.
2. Sh, N. G., Salimova, D. E., Oybekovna, X. S., Qamariddinova, X. A., & Amin o'g'li, B. J. (2022). ENDOCRINE GLANDS, STRUCTURE, AGE FEATURES, FUNCTIONS. *PEDAGOG*, 5(5), 341-345.
3. Shukhratovna, N. G., & Erkinovna, S. D. (2023). Features of the Course of Type 2 Diabetes Mellitus in Combination with Arterial Hypertension and Ways to Correct Them. *Eurasian Medical Research Periodical*, 17, 39-41.
4. Shukhratovna, N. G., & Erkinovna, S. D. (2022). THE ROLE OF GASTROINTESTINAL HORMONES IN THE PATHOLOGY OF THE DIGESTIVE SYSTEM. *PEDAGOG*, 5(6), 408-412.
5. Негматова, Г. Ш., & Салимова, Д. Э. (2023). Особенности течения сахарного диабета 2 типа в сочетании с артериальной гипертензией и пути их коррекции. *Та'lim fidoyilari*, 2(1), 82-86.
6. Sobirjonovna K. N. Factors determining the clinical significance of depeptidyl peptidase 4 inhibitors in the treatment of patients with type 2 diabetes mellitus // *World Bulletin of Public Health.* 2022. Т. 8. – С. 67-72.
7. Курбонова Н.С. Негматова Г.Ш. "Ортикча вазли қизларда хайз даврининг бузулиши"// *Тиббиётда янги кун.* 9(47) 287-291 бет. 2022
8. Курбонова Н.С. Негматова Г.Ш. "Эриктильная дисфункция у больных сахарным диабетом и ее клинический анализ"// *Биомедицина ва амалиёт* 5.1 сон. 160-165 бет. 2022 йил.
9. Курбонова Н.С. "Clinical manifestations and classification of lesions of the macular area in diabetes." *Eurasian scientific herald.* Vol13/2022/ 97-101стр.
10. Курбанова Нозима Сабиржановна "FACTORS DETERMINING THE CLINICAL SIGNIFICANCE OF DEPIPTIDYL PEPTIDASE 4 INHIBITORS IN THE TREATMENT OF PATIENTS WITH TYPE 2 DIABETES MELLITUS" *World Bulletin of Public Health (WBPH)* Volume-8, March 2022 67-72

11. Nazira K., Siddikovna T.G., Davranovna D.A., Takhirovich D.A., Tulkinovich O.S. (2021). Cardiovascular complications in patients with covid and diabetes mellitus 2. Central Asian Medical and Natural Science Journal, 2(3), 37-41.
12. GROWTH HORMONE FOR THE TREATMENT OF HEREDITARY DISEASES IN CHILDREN Ortikov Shahzod Tulkinovich. Karimova Nazira Alimovna, Kurbanova Nozima Sobirjanovna, Daminov Abdurasul Takhirovich / International Journal of Innovative Engineering and Management Research. 2021 281-284.
13. Features of the course of type 2 diabetes mellitus with arterial hypertension and ways of their correction Negmatova Gulzoda Shukhratovna, Salimova Dildora Erkinovna Eurasian Medical Research Journal 17, 39-41, 2023.
14. FEATURES OF THE TECHNIQUE OF TYPE 2 DIABETES MELLITUS IN COMBINATION WITH ARTERIAL HYPERTENSION AND WAYS OF CORRECTION IX G.Sh. Negmatova, D.E. Salimova LLC "Research and publications", Enlightener, 2023.
15. Features of the coexistence of type 2 diabetes mellitus with arterial hypertension and their treatment Gulzoda Shukhratovna Negmatova, Dildora Erkinovna Salimova LLC "Ochik fan", Science and education, 2023.
16. Khalimova Z.Yu. and G.Sh. Negmatova. Autoimmune polyglandular syndromes. Literature review". Central Asian Journal of Medical and Natural S
17. ДАМИНОВ А., ХАЙДАРОВ О., ХАСАНОВА М. И АБДУКАХОРОВА Р. (2023). ОСЛОЖНЕНИЯ ГЛЮКОКОРТИКОИДНОЙ ТЕРАПИИ У ПАЦИЕНТОВ С ДИАБЕТОМ, ПЕРЕЖИВШИХ КОВИД-19. Евразийский журнал медицинских и медицинских наук , 3 (4), 197-200.ciences 2.4 (2021): 166-175.
18. Khamidova M.N., Ismatova I.F., Zh.Sh. Berdirov, G.Sh. Negmatova and A.T. Daminov. "DIABETES AND COVID-19". Eurasian Journal of Medicine and Natural Sciences 2, no. 13 (2022): 190-204.
19. Takhirovich D.A., Burchaklar S.J.A., Shukhratovna N.G., Shukhratovna S.G., Zainuddinovna M.G. (2022). COURSE OF COVID-19 IN PATIENTS WITH DIABETES. Web of Scientist: International Journal of Scientific Research, 3(02), 73–76.
20. Takhirovich D.A., Korners S.J.A., Shukhratovna N.G., Shukhratovna S.G., Zainuddinovna M.G. (2022). COURSE OF COVID-19 IN PATIENTS WITH DIABETES. Web of Scientist: International Journal of Scientific Research, 3(02), 73–76.
21. Abduvali, X., Otabek, S., Asilbek, E., & Daminov, A. T. (2023). TYPE 2 DIABETES: TIME TO CHANGE THE CONCEPT. Science and innovation, 2(D4), 165-167.
22. Togaeva G.S. «Ўз-узини назорат қилиш мактабида ўқиган қандли диабет 2 тип билан касалланган беморларнинг клиник ва биохимиявий курсаткичлари». Journal of Biomedicine and Practice 2 Special Issue. Tashkent in 2020. Pages 132-135.
23. Togaeva Gulnora Siddikovna., Oripov Firdavs Suratovich., Davranova Aziza Davranovna.: "Structural features of cells of the islets of Langerhans in offspring with

- alloxonic diabetes" (Review article). *Annals of the Romanian Society for Cell Biology* 2021; P.158-162
24. Negmatova G.Sh, Togayeva G.S., Davranova A.D., Azimbegova S.N. "Assessment of the effectiveness of cardioprotective drugs in treatment of children with diabetic cardiomyopathy"// *The American journal of medical sciences and pharmaceutical research*//4.01. 79-83.
25. Negmatova G.Sh., Togayeva G.S., Davranova A.D., Azimbegova S.N. *Uzbek medical journal.* // Criteria for physical and sexual development in with thyroid diseases. 4. 32.
26. Negmatova G.Sh, Togayeva G.S., Davranova A.D., Azimbegova S.N. "Assessment of the effectiveness of cardioprotective drugs in treatment of children with diabetic cardiomyopathy"// *The American journal of medical sciences and pharmaceutical research*//4.01. 79-83.
27. Dzhuraeva Z.A. Negmatova G.Sh. The state of the cardiovascular system in patients with hypothyroidism. Use of highly innovative technologies in preventive medicine. Republican scientific-practical conference. Andijon 2020.
28. Z.Y Xalimova G.Sh. Negmatova - "Аутоиммунные Полигландулярные Синдромы. Обзор Литературы". *Central Asian Journal of Medical and Natural Science*, 2021
29. *Endocrinology: national guidelines.* Ed. Dedova I.I., Melnichenko G.A. M.: GEOTAR-Media; 2016.
29. Aramovna D. Z., Azamatovna H. D. Features of the Pathology of the Reproductive System in Pubertal Patients with Hypothalamic-Pituitary Dysfunction // *EUROPEAN JOURNAL OF BUSINESS STARTUPS AND OPEN SOCIETY.* – 2023. – Т. 3. – №. 2. – С. 74-77.
30. Qodirov, E. A., Ismoilov, S. I., Valiyev, J. J., & Daminov, A. T. (2023). Qandli diabet bilan og'rigan bemorlarda COVID-19 xavfining ortishi patofiziologiya, davolash va oldini olishdagi dolzarb muammolar. *Science and Education*, 4(3), 91-101.
31. Daminov, A., Khaydarov, O., Hasanova, M., & Abdukakhorova, R. (2023). COMPLICATIONS OF GLUCOCORTICOID THERAPY IN PATIENTS DIABETES SURVIVED COVID-19. *Евразийский журнал медицинских и естественных наук*, 3(4), 197-200.
32. Урунова, Ф. З., Амирова, Ш. А., Базарова, В. Р., Бахронова, М. Б., & Даминов, А. Т. (2023). Осложнения глюкокортикоидной терапии при COVID-19 на фоне сахарного диабета 2-типа. *Science and Education*, 4(2), 520-529.

METROLOGIYA FANINI O'QITISH METODIKASI

Keldiyorov Rafiq Normurodovich

stajyor o'qituvchi

“Umumtexnik fanlar” kafedrası

Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti

E-mail: rafiqkeldiyorov1991@gmail.com

ANNOTATSIYA

Metrologiyani yangi ta'lim standartlari asosida o'qitish asosiy e'tiborni o'qituvchidan fanni mustaqil o'rganuvchi va ilmiy-tadqiqot ishlarini olib boruvchi talabaga o'tkazadi.

Kalit so'zlar: Metrologiya, standart, sertifikat, sifat, o'lchash, metodika.

Ishlab chiqarish sanoatining turli sohalarida yarailayotgan mahsulotlarning va buyumlarning, ko'rsatilayotgan xizmatlarning sifatini ta'minlash, ularning sifat ko'rsatkichlarini davlat va jahon standartlari talablari darajasiga olib chiqish doimo dolzarb vazifalardan biri hisoblangan. Bunga erishish uchun esa eng avvalo, bilimli va malakali kadrlarni tayyorlash muhim ahamiyatga ega. Oliy o'quv yurtlarining texnikaviy ta'lim yo'nalishlariga “Metrologiya, standartlashtirish va sertifikatlash”, “Metrologiya, standartlashtirish va o'zaro almashinuvchanlik”, “Metrologiya, standartlashtirish va sifatni boshqarish” kabi fanlar ham o'qitiladi. Bu fanlarni o'qib o'rganish jarayonida talabalar o'lchashlar nazariyasi, o'lchashlarning turlari va usullari, o'lchash vositalari, hozirgi zamonaviy o'lchash vositalari, o'lchash xatoliklari va ularning turlari, xatoliklarni kamaytirish usullari, standartlashtirish, standartlashtirish usullari, standartlar va ularning toifalari, standartlashtirish sohasida olib borilayotgan ishlar, standartlashtirish bo'yicha faoliyat yurituvchi tashkilotlar, sertifikatlashtirish va uning amalga oshirilishi, sertifikatlashtirish sxemalari, sertifikatlashtirish idoralari va ularning vazifalari, sertifikatlashtirish sohasidagi faoliyatlar, sifat tizimlari, sifatni boshqarish va boshqalar haqidagi bilim va tushunchalarga ega bo'ladilar.

Metrologiya - aniq o'lchovlarni amalga oshirish, ularning bir xilligini ta'minlash va standartlarga rioya qilishni o'rganadigan ilmiy sohadir. Metrologiyaning bir necha jihatlari mavjud: qonunchilik, nazariy va amaliy. Ular o'lchovlarga qo'yiladigan majburiy talablarni, ularni amalga oshirish uchun ishlatiladigan usullarni va buning uchun ishlatiladigan asboblarni tavsiflaydi.

Shunday qilib, metrologiya quyidagi o'zaro bog'liq muammolardan tashkil topgan:

- o'lchash jarayonni amalga oshirilish;
- ularning birliligini ta'minlanish;
- o'lchash usullari va vositalari;
- aniqlikka erishish yo'llari.

Metrologiyaning asosiy tushunchasi bu kattalik va o'lchash:

Kattalik – sifat jihatdan ajratilishi va miqdor jihatdan o'lchanishi mumkin bo'lgan mahsulot, jarayon, modda, tizimning xossasi.

O'lchash – maxsus texnik vositalar yordamida tajriba yo'li bilan fizik kattalik qiymatini topish.

Metrologiya fanining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- fizik kattaliklarning birliklarni o'rnatish;
- davlat etalonlar va namunaviy o'lchash vositalarni o'rnatish;
- birliklar qiymatlarini etalonlardan ishchi o'lchash vositalarga uzatish usullarni ishlab chiqish;
- o'lchash va nazorat qilish nazariyasini, usullarini va vositalarni ishlab chiqish;
- o'lchash birliligini ta'minlash;
- xatoliklar, o'lchash va nazorat vositalarni baxolash usullarni ishlab chiqish.

Fanning rivojlanishi bilan ayrim birliklar va ularning kattaliklarini tasodifiy tanlashdan birliklar tizimlarini tuzishga o'tildi. Metrologiyada fizik kattaliklar va kattaliklar birliklari tizimlarini tuzish prinsiplari o'rtasidagi aloqalar, shuningdek, anik, birliklar tizimining nazariy tomonlari ko'riladi. Hozirgi vaqtda yuzdan ortiq davlat rasman qabul qilgan Xalqaro birliklar tizimi SI keng qo'llaniladi. Nazariy metrologiya o'lchashlar anikligi (o'lchashlar xatoligi) ni va noaniqligini baholash usullariga bag'ishlangan. Bunda ehtimollik nazariyasi va matematik statistika, shuningdek, matematikaning boshqa bo'limlaridan keng foydalaniladi.

O'lchashlarning bir xilligiga erishish uchun qo'llaniladigan barcha o'lchash vositalari to'g'ri darajalanishi va ularni davriy qiyoslash yoki kalibrlashdan o'tkazish lozim. Buning uchun kattaliklar birliklarining etalonlari — o'lchash vositalari, kattaliklar birliklarini asliday qaytarish va ularning o'lchamlarini boshqa o'lchash vositalariga o'tkazish uchun mo'ljallangan barqarorligi yuqori va aniq maxsus texnik vositalar qo'llanilgan. Metrologiya etalonlar yordamida kattaliklar birliklarini qayta tiklash usullarini va ularning aniqligini oshirish yo'llarini, shuningdek, birliklar o'lchamlarini o'tkazish usullari (qiyoslash usullari) ni ham o'rganadi.

Sifatli ixtisoslashtirilgan ta'lim har qanday sohada muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi va oliy o'quv yurtlarida faoliyat yuritayotgan metrologiya o'qituvchilarini o'z bilimlarini zamon talablari darajasida olib borish, o'quvchilarga ta'lim berishda yangicha yondashuvlarni o'zlashtirish majburiyatini yuklaydi. Metrologiyani yangi ta'lim standartlari asosida o'qitish asosiy e'tiborni o'qituvchidan fanni mustaqil o'rganuvchi va ilmiy-tadqiqot ishlarini olib boruvchi talabaga o'tkazadi. O'qituvchi o'quvchilarga yordam beradi, ularning ishini nazorat qiladi, lekin tayyor bilimlarni avvalgiga qaraganda ancha kamroq beradi.

Ta'limning ushbu yo'nalishi samarali deb e'tirof etiladi, chunki u o'z-o'zini o'rganish, jamoada ishlash va bilimlarni amaliy qo'llashga qaratilgan. Ushbu o'qitish usuli bir qator ta'lim texnikasi va vositalaridan foydalangan holda amalga oshirilishi mumkin. Ular o'rta maxsus va oliy ta'lim muassasalari o'qituvchilari uchun "Pedagogik ta'lim: metrologiyani o'qitish nazariyasi va metodikasi" dasturi bo'yicha malaka oshirish kursida o'zlashtirilishi mumkin.

O'qituvchilar malakasini oshirish kursining mazmuni.

Barcha yo'nalishlar bo'yicha professor-o'qituvchilar, jumladan metrologiya o'qituvchilari muntazam ravishda malaka oshirib, quyidagi yo'nalishlar bo'yicha bilimlarini kengaytirmoqda:

- o'lchovlarning bir xilligini va mahsulot sifatini ta'minlash sohasidagi qonun hujjatlari.
- metrologiyani o'qitishni qonunchilik bilan ta'minlash.
- Metrologiya. O'lchov asboblari. Mahsulot sifatini nazorat qilish.
- metrologiya sohasida hujjatlashtirish va hisobot berish.
- Texnik nazorat usullari va vositalari.
- Yoshga bog'liq psixologiya.
- Metrologiyani o'qitish nazariyasi va yondashuvlarini o'rganish.
- Federal davlat ta'lim standartini amalga oshirish kontekstida o'qituvchilarning vakolatlari.
- Ta'limda axborot va kompyuter texnologiyalari.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. 7.Maxmonov U.A., Azizov R.Q. Metrologiya va standartlashtirish. T., «Adabiyot uchqunlari», 2018.
2. Ismatullayev P.R., Qodirova SH.A., Metrologiya asoslari, T., «Asian Book House», 2020.
3. Maxmonov U.A. Amirqulov U.O. Standartlashtirish, metrologiya va sifatni baholash. T., «Excellent Polygraphy», 2020.
4. Ushbu maqolada [O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi](#) (2000-2005) ma’lumotlaridan foydalanilgan.
5. www.gov.uz – O‘zbekiston Respublikasi xukumat portali
6. www.standart.uz – “O‘zstandart” agentligi sayti

PRIMARY HYPOTHYROIDISM – DIAGNOSIS AT THE JOINT OF TWO SPECIALITIES

Negmatova Gulzoda Shukhratovna

Scientific adviser: PhD.

Head of the Department of Endocrinology, Samarkand State Medical University

Mansurova Gulsum Zaydinovna

Assistant of the Department of Endocrinology, Samarkand State Medical University

Xosilova Nilufar Maxmasodiq qizi, Abdiyev Lazizbek Sobir o'g'li

Clinical Resident of the Department of Endocrinology,

Samarkand State Medical University

ABSTRACT

Hypothyroidism is a condition with an estimated prevalence in the general population of 0.3% - 3.7% in the USA and 0.2%-5.3% in Europe, depending on the definition used (1). Approximately 12% of the adult population has subclinical hypothyroidism (2, 3). The diagnosis and treatment of (subclinical) hypothyroidism has traditionally been considered rather straightforward. On closer examination, however, many unresolved issues remain and patient satisfaction in terms of symptom relief is often suboptimal (4). Several factors may contribute to this situation.

Keywords: hypothyroidism, autoimmune thyroiditis, pathology, ultrasound.

INTRODUCTION

Hypothyroidism is a condition with an estimated prevalence in the general population of 0.3% - 3.7% in the USA and 0.2%-5.3% in Europe, depending on the definition used (1). Approximately 12% of the adult population has subclinical hypothyroidism (2, 3). The diagnosis and treatment of (subclinical) hypothyroidism has traditionally been considered rather straightforward. On closer examination, however, many unresolved issues remain and patient satisfaction in terms of symptom relief is often suboptimal (4). Several factors may contribute to this situation. First, common symptoms of overt hypothyroidism including weight gain and fatigue are non-specific and may result from factors other than a shortage of thyroid hormone. In this situation, thyroid hormone replacement can be expected to be less effective in terms of restoring well-being than anticipated. Second, persons with subclinical hypothyroidism experience thyroid disease-related symptoms as often as euthyroid subjects as shown

in a recent study. This may explain why symptomatic relief following levothyroxine (L-T4) substitution in this patient group is often disappointing (5). Third, over the past decades it has become clear that the impact of thyroid disease on quality of life is an important disease aspect that is best investigated by patient-reported outcomes (PROs) such as the thyroid-related quality of life patient-reported outcome measure (ThyPRO) (6), whereas 'classic' symptoms of hypothyroidism may be less reliable to assess thyroid hormone status. The impact of primary hypothyroidism on quality of life has recently been reviewed by Hegedüs et al. (7).

Target: consider a clinical case of hypothyroidism (HT), which has a "erased" course; evaluate the management tactics for a particular patient.

MATERIALS AND METHODS

medical documentation, supervision results. The information was analyzed, summarized, and conclusions were formulated.

RESULTS

patient G., 53 years old, in November 2023. was admitted to the local clinic in Samarkand with complaints of weakness, muscle pain, drowsiness, constant numbness and impaired sensitivity of the fingers and toes, constipation, dry skin, and memory loss. From the medical history: he considers himself sick for the last 2 years, when the above-described complaints first appeared. Over the past 2 years, weight gain has been 10 kg. I first filed these complaints on September 22, 2023. To a neurologist, a diagnosis was made: "Sensory-motor polyneuropathy of unknown origin," and the use of pathogenetic drugs was recommended. The ongoing therapy has no effect. In connection with this, he was consulted by an endocrinologist. During the examination: TSH = 98.22 μ IU/l, free T4 = 1.4 nmol/l, a/t to TPO = 1117 units. Ultrasound of the thyroid gland: signs of chronic thyroiditis. Taking these data into account, a diagnosis was made: "Autoimmune thyroiditis (AIT). Primary manifest GT." L-thyroxine (150 mcg), treatment of concomitant pathology, and a balanced diet were prescribed. Positive dynamics were noted, but TSH was higher than normal (34.2 μ IU/l). The dose of L-thyroxine was increased to 250 mcg. However, neurological symptoms persisted; was examined and therapy was adjusted. From the beginning of 2023 his condition worsened: memory loss, drowsiness, chilliness, muscle pain, numbness in his fingertips. In this connection, 02/08/2023 was hospitalized in the city hospital of Samarkand. From a history of non-life: Concomitant diseases - arterial hypertension (2006), morbid obesity (resection of 2/3 of the stomach in 2006), cholecystectomy, appendectomy (2007), chronic B12-deficiency anemia, chronic iron deficiency anemia (2016) Infectious diseases There were no injuries or blood transfusions. Allergy and hereditary history are not burdened. Denies bad habits and occupational hazards. Objectively: General condition avg. Art. gravity. Hypersthenic physique; weight=117

kg, height=180 cm. body=36.7°C. The skin is pale, dry, no swelling. Muscle tone in the legs is reduced. Muscle strength in the arms = 5b, in the legs = 3b. Decreased sensitivity in the limbs. The thyroid gland is not visually enlarged, has a dense elastic consistency, and is mobile. In the lungs, breathing is vesicular, there are no wheezes, respiratory rate = 22 per minute. Heart sounds are muffled, the rhythm is correct, there are no noises, heart rate = 65 beats. per minute, blood pressure = 120/80 mmHg. The abdomen is soft and painless. The liver is not enlarged. Stool with a tendency to constipation, urination without any peculiarities.

On examination: CBC: hypochromic anemia. Immunochemistry: TSH, free T4, free T3 – normal, vit. B12 – reduced. ECG: sinus bradycardia 60 beats. per minute
Diagnosis: “AIT. Primary manifest HT, drug subcompensation. Constitutional-exogenous obesity, stage II. (BMI = 36.1 kg/m²).” In treatment: L-thyroxine (250 mcg); therapy aimed at treating concomitant pathologies. Dynamics: improvement in well-being and clinical and laboratory parameters.

CONCLUSIONS

PIT was found that the course of HT can be “erased.” Carrying out specific therapy not only compensates for HT, but also serves as a preventive measure against organ disorders.

REFERENCES:

1. Salimova DE, Daminov AT. A CLINICAL CASE BASED ON THE EXPERIENCE OF TREATING HYPERTENSION IN A PATIENT WITH TYPE 2 DIABETES MELLITUS, OBESITY AND VITAMIN D DEFICIENCY. *Educ Res Univers Sci.* 2023;2(12):150-154.
2. Sh, N. G., Salimova, D. E., Oybekovma, X. S., Qamariddinova, X. A., & Amin o'g'li, B. J. (2022). ENDOCRINE GLANDS, STRUCTURE, AGE FEATURES, FUNCTIONS. *PEDAGOG*, 5(5), 341-345.
3. Shukhratovna, N. G., & Erkinovna, S. D. (2023). Features of the Course of Type 2 Diabetes Mellitus in Combination with Arterial Hypertension and Ways to Correct Them. *Eurasian Medical Research Periodical*, 17, 39-41.
4. Shukhratovna, N. G., & Erkinovna, S. D. (2022). THE ROLE OF GASTROINTESTINAL HORMONES IN THE PATHOLOGY OF THE DIGESTIVE SYSTEM. *PEDAGOG*, 5(6), 408-412.
5. Негматова, Г. Ш., & Салимова, Д. Э. (2023). Особенности течения сахарного диабета 2 типа в сочетании с артериальной гипертензией и пути их коррекции. *Ta'lim fidoyilari*, 2(1), 82-86.

6. Sobirjonovna K. N. Factors determining the clinical significance of depeptidyl peptidase 4 inhibitors in the treatment of patients with type 2 diabetes mellitus //World Bulletin of Public Health. 2022. Т. 8. – С. 67-72.
7. Курбонова Н.С. Негматова Г.Ш. “Ортиқча вазли қизларда хайз даврининг бузулиши”// Тиббиётда янги кун. 9(47) 287-291 бет. 2022
8. Курбонова Н.С. Негматова Г.Ш. "Эриктильная дисфункция у больных сахарным диабетом и ее клинический анализ"//Биомедицина ва амалиёт 5.1 сон. 160-165 бет. 2022 йил.
9. Курбонова Н.С. "Clinical manifestations and classification of lesions of the macular area in diabetes." Eurasian scientific herald. Vol13/2022/ 97-101стр.
10. Курбанова Нозима Сабиржановна “FACTORS DETERMINING THE CLINICAL SIGNIFICANCE OF DEPIPTIDYL PEPTIDASE 4 INHIBITORS IN THE TREATMENT OF PATIENTS WITH TYPE 2 DIABETES MELLITUS” World Bulletin of Public Health (WBPH)Volume-8, March 2022 67-72
11. Nazira K., Siddikovna T.G., Davranovna D.A., Takhirovich D.A., Tulkinovich O.S. (2021). Cardiovascular complications in patients with covid and diabetes mellitus 2. Central Asian Medical and Natural Science Journal, 2(3), 37-41.
12. GROWTH HORMONE FOR THE TREATMENT OF HEREDITARY DISEASES IN CHILDREN Ortikov Shahzod Tulkinovich. Karimova Nazira Alimovna, Kurbanova Nozima Sobirjanovna, Daminov Abdurasul Takhirovich / International Journal of Innovative Engineering and Management Research. 2021 281-284.
13. Features of the course of type 2 diabetes mellitus with arterial hypertension and ways of their correction Negmatova Gulzoda Shukhratovna, Salimova Dildora Erkinovna Eurasian Medical Research Journal 17, 39-41, 2023.
14. FEATURES OF THE TECHNIQUE OF TYPE 2 DIABETES MELLITUS IN COMBINATION WITH ARTERIAL HYPERTENSION AND WAYS OF CORRECTION IX G.Sh. Negmatova, D.E. Salimova LLC "Research and publications", Enlightener, 2023.
15. Features of the coexistence of type 2 diabetes mellitus with arterial hypertension and their treatment Gulzoda Shukhratovna Negmatova, Dildora Erkinovna Salimova LLC "Ochik fan", Science and education, 2023.
16. Khalimova Z.Yu. and G.Sh. Negmatova. Autoimmune polyglandular syndromes. Literature review". Central Asian Journal of Medical and Natural S
17. Даминов А., Хайдаров О., Хасанова М. и Абдукахорова Р. (2023). ОСЛОЖНЕНИЯ ГЛЮКОКОРТИКОИДНОЙ ТЕРАПИИ У ПАЦИЕНТОВ С ДИАБЕТОМ, ПЕРЕЖИВШИХ КОВИД-19. Евразийский журнал медицинских и медицинских наук , 3 (4), 197-200.ciences 2.4 (2021): 166-175.

18. Khamidova M.N., Ismatova I.F., Zh.Sh. Berdirov, G.Sh. Negmatova and A.T. Daminov. "DIABETES AND COVID-19". Eurasian Journal of Medicine and Natural Sciences 2, no. 13 (2022): 190-204.
19. Takhirovich D.A., Burchaklar S.J.A., Shukhratovna N.G., Shukhratovna S.G., Zainuddinovna M.G. (2022). COURSE OF COVID-19 IN PATIENTS WITH DIABETES. Web of Scientist: International Journal of Scientific Research, 3(02), 73–76.
20. Takhirovich D.A., Korners S.J.A., Shukhratovna N.G., Shukhratovna S.G., Zainuddinovna M.G. (2022). COURSE OF COVID-19 IN PATIENTS WITH DIABETES. Web of Scientist: International Journal of Scientific Research, 3(02), 73–76.
21. Abduvali, X., Otabek, S., Asilbek, E., & Daminov, A. T. (2023). TYPE 2 DIABETES: TIME TO CHANGE THE CONCEPT. Science and innovation, 2(D4), 165-167.
22. Togaeva G.S. «Ўз-узিনি назорат қилиш мактабида ўқиган қандли диабет 2 тип билан касалланган беморларнинг клиник ва биохимиявий курсаткичлари». Journal of Biomedicine and Practice 2 Special Issue. Tashkent in 2020. Pages 132-135.
23. Togaeva Gulnora Siddikovna., Oripov Firdavs Suratovich., Davranova Aziza Davranovna.: "Structural features of cells of the islets of Langerhans in offspring with alloxonic diabetes" (Review article). Annals of the Romanian Society for Cell Biology 2021; P.158-162
24. Negmatova G.Sh, Togayeva G.S., Davranova A.D., Azimbegova S.N. "Assessment of the effectiveness of cardioprotective drugs in treatment of children with diabetic cardiomyopathy"/ The American journal of medical sciences and pharmaceutical research//4.01. 79-83.
25. Negmatova G.Sh., Togayeva G.S., Davranova A.D., Azimbegova S.N. Uzbek medical journal. // Criteria for physical and sexual development in with thyroid diseases. 4. 32.
26. Negmatova G.Sh, Togayeva G.S., Davranova A.D., Azimbegova S.N. "Assessment of the effectiveness of cardioprotective drugs in treatment of children with diabetic cardiomyopathy"/ The American journal of medical sciences and pharmaceutical research//4.01. 79-83.
27. Dzhuraeva Z.A. Negmatova G.Sh. The state of the cardiovascular system in patients with hypothyroidism. Use of highly innovative technologies in preventive medicine. Republican scientific-practical conference. Andijon 2020.
28. Z.Y Xalimova G.Sh. Negmatova - "Аутоиммунные Полигландулярные Синдромы. Обзор Литературы". Central Asian Journal of Medical and Natural Science, 2021

29. Endocrinology: national guidelines. Ed. Dedova I.I., Melnichenko G.A. M.: GEOTAR-Media; 2016.
29. Aramovna D. Z., Azamatovna H. D. Features of the Pathology of the Reproductive System in Pubertal Patients with Hypothalamic-Pituitary Dysfunction //EUROPEAN JOURNAL OF BUSINESS STARTUPS AND OPEN SOCIETY. – 2023. – Т. 3. – №. 2. – С. 74-77.
30. Qodirov, E. A., Ismoilov, S. I., Valiyev, J. J., & Daminov, A. T. (2023). Qandli diabet bilan ogʻrigan bemorlarda COVID-19 xavfining ortishi patofiziologiya, davolash va oldini olishdagi dolzarb muammolar. *Science and Education*, 4(3), 91-101.
31. Daminov, A., Khaydarov, O., Hasanova, M., & Abdukakhorova, R. (2023). COMPLICATIONS OF GLUCOCORTICOID THERAPY IN PATIENTS DIABETES SURVIVED COVID-19. *Евразийский журнал медицинских и естественных наук*, 3(4), 197-200.
32. Урунова, Ф. З., Амирова, Ш. А., Базарова, В. Р., Бахронова, М. Б., & Даминов, А. Т. (2023). Осложнения глюкокортикоидной терапии при COVID-19 на фоне сахарного диабета 2-типа. *Science and Education*, 4(2), 520-529.

UGLEVODOROD GAZLARINI ABSORBSIYA USULIDA BENZINSIZLASHTIRISH TEXNOLOGIYASI

Sh.Sh. Turdiyev

QarMII “Foydali qazilmalar geologiyasi va razvedkasi” kafedrası mudiri

E-mail: shahboz_01011991@gmail.com

J.Sh. Rabbimov

QarMII “Foydali qazilmalar geologiyasi va razvedkasi” kafedrası assistenti

E-mail: rabbimov1933@gmail.com

A.R. Boboxonov

QarMII “Foydali qazilma konlari geologiyasi, qidiruv va razvedkasi”

yo‘nalishi 2-kurs talabasi

ANNOTATSIYA

Neftning tarkibida yengil uglevodorodlar mavjud bo‘lib, undan samarali foydalanishda bu fraksiyalarni yo‘qotilishini bartaraf qilish yo‘llarini o‘rganishda chet el va respublikamizda olib borilayotgan ishlarni o‘rganish hamda tahlil qilish bo‘yicha ma‘lumotlar keltirilgan. “Sho‘rtanneftgaz” MChJ va “Muborakneftgaz” MChJ korxonalarining konlarida neftning tarkibidagi yo‘ldosh gazlarni ajratib olish va uni qayta ishlash ishlarini jadallashtirish bugungi kunda o‘ta dolzarb hisoblanadi. Neftkimyo sanoatining jadal rivojlanishi bilan bog‘liq holda mustahkam tejamkor xom-ashyo bazasini yaratishda neft va gazdagi yengil uglevodlarning yo‘qotilishini oldini olish va taklash muhim masalalardan hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: butan, pentan, absorbsiya, kondensatsiya, dietilenglikol, yo‘ldosh gaz, gazni past haroratli ajratish qurilmasi, propilen.

TECHNOLOGY OF DEGASIFICATION OF HYDROCARBON GASES BY ABSORPTION METHOD

ABSTRACT

Oil contains light hydrocarbons, information is given on the study and analysis of work carried out abroad and in our republic in the study of ways to eliminate the loss of these fractions with its effective use. Accelerating the production and processing of associated gases contained in oil at the fields of the enterprises of LLC Shortneftegaz and LLC Muborakneftegaz is extremely important today. In connection with the rapid development of the petrochemical industry, the prevention and recovery of losses of light hydrocarbons in oil and gas is one of the important issues in creating a solid and economical resource base.

Keywords: butane, pentane, absorption, condensation, diethylene glycol, satellite gas, low-temperature gas separator, propylene.

Uglevodorod gazlarini benzinsizlashtirishning absorbsiya texnologiyasining sxemasi 1–rasmda keltirilgan. Xom gaz absorberning pastki qismiga (1) to‘planadi. Pastdan yuqoriga harakatlanadi, yuqoridan pastga oquvchi va likopchalarda gidravlik zatvor hosil qiluvchi absorbentlar gaz bilan aralashadi. Absorberdan benzinsizlashtirilgan gaz ajratgichga (20) kirib keladi va u yerda sorbentning tomchilaridan tozalanadi. Undan keyin esa bosim rostlagich orqali absorberda doimiy bosimni saqlagan holda gaz uzatmasiga yo‘naltiriladi.

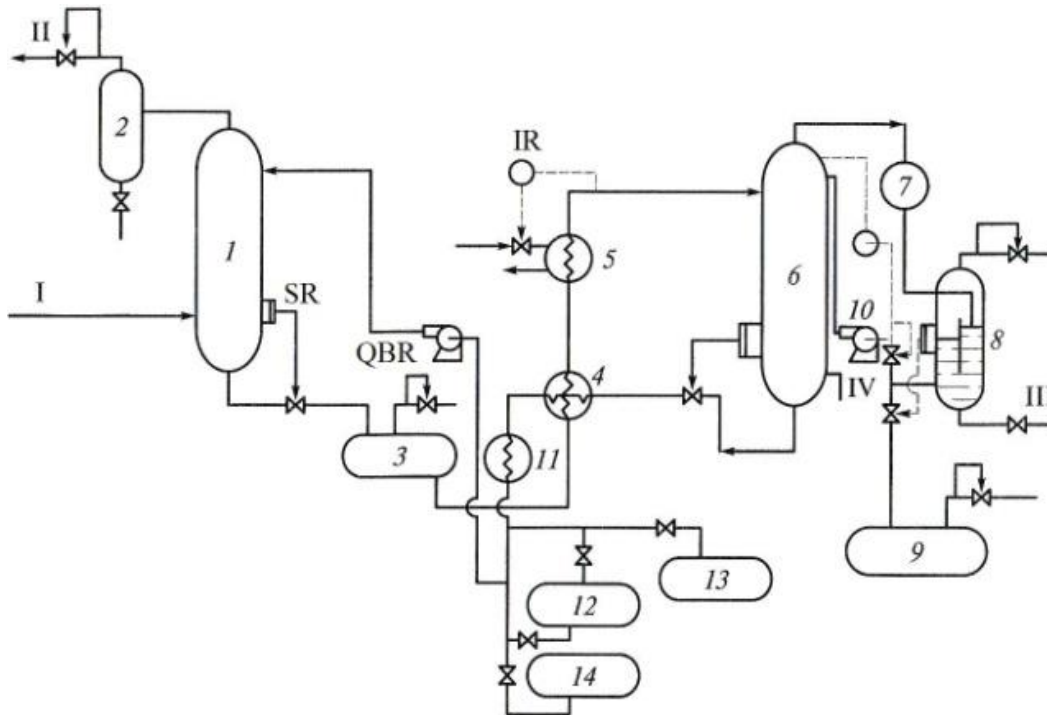
Absorbentdan to‘yingan absorber sig‘imga oqadi. Gazni sig‘imga yorib kirishini oldini olish uchun absorberning pastki qismiga sath rostlagich joylashtiriladi va uni yordamida to‘yingan absorberning sathi doimiy holda ushlab turiladi. Sig‘imda to‘yingan absorber bosimni pasaytirish orqali uchuvchan uglevodorodlardan qisman ozod qilinadi.

To‘yingan absorbent sig‘imdan issiqlik almashtirgichga kirib keladi, issiqlikni almashishi hisobiga regeneratsiyalanadigan absorbent qiziydi va qizdirgichga yo‘naltiriladi. Bug‘lanish haroratigacha qizdirilgan to‘yingan absorbent qizdirgichdan desorberga yo‘naltiriladi.

Absorbentni desorbsiyalash rektifikatsiyalash tartibi bo‘yicha olib boriladi. Desorberning yuqori qismiga bug‘larni haydash orqali olinadigan suyuq uglevodorodlar kiritiladi va uning pastki qismidan suv bug‘i kirib keladi.

Desorberdan haydaladigan uglevodorodlarni va suvning bug‘i sovutgichga yo‘naltiriladi va u yerda suyuqlik fazasiga aylantiriladi. Suyuqlik sovutgichdan ajratuvchi sig‘imga va u yerda gazli benzinni suvdan ajralishi sodir bo‘ladi. Suv

sig'imdand chiqarib yuboriladi, gazli benzin esa kondensat yig'gichga kirib keladi. Gazli benzinning bir qismi nasos yordamida desorberning yuqorisidan sug'orish uchun beriladi.

1 - rasm. Absorbsiyali gazbenzilli qurilmasining texnologik sxemasi:

1 – absorber; 2 – ajratgich; 3, 12, 14 – sig'im; 4 – issiqlik almashgich; 5 – qizdirgich; 6 – desorber; 7 – sovuqgich; 8 – ajratuvchi sig'im; 9 – kondensat yig'gich; 10 – nasos; 11 – yog'li sovuqgich; I – xom gaz; II – quruq gaz; III – suv; IV – bug'; SR – sathni rostlagich; QBR – qarshi bosimni rostlagich; IR – issiqlikni rostlagich

Tiklangan absorbent desorberning pastki qismida issiqlik almashtirgich orqali yog'li sovuqgichga va undan keyin sig'imga yo'naltiriladi, nasos yordamida absorberga uzatiladi. Talab qilinganda toza absorbent sig'imdand yangidand qo'shiladi. Ishlatib bo'lingan absorberlar ma'lum vaqt oralig'ida almashtiriladi, quvur uzatmada desorberdand sig'imga o'tkazish oldindand ko'rib chiqiladi. Agarda absorbent jarayon to'xtatilmassand almashtirilsa, u holda chiqarib yuborishdand regeneratsiyalangan absorbent sig'imga to'kiladi, absorberga esa sig'imdand nasos yordamida toza absorbent haydaladi.

Qurilma to'liq avtomatlashtiriladi. Absorberdagi, desorberdagi va hamma sig'imlardagi suyuqlik sathi sathni rostlagich yordamida ushlab turiladi. Sig'imlardand chiqadigan bug'larni va gazlarning bosimini doimiy saqlab turish qarshi bosimni rostlagich yordamida amalga oshiriladi. Bug'ni qizdirishga va desorberga sovuq sug'orishga uzatish belgilangan haroratni saqlab turgan holda issiqlik rostlagichi yordamida amalga oshiriladi. Absorbent va gazni oralig'idagi nisbatlar avtomatik

ravishda ushlab turiladi. Absorbent sifatida barqarorlashtirilgan uglevodorod kondensati, kerosin, solyarka, ligroin va boshqa turdagi og‘ir uglevodorodlardan foydalaniladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Agzamov A.X. «Neft va gazni dunyo energiya balansidagi o‘rni», Toshkent, “Neft va gaz” jurnali -2015, № 4/2015b 67-70 bet.
2. Алькушин А.И., “Эксплуатация нефтяных и газовых скважин”, Москва, Недра – 1989, 360 стр.
3. Rabbimov, J. (2022). UGLERODLI PO ‘LATLARNING KONSTRUKTIV MUSTAHKAMLIGINI VA KORROZIYAGA BARDOSHLILIGINI OSHIRISH. Eurasian Journal of Academic Research, 2(8), 227-234.
4. Turdiyev, Sh., Komilov, B., Rabbimov, J., & Bo‘riyev, S. (2022). Murodtepa maydonida izlov-qidiruv ishlarini baholash tamoyillari va iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichlari. Eurasian Journal of Academic Research, 2(11), 246-250.
5. Turdiyev, Sh., Komilov, B., Rabbimov, J., Bo‘riyev, S., & Azimov, A. (2022). QIZOTA (YOSHLIK II) MAYDONINING GIDROGEOLOGIK TUZILISHI. Eurasian Journal of Academic Research, 2(11), 242-245.
6. Турдиев, Ш. Ш. У., Комилов, Б. А. У., & Раббимов, Ж. Ш. (2022). АНАЛИЗ ТЕКУЩЕГО СОСТОЯНИЯ И ПРОБЛЕМЫ РАЗРАБОТКИ ПОДГАЗОВЫХ НЕФТЯНЫХ ЗАЛЕЖЕЙ. Universum: технические науки, (11-3 (104)), 58-62.
7. Shahboz, S., Komilov, B., & Rabbimov, J. (2022). YO ‘LDOSH GAZLARNI TOZALASH, SUYUQLIK, GAZNING HARORATI VA YENGIL UGLEVODORODLARNI UTILIZATSIYA QILISHNING ZARURLIGI. Eurasian Journal of Academic Research, 2(11), 677-680.
8. Turdiyev, Sh., Komilov, B., Rabbimov, J., & Azimov, A. (2022). QIZOTA (YOSHLIK II) MAYDONINING STRATIGRAFIYASI. Eurasian Journal of Academic Research, 2(11), 502-504.
9. Turdiyev, Sh., Komilov, B., Rabbimov, J., & Azimov, A. (2022). Suyultirilgan uglevodorod gazlarini olishning resurslari va manbalari. Eurasian Journal of Academic Research, 2(11), 505-509.
10. Shermamat o‘g‘li, T. S., Asqar o‘g‘li, K. B., & Karim o‘g‘li, K. O. (2022). STG (LNG) TABIIY GAZDAN SAMARALI FOYDALANISHNING ASOSIDIR. Journal of new century innovations, 10(2), 35-37.
11. Shermamat o‘g‘li, T. S., Shodmonkulovich, R. J., & Rustamovich, B. A. (2022). SUYULTIRILGAN TABIIY GAZNI ISHLAB CHIQRISH TEXNOLOGIYASI VA UNI O ‘ZBEKISTONDA QO ‘LLASHNING IMKONIYATLARI. Journal of new century innovations, 10(2), 38-41.

12. Rabbimov, J. S. (2022). QATLAM DAN KELAYOTGAN OQIMNI JADALLASHTIRISH MAQSADIDA QATLAMGA KISLOTALI ERITMA BILAN ISHLOV BERISH (MURODTEPA MAYDONI MISOLIDA). Eurasian Journal of Academic Research, 2(3), 373-378.
13. SHermamat o'g'li T. S. et al. NEFT GAZLARIDAN SUYULTIRILGAN UGLEVODORODLARNI ISHLAB CHIQRISHNI TADQIQOTLASH //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 16. – №. 4. – С. 67-74.
14. Fozilov, S. F., Fozilov, X. S. O'., Rabbimov, J. Sh., & Raxmatov, A. Q. O'. (2022). Neft moylarining mahalliy tabiiy adsorbentlar asosida tozalash va ulardan mastikalar olish. Science and Education, 3(10), 285-288.

САЙЁХЛАР ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ БОРАСИДАГИ ЙИЛ САРҲИСОБИ

Атаджанов Азамат Юрьевич

Хоразм вилояти ИИБ Хавфсиз туризмни таъминлаш
бошқармаси катта инспектори

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада мамлакатимизда сайёхлар хавфсизлигини таъминлаш борасидаги йил сарҳисоби ҳақида муълумотлар келтирилган.

ABSTRACT

This article provides information about the annual review of tourist safety in our country.

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлена информация о ежегодном отчёте безопасности туристов в нашей стране.

КИРИШ

Халқаро ташкилотлар томонидан тақдим этилган иқтисодий ва ижтимоий маълумотлар асосида халқаро статистик маълумотларни тарқатувчи энг нуфузли нашр ҳисобланадиган “World of Statistics” маълумотларига кўра Ўзбекистон 2024 йилда саёхат қилиш учун энг яхши давлатлар рўйхатига киритилган.

Ушбу рейтинг кам ҳаражатли саёхатлар бўйича махсус қўлланмалар ишлаб чиқаришга ихтисослашган биринчи расмий нашриёт ҳисобланадиган машҳур “Lonely Planet” саёхат нашри томонидан тақдим этилган материаллар асосида тузилган.

Шу билан бирга АҚШнинг CNN Travel сайти Ўзбекистонни бутун дунё сайёхларига ташриф буюриш учун энг яхши давлатлар рўйхатига киритилгани ҳақидаги маълумотларни ОАВ сайтида эълон қилди.

Мақола муаллифига кўра, Ипак йўли ва унда Ўзбекистоннинг аҳамиятини яхшироқ тушуниш учун Самарқанд, Бухоро ва Хивага ташриф буюриш керак.

Бундан ташқари, сайёхларни хавфсизлик ва тиббий хизмат билан таъминлашга ихтисослашган “International SOS” ташкилоти мутахассислари хулосасига кўра Ўзбекистон сайёхлар хавфсизлиги бўйича Марказий Осиёда энг яхши давлат сифатида тан олинган.

Бунинг замирида Президентимиз бошчилигида юртимизда туризм салоҳиятини ошириш, ички ва ташқи туризмни ривожлантириш, сайёҳлар оқимини кўпайтириш ҳамда уларга қулай ва хавфсиз шароитлар яратиш борасида амалга оширилаётган кенг кўламли ишлар турибди десак мубоғала бўлмайди албатта.

Республикамызда туризмни ривожлантириш, пировард мақсадда иқтисодиётимизни ва аҳоли турмуш тарзини янада яхшилашга алоҳида эътибор қаратилганлиги натижасида республикамызга, шу жумладан Хоразм вилоятига келаётган хорижий ва маҳаллий сайёҳлар сони кундан кунга ортиб бораётганлигини кузатиш мумкин.

Сайёҳлар оқими кўпайиши фонида музей, меҳмонхона, овқатланиш жойлари, савдо дўконлари ва шу каби бошқа туристик инфратузилмалар сони ҳам ортиб бормоқда.

Мисол учун, 2017 йилда вилоятимизда меҳмонхоналар сони атига 60 тага етмаган бўлса, ҳозирга келиб 200 тадан ошганлигини кузатиш мумкин.

Бу эса вилоятимизда сайёҳларнинг ҳаракатланиш географиясини кенгайтириб бораётганлигини кўрсатиши билан бирга уларнинг хавфсизлигини таъминлаш борасидаги ишларни янада жадаллаштирилишини талаб этади.

Президентимиз таъбири билан айтганда, “Мамлакатимизда туризмни ривожлантириш, сайёҳлик жозибасини ошириш ва хавфсиз туризмни ташкил этишда ички ишлар бўлинмаларининг ўрни муҳимдир”.

Дарҳақиқат, Ички ишлар вазирлиги тизимидаги Хавфсиз туризмни таъминлаш бўлинмалари Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 6 мартдаги “Транспорт ва туризм объектларида жамоат хавфсизлигини таъминлашнинг самарали тизимини жорий этишга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 4229-сонли Қарори талаблари асосида республикамызни ташриф учун хавфсиз мамлакат сифатидаги жозибадорлигини ошириш, туризм намоёни объектлари ва инфратузилмаси ҳудудларини жиноятлардан ҳоли ҳудудларга айлантириш, хорижий ва маҳаллий сайёҳларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш борасида ўз зиммаларига юклатилган вазифаларни сидқидилдан бажариб келмоқдалар.

Шу ўринда Хоразм вилояти ИИБ Хавфсиз туризмни таъминлаш бошқармасининг 2023 йил натижаларига тўхталсак.

Бошқарма ходимлари хизматда фойдаланиш учун енгил автомашиналар, махсус жиҳозланган ISUZU русумли автобус, “Скутер”лар ҳамда “сигвей” ҳаракатланиш воситалари ҳамда тегишли электрон базалар билан таъминланган.

Шунингдек, Хива шаҳридаги “Ичан-қалъа” давлат музейи қўриқхонасида чет-эл ва маҳаллий сайёҳлар учун тезкорлик билан ёрдам кўрсатиш мақсадида

туристларга хизмат кўрсатишга мўлжалланган 5 та ахборот шахобчаси ўрнатилиб фаолият кўрсатиб келмоқда.

Ахборот шахобчаларига мурожаат қилган сайёҳлар ўз фикрларини билдиришлари учун “Таклиф ва мулоҳазалар” китоби ташкил қилинган.

Бошқарма ходимлари томонидан 2023 йилда вилоятга келган 452 мингдан ортиқ (336 мингдан ортиқ маҳаллий, 115 мингдан ортиқ хорижий) сайёҳларнинг ҳамда 55 та хорижий давлатлар ва 2 та ҳалқаро ташкилотларнинг 128 та делегациялари таркибидаги 1480 дан ортиқ вакилларини хавфсизлигини таъминлаш мақсадида вилоят ИИБнинг тегишли соҳавий хизматлари ҳамда бошқа идора ва ташкилотлар билан ҳамкорликда туризм намойиши ва инфратузилмалари ҳудудларида наъмунали жамоат тартибини ва сайёҳлар хавфсизлигини таъминлаш чоралари кўрилиб, ёрдамга мухтож сайёҳларга амалий ёрдамлар кўрсатилди.

Ходимларга турли масалаларда ёрдам сўраб 20.330 (9514 хорижий, 10816 маҳаллий) нафар сайёҳлар мурожаат қилган бўлиб, мурожаатларнинг 19.613 таси йўналиш кўрсатиш бўйича, 67 таси биринчи тиббий ёрдам кўрсатиш бўйича ҳамда 650 таси хизмат кўрсатишга доир бошқа масалалар бўйичадир.

Шу билан бирга ўтган йил давомида вилоят ҳудудидаги туризм намойиши объектларида ўтказилган “Қовун сайли” фестивали, “Анор ҳосили” фестивали, “Лазги” халқаро рақс фестивали, “Халқаро туризм ярмаркаси”, “Этноспорт” халқаро фестивали, “Пахлавон Махмуд-Баходирлар ўйини” ва бошқа шу каби 120 дан ортиқ тадбирларда чет эл ва маҳаллий сайёҳлар билан бир қаторда хорижий ва маҳаллий иштирокчиларнинг хавфсизлиги таъминланди.

Бошқарма ходимлари томонидан вилоятда хавфсиз туризмни таъминлаш ҳамда сайёҳларга нисбатан ҳуқуқбузарликлар содир этилишини барвақт олдини олиш мақсадида ташриф объектлари ва уларга туташ ҳудудларда истиқомат қилувчи фуқаролар орасида жами 2.568 маротаба турли йўналишда профилактик тадбирлар ўтказилди.

Профилактик тадбирлар доирасида жами 357 маротаба оммавий ахборот воситаларида, жумладан, газетада 29 маротаба, радиода 19 маротаба, телевиденияда 27 маротаба ҳамда интернет ижтимоий тармоқларида 282 маротаба хавфсиз туризм билан боғлиқ мавзуларда чиқишлар қилинди.

Шунингдек, сайёҳларга нисбатан содир этилиши мумкин бўлган жиноят ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, аҳолининг маданияти ва меҳмондўстлик фазилатларини юксалтириш мақсадида жойларда 404 маротаба учрашувлар ўтказилиб, мазкур учрашувларда жами 4334 нафар иштирокчи ва фуқаролар қатнашдилар.

Бундан ташқари, намоиш объектлари ва уларга туташ ҳудудларда истиқомат қилувчи ва меҳнат фаолияти билан шуғулланиб келаётган фуқаролар орасидан профилактик ҳисобда турувчи ёки ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган шахслар билан 1.807 мартаба профилактик тадбирлар ўтказилди.

Ўтган давр мобайнида бошқарма ходимлари томонидан вилоятимиздаги 71 та сайёҳлик фирмалари, 204 та гид-таржимонлар ва 21 та экскурсаводлар билан профилактик тушунтириш ишлари олиб борилди.

Маданий мерос объектларида сайёҳларга хавф туғдириши мумкин бўлган ҳолатларни аниқлаб, бартараф қилиш ҳамда сайёҳларга қўшимча қулайликлар яратиш мақсадида жойларда ўрганишлар олиб борилиб, турли давлат органлари ва ташкилотларига жами 36 та таклиф ва 26 та тақдимномалар киритилиб, ижроси назорат остига олинди.

Бундан ташқари бошқарма ходимлари томонидан намоиш объектлари ва унга туташ ҳудудларда мақсадсиз юрган 1371 нафар фуқаро олиб келиниб, ҳуқуқбузарлик содир қилган 627 нафар шахсларга нисбатан маъмурий баённомалар расмийлаштирилди.

Шу билан бирга бошқарма Йўл ҳаракати хавфсизлиги гуруҳи ходимлари томонидан туризм намоиши объектлари ва инфратузилмалари ён атрофларида йўл ҳаракати қоидаларини бузган 3.285 нафар фуқароларга нисбатан қонуний чоралар кўрилди.

Вилоятда хавфсиз туризмни таъминлашда Ахборот технологиялари ва коммуникациялари имкониятларидан ҳам унумли фойдаланишга алоҳида эътибор қаратилган.

Жумладан, бошқарма маъмурий биносида “Вазиятлар маркази” ташкил қилиниб, марказга Хива шаҳрининг туризм намоиши объектлари ва инфратузилмалари ҳудудларидаги 150 дан ортиқ кузатув камералари интеграция қилинган бўлиб, сайёҳлар хавфсизлигини таъминлаш, жиноят ва ҳуқуқбузарликларни барвақт олдини олиш ва содир этилган ҳуқуқбузарликларни фош қилишда унумли фойдаланиб келинмоқда.

Бундан ташқари, сайёҳлар хавфсизлигини таъминлаш ҳамда уларнинг мурожаатларини ўз вақтида қабул қилиб, тезкорлик билан амалий ёрдам кўрсатиш мақсадида туризм намоиши объектлари ва инфратузилмаси ҳудудларига қўшимча 5 та чақирув ёчалари ўрнатилган.

Шунингдек, чет эл ва маҳаллий сайёҳларга қўшимча қулайликлар яратиш мақсадида, бошқарма жойлашган маъмурий бино, алоқа телефон рақамлари, манзили, иш вақти ва бошқа маълумотлар ўзбек ва хорижий тилларда интернетнинг “Facebook” ижтимоий тармоғи ва “Google maps” иловаси орқали жойлаштирилган.

Бу эса чет эл ва маҳаллий сайёҳлар, уларнинг гид-таржимонлари ва маҳаллий аҳоли томонидан бевосита интернет тармоғидаги “Google maps” электрон харитасидаги маълумотлар ёрдамида бошқарма ходимлари билан боғланиш ва мурожаат қилиш имкониятини яратади.

Шу билан бирга бошқарма телефон рақамлари, электрон манзиллари ва интернет тармоғидаги манзилини осон топиш имкониятини берувчи QR-код ақс этган ташриф қоғозлари ўзбек, рус ва инглиз тилларида ишлаб чиқилиб, вилоятдаги жойлаштириш воситалари, умумий овқатланиш шаҳобчалари ва сайёҳларга хизмат кўрсатувчи субъектларга тарқатилган.

Бошқарма томонидан хавфсиз туризмни таъминлаш борасида ҳамкорликда олиб борилган кенг кўламли чора-тадбирлар натижасида 2023 йил давомида чет эл ва маҳаллий сайёҳларга нисбатан жиноят ва маъмурий ҳуқуқбузарликлар содир этилишига йўл қўйилмади.

2024 йилдаги режалар.

Сайёҳлар хавфсизлигини таъминлаш, жиноят ва ҳуқуқбузарликларни барвақт олдини олиш, йўл ҳаракати қоидаларини таъминлаш борасидаги ишларни янада жадалаштириш мақсадида яқин кунларда Тошкент вилоятининг Бўстонлик тумани тажрибаси асосида Хива шаҳрида “Хавфсиз шаҳар” ягона интеграциялашган тизимларини ишга тушириш режалаштирилган.

Шу мақсадда Хива шаҳридаги 120 дан ортиқ объектларга жами 240 дан ортиқ замонавий кузатув камералари ўрнатилиши режалаштирилган ва ҳозирги кунга қадар ушбу кузатув камераларидан 160 таси ўрнатилиб, ушбу йўналишдаги ишлар давом қилдирилмоқда.

Бошқарма томонидан вилоят ИИБнинг тегишли соҳавий хизматлари ҳамда бошқа идора ва ташкилотлар билан ҳамкорликда 2024 йил давомида вилоятдаги туризм намоёйиши объектлари ҳудудларида ўтказиладиган қуйидаги;

- Хива шаҳри 2024 йилда «Ислом дунёсининг туризм пойтахти» деб эълон қилинганлиги муносабати билан Ислом дунёсининг туризм пойтахти йили доирасида Хоразм вилоятининг Хива шаҳрида Ислом Ҳамкорлик ташкилотига аъзо 57 давлатнинг туризм вазирлари ва туристик маъмуриятлари раҳбарларининг йиғилиши юқори даражадаги XII сессияси;

- “Қовун сайли” фестивали,
- “Анор ҳосили” фестивали,
- “Лазги” халқаро рақс фестивали,
- “Халқаро туризм ярмаркаси”,
- “Пахлавон Махмуд-Баходирлар ўйини
- “Taste of Uzbekistan Festival” шиори остида гастронмик фестивали,
- “Халқаро зиёрат туризми ҳафталиги”

- Шу каби бошқа тадбирларда чет эл ва маҳаллий сайёҳлар ҳамда хорижий иштирокчиларнинг хавфсизлигини таъминлаш юзасидан зарурий чора тадбирлар белгилаб олинган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати: (REFERENCES)

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси.
2. Ўзбекистон Республикаси “Ички ишлар тўғрисида”ги Қонуни.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 6 мартдаги “Транспорт ва туризм объектларида жамоат хавфсизлигини таъминлашнинг самарали тизимини жорий этишга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 4229-сонли Қарори

NEFTNI AJRATISH, YO‘LDOSH GAZNI YIG‘ISH VA TAYYORLASH

Sh.Sh. Turdiyev

QarMII “Foydali qazilmalar geologiyasi va razvedkasi” kafedrası mudiri

E-mail: shahboz_01011991@gmail.com

J.Sh. Rabbimov

QarMII “Foydali qazilmalar geologiyasi va razvedkasi” kafedrası assistenti

E-mail: rabbimov1933@gmail.com

A.R. Boboxonov

QarMII “Foydali qazilma konlari geologiyasi, qidiruv va razvedkasi”

yo‘nalishi 2-kurs talabasi

ANNOTATSIYA

Zamonoviy texnologiyalarni qo‘llash asosida yo‘ldosh neft gaz mahsulotlari tarkibidan eng so‘nggi xom ashyoni ajratib olib, qayta ishlash jarayonlarini ilmiy asoslari va undan foydalanish bo‘yicha asosiy istiqbolli yo‘nalish kichik gabaritli qurilmalardan foydalanib, yo‘ldosh neft gazlarni utilizatsiya qilish orqali mash‘alalarni uchirish va gazsimon metan yoqilg‘isini, barqaror gaz benzinini va propan –butan fraksiyasining suyuq aralashmasini to‘g‘ridan –to‘g‘ri olishni imkoniyati o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: butan, pentan, absorbsiya, kondensatsiya, dietilenglikol, yo‘ldosh gaz, gazni past haroratli ajratish qurilmasi, propilen.

SEPARATION OF OIL, COLLECTION AND PREPARATION OF ASSOCIATED GAS

ABSTRACT

Based on the application of modern technologies, extracting the latest raw materials from the composition of satellite oil and gas products, the scientific basis of processing processes and the main promising direction for its use is disposal of satellite oil and gases using small-sized devices. the possibility of flaring and direct extraction of gaseous methane fuel, stable gas gasoline and liquid mixture of propane-butane fraction is studied.

Keywords: butane, pentane, absorption, condensation, diethylene glycol, satellite gas, low-temperature gas separator, propylene.

Neft qatlamdan quduq tubiga, quduqning stvoli bo'ylab quduq ustiga va quduq ustidan tovar neft olinguncha harakatlenganda termobarik sharoitning o'zgarish evaziga- gazni va suvni ajralishi sodir bo'ladi. Neftning tarkibidan gazni va suvni ajratib olishda ajratgichlar qo'llaniladi. Gazga to'yingan neftning tarkibidan suyuq uglevodorodlarni ko'proq chiqishini saqlab qolish maqsadida ko'p bosqichli ajratish usuli qo'llaniladi (3-4 bosqichli) va neftdagi bosimni bir meyorda pasaytirish hisobiga og'ir uglevodorodlarning $S_{5+yuqori}$ katta miqdori ushlab qolinadi. Ammo neftni ko'p bosqichli ajratish germetik bo'lmagan tizimlarda yig'ish va tashishda qo'llanilganda neftning tarkibida qolgan hamma og'ir uglevodorodlar sekinlik bilan atmosferaga bug'lanib ketadi va effekt nolga teng bo'ladi.

Shuning uchun neftni yig'ish va tashishda NQIZlarida va kon sharoitida yig'ish va tashish tizimlarida ko'p pog'onali ajratilganda yoki yopiq germetik tizimdan foydalanilganda samarali ajratiladi. Shuning uchun konlarda neftni ajratish bosqichlarini sonini tanlashda va SKSning loyahasida ularni utilizatsiya qilish bir qator shartlar bilan bog'langan, ulardan asosiyi quyidagilar: hosil bo'ladigan yo'ldosh gazning hajmi; quduq ustidagi boshlang'ich bosim; kondagi joriy gaz faktori; gazni siqish uchun harakatda bo'lgan kompressor agregatlarining mavjudligi va ularni bosim bo'yicha kirish tavsiflari; qo'shimcha SKSsi qurilmasini zarurligi; yuqori bosimli gaz uzatmalarining yoki gazni qayta ishlaydigan zavodning mavjudligi hamda xom-ashyo bo'yicha uning kirish parametrlari. Bu shartlarga muvofiq neftni ajratish bosimi tanlanadi va ajratishning har bir pog'onasidagi ajratgichlardagi bosimning hisoblari bajariladi.

Ajratgichlardan neft qazib olinadigan quduq mahsulotlaridan neft gazini yoki yo'ldosh gazlarni ajratishda foydalaniladi. Bu gazlardan xom-ashyo sifatida gazkimyoviy majmualar yoki energetik qurilmalarda yonilg'i sifatida foydalaniladi. Ajratgichlar quvur uzatmalardagi gaz suyuqlik oqimini gidravlik qarshiliklarni, pulsatsiyani va gidravlik zarbalarini pasaytirish vazifalarini bajaradi; neft quduqlari mahsulotlaridan ajratilgan qatlam suvlarini oraliqlarda tashlab yuborish jarayonini ham amalga oshiradi.

Ajratgichlar quyidagi kategoriyalarga bo'linadi: mo'ljallanishi bo'yicha-o'lchash va ajratish (ishchi); geometrik shakli va fazoda egallagan holati bo'yicha-silindrik, gorizonta, sharsimon va qiya; harakatlanish tartibiga muvofiq-gravitatsion, inersion (qavurg'ali); markazdan qochma, ultratovushli; bosim ko'rsatgichi bo'yicha-yuqori (100 kgs/sm^2); o'rta (30 kgs/sm^2); past (15 kgs/sm^2) va vakuumli; alohida buyurtma asosida maxsus tayyorlanadigan.

1-jadval

Komponent	Analiz plastovoy smesi z_i	K_i	Pervaya popitka $N=0,6$; $L=0,4$		Vtoraya popitka $N=0,57$; $L=0,43$		Tretya popitka $N=0,579$; $L=0,421$		Sostav smesi gaza $y_i=x_iK_i$ $(3) \times (6)$	Molekulyarnaya massa M	Dolya komponenta v molekulyarnoy masse smesi gaza $(7) \times (8)$
			$x_i = \frac{z_i}{L + K_i N}$	$x_i = \frac{z_i}{L + K_i N}$	$x_i = \frac{z_i}{L + K_i N}$	7	8	9			
1		3	4	5	6	7	8	9			
S_1	0,4241	185,0	0,0038	0,0040	0,0039	0,7302	16,04	11,71			
S_2	0,0533	41,00	0,0021	0,0022	0,0022	0,0904	30,07	2,72			
S_3	0,0467	10,80	0,0068	0,0071	0,0070	0,0756	44,09	3,33			
i-C ₄	0,0155	4,40	0,0051	0,0053	0,0052	0,0229	58,12	1,33			
n-C ₄	0,0202	3,50	0,0081	0,0083	0,0082	0,0287	58,12	1,67			
i-C ₅	0,0092	1,28	0,0079	0,0079	0,0079	0,0101	72,15	0,73			
n-C ₅	0,0086	1,00	0,0086	0,0086	0,0086	0,0086	72,15	0,62			
C_6	0,0313	0,340	0,0522	0,0502	0,0506	0,0172	86,17	1,48			
C_7	0,3911	0,018	0,9516	0,8883	0,9064	0,0163	114,2	1,86			
	$\sum z_i = 1,00$		$\sum x_i = 1,0462$	$\sum x_i = 0,9819$	$\sum x_i = 1,00$	$\sum x_i = 1,00$					
											Molekulyarnaya massa gaza 25,45

Ajratgichlar konstruktiv vazifasiga muvofiq to'rtta funksional seksiyadan tashkil topgan: 1-asosiy ajratish seksiyasi-neftdan gazni ajratish uchun xizmat qiladi; 2-tindiruvchi seksiyali; 3-neftni yig'ish seksiyasi; 4-tomchi tutqichli. Ajratgich ishining samaradorligi quyidagi ko'rsatgichlarga bo'yicha belgilanadi: gaz oqimi bilan birgalikda neft tomchilarini va neft oqimi bilan erigan gazni chiqib ketish qiymati bilan. Bu qiymatlarning ko'rsatgichlari qanchalik kichik bo'lsa, ajratgich ishining samarasi shunchalik yuqori bo'ladi.

Qatlam sharoitidan atmosfera sharoitiga bir fazoli holatga keltirilgan gazzizlantirilgan neftning material balansi tenglamasi quyidagi ko'rinishda yoziladi:

$$M_{qat.sharoit} = M_{ajr} + M_{gaz},$$

bu yerda,
 $M_{qat.sharoit}$ – qatlam sharoitidagi neftning dastlabki massasi; M_{ajr} – atmosfera sharoitida ajratilgan neftning massasi; M_{gaz} - ajratilgan gazning massasi.

Qatlamdagi neftning tarkibidan gazni ajratishda komponentlarning chiqishiga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatadi: 1-ajratish bosimi; 2-ajratish harorati; 3-quduq mahsulotining tarkibi; 4-ajratish bosqichlari soni.

Xom neftni ajratish jarayonlarini guruhli o'lchash qurilmalari quduq mahsulotini to'g'ri o'lchash yoki hisoblash yo'li orqali o'rganiladi. Bu ikkala usulning ham afzalliklari va kamchiliklari mavjud.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Agzamov A.X. «Neft va gazni dunyo energiya balansidagi o'rni», Toshkent, «Neft va gaz» jurnali -2015, № 4/2015b 67-70 bet.
2. Алькушин А.И., «Эксплуатация нефтяных и газовых скажин», Москва, Недра – 1989, 360 стр.
3. Rabbimov, J. (2022). UGLERODLI PO 'LATLARNING KONSTRUKTIV MUSTAHKAMLIGINI VA KORROZIYAGA BARDOSHLILIGINI OSHIRISH. Eurasian Journal of Academic Research, 2(8), 227-234.
4. Turdiyev, Sh., Komilov, B., Rabbimov, J., & Bo'riyev, S. (2022). Murodtepa maydonida izlov-qidiruv ishlarini baholash tamoyillari va iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari. Eurasian Journal of Academic Research, 2(11), 246-250.
5. Turdiyev, Sh., Komilov, B., Rabbimov, J., Bo'riyev, S., & Azimov, A. (2022). QIZOTA (YOSHLIK II) MAYDONINING GIDROGEOLOGIK TUZILISHI. Eurasian Journal of Academic Research, 2(11), 242-245.
6. Турдиев, Ш. Ш. У., Комилов, Б. А. У., & Раббимов, Ж. Ш. (2022). АНАЛИЗ ТЕКУЩЕГО СОСТОЯНИЯ И ПРОБЛЕМИ РАЗРАБОТКИ ПОДГАЗОВИХ НЕФТЯНИХ ЗАЛЕЖЕЙ. Универсум: технические науки, (11-3 (104)), 58-62.

7. Shahboz, S., Komilov, B., & Rabbimov, J. (2022). YO 'LDOSH GAZLARNI TOZALASH, SUYUQLIK, GAZNING HARORATI VA YENGIL UGLEVODORODLARNI UTILIZATSIYA QILISHNING ZARURLIGI. Eurasian Journal of Academic Research, 2(11), 677-680.
8. Turdiyev, Sh., Komilov, B., Rabbimov, J., & Azimov, A. (2022). QIZOTA (YOSHLIK II) MAYDONINING STRATIGRAFIYASI. Eurasian Journal of Academic Research, 2(11), 502-504.
9. Turdiyev, Sh., Komilov, B., Rabbimov, J., & Azimov, A. (2022). Suyultirilgan uglevodorod gazlarini olishning resurslari va manbalari. Eurasian Journal of Academic Research, 2(11), 505-509.
10. Shermamat o'g'li, T. S., Asqar o'g'li, K. B., & Karim o'g'li, K. O. (2022). STG (LNG) TABIIY GAZDAN SAMARALI FOYDALANISHNING ASOSIDIR. Journal of new century innovations, 10(2), 35-37.
11. Shermamat o'g'li, T. S., Shodmonkulovich, R. J., & Rustamovich, B. A. (2022). SUYULTIRILGAN TABIIY GAZNI ISHLAB CHIQRISH TEXNOLOGIYASI VA UNI O 'ZBEKISTONDA QO 'LLASHNING IMKONIYATLARI. Journal of new century innovations, 10(2), 38-41.
12. Rabbimov, J. S. (2022). QATLAMDAN KELAYOTGAN OQIMNI JADALLASHTIRISH MAQSADIDA QATLAMGA KISLOTALI ERITMA BILAN ISHLOV BERISH (MURODTEPA MAYDONI MISOLIDA). Eurasian Journal of Academic Research, 2(3), 373-378.
13. Shermamat o'g'li T. S. et al. NEFT GAZLARIDAN SUYULTIRILGAN UGLEVODORODLARNI ISHLAB CHIQRISHNI TADQIQOTLASH //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 16. – №. 4. – С. 67-74.
14. Fozilov, S. F., Fozilov, X. S. O', Rabbimov, J. Sh., & Raxmatov, A. Q. O'. (2022). Neft moylarining mahalliy tabiiy adsorbentlar asosida tozalash va ulardan mastikalar olish. Science and Education, 3(10), 285-288.

SUG'URTA KOMPANIYALARINING INVESTITSIYA FAOLIYATINI MOLIYALASHTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Akishova Shaxnoza Davlet qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

To'rtko'l fakulteti o'qituvchisi

E-mail: akishova0202@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida mavjud sug'urta kompaniyalari, sug'urta kompaniyalarining investitsiya faoliyati va tahlili, sug'urta kompaniyalari tomonidan yig'ilgan sug'urta mukofotlari va sug'urta tovonlarining o'sish dinamikasi, sug'urta zahiralardan to'g'ri foydalanish va ularni yuqori foyda keltiruvchi faoliyatga yo'naltirish masalalari ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: investitsiya faoliyati, sug'urta, sug'urta kompaniyalari, sug'urta mukofotlari, sug'urta zahiralari, sug'urta tovonlari.

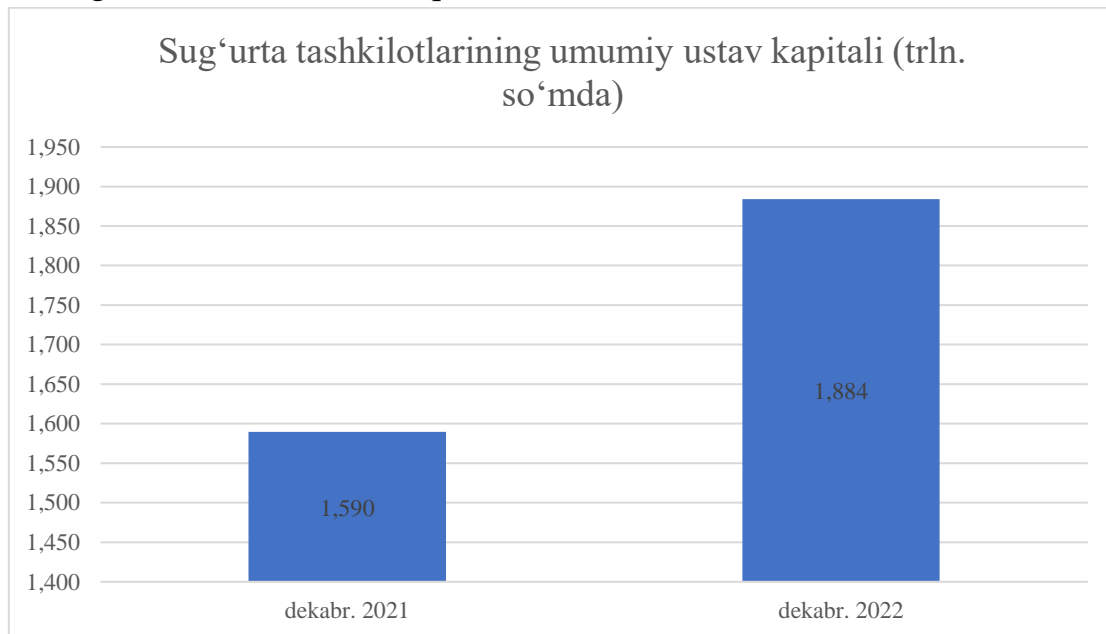
KIRISH

O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining rivojlanib borishi, aholi hamda tashkilotlarning sug'urta himoyasiga bo'lgan talabining ortib borishi, mamlakatimizda jahon talablariga mos hamda jahonning ilg'or tajribalariga javob bera oladigan, to'laqonli sug'urta xizmatlarini ko'rsata oluvchi mustahkam sug'urta tizimini yaratish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda. Rivojlangan sug'urta ishi o'tish davri iqtisodiyotida O'zbekiston iqtisodiyotining ko'tarilishida muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakat sug'urta kompaniyalari sug'urta faoliyati bilan birgalikda investitsiya faoliyatini ham jadal olib borishi, investitsiyalarga jalb etiladigan mablag'lar salmog'ini ko'paytirish hamda shu orqali iqtisodiyotning barqaror rivojlantirishga o'z hissalarini qo'shmog'i lozim. Mamlakat iqtisodiyotini jadal rivojlantirish uchun moliyaviy instrumentlardan samarali va keng miqyosda foydalanish bugungi davr taqazosi hisoblanadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida sug'urta tizimi investitsiya faoliyatining ustuvor yo'nalishlarini aniq belgilash, ilmiy asoslangan investitsiya qarorlari qabul qilish, investitsiya faoliyatini to'g'ri, oqilona tartibga solish asosida ichki va tashqi moliyaviy manbalarni, barcha shart-sharoitlarini hisobga olgan holda maqsadli yo'naltirish sug'urta kompaniyalarining kelajagini hamda istiqbolini belgilab beradi. Sug'urta tashkilotlari tasarrufida katta miqdordagi moliyaviy resurslarni to'planishi, ularni iqtisodiyotni rivojlanishida muhim rol o'ynashini ko'rsatadi. Sug'urta qiluvchilar tomonidan moliya resurslarining to'planishi sug'urtani faol investitsiya siyosati yo'li bilan

iqtisodiyotning asosiy omiliga aylantiradi. Boshqacha soʻz bilan aytganda, sugʻurtalovchilar turli polis egalaridan olingan passiv pul mablagʻlarni moliya bozorida harakat qiluvchi aktiv kapitalga aylantirishadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Sugʻurta tashkilotlarining moliyaviy potentsiali oʻz mablagʻlari va jalb qilingan mablagʻlar manbaasi (sugʻurta zahiralar) kompaniya aktivlari asosida shakllanadi. Shu maʼnoda sugʻurta tashkilotlarining moliyaviy resurslari ularning moliyaviy potentsialini belgilab beradi. Sugʻurta tashkilotlarining ustav kapitali ularni davlat roʻyxatiga olishda shakllantiriladi. Ustav kapital sugʻurta tashkilotlari uchun faoliyatni boshlashning dastlabki vaqtida asosiy moliyaviy resurs hisoblandi. Ustav kapital turli xil manbalardan toʻldiriladi. Dastlab taʼsischilar tomonidan kiritilsa, keyinchalik korxonaning daromadlari va boshqa manbalar hisobidan toʻldiriladi.

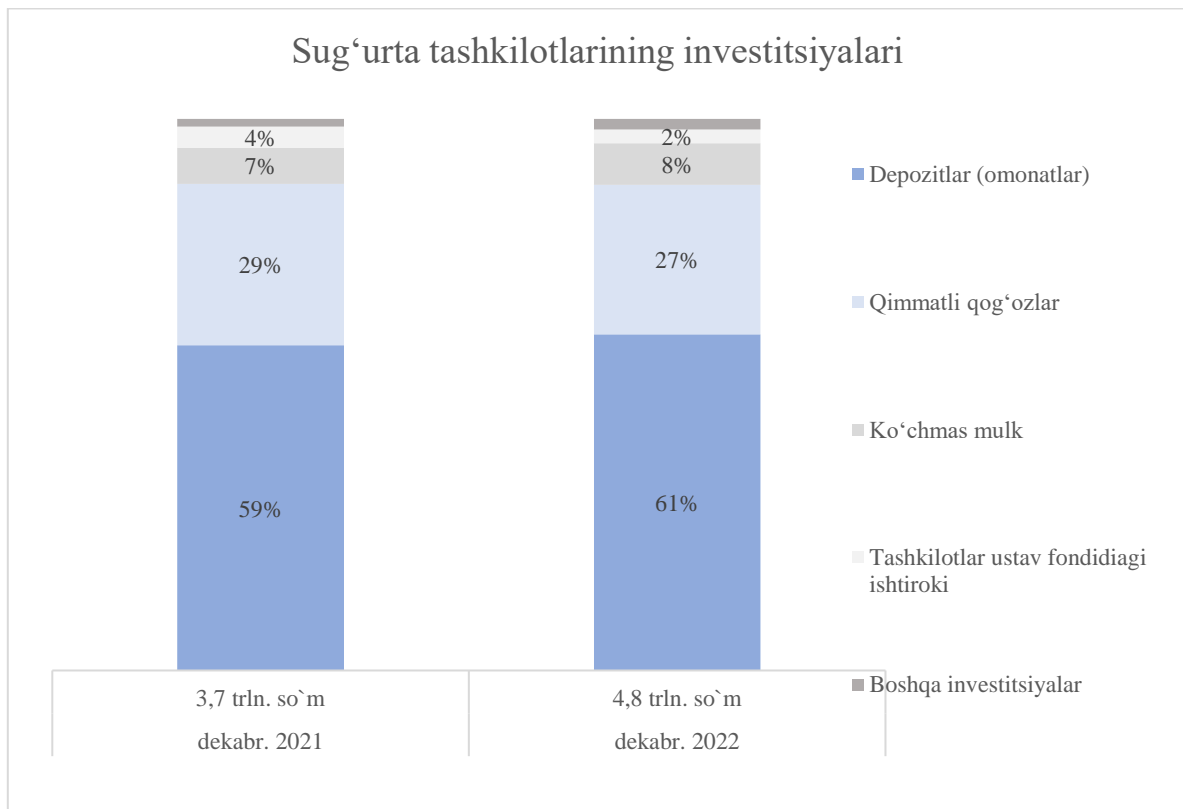

1-rasm. Sugʻurta kompaniyalarining umumiy ustav kapitali (trln.soʻmda)¹

Sugʻurta tashkilotlarining jalb qilingan mablagʻlari daromad shaklida kelib tushuvchi sugʻurta mukofotlari hisobidan (sugʻurta zahirasi sifatida), bank kreditlari, ish haqi, soliqlar va boshqa majburiy toʻlovlar boʻyicha kreditorlik qarzlari hisoblanadi. U balans passivining ikkinchi boʻlimida "Majburiyatlar" deb nomlanadi. Bulardan tashqari haridorlar va buyurtmachilardan olingan avanslar, koʻzda tutilgan daromadlar, xarajatlar va toʻlovlar zahirasi, dargumon qarzlari boʻyicha zahiralar va boshqa qisqa muddatli passivlar ham ushbu boʻlimda aks ettiriladi.

Sugʻurta kompaniyalari investitsiya faoliyati keyingi yillarda ijobiy oʻzgarishlarga ega. Chunki sugʻurta bozorida yigʻilgan mukofotlar samarali investitsiya faoliyatiga yoʻnaltirilmoqda.

¹ Inv.uz sayti maʼlumotlari asosida tayyorlandi

2-rasm. Sugʻurta kompaniyalarining investitsiya faoliyati.¹

2022 yilda sugʻurta kompaniyalarining investitsion portfleli sezilarli darajada oʻsdi. Tahlil qilinayotgan davrda Oʻzbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining maʼlumotlariga koʻra sugʻurta kompaniyalarining investitsiyalari hajmi 2022 yilda 2021 yilga nisbatan 26,8% ga oʻsdi va 4751745 mln.soʻmni tashkil etgan (2-rasm).

Sugʻurta kompaniyalarining oʻz mablagʻlari va daromadlarining oshishi ularga sugʻurta zahiralari shakllantirish va investitsiyalar hajmini oshirish imkonini beradi. Sugʻurta kompaniyalari investitsiya faoliyatlarini sugʻurta zahiralari joylashtirish nizomiga muvofiq zahiralari daromadlilik, qaytaruvchanlik, diversifikatsiya va likvidlilik tamoyillari asosida joylashtirishadi. Tahlillar shuni koʻrsatadiki, sugʻurta kompaniyalari uchun eng ishonchli investitsiya obyektlari hali ham bank depozitlari va qimmatli qogʻozlar hisoblanadi.

2022 yildagi investitsiyalarning kattagina qismi qimmatli qogʻozlar va bank depozitlari hissasiga toʻgʻri keldi. Sugʻurta kompaniyalari depozitlarga qilingan investitsiyalari 31,2% ga ortib 2 896 636 mln.soʻmni tashkil etdi. Qimmatli qogʻozlarga qilingan investitsiyalar esa 1 287 917 mln.soʻmni tashkil etib, bu oʻtgan 2021 yilga nisbatan 17,5% yuqori.

¹ Inv.uz maʼlumotlari asosida tayyorlandi.

Hozirgi kunda sug'urta kompaniyalari investitsiya faoliyatining ortda qolish sabablari bo'lib birinchidan, O'zbekistonda sug'urta sohasining yetarli darajada rivojlanmaganligi, ikkinchidan, sug'urta zahiralardan foydalanish samaradorligining pastligi. Sug'urta kompaniyalarining investitsion faoliyatdan olgan daromadlari darajasi mamlakatdagi inflyatsiya darajasidan past yoki faqatgina inflyatsiya darajasini qoplaydi.

XULOSA

Sug'urta kompaniyalarining investitsion faoliyati samaradorligi pastligini bir necha faktorlarga bog'lash mumkin:

1. Sug'urta faoliyatining yuqori daromadlilikligi. Bu bir tomondan sug'urta kompaniyalari uchun yaxshi ammo ikkinchi tomondan esa yomon. Sababi sug'urta faoliyatidan olinadigan daromadning yuqori bo'lishi o'z navbatida sug'urta tariflarini yuqori bo'lishini talab etadi. Sug'urta tariflarini yuqori bo'lishi esa sug'urta sohasidagi raqobatning pastligi deb hisoblash mumkin;

2. Investitsiya operatsiyalari daromadlilik darajasi pastligi.

Bunga bir qancha sabablarni keltirishimiz mumkin. Birinchi sabab sug'urta kompaniyalari foyda keltiruvchi aktivlarining bir qismi boshqa yuridik shaxslarning ustav kapitalida ishtirok etishi va o'z navbatida ikkinchi yuridik shaxsning aktivlari boshqa uchinchi yuridik shaxsning ustav kapitalida ishtirok etishi va buning natijasida sug'urta kompaniyalari aktivlari ustav kapitali qo'yilmalarida o'zaro aylanib yurishini kuzatishimiz mumkin. Bu esa sug'urta kompaniyasi uchun foyda keltirmaydigan faqatgina qog'ozda aks ettirilgan aktivlardir. Ikkinchi sabab sug'urta kompaniyalari fond bozorida mablag'larni joylashtirish bo'yicha malakali kadrlarga ega emas. Bundan tashqari O'zbekistonda fond bozorining rivojlanmaganligi va sug'urta kompaniyalari o'zlarining investitsion faoliyatini rivojlantirishga manfaatdor emas. Bunga sabab sug'urta faoliyatining investitsion faoliyatga qaraganda daromadlilik darajasi yuqoriligi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. "Sug'urtalovchilar va qayta sug'urtalovchilarning to'lov qobiliyati to'g'risida"gi Nizom. 2008 yilning 12 mayda Adliya vazirligida 1806-son bilan ro'yhatga olingan
2. А.П. Архипов, В.Б. Гомелля, Д. С. Туленты. Страхование. Современный курс. М.: «Финансы и статистика» 2006 г.209 с.
3. Shennayev X.M. O'zbekiston sug'urta bozori: O'quv qo'llanma. T.: Iqtisod-Moliya, - 2013.
4. www.imf.uz (O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi)

DISTRIBUTION OF PHOSPHOLIPID MEMBRANES AND ACTIVITY OF APOPTOTIC ENZYMES IN TYPE 2 DM

Negmatova Gulzoda Shukhratovna

Scientific adviser: PhD.

Head of the Department of Endocrinology, Samarkand State Medical University

Mansurova Gulsum Zaydinovna

Assistant of the Department of Endocrinology, Samarkand State Medical University

Rustamova Malika Sirojiddin qizi, Abdiyev Lazizbek Sobir o'g'li

Clinical Resident of the Department of Endocrinology,
Samarkand State Medical University

ABSTRACT

Chronic hyperglycemia changes the composition of erythrocyte membranes, but the mechanisms of damage and activation of apoptosis are not well understood. A common feature of membranes in all eukaryotic cells is the non-random distribution of lipids across the bilayer. Lipid asymmetry in membranes is a consequence of multiple factors, including the biophysical properties of lipids that dictate their ability to spontaneously “flip” their polar headgroups through the hydrophobic membrane interior, and the presence of transporters (enzymes) that assist in active lipid translocation across the bilayer.

Keywords: hyperglycemia, apoptosis, phospholipid, inflammation.

INTRODUCTION

Chronic hyperglycemia changes the composition of erythrocyte membranes, but the mechanisms of damage and activation of apoptosis are not well understood. A common feature of membranes in all eukaryotic cells is the non-random distribution of lipids across the bilayer. Lipid asymmetry in membranes is a consequence of multiple factors, including the biophysical properties of lipids that dictate their ability to spontaneously “flip” their polar headgroups through the hydrophobic membrane interior, and the presence of transporters (enzymes) that assist in active lipid translocation across the bilayer. Moreover, this asymmetrical distribution of lipids has important functional consequences. For instance, the anionic phospholipid, phosphatidylserine (PS), is exclusively located at the cytoplasmic side of the plasma membrane in quiescent cells and is an essential co-factor for a number of membrane-

bound enzymes, such as protein kinase C and Na⁺/K⁺-ATPase. However, when exposed on the cell surface, PS acts as a conserved recognition signal for phagocytes and promotes the blood coagulation cascade. The present review aims to discuss the origin and maintenance of phospholipid asymmetry as well as the mechanism and functional significance of its disruption in health and disease.

Objective: to study the phospholipid composition of erythrocyte membranes and the activity of apoptotic enzymes in patients with type 2 diabetes.

MATERIALS AND METHODS

The study included patients with type 2 diabetes with a disease duration of 3-5 years without clinical manifestations of vascular complications. The first group consisted of 3 patients with low fasting hyperglycemia 6.67 ± 0.26 mmol/l (HbA1c $7.2 \pm 0.3\%$), the second group consisted of 3 patients with fasting hyperglycemia 9.81 ± 0.19 mmol/l (HbA1c $11.1 \pm 0.2\%$). The control group included 10 healthy donors without impaired carbohydrate metabolism. Erythrocytes obtained from venous blood were studied. Membrane phospholipids were analyzed by one-dimensional chromatography (Evans WS, 1990). μ -calpain activity was determined by the method (Sorimachi H. 1977, Elce JS, 2000). The active concentration of the caspase 3 enzyme was recorded by ELISA using Biosciences (USA) kits.

RESULTS

With low glycemia in group 1, there was an increase in the concentration of phosphatidylethanolamine in group 1 68.01 ± 0.74 mmol/l, diacylglycerol to 77.35 ± 1.24 mmol/l compared to the control 65.32 ± 0.14 ($p < 0.05$) and 70.43 ± 0.55 mmol/l ($p < 0.05$), respectively. An increase in glycemia leads to more significant changes in the concentration of phosphatidylethanolols by 68.62 ± 0.84 mmol/l, diacylglycerol 84.18 ± 2.06 mmol/l. There is also a significant increase in FFA to 100.51 ± 0.48 mmol/l compared to group 1 94.66 ± 1.94 mmol/l and control 94.33 ± 0.21 mmol/l ($p < 0.05$). Concentration of phosphatidylcholine in group 2 to 217.92 ± 2.24 mmol/l compared to the control 225.34 ± 0.51 mmol/l ($p < 0.05$). High hyperglycemia increases the activity of μ -calpain in group 2 to 36.35 ± 3.84 μ g/min, which was significantly different from group 1 8.89 ± 1.36 μ g/min and in the control 11.71 ± 2.03 μ g/min ($p < 0.01$). The activity of caspase 3 was maximum in group 1, 0.949 ± 0.135 ng/ml ($p < 0.05$), with a further increase in glycemia it decreased and did not differ significantly from the control (0.621 ± 0.051 ng/ml)

CONCLUSIONS

The scientific results indicate destructive processes in the membrane with activation of phospholipases and an increase in the proportion of damaged cells. High hyperglycemia leads to an increase in the activity of μ -calpain in erythrocytes, which indicates an increase in the pool of damaged cells that are not ready for apoptotic death

(caspase 3 activity is low); such cells are destroyed in the bloodstream by the mechanism of necrosis and increase inflammation. In patients with low hyperglycemia, the number of red blood cells ready for apoptotic death increases, which is a more favorable scenario, since it does not lead to activation of inflammation.

REFERENCES:

1. Salimova DE, Daminnov AT. A CLINICAL CASE BASED ON THE EXPERIENCE OF TREATING HYPERTENSION IN A PATIENT WITH TYPE 2 DIABETES MELLITUS, OBESITY AND VITAMIN D DEFICIENCY. *Educ Res Univers Sci.* 2023;2(12):150-154.
2. Sh, N. G., Salimova, D. E., Oybekovma, X. S., Qamariddinovna, X. A., & Amin o'g'li, B. J. (2022). ENDOCRINE GLANDS, STRUCTURE, AGE FEATURES, FUNCTIONS. *PEDAGOG*, 5(5), 341-345.
3. Shukhratovna, N. G., & Erkinovna, S. D. (2023). Features of the Course of Type 2 Diabetes Mellitus in Combination with Arterial Hypertension and Ways to Correct Them. *Eurasian Medical Research Periodical*, 17, 39-41.
4. Shukhratovna, N. G., & Erkinovna, S. D. (2022). THE ROLE OF GASTROINTESTINAL HORMONES IN THE PATHOLOGY OF THE DIGESTIVE SYSTEM. *PEDAGOG*, 5(6), 408-412.
5. Негматова, Г. Ш., & Салимова, Д. Э. (2023). Особенности течения сахарного диабета 2 типа в сочетании с артериальной гипертензией и пути их коррекции. *Ta'lim fidoyilari*, 2(1), 82-86.
6. Sobirjonovna K. N. Factors determining the clinical significance of depeptidyl peptidase 4 inhibitors in the treatment of patients with type 2 diabetes mellitus // *World Bulletin of Public Health.* 2022. Т. 8. – С. 67-72.
7. Курбонова Н.С. Негматова Г.Ш. "Ортиқча вазли қизларда хайз даврининг бузулиши"// *Тиббиётда янги кун.* 9(47) 287-291 бет. 2022
8. Курбонова Н.С. Негматова Г.Ш. "Эриктильная дисфункция у больных сахарным диабетом и ее клинический анализ"// *Биомедицина ва амалиёт* 5.1 сон. 160-165 бет. 2022 йил.
9. Курбонова Н.С. "Clinical manifestations and classification of lesions of the macular area in diabetes." *Eurasian scientific herald.* Vol13/2022/ 97-101стр.
10. Курбанова Нозима Сабиржановна "FACTORS DETERMINING THE CLINICAL SIGNIFICANCE OF DEPIPTIDYL PEPTIDASE 4 INHIBITORS IN THE TREATMENT OF PATIENTS WITH TYPE 2 DIABETES MELLITUS" *World Bulletin of Public Health (WBPH)Volume-8, March 2022* 67-72
11. Nazira K., Siddikovna T.G., Davranovna D.A., Takhirovich D.A., Tulkinovich O.S. (2021). Cardiovascular complications in patients with covid and diabetes mellitus 2. *Central Asian Medical and Natural Science Journal*, 2(3), 37-41.
12. GROWTH HORMONE FOR THE TREATMENT OF HEREDITARY DISEASES IN CHILDREN Ortikov Shahzod Tulkinovich. Karimova Nazira Alimovna, Kurbanova Nozima Sobirjanovna, Daminov Abdurasul Takhirovich /

- International Journal of Innovative Engineering and Management Research. 2021 281-284.
13. Features of the course of type 2 diabetes mellitus with arterial hypertension and ways of their correction Negmatova Gulzoda Shukhratovna, Salimova Dildora Erkinovna Eurasian Medical Research Journal 17, 39-41, 2023.
 14. FEATURES OF THE TECHNIQUE OF TYPE 2 DIABETES MELLITUS IN COMBINATION WITH ARTERIAL HYPERTENSION AND WAYS OF CORRECTION IX G.Sh. Negmatova, D.E. Salimova LLC "Research and publications", Enlightener, 2023.
 15. Features of the coexistence of type 2 diabetes mellitus with arterial hypertension and their treatment Gulzoda Shukhratovna Negmatova, Dildora Erkinovna Salimova LLC "Ochik fan", Science and education, 2023.
 16. Khalimova Z.Yu. and G.Sh. Negmatova. Autoimmune polyglandular syndromes. Literature review". Central Asian Journal of Medical and Natural S
 17. Даминов А., Хайдаров О., Хасанова М. и Абдукахорова Р. (2023). ОСЛОЖНЕНИЯ ГЛЮКОКОРТИКОИДНОЙ ТЕРАПИИ У ПАЦИЕНТОВ С ДИАБЕТОМ, ПЕРЕЖИВШИХ КОВИД-19. Евразийский журнал медицинских и медицинских наук , 3 (4), 197-200.ciences 2.4 (2021): 166-175.
 18. Khamidova M.N., Ismatova I.F., Zh.Sh. Berdirov, G.Sh. Negmatova and A.T. Daminov. "DIABETES AND COVID-19". Eurasian Journal of Medicine and Natural Sciences 2, no. 13 (2022): 190-204.
 19. Takhirovich D.A., Burchaklar S.J.A., Shukhratovna N.G., Shukhratovna S.G., Zainuddinovna M.G. (2022). COURSE OF COVID-19 IN PATIENTS WITH DIABETES. Web of Scientist: International Journal of Scientific Research, 3(02), 73–76.
 20. Takhirovich D.A., Korners S.J.A., Shukhratovna N.G., Shukhratovna S.G., Zainuddinovna M.G. (2022). COURSE OF COVID-19 IN PATIENTS WITH DIABETES. Web of Scientist: International Journal of Scientific Research, 3(02), 73–76.
 21. Abduvali, X., Otabek, S., Asilbek, E., & Daminov, A. T. (2023). TYPE 2 DIABETES: TIME TO CHANGE THE CONCEPT. Science and innovation, 2(D4), 165-167.
 22. Togaeva G.S. «Ўз-узени назорат қилиш мактабида ўқиган қандли диабет 2 тип билан касалланган беморларнинг клиник ва биохимиявий курсаткичлари». Journal of Biomedicine and Practice 2 Special Issue. Tashkent in 2020. Pages 132-135.
 23. Togaeva Gulnora Siddikovna., Oripov Firdavs Suratovich., Davranova Aziza Davranovna.: "Structural features of cells of the islets of Langerhans in offspring with alloxonic diabetes" (Review article). Annals of the Romanian Society for Cell Biology 2021; P.158-162
 24. Negmatova G.Sh, Togayeva G.S., Davranova A.D., Azimbegova S.N. "Assessment of the effectiveness of cardioprotective drugs in treatment of children with diabetic cardiomyopathy"/ The American journal of medical sciences and pharmaceutical research//4.01. 79-83.

25. Negmatova G.Sh., Togayeva G.S., Davranova A.D., Azimbegova S.N. Uzbek medical journal. // Criteria for physical and sexual development in with thyroid diseases. 4. 32.
26. Negmatova G.Sh., Togayeva G.S., Davranova A.D., Azimbegova S.N. "Assessment of the effectiveness of cardioprotective drugs in treatment of children with diabetic cardiomyopathy" / The American journal of medical sciences and pharmaceutical research//4.01. 79-83.
27. Dzhuraeva Z.A. Negmatova G.Sh. The state of the cardiovascular system in patients with hypothyroidism. Use of highly innovative technologies in preventive medicine. Republican scientific-practical conference. Andijon 2020.
28. Z.Y. Xalimova G.Sh. Negmatova - "Аутоиммунные Полигландулярные Синдромы. Обзор Литературы". Central Asian Journal of Medical and Natural Science, 2021
29. Endocrinology: national guidelines. Ed. Dedova I.I., Melnichenko G.A. M.: GEOTAR-Media; 2016.
29. Aramovna D. Z., Azamatovna H. D. Features of the Pathology of the Reproductive System in Pubertal Patients with Hypothalamic-Pituitary Dysfunction //EUROPEAN JOURNAL OF BUSINESS STARTUPS AND OPEN SOCIETY. – 2023. – Т. 3. – №. 2. – С. 74-77.
30. Qodirov, E. A., Ismoilov, S. I., Valiyev, J. J., & Daminov, A. T. (2023). Qandli diabet bilan og'rigan bemorlarda COVID-19 xavfining ortishi patofiziologiya, davolash va oldini olishdagi dolzarb muammolar. Science and Education, 4(3), 91-101.
31. Daminov, A., Khaydarov, O., Hasanova, M., & Abdulkakhorova, R. (2023). COMPLICATIONS OF GLUCOCORTICOID THERAPY IN PATIENTS DIABETES SURVIVED COVID-19. Евразийский журнал медицинских и естественных наук, 3(4), 197-200.
32. Урунова, Ф. З., Амирова, Ш. А., Базарова, В. Р., Бахронова, М. Б., & Даминов, А. Т. (2023). Осложнения глюкокортикоидной терапии при COVID-19 на фоне сахарного диабета 2-типа. Science and Education, 4(2), 520-529.

UMUMTA'LIM MAKTABLARNING 7-SINF O'QUVCHILARIGA FIZIKA FANIDAN XXI ASR KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Boboyev Maqsud Mahmudovich

Buxoro viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga
o'rgatish milliy markazidag metodik xizmat
ko'rsatish bo'limi boshlig'i.

ANNOTATSIYA

Jamiyat taraqqiyoti, mamlakatimizda ta'lim sohasida o'tkazilayotgan islohotlar jahon andozasiga mos yetuk va yuqori darajada fikrlaydigan kadrlar tayyorlashni taqozo etadi. Mazkur maqolada fizika fanini 7-sinf o'quvchilarning mavzu yuzasidan bilish, qo'llash hamda mulohaza yuritishi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Variativ o'quv reja, veb-frilanser, muhandislik, skalyar va vektor kattaliklar, ilg'or pedagogik tajriba.

РАЗВИТИЕ ВЗГЛЯДА НА ФИЗИКУ XXI ВЕКА ДЛЯ УЧАЩИХСЯ 7 КЛАССОВ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ

Бобоев Максуд Махмудович Бухарский

областной национальный центр подготовки
преподавателей новой методологии,
начальник отдела методической службы

АННОТАЦИЯ

Развитие общества, реформы в сфере образования в нашей стране требуют подготовки зрелых и высокомыслящих кадров в соответствии с мировым стандартом. В данной статье описаны знания, применение и рассуждения семиклассников по физике.

Ключевые слова: вариативная учебная программа, веб-фрилансер, инженерия, скалярные и векторные величины, передовой педагогический опыт.

DEVELOPMENT OF 21ST CENTURY VIEW OF PHYSICS FOR 7TH GRADE STUDENTS OF GENERAL EDUCATION SCHOOLS

Boboyev maqsud Mahmudovich

Bukhara Regional National Center of
Training Educators to New Methodology,
head of methodological service department

ABSTRACT

The development of society, the reforms in the field of education in our country require the training of mature and highly thinking personnel in accordance with the world standard. This article describes the knowledge, application and reasoning of the 7th graders of physics.

Keywords: Variable curriculum, web freelancer, engineering, scalar and vector quantities, advanced pedagogical experience

KIRISH

Mamlakatimizda ta'lim sifatini yanada oshirish jahon standartlariga mos raqobat bardosh mutaxassislar tayyorlashda o'quvchilar ongi va qalbiga XXI asr ko'nikmalarini singdirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ana shu yuksak maqsadni amalga oshirish uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni, 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili" da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida 2023-yil 28-fevraldagi PF-27-son Farmonidagi topshiriqlar ijrosi yuzasidan umumta'lim muassasalari o'quvchilarning qiziqishlarini inobatga olish, maktab o'quvchilarining oily o'quv yurtlariga tayyorgarlik ko'rishlariga keng imkoniyatlar yaratish maqsadida O'zbekiston Respublikasi maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2023-yil 19-iyuldagi "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida 2023-2024-o'quv yiliga mo'ljallangan variativ o'quv rejalarini tasdiqlash to'g'risida" gi 213-sonli buyrug'i qabul qilindi.

Umumta'lim maktablarda variativ o'quv rejalarini joriy etishning asosiy maqsadi:

- o'quv jarayonini tashkil etishda o'quvchining manfaatlarini inobatga olish;
- o'quv jarayonini kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etish;
- o'quvchilarning individual xohish-istaklari, qobiliyatlarini inobatga olgan holda o'quv jarayonini tashkil etish;
- ta'lim muassasalarining o'zida o'quvchilarning oliy ta'lim muassasalariga tayyorgarlik ko'rishlari uchun sharoitlar yaratish va bu orqali ota-onalarning repetitorlarga ortiqcha mablag' sarflamasliklariga qo'shimcha imkoniyatlar yaratishdir.

Variativ sinflarini umumta'lim maktablarda 18 ta yo'nalishlarda tashkil etish tavsiya etilgan, shundan beshinchisi 7-11-sinflar uchun – **muhandislik (texnologiya)** yo'nalishini tashkil etadi.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalari uchun 2023-2024-o'quv yiliga mo'ljallangan muhandislik (texnologiya) yo'nalishidagi variativ sinfida "Fizika" va "Matematika" fanlari tanlov fanlari hisoblanadi.

Tanlov fanlari uchun ajratilgan soatlar quyidagi taqsimot asosida o'qitiladi:

7-8-9-sinflarda "Fizika" fani 1 soatdan, "Matematika" fani 1 soatdan o'qitiladi. Bunda, 7-8-9-sinflarda "Matematika" faniga ajratilgan 1 soatda "Algebra" fani o'qitiladi.

10-11-sinflarda "Fizika" fani 6 soatdan, "Matematika" fani 3 soatdan o'qitiladi. Bunda, 10-11-sinflarda "Matematika" faniga ajratilgan 3 soatning 2 soatida "Algebra", 1 soatida "Geometriya" fani o'qitiladi.

Mazkur variativ sinflarda fizika fanini yanada o'quvchilarga chuqurroq o'rganishlari uchun Buxoro viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazidagi metodik xizmat ko'rsatish bo'limida "Umumta'lim maktablarning 7-sinf o'quvchilariga fizika fanidan XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha" metodik qo'llanmani tayyorlab chiqdik. Metodik qo'llanmani Jondor tuman 46-maktablarda fizika fani darslarida fizika fani o'qituvchisi sifatida o'quvchilarda aprobatsiyadan o'tkazdik. Olib borilgan monitoringga ko'ra, fan o'qituvchilari mazkur qo'llanmadan o'z ish faoliyati davomida o'rinli foydalansalar quyidagi natijalarga erishiladi:

- birinchidan, fizika fani o'qituvchisi yangi mavzuni o'tishda,
- ikkinchidan, yangi mavzuni mustahkamlashda,
- uchinchidan, o'tilgan mavzunu mustahkamlashda,
- to'rtinchidan, fizika fani bo'yicha o'quvchilarni fan olimpiadalarga tayyorlashda,
- beshinchidan, mazkur qo'llanmani QR ham mavjud bo'lib o'quvchilar istagan vaqtlarida foydalanishi mumkin.

Mazkur metodik qo'llanmaning afzalligi shundaki 7-sinf fizika fanidan har bir mavzu bo'yicha 8-12 ta savollar (ya'ni o'quvchilarning mavzuni bilishi) masalalar yechishi (qo'llash) va amaliy topshiriqlar (mulohaza yuritish) berilgan. Mavzulardan namunalar

Mavzu: SKALYAR VA VEKTOR KATTALIKLAR (**bilish**)

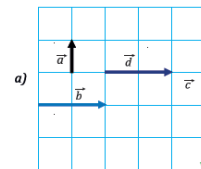
1. Fizik kattaliklar turga bo'linadi..... kattaliklar.?

2. Faqat son qiymati bilan aniqlanadigan kattaliklar deyiladi.?

3. Skalyar kattalikka misol yozing?(kamida 4 ta)

4. Son qiymatlari va yo'nalishlari bilan aniqlanadigan kattaliklarkattaliklardir?
5. Vektor kattalikka misol yozing ?(kamida 4 ta)
.....
6. Bir tomonga yo'nalgan ikki vektor kattalikni qo'shishning vektor ifodasini yozing?.....
7. Qarama-qarshi yo'nalgan ikki vektor kattalikni qo'shish formulasini yozing?.....
8. Vektor kattalik va skalyar kattalik o'rtasidagi farq nima? Misollar keltiring.....
.....
.....

Mavzu yuzasidan masalalar (qo'llash)

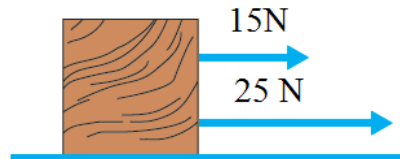
1. Yuqoridagi rasmda a,b,c,d, vektorlar keltirilgan. a vektorga c vektorni, b vektorga d vektorni qo'shing.

Berilgan

Formula

Yechish

2. Rasmda Stol ustida turgan aravachaga 15 N va 20 N kuchlar ta'sir etmoqda. Aravachaga qo'yilgan kuchlarning natijaviysini aniqlang.

Berilgan

Formula

Yechish

MEXANIK HARAKAT (bilish)

1. Kinematikaning asosiy vazifasi.....
2. Mexanik harakat deb nimaga aytiladi ?.....
3. Sanoq sistemasini deb nimaga aytiladi ?.....
4. Harakatlanayotgan yo'lovchi poyezdi vagonidagi stolda kitob yotibdi. Kitob

- a) stolga; b) relslarga; c) vagon poliga nisbatan tinchholatda turibdimi yoki harakatdami?
5. Sanoq jism deb numaga aytiladi.....
6. Harakatning qanday turlarini yozing?.....
7. Agar jism fazoda harakatlanayotgan bo'lsa, uning fazodagi vaziyati, ya'ni (.....) koordinatalari orqali aniqlanadi..
8. Jism tekislikda harakatlanayotgan bo'lsa, uning o'rni XOY tekislikning, ya'ni (.....) koordinatalari orqali aniqlanadi

Mavzu yuzasidan masalalar (qo'llash)

1. Koordinatasi $x_0 = 4$ da bo'lgan nuqtadan birinchi bola o'ngga 7 birlikka va ikkinchi bola shu nuqtadan chapga qarab 6 birlikka harakatlangan bo'lsa, ularning keyingi koordinatalari qanday bo'ladi?

Berilgan	Formula	Yechish

2. Bola sharqqa qarab 150 m yurdi va shu yo'nalishda yana 200 m yugurib, finishga yetib keldi. Bola bosib o'tgan masofa qancha?

Berilgan	Formula	Yechish

Amaliy topshiriq(mulohaza)

1. Daryodagi qayiqning harakatini qirg'oqdan kuzatsangiz, qayiq qaysi jismlarga nisbatan harakatda bo'ladi?

.....
.....
.....

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, mazkur qo'llanmadan kutaliyotgan natija:

-metodik qo'llanma o'quvchilarning faolligini oshiradi

-o'quvchilarning fizika fanidan chuqur bilim olishga undaydi

-olingan nazariy bilimni amalda qo'llash ko'nikmasining rivojlantirishga yordam beradi

Quyida mazkur metodik qo'llanmaning QR ham taqdim etdik. Bundan tashqari biz hozirgi kunda umumta'lim maktablarning 8- sinflari uchun fizika fanidan xuddi shunday metodik qo'llanmalarni tez kunda o'qituvchilar e'tiboriga havola qilishni o'z oldimizga maqsad qildik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni
2. 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasini “Insonga e’tibor va sifatli ta’lim yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida 2023-yil 28-fevraldagi PF-27-son Farmoni
3. K. Suyarov, J. Usarov, Z. Sangirova, Y. Ravshanov, N. Buranova 7-sinf fizika darslik Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2022. – 192 b.
4. M. Ismoilov, S. Yunusov Elementar fizika kursi T.: “O‘qituvchi” – 1990

GAZLARNI ELEKTRIK TOZALASH USULI VA QURILMALARI.ELEKTROFILTRLAR

Teshaboyev Rivojiddin Ibrohimjon o'g'li
Andijon mashinasozlik instituti
stajyor o'qituvchi

ANNOTATSIYA

Gazlarni elektrik tozalanishi deganda, bu jarayon bo'lib, unda elektr kuchlarta'sirida gazsimon muxitdan qattiq zarrachalar yo'qoladi. Zarrachalar seraratsiyasini elektrostatik jarayoni bilan mexanik usullarni fundamental farqi shundaki, bu xolatdata'sir kuch zarrachalarga faqat ta'sir qiladi, butunlay gaz oqimi ta'sirida esa yaratil olmaydi. Bu kuch ta'sirini to'g'ri va unumli ishlatilinishi va elektrostatik usulni energiyani bir xilda iste'mol qilish va gaz oqimiga kichik qarshilik ko'rsatish kabi tomonlarini tushuntiradi.

Kalit so'zlar: Elektr filtr, Quruq elektrofiltrlar, UG tipdagi elektrofiltr, CG tipdagi elektrofiltr, ho'l elektrofiltrlar

АННОТАЦИЯ

Электрическая дегазация – это процесс, при котором твердые частицы удаляются из газообразной среды под действием электрических сил. Принципиальное отличие электростатического процесса зазубривания частиц от механических методов состоит в том, что в этом случае сила воздействует только на частицы, а не создается целиком под воздействием газового потока. Этим объясняются преимущества электростатического метода, такие как правильное и эффективное применение силы, равномерный расход энергии и низкое сопротивление потоку газа.

Ключевые слова: Электрофильтр, Сухие электрофильтры, электрофильтр типа УГ, электрофильтр типа ЦГ, мокрые электрофильтры.

ABSTRACT

Electrical degassing is a process in which solid particles are removed from a gaseous medium under the influence of electrical forces. The fundamental difference between the electrostatic process of particle serration and mechanical methods is that in this case, the force affects only the particles, and is not created entirely under the influence of the gas flow. This explains the advantages of the electrostatic method, such as the correct and efficient use of force, uniform energy consumption and low resistance to gas flow.

Keywords: Electric filter, Dry electrofilters, UG type electrofilter, CG type electrofilter, wet electrofilters.

Gazlarni elektrik tozalinishi deganda, bu jarayon bo'lib, unda elektr kuchlar ta'sirida gazsimon muxitdan qattiq zarrachalar yo'qoladi. Zarrachalar seraratsiyasini elektrostatik jarayoni bilan mexanik usullarni fundamental farqi shundaki, bu xolatda ta'sir kuch zarrachalarga faqat ta'sir qiladi, butunlay gaz oqimi ta'sirida esa yaratilmaydi. Bu kuch ta'sirini to'g'ri va unumli ishlatilinishi va elektrostatik usulni energiyani bir xilda iste'mol qilish va gaz oqimiga kichik qarshilik ko'rsatish kabi tomonlarini tushuntiradi. Submikrometrli diapazondagi xattoki kichik zarrachalar unumli ishlaydi, chunki shu zarrachalarga ham yetarlicha katta kuch ta'sir qiladi. Tozalash darajasini prinsipial chegaralari yo'q, chunki unumdorligi elektrofiltrdagi zarrachalarni kelish davomiyligini oshirish yo'li bilan oshiriladi.

Elektr filtrlarda gazlarni tozalash elektr kuchi ta'sirida olib boriladi. Bunda chang zarralari kuchli elektr magnit maydonida zaryadlanib elektrodga yopishadi. Elektr filtrlar katta hajmdagi gazlarni tozalashga mo'ljallangan. Chang zarralari 0,01 — 100 mkm, harorati 400-450°C da ham ishlaydi. Gidravlik qarshiligi 150 Pa. Changli gaz elektrofiltrning quyi qismidan beriladi. Shunda changli gaz elektrodlar joylashgan kanallar orqali o'tganda chang zarralari elektrodga berilgan elektr kuchlanishining ta'sirida hosil bo'lgan elektr magnit maydoni oqibatida zaryadlanadi va elektrodga ilashib, yopishib qoladi. Tozalangan gaz apparatning yuqori qismidan chiqarib yuboriladi. Chang zarralarining qavati elektrodga qalinlashgandan so'ng elektr toki o'chiriladi va silkituvchi moslama yordamida ilashgan chang zarralari elektrodlardan xalos etiladi va ajratilgan chang zarralari apparatning pastki bunkeridan chiqarib yuboriladi.

Gazlarni apparatga berish tartibi orqali elektrofiltrlar bir-biridan farq qiladi. Elektrofiltrlar quruq va ho'l xillariga bo'linadi.

Quruq elektrofiltrlar. Ushbu elektrofiltrning korpusi 250°C haroratga va 500 Pa bosimga yoki 3500 Pa li vakuumga mo'ljallangan bo'ladi. Ular issiqlik elektrostansiyalari, barabanli pechlar, sement zavodlarining xomashyo tegirmonlarida hosil bo'lgan tutun gazlarirri tozalashda ishlatiladi, chunki ushbu manbalarning tutun gazlarida mayda dispers chang zarralari ko'plab uchraydi.

UG tipdagi elektrofiltrning UG-1, UG-2, UG-3xillari bo'lib, ular asosan elektrodga o'rnatilgan va elektrodning balandligi bo'yicha bir-biridan farqlanadilar. UG-1 da elektrod balandligi 4 m, UG-2 da 7,5 m bo'ladi. Elektr maydorrining balandligi UG-1 va UG-2 da 2,5 m ni tashkil etadi. UG-3 da balandligi 12 m ni, elektr maydonining balandligi esa 4 m ni tashkil etadi. OGP tipdagi unifikatsiyalangan elektrofiltrlar kimyo, rangh metall (kul changlari), neft-kimyo (katalizator changlari) va shu kabi boshqa sanoatlarning 425°C haroratgacha bo'lgan gazlarini changdan tozalash uchun qo'llaniladi. Ularda tindiruvchi elektrodlar plastina ko'rinishida ishlab chiqiladi. Plastinalar diametri 8 mm li po'lat simlardan

tayyorlanadi.

CG tipdagi elektrofiltrlar neft krekingida ishlatiladigan changsimon katalizatorlarning changlarini, reaktor va pechlardan chiqadigan changlarni, qurum (qora kuya) ishlab chiqarishda ajraladigan portlovchi qurum aralashmalarini tozalashda qo'llaniladi. Havoning elektrofiltrlarga so'rilishi oldini olish uchun ular bosim ostida (150 Pa gacha) ishlashi kerak. Gazlaming harorati 250 °C dan oshmasligi lozim.

UV tipdagi unifitsirlangan elektrofiltrlar vertikal, quruq, plastinali ko'rinishda bo'lib. 250 °C gacha haroratda ishlaydi va sanoatning turli aspiratsion havolarini, hamda tutun gazlarini tozalash uchun ishlatiladi. Gazlami elektrofiltmning aktiv kesma yuzasidagi tezligi 1 m/sek dan oshmasligi lozim.

UW tipdagi elektrofiltrlar ham unifitsirlangan ko'rinishda bo'lib, ko'pincha ko'mir tarkibli changli gazlarni ushlab qolish uchun ishlatiladi.

Ho'l elektrofiltrlar koks-kimyozavodlarining generator gazlarini, moysimon tumanlarini, smolalarini tozalash uchun ishlatiladi. Ular 50 °C gacha harorat, 40 kPa bosim yoki 5 kPa vakuumga mo'ljallangan bo'ladi.

Elektrofiltrlarda nazariy tozalash darajasi quyidagi formula orqali aniqlanadi (% da).

Trubkali elektrofiltr uchun:

$$\eta = 100(1 - e^{-\frac{2w_L L}{Rw_R}})$$

Plastinkali elektrofiltr uchun:

$$\eta = 100(1 - e^{-\frac{2w_L L}{Hw_R}})$$

bu yerda: w_L - zarralami cho'ktiruvchi elektrodlarga harakat tezligi, m/s.

w_R - gazlaming elektrofiltr ichidagi aktivligi, m/s.

L - elektr maydoni uzunligi, m.

R - cho'ktiruvchi elektrodning radiusi, m.

H - cho'ktiruvchi (tindiruvchi) va tojlanuvchi elektrodlar o'rtasidagi masofa, m.

Elektrofiltrdagi iste'mol energiya yuqori kuchlanish tok generatoridan sarflangan energiya va elektrofiltrdan gazni o'tishida gidrovlik qarshilikni yengish uchun kerak bo'lgan energiyani yig'indisidan iborat. Elektrofiltrni to'g'ri ishlatishda uni gidravlik qarshiligi 100...150Pa dan ortmaydi, ya'ni boshqa chang ushlagichlarga nisbatan ancha past. Elektr cho'ktirilishdagi qayta ishlov gazlarga olib borilgan energiya cho'ktirilgan zarrachalarga ta'sir qilish uchun sarflanadi. Shu bilan elektrofiltrlash jarayonini ko'p afzalliklari tushuntiradi. Elektrofiltr unumdorligi yuqori bo'lgan chang ushlagich apparatlarga tegishli. Tozalash unumdorligi 99.9% yetadi, konsentratsiyalarni keng chegaralarida (bir qancha mg dan 200/m³ gacha) va zarrachalar dispersligi (bir qancha mkm gacha) va yuqori bo'lmagan elektroenergiya

sarflanishida (taxminan 0.1...0,5kVt-s 1000m³ gazlarga) . Elektrofiltr nam va o'zgaruvchan aktiv gaz muxitni 500⁰ gacha bo'lgan temperatura tozalaydi. Elektrofiltrlarni unumdorligi tozalangan gazni yuz ming m³ /s gacha boradi.

Ularni kamchiliklariga – yuqori sezgirligi metall sig'imi va katta gabaritlari, montaj va xizmat ko'rsatish darajasiga yuqori talabchanligi kiradi. Elektrofiltratsiyani ishlatish bir qator chegaralarga ega. Elektrofiltr yuqori elektr qarshilikga ega bo'lgan changlarni tozalash uchun qo'llanilmaydi. Elektrofiltrga xavfli gaz aralashmalarini va qayta ishlash jarayonida xosil bo'lgan xavfli chiqindilarni yo'naltirish mumkin emas. Agar zarrachalarni cho'ktirilishi elektrokimyoviy reaksiyalar yordamida chiqishda xidli mahsulotlar bo'lsa –elektrofiltrlash jarayonini intensivlash uchun (masalan SO₃, NH₄ va boshqalar) qo'shilsa, elektrtozalash ishlatilinmaydi.

Elektrofiltrlar – murakkab va qimmatbaho qurilma bo'lib, havoni sifatli tozalaydi va odatda tozalashni boshlang'ich bosqichlarida o'rnatilgan boshqa chang tozalagich qurilmalar bilan joylashtiriladi. Natijada elektrofiltrlarni iqtisodiy qo'llanilishi ortadi va to'liq tozalash ta'minlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Костиков В.Г., Парфенов Е.М., Шахнов В.А.. Источники электропитания электронных средств. Схемотехника и конструирование: Учебник для вузов. – М.: Радио и связь, 2005.
2. Мкртчян Ж.А. Основы построения устройств электропитания ЭВМ. М.: Радио и связь, 1999.
3. А.А. Бокуняев, Б.В. Горбачёв, Л.Ф. Захаров, М.Ф. Колканов. Электропитание устройств и систем телекоммуникаций (конспект лекций) – М.: МТУСИ. 2004. 129 с.
4. Китаев В.Е. Электропитание устройств связи. Учебное пособие.М. Радио и связь, 1988г.
5. Teshaboyev R. I. O. G., O'Tanov A. A. O. G. ENERGIYA SAMARALI BOSHQARILUVCHI O'ZGARMAS TOK O'ZGARTGICHLAR VA ULARNING AVFZALLIKLARI //Science and Education. – 2021. – Т. 2. – №. 3. – С. 119-122.
6. Yenikejev A. A., Teshaboyev R. I. O. G. Ip yigruv qurilmalarida energiya sarfi va o'lchash vositlari //Science and Education. – 2021. – Т. 2. – №. 5. – С. 319-322.

7. Abdixoshimov M., Tojimurodov D. KRANLAR TO ‘G ‘RISIDA UMUMIY TUSHUNCHALAR //Science and innovation in the education system. – 2023. – T. 2. – №. 6. – С. 5-7.
8. 9. E.E Abdurashidov, B.R Yuldashev, ANALYSIS OF ELECTRIC MOTOR COOLING AND HEATING. EUROPEAN SCIENCE METHODOICAL JOURNAL, 2023
9. 10. Абдурашидов, Э. Э. (2023). АНАЛИЗ МЕТОДОВ ЗАЩИТЫ ЭЛЕКТРОДВИГАТЕЛЕЙ. Educational Research in Universal Sciences, 2(15), 169-173.
10. ugli Arzikulov X. M. SIQILGAN HAVO TIZIMLARIDA ENERGIYA TEJASH //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – С. 620-625.

ABOUT WITH PECULIARITIES OF EATING BEHAVIOR AND QUALITY OF LIFE IN ELDERLY AND SENILE PEOPLE WITH OBESITY AND COMORBIDITY

Negmatova Gulzoda Shukhratovna

Scientific adviser: PhD.

Head of the Department of Endocrinology, Samarkand State Medical University

Mansurova Gulsum Zaydinovna

Assistant of the Department of Endocrinology, Samarkand State Medical University

Abdiyev Lazizbek Sobir o'g'li

Clinical Resident of the Department of Endocrinology,
Samarkand State Medical University

ABSTRACT

The new trend is characterized by the rapid spread of obesity and associated diseases. Considering the fact that the life expectancy of the planet's population is increasing, the problem of the spread of obesity and associated diseases, leading to a deterioration in the quality of life in elderly and senile patients, will become extremely relevant. There is evidence that overweight and obesity are protective in acute myocardial infarction (AMI), resulting in less myocardial damage. The obesity paradox in patients with AMI is a real phenomenon confirmed in a large prospective study by the CCP (the Cooperative Cardiovascular Project) of the medical records of elderly Medicare patients hospitalized with AMI, with a 17-year follow-up (n=124,981) to evaluate the association. higher BMI with short- and long-term survival after AMI (Cox proportional hazards models were used). Life expectancy estimates tended to be lowest for morbidly obese patients and highest for overweight patients [6].

INTRODUCTION

The new trend is characterized by the rapid spread of obesity and associated diseases. Considering the fact that the life expectancy of the planet's population is increasing, the problem of the spread of obesity and associated diseases, leading to a deterioration in the quality of life in elderly and senile patients, will become extremely relevant. There is evidence that overweight and obesity are protective in acute myocardial infarction (AMI), resulting in less myocardial damage. The obesity paradox

in patients with AMI is a real phenomenon confirmed in a large prospective study by the CCP (the Cooperative Cardiovascular Project) of the medical records of elderly Medicare patients hospitalized with AMI, with a 17-year follow-up (n=124,981) to evaluate the association. higher BMI with short- and long-term survival after AMI (Cox proportional hazards models were used). Life expectancy estimates tended to be lowest for morbidly obese patients and highest for overweight patients [6]. In the late 2000s, the concept of frailty asthenia (SA) was proposed. SA is a key geriatric syndrome characterized by an age-associated decrease in the physiological reserve and functions of many body systems, leading to increased vulnerability of the elderly person's body to the effects of endo- and exogenous factors, with a high risk of adverse health outcomes, loss of autonomy and death [7]. It has been established that among patients with SA there is a lower prevalence of obesity compared to patients without SA, which may also confirm the existence of an obesity paradox in patients with geriatric syndromes [8]. Since then, a number of studies have shown that obesity, hypercholesterolemia and hypertension were associated with improved survival among dialysis patients with chronic heart failure [8, 9], after AMI, in persons with chronic obstructive pulmonary disease and community-acquired pneumonia [9]. An inverse association between BMI and mortality has also been found in older adults in nursing homes, peripheral arterial disease, stroke and thromboembolism, postoperative complications, and in the intensive care unit. A similar effect was observed in individuals with type 2 diabetes mellitus (DM) (reduced risk of amputation in older men), as well as in patients with osteoporosis [10]. Overweight and obesity can have a positive effect on the outcome of cancer treatment, regardless of age category: the pharmacokinetics of anticancer drugs changes and the supply of nutrients is ensured [11, 12].

Goals and objectives: to assess the prevalence of abdominal obesity (AO) in elderly and senile patients with comorbidity, the impact of obesity on quality of life (QOL), and to determine the characteristics of eating disorders (ED).

MATERIALS AND METHODS

106 people were examined, of which 86 women (81.13%) and 20 men (18.87%), average age 70.5 ± 6.4 years, of which the group with $BMI \leq 25$ included 41 patients; 65 patients with $BMI \geq 30$. The average age of patients with $BMI \leq 25$ is 71.6 ± 6.7 years; patients with $BMI \geq 30$ – 69.9 ± 6.4 years. QoL was studied using a questionnaire (SF-36), in total on two scales – physical (PC) and emotional component (EC). Anxiety (T) was assessed using the Spielberg–Khanin trait anxiety (PT) and reactive anxiety (RT) scale. The study of eating behavior (EB) was carried out using the Dutch Eating Behavior Questionnaire (DEBG) for three types of disorders: restrictive eating behavior (REB), emotional eating behavior (EMBG) and externalizing behavior

disorder (ECB).

RESULTS

The prevalence of AO in the group with $BMI \geq 30$ was 100%. In the group with $BMI \leq 25$ – 80.4% ($p < 0.05$). The average WC in the group with $BMI \leq 25$ was 87.9 ± 8.6 cm; in the $BMI \geq 30$ group – 100.9 ± 9.1 cm. Patients in both groups had high and moderate levels of anxiety. RT for patients with $BMI \geq 30$ averaged 37.37 ± 10.35 points, RT – 46.27 ± 6.97 points; RT for patients with $BMI \leq 25$ – 32.24 ± 11.45 points, RT – 39.63 ± 8.7 ($p < 0.05$). In both groups, pronounced changes in indicators were revealed on all scales of the SF-36 questionnaire. In the group with $BMI \leq 25$, the average FS indicator was 40.74 ± 9.39 , median (39.78); ES – 48.56 ± 7.9 , median (49.47). In the group with $BMI \geq 30$, the average FS was 36.54 ± 11.35 , the median was 36.5, the average ES was 36.54 ± 8.22 , the median was 35.55. The total indicators of FS and ES in the group with $BMI \leq 25$ were higher than in the group with $BMI \geq 30$, both in physical (40.74 versus 36.54 points, $p < 0.05$) and emotional (48.56 versus 36.81 points, $p < 0.05$). Impaired PP was detected in 40 people (37.7%), in the group with $BMI \leq 25$ in 12 patients (29.2%); in the group with $BMI \geq 30$ in 28 people (43.7%). AKI was detected in 20 people (18.86%); EMPP – 7 people (6.6%); EKPP – 13 people (12.26%). According to bioimpedance measurements, in the group with $BMI \geq 30$, the average fat mass was 33.70 ± 9.7 [22.20;69.80] kg; in the group with $BMI \leq 25$ – 22.70 ± 5.9 [12.40;33.60] kg, ($p < 0.05$), there is a high percentage of the fat component (95.12%). The average decrease in muscle mass in the group with $BMI \geq 30$ was 18.70 ± 3.9 [9.50;21.80] kg ($p < 0.05$), in the group with $BMI \leq 25$ – 17.37 ± 5.7 [6.70; 16.10] kg ($p < 0.05$). The average skeletal muscle mass in the group with $BMI \leq 25$ was 17.37 ± 5.7 [6.70;16.10] kg; in the group with $BMI \geq 30$ – $38.93.70 \pm 3.9\%$ ($p < 0.05$).

CONCLUSIONS

1. A high prevalence of AO was revealed in elderly and senile people, including those who maintain normal body weight.
2. With age, there is an increase in adipose tissue, more pronounced in the group with $BMI \geq 30$, and an almost identical decrease in muscle mass in both groups.
3. Obesity is a significant factor determining the decline in quality of life. A decrease in QoL occurs due to both PS and ES.
4. AKI predominates in elderly and senile people.

REFERENCES:

1. Salimova DE, Daminov AT. A CLINICAL CASE BASED ON THE EXPERIENCE OF TREATING HYPERTENSION IN A PATIENT WITH TYPE 2 DIABETES MELLITUS, OBESITY AND VITAMIN D DEFICIENCY. Educ Res Univers Sci. 2023;2(12):150-154.

2. Sh, N. G., Salimova, D. E., Oybekovna, X. S., Qamariddinova, X. A., & Amin o'g'li, B. J. (2022). ENDOCRINE GLANDS, STRUCTURE, AGE FEATURES, FUNCTIONS. PEDAGOG, 5(5), 341-345.
3. Shukhratovna, N. G., & Erkinovna, S. D. (2023). Features of the Course of Type 2 Diabetes Mellitus in Combination with Arterial Hypertension and Ways to Correct Them. Eurasian Medical Research Periodical, 17, 39-41.
4. Shukhratovna, N. G., & Erkinovna, S. D. (2022). THE ROLE OF GASTROINTESTINAL HORMONES IN THE PATHOLOGY OF THE DIGESTIVE SYSTEM. PEDAGOG, 5(6), 408-412.
5. Негматова, Г. Ш., & Салимова, Д. Э. (2023). Особенности течения сахарного диабета 2 типа в сочетании с артериальной гипертензией и пути их коррекции. Ta'lim fidoyilari, 2(1), 82-86.
6. Daminov, A., Khaydarov, O., Hasanova, M., & Abdusakhorova, R. (2023). COMPLICATIONS OF GLUCOCORTICOID THERAPY IN PATIENTS DIABETES SURVIVED COVID-19. Евразийский журнал медицинских и естественных наук, 3(4), 197-200.
7. Qodirov, E. A., Ismoilov, S. I., Valiyev, J. J., & Daminov, A. T. (2023). Qandli diabet bilan og'rigan bemorlarda COVID-19 xavfining ortishi patofiziologiya, davolash va oldini olishdagi dolzarb muammolar. Science and Education, 4(3), 91-101.
9. Курбонова Н.С. "Clinical manifestations and classification of lesions of the macular area in diabetes." Eurasian scientific herald. Vol13/2022/ 97-101стр.
10. Курбанова Нозима Сабиржановна "FACTORS DETERMINING THE CLINICAL SIGNIFICANCE OF DEPIPTIDYL PEPTIDASE 4 INHIBITORS IN THE TREATMENT OF PATIENTS WITH TYPE 2 DIABETES MELLITUS" World Bulletin of Public Health (WBPH)Volume-8, March 2022 67-72
11. Nazira K., Siddikovna T.G., Davranovna D.A., Takhirovich D.A., Tulkinovich O.S. (2021). Cardiovascular complications in patients with covid and diabetes mellitus 2. Central Asian Medical and Natural Science Journal, 2(3), 37-41.
12. GROWTH HORMONE FOR THE TREATMENT OF HEREDITARY DISEASES IN CHILDREN Ortikov Shahzod Tulkinovich. Karimova Nazira Alimovna, Kurbanova Nozima Sobirjanovna, Daminov Abdurasul Takhirovich / International Journal of Innovative Engineering and Management Research. 2021 281-284.
13. Features of the course of type 2 diabetes mellitus with arterial hypertension and ways of their correction Negmatova Gulzoda Shukhratovna, Salimova Dildora Erkinovna Eurasian Medical Research Journal 17, 39-41, 2023.
14. FEATURES OF THE TECHNIQUE OF TYPE 2 DIABETES MELLITUS IN COMBINATION WITH ARTERIAL HYPERTENSION AND WAYS OF CORRECTION IX G.Sh. Negmatova, D.E. Salimova LLC "Research and publications", Enlightener, 2023.
15. Features of the coexistence of type 2 diabetes mellitus with arterial hypertension and their treatment Gulzoda Shukhratovna Negmatova, Dildora Erkinovna Salimova LLC "Ochik fan", Science and education, 2023.

16. Урунова, Ф. З., Амирова, Ш. А., Базарова, В. Р., Бахронова, М. Б., & Даминов, А. Т. (2023). Осложнения глюкокортикоидной терапии при COVID-19 на фоне сахарного диабета 2-типа. *Science and Education*, 4(2), 520-529.
17. Даминов А., Хайдаров О., Хасанова М. и Абдукахорова Р. (2023). ОСЛОЖНЕНИЯ ГЛЮКОКОРТИКОИДНОЙ ТЕРАПИИ У ПАЦИЕНТОВ С ДИАБЕТОМ, ПЕРЕЖИВШИХ КОВИД-19. *Евразийский журнал медицинских и медицинских наук*, 3 (4), 197-200. *ciences 2.4* (2021): 166-175.
18. Khamidova M.N., Ismatova I.F., Zh.Sh. Berdirov, G.Sh. Negmatova and A.T. Daminov. "DIABETES AND COVID-19". *Eurasian Journal of Medicine and Natural Sciences* 2, no. 13 (2022): 190-204.
19. Takhirovich D.A., Burchaklar S.J.A., Shukhratovna N.G., Shukhratovna S.G., Zainuddinovna M.G. (2022). COURSE OF COVID-19 IN PATIENTS WITH DIABETES. *Web of Scientist: International Journal of Scientific Research*, 3(02), 73–76.
20. Takhirovich D.A., Korners S.J.A., Shukhratovna N.G., Shukhratovna S.G., Zainuddinovna M.G. (2022). COURSE OF COVID-19 IN PATIENTS WITH DIABETES. *Web of Scientist: International Journal of Scientific Research*, 3(02), 73–76.
21. Abduvali, X., Otabek, S., Asilbek, E., & Daminov, A. T. (2023). TYPE 2 DIABETES: TIME TO CHANGE THE CONCEPT. *Science and innovation*, 2(D4), 165-167.
22. Togaeva G.S. «Ўз-узини назорат қилиш мактабида ўқиган қандли диабет 2 тип билан касалланган беморларнинг клиник ва биохимиявий курсаткичлари». *Journal of Biomedicine and Practice 2 Special Issue*. Tashkent in 2020. Pages 132-135.
23. Togaeva Gulnora Siddikovna., Oripov Firdavs Suratovich., Davranova Aziza Davranovna.: "Structural features of cells of the islets of Langerhans in offspring with alloxonic diabetes" (Review article). *Annals of the Romanian Society for Cell Biology* 2021; P.158-162
24. Negmatova G.Sh, Togayeva G.S., Davranova A.D., Azimbegova S.N. "Assessment of the effectiveness of cardioprotective drugs in treatment of children with diabetic cardiomyopathy"/ *The American journal of medical sciences and pharmaceutical research*//4.01. 79-83.
25. Negmatova G.Sh., Togayeva G.S., Davranova A.D., Azimbegova S.N. *Uzbek medical journal*. // Criteria for physical and sexual development in with thyroid diseases. 4. 32.
26. Negmatova G.Sh, Togayeva G.S., Davranova A.D., Azimbegova S.N. "Assessment of the effectiveness of cardioprotective drugs in treatment of children with diabetic cardiomyopathy"/ *The American journal of medical sciences and pharmaceutical research*//4.01. 79-83.

OSKARNING UAYLDNING “BAXTLI SHAXZODA” ASARI

Malohat Kurbonboyeva Xudoybergan qizi

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston milliy universiteti xorijiy filologiya fakulteti
va tillarni o‘qitish: ingliz tili yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

E-mail: maloxatkurbonboyeva@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada insoniy fazilatlarining eng ulug‘i bo‘lgan yaxshilik tarannum etiladi. Bu asar qisqa bo‘lishiga qaramay, uning mazmun-mohiyati chuqur ekanligi bilan diqqatga sazovordir, chunki unda butun bashariyat uchun dolzarb masalalardan biri bo‘lgan minnatsiz ezgulik, yaxshilik qalamga olingan. Shu bois bu maqolada o‘z xalqining g‘amini yeydigan, ya’ni hammaga birdek yaxshilik ulasha oladigan shahzoda haykali va unga doimiy hamroh bo‘lgan qaldirg‘och obrazlari orqali bu dunyoda qilingan yaxshilik, garchi uni hech kim payqamasa ham, bashariyatning abadiy baxtga erishishi uchun kafolat bo‘la oladi degan g‘oya ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: shahzoda haykali, qaldirg‘och, yaxshilik, oltin, xalq, qalb, pok vijdoni.

Dunyodagi barcha narsalardan qimmatroq narsa- bu yaxshi yurak, ya’ni yaxshilik qila oladigan yurakdir. Shunday ekan, bu olamda abadiy yashay oladigan birdan- bir narsa ham bu yaxshilik, ezgulikdir. Oskar Uayldning “Baxtli shahzoda”asari ham imkon boricha yaxshilik qilish kerakligi to‘g‘risida so‘z yuritadi. Asar bosh qahramoni shunday ta’riflanadi: “U odamlarning ishonch va umid timsoliga aylangan edi. Yashashdan umidini butkul uzgan, tushkunlikka tushgan har qanday odam unga nigohi tushgani hamon ko‘ngli bir qadar taskin topib, hayotga ishonchi ortardi.” Aslida, bu shahzoda hayotdan ko‘z yumgan va uning yuqoridagi ta’rifi uning haykali tasviri edi. Kunlardan bir kun Misr o‘lkasiga tomon yo‘l olayotgan bir qaldirg‘och biroz

qo‘nim topish uchun shu haykalni tanladi va u haykalning ko‘z yoshlari guvohiga aylandi. Shahzoda yig‘layotgan edi... Qaldirg‘och buning sababini so‘raganda, u hayotini faqat o‘yin-kulguga sarflab, xalqqa zarracha yordam berolmaganidan o‘ksidi, chunki u hozir xalqning og‘ir ahvolda yashayotganligining guvohi bo‘lib turgan edi. Lekin u qaldirg‘och orqali o‘z xalqining hayotini yaxshilay oladi. Chunki haykal ko‘zlari nihoyatda qimmatbaho va Hindistondan keltirilgan durlardan iborat, tanasiga esa sof oltin suvi yugurtirilgan edi. Shuning uchun jajji qushcha baxtli shahzoda iltimosi bilan uning tanasidagi barcha oltin-javohirlarni och-nahor xalqqa olib borib beradi. Shu tariqa qahraton qishda haykal va qaldirg‘och o‘rtasida samimiy do‘stlik kurtak yoza boshladi. Bunda na manfaat va na g‘araz bor edi. Ularning pok vijdoni va bir-biriga sadoqati iliq muhabbat paydo qilgandi. Kunlardan bir kun qaldirg‘och qahraton qish bo‘lishiga qaramasdan sovuq qotmayotganligidan hayron bo‘lganda, baxtli shahzoda unga quyidagicha javob beradi: “Chunki sen ezgu ish qilding-da!”

Bilamizki, agarda kimgadir yaxshilik qilsangiz, qalbingizda beixtiyor iliq his-tuyg‘ularni, baxtni his qilasiz. “Kimki birovga yaxshilik qilsa, eng ko‘p yaxshilikni o‘ziga qiladi, buning uchun mukofot oladi degan ma’noda emas, balki qilingan yaxshilik unga katta quvonch baxsh etadi”,- deydi Lucius Sceneca. Albatta, chunki insonning eng baxtli lahzasi boshqalarga yaxshilik qilgan damlaridir. Asar yakunida qaldirg‘och haykal oldida jon beradi. Baxtiyor shahzoda haykalini esa buzishadi va uning yuragi mavjudligi ma’lum bo‘ladi. Shu paytda Tangri o‘z farishtalaridan biriga: “Menga yerdan eng aziz-u qimmatbaho buyum keltiring”,- deb amr qiladi. Shunda farishta uning huzuriga baxtiyor shahzoda haykalining parchalangan yuragi-yu qaldirg‘och jasadini olib boradi. Yaratgan esa shunday deydi: “Tanlashda adashmabsan. Bu jajji qushcha jannat bog‘imda abadiy sayrab, barcha ne’matlarimdan bahramand bo‘lsin, bu qalbi pok haykal esa oltindan barpo qilingan shahrimda abadiy baxtiyor shahzodaga aylanib qolsin!”

Oskar Uayldning “Baxtiyor shahzoda” asari ertak janrida yozilgan bo‘lib, u kattalar uchun ertakdir. Yaxshilik, albatta, ko‘z- ko‘z qilish uchun qilinmasligi darkor.

La Edrining quyidagi fikri buning yaqqol isboti bo‘la oladi: “Yaxshilik qilganday ko‘rinmang, yaxshilik qiling ko‘rinmang”. Jaloliddin Rumi bu to‘g‘rida shunday fikr bildirgan: “Yaxshilik qil, seni tushunmasa ham... Yaxshilik ulash garchi senga qaytmasa ham! U yerda ham, bu yerda ham yaxshilik urug‘ini ek...U yaxshilikdan barcha bahra olsin. Nimadir uchun yaxshilik qilma. Qalbing pokligi uchun yaxshilik qil! Kimdir yomonlik bilan javob qaytarsa, Alloh oldida sening yuzing yorug‘, uniki emas”. Ulamolarimiz aytganidek, yaxshilik qil, suvga sol, baliq bilar, baliq bilmasa, Xoliq bilar. Shunday ekan insoniyat hech qachon yaxshilik ulashishdan charchamasligi darkor. Buning uchun kumush kerak emas...Boylik ham, oltin ham kerak emas, lekin qalb saxovatli va ezgulikka, iymonga boy bo‘lishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. <https://kh-davron.uz/kutubxona/jahon/oskar-uayld-ikki-ertak.html>
2. <https://minikar.ru/uz/inspiration/citaty-i-aforizmy-pro-dobro-cho-takoe-dobro-opredelenie/>
3. <https://vaqf.uz/uz/lists/view/449>

HOW SPORTS CONTRIBUTE TO FOSTERING LEADERSHIP SKILLS IN STUDENTS

Jayrona Numonova G'olibjon qizi

2nd year student of Faculty of Foreign Languages

Fergana State University

E-mail: jayronanumonova@gmail.com

ABSTRACT

This article explores the ways in which sports can contribute to the development of leadership skills in students. It examines the various aspects of sports, such as teamwork, discipline, and resilience, that can help students develop important leadership qualities. The article also discusses the role of coaches and mentors in guiding students to become effective leaders both on and off the field. Additionally, it highlights the transferable nature of leadership skills learned through sports, which can have a positive impact on students' academic and professional careers. Overall, the article emphasizes the valuable role that sports play in fostering leadership skills in students and the importance of incorporating sports programs into educational curriculums.

Keywords: Sports, leadership skills, student development, teamwork, discipline, resilience, coaching, mentoring, transferable skills, educational curriculum integration.

INTRODUCTION

Sports have long been recognized as a platform for physical fitness and athletic prowess. However, beyond the realm of physical activity, sports also play a significant role in the development of essential leadership skills in students. This article delves into the various ways in which participation in sports can contribute to fostering leadership abilities among students. From cultivating teamwork and discipline to building resilience and learning from mentors, the impact of sports on leadership development is multifaceted. By exploring these aspects, we aim to highlight the valuable role that sports play in equipping students with the skills and qualities needed to become effective leaders both on and off the playing field.

The methodology for this article involves a comprehensive review of existing literature, research studies, and expert opinions on the subject of sports and their contribution to fostering leadership skills in students. The review will include academic journals, books, and reputable online sources to gather a wide range of perspectives and findings. Additionally, this methodology will involve the analysis of case studies

and real-life examples of individuals who have benefited from sports in developing leadership qualities. Interviews with educators, coaches, and students involved in sports programs may also be conducted to provide firsthand insights. By synthesizing these various sources of information, the article aims to present a thorough and balanced understanding of how sports can influence the development of leadership skills in students.

The methodology will also involve examining existing educational curriculums and programs that incorporate sports as a means to cultivate leadership skills in students. This will provide insight into the practical implementation of sports-based leadership development initiatives within academic settings. Additionally, the article will also draw upon relevant psychological and sociological theories to provide a theoretical framework for understanding the relationship between sports and leadership skill development. The synthesis of these diverse sources will allow for a comprehensive exploration of the ways in which sports can contribute to the fostering of leadership skills in students.

As this article is a hypothetical academic piece, it doesn't have actual results in the traditional sense, but it presents a review and analysis of existing research, literature, and real-life examples to illustrate the ways in which sports contribute to fostering leadership skills in students. The «results» of the article would include a comprehensive understanding of the various elements of sports, such as teamwork, discipline, resilience, coaching, and mentoring, and how they contribute to the development of leadership qualities in students. Additionally, the article provides insights into the transferability of these skills from sports to academic and professional arenas, highlighting their broader impact. Furthermore, the article aims to present the importance of integrating sports programs into educational curriculums to maximize the development of leadership skills in students.

In the discussion section of this article, we delve into the significance of the findings presented in the study. The focus is on analyzing and interpreting the impact of sports on fostering leadership skills in students. The discussion centers on how the various elements of sports, such as teamwork, discipline, and resilience, contribute to the development of essential leadership qualities. It also explores the role of coaches and mentors in guiding students towards effective leadership both on and off the field.

Furthermore, the discussion section addresses the transferability of these leadership skills from the sports arena to academic and professional settings. It emphasizes the value of these skills in students' personal and professional development and their potential long-term benefits.

The discussion also delves into the practical implications of these findings, particularly in educational settings, highlighting the importance of integrating sports

programs into curriculums to maximize the development of leadership skills in students.

Additionally, the limitations and potential areas for further research are also discussed, providing a comprehensive understanding of the study's implications and possible future directions for research and application.

In conclusion, this article highlights the multifaceted ways in which sports contribute to fostering leadership skills in students. Through an examination of teamwork, discipline, resilience, coaching, and mentoring, it becomes clear that sports play a critical role in the development of essential leadership qualities. The transferability of these skills from sports to academic and professional contexts further underscores their significance.

Moreover, the article emphasizes the importance of integrating sports programs into educational curriculums to maximize the development of leadership skills in students. By doing so, schools can provide students with the opportunity to not only engage in physical activity but also develop crucial attributes that are instrumental for their personal and professional growth.

The findings presented in this study collectively affirm the valuable role that sports play in equipping students with the skills and qualities needed to become effective leaders both on and off the playing field. As such, it is hoped that this article will encourage educators, policymakers, and stakeholders to recognize and leverage the potential of sports in fostering leadership skills and ultimately, contribute to the holistic development of students.

REFERENCES:

1. Cassidy, T., & Jones, D. (2002). Building the capacities of children: Implications for teaching and supporting students at school. *Educational Psychology*, 22(2), 147-158.
2. Lauer, L., Gould, D., Roman, N., & Pierce, M. (2010). Coaching life skills through football: A study of award winning high school coaches. *The Sport Psychologist*, 24(1), 1-17.
3. Stirling, A. E., & Kerr, G. A. (2010). Perceived benefits of high-risk sport participation: A qualitative analysis of paragliding. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 32(6), 833-857.
4. Wright, M., & Zeldin, S. (2009). The ecology of youth civic development: Addressing community problems to promote social justice. *Journal of Research on Adolescence*, 19(2), 248-271.
5. Yin, Z., Moore, J. B., & Duda, J. (2004). Physical activity in middle school physical education: A social cognitive perspective. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 75(2), 213-227.

AVTOMOBILLARDAN CHIQUAYOTGAN ZAXARLI GAZLARNING ATROF-MUHITGA TA'SIRI

Xidirov Muso Qahramon o'g'li

Qarshi muhandislik iqtisodiyot instituti,
Transport vositalari muhandisligi kafedrası assistenti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ichki yonuv dvigatelli avtomobillardan chiqayotgan zaxarli gazlarning insonlar salomatligiga, hayvonlar va o'simlik dunyosiga zararli ta'siri va oqibatlari bo'yicha o'tkazilgan ilmiy amaliy ishlar natijasi berilgan. Qolaversa har yili ko'plab insonlar avtomobillardan chiqadigan chiqindi va gazlar bilan bog'liq kasalliklar, shuningdek ularning shovqinlardan aziyat chekmoqdalar. Bugungi kunda bu jarayon har bir mamlakatga salbiy ta'sirini ko'rsatmoqda. Achinarlisi, bunday o'zgarishlar O'zbekistonda ham mavjud.

Kalit so'zlar: Avtomobil transporti, atrof-muhit, chiqindi gazlar, azot oksidi, uglevodorodlar, uglerod oksidi, qurum, avtomobil dvigateli, benzin, shovqin.

ABSTRACT

This article presents the results of scientific and practical work on the harmful effects and consequences of toxic gases emitted from internal combustion engines on human health, animals and flora. In addition, every year, many people suffer from diseases related to exhaust and gases emitted by cars, as well as their noise. Today, this process has a negative impact on every country. It is a pity that such changes exist in Uzbekistan as well.

Keywords: Motor transport, environment, exhaust gases, nitrogen oxides, hydrocarbons, carbon monoxide, body, car engine, gasoline, noise.

KIRISH

Bugungi kundan kunga rivojlanayotgan davrimizning eng katta muammolaridan biri – tabiatning ifloslanishidir. Insonlar o'zlari bilib, bilmagan holda tabiatga katta zarar keltirmoqdalar. Har yili ko'plab insonlar avtomobillardan chiqadigan chiqindi va gazlar bilan bog'liq kasalliklar, shuningdek ularning shovqinlardan aziyat chekmoqdalar. Bugungi kunda bu jarayon har bir mamlakatga salbiy ta'sirini ko'rsatmoqda. Achinarlisi, bunday o'zgarishlar O'zbekistonda ham mavjud. Hozirgi paytda bir yilda organik yonilg'ilarning sarfi 10 mlrd tonna atrofida ekanligi ma'lum bo'lsa, ularning oksidlanishi uchun taxminan 27 mlrd tonna kislorod talab etiladi.

Atmosferada to'planadigan kislorodning bir yillik zahirasi 200- 240 mlrd tonna ekani ma'lum bo'lsa, yaqin yillar ichida sarflanadigan kislorod miqdori uning qayta tiklanadigan minimal darajasidan oshib ketishi mumkin. Olimlarning hisob-kitoblariga qaraganda havo tarkibidagi kislorod hozirgi vaqtda 21% ni tashkil qiladi va bu miqdor 14% ga kamayadigan bo'lsa, deyarli ko'pchilik tirik organizmlar, shu jumladan insoniyat xam kritik holatga tushib qoladi. Atrof-muhit ifloslanishining turli shakllari tufayli 2015 yilda jahon iqtisodiyoti 4,6 trillion dollar yo'qotdi (jahon yalpi ichki mahsulotining 6,2 foizi). Tadqiqot mualliflari atrof-muhitning ifloslanishidan o'lim holatlarini kamaytirish bo'yicha sakkizta tavsiyani ilgari surdi, bunda monitoringni yaxshilash, hisobotlarni takomillashtirish hamda sanoat va avtomobil transportini davlat tomonidan qattiqroq tartibga solish zarurligi ta'kidlangan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, XXI asrga kelib insoniyat atmosferaga tabiiy ravishda zararli gazlar bilan ifloslanishidan 170 marta ko'proq zararli gaz chiqarmoqda, bunga sabab bo'layotgan asosiy to'rt omilning ichida eng katta ulush aynan transport sohasiga to'g'ri keladi-40%, qishloq xo'jaligi va maishiy xizmatlar 24%, energetika sanoati-20%, ishlab chiqarish-14% ni tashkil qiladi. Oxirgi yillarda dunyo bo'yicha avtomobil ishlab chiqarish ko'rsatgichi yildan yilga o'sib bormoqda, 2000 – 2005 yillarda 60 mln atrofida o'rtacha yillik avtomobil ishlab chiqarilgan bo'lsa, 2010 yildan so'ng ishlab chiqarish keskin o'sganligini kuzatishimiz mumkin, xususan, 2010 yilda 77,86 mln, 2015 yilda 90,78 mln, 2018 yilda 95,7 mln, 2019 yilda 90,864 mln, 2020 yilda 77,62 mln va 2021 yilda 79 mln dona avtomobil ishlab chiqarilgan. Avtomobil transporti majmuasining ekologik xavf tug'diruvchi chiqindilar manbalarini me'yorlash talablarini joriy etish atrof-muhitga zararli ta'sir etishni kamaytiradi va ularning ma'lum chegaraviy miqdorlaridan oshib ketmasligini ta'minlaydi. Ekologik me'yorlash tabiiy ekotizimlarga nisbatan ruxsat etilgan yuklanishlarni hisobga olgan holda avtomobil transporti majmuasining zararli manbalari tirik organizmlarga sezilarli ta'sir ko'rsatmasligi va tabiiy muhit sifatining buzilishiga yo'l qo'yimasligi lozim.

AVTOMOBILLARNING ATROF - MUHITGA ZARARLI TA'SIRI

Har qanday yonilg'ini yoqqanda, har xil yonish chiqindilari ajralib chiqadi. Bu chiqindilar kishi salomatligiga va atrof muhitga katta ta'sir ko'rsatadi. Shahardagi zavodlar, fabrikalar va avtotransport korxonalarini ifloslantiruvchi asosiy manbalardir. Agarda zavod va fabrikalar bir aniq joyda joylashib, shu yerni ifloslantirsa, avtomobillar esa qayerda ishlasa o'sha yerda ta'sir ko'rsatadi. Avtomobil transporti, hozirgi vaqtda zavod va fabrikalarga qaraganda, atrof muhitni ko'proq ifloslantiruvchi hisoblanmoqda.

Hozirgi vaqtdagi eng katta muammo avtomobilni ishlatishdan chiqadigan zaharli chiqindilarni kamaytirishdan iboratdir.

Avtomobil chiqaradigan asosiy zararli chiqindilar, hozirgi vaqtda yonilg'ini yonishidan hosil bo'ladigan gazda 200 dan ortiq zaharli chiqindilar borligi aniqlandi. Eng zaharlilariga: uglerod oksidi-SO, yonmay qolgan uglevodorodlar - SN, azot oksidi - NOx lari kiradi. Bu chiqindilarga, ko'pgina mamlakatlar tomonidan ruxsat etish me'yorlari joriy qilingan.

Mamlakatimizda yonilg'ini yonishidan chiqadigan chiqindilarni me'yorlash BMTning Yevropa iqtisodiy komissiyasi tomonidan chiqarilgan ko'rsatmasiga asosan 1970 yili joriy qilindi.

Chiqindi gazlar ichida zararsiz mahsulotlar ham bor: kislorod, karbonat angidrid, azot, oltingugurt. Ammo azot yuqori haroratda va bosim ostida oksid hosil qiladi, bu oksid juda katta zaharli kuchga egadir. Chiqindi gazlarning tarkibidagi zaharli mahsulotlar ko'pgina sablarga ko'ra hamma vaqt ham bir xil hajmda bo'lmaydi. Bu dvigatellar turiga, ishlash rejimi, qanday sozlanganligi, dvigatelni texnik qarovi va yonilg'ining sifatiga bog'liq bo'ladi.

Dizel dvigatel, karbyuratorli dvigatelga qaraganda kamroq zararli bo'ladi. SO, NOx va SN dizel dvigatellarini ishlashida kamroq ajralib chiqadi, ammo qurumning hajmi ko'proq bo'ladi. Buni quyidagi jadvalda ko'rish mumkin. Kompleks ko'rsatgich chiqindi gazlarini neytrallash uchun qancha hajmda toza havo zarurligini ko'rsatadi. quyidagi jadvalga asosan dizel dvigatellari karbyuratorli dvigatellarga qaraganda ancha zararsiz ekanligini ko'rish mumkin (33% kamroq zararli). Chiqindi gazlar tarkibi quyida ko'rganimizdek 2 xil dvigatel uchun bir xil, ammo biz karburatorli dvigatellarda qo'rg'oshin birikmasi va dizel dvigatellarda bariy birikmasi borligini e'tibordan chiqarmasligimiz zarur.

Bu birikmalar quyidagicha hosil bo'ladi:

- benzinlarni antidetanatsion xossasini oshirish uchun etil spirt qo'shish natijasida (bu spirtida qo'rg'oshin bor),

- dizel yonilg'isini tutashini kamaytirish uchun tutunga qarshi maxsus bariy moddasi qo'shiladi va u dvigatelni ishlash sharoitida chiqindi gazlarning zararli bo'lishida katta rol o'ynaydi.

AVTOMOBILLAR CHIQRADIGAN CHIQUINDI GAZLARINI ZARARLIGINI KAMAYTIRISH YO'LLARI

Chiqindi gazlarning zaharliligini kamaytirish uchun 2 xil yo'nalishda ish olib borilmoqda:

I-Dvigatel ish rejimini takomilashtirish, har xil yordamchi jihozlardan va yuqori sifatli yonilg'idan foydalanish, sozlash ishlarini bajarish.

II-Kam zararli dvigatellar ishlab chiqarish: gazotrubinali, tashqi yonuvchi-Stirling dvigateli, eletromobillar va hokazo.

Butun dunyo sog‘liqni saqlash tashkilotining ma’lumotlariga asosan, avtomobil transportini ishlashi natijasida atrof-muhitni zararlantirishi quyidagi ko‘rsatgichlarga asosan harakterlanadi: masalan AQSH da har yili 142 mln.t. zararli moddalar atmosferaga chiqsa, buning 86 mln.t si avtomobillarni ishlashi natijasida hosil bo‘ladi.

Avtomobilda atrof-muhitni zararlantiruvchi 3 xil manbani ko‘rish mumkin: chiqindi gazlar, karter gazlari va yonilg‘i parlanishi natijasida hosil bo‘ladigan zararli moddalar (yonilg‘i bakidan, karburatordan va hokazo).

Is gazi (CO) va oltingugurt (SO₂) gazi atmosferani ifloslovchi asosiy gazlardir. Is gazi atmosferaga tushadigan gazlarning 1/3 qismini, oltingugurt gazi esa 1/8 qismini tashkil etadi. Atmosferaga tushadigan gazlar va aerzollarning miqdori unga tabiiy manbalardan tushadigan miqdorga teng yoki ko‘proqdir. Keyingi 30-40 yil davomida atmosferaga chiqarilgan zararli gazlarning miqdori 3,5-4 baravar oshdi. Atmosferaga tashlanadigan is gazining 1/3 qismi tabiiy manbalarga va qolgan qismi esa antropogen manbalar bilan bog‘liq. Antropogen manbalardan atmosferaga tushadigan is gazining 80%i avtotransport vositalarining mahsulidir. Chunki avtomobillar chiqaradigan gazlar tarkibida is gazining ulushi 5-6%ni tashkil etadi. Is gazi va uning atmosferadagi fotokimyoviy o‘zgarishlarining mahsulotlari juda zaharlidir. Hisoblarga qaraganda atmosferaga ha yili antropogen manbalardan 19-20 mlrd. t karbonat angidrid gazi, 350-400 mln. t is gazi, 1-2 mlrd. t aerzollar tushadi.

Chiqindi gazlar yoqilg‘ilarning oksidlanish va to‘liq yonmasligi natijasida paydo bo‘ladi. Chiqindi gazlar yirik shaharlarning atmosferasida ruxsat etilgan kontsentratsiyasini va zararli moddalar miqdori ko‘payishining asosiy sababidir. Dvigateldagi chiqindi gazlarining asosiy zaharlilari uglerod, azot va uglevodorodlarning oksidi. Bundan tashqari, to‘yingan va to‘yinmagan uglevodorodlar, aldegidlar, qurum va boshqa komponentlardan iborat. Avtomobillardan chiqadigan chiqindi gazlar tarkibini quyidagi jadvaldagi ma’lumotlardan ko‘rishimiz mumkin.

№	Chiqindi gaz tarkibi	Dvigatel turi		Izoh
		Benzin %	Dizel %	
1	Azot	74.0-77.0	76.0-78.0	Zaxarli bo‘lmagan
2	Kislorod	0.3-8.0	2.0-18.0	Zaxarli bo‘lmagan
3	Suv bug‘i	3.0-5.5	0.5-4.0	Zaxarli bo‘lmagan
4	Karbomnat dioksidi	5.0-12.0	1.0-10.0	Zaxarli bo‘lmagan
5	Karbonat monoksidi	0.1-10.0	0.01-5.0	Zaxarli
6	Aldegidlar	0-0.2	0.001-0.009	Zaxarli
7	Oltingugurt oksidi	0-0.002	0-0.003	Zaxarli
8	Qurum g/m ³	0-0.004	0.01-1.1	Zaxarli

1-jadval: Avtomobil dvigatellaridan chiqayotgan chiqindi gazlar tarkibi.

Ushbu muammolarni taxlili asosida quyidagi xulosalarni beramiz. Avtomobil transportidan chiqayotgan zaxarli gazlar tashlamasi tarkibida inson va tabiat uchun o'ta zararli bo'lgan moddalar mavjud bo'lib, ular barcha odamlar salomatligi, xayvonlar va o'simliklar uchun xavfli ekanligi aniqlandi. O'zbekistonda ham boshqa rivojlangan mamlakatlar kabi EURO standarti talablarini bosqichma-bosqich o'tilmoqda. Avtomobillarda katalizator va neytralizatorlarini ishlash muddatini uzaytirish ishlari olib borilmoqda va ularning ishlash muddati tugaganidan so'ng qayta ta'mirlash yoki almashtirish choralarini ko'rilmoqda. Bosqichma-bosqich ichki yonuv dvigatel yordamida ishlovchi avtomobillardan vos kechib elektromobillarga o'tish ishlarini amalga oshirish rejalashtirilmoqda.

XULOSA

Insonlarning ekologik madaniyatini oshirish va avtomobillarning tabiatga zararli ta'sirini kamaytirish bo'yicha maksimal darajada chora tadbirlar ko'rish kerak. Avtomobillarning ekologik sinfini ishlab chiqish va bu sinfni muntazam kengaytirish bo'yicha ishlar olib borish. Avtomobillarning chiqadigan chiqindilarning standart texnik va kimyoviy tarkibini domiy ravishda nazorat qilish. Yo'l harakatini tashkil etish, ko'cha-yo'l tarmog'ini rekonstruksiya qilish, atmosferadagi ifloslantiruvchi moddalarning ruxsat etilgan maksimal kontsentratsiyasi normalari va avtotransport harakati natijasida yuzaga keladigan maksimal ruxsat etilgan shovqin darajalari turar-joy binolari hududida ortiqcha bo'lgan taqdirda avtotransport vositalaridan cheklangan miqdorda foydalanish hududlarini joriy etish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Q.M.Sidiknazarov, E.A.Asatov, M.Z.Musajonov, Avtomobillarning texnik ekspluatatsiyasi. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. TAYI professori Sidiknazarov Q.M. tahriri ostida. – T.: Voris-nashriyot, 2008. 5606.
2. Xidirov, M. Q. Avtotransport tizimida chiqindi gazlar tarkibidagi zararli moddalarning atrof-muhitga ta'siri.// Educational research in universal sciences, (2023).p. 543–548.
3. O'zbekiston respublikasining "Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risida" gi qonuni 1996 yil.
4. Ziyonet.com

ARTERIAL BOSIM OSHISHI. GIPERTONIYA.

Djurakulova S.S.

Toshkent davlat stomatologiya instituti, stomatologiya yo‘nalishi, 1-bosqich talabasi

Xodjayeva D.Z.

Toshkent davlat stomatologiya instituti biofizika fani katta o‘qituvchisi.

ANNOTATSIYA

Arterial gipertoniya bilan og‘rigan bemorlarda gemokoagulyatsiya o‘zgarishlarini baholash va maqsadli organlarning shikastlanishini aniqlash bo‘yicha tavsiyalar.

Kalit so‘zlar: Giperkoagulyatsiya, maqsadli organlar, arterial gipertoniya (AG), arterial bosim, gemostaz, gemokoagulyatsiya.

Inson tanasi-bu inson yashaydigan ma’lum bir funksiyani bajaradigan ulkan mexanizm, organlar. Ushbu “tandem” da asosiy rollardan biri yurak-qon tomir tizimi. Asosiy organning ishlashi paytida uning klapanlari ma’lum bir bosim ostida qonni asosiy tomirlarga chiqaradi, bu qon aylanish yoki arterial **qon bosimi** deb ataladi. Bundan tashqari, qon butun tanaga tarqaladi va qon bosimi o‘zgaradi. Buning uchun ma’lum tibbiy normalar mavjud, ammo ulardan og‘ish qon aylanish tizimidagi nosozliklarni ko‘rsatadi.

Yoshga qarab, qon tomirlarining torayishi yoki kengayishi tufayli qon oqimining kuchi o‘zgaradi. 10 foiz atrofida yuqoriga yoki pastga tebranishga ruxsat beriladi. Yoshi bo‘yicha odamlar uchun me‘yorlarni jadvalda ko‘rish mumkin.

	Erkaklar	Ayollar
20 yosh	123/76	116/72
30 yosh	126/79	120/75
40 yosh	129/81	127/80
50 yosh	135/83	135/84
60-65 yosh	135/85	135/85
65 yoshdan yuqori	135/89	135/89

Nima uchun anormalliklar xavfli? Agar tonometrda me'yordan yuqori yoki past ko'rsatkichlar qayd etilsa, bu jiddiy kasallikni ko'rsatadi. Bunday og'ishlar surunkali holga kelgan hollarda, bemorda quyidagi xavflar mavjud:

- miokard infarkti;
- bosh pulpasida qon aylanishining buzilishi;
- surunkali etishmovchilikning rivojlanishi;
- qon tomir patologiyalari.

Arterial gipertoniya (AG) - bu yurak faoliyati davomida arteriya devorlariga ta'sir qiladigan qon oqimining kuchini aks ettiruvchi ko'rsatkich. Oddiy qon bosimi 120/80 mm HG ni tashkil qiladi, lekin insonning yoshi, sog'lig'i va turmush tarziga qarab o'zgarishi mumkin. Yuqori qon bosimi yoki gipertoniya insult, yurak xuruji va organlarning shikastlanishi kabi jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Arterial gipertoniya (AG) bilan kasallangan bemorlarda an'anaviy ravishda kasallikning prognozi uchun arterial qon bosimining qiymati (QB) mezon sifatida ishlatiladi.

Biroq, qon bosimi (QB)ni pasaytirish davolashning yagona maqsadi deb hisoblash mumkin emas, chunki arterial gipertoniya (AG) ko'pincha boshqa omillar, yurak-qon tomir tizimining buzilishi xavfi bilan birlashtiriladi, masalan giperkoagulyatsiya kabi. Trombotik asoratlarning patogeneza qon tomir-trombotsitlar gemostazini faollashtirish va giperkoagulyatsiya sindromining rivojlanishi yotadi. Arterial gipertoniya (AG) bilan og'rikan bemorlarda gemostatik tizimning holatini o'rganish katta qiziqish uyg'otadi.

E.V.Anikina va Yu.M Klyashevalarning tadqiqotlarida arterial gipertoniyaning (AG) I va II bosqichlari bo'lgan 30 nafar bemor kiritilgan, shulardan 6 erkak va 14 ayol, o'rtacha yoshi $52,7 \pm 2,3$ yil. Arterial gipertoniya (AG) kasalligining davomiyligi $4,9 \pm 0,7$ yilni tashkil etdi. Gemostatik parametrlarni o'rganish Bekman-Coulter LH 500, LH750 (AQSh - Fransiya) analizatorlari yordamida amalga oshirildi,

Trombotsitlarning yopishqoqligi universal agregatsiya induktori bilan o'zgartirilgan usul yordamida bilvosita baholandi.

Barcha bemorlar quyidagi tekshiruvdan o'tdilar: EKG, qon bosimi monitoringi, EchoCG.

Natijalar. Arterial gipertoniya (AG) bilan og'rikan bemorlarda trombotsitlarning induksion agregatsiyasi tezlashgani aniqlandi $12,6 \pm 0,6$ sek (normativ qiymatlar 14-18 sek). Bemorlarning 72 foizida fibrinogen darajasi me'yordan oshdi va $423,9 \pm 12,3$ mg/dl.ni tashkil etdi.

APTT ning $26 \pm 1,2$ soniyagacha qisqarishi aniqlandi. Belgilangan fibrinolizning $5,2 \pm 0,5$ sekgacha tezlashishi aniqlandi. Normativdan chetga chiqish

PTI, D-dimer, TV, antitrombin III qiymatlarida aniqlanmadi.

SBP, DADdd, DADn, IVSADd, IVDADD, IVSADn, IVDADn, SNSDAD ning oshishi ko'rsatildi va bu maqsadli organlarga yuqori bosim yukini ko'rsatadi.

EKG ma'lumotlariga ko'ra, gipertoniya (AG) bilan og'riqan 12 (40%) bemorda LV gipertrofiyasi aniqlangan.

Ekokardiyografiya natijalariga ko'ra, bemorlarning 86 foizida LV devor qalinligi nisbiy indeks ko'tarildi. LV miyokardning massasi $287,5 \pm 7,4$ g.

XULOSA

Olingan ma'lumotlar arterial gipertoniya (AG) bilan og'riqan bemorlarda giperkoagulyar o'zgarishlar mavjudligini ko'rsatadi. Fibrinolizning tezlashishi tromboz xavfini kamaytiradigan kompensatsion mexanizmdir. Tekshiruvdan o'tganlarning ko'pchiligida LV miokard gipertrofiyasi borligi aniqlangan. Maqsadli organlarning shikastlanishining samarali oldini olish va trombotik asoratlarni kamaytirish arterial gipertoniya bilan og'riqan bemorlarni davolashning asosiy maqsadi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Zukhriddinova, Khodjaeva Diyora. "METHODOLOGY OF TEACHING PHYSICS IN ACADEMIC LYCEUMS OF MEDICAL DIRECTION." *Journal of Critical Reviews* 6.5 (2020): 2019.
2. Zuhridinova, Khodjayeva Diyora. "Professional teaching of physics in academic lyceums in medical direction." *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal* 10.5 (2020): 837-840.
3. Российское кардиологическое общество Клинические рекомендации Артериальная гипертензия у взрослых // 2020.
4. Люсов В. А., Харченко В.И., Мишнев О. Д., Корякин М. В., Вирин М. М. Целесообразность модификации классификаций артериальной гипертензии по уровням АД // *Российский кардиологический журнал*. - 2007. - №6 (68)
5. Клименко А.А., Аничков Д.А., Демидова Н.А. Рекомендации по артериальной гипертензии Европейского общества кардиологов и Европейского общества артериальной гипертензии 2018 года: что нового? // *Клиницист*. - 2018. - №2. - С. 10-15.
6. Кудина Е.В., Рачек И.И., Ларина В. Н. Артериальная гипотензия: диагностика, немедикаментозные и медикаментозные методы лечения // *Лечебное дело*. - 2015. - №2. - С. 4-8.

OLIV TA'LIM TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI RIVOJLANTIRISH

Ergashev Tohir Nematovich

Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash
muhandislari instituti Milliy tadqiqot universitetining
Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti stajyor-o'qituvchisi

Ulug'murodov Elshod Abdusalim o'g'li

Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash
muhandislari instituti Milliy tadqiqot universitetining
Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti talabasi
E-mail: ulugmurodovelshod2001@mail.ru

ANNOTATSIYA

Maqola oliy ta'lim sifatini raqamli pedagogika bilan ta'minlashda tutgan o'rni va ahamiyati hisobga olindi. Ta'lim sifati va samaradorligi ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi omillar tahlili o'tkazildi. O'rganish jarayonida an'anaviy va raqamli pedagogikaning o'ziga xos xususiyatlarini aytib o'tdi. Oliy ta'lim muassasalarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari "AKT" ta'limining ajralmas qismi hisoblanadi.

Kalit so'zlar: AKT-ta'lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, ta'limni raqamlashtirish, professional, taqdimotlar, "HEMIS".

ABSTRACT

The article considered the role and importance of digital pedagogy in ensuring the quality of higher education. An analysis of the factors that have a positive effect on the quality and effectiveness of education was conducted. During the learning process, he mentioned the unique features of traditional and digital pedagogy. In higher education institutions, information and communication technologies are an integral part of "ICT" education.

Keywords: ICT-education, information and communication technologies, digitization of education, professional, presentations, "HEMIS".

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены роль и значение цифровой педагогики в обеспечении качества высшего образования. Проведен анализ факторов, положительно влияющих на качество и эффективность образования. В процессе обучения он упомянул об уникальных особенностях традиционной и цифровой педагогики. В высших учебных заведениях информационно-коммуникационные технологии являются неотъемлемой частью "ИКТ" образования.

Ключевые слова: ИКТ-образование, информационно-коммуникационные технологии, цифровизация образования, профессионалы, презентации, “ХЕМИС”.

Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida axborot va texnologiyalarning inson hayoti, shu jumladan, ta'lim olish bo'lishi uchun kuchaymoqda. Shunga o'xshab, o'z vaqtida tanlab olingan mamlakatlar muvaffaqiyatga erishish yo'li, aksincha, eski usuldan ketayotgan mamlakatlar taraqqiyotdan orqada qolmoqda. Bu tendentsiya yuqori o'rganilayotgan mamlakatlar uchun ham xosdir. Oliy ta'lim muassasalarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari “AKT” ta'limining ajralmas qismidir, chunki o'z mamlakatlaridagi ko'plab oliy o'quv yurtlari rejada talabalarda zamonaviy texnik va asbob-uskunalar va aloqa vositalaridan kasbiy ma'lumotsiz foydalaniladigan texnologiyalardan o'rganadi, ularni tejaydi, yetib borishini ta'minlaydi. malaka va ko'nikmalariga ko'ra mehnat va uni uzatish bo'yicha bog'liq fanlar bilan axborot texnologiyalarini berish imkoniyati mavjud. Shuningdek, AKT bo'yicha o'qitish vositalarini aylantirish va shuning uchun zamonaviy o'quv jarayoni uchun elektron pochta, multimedia ilovalari Zamonaviy o'quv jarayoni uchun elektron pochta yaratish, multimedia ilovalari Ta'minotsiz mo'ljallangan dasturiy ta'minot uchun yaratish. Taqdimotlar video va audio materiallar va boshqalar tasavvur qilish qiyin. O'z mamlakatlarida yuqori ta'lim - Fanlar bo'yicha ta'lim resurslari va topshiriqlarini joylashtirish, talabalar bilimlarini nazorat qilish, o'qituvchi fikr almashish vositalarini tashkil etish, o'zida mujassamlangan ta'limni boshqarish LMS “LearningManagement System” tizimlari joriy qilinmoqda. Coursera, Udacity, Future Learn, Udemy kabi platformalar mavjud.

KIRISH

Mamlakatimizda ham oliy ta'lim jarayonlarini boshqarish mo'ljallangan “HEMIS” milliy axborot tizimini yaratishga kirishdi va oliy ta'lim muassasalari o'qituvchilari bu tizimdan AKTdan yaratilgan imkoniyatlardan keng qo'llaniladigan sohalarda keng qo'llaniladigan sharoitlarga bog'liq. Buni ishlab chiqish strategiyasi yo'nalishi bo'yicha ish olib borildi. Talabni jahon darajasiga moslashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi “Raqamli “O'zbekiston -2030” strategiyasi va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlarini tasdiqlash to'g'risidagi PF-6079-son qaror qabul qilindi.

Muvaffaqiyatli amalga oshirilgan strategiya aholining raqamli savodxonligini oshirishning eng muhim shartini ta'minlashdan iborat Hujjatga ko'ra o'qitish tizimiga ko'ra raqamli ta'limning barcha bosqichlarida joriy ta'lim, IT-ta'limni rivojlantirish va aholining o'rtalarida raqamli ko'nikmalar mavjudligini ta'minlash rejalashtirilgan. Bu farmonda axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasida fundamental va

amaliy tadqiqotlarga alohida e'tibor qaratilayotgan yo'nalishlarda ham ustuvor ahamiyatga ega. O'rganish jarayoniga faol tatbiq etilayotgan va joriy etilayotgan texnologiyalar to'g'risidagi ma'lumotlar, bu texnologiyalardan ta'lim maqsadlarida samarali va oqilona foydalanish, turli xil qarama-qarshi fikrlar va bolada paydo bo'ladigan savollar keladi. Raqamli pedagogika aynan nima? Bu savolga javob beruvchi biz savolga javob berish orqali biz terminologik chalkashliklarga yo'l qo'ymaslik, pedagogika fanlari metodik jihati malakali olib boorish maqsad va vazifalarni to'g'ri shakllantirish natijaga qanday erishishni istaymiz, albatta tushunamiz imkoniyat olish. ta'limni raqamlashtirishga ega ta'lim jarayoniga va ta'lim jarayoniga va ta'lim jarayonida hozirgi amalga oshirilayotgan zamonaviy texnika vositalarining yagona o'zgarishi. Ta'limning raqamli pedagogikasi nazariy va amaliy muammolari, ta'lim jarayonining asosiy tarkibiy qismlari, shuningdek, ta'lim xizmatlarisiz qo'llaniladigan texnologiyalardan raqamli texnologiyalar samarali mavjud bo'lishini ta'minlaydigan shart-sharoitlarni o'rganadi. Darhaqiqat, ta'lim sohasida amalga oshirilishi kerak bo'lgan faol oqim texnologiyalari haqidagi ma'lumotlar yangi holat yuzaga keldi. Bunday vaziyatda meros saqlash juda aniq pedagogik kuzatadi, lekin amaliy pedagogik faoliyat modeli bilan to'ldirilgan quyidagi yangi imkoniyatlar bog'liq:

1. O'quv materiallari oliy ta'limni qo'llab-quvvatlash tizimlarda yoki o'qituvchining tizimlarda yoki o'qituvchining shaxsiy veb-saytida joylashtirish;
2. Materiallarni elektron pochta orqali tarqatish;
3. Yuqorida qayd etilgan o'quv jarayonini qo'llab-quvvatlash holatlar testlarida qo'llaniladigan tizimlardan maxsus dasturiy ta'minot ta'minoti va kompyuterga muvofiq yaratish nazoratsiz qo'llaniladigan texnologiyalardan yo'lga chiqish;
4. Elektron pochta, ta'lim jarayonini qo'llab-quvvatlash tizimlari o'qituvchi orqali talabalar bilan fikr almashish amalga oshirilgan arizaga erishish;
5. Fan ta'limi rejasiga xorijiy va milliy ta'lim platformalarida mashhur universitetlar ochiq onlayn kurslar kiritish, yakuniy nazorat testlardan test sifatida o'tish va sertifikat olish yoki qo'shimcha material sifatida ochiq onlayn kurslardan foydalanish.

XULOSA

Raqamli pedagogika tizimida uzluksiz ta'lim o'rin oladi bu hozirgi texnologiyalar asr ta'limi tizimingizda yangi raqamli pedagogika tizimi bu an'anaviy ta'lim sizning tizimingizdan butunlay farq qiladi _ Farqi bu raqamli pedagogika o'zining informatsion bazasi va unda modelni mutlaqo qo'llagan. xolislik , ta'lim o'rtada talaba va o'qituvchi bilan tezkorlik va soflik bilan ma'lumot almashish, Shuningdek, dunyongizning barcha rivojlangan mamlakatlari ta'lim tizimida raqamli ta'lim tizimi ustuvorligi va bu juda katta muvaffaqiyatga erishish hech qachon kimga sir emas.

Bizning an'anaviy ta'limimiz biz o'z oldimizga qo'ygan maqsadlarga erishish uchun tayyormiz, aksincha aniqlandiki, bu raqamli pedagogika deyarli 3 yil davomida erishilgan natijalar uchun juda yaxshi bo'lgan bo'lishi mumkin, biz ushbu ta'lim tizimi bilan birga kelyapmiz hali Vatanimiz taraqqiyotiga o'z bilimi va qo'shgan hissasi bilan mehnati salohiyatli kadrlar oladi, menimcha

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-iyuldagi "Raqamli "O'zbekiston –2030" strategiyasi va uning amalga oshirilgan samarali chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6079-son qarori.
2. Aglyamzyanovna GN Gumerova L. Zoliy maktabda raqamli pedagogika : o'quvchilarning o'rganishdan foydalanish simulyatsiyasi. Rossiya ta'lim va psixologiya jurnali 2021, 12-jild, 1-2-son, <http://riep.ru3>
3. Mamarajabov, Shavkat . Tabaqalashtirilgan ta'lim - bo'lajak mutaxassislarning umumiy kasbiy kompetentsiyasini shakllantirish omili sifatida. Arkhivnauchnyxissledovany (2021).

DAVLAT XIZMATCHILARI VA ULARNI RAG‘BATLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Niyozmurodov Zafarali Zokirjon o‘g‘li

Tog‘-kon sanoti va geologiya vazirligi Geologiya fanlari universiteti bosh mutaxasisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada, davlat xizmatchilarini rag‘batlantirishning zamonaviy mexanizmlarini tahlil qilish, O‘zbekistondagi davlat xizmatchilarini rag‘batlantirishning asosiy jihatlari, tashkilotdagi davlat xizmatchilari faoliyatini rag‘batlantirish yo‘llarini qamrab olish nazarda tutilgan.

Kalit so‘zlar: davlat xizmatchilarini rag‘batlantirishning zamonaviy mexanizmlari, davlat xizmatida mehnat motivatsiyasini yaxshilash, Davlat xizmatchilari maqomi.

Davlat xizmatini hech shubhasiz jamiyat sivilizatsiyasining eng muhim ijtimoiy kashfiyotlaridan biri, deyish mumkindir. Davlat xizmati davlat tizimining asosiy negizini, uning samarali ishlashini ta‘minlashga yo‘naltirilgan asosiy institut sanalib, bunda davlat xizmatchilarining o‘rni ahamiyatlidir. Zero, davlat xizmatchisi - bu davlat organlari vakolatlarini bajarishni ta‘minlash bo‘yicha professional faoliyatni amalga oshiruvchi shaxs hisoblanadi. Ushbu holatda davlat xizmatchisi va davlat (davlat organi) o‘rtasida davlat-xizmat munosabatlari vujudga kelib, ular o‘zaro huquq va majburiyatlarga ega bo‘ladi.

Davlat xizmatchisi - davlatni malakali boshqaruvchisi, balki vakolati doirasiga davlat vazifalarini amalga oshirish va davlat hokimiyati organlarining vakolatlarining malakali ijrosini ta‘minlashga kiradigan mansabdor shaxs hisoblanadi. Davlat xizmatchisi - bu oddiy xodim emas, u davlat topshirig‘i va manfaatlari bo‘yicha uning nomidan harakat qiluvchi insondir. U fuqarolar manfaatlari yo‘lida davlat organlari tizimida davlat hokimiyati vakolatlarini bajaradigan, xalq ifoda etib, ijtimoiy masalalarni hal etadigan maxsus ijtimoiy fuqarolar birligining vakili hisoblanadi. Davlat xizmatchilari maqomining farqi, masalan, maqsadi foyda olish bo‘lgan tadbirkorlardan asosiy farki ana shundadir.¹

O‘zbekistonda davlat xizmatchilarini quyidagicha ta‘riflash mumkin:

¹ Davlat boshqaruvi akademiyasi "Davlat xizmati" E.T. Hojiev, G.S. Ismoilova Toshkent. 2015

- davlat xizmatchisi o'z faoliyatini davlat xizmatchilari lavozimlari reestriga kiritilgan lavozimlarda amalga oshiradigan O'zbekiston Respublikasi fuqarosidir;¹

- chet davlatlar fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar O'zbekiston Respublikasi prezidentining alohida qarorlarida belgilangan tartibda davlat xizmatchilari lavozimlarini egallashlari mumkin;

- davlat xizmatchilari lavozimlari reestriga kiritilgan lavozimlarni egallab turgan davlat xizmatchilarining faoliyati davlat xizmatiga oid qonun hujjatlari bilan tartibga solinadi;

- O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarida harbiy xizmat va huquqni muhofaza qilish organlarida xizmat qilish davlat maxsus xizmati bo'lib, alohida qonun hujjatlari bilan tartibga solinadi.

Davlat xizmatchilari - huquqning individual sub'ektlaridan iborat bo'lgan ijtimoiy guruh bo'lib, ma'lum bir haq evaziga davlat organlarining vazifa va funksiyalarini amalga oshiradilar.

Xizmatchilar to'g'risida batafsil tushuncha xosil qilish maqsadida, ularning faoliyatini jamiyatning turli tashkilotlarida (korxonalar, muassasalarida) band bo'lgan boshqa shaxslar faoliyati bilan taqqoslash kerak:

- xizmatchilar turli tashkilotlarda ma'lum bir lavozimlarni egallaydilar;
- O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi xizmatchilari;
- davlat organlari xizmatchilari;
- mahalliy davlat hokimiyati organlari xizmatchilari;
- nodavlat tashkilotlarning xizmatchilari,
- notijorat, jamoat

Ularning faoliyati aqliy xususiyatga ega, ya'ni ular bevosita moddiy boyliklarni yaratmaydi. Lekin xizmatchilar moddiy ishlab chiqarish sohasida ham faoliyat yuritishi mumkin, masalan, tashkiliy, ishlab chiqarish jarayonini texnologik ta'minlash, loyihalarni tayyorlash, marketing, tadqiqot faoliyati va boshqalar;

- xizmatchilar hokimiyat faoliyatini (tashkillashtirish, farmoyish berish, rahbarlik, nazorat) amalga oshiradilar hamda tegishli tashkiliy-farmoyish berish va ma'muriy-xo'jalik vakolatlariga ega bo'ladi; ular davlat va jamoat majburlor choralarini qo'llashlari mumkin. Har qanday tashkilotdagi xizmatchilar, asosan boshqaruv funksiyasini amalga oshiradilar;

- xizmatchilar o'zlarining vakolatlarini, funksiyalarini, qoida bo'yicha, ma'lum bir haq evaziga amalga oshiradilar.

¹ <https://sof.uz/z58>;

Yuridik adabiyotlarda davlat xizmatchilarining turli asoslarga ko‘ra guruhlariga bo‘linishi, ya’ni tasniflanishini ko‘rish mumkin. Jumladan, D.M.Ovsyankoning fikricha davlat xizmatchilarini quyidagilarga bo‘lish mumkin:¹

1. Davlat hokimiyati organlarining faoliyat doirasiga qarab davlat xizmatchilari:

- respublika miqyosida faoliyat ko‘rsatuvchi xizmatchilar;
- mahalliy miqyosda faoliyat ko‘rsatuvchi xizmatchilar;

2. Davlat xizmatining xususiyatlaridan kelib chiqqan holda davlat xizmatchilarini:

- fuqarolik davlat xizmatchilari;
- harbiy davlat xizmatchilari (masalan, harbiy xizmatchilar, ichki ishlar organlari xizmatchilari);

3. Hokimiyatning bo‘linish prinsipidan kelib chiqqan holda davlat xizmatchilari;

- qonunchilik hokimiyati organlarining xizmatchilari;
- ijro hokimiyati organlarining xizmatchilari;
- sud hokimiyati organlarining xizmatchilari;

4. Mansab vakolatlarining hajmiga ko‘ra davlat xizmatchilari:

- mansabdor shaxslar; mansabdor shaxslar tarkibiga kirmaydigan boshqa xizmatchilar;

5. Xizmat muddatining davomiyligiga ko‘ra davlat xizmatchilarini:

- ma’lum bir muddatga tayinlanadigan (saylanadigan) xizmatchilar;
- belgilanmagan muddatda tayinlangan xizmatchilar;
- sinov muddati bilan tayinlangan xizmatchilar va boshqalarga bo‘linadi.²

Xizmatchilar o‘rtasida davlat va mahalliy organlarda faoliyat ko‘rsatuvchi xizmatchilarni alohida ko‘rsatib o‘tish mumkin. Davlat va mahalliy davlat hokimiyati organlarining xizmatchilari davlat va mahalliy organlarning manfaatlarini ko‘zlab, ularning nomidan harakat qiladilar hamda davlat va mahalliy ma’muriyatning vakillari bo‘lib hisoblanadi.

Davlat va mahalliy organlarning xizmatchilari davlat va mahalliy organlar oldida turgan vazifa va funksiyalarni amalga oshiradi.

Davlat xizmatchisi davlat lavozimini egallagan, pul mukofoti evaziga mazkur davlat organining funksiyalarini amalga oshiradigan shaxsdir.

¹ Д.М.Овсянко Ключевые показатели эффективности на службе. Эффективность работы госслужащих // Вестник Евразийской науки, 2018 №2.

² Административное право. Москва, Юристъ, 2000, 211-216-б.

Davlat xizmatchilarining aksariyati ijro-farmoyish berish (tashkillashtirish) vakolatlarini va ijtimoiy-madaniy faoliyatni amalga oshirish bilan shug'ullanadi. Faqatgina ayrim davlat xizmatchilari maxsus davlat mansablarini egallaydi, masalan, odil sudlovni va prokuror nazoratini (ya'ni, huquqni muhofaza qilish faoliyatini) amalga oshiradi.

Davlat xizmatchisi tushunchasini uch ma'noda ko'rib chiqish mumkin:¹

1. Davlat-huquqiy nuqtai nazaridan davlat xizmatchisi - bu turli xususiyatdagi va ahamiyatdagi vakolatlarga ega bo'lgan davlatning (davlat organlarining) "xizmatchisi" xisoblanadi.

Xizmatchilar davlatni davlat ma'muriyatining ichidagi turli ijtimoiy munosabatlarda yoki tashqi aloqalarda davlat nomidan harakat qiladi.

Davlat xizmatchisi - davlat va jamiyat taraqqiyotining mahsuli bo'lib, davlat funksiyalarini amalga oshiradi;

2. Ma'muriy-huquqiy nuqtai nazaridan davlat xizmatchisi - maxsus xokimiyat, tashkillashtiruvchi-farmoyish beruvchi vakolatlarga ega. Davlat xizmatchisi yuridik (huquqni muhofaza qiluvchi) vakolatlarni amalga oshirish va ma'muriy-huquqiy sanksiyalarni qo'llash huquqiga ega bo'lgan hokimiyat vakilidir;

3. Jinoyat-huquqiy nuqtai nazaridan davlat xizmatchisi - jinoiy javobgarlikning maxsus sub'ekti hisoblanadi (davlat xizmatchisi mansabdor shaxs - mansab jinoyatlari uchun javobgarlikka tortiladi).

Har bir davlat xizmatchisi egallab turgan mansabidan kelib chiquvchi ma'lum bir vazifalarni bajarishi kerak. Davlat mansabi - bu davlat xizmatchisining ish (xizmat) joyi hisoblanadi. Har bir davlat mansabi davlat xizmatining asosiy elementlaridan biri bo'lgan shtat birligiga kiritiladi. Shtat jadvali davlat organi (tashkiloti)da tashkil etilgan mansablardan iboratdir. Davlat tashkilotlarida mansablar davlat hokimiyati sub'ektlari tomonidan tashkil etiladi.

Davlat xizmatchisi ma'lum bir mansabni uzoq vaqt davomida (masalan, butun faoliyati davomida) egallashi mumkin. Davlat xizmatchisi davlat organida faoliyat yuritishi jarayonida mansab bo'yicha harakatlanishi mumkin, ya'ni davlat xizmatida malaka darajalar joriy etilgan. Malaka darajalar davlat xizmatchisiga bir mansabdan ikkinchi mansabni egallashini (masalan, yuqoriga yoki pastga qarab harakatlanishini) belgilab beradi. Ular butun professional hayot jarayonida davlat xizmatchisini davlat bilan bog'lab turadi hamda davlat va jamiyatdagi munosabatlarning muvozanatini ta'minlaydi.

¹ Стариков Ю.Н. Службное право. Москва, БЕК, 1996; Алехин А.П., Кармолицкий А.А., Козлов Ю.М. Административное право.-Зерцало, 1998; Бахрах Д.Н., Россинский Б.В., Стариков Ю.Н. Административное право. - М.: Норма, 2004; Козлов Ю.М. Административное право. - М.: Юристъ, 2003;

XULOSA

Davlat xizmati tizimida mehnat unumdorligini mustahkamlashga qaratilgan chora-tadbirlarning past samaradorligi taklif etilayotgan rag‘batlarning davlat xizmatchilari uchun ahamiyatsiz ekanligi va ularning qiziqishlarini faollashtirishga hissa qo‘shmasligi bilan bog‘liq ekanligini ma’lum.

Shuni ta’kilash joizki davlat xizmatchilarini rag‘batlantirish va samaradorligini oshirishda tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi quyidagi quyi tizimlardan foydanishni taqazo qiladi;

- xodimlarni rejalashtirish;
- mehnatga haq to‘lash;
- professional rivojlanish;
- karerani rivojlantirish;
- ijtimoiy kafolatlar;
- axloqiy va psixologik rag‘batlantirish;
- moddiy-texnik mehnat sharoitlari;
- axborot ta’minoti;

Ushbu tashkiliy-iqtisodiy mexanizmning regulyatori mehnat motivatsiyasi davlat xizmatchilari bilan suhbatlashish orqali ularning faoliyatini rag‘batlantirish va demotivlashtirishning eng muhim omillari bo‘yicha amalga oshiriladigan xodimlarning motivatsiya darajasining o‘zgarishini nazorat qiladi. Bu monitoring motivatsiyani roslash uchun zarur ta’sirlarni aniqlash imkonini beradi.

O‘zbekiston davlat xizmatchilarini o‘z mehnat faoliyatiga bo‘lgan qiziqishlarini oshirish kerak buning uchun avvalo to‘g‘ri rag‘batlantirishni yo‘lga qo‘yishdir. Yana shuni ta’kidlab o‘tish joizki, davlat xizmatchilarini baholab borish kerak. Davlat xizmatchilarini ikki tomonlama baholash amalga oshiriladigan bunday yondashuv nafaqat o‘tmishdagi, balki kelajakdagi, istiqbolli faoliyatlarga e’tiborni ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Xojiyev E. T. Davlat xizmati : o‘quv qo‘llanma / E. T. Xojiev, G. S. Ismailova, M. A. Raximova.
2. Mehnat tartibga solish va davlat xizmatchilari professional faoliyatini optimallashtirish muammolari, usullari K. H. Abduraxmanov, I. A. Badaeva, L.V.Vagina
3. Abdurahmonov Q.X. va b. Personalni boshqarish. Darslik.-T.: “Iqlisodiyot”, 2013-356 b.
4. Административное право. Москва, Юристъ, 2000, 211-216-б.
5. <https://sof.uz/z58>;
6. https://www.norma.uz/nashi_obzori/gosslujashchih_ocenyat_po_kpi

NEW CONSTITUTION - THE COUNCIL OF DEVELOPMENT

Sirojiddinov Asliddin Abduvahidjan ugli

Gulistan State University, Faculty of Production Technologies,
Master's student of the 1st stage of the field of technology of storage
and preliminary processing of agricultural products.

misterasliddin99@gmail.com

ABSTRACT

This article analyzes the role of our newly adopted Constitution in society and human life, the guaranteed rights and freedoms of citizens, the approaches of the newly introduced changes to the practice of law enforcement, and the norms aimed at protecting human rights and interests.

Keywords: Constitution, reform, state, person, law, norm.

INTRODUCTION

Today, in our modernized country, democratic reforms aimed at modernization of society and state life continue consistently. This, in turn, leads to the change of the state system, the development of national statehood, the emergence of new power institutions, as well as changes and additions to existing normative legal documents. In line with these updates, reforms related to the INTRODUCTION of amendments and additions to our Constitution, which is our General Council, are being carried out.

MATERIALS AND METHODS

After all, as President Sh.M. Mirziyoev stated at the meeting held with the members of the constitutional commission on amending the Constitution of the Republic of Uzbekistan on June 20, 2022: "Truly the ideology of the people, the most sacred aspirations of the nation can be fully expressed only in its main document, the Constitution"[1]. The Constitution of the Republic of Uzbekistan as a high-level law reflects the image of our state, democratic principles of management, social and economic strategic directions of society, and guarantees the rights and freedoms of citizens.

RESULTS AND DISCUSSION

The updated Constitution of the Republic of Uzbekistan entered into legal force on May 1, 2023 as a result of the mentioned ideas and research. In turn, 27 new articles were added to this Constitution, the number of articles increased from 128 to 155, which indicates that the number of norms in our Constitution has increased to 434 and it has been updated by 65%. Our updated Constitution serves as the most important

legal foundation for the comprehensive regulation of all aspects of the life of our society and democratic development of our country. Among them, the long-term development strategies of our country, in general, created a solid legal basis and a reliable guarantee for the future prosperous life of our country and people. In fact, the Constitution in a broad sense “is a legal document that strengthens and guarantees the rights and freedoms of people and citizens, as well as defines the foundations of the social system, form of government and state structure, the organization of central and local bodies of power, their powers and mutual relations”[4, 252].

It should be noted that the adoption of our updated Constitution is not just a desire, a simple event, but a historical foundation, in accordance with the centuries-old aspirations of our people, fully responding to its national interests, and universally recognized norms and principles regarding democracy, human rights and freedoms. strictly followed, it was an objective necessity reflected in the principles of friendly cooperation with the world community, the ultimate goal of which was to create a free, prosperous and prosperous life for our people.

This need is confirmed in the preamble of our Constitution, that is, in recognition of our high responsibility to the present and future generations to build a humane democratic state, an open and fair society, in which the one nation of Uzbekistan: man, his life, freedom, honor and value are considered the highest value. , based on the universally recognized principles and norms of international law, we can see that it aims to ensure the decent life of citizens, inter-national and inter-confessional harmony, prosperity and prosperity of our multi-ethnic friendly Uzbekistan.

In accordance with our updated Constitution, Uzbekistan as a sovereign, democratic, legal, social, secular state is of great importance in ensuring the priority of the Constitution and the law, in ensuring the priority of human rights, freedoms and interests, in directing all resources and opportunities of the state to improve the quality of life of citizens and the well-being of individuals. At the same time, the idea of “For human dignity” and the main principle of our current reforms, the approach of “Man-society-state” are deeply embedded in the content of our updated Constitution, and the protection of human dignity, honor and pride, rights and interests in all spheres is reflected. found That is, in the Decree No. PF-60 of the President of January 28, 2022 “On the Development Strategy of New Uzbekistan for 2022-2026”, the goal of making the principles of justice and the rule of law the most basic and necessary condition for development in our country is defined, including the 20th goal of the Strategy “Active civil society development and formation of a sense of respect and obedience to the law among citizens; We can see that the stated goals of raising the legal culture and consciousness of the people, establishing effective cooperation of the country’s bodies

with civil society institutions, mass media and educational organizations in this regard have been confirmed in our updated Constitution”[5].

Amendments and additions to the relevant norms of our Constitution are important because they serve not to weaken our Constitution, but rather to further improve this important legal document, to ensure the priority of individual rights, to guarantee the interests and dignity of the people, and to further develop the practice of law creation and law enforcement.

CONCLUSION

In conclusion, it is worth noting that at the heart of the reforms implemented in Uzbekistan are democratization of society with the help of features characteristic of our modern statehood, protection and full provision of people’s rights and interests, strengthening the state and society’s care for people in need of social protection, and further increasing the prestige of our country in the world. There is no doubt that the newly revised Constitution will play a decisive role in the realization of these goals.

REFERENCES:

1. On June 20, 2022, President Shavkat Mirziyoyev’s speech at the meeting with the members of the Constitutional Commission of the Republic. <https://www.gazeta.uz/uz/2022/06/21/president-suggestions/>
2. <https://www.gazeta.uz/uz/2022/06/21/president-suggestions> THE ROLE OF NEIGHBORHOOD AND PUBLIC MEDIA AS CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS - "FAIR JUDGMENT"
3. New Uzbekistan strategy [Text] / Sh.M. Mirziyoev. -Tashkent: "Uzbekistan" publishing house, 2021.- 464 p.
4. Legal encyclopedia of Uzbekistan / Team of authors. - T., 2010. - 252 p.
5. Development strategy of New Uzbekistan for 2022-2026 <https://lex.uz/docs/5841063> 02/10/2023, No. 06/23/21/0085
6. Constitution of the Republic of Uzbekistan <https://lex.uz/docs/6445145> 01.05.2023, issue 03/23/837/0241)

IOT TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA GASTROENTEROLOGIK SIGNALLARGA RAQAMLI ISHLOV BERISH TIZIMINING STRUKTURA VA ALGORITMLARI

Ro‘ziboyev Feruz Yusufboy o‘g‘li

“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universitetining Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti “Matematika, Jismoniy tarbiya va sport” kafedrasida stajyor o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada IoT texnologiyalari asosida gastroenterologik signallarga raqamli ishlov berish tizimining struktura va algoritmlari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Simsiz uzatish texnologiyalari, Taxigastriya, Elektrod, Elektrogastrografiya, Oshqozon.

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлены структуры и алгоритмы цифровой системы обработки гастроэнтерологических сигналов на основе IoT-технологий.

Ключевые слова: Технологии беспроводной передачи, Таксигастрия, Электрод, Электрогастрономия, Желудок.

ABSTRACT

This article presents the structures and algorithms of the digital processing system for gastroenterological signals based on IoT technologies.

Keywords: Wireless transmission technologies, Taxigastria, Electrode, Electrogastrography, Gastric.

KIRISH

Simsiz mobil texnologiyalarning rivojlanishi sog‘liqni saqlash sohasida dasturiy ilovalarining yangi yechimlarini ta‘minlab bermoqda. Garchi shifokor va bemor o‘rtasidagi yuzma-yuz maslahatlashish tizimi hech qachon o‘zgartirilmasa ham, simsiz texnologiyalarni qo‘llash orqali tibbiyotda samarali davolash mumkin bo‘lgan tibbiy holatlar mavjud. Simsiz uzatish texnologiyalari sog‘liqni saqlash va biomeditsina injiniringi sohasida tobora ommalashmoqda. Ma‘lumot uzatishning zamonaviy simsiz texnologiyalari mobil tibbiy uskunalarni yaratuvchilariga yangi imkoniyatlar ochib beradi. So‘nggi vaqtlarda hayotimizda Bluetooth simsiz terminali deb nomlangan yangi qurilma paydo bo‘ldi. Aksariyat hollarda bu qurilmaning kichik bo‘lagi bo‘lib, asosan RS-232 havolali muntazam aloqani ta‘minlash uchun ishlatiladi. Ushbu

dissertatsiya ishida Bluetooth texnologiyasidan foydalangan holda kichik o'rnatilgan EGG sensorli tizim prototipini ishlab chiqildi. Ushbu tizim ko'p qirrali va osongina ko'chirilishi mumkin.

Elektrogastrografiya (EGG - Electrogastrography) - bu qorin bo'shlig'i yuzasiga joylashtirilgan kesilgan elektrodlardan me'da ichidagi elektr faolligini qayd etish usuli. EGG me'daning miyoelektrik chastotasi va EGG signalining normal yoki notabiiy chastota diapazonidagi amplitudasi yoki kuchi haqida ma'lumot beradi. Oshqozon miyoelektrik faolligini qayd etish Alvarez tomonidan 1921 yilda tasvirlangan. 1970-yillarning o'rtalarida Elektrogastrografiya yangi qiziqishni uyg'otdi.

3.1- jadval.

Gastroenterologik signallarni chastota bo'yicha taqsimlanishi

№	Organlar	Chastota oralig'i
1	Yo'g'on ichak	0,01-0,03 Gs
2	Oshqozon	0,03-0,07 Gs
3	Ingichka ichak	0,07-0,13 Gs
4	O'n ikki barmoqli ichak	0,13-0,18 Gs
	Barigastriya Taxigastriya	10 – 15 % Minimumdan kichik Maksimumdan katta

Yangi texnik yechimlar va aqlli kompyuterlar avtomatlashtirilgan spektral tahlildan foydalanib, meda miyoelektrik faolligini qayd etish va tahlil qilish imkonini berdi. Texnikaning noinvaziv bo'lgan xususiyati uni tadqiqotda ham, klinik sharoitda ham muhim vositaga aylantiradi. Bugungi kunga qadar EGG oshqozon-ichak funksiyasi o'zgarishi bilan bog'liq bo'lgan turli xil kasalliklarni o'rganish uchun ishlatilgan. Oshqozon miyoelektrik faoliyatining asosiy tarkibiy qismiga oshqozon sekin to'liqini yoki asosiy elektr ritmi (AER) deyiladi.

Bu doimiy past chastotali to'liq sinusoidaldir va odatda uning past chastotasi va past amplituda (100 μ V dan 500 μ V gacha) bilan belgilanadi. EGG-ning dominant chastotasi sog'lom odamlarda 0,05 Gs yoki daqiqada 3 siklga teng bo'ladi.

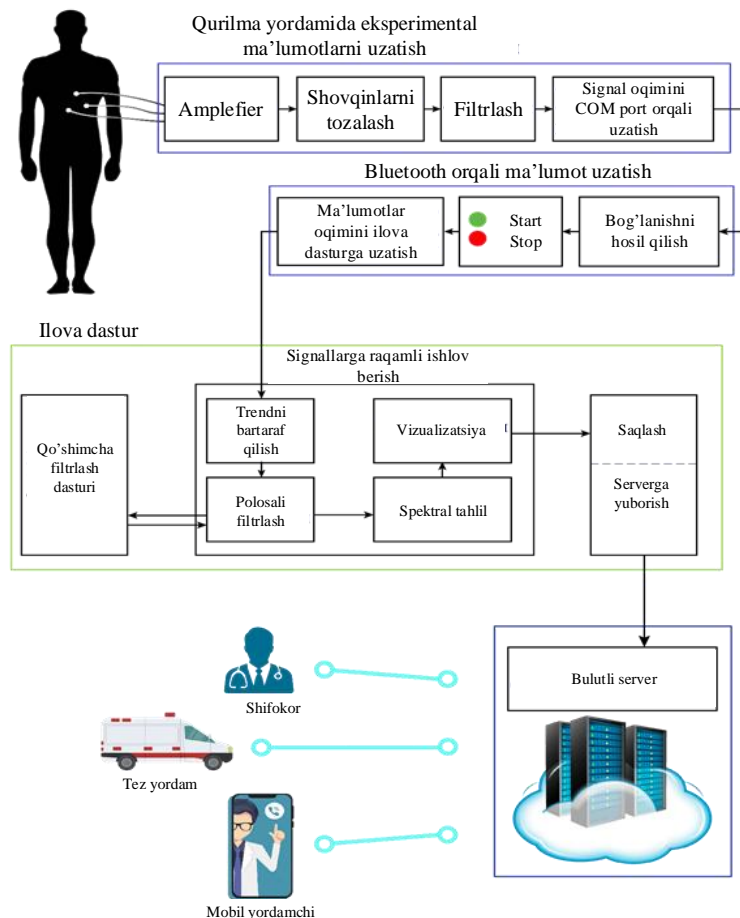
Oshqozondan chiqadigan signal oshqozon ishining buzilishi, oshqozon-ichak kasalliklari, shuningdek, ko'ngil aynishi, qusish, anoreksiya, dispepsiya va ovqatlanishning buzilishi bilan bog'liq kasalliklar haqida muntazam anomaliyalar beradi. AER (me'da buzilishi) ning bezovta qilishi quyidagicha turli shakllarda yuzaga kelishi mumkin:

- oshqozonning dominant chastotasining faolligi 3 daqiqadan 4-9 daqiqagacha tezlikka oshishi taxigastriya (tachygastria) deb ta'riflanadi;

- oshqozonning dominant chastotasining faolligi 3 daqiqadan 1-2 daqiqagacha pasayishi barigastriya (bradygastria) deb tariflanadi.

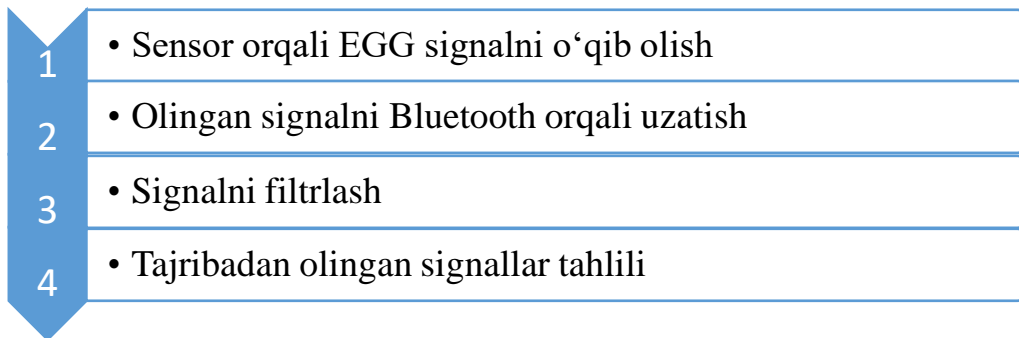
EGG nafaqat kuchli, balki keng polosali spektrga ega bo'lgan harakat artefaktlariga juda sezgir va ularning chastotalari meda miyoelektrik faolligi bilan bir-biriga to'g'ri keladi. Bu ularni ajratishni qiyinlashtiradi va EGG malumotlarini sifatli tahlil qilishni qiyinlashtiradi. Shuning uchun, EGG dagi harakat artefaktlarini avtomatlashtirilgan aniqlash samarali echim talab qilinadi.

- Tizimning umumiy tuzulishi va arxitekturasi 3.1-rasmda keltirilgan. U asosan uchta moduldan iborat: Bemorning klinik belgilarini olish va qayta ishlash moduli, mobil kompyuterda tibbiy saqlash va server kompyuterdagi tibbiy nazorat bo'limi. Mikrokontroller (maxsus ishlab chiqilgan qurilma) sensor kirish signallarini konditser pallasida uchta kirishdan oladi va ularni real vaqt rejimida Bluetooth texnologiyasiga asoslangan holatda noutbukga uzatadi. Ma'lumotlar Bluetooth moduli orqali noutbukga uzatgandan keyin, internet tarmog'i orqali kasalxonaga (ya'ni serverga) yuboriladi.

3.1- rasm. IoTga asoslangan monitoring tizimining strukturasi

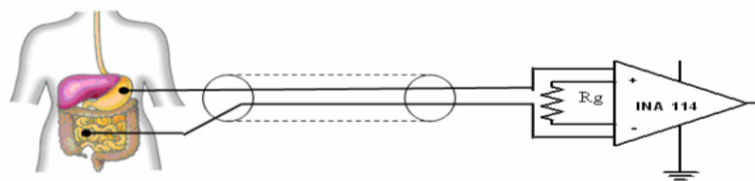
IoT texnologiyasiga asosgan holda bemor holatini monitoring qilish tizimi quyidagi vazifalarni bosqichma bosqich bajaradi. Tizim Elektrogastrografiya (EGG - Electrogastrography) signalni maxsus ishlab chiqilgan qurilma orqali inson tanasidan sensorlar yordamida qabul qilib oladi va uni Bluetooth texnologiyasi asosida mobil kompyuter (noutbuk)ga yuboradi. Tizimning ishlash ketma-ketligi quyidagi chizmada keltirilgan:

3.2- rasm. IoT texnologiyasidan foydalangan holda bemordan olinadigan EGG signalni amalga oshirish jarayoni bosqichlari

1-bosqich. EGG sensor orqali signalni o'qib olish

Elektrogastrograf tananing turli nuqtalari orasidagi elektr potensialini o'lchash uchun fadalaniladigan sensor qurilma hisoblanadi. Biz standart EGG signalni olish uchun maxsus elektrodli texnologiyadan foydalanamiz. Elektrod juftlarining EGG sensori bilan qanday bog'langanligiga qarab, turli xil chatotali va amplitudali to'lqin shakllari olish mumkin. Har bir sensorida oshqozon faoliyati haqida unikal ma'lumotlar mavjud.

3.3- rasm. EGG kuchaytirgich pallasi

2-bosqich. Bluetooth orqali ma'lumotni uzatish moduli

Bluetooth transmitterda ishlatiladigan simsiz protokoli texnologiya. Bluetooth ko'plab afzalliklarga ega. Bu texnologiya 10-100 m. masofadan radio to'lqinlari yordamida ma'lumot almashish imkoniyatini yaratadi. 3.4- rasm. Mobil qurilmadan Bluetooth orqali kelgan ma'lumotlarni o'qib olish algoritmi Birinchidan, u foydalanuvchi uchun qulay modulli shaklda mavjud. Bluetooth to'plamini yashiradigan va oddiy modem buyruqlaridan foydalangan holda foydalanuvchiga qurilma bilan aloqada bo'lishga imkon beradigan ko'plab Bluetooth qurilmalari

mavjud. Bundan tashqari, Bluetooth - bu mobil telefonlarda keng tarqalgan texnologiya va bu transmitter uchun foydalanish doirasini kengaytiradi. HC-06 Bluetooth - simsiz modul uchun tanlangan qurilma hisoblanadi. Uning quyidagicha imkoniyatlari mavjud.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Алексеев А.А., Агевич С.Н., Желедев В.А., Применение локальных сплайнов для цифровой обработки частотно-временных функций плотности распределения сигнальной энергии.//Радиотехника и радиоэлектроника. 208, № 6, С.296-311.
2. Астафева Н.М. Вейвлет-анализ: основы теории и примеры // УФН, 1996, том 166, номер 11, 1145–1170

ISHSIZ YOSHLARNING MEHNAT BOZORIDAGI RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHNING XORIJ TAJRIBASI

Abdimo‘minov Ikrom Bozarboyevich

Jizzax politexnika instituti
Iqtisodiyot va menejment kafedrası assistenti

Sunnatullayeva Mahliyo Erkin qizi

Jizzax politexnika instituti
4-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada yoshlar bandligini ta‘minlash va ularning mehnat bozorida raqobatbardoshligini tutgan o‘rni yoritilgan. Sanoati rivojlangan mamlakatlarda bandlik va mehnat bozorini raqobatbardosh yosh mehnat resurslarni tayyorlash tizimi o‘rganib chiqilib tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: ishsizlik, mamlakat, resurs, aholi bandligi, mehnat bozori, raqobatbardosh, bandlik dasturlari, xorijiy tajriba.

ABSTRACT

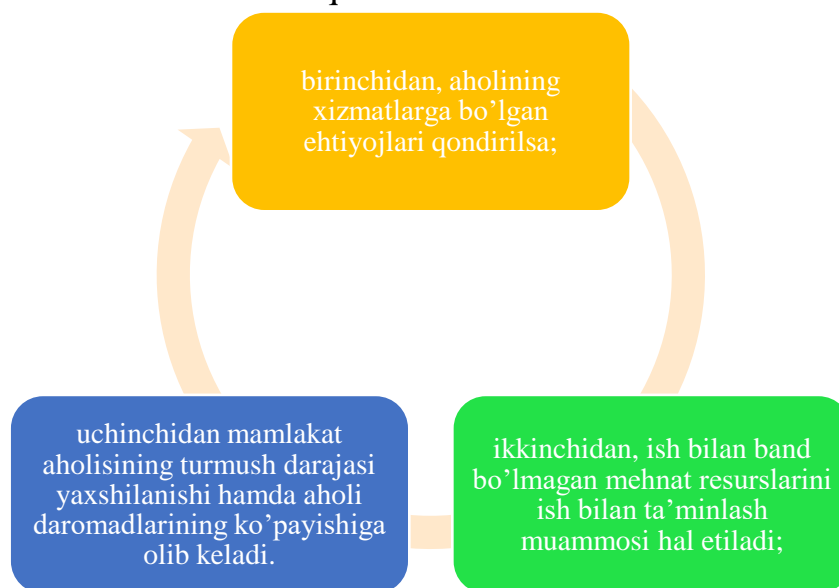
This article covers the role of ensuring youth employment and their competitiveness in the labor market. The system of competitive young labor resource training of employment and labor market in industrialized countries has been studied and analyzed.

Keywords: unemployment, country, resource, employment, labor market, competitive, employment programs, foreign experience.

Bugungi kunda mehnat bozori, ayniqsa, uning yoshlar segmenti beqarorligi sharoitlari bandlik siyosatini yanada takomillashtirish va korxonaga zamonaviy texnologiyalar va asbob-uskunalar bilan ishlay oladigan, strategik fikrlash, tovarlar va xizmatlarga talab tarkibidagi o‘zgarishlarga tezkor va moslashuvchan javob qaytarish qobiliyatiga ega bo‘lgan yosh xodimlar ko‘lamini ta‘minlash zaruratini belgilab beradi. Shu munosabat bilan ishsiz yoshlar raqobatbardoshligini oshirishda yordam ko‘rsatish tizimini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilish alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu tizimni bevosita iqtisodiyot tarmoqlarining ehtiyojlariga yo‘naltirishga ehtiyoj vujudga keldi.

Mamlakatimizda bozor munosabatlari shiddat bilan rivojlanayotgan hozirgi sharoitda mamlakatda aholiga xizmat ko'rsatish, bandlik muammosini samarali hal etish orqali ularning turmush darajasini yaxshilash, hozirgi kunda eng asosiy dolzarb muammolarning biri hisoblanadi. Oxirgi yillarda ishsizlarning bandlik xizmati organlarining xizmatlariga qiziqishining muayyan darajada pasayib ketganligi quyidagi shart-sharoitlar bilan izohlanadi: taklif etilayotgan bo'sh ish o'rinlarining ishsizlar kasbiga mos kelmasligi; bo'sh ish o'rinlariga to'lanadigan ish haqi miqdorining kamligi; ish o'rinlarining vaqtinchalik tavsifga egaligi; taklif etilayotgan aksariyat bo'sh ish o'rinlaridagi mehnat sharoitining og'irligi, zararli va xavfli ekanligi va h.k.

Turli xizmatlar ko'rsatish orqali:

Shuning uchun ham tanlangan mavzu doirasidagi yoshlarga sifatli ta'lim-tarbiya va xizmatlar ko'rsatish orqali, ularni mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshirish hamda munosib ish bilan ta'minlashga erishish ilmiy tadqiqotlarning eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Hozirgi kunda mamlakatimizda ta'lim tizimida keng kamrovli islohotlar amalga oshirilmoqda, shu o'rinda ta'lim tizimidagi islohotlarni yo'nalishlarini belgilashda rivojlangan xorijiy mamlakatlar tajribalaridan foydalanish muhim ahamiyatga egadir.

Iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarda o'qitishning amaliy tavsifi mehnat bozorida yoshlar raqobatbardoshligini oshirishning muhim omili bo'lib xizmat qiladi. Ta'lim muassasalari bilan korxonalar (tashkilot)larning integratsion aloqalari jarayonida iqtidorli talabalarni tanlab olish va ularni o'qitishni tugatganidan so'ng ishga qabul qilishga imkoniyat beradi. Masalan, «Lokxid» korporatsiyasi AQShning 12 ta yetakchi universitetida o'z vakolatxonalariga ega bo'lib, bo'lg'usi xodimlarining 60 foizini aynan shu yerdan topib boradi.

Iqtidorli talabalar to'g'risidagi ma'lumotlar barcha ish beruvchilar tanishish imkoniyatiga ega bo'lgan milliy ma'lumotlar bankiga uzluksiz kiritilib boriladi. Nafaqat AQShda, balki butun dunyoda universitetlar reytinglarida yetakchi pozitsiyalarni egallab turgan eng nufuzli oliy ta'lim muassasalari – Prinston, Garvard, Yel, Stenford, Kolumbiya, Pensilvaniya, Kornel universitetlari, Massachuset va Kaliforniya politexnika institutlari va boshqalarning bitiruvchilariga talab tadbirkorlarda eng yuqori hisoblanadi. Aynan ular fundamental tadqiqotlar o'tkazishga davlat mablag'larining katta qismini qo'lga kiritib, bu tadqiqotlarga talabalar majburiy tartibda jalb qilinadi, bu esa kelgusida ularning ichki va tashqi mehnat bozorida raqobatbardoshligining yuqori bo'lishini ta'minlaydi.

Barcha sohalar singari ta'lim sohasidagi islohatlar samaradorligi bozor munosabatlari talablariga javob beruvchi, o'zgarishlariga moslashuvchan tizim yaratilishiga bevosita bog'liq jarayon hisoblanadi. Shuning uchun ta'lim tizimini isloh qilish jarayonida ta'lim tizimi rivojlangan ilg'or mamlakatlar tajribalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, mamlakatimizda kadrlarni tayorlash va takror ishlab chiqarish sohasidagi davlat siyosati xorijiy davlatlar singari aniq usullar asosida ishlab chiqilishi kerak. Buning uchun quyidagilarni e'tiborga olish zarur deb hisoblaymiz: milliy iqtisodiyotimizning xususiyatlaridan kelib chiqqan holda yoshlarni zarur bo'lgan kasb-hunarlariga yo'naltiruvchi ta'lim tizimi bosqichlari(o'rta, o'rta-maxsus va oliy ta'lim)ni yaratish; ta'lim tizimini yaratish jarayonida xalqaro mehnat bozorida o'zgarishlariga tez moslashish imkonini beruvchi ta'lim dasturlarini yaratib chiqish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Abdurahmonov Q.X, Zokirova N.Q. Mehnat iqtisodiyoti va sotsiologiyasi. O'quv qo'llanma. - T.: «Fan va texnologiya», 2013. - 536 b
2. Bartram. D. International Labour Migration. Foreign Workers and Public Policy. UK. 2005.
3. Umirova, G.Sh. (2023). Yosh olimlar, doktorantlar va tadqiqotchilarning onlayn ilmiy forumi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida bank tizimini isloh qilishning yo'llari, 37-38. TATUFF-EPAI.
4. Umirova, G. Iqtisodiyotimizni rivojlantirishda innovatsiyalarning tutgan o'rni va ro'li // QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI. – 2022. – T. 5. – C. 64-66.

5. Umirova, G. (2022). Mamlakatimizdagi monopoliyaga qarshi kurashishning raqobat muhitini shakllantirish. *Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире*, 1(1), 288-290.
6. Gulmira, U. (2023). Theoretical basis of management of the financial stability of the banking system. *International Journal of Advance Scientific Research*, 3(05), 126-130.
7. Umirova, G. (2023). Raqamli iqtisodiyot sharoitida bank tizimini isloh qilishning yo'llari. *Engineering problems and innovations*.
8. Umirova, G. (2023). Tadbirkorlikni rivojlantirishda motivatsiya omillaridan foydalanishning zaruriyati. *Qo 'qon universiteti xabarnomasi*, 8, 74-77.

RESPUBLIKAMIZDA KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMINI RIVOJLANTIRISH JARAYONI

Sultonov Mansur G'aniyevich

Jizzax politexnika instituti
Iqtisodiyot va menejment kafedrası assistenti

Qarshiboyev Shaxzod Vaxob o'g'li

Jizzax politexnika instituti
1-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada so'nggi o'zgarishlar va joriy islohotlar dasturini amalga oshirishgan holda, O'zbekiston aksiyadorlik jamiyatlariga korporativ boshqaruv tizimini tatbiq etish masalasi keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti, korporativ boshqaruv, kompaniyalar, aksiyadorlik jamiyati, mas'uliyati cheklangan jamiyat.

ABSTRACT

In this article, the issue of implementing a corporate management system to Joint-Stock Companies of Uzbekistan is widely covered, with the implementation of the latest changes and the current reform program.

Keywords: Organization for Economic Cooperation and development, corporate governance, companies, Joint Stock Company, Limited Liability Company.

Hozirgi kunda jahon miqyosida korporativ boshqaruv sohasida jadal rivojlanish kuzatilmoqda. Bu tendensiya, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda kuchlidir. Iqtisodiy o'sish darajasi yuqori bo'lgan rivojlanayotgan mamlakatlarda aksiyadorlar, boshqa manfaatdor tomonlar va umuman iqtisodiyot manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan kompaniyalarda korporativ boshqaruvdan foydalanishni rag'batlantirishga katta qiziqish bildirmoqda. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti kabi xalqaro tashkilotlar korporativ boshqaruv kodeksini yaratish jarayonini birmuncha osonlashtirish maqsadida korporativ boshqaruvning xalqaro standartlari va qoidalarini ishlab chiqdi. Shuni alohida aytishimiz mumkinki, korporativ boshqaruv xalqaro miqyosda standartlashtirilgan, kelishilgan, aniq belgilangan global tashkiliy tizimning muhim qismiga aylandi.

Keyingi yillarda iqtisodiyotning mutlaqo yangi tarmoqlariga asos solish, ayniqsa, ularni boshqarish uslublarini zamonaviylashtirishga katta ahamiyat berilmoqda. Aksiyadorlik jamiyatlarini rivojlantirish strategiyasi va samarali boshqarish borasida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi muhimdir.¹ Davlatimiz rahbari majlisda ana shu haqda to‘xtalib, korporativ boshqaruv tizimidagi prinsip va yondashuvlarni tubdan o‘zgartirishimiz uning haqiqiy bozor munosabatlariga mos kelishini ta‘minlash hamda konservativ qarashlardan voz kechishda katta hissa bo‘lganligini, lekin butun dunyoda aksiyadorlik jamiyatlarini tashkil etish va ishni korporativ tarzda boshqarish asosiy usul, deb topilgan bir paytda bizda bu borada amalga oshirilayotgan ishlar qoniqarli emasligiga, hali oldinda bajarilishi lozim bo‘lgan vazifalar ham talaygina ekanligiga alohida urg‘u berdi. Korporativ usul bozor iqtisodiyotiga o‘tishning muhim vazifasi ekanligi, bu borada rivojlangan davlatlar tajribasini o‘rganish hayotiy zaruratligi, ayniqsa, sohaga puxta bilimga ega bo‘lgan zamonaviy menejment hamda marketing usullarini amalda qo‘llay oladigan yosh mutaxassislarni jalb etish masalalari dolzarb ekanligi aytib o‘tildi.

Korporativ boshqaruvning iqtisodiy mohiyati uzoq yillardan buyon o‘rganilib hamda tahlil qilib kelinmoqda va bu borada tadqiqotchilarning fikrlari xilma-xilligiga guvoh bo‘lishimiz mumkin. “Korporativ boshqaruv - korporatsiya mulkdorlarining korporatsiya kapitalini shakllantirishga, undan foyda olish maqsadida yanada samarali foydalanishga hamda olingan daromadlarni korporativ munosabatlarning barcha ishtirokchilari o‘rtasida adolatli taqsimlashga qaratilgan strategik muhim qarorlarni belgilash, ta‘riflash va qabul qilishga doimiy va real ta‘sirini ta‘minlashdagi ongli, bevosita ishtirokidir”, deb izohlanadi. Tashkiliy huquqiy shakl sifatida korporatsiyalar barcha mamlakatlarda, jumladan O‘zbekistonda ham keng hajmda qo‘llanilmaydi. Shu nuqtai nazardan korporatsiyalar, kompaniyalar, aksiyadorlik jamiyatlari, mas‘uliyati cheklangan jamiyatlari va boshqalarni umumlashtirgan holda korporativ tuzilma tushunchasi bilan ifodalanadi².

Amalga oshirilgan tadqiqotlar hamda o‘rganishlar shuni ko‘rsatmoqdaki, iqtisodiyotdagi tarkibiy islohotlarni yanada chuqurlashtirish, korxonalarining investitsion faoliyatini jonlantirish, xorijiy investitsiyalarni, avvalo to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni keng jalb etish va ulardan samarali foydalanish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik qayta qurollantirish, yangi ish

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF 60-sonli farmoni “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”

² Bekzod Qaxramonovich Usmonov - "Science and Education" Scientific Journal January 2021 / Volume 2 Issue 1

o‘rinlarini shakllantirish va shu asosda milliy iqtisodiyotimizni barqaror va jadal rivojlantirishni ta‘minlash maqsadida respublika budjetidan katta miqdorda mablag‘lar ajratilib kelinmoqda.

Korporativ boshqaruvni rivojlantirish davlat mulkini aksiyadorlik jamiyatlariga aylantirish orqali xususiylashtirish bilan ham bog‘liqdir. Bunday ishlar natijasida yurtimizda ko‘plab aksiyadorlik jamiyatlari tashkil etilgan. Mamlakatimiz yalpi ichki mahsuloti o‘shiga munosib hissa qo‘shayotgan yirik korxonalar aksiyadorlik jamiyati shaklida faoliyat yuritayotgani ham korporativ boshqaruv sohasini rivojlantirish katta ahamiyat kasb etishidan dalolatdir.¹

Xulosa qilib aytganda, korporativ tuzilmalarning kelib chiqishi va rivojlanish bosqichlari bir qancha davrlarni o‘z qamroviga olgan holda, yildan-yilga takomillashib bormoqda. O‘zbekiston iqtisodiyotida korporativ boshqaruv tuzilmalarining faoliyatini takomillashtirish mexanizmlari xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida yaratilgan bo‘lib, hozirgi kunda rivojlanib bormoqda. Buni ayni vaqtda mamlakatimiz hududida faoliyat yuritib kelayotgan korporativ boshqaruv shaklidagi iqtisodiy tuzilmalar faoliyati bilan ifodalashimiz mumkin

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF 60-sonli farmoni “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”.
2. Bekzod Qaxramonovich Usmonov -"Science and Education" Scientific Journal January 2021 / Volume 2 Issue 1
3. Baker, H. and Anderson, R., “Corporate Governance: A Synthesis of Theory”, Research, and Practice, 2010.
4. Umirova, G.Sh. (2023). Yosh olimlar, doktorantlar va tadqiqotchilarning onlayn ilmiy forumi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida bank tizimini isloh qilishning yo‘llari, 37-38. TATUFF-EPAI.
5. Umirova, G. Iqtisodiyotimizni rivojlantirishda innovatsiyalarning tutgan o‘rni va ro‘li //Qo‘qon universiteti xabarnomasi. – 2022. – T. 5. – C. 64-66.
6. Umirova, G. (2022). Mamlakatimizdagi monopoliyaga qarshi kurashishning raqobat muhitini shakllantirish. Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире, 1(1), 288-290.
7. Gulmira, U. (2023). Theoretical basis of management of the financial stability of the banking system. International Journal of Advance Scientific Research, 3(05), 126-130.

¹ Akramova N. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” (Economics and Innovative Technologies) ilmiy elektron jurnali. 3/2022, may-iyun (№ 00059)

8. Umirova, G. (2023). Raqamli iqtisodiyot sharoitida bank tizimini isloh qilishning yo'llari. Engineering problems and innovations.
9. Umirova, G. (2023). Tadbirkorlikni rivojlantirishda motivatsiya omillaridan foydalanishning zaruriyati. Qo'qon universiteti xabarnomasi, 8, 74-77.
10. Арзикулов О. Статистическая оценка экономической активности малого бизнеса в регионах //Экономика и образование. – 2022. – Т. 23. – №. 1. – С. 187-192.
11. O'g'li A. O. A., Qizi M. M. B. In the acceleration of the digital economy main aspects of statistical research of small business activity in jizzak region //Journal of marketing, business and management. – 2023. – Т. 1. – №. 12. – С. 13-16
12. Abdullaev, A., Abdullaeva, G., & Umirova, G. (2022). Содержание стресс-тестирования экономической безопасности банковской системы. InterConf.

TALABALAR SPORT MUSOBAQALARINI TASHKIL QILISH VA HAKAMLIK QILISH KOMPETENSIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH

Izzatullayev Sunnatulla Shermuxammad o'g'li

Guliston davlat universiteti o'qituvchi

E-mail: sunnatullaizzatullayev@gmail.com

Isokova Sevara Abdumannonovna

Guliston davlat universiteti o'qituvchi

E-mail: sevaraisokova1@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada talabalarning sport musobaqalari va hakamlik bo'yicha malakalarini oshirish uchun amaliy bilimlar yoritilgan. Sportning turli yo'nalishlari bo'yicha yosh iste'dodlarni aniqlash va tarbiyalash bo'yicha sa'y-harakatlarni kuchaytirish bu talabalarga o'z qiziqishlari va maqsadlaridan kelib chiqqan holda, modullarni tanlash imkonini beradi. Nazariya va amaliyotning integratsiyasi, uzluksiz baholash va mulohazalar, yoshlarda sportga bo'lgan ishtiyoqni kuchaytirish uchun jismoniy faollik va sport bilan shug'ullanishga yordam beradigan qulay muhitni yaratish bu tizimning asosiy xususiyatlari hisoblanadi. Musobaqalarning ahamiyati sport musobaqalari sportchilarning malakalarini oshirishda katta ahamiyatga ega bolib hamda sport turini aholi ortasida omaviy targ'ib qilish uchun ham muham ahamiyatga ega. Maqola davomida musobaqa o'tkazish usulari haqida ham keng tushinchalar berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Musobaqaga mezbonlik qilish, sport musobaqasi, hakamlik, amaliy qo'llash, sport klub.

ABSTRACT

This article covers practical knowledge for improving students' skills in sports competitions and refereeing. Strengthening efforts to identify and nurture young talent in various areas of sports will allow students to choose modules based on their interests and goals. The integration of theory and practice, continuous assessment and feedback, and the creation of an environment conducive to physical activity and sports participation in order to increase enthusiasm for sports among young people are the main features of this system. The importance of competitions. Sports competitions are of great importance in improving the skills of athletes and popularizing sports among the population. During the article, the methods of conducting the competition were also given a wide range of ideas.

Keywords: Competition hosting, sports competition, refereeing, practical application, sports club.

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлены практические знания по совершенствованию навыков студентов в спортивных соревнованиях и судействе. Усиление работы по выявлению и воспитанию молодых талантов в различных областях спорта позволит студентам выбирать модули исходя из своих интересов и целей. Интеграция теории и практики, постоянная оценка и обратная связь, а также создание условий, способствующих физической активности и занятиям спортом с целью повышения интереса к спорту среди молодежи, являются основными особенностями этой системы. Значение соревнований. Спортивные соревнования имеют большое значение в повышении мастерства спортсменов и популяризации спорта среди населения. В ходе статьи также был дан широкий спектр идей по способам проведения соревнований.

Ключевые слова: Проведение соревнований, спортивные соревнования, судейство, практическое применение, спортивный клуб.

Mustaqillikning o'tgan 30 yilida mamlakatimiz sportchilarining Markaziy Osiyo va Osiyo o'yinlari, turli xalqaro turnirlar, jahon chempionatlari va Olimpiya o'yinlaridagi muvaffaqiyatli ishtiroki va sovrinli o'rinlari tufayli O'zbekistonning xalqaro nufuzi tobora ortib bormoqda. Sportdagi bu yutuqlar xalqimizda o'zlikni anglash, hamjihatlik, vatanparvarlik tuyg'ularining yuksalishiga olib keldi. Davlatimiz rahbari Sh. Mirziyoyev, "Biz O'zbekistonning xalqaro sport maydonlarida obro'e'tibori va nufuzini oshirishga katta hissa qo'shgan sportchilarimiz bilan faxrlanamiz. Shu bilan birga, sportning yuqori saviyasidagi yutuqlar bilan cheklanib qolmaslik kerak, shuningdek, biz ham o'zimizni xalqaro sport maydonlarida qo'lga kiritishimiz kerak. Ommaviy sportga katta e'tibor qarating" nomli maqolasi mamlakatimizda aholi o'rtasida ommaviy sportni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilayotganidan dalolatdir.¹

Yoshlarda sportga bo'lgan havas va intilishni, jamiyatda sog'lom turmush tarzi tamoyillarini yanada kuchaytirish, yosh iqtidorli sportchilarni tanlab olish, ularda professional mahorat va ko'nikmalarni rivojlantirish, sport turlari bo'yicha mamlakat terma jamoalariga sport zaxirasini tayyorlash, o'quvchi va talabalarni sport

¹ S.Sh.Izzatullaev . [Improving the competences of conducting sports competitions and refereeing among students in the conditions of digitalization](#)

mashg'ulotlariga uzluksiz jalb etishga qaratilgan sport musobaqalari tizimini yanada takomillashtirish maqsadida talabalarda sport musobaqalarini tashkil qilish va hakamlik qilish kompetensiyalarini takomillashtirish.

1. Iste'dodlarni aniqlash va rivojlantirish: sportning turli yo'nalishlari bo'yicha yosh iste'dodlarni aniqlash va tarbiyalash bo'yicha sa'y-harakatlarni kuchaytirish kerak. Iste'dodlarni aniqlash dasturlari maktab va jamiyat darajasida amalga oshirilishi mumkin, ular tizimli baholash va istiqbolli sportchilarni tarbiyalash uchun o'quv dasturlarini o'z ichiga oladi. Bu jarayon nafaqat individual sportchilarning rivojlanishiga, balki mamlakatning umumiy sport manzarasini mustahkamlaydi.

2. Kasbiy ko'nikmalarni oshirish: yosh iste'dodlar aniqlangandan so'ng ularning kasbiy ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga kompleks yondashish muhim ahamiyatga ega. Maxsus o'quv dasturlari, murabbiylik mashg'ulotlari va raqobat muhitiga ta'sir qilish ta'minlanishi kerak. Bu nafaqat tegishli sport turlarining texnik jihatlarini takomillashtirish, balki jamoaviy ish, intizom va chidamlilik kabi muhim hayotiy ko'nikmalarni ham beradi.

3. Milliy terma jamoalar uchun sport zaxiralari: Asosiy maqsad - mamlakat terma jamoalariga bemaol oziqlanadigan kuchli sport zaxirasini tayyorlash. Malakali va fidoyi sportchilarni rivojlantirish milliy darajada iste'dodlarning uzluksiz oqimini ta'minlaydi. Bu zaxiralar terma jamoalarning tayanchi bo'lib, mintaqaviy va xalqaro musobaqalarda barqaror muvaffaqiyatlarga hissa qo'shmoqda.

4. Sportga bo'lgan ishtiyoqni kuchaytirish: yoshlarda sportga bo'lgan ishtiyoqni kuchaytirish uchun jismoniy faollik va sport bilan shug'ullanishga yordam beradigan qulay muhitni yaratish muhim ahamiyatga ega. Maktablar, jamoalar va sport klublari turli sport imkoniyatlarini taklif qilish, yoshlarni turli sport turlarini kashf qilish va ishtirok etishga undash uchun hamkorlik qilishi kerak. Asosiy e'tibor sportni hamma uchun qiziqarli va qulay qilishiga qaratilishi kerak.

5. Sog'lom turmush tarzi tamoyillari: Sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish sportga mehr uyg'otish bilan uzviy bog'liqdir. Ta'lim dasturlari jismoniy faollik va muvozanatli ovqatlanishning afzalliklari haqida xabardorlikni oshirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Jismoniy tarbiyani maktab o'quv dasturlariga kiritish, salomatlik va sog'lomlashtirish bo'yicha seminarlar tashkil etish va salomatlikka oid ma'lumotlarni tarqatish uchun raqamli platformalardan foydalanish sog'lom turmush tarzini kengroq tushunishga yordam beradi.

6. Tashkilot va hakamlik kompetensiyalari: Shu bilan bir qatorda o'quvchilarning sport musobaqalarini tashkil etish va hakamlik qilish malakalarini oshirishga ham e'tibor qaratish lozim. Ushbu rollarga qiziqqan talabalarga o'quv dasturlari, seminarlar va murabbiylik imkoniyatlari taqdim etilishi mumkin. Malakali tashkilotchi va hakamlar kadrini shakllantirish nafaqat musobaqalarning silliq o'tishini ta'minlabgina

qolmay, balki sport tadbirlarini har tomonlama professional darajada o'tkazishga ham xizmat qilmoqda.

7. Talabalarning uzluksiz faolligi: Talabalarning sport bilan muntazam shug'ullanish darajasini saqlab qolish uchun o'quv yili davomida turli sport tadbirlarini taklif qiluvchi tizimni loyihalash juda muhim. Maktab ichidagi musobaqalar, maktablararo turnirlar va ko'ngilochar sport ligalari barcha mahorat darajasidagi o'quvchilarning faol ishtirok etishlari uchun platformalar yaratishi mumkin. Muntazam ravishda tashkil etilayotgan tadbirlar o'quvchilar o'rtasida hamjihatlik va do'stlik hissini uyg'otadi.

Musobaqalarning ahamiyati sport musobaqalari sportchilarning malakalarini oshirishda katta ahamiyatga ega. Ular jismoniy, texnik, taktik, ruhiy, funksional tayyorgarliklarni aniqlashga va takomillashtirishga yordam beradi hamda qilinayotgan mehnatni natijasini ko'rsatadi. Musobaqalarda qatnashuvchilar avvalombor, tajriba almashadilar, trenerlar esa yangi trenirovka usullarini sinovdan o'tkazish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shuningdek, sport musobaqalari sport tularini targ'ib qilishning eng yaxshi va hammabop shakllaridan hisoblanadi.

Musobaqa o'tkazish tizimlari umuman olganda sport o'yinlari musobaqalarini O'tkazish amaliyotida asosan ikkita (chiqib ketish va aylanma) tizim qo'llaniladi.

Bu ikki tizimning qo'shilishi natijasida uchinchi - aralash tizim paydo bo'ladi.

Chiqib ketish tizimi bo'yicha musobaqalar o'tkazish bu tizim bo'yicha musobaqalar o'tkazilganda uchrashuvda yutqazgan jamoa keyingi uchrashuvlarda qatnashmaydi. Natijada musobaqa oxirida biror marta ham yutqazmagan jamoa qoladi. Ana shu jamoa g'olib hisoblanadi. Oxirgi (final) uchrashuvda g'olib jamoaga yutqazgan jamoa ikkinchi hisoblanadi. Bu tizimning afzalligi shundaki, agar 64 jamoa bilan aylanma tizim bo'yicha musobaqa o'tkazish uchun 63 kalendar kuni talab qilinadigan bo'lsa, chiqib ketish tizimi bo'yicha esa faqat 6 kalendar kunining o'zi kifoya. Lekin u bir qator kamchiliklarga ham ega. Bu tizim barcha jamoalarning haqiqiy o'yinlarini aniqlash imkonini bermaydi va shu usul qo'llanilganda aksariyat jamoalar juda kam uchrashuvlarda qatnashadi. Birorta kuchli jamoa birinchi kunning o'zida mag'lubiyatga uchrab, musobaqalardan chiqib ketishi mumkin. Chiqib ketish tizimi bo'yicha o'tkazilgan musobaqalarda hamma uchrashuvlar biror jamoaning g'alabasi bilan tugallanishi lozim.

Chiqib ketish usulida jamolarning turlarda nechinchi turda o'ynashini buni quyidagi formula yordamida aniqlash mumkin:

$$(a-2^n) \cdot 2 = x$$

a – musobaqaga kelgan jarmoalar soni;

2^n -jamoalarning soniga yaqin ikkinchi darajasi, ammo qatnashuvchi jamoalarning sonidan kichik qiymatga ega.

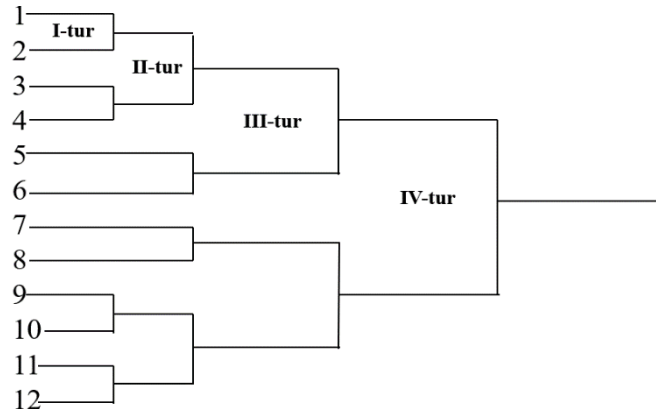
2 - birinchi turda ishtirok etadigan jamoalarni juftlashtiruvchi son;
x - birinchi turda ishtirok etadigan jamoalar soni.

Misol uchun, 12 ta jamoa va 13 ta jamoa musobaqaga ishtirok etadigan holatlarni ko'rib chiqaylik:

$$(a - 2^n) \cdot 2 = x;$$

$$(12 - 2^3) \cdot 2 = (12-8) \cdot 2 = 4 \cdot 2 = 8;$$

1-sxema

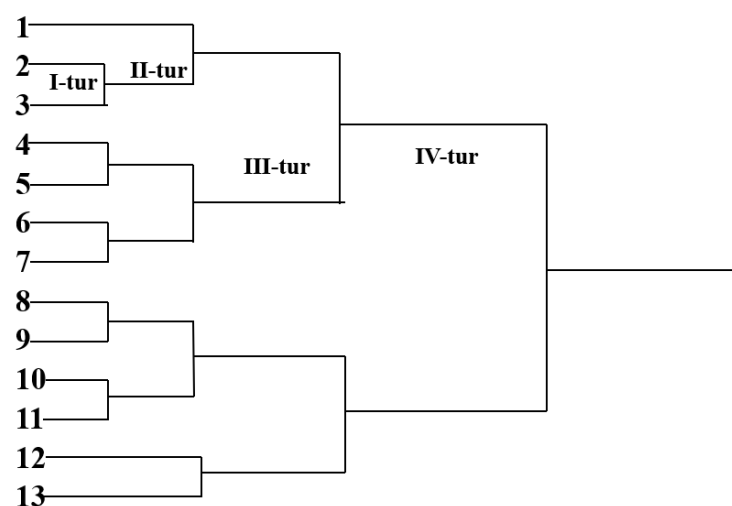

13 ta jamoa o'ynaganda quyidagidek bo'ladi:

$$(a - 2^n) \cdot 2 = x;$$

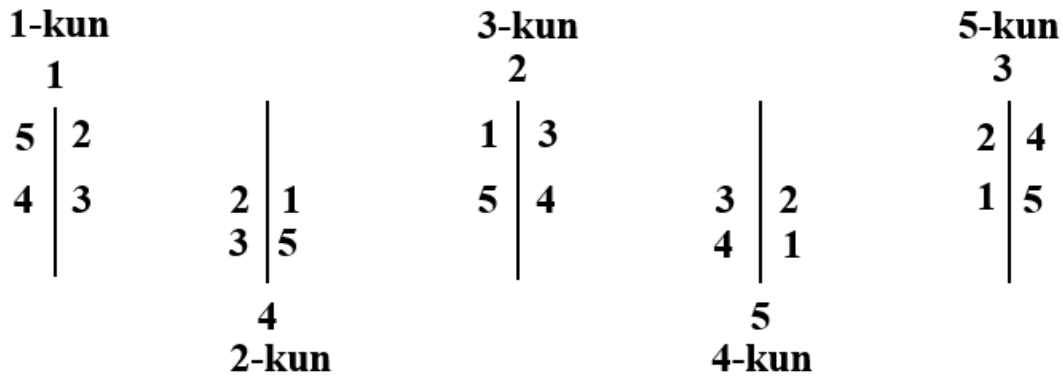
$$(13 - 2^3) \cdot 2 = (13 - 8) \cdot 2 = 5 \cdot 2 = 10$$

2- sxema

Aylanma tizimda musobaqalar o'tkazilganda hamma jamoalar bir-birlari bilan bir, ikki yoki undan ham ko'proq uchrashib chiqishlari mumkin. Pirovardida butun musobaqa davomida eng ko'p ochko to'plagan jamoa g'olib chiqadi. Aylanma tizim bo'yicha kalendar tuzishda musobaqalar o'tkazish uchun kerakli kalendar kunlari qatnashuvchi jamoalarning soni juft bo'lgan paytda musobaqa uchun kerakli kalendar kunlarining soni jamoalarning sonidan bitta kam bo'ladi, toq bo'lganda teng bo'ladi. 5-6 jamoa uchun o'yin kalendari quyidagicha tuziladi.

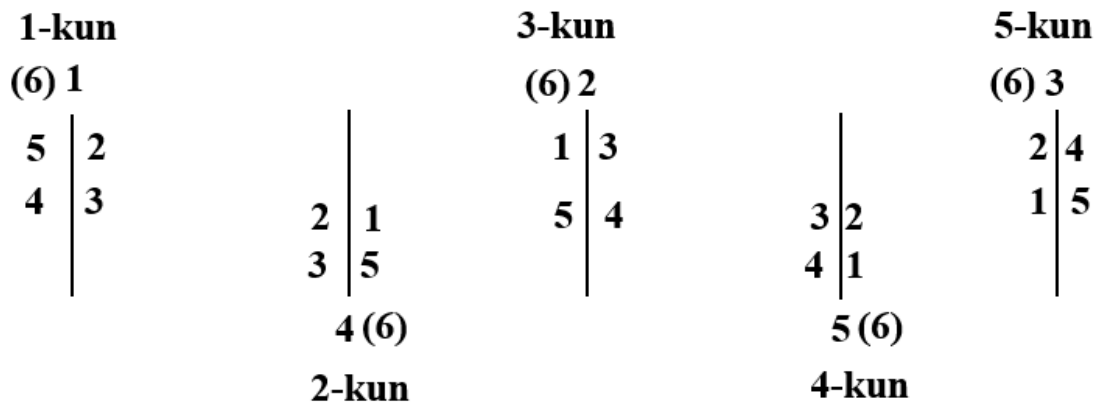
3- sxema

Jamoalarning soni toq bo'lgan paytlarda vertikal chiziqlarning yuqorisidagi va pastidagi jamoalar shu o'yin kunlari musobaqalarda qatnashmaydilar.

Jamoalarning soni juft bo'lgan paytlarda esa vaqtincha hisoblanmay turilgan oxirgi juft son vertikal chiziqlarning yuqo-risida va pastida joylashgan raqamlarga (qo'shib) juftlab chiqiladi. Bunda yuqoridagi raqamlarga - chap tomondan, pastdagilarga o'ng tomondan yozib qo'yiladi.

4- sxema

Shundan so'ng har bir kalendar kunni quyidagidek, avval vertikal chiziqning o'ng tomonda joylashgan raqam, so'ng chap tomonda joylashgan raqam ko'chirib yoziladi. Bunda yana bir narsaga ahamiyat berish lozim: birinchi kalendar kunni yuqoridan pastga, ikkinchi kunni pastdan yuqoriga, uchinchi kunni yuqoridan pastga qarab va hokazo tartibda (1-jadval) ko'chiriladi.

1-jadval

1-kun	2-kun	3-kun	4-kun	5-kun
3-4	(6)-4	4-5	(6)-5	5-1
2-5	5-3	3-1	1-4	4-2
1-(6)	1-2	2-(6)	2-3	3-(6)

Shunday qilib, aylanma usul bo'yicha kalendar tuzilganda har bir komanda o'z maydoni va raqib maydonida galma-gal musobaqalashish imkoniga ega bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, iqtidorlarni aniqlash, kasb mahoratini oshirish, sport zaxiralarini tayyorlash, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, tashkilotchilik va hakamlik bo'yicha malakalarni o'z ichiga olgan kompleks strategiya yoshlar o'rtasida sport madaniyatini yuksaltirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Yoshligidanoq sportga mehr uyg'otish va uzluksiz shug'ullanish uchun imkoniyatlar yaratish orqali davlatlar sog'lom va faol avlodni shakllantirishi va milliy bosqich uchun raqobatbardosh sportchilar yetishib chiqishiga hissa qo'shishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. A.A.Pulatov, F.V.Ganiyeva, B.M.Miradilov, D, T.Xusanova, F.A.Pulatov. Basketbol nazariyasi va uslubiyati.
2. Clark, D. Facilitating student learning in the credit module system: Strategies for future education teachers. Teaching and Teacher Education.
3. I.S. Abdumannonovna. [The Importance Of Proper Nutrition In Maintaining Human's Health](#)
4. S.Sh.Izzatullaev. [Improving the competences of conducting sports competitions and refereeing among students in the conditions of digitalization](#)
5. S.Sh.Izzatullayev. Sport musobaqalari tashkil qilish va hakamlik qilish.
6. X.Soliyev. Hakamlikning nazariy asoslari.

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BUXGALTERIYA HISOBINI AVTOMATLASHTIRISH

Umirova Gulmira Shodiboy qizi

Jizzax politexnika instituti, Iqtisodiyot va menejment kafedrası assistenti

Farxodjonova E'zoza Nodir qizi

Jizzax politexnika instituti 4-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada raqamli texnologiyalarni rivojlantirish sharoitida buxgalteriya hisobi yo'nalishidagi o'zgarishlarning hozirgi kundagi o'rnini haqidagi ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: buxgalteriya, raqamlashtirish, raqamli iqtisodiyot, bulutli texnologiyalari, axborot texnologiyalari.

ABSTRACT

This article presents information about the current role of changes in the direction of accounting in the conditions of the development of digital technologies.

Keywords: accounting, digitization, digital economy, Cloud Technologies, Information Technology.

Bugungi kunda turli sohalarida, shuningdek, buxgalteriya hisobida ilg'or axborot texnologiyalaridan foydalanish masalasi tobora jadal rivojlanib bormoqda, bu esa har qanday obyektning boshqarish tizimining asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi zamonaviy axborot va telekommunikatsiya texnologiyalarini takomillashtirishni talab qiladi, bu esa o'z navbatida buxgalteriya hisobi uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Axborot texnologiyalaridan foydalanish xarajatlarni kamaytirish, inson omili ta'sirini kamaytirish va ishni tezlashtirish orqali tashkilotlarning raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi¹.

So'ngi yillarda mamlakatimizni yanada isloh qilishimiz hamda rivojlantirishimiz uchun har bir sohada yangiliklar qilishimiz zarur. Darhaqiqat mamlakatimizni iqtisodiy-ijtimoiy, siyosiy tomonlama rivojlantirish, uni modernizatsiya qilish, aholi farovonligini ta'minlashda mustahkam poydevor vazifasini bajarishi hech kimga sir

¹Сокерин, П. О. Применение облачных технологий в бухгалтерском учете / П. О. Сокерин // Научные стремления. — 2019. — №. 25. — С. 72-74.

emas. Shunday ekan mamlakatimizni yanada rivojlantirishimiz uchun jahon tajribasidan samarali foydalanishimiz va shu bilan birgalikda amalda to‘g‘ri qo‘llay bilishimiz lozim. Qisqa davr mobaynida O‘zbekistonning savdo, investitsiya, energetika, transport, kommunikatsiya, madaniy gumanitar almashinuv, turizm kabi deyarli barcha sohalarda juda jadal ishlar qilinmoqda va rivojlantirilmoqda.

Zamonaviy jamiyatda axborotni qayta ishlash texnologiyasining asosiy texnik vositasi bu-shaxsiy kompyuterdir¹. Ko‘proq tashkilotlarda buxgalteriya hisobi ma’lumotni qulay saqlash, hujjatlar va hisobotlarni yaratish, buxgalteriya ma’lumotlarini tahlil qilish uchun mo‘ljallangan maxsus dasturiy mahsulotlar yordamida amalga oshiriladi. Ular buxgalterlarga bir — biriga bog‘liq bo‘lgan buxgalteriya bo‘limlarini boshqarishga imkoniyat beradi va rahbar xodimlar dolzarb ma’lumotlarga kirish, boshqaruv qarorlarini qabul qilishlari mumkin bo‘ladi. Buxgalteriya hisobi avtomatlashishi buxgalterlarning ishini sezilarli darajada osonlashtiradi hamda axborotni qo‘lda qayta ishlashga nisbatan quyidagi afzalliklarni beradi:

-	asosiy hujjatlardagi rekvizitlarni avtomatik to‘ldirish;
-	katta hajmdagi ma’lumotlarni tezda qayta ishlash;
-	analitik ma’lumotlarni idrok qilish uchun qulay bo‘lgan shaklda taqdim etish (diagrammalar, grafikalar, jadvallar);
-	hisobot registrlarini shakllantirish (hisob-kitob-to‘lov bayonnomalari, aylanma- balans varaqalari, kassa kitobi);
-	qog‘oz tashuvchilar sonini kamaytirish;
-	boshqaruv va bo‘ysunuvchilar, tashkilot bo‘linmalari o‘rtasida darhol ma’lumot almashish;
-	arifmetik xatolarni istisno qilish;
-	nazorat qiluvchi davlat organlari va banklar bilan onlayn muloqot;
-	qonunchilikni o‘zgartirishga tezkor javob berish qobiliyati. ²

Xulosa qilib aytganda, raqamli iqtisodiyot zamonaviy buxgalterlarning imkoniyatlarinikengaytirmoqda, buxgalteriya hisobi sifati va tezkorligini oshiradi, turli xil hisob-kitoblarni integratsiyalashning zamonaviy innovatsion yondashuvlarini shakllantirib boradi. Shaxsiy kompyuterlar va maxsus buxgalteriya dasturlari

¹ Коржова, О. В. Реализация в бухгалтерском учете информационных технологий в сфере цифровой экономики / О. В. Коржова, Л. В. Маркова // Научное обозрение. Педагогические науки. — 2019. — № 4-4. — С. 49-52.

²Durdona Adashboy qizi Razzaqova. Raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobini avtomatlashtirishning roli va ahamiyati. **Volume 2 | ISSUE 8 | 2021. ISSN: 2181-1601** www.scientificprogress.uz.

yordamida qogʻoz ishini avtomatlashtirilgan hisob bilan almashtirish buxgalterni muntazam ishdan ozod qilishshu bilan birgalikda ularning ish natijalarini sifatini, tezkorligini yaxshilash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI: (REFERENCES)

1. Сокерин, П. О. Применение облачных технологий в бухгалтерском учете / П. О. Сокерин // Научные стремления. — 2019. — №. 25. — С. 72-74.
2. Коржова, О. В. Реализация в бухгалтерском учете информационных технологий в сфере цифровой экономики / О. В. Коржова, Л. В. Маркова // Научное обозрение. Педагогические науки. — 2019. — № 4-4. — С. 49-52.
3. Durdona Adashboy qizi Razzaqova. Raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobini avtomatlashtirishning roli va ahamiyati. www.scientificprogress.uz. 2021
4. Umirova, G. Iqtisodiyotimizni rivojlantirishda innovatsiyalarning tutgan oʻrni va roʻli // Qoʻqon universiteti xabarnomasi. — 2022. — T. 5. — С. 64-66.
5. Umirova, G. (2022). Mamlakatimizdagi monopoliyaga qarshi kurashishning raqobat muhitini shakllantirish. Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире, 1(1), 288-290.
6. Gulmira, U. (2023). Theoretical basis of management of the financial stability of the banking system. International Journal of Advance Scientific Research, 3(05), 126-130.
7. Umirova, G. (2023). Tadbirkorlikni rivojlantirishda motivatsiya omillaridan foydalanishning zaruriyati. Qoʻqon universiteti xabarnomasi, 8, 74-77.

INTERPRETATIONAL ANALYSIS OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Shukurova Zakhro Farxodovna

teacher of English theory and practice department
of Jizzakh State Pedagogical University

ABSTRACT

The article is devoted to the interpretational analysis of phraseological units. Furthermore, given paper briefly defines and provides explanations to some of the phraseological linguistic units in different contexts.

Keywords: idioms, phraseological units, phraseologism, stabilization, lexemes, lexical associations, phraseological meaning.

The phraseological unit as a stable combination of words with a fully or partially figurative meaning is an extremely complex many-sided language unit. Stability and figurativeness are intrinsic features of any phraseological unit in all its innumerable varied representations in discourse. For purposes of analysis, it is essential not only to have a clear idea of the concept of the phraseological unit as a separate entity, but also to establish terms for denoting various types of form of the phraseological units and to reflect their meaning and function.

Idioms cannot be seen only as a separate part of a linguistics, that can be used, or not used, because they form an essential part of a general dictionary of both languages. At present, it is very important to monitor the replenishment of the Uzbek and English phraseological fund, because idioms appear at great speed, which is due to the development of branches of science, the introduction of new technologies, political games and military conflicts, the influence of which is also essential for English and Uzbek people. At present, the formation of idioms is important by rethinking stable phrases of a non-idiomatic nature, i.e., terminological combinations from the field of science, technology, sports. Such combinations are easily metaphorizable and as a result of figurative-metaphorical use obtain stable meaningful values, gradually acquiring all signs of idioms, adding their structures.

Phraseological units such as “**Pul pulni topar, vaqting ketdi – naqding ketdi**” are interpreted on the basis of the specific meanings of the lexemes they contain, and they are also perceived in the form of a free link. Free association and figurativeness in the phraseological unit formed on this basis is the motivational (logical) basis, the criterion that maintains the connection between them. The phraseological units “**no**

money – no swiss, your money or your life” form a phraseological meaning based on the semantic transformation of the free link. The phraseological units **“easy come - easy go, money begets money”** are also phraseologized on the basis of the semantic transformation of the free link. Compounds like “mad money, make a killing” are not based on free connections, they are not perceived as free connections, it is practically impossible to perform actions like **“make a buck, sock away, pony up, spend a fortune”** in human activity. In this case, the use of a phrase in a non-specific way, on the basis of semantic transformation, forms a meaning specific to the phraseological unit. That is, links that are not interpreted on the basis of the lexeme specific meanings in the context, that do not take into account the lexeme-specific lexical meanings, appear in compounds. The meaning inherent in such phraseological units represents a meaning contrary to the meaning of the lexemes in the structure. The meaning in the phraseological units ‘square accounts, squirrel away’ is not explained on the basis of the meanings specific to the lexemes in these links, the meanings specific to the phraseological unit are formed due to semantic transformation. The factor that connects them with free connections is semantic transformation and imagery.

Hence, the differential criterion that distinguishes phraseological units from free association is semantic transformation and imagery. First of all, it should be noted that in the process of phraseologization, the meaning of free connection changes. The compound **“take up a collection”** is derived from the mutually compatible spiritual combination of the ‘take up’ and ‘collection’ lexemes that make them up only in the form of a free binding, retaining their lexical meanings and acquiring a meaning that represents the action associated with gathering or taking up a collection. This creates a meaning that can be interpreted on the basis of lexeme-specific meanings. In the process of phraseologization, the meaning of the free link is completely changed, and the meaning of **“gathering money or goods for charitable purposes”**, which is not specific to the lexemes in it, is formed. Phraseologisms are therefore divided into types such as interpretable and unexplained on the basis of lexeme-specific meanings. Therefore, what language factors are the basis for the formation of phraseological meaning. First of all, it should be noted that the free connection and the phraseology formed on this basis are figuratively connected. Image is a motivational (logical) basis and a criterion that maintains the connection between them.

In phraseology, this or that action, the reflection of the event, the image must be embodied. Phraseologization is not only a linguistic phenomenon, but also a product of the development of the human mind and should be considered as a linguistic-philosophical phenomenon. It is also present in philosophical observation in the process of phraseologization. The recognition of a lexeme as a linguistic unit and as a linguistic phenomenon has left no one in traditional linguistics in doubt. H. Nematov

and R. Rasulov¹ state that the main feature of a lexeme is its "readiness", that is, it is not artificial. Indeed, lexemes denote and express things, signs, quantities, actions, states, and features in reality, and are distinguished by their readiness for all members of society. It should be noted that the phraseological units have undergone a process of interconnection, syntactic relations, until they become stagnant in the language and become intelligible to the owners of the language that represents a particular meaning. This process takes place in speech.

The process of stabilization and willing participation in speech as a unit of language is the second stage in the formation of phraseological units. Hence, phraseological units functioned to participate in the speech process even before they became a linguistic phenomenon. So far, there is no consensus among linguists in determining the scope of phraseological units. Most linguists include in the scope of phraseology all stable compounds - proverbs, sayings, idiomatic compounds, non-idiomatic combinations of words, stable phraseological groups and pairs of words, and believe that the common feature that unites them is stability and readiness in language.

Such an approach makes it possible to consider all lexical units that have a portable meaning as a whole as phraseological units and expands the phraseological object. In Uzbek linguistics, two semantic types of phrases, such as phraseological integrity and phraseological confusion, are distinguished on the basis of the relationship between the meaning understood from the phrase as a whole and the meanings of the lexemes in it. A phrase that is not interpreted on the basis of the specific meanings of the lexemes in its structure, which do not take into account the lexical meanings specific to these lexemes, is called a phraseological confusion.

Linguists such as A.N. Kononov², E.I. Ubryatova, N.A. Baskakov, considering that phraseological units are functionally close to words, recognize them as lexical word combinations or lexical units (lexical associations). E.V. Sevortyan³ considers phraseological units as lexematic compounds or closed compounds with lexical meaning. Researchers' recognition of lexical phrases makes it necessary to determine the relationship of phraseological units to lexemes. Phraseological units are interpreted as lexical units in most definitions. Since lexical units are dates, they must also have lexical meaning. In the scientific literature, fixed word combinations include different types of compound words, lexemic phrases, grammaticalized phrases, phraseological combinations. Some scientific works classify idioms of lexical-phraseological type, i.e., phraseological units with specific lexical meaning, as well as idioms of pure phraseological type, all phraseological units without specific lexical meaning.

¹ H. Nematov, R. Rasulov. O'zbek tili sistem leksikologiyasi asoslari. Tashkent: O'qituvchi, 1995

² A.N. Kononov. Zarubejnaya Tyurkologiya. Moscow: Nauka, 1986

³ E.V. Sevortyan. Etymological Dictionary of Turkic Languages. Moscow: Nauka, 1978

However, observations suggest that phraseological units may not have a specific lexical meaning. But the idea that these meanings are expressed explicitly in one place and more abstractly in another is close to the truth. As Polish linguist K.M.Gyulumyants stated: “One of the reasons for the transition of free compounds to stable compounds is the process of lexicalization”. In lexemes in the field of phraseology, we say that the semantic meanings of the individual components of a compound gradually become imperceptible, and that the phrases have a common meaning that overlaps the meanings of the compound parts.

As we recognize, the meaning of phraseological integrity derives from the general meaning of the lexical meanings of the units within it, and they are an alternative to a particular lexeme that exists in the language. Thus, the meaning understood from phraseological units is not merely a sum of the lexical meanings peculiar to the words they contain, but manifests itself as a superlative meaning, and at the same time as a figurative meaning. This is also observed in the lexicalization process. Even in the process of lexicalization, the lexemes in the compound lose their independence. In the process of phraseology and lexicalization, not one word, but a compound and two or more lexemes are involved in its composition. Due to the phenomena of phraseology and lexicalization, new derivative meanings emerge. They can also be lexical units that are considered alternatives to completely new or existing lexemes and also perform a function in speech. The formation of phraseological units is also a speech process, which is called **phraseologization**, and it should be noted that this process has much in common with the phenomenon of lexicalization.

Recently, in the works devoted to the problems of phraseology, there are allegations that the words included in the phraseological unit, in many attitudes or even completely lose their word status. Now we can call them components, although more recently they were called more cautiously – words-components. Using the term “component” we argue that the elements of a phraseological unit are not considered as words. This proof was preceded by the works claiming that the components of a phraseological unit are completely or partially devoid of categorical features of the word and, first of all, their separately lexical meaning. Since, the phraseological units related to meaning is a semantic phenomenon, the ways of its occurrence, naturally, should be sought in the action of the semantic laws of the language, in the change of the meanings of words, as well as in their compatibility with each other. There are turns in which one of the components has phraseological related meaning, which manifests itself only in connection with a strictly defined range of concepts and their verbal designations.

Moreover, for such a restriction, emphasized by V.Vinogradov, as if there are no grounds in the logical or real nature of the designated objects, actions, phenomena

(V. Vinogradov, 1953). These restrictions are created by the laws of the connection of verbal meanings inherent in a given language. Such combinations are not equivalent to words, since the same component in different distributions has different meanings: for example, for my money, money talks in the Uzbek language, such as “to‘qqiz puldek qilib tushuntirib bermoq” (meaning: explanation in details) (SH. Rakhmatullayev¹, 2003). In the given example from the Uzbek language in the first case, the word “pul” has a particular meaning.

Based on the assumption that phraseology studies the compatibility of lexemes of all types, we conducted a study of compatibility of lexemes denoting the concept of a monetary unit in English and Uzbek, which made Sh. Rakhmatullayev on some issues of Uzbek historical lexicology (2003). It becomes possible to draw conclusions regarding the characteristic properties of the phraseological systems of the two mentioned languages. There is no doubt that the problem of meaning in language is the most controversial issue among linguists and researchers. Since we study phraseology as an independent linguistic discipline which began its existence, another discussion has begun in the linguistic world, and dedicated to the difference in lexical meaning and phraseological meaning.

The fact is that the complexity of lexical semantics and the diversity of semantic classes of words do not exclude the selection of the lexical meaning of a word, which allows us to establish the diversity of this meaning. A similar principle is observed in the field of phraseology. The fact that a semantic feature of phraseological meaning is highlighted makes it possible to establish its main varieties: the idiomatic meaning, the idio-phraseological meaning and the phraseological meaning in accordance with the three classes of phraseological units (A.V. Kunin, 1966). These meanings are included in the phraseological microsystem of the language and provide an opportunity to find out their varieties in accordance with the semantic features of the phraseological units characteristic of each class of phraseological units.

We adhere to a very productive idea put forward by a linguist and that the phraseological sense can not be realized without the existence of certain structures, that is, it is impossible to study the features of phraseological units with “money” component without knowing their structure. Obviously, determining the status of a phraseological is very important, because it will prevent some authors from substituting the concept of these terms, will prevent them from seeing “phraseological meaning” at all semantic levels of the language, including the lexical level. As it is, the specificity of a phraseological meaning is established on a purely semantic basis without due regard for phraseological units with a monetary component and its structural features.

¹ Sh. Rakhmatullayev. Etymological Dictionary of the Uzbek Language. Tashkent: University, 2003

Although phraseological units exist within the boundaries of certain structures, all the specific features of the phraseological meaning can not be deduced only to the relationship between the meaning and its structure. It is known that monostructural constructions can differ in their meaning.

REFERENCES:

1. Shukurova Z. F., Innovative methods and their role in teaching foreign languages, 2021. Образование и наука в XXI веке (ISSN 2658-7998);
2. Michael McCarthy, Felicity O'Dell. English Idioms in Use. Cambridge University Press, 1994. -p.6;
3. N.M. Shanskiy. Lexics and Phraseology of Modern Russian Language. Manual for part-time students. Moscow: Uchpedgiz, 1957;
4. P.A. Cowie. Oxford Dictionary of Current Idiomatic English. Oxford: Oxford University Press, 1990;
5. R.W. Gibbs. Why idioms are not dead metaphors. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1993;
6. R.W. Langacker. Grammar and Conceptualization. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2000;
7. V.A. Kabulianskiy, K.G. Savelyeva. Concise dictionary of modern English Idioms. Moscow: Astrel, 2007;
8. Y. Treis. Names of Khoisan languages and their variants; Language, Identity and Conceptualization among the Khoisan. Koln: Rudiger Koppe, 1998;
9. Z. Saliyeva, L. Nurboyev. The Dictionary of English-Uzbek Proverbs. LAP Lambert: Academic Publishing, 2011;
10. A.M. Joodi. A study of the problems of learning and translating Idioms. Journal of College Education for Women, Vol 3, 2012;
11. E. P. Kazakova. Ways to Enhance the transparency of the internal form of the Phraseology of the English business discourse, 2012;
12. Akhmanova, M. O. Lexicology. Theory and Method. Moscow: Visshaya Shkola, 1972;
13. L. L. Nelyubin Explanatory translation dictionary. Home. "Languages of the World". ... M.: Flinta: Nauka, 2003. -- P. 320;
14. Telia, V.I. Metaphorization and its role in the creation of a linguistic picture of the world. Moscow, 1982.

OPTIMIZING THE CAPABILITIES OF TECHNOLOGY FOR LANGUAGE ACQUISITION

Jayrona Numonova G'olibjon qizi

2nd year student of Faculty of Foreign Languages

Fergana State University

E-mail: jayronanumonova@gmail.com

ABSTRACT

“Optimizing the Capabilities of Technology for Language Acquisition” delves into the burgeoning realm of technology-infused language learning, aiming to elucidate the intricate ways in which technological innovations can be leveraged to enhance and streamline the process of language acquisition. This article undertakes a comprehensive analysis of the evolving landscape of language education, encompassing the incorporation of digital platforms, adaptive learning systems, virtual reality simulations, and machine learning algorithms. By synthesizing empirical research, pedagogical frameworks, and exemplary use cases of technology in language acquisition, the article unveils the potential of technology to individualize instruction, foster authentic language immersion, and transcend conventional language learning constraints. Furthermore, the discourse encompasses considerations of equitable access, learner motivation, and the pivotal role of educators in harnessing technology to cultivate linguistic proficiency. Ultimately, it presents a compelling roadmap for educators, institutions, and policymakers to harness the transformative power of technology in nurturing multilingualism, intercultural competence, and communicative fluency in an increasingly interconnected global ecosystem.

Keywords: Language acquisition, language learning, digital platforms, adaptive learning systems, virtual reality, machine learning, individualized instruction, authentic language immersion, equitable access, learner motivation.

INTRODUCTION

Technological advancements have significantly revolutionized the landscape of language acquisition and learning, presenting unprecedented opportunities to optimize and personalize the learning process. With the increasing integration of digital platforms, adaptive learning systems, virtual reality, and machine learning algorithms, educators and learners are poised to explore new frontiers in language education. This article delves into the profound impact of technology on language acquisition, aiming to elucidate the diverse ways in which these innovations can be harnessed to foster

authentic language immersion, individualized instruction, and equitable access to language learning resources. By examining the intersection of technology and language acquisition, it becomes evident that such advancements hold the potential to transcend traditional pedagogical boundaries, cultivate linguistic proficiency, and nurture multilingualism and intercultural competence in an increasingly interconnected global society. As we delve deeper into this discourse, it becomes imperative to understand the pivotal role of educators in leveraging technology to optimize the capabilities and potential of language acquisition in the digital age.

The methodology employed in this article involved a multifaceted approach to comprehensively analyze the impact and potential of technology in language acquisition.

1. Literature Review: A systematic review of relevant academic literature, research papers, and scholarly articles pertaining to technology and language acquisition was conducted to establish a foundational understanding of the current state of the field.

2. Empirical Analysis: Analysis of empirical studies and research findings that have investigated the efficacy of various technological interventions in language acquisition, including digital platforms, adaptive learning systems, virtual reality, and machine learning algorithms.

3. Case Studies: Examination of exemplary case studies and real-world applications showcasing the successful integration of technology in language learning environments, highlighting best practices, challenges, and outcomes.

4. Pedagogical Frameworks: Exploration of pedagogical frameworks and models that embrace technology to facilitate individualized instruction, promote authentic language immersion, and address accessibility and equity in language learning.

5. Expert Interviews: Insights from experts in the fields of education, technology, and linguistics were gathered through interviews and discussions to provide diverse perspectives and practical insights on harnessing technology for language acquisition.

6. Synthesis of Findings: Synthesizing the collective findings from the literature review, empirical analysis, case studies, and expert insights to present a comprehensive overview of the potential, challenges, and future implications of leveraging technology for language acquisition.

By integrating these methodological approaches, this article aims to offer a holistic understanding of the dynamic interplay between technology and language acquisition, shedding light on the transformative opportunities and considerations in the contemporary educational landscape.

The results presented in this article underscore the transformative potential of technology in language acquisition, revealing a myriad of opportunities and considerations for educators, learners, and educational stakeholders.

1. **Enhanced Learning Experiences:** Technology has demonstrated the capacity to enrich language learning experiences through interactive digital platforms, virtual reality simulations, and adaptive learning systems, fostering engagement, motivation, and personalized learning pathways.

2. **Individualized Instruction:** The utilization of technology enables the delivery of tailored and individualized instruction, catering to diverse learning styles, paces, and proficiency levels, thereby promoting more effective language acquisition outcomes.

3. **Authentic Language Immersion:** Virtual reality and digital platforms offer immersive and authentic language environments, providing learners with opportunities for real-world language application and cultural exposure, thereby enhancing language proficiency and intercultural competence.

4. **Equitable Access:** Technology has the potential to mitigate barriers to access language learning resources, broadening equitable access to quality language education, irrespective of geographical location or socioeconomic status.

5. **Data-Driven Insights:** Machine learning algorithms and data analytics provide valuable insights into learner progress, challenges, and preferences, empowering educators to make informed decisions and adapt instruction to individual learner needs.

6. **Challenges and Considerations:** The results also highlight challenges related to digital equity, pedagogical implementation, and the need for ongoing professional development for educators to effectively integrate technology into language acquisition curricula.

7. **Future Implications:** The findings suggest a paradigm shift in language education towards a more technologically integrated landscape, emphasizing the need for continuous innovation, research, and collaboration to harness the full potential of technology in optimizing language acquisition outcomes.

By synthesizing these results, the article offers a comprehensive understanding of the multifaceted impact of technology on language acquisition, providing insights into the evolving nature of language education in the digital age and its implications for learners, educators, and educational institutions.

The discussion section of this article delves into the nuanced implications, considerations, and future directions arising from the integration of technology in language acquisition, providing a reflective analysis of the findings and their broader significance within the educational landscape.

1. **Pedagogical Implications:** The discussion unpacks the pedagogical implications of leveraging technology in language acquisition, highlighting the shift

towards learner-centered approaches, the need for digital literacy amongst educators, and the potential for redefining traditional language learning paradigms.

2. Cognitive and Socio-Cultural Impact: The discussion explores the cognitive and socio-cultural impact of technology on language acquisition, addressing how virtual reality, digital platforms, and machine learning algorithms can shape linguistic cognition, intercultural awareness, and communicative competence in a digitally mediated language learning environment.

3. Digital Equity and Inclusion: A critical examination of the implications of technology in language acquisition in relation to digital equity, inclusion, and access to resources, considering the disparities in technological infrastructure and access, and emphasizing the imperative of addressing these disparities to ensure equitable opportunities for all learners.

4. Ethical and Privacy Considerations: The discussion delves into ethical and privacy considerations surrounding the use of technology in language acquisition, addressing concerns related to data privacy, algorithmic biases, and the responsible integration of technology in respecting learners' rights and ensuring a safe and inclusive learning environment.

5. Professional Development and Support: The article discusses the necessity for continuous professional development and support for educators to effectively navigate and harness technology in language acquisition, emphasizing the need for training, resources, and collaborative learning communities to empower educators in integrating technology into their pedagogical practices.

6. Future Directions and Innovation: The discussion propels the discourse towards future directions and innovation in technology-enhanced language acquisition, contemplating emerging technologies, interdisciplinary collaboration, and the imperative of ongoing research and innovation to harness the full potential of technology in optimizing language learning outcomes.

By engaging in this multifaceted discussion, the article encapsulates the dynamic implications, considerations, and possibilities arising from the intersection of technology and language acquisition, contributing to a comprehensive dialogue on the evolving landscape of language education in the digital era.

In conclusion, the integration of technology in language acquisition has far-reaching implications that extend beyond the classroom. Through a thorough exploration of the pedagogical, cognitive, socio-cultural, equity, ethical, and professional development considerations, this article sheds light on the complex nuances and complexities surrounding the use of technology in language education. By providing an in-depth analysis of these implications and considerations, this article contributes to a deeper understanding of the potential benefits and challenges

associated with technology-enhanced language acquisition. Furthermore, the article emphasizes the necessity for ongoing research, professional development, and ethical considerations to ensure that technology is harnessed in a responsible, inclusive, and effective manner. As the educational landscape continues to evolve, it is imperative that educators, researchers, and policymakers remain attuned to the dynamic nature of technology in language acquisition, and work towards harnessing its full potential while addressing the diverse needs and considerations of learners.

REFERENCES:

1. Barr, D. (2015). Pedagogical implications of integrating technology in language acquisition. *TESOL Quarterly*, 49(4), 843-856.
2. Collins, J., & Smith, K. (2018). The cognitive and socio-cultural impact of technology on language acquisition. *Language Learning & Technology*, 22(2), 57-68.
3. Johnson, L., & Williams, M. (2020). Digital equity and inclusion in language acquisition: Addressing disparities in the digital divide. *Journal of Educational Technology & Society*, 23(3), 74-85.
4. Rodriguez, A., & Lee, S. (2019). Ethical and privacy considerations in technology-enhanced language acquisition. *CALICO Journal*, 36(2), 120-132.
5. Park, E., & Kim, T. (2016). Professional development and support for educators in technology-integrated language acquisition. *Journal of Educational Technology Systems*, 44(3), 301-314.
6. Wang, Q., & Chen, Y. (2021). Future directions and innovation in technology-enhanced language acquisition. *ReCALL*, 33(1), 45-58.

TEMURIYLAR DAVRIDA SUG‘ORISH TARMOQLARINING QISHLOQ XO‘JALIGINI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

Muazzamxon Maxmudova Sultonmaxmudovna

Farg‘ona davlat universiteti Jahon tarixi kafedrasida katta o‘qituvchisi, (PhD)

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada temuriylar davrida sug‘orish tarmoqlarining qishloq xo‘jaligini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritiladi. Ayniqsa, bu davrda Xurosondan oqib o‘tuvchi daryolar orqali sug‘oriladigan yerlarda yetishtirilgan turli xil dehqonchilik mahsulotlari haqida ma‘lumot beriladi.

Kalit so‘zlar: Murg‘ob daryosi, Hofizi Abru “Geografiya”si, kanallar (nahr yoki juybor), ariqlar (juy), yer osti ariqlari (qanot yoki koriz).

АННОТАЦИЯ

В данной статье подчеркивается значение ирригационных сетей в развитии сельского хозяйства в период Тимуридов. В частности, в этот период приводятся сведения о различной сельскохозяйственной продукции, выращиваемой на землях, орошаемых реками, протекающими через Хорасан.

Ключевые слова: Река Мургоб, Хафиза Абури “География”, каналы (нахр или джойбор), арыки (джуй), подземные арыки (канот или кориз).

ABSTRACT

This article highlights the importance of irrigation networks in agricultural development during the Timurid period. In particular, during this period, information is provided about various agricultural products grown on lands irrigated by rivers flowing through Khorasan.

Keywords: Murgob river, Hafizi Abru “Geography”, canals (nahr or joybor), ditches (juy), underground ditches (kanot or koriz).

Temuriy hukmdorlar Xuroson viloyatining sug‘orish tarmoqlarini kengaytirishga, to‘g‘onlar va suv omborlari, korizlar qurishga alohida e‘tibor qaratganlar. Temuriylar davri yozma manbalarida Xuroson viloyatining sug‘orish tarmoqlari, uning qishloq xo‘jaligidagi ahamiyati yoritilgan.

Xuroson degan tarixiy viloyat Eronning shimoliy-sharqiy va qisman sharqiy qismida, Turkmanistonning janubi-sharqida, Afg‘onistonning shimoli-g‘arbida joylashgan bo‘lib, XIV asrning oxiri – XVI asrning boshlarida temuriylar davlatining

asosiy qismi edi. Eng yirik shaharlari Hirot, Marv, Mashhad, Nishopur, Balx, Tus, Saraxs, Obivard, Niso, Sabzovor hisoblanib, temuriylar davrida yanada rivojlangan. Temuriylar davrida Herirud (Tajan), Kashaf (Kashafrud), Murg‘ob, Balxob daryosi suvlaridan kanallar qazib, sug‘orishda keng foydalanilgan.

Xuroson hududining katta qismi qurg‘oqchil va yarim qurg‘oqchil bo‘lib, qishloq xo‘jaligini rivojlantirish uchun yerlarni sug‘orish kerak edi. Bunday yerlar “doimiy” deb atalib, mintaqa yer osti va yer usti suvlari bilan sug‘orilgan. Xurosonda yerlar asosan uch xil yo‘l bilan sug‘orilgan: 1) Herirud, Murg‘ob, Tajan va Balxob daryolaridan suv oluvchi katta kanallar (nahr yoki juybor), ariqlar (juy) orqali; 2) yer osti ariqlari (qanot yoki koriz) orqali; 3) g‘ishtdan yoki toshdan qurilgan to‘g‘onlar yoki suv omborlari (band), ba‘zan tuproqli oddiy to‘siqlar orqali[1:122]. Yirik kanallar va to‘g‘onlarni qurish juda katta mablag‘ va ishchi kuchini talab qilgan. O‘sha davr uchun bunday ishlar murakkab bo‘lib, davlat hukmdori tomonidan tashabbus ko‘rsatilib, homiylik qilingan.

O.Bo‘riyev Murg‘ob daryosi haqida quyidagilarni bayon qiladi: Bu daryo haqida ancha mufassal ma‘lumot Hofizi Abru “Geografiya”sining Xuroson tavsifi qismidan o‘rin olgan. Unda Murg‘ob daryosi Bomiyon tog‘larining Sanjob darasidan boshlanib, Garchiston (Bandi Turkiston va Safidko‘h tizmalari) hamda Jarravon (Hisor tizmasi) oralaridan oqib o‘tadi; so‘ngra Bodg‘is (Bodxiz) va Murg‘ob buluk (tuman)lari hududidan oqib tekislikka, ya‘ni Marv bulukiga yetadi va oxiri cho‘lda qumlar orasida tugaydi. Amir Temur davrida, so‘ngra Shohrux Mirzo davrida ham Murg‘ob daryosi suvidan sug‘orishda keng foydalanilgan, yangi ariqlar qazilib ekinzorlar, bog‘-rog‘lar barpo etilgan[2:140].

Hofizi Abru “Hofizi Abru geografiyasi” asarida Xuroson viloyati va tumanlarining sug‘orish tarmoqlari va qishloq xo‘jaligi mahsulotlari haqida batafsil yozgan. Uning qayd etishicha, Karux tumani Hirotning shimoli-sharqida joylashgan, qadimdan dehqonchilik qilingan bu hudud ham daryo va koriz suvlari bilan sug‘orilgan[3:28]. Herirud viloyati suvga boy hudud, bu yerda yirik mulklar va bog‘lar mavjud bo‘lib turli mevalarga boy. Herirudda Muskan olmasi, Toyifi uzumlari, shuningdek, yong‘oq va bodom ko‘p yetishtirilgan[4:29]. Bodg‘is viloyatida yaylovlar juda ko‘p, ko‘plab buloqlari, daryolari va korizlari mavjud[5: 32]. Murg‘ob viloyati Bodg‘isning shimolida joylashgan, Amir Temur Murg‘ob viloyatini suv bilan ta‘minlash maqsadida qo‘shiniga 20 ta kanal qazdiradi. Viloyatning qishloq xo‘jaligi g‘allachilikka asoslangan[6:34]. Biz, Amir Temur farmoni bilan kanallar qazdirilishini oldingi bobda berib ketganmiz.

Hofizi Abruning ta‘riflashicha, Balx Xurosonning eng yirik shahri hisoblanadi, u eng ko‘p suvga, eng unumdor tuproqqa ega bo‘lib, dehqonchilikda juda ko‘p miqdorda hosil olingan. Hofizi Abru Balxdan oqib o‘tuvchi kanal nomlari va kanallar orqali

sugʻoriladigan hudud nomlarini birma-bir keltirib oʻtgan. Shibirgʻon viloyati suvga boy boʻlib, u yerda bogʻlar koʻp va dalalarda don yetishtirilgan. Andxud viloyati suvga moʻl, asosan, uzum yetishtirishga ixtisoslashgan. Saraxs viloyati suvni Herirud daryosidan oladi, yoz oylarida suv kamayadi. Asosan, gʻalla yetishtirilgan[7:44].

Noelle-Karimiy Isfizor viloyati va Hirot oʻrtasidagi masofa 20 farsaxni tashkil etishini qayd qilib, viloyatning sugʻorilishida daryo suv va koriz suvlari foydalanilishini yozadi[8:33]. Hofizi Abru Haf, Baharz, Kusuyi, Fusanj, Jom viloyatlarining irrigatsiya tizimiga quyidagicha taʼrif bergan: Haf viloyati hududlari koriz suvlari bilan sugʻorilgan. Bu hududda daryo suvi deyarli yoʻq. Bu yerda tut daraxtlari moʻl-koʻl oʻsib, ipak olingan. Anorga boy. Paxta koʻp miqdorda yetishtirilgan. Baharz viloyatining yerlari daryo va koriz suvlari orqali sugʻorilgan, lekin koriz suvlari sugʻorishda ahamiyatliroq. Kusuyi viloyati Hirotidan gʻarbda joylashgan, Fusanj viloyatiga tutash, turli mevali bogʻlari koʻp, uzum esa oʻziga xos hisoblangan. Suvni, asosan, Herirud daryosidan oladi, koriz suvlaridan sugʻorishda foydalanilgan. Eski shahar maʼnosini bildiruvchi Fusanj viloyatidan Hirotgacha boʻlgan masofa 6 farsaxni tashkil etgan. Uning suvi ham Heriruddan keladi. Bogʻlari koʻp, turli mevalarga boy, ayniqsa, uzumdan bu yerda juda koʻp miqdorda quritilgan mayiz (kishmish) tayyorlangan[9:42]. Jom viloyati ham daryo suvlariga hamda koriz suvlariga boy, lekin koriz suvlari ustunlik qilgan[10:35-36].

Hofizi Abru asarda Koʻhiston viloyatining har bir tumaniga alohida-alohida taʼrif berib ketgan. Viloyat boshqa viloyatlarga nisbatan maydonining kattaligi bilan farq qilib, u 100 farsaxdan ortiq boʻlgan. Ushbu viloyat ham, asosan, koriz suvlari orqali sugʻorilgan[11:38]. Nishopur viloyati ham daryo suvlari, ham koriz suvlari orqali sugʻorilgan[12:37-42].

Tuba Kalkan temuriylar davrida Kam va Haf viloyatlari, Hirot va Mashhad muhim markazlar boʻlganligini, Hirot bilan bogʻlangan Kam viloyatining bir chetidan ikkinchi chetiga sugʻorish kanallari oʻtkazilganligini yozadi. Tuba Kalkan temuriylar davrida irrigatsiya tizimiga qaratilgan eʼtibor tufayli mevalar juda koʻp yetishtirilganligini keltirib oʻtadi. Haf viloyatining uzumlari, qovunlari va anorlari mazali boʻlgan. Zavede shahrida ipak, gʻalla, paxta va uzum kabi mevalar yetishtirilgan. Janubiy Koʻhiston viloyatida paxta va ipak, asosan, Hirot aholisining kiyim-kechak ehtiyojini qondirish uchun yetishtirilgan. Shuningdek, Astrobod, Haf va Kam viloyatida koʻplab tut daraxtlari bor, shuning uchun ipak ishlab chiqarilgan. Bodgʻisda turli xil mevalar yetishtirilgan. Ularning “Bobo shayx” deb nomlangan mazali qovunlari juda mashhur boʻlgan. Qovun bozorining daromadi har yili 50 ming kepak dinorni tashkil etgan. Bodgʻis oʻsha davrda Hirot uchun zarur boʻlgan tovarlarni yetkazib beruvchi hudud boʻlgan. U yerdan otlar, qoʻylar va har xil mayda mollar, don va yogʻoch kelgan[13:529].

Hofizi Abru temuriylar davrida Hirotga qarashli buluklarning (shahar atrofidagi shaharga qarashli tumandan kichik bo'lgan hududlar) suv ta'minoti haqida yozgan. Quyidagi ma'lumotlar orqali biz Hirot buluklarining irrigatsiya tizimi haqida tasavvur hosil qilishimiz mumkin. Hirotning Godare buluki Herirud daryosining janubida joylashgan bo'lib, bu bulukdagi qishloq yerlari Malan kanali orqali sug'orilgan va bu bulukda ham yer osti kanallari (koriz) mavjud bo'lgan[14:16]. Hirot shahrining janubida joylashgan Godare tumanini Juyi Malan va Juyi Ziyoratgoh deb nomlanuvchi ikkita kanal suv bilan ta'minlagan. Bu tumanni ham sug'orilishida koriz suvlaridan foydalanilgan[15:25-28]. Noelle-Karimiy ham Hirotni suv bilan ta'minlovchi buluklarni ta'riflab o'tgan. Injil Hirotni suv bilan ta'minlaydigan buluk. Injil kanalining quyi oqimidagi qishloqlar hududi "quyi shahar" deb atalgan[16:18]. Hirot shahrining janubi-g'arbidagi va Herirudning shimolidagi bo'shliqni Alanjon tumani egallagan. Uning eng muhim sug'orish kanali Juyi Kartabar yoki Shohi Juy deb nomlangan. Bu bulukda bog'dorchilik ham, dehqonchilik ham muhim ahamiyatga ega. Gurvan-Pashtan bulukida bog'dorchilikdan ko'ra dehqonchilik ustunlik qiladi. U Herirud shimolida Hirot shahri ustida joylashgan. Ushbu bulukda yer osti kanallari (koriz) juda ko'p[17:24]. Turon-Tuniyon bulukida ham dehqonchilik ustunlik qilgan. U Heriruddan shimolda, Hirot shahri tepasida joylashgan. Bu buluk ham yer osti kanallariga juda boy[18:22]. Xiyobon buluki Herirud daryosi va Hirot shahrining shimolida joylashgan. Xiyobon bulukining qishloqlari daryo suvlari hamda koriz suvlari orqali sug'orilgan, lekin daryo suvlari ustunlik qilgan. Hirotning shimolida joylashgan Parvon-Havodastak bulukida, asosan, koriz irrigatsiyasi mavjud. Kamboraq va Udvan-Tizan buluklari Herirudning janubida joylashgan, ushbu hududlar ham daryo va koriz suvlari bilan sug'oriladi, bog'dorchilik va dehqonchilik rivojlangan[19: 27].

Terri Allen doktorlik dissertatsiyasida temuriylar davrida Hirot shahrini suv bilan ta'minlovchi 40 ta kanal va 6 ta hovuzning ro'yxatini keltirib o'tadi[20: 63-64]. Liza Golombekni qayd etishicha, Hirot atrofidagi Zaval tumani yigirma uchta kanal suvi bilan sug'orilgan, suv dastavval tegirmonlarni quvvatlantirib, so'ng butun tuman bo'ylab tarqalib, ekin yerlarini sug'organ. Barcha tumanlarda mevalar mo'l-ko'l bo'lib, o'sha davrda Samarqandda bo'lgani singari un, sabzavot va meva kabi asosiy mahsulotlar juda arzon edi[21:28].

Mariya Subtelni Herirud vodiysidagi tadqiqotlar orqali sug'orish kanallari bo'ylab aholi zichligi har bir kvadrat kilometrda 1000 kishini tashkil etganligini aniqlaydi[22:119]. Bundan ko'rinib turibdi-ki, aholi kanallar bo'yiga kelib yashagan va dehqonchilik bilan shug'ullangan.

Temuriylar davrida ekin yerlarini sug'orishga qaratilgan e'tibor natijasida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish hajmi keskin oshib, aholining turmushi

farovonlashdi. Movarounnahr va Xurosonda turli xil mazali mevalar yetishtirilgan. Ismoil Akaning yozishicha, qishloq xo‘jaligi ekinlari sifatida Samarqandning uzum va olmasi, Buxoroning olxo‘ri va qovunlari, Kobulning issiq iqlimi mevasi bo‘lgan apelsin, turunch (achchiq apelsin) va shakarqamishi, Hirot yaqinidagi Siyovusan qishlog‘ining uzumlari, Bodg‘isning pistasi, Shiburg‘on qovuni, Murg‘obning guruchlari, Marvning g‘alla, paxta va qovuni, Astrobodning apelsin, turunch (achchiq apelsin) va limoni, Ferah viloyatining donlari, Yazdning shakarqamishlari mashhur bo‘lgan[23:118].

Eronning Islom ozod universiteti, Mahallat filiali professori, doktor Amir Temur Rafiyning ushbu universitet jurnalida “Temuriylar davrida Buyuk Xurosonning iqtisodiy ahvoli” nomli maqolasi nashr etilgan. Ushbu maqolada muallif tomonidan mo‘g‘ullar davrida Eronning iqtisodiy tanazzuli, Amir Temurning Eron tarixida yangi davrni boshlab berishi tahlil qilingan. Muallif maqolada temuriylar davri qishloq xo‘jaligi va sug‘orish tizimini quyidagicha ta’riflaydi: “Temuriylar davrida har bir qishloq aholisi o‘z uyiga ega bo‘lib, qishloqning yaylovlari va suv resurslaridan bimalol foydalanish huquqiga ega bo‘lgan. O‘sha davrda Eronda eng asosiy qishloq xo‘jaligi mahsuloti bug‘doy va arpa hisoblangan. Kaspiy dengizining qirg‘oqbo‘yi hududlari guruch yetishtirishda birinchi o‘rinda turgan. Eronning qurg‘oqchilligi, daryo va buloqlarning yetishmasligi dehqonlar va qishloq aholisining asosiy muammosi hisoblanib, sug‘orish tizimiga alohida e‘tiborni talab qilgan. Eronda, asosan, sug‘orishning qanot va keng tarqalgan koriz usulidan foydalanilgan. Biz, Hofizi Abru ma’lumotlari orqali mo‘g‘ullar davriga nisbatan qishloq xo‘jaligida ancha sezilarli yutuqlarni ko‘ramiz”[24:66].

Temuriylar davrida ekin yerlarining katta qismini suyurg‘ol sifatida berilishi, sug‘orish maydonlarining kengaytirilishi, qishloqlarning mulkdorlar nazoratiga o‘tishi hosil yetishtirish hajmini oshirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi. Qishloq xo‘jaligida bug‘doy, sholi, jo‘xori, tariq, paxta, meva va sabzavotlar, poliz ekinlarini yetishtirish hajmi oshgan, bu esa aholi turmushining farovon bo‘lishiga xizmat qilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

- [1] Subtelny M. Timurids in Transition. – Leiden-Boston: Brill, 2007. – P. 122.
- [2] Бўриев О. Темурийлар даври ёзма манбаларида Марказий Осиё тарихий географияси. – Тошкент: “MUMTOZ SO‘Z”, 2017. – Б. 140.
- [3]. 28. – 1349. – تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، 1349. – ص. 28.
- [4]. 29. – 1349. – تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، 1349. – ص. 29.
- [5]. 32. – 1349. – تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، 1349. – ص. 32.
- [6]. 34. – 1349. – تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، 1349. – ص. 34.
- [7]. 44. – 1349. – تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، 1349. – ص. 44.

- [8] Noelle-Karimi Ch. The pearl in its midst Herat and the mapping of Khurasan (15th–19th Centuries). – Wien: Austrian Academy of Sciences Press, 2014. – P. 33.
- [9] جغرافیای حافظ ابرو: بخش خراسان. – تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۹. – ص. ۴۲.
- [10] Krawulsky D. Häfiz Abrü: Horäsän zur Timuridenzeit: nach dem Tarih-e Häfez-e Abrü (verf. 817-823 h.). – Wiesbaden : Reicher, 1984. – S. 35-36.
- [11] جغرافیای حافظ ابرو: بخش خراسان. – تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۹. – ص. ۳۸.
- [12] Krawulsky D. Häfiz Abrü: Horäsän zur Timuridenzeit: nach dem Tarih-e Häfez-e Abrü (verf. 817-823 h.). – Wiesbaden : Reicher, 1984. – S. 37-42.
- [13] Kalkan T. Sultan Şâhruh döneminde Herât ekonomisi // The Journal of Academic Social Science Studies. Number: 31, p. 523-538, Winter II 2015. – S. 529.
- [14] جغرافیای حافظ ابرو: بخش خراسان. – تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۹. – ص. ۱۶.
- [15] Noelle-Karimi Ch. The pearl in its midst Herat and the mapping of Khurasan (15th–19th Centuries). – Wien: Austrian Academy of Sciences Press, 2014. – P. 25-28.
- [16] جغرافیای حافظ ابرو: بخش خراسان. – تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۹. – ص. ۱۸.
- [17] جغرافیای حافظ ابرو: بخش خراسان. – تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۹. – ص. ۲۴.
- [18] جغرافیای حافظ ابرو: بخش خراسان. – تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۹. – ص. ۲۲.
- [19] جغرافیای حافظ ابرو: بخش خراسان. – تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۹. – ص. ۲۷.
- [20] Allen T. Timurid Herat. – Wiesbaden: Reichert, 1983. – P. 63-64.
- [21] Golombek L., Wilber D. The Timurid Architecture of Iran and Turan. Vol. I. – New Jersey: Princeton University press, 1988. – P. 28.
- [22] Subtelny M. Timurids in Transition. – Leiden-Boston: Brill, 2007. – P. 119.
- [23] Ismail Aka. XV. yüzyilin ilk yarısında timurlular'da ziraî ve ticarî faaliyetler // Tarih Enstitüsü Dergisi. – Istanbul: Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1981. – S. 118.
- [24] Amir Teymour Raffei. A Glance at the Economic Situation of the Great Khorasan in Timurid's Era // Tarikh, Volume: 2. Issue: 6, 2007. – P. 66.

IQTISODIYOTDA YASHIL ENERGETIKANING AHAMIYATI

Allayeva Gulchexra Jalgasovna

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti,
“Sanoat iqtisodiyoti va menejmenti” kafedrası mudiri i.f.d; prof.

Abdullayeva Shahzoda Rinat qizi

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti,
“Sanoat iqtisodiyoti va menejmenti” kafedrası, 152-22 KB guruh talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada global yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonida maqsad qilib belgilab olingan yashil energetika sohasini rivojlantirish va moliyalashtirish ishlari rejasi va kutilayotgan natijasi ko‘rib chiqilgan. Mamlakat iqtisodiyotida amalga oshirilayotgan ishlar va kutilayotgan natijalar orqali yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan kamchiliklarni aniqlash va jahon tajribalaridan foydalangan holda samaradorligini oshirishga qaratilgan harakatlar bo‘yicha tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, yashil energetika, energiya, yalpi ichki mahsulot, ishlab chiqarish, xarajatlar.

АННОТАЦИЯ

В процессе перехода к глобальной зеленой экономике будут рассмотрены план развития и финансирования сектора зеленой энергетики и ожидаемый результат. Устранить проблемы, которые можно устранить, можно за счет проводимой работы и ожидаемого опыта в экономике страны и использования мирового опыта.

ABSTRACT

In the process of the transition to a global green economy, the plan for the development and financing of the green energy sector and the expected result will be considered. It is possible to eliminate the problems that can be eliminated through the work being carried out and the expected experience in the country’s economy and use the world experience.

“Insoniyat sivilizatsiyasining kelajagi yashil bo‘ladi yoki umuman bo‘lmaydi”

Mamlakatimizda qayta tiklanadigan energiya manbalari sohasida bosqichma-bosqich amalga oshirilayotgan loyihalar soni tobora ortib bormoqda va hech biri davlat

kafolatlari taqdim etilishini nazarda tutmaydi. Bu, o'z navbatida, sohada davlat-xususiy sherikchiligining vujudga kelishiga ham imkoniyat yaratadi. Sarmoyadorlar kiritayotgan takliflar esa energetika bozorining yirik ishtirokchilarida mamlakatimizda ishlashga bo'lgan qiziqish tobora ortib borayotganini, buning uchun qulay investiyaviy muhit yuzaga kelayotganini yaqqol ko'rsatib turibdi.

Qayta tiklanuvchi manbalardan energiya ishlab chiqarishning 97 foizi quyosh energiyasi ulushiga to'g'ri keladi. 2050 yilgacha. O'zbekiston yalpi ichki mahsulotining energiya sig'imi so'nggi yillarda pasayib borayotgan bo'lsa-da, bu ko'rsatkich rivojlangan mamlakatlarnikidan ancha yuqoriligicha qolmoqda. YaIMning o'rtacha global energiya sig'imi hozirda 240 kilogramm neft ekvivalenti 1000 AQSH dollarini tashkil etadi. Biroq O'zbekiston YaIMning energiya sig'imi Yevropa Ittifoqidagidan deyarli to'rt baravar va jahon o'rtacha ko'rsatkichidan ikki baravar yuqori. Qayta tiklanadigan energiya salohiyati 2018-yilda O'zbekiston Parij bitimini ratifikatsiya qildi va 2030-yilga borib YaIM birligiga to'g'ridan-to'g'ri emissiyalarni 2010-yilga nisbatan 10 foizga kamaytirish bo'yicha milliy majburiyatni qabul qildi. 2019-2030-yillarda O'zbekiston 2030-yilga borib elektr energiyasining umumiy ishlab chiqarishdagi RES ulushini 25 foizdan ko'proqqa oshirishni maqsad qilgan. Shuningdek, energiya samaradorligi ko'rsatkichini ikki barobarga oshirish, yalpi ichki mahsulotning uglerod intensivligini pasaytirish, butun aholini va barchani ta'minlashni rejalashtirmoqda. zamonaviy, arzon va ishonchli energiyadan foydalanish imkoniyatiga ega iqtisodiyot tarmoqlari. O'zbekistonning katta RES salohiyati yashil, ekologik toza iqtisodiyotning sezilarli rivojlanishiga turtki berishi mumkin. Darhaqiqat, quyosh energiyasining texnik salohiyati mamlakatning asosiy energiya iste'molidan deyarli to'rt baravar ko'pdir. Uning qulay iqlimi va geografik joylashuvi O'zbekistonga quyosh energiyasidan turli sanoat maqsadlarida foydalanish imkonini berar edi. Shamol energiyasi potentsiali 2,2 Mtoe ni tashkil etadi, bunda 19% texnik rivojlanish mumkin.

2030 yilgacha elektr energiyasi ishlab chiqarish quvvatini 2,5 baravar oshirish, yillik ishlab chiqarishni ikki baravar oshirish kutilmoqda. Bugungi kunda ko'pgina mamlakatlarning qayta tiklanadigan energiya maqsadlari orasida issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish, yakuniy energiya iste'molida qayta tiklanadigan energiya ulushini oshirish va energiyaga bo'lgan talabni qondirish kiradi. O'zbekistonda qayta tiklanadigan energetikani rivojlantirish va uning umumiy energiya balansidagi ulushini oshirish bo'yicha ham vazifalar ishlab chiqilmoqda. Bu, xususan, qayta tiklanadigan energiyaning umumiy elektr energiyasi ishlab chiqarishdagi ulushini 2018-yildagi 10-12 foizdan 2025-yilga kelib 20 foizga, shu jumladan GES ulushini 10-12 foizdan 15,8 foizga, quyosh energiyasini 1,95 foizdan 2,3 foizga va shamol energiyasi 1,36% dan 1,6% gacha. Qayta tiklanadigan energiya manbalarining rivojlanishiga to'sqinlik

qiluvchi omillar Rivojlanayotgan boshqa mamlakatlarda bo'lgani kabi O'zbekistonda ham qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirishga bir qator omillar to'sqinlik qilmoqda.

Birinchi, qayta tiklanadigan energiyani ishlab chiqarishning yuqori narxi va uning an'anaviy energiya manbalariga nisbatan cheklangan ishlab chiqarish quvvati, shuningdek, boshqa mamlakatlar bilan solishtirganda an'anaviy energiya manbalarining arzonligi.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda RES dan elektr energiyasi ishlab chiqarish tannarxi hamon yuqori bo'lib, O'zbekiston o'z aholisini arzon elektr energiyasi bilan ta'minlovchi mamlakatlar guruhida yetakchilik qilmoqda: O'zbekistonda 2018-yilda 1 kVt/soat elektr energiyasining o'rtacha narxi 0,024 AQSh dollarini tashkil etgan bo'lsa, Qozog'istonda bu ko'rsatkich AQSh dollarini tashkil etgan. 0,035; Turkmanistonda 0,07 AQSh dollari; Rossiyada 0,048 AQSh dollari; Xitoyda 0,13 AQSh dollari. Taqqoslash uchun rivojlangan mamlakatlarda xarajat: Germaniyada 0,338 AQSh dollari; Buyuk Britaniyada 0,186 AQSh dollari; Daniyada 0,333 AQSh dollari; va Belgiyada 0,318 USD.

Ikkinchi, RESdan foydalanishni rag'batlantiradigan maxsus moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari (tariflar va soliqlar) mavjud emas. RESdan foydalanishni rag'batlantirishning iqtisodiy mexanizmlari uchun huquqiy asos yetarli emas.

Uchinchi, zamonaviy boshqaruv tizimlariga asoslangan progressiv texnika va texnologiyalar yetarli darajada ishlab chiqilmagan. RES rivojlanish sur'atlarining pastligining asosiy sabablaridan biri bu energiya ishlab chiqarish texnologiyalarining texnik jihatdan nomukammalligidir. Bundan tashqari, qisqa muddatli energiya tizimining rentabelligi past.

To'rtinchi, boshqa ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlarda bo'lgani kabi, aholining energiyaning zamonaviy shakllari - ayniqsa qayta tiklanadigan energiya haqida xabardorligi kam.

Beshinchi, qayta tiklanadigan energiya manbalarining innovatsion texnologiyalari O'zbekistonga yetib borishi uchun juda tez rivojlanmoqda. Misol uchun, yarim o'tkazgichli kremniydan tayyorlangan quyosh panellari tezda amorf kremniydan tayyorlangan fotoelektrik panellar, keyin esa egiluvchan quyosh batareyalari bilan almashtirildi. O'zbekistonda qayta tiklanadigan energiya manbalaridan mahalliy texnologiyalar ishlab chiqarilmaganligi sababli sotib olish, o'rnatish va texnik xizmat ko'rsatish xarajatlari yuqoriligicha qolmoqda. Sanoatning jadal rivojlanishi eskirgan texnologiyalarni tezda yangilariga almashtirishni talab qiladi.

Oltinchidan, atom energetikasi qayta tiklanadigan energiyadan foydalanish ko‘lamiga ta‘sir qiladi va energetika sohasining rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, RES lardan toza energiya ishlab chiqarish AES lardan 20 baravar qimmatroq. Hisob-kitoblarga ko‘ra, ko‘mirning jahon zaxiralari 270 yil, neft 50 yil va gaz 70 yil davom etadi, AESlarda foydalaniladigan uran zaxiralari esa 5 718 400 tonnani tashkil etadi, bu esa 2 500 yilga yetadi. 12 ta davlatda AESlarning elektr energiyasi ishlab chiqarishdagi ulushi yuqori bo‘lib, 30% dan oshadi (Fransiyada 75%; Slovakiyada 54%; Belgiyada 51% va Ukrainada 46%). Qayta tiklanadigan energetikani rag‘batlantirishning muhim vositasi bu yashil sertifikatlash tizimi bo‘lib, u mamlakatda foydalaniladigan yoqilg‘ining tarkibi va turlari haqidagi ma‘lumotlarni aniqlaydi va tasdiqlaydi hamda elektr energiyasining kelib chiqishi bo‘yicha shaffoflikni ta‘minlaydi. Ushbu sertifikatlar mahsulotni markalash uchun ham qo‘llaniladi. Yashil sertifikatlar qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishni rag‘batlantirish uchun ishlatiladi, chunki ular hukumat tomonidan qayta tiklanadigan energiya ishlab chiqaruvchilari, iste‘molchilari va yetkazib beruvchilariga subsidiyalar, imtiyozlar va boshqa moliyaviy yordam turlarini taqdim etishning asosi hisoblanadi .

Xalqaro energetika agentligi (IEA) ma‘lumotlariga ko‘ra, 2012-2017-yillar davomida aukcion savdolar asnosida umumiy quvvati 152 GVt bo‘lgan loyihalarni amalga oshirish uchun g‘oliblar aniqlangan bo‘lsa, 2018-2023-yillarda esa bu ko‘rsatkich qariyb 500 GVt.ni tashkil etadi.

Prezidentning 2019-yil 30 oktabrdagi PF-5863-son qaroriga muvofiq 2030-yilgacha tabiiy muhit sifatini yaxshilash bo‘yicha qator chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim.

XULOSA

Yuqoridagilar asosida aytishimiz mumkinki, an‘anaviy energiya resurslari qayta tiklanmaydigan va cheklangan bo‘lishi bilan birga iqlim o‘zgarishiga ham javobgardir. Shuning uchun O‘zbekiston o‘sib borayotgan aholinining energiya ehtiyojlarini faqat yashil energiya orqali qondirishi mumkin. Ammo yashil energiya texnologiyasi va uning mahsulotlari juda qimmat, shuning uchun odamlarning ularga qiziqishi kamroq. Ular texnologiya sarmoya kiritish orqali hamma uchun ochiq bo‘lishi mumkin. Geografik xilma-xillik va texnologik jasoratning to‘g‘ri kombinatsiyasi bilan O‘zbekiston yashil energiya salohiyatini oshirishi mumkin, shu bilan qazilma yoqilg‘i energiyasiga qaramligini kamaytiradi va kelajak avlodlarga yanada yashil O‘zbekistonni topshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. “Definitions: energy, sustainability and the future”. The Open University. Archived from the original on 27 January 2021.
2. Kutscher, Milford & Kreith 2019, pp 3-5
3. Abror Olimov mustaqil iqtisodiy tahlilchi. “Elektr energiyasi ta’minoti tizimi: muammo va yechimlar”
4. <https://lex.uz>
5. <https://status.uz>
6. iea.org
7. <https://yuz.uz>
8. <https://www.gazeta.uz>

Н.ДӘЎҚАРАЕВ ДРАМАТУРГ

Сейтбекова Зульфия Рейимбек қызы

Бердақ атындағы Қарақалпақ Мәмлекетлик университети Дене мәденияты факультетиниң “Хаял қызлар спорты” қәнийгелигиниң 2-курс талабасы

АННОТАЦИЯ

Мақолада таниқли олим Н.Давқараевниң қорақалпоқ адабиётита драматургия жанриниң ривожланишига қўшган қиссаси ҳақида сўз юритилиши билан бирга ўниң қаламидан ижод қилинган “Алпамыш” пьесаси чуқур анализ этилган.

Калит сўзлар: Адабиёт, драматургия, жанр, мослашиш, халқ, пьеса, достон, театр.

Н.ДАВКАРАЕВ ДРАМАТУРГ

Сейтбекова Зульфия Рейимбековна

Студентка 2-курса факультета Физической культуры Каракалпакского государственного университета им. Бердаха.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается рассказ известного ученого Н. Давкараева, внесшего вклад в развитие жанра драматургии в каракалпакской литературе, а также глубоко анализируется написанная им пьеса “Алпамыш”.

Ключевые слова: Литература, драматургия, жанр, обработка, фольклор, пьеса, эпос, театр.

N. DAVKARAEV PLAYWRIGHT

Seitbekova Zulfiya Reyimbekovna

2nd year student of the Faculty of Physical Culture of Karakalpak State University named after Berdaha.

ABSTRACT

The article examines the story of the famous scientist N. Davkarayev, who contributed to the development of the genre of drama in Karakalpak literature, and also deeply analyzes the play “Alpamysh” written by him.

Keywords: Literature, drama, genre, adaptation, folklore, play, epic, theater.

Қарақалпақ әдебиятында драматургия жанрының қәлиплесіуі хәм раўажланыўында туўысқан халықлар әдебиятының әҳмийети әдеўир үлкен хәм сезилерлик болды. Қарақалпақ драматургиясының ирге тасын салыўшылар Қасым Әўезов, Әбдираман Өтепов, Сейфулғабит Мәжитовлар усы тәжрийбеден утымлы пайдаланып қарақалпақ драматургиясына “Тилек жолында”, “Теңин тапқан қыз”, “Гүман”, “Бағдагүл” драмалары менен кирип келди хәм раўажландырды, беккемледі. Сондай-ақ кейин ала А.Бегимов, М. Дәрибаевларда өз үлеслерин қосты. Ал, 1942 жылы болса белгили илимпаз Н. Дәўқараев тәрәпинен қарақалпақ халқының дәстаны “Алпамыс” дәстаны тийқарында жазылған “Алпамыс” пьесасының театрда қойылыўы үлкен жаңалық болды. Бул қарақалпақ халқының мәдений тарийхында умытылмас из қалдырды, себеби “Алпамы” пьесасы халықлық дәрәтпе, әсиресе бул Уллы Ыатандарлық урыс жылларындағы мийнеткешлерди рухландырды хәм халықлар дослығының беккемлениўине өзиниң үлесин қосты. 1961 жылы пьеса қайта қойылды.

Н.Дәўқараев тәрәпинен “Алпамыс” пьесасы урыстан бурынғы жылларыда жазыла баслаған еди, бирақ театр сахнасына қойылмады. 1940 жылы рус тилинде басылған «Возрожденный народ» топламында биринши рет, ал 1958 жылы болса Н.Дәўқараев өзиниң көркем шығармалары топламында, соңынан 1970 жылы жәнәде Н.Дәўқараевтың шығармаларының толық жыйнағының биринши томында толығы менен басылып шықты.

Н.Дәўқараев “Алпамыс” мотивинде жазған пьесасының үстинде көп мийнет иследи. Ол “Алпамыс” драмасында дәстанның идеялық, көркемлик өзгешеликлерин есапқа алып, дәстанды тәкирарламастан оның идеялық бағыты болған урыўларды бириктириў мәселесин ең тийқарғы мәселе етип алып алады. Драмада Алпамыстың тарап кеткен урыўларды бириктириўи, оның атасы менен енесин Тайшыханның азабынан кутқарыўдағы хәрәкетлери, өзиниң сүйикли яры Баршынды излеп барыўлары өз сүүретлениўин тапқан.

Алпамыс драмасы 4 акттен 8 картинадан турады. Драма көшип баратырған Байсарының елиниң аўхалы яғный Байсарының зорлығына ушыраған халықтың қарсылығы менен басланады. Автор сондай дәрежеде ўақыяны тәсиршен сүүретлейди бул дәстанда да жоқ, себеби драмада Байсарының елиниң көшиўи, қарсылықлары, кең сүүретленген. Драмада қыз-жигитлер ойыны «Айқулаш» орын ийелеген, бунда автор фольклорлық шығарманы фольклор менен байытыўын көремиз.

Мысалы: Жигитлер:- Айқулаш ай қулаш,
Айға қарап қулаш аш.

Қызлар:- Айдан басқа не керек?

Жигитлер:- Айдан артық қыз керек.

Алпамыс дәстанында Байсарының көшіуінен Алпамыс бийхабар болады, ал драмалық шығармада Гүлпаршынның орамалы белги етип бериледи.

Тийкарынан алғанда драматург өзиниң жазыушылық шеберлиги тийкарында “Алпамыс” образын дөретти, өзиниң ойындағы яғный идеялындағы “Алпамыс” монологин жаратты.

Мысалы: - Байшубарға минемен,
Қуйрық-жалын өремен,
Белиме қамар буўаман,
Нәмарт болсам анадан,
Ул болып неге туўаман.

Драмада сондай-ақ Тайшыхан елиндеги жағдайлар өз орнын ийелеген, яғный дәстанда жоқ Айым образы бериледи. Айым Тайшыханның қызы болып оған Қаражан батыр ашық болады, қыз оған қарсылық билдиреди.

Дәстандағы ўақыялары сақланыў менен бирге тазадан эпизодлар көп қосылған. Мысалы:- Алпамыс мәс алында өлтириў кереклиги ҳаққындағы келисим, Тайшыхан елиндеги атшабыстан кейинги отырыслар, оның тахттан қулаўына Алпамыс пенен Қаражанның қатнасы сөз етиледи.

Н.Дәўқараев драмалық шығармасында жоқарыда келтирип өткенимиздей халық аўыз әдебияты үлгилеринен өнимли пайдаланған. Дәстанда қарақалпақ халық қосықларының үлгилери болған келин келген ўақытта айтылатуғын бет ашар орын ийелеген. Сондай-ақ халық тили байлығынан, халық нақыл-мақал сөзлеринен де шеберлик пенен қолланған.

Драмалық шығарма соңында Алпамыс ата-анасы халқы менен бирге, келин келип қарақалпақ халқының дәстүрлериниң бири сүйинши алыў, бет ашардың болып атырғанлығы менен тамамланады.

Жуўмақластырып айтқанда Н.Дәўқараевтың бул драмалық шығармасы өз қунлылығы, көркем әдебий тил өзгешелиги, байлығы менен баҳаланады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЯТЛАР: (REFERENCES)

1. Дәўқараев Н. Бердақ шайыр. – Нөкис: ҚҚМБ, 1950. – 50 б.
2. Дәўқараев Н. Шығармаларының толық жыйнағы, 2-том. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1977. – 355 б.
3. Дәўқараев Н. Шығармаларының толық жыйнағы, 3-том. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1979. – 360 б.
4. Дәўқараев Н. Революцияға шекемги қарақалпақ әдебияты тарийхының очеркleri. – Нөкис: ҚҚМБ, 1961. – 208 б.

ДЖАДИДИЗМ В ТУРКЕСТАНЕ

Нематжонова Нафиса Боходировна

преподаватель ФерГУ

Саминжонова Шахноза Нумановна

преподаватель ФерГУ

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются возникновение и распространение движения джадидов в Туркестане в конце XIX – начале XX вв и их деятельность.

Ключевые слова: джадидизм, джадиди-усул, новометодные школы, “Хуршид”, “Шухрат”, “Туджор”, “Жамияти хайрия”, “Самарканд”, “Ойна”.

В конце XIX века в недрах туркестанского общества исподволь зреет новая сила, которой суждено будет сыграть чрезвычайно важную роль в общественно-политической жизни края. Эта мощная общественная сила была представлена в лице местных интеллектуалов-прогрессистов, объединенных в движение, известное, как джадидизм (от арабского слова “джадид” – “новый”). Движение джадидов зародилось на территории нынешней Республики Татарстан и распространилось в Бухаре, Хиве и Туркестане в конце XIX – начале XX века. Большое влияние на движение джадидов оказал видный крымско-татарский реформист, основоположник джадидского движения Исмаил Гаспринский (1851-1914). Просветительская деятельность джадидов Туркестана носила в основном реформаторский характер. В первый период своей деятельности джадиды сосредоточили основное внимание на реализации религиозно-реформаторских и просветительских изысканий. В их теоретических произведениях мы находим призыв: восстановить былое могущество мусульманских народов через упрощение традиционных обрядов и освобождение от всего наносного и фанатичного. Они предлагали пересмотреть традиционную общественно-философскую систему не только с позиций развития культуры, науки и образования, но (и это главное) и в свете задач антиколониальной борьбы. В целях реформирования системы образования джадиды начали создавать собственные национальные школы, обучение в которых было основано на новых методах. Эти школы должны были стать средством защиты национальной культуры, ислама, традиций и обычаев. Они стали называться “новометодными” (“джадиди-усул”) [1, с. 3-8]. Первоначально

джадиды, основываясь на идеях Исмаила Гаспринского, открыли новометодные школы и стали применять в них вместо старого метода зазубривания звуковой метод обучения. В этих школах, наряду с религиозными предметами, преподавались светские науки. Джадиды и их школы сыграли важную роль в просвещении масс и росте их политического сознания. Одна из первых новометодных школ на территории края была открыта в 1898 году в Коканде Салохуддином домла. В том же году джадидская школа была открыта в Токмаке. В 1899 году Маннон коры в Ташкенте и Шамсиддин домла в Андижане поддержали это начинание. С 1900 года в Туркестане последовательно расширяется сеть новометодных школ. Крупными центрами джадидских школ стали Ташкент, Самарканд и Коканд. Уже к 1910 году подобных школ в Туркестане было создано около 50, причем в самых различных районах края [2]. В 1908 году первоначально в махалле “Мирабад” города Ташкента, затем в махалле “Дегрез” А. Авлоний открывает новометодные школы и оснащает их учебным оборудованием, кроме того, сам мастерит для учеников парты и доски. Учитывая, что его ученики – дети из бедных семей, в целях обеспечения их продуктами питания и одеждой при поддержке он друзей создает благотворительное общество “Жамияти хайрия” (1909). Открывает издательство “Нашриё” и книжный магазин “Школьная библиотека” [3]. В джадидских школах с новым, звуковым методом (джадиди-усул) дети усваивали грамоту всего лишь за несколько месяцев. В школах, кроме религиозных дисциплин, преподавались такие предметы, как арифметика, география, основы естествознания [4]. В 1893 году Исмаил Гаспринский приезжает в Туркестан. Побывав в крупных городах Туркестана, он провел встречи с прогрессивной интеллигенцией, рассказал о значении джадидских школ. В новометодных школах формировалась новая просвещенная интеллигенция. Выпускники джадидских школ Абдурауф Фитрат, Садриддин Айни, Абдулла Авлони, Муминжан Мухаммаджан-оглы, Файзулла Ходжаев, Бату и другие самоотверженно работали в системе просвещения.

Первые джадидские группы возникли в Туркестане в начале XX в. Наиболее видными его представителями стали люди, составившие костяк национальной интеллигенции: Махмудходжа Бехбуди, Мунаввар кары, Абдулла Авлони, Убайдулла Ходжаев, Абдурауф Фитрат, Тошпулат Норбутабеков, Исмаил Обидов, Акобир Шомансур-заде, Саидахмадходжа Сиддики, Носирхон Тура, Обиджон Махмудов, Ашурали Зохири, Пулат Салиев и др. Международные связи джадидов были весьма всеобъемлющими. Они были знакомы с программами джадидских течений в России, Турции, Египте и других странах, обмениваясь с джадидами других стран опытом посредством поездок и бесед.

Революционные события 1905-1906 гг. в России оказали свое воздействие и на Туркестан. Начался процесс объединения прогрессивных сил края и активизации просветительской деятельности джадидов. Это ознаменовалось не только открытием новометодных школ, но и организацией национальной прессы, в частности, появлением новых газет и журналов. Издателем газеты “Туджор” был крупный ташкентский предприниматель Саидазимбай. В дальнейшем в Туркестане появился еще ряд джадидских газет и журналов: “Осиё” (“Азия”), “Самарканд”, “Садои Туркистон” (“Голос Туркестана”), “Садои Фаргона” (“Голос Ферганы”), “Ойна” (“Зеркало”), “Турон” и др. Большинство из них просуществовали недолго, но они сыграли важную роль в распространении реформаторской мысли. Все туркестанские джадиды считали Гаспринского своим духовным учителем. Джадиды Туркестана буквально выросли на идеях Гаспринского, читая его “Таржуман” (“Переводчик”). Газета “Таржуман” выходила один раз в неделю в городе Бахчисарае в 1883-1918 гг. Ее основной целью, как заявляла газета, было “будить и обновлять мировоззрение российских мусульман” [5, с. 79].

Проведенные различные исследования деятельности и творческого наследия Бехбуди показывают, что он во многом непосредственно придерживался метода и стиля работы Гаспринского. Бехбуди начал появляться на страницах “Таржуман” с конца 1904 года. Можно утверждать, что практическое сотрудничество между Гаспринским и Бехбуди начинается именно с этого момента. Как известно, Гаспринский регулярно призывал своих подписчиков жертвовать на благотворительные дела для нужд мусульман и различные общественные дела. Бехбуди в ответ на подобный призыв отправил в редакцию “Таржуман” некоторое количество денег в пользу строящейся в Петербурге мечети и вновь открытой в Самаре школы для девочек. И обратился к редакции газеты с вопросом: «Как направляются собранные деньги в места назначения? От имени редакции Гаспринский поблагодарил Бехбуди за пожертвованные деньги и подробно ответил на его вопрос [6, с. 145]. Движение джадидов своей жизненностью, особенностями просветительской деятельности, направленностью на решение общенациональных задач в корне отличается от традиционного просветительства и религиозного реформаторства.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Алимова Д.А. Единство просвещения, знания и этики поведения // Ўзбекистон тарихи. Тошкент. – 1999. – № 2. – С. 3-8.
2. Агзамходжаев С.С. Реформаторское движение в Туркестане [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.sociosphera.com/publication/conference/2014/241/reformatorskoe_dvizhenie_v_turkeстане/ (дата обращения: 10.04.2016).
3. См: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. 1-жилд. – Тошкент: ЎзМЭ, 2000. – Б. 74; Косимов Б. Абдулла Авлоний. – Тошкент: 1979; Косимов Б., Долимов У. Маърифат дарғалари. – Тошкент, 1990; Авлоний А. Танланган асарлар. – Тошкент: Маънавият, 1998. – Б. 304.
4. Туркистон мактаблари // Садои Туркистон. – 1914. – № 1

KREATIVLIK SIFATINI RIVOJLANTIRISHGA AN'ANAVIY YONDAASHUVLARNING TANQIDIY TAHLILI

Gazibekova Gulavza Ergashevna
Angren Universiteti o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola talabalar ijodiy tafakkurini rivojlantirish, hamda kreativlik sifatlarini tarkib toptirishdagi ilmiy tanqidiy masalalari va metodologik asoslari haqida fikrlar yuritilgan

Kalit so'zlar: talaba, kreativ, ijodiy, tafakkur, mantiqiy tafakkur, psixodiagnostika.

Zamonaviy davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi begungi kunga kelib, ilmiy – texnikaviy taraqqiyotga bog'liq bo'lib qolgani, bu sohadagi ilg'or o'zgarishlarning esa, avvalo, mutaxassis kadrlarda ijodiy salohiyat shakllantirilishini taqozalashi tufayli kreativ qobiliyatlarni rivojlantirishning amaliy imkoniyatlarini aniqlash, bu maqsadga xizmat qiluvchi samarador pedagogik-psixologik texnologiyalarni ishlab chiqishga psixologiya fanidagi dolzarb muammolardan biri sifatida qaralmoqda. Mazkur yo'nalishdagi ilmiy izlanishlarning natijalari katta ijtimoiy ahamiyatga ega ekani tadqiqotchilarni ijodiy tafakkurni, kreativ qobiliyatlarni rivojlantirish uchun mo'ljallangan xilma-xil uslubiy yondashuvlar va maxsus metodikalarni ishlab chiqishga rahbatlantirilmoqda. Shu sababli bugungi kungacha turli kontseptual asoslar negizida uslubiy ishning xar xil shakllariga tayangan qator mualliflar tomonidan shaxs intellektual sohasida kreativlik sifatining darajasini oshirishga yordam beruvchi vosita sifatida xilma xil metodikalar ishlab chiqilgan.

Talabalik davrida ijodiy tafakkurni rivojlantirishning amaliy psixologik imkoniyatlarini aniqlashga va bu sohadagi ish samaradorligini oshirish uchun yordam berishi ko'zda tutilgan yangicha mualliflik ishlanmalarini taqdim etishdan avval buy o'nalishda hozirgacha psixokorreksion va rivojlantiruvchi ish amaliyotida to'plangan ilg'or tajribalarni tahqidiy tahlil etishni maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz. Negaki, bunday yondashuv, birinchidan, mazkur sohada shakllangan yondashuvlarning umumiy chizgilari haqida tasavvurni aniqlashtirishda, ikkinchidan, ushbu yondasguvlardan bizning mualliflik takliflarimiz qanday jihatdan farqlanishini aniq tushunish va tushuntirish imkoniyatini kengaytiradi.

Ijodiy qobiliyatlarni, shu jumladan, talabalar ijodiy salohiyatini rivojlantirishning usullari sifatida bugungi kunda ko'pgina mualliflar taklif etayotgan uslubiy echimlarda

kognitiv yondashuv ustvorligi seziladi. Ko'pchilik mualliflar ijodiy tafakkurni rivojlantirishning samarali usullari sifatida kreativlik asosini tashkil etuvchi bilish jarayonlari (ijodiy hayol, tanqidiy tafakkur va h.) ni faollashtirishga mo'ljallangan mashq va topshiriqlardan iborat metodikalarni taklif etadilar. Ma'lumotlarga ko'ra kreativ tafakkurni rivojlantirish metodikasi zamonaviy psixologiyada birinchilardan bo'lib, R.Krachfild tomonidan ishlab chiqilgan. Uning metodik yondashuvi ijodiy qobiliyatlar ma'lum ijodiy topshiriqlarni bajarish davomida rivojlanishi haqidagi tasavvurga asoslanadi. R.Krachfild metodikasida o'quvchilarga ikki o'smir bolaning sarguzashtlari haqidagi hikoyalar taqdim etilib, ulardagi izquvarlik mazmunidagi voqealar bilan bog'liq bo'lgan turli vaziyatlarning sabab va oqibatlari yuzasidan farazlar ilgari surish taklif qilinadi.

E.P.Torrens ijodiy tafakkurni rivojlantirishning bir necha bosqichli texnologiyasi taklif etiladi. Unga ko'ra, dastlabki bosqichda trening ishtirokchisiga turli vaziyatlar tasvirlangan suratlar ko'rsatilib, undagi holatga olib kelgan barcha odatiy va noodatiy sabablar, uning natijasida ro'y berishi ehtimol tutiladigan xilma xil oqibatlar xususida mulohaza yuritishga, ikkinchi bosqichda esa turli buyumlarni o'zining asl vazifasidan tashqari qanday maqsadlarda ishlatilishi mumkinligi yuzasidan fikrlashga undaydigan topshiriq beriladi.

Kreativlik qobiliyatini rivojlantirish vositasi sifatida qator mualliflar turli materilalar asosida ijodiy hayolni mashq qildirishga mo'ljallangan metodikalarni taklif etadilar. Jumladan, E.P.Rogovning amaliy qo'llanmalarida taklif etilgan, guruhviy shaklda o'tkazilishi ko'zda tutilgan mashqlarda, masalan, trening ishtirokchilaridan biri qandaydir fantastic vaziyatli savol (masalan, "Agar odamlar bir birining fikrini o'qiy oladigan bo'lib qolganda.erdagi hayotda qanday o'zgarishlar ro'y berae edi?") ni o'rtaga tashlash, guruhning qolgan a'zolariga o'zlarining imkon qadar rang barang shakllantirish vazifasi berilishi mumkin.

Ijod psixologiyasi muammolarini o'rganishda o'z ilmiy maktabini yaratgan sohaning etakchi mutaxassislaridan biri Ya.A.Ponomarev ham tafakkur kreativligini rivojlantirishning metodik imkoniyatlarini aniqlash yo'nalishida o'z yondashuviga ega. Xususan, olimning tadqiqotlarida to'qqiz katakli shaxmat doskasining turli qismlarida joylashtirilgan ot bilan o'yin qoidalarini buzmaganda holda boshqa bir katakka qo'yilgan piyodani olishga qaratilgan harakatlarni aniqlash mashqidan ham diagnostik, ham rivojlantiruvchi maqsadida foydalanish holatlari qayd etiladi.

B.Kleg tomonidan ijodiy tafakkurni rivojlantirish bo'yicha o'ziga xos intensive kurs ishlab chiqilgan bo'lib, uning asosini odatiy sharoitda ko'rsatilgan birlikda uchramaydigan narsa-hodisalar qanday assotsiativ bog'lanishlarni uyg'otishi haqida o'yantirib, qo'yishga mo'ljallangan topshiriqlar tashkil etadi. Muallif tavsiya etgan kurs nafaqat tafakkurni rivojlantiruvchi mashqlar balki, maxsus trening dasturi sifatida

guruh a'zolari o'rtasida ochiq, erkin munosabatlar o'rnatilishi, guruhda ishchan muhit saqlanib turishi kabi kreativ qobiliyatlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan amaliy ishga qulay psixologik sharoit vujudga keltirishi uchun ahamiyatli mashg'ulotlarni ham o'z ichiga olishi lohida e'tiborga loyiq. Ijodiy tafakkurni rivojlantirish, nostandart fikrlashga o'rganishning metodik asoslarini ishlab chiqish sohasida dunyo miqyosida tanilgan mutaxassis E.de Bono samarali usul sifatida :”provakatsion g'oya: metodikasi- bir qarashda aql bovar qilmaydigan, mantiqsiz fikrni ilgari surib, uni baholashdan qochib, rivojlantirishni davom ettirish yo'lini taklif etadi. Muallif fikricha, “profakatsion” g'oyalarning baholanishiga yo'l qo'yilsa, tafakkur ularni tajribada mavjud shablonlarga nomuvofiqligi sababli darhol inkor etadi. Ijodiy tafakkur rivojlanishi uchun esa bunday fikrlarga baho berish, ularning shaxsiy tajriba chegaralariga qanchalik sig'ishini aniqlash o'rniga ushbu g'oyalardan kelib chiquvchi keying yangi fikrlarga o'tilishiga erishish zarur. G'yritabiiy fikrlarni yangi g'oyalarga o'tish jarayoni E.de Bono talqinida ushbu mantiqsiz fikrlardan qandaydir foydali yechim toppish, biror mantiqiy jihatdan o'rinli xulosaga kelishdan iborat bo'ladi. E.de Bono o'zining uslubiy yondashuvida “aqliy hujum” metodikasining yaqqol kamchiliklaridan biriga yo'l qo'yilmasligiga e'tibor qaratiladi.

Yuqoridagi qisqacha tahlildan ko'rinib turganidek, tafakkur kreativligini rivojlantirish ko'zda tutilgan metodik vositalarning aksariyati odamdan ijodiy yondashuvni talab qiluvchi topshiriqlardan iboratdir. Demak , metodologik yondashuvlarga ko'ra, talabalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish ishining samaradorligi uchun ularning shaxsi sohasida ham muayyan yo'nalishdagi o'zgarishlarni hosil qilishga qaratilgan chora-tadbirlar ushbi ish tizimidan o'rin egallashi maqsadga muvofiq. Bunda nazarimizda, tashqi faol ta'sir uchun talaba shaxsi strukturasi shunday sohasi va tarkibiy qismi tanlab olinishi kerakki, uning birinchidan, ham kognitiv jarayonlar bilan, ham shaxsi individual-psixologik xususiyatlari bilan kuchli aloqasi, ikkinchidan, ijodiy faollikda muhim ahamiyati qayd etilsin. Talabaga psixologik adabiyotlarda “intelektual hissiyotlar”, :intelektual emotsiyalar”, ”affektiv-kognitiv komplekslar” degan turli nomlar bilan ataladigan psixik fenomen javob beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Ilin E.P. Psixologiya tvorchestva, kreativnosti odarennosti. -SPb Piter, 2009
2. Chugunova E.S. Sotsialno-psixologicheskie osobennosti tvorcheskoy aktivnosti injenerov. -L, LGU, 1986
3. Nishonova Z.T. Psixokorreksiya. T-2006

ОБ ИДЕЙНО-ТЕОРЕТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЖАДИДОВ

Яминхон Мухаммедович Мухаммедов

Преподаватель кафедры “Социально-гуманитарных наук” Алмалыкского филиала Ташкентского государственного технического университета

Джураев Бобур Нуралиевич

Преподаватель кафедры “Социально-гуманитарных наук” Алмалыкского филиала Ташкентского государственного технического университета

Юлдашбаев Улугбек

студент 1-го курса факультета “Энергетики и машиностроения”

АННОТАЦИЯ

История имеет свои законы. Каждое общество на протяжении своей истории проходит через процессы зарождения, роста, кульминации и постепенного упадка. Этот процесс, характерный для развития человеческого общества, имеет ряд объективных причин. Одна из причин, а может быть и первая, — застой общественной мысли. Исходя из поставленной перед нами цели, ниже мы хотим задуматься о проблеме общества и социального мышления.

Ключевые слова: общественное мышление, социально-экономическая мысль, идейно-теоретическая деятельность, современность, колониализм, независимость Туркестана, история, автономия.

JADIDLARNING G‘OYAVIY-NAZARIY FAOLIYATLARI HAQIDA

ANNOTATSIYA

Тарихнинг ўз қонуниятлари бор. Ҳар бир жамият ўз тарихи давомида туғилиш, ўсиш, авж нуктага эришиш ва секин-аста таназзулга юз тутиш жараёнларини бошдан кечиради. Кишилиқ жамияти тараккиётига хос бўлган бу жараённинг қатор объектив сабаблари бор. Бу сабаблардан бири ва балки биринчиси ижтимоий фикрнинг тўхтаб қолишидир. Олдимизга қўйган мақсаддан келиб чиққан ҳолда, қуйида жамият ва ижтимоий тафаккур масаласи атрофида фикр юритмоқчимиз.

Kalit so‘zlar: ижтимоий тафаккур, ижтимоий-иқтисодий фикр, ғоявий – назарий фаолият, жадидлар, мустамлакачилик, Туркистоннинг мустақиллиги, тарих, мухторият.

ABOUT THE IDEOLOGICAL AND THEORETICAL ACTIVITIES OF JADIDS

ABSTRACT

History has its own laws. Every society throughout its history goes through processes of origin, growth, culmination and gradual decline. This process, characteristic of the development of human society, has a number of objective reasons. One of the reasons, and maybe the first one, is the stagnation of social thought. Based on the goal set for us, below we want to think about the problem of society and social thinking.

Keywords: social thinking, socio-economic thought, ideological and theoretical activity, modernity, colonialism, independence of Turkestan, history, autonomy.

ВВЕДЕНИЕ

XX век занимает особое положение в историческом развитии человечества. В этом столетии произошло столько событий мирового масштаба, что их смысл охватывает несколько столетий. Действительно, XX-й век стал для коммунистов веком потрясших мир революций; век великих открытий и научно-технического прогресса учёных; Это эпоха независимости и перспектив для стран, которые жили в колониальных условиях, их материальные блага были разграблены, а их народ был унижен.

Если подойти к XX веку с сегодняшней точки зрения, то этот век начался с движения национального пробуждения народа Туркестана, а великая цель этого движения осуществилась в последнее десятилетие века, то есть с распадом самодержавной системы царской России и распад такой могущественной империи, как СССР.

Первого Президента Республики Узбекистан И.А. Каримова исторические заслуги огромны. За короткий период времени И.А. Каримов вывел нашу страну в ряды развитых стран мира. Он выбрал правильный путь на деликатном и даже опасном этапе исторического процесса и добился глобальных перемен в судьбе узбекского народа.

Одним из таких изменений является увековечивание благословенных имен известных государственных деятелей, полководцев и учёных, деятелей литературы и искусства, внесших достойный вклад в мировую цивилизацию узбекского народа, с уважением взирающего на историю страны и народа, тем самым восстанавливая историческую правду и справедливость.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

В статье рассматриваются проблемы, возникшие с изменением социальных ценностных ориентиров. Высокие идеалы, имевшие место совсем недавно сменившись прагматической идеологией. Изменение социального строя, провозглашение ценностей обеспеченного образа жизни.

В исследовании использовались методы структурного, исторического и сравнительного анализа.

История узбекского народа, как и история других народов, состоит из объединения разных племен и родов в одно ханство, а ханств на ханства, эти ханства жили в определенных исторических условиях и периодах, затем испытали боль завоеваний, и, наконец, народ разорвал оковы рабства и добился независимости. Эта формула проявлялась в различных формах на протяжении истории нашего народа. Устарение социально-экономической мысли и рождение новой мысли связаны с одним и тем же процессом.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ

Движение джадидов возникло и активизировалось под влиянием социально-экономических, культурных изменений, исторических и политических событий в Туркестане, особенно первой русской революции 1905-1907 годов, а также национально-освободительных и демократических движений в Турции, Китае, Индии и в Иране. Оно объединяло представителей разных сословий, отличавшихся друг от друга социальной принадлежностью и разными взглядами на те или иные проблемы.

Однако они были едины в главном вопросе – вопросе обретения независимости Туркестана.

Теоретическая и практическая борьба джадидов против колониального режима и его защитников продолжала развиваться и оформляться. От критики норм и правил колониальной системы они перешли теперь к продвижению идеи установления национально-территориальной автономии как переходной формы к полной независимости Туркестана.

Современные историки выделяют три периода в идейно-теоретическом развитии туркестанского модернизма: с 1905 по февраль 1917 года, с марта 1917 по февраль 1918 года, с марта 1918 года до конца 1930 года ¹.

Следует подчеркнуть, что обретение политической независимости было центральной проблемой на всех этапах идейно-теоретического развития туркестанских джадидов. Однако они прекрасно понимали, что обретение

¹ Правовое государство, ненасилие, нация, экономика, политика. Т. «Справедливость» 1994. Т. 4.

независимости в условиях строгого колониализма, с одной стороны, и в условиях экономической, политической и культурной отсталости Туркестана с другой, представляет собой весьма сложную и трудную задачу и длительный процесс.

Они также понимали, что независимость может быть достигнута только в результате последовательной активной, но мирной борьбы народа страны.

На первом этапе идейно-теоретическая деятельность современников Туркестана приобрела просветительский характер. Исходя из реальных исторических условий колонии Туркестан, джадиды считали, что образование является единственным фактором решения проблем в социально-экономической, политической и культурной сферах. Они были убеждены в необходимости просвещения для восстановления страны, пробуждения ее народа от векового невежества. Без освобождения народа Туркестана от суеверий, невежества и фанатизма не могло быть и речи о восстановлении и независимости страны. По их мнению, прежде всего необходимо было открыть глаза народу страны, раскрыть ему пороки существующего строя, показать мусульманам пути освобождения от социального и колониального гнета, добиться независимости. В целом, просвещение, по мнению Джадидов, было важной гарантией обретения независимости и развития страны по пути развития и демократии. Поэтому проблемы, связанные с реформой образования, оказались в центре внимания джадидов, и они начали открывать новые школы. В этих школах стали использоваться современные формы обучения, в отличие от старых мусульманских школ, основанных на среднеазиатских традициях. Джадиды сами создавали программы для этих школ, писали учебники и учебные пособия. Просветители собирали средства для реализации своих целей, организовывали различные общества, занимавшиеся отправкой детей местных народов на обучение в такие места, как Стамбул, Уфа, Казань, Оренбург для получения образования.

Другим направлением деятельности джадидов было пропаганда своих идей в прессе. В то время они издавали такие газеты, как “Таракки”, “Хуршид”, “Туджор”, “Шухрат”, “Самарканд”, “Садой Туркестан”, “Садой Фергана” и журнал “Ойна”.

На своих страницах они активно выступали против невежества и фанатизма, против старых обычаев и традиций, стремясь реформировать экономическую, политическую и культурную жизнь колониального Туркестана и реализовать благородные цели.

Особое место в творчестве джадидов занимали проблемы экономического развития Туркестана через периодическую печать. Исходя из реальных условий экономической жизни страны, модернисты поставили острые проблемы,

актуальные не только для Туркестана, но и для многих стран Востока, зависимых от развитых стран Запада. Создание и развитие национальной промышленности, открытие национальных банков, развитие сельского хозяйства, внутренней и внешней торговли, ограничение вывоза полезных ископаемых и других материальных ресурсов из Туркестана, организация их переработки в этом месте, производство не сырья, а готовой продукции. К числу таких проблем относились крестьянское производство, внедрение научно-технических достижений в производство и т. д.

Учитывая соотношение политических сил, джадиды не сразу обнародовали вопрос о независимости Туркестана. Они поддержали постепенное реформирование общественно-политической и правовой жизни страны. Для начала диалога представители местной власти подняли вопрос об ограничении произвола, насилия и оскорбительного поведения судебных органов. Они выступали за предоставление местному населению Туркестана свободы в браке и религиозных вопросах. Например, Бехбуди разработал “Проект реформы администрации Туркестана”. Однако эти и другие требования джадидов остались на бумаге. Царское правительство и его представители в Туркестане ограничились обещаниями. Джадиды, критиковавшие царизм и его политику в Туркестане, положительно относились к русскому народу и его культуре. Например, Бехбуди писал: Цель газеты “Наше издание”, газеты “Самарканд” - пробудить интерес к общеевропейской и особенно русской культуре среди мусульман Туркестана. Это значит убедить их в том, что российская культура, гражданство и законы приносят огромную пользу нам, мусульманам, и что ни Коран, ни шариат не противоречат этим вещам¹. Он подчеркнул, что его важная задача – знакомить молодежь с научными знаниями, которые преподаются в российских гимназиях и школах. Туркестанским джадидам, особенно их лидерам, было чуждо с отвращением смотреть на другие народы, в том числе и на русский народ, их историю, достижения в области науки и техники. Они с большим энтузиазмом писали о достижениях русских, еврейских, армянских, немецких и других европейских народов в области экономики, политики, культуры, науки и техники. Джадиды призывали своих соотечественников изучать историю, литературу, культурные достижения, язык, политические права и опыт европейских народов. Они выступили за принятие и усвоение всего хорошего и полезного для мусульман из европейской культуры, научных и технических достижений. Они всегда подчеркивали, что мусульмане Туркестана

¹ См.: Махмудходжа Бехбуди. Наша программа. Самарканд, 1913 год, 19 апреля.

не смогут выбраться из отсталости, не наслаждаясь европейской культурой и не используя научно-технические достижения развитых стран. Пропаганда конституционно-демократических идей занимает особое место на страницах современной прессы Туркестана. Лидеры движения джадидизма считали проблему национального возрождения и демократизации общественно-политической, правовой и культурной жизни Туркестана связанной с установлением конституционной монархии в России. По их мнению, наиболее приемлемой и демократической формой правления является конституционная монархия, которая позволяет представителям местного населения страны участвовать в разработке законов в управлении государством. Следует отметить, что туркестанские джадиды неслучайно отстаивали конституционную монархию как наиболее демократичную и приемлемую для мусульман форму правления. Это было обусловлено объективными и субъективными причинами. Во-первых, конституционная монархия была распространенной формой правления в развитых странах в начале XX века. В России в это время только начиналась борьба за установление конституционной монархии. Во-вторых, на политические взгляды туркестанских джадидов значительное влияние оказали конституционно-демократические партии России. В-третьих, требования джадидов об установлении конституционной монархии учитывали соотношение основных социальных сил - феодалов и национальной буржуазии, поскольку установление этой формы правления их удовлетворяло. Кроме того, джадиды подняли на страницах периодической печати ряд вопросов не только исторического интереса, но и современной актуальности. Подготовка национальных кадров в учебных заведениях развитых стран мира, особенно Европы; Использование религии ислама как средства воспитания народа Туркестана в духе высокой нравственности, патриотизма, мужества; создание условий для привлечения женщин к общественно полезному труду, политической и культурной жизни; предоставить широкие демократические права и свободы гражданам независимо от социального и национального происхождения, вероисповедания; в число таких проблем входили борьба с различными формами преступности и т.д.

Анализ идеологической, теоретической и практической деятельности джадидов до февраля 1917 г. показывает, что их усилия были направлены на создание экономических, политических и культурных условий для независимости Туркестана. Разоблачение пороков колониализма и феодального строя, неустанная борьба за реформы, пропаганда просвещения, демократических правовых институтов и идей играет большую роль в

становлении и развитии национально-освободительного движения в колониальном Туркестане.

После Февральской революции 1917 года в России начался новый этап в истории Туркестанского джадидского движения. Джадиды приветствовали эту революцию с большой радостью, рассматривая ее как движение к независимости народов, угнетенных колониальным гнетом, как установление подлинно популистской формы правления, свергнувшей царский режим и проложившей путь к установлению демократического общества. Идеи свободы, равенства, самоопределения народов Февральской революции оказали большое влияние на дальнейшее развитие политико-правовых взглядов туркестанских джадидов и усиление их деятельности. В их теоретической и практической деятельности имеет место фиксированная ступень и организационная форма.

После Февральской революции в России на территории Туркестана по инициативе джадидов были созданы такие общественно-политические и религиозные организации, как “Шурои Исламия” в Ташкенте, “Мураваджул-Ислам” в Самарканде, “Равнакул-Ислам” в Каттакоргане, “Турк одами марказият” и “Федералист”.

В апреле и сентябре 1917 г. состоялись два съезда мусульман Туркестана под руководством джадидов. В Самарканде издавались журналы “Турон”, “Тюрк Эли”, “Улуг Туркестан”, “Наджот”, “Кенгаш”, “Шураи Исламия”, “Хуррият”, в Ташкенте – “Тирик соз” и “Хуррият”. Эти публикации послужили для джадидов основной платформой для продвижения своих идей независимости. В этот период резко изменились отношения джадидов к царизму и его колониальной политике, к политическим и правовым институтам Туркестана. Теперь они не ограничились критикой некоторых представителей колониальной администрации и пороков в работе госорганов, а пошли еще дальше. В общем, они раскритиковали колониализм и начали раскрывать его корни. Они начали публично разоблачать агрессивную, колониальную и антинародную политику царизма. Сначала джадиды Туркестана публично поддержали Временное правительство, а затем присоединились к Туркестанскому комитету. Они призвали местное население подчиняться и поддерживать новое правительство и принимаемые им меры. В приглашении “Шураи Исламия” от 25 марта 1917 года, названном “К мусульманам”, сказано: “Падение царя-тирана не нанесло вреда всему русскому народу, потому что вместо него работает народное правительство. Это народное правительство является правительством справедливости и относится ко всем одинаково. Поэтому не говорит

“неуместных слов” о новой власти¹. Во “Временном” уставе “Шурай Исламия”, опубликованном в газете “Наджот” 28 апреля 1917 года, среди задач этой организации стояла задача “Поощрение к поддержке осуществления целей политики нового правительства”. Под влиянием историко-политических событий середины 1917 года общественно-политическая деятельность и требования джадидов обостряются, на первое место ставится идея обретения независимости. Эта идея Бехбуди, Н. Якушев, О. Тиркишев, М. Это выразилось в статьях Шермухамедова и других. Однако сама концепция независимости есть в документах съездов мусульман Туркестана, состоявшихся в Ташкенте в апреле, сентябре и ноябре 1917 г.; В проекте конституции Туркестанской автономии, разработанном Ш. Шорахмедовым и изданной в “Турк одами марказият” была несколько полно и связно изложена в программе “Федералиста”, опубликованной в сентябре 1917 года. Здесь следует отметить, что джадиды того времени не ставили вопрос об отделении Туркестана от России перекрестными ссылками, как они ошибочно писали о многих авторах Шуры. Возможно, полностью отказавшись от идей поддержки конституционной монархии, они выступили за предоставление Туркестану национально-территориальной автономии в рамках Российской Демократической Федеративной Республики. Например, в постановлениях о будущем политическом устройстве Туркестанской области на Курултое мусульман говорится: “Сырдарьинская, Самаркандская, Ферганская, Кавказортская области и все народы, проживающие в этих местах, в качестве отдельной территориальной автономной федерации, созданной на основе национальных и культурное самоопределение своей судьбы” должны войти в состав Республики Россия под названием “Республика”². Подобные идеи были и в других программных документах туркестанских джадидов. В большинстве статей джадидов, во многих выступлениях, проектах и программных документах особое внимание уделялось проблеме организации высших органов власти, административных и судебных учреждений. По мнению авторов, эти ведомства должны самостоятельно реализовывать полномочия Федеративной Республики Туркестан. Например, это показано в упомянутых выше революциях. “Законодательная власть по вопросам внутреннего управления Туркестанской Федерации и ее права на самоуправление принадлежит Парламенту Туркестана, который избирается сроком на 5 лет путем всеобщего, прямого, равного и тайного голосования и имеет необходимую пропорциональность власть всех народов, проживающих на

¹ Джадидизм: борьба за реформы, обновление, независимость и прогресс. (Периодический сборник, № 1). Ташкент, Университет, 1999.

² Там же.

территории Туркестана. В резолюциях планируется создать специальный секретариат, избираемый Туркестанским парламентом и утверждаемый российским правительством, на который будет возложена задача практического управления всеми ветвями Туркестанской федерации¹.

Также «Постановлениям» было предусмотрено создание органа Верховного суда – Сената, называемого «Махкамаи Шариат», который будет отвечать за обнародование и толкование законов, законов и требований шариата (для мусульманского населения), контроль за их точным исполнением, всем государственным учреждениям и частным лицам, а также всем судебным лицам было предоставлено право контроля за исполнением судебных решений. Сенат должен был быть коллегиальным органом, состоящим из председателя и членов. Председатель Сената, Генеральный прокурор должен быть высшим блюстителем законов Туркестанской Федерации. Сенаторы должны были избираться народом республики сроком на 5 лет путем всеобщего, прямого, равного и тайного голосования.

В специальном пункте «Постановления» упоминались представители Федеративной Республики Туркестан в правительстве Российской Республики. По мнению джадидов, эти представители должны участвовать в разработке национальных вопросов. Джадиды также придавали серьезное значение вопросу ограничения задач Федеративной Республики Туркестан и Республики Россия. На них лежит ответственность за охрану внешних границ Российской Республики во время войны, управление уголовными и гражданскими судами, решение образовательных и духовных вопросов (для граждан России), управление почтой, телеграфом и железными дорогами до тех пор, пока Туркестан не достигнет уровня принятия, управление политические отношения между Россией и зарубежными странами, а также управление делами обороны России, те, кто считает необходимым выполнять свои обязанности.

Все другие вопросы, связанные с социально-экономической, политико-правовой и культурной жизнью Федеративной Республики Туркестан, должны находиться под его контролем и решаться самостоятельно органами государственной власти, управления и судебной власти. Принимать законы по вопросам, отнесенным к компетенции Федеративной Республики Туркестан, организовывать собственные структуры (полицию) для несения внутренней службы в федерации и охраны границ с зарубежными странами в мирное время, создавать собственные таможи, казначейства. и федерального банка в

¹ Джадидизм: борьба за реформы, обновление, независимость и прогресс. (Периодический сборник, № 1). Ташкент, Университет, 1999.

приграничных районах с зарубежными странами и Россией, были включены вопросы чеканки монет, такие как изготовление и выпуск кредитных карт.

Следует отметить, что джадиды в целом поддерживали независимость Туркестана, и на первое место ставили идею экономической независимости. По их мнению, невозможно добиться независимости в сфере политики, права и религии без обеспечения экономической независимости страны.

Обеспечить экономическую независимость Туркестана, прежде всего, объявить землю, недра и воду общим достоянием народа Туркестана, передать промышленность, сельское хозяйство, торговлю, строительство и управление в руки туркестанцев; они считали необходимым наладить производство необходимых продуктов в самом Туркестане, строить фабрики, осваивать новые земли, развивать торговлю, промышленность, орошаемое земледелие, садоводство, овощеводство и т. д. По мнению джадидов, все это должно стать экономической основой обретения Туркестаном полной независимости. После Февральской революции туркестанские джадиды выступили последовательными сторонниками республиканской формы правления, предоставляющей и гарантирующей гражданам демократические права и свободы.

В программных документах и проектах джадидов: граждане могут голосовать и быть избранными, проводить собрания и митинги, вступать в общественные организации и объединения, свободно передвигаться с одного места на другое, не спрашивая ни у кого причин переезда, получать образование, издавать дневники, журналы и книги, были объявлены такие важные вопросы, как свобода выражения мнений, свобода слова, печати, совести и мнений, личная собственность, неприкосновенность переписки. Джадиды выступали за равенство граждан как перед законом, так и перед правительством. Они считали, что законы и правительство должны в равной степени защищать интересы, права и свободы граждан независимо от их социального происхождения, финансовой и конфессиональной принадлежности. Они заявили, что граждане должны нести равную ответственность перед законом и правительством за свои действия и преступления.

Особое внимание джадиды уделяли защите прав трудящихся. Например, в специальном разделе программы партии “Турецкий народный центр” рабочие вступают в профсоюзы и общества, проводят всеобщие и частные забастовки для защиты своих прав, получают пособия по старости и инвалидности, пособия по болезни, участвуют в решении трудовых споров. Обсуждались споры через их представителей. Основные принципы юстиции Федеративной Республики Туркестан: законность, презумпция невиновности, независимость и свобода

суда, право на защиту, право на обжалование незаконных приговора и решения суда и т.д. “Дастур”. Джадиды выступили в поддержку равноправия туркестанских народов и народов во всех сферах экономической, общественно-политической, правовой и культурной жизни. Особое внимание они уделили защите прав и свобод меньшинств. В своих статьях, в программных документах и проектах они указывали, что граждане, принадлежащие к нациям и народам, не имеющим родного места и образующие небольшое число наций, должны пользоваться всеми правами и свободами наравне с представителями коренных народов. народы Туркестана.

Реализацию своих идей о независимости Туркестана джадиды связывали прежде всего с миром и единством между различными общественными силами страны.

Первая русская буржуазно-демократическая революция 1905-1907 годов, младотурецкая революция в Турции 1908 года, антифеодалная и антиимпериалистическая иранская революция 1911 года, Синьцзянская революция в Китае 1911 года и массовое национальное восстание против колониальной тирании стран Запада в странах Востока в начале нынешнего столетия. Требования и идеи освободительных движений о свободе, равенстве, независимости, демократии, развитии, самостоятельности оказывают большое влияние на усиление борьбы народа Узбекистана за свою независимость и развитие своих политических и правовых требований и идей.

В начале XX века система государственных органов, созданная на основе “Положения” 1886 года, сохранилась без принципиальных изменений как основное средство обеспечения беспрепятственного проведения колониальной политики царского правительства в Туркестане. Незначительные изменения были внесены в структуру органов государственного управления, судебных и полицейских органов лишь для того, чтобы еще больше укрепить введенные в стране колониальные процедуры, погасить в известной мере ненависть сельского населения к существующему строю и его политическим и правовым учреждениям, для предотвращения или подавления протестов местного населения против них были расширены полномочия некоторых органов и должностных лиц. В 1908 году генерал-губернатору Туркестана было предоставлено право представлять свои заключения по вопросам управления Эттисувским и Каспийертским районами на заседании подведомственного ему Совета. В состав Совета входили военные губернаторы этих двух провинций. В 1906 г. военным губернаторам было предоставлено право вводить крупные и мелкие полицейские посты в сельской местности, организовывать по желанию помещиков за счет частных средств пехотные или конно-полицейские отряды.

Накануне 1917 года под давлением общественного мнения царское правительство разрешило создание дум в Верном, Самарканде, Намангане и некоторых других городах. Но роль дум в управлении городом была ограничена, и вся власть находилась в руках городского главы, представителя царского правительства. В целях подавления нарастающего недовольства и сопротивления местного населения существующему порядку, усиления контроля за его поведением и деятельностью было создано полицейское управление, подчинявшееся уездным начальникам. В 1911 году во всех регионах были созданы специальные розыскные отделы для контроля за возрастающими революционными настроениями и деятельностью сельского населения, розыска участников революционных движений и усиления их преследования.

В 1905 году порядок рассмотрения отдельных дел в пределах Ташкентского судебного округа был введен в специальном совещании, состоявшем из старшего председателя, трех членов судебной палаты и трех судей местного окружного суда.

В 1910 году решением № 9 общего собрания первого кассационного отдела Правительственного Сената судьям Туркестанской области было предоставлено право налагать уголовные наказания на лиц, совершивших деяния, не признававшиеся преступлениями, предусмотренными статьями законов России. Это создало возможность таким порокам, как произвол, злоупотребление служебным положением и взяточничество, глубже укорениться в судебных органах .

Возрастающий фанатизм деятельности колониальных государственных органов, усиление преследований, пороки, пускающие глубокие корни в административных, полицейских и судебных органах, усилили недовольство местного населения существующим строем. Выше отмечалось, что царское правительство сохраняло законы шариата как средство регулирования общественных отношений определенной группы местного населения Туркестанской области в силу колониальных интересов. К началу XX века усиление колониализма и феодального гнета, злоупотребление властью в административных и судебных органах, а также такие пороки, как коррупция и взяточничество, привели к резкому росту противодействия местного населения существующей системе.

В связи с этим царскому правительству пришлось осуществить ряд мер в области права, а также совершенствование колониальной администрации, судебных и полицейских органов в стране. В частности, он предпринял определенные меры по приведению общественных отношений, регулируемых правилами шариата, к строгому стандарту.

После Февральской революции активизировались национальные общественно-политические силы различных направлений в Туркестане, Бухарском эмирате и Хивинском ханстве. Образовался ряд организаций, обществ и фракций “Шурои Исламия” и “Шурои Уламо” в Ташкенте, их отделения в регионах; “Озод”, “Озод халк”, “Хуррият”, “Марифат” в Андижане, их филиалы в регионах; “Муравват-ул Исламия” в Самарканде; Такие организации и общества, как “Равнак ул Ислам” в Каттакургане; в их число входят “Турк одами марказият”, “Федералист” в Ташкенте, “Молодые хивинцы” в Хиве и “Молодые Бухарцы” в Бухаре. В 1917 году Мусульманский конгресс созывался четыре раза. В Ташкенте выходят газеты “Турон”, “Тюрк Эли”, “Великий Туркестан”, “Наджот”, “Кенгаш”, “Шурои Исламия”, газеты “Аль-Изах”, “Кенгаш”, “Рабочий мир”, “Хуррият”. в Самарканде. В Коканде начали издаваться газета “Тирик соз”, журнал “Хуррият” и другие. На их страницах пропагандировались идеи демократических прав и свобод, свободы и независимости. К апрелю 1917 г. активизировалась практическая деятельность национальных общественно-политических организаций и фракций. В частности, в апреле по инициативе организации “Шурой Исламия” прошел Всемусульманский конгресс. Обсуждался вопрос политического устройства Туркестанской автономии и было принято соответствующее решение. Фракции “Ёш Хиваликер” удалось добиться подписания и оглашения ханом проекта “Манифеста”, в котором излагались ее политические требования, а при хане были сформированы совет представителей собрания и совет министров правительства. “Молодые бухарцы” стали выступать против неограниченной власти эмира. Они организовали демонстрацию в связи с объявлением эмира «Декларации» о реформах в Бухаре. Но фанатичные силы, не заинтересованные в активизации национально-демократических сил, приняли против них решительные меры. В частности, фанатичные силы во главе с бухарским эмиром начали убивать “младобухарцев”, организовавших демонстрацию в пользу “Декларации”.

Тем, кто выжил в резне, пришлось бежать в Новую Бухару, а затем в Туркестан. В июне 1917 года фанатичным силам во главе с Хивинским ханом удалось с помощью представителя Туркестанского комитета Временного правительства генерала Мирбадалова распустить Меджлис и правительство, организованное “Младохивинцами” (“Ёш Хиваликлар”). Усиливающиеся преследования “младохивинцов” в ханстве вынудили их основные силы бежать на территорию Туркестана.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В сентябре-октябре 1917 года борьба за власть между различными общественно-политическими силами в Туркестане приняла резкий поворот. В частности, большевики начали интенсивную подготовку к захвату всей власти в стране Советами рабочих и солдатских депутатов. В ответ мусульмане страны усилили борьбу за власть. В конце сентября был созван Всероссийский съезд мусульман Туркестана, на котором они решительно выступили против перехода власти в руки Советов рабочих, солдатских и крестьянских депутатов.

В 1917 году в результате сокращения посевных площадей, снижения производительности, чрезмерного роста цен, ухудшения снабжения топливом и сырьем, безработицы, вызванной остановкой производства на многих предприятиях, положение рабочие массы достигли невыносимого уровня из-за обострившегося в стране голода. Все это усилило недовольство народа политикой временного правительства. Воспользовавшись этим, различные общественно-политические силы активизировали пропаганду против временного правительства и его местных органов. В этом отношении особую активность проявляли джадиды.

Как сказал Президент Ш.М. Мирзиёев: - “Почему в 1937 году произошло нападение на джадидов? Если бы они не рисковали бы своей жизнью и не было репрессий, развитие Узбекистана шло бы совсем по другому пути. Я верю в это, для этого есть все основания. Если наши интеллектуалы, писатели, литераторы будут бесстрашно писать нынешнюю справедливость, то душа Абдуллы Кадири, Чолпана и Фитрата будет довольны. Времена идут. Если Бог даст, через 10-12 лет появятся молодые люди, с которыми мы намерены бороться со всем миром. Я в это верю”¹.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Каримов И.А. Без исторической памяти нет будущего .,Ташкент,Шарк,1998.
2. Каримов И.А. Узбекистан стремится в 21 век. Ташкент, Ўзбекистон, 1999.
3. Каримов И.А. Мы строим свое будущее своими руками. Ташкент, Ўзбекистон, 1999.
4. Каримов И.А. Свободная и процветающая Родина, свободная и благополучная жизнь – наша конечная цель. Тошкент, Ўзбекистон, 2000.
5. Авлоний А. Танланган асарлар. Тошкент, Маънавият, 1998.
6. Авлоний А.Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. Тошкент, Ўқитувчи, 1992.
7. Айний С. Таърихи инқилоби Бухоро. - Душанбе: Адиб, 1987.-80б.

¹ Из выступления Президента Узбекистана Ш.М. Мирзиёева в ходе посещения Художественной школы и музея имени Абдуллы Кадыри, 26 декабря 2019 года.

8. Аъзамхўжаев С. Туркистон бирлиги учун (мустақиллигимиз тарихидан саҳифалар). Тошкент, Фан, 1995.
9. Аъзамхўжаев С. Туркистон мухторияти. Тошкент, Маънавият, 2000.
10. Алимова Д.А. Джадидизм в Средней Азии. Пути обновления, реформ, борьба за независимость. Тошкент, Ўзбекистон, 2000.
11. Алимова Д.А. Женский вопрос в Средней Азии (история изучения и современным проблемам). Тошкент, Фан, 1991.
12. Алимова Д., Рашидова Д. Маҳмудхўжа Бехбудий ва унинг тарихий тафаккури. Тошкент, Академия, 1999.
13. Бехбудий М. Танланган асарлар. Тошкент, Маънавият, 1999.
14. Долимов У. Исоқхон Ибрат. Тошкент, Шарқ, 1994.
15. Джадидизм: борьба за реформы, обновление, независимость и прогресс. (Даврий тўплам №1). Тошкент, Университет, 1999.
16. Samarbek Eronov, SOCIOCULTURAL CHARACTERISTICS OF SCIENTIFIC TRUST AND BELIEF: AN EPISTEMOLOGICAL INTERPRETATION
ES Qurbannazarovich - World Bulletin of Social Sciences, 2023 Том 28 Страницы 46-49
17. Samarbek Eronov, FALSAFA VA HAYOT XALQARO JURNAL ФИЛОСОФИЯ И ЖИЗНЬ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ PHILOSOPHY AND LIFE
MUlug‘bek nomidagi O‘zbekiston, MUniversiteti - Jurnal bir yilda, 2021 Страницы 21-28
18. Samarbek Eronov, ЗАМОНАВИЙ ИЛМИЙ БИЛИМЛАРНИНГ ЁШЛАР ДУНЁҚАРАШИНИ ЮКСАЛТИРИШДАГИ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ
Эронов Самарбек Курбонназарович (ТошДТУ Олмалик филиали катта ўқитувчиси)
Educational Research in Universal Sciences ISSN: 2181-3515 VOLUME 2 | SPECIAL ISSUE 14 | 2023. 199-205 <http://erus.uz/index.php/er/article/view/4411>
19. Samarbek Eronov, Eronov Samarbek Kurbonnazarovich THE SCIENTIFIC AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE CONCEPTS OF CONFIDENCE AND FAITH. НАУКА, ИННОВАЦИИ, ОБРАЗОВАНИЕ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ XXI ВЕКА: 30 августа 2023 год, 126-128-С
20. Мухаммедов, Я. М. (2023). ЭТНОКОНФЕССИОНАЛЬНЫЙ ВЗГЛЯД НА СОВРЕМЕННЫЙ МИР. GOLDEN BRAIN, 1(29), 93–100.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.10041467>

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ЧЕЛОВЕКУ И ТЕХНИКЕ

Абдурасулов Олимжон Авалбаевич

Алмалыкский филиал Ташкентского государственного технического
университета, и.о. доцент

АННОТАЦИЯ

В настоящее время изучение инженерно-психологических знаний является очень актуальным в современной науке. Современная производства высокоавтоматизированная и требующая знания не только технической, но и знания других наук. Любая производства тесно связано с человеком. Поэтому психология как занимающийся и изучающийся человеческой деятельности тесно связано с трудовыми процессами. Изучение деятельность оператора, система «человек-машина», информационные процессы требует широкой знания технических, психологических, социальных, социокультурных, методологических областях знания.

Ключевые слова: инженерная психология, системология, инженерно-психологический подход, антропосоциологический, техносфера, технократические и сциентистские концепции, методологический анализ, теория.

ABSTRACT

Currently, the study of engineering and psychological knowledge is very relevant in modern science. Modern production is highly automated and requires knowledge of not only technical, but also knowledge of other sciences. Any production is closely connected with man. Therefore, psychology as dealing with and studying human activity is closely related to labor processes. Studying the activities of the operator, the “man-machine” system, and information processes requires a wide knowledge of technical, psychological, social, sociocultural, and methodological areas of knowledge.

Key words: engineering psychology, systemology, engineering-psychological approach, anthroposociological, technosphere, technocratic and scientific concepts, methodological analysis, theories.

ANNOTATSIYA

Hozirgi vaqtda muhandislik va psixologik bilimlarni o'rganish zamonaviy fanda juda dolzarbdir. Zamonaviy ishlab chiqarish yuqori darajada avtomatlashtirilgan va nafaqat texnik, balki boshqa fanlarni ham bilishni talab qiladi. Har qanday ishlab chiqarish inson bilan chambarchas bog'liq. Shuning uchun psixologiya inson faoliyati bilan shug'ullanadigan va o'rganuvchi sifatida mehnat jarayonlari bilan chambarchas bog'liqdir. Operator faoliyatini, “odam-mashina” tizimini va axborot jarayonlarini o'rganish texnik, psixologik, ijtimoiy, ijtimoiy-madaniy va uslub.

Kalit so‘zlar: muhandislik psixologiyasi, sistemologiya, muhandislik-psixologik yondashuv, antroposotsiologik, texnosfera, texnokratik va ilmiy tushunchalar, metodologik tahlil, psixologik, ijtimoiy, sotsial-madaniy, metodologik bilim sohalari.

Множество отечественных и зарубежных исследователей в области инженерной психологии изучает подходы человека к технике. Изучается концепций автоматизации и проектирования системы «человек-машины» описывается определенная совокупность представлений о системе структурных характеристики технических объектов их типологии и общих особенностях функционирования и управления, взаимодействия человека с техникой. В системе «человек-машины» изучаются стратегии и задачи исследования проблем проектирования техники, опытных фактов, теоретических позиций и методических средств их решения в условиях трудовой деятельности. Данные показатели являются важным показателем для инженерной психологии, психологии труда и эргономики.

Инженерно-психологическое исследование опирается на знания философии, психологии, гносеологии а также системных исследований и системологии. Здесь необходимо выделить три элемента:

- описание закономерностей исторического развития технических объектов;
- постановку проблем феномена техники;
- позиции комплексных подходов к исследованию техники.[1]

Инженерная психология, психология труда и эргономика конкретные науки, непосредственно связанные с техникой, наибольшее соответствие можно отметить между их картиной объективной реальности и первым элементом комплекса; в частности, в картине объективной реальности существенное место занимают опытные данные и анализ особенностей и закономерностей развития техники. Что касается соотношения со вторым элементом, социально-культурные факторы научно-технического прогресса, его этические и нравственные проблемы также достаточно отражены в картине объективной реальности, особенно в классе антропосоциологических концепций. Здесь еще только нет четких позиций, которые раскрывали бы причины воздействия техногенных факторов на природу и общество, сложности управления развитием техники, обусловленные несовершенством социальных, культурных, идеологических, политических условий, и предлагали бы альтернативы и пути их преодоления.

Имеется некоторая связь между картиной объективной реальности и третьим элементом комплекса, так как в отдельных ее фрагментах (в большей

мере в подклассе социально - культурных концепций) выражается необходимость междисциплинарных, комплексных исследований проблем взаимодействия человека и техники; однако можно говорить об отсутствии в них конкретных представлений об основаниях таких исследований, о методах и средствах решения их задач.[2]

Степень несоответствия между данными взглядами еще усугубляется и "внутренней" неопределенностью картины объективной реальности, которая возникает вследствие целого ряда особенностей ее структурной организации. В первую очередь к ним следует отнести разнородность и даже противоречивость теоретических позиций многих концепций, входящих в состав рассматриваемого множества, отсутствие общепринятых методологических подходов к человеку и технике и концепций автоматизации, непосредственно связанных с теоретическими представлениями философии и системных исследований; некоторые концепции вообще построены на собственных теоретических основаниях.

Эта внутренняя неопределенность картины объективной реальности резко проявляется, если анализировать ее отдельные фрагменты теоретические представления разных классов и подклассов. Безусловно, наиболее далек от общих позиций рассмотрения техники **первый класс** технократических и сциентистских концепций. Фактически здесь каждая концепция характеризуется собственной теоретической основой, определяющей специальные математические методы решения проблем проектирования, что, в свою очередь, обуславливает высокую разнородность концепций.[3]. Доминирование математического аппарата приводит к тому, что технические объекты рассматриваются в них как некоторые абстракции; поэтому и техносфера в целом представляется множеством объектов, в котором нельзя выделить качественно отличающиеся друг от друга классы.

Модели деятельности и поведения человека-оператора в процессе функционирования технических объектов даже для развитых формальных средств в подклассе системотехнических концепций являются адекватными только для простейших видов режимов управления. И вследствие ориентации на математические методы за пределами концепций данного класса остаются задачи учета социально культурных факторов развития техники.

Второй класс - антропосоциологических концепций в целом ближе общим взглядам на технику за счет своего третьего подкласса социально-культурных концепций. Именно в этом подклассе теоретические позиции требуют рассмотрения многообразия социальных, организационных, управленческих, культурных, идеологических аспектов проблем человека в технике с

использованием междисциплинарных методов исследования их воздействия на операторскую деятельность, персонал управления и окружающую среду социотехнической системы. Но акцент на социально культурные аспекты проектирования и эксплуатации техники в определенной мере снижает внимание к изучению типологии и системно-структурным характеристикам технических объектов, их взаимосвязи с деятельностью операторов, что можно считать ограничением данного подкласса.[4]

Общий методологический подход определения субъектно-объектных отношений в технике. В настоящей работе полагается, что психологические проблемы субъектно-объектных отношений в технике связаны с решением главных задач проектирования, создания и эксплуатации современной техники: формирования стратегии автоматизации (построения структуры управления техническим объектом, определения степени автоматизации и роли человека на всех ее уровнях);[5] распределения функций и ответственности между представителями разных профессиональных групп; обеспечения эффективности, надежности и безопасности функционирования технического объекта; организации деятельности и социально-личностных отношений профессионалов.

Именно эти главные задачи обуславливают направления и характер решений всех других задач проектирования, создания и эксплуатации технических объектов, в частности, по разработке средств отображения информации и управления, профессионального обучения и контроля за деятельностью операторов, обеспечения рациональных социально-личностных отношений и условий труда профессионалов.

С общих теоретических позиций психологические проблемы субъектно-объектных отношений в технике являются самостоятельным научным направлением. Отражая в себе тенденции интегративного развития науки, это направление имеет междисциплинарный и синтетический, обобщающий характер. В силу многомерности, многоаспектности направления при формировании его теоретических оснований на первом этапе исследований потребовалось использование познавательных средств философии техники, теории познания, системных исследований, системологии, синергетики. На этом фундаменте в предыдущих главах был разработан комплекс теоретических оснований, состоящий из постулатов и принципов описания современной техники, общих и специальных познавательных средств методологического анализа субъектно-объектных отношений.[6]

На втором этапе был проведен анализ представлений о системно-структурных характеристиках технических объектов, их типологии и общих

особенностях функционирования и управления, взаимодействия человека с ними, стратегии взаимодействия человека с ними, стратегии и задачах исследования проблем проектирования техники, теоретических позиций и методических средств их решения в существующих отечественных и зарубежных инженерно-психологических подходах к человеку и технике и концепциях автоматизации и их соответствия разработанным теоретическим основаниям психологических проблем субъектно-объектных отношений в технике.

При сравнении средств методологического анализа субъектно-объектных отношений в философии техники, теории познания, системных исследованиях, системологии, синергетике и теоретических позиций подходов к человеку и технике и концепций автоматизации отмечена слабая представленность в них положений и принципов, отражающих закономерности и особенности активности объекта, изменение содержания субъектно-объектных отношений в их развитии, социальных и нравственных аспектов активности субъекта в этих отношениях, новые типы системно-структурной организации объекта со свойствами неустойчивости, нестабильности, критических состояний.[7]

С учетом требований комплекса теоретических оснований и отмеченных форм несоответствия между ними и существующими отечественными и зарубежными подходами к человеку и технике и концепциями автоматизации на третьем этапе исследований должен быть разработан общий методологический подход определения субъектно-объектных отношений в технике как общее теоретическое решение изучаемых проблем.[9] В нем необходимо выделить специальные познавательные средства методологического анализа субъектно-объектных отношений для современной техники: понятия и представления об общих особенностях функционирования и управления техническим объектом, деятельности субъектов разных профессиональных групп и их взаимоотношениях с объектом и между собой, а также пути и принципы общих решений главных задач.

Общий методологический подход на четвертом этапе исследований должен стать основой для создания частных методологических подходов определения субъектно-объектных отношений в технике. В этих частных методологических подходах следует сформировать соответствующие познавательные средства конкретных решений главных задач направления, отражающих специфику свойств функционирования объекта и активности субъектов-профессионалов для отдельных типов системно-структурной организации объектов.

Основываясь вышеуказанным можно сделать вывод что инженерная психология как самостоятельная дисциплина охватывает множество проблем

КАСБИЙ ПСИХОЛОГИЯДА ФУНКЦИОНАЛ ХОЛАТЛАР ТУШУНЧАСИ

Т.Б. Норимбетов

психол.ф.н. И.А Каримов номидаги
ТДТУ нинг Олмалик филиали “Ижтимоий- гуманитар
фанлар” каф. доценти

Н.Т. Норимбетова

Ипак йўли инновациялар университети

АННОТАЦИЯ

Одно из проблем современной психологии являются изучение психологические состояние человека в трудовой деятельности. Функциональное состояние это показатели разных состояние человека при выполнении тот или иной видов деятельности. В трудовой деятельности функциональное состояние проявляется деятельности и поведение, мотивации в определение эффективности и целенаправленности достижение целей трудовой деятельности. Функциональное состояние это фактор определяющее психические состояние человека в трудовой деятельности.

АННОТАЦИЯ

Хозирги замон психологиясининг муҳим муаммоларидан бири бу инсонинг меҳнат фаолиятидаги психологик ҳолатларини ўрганиш ҳисобланади. Функционал ҳолатлар маълум фаолият турини амалга оширишда юзага келадиган шахснинг турли ҳолатлари, имкониятлари, унинг хулқи, мақсадга қаратилган предмети фаолияти, мотивацияси фаолиятни амалга оширишдаги самарадорлигини аниқлаб берувчи психологик ҳолат сифатида таҳлил қилинади.

Калит сўзлар: Касбий фаолият, функционал ҳолатлар, функционал ҳолатларнинг турлари ва шакллари, толиқиш, монотония, зўриқиш, психологик стресслар, табиий омилларнинг физик таъсирида юзага келадиган ҳолатларни, классификацияси, методлари.

Касбий фаолият бу меҳнат фаолиятидир. Ушбу фаолиятни касбий психология, меҳнат психологияси, эргономика, меҳнат физиологияси, муҳандислик психологияси, ижтимоий психология ва бошқа қатор фанлар

комплекс ўрганади. Касбий фаолиятда шахс меҳнат фаолиятининг асосий кўрсаткичлардан бири бу шахснинг функционал ҳолати ҳисобланади. Бу ҳолатларни ўрганишнинг долзарблиги шундан иборатки бунда касбий фаолият шаклланишининг турли босқичларида ва ишлаб чиқаришнинг амалий муаммоларни ҳал қилишда функционал ҳолатларнинг тўғри шаклланганлигини ўрганиш жуда муҳим ҳисобланади. Кўпчилик психофизиологик ва психологик тадқиқотларда функционал ҳолатларнинг турли кўринишлари ва уларнинг меҳнат фаолиятига ижобий ва салбий таъсирлари ўрганилган. Анъанавий психологик тадқиқотларда функционал ҳолатларнинг турлари ва шакллари, жумладан толиқиш, монотония, зўриқиш, психологик стресслар, табиий омилларнинг физик таъсирида юзага келадиган ҳолатларини, эмпирик ва назарий таҳлил қилинган. Бу ҳолатлар илмий тадқиқотларда қатор қийинчиликларни юзага келтиради. Шу сабабли функционал ҳолат тушунчасини назарий жиҳатдан таҳлил қилиш талаб этилади.

Функционал ҳолатлар терминининг маъноси маълум фаолият турини амалга оширишда юзага келадиган шахснинг турли ҳолатлари, имкониятлари, унинг хулқи, фаолиятни амалга оширишдаги самарадорлигини кўрсатиб беради.

Функционал ҳолат тушунчаси дастлаб физиология фанида ўрганилган. Бу ҳолатларни И.М. Сеченов ва Н.Е. Введенскиилар экспериментал ўрганиб уларнинг юзага келиш механизмларини ишлаб чиққан. Улар бу ҳолатларни физиология фани нуқтайи назаридан таҳлил қилган, лекин реал касбий фаолиятда физиологик таълимотлар билан чегараланиб қолмайди балки психологик ва ижтимоий психологик йўналишларни таҳлил қилишни талаб қилади. Функционал ҳолатлар терминини амалий психологик тадқиқотларда ўрганиш яқин чет эл психологиясида тахминан 40-50 йиллар олдин пайдо бўлди ва ҳозирги кунда экспериментал психологиянинг анъанавий ўрганиш объектига айланди. Жаҳон психологиясида эса бу ҳолатларни ўрганиш XIX аср охири ва XX аср бошларига тўғри келади. Бу йўналишдаги тадқиқотларни ўша даврнинг кўзга кўринган олимлари Ф. Галтон, Э.Крапелин, Г. Эббенгауз, А. Бине ва бошқалар тадқиқотчилар экспериментал психологиянинг бошланиш даврида ўргана бошлаган.

Ҳозирги замон психологик тадқиқотларида функционал ҳолатлар тушунчасини ўрганишнинг мазмуни ва мақсади қандай аҳамиятга эга эканлигини кўриб ўтадиган бўлсак бунда инсон функционал ҳолатлари маълум фаолиятда намоён бўладиган кўриниш деб қаралса бу ҳолатлар ташқи солиштириш билан чекланиб қолади. Лекин бу ҳолатларнинг асл маъноси ҳар қандай ҳолат субъектнинг у ёки бу фаолиятининг маҳсули бўлиб бунда у шахс сифатида шаклланади ва фаол равишда ўзига тегишли бўлган ҳолатларни

фаолият талабларига мос равишда шакллантиради ва ривожлантиради. Психологик тадқиқотларда функционал ҳолатларни таҳлил қилиш учун аввало психологик ҳолатларни кўриб ўтишга тўғри келади. Психик ҳолатлар мураккаб ва турли туман бўлиб етарлича мустаҳкам аммо психик кўринишларда ўзгарувчан ва вужудга келган вазиятларда инсон фаолиятини фаоллаштирувчи ёки сустлаштирувчи ҳолат ҳисобланади.

Инсоннинг функционал ҳолати унинг мақсадга қаратилган предметли фаолияти, мотивацияси ва фаолиятни амалга оширишдаги ҳулқ кўринишларининг ранг баранглиги билан асосланади. Психология фанида меҳнат фаолиятининг турига қараб функционал ҳолатларнинг турли хил класификацияси мавжуд.

Бажарилаётган фаолият турига қараб функционал ҳолатлар класификацияси:

1. Бажарилиши мумкин бўлган функционал ҳолатлар.
2. Бажарилиши мумкин бўлмаган функционал ҳолатлар.

Меҳнат фаолиятининг талабларига кўра функционал ҳолатлар класификацияси:

1. Функционал ҳолатларнинг “адекват мослашиши”
2. Функционал ҳолатларнинг “динамик мослаша олмаслиги”.

Меҳнат фаолиятини амалга оширувчи шахснинг соғломлик ҳолатига кўра:

1. Нормал функционал ҳолатлар.
2. Патологик функционал ҳолатлар.
3. Оралиқ функционал ҳолатлар.

Касбий фаолиятда функционал ҳолатларнинг класификациясидан ташқари уларнинг меҳнат жараёнида регуляция қилиниши ҳам жуда муҳим саналади. Психолог И.Ю. Мышкин функционал ҳолатларни регуляция қилишнинг олти гуруҳини таклиф қилади:

✚ Функционал ҳолатларда мотивация – фаолиятнинг қандай мақсадда бажарилишига қараб.

✚ Функционал ҳолатларнинг аниқланиш даражасига ва меҳнат фаолиятининг мазмунига кўра.

✚ Функционал ҳолатларнинг сенсор юкламалари ҳажмига кўра

✚ Функционал ҳолатларнинг дастлабки кўриниш даражасига кўра.

✚ Функционал ҳолатларнинг субъектнинг индивидуал хусусиятларига кўра.

✚ Функционал ҳолатларни регуляция қилиш гуруҳларига кўра.

Меҳнат ва муҳандислик психологиясида психик ҳолатларни регуляция қилишда, ҳамда инсоннинг меҳнат фаолиятида функционал ҳолатларни

бошқаришни ўрганишда Л.Г.Дикая ва Л.П.Примақ куйидаги методларни таклиф қилади;

✚ Рефлексологик методлар.

✚ Мусиқа орқали таъсир этиш усуллари.

✚ Психофармокологик воситалар ёрдамида инсон хулқини регуляция қилиш.

✚ Инсонларнинг суггестив ҳолатларини моделлаштириш.

✚ Релаксация машқлари.

Хулоса қилиб функционал ҳолатларни ўрганишда ҳар бир ҳолатни алоҳида кўриниш сифатида таҳлил қилиш ва организмнинг турли фаолият турларида намоён бўладиган функционал ҳолатларига алоҳида эътибор қаратиш керак. Шахснинг функционал ҳолати унинг мақсадга қаратилган предметли фаолияти, мотивацияси ва фаолиятни амалга оширишдаги хулқ кўринишларининг ранг баранглигига боғлиқлигини ҳисобга олиб касбий фаолиятни амалга оширишда ва унинг самарадорлик даражасини аниқлашда бу ҳолатларнинг ўрни муҳим эканлигига эътибор қаратилиши зарур.

ҲОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙҲАТИ: (REFERENCES)

1. Сергеев С.Ф . Инженерная психология и эргономика : Учебное пособие. М.: НИИ школьных технологий, 2008.176 с.
2. Фугелова, Т. А. Инженерная психология : учеб. пособие для вузов /- 2-е изд., испр. и доп. — М. : Издательство Юрайт, 2019. - 316 с.
3. Norimbetov T.B. Norimbetova N.T. Mehnat faoliyatida operatorning funksional holatini o'rganish Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (E)ISSN: 2181-1784 3(12), Dec., 2023 SJIF 2023 = 6.131 / ASI Factor = 1.7 www.oriens.uz
4. Норимбетов, Т.Б. Профессиональной стресс как фактор влияющее на формирование профессиональной деятельности // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (E)ISSN: 2023. №3.
5. Норимбетов, Т. Б., Норимбетова, Н.Т. Понятие учебной деятельности в младшем школьном возрасте // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (E)ISSN: 2022. №5-2.
6. Norimbetov, T. B., and D. S. Yusupov. "The Concept of "Sex" and "Gender" in Psychology." International Journal on Integrated Education, vol. 4, no. 9, 2021, pp. 77-80, doi:10.31149/ijie.v4i9.2152.
7. Норимбетов, Т.Б., Норимбетова, Н.Т. Зардуштийликнинг муқаддас китоби “авесто” даги асосий ғоялар // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (E)ISSN: 2023. №3.
8. T.B. Norimbetov, N.T.Norimbetova. Ta'lim jarayonida talabalarda kommunikativ, tashkilotchilik qobiliyatlari va muloqatning kasbiy motivatsiyalar shakillanishiga ta'sirini o'rganish // ORIENSS. 2021. №4.
9. Т. Б. Норимбетов, Н.Т.Норимбетова. Влияние учебных действий к мыслительным действиям младших школьников в учебной деятельности // ORIENSS. 2021. №3.

A COMPARATIVE ANALYSIS OF INTERNATIONAL ENGLISH LANGUAGE EXAMS AND THEIR IMPACT ON ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Tilavova Malika Mamaraimovna

Teacher of English

Language Theory and Practice Department,
Jizzakh State Pedagogical University

ABSTRACT

In this scientific article provides an overview and comparative analysis of the types of international English language tests and their impact on English language teaching. International English language tests such as TOEFL, IELTS and Cambridge English Language Tests have a significant impact on English language teaching, as highlighted in this article. The fact that these exams serve as a standardized assessment of students' language proficiency and are widely accepted by educational institutions, employers, and immigration authorities around the world is detailed in this article.

Keywords: International exams, TOEFL, IELTS, Cambridge English exams, Educational Testing Service (ETS), British Council, IDP, (PET), Cambridge English, FCE, CAE, CPE, PET, test-specific skills, curriculum.

International English language proficiency exams have become an integral part of English language teaching programs worldwide. These exams not only provide a standardized assessment of learners' language skills but also influence teaching practices and curriculum development. This thesis aims to explore the impact of international exams on English language teaching, focusing on their influence on curriculum design, teaching methodologies, and learner motivation. International exams, such as the TOEFL, IELTS, and Cambridge English exams, often serve as a benchmark for curriculum design in English language teaching programs. These exams provide a clear set of language proficiency standards that guide educators in selecting appropriate learning objectives and materials. Curriculum designers often align their programs with the exam requirements, ensuring that learners are adequately prepared to meet the assessment criteria.

International English language exams play a crucial role in assessing learners' English language proficiency and are widely recognized and accepted by educational institutions, employers, and immigration authorities worldwide. This thesis aims to provide a comprehensive analysis of three prominent international English language

exams: TOEFL, IELTS, and Cambridge English Exams. By examining their format, content, scoring systems, and purposes, this study seeks to shed light on the similarities and differences between these exams and their implications for test takers.

1. The TOEFL (Test of English as a Foreign Language):

The TOEFL is administered by the Educational Testing Service (ETS) and is primarily used for academic purposes, such as admission to English-speaking universities. It assesses the test takers' ability to understand and use English in an academic context. The exam consists of four sections: Reading, Listening, Speaking, and Writing. It is conducted entirely online and uses computerized adaptive testing for the Reading and Listening sections. The TOEFL is scored on a scale of 0-120.

2. The IELTS (International English Language Testing System):

The IELTS, jointly managed by the British Council, IDP: IELTS Australia, and Cambridge Assessment English, is accepted by academic institutions, employers, and immigration authorities. It assesses the test takers' ability to communicate effectively in English across all four language skills: Listening, Reading, Writing, and Speaking. The IELTS offers two versions: Academic and General Training. The Academic version is primarily for university admission, while the General Training version is for immigration and work purposes. The IELTS is scored on a 9-band scale.

3. The Cambridge English Exams:

The Cambridge English Exams, developed by Cambridge Assessment English, include a range of exams catering to different proficiency levels and purposes. The most well-known exams are the Cambridge English: Preliminary (PET), Cambridge English: First (FCE), Cambridge English: Advanced (CAE), and Cambridge English: Proficiency (CPE). These exams assess the test takers' language skills across all four areas: Reading, Writing, Listening, and Speaking. They are widely recognized by educational institutions and employers globally. The exams are scored on a scale from A to C, with C indicating the highest level of proficiency.

While all three exams assess English language proficiency, there are notable differences in their format, content, and scoring systems. The TOEFL and IELTS are more focused on academic contexts, whereas the Cambridge English Exams cover a broader range of proficiency levels and purposes. The TOEFL employs computerized adaptive testing, while the IELTS and Cambridge exams are conducted in a traditional pen-and-paper format. Additionally, each exam has its own scoring system, which may vary in terms of band levels or numerical scores.

International exams have a significant impact on teaching methodologies employed in English language classrooms. Educators often incorporate exam-oriented activities and strategies to familiarize learners with the exam format and requirements. This includes teaching specific test-taking skills, such as time management, effective

reading strategies, and writing techniques. While this exam-focused approach can enhance learners' performance on the exams, it is crucial to strike a balance between exam preparation and the development of broader language skills.

The influence of international exams on English language teaching has both positive and negative implications. On the one hand, these exams provide a standardized assessment and promote a global understanding of language proficiency. They also foster a sense of competitiveness and accountability among learners. On the other hand, the exam-driven approach may limit the scope of language learning, as it often prioritizes test-specific skills over real-life communication and creativity.

The TOEFL, IELTS, and Cambridge English Exams are internationally recognized assessments of English language proficiency. Understanding the similarities and differences between these exams is crucial for test takers, educational institutions, and employers. By considering the format, content, scoring systems, and purposes of these exams, stakeholders can make informed decisions regarding which exam best suits their needs and goals. These proficiency exams significantly impact English language teaching, influencing curriculum design, teaching methodologies, and learner motivation. While these exams provide a standardized assessment and clear language proficiency standards, it is essential to strike a balance between exam preparation and the broader goals of language learning. Educators should consider the positive aspects of these exams while also promoting a comprehensive and communicative approach to English language teaching.

REFERENCES:

1. Tilavova, M. (2021). The Impact Of Motivation In Learning Foreign Languages. Журнал иностранных языков и лингвистики, 4(9).
2. Tilavova, M. M. (2022). THEORETICAL GRAMMAR OF ENGLISH AND THE MAIN DOMAINS OF LANGUAGE IN IT. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 2022(1), 320-330.
3. Tilavova, M. (2021). РОЛЬ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА. Журнал иностранных языков и лингвистики, 4(9).
4. Tilavova, M. (2021). Variability Of Phraseological Units In English And Semantic Problems In Translation. Журнал иностранных языков и лингвистики, 4(9).
5. Tilavova, M. (2021). The importance of learning a second language and its benefits for the individual. Журнал иностранных языков и лингвистики, 4(9).
6. Tilavova, M. (2021). INVERSION IS A BRIDGE TO THE WONDERS OF THE LANGUAGE WORLD. Журнал иностранных языков и лингвистики, 2(3).
7. Tilavova, M. (2020). Language is a bridge to the wonders of the world. Журнал дошкольного образования, (1).

8. Mamaraimovna, T. M. (2022, January). THE ROLE OF MODERN UZBEK WOMEN IN THE PROSPERITY OF THE MOTHERLAND. In Conference Zone (pp. 226-230).
9. Saporbayevich, A. O., & Mamaraimovna, T. M. (2022). THE STRUCTURAL FEATURES OF WORDS RELATED TO EDUCATION IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. O‘ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(14), 123-128.
10. Saporbayevich, A. O., & Mamaraimovna, T. M., Abdug‘appor o‘g‘li, A.N. (2022). [THE USE OF LEXICAL UNITS RELATED TO EDUCATION IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES](#). JOURNAL OF NORTHEASTERN UNIVERSITY, 25(04), 1383-1397.
11. Saporbayevich, A. O., & Mamaraimovna, T. M. (2022). [NEOLOGISMS AS A LINGUISTIC UNIT AND THE INTERPRETATION OF SUCH WORDS THAT ENTERED THE UZBEK LANGUAGE](#). Xorijiy tilni ikkinchi til sifatida o‘qitish va o‘rganishdagi muammo va yechimlar , 230-233.
12. Saporbayevich, A. O., & Mamaraimovna, T. M. (2022). [THE ROLE OF THE VOCABULARY MAGNITUDE OF THE LANGUAGE IN THE STUDY OF EDUCATIONAL LEXICAL UNITS IN UZBEK AND ENGLISH](#). Xorijiy tilni ikkinchi til sifatida o‘qitish va o‘rganishdagi muammo va yechimlar , 227-229.
13. Saporbayevich, A. O., & Mamaraimovna, T. M. (2022). [Using educational idioms in English and they are a bright way to get to know the lives of native speakers](#). NAMANGAN INSTITUTE OF ENGINEERING AND TECHNOLOGY, 17-20
14. Tilavova, M. (2021). THE USE OF THE INVERSION IN THE LITERARY CONTEXT. Turkish Journal of Physiotherapy and Rehabilitation, 32(3), 35460-35471.
15. Tilavova, M. M. (2022). [EFFECTIVENESS OF STATE YOUTH POLICY IN OUR COUNTRY](#). Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 2022(1), 277-286.
16. Tilavova, M. M. (2022). [NATURE OF SEMANTIC CHANGE: LINGUISTIC METAPHOR AND LINGUISTIC METONYMY](#). INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE THE 3RD INTERNATIONAL CONFERENCE ON XXI CENTURY SKILLS IN LANGUAGE TEACHING AND LEARNING, 131-133.
17. Tilavova, M. M. (2022). [LEXICOGRAPHY IS AS A BASIS OF LINGUISTIC INTERPRETATION](#). INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE THE 3RD INTERNATIONAL CONFERENCE ON XXI CENTURY SKILLS IN LANGUAGE TEACHING AND LEARNING, 153-155.
18. Tilavova, M. (2021). [Innovative Technologies Are the Demand of the Modern Era and the Path to the Door of Success](#). International Journal of Trend in Scientific Research and Development, 6(1), 1410-1412.

19. Tilavova, M. (2021). [ZAMONAVIY INGLIZ TILIDA SIFAT SO'Z TURKUMI](#). INTERNATIONAL SCIENTIFIC – ONLINE CONFERENCE ON INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 10(11), 60-62.
20. Tilavova, M. (2020). The Power Of The Mysterious Inversion In Literary Books. THE AMERICAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE AND EDUCATION INNOVATIONS, 2(11) 592-598.
21. Saporbayevich, A. O., & Mamaraimovna, T. M. (2023). SEMASIOLOGY IS THE WORLD OF MEANING OF WORDS AND PHRASES. MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INOVATIVE RESEARCH, 1(11), 81-85.
22. Xolmurod o'g'li, M. A., & Mamaraimovna, T. M. (2022). THE ROLE AND DISTINCTIVE FEATURES OF UZBEK TERMINOLOGY IN LINGUISTICS. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIIY TADQIQOTLAR JURNALI, 3(14), 120-127.
23. Tilavova, M. (2020). TIL- DUNYO MO'JIZALARINI O'RGANISHGA ELTUVCHI KO'PRIK. НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ: ВЫЗОВЫ XXI ВЕКА, 11(4), 71-75.
24. Tilavova, M. (2021). HOW TO AVOID PLAGIARISM. ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ, 19(3), 1044-1048.
25. Pulatova, H. (2023). COMMUNICATIVE APPROACH IN LANGUAGE TEACHING. JOURNAL OF LANGUAGE AND LINGUISTICS, 6(5).
26. Pulatova, H. (2023). COMMUNICATIVE COMPETENCE IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING. Innovative Development in Educational Activities, 2(23).
27. Pulatova, H. (2023). A COMMUNICATIVE TEACHING APPROACH FOR LANGUAGE. PEDAGOG, 6(12).
28. Pulatova, H. (2022). THEORETICAL-PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF INFORMATION-COMMUNICATIVE COMPETENCE DEVELOPMENT IN FUTURE ENGLISH LANGUAGE TEACHERS. Журнал иностранных языков и лингвистики, 6(6).

SYNTHESIS AND STUDY OF THE PROPERTIES OF BIS-CARBAMATE MEE-2 AND ITS DERIVATIVES

Eldor Mashaev

Senior lecturer of the Tashkent Institute of Chemical Technology

Utkirbek Azamatov

Senior lecturer of the Tashkent Institute of Chemical Technology

Sherbek Jo‘raqulov

Trainee teacher of the Tashkent Institute of Chemical Technology

ABSTRACT

This scientific work discusses synthesis methods and development of waste-free, energy-saving, environmentally friendly and resource-saving technology for the production of N, N'-hexamethylene bis [(m-cresol)-carbamate], i.e. MEE-2 and its derivatives. And also, the study of the N-H center of the MEE-2 molecule where the chemical transformation occurs according to the mechanism of S_N nucleophilic addition. As a result, a new, previously little studied area of chemistry of bis-carbamate compounds based on cresol and hexamethylene diisocyanate has emerged.

Keywords: Bis-carbamate, virtual, screening, structure, simulation, activity, biological, pharm, therapeutic, agriculture.

INTRODUCTION

Carbamates, or urethanes, are organic compounds derived from carbamic acid (carbonic acid amide). Carbamates and bis-carbamates are used in many industries: agriculture, medicine, technology, chemistry, fuel industry, rubber industry, pharmaceuticals, petrochemical industry, and on their basis a variety of drugs are obtained for the needs of the national economy.

Recent studies of carbamate and bis-carbamate derivatives carried out at the present time are motivated not only by theoretical, but also by practical needs. From this point of view, carbamate derivatives are of undoubted interest as substances with various biological activities. They are widely used; in agriculture they are used as bactericides, herbicides, fungicides, insecticides, growth stimulants, and many others [1-4]. Of particular interest is the use of these compounds in medicine as antiviral, antitumor, anti-inflammatory, antidiabetic, antiarrhythmic, vasodilator and other pharmaceuticals [5-8]. Syntheses of new compounds based on derivatives of

replacement cresols and isocyanates, as well as their practical application, have broad prospects in solving priority development problems, primarily in the petrochemical industry for the production of various chemicals, reagents, new drugs for the needs of the entire national economy and the growth of the well-being of the people of the Republic of Uzbekistan [9-13]. The chemistry, mechanism, technology and properties of bis-alkylphenol-carbamate derivatives attract the attention of the world's oil and gas workers, petrochemical synthesis specialists, organic researchers, chemists, technologists and pharmacists searching for new promising substances. Also, a number of international and domestic scientific works are devoted to this area [14-18]. Nevertheless, there is still no information in the world literature about the development of the synthesis of N,N'-hexamethylene bis-[(meta-cresol)-carbamates] i.e. MEE-2 and its derivatives.

The purpose of this research work is the development of theoretical and applied aspects of the nucleophilic addition of derivatives, the search and development of technology for the synthesis of waste-free, energy-saving, highly efficient and low-toxic methods for the synthesis and production of MEE-2 bis-carbamate compounds and its derivatives. Previously, the authors of this article synthesized bis-carbamates of the MEE-1 series and its derivatives. The mechanisms and parameters influencing the reactions were studied. Some of them were introduced into the chemical, petrochemical and agricultural industries [19-24].

MATERIALS AND METHODS

Synthesis of N,N'-hexamethylene bis-[(m-cresol)-carbamate] i.e. MEE-2: In a three-neck flask equipped with a reflux condenser, a thermometer, and a stirrer, place 7.70 g (0.02 mol) of meta-cresol, add 30 ml of triethylamine (TEA), 60 ml of dimethylformamide (DMF), add drops at a temperature of 40-42 °C with stirring 2.6 ml hexamethylene diisocyanate (HMDI) dissolved in 8 ml DMF. The reaction mixture is stirred for 3 hours at a reaction mixture temperature of 45-48°C. After the time has passed, the contents of the flask are transferred to a glass and water is added. The deposited precipitate is washed with those. After drying, a colorless powder is obtained with a yield of 9.6 g (93.7% of theoretical). $T_{\text{melt}} = 201-202^{\circ}\text{C}$; $R_f = 0.74$; $M_M = 468.64$; Found, %: C – 71.74; H – 8.51; N – 5.98; Calculated, %: C – 71.76; H – 8.60; N – 5.97.

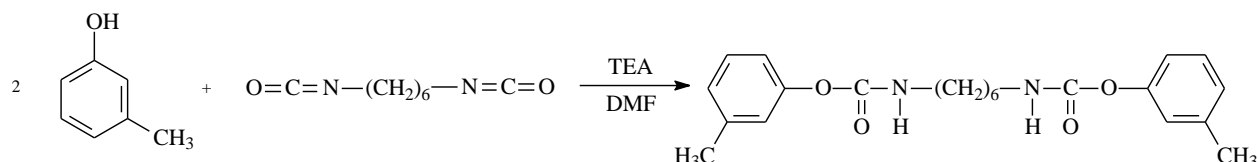
Synthesis of N,N'-dichloro-N,N'-hexamethylene bis-[(m-cresol)-carbamate] i.e. MEE-2g: In a three-neck flask equipped with a reflux condenser with a calcium chloride tube, a stirrer, and a thermometer, place 3.85 g (0.01 mol) of N,N'-hexamethylene bis-(m-cresol)-carbamate, 55 ml of CCl_4 , 25 g of wet alumina and add 60 g of calcium hypochlorite drop by drop at a temperature of 40 degrees, then the reaction mass is left for 32 hours, the residue is filtered off, washed with ether, alcohol and dried. Product yield – 4.37 g (96.6% of theoretical); $T_{\text{melt}} = 91-92^{\circ}\text{C}$; $R_f = 0.69$;

Found, %: C – 58.17; H – 5.66; N – 6.06; Cl – 15.47; Calculated, %: C – 58.28; H – 5.77; N – 6.18; Cl – 15.64.

Synthesis of N,N'-dinitroso-N,N'-hexamethylene bis-[(m-cresol)-carbamate] i.e. MEE-2a: 3.85 g (0.01 mol) of N,N'-hexamethylene bis-[(m-cresol)-carbamate], dissolved in 100 ml of formic acid, is placed in a three-neck flask equipped with a reflux condenser, a thermometer, and a stirrer. With constant stirring at a temperature of 0–5°C, add 0.5 g of sodium nitrite (in excess) in portions over 4.0 hours. After the reaction is completed, the contents are poured into a liter jar, 250 mg of cold water is added, and a precipitate begins to form. The precipitate is filtered off, washed with benzene and dried. The identity of N,N'-dinitroso-N,N'-hexamethylene bis-[(m-cresol)-carbamate] was determined by thin layer chromatography (TLC) on Silifol plates. Yield of compound – 4.13 g (93.4% of theoretical); $T_{\text{melt}} = 235^{\circ}\text{C}$ (decomposed); $R_f = 0.69$; $M_M = 442.46$; Found, %: C – 59.59; H – 5.87; N – 12.53; Calculated, %: C – 59.72; H – 5.92; N – 12.66.

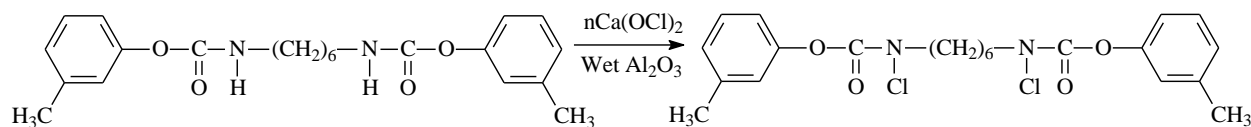
RESULTS AND DISCUSSIONS

New derivatives of N,N'-hexamethylene bis-(m-cresol)-carbamate were obtained by reacting meta-cresol with hexamethylene diisocyanate. Cost-effective, waste-free, energy-saving synthesis was carried out according to the following scheme:

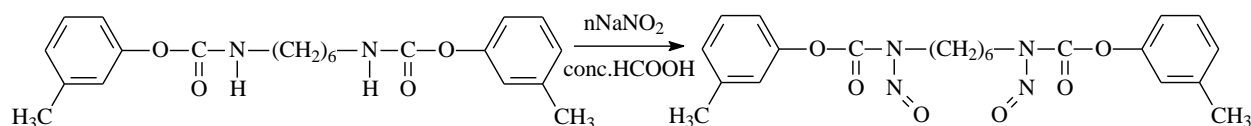
The reaction is carried out in a medium of dimethylformamide and the organic base triethylamine at room temperature for 4 hours. The high density, selectivity and easy mobility of the electron cloud of the group $\text{N}=\text{C}=\text{O}$ determine its high reactivity. The product yield was 94.6% as expected and compounds were obtained in good yields by the A_N reaction mechanism. Purification of compound MEE-2 was carried out using preparative thin-layer chromatography (TLC) on Al_2O_3 in the system ($\text{HCOOH}:\text{CH}_3\text{COCH}_3:\text{CHCl}_3 = 0.5:5.0:0.5$).

Derivatives of N,N'-hexamethylene bis-[(m-cresol)-carbamate] are the most valuable raw materials for the further synthesis of various biologically active compounds used in technology and agriculture, and also have a high reaction center of the N-H group for carrying out the reaction nucleophilic and electrophilic substitutions. We have developed an effective method for the implementation of N,N'-dichlorinated m-cresol-carbamate derivatives with calcium hypochlorite on wet alumina:

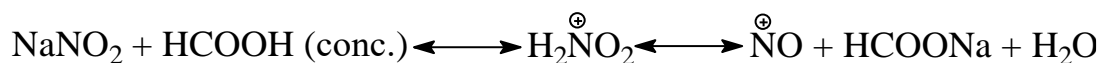
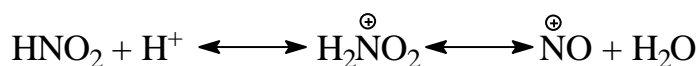

To prove the structure of the N,N'-dichloro-substituted product, elemental analysis was carried out using silver salts (AgNO₃ solution).

During N-dinitrosation, retention reacts with nitrogen atoms directly associated with the polyethylene –(CH₂)– chain. As a result of the reaction of N,N'-dinitrosation, N,N'-hexamethylene bis-[(m-cresol)-carbamate] with NaNO₂ (in excess) in 98% HCOOH at a temperature of 0-5°C, N,N'-dinitrosated N,N'-hexamethylene bis-[(m-cresol)-carbamate] with a yield of 89.7% N,N'-dinitrosated occurs via the electrophilic substitution (S_E) mechanism:

The attacking agent is the nitrozone ion – NO. Since nitrous acid, which is the most common nitrosating agent, does not exist in free form, sodium nitrite and a strong acid (HCOOH) are used to carry out the process; the resulting nitrous acid, by adding a proton, generates an ion - NO:

N,N'-dinitrosation is carried out while cooling the reaction mixture. Increasing the temperature is undesirable since it reduces the yield of the target product and sometimes affects the direction of the reaction.

Conclusion. Thus, in this research work, a waste-free, energy-saving, highly efficient and low-toxic method for the synthesis and production of bis-carbamate compounds MEE-2 and its derivatives with high yield has been developed. It is necessary to continue research into these results of studying physicochemical properties and find promising directions for their application.

REFERENCES:

1. Vale A, Lotti M. Organophosphorus and carbamate insecticide poisoning. *Handb Clin Neurol.* 2015;131:149-68.
2. Patil, B. S.; Vasanthakumar, G. R.; Suresh Babu, V. V. Isocyanates of N alpha-[(9-fluorenylmethyl)oxy]carbonyl amino acids: synthesis, isolation, characterization, and application to the efficient synthesis of urea peptidomimetics *J. Org. Chem.* 2003, 68, 7274– 7280.
3. Махсумов Абдухамид Гафурович, Мухиддинов Баходир Фахриддинович, Машаев Элдор Эргашвой Угли, Исмаилов Бобурбек Махмуджанович and Абсалямова Гулноза Маматкуловна. "Квантово-химические расчёты молекулы МЭЭ-1" *Universum: химия и биология*, no. 1(115), 2023, pp. 12-17. DOI - 10.32743/UniChem.2024.115.1.16595
4. E. Mashaev, A. Makhsumov, Bahodir Fakhriddinov, and F. Khudoyberdiev, "Study of the biological activities of bis-carbamates of the MEE series for the agricultural industry", *ERUS*, vol. 2, no. 16, pp. 803–807, Dec. 2023.
5. Tarzia, G.; Duranti, A.; Tontini, A.; Piersanti, G.; Mor, M.; Rivara, S.; Plazzi, P. V.; Park, C.; Kathuria, S.; Piomelli, D. Design, synthesis, and structure–activity relationships of alkylcarbamic acid aryl esters, a new class of fatty acid amide hydrolase inhibitors *J. Med. Chem.* 2003, 46, 2352– 2360.
6. Sureshbabu, V. V.; Patil, B. S.; Venkataramanarao, R. Preparation, isolation, and characterization of Nalpha-Fmoc-peptide isocyanates: solution synthesis of oligo-alpha-peptidyl ureas *J. Org. Chem.* 2006, 71, 7697– 7705.
7. Махсумов Абдухамид Гафурович, Мухиддинов Баходир Фахриддинович, Машаев Элдор Эргашвой Угли, Исмаилов Бобурбек Махмуджанович and Хакимова Гузал Рахматовна. "Определение оптимальных условий синтеза путем математического моделирования синтеза МЭЭ-1" *Universum: химия и биология*, no. 1(115), 2023, pp. 5-11. DOI - 10.32743/UniChem.2024.115.1.16555
8. Махсумов Абдухамид Гафурович, Мухиддинов Баходир Фахриддинович, Машаев Элдор Эргашвой Угли, Абсалямова Гулноза Маматкуловна and Исмаилов Бобурбек Махмуджанович. "Изучение острой токсичности субстанции МЭЭ-2" *Universum: химия и биология*, no. 1(115), 2023, pp. 32-35. DOI - 10.32743/UniChem.2024.115.1.16584
9. Gupte, S. P.; Shivarkar, A. B.; Chaudhari, R. V. Carbamate synthesis by solid-base catalyzed reaction of disubstituted ureas and carbonates *Chem. Commun.* 2001, 2620– 2621.
10. Cox, C.; Lectka, T. Solvent effects on the barrier to rotation in carbamates *J. Org. Chem.* 1998, 63, 2426– 2427.
11. Махсумов Абдухамид Гафурович, Мухиддинов Баходир Фахриддинович, Машаев Элдор Эргашвой Угли, Исмаилов Бобурбек Махмуджанович and Шапатов Феруз Утаганович. "Исследование in vitro антигельминтной активности карбаматов серии МЭЭ-1,2,3" *Universum: химия и биология*, no. 1(115), 2023, pp. 57-60. DOI - 10.32743/UniChem.2024.115.1.16502

12. Eldor Mashaev, Abduhamid Makhsumov, Obidjon Kodirov, Feruz Shapatov, "Dependence of click chemistry in the synthesis of bis-carbamates of the MEE series", *ReFocus*, vol.2, no.12, pp. 8–11, Dec. 2023. DOI: 10.5281/zenodo.10406358
13. Машаев Элдор, Махсумов Абдухамид, and Икрамов Абдувахоб. "Динитрозирование бис-карбамата МЭЭ-1". *Лучшие интеллектуальные исследования*, vol. 35, no. 2, Dec. 2023, pp. 99-104.
14. Rablen, P. R. Computational analysis of the solvent effect on the barrier to rotation about the conjugated C–N bond in methyl N,N-dimethylcarbamate *J. Org. Chem.* 2000, 65, 7930– 7937.
15. Wiberg, K. B.; Bailey, W. F. Dipole-stabilized carbanions: a computational study of N-methylformamide anion and methyl N-methylcarbamate anion *J. Org. Chem.* 2002, 67, 5365– 5368.
16. Махсумов Абдухамид Гафурович, Мухиддинов Баходир Фахриддинович, Машаев Элдор Эргашвой Угли, Исмаилов Бобурбек Махмуджанович and Хакимова Гузал Рахматовна. "In silico, in vitro изучение биологических активностей препаратов серии МЭЭ-1,2,3" *Universum: химия и биология*, no. 1(115), 2023, pp. 52-56. DOI - 10.32743/UniChem.2024.115.1.16531
17. Mashaev, Eldor, Makhsumov, Abduhamid , and Shapatov, Feruz . "Elemental analysis of bis-carbamate MEE-1" *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, vol. 3, no. 12, 2023, pp. 421-426.
18. Машаев Элдор, Махсумов Абдухамид, and Максумова Ойгура. "Диизопропилирование динатрий замещённого бис-карбамата". *Лучшие интеллектуальные исследования*, vol. 35, no. 2, Dec. 2023, pp. 105-110.
19. Deetz, M. J.; Forbes, C. C.; Jonas, M.; Malerich, J. P.; Smith, B. D.; Wiest, O. Unusually low barrier to carbamate C–N rotation *J. Org. Chem.* 2002, 67, 3949– 3952.
20. Waldman, T. E.; Mcghee, W. D. Isocyanates from primary amines and carbon-dioxide—dehydration of carbamate anions *J. Chem. Soc., Chem. Commun.* 1994, 957– 958.
21. Машаев Элдор, Махсумов Абдухамид, and Пулатов Хайрулла. "Дихлорирование бис-карбамата МЭЭ-1". *Лучшие интеллектуальные исследования*, vol. 12, no. 1, Dec. 2023, pp. 111-116.
22. Eldor Mashaev, Abduhamid Makhsumov, Odil Ziyadullaev, Guzal Otamukhamedova. "Studying the structure of bis-carbamate of the MEE series by IR spectral analysis method" *Science and innovation*, vol. 3, no. 1, 2024, pp. 85-90. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10511127>
23. Eldor Mashaev, Abduhamid Makhsumov, & Akhmadali Khudoyberdiev. (2024). Study of the synthesis of bis-carbamate of the MEE series and study of brutto inhibitory activity. *Journal of science-innovative research in Uzbekistan*, 2(1), pp. 318–324. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10521571>
24. Yoshida, M.; Hara, N.; Okuyama, S. Catalytic production of urethanes from amines and alkyl halides in supercritical carbon dioxide *Chem. Commun.* 2000, 151– 152.

KASBGA YO‘NALTIRILGAN O‘QITISH TEXNOLOGIYASI ORQALI UMUMMADANIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH

Kuchkarov Bahodir Tashmurodovich
O‘R QK Akademiyasi katta o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Maqolada kasbga yo‘naltirilgan o‘qitish texnologiyasi orqali umummadaniy kompetensiyalarni shakllantirish mazmuni asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: kompetentlik, kasb, o‘qitish, tadqiqot, jarayon, model, texnologiya, muassasa, faoliyat.

АННОТАЦИЯ

В статье обосновано содержание формирования общекультурных компетенций через технологию профессионально ориентационного обучения.

Ключевые слова: компетентность, профессия, обучение, исследование, процесс, модель, технология, учреждение, деятельность.

ABSTRACT

The article substantiates the content of the formation of general cultural competencies through the technology of career guidance training.

Keywords: competence, profession, training, research, process, model, technology, institution, activity.

“Muallim bilimli, aqlli, adolatli, o‘zida butun yuksak fazilatlarni mujassamlashtirgan bo‘lishi kerak. O‘zini nomunosib tutgan odam hech vaqt bolalarga bilim va odob bera olmaydi”.

Abdurahmon Jomiy

Jahon harbiy ta‘lim tizimida siyosiy vaziyatlarning o‘zgarishi harbiy kadrlar tayyorlashga bo‘lgan talablarning oshirilganini inobatga olgan holda harbiy ta‘limning milliy tizimini sifat jihatidan rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlarini amaliyotga tatbiq etishining takomillashgan texnologiyalari ishlab chiqilmoqda. Harbiy xizmatchilarni pedagogik tayyorlash nazariyasi va amaliyotini rivojlantirish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlari asosida, Rossiya, Fransiya, Buyuk Britaniya, AQSh va boshqa rivojlangan mamlakatlarida oliy harbiy ta‘lim muassasalari kursantlarini tayyorlash bo‘yicha yirik loyihalarni amalga oshirish bo‘yicha tashkiliy ishlar olib borilmoqda.

Jahon ta'lim va ilmiy-tadqiqot muassasalarida harbiy xizmatchilarning umummadaniy kompetentlikni rivojlantirishi, harbiy xizmatchilarning kasbiy kompetensiyasining integral modelini ishlab chiqish, Evropa ta'lim darajasiga mos keladigan vakolatlar va malakalarni konseptual asoslash bo'yicha ilmiy tadqiqotlar yaratish bo'yicha ham borilmoqda. Shu bilan birga "umummadaniy kompetentlik" tushunchasini ochib beradigan ilmiy tadqiqotlar, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini shakllantirish jarayonida pedagogik sharoitlarni takomillashtirish, ta'lim muhitida normativ, moddiy, texnik va axborot bazasini yaratish bo'yicha ham ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda.

Bo'lajak harbiy ofitserlarida umummadaniy kompetentsiyalarni shakllantirish bu O'zbekiston Respublikasi oliy harbiy ta'lim muassasalarida professor-o'qituvchilar va kursantlar o'rtasidagi pedagogik o'zaro munosabatlarning maqsadli uyushgan jarayoni bo'lib, bu jarayonning maqsadi shaxsiy fazilatlarini, motivatsion omillar va qobiliyatlarni yaratish va rivojlantirish, o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini tarbiyalashda faollikni ta'minlash, kelajakda kasbiy faoliyatda ijtimoiy aloqalar va hamkorlikning samaradorligi hamda ushbu jarayonda kasbiy kompetentsiyalarni shakllantirish uchun asos bo'ladi. Ushbu jarayon O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi ta'lim tashkilotlarida kompetensiyaga asoslangan yondashuvni amalga oshirishning samarali va maqsadli shartidir. Ushbu tadqiqotning maqsadi va vazifalarini hisobga olgan holda, O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi ta'lim tashkilotlarida bo'lajak harbiy ofitserlar o'rtasida kasbiy yo'naltirilgan o'qitish texnologiyasi yordamida umumiy madaniy kompetentsiyalarni shakllantirishning nazariy modeli ishlab chiqildi. Ushbu model didaktik tizim bo'lib, uning ishlash maqsadi O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi oliy harbiy ta'lim muassasalarida kursantlarini tayyorlash yo'nalishi bo'yicha davlat ta'lim standarti talablariga muvofiq ushbu turdagi kompetentsiyalarni shakllantirish hamda pedagogik faoliyatning mazmuni, shakllari, usullari va vositalarini aniqlash va chet tilini o'qitishda uning natijalarini nazorat qilish bo'yicha yondashuvlarini ilmiy asoslashdir. Model kelajakdagi harbiy ofitserlarida umummadaniy kompetentsiyalarni shakllantirishning maqsadli pedagogik jarayonining nazariy g'oyasini, ushbu jarayon elementlarining tizim sifatida tuzilishini, ular o'rtasidagi munosabatlarning xususiyatini aks ettiradi va model nomida aks ettirilgan umumiy didaktik maqsadga erishish uchun o'zaro bog'liqlik va o'zaro bog'liqlikda joylashgan maqsadli, mazmunli, texnologik, mezon-baholash va samarali bloklarni o'z ichiga oladi.

Maqsadli blokda jamiyatning ijtimoiy buyurtmasi va davlat ta'lim standartining "huquqni muhofaza qilish" yo'nalishi bo'yicha o'quv jarayonining natijasi sifatida umummadaniy kompetensiyalar ro'yxatiga qo'yiladigan talablari va ijtimoiy-gumanitar fanlar, xorijiy tillarni o'qitishning professional yo'naltirilgan texnologiyasining xususiyatlarini oldindan belgilab beradigan maqsad va vazifalar

ko'rsatilgan. Ushbu blok professor-o'qituvchilarni kelajakdagi mutaxassislikning kompetensiyaviy modeliga yo'naltiradi.

Tarkib bloki o'quv fanining maqsadi va vazifalariga muvofiq maxsus shakllangan bilimlar tizimini birlashtiradi va ijtimoiy-gumanitar fanlar, xorijiy til bo'yicha ta'lim mashg'ulotlarida umummadaniy kompetensiyalarni samarali shakllantirishni ta'minlaydigan tarkibiy qismlarni amalga oshirishni o'z ichiga oladi. Bularga motivatsion, kognitiv, kommunikativ-faoliyat va reflektiv komponentlar kiradi.

Texnologik blok bu professor-o'qituvchi va kursnat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni o'z ichiga oladi. U bo'lajak harbiy ofitserlarda umummadaniy kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan kasbiy yo'naltirilgan o'qitish texnologiyasini amalga oshirishda o'quv jarayonini pedagogik qo'llab-quvvatlashning o'ziga xos xususiyatlarini bosqichma-bosqich ochib beradi. Kasbiy yo'naltirilgan o'qitish texnologiyasini amalga oshirishning dastlabki bosqichida o'quv intizomi doirasida umummadaniy kompetensiyalarni shakllantirish maqsadida ijtimoiy-gumanitar fanlar, xorijiy tillar bo'yicha bilimlarni qayd etish va to'plash bo'yicha ishlar olib boriladi.

Kasbiy yo'naltirilgan o'qitish texnologiyasi orqali umummadaniy kompetensiyalarni shakllantirishning asosiy bosqichida asosiy e'tibor o'quv intizomi doirasidagi ma'lumotlarga qaratiladi, bu uning kelajakdagi kasbiy faoliyatining muvaffaqiyati uchun ahamiyatini anglashga yordam beradi, shuningdek harbiy ofitserlik kasbining qadriyatlarga xos-semantik mazmunini o'zlashtirishga yordam beradi.

Uchinchi, yakuniy bosqichda pedagogik harakatlar bo'lajak harbiy ofitserning o'zini o'zi tarbiyalashi, o'zini rivojlantirish va ijodiy o'sishini rag'batlantirishga qaratiladi. Shunday qilib, kompleksda o'quv jarayonida kasbiy yo'naltirilgan o'qitish texnologiyasini izchil amalga oshirish kelajakdagi harbiy ofitserlarida xorijiy tillar, ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishda umummadaniy kompetensiyalarni shakllantirishni ta'minlaydi.

Mezon-baholash bloki kelajakdagi harbiy ofitserlarida baholash mezonlari, baholash ko'rsatkichlari va umumiy madaniy kompetensiyalarni shakllantirish darajalarining xususiyatlarini birlashtiradi. Bo'lajak harbiy ofitserlarda umummadaniy kompetensiyalarning shakllanishini baholash uchun mezon-baholash apparati motivatsion, kognitiv, kommunikativ-faoliyat va aks ettiruvchi mezonlarni o'z ichiga oladi, ularning har biri ko'rsatkichlar tizimida namoyon bo'ladi. Bo'lajak harbiy ofitserlarda umumiy madaniy kompetensiyalarning shakllanishini baholash maxsus yarim tarkibiy qismlarga ega kompetensiyalarni baholash kartalari asosida amalga oshiriladi va past, o'rta va yuqori darajalarni o'z ichiga oladi. Nazariy modelning samaradorlikni aniqlash bloki kasbiy yo'naltirilgan o'qitish texnologiyasi orqali

shakllangan pedagogik amaliyotda modelni amalga oshirish natijasining aksi sifatida kompetensiyalarni shakllantirish darajalarining empirik ahamiyatini o'z ichiga oladi. Ushbu tarkibiy qismlarning har birining mazmuni kasbiy yo'naltirilgan o'qitish texnologiyasining modeli va amalga oshirilishiga muvofiq ishning har qanday bosqichida pedagogik faoliyat shakllari va usullarini diagnostika qilish va o'z vaqtida sozlash imkoniyatini beradi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy talablarga javob beradigan ofitser-kadrlarni tayyorlash masalalarini hal qilish harbiy xizmatchilarda funksional majburiyatlari va harbiy xizmatning turli vazifalarini muvaffaqiyatli bajarish uchun zarur bo'lgan va olingan bilim, ko'nikma, malaka, tajriba, kasbiy faoliyatni amalga oshirishga tayyorligiga asoslangan harbiy-kasbiy innovatsion faoliyatda tarbiyaviy ishlar tizimini rivojlantirish orqali amalga oshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Mirziyoev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi xavfsizlik kengashining kengaytirilgan tarkibdagi yig'ilishdagi nutqi.//Vatanparvar, 2024. 15 yanvar.
2. Satib-Aldiev A. Ofitserning pedagogik madaniyati. O'quv qo'llanma. – Toshkent OUQBYu, 2013. – 38 b.
3. Мальцева О.А. Психологическая подготовка сотрудников полиции. – Орёл: ОрЮИ МВД России имени В. В. Лукьянова, 2015. – 98 с.
4. Михайлова Т.Н. Формирование общекультурной компетентности курсантов вузов МВД России в процессе их само актуализации: автореферат дисс. ...к.пед.н. – Улан-Удэ, 2018. – 28 с.
5. www.pedagog.uz
6. www.tdpu.uz
7. www.Ziyonet.uz

САН ЕСІМ ЖАЙЛЫ ТҮСІНІК

Эрежебова Ақерке Үсен Қызы

Шыршық Мемлекеттік Педагогика Университеті
Қазақ тілі және әдебиет бағыты II курс студенті

Анарбекова Гулжан Азизбековна

Ғылыми жетекшісі:

Электрон почта: erezhebovaaqerke@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Қазақ тілі негізінен үш салаға бөлінеді. Фонетика, лексика, грамматика. Сол салалар ішіндегі мен тоқталатыным, лексикаға кіретін - сан есім жайлы мәлімет беріп өтем. Қазақ тілінде сөз таптары санаулы ғана. Бірақ әр қайсысының өзіне тән ерекшеліктері бар. Бірін бөліп жарып тастап кетуге болмайды. Өйткені әр сөз табының өз орны бар.

Кіліт сөздер: Фонетика, лексика, грамматика, ерекшелік, кіретін, ғалым, мағына, білдіру.

ABSTRACT

The Kazakh language is mainly divided into three branches. Phonetics, vocabulary, grammar. Among those areas, I will focus on the number nouns included in the vocabulary. There are only a few word classes in the Kazakh language. But each of them has its own characteristics. One cannot be torn apart and thrown away. Because each word class has its place.

Keywords: Phonetics, lexicon, grammar, feature, input, scientist, meaning, expression.

Сан есім — есімдер тобына жататын сөз таптарының бірі. Өзінің мағынасы мен қызметі жағынан сан есім өзге сөз таптарына қарағанда, сын есімге біршама жақын. Бірақ сын есім заттың сапасын, сипатын, қасиетін, түр-түсін т.б. сыр-сипаттарын білдіретін сөз табы болса, сан есім — заттың сан мөлшерін, ретін, шамасын білдіретін лексика- грамматикалық сөз табы. Мысалы: ақ орамал, жақсы көйлек, жуан ағаш деген тіркестердегі, ақ, жақсы, жуан деген сын есімдер мен екі, бес, жиырма деген сан есімдерді бір дәрежеде қарауға болмайды. Өйткені мұндағы ақ, жақсы, жуан сөздері орамал, көйлек, ағаш сияқты заттардың бойына тән әр қилы сындық қасиеттерді (сынын, түрін, белгісін) көрсетіп тұрса,

екі, бес, жиырма сөздері сол заттардың ондай сыр- сипаттарының бірін де көрсете алмайды, тек сандық, мөлшерлік жағын ғана, демек, олардың сан жағынан қанша екендігін ғана анықтайды.

Сан есімнің лексика-семантикалық өзгешелігі. Сан есімдер басқа сөздерге (зат есімдерге) тіркестірілмей жеке-дара айтылғанда, тек абстракт сандық ұғымдардың атаулары ретінде қолданылады. Олардың нақты мағыналары өзге сөздермен (зат есімдермен) қарым-қатынасқа түсіп айтылғанда ғана айқындалып отырады. Мысалы: Төрт аяғым тең жорғамын (Қазақ эпосы); Өтегелді сегіз қанат үйдің кермесінің тұсында тұр екен (М.Әуезов); Екі айдың алпыс күнде жүзі болар (Айман-Шолпан) деген сөйлемдерден төрт, сегіз, екі, алпыс деген сан есімдер аяқ, қанат, ай, күн сияқты зат есімдермен қарым-қатынасқа түсіп, соларды сан жағынан анықтау үшін қолданылған. Осындағы сан есімдердің нақтылы мағыналары да белгілі-белгілі ұғымдарға тіркесу арқасында ғана айқындалып, соның арқасында күннің алпыс екендігі нақтыланып тұр. Ал егер осы төрт, сегіз, екі, алпыс сөздерін өзге сөздермен қарым-қатынасқа түсірмей, контекстен тыс, жеке-дара айтатын болсақ, олар ондай нақтылықтан айрылып, тек жалпылама түрде ғана берілетін абстракт мағынаға ауысып кетер еді де, төрт дегеннен, әйтеуір, бір төрт жайындағы ұғым, сегіз дегеннен, әйтеуір, бір сегіз туралы ұғым, екі дегеннен, әйтеуір, бір алпыс жайындағы ұғым ғана аңғарылады.

Қазіргі қазақ тілінде сан есімдер сияқты мөлшерлік мағынада қолданылатын бір алуан сөздер бар. Олар құрамына қарай жеке-дара сөздер түрінде де, сөз тіркестері түрінде де бола береді. Мысалы: жарым, жарты сөздері бөлшектік ұғымдардың, центнер, килограмм, тонна, қадақ, батпан сөздері салмақ өлшемдерінің, гектар, кубометр сөздері көлемдік өлшемдердің, адым, қарыс, кез, метр, шақырым, ат шаптырым, қозы көш (жер) сөздері аралық өлшемдердің және ет асым, қас қаққанша, қас пен көздің арасында, әу дегенше сияқты уақыт, мерзім өлшемдерінің атаулары есебінде қолданылады. Бірақ мұндай сөздер мен сөз тіркестері қаншалықты мөлшерлік мағынада қолданылғанымен, сан есімдер қатарына жатпайды. Бұларды сан есімдерге жуықтастыратын таяныш — тек олардың біршама мөлшерлік мағынада қолданылатын семантикалық белгілері ғана. Шындығында, жоғарыда аталған сөздердің бәрі де — сан есімнен табиғаты мүлде басқа- басқа сөздер. Олай дейтін себебіміз: жарым, жарты, жалқы, сыңар, дара, қос, егіз сөздері — сын есімдер, центнер, қадақ, батпан, килограмм, тонна, гектар, кубометр, адым, қарыс, кез, метр, шақырым сөздері — зат есімдер; сол сияқты, ат шаптырым, қозы көш (жер), ет асым, қас қаққанша, қас пен көздің арасында, әу дегенше — қызметіне қарай әр түрлі сөз таптарына телінетін

тұрақты фразалық тіркестер. Сондықтан бұлардың күрделі сан есімдермен ешқандай жақындығы жоқ.

Сан есімнің морфологиялық өзгешелігі. Морфологиялық сипаттары жағынан да сан есімдердің өзіне тән, өзге сөз таптарына ұқсамайтын ерекшеліктері бар. Сан есімнің негізгі функциясы анықтау қызметі болғандықтан, ол үнемі анықтайтын сөздерінен бұрын қолданылады, бірақ ешқандай да морфологиялық өзгеріске түспейді. Демек, сан есімдер өздерінің әрі табиғи, әрі негізгі функциясы болып есептелетін сандық, сан-мөлшер мағыналарында қолданылғанда, тек атау формасында ғана айтылады да, ешбір өзгеріске түспейді.

Сан есімдер тек субстантивтенген (заттану) жағдайда ғана түрленіп, әр алуан өзгеріске түседі, демек, көптеліп те, тәуелденіп те, септеліп те және жіктеліп те қолданыла береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ: (REFERENCES)

1. Аманжолов С. Қазақ тілі грамматикасы. Алматы. 1996.
2. Аманжолов С. Қазақ әдеби тілі синтаксисінің қысқаша курсы. Алматы. 1994.
3. Әміров Р., Әмірова Ж. Жай сөйлем синтаксисі. Алматы. 1996.
4. Байқабылов Ө., Дуйсебаева Д. Қазіргі қазақ әдеби тілі. Ташкент. 2013.

SIYOSIY-HUQUQIY TAFAKKUR – JAMIYATNING HUQUQIY ONGINI OSHIRISH VOSITASI SIFATIDA

Xidirov Xoshim Ibodullaevich

Jizzax politexnika instituti Ijtimoiy fanlar kafedrası o‘qituvchisi, falsafa fanlari
doktori, (PhD) dotsent.

E-mail: xidirovxoshim@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada korrupsiyaga qarshi kurashish jarayonida sifatida insonlarning siyosiy-huquqiy tafaakurini yanada oshirish masalalari yuzasidan fikr-mulohazalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Korrupsiya, davlat, siyosiy tafakkur, huquqiy tafakkur, ong, sud, prokuratura, advakatura, jazoni ijro etuvchi idoralar va h.k.

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлены мнения по вопросам повышения политико-правового мышления людей в рамках борьбы с коррупцией.

Ключевые слова: коррупция, государство, политическое мышление, правопонимание, сознание, суд, обвинение, пропаганда, правоохранительная деятельность и т.д.

ABSTRACT

This article presents opinions on the issues of increasing the political and legal thinking of people as part of the fight against corruption.

Keywords: Corruption, state, political thinking, legal thinking, consciousness, court, prosecution, advocacy, law enforcement, etc.

Azal-azaldan bir haqiqat borki, huquqini bilgan inson – qudratli inson. Zero, bunday shaxs o‘z huquqi paymol bo‘lishiga yo‘l qo‘ymaydi, adolatsizlik, qonunbuzarlikka qarshi kurasha oladi, ayni paytda o‘z zimmasidagi mas’uliyat va burchni ham chuqur his etadi. Demak bunday shaxslarning ko‘pligi har qanday jamiyatning boyligidir.

Biz bugun shiddat ila kechayotgan bir davrda yashamoqdamiz. Ulkan o‘zgarishlar, mahobatli o‘zgarishlar bizning ko‘z o‘ngimizda sodir bo‘lmoqda. Bu jarayonda jamiyat o‘zgarishlari ba’zan inson ong-tafakkurini ham ortda qoldirib ketayotganday terroristik harakatlar, uyushgan jinoyatchilik va korrupsiya shiddat ila

kuchayib borayotganday bir holatlarga duch kelmoqdamiz. Korrupsiya davlatchilikning demokratik tizimiga xavf solgan bir paytda biz insonlarda huquqiy ong va huquqiy tafakkurni va qonun ustuvorligini keng ko‘lamda kuchaytirmog‘imiz darkor. O‘zbekiston Respublikasi xalqi istiqlolning dastlabki kunlaridanoq kelajakda, mamlakatda demokratik fuqarolik jamiyati qurishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ydi va Respublikaning siyosati ana shu maqsadni amalga oshirishga qaratildi. “Biz uchun fuqarolik jamiyati ijtimoiy makon. Bu makonda qonun ustivor bo‘lib, u insonning o‘z-o‘zini kamol toptirishga monelik qilmaydi, aksincha, yordam beradi, shaxs manfaatlari, uning huquqi va erkinliklari to‘la darajada ro‘yobga chiqishiga ko‘maklashadi”¹. Respublikada qonunning ustuvorligini ta‘minlash, fuqarolik jamiyati qurish uchun zamin tayyorlash, avvalo, o‘z huquq, majburiyat va erkinliklarini anglay va ularga og‘ishmay amal qilishga qodir barkamol avlodni tarbiyalab voyaga etkazishini talab etadi. SHu ma’noda ta‘lim, ayniqsa huquqiy ta‘lim korrupsiyani ildizini qirqishda muhim qalqon bo‘lib hizmat qilishi shart. Huquq va huquqiy tafakkur bir-biri bilan bog‘liq tushunchalardir. Huquqiy tafakkur bu jamiyat ko‘zgidir. Agar jamiyatda har bir fuqaro huquqqa, qonunga hurmat bilan munosabatda bo‘lsa, huquq va qonunchilikning ustuvorligini tan olsa, davlatda tartib o‘rnatiladi.

Huquqiy tafakkur fuqarolar va mamlakatlar o‘rtasidagi mulkiy, iqtisodiy, ommaviy, milliy, shaxsiy va boshqa munosabatlarini tartibga soluvchi qonunlar, normalar, qoidalar majmuasidir. Agar inson ularni o‘zlashtirib, o‘z hayotiy faoliyatida ularni ongli ravishda qo‘llay olsa, uning huquqiy tafakkuri shunchalik yuqori bo‘ladi, uyushgan jinoyatchilik va korrupsiya esa shunchalik darajada kamayib, yo‘qolib boradi. Huquqiy tafakkur davlat sud, prokuratura, advakatura, jazoni ijro etuvchi idoralarga tayanadi va u jamiyatda adolat, osoyishtalik, tinchlikni ta‘minlashga hizmat qiladi.

Kishilarning hozirgi kunda huquqiy ongi o‘shish uchun eng muhim omil bo‘lgan mulkka munosabatning, o‘zgarishdir. Bu hol mamlakatga va mulkka egalik hissini rivojlantiradi, ishlab chiqarish intizomiga, yuridik va jismoniy shahslar orasidagi huquqiy mehnat munosabatlariga javobgarlik tuyg‘usini hosil qiladi. Ijtimoiy jarayonning o‘zi ham mulk egasi oldida huquqiy malaka va bilimga ega bo‘lish talabini qo‘ymoqda. Rivojlangan huquqiy tafakkur qishloqda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-siyosiy islohatlar uchun eng yaxshi asos hisoblanadi. SHu sababli huquqiy islohotlar, aholining har bir qatlamiga xos hususiyatlarni inobatga olgan holda, izchil amalga oshirilmog‘i kerak. Huquqiy tafakkur tushunchasini aniqlashda uning qaysi sub’ektga nisbatan qo‘llanilayotganligi (jamiyat, sinf, qatlam, ijtimoiy guruh ayrim shaxslar)

¹ Каримов И.. "Ўзбекистон XXI- аср бўсағасида, хавфсизликка таҳдид, барқорорлик шартлари ва тароққиёт кафолатлари" асари 173 бет.

huquqiy faoliyatining shakl va turlari, shart sharoitlarini nazarda tutish lozim. Chunki odamlarning hayoti turli xildagi turli faoliyatlar majmuidan iborat. Bu majmuaning ma'naviy, iqtisodiy, siyosiy, huquqiy tomonlari bor. Ma'lumki, inson faoliyati uning manfaatlaridan kelib chiqadi. Demak, huquqiy tafakkur, faoliyat shaxs manfaatlaridan kelib chiqar ekan, huquqning odamlar hayot faoliyatining harakatlantiruvchi kuch sifatida shakllanishi va harakatlanishi qonuniyatlarini bilish qishloq aholisi huquqiy tafakkurining shakllanishi va rivojlanishi uchun muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Fuqarolarning huquqiy tafakkurini oshirish orqali, har bir yurtdoshimiz o'z haq-huquqini anglab olmas ekan, qonun asosida yashamas ekan korrupsiyadek illatni yo'qotishdek maqsadga erishish qiyin kechadi. Biroq, aholi fuqarolarimiz ongida eski tuzum asoratlari-qonun talablariga loqayd munosabat o'z haq-huquqini yaxshi bilmaslik, o'zgalarning huquqini hurmat qilmaslik kabi illatlar butunlay barham topgan emas. Xalq ongida eskilik asoratlari saqlanib qolayotganining sabablaridan biri, mavjud kamchiliklarni ochiq-oshkor aytib yashash ko'nikmasinig yo'qligidir. Bu borada matbuot namuna bo'lishi va oshkoralik har bir fuqaroning turmush-tarziga aylanishi lozim. "Biz shunchaki demokratik jamiyat emas, balki demokratik odil jamiyat barpo etish maqsadidamizdir. SHunday ekan, demokratik odil jamiyatning muhim shartlaridan biri qonun ustuvorligi, adolat tantanasidir. Qonunli jamiyat qurishga kirishgan ekanmiz, har kim u kim bo'lmasin, jamiyatda qonun ustuvor bo'lishiga o'z hissasini qo'shishi qonun asosida yashashi, turmush kechirishi, demokratik huquqiy hayot kechirishishi lozim"¹. Lo'nda qilib aytganda, amaliyotda biz ko'proq eski kayfiyatda, ya'ni ko'proq davlat manfaatini ko'zlab, davlat manfaatini qo'riqlab ish tutmoqdamiz. Inson manfaatlari huquqiy tajribamizda eng yuksak va eng ustun qadriyat bo'lishini barchamizning ongimizga singdirish juda-juda og'ir kechmoqda. Axir, davlat degan tushuncha nima uchun kerak? Avvalombor, inson manfaatlari va huquqlari, uning tinch totuv hayoti va kelajagini tashkil etish va himoyalash kabi ulug'vor maqsadlarga xizmat qilish uchun emasmi? Agarkim, ijtimoiy va siyosiy, kerak bo'lsa, iqtisodiy hayotimizga ko'ndalang qo'yayotgan mana shu masalani zamon talablariga, demokratik tamoyillarga qarab to'g'ri hal qilmasak, kundalik faoliyatimizga tadbiiq etmasak barcha balandparvoz gaplarning va shiorlarning ma'nosi o'z-o'zidan yo'qoladi. Taassuflar bo'lsinkim, ba'zan qonun chiqaruvchilarning o'zi, uni himoya qiluvchilarning o'zi qonunlarni nazar-pisand qilmasdan, ularni oyoq osti qilsa, bu albatta, hal-ning, oddiy fuqarolarning ham

¹ Каримов И.. "Мақсадимиз - тинчлик, Барқарорлик, ҳамкорлик". Ўзбекистон телевидениеси, мухбирининг саволларига жавоблар 1995 йил 27 октябрь, "Бунёдкорлик йўлидан", 4 том, Тошкент, Ўзбекистон - нашриёти 1996 йил, 79 бет.

etirozlari va qahrgʻazablariga sabab boʻladi”¹. SHu oʻrinda korrupsiyaga keng yoʻl ochib beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI: (REFERENCES)

1. Karimov I.. "Oʻzbekiston XXI- asr boʻsagʻasida, xavfsizlikka tahdid, barqororlik shartlari va taroqqiyot kafolatlari"asari 173 bet.
2. Karimov I.. “Maqsadimiz - tinchlik, Barqororlik, hamkorlik”. Oʻzbekiston televideniesi, muxbirining savollariga javoblar 1995 yil 27 oktyabr, “Bunyodkorlik yoʻlidan”, 4 tom, Toshkent, Oʻzbekiston - nashriyoti 1996 yil, 79 bet.
3. Karimov I.. Biz kelajagimizni oʻz qoʻlimiz bilan quramiz T. 7-tom 249-250betlar
4. Raximova, D., & Ibodullaevich, K. K. Obedience to the Law is High Culture, Spirituality, IT is a Sign of Enlightenment. JournalNX, 234-236.
5. Xidirov, X., & Obilkoshimov, M. (2021). Kambagʻ allik va qashshoqlikka qarshi kurashish: oldini olish yoʻllari, usullari va mazmun-mohiyati. *Obщestvo i innovatsii*, 2(11/S), 97-104.
6. Ibodullaevich, K. K., & Bahromovna, T. D. (2020). Corruption: Concept, genesis, evolution and survival trends. *International Journal of Discourse on Innovation, Integration and Education*, 1(5), 409-413.
7. Khidirov, K. I., & Gofurova, S. S. (2021). The United Kingdom has a special textbook for detecting facts of corruption. *Scientific progress*, 2(1), 121-124.

¹ Каримов И.. Биз келажэгимизни ўз қўлимиз билан қурамиз Т. 7-том 249-250бетлар

UDK: 636.32

QORAKO‘L QO‘YLARINING GUL SIFATI KO‘RSATKICHLARI

Nazarova Mohira Azamatovna

Isaqulova Komila Farxod qizi

Mamarahimova Zuxra Ergash qizi

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi,
chorvachilik va biotexnologiyalari universiteti

ANNOTATSIYA

Maqolada qorako‘l qo‘zilarni rangining ifodalanishi va tekisligining turli tipli qo‘zilarda turli darajada namoyon bo‘lishi ushbu xususiyatlar qo‘zilar terisi sathidagi gul shakllarining xilma-xilligidan ham kelib chiqishi bilan taqqoslanganli to‘g‘risida ma‘lumot keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Gul tipi, yassi, qovurg‘asimon, yarim doira, qorako‘l qo‘zilari, qalamgul.

Ключевие слова. Плоский, ягнят, полукруглый, ребристый, кавказский.

Qorako‘l qo‘ylari zot strukturasi turli rang, rangbaranglik, gul tipi, konstitutsiya tiplari va boshqa kategoriyalarning ko‘pligi ularning irsiy imkoniyatlaridan foydalanishning samarali yo‘llarini topishni toqazo etadi. Bunga ushbu imkoniyatlardan to‘laroq foydalanishni ta‘minlovchi urchitish usullarini aniqlash va keng qo‘llash orqali erishiladi.

Bu yo‘nalishda tanlash ishlari, asosan gullarning tip va shakllari, uzunligi, eni, mustahkamligi, joylashish rasmi kabi muhim seleksion belgilar bo‘yicha olib boriladi. Ushbu ko‘rsatkichlar qanchalik yuqori darajada namoyon bo‘lsa qo‘ylarning nasliy qimmatligi shunchalik ortadi.

Gullarning uzunligi va kengligi (eni). Ushbu ko‘rsatkichlar barcha rangli qorako‘l qo‘ylarini tanlashda muhim ahamiyatga ega. Gullarning uzun va o‘rta kenglikda bo‘lishi (5-9 mm) qo‘ylarning qimmatligini oshiradi. Ushbu ko‘rsatkichlarni o‘rganish bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarning natijalari 1-jadvalda umumlashtirilgan.

1-jadval
Turli gul tipiga mansub qo‘zilarning gul uzunligi
bo‘yicha taqsimlanishi

Gul tipi	n	Gul uzunligi, % ($\bar{X} \pm S\bar{x}$)		
		uzun	o‘rta uzun	kalta
Yassi	62	55,4±6,22	28,6±5,67	14,2±4,42
Yarim doira qalamgul	72	53,4±5,97	34,4±5,63	14,4±4,18
Qovurg‘a-simon	50	62,4±6,97	28,2±6,85	11,4±4,41
O‘siqgul	42	-	46,9±7,46	51,1±7,44

X- $R < 0,05$

Tadqiqot natijalari ko‘rsatadiki, turli gul tipiga mansub qo‘zilar gullarning uzunligi va kengligi bo‘yicha ma’lum farqlanish va o‘zgaruvchanlikka ega. Gullarning uzunligi bo‘yicha olingan ma’lumotlar ko‘rsatadiki, uzun gulli avlodlar chiqimi bo‘yicha qovurg‘asimon tipli qo‘zilarning yuqori (62,4±6,97%) ko‘rsatkichga ega bo‘lib, bu ko‘rsatkich yassi tipli qo‘zilarda ham etarli darajada yuqori (54,4±6,24) ekanligi aniqlandi. Yarim doira qalamgul tipli qo‘zilarda uning 53,4±5,97 foizni tashkil etganligi qayd etildi.

Bu borada etarli nasliy qimmatlikni ko‘rsatuvchi gullarning o‘rta uzunligiga ega qo‘zilar salmog‘i yassi tipida 28,6± 5,67 foizni, yarim doira qalamgul tipida 34,4±5,64 foizni, qovurg‘asimon tipida 28,2±6,85 foizni tashkil etganligi aniqlandi. O‘siqgul tipli qo‘zilar asosan kalta (51,1±7,44 %) va o‘rta uzunlikdagi (46,9±7,46 %) gullar bilan xarakterlanishi kuzatildi. O‘rta uzunlikdagi gullar bo‘yicha birinchi uch tipdagi qo‘zilar ko‘rsatkichining o‘siqgul tipi ko‘rsatkichidan statistik ishonchli ($R < 0,05$) ustunligi qayd etildi.

2-jadval

Turli gul tipiga mansub qo‘zilarning gul kengligi
bo‘yicha taqsimlanishi

Gul tipi	n	Gul kengligi, % ($\bar{X} \pm S\bar{x}$)		
		uzun	O‘rta	kalta
Yassi	50	-	72,4±5,68 ^x	28,6±5,69
Yarim doira qalamgul	50	12,7±3,98	72,4±5,40 ^x	15,9±4,37
Qovurg‘a-simon	50	-	75,0±6,25 ^x	25,1±6,25
O‘siqgul	50	17,8±5,70	46,6±7,44	35,6±7,14

X- $R < 0,05$

Zotdorlikni xarakterlovchi muhim seleksion ko'rsatkichlardan biri hisoblangan gullarning kengligini o'rganish natijalari yassi va qovurg'asimon tiplariga gullarning o'rta (72,4-75,0 %) va kalta (25,1-28,6 %) kengligi, yarim doira qalamgul tipiga mayda ($12,7 \pm 3,98$ %) va o'rta ($71,4 \pm 5,40$ %) kengligi, o'siqgul tipiga qisman mayda ($17,8 \pm 5,70$ %), asosan o'rta ($46,6 \pm 7,44$ %) va kalta ($35,6 \pm 7,14$ %) kengligi xosligini ko'rsatdi. O'rta kenglikdagi gullar bo'yicha tahlillar bu ko'rsatkichning yarim doira qalamgul tipida 5-7 millimetрни, yassi va qovurg'asimon tiplarida 7-9 millimetрни, o'siqgul tipida esa 6-9 millimetрни tashkil etganligini ko'rsatdiki, bu borada yarim doira qalamgul tipi eng optimal, qolgan tiplar esa nisbatan yirikroq gullar bilan xarakterlanishi aniqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Mamatov B. Sur qorako'l qo'zilarida rang va rangbaranglikning gul tiplari bilan bog'liqligi. CHo'l yaylov chorvachiligini rivojlantirish va cho'llanishning oldini olishning ilmiy – amaliy asoslari” mavzusidagi xalqaro ilmiy – amaliy konferensiya materiallari. Samarqand, 2019, -49-51
2. YU. S. Yusupov S. YU., Gaziev A., Boltaev A., Mamatov B., Nazarova M. Qorako'l qo'ylar xususiyatlarining o'zaro bog'liqligi. «CHo'l – yaylov chorvachiligi va ozuqa etishtirish muammolari” QCHEIT Institutning 85 yilligiga bag'ishlangan xalqaro ilmiy – amaliy konferensiya materiallari. Samarqand sh. 2015 y. 222 bet.
3. Azamatovna, N. M., & Nayimovich, X. J. (2023). Sur rangli qorako'l qo'ylarini gul tiplariga taqsimlanishi. QISHLOQ XO'JALIGI, ATROF-MUHIT VA BARQAROR RIVOJLANISH MILLIY KONFERENSIYASI, 125-131.
4. Nazarova, M. A. (2023). Turli xil gul tipiga mansub sur rangli qo'zilarining terisida gul uzunligi va kengligi ko'rsatkichlari. Aktualnye problemy pustynnogo jivotnovodstva, ekologii i sozdaniya pastbiщных agrofitotsenozov, 1(1), 92-93.
5. Nazarova, M. (2023). Sur rangli qorako'l qo'ylarining jun-tola qoplami ko'rsatkichlari. Aktualnye problemy pustynnogo jivotnovodstva, ekologii i sozdaniya pastbiщных agrofitotsenozov, 1(1), 94-96.
6. Nazarova, M. A. (2023, January). QORAKO'L QO'ZILARNI TIRIK VAZN KO'RSATKICHLARI. In INTERNATIONAL CONFERENCES (Vol. 1, No. 1, pp. 602-605).
7. Nazarova, M. A., & Shinayeva, G. H. (2023). QO'YLARNING MUTLAQ VA NISBIY O'SISH KO'RSATKICHLARIGA ETOLOGIK XUSUSIYATLARINING TA'SIRI. Scientific Impulse, 1(9), 430-434.
8. Nazarova, I. B. (2022). A NATIONAL POP ACTOR AND HIS SPEAKING SKILLS. MEJDUNARODNYY JURNAL ISKUSSTVO SLOVA, 5(4).

UDK: 636.32

QO'ZILARNING JUN-TOLA QOPLAMINING SIFATIIY VA O'LCHAMLI KO'RSATKICHLARI

Nazarova Mohira Azamatovna, Xursandova Shohsanam O'ktam qizi

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi,
chorvachilik va biotexnologiyalari universiteti

ANNOTATSIYA

Maqolada qorako'l qo'zilarni rangining ifodalanishi va tekisligining turli tipli qo'zilarda turli darajada namoyon bo'lishi ushbu xususiyatlar qo'zilar terisi sathidagi gul shakllarining xilma-xilligidan ham kelib chiqishi bilan taqqoslanganli to'g'risida ma'lumot keltirilgan.

Kalit so'zlar: Gul tipi, yassi, qovurg'asimon, yarim doira, qorako'l qo'zilari, qalamgul.

Ключевие слова: Плоский, ягнят, полукруглый, ребристый, кавказский.

Jun tolalarining ipaksimonligi, yaltiroqligi, uzunligi va zichligi kabi seleksion ko'rsatkichlar qo'zilarni baholashda inobatga olinadigan muhim belgilar hisoblanadi.

Jun tolalarining ipaksimonlik va yaltiroqlik darajalari, optimal uzunlikka ega bo'lishi va teri sathida zich bo'lishi qorako'l mahsulotining sifatini, gullarning qimmatliligini, mustahkamligini belgilaydi. SHu bilan bir qatorda ushbu ko'rsatkichlarning optimal va maksimal darajalarda namoyon bo'lishi qo'ylarning nasliy qimmatliligini va ular bilan olib boriladigan seleksiya-naslchilik hamda urchitish ishlarining samaradorligini oshiradi.

Ko'pchilik tadqiqotlarda ushbu ko'rsatkichlarning turli gul tipiga mansub qo'zilarda namoyon bo'lishining o'ziga xos xususiyatlari, farqlanish va o'zgaruvchanlikka ega bo'lishi kuzatilgan.

Jun tolalarining ipaksimonligi va yaltiroqligi. Bu borada yassi gul tipiga mansub qo'zilarda ushbu ko'rsatkichlarning namoyon bo'lish xususiyatlari boshqa tipli qo'zilar ko'rsatkichlari bilan qiyosiy o'rganildi.

Jadval ma'lumotlarida olingan natijalar jun-tolalarining ipaksimonlik va yaltiroqligi bo'yicha yassi tipli qo'zilar ko'rsatkichlarining sezilarli yuqoriligini ko'rsatadi. Kuchli va me'yorli ipaksimonlik va yaltiroqlikning yarim doira qalamgul hamda qovurg'asimon tiplari ko'rsatkichlari bilan deyarli bir xilligi sharoitida bo'lib, (85,3-88,6%) yassi tipli qo'zilarda kuchli ipaksimonlikka ega qo'zilar

salmog‘ining 9,7-14,3 foizga, kuchli yaltiroqlikka ega qo‘zilar salmog‘ining 13,8-15,6 foizga yuqoriligi fikrni isbotlay oladi.

1-jadval

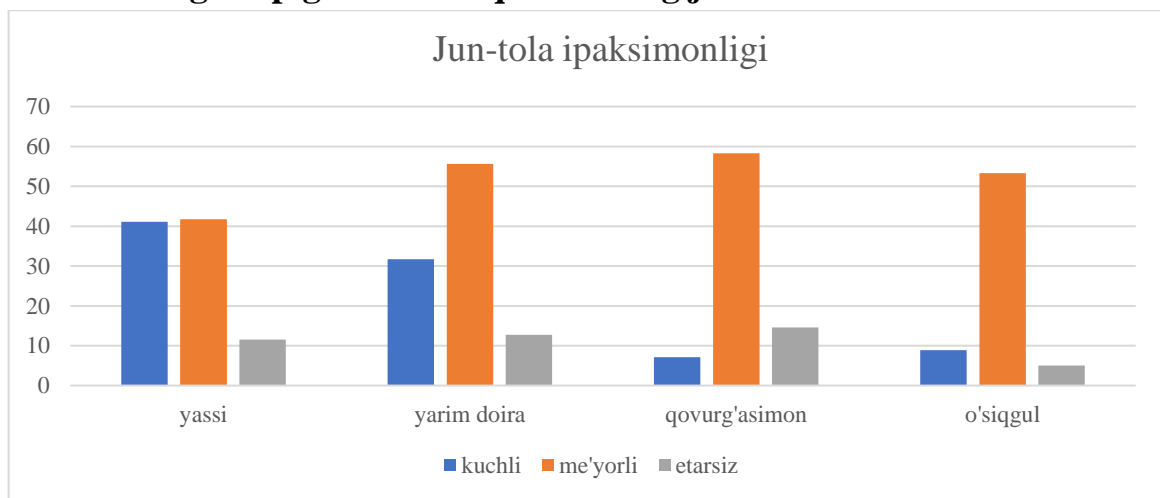
Turli gul tipiga mansub qo‘zilarning jun – tola sifati

Gul tipi	n	Jun – tola ipaksimonligi, % ($\bar{X} \pm S\bar{X}$)		
		Kuchli	Me‘yorli	Etarsiz
Yassi	52	41,4±6,21 ^{x)}	41,7±6,28	11,5±4,02 ^{x)}
Yarim doira qalamgul	48	31,7±5,56 ^{x)}	55,6±5,94	12,7±3,98 ^{x)}
Qovurg‘asimon	48	7,1±5,96 ^{x)}	58,3±7,12	14,6±5,10 ^{x)}
O‘siqgul	50	8,9±4,22	53,3±7,44	37,8±7,23

X- R<0,05;

O‘siqgul tipli qo‘zilar ko‘rsatkichining qolgan tiplar ko‘rsatkichlaridan statistik ishonchli (R<0,05;0,001) ravishda pastligi aniqlandi.

Turli gul tipiga mansub qo‘zilarning jun – tola sifati

1-rasm.

Jun–tola uzunligi va zichligi. Ma‘lumki, qorako‘lchilikda hayvonlarning nasl qimmatlari ularda 30 ga yaqin seleksion belgilarning namoyon bo‘lishi bilan belgilanadi. Ularning yuqori darajada namoyon bo‘lishi nasliy qimmatlikni oshiradi, past darajada namoyon bo‘lishi esa kamaytiradi.

Ko‘pchilik seleksion ko‘rsatkichning namoyon bo‘lishiga ta‘sir ko‘rsatuvchi muhim belgilardan biri–bu jun tolalarining uzunligi va zichligidir. Shu nuqtai nazardan ushbu belgilarga seleksiya jarayonida doimiy e‘tibor qaratiladi.

Ushbu belgilarning irsiylanishi, naslga berilishi, turli sharoitlarga bog‘liq holda o‘zgaruvchanligi ko‘pchilik tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilgan va uning seleksion ahamiyati ko‘rsatib borilgan.

Belgining o‘zgaruvchanlik xususiyatlari unga doimiy e‘tiborni talab qiladi. Shu jihatdan ularni seleksiya jarayonida doimo nazoratda ushlab, uning namoyon bo‘lishini boshqarib turish yo‘llarini aniqlash qorako‘lchilikda dolzarb muammolardan biridir.

Tadqiqotlarda turli gul tipidagi qo‘zilarga xos jun–tola uzunligini va uning o‘zgaruvchanlik xususiyatlarini hamda qoplami zichligini o‘rganish bo‘yicha izlanishlar olib borildi. Ma’lumotlar 1-jadvalda umumlashtirilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Yusupov S.Yu., Gaziev A., Bobokulov N.A., Yuldoshov N., Fazilov U.T., Xakimov O‘.N. va boshqalar. “Qorako‘lchilikda naslchilik ishlarini yuritish va qo‘zilarni baholash (bonitirovka qilish) bo‘yicha qo‘llanma. Toshkent.:2015.31 b
2. Yusupov S.Yu., Gaziev A., Fazilov U.T., Mamatov B., Boltaev A., “Qorako‘l qo‘zilarida seleksion belgilarni paydo bo‘lish xususiyatlari. Zootsiyeneriya j.Toshkent №6. 2016, 34-34 b.
3. Yusupov S. YU., Gaziev A., Boltaev A., Mamatov B., Nazarova M. Qorako‘l qo‘ylar xususiyatlarining o‘zaro bog‘liqligi. «CHO‘L – yaylov chorvachiligi va ozuqa etishtirish muammolari” QCHEITInstitutning 85 yilligiga bag‘ishlangan xalqaro ilmiy – amaliy konferensiya materiallari. Samarqand sh. 2015 y. 222 bet.
4. Azamatovna, N. M., & Nayimovich, X. J. (2023). Sur rangli qorako‘l qo‘ylarini gul tiplariga taqsimlanishi. QISHLOQ XO‘JALIGI, ATROF-MUHIT VA BARQAROR RIVOJLANISH MILLIY KONFERENSIYASI, 125-131.
5. Nazarova, M. A. (2023). Turli xil gul tipiga mansub sur rangli qo‘zilarining terisida gul uzunligi va kengligi ko‘rsatkichlari. Aktualnye problemy pustynnogo jivotnovodstva, ekologii i sozdaniya pastbiщных agrofitotsenozov, 1(1), 92-93.
6. Nazarova, M. (2023). Sur rangli qorako‘l qo‘ylarining jun-tola qoplami ko‘rsatkichlari. Aktualnye problemy pustynnogo jivotnovodstva, ekologii i sozdaniya pastbiщных agrofitotsenozov, 1(1), 94-96.
7. Nazarova, M. A. (2023, January). QORAKO‘L QO‘ZILARNI TIRIK VAZN KO‘RSATKICHLARI. In INTERNATIONAL CONFERENCES (Vol. 1, No. 1, pp. 602-605).
8. Nazarova, M. A., & Shinayeva, G. H. (2023). QO‘YLARNING MUTLAQ VA NISBIY O‘SISH KO‘RSATKICHLARIGA ETOLOGIK XUSUSIYATLARINING TA‘SIRI. Scientific Impulse, 1(9), 430-434.
9. Nazarova, I. B. (2022). A NATIONAL POP ACTOR AND HIS SPEAKING SKILLS. MEJDUNARODNYY JURNAL ISKUSSTVO SLOVA, 5(4).

THE CONSTITUTION IS A STRONG LEGAL FOUNDATION OF THE DEVELOPMENT OF THE NEW UZBEKISTAN

Aliyeva Zuhra Bahodir qizi

Gulistan State University, Faculty of Natural Sciences,

Department of Biology, 1st year student.

E-mail: aliyevazuhra44@gmail.com

ABSTRACT

This article details the results of the referendum, how many voters participated, and the changes and additions to the Constitution.

Keywords: Constitution, referendum, ballot, Central election commission, etc.

INTRODUCTION

According to the results of the referendum, the new version of the Constitution of the Republic of Uzbekistan entered into force on May 1, 2023.

Until then, since 1992, the constitution has been amended 15 times. This time, due to the large scale of changes, a new version of the document was adopted.

RESULTS AND DISCUSSION

As a result of the update, the number of items in the main dictionary increased from 128 to 155, and the norms in it increased from 275 to 434. In general, according to official data, the constitution has been updated by 65 percent.

1. Uzbekistan is a legal, social and secular state

The sentence "Uzbekistan is a sovereign democratic republic" in Article 1 of the Constitution is being changed as follows:

- Uzbekistan is a sovereign, democratic, legal, social and secular state with a republican form of government.

2. The Constitution is directly applicable

Article 15 is amended as follows:

- The Constitution of the Republic of Uzbekistan has supreme legal force in the entire territory of the country, is directly applicable and forms the basis of a single legal space.

3. Privileges do not need to be written down in law

Article 19 of the new constitution (formerly Article 18) is about equality of citizens before the law, regardless of gender, nationality, status, etc. Part 2 of this article is amended as follows:

- Old: Privileges can only be established by law and must be consistent with the principles of social justice.

- New: Privileges must be established only in accordance with the law and must be consistent with the principles of social justice.

4. All uncertainty is in favor of man

According to the new version of the Constitution:

- All conflicts and ambiguities in the legislation that arise in the interaction between a person and state bodies are interpreted in favor of a person.

5. Human rights may be restricted in order to maintain social morality and public order

The issue of restriction of rights and freedoms was regulated by the following two norms in the previous constitution²:

- Human rights and freedoms enshrined in the constitution and laws are inviolable and no one has the right to deprive or limit them without a court decision.

- Citizens must not harm the legitimate interests, rights and freedoms of other persons, the state and society while exercising their rights and freedoms.

In the new version of the Constitution, the above two norms were kept almost unchanged. At the same time, a new norm has been added as follows:

- Human rights and freedoms may be limited only in accordance with the law and only in the scope necessary to protect the constitutional system, public health, social morality, rights and freedoms of other persons, public safety and public order.

6. Special recognition for teachers

A new article about teachers was added to the Constitution. It consists of two clauses;

- In the Republic of Uzbekistan, the teacher's work is recognized as the basis for the development of society and the state, the formation and upbringing of a healthy, mature generation, the preservation and enrichment of the nation's spiritual and cultural potential.

- The state takes care of protecting the honor and dignity of teachers, their social and material well-being, and professional growth.

7. Land can be private property

Privatization of non-agricultural land plots has started in Uzbekistan since 2022.

8. Obstruction of media activity is a cause of responsibility

The chapter "Media" of the previous constitution consisted of one article. It said: "The media is free and operates in accordance with the law. They are responsible for the correctness of the information. Censorship is not allowed."

According to the new constitution, this chapter consisted of two articles:

- Mass media are free and operate in accordance with the law. The state guarantees the freedom of media activity, their rights to seek, receive, use and disseminate information. Mass media are responsible for the reliability of the information they provide.

- No censorship allowed. Obstructing or interfering with the activities of the mass media is a cause of liability in accordance with the law.

9. Changes in public administration. The term of office of the President was 7 years

According to the new constitution of Uzbekistan:

- The term of office of the President was extended from 5 to 7 years. The status of the president as "head of state", the fact that the same person cannot be president for more than two terms, the text of the president's oath and most other norms related to the president were left unchanged. For information, the term of office of the president was extended from 5 to 7 years in 2003, and in 2011 it was reduced from 7 to 5 years.

- The candidate for the prime minister is now presented by the president. It was decided that the president will hold consultations with the factions of all the parties that entered the parliament before presenting the candidate for the prime minister.

CONCLUSION

Let us remind you that the President of the Republic of Uzbekistan, Shavkat Mirziyoyev, spoke about the constitutional reform for the first time on November 6, 2021, in his speech at the inauguration ceremony of his second presidential term.

In December of the same year, on the eve of the holiday dedicated to the 29th anniversary of the Constitution of the Republic of Uzbekistan, the head of state emphasized the need to "think seventy times, not seven times, when solving the extremely important and strategic task of renewing the constitution."

In May 2022, a constitutional commission was formed and the process of updating the document began.

According to official information, December 8, 1992 will still be recognized as the date of adoption of the constitution, December 8 - the date of the holiday will not change.

REFERENCES:

1. <https://kun.uz/news/2023/05/01/referendunning-dastlabki-nitijalari-elon-qilindi>;
2. <https://kun.uz/news/2021/12/07/yetmish-marta-oylab-qaror-qilish-kerak-shavkat-mirziyoyev-asosiy-komusni-yangilash-togrisida>;
3. <https://lex.uz/docs/20596>;
4. <https://kun.uz/>;
5. <https://kun.uz/99310234>;
6. <https://kun.uz/31534502>

TOSH-SHAG‘ALLI TUPROQLAR UNUMDORLIGINI OSHIRISHDA NO-TILL TEXNOLOGIYASI HAQIDA

Aminjonova Navruzaxon Ne‘matjon qizi

Farg‘ona davlat universiteti, magistrant

ANNOTATSIYA

Hozirgi kunda tuproq unumdorligining pasayishi va yerlarning qishloq xo‘jaligida foydalanishga yaroqsiz holatga kelgani sir emas. Bu borada tuproq holatini yaxshilash uchun bir qancha ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Qishloq xo‘jaligida sifatli mahsulotlarni yetishtirish uchun bir qancha zamonaviy innovatsion texnologiyalardan foydalanilmoqda.

Kalit so‘zlar: Unumdorlik, tabiiy sharoit, organik tarkib, dehqonchilik, sugorish, meloratsiyalash, no-till texnologiya, dukakli o‘simliklar.

Tuproq unumdorligi deganda uning o‘simliklarni suv va oziq moddalar bilan ta‘minlash qobiliyati tushuniladi.

Tuproq unumdorligi yerga oqilona ta‘sir etganda yaxshilanib boradi, noto‘g‘ri ishlov berilganda esa aksincha pasayib boradi. Tuproq unumdorligi tabiiy va sun‘iy turlarga bo‘linadi. Tabiiy unumdorlik tabiiy omillar ta‘sirida paydo bo‘ladi. Hali inson qo‘li tegmagan bo‘z yerlar tabiiy unumdorlikka ega. Bunday unumdorlik tabiiy sharoit va tuproq paydo bo‘lish jarayonidagi omillarga hamda tuproqning organik va mineral tarkibiga, fizikaviy, kimyoviy, biologik xossalariga bog‘liq holda yuqori yoki past bo‘lishi mumkin. Sun‘iy unumdorlik inson tomonidan yaratiladi. Dehqonchilikda qo‘llaniladigan yerni ishlash, sug‘orish, o‘g‘itlash, zaxini qochirish, sho‘rini yuvish, almashlab ekish kabi agrotexnik tadbirlar su‘niy unumdorlikni vujudga keltiradi. Insonning xo‘jalik faoliyati ta‘sirida unumdorlik ma‘lum darajada o‘zgarishga yuz tutadi, unumdorlikning darajasi dehqonchilik madaniyati bilan bevosita bog‘liq.

Tuproq unumdorligi potentsial va samarali unumdorlikka ham bo‘linadi. Potentsial unumdorlik tuproqdagi oziq elementlarining umumiy miqdorini ko‘rsatadi. Bunga o‘simliklar o‘zlashtira olmaydigan va oson o‘zlashtira oladigan shakldagi oziq moddalarning barchasi kiradi. Samarali unumdorlik tuproqdagi o‘simlik o‘zlashtira oladigan oziq moddalar miqdori bilan belgilanadi. Tuproqqa ilmiy asosda ishlov berish, o‘g‘itlash, melioratsiyalash orqali tuproq xossalarini tubdan yaxshilash, zararli tuzlarni yuvish, ortiqcha suvni qochirish, namlik yetishmaganda sug‘orish, ortiqcha ishqoriylik yoki kislotalikni neytrallash eroziya jarayonini oldini olish kabi tadbirlar potentsial unumdorlikni samarali unumdorlikka o‘tishiga olib keladi.

Endilikda tuproqqa ishlov berishning yangi, innovatsion usullari joriy etilmoqdaki, ular FAO bo'yicha conservation agriculture, rus tilida "resursosberegayushie selskoe xozyaestvo" yoki nol ishlov berish texnologiyasi deb nom oldi. Bunday texnologiyalar yordamida tuproq o'zining dastlabki tabiiy, g'ovak, hollatiga qaytadi. Ushbu texnologiyalarda ag'darib haydalmagani uchun tuproqqa kuchli mexanik ta'sir berilmaydi. Bunda tuproqqa minimal darajada, faqat yuza qatlamgagina ishlov berib haydaladi.

Shuningdek, keng tarqalgan, an'anaviy ag'darib haydash usulida tuproq ustki qismi o'simlik qoldiqlaridan tozalansa, resurs tejamkor texnologiyalarda, aksincha, ular tuproq ustki qatlamida mulcha sifatida saqlanib qoladi. Bu holat tuproqning issiqlik, suv rejimi, suv tartiboti va yana eng ahamiyatlisi, eroziyadan saqlab, xususan suv va shamol ta'siridagi yemirilish jarayonini nivelirlaydi, ya'ni keskin kamaytiradi.

1871-yilda rus olim-agronomi Evgeniy Ovsinskiy ushbu texnologiyalarni qo'llash va shu orqali qishloq xo'jalik ekinlarini parvarishlashda tuproq tabiiy holatini saqlab qolishni taklif etadi. Uning o'zi o'sha yili ushbu texnologiyalarni qo'llagan. Lekin, samara kutilganidek bo'lishiga qaramasdan, tuproqni begona o'tlar bosib ketishi tufayli umumiy natija to'la yaxshi bo'lmagan. Lekin, ikkinchi tomondan o'sha davrda gerbitsidlar qo'llash yo'lga qo'yilmagan edi.

AQSH va Kanadada ushbu texnologiyalar (no-till) kechroq, 1931-1935 yillarda tadbiiq etila boshlandi. Bu davrda shimoliy amerikadagi changli qo'ng'ir tuproqlar o'zlashtirilgan, xususiy fermalar tijorat yo'nalishida umuman foydalanilmagan tuproqqa urug' qadovchi seyalkalarni tajribadan o'tkazishib, ushbu texnologiyalarni ommaviylashib ketishiga olib keldilar.

1950-yillarda Qozog'istonning qumli qo'ng'ir tuproqlarida o'tkazilgan tajribalar "Nol" xarakterda bo'lsada, harqalay, ag'darmay yuza yumshatuvchi kultivatorlar qo'llash orqali amalga oshirildi.

G'arb fermerlari esa innovatsiya ular uchun kam harajat va yuqori daromad ekanligini darrov tushundilar va uni ishlab chiqarishga tadbiiq etdilar.

Respublikamizda ham tuproq unumdorligini no-till texnologiyasi asosida ko'plab ishlar olib borilmoqda. Xususan kuzgi bug'doydan bo'shagan yerlarni no-till texnologiyasi asoslanib takroriy ekinlar ekib tuproq unumdorligini sezilarli darajada oshirish yo'lga qo'yilgan. Bunda bug'doydan bo'shagan yerlardagi begona o't va qoldiq somon poyalarini maydalab mulchallash, pushta egatlariga takroriy ekin urug'larini ekish kabi tadbirlar amalga oshiriladi. Takroriy ekin sifatida dukkakli o'simliklardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Yuqoridagi fikrlardan xulosa qiladigan bo'lsak, bu texnologiya shamol va suv erroziyasi rivojlangan, sho'rlanmagan maydonlarda o'tkazish yuqori samara beradi va uning maydonini kengaytirish zamon talabi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Azimboev S.A. Dehqonchilik, tuproqshunoslik va agrokimyo asoslari. T. «Iqtisod-moliya», 2006.
2. afurova L.A., Maxsudov X.M., Adel M.Yu. - "Eroziyaga uchragan neogen yotqiziklarda shakllangan bo'z tuproqlarning biologik faolligi". "o'zbekiston" - T.: 1998.
3. Qo'ziev R. "o'zbekiston Respublikasi sug'oriladigan yerlarining hozirgi holati. Sug'oriladigan bo'z tuproqlar unumdorligini oshirish va uning ekologik muammolari". Ilmiy to'plam. Samarqand-2002 y.
4. www.Agrochim.bis.2004.
5. www.Herba.msu.Ru.2004.
6. www.Peola.ru.glosari.2004

TOSH - SHAG'ALLI TUPROQLARNING SHO'RLANISHI SABABLARI VA UNI OLDINI OLISH VA BOSHQARISH

Aminjonova Navruzaxon Ne'matjon qizi

Farg'ona davlat universiteti, magistrant

ANNOTATSIYA

Hozirgi kundagi eng dolzarb muammolardan biri bu tuproq sho'rlanishi hisoblanadi. Tuproq sho'rlanishining asosiy omili bu inson omilidir. Yani mineral o'g'itlarni noto'g'ri qo'llash, radioaktiv moddalarning tuproqda to'planishi, tuproq holatini og'ir mexanik holatga kelishi tuproq holatini tubdan yomonlashtirmoqda. Bu muammoni yechish uchun bir qancha ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmoqda.

Kalit so'zlar: Tuproq, suv, sho'rlanish, tuz, antropogen omil, quruq iqlim, o'simlik holati, bug'lanish, namlik, eroziya, dehqonchilik, fauna.

Tuproqning sho'rlanishi o'simliklarning rivojlanishiga salbiy ta'sir qiladi va erning degradatsiyasiga olib keladi. Sho'rlangan erlar qishloq xo'jaligi unumdorligini pasaytiradi, fermerlar farovonligini va mintaqadagi iqtisodiy vaziyatni yomonlashtiradi. Erta bosqichlarda tuproq sho'rlanishini boshqarish uni qaytarishga yordam beradi. Biroq, kuchli ifloslanish qishloq xo'jaligi erlarining to'liq yo'qolishiga va sho'rlanishning tuproq xususiyatlariga salbiy ta'siri tufayli cho'llanishga olib keladi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti universiteti 2014-yildan boshlab 1990-yillardan buyon sho'rlanish tufayli butun dunyoda har kuni 5000 akr ga yaqin maydon yo'qolganini ta'kidlaydi. Shu munosabat bilan muammo zudlik bilan hal qilishni talab qiladi. Tuproqning sho'rlanishi suvda eriydigan tuzlarning ortiqcha to'planishidir. Odatda, bu osh tuzi NaCl. Ro'yxat ancha kengroq va natriy, kaliy, kaltsiy, magniy, sulfatlar, xloridlar, uglevodlar va bikarbonatlarning turli birikmalarini o'z ichiga oladi. Umuman olganda, tuz bilan ta'sirlangan erlar tarkibiga ko'ra sho'r, sodali va sho'r-sodiklarga bo'linadi. Tuproq sho'rlanishining o'simliklarning o'sishiga asosiy ta'siri suvning emilishini buzishdir. Tuproq namligi etarli bo'lsa ham, ekinlar etarli miqdorda suv ololmaganligi sababli o'ladi va o'ladi. Biologik xilma-xillik va ekotizim xizmatlari bo'yicha hukumatlararo ilmiy-siyosat platformasi (IPBES) 2018 yilgi hisobotiga ko'ra global miqyosda:

taxminan 190 million akr butunlay yo'qolgan; 150 million akr zarar ko'rgan;

2,5 milliard gektar maydon sho'rlanishdan ta'sirlangan.

Tuproqning sho'rlanishiga nima sabab bo'ladi?

Tuproqning shoʻrlanishi eruvchan tuzlar erda saqlanib qolganda sodir boʻladi. Bu tabiiy ravishda yoki notoʻgʻri antropogen harakatlar, xususan, dehqonchilik amaliyoti tufayli sodir boʻladi. Bundan tashqari, baʼzi erlar tuzning kam erishi va olib tashlanishi tufayli dastlab shoʻrlangan. Tuproqning shoʻrlanishiga quyidagilar kiradi:

haddan tashqari tuzlar erdan yuvilmaganda quruq iqlim va kam yogʻingarchilik;
tuproq yuzasiga tuzlar qoʻshadigan yuqori bugʻlanish tezligi;
dengiz tuzlari quyi erlarga singib ketganda dengiz sathining koʻtarilishi;
qirgʻoqboʻyi hududlarida shoʻr havo massalarini yaqin atrofdagi hududlarga esib turadigan shabadalar;

dengiz suvining choʻkib ketishi, keyin tuzning bugʻlanishi;
ortiqcha nitrifikatsiya tuproqning shoʻrlanishini tezlashtirganda oʻgʻitlarni notoʻgʻri qoʻllash.

Tuproqning shoʻrlanish koʻrsatkichlari

Tuproq yuzasini, suvning kirib borish tezligini va oʻsimlik holatini tahlil qilish orqali shoʻrlanishni vizual tarzda sezish mumkin. Shoʻrlanish davom etar ekan, belgilar kuchayadi. Masalan, sirdagi engil oqartirish aniq tuz kristallariga aylanadi

Tuproqning shoʻrlanishini oʻlchash

Vizual baholashdan tashqari, tuproqning shoʻrlanishini oʻlchashning ishonchli usullari mavjud, masalan, maxsus qurilmalar yordamida erning elektr oʻtkazuvchanligini baholash. Eritmadagi tuz konsentratsiyasining oshishi bilan uning oʻtkazuvchanligi ham ortadi. Tuproqning shoʻrlanishini tekshirishning boshqa turlari natriyning almashinadigan foizini yoki natriyning soʻrilish nisbatini aniqlaydi. Laboratoriya tekshiruvlaridan tashqari, shoʻrlanish qishloq xoʻjaligi erlarida yoki masofadan turib baholanadi. Shoʻrlanish datchiklari dalada tuproq yuzasi shoʻrlanishini kuzatish uchun ishlatiladi. Sunʼiy yoʻldoshlar SWIR va NIR diapazonlari yordamida suvning soʻrilishini va uning shoʻrlanish bilan bogʻliqligini masofadan zondlash tahlili uchun maʼlumotlarni oladi. Tuproqning shoʻrlanishining oqibatlari ijobiy emas, ekologiya va inson hayotining koʻp jihatlarini qamrab oladi. Bu oʻsimlikchilik va suv taʼminoti tarmoqlariga taʼsir qiladi, suv toshqini va tuproq eroziyasi xavfini keltirib chiqaradi va biologik xilma-xillikni kamaytiradi. Shoʻrlanmagan tuproqlar ekinlarga taʼsir qilmasa-da, kuchli shoʻrlanganlar faqat shoʻrga chidamli turlar va galofitlar uchun mos keladi. Shunday qilib, shoʻrlanish ekotizim navlarini kamaytiradi va ularning normal sharoitlari mavjudligiga tahdid soladi. Oʻsimlik dunyosi xilma-xilligining qisqarishi muqarrar ravishda faunaning qisqarishiga, shuningdek oziq-ovqat zanjirlari va yashash joylarining qisqarishiga olib keladi. Shoʻrlanish daryolar yoki chuchuk suvli koʻllardagi biologik xilma-xillikni kamaytiradi, suv populyatsiyalarini faqat tuzga chidamli turlarga qisqartiradi. Tuproqning shoʻrlanishi taʼsiri ekinlarning xilma-xilligiga va shunga mos ravishda

oziq-ovqat xilma-xilligiga taalluqlidir, chunki fermerlar sho‘r yerlarda yashay oladigan o‘simliklarni etishtirishga majbur bo‘ladilar.

Tuproq eroziyasi

Tuproqning sho‘rlanishining o‘zi jiddiy muammodir, lekin u kamdan-kam hollarda yolg‘iz qoladi. Sho‘rlanish yer yuzasining doimiy namlanishiga va o‘simliklarning yomon sharoitlari tufayli qoplarning etishmasligiga olib keladi. Bu yerlarni eroziyaga juda moyil qiladi. Sho‘rlanish natijasida suv sathining ko‘tarilishi erning suv infiltratsiyasi qobiliyatini pasaytiradi. Kuchli yog‘ingarchilik yoki daryo toshqini bilan tuproq ko‘p miqdorda suv oqimiga dosh bera olmaydi. Shunday qilib, so‘rilishning etarli emasligi suv va toshqinlarga olib keladi. Kuchli suv oqimlari inshootlarni buzadi, qishloq xo‘jaligi erlariga zarar etkazadi, cho‘kindilarni ko‘paytiradi va suv havzalarini ifloslantiradi.

Tuproq sho‘rlanishini nazorat qilish va oldini olish

Tuproqning sho‘rlanishi bilan kurashishning eng yaxshi usuli - bu sodir bo‘lishiga yo‘l qo‘ymaslikdir. Agar shunday bo‘lsa, muammoni yo‘q qilish juda muhim - oqibatlar juda og‘ir bo‘lishidan oldin, qanchalik tezroq bo‘lsa, shuncha yaxshi.

XULOSA

Shunday qilib, tuproq sho‘rlanishining oldini olish va boshqarish bilan bog‘liq. Tuproqning sho‘rlanishining oldini olish asoslari tuzning haddan tashqari kirib kelishiga yo‘l qo‘ymaslikdir. O‘simliklarning rivojlanishi uchun ma‘lum miqdorda tuz kerak bo‘lsa ham, ularning ehtiyojlari sho‘rlangan tuproqdagi tarkibga nisbatan kichikdir. Tuproqning sho‘rlanishini oldini olishning bir necha tipik usullari bor. Sug‘orishni optimallashtirish (sho‘r suvdan foydalanishni kamaytiring, tomchilatib sug‘orishni amalga oshiring, tuzsizlangan, qayta ishlangan, yomg‘irdan yig‘ib olingan suvdan foydalaning va ortiqcha sug‘ormang). Namlikni ushlab turish va sug‘orishni kamaytirish uchun organik moddalar va go‘ng qo‘shing. Tuproq tuzlarini sho‘rlanishni keltirib chiqaradigan ildiz zonasiga o‘tkazmaslik uchun chuqur ishlov berishdan / og‘ir texnikadan saqlaning.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Azimboev S.A. Dehqonchilik, tuproqshunoslik va agrokimyoy asoslari. T. «Iqtisodmoliya», 2006.
2. G'afurova L.A., Maxsudov X.M., Adel M.Yu. - "Eroziyaga uchragan neogen yotqiziklarda shakllangan bo'z tuproqlarning biologik faolligi". "o'zbekiston" - T.: 1998.
3. Qo'ziev R. "o'zbekiston Respublikasi sug'oriladigan yerlarining hozirgi holati. Sug'oriladigan bo'z tuproqlar unumdorligini oshirish va uning ekologik muammolari". Ilmiy to'plam Samarqand-2002 y.
4. www.Agrochim.bis.2004.
5. www.Herba.msu.Ru.2004.
6. www.Peola.ru.glosari.2004

PEDAGOGIK DASTURIY VOSITALARNI LOYIHALASHTIRISHGA QO‘YILADIGAN PEDAGOGIK, PSIXOLOGIK, ERGONOMIK TALABLAR

Eshdavlatova Qunduz Eshpulatovna
Qarshi davlat universiteti magistranti

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada pedagogik dasturiy vositalarni loyihalashtirishga qo‘yiladigan pedagogik, psixologik, ergonomik talablar haqida tushunchalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: ta‘lim tizimi, pedagogika, axborot texnologiyalari, dasturiy vositalar, psixologik talablar, ergonomik talablar.

Jahon ta‘lim tizimida axborot kommunikatsiya texnologiyalarining yuksak darajada rivojlanib borayotganligining guvohi bo‘lib kelmoqdamiz. Shu bois ham olimlarimiz, XXI asrni axborot texnologiyalar asri deb bejiz aytishmagan. Zamonaviy va axborot texnologiyalari kun sayin barcha sohalarda rivojlanayotgani jumladan, ta‘lim sohasida ham yangi axborot texnologiyalaridan keng foydalanish an‘anaviy o‘qitish usullaridan ko‘ra samarali va yuqori natijalarga olib kelmoqda. Zamonaviy axborot texnologiyalari, kompyuterlashtirish va kompyuter tarmoqlari negizida ta‘lim jarayonini yangi axborotlar bilan ta‘minlash rivojlanib bormoqda. Axborot texnologiyalarining yutuqlarini shaxsiy kompyuterlarning ixtiro etilishi bilan bejiz bog‘lamaydilar. Buning sababi axborot texnologiyalarining maxsuli bo‘lgan dasturiy vositalarga bo‘lgan zaruriyat shaxsiy kompyuterlarning paydo bo‘lishi natijasida ortib, kundalik ehtiyojga aylanib bormoqda.

Pedagogik dasturiy vositalar – kompyuter texnologiyalari yordamida o‘quv jarayonini qisman yoki to‘liq avtomatlashtirish uchun mo‘ljallangan didaktik vosita hisoblanadi. Ular ta‘lim jarayonini samaradorligini oshirishning istiqbolli shakllaridan biri hisoblanib, zamonaviy texnologiyalarning o‘qitish vositasi sifatida ishlatiladi. Pedagogik dasturiy vositalar tarkibiga: o‘quv fani bo‘yicha aniq didaktik maqsadlarga erishishga yo‘naltirilgan dasturiy mahsulot (dasturlar majmuasi), texnik va metodik ta‘minot, qo‘shimcha va yordamchi vositalar kiradi.

Pedagogik dasturiy vositalarni yaratish bir nechta bosqichda amalga oshiriladi:

Birinchi bosqichda pedagogik loyihalashtirish amalga oshiriladi.

Ikkinchi bosqichda metodik loyihalashtirish bajariladi.

Uchinchi bosqichda pedagogik dasturiy vositalarni shakllantirish uchun zarur dasturiy vositalar yaratiladi yoki tanlanadi.

To'rtinchi bosqichda pedagogik dasturiy vositalar tarkibiga pedagogik texnologiyalar elementlari kiritiladi.

Beshinchi bosqichda berilgan pedagogik xossalarga ega pedagogik dasturiy vositalar ishlab chiqiladi.

Oltinchi bosqichda yaratilgan pedagogik dasturiy vositalar o'quv jarayoniga tatbiq etiladi, ularning dasturiy va metodik tarkibiy qismlariga zarur o'zgartirish va tuzatishlar kiritiladi. Pedagogik dasturiy vositalarning joriy etilishi natijalari tahlil qilinadi, pedagogik imkoniyatlari aniqlashtiriladi.

Barcha pedagogik dasturiy vositalarni ikki guruhga ajratish mumkin: an'anaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llab-quvvatlovchi vositalar; "O'qituvchi-kompyuter-o'quvchi" uch elementli pedagogik tizim texnologiyalari. Birinchi guruh pedagogik dasturiy vositalarga qo'yiladigan tizim talablari pedagogning samarali o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etish bilan bog'liq vazifalaridan kelib chiqadi. Pedagogik dasturiy vositalarni yaratish texnologiyasini amalga oshirish maqsadida ularning an'anaviy vositalardan ustunligini tasdiqlovchi qator ijobiy omillar mavjud. Mazkur omillar didaktik, psixologik, iqtisodiy, fiziologik guruhlarga ajratiladi.

Pedagogik dasturiy vositalarga qo'yiladigan didaktik talablarga quyidagilar kiradi: ilmiylik; tushunarli, qat'iy va tizimli bayon etilishi bilan birgalikda pedagogika, psixologiya, informatika, ergonomikaning asosiy tamoyillarini, zamonaviy fanning fundamental asoslarini hisobga olib, o'quv faoliyati mazmunini qurish imkoniyatini ta'minlash; uzluksizlik va yaxlitlik (ilgari o'rganilgan bilimlarning mantiqiy oqibati hamda to'ldiruvchisi hisoblanadi); izchillik; muammolilik; ko'rgazmalilik; faollashtiruvchi (o'qitish mustaqilligi hamda faollik xususiyatining mavjudligi); o'qitish natijalarini o'zlashtirish mustahkamligi; muloqotning interfaolliigi; tarbiyalash; rivojlantirish; amaliyotning yaxlit birligi.

Psixologik talablarga idrok etish (verbal-mantiqiy, sensor-perseptiv), tafakkur(tushunchaviy-nazariy, ko'rgazmali-amaliy), diqqati (qat'iyligi, boshqa narsa yoki ob'ektga qaratilishi), motivatsiya (ishlashning faol shakllari, yuqori darajada ko'rgazmalilik, o'z vaqtida qayta aloqa yordamida talabalarning yuqori darajadagi motivatsiyalarini doimiy ravishda rag'batlantirish), xotira, tasavvur, yosh va individual psixologik xususiyatlarni hisobga olish(egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini hisobga olib, o'quv fani mazmuni hamda o'quv masalalari murakkablik darajasining talabalarning yosh imkoniyatlari va individual xususiyatlariga mos kelishi, o'quv materialini o'zlashtirishda ortiqcha his-hayajonli, asabiy, aqliy yuklamalardan ta'sirlanishdan himoyalash) kiradi.

Pedagogik dasturiy vositalarni ishlab chiqish va foydalanishga qo'yilgan umumiy talablarni hisobga olish bilan bir qatorda, uni yaratishning muvaffaqiyatliliigi va sifatiga

ta'sir qiluvchi bir qator psixologik talablar ham qo'yiladi. Quyida pedagogik dasturiy vositalarga qo'yiladigan psixologik talablar keltirilgan:

1. Pedagogik dasturiy vositalarda o'quv materialini namoyish qilish nafaqat verbal, balki kognitiv jarayonning sensorlik va namoyish qilish holatlariga ham mos kelishi kerak. Pedagogik dasturiy vositalar qabul qilish, diqqat, fikrlash, tasavvur qilish, xotirada saqlash kabi psixologik jarayonlar xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilishi kerak.

2. Pedagogik dasturiy vositalardagi o'quv materiali ta'lim oluvchilarning yoshini, tayanch bilimlarini inobatga olib tuzilishi kerak.

3. Pedagogik dasturiy vositalar obrazli va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

Pedagogik dasturiy vositalarning tuzilmasi va mazmuni o'quv materialini chuqur o'rganishga mo'ljallangan bo'lishi bilan bir vaqtda o'rganilayotgan fanning o'quv dasturiga mos kelishi kerak. Ta'lim tizimi uchun yaratiladigan pedagogik dasturiy vositalar quyidagi umumiy talablarni ham qanoatlantirishi kerak:

- pedagogik dasturiy vositalarning mazmuni va tarkibi ta'lim standartining talablariga mos kelishi kerak;

- pedagogik dasturiy vositalar o'zida muammoli va izlanish topshiriqlarining tizimi intellektual xarakterga ega bo'lishi kerak;

- pedagogik dasturiy vositalar o'quv faoliyatining izlash, yig'ish, saqlash, tahlil, ishlov berish kabi ko'rinishlarni avtomatlashtirishni; hisoblashlarni, loyihalash va konstruksiyalashni, tajriba, eksperimentning natijalariga ishlov berishni, nazorat topshiriqlarni, axborotli ishlov berishni avtomatlashtirishni ko'zda tutishi kerak;

- pedagogik dasturiy vositalar murakkab ob'ektlar (mashina, uskuna, apparat, moslama va x.q.) ishining imitatsiyasini, turli xildagi jarayonlarni real, tezlashtirilgan yoki sekinlashtirilgan vaqt masshtabida namoyish etish vositalarini tarkibida saqlashi kerak;

- pedagogik dasturiy vositalari ta'lim oluvchini kelajakdagi kasbiy faoliyatiga bog'liq holda virtual muhitda tayyorlashni amalga oshirishi kerak;

- pedagogik dasturiy vositalarda barcha amalga oshiriladigan hisoblashlar vizuallashtirishning ochiq tizimiga ega bo'lishi, o'rganiladigan o'zgaruvchan ob'ektlar yoki jarayonlarning bog'liqligi namoyish qilinishi lozim.

Pedagogik dasturiy vositalarni ishlab chiqishda mos ravishdagi auditoriya talabalarining intellektual darajasi, motivatsiyasi, funksional holati hamda ishchanlik darajasi e'tiborga olinishi lozim.

Ergonomik talablarga quyidagilar kiradi: do'stonalik, foydalanuvchiga moslashish, ekran shakllarini tashkil etish.

Pedagogik dasturiy vositalarni yaratishda amal qilinishi zarur bo'lgan tamoyillar (kvantlashtirish, to'liqligi, ko'rgazmaliligi, tarmoqlashuvi, boshqarish, moslashtirish, kompyuterli ta'minot, to'planuvchanligi) hisobga olinib, ularni yaratish texnologiyasini loyihalashtirish bir nechta bosqichlarni o'z ichiga oladi.

Xulosa qilib aytaganda shuni aytishimiz joizki, hozirgi zamonaviy axborot texnologiyalaridan ta'lim jarayonida foydalanish ancha ustunliklarni yuzaga keltirmoqda. Pedagogik dasturiy vositalarni yaratishda ko'plab ya'ni - didaktik, metodik, psixologik, texnik, tarmoq, estetik, ergonomik va maxsus talablar qo'yiladi. Hamda PDVlarni yaratishda foydalanuvchilarning psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Axir bu yaratilayotgan vositalarning barchasi shaxs uchun xizmat qiladi. Ta'limda PDVlarning ahamiyati katta.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Н. А. Каюмова, Б. М. Сурупов Психолого-педагогические аспекты в процессе обучения информационно-коммуникационные технологии //Интернаука. – 2019. – №. 28. – с. 66-67.
2. <https://www.britishcouncil.uz/english/mooc/how-does-it-.-> Что такое MOOC и как это функционирует?
3. Каюмова Н.А. Методика проектирования информационных систем. Экономика и социум. Журнал. <https://www.iupr.ru/1-104-2023>
4. Kayumova N. A. Oliy ta'limda elektron ta'lim muhitini tashkil etishda yangi texnologiyalar //Современное образование (Узбекистан). – 2021. – №. 2 (99). – С. 64-73
5. Shomirzayev M.X. Texnologiya fanini o'qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalar. Darslik. –Т.: Tafakkur, 2021. -226 b

UDK:550.812

UGLEVODOROD (UV) GENERATSIYALANISH O‘CHOQLARINI ANIQLASH

Usmonov Kuvonchbek Mannonovich

dotsent vazifasini bajaruvchi

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti

E-mail: quvonch_uz2@mail.ru

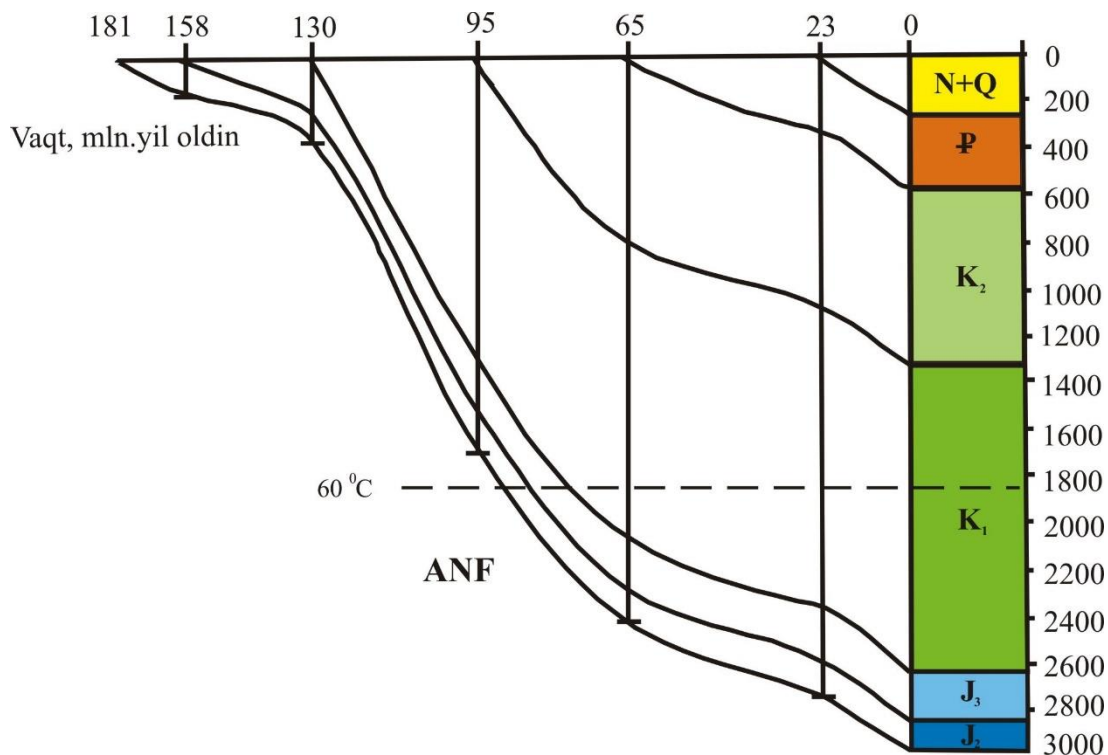
ANNOTATSIYA

Cho‘kindi havzada neftgaz hosil bo‘lish o‘chog‘i, qachonki to‘plangan “ona” qalinliklardan birinchisi (quyi) neft hosil bo‘lishining asosiy zonasi yoki gaz hosil bo‘lishining asosiy zonasiga mos keladigan, qulay termobarik sharoitlarga ega bo‘lgan chuqurlikka tushganda vujudga keladi. Keyinchalik cho‘kish va cho‘kma to‘planishi bilan neftgaz hosil bo‘lish o‘chog‘ining holati va konfiguratsiyasi o‘zgaradi, ularga kiradigan yotqiziqning hajmi, generatsiyalanish jadalligi va UVlarning migratsiyalanishi ham o‘zgaradi.

Kalit so‘zlar: Cho‘kindi havza, neft, gaz, kimyo-bituminologik, petrografik, organik moddalar, katagenez, izoterma, generatsiya, migratsiya, flyuid.

Cho‘kindi havza kesimining neftgaz hosil bo‘lishini asosiy zonasini holati va uning o‘chog‘ini zamonaviy yuqori chegarasi kimyo-bituminologik, petrografik va neftgaz hosil qiluvchi jinslarni o‘rganishning boshqa usullari bilan yetarli darajada ishonchli aniqlanadi. Hosil bo‘lish boshlanishini aniqlash va bu jarayonning eng katta jadallik davrini ajratish, neftgaz hosil bo‘lish o‘chog‘ining fazoviy holatini (maydon va chuqurlik bo‘yicha) o‘zgarishini kuzatish muhim. Buning uchun neft hosil qiluvchi qalinliklarning cho‘kish tarixini oddiy informativ tahlil qiladigan “qizish modeli” usulidan foydalaniladi. Bu usul asosiy neft hosil qilish (asosiy gaz hosil qilish) zonasida joylashgan cho‘kindi kesimning oralig‘ini nafaqat bashoratlash, balki neftgaz hosil bo‘lishi uchun qulay sharoitlarda har bir “ona” neftgazli qatlam qalinligining cho‘kish davomiyligini aniqlash imkonini ham beradi. “Qizish modeli”ni tuzish uchun ordinata o‘qini hosil qiladigan aniq quduq kesimidan foydalaniladi. Absissa o‘qida kesimni tashkil etuvchi jinslarning geologik yoshiga mos keladigan million yillardagi vaqt qo‘yiladi. So‘ngra grafikka “ona” neftgaz qalinliklarni o‘z ichiga oladigan alohida stratigrafik komplekslarning yotish chuqurligini ular hosil bo‘lishidan boshlab zamonaviygacha tobora o‘zgarishini aks ettiradigan paleotektonik egri chiziqlar tushiriladi (1-rasm). Shunday yo‘l bilan turli chuqurliklar oraliqlari va turli haroratli

zonalarining aniq “ona” neftgaz qalinliklari bilan o‘tish ketma-ketligini asl kartinasi tiklanadi. Grafikda ordinatalar o‘qi bo‘yicha asosiy neft hosil qilish zonasiga mos keladigan harorat oralig‘i aniqlanadi. Buning uchun quduqda o‘lchangan zamonaviy harorat ma’lumotlari va paleoharoratlar haqidagi barcha ma’lum ma’lumotlardan foydalaniladi. Asosiy gaz hosil bo‘lish zonasini korrektirovka qilish uchun quduq kesimini o‘rganish jarayonida tog‘ jinslari va organik moddalar katagenezining mavjud geokimyoviy, petrografik, litologik va boshqa ko‘rsatkichlarini hisobga olish lozim. Aniqlanganki, kaynozoy cho‘kindi to‘planish oblastlarida paleoharoratlar va organik moddalarning katagenetik zonalligi zamonaviy haroratlarga mos keladi. Mezozoy va kaynozoy cho‘kish oblastlarida kesim bo‘ylab haroratning zamonaviy tarqalishi organik moddalarning katagenetik zonalligiga mos kelmaydi, paleoharorat zamonaviydan yuqori.

1-rasm. “Ona” qalinliklarning qizish modelini tuzish namunasi.

Bunda, cho‘kish qancha qadimiy bo‘lsa, zamonaviy va paleoharorat orasidagi farq shuncha katta bo‘ladi. Grafikda asosiy neft hosil bo‘lish zonasining yuqori chegarasi mos keladigan izoterma bilan ajratiladi (60 °C, bu boshqa ma’lumotlar mavjud bo‘lmaganda 2 km atrofidagi chuqurlikka mos keladi). Bu izotermadan pastda joylashgan “ona” qalinliklar neftgaz hosil qilish o‘chog‘ida bo‘ladi. “Qizish modeli” bo‘yicha “ona” neftgaz jinslarning neftgaz hosil bo‘lish o‘chog‘iga kirishi boshlanganini aniqlash mumkin. Ishlab chiqaruvchi svitaning ustki yuzasiga mos keluvchi egri chiziqni quyi izoterma bilan (150 °C) kesishish nuqtasi svitaning asosiy

neft hosil qilish zonasidan chiqish vaqtini qayd qiladi, shuning o‘zi bilan havzaning aniq uchastkasida jadal neft generatsiyalanishining vaqt oralig‘i aniqlanadi.

Neftgaz hosil qiluvchi o‘choqqa kiradigan va qadimiy o‘chog‘da joylashgan “ona” qalinlikning maydonini aniqlashda burg‘ilash va seysmik tadqiqotlar natijalari bo‘yicha amalga oshiriladigan paleotektonik qayta tiklashning barcha mavjud ma‘lumotlarini tadqiq qilish lozim. Neftgaz hosil qiluvchi maydonni havzaning o‘rganilayotgan rivojlanish bosqichi uchun paleotektonik profillar seriyasi, xususan yuqori va quyi izotermalar tushiriladigan har bir neft hosil qiluvchi qatlamning ustki va ostki yuzasini paleostrukturaviy xaritasi bo‘lgandagina aniqlash mumkin.

Neft yaratuvchi jinslarning ustki va ostki yuzasi paleostrukturaviy xaritalari birlashtirilganda asosiy neft hosil qilish zonasiga hali kirmagan, unda joylashgan yoki asosiy gaz hosil qilish zonasiga tushib bo‘lgan uchastkalar ajratiladi. Bu aniqlashlarni nazorat qilish quduqlar va ochilmalarda olingan jinslarning organik moddalarini katagenez yoki uglefikatsiyalanish bosqichlarining darajasi natijalari bo‘yicha amalga oshirilishi lozim.

O‘tkazilgan paleotektonik va paleogeotermik qayta tiklashlar asosida havzaning har bir rivojlanish bosqichida muayyan “ona” svitaning neftgaz hosil qilish o‘chog‘idagi holatini kuzatish mumkin bo‘lgan ketma-ketlikdagi qator sxemalar yaratiladi. Cho‘kindi havza kesimida “ona” qalinliklar bir nechta bo‘lishi mumkinligi sababli sxemalarning bunday ketma-ket qatori har bir qalinlik uchun izopaxit uchburchagi usuli bo‘yicha tuziladi, sxemalar qatori esa evolyutsion uchburchak deyiladi.

“Isish modeli”ni qo‘llash faqatgina organik moddalarning katagenetik o‘zgarishi me‘yordagi geotermik maydon ta’siri ostida bo‘lib o‘tgan va bo‘layotgan havzalar yoki ularning bir qismi uchun qonuniy bo‘ladi. Tahlildan quyidagilarni ajratish lozim:

- organik moddalarning katagenez darajasi faqatgina harorat bilan emas, bir nechta omillar majmuasi bilan aniqlanadigan, jadal burmalanish oblastlariga yaqin zonalar;

- neftgaz “ona” qalinlikning cho‘kish va qizish dinamikasini qayta tiklash qiyin bo‘lgan, cho‘kindi qalinlikda cho‘kindi to‘planishida uzoq va ko‘p marta tanaffuslar mavjud bo‘lgan zonalar.

Aksariyat tadqiqotchilar shuni qayd qilishganki, asosiy neftgaz hosil bo‘lish zonasining harorati va chuqurlik oraliqlari cho‘kindi to‘planishining ahamiyatli (kuchli) tezligida (>100 m/mln. yil), cho‘kindi qatlamda yuqori gidrostatik bosimlar bo‘lganda kengayadi. Binobarin, neft generatsiyalanishining kritik chuqurligi va uning gaz fazaga o‘tishi bu oblastlarda 4 dan 7 km gacha chuqurlik oralig‘ida joylashadi, harorat chegarasi esa 180-200 °C oralig‘ida baholanadi. Bu haqda Kaspiy oldi, Kaliforniya, Kavkaz oldi va boshqa havzalarda ochilgan neft uyumlari dalolat beradi.

Neftgaz to'plamlarining yuzaga kelishi neftgaz to'planishi mumkin bo'lgan zonalar va neftgaz hosil bo'lish o'choqlarining nisbati bilan aniqlanadi. Ularning fazoviy nisbatining uch turi ajratiladi: birlashgan – zonalar o'choqning ichida joylashgan, chetdagi – zonalar o'choqning chekka qismlarida joylashgan, ajralgan – zona o'choqda joylashmagan. Bu nisbatlar bilan tutqichlarning bir tomonlama yoki har tomonlama ta'minoti aniqlanadi.

Neftgaz to'planishi mumkin bo'lgan zonalar jadal UV hosil bo'lishi boshlangunga qadar, UV generatsiyalanishi bilan bir vaqtda yoki neft hosil qiluvchi qalinliklarda generatsiya to'xtagandan keyin yuzaga kelishi mumkin. Zonal va lokal tutqichlar hosil bo'lgunga qadar va u bilan bir vaqtda yuzaga kelgan birlashgan turdagi neftgaz hosil bo'lish zonalari neftgazga istiqbollilik nuqtai nazaridan katta qiziqishga ega.

Konlar o'choq chegarasida yoki bevosita uning ustida guruhlanadi. UV to'plamlari o'choqqa intiladi, ularning holati, shakli va o'lchamlariga tektonik omil asosiy ahamiyatga ega bo'ladi. To'plamlarning yuzaga kelishini tarixiy-genetik sharoiti maksimal neftgazli bo'lishi mumkin bo'lgan kesimning stratigrafik hajmi va maydonini aniqlash, flyuidlarning fazoviy holatini alohida bashoratlashni asoslash, izlov-qidiruv ishlarining birinchi navbat ob'yektlarini tavsiya qilish imkonini beradi.

Uglevodorodlarni “ona” jinslardan o'tkazuvchan qatlamlar bo'ylab to'planish joylariga migratsiyalanishi aksariyat ishlarda batafsil yoritilgan (A.A. Bakirov, I.O. Brod, I.V. Visotskiy va b.).

Birlamchi migratsiya (emigratsiya) “ona” qalinlikka, harorat va bosimning suvdagi ion yoki kolloid eritmalar hamda gaz fazasi ko'rinishidagi ta'siri ostida amalga oshadi. UVning suvda eruvchanligi 70-180 °C harorat zonasi diapazonida 100-1000 g/sm³ ni tashkil etadi. Shu oraliqning o'zida suvning UV bilan “ona” qalinlikdan maksimal siqib chiqarilishi kuzatiladi. Gaz migratsiyasi 3,5-4 km chuqurlikdan boshlanadi.

Agar suvning siqib chiqarilishi UVning jadal generatsiyalanishigacha bo'lib o'tsa, u holda bu ularning “ona” qalinlikdan qiyin migratsiyalanishiga olib keladi.

UVlarning migratsiyalanishi uchun kesimning tuzilishi katta ahamiyatga ega, ayniqsa “ona” qalinliklarning kollektor jinslar bilan qatlamlanish xarakteri. Migratsiyalanish uchun qulay sharoit pastdan yuqoriga tomon neft ishlab chiqaradigan, kollektor va qoplama qalinliklarni ketma-ket yotishi hisoblanadi. Boshqa ketma-ketlik generatsiyalovchi qalinliklardan UVlarning birlamchi migratsiyasini yoki qiyinlashtiradi, yoki mutloqo yo'l qo'ymaydi. Ammo katta qalinlikdagi gil qatlamlarida atrofdagi gilli jinslarga nisbatan yuqori g'ovakligi va o'tkazuvchanligi bilan tavsiflanadigan anomal zichlashmagan gil qatlamlari ajraladi, ular noan'anaviy kollektorlar hisoblanadi.

Rezervuar ichi migratsiyasi (ikkilamchi) ularning to'planish joyiga migratsiyalanish yo'llarining mavjudligi bilan aniqlanadi. Vertikal va lateral migratsiya ajratiladi. Vertikal migratsiya qatlamlanishga ko'ndalang darzliklar va qatlamlarning buzilish zonalari bo'ylab bo'lib o'tadi. Lateral migratsiyada harakatlanish yo'llari kollektor qalinliklar hisoblanadi. UVlarning migratsiyalanish sharoitlari ko'pincha kollektorlarning g'ovakligi va o'tkazuvchanligi bilan belgilanadi. Ularning kattaligi gorizontlarning kollektor jinslarini birlamchi (mineral tarkibi, to'planishining fatsial sharoiti, g'ovak suvlarining pH ko'rsatkichi, strukturaviy va teksturaviy xususiyatlari va b.) va keyingi (ikkilamchi) xarakteristikalari, kollektorlarda bo'lib o'tadigan o'zgarishlarning xarakteri va darajasini belgilovchi, litogeneznining turli omillarini ta'siriga bog'liq.

Cho'kindi qalinlikning vertikal kesimida kollektorlarning uchta zonasi ajratiladi: yuqori, o'rta va quyi.

Yuqori zonada sedimento- va diagenoz bosqichlarida shakllangan, ahamiyatli maydonlarga o'zgarmaydigan, birlamchi hajmiy-sizdirish xossalariga (HSX) ega bo'lgan jinslar asosiy o'rin tutadi, bu flyuidlarning lateral siljishi uchun imkoniyatni ta'minlaydi.

O'rta zonada katagenetik o'zgarishlar jarayonida (erish, almashinish, sementlanish) ikkilamchi yuqori g'ovak va o'tkazuvchan uchastkalar yuzaga keladi hamda lateral, har turlilik tufayli HSX saqlanadi yoki ayrim uchastkalarda hatto yaxshilanadi, boshqalarida esa yomonlashadi, bu lateral migratsiyani qiyinlashtiradi va vertikal migratsiya asosiy bo'lib qoladi.

Quyi zonada litogeneznining boshlanish sharoitlarida darzlikning keng rivojlanishi natijasida HSX yaxshilanadi, bu flyuidlarning tanlab vertikal migratsiyalanishiga imkon yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Абидов А.А., Эргашев Й., Қодиров М. Нефть ва газ геологияси. Русча-ўзбекча изоҳли луғат. Тошкент. “Шарқ” 2000 й.
2. Абидов А.А. Современные основы прогноза и поисков нефти и газа. Ташкент. “Фан” 2012 г.
3. Дьяконов А.И., Соколов Б.А., Бурлин Ю.К. «Теоретические основы и методы прогноза, поисков и разведки месторождений нефти и газа». Учебник. Ухта-2002 г.
4. Бурцев М.И. «Поиски и разведка месторождений нефти и газа». Учебное пособие. Москва-2006 г.
5. Бакиров А.А., Бакиров Э.А., Мелик-Пашаев, Юдин В.С. Теоретические основы и методы поисков и разведки скоплений нефти и газа. Учебник 3-е изд. М.Высшая школа, 1987 г.
6. Yarboboyev T.N., Hayitov O.G'. Neft va gaz uyumlarini izlash va qidirish metodlari. Darslik. Qarshi-2018 y.

11-12 YOSHDAGI YOSH FUTBOLCHILARNI TAYYORGARLIGINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

S.A. Abdumalikov, K.M. Mirzayev, A. Safarov
O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti o‘qituvchilari

ANNOTATSIYA

Yosh futbolchilarning tayyorgarligini oshirish va o‘ziga xos xususiyatlarini yaqqol namoyon qilish, qolaversa har turli xil metodlardan foydalanib tayyorgarlik olib borilishi natijasida yosh futbolchilarda samarali uyg‘unlik namoyon bo‘ladi. Jismoniy tayyorgarlik o‘quv–trenirovka jarayonining muhim bo‘limi hisoblanadi. Jismoniy tayyorgarlik organizmning funktsional imkoniyatlari umumiy darajasini oshirish, har tomonlama jismoniy rivojlantirish, sog‘liqni mustahkamlash bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan jismoniy qobiliyatlarni tarbiyalash jarayonidir. Jismoniy tayyorgarlik umumiy va maxsus tayyorgarlikka bo‘linadi. O‘quv-trenirovka ishida umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarlik vazifalari uzviy bog‘liqdir.

Kalit so‘zlar: nazariy tayyorgarlik, jismoniy tayyorgarlik, texnik tayyorgarlik, taktik tayyorgarlik, psixologik tayyorgarlik, musabaqa va o‘yin tayyorgarlik, individual, guruhli va jamoaviy tayyorgarlik.

ABSTRACT

As a result of improving the training of young players and clearly demonstrating their unique characteristics, as well as conducting training using various methods, effective harmony is manifested in young players. Physical training is an important part of the training process. Physical training is the process of training physical abilities that are inextricably linked with increasing the overall level of the body’s functional capabilities, all-round physical development, and strengthening health. Physical training is divided into general and special training. In training work, general and special physical training tasks are inextricably linked.

Keywords: Theoretical training, Physical training, technical training, tactical training, psychological training, competitive and play training, individual, group and collective training.

Tadqiqot dolzarbligi: Sport mashg‘ulotlarini davriyligini hisobga olgan holda shuni ta’kidlashimiz joizki, futbol sport turi bo‘yicha sport mashg‘ulotlarining davlat standartiga muvofiq, 10 yosh - bu mashg‘ulot bosqichiga (sport ixtisoslashuvi

bosqichiga) qabul qilish uchun yetarli yosh hisoblanmaydi. Ushbu bosqich dastlabki tayyorgarlik bosqichidan keyin amalga oshiriladi.

Davlat standartida ta'kidlanganidek, mashg'ulot bosqichida sport mashg'ulotlari dasturi quyidagilarni ta'minlashi kerak:

- umumiy va maxsus jismoniy, texnik, taktik va psixologik tayyorgarlik darajasini oshirish;

- futbol sporti bo'yicha rasmiy sport musobaqalarida tajriba orttirish va barqarorlikka erishish;

- sport motivatsiyasini shakllantirish;

- sportchilarning sog'lig'ini mustahkamlash.

Sport faoliyatida sportchi eng yuqori natijalarga erishganda, u o'zining imkoniyatlarini maksimal darajada jismoniy, psixologik, ma'naviy va axloqiy fazilatlarini namoyish etadi. Buning uchun sportchi bor kuchini sarf qilishi kerak. Sport mashg'ulotlari jarayoni yoshni, jismoniy sifatlarning rivojlanish darajasini, sport talablarini hisobga olgan holda quriladi. 11-12 yoshda, A.V.Petuxov ta'kidlaganidek, koordinatsion qobiliyatlar va kuch - chidamlilik yuqori va maksimal o'sish sur'atlari bilan rivojlanadi. Yugurish tezligi va umumiy chidamlilik tez sur'atlarda rivojlanadi. Harakat tezligi va tezlik - chidamlilik kabi sifatlar past o'sish sur'atlari bilan tavsiflanadi.

Yosh futbolchilarning texnik tayyorgarligi tarkibiy qismlarini rivojlantirish uchun qulay davrlarni hisobga olgan holda, A.V.Petuxov sensitiv davrga xos bo'lgan eng yuqori o'sish sur'atlari mushaklarning kuchini tabaqalashtirishda kuzatilishini ta'kidlaydi. Texnikaga o'rgatishda aniqlik, tezkorlik va sezgirlik hamda maxsus epchillik tez rivojlanadi. Sekin o'sish sur'atlari kuch, chidamlilik va kinezmetik sezgirlikda namoyon bo'ladi.

A.V.Petuxov taktik tayyorgarlikning tarkibiy qismlari haqida gapirar ekan, 10-11 yosh operativ fikrlash tezligini rivojlantirish, diqqatni almashtirish va taqsimlash uchun sensitiv davr ekanligini ta'kidlaydi. 12 yoshdan boshlab operativ fikrlashning aniqligi, diqqatning hajmi va barqarorligini maksimal darajada oshirish boshlanadi. Sensorimotor reaksiya va bashorat qiluvchi reaksiya bu yoshda juda tez o'sadi, bu 11-13 yoshdagi maksimal o'sish sur'atlarini ko'rsatadi. Operatsion fikrlashning aniqligi, diqqatning hajmi va barqarorligi, axborotni qabul qilish va qayta ishlash tezligi va harakatlanayotgan ob'ektga reaksiyasi 10-11 yoshdagi o'sishning past ko'rsatkichlari bilan ajralib turadi.

Yosh futbolchilarni tayyorlash jarayonini hisobga olgan holda, rejalashtirish ushbu yaxlit jarayonni har xil turlarga bo'lishidan foydalanishini ko'rish mumkin. Qoida tariqasida, ushbu bo'linish asosan shartli amalga oshiriladi va rejalashtirish jarayonini yengillashtirish uchun ishlatiladi. Sport maktablari uchun futbol dasturlarida

yosh futbolchilarni tayyorlashning quyidagi turlari ajratilgan: nazariy, umumiy jismoniy, maxsus jismoniy, texnik, taktik tayyorgarlik (1-jadval). Soat taqsimotining o'xshash me'yorlari sport tayyorgarligining davlat standartida keltirilgan. Shu bilan birga, futbolchilarning integral tayyorgarligi texnik va taktik jihatdan ko'rib chiqiladi, 11-12 yoshdagi yosh futbolchilar mashg'ulot olib boradigan sport ixtisosligi, bu mashg'ulotlar umumiy hajmining 25-36 % ni tashkil qiladi.

1-jadval

Ta'lim turlarining bosqichlar va yillar bo'yicha nisbati,% da

№	Tayyorgarlik bosqichlari	Integral	Texnik	Taktik	MJT	UJT	Musobaqalar	Jami
1	Sport sog'lomlashtirish	20	45	5	30	100		100
2	Boshlang'ich tayyorgarlik	25	40	10	5	15	5	100
3	O'quv mashg'lot bosqichi	Dastlabki ixtisoslik	30	30	10	10	5	100
4	Chuqurlashtirilgan ixtisoslik	35	20	10	10	15	10	100
5	Sportni takomillashuvi bosqichi	40	15	15	10	5	15	100
6	Sport mahorati bosqichi	45	10	10	15	5	15	100

Futbolchilarning sport tayyorgarligi - bu barcha zarur vositalar, usullar, shartsharoitlar to'plamidan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan va yuqori sport mahoratiga erishishga qaratilgan uzoq muddatli maxsus tashkil etilgan pedagogik jarayon. Sport tayyorgarligining maqsad va vazifalari ta'lim, tarbiya va mashg'ulotlar jarayonida hal etiladi. Futbolchilarni tayyorlashdan maqsad jahon futbolining zamonaviy talablariga javob beradigan va yuqori sport natijalariga erishishga qodir yuqori malakali sportchilarni tarbiyalashdir. Tayyorgarlik maqsadi asosida ta'lim va tarbiya jarayonida quyidagi asosiy vazifalar hal etiladi:

- yuksak axloqiy va irodaviy sifatlarni tarbiyalash.
- sog'likni mustahkamlash, har tomonlama jismoniy rivojlanish.
- yuqori darajadagi asosiy jismoniy sifatlarga erishish va o'yin texnikasi va taktikasini mukammal o'zlashtirish.
- individual va jamoaviy tayyorgarlikning yuqori darajasiga erishish va ularni musobaqada amalga oshirish uchun ko'nikmalarni egallash.
- yuqori umumiy va maxsus ish qobiliyatlarga erishish va ularni uzoq muddatli saqlash.

- o'qitishning uslublari, rejalashtirish, nazorat qilish, tiklash, hakamlik qilish, musobaqalarni tashkil qilish va h.k.larda chuqur nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni egallash.

Ko'rgazmalilik tamoyili asosan o'rganilayotgan harakatning tabiiy ko'rinishida amalga oshiriladi. Biroq, kerakli parametrlarda, muhim detallarga urg'u berib, uni qayta-qayta ko'rsatish har doim ham mumkin emas. Namoyishni eng yaxshi uslubiy qabul qilish - bu tabiiy namoyishlarning foto va kinematogrammalar, kino va video materiallarni tahlil qilish bilan birlashtirilishi. Harakatni bo'laklarga ajratish bilan o'rgatish va o'qitishni individuallashtirish tamoyili o'rganilayotgan materialning, uni ishlab chiqish vositalari va usullarining, mashg'ulotni tashkil etish shakllarining shug'ullanuvchilarning yosh xususiyatlariga, ularning imkoniyatlariga va tayyorgarlik darajasiga muvofiqligini talab qiladi.

O'quv yuklamasining kattaligi va yo'nalishi aniq vazifalarga, maxsus fazilatlarning rivojlanish darajasiga va mashg'ulotning ob'ektiv shartlariga mos kelishi kerak. Shuni esda tutish kerakki, ortiqcha yuklamalar mashg'ulotlarga qiziqishni kamaytiradi, jismoniy tayyorgarlikka va pirovardida sport natijalariga yomon ta'sir ko'rsatadi. Biroq, harakatni bo'laklarga ajratish bilan o'rgatish va o'qitishni individuallashtirish tamoyili maksimal jismoniy va irodaviy kuchlarni talab qiladigan va sezilarli charchoqni keltirib chiqaradigan mashqlarni bajarish zarurligini istisno etmaydi. Talablarni asta-sekinlik bilan oshirish tamoyili bosqichma-bosqich murakkab vazifalarni shakllantirish

va hal qilishni, tegishli yuklarning hajmi va intensivligini oshirishni ta'minlaydi. Amaldagi mashg'ulotlar vositalarini maqsadga muvofiq ravishda kengaytirish, yanada murakkab yangi vazifalarni amalga oshirish zarur texnika va taktik harakatlarni rivojlantirish va takomillashtirishga yordam beradi.

XULOSA

Sport mashg'ulotlari jarayoni, ayniqsa yosh sportchilar bilan yoshni, jismoniy sifatlarning rivojlanish darajasini hisobga olgan holda tuzilishi kerak. Ushbu bosqichning asosiy vazifalaridan biri bu texnik va taktik tayyorgarlik darajasini oshirishdir. 11-12 yoshdagi yosh davriyligi ikkinchi bolalikni anglatadi. Bu tayyorlanish davr, rivojlanishda keskin o'zgarishlar bo'lmaydi. Jismoniy sifatlarning rivojlanish xususiyatlarini inobatga olgan holda, ularning rivojlanishi notekis va geteroxron tarzda sodir bo'lishini ta'kidlash lozim.

Turli xil sifatlar turli davrlarda rivojlanadi. 11-12 yoshlarda aniqlik, tezkorlik va sezgirlik, shuningdek o'rgatish texnikasidagi maxsus epchillik, operativ fikrlash tezligi, e'tiborni almashtirish va taqsimlash tez rivojlanadi. Sekin o'sish sur'atlari kuch, chidamlilik va kinezmetik sezgirliklarda namoyon bo'ladi.

Yosh futbolchilarni tayyorgarlik jarayonini rejalashtirishda nazariy, umumiy jismoniy, maxsus jismoniy, texnik, taktik va integral tayyorgarliklarga taqsimlash qo'llaniladi. Futbolchilarning sport tayyorgarligi - bu barcha zarur vositalar, usullar, shart-sharoitlar to'plamidan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan va yuqori sport mahoratiga erishishga qaratilgan ko'p yillik maxsus tashkil etilgan pedagogik jarayon.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. 14 Годик, М. А. Контроль тренировочных и соревновательных нагрузок / М. А. Годик. – М. : Физкультура и спорт, 2003. – 136 с.
2. Аверин, В. А. Психология детей и подростков / В. А. Аверин. – М.: Издательство Михайлова В. А., 1998. – 379 с.
3. Akramov J.A Abidov Sh.U. Yosh futbolchilarning musobaqa faoliyatning xususiyatlari. G'G' Fan-sporga №1 -2007 y.
4. Abidov Sh.U. Yosh futbolchilarning o'quv-mashg'ulot jarayonini tashkil qilish va rejalashtirish. Uslubiy tavsiyanoma. Toshkent.2011.

YANGI O‘ZBEKISTONDA TABIAT VA INSON O‘RTASIDA MUVOZANAT QAYTA TIKLANISHI

B.Omonov

Ilmiy rahbar: falsafa fanlari doktori (DSc), dotsent

Sodiqov Jahongir

SHahrisabiz davlat pedagogika institute Ijtimoiy gumanitar fanlar o‘qitish metodikasi
(ma’naviyat) magestranti

ANNOTATSIYA

Maqolada, tabiat-jamiyat-inson munosabatlarida ekologik ahloqiy qarashlarning namoyon bo‘lishi, tabiatga nisbatan yangicha yondashuvning tarixiy asoslari, rivojlanish jarayonlari haqida fikr yuritilgan. Yangi Uzbekistonda ekologik muommolar tahlili va ularning yechimi hamda amaliy takliflar aytib o‘tilgan, mahalliy sharoitdan kelib chiqib ekologik muxutni hamda aholi madaniyatini oshirish borasida amaliy takliflar aytib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: ekologik madaniyat, ekologik axloq, yashil makon, ekologik ong, ekologik faoliyat, ekologik bilim, ekologik norma, ekologik muhit, ekologik madaniyat, sanetar holat, ekoturizim, kosmosturizim Yangi Uzbekiston.

KIRISH

Kecha bugun va kelajak bu so‘zlar zamirida albatta tabiat inson o‘rtasida tajriba rivojlanib brogan bog‘liqlikni ko‘rib his eta olishimizga yana bir marotaba eslatib qo‘ymoqda ona tabiat. Hayot falsafasida olish va berish qonuni amal qiladi, insoniyatning istemol ehtiyojlarining oshib borishi o‘z navbatida berish qonuniga amal qilmasligini bir nechta misollar bilan ko‘rib o‘tdik. Bugungi yangi davrda yangi muomolar bilan yuzlashishga majbur bo‘lmoqdamiz, albatta Yangi O‘zbekistonda bu muomolarni birgalikda hal etamiz.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ekologik munosabatlarda axloqiy qarashlarning ustuvlashuvini aniqlashtirishda tarixiylik analiz, sintez, umumlashtirish, taqqoslash kabi mantiqiy uslublardan foydalanilgan. Zamonaviy Mutafakkirlarning ekologik axloq haqidagi qarashlari hamda Shavkat Mirziyoyevning nutqlari o‘zaro solishtirilib, qiyosiy tahlil qilingan

TAHLIL VA NATIJALAR

Avvalo, Barchani etiborini ekologik vaziyatning inson omili tufayli izdan chiqib borayotganini so‘ngi 3 yil ichida ro‘y bergan talofatlar bularga (Korona verus, o‘rmon

yongʻinlari, Turkiyada roʻy bergan zilzila va iqlimning isib borishi muzliklarning ortga siljishi va misollar koʻp ammo yechim haqida BMT membarida nutq soʻzlagan davlatimiz rahbari barchani oʻylantirib qoʻyishga majbur etdi. Biz bugun bilan emas kelajak bilan yashashimiz, bizdan keying avlodlar uchun yangicha yonashuv va yechimlar taklif eta olamiz. Tabiatning bebaho nematlari qachondir tugaydi degan qarash bilan emas balki davlar siyosating ustuvor masalasida koʻrilayotganini koʻrishimiz mumkin.

Davlat rahbari oʻz nutqida ichimlik suvi va yashil makon dasturi haqida atrof muhutni asrab avaylashimiz, qayta tiklanuchi manbalardan kerakli miqdorda olishi va suv tejamkorligi uchun har bir oilada suv sarfini oʻlchayidan uskunalar oʻrnatilmoqda shu qatorda chiqindi palegonlarid holati suv omborlaridan ungacha boʻlgan ariqlar betonlar yotqizilmoqda bu islohatlar natijasini tez orada oʻz samarasini beradi. Barchamizda dastlabki bilimlar oiladan beriladi. Axloqiy madaniyat bu yerda yotgan axlatni chiqindi qutisiga solgan jamiyatda koʻrinadi. Shu qatorda uy muziylar faoliyati va ijtimoiy roliklar yoshlar ongida bu mumkin bu esa mumkin emas degan aqidani shakilanishida yordam beradi. Oʻzbekiston hududida koʻplab yechimi kutayotgan ekologik muomolar bor. Har bahorda koʻchat ekish va umumxalq xashari milliy qadiriyatlar asosida oʻtqazib boriladi. Ekoturizm va Ziyorat turizmi va qoʻshimcha qilib Kapsula va kionot turizimni rivojlanishi boʻycha bir qator yetuk zamonaviy Olimlar oʻz izlanishlarini olib bormoqda. SHu holatda meni oʻylantirgan narsa ehtiyojlar imkoniyatlarimizdan ortishi.

Isteʼmol madaniyatining zayiflashuvi ananalarga xos boʻlgan udumlar bular endi ortda qolmoqda har bir narsaning hisob kitobi bor eko birlashmalar koʻnggilli volontorlar kichik clublar davra suhbatida qayta tiklanmas vositalrdan bosqichma bosqich voz kechilmoqda .Oʻzbekiston sharoitida yerlarning melotariv holatlarining yomonlashuvi va 3- 4dalali almashuv ekinlarini va tomchilab sugʻorish suvsizlik holatiga chidamli mahsulotlarni yaratish borasida qator ishlar olib borilmoqda.darhaqiqat ,Oʻzbekistonda ilm-fanni yangi darajaga koʻtarishga yoʻnaltirilgan gʻoya-takliflar davlatni yanada yuksaltirish nuqtayi nazaridan juda katta ahamiyatga ega.

Xalq oʻzining tarixi, madaniyati hamda anʼanalarini bilmogʻi muhim. Aks holda, u milliylikdan mosuvo boʻladi. Agar mamlakatlar bir-birining tarixini chuqur bilsa, bugungi globallashgan dunyoda tinchlik va hamkorlik mustahkamlanadi. Oʻz-oʻzidan ayonki, bilimlar almashuvini olib borish, boshqa mamlakatlar, xorijiy ilmiy-tadqiqot markazlari bilan qoʻshma tadqiqot hamda loyihalarni hayotga tatbiq etish juda muhimdir deb takidlab oʻtgan xorijlik olim **Antonio Alonso Markos**.

Tabiatni sevish – vatanparvarlik tarbiyasining asoslaridan biri boʻlib, muhim axloqiy fazilat hisoblanadi. Tabiatni sevish oiladan boshlanadi. Ayniqsa, shahardan

tashqaridagi oilaviy sayohatlar sizlarda tabiatni sevish va unga g'amxo'rlik ko'rsatish uchun o'ziga xos maktab bo'ladi. Beruniyning "Agar insonlar global ekologik muammolarning bundan ming yil oldin bashorat qilinganini ko'rsatadi. Hozirda tabiiy jarayonlar murakkab kechayotgani uchun u jamiyat yetuklikni talab qiladi. Biz maktabgacha ta'lim va maktab ta'limi, oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimi hamda ilmiy-madaniy muassasalarni bo'lg'usi Renessansning to'rt uzviy halqasi deb bilamiz. Bog'cha tarbiyachisi, maktab muallimi, professor-o'qituvchilar va ilmiy-ijodiy ziyolilarimizni esa yangi Uyg'onish davrining to'rt tayanch ustuni deb hisoblaymiz.

Men ishonaman – hurmatli ota-onalar bu tashabbusni albatta qo'llab- quvvatlab, yangi Renessansning beshinchi halqasi beshinchi ustuni bo'ladilar Va bu ma'naviy-ma'rifiy hayotimizdagi eng mustahkam ustun bo'ladi, desam, o'ylaymanki, sizlar to'la qo'llab-quvvatlaysizlar deb takidlab o'tdi o'z murojatida.

XULOSA

Tabiatni asrash tuyg'usiga ega bo'lish, o'simliklar hamda hayvonlarga nisbatan g'amxo'rlik ko'rsatishga, tabiat zaxiralaridan oqilona foydalanish, ularni ko'paytirish borasida qayg'urishga qaratilgan amaliy faoliyatni o'zida mujassam etadi. Inson hayotini tabiiy va moddiy boyliklarsiz tasavvur etib bo'lmaydi.

Shu bois ota-bobolarimiz qadim-qadimdan bu ne'matlarni huda-behuda isrof qilmaslikni, ulardan hamisha tejab-tergab foydalanish lozimligini, aks holda, bir kunmas-bir kun uvoliga qolishimiz muqarrarligini bot-bot uqtirib kelishgan.

"Tejog'li ish – bejog'li ish", "Toma-toma ko'l bo'lar, birin-ketin ming bo'lar" degan maqollarni ham aynan shu ma'noda yaratishgan. Yer yuzida jadallik bilan kamayib borayotgan resurslar bor. Bular – toza suv zaxirasi, o'rmonlar, qazib olinadigan yoqilg'i va minerallar. Agar ulardan biri tugab qolsa, nima bo'ladi? Odamlar uning muqobilini izlay boshlaydilar. Ayni paytda biz ana shu ish bilan mashg'ulmiz. Tasavvur qiling, agar sayyoramizda yoqilg'i yoki gaz tugab qolsa, nima qilamiz? Tejamkorlik orqaligina biz sayyoramizdagi hayotning barqarorligiga erishamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

Марфенин Н.Н. Гуманизм и экология. Журнал "Экология и жизнь" (избранные статьи). Стр. 6. <http://www.ecolife.ru/jornal/echo/2000-5-1.shtml>

Antonio Alonso Markos nutqi San Pablo-Madrid universiteti professori

Shavkat Mirziyoyev, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti nutqi

BO‘LAJAK HARBIY PEDAGOGLARNING KASBIY IJTIMOIYLASHUVINI TA’MINLASH MEXANIZMI

Karimov Bobur Bagadirovich

O‘R QK Akademiyasi ilmiy tadqiqotchisi

ANNOTATSIYA

Maqola harbiy pedagoglarning kasbiy bilim va shaxsiy sifatlariga qo‘yilayotgan zamonaviy talablar bo‘lajak harbiy pedagoglarni tayyorlashga oid ta‘lim mazmunini takomillashtirish, o‘qitishning innovatsion shakl, metod va vosstalarini amaliyotga keng joriy etish zaruratini shakllantirish masalalarini yoritishga bag‘ishlangan.

Kalit so‘zlar: kasbiy kompetentlik, ijtimoiylashuv, mexanizm, pedagog ijtimoiylashuvi, pedagogika, psixologik.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена освещению современных требований к профессиональным знаниям и личностным качествам военных педагогов, совершенствованию содержания образования, касающегося подготовки будущих военных педагогов, формированию необходимости широкого внедрения в практику инновационных форм и методов обучения.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, социализация, механизм, социализация педагога, педагогика.

ABSTRACT

The article is devoted to highlighting modern requirements for professional knowledge and personal qualities of military lectures, improving the content of education related to the training of future military lectures, forming the need for widespread implementation of innovative forms and methods of teaching.

Keywords: professional competence, socialization, mechanism, teacher’s socialization, pedagogical.

“Ilmni qadrlang, ilmga intiling! Bir soniya vaqtingiz xam bekor o‘tmasin!
Yoshlik-umrning eng bebaho davri. Ilm o‘tda yonmaydigan, suvda cho‘kmaydigan,
hech kim sizdan tortib ololmaydigan boylik ekanini aslo unutmang!”

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti – Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo‘mondoni
Sh.M. Mirziyoev

Jahonda harbiy ta'lim sohasiga zamonaviy bilim, ilg'or xorijiy tajribalar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish asosida bo'lajak harbiy pedagoglarning kasbiy ijtimoiylashuvi rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xalqaro miqyosda harbiylarning kasbiy ijtimoiylashuvi darajasini rivojlantirish va baholash strategik ahamiyat kasb etib, harbiy ta'lim tizimini modernizatsiyalash ijtimoiy muhit talablariga integratsiyalash, kompetensiyalarga asoslangan davlat ta'lim standartlarini joriy etish, oliy harbiy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayoni samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi ilg'or innovatsion mexanizmlarni ishlab chiqishni taqozo etmoqda.

Ijtimoiylashuv zamonaviy pedagogika tushunchalari tizimida shaxsni voqelikning eng muhim jihatlari, rivojlanish asoslari bilan tanishtirish bo'yicha keng ko'lamli muammolarni hal qilish bilan bog'liq bo'lgan umuminsoniy va milliy madaniy qadriyatlar sohasida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ta'lim tizimi shaxsni ijtimoiylashtirishning eng muhim ijtimoiy institutidir. Maqsadli ta'lim va tarbiya jarayonida ma'lum xulq-atvor qoliplari, sifatlari va shaxs xususiyatlari shakllanadi. A.A.Rean ta'kidlaganidek, ta'lim mohiyatan boshqariladigan va maqsadli ijtimoiylashuv jarayonidir. Shu bilan birga, ijtimoiylashuv mexanizmining o'zi ijtimoiy ta'sir obyekti pozitsiyasidan faol subyekt pozitsiya-siga bosqichma-bosqich o'tish bilan bog'liq. Shaxsning ijtimoiy munosabatlar tizimiga qo'shilishi ijtimoiy faollikni va natijada psixikaning o'zgarishini rag'batlantiradi.

B.G.Ananievning tadqiqotlariga ko'ra ijtimoiylashuv ikki tomonlama jarayon sifatida: shaxsning shaxs sifatida va faoliyat subyekti sifatida shakllanishini anglatadi. Bunday ijtimoiylashuvning yakuniy maqsadi individuallikni shakllantirishdir.

Zamonaviy psixologiya ijtimoiylashish shaxsning tug'ma xususiyati sifatida ko'rib faol-moslashuvchan komponentni aniqlash bilan cheklanib qolmasdan, "ijtimoiy rivojlanayotgan" deb ta'riflanishi bilan xususiyatlanadi.

Ijtimoiylashuv jarayonining o'zi aniq maqsadni ifodalasa-da, ushbu jarayon insonning butun ontogenezi bilan bog'liqligi sababli yakuniy natijani oldindan bilish mumkin emas. Shaxsning ijtimoiylashuvi har bir avlodni ijtimoiy-madaniy vaziyatni hisobga olgan holda hayotga tayyorlash orqali amalga oshiriladigan maqsadli tarbiya jarayonida yuz beradi. Ma'lumki, fanda evolyutsion-biologik va psixologik nazariyalar qoidalariga asoslanib, ta'lim jarayonining kelib chiqishining ikkita kontseptsiyasini ajratib ko'rsatish mumkin.

Evolyutsion-biologik nazariya vakillari (S.Letourneau, J Simpson, A.Espinas) zamonaviy odamlarning ta'limiy faoliyatini ibtidoiy odamlarning faoliyati bilan taqqoslaydilar. Ushbu nuqtai nazarga qarama-qarshi bo'lgan psixologik nazariya (P. Monro) tarbiyaning ijtimoiy hodisa ekanligini bolalarning kattalar xatti-harakatlarini takrorlashidan iborat taqlid instinkti bilan bog'laydilar. Ta'lim jarayonining ijtimoiy

ma'nosini talqin qilishda ma'lum farqlarga qaramay, har ikkala ijtimoiy-pedagogik nazariya vakillari ibtidoiy ta'limni yosh avlodning mavjud narsalar tartibiga bosqichma-bosqich moslashishi deb hisoblashlari xarakterlidir.

Ijtimoiylashuv mexanizmi ota-onalar, o'qituvchilar va jamoatchilik vakillarining shaxs psixikasiga ta'siri darajasiga ham bilan bog'liq. Biroq, shaxs rivojlanish jarayonida ijtimoiy munosabatlarning subyektiga aylanadi, ijtimoiy obyekt sifatida boshqa shaxsga ham, o'ziga ham ta'sir ko'rsatadi va ushbu ta'sirlar ijtimoiylashuv hisoblanmasligiga qaramay, ular shaxsiyat rivojlanishining asosini tashkil qilishi mumkin. Aynan shu munosabat bilan "ijtimoiylashuv", "psixikaning rivojlanishi" va "shaxsning rivojlanishi" tushunchalari bir-biriga yaqindir.

Ijtimoiylashtirish, o'z navbatida, fan asoslari haqidagi bilimlarni uzatish bilan cheklanib qolmaydi, balki ma'lum ma'noda quyidagi tarkibiy qismlarning o'zaro ta'sir jarayoni sifatida izohlandi: ta'lim oluvchining intellektual sohasini rivojlantirish; hissiy va axloqiy sohani rivojlantirish; o'ziga ishonch va boshqalarga nisbatan bag'rikenglikni rivojlantirish; jamiyatga ijobiy munosabatni rivojlantirish; faoliyatda va qarorlar qabul qilishda mustaqillikni rivojlantirish; motivatsiyani rivojlantirish; o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini takomillashtirish va boshqalar.

Yuqorida keltirilgan nazariy tahlillardan xulosa qilishimiz mumkinki, ijtimoiylashuv insonni ta'lim va tarbiya obyektidan ijtimoiy rivojlanish subyektiga, keyinchalik o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini rivojlantirishning faol subyektiga o'tkazishning eng muhim funksiyasini bajaradi.

Tadqiqot ishimiz doirasida ijtimoiylashuvning mexanizmlarini tahlil etishni lozim deb hisoblaymiz. P.C.Nemov ijtimoiylashuvning quyidagi ijtimoiy-psixologik mexanizmlariga e'tibor qaratadi:

1) identifikatsiya - bu boshqalarga xos bo'lgan xulq-atvor shakllarini o'zlashtirishga imkon beradigan ijtimoiy guruhlar, aniq shaxslar bilan identifikatsiya qilish;

2) taqlid qilish - bu shaxs tomonidan ongli yoki ongsiz ravishda xulq-atvor modelini, boshqa odamlar tajribasini takrorlash;

3) tavsiya (ko'rsatma) - shaxs atrofidagi odamlarning ichki tajribasi, fikrlari, his-tuyg'ulari va ruhiy holatining shaxs tomonidan ongsiz ravishda takrorlash jarayoni;

4) ijtimoiy fasilitatsiya - ba'zi odamlar avlodining boshqalarning faoliyatiga rag'batlantiruvchi ta'siri, buning natijasida ikkinchisining faoliyati yanada erkin va jadalroq davom etadi;

5) konformlik - xulq-atvorda amalga oshiriladigan, boshqalar bilan tashqi kelishuv natijasida shaxsning o'zgarishi.

Bizning fikrimizcha, sotsializatsiya yo'nalishlari inson hayotining xulq-atvor, hissiy-sezgi, kognitiv, shaxslararo munosabatlar kabi asosiy sohalariga mos keladi.

Shunday qilib, kundalik psixologiya nuqtai nazaridan, sotsializatsiya inson yashaydigan va rivojlanadigan (birinchi navbatda, ta'lim va ta'lim natijasida) sharoitlar yig'indisining ta'sirining kengayishi sifatida tushuniladi, shuningdek, uning shaxs-ga aylanish jarayoni sifatida, jumladan, o'z-o'zini anglash va faol hayotiy pozi-tsiyani ham anglatadi.

Umumiy pedagogik tamoyillar nuqtai nazaridan, shaxsning ijtimoiylashuvi jarayonini tashkil qilishda zarur bo'lgan turli xil tahlil turlarini ko'rib chiqish tavsiya etiladi:

- psixologik va pedagogik - ijtimoiylashuv subyektining tabaqalashtirilgan va to'liq psixologik holati va portretini, uning obyektiv va subyektiv tarkibiy qismlarini hisobga olgan holda tavsiflashlanadi.

- ijtimoiy-psixologik - shaxs rivojlanishining ijtimoiy holatining eng muhim omillarini (ijtimoiy g'oyalar tizimi, ijtimoiy guruhlariga mansubligi va boshqalar) baholashni o'z ichiga olgan tahlil;

- ko'p o'lchovli diagnostikaga asoslangan yo'naltirish - bu shaxsning zaif refleksivligi va konstruktiv "men-kontseptsiya"ni shakllantirishga ta'sir qiluvchi omillarni faollashtirishga yordam beradi (o'z-o'zini idrok etishga qiziqish, o'zini o'zi anglash va boshqalar).

Ijtimoiylashuvning psixologik asoslarini tahlil qilish ijtimoiylashuvning mazmuni, bosqichlari va mexanizmlarini aniqlashni talab qiladi va bu jarayon tarixiy xususiyatga ega ekanligini, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishi bilan belgilanadigan va ijtimoiy munosabatlar majmuini o'z ichiga olganligini hisobga olishni o'z ichiga oladi. Psixologik asoslar nuqtai nazaridan ijtimoiylashuv ikki tomonlama jarayon bo'lib, u bir tomondan, ijtimoiy tajriba, qadriyatlar, me'yorlar va munosabatlarni o'zlashtirish orqali shaxsning jamiyatga moslashishini o'z ichiga olsa, boshqa tomondan, bu o'z-o'zini rivojlantirish va o'zini o'zi anglash jarayoni bo'lib, uning davomida nafaqat ijtimoiy aloqalar tizimini va shaxs tomonidan orttirilgan tajribani aktuallashtirish hamda yangilarini yaratish ham sodir bo'ladi.

Ijtimoiylashtirishning tashkiliy va uslubiy asoslari ijtimoiy-demografik hamjamiyat sifatida inson hayotining uchta asosiy sohasining (faoliyat, muloqot, o'z-o'zini anglash) o'zaro bog'liqligini qamrab oluvchi vazifalarni tahlil qilish bilan bog'liq:

- tabiiy-madaniy - harbiy ta'lim jamiyatiga xos kognitiv, axloqiy va qadriyat-semantik tushunchalarni rivojlantirish;

- ijtimoiy-madaniy - harbiy va o'quv amaliyotidan, odatlar, urf-odatlar, psixologik stereotiplardan shuningdek, kursantning shakllanayotgan shaxsi tomonidan idrok etilgan munosabatlar tizimini qabul qilish;

ijtimoiy-psixologik - kursant - bo'lajak ofitserning o'zini o'zi anglashini shakllantirish, uning hozirgi hayotda va kelajakda o'zini o'zi belgilashini anglatadi.

Pedagogik-psixologik adabiyotlar tahliliga ko'ra, harbiy-professional shaxsni ijtimoiylashtirishning o'ziga xos xususiyatlarini va harbiy ta'lim jamiyatida ushbu jarayonning samaradorligini belgilaydigan psixologik-pedagogik sharoitlar va vositalarni tahlil qilish nazariy-uslubiy va tashkiliy-uslubiy jihatlariga e'tibor qaratishni talab etadi.

Ijtimoiylashuv jarayonining o'zi aniq maqsadni ifodalasada, ushbu jarayon insonning butun ontogenezi bilan bog'liqligi sababli yakuniy natijani oldindan bilish mumkin emas. Shaxsning ijtimoiylashuvi har bir avlodni ijtimoiy-madaniy vaziyatni hisobga olgan holda hayotga tayyorlash orqali amalga oshiriladigan maqsadli tarbiya jarayonida yuz beradi.

Ijtimoiylashuv mexanizmi ota-onalar, o'qituvchilar va jamoatchilik vakillarining shaxs psixikasiga ta'siri darajasiga ham bilan bog'liq. Biroq, shaxs rivojlanish jarayonida ijtimoiy munosabatlarning subyektiga aylanadi, ijtimoiy obyekt sifatida boshqa shaxsga ham, o'ziga ham ta'sir ko'rsatadi va ushbu ta'sirlar ijtimoiylashuv hisoblanmasligiga qaramay, ular shaxsiyat rivojlanishining asosini tashkil qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Mirziyoev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi xavfsizlik kengashining kengaytirilgan tarkibdagi yig'ilishdagi nutqi.//Vatanparvar, 2024. 15 yanvar.
2. Болтыков О.В. Педагогическое обеспечение социального становления курсантов военного вуза, социального взросления курсантов: автореф. дис. ... канд. пед. наук / О.В. Болтыков. – Кострома, 2010.
3. Дигин С.Н. Профессиональная социализация курсантов в военном вузе в современных условиях: социологический анализ: Автореф. дис. ... канд. соц. наук. Екатеринбург, 2009.
4. Реан А.А., Коломинский Я. Л. Социальная педагогическая психология. СПб.: Питер, 1999.
5. www.pedagog.uz
6. www.tdpu.uz
7. www.Ziyonet.uz

INTERACTIVE METHODS USED TO IMPROVE THE EFFECTIVENESS OF ELEMENTARY SCHOOL READING LESSONS

Zokirov Javohir G‘aybullo o‘g‘li

Teacher of the Department of Pedagogy of Termiz University
of Economics and Service

E-mail: zjavohir6@gmail.com

ABSTRACT

Today, we will present our ideas about the methods used to improve the effectiveness of primary school reading classes, advanced pedagogic and new information technologies from the teacher.

Keywords: Primary teacher, lesson, pedagogy, education, interactivity, interactive, educational method, methodology, method, content of the lesson, creativity.

The student is faced with reading the text correctly, quickly, with understanding, mastering its content for the first time in the reading classes. Through the reading classes, the way is opened for students to acquire the educational skills and knowledge that are expected to be acquired by the students according to the requirements of the State Education Standard (DTS). In the reading classes, a person’s desire to understand himself, and also the world, is stimulated. For this purpose, the "Reading Book" textbooks are designed to provide comprehensive understanding of various topics such as mother nature, the world around us, the history and current image of our country, the life of adults and children, hard work, independence and national-spiritual values, friendship of peoples and peace. , moral-educational, popular scientific works are included[1].

Pedagogical technology is a systematic method of creating, applying and defining technical and personal resources and their relationship, which sets the task of increasing the effectiveness of educational forms in the entire process of teaching and knowledge acquisition[2]. Opening a wide path to modern knowledge, effective use of pedagogical technologies in improving education is one of the most important requirements of today. It is aimed at organizing the reform of the continuous education system in our independent Uzbekistan based on the new state education standards. Currently, special attention is paid to the activity of the teacher and his pedagogical skills. Recommendations regarding the use of pedagogical technology in the course of

the lesson, which have begun to take place in the pedagogical thinking of teachers working in the educational process, are very necessary for teachers[3].

General methodological recommendations for the use of interactive methods:

1. Preparing the place for work. The class should be prepared in such a way that the participants should be comfortable to work in small or large groups.
2. Taking process and regulation seriously. All listeners should be tolerant of all viewpoints and respect freedom of expression.
3. Pay close attention to the division of the audience into groups.
4. All listeners should be involved in the work to one degree or another.
5. Helping the listeners to mentally prepare for training.
6. The number of learners in the group should not be large when training is conducted based on interactive methods. Effective work can be done in small groups of 4-6 people[4].

Reading classes of primary classes have a special place in the educational system according to their essence, goals and tasks. Because the foundations of literacy and moral-educational education are based on it. Therefore, the education of other subjects cannot be imagined without the education of reading. Today, the most effective and modern methods of teaching are widely used in the educational process. By applying such methods and using modern technologies, the knowledge potential of students is growing[5]

“Brainstorming” method - this method is widely used in solving problems related to a specific topic, and it encourages the participants of the training to acquire certain skills and abilities to think broadly and comprehensively about the problem, as well as to use their imaginations and ideas in a positive way. In the course of training organized using this method, there is an opportunity to find some original solutions to arbitrary problems. The “Brainstorming” method creates conditions for identifying certain values within the selected topics, and at the same time for choosing ideas that are alternative to them[6-7].

When using the “Brainstorming” method during training, it is necessary to follow several rules. These rules are as follows:

1. To encourage the participants of the training to think broadly within the framework of the problem, to achieve the expression of unexpected logical ideas by them.
2. The number of opinions or ideas expressed by each student is encouraged. This allows you to choose the most appropriate from among the opinions expressed. In addition, stimulation of thoughts leads to the birth of new thoughts or ideas.

3. Each student can base their own opinion or ideas and change them. Summarizing, categorizing, or changing previously expressed opinions prepares the ground for the formation of scientifically based opinions.

4. Controlling any activities of students during classes based on standard requirements does not allow to evaluate the opinions expressed by them. If their opinions are evaluated and evaluated, students will focus on protecting their personal opinions, and as a result, they will not come up with new ideas[8].

Keeping in mind that the main goal of using this method is to encourage learners to think broadly and deeply about the problem, it is advisable to abandon any method of evaluating their activities.

“Cluster” method - the word “Cluster” means “bud, bundle” in Latin. It gives rise to new ideas in the process of expressing existing knowledge and thinking about a specific topic. A key concept included in a cluster, identifying important connections between ideas, develops broad thinking. It teaches to look around differently[9].

It is best to use clustering before you have thoroughly studied the topic. A cluster is a group of adjectives related to the concept, subject, word or sentence under discussion.

Clustering sequence:

Write the main concept, "key" word or phrase of the topic being discussed on the board or a piece of paper. Write down the words or phrases that you think are related to that topic, concept, or "keyword." Make appropriate connections between written concepts and ideas.

Try to write as many options, ideas, and thoughts as you can. Write down everything you remember.

The FSMU method is a method of teaching and practicing that during the discussion of the topic studied in the training, students express their opinions on the issues related to it, show the reasons justifying these opinions, give examples that confirm them, and finally draw general conclusions.

This method teaches students to think freely, to defend their opinion and to convey their opinion to others, to argue openly, to develop a culture of debate, as well as to analyze the knowledge acquired by students in the educational process, and to determine and evaluate the level of mastery. The general scheme of the FSMU method:

F – state your opinion;

S – give a reason justifying your opinion;

M – give an example confirming your reason;

U- Summarize your opinion.

The teacher prepares handouts with tasks like the following in advance and distributes them to small groups or individual students during the lesson.

When studying the texts, it is necessary to take into account the characteristics of primary school students, to divide them into classes, taking into account the development of their thoughts, memory, cognitive ability, sensory organs, and the level of complexity of the taught materials. Using interactive methods to teach historical topics in reading classes increases students' interest in education and broadens their worldview[10].

The knowledge given to schoolchildren will be remembered for a long time if it is acquired based on the direct participation of the student, various impressions and mental experiences. Accordingly, in the study of historical topics, along with the effective use of methods related to the student's activity, the teacher should guide the student's activity based on the specifics of each taught topic and help him when it becomes necessary.

REFERENCES:

1. Zokirov, J. (2022). THE IMPORTANCE OF STRENGTHENING LESSONS IN STUDENTS' MOTHER TONGUE AND READING LITERACY. *Academic research in modern science*, 1(9), 344-348.
2. O'g'li, Z. J. G. (2022). O'QUVCHILARNING DUNYOQARASHI, BILIMINI OSHIRISHDA ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI FANINING AHAMIYATI. *PEDAGOGS jurnali*, 10(3), 124-129.
3. O'g'li, Z. J. G. (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA KLASTER METODLARIDAN FOYDALANISH. *Science and innovation*, 2(Special Issue 4), 76-79.
4. Zokirov, J. G. O. (2023). ZAMONAVIY ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI FANINING YANGILANISHI, MAZMUNI VA AHAMIYATI. *Academic research in educational sciences*, 5(NUU conference 3), 90-96.
5. Зокиров, Д. (2022). Она тили ва о'qish sav odxonligi darslarida matn ustida ishlash yo'llari. *Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире*, 1(2), 288-291.
6. Zokirov, J. (2023). SIFATLI TA'LIM BERISHDA ZAMONAVIY ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLIGINING ROLI. *Interpretation and researches*, 2(1).

7. Javohir G'aybullo o'g, Z. (2023). 1-3-Sinf O 'Quvchilariga Ona Tili Va O 'Qish Savodxonligi Fanidan Beriladigan Mashqlar Turlari. Journal of Innovation, Creativity and Art, 2(2), 161-163.
8. Javohir G'aybullo o'g, Z. (2023). Boshlang'ich Sinf Ona Tili Va OQish Savodxonligi O'rgatish Usullari. Innovatsiyalar, ijodkorlik va san'at jurnali , 2 (2), 164-168.
9. ZOKIROV, J. (2022). BOSHLANG 'ICH SINIF ONA TILI DARSLIKLARIDA MASHQLARNING XUSUSIYATLARI. " ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ АКМЕОЛОГИЯ" международный научно-методический журнал, 2(2).
10. Javohir G'aybullo o'g, Z. (2023). Ona Tili Va OQish Savodxonligi Darslarida QoLlaniladigan Metodlarning Tasnifi. Journal of Innovation, Creativity and Art, 2(2), 180-184.

USING THE SPIRITUAL HERITAGE OF EASTERN THINKERS IN THE DEVELOPMENT OF AESTHETIC EDUCATION IN STUDENTS

Temirova Matluba Karim kizi

Termiz State Pedagogical Institute Teacher of the Department
of Primary Education Methodology

E-mail: matlubatemirova95@gmail.com

ABSTRACT

In this article, the role of the spiritual heritage of Eastern thinkers in the development of aesthetic education among elementary school students, that is, how important the spiritual heritage of our ancestors is in the process of improving aesthetic education among elementary school students, is the subject of the article. tried to reveal it as a problem.

Keywords: Elementary class, aesthetics, Eastern thinkers, Alisher Navoi, Abu Nasr Farabi, Abu Rayhan Beruni, Al-Khorazmi, Al-Farghani, Abu Ali Ibn Sina, aesthetic education, spiritual heritage.

Spirituality in a broad sense includes the concepts of enlightenment and culture. The words morality, behavior and behavior are also Arabic words derived from the basic meaning of spirituality, and they are also used in the Uzbek language in their own sense. Morality actively influences our life and consciousness, determines the acceptable and unacceptable, prohibited and prohibited actions in human relations between good and evil, justice and injustice, love and oppression[1].

Spiritual - moral and aesthetic education is a criterion that shows the degree to which an individual has mastered all the spiritual and intellectual blessings created by society and using them to improve his morals.

We, teachers, play an important role in educating the young generation. Every nation ensures its great future by raising the young generation to maturity. For this, it is a requirement of the present time that every person should realize himself, know the path of perfection, the melodies of our heritage of world importance, have imagination, argue, and deeply understand that it is a necessary factor of our spiritual needs.

Analysis of literature on the topic; In fact, the concepts and teachings about the improvement and evaluation of natural phenomena and the improvement of aesthetic education are in the works of our scholars such as Al Khorazimi, Abu Rayhan Beruni, Abu Nasr al-Farabi, Abu Ali ibn Sina, Mirza Ulugbek, Zahiriddin Muhammed Babur. expressed.[2] The works of these thinkers became the scientific basis for the

development of sciences such as astronomy, mathematics, geology, logic, music, metrology, ethics, medicine and medicine.

Determining the place of the heritage of Eastern thinkers in the formation of aesthetic education in elementary school students:

Abu Abdullah al-Khorazmi (783-850) Abu Abdullah Muhammad ibn Musa al-Khorazmi is one of the Central Asian scientists who is one of the founders of world mathematics. Kasir al-Farghani begins to manage the “Ma'mun Academy” (Bayt ul Hikmat) with Abbas ibn Jawhari [3].

The caliph of Baghdad entrusted Ma'mun al-Khwarizmi to manage the creation of the “Map of the Earth and Heaven”. Scientists have been researching the map for 84 years. Khorezmi summarized these studies and wrote the work “Image of the Earth” and laid the foundation for the science of geography[4]. This work covers the whole world, continents, oceans, poles, equator, deserts, lakes, forests, all countries, territories, animal and plant life there, other natural raw materials, population, their distribution characteristics, containing information about customs, trades, density.

Khorezmi made a great contribution to the creation of the world's first geographical atlas (set of maps). Khorezm also did a lot of work in the field of astronomy. Based on his observations, he comprehensively analyzed Indian astronomical tables and compiled new astronomical tables. In order to determine the size of the globe, one degree of the Earth's meridian was measured. Khorezmi's works on astronomy, his ideas about the size of the Earth, made a great contribution to the development of the science of astronomy in the Middle East and Europe.

The famous Uzbek mathematician Musa al-Khorazmi is considered the “father” of modern algebra and the field of “Algorithm”. “Algebra” is derived from the work of “Al Jabr”, and “Algorithm” derives its name from al-Khwarizmi[5].

Abu Rayhan Beruni (973-1048) Abu Rayhan Muhammad ibn Ahmad al-Berani is a great Uzbek encyclopedist, a mature thinker of the Middle Ages and beyond.

Beruni was born in 973 in Qiyat (now Berani) of Khorezm. In 1004, Beruni wrote a work dedicated to Qabus ibn Vushmagir called “Relics of Ancient Nations”.

Beruni's works contain a lot of information about nature. For example, information about the mineral resources (medicinal plants, animals) of Central Asia, India and Afghanistan and their useful properties is provided. Berani's scientific views are widely covered in such works as “Mineralogy”, “India”, “Relics of Ancient Nations”, “Geodesy”, “Masud's Law”[6].

In his book “Relics of Ancient Peoples”, Berani describes the tropical flora and fauna common in northern Iran. Berani's work “Kitab al-Saydana-fit-tibbi” (“Medicine in nature”) was found in one of the libraries in Bursa, Turkey in 1927. This book

contains information about more than 250 doctors, pharmacists, chemists, naturalists, historians, philosophers, and tourists.

Berani's thoughts on natural and artificial selection are also noteworthy. "If the Earth is completely covered by one tree or one animal, then there will be no room for the reproduction of animals and trees, and for the growth of trees," said the scholar[7].

The classification of medicinal plants is also given in Beruni's work "Pharmacology in Nature". Beraniy laid the foundation for the history of natural science with his works.

Abu Abbas al-Farghani. Astronomer, geographer, one of the founders of mathematics and spherical geometry, a great thinker scientist who led the construction of observatories in Baghdad and Damascus, predicted solar eclipses, scientifically proved that the earth is spherical, calculated the length of the meridian, made an instrument for measuring the water of the Nile River.

Abu Ali ibn Sina (980-1037 AD). The great scholar Abu Ali Ibn Sina, who made a great contribution to the development of world scientific thinking, left a huge scientific legacy. Along with the deep study of the works of Eastern thinkers who passed before him, he diligently studied the ancient Greek medical-scientific and philosophical heritage, in particular, the works of Aristotle, Ptolemy, Galen, Hippocrates, Pythagoras. Ibn Sina's book "Kitab al-qanun fittib" (Laws of Medicine) consists of five large books and was published in its entirety in Russian and Uzbek in 1956 and 1962. These books describe the theoretical sciences of medicine, such as human anatomy, physiology, and hygiene, as well as internal diseases, surgery, pharmacology, and infectious diseases. For 600 years, this book has been the main reference for doctors all over the world, and much of the information in it is still relevant today. It has been reprinted 36 times. Ibn Sina pointed out that polluted water and air play a big role in the origin and spread of various infectious diseases, and recommended boiling or filtering water to consume. He expressed his opinion 800 years before L. Pasteur about various natural objects in the external environment, invisible "small animals" that spread diseases through air and water, i.e. microbes. He expressed his views about the need to follow the rules of external protection, personal and social hygiene in the prevention of diseases 1000 years ago[8].

Abu Nasr al-Farabi (873-950). Abu Nasr ibn Uzlug ibn Tarkhan Farabi was born in 873 in the family of a servant in Farab, which is located in the north-west of Tashkent, later became famous in history as Otrar. Farobi was a great medical theoretician of his time. He created dozens of scientific works in this field. The total number of his works is more than 160, and they cover the fields of astronomy, philosophy, history, logic, psychology, music, natural history, medicine, and chemistry.

Farabi's works on natural science are of special importance, they extensively covered human and animal body parts, similarities of their activities, and a number of other scientific aspects.

Farabi showed that the human body and its activities consist of a whole and integrated system, and that diseases are mainly related to eating disorders.

Farabi laid a scientific foundation for the development of the primary and secondary signal system, which is the fundamental basis of the science of physiology, 1000 years before the European scientists, in particular, the Russian physiologist I.M. Sechenov. In his works, Farabi was the first in the world to describe the natural (without human intervention) plant and animal species, as well as the artificial (man-made) species emergence, and he discussed this issue 1000 years before Charles Darwin. had decided.

In conclusion, it can be said that in the development of aesthetic education among primary school students, it is reflected in the ability to apply the knowledge, skills and qualifications acquired by Eastern thinkers on the role of spiritual heritage at a high level in practice. One of the main directions of the development of the education system in modern society is the organization of purposeful and independent activities of a person in various fields. Therefore, it will be possible to achieve more effective results in education by paying special attention to the motivational, social, informative-content, active, didactic factors of the formation of aesthetic education in elementary school students.

REFERENCES:

1. Qizi, T. M. K. (2022, November). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARNI ESTETIK QARASHLARINI O'STIRISHDA TABIATNING O'RNI. In Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences (Vol. 1, No. 2, pp. 27-34).
2. XX, P. M. (2022). The Importance of Developing the Spiritual Thinking and Capacity of Primary School Students. Nexus: Journal of Advances Studies of Engineering Science, 1(2), 6-12.
3. Qizi, T. M. K. (2022, November). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINI ESTETIK QARASHLARINI SHAKLLANTIRISH. In Proceedings of Scientific Conference on Multidisciplinary Studies (Vol. 1, No. 2, pp. 26-31).
4. Boymatovna, M. M. T. (2023). O'QUVCHILARNING ESTETIK TARBIYASINI SHAKLLANTIRISHDA ALISHER NAVOIY ASARLARINING AHAMIYATI. BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI, 3(1), 30-33.

5. Qizi, T. M. K. (2023). ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ. ТА’ЛИМ VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 3(1), 56-60.
6. Temirova Matluba Karim Qizi. (2022). 1-4-SINFDA ESTETIK TARBIYANI SHAKLLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. Proceedings of International Conference on Educational Discoveries and Humanities, 1(2), 179–185.
7. Norbutayev H.B. Knowledge of ecological content in pupils in interdiscipline for teaching biology. International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECS) DOI:10.9756/INTJECSE/V14I7.110 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 07 2022.- P.1032-1040.
8. Narbutaev H.B. Improving the knowledge of ecological content in pupils in interdiscipline for teaching biology. International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECS) DOI:10.9756/INTJECSE/V14I7.110 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 07 2022.

SOLIQ SIYOSATI STRATEGIYASI VA UNING TAKTIK YO'NALISHLARINING SAMARADORLIGINI BAHOLASH

Nasriddinov Fazliddin Nasriddinovich

TDIU Mustaqil izlanuvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan keyingi bosqichda soliq siyosatidagi keng ko'lamli o'zgarishlar va bugungi kunga qadar soliq siyosatidagi evolyutsion rivojlanish bosqichlariga chuqur to'xtalib o'tilgan. Xususan, soliq siyosatining samaradorligini baholash bo'yicha ilmiy-uslubiy va amaliy yondashuvlar ko'rib chiqish jarayonida uning tarkibiy qismlari alohida tahlil qilingan va YaIM hamda soliq yuki ko'rsatkichlari ta'sir dinamikasi birgalikda o'rganib chiqilgan.

Kalit so'zlar: soliq siyosati, soliq siyosati strategiyasi, soliq yuki, YaIM, soliq qarzi, soliq tushumi, soliqlarning elastiklik koeffitsienti.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishganidan beri nisbatan qisqa tarixiy davr mobaynida jiddiy sinovlardan o'tdi, shakllanish va rivojlanishning bir qator bosqichlarini bosib o'tdi, jamiyatning barcha sohalarida ko'plab o'zgarishlar va keng ko'lamli o'zgarishlarni boshdan kechirdi. Bozor munosabatlarining shakllanishi va rivojlanishi sharoitida soliq siyosati keskin o'zgarishlarga duch keldi va shu bilan soliq tizimining o'ziga ham, iqtisodiy jarayonlariga va umuman iqtisodiyotga ham katta ta'sir ko'rsatdi.

O'zbekiston soliq siyosatining evolyutsion rivojlanishining uch bosqichining retrospektiv tahlili eng og'ir iqtisodiy sharoitda va amalda noldan boshlab soliq siyosati chora-tadbirlarini amalga oshirish mamlakatning to'laqonli va adekvat soliq tizimini shakllantirish va rivojlantirishga sabab bo'lganligini ko'rsatadi. Iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solishning asosiy vositalaridan biri bu soliq siyosati bo'lib, u mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidagi har bir aniq davrda obyektiv ravishda paydo bo'lgan voqelikni hisobga olgan holda soliq sohasini takomillashtirishga qaratilgan davlat hukumat organlari va turli ekspert jamoalari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning muvofiqlashtirilgan va o'zaro bog'liq jarayoni natijasini o'zida namoyon etadi. Shu munosabat bilan soliq siyosatining samaradorligini, shartlarini baholash hamda soliq munosabatlarining murakkab va qarama-qarshi xususiyati tufayli ilmiy jamoatchilikda yagona uslubiy yondashuvning yo'qligi masalalari dolzarb bo'lib bormoqda.

Davlat soliq siyosatining samaradorligi ijtimoiy-iqtisodiy tizimlar va ularning soliq siyosati bilan o'zaro ta'sirini tahlil qilishda maxsus ishlab chiqilgan matematik, mantiqiy va statistik vositalarga tayanadigan iqtisodiy-matematik usullarni qo'llash orqali baholanadi. Maqsadga yo'naltirilgan ushbu yondashuv soliq siyosati samaradorligini baholash mezon sifatida belgilangan maqsadlar va amaldagi natijalar o'rtasidagi tafovutlarni minimallashtirishga qaratilgan. Ushbu baholashda soliq siyosatining turli darajalardagi ta'siri, jumladan, makroiqtisodiy jarayonlar (makrodaraja), sohaga xos ta'sirlar (mezo-daraja), alohida xo'jalik yurituvchi subyektlar uchun natijalar (mikrodaraja) va asosiy parametrlarga erishish hisobga olinadi. soliq tizimi doirasida (ixtisoslashtirilgan yondashuv). Ammo shuni ta'kidlash kerakki, bu baholashlar ba'zan maqsadlar to'qnashuviga olib kelishi mumkin, chunki soliq siyosati bir nuqtayi nazardan samarali va boshqa nuqtayi nazardan samarasiz deb hisoblanishi mumkin.

Xorijiy tajribani o'rganish natijalari, soliq siyosati samaradorligini baholash bo'yicha **ko'pkomponentli mualliflik yondashuvini shakllantirishga imkon berdi**, xususan:

- umuman iqtisodiyotga soliq yukining darajasi (alohida soliq to'lovchilarning tarmoqlari va guruhlari bo'yicha);
- davlat faoliyatini ta'minlash uchun davlat budjetining daromad qismida soliq tushumlari prognoz ko'rsatkichlarini kafolatlangan holda ta'minlash;
- soliq risklarini kamaytirish;
- resurs yondashuvidan foydalanish hamda maqsadli yondashuv (olingan natijalarning rejalashtirilgan natijalarga nisbati) orqali amalga oshirilayotgan soliq siyosatining sifati, belgilangan maqsadlarga erishish;
- yig'ilgan soliqlarni boshqarish va minimal soliq xarajatlari bilan soliq tushumlarini maksimal darajada oshirishni ta'minlash uchun xarajatlar darajasi (tranzaksiya xarajatlari - mehnat, vaqt va boshqalar);
- investitsion jozibadorlik va ishbilarmonlik faolligining o'zgarishi (shu jumladan iqtisodiyotda iste'mol va jamg'arish jarayonlariga ta'siri);
- innovatsiyalarni joriy etish jarayonlarini rag'batlantirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, ITTKI, "yashil iqtisodiyot" va boshqalar;
- jamiyatda ijtimoiy tabaqalanishni tartibga solishning samarali mexanizmlarining mavjudligi va aholi farovonligining o'sishi sifati (shaxsiy daromad, yashash minimumining yetarililigi, shaxsiy daromadlarga soliq solishning adolatliligi va boshqalar.);

Ilmiy-uslubiy va amaliy yondashuvlarni umumlashtirish mantiqiy mazmunining xususiyatlari asosida samaradorlik ko'rsatkichlarini muallif tomonidan guruhlarni shakllantirishga imkon berdi (2.5-jadvalga qarang).

2.5-jadval.

Soliq siyosati samaradorligini baholashning asosiy tarkibiy qismlari¹

Nomi	Ko'rsatkichning tavsifi
Fiskal tarkibiy qismi	Soliqlarning umumiy miqdorining YAIM (YAHM)dagi ulushi - soliq yuki darajasi dir. Soliq tushumlarining o'sishi, bevosita va bilvosita soliqlar nisbati. Soliq yig'ish darajasi. Soliq qarzi. Soliqlarning elastiklik koeffitsiyenti. Soliqlarni hisoblash va to'lashning qulayligi darajasi (soliq xizmatlari, AKT, biznes jarayonlarini avtomatlashtirish). Majburiyatlarni ixtiyoriy ravishda bajarish (soliq madaniyati) darajasi. Soliq to'lovchilarga davlat subsidiyalarini berish darajasi (imtiyozlar va preferensiyalar). Tadbirkorlik subyektlarining omon qolish darajasi.
Ijtimoiy-iqtisodiy tarkibiy qism	Makroiqtisodiy va ijtimoiy parametrlar dinamikasi: - investitsiyalar va kapital qo'yilmalar hajmi; - YAIMga nisbatan budjet taqchilligi darajasi; - inflyatsiya darajasi; - ishsizlik darajasi; - ishbilarmonlik va tadbirkorlik faoliyatini oshirish; - aholi farovonligi va daromadlarining o'sishi (shu jumladan barcha soliqlar to'langanidan keyin) va boshqalar.

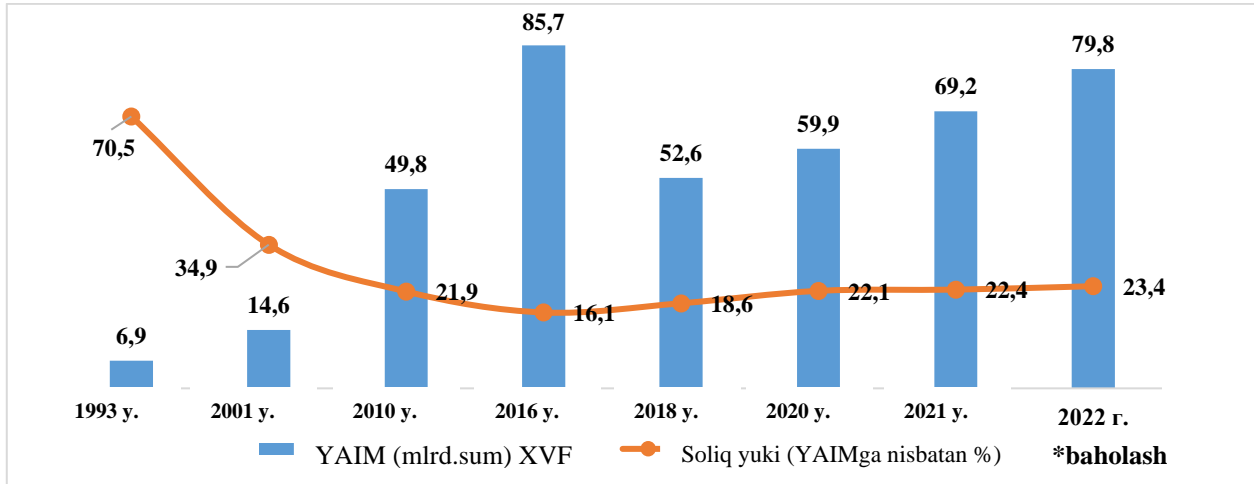
Bu yerda shuni alohida ta'kidlashimiz lozimki, har qaysi mamlakatning soliq siyosatining samaradorligini baholash, bir tomondan, xalqaro miqyosida tasdiqlangan yoki tavsiya etilgan ko'rsatkichlar (mezonlar)ga asoslansa, o'z navbatida milliy iqtisodiyotning xususiyatlaridan kelib chiqqan holda xususiy ko'rsatkichlar (mezonlar)ga asolanib baholanadi. Biz quyida respublikamiz soliq siyosatining strategiyasida belgilab olingan taktik yo'nalishlar samaradorligini baholash uslubiyoti va unga asoslangan holda baholashni amalga oshiramiz, bunda o'zimizning ayrim mualliflik uslubiy yondashuvlarimizni ham keltirib o'tamiz.

Bunday ko'rsatkichlardan biri bu "Soliqlar umumiy miqdorining YAIM (YAHM)dagi ulushi - **soliq yuki darajasi**"dir.

Mustaqillikdan beri soliq siyosati chora-tadbirlarini amalga oshirish jarayonida davlat budjetiga to'lovlarning haqiqiy tushumlari bo'yicha YAIMga soliq yuki ko'rsatkichlarining dinamikasi soliq stavkalarini uslubiy pasaytirish, bir qator soliqlarni bekor qilish, imtiyozlarni berish, maxsus soliqni joriy etish va soliq

¹ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

ma'muriyatining biznes jarayonlarini takomillashtirish hisobiga 3 baravar, ya'ni 70,5% dan 23,4% gacha kamaydi.

2.20-rasm. 1993-2022-yillarda soliq yukining pasayishi va YAIM o'sishi dinamikasi¹

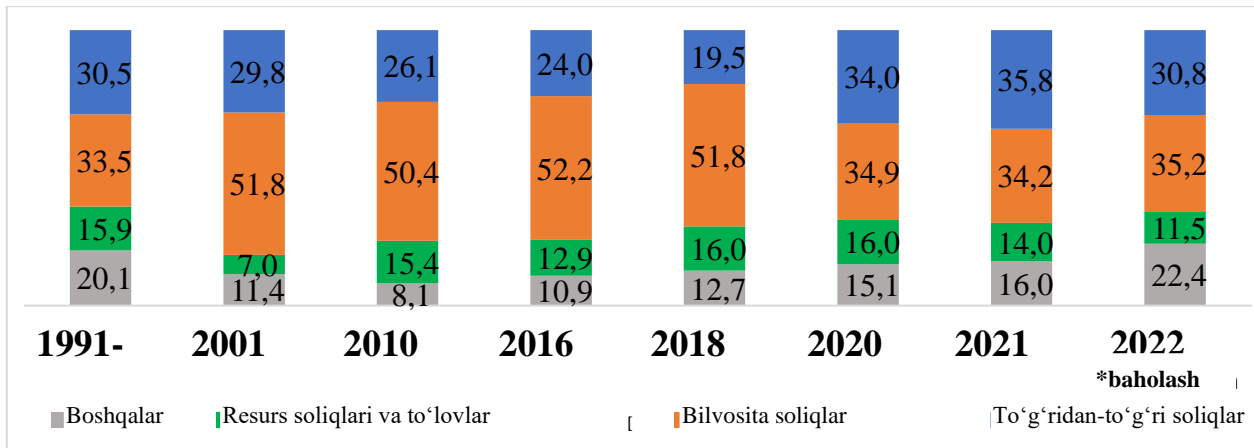
Soliq yukini kamaytirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlarning amalga oshirilishi YAIMning 11,6 barobarga 6,9 mlrd.doll.dan 79,8 mlrd.doll.gacha o'sishiga hamda ushbu ko'rsatkichning sifat jihatidan yaxshilanishiga xizmat qildi. XVF ma'lumotlariga ko'ra, 1992-2021-yillarda O'zbekiston nominal YAIM qiymati 4,7 barobar oshgan, bu asosiy 16 ta hamkor davlatning xuddi shu ko'rsatkichiga nisbatan 12-o'ringa to'g'ri keladi. Shunday qilib, ushbu ko'rsatkichning o'sishi bo'yicha Xitoy birinchi o'rinda – 42,3 barobar, Ozarbayjon – 9,9 barobar va Qozog'iston – 8,6 barobar (1-ilovaga qarang).

Shu bilan birga, davlat budjetining soliq tushumlari 1991-yilda 18,2 mlrd.so'mdan 2022-yil oxiriga kelib kutilgan 209 030,1 mlrd.so'mgacha oshdi.

Keyingi muhim ko'rsatkichlardan biri bu – "Soliq tushumlarining o'sishi, to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita soliqlarning nisbati" ko'rsatkichidir.

Soliq siyosatining vositalaridan biri bo'lgan budjetning soliq tushumlari tarkibi ikkilamchi multiplikativ ta'sirlarning namoyon bo'lish lagni hisobga olgan holda makroiqtisodiy talabni tartibga solish uchun o'rnatilgan stabilizatorlardan foydalanishga asoslangan. O'zbekiston budjeti daromadlari tarkibida 2022-yilga kelib to'g'ridan-to'g'ri soliqlarning ulushi qariyb 30,8 foizni, bilvosita soliqlar – 35,2 foizni, resurs soliqlari – 11,5 foizni va boshqa soliqlar – 22,4 foizni tashkil etdi.

¹ Moliya vazirligi va Xalqaro valyuta fondi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan

2.21-rasm. 1993-2022-yillarda soliq daromadlari tarkibi dinamikasi¹.

Soliqlarning ulushini tuzatish davlatga tovarlar (ishlar, xizmatlar) iste'molchilarining daromadlari yoki xarajatlari o'sishini rag'batlantirish, ya'ni bilvosita soliqlarning hissalarini tufayli makroiqtisodiy talab va inflyatsiya sur'atlarini tartibga solish imkonini beradi. Shunday qilib, ba'zi yillarda, to'g'ridan-to'g'ri soliqlar ulushi 1995-yilda 38,6%dan 2018-yilda 19,5% gacha, bilvosita soliqlar - 1991-yilda 33,5%dan 2003-yilda 57,8%gacha, resurs soliqlari - 1992-yilda 0,6%dan 2006-yilda 17,4 %gacha tebranib turgan.

“Soliqlarni yig'ish darajasi” ko'rsatkichi.

Soliq daromadlarini safarbar qilish va soliq ma'muriyatchiligi sifatini oshirish soliq siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, davlat soliq xizmatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Beqarorlik davrida bu masalaning dolzarbligi yanada oshadi. Ilmiy hamjamiyatda umume'tirof etilgan soliq yig'ish darajasini baholashning umumlashtirilgan yondashuvi soliq ma'muriyati samaradorligining o'ziga xos xususiyati hisoblanadi, chunki u bir xil soliq bazasidan budjetga soliq to'lovlarini olib qo'yishning haqiqiy va potensial darajasi o'rtasidagi farqni ko'rsatadi. Hisobot moliya yili uchun soliq qarzi (kamomadi) o'sishini hisobga olish asosida soliq yig'ish darajasini hisoblash quyidagi metodika bo'yicha amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir:

$$U_{sn} = S_{fnp} / (S_{fnp} + P_{nz} + P_{pn}), \text{ bu yerda:}$$

S_{fnp} – haqiqiy soliq tushumlari miqdori, mlrd.so'm;

P_{nz} – soliq qarzi (kamomadi) oshishi, mlrd.so'm;

P_{pn} – soliqlarning ortiqcha miqdorining oshishi, mlrd.so'm.

Hisob-kitoblar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda soliqlarning yig'ilish darajasi ancha yuqori darajada saqlanib qolmoqda, uning o'rtacha qiymati 2016-2022-yillarda

¹ Moliya vazirligi va Xalqaro valyuta fondi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

99,8% ni tashkil etadi va 2017-yilda minimal qiymat 90,8 %dan 2022 yilda maksimal 101,7% gacha tebranib turgan.

2.6-jadval.

2016-2022-yillarda soliqlarning yig‘ilish darajasining dinamikasi¹

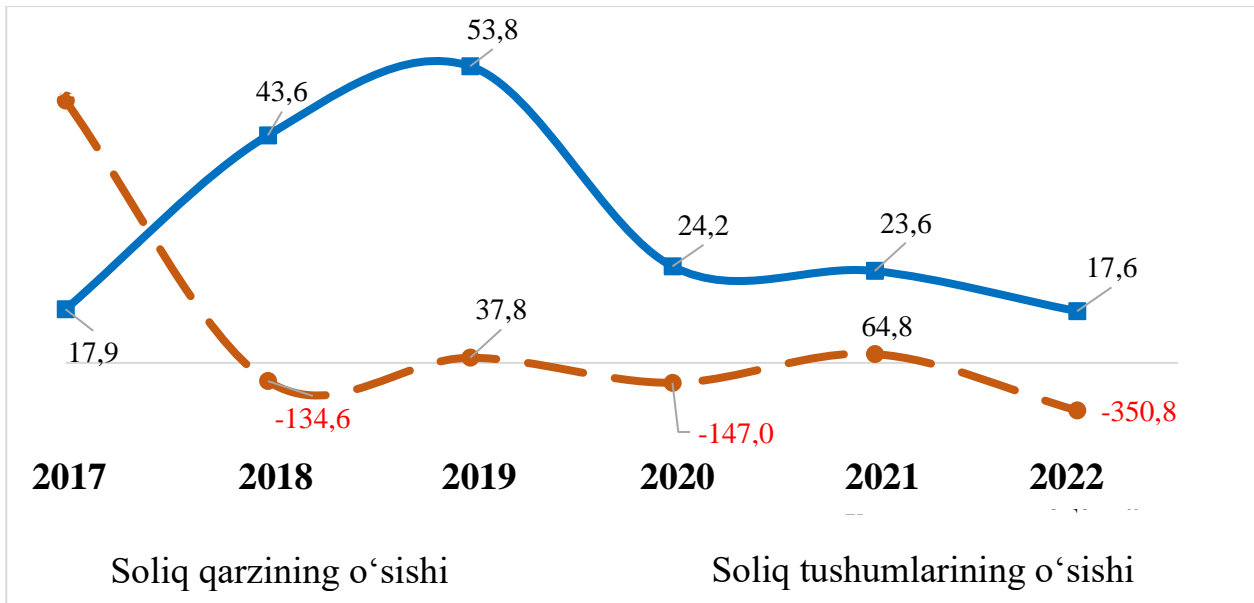
(mlrd so‘mda)

t/r	Ko‘rsatkichlar	2016 y.	2017 y.	2018 y.	2019 y.	2020 y.	2021 y.
1.	Davlat budjetiga haqiqatda tushgan	32 015,5	37 750,9	54 202,8	83 356,3	103 566,4	127970,4
2.	Soliq qarzi oshishi miqdori	162,1	3298,7	-1141,1	-1572,2	739,0	1218,0
3.	Soliqlarning ortiqcha miqdorining oshishi	69,9	527,4	1 030,0	1 337,6	3 308,4	-3 377,8
4.	Soliqlarni yig‘ish darajasi %da	99,3	90,8	100,2	100,3	96,2	101,7

Soliqlarni yig‘ishning yuqori darajasini saqlab qolishning ijobiy tendensiyasi, soliq qarzi darajasini pasaytirishga qaratilgan soliq siyosati, shu jumladan Prezidentning 09.09.2022-yildagi “Ta’sirchan soliq mexanizmini qo‘llash natijasida hosil bo‘lgan soliq qarzini hisobdan chiqarish to‘g‘risida”gi PF-218-sonli Farmoni doirasidagi chora-tadbirlari majmui amalga oshirilganligi, shuningdek soliq sohasini isloh qilish jarayonida biznes uchun qulay shart-sharoitlari yaratilganligi natijasi hisoblanadi.

“Soliq qarzi” ko‘rsatkichi. Davlat budjeti daromad qismining daromadini shakllantirish masalalari eng dolzarb bo‘lib qolmoqda. Budjetni shakllantirishning asosiy manbai soliq tushumlari hisoblanadi. Shu munosabat bilan soliq to‘lovchilarning soliq va yig‘imlarni to‘lash bo‘yicha majburiyatlarini o‘z vaqtida va to‘liq bajarmaganligi ularning soliq qarzi shakllanishiga olib keladi. O‘zbekiston Respublikasining Soliq kodeksida hisoblab chiqarilgan (hisoblangan) va belgilangan muddatlarda to‘lanmagan soliqlarning, shu jumladan, ular bo‘yicha bo‘nak va joriy to‘lovlarning summalari, shuningdek, belgilangan muddatda to‘lanmagan moliyaviy sanksiyalar va penyalar soliq qarzi sifatida e’tirof etiladi.

¹ DSQ ma’lumotlari asosida muallifning hisob-kitoblari.

2.22-rasm. 2017-2022-yillarda soliq qarzlari va haqiqiy soliq tushumlarining o'sish dinamikasi (o'tgan yilga nisbatan, foizlarda)¹

2017-2022-yillarda soliq qarzi va haqiqiy soliq tushumlari o'sishining umumiy ko'rsatkichlari dinamikasining qiyosiy tahlili 2016-yilda boshlangan soliq tizimini isloh qilish bo'yicha soliq siyosati choralari amalga oshirishi bilan soliq tushumlari o'sishi ko'rsatkichlarining sezilarli darajada ko'payganligini ko'rsatadi. Umuman olganda, tahlil qilingan davrda soliq qarzlari to'lash bo'yicha soliq siyosati choralari natijalarini qoniqarli deb hisoblash mumkin.

Biroq, yillik ko'rsatkichlarning kuzatilgan yuqori o'zgaruvchanligi tartibga solish va soliq qarzi kamayishi masalalarida tizimli yondashuvlar yanada takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

"Soliqlarning elastiklik koeffitsiyenti" ko'rsatkichi. Soliq siyosati samaradorligini baholashning muhim tahliliy ko'rsatkichlaridan biri bu "soliqlarning elastiklik koeffitsiyenti" bo'lib, u iqtisodiy ko'rsatkich (YAIM)ning bir bandga o'zgarganda soliq tushumlari qanday o'zgarishini ko'rsatadi, bu erkli (U – haqiqatda to'langan soliqlar) va omilli ($X - YAIM$) qiymatlari oshishi tezligini nisbatini quyidagi formulaga muvofiq aniqlash lozim deb hisoblaymiz:

$$E = ((Y_1 - Y_0) / Y_0) / ((X_1 - X_0) / X_0), \text{ bu yerda}$$

E - elastiklik koeffitsiyenti,

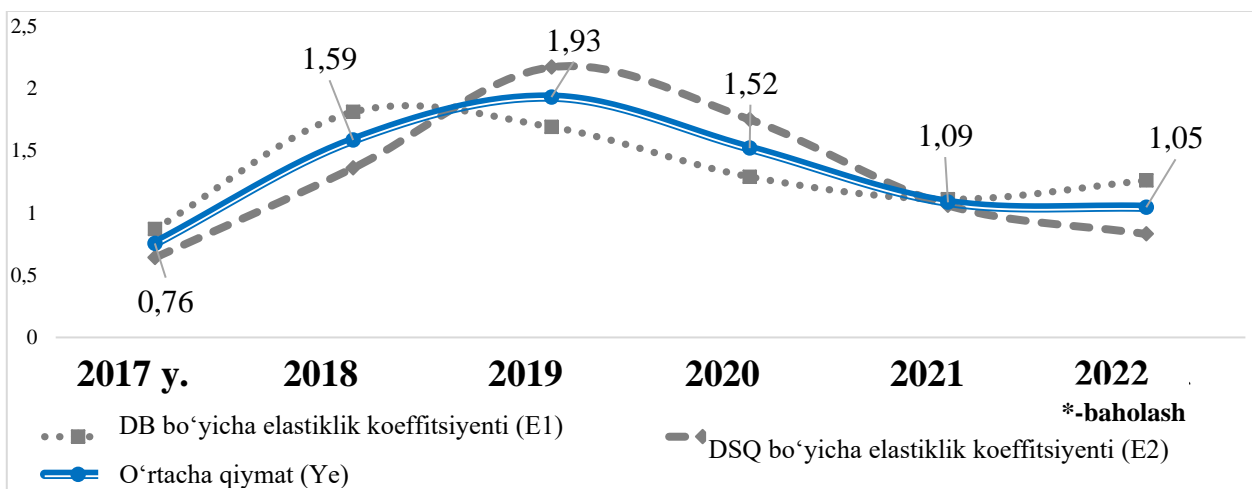
U – haqiqatda to'langan soliqlar, mlrd.so'mda,

X – YAIM, mlrd.so'mda.

¹ DSQ ma'lumotlari asosida muallifning hisob-kitoblari.

Agar olingan elastiklik koeffitsiyentining moduli 1 dan katta bo'lsa ($Ye > 1$), bu funksiya elastik ekanligini ko'rsatadi, ya'ni soliq tushumlari YAIM o'sishiga qaraganda tezroq o'sib borayotganidan dalolat beradi.

Ta'kidlash joizki, yangi soliq siyosati boshlanishi bilan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan boshlangan keng ko'lamli islohotlar doirasida, bu soliq siyosatining sifati va samaradorligini baholash uchun bir qator yangi va ilgari foydalanilmagan vositalarni amaliyotga joriy etish uchun turtki bo'ldi. Elastiklik koeffitsiyenti dinamikasining retrospektiv tahlili 2016-yilda boshlangan yangi soliq siyosati boshlanishi bilan uning qiymatining sezilarli o'zgarishini ko'rsatadi.

2.23-rasm. 2017-2022-yillarda soliqlarning elastiklik koeffitsiyenti dinamikasi¹.

Shunday qilib, islohotlarning dastlabki bosqichida elastiklik koeffitsiyentining qiymati 1 (0,76) dan kam edi, bu soliq tizimining passiv rolini anglatadi, buning natijasida soliq tushumlari YAIM o'sishidan past sur'atlarda o'sdi. 2018-yildan boshlab koeffitsiyentning o'rtacha qiymati doimiy ravishda 1 dan oshdi, bu soliq siyosatining faol rolini ko'rsatadi, buning natijasida soliq tushumlari YAIM o'sishiga qaraganda yuqori sur'atlar bilan o'sib bormoqda. Dastlabki hisob-kitoblarga ko'ra, 2022-yil oxiriga ko'ra soliqlarning elastiklik koeffitsiyentining qiymati ham birdan ortiq bo'ladi va 1,05 ni tashkil qiladi.

“Soliq majburiyatlarini ixtiyoriy ravishda bajarish darajasi(soliq madaniyati darajasi)” ko'rsatkichi. Rivojlanishning hozirgi bosqichida soliq to'lovchilarning xatti-harakatlarida, soliq majburiyatlarini bajarish shaklida biznes javobgarligida ifodalangan davlat, soliq organlari, jamiyatning o'zaro munosabatlarida ijtimoiy

¹ Muallif tomonidan Moliya vazirligi va DSQ ma'lumotlari asosida tuzilgan.

javobgarlikning ajralmas qismi bo'lgan soliq madaniyatini oshirish zarurati tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ilmiy adabiyotlarda umummilliy madaniyatning bir qismi bilan bog'liq bo'lgan "soliq madaniyati" atamasining juda keng talqini mavjud bo'lib, u soliq munosabatlari ishtirokchilarining faoliyati, bilim darajasi va soliq qonunchiligiga vijdonan rioya qilish qobiliyatini nazarda tutadi. Zamonaviy texnologiyalar soliq to'lovchilarga qulay raqamli xizmatlarni rivojlantirishda yangi imkoniyatlar ochdi, bu soliq munosabatlari ishtirokchilarining o'zaro aloqalarini sezilarli darajada soddalashtirish, xarajatlarni kamaytirish, hisobotdagi xatolarni kamaytirish, shuningdek, soliq to'lovchilarning ayrim toifalariga soyalardan chiqish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Ўзбекистон Республикаси Давлат Солиқ қўмитасининг ахборотномаси.
2. <http://www.Soloq.uz>-(Давлат солиқ қўмитаси сайти)
3. <http://www.mf.uz>- (Молия вазирлиги сайти)
4. <http://www.stat.uz>-(Давлат статистика қўмитаси сайти)
5. <https://www.sciencedirect.com>
6. <http://www.doingbusiness.org> – (Doingbusiness – бизнес юритиш лойиҳаси).
7. <https://www.indexmundi.com> – (IndexMundi – бир нечта манбалардан тузилган батафсил мамлакат статистикаси, диаграммалар ва хариталарни ўз ичига олган сайт).
8. <https://taxfoundation.org> – (Солиқ фонди – Вашингтондаги таҳлил маркази).
9. <https://www.nalog.gov.ru> – (Россия Федерациясининг Федерал солиқ хизмати).
10. <https://davreestr.uz> – (Кўчмас мулк объектларига бўлган ҳуқуқларнинг давлат реестри).
11. <https://kadastr.uz> – (Ўзбекистон Республикаси Давлат Солиқ қўмитаси ҳузуридаги кадастр агентлиги сайти).

O‘ZBEK TILIDAGI KO‘CHMA MA’NOLI SO‘ZLARNI FRANSUZ TILIGA TARJIMA QILISH XUSUSIYATLARI

Kuvondikova Gavhar Isomiddinovna

O‘zMU O‘zbek filologiyasi fakulteti Kompyuter lingvistikasi
amaliy tilshunoslik kafedrası o‘qituvchisi

To‘rayeva Shahina

O‘zMU Xorijiy filologiya fakulteti talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ko‘chma ma’no tushunchasi haqida fikr yuritilib, so‘zlarning ko‘chish usullari yoritib berilgan. So‘zlarning ko‘chma ma’noda qo‘llanilishi har bir tilga xosligi inobatga olinib, ko‘chma ma’noli so‘zlarni fransuz tiliga tarjima masalasiga alohida to‘xtalgan va tarjima jarayonida bir nech ausullar ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: ko‘chma ma’no, metafora, metonimiya, uslubiyat, badiiy tarjima, birikma.

ABSTRACT

This article discusses the concept of portable meaning and explains how words move. Taking into account the peculiarities of the use of words in the figurative sense of each language, the issue of translating words with a figurative meaning into French was discussed separately, and several methods were considered in the process of translation.

Keywords: figurative meaning, metaphor, metonymy, methodology, literary translation, combination.

So‘nggi yillarda fransuz tilidan o‘zbek tiliga tarjima qilish bilan bir qatorda o‘zbek tilidan fransuz tiliga tarjima qilishga alohida e’tibor berila boshlandi. Bu o‘zbek tiliga davlat tili maqomi berilishi hamda tilga bo‘lgan munosabatning o‘zgarishi, shuningdek, bevosita tarjimaga katta ahamiyat berilishi bilan izohlanadi.

Tilshunoslikda so‘zlarning ko‘chma ma’nosi uning leksikologiya va stilistika bo‘limlarida fanning maxsus ob’yekti sifatida o‘rganiladi. O‘z ma’nosiga ega bo‘lgan so‘zlarni tarjima qilish muayyan muommolar yaratadi. Agar bu muommolar sirasiga ko‘chma ma’noli so‘zlarni tarjima qilishni kiritsak, ularni tarjima qo‘ilishdagi qiyinchiliklar darajasi bir necha marta ortib ketadi.

Ko'chma ma'noli so'zlarni tarjima qilish masalasiga to'xtalishdan oldin "ko'chma ma'no" tushunchasi nimani anglatishi va uning turlari haqida fikr yuritish maqsadga muvofiq bo'ladi. Tahlilga tortilgan ko'chma ma'no tushunchasi tilshunoslikda keng qo'llaniladigan til hodisasi hisoblanadi. Leksikologiyada so'zlarning ko'chma ma'nosi semantik o'zgarishlar munosabati bilan o'rganiladi. So'zlarning assosativ munosabatlarga asoslangan va ko'chma ma'noda qo'llanadigan so'zlar sirasiga metofora va metonimiya kiradi kiradi. Stilistikada esa bunday so'zlar sirasiga metofora, metonimiya, sinekdoxa va funksional ko'chish kiradi. Bunday so'zlarning kontekstda lug'atda qayd etilmagan qo'shimcha leksik ma'noga ega bo'lishi, ya'ni kontekstual ma'nolari hisobga olinadi. So'zning kontekstual ma'nosi uning lug'aviy ma'nosidan shunchalik uzoqlashib ketadiki, natijada u so'zning birinchi ma'nosiga butunlay zid keladigan ma'noga ega bo'lishi mumkin. Ayni mana shu holatda biz so'zning ko'chma ma'nosiga duch kelamiz.

Ko'chma ma'noda qo'llangan so'z ko'pincha boshqa "semantik maydon" ga o'tadi. Ko'p ma'noli so'zlarning har bir ma'nosi boshqa so'zlarning ma'nolari bilan aloqaga chiqadi. So'zlar bir-biriga o'xshashligi, yaqinligi va nutq vaziyatida (kontekstda) ishlatilishiga ko'ra ma'nolarini o'zgartirishi mumkin. So'zning ko'chma ma'nolarda ishlatilishi barcha tillar uchun xosdir. So'z ma'nosining ko'chish usuli to'rt xil bo'ladi: metofora, metonimiya, sinekdoxa, funksional ko'chish.

Ko'chma ma'no ikki leksik ma'noning, ya'ni so'zning lug'aviy va kontekstual ma'nolarining o'zaro munosabatlari natijasida paydo bo'ladigan hodisa hisoblanadi. So'zlar turli xil ma'nolarga ega bo'ladi. O'zbek tili leksikasida ekspressiv-emotsional rangdorlik bilan bogliq bo'lgan so'zlar ko'p. So'zlarning ekspressiv-emotsional ma'no xususiyatida kontekstda reallashadi. Kontekstual ma'no muayyan darajada so'zning lug'aviy ma'nosiga asoslanadi. So'zning bu ma'nolarining o'rtasidagi aloqaning uzoqlashishi so'zning mantiqiy ma'nosidagi o'zgarishga ham sabab bo'lishi mumkin. So'z ma'nosining bu tariqa o'zgarishi stilistik usulning yuzaga kelishiga sabab bo'ladi, ya'ni so'z stilistik ma'noga ega bo'lishi uchun uning ikkita ma'nosi bir paytning o'zida o'zaro munosabatda bo'lishini taqazo etadi. So'zlarning ko'chma ma'nolari yozma yoki og'zaki nutqda qanchalik ko'p qo'llansa, ular shunchalik ma'lum bo'ladi va ular lug'atlarga kiritiladi. Lug'atlarda qayd etilgan ko'chma ma'noga asoslangan so'zlar til boyligiga aylanadi, biroq ularning nutqda qayta-qayta ishlatilishi ularning ma'nolarini sayqallanishiga olib keladi va ular yorqin va ifodali leksik stilistik usullari siarsidan chiqib, oddiy so'zlarga aylanib qolishi mumkin. Ikkinchi turdagi ko'chma ma'noga asoslangan leksik stilistik usullar birinchidan, birinchidan, lug'atda qayd etilmaganligidan, ikkinchidan faqat muayyan mualliflar asarlarida, tilida qo'llanishi bois ular ifodali, ekspressiv va yorqin stilistik usul sifatida qabul qilinadi. Ko'chma ma'noli so'zlarni o'zbek tilidan fransuz tiliga tarjima qilish

haqida gap borganda, o'zbek tili ko'chma ma'noli so'zlarga boyligini alohida qayd etish lozim. Ko'chma ma'noli so'zlarning yuqorida tilga olib o'tilgan turlarini va ularning o'ziga xos xususiyatlarini hamda vazifalarini hisobga olish bunday so'zlarni tarjima qilishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

So'zlarning ko'chma ma'nosi asosan badiiy tarjima hamda publisistikada keng qo'llaniladi. Badiiy asarlardagi ko'chma ma'noli so'zlarni, amaliyotning ko'rsatishicha, tarjima qilishning bir necha usuli mavjud. Ular quyidagilardan iborat:

- Asliyatdagi ko'chma ma'noli so'zni tarjimada ko'chma ma'noli so'z bilan berish;

- Asliyatdagi ko'chma ma'noli so'zni tarjimada ko'chma ma'noga ega bo'lmagan so'z bilan berish;

- Asliyatdagi ko'chma ma'noli so'zni tarjiamda so'z birikmasi bilan berish;

- Asliyatdagi ko'chma ma'noli so'zni tarjimada frezeologik birikma bilan berish (bunda frazeologik birikmani tashkil etuvchi so'zlardan biri yoki hammasi ko'chma ma'noda qo'llanishi mumkin);

- Asliyatdagi ko'chma ma'noli so'zni tarjimada ekvivalenti bilan berish;

Endi misollarga murojaat qilamiz. O'zbek tilida yuqorida aytib o'tkanimizdek, deyarli har bir so'zni ko'chma ma'noda qo'llash imkoniyati mavjud. Masalan, o'zbek tilidagi ko'chma ma'noga ega bo'lgan quyidagi leksik birlikning tarjimasini ko'rib chiqsak.

O'zbek tilidagi "U mening ko'zimning oq-u qorasi" gapida "oq-u qora" birikmasi ko'chma ma'noda qo'llanilgan, chunki birikmadagi har bir so'z o'z ma'nosida faqat muayyan, ya'ni "oq" va "qora" ranglarni ifodalaydi.

Yuqoridagi gapni fransuz tiliga so'zma-so'z tarjima qilsak, gapning ma'nosi buziladi va gap tarjimasini g'aliz bo'ladi. Mavjud o'zbekcha- inglizcha lug'atda "oq" so'zining "blanc" "qora" so'zining "noir" ma'nolarini topamiz. Fransuz tilida mazkur ranglar ko'chma ma'noda qo'llanadi, biroq ularning ma'nosi o'zbek tilidagi "oq-u qorasi" birikmasining mazmunini bermaydi. Tajribadan ma'lumki, o'zbek tilidagi "ko'zimning oq-u qorasi" fransuz tilida "La lumière de mes yeux." iborasi bilan tog'ri keladi. Bu iborani o'zbek tiliga so'zma-so'z tarjima qilsak, "Ko'zlardagi yorug'lik" iborasi paydo bo'ladi. Bunday ibora o'zbek tiliga xos bo'lgan "ko'zining oq-u qorasi" birikmasiga ekvivalent bo'lolmaydi.

Shuning uchun o'zbek tilidagi "ko'zimning oq-u qorasi" iborasini fransuz tiliga

"La lumière de mes yeux." deb tarjima qilish uslubga, gapning mazmuniga va o'zbekcha iboraning ekvivalentiga to'g'ri keladi. Bu yerda har bir tilning o'ziga xos xususiyati yaqqol ko'rinib turibdi. O'zbeklar uchun ko'zning oqligi va qoraligi muhim bo'lsa, fransuz uchun uning olmaga o'xshab dumaloqligi alohida ahamiyatga ega

hisoblanadi. Soʻzlarning koʻchma maʼnoda qoʻllanilishi universal harakterga ega boʻlishi bilan bir qatorda uning qoʻllanishi oʻziga xos xususiyatga ega boʻlishi mumkin.

Keyingi misoldagi leksik birlikni tahlil qilaylik. “Maqolaning koʻpigi koʻp”. Mazkur gapda tarjimon eʼtiborini tartadigan va koʻchma maʼnoda qoʻllangan soʻz “koʻpik” dir. Bu gapdagi “koʻpik ” soʻzini fransuz tiliga toʻgʻridan-toʻgʻri tarjima qilish soʻz ,maʼnosini toʻliq berish imkonini bermaydi, chunki ushbu soʻz oʻz maʼnosiga ega emas, balki koʻchma maʼnoda qoʻllangan. Buni fransuz tiliga tarjima qilgan gapimizni oʻzbek tiliga , yaʼni teskari tarjima orqali aniqlashimiz mumkin. Il y a beaucoup de mousse dans l’article yoki Il y a l’article contenir beaucoup mousse. Oʻzbekcha gapning ikkalasida ham “koʻpik” soʻzining tarjimasini talabga javob bermaydi.

Demak fransuz tilida oʻzbek tilidagi koʻchma maʼnoda qoʻllangan “koʻpik” soʻzining ekvivalentini topish lozim. Fransuz tilida bu maʼnoda “eau” soʻzi oʻzbek tilidagi “koʻpik” soʻziga mos keladi. Shunday qilib, oʻzbek tilidagi gapni fransuz tiliga quyidagicha tarjima qilish maqsadga muvofiq boʻladi: “The article contains much eau”.

Tarjimada soʻzlarning turli xususiyatlari inobatga olinishi lozim va soʻzlar koʻchma maʼnolarining berilishi matn mazmunining toʻgʻri berilishi hamda tarjima sifatining yuqori boʻlishini taʼminlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI: (REFERENCES)

1. Abdurakhmonova N. The bases of automatic morphological analysis for machine translation. Izvestiya Kyrgyzskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta. 2016;2 (38):12-7. B-52
2. Abdurakhmonova N, Tuliyeu U. Morphological analysis by finite state transducer for Uzbek-English machine translation/Foreign Philology: Language. Literature, Education. 2018(3):68. B-177.
3. Begmatov E.A. Hozirgi oʻzbek adabiy tilining leksik qatlamlari. Toshkent: Fan 1985. B-98.
4. Galperin I.R. stylistics. Moscow: High School, 2003. B-197.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA INGILIZ TILINI O'QITISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Qurbanova Ziyodaxon Komiljon qizi

Namangan Davlat Pedagogika Insituti 1-bosqich magistranti

E-mail: ziyodaxonqurbanova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Davlat ta'lim muassasalarining boshlang'ich sinf o'quvchilariga bugungi kunda, ingliz tili fanining o'qitish metodikasi o'zgarib turibdi va o'qituvchilar o'quvchilarni qiziqtirish, o'zlarining ma'lumotlarini oshirish va o'zlashtirish uchun multimedia vositalaridan foydalanishadi. Ushbu maqolada bolalarga ingliz tilini mazmunli va qiziqarli o'rgatish usullari bilan tanishishingiz mumkin.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, ingliz tili, bolalar, o'rgatish, qiziqarli, qo'shiq, harakatlar, tushuntirish, axborot texnologiyasi, tez va oson, yosh bolalar, aqliy, jismoniy, o'qituvchi, ovozlari.

USE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN TEACHING ENGLISH LANGUAGE TO PRIMARY CLASS STUDENTS

Kurbanova Ziyodakhan

Namangan State Pedagogical Institute

E-mail: ziyodakhanqurbanova@gmail.com

ABSTRACT

Today, the teaching methodology of English language is changing for primary school students of public educational institutions, and teachers use multimedia to interest students, increase their knowledge and master them. they use tools. In this article, you can learn about meaningful and interesting ways to teach English to children.

Keywords: elementary school, English, children, teaching, fun, song, activities, explanation, information technology, quick and easy, young children, mental, physical, teacher, voices.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Курбанова Зиёдахан

Наманганский государственный педагогический институт

E-mail: ziyodakhanqurbanova@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Сегодня методика преподавания английского языка для учащихся младших классов государственных образовательных учреждений меняется, и для того, чтобы заинтересовать учащихся, повысить их знания и освоить их, преподаватели используют мультимедиа, используют инструменты. В этой статье вы узнаете о содержательных и интересных способах преподавания английского языка детям.

Ключевые слова: начальная школа, английский язык, дети, обучение, веселье, песня, занятия, объяснение, информационные технологии, быстро и легко, дети младшего возраста, умственные, физические, учитель, голоса.

KIRISH

Bugungi kunda xorijiy tillarni bilish ko'nikmasi hayotimizning ajralmas qismlaridan biri bo'lib bormoqda. Turli sohalardagi mutaxassislarda chet ellik hamkorlar bilan hamkorlik qilish ko'rsatkichi yuqori bo'lganligi sababli, ularda til o'rganishga bo'lgan talab yuqoridir. Zamonaviy jamiyatda chet tillari kasbiy ta'limning muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda. Bunday bilimlarni insonlar dastlab maktabgacha ta'lim muassasalari va maktab keyinchalik institutlarda, o'quv kurslarida yoki mustaqil ravishda xorijiy tilni o'rganadilar. Ushbu maqsadga yetishishda muvaffaqiyatga erishish, o'qituvchilarning amaliy uslublari va malakasiga bog'liq. Axborot texnologiyalari va zamonaviy o'qitish usullaridan foydalanish qobiliyati yangi materiallarni tezkor tushunishga yordam beradi. Turli usullarni birlashtirib o'qituvchi muayyan ta'lim dasturlarini yechishga qodir bo'ladi. Ingliz tilini o'rgatishda o'rganuvchining salohiyat va darajasi, yoshidan kelib chiqqan holda bosqichma-bosqich o'rgatish yaxshi natija beradi. Psixologlarning fikricha, bolalar kattalarga nisbatan tilni tez va oson o'zlashtiradilar.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ingliz tili savodxonligini oshirishda multimedia vositalaridan foydalanish bo'yicha ko'plab adabiyotlar mavjud. Bu adabiyotlar orqali, ingliz tili fanini o'quvchilarning tushunishini oshirishga yordam bersa-da, ular ingliz tili fanidan junatishga muhim hissa qoshadi. Quyidagi adabiyotlar boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun yaxshi ko'rsatkichlar bo'lishi mumkin:

1. Interfaol ta'lim: Ta'lim veb-saytlari, interaktiv dasturiy ta'minot va o'quv ilovalari kabi axborot texnologiyalari vositalari talabalar uchun qiziqarli va chuqur o'rganish tajribasini taqdim etadi. Ular ingliz tilini o'rganishni yanada qiziqarli va samarali qiladigan multimedia kontenti, interaktiv o'yinlar va viktorinalardan foydalanishlari mumkin.

2. Onlayn manbalar: Internet ingliz tilini o'rgatish uchun ko'plab resurslarni, jumladan, onlayn lug'atlar, grammatik qo'llanmalar, o'qish materiallari va audiovizual kontentni taklif etadi. O'qituvchilar ushbu manbalardan o'z darslarini to'ldirish, yangi lug'at bilan tanishtirish yoki qo'shimcha mashqlarni bajarish uchun foydalanishlari mumkin

3. Til o'rganish ilovalari: Duolingo yoki Rosetta Stone kabi ko'plab til o'rganish ilovalari mavjud bo'lib, ularni planshetlar yoki smartfonlarga yuklab olish mumkin. Ushbu ilovalar qiziqarli va interaktiv tarzda o'qish, yozish, tinglash va gapirish ko'nikmalarini mashq qilish uchun interaktiv platformani taqdim etadi.

4. Raqamli hikoyalar: Axborot texnologiyalari talabalarga hikoya qilish ilovalari, raqamli kitob yaratuvchilari yoki video tahrirlash dasturlari kabi vositalar yordamida raqamli hikoyalar yaratish imkonini beradi. Bu ularga ijodkorlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bilan birga ingliz tilidagi ko'nikmalarini amalda qo'llashga yordam beradi.

TADVIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Bolalarda topishmoqlarning javobini topishga qiziqish kuchli. Shuning uchun o'qituvchi topishmoqni ingliz yoki o'zbek tilida aytsada, uning javobini bolalardan ingliz tilida aytishini talab qilishi lozim. Shunda bolalar so'zlarni tez o'rganishadi. Amaliy mashg'ulotlar(mevalar va boshqa oziq-ovqatlarni tatib ko'rish, gullarni hidlab ko'rish); Bu jumlaning bir amaliyotchi psixologning fikrlari bilan izohlash mumkin: " Bolalarning esida biror narsaning mahkam o'rnatilgan qolishini xohlovchi pedagog bola sezgi organlarining mumkin qadar ko'prog'ini ko'zi, qulog'i, tovush organi, muskul sezgisi va, hatto, agar iloji bo'lsa, hidlash va ta'm bilish organlarini esda tutib qolish jarayonida qatnashirishga harakat qilishi kerak». Masalan: o'qituvchi bir o'quvchining olmani tatib ko'rishi paytida uning rangi qizil(red) yoki yashil(green), ta'mi shirin(tasty) yoki katta(big), kichik(small)shakli haqida ma'lumot berishi va boshqa o'quvchilarga ham mevalarni yedirib, u bolalardan o'sha meva haqida inglizcha ma'lumotlar berishini talab qilishi lozim. Bu hol bolaning keyingi o'rganishlarida ham yordam beradi. O'qituvchi o'quvchilardan ranglarning inglizcha nomini so'rab qolsa, bola darrov meva yegan paytini eslaydi, qizil-red, yashil-green ekanligini tez xotirlaydi. Demak, bunday usuldan foydalanish o'quvchining ma'lumotni uzoq muddatda xotirasida saqlab qolishini ta'minlaydi. - imo-ishoralar, yuz ifodalari orqali; O'qituvchi bolaga biror gapni gapirganda yoki buyruq berganda, masalan, bu yoqqa kel (come here), kitobni och(open the book), turing(stand up), doskaga qarang(look at the blackboard) kabi gaplarda imoishoralardan foydalansa bolaga tushunarli bo'ladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, kichik yoshdagi bolalarga til o'rgatish majburiyat sifatida emas, qiziqarli mashg'ulot tarzida olib borilishi, bir necha samarali usullardan

foydalanib dars o‘tish ularning kelajakda oladigan bilimlari uchun poydevor bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Bolalarga chet tillarini o‘rganish qanchalar muhimligini tabiiy sharoitlar orqali to‘g‘ri tushuntirib borilishi darkor. Chunonchi, buyuk mutafakkir Abu Nasr Forobiy ham ko‘plab xorijiy tillarni mukammal bilgan, bu tillarda bemalol gaplasha olgan hamda shu tillarda ijod qilgan. Bunday imkoniyatallomaning dunyo ilm- fanini o‘rganishga, buyuk ishlarni amalga oshirishiga turtki bo‘lgan. Zero, Navoiy bobomiz aytganlaridek, “Til bilgan — el biladi”.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. John Adams || Analysis of retirement age in different countries of the world. London 2017.
2. —Chet tillarni o‘rganish tizimini yanada takomillashtirish chora –tadbirlari to‘g‘risida (PQ-1875-son)||Xalq so‘zi gazetasi. 2012yil. 12-dekabr.
3. J. Jalolov . —ingliz tilini o‘qitish metodlari|| —O‘qituvchil nashiryoti Toshkent To‘xtasinova, N. R. Q., & Soibjonova, M. T. O. Q. (2022). TAGMA’NO VA PRESUPPOZITSIYA HODISASINING PRAGMATIK TADQIQI (Abdulla Qahhor asarlari misolida). Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(4), 141-146
4. Yuldashev U.Yu. Boqiev R.R. Zokirova F.M. Informatika o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. Toshkent. «Talqin» 2004.

SUN'IY INTELLEKT YORDAMIDA SPAMNI ANIQLASH JARAYONI

Normatov Ibroximali Xolmamatovich

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston milliy universiteti "Axborot hafsizligi"
kafedrası professori, fizika-matematika fanlari doktori

Atajonov Muzaffar Ne'matjon o'g'li

Jaloliddin Manguberdi nomidagi harbiy-akademik litsey aniq fanlar qism boshlig'i
E-mail: muzaffar19910627@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada sun'iy intellektni machine learning (mashinani o'rganish) usuli yordamida ma'lumotlarni spamdan himoya qilish jarayonlari keltirilgan bo'lib, shu bilan birga machine learning algoritmlari tahlil qilingan. Maqola so'nggida machine learning yordamida spamlarni aniqlashning bir necha usullaridan namunalar keltirilgan hamda ularni taqqoslab baholangan.

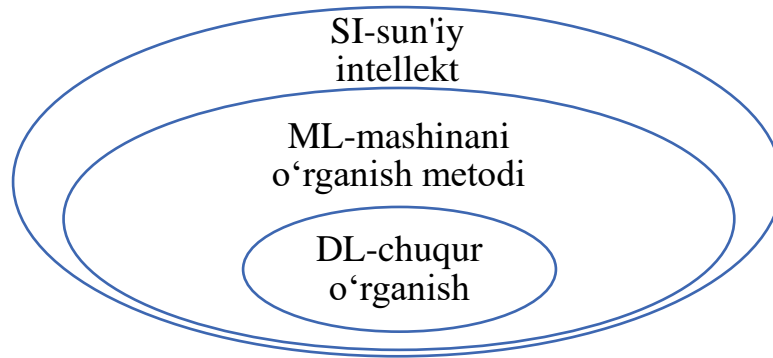
Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, machine learning, preprocessing, model choice, decision trees, random forests, support vector machines, neural networks.

KIRISH

Bugungi kunda kelib barcha soxalarda sun'iy intellektga bo'lgan talab ortib bormoqda. Sun'iy intellekt fan va texnika, qishloq ho'jaligi va boshqa barcha fan atrmoqlarida actual yo'nalishlardan biri bo'lib, IT tarmoqlarining barcha murakkab tizimdagi masalalarni ochib berishda, jumladan sun'iy intellekt yordamida davlat va jamiyatning standart ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlashda muhim rol o'ynamoqda. Aktual masalalrdan kelib chiqqan holda ushbu maqolada sun'iy intellekt yordamida spamlarni aniqlash hamda ma'lumotlarni spamlardan himoyalash jarayonlari keltirilgan.

ASOSIY QISM

Uchta atamani qaraymiz. Bular mashinali o'rganish ya'ni machine learning (ML), sun'iy intellekt ya'ni artificial intelligence (SI) va chuqur o'rganish ya'ni deep learning (DL). Bularni bir biridan farqini quyidagi Venn diagrammasi yordamida tushintiramiz:

1-rasm. MLni SI va DLdan farqi

1-rasmdan ko‘rinib turibdiki ML metodi sun‘iy intellektning bir qismi ekan. O‘z navbatida DL ham sun‘iy intellektni bir qismi va ML ni ham aynan bir qismi ekan.

Sun‘iy intellekt (SI) – hisoblash mashinalari (HM) ning insonlarga intellektli bo‘lib ko‘rinadigan narsalarni qilishiga imkon beradigan kontseptsiyalar haqidagi fan.

Mashinali o‘qitish – bu kompyuter uchun dasturlashtirilmagan narsalarni chiqarish yoki bajarish qobiliyati. Mashinali o‘qitish kelajak haqida bashorat qilishni ta’kidlasada, sun‘iy intellekt odatda qaror qabul qilish uchun kompyuterlarni dasturlashga e’tibor beradi. Agar siz odamga o‘xshash xatti-harakatlarni o‘z ichiga olgan aqlli dasturdan foydalansangiz, bu sun‘iy intellekt bo‘lishi mumkin. Biroq, agar parametrlar ma’lumotlardan avtomatik ravishda o‘rganilmasa (yoki olinmasa), bu mashinani o‘rganish emas.

Ma’lumotlarni qayta ishlashda ishlatiladigan elektron pochta spamini aniqlashning keng tarqalgan usullari:

1. Preprocessing: bu ma’lumotlarni tozalash va normallashtirish, to‘xtash so‘zlarini yo‘q qilish va ma’lumotlarning o‘lchovlilikini kamaytirish va modellarning aniqligini oshirish uchun so‘zlarni to‘xtatish kabi ishlarni o‘z ichiga oladi.

2. Identifying and extracting pertinent elements: Ma’lumotlardan jo‘natuvchining elektron pochta manzili, mavzu satri va xabar mazmuni kabi tegishli elementlarni aniqlash va ajratib olish. Keyinchalik, ushbu atributlar yordamida mashinani o‘rganish modellarini o‘rgatish mumkin.

3. Model training (modelni o‘rgatish): Ushbu bosqichda decision trees (qaror daraxtlari), random forests (tasodifiy o‘rmonlar), support vector machines (qo‘llab-quvvatlovchi vektor mashinalari) yoki neural networks (neyron tarmoqlar) kabi mashinalarni o‘rganish modellari olingan xususiyatlardan foydalangan holda o‘qitiladi. Odatda, modellarni o‘rgatish uchun spam yoki haqiqiy deb tasniflangan elektron pochta xabarlarining katta ma’lumotlar to‘plamidan foydalaniladi.

4. Modelni baholash: Ushbu bosqichda trening davomida ishlatilmagan boshqa ma’lumotlar to‘plamidan etiketlangan elektron pochta xabarlarini o‘qitilgan

modellarning aniqligini sinash uchun ishlatiladi. Bu modellar elektron pochta xabarlarini haqiqiy yoki spam sifatida to‘g‘ri aniqlashiga ishonch hosil qiladi.

Umuman olganda, ma’lumotlarni qayta ishlash elektron pochta orqali spamni aniqlashning muhim bosqichidir, chunki bu aniqlikni yaratishga imkon beradi.

Quyidagi jadval orqali mavjud bo‘lgan ba’zi texnik va usullarni ko‘rsatamiz:

1-jadval.

Existing Techniques	Existing Methods
<ul style="list-style-type: none"> • ☐ Syntactical • ☐ ELM - Extreme Learning Machine • ☐ SLFN - Single Hidden FeedForward Neural Networks • ☐ SVM - Support Vector Machine • ☐ BRR- Burst Review Ratio 	<ul style="list-style-type: none"> • ☐ Texical • ☐ Amalgam • ☐ Stylometric • ☐ N-grams model • ☐ RAVP - Ratio of Amazon Verified Purchase • ☐ RD - Rating Deviation • ☐ RCS - Review Content Similarity

Spam tasnifiga kiruvchi xabarlar belgilari va xususiyatlarni topish uchun elektron pochta orqali spamni aniqlashda ma’lumotlarni yig‘ish elektron pochta xabarlariga ulangan ma’lumotlarni olish va tahlil qilish lozim. Yuboruvchining elektron pochta manzili, xabarning mazmuni, mavzu satri va har qanday havolalar yoki qo‘shimchalar ushbu ma’lumotlarga kiritilishi mumkin.

Mashinani o‘rganish algoritmlari nonspam spam-xabarlarini muvaffaqiyatli aniqlash uchun har bir xabar turining xususiyatlarini tushunish uchun spam va nonspam elektron pochta xabarlarining ulkan ma’lumotlar to‘plamida tez-tez o‘qitiladi. Ma’lumot yig‘ish jarayoni algoritmlarga spam va qonuniy elektron pochta xabarlarini aniqroq farqlash va yangi spam-strategiyalarga moslashish imkonini berganligi sababli, spamni aniq va muvaffaqiyatli aniqlash tizimlarini yaratish juda muhimdir.

Sun‘iy intellekt va mashinani o‘rganish (Machine learning) yordamida elektron pochta orqali spamni aniqlash modelini tayyorlashda odatda quyidagi qadamlar ishtirok etadi:

1. Ma’lumotlarni yig‘ish va tayyorlash (Data gathering and preparation): modelni o‘rgatish uchun spam va qonuniy elektron pochta xabarlarining katta va xilma-xil ma’lumotlar to‘plami talab qilinadi. Ma’lumotlar to‘plami yig‘ilgandan so‘ng, begona yoki ortiqcha ma’lumotlardan xalos bo‘lish uchun uni tozalash va qayta ishlash kerak bo‘lishi mumkin.

2. **Xususiyatlarni ajratib olish (Feature extraction):** ma'lumotlar to'plangan va tayyorlangandan so'ng, modelni o'rgatish uchun ishlatiladigan xususiyatlar har bir elektron pochta olinishi kerak. Bunga jo'natuvchining elektron pochta manzili, xabarning mazmuni va mavzu satri, xabarning asosiy qismi va birlashtirilgan har qanday fayl yoki havolalar kabi ma'lumotlar kirishi mumkin.

3. **Model tanlovi (Model choice):** elektron pochta spamini aniqlash uchun qaror daraxtlari (decision trees), tasodifiy o'rmonlar (random forests), qo'llab-quvvatlovchi vektorli mashinalar (support vector machines) yoki neyron tarmoqlar (neural networks) kabi turli xil mashinalarni o'rganish usullari va modellaridan foydalanish mumkin. Shaxsiy loyiha ehtiyojlari va ma'lumotlar to'plamining xususiyatlari qaysi model ishlatilishini aniqlaydi.

4. **Namunaviy trening (Model training):** elektron pochtalardan olingan xususiyatlarning etiketli ma'lumotlar to'plamidan foydalanib, tanlangan model keyinchalik o'qitiladi. Maqsad yangi, ko'rinmaydigan elektron pochta xabarlarini spam yoki qonuniy deb ajratish uchun modelni aniq o'rgatishdir.

5. **Modelni baholash (Model evaluation):** model o'qitilgandan so'ng, uning qanchalik yaxshi ishlashi va qanchalik aniqligini ko'rish uchun uni baholash kerak.

Natija va xulosa: Endi baholash parametrlarini o'rganamiz. Bular quyidagicha bo'ladi:

True Negative Rate = True Negative / True Negative + False Positive

False Negative Rate = False Negative / False Negative + True Positive

False Positive Rate = False Positive / False Positive + True Negative.

Precision Formula: True Positive / True Positive + False Positive

Recall Formula: True Positive / True Positive + False Negative

F- Measure Formula = Precision.Recall / Precision + Recall

Accuracy Formula (aniqlik formulasi) = True Positive Rate + True Negative Rate / True Positive Rate + True Negative Rate False Positive Rate + False Negative Rate.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. **T.A. Xo'jaqulov, N.T.Malikova** «Sun'iy intellekt». Toshkent-2019. 4-8 betlar.
2. **I.N.Normatov, M.N.Atajonov** «Logistik regressiya usuli yordamida spam xabarlarini aniqlash». Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektni rivojlantirishning zamonaviy holati nomli ilmiy konferensiya, Guliston, 2022-yil.
3. **Dr. P.Selvarani, A. Kanagalashmi, M. Keerthika** «**A survey of email spam detection using artificial intelligence**». Journal of Emerging Technologies and Innovative Research, 2023-yil.
4. **M.N.Atajonov**, «Machine learning metodi yordamida elektron pochta spamni aniqlash». O'zbekiston Milliy universiteti talabalar va ilmiy-tadqiqotchilarining ilmiy konferensiyasi, Toshkent, 2022-yil.
5. www.ziyonet.uz

INGLIZ TILINI O'RGANISHDAGI XATOLAR VA TIL O'QITISHDAGI SAMARALI ZAMONAVIY USULLAR

Xayitova Nilufar Murodillo qizi

O'ZDJTU tarjimonlik fakulteti, 1-kurs magistiri

E-mail: khayitvanilufar@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada hozirgi yoshlarning chet tili o'rganishdagi asosiy xatolari, shu bilan birgalikda ingliz tilini samarali o'rgatishdagi zamonaviy metodlari hamda qo'llaniladigan ba'zi ta'lim texnologiyalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Chet tili, ingliz tili, metod, tilni qiyoslab o'rganish, interaktiv metodlar, kreativlik, ta'lim texnologiyalari, kommunikativ metod.

АННОТАЦИЯ

В этой статье указаны наиболее распространенные ошибки при изучении английского языка среди нынешних учащихся и наиболее эффективный способ его преподавания с помощью современных методов. Дополнительно дается информация об образовательных технологиях.

Ключевые слова: иностранный язык, английский язык, метод, изучение языка методом сравнения, интерактивный метод, творчество, образовательные технологии, коммуникативный метод.

ABSTRACT

This article indicates the most common mistakes of learning English among current learners and the most efficient way of teaching through modern methods. Additionally, it gives information about educational technologies.

Keywords: foreign language, English, method, learning a language by comparison, interactive method, creativity, educational technologies, communicative method.

21-asrga kelib ingliz tilining ahamiyati har qachongidanda o'sdi. Insonlarda til o'rganish uchun turli sabablar bo'lib, ulardan eng keng tarqalgani biznes hamkorlik, sayohat, yaxshi ish faoliyatini yo'lga qo'yish va chet davlatlarida istiqomat qilish va tahsil olishdir. Shu sababli ko'pchilik til o'rganuvchilar oson va tez usullarga aldanib turli muammolarga duch kelmoqdalar. ulardan eng keng tarqalgani ingliz tili gramatikasiga ko'p e'tibor qaratishdir. Shubhasiz, gramatika ingliz tilida so'z

yasalishida muhim hisoblanadi, ammo shu bilan bir qatorda o'rganuvchilar tilni emas, ko'proq terminlarga ahamiyat berib, turli anglashmovchiliklarga sabab bo'lmoqda. Eng asosiy muammolardan yana biri bu ingliz va o'zbek tillari turli til oilalariga mansub bo'lganligi sababli, gramatik so'z tuzishdagi ega, kesim, to'ldiruvchining o'rni boshqa tilda mos kelmasligidir. Afsuski, "grammar-translation" metodidan ya'ni matnni o'qib uni faqat tarjima qilish usulidan O'zbekistonda 90-yillarda keng foydalanilgan va afsuski hozirda hali ham ba'zi o'rganuvchilar bu xatoni qilishmoqda. Mening fikrimcha zamonaviy qo'shiqlardan tilni o'rganish ham aynan tilni sayoz va samarasiz o'rganishdagi xatolik hisoblanadi, chunki qo'shiqlarda ohangni moslash uchun talaffuz va gramatik meyorlar buziladi masalan: "I am love you yoki I is" kabilar, bu esa tilni noto'g'ri usullarda o'rganishga sabab bo'lmoqda. Til o'rganishda yangi so'zlar muhimdir, ammo ularni passiv holda yodlash kutilgan natija bermaydi, samarali usulda esa ularni "context" bilan ya'ni matnda birgalikda yodlash samaraliroq masalan :cheeks emas, chubby cheeks ya'ni so'z birikma holda yodlash ularni aktiv holda qo'llashda yordam beradi. Zamon rivojlangani sayin ingliz tilini o'rgatadigan ilovalar ham ko'paymoqda, ammo bu qulay bo'lishi bilan bir qatorda boshlang'ich til o'rganuvchilari uchun biroz samarasizdir, chunki ularda haqiqiy va noto'g'ri ma'lumotni ajratish qobiliyati yetishmasligi mumkin. Eng keng tarqalgan xatolardan biri bu o'rganuvchilarning 'google translater' ga ya'ni online tarjima vositalariga bog'lanib qolishganidir, mening fikrimcha, bu insonlarning ingliz tilida fikrlash va kreativlik qobiliyatini so'nishiga olib kelishi mumkin.

Yuqoridagi asosiy xatolarni qilmaslik uchun albatta tilni o'rgatishdagi murabbiylar uchun asosiy samarali usullar ham mavjud. 1970-1980- yillarda "total physical response", "the silent way", "suggestopedia" va "community language learning" kabilar samarali usul sifatida paydo bo'ldi. O'sha yillarda bu metodlar bo'lmagani sababli, kichik to'g'irlanish zarur edi.¹ Hozirgi kunda ham bu metodlarga ta'lab yuqori.

1. The silent way.

Bu usul nomidan ma'lumki, tinch o'qitish usuli hisoblanadi, u Caleb Gattegno tomonidan 1963-yilda yaratilgan. Mazkur yangi metod o'sha davrlardagi o'qitish usullarining eng yaxshi muqobili edi.² Bu metodning samaradorligi shundaki, ustozlar dars davomida jim bo'lib, ko'proq o'rganuvchilar gapirishi, o'z xulosalarini bera olishi va o'zlari bilim olishlari uchun bor kuchlarini ishlata olishlariga qaratilgan. Ular xato qilgan holatda, ustoz bu xatoligini bildirishi uchun turli imo ishoralardan foydalanishi mumkin.

¹ Richards and Rodgers. Approaches and Methods in language Teaching, Cambridge university press-2001. Page 7.

² Caleb Gattegno . Teaching Foreign Languages in schools, Educational Solutions -1986. Page 104.

2. Suggestopedia.

Bu chet tili o'qitishdagi keyingi samarali usullardan biridir. Ko'pchilik til o'rganuvchilarda ruhiy zo'riqish, uyat va ustoz hamda omma oldida so'zga chiqish, nutq so'zlash, yangi so'zlarni talaffuz qilishdagi qo'rquvlar mavjud. Bularni oldini olishda bu usul juda foydalidir. Asosiy qoidalardan biri ustoz til o'rganuvchi bilan sherik bolishi, shu bilan birga o'yinlar va turli mashqlar bilan mavzuni o'zlashtirishga harakat qilishdir. Asosiy maqsad esa tilni zavq bilan yangicha jabhada o'rganishdir.

3. Community language learning.(CLL)

Bu usul jamoaviy qiziqishlarga bog'liqdir, bu yerdagi asosiy qoida ustoz mentorlik qilishi, talabalar esa asosiy suhbatdosh bo'lishi lozim. Bu metod o'rganuvchilarda ko'proq so'zlashuv qobiliyatini rivojlantirishga hamda ustoz va o'rganuvchi orasida ko'proq muloqot ta'sirini kuchaytiradi.

4. Total physical response.

Harakatlar bilan bog'liq bu usul asosan boshlang'ich sinf o'qituvchilari orasida keng va samarali ishlatiladi. Metodga ko'ra ustoz biror so'zni ko'rsatish orqali bolalarga o'rgatishi lozim va bu bir xillikni oldini oladi deb o'ylayman. Masalan ustoz "I brush my teeth" deb harakatlar orqali tishini yuvayotganini ko'rsatishi kerak. Tabiiyki, yosh bolalarga harakatlar orqali bo'lgan har qanday holat qiziq bo'ladi va ingliz tilidagi yangi so'zlarni tez eslab qolishlarini ta'minlaydi.

5. The Audio-lingual method.

Til o'rganuvchilari bu usulga ko'ra tayyor ingliz tilidagi so'z birikmalarni, frazeologik birliklarni gapdagi misollar bilan hamda biror gramatik mavzudagi tilga tayyor misollarni yodlab olish orqali avtomatik o'rganishdir. Bularni ular kinodagi, kitobdagi, intervyulardagi parchalardan olib, ularni o'z dialoglariga tayyor holda qo'shishlari mumkin bo'ladi.

6. Direct method.

Bu usul ham chet el tajribalarida juda keng foydalanilgan hisoblanadi. Ustozlar va talabalar o'rganish jarayonida sherikchilik qiladilar. Mazkur metodning maqsadi chet tilini hech qanday tarjima va gramatikalarsiz o'rganishdir. Uning To'g'ridan to'g'ri o'rganish metodi deyilishiga sabab ham aynan til o'rganuvchilar ingliz tili muhitiga o'z ona tillarini ishlatmagan holda sho'ng'ishlaridir. Savollar tug'ilgan holatda, ustozlar gapning ma'nosini chet tilida ta'rif bergan holatda yoki ko'rsatishlar orqali yetqazib berishlari lozimdir.

XULOS

Bu maqolada men yoritmoqchi bo'lgan narsalar aynan men kuzatgan ingliz tili o'rganuvchilari orasidagi asosiy xatolardir. Va albatta, ularga tilni o'rgatishda uztozlarning ham aynan katta hissalar bor. Bunda ularga yuqorida sanab o'tilgan zamonaviy metodlar yordam beradi degan umiddaman. Maktab darslarini

kuzatishlarim natijasida shuni ko'rdimki, hali ham darslar "target language" da ya'ni ingliz tilida to'liq o'tilmasligi, ko'pchilik ustozlar hali ham eski metodlardan ya'ni "grammar translation method"dan aktiv foydalanayotgani achinarlidir. Shu bilan birgalikda, darslar "student centered" bo'lishi darkor, ya'ni darslarda talabalar koproq aktiv bolishi lozimdir. Men sanab o'tgan samarali metodlar aynan ularga qo'l keladi va darslar qiziqarli o'tishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. M. Xodjayev, M.Qahhorova, (2001)ChET TIL O'QITISH METODIKASI, Toshkent.
2. Xaydarova,(2021) Ingliz tilini mustaqil o'rganish
3. Hasanboy Rasulov, (2017) Ingliz tili metodikasi
4. Jack C. Richards and Theodore S. Rodgers, Approaches and methods in language teaching, Cambridge language teaching library.
5. <https://tefl-toolkit.com/blogs/the-tefl-toolkit-blog/english-language-teaching-approaches-methods-and-techniques>

MAMLAKAT IQTISODIYOTINI DIVERSIFIKATSIYALASHNING AHAMIYATI VA UNDA TASHQI IQTISODIY ALOQALARNING TUTGAN O‘RNI

Allamberganov X.A.

Urganch davlat universiteti “Iqtisodiyot” mutaxassisligi magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada diversifikatsiyalash tushunchasining mohiyati ochib berilgan, mamlakat iqtisodiyotini diversifikatsiyalashning dolzarbligi, ushbu maqsadga erishishda tashqi savdo aylanmasining tutgan o‘rni tahlil qilingan va ushbu masala yuzasidan takliflar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: diversifikatsiya, tashqi savdo, eksport, import, YaIM.

KIRISH

Hozirgi kunda jahon mamlakatlarida sanoatni tarmog‘ini diversifikatsiyalash jarayonlari jadal sur‘atlarda amalga oshirilmoqda. “Bugungi kunda AQSh, Yaponiya, Germaniya, Frantsiya, Italiya, Koreya Respublikasi, Xitoy Xalq Respublikasi kabi rivojlangan davlatlarning mintaqaviy iqtisodiyot tarmoqlarini modernizatsiyalash va diversifikatsiyalash strategiyalarini amalga oshirish asosida barqaror iqtisodiy o‘shir sur‘atiga erishmoqda. AQShda 2022-yilning 4 choragida sanoatda yaratilayotgan YaIMning xususiy mahsulot ishlab chiqarish tarmoqlari 4.0 foizga, xususiy-servis sanoati 2.3 foizga oshgan”¹. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida xududiy iqtisodiyotni rivojlantirish, iqtisodiy jarayonlarini diversifikatsiya qilish strategiyasini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Globalashuv va iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida, diversifikatsiyalash jarayonlarini rivojlantirish xususiyatlari va ta‘sirini aniqlash mintaqalarning o‘ziga xos xususiyatlarini e‘tiborga olib, iqtisodiy jarayonlarini diversifikatsiyalash bo‘yicha qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Hududlarda diversifikatsiya strategiyasini amalga oshirishning dastlabki shartlarini aniqlash, ilg‘or xorijiy mamlakatlar tajribalarni o‘rganish va takomillashtirish, diversifikatsiyani kontseptual yondoshuvlarini ishlab chiqish, diversifikatsiya jarayonlarini ustuvor yo‘nalishlarini shakllantirish va prognoz qilish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar ustuvor yo‘nalishlar sifatida qaralmoqda.

¹ <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>, <https://www.bea.gov/data/gdp/gdp-industry>

ADABIYOTLAR TAHLILI

Adabiyotlarda diversifikatsiya soʻziga koʻplab taʼriflar keltirilgan. Biroq, muammoli tarafi shundaki, diversifikatsiya shunday bir tushunchaki aniq bir taʼrif berish qiyinchilik tugʻdiradi. Diversifikatsiya lotincha “diversificatio” atamasidan olingan boʻlib, “oʻzgarish”, “kengaytirish” degan maʼnoni anglatadi. Diversifikatsiya - bu korxonalarining mahsulot va xizmatlar turlarini kengaytirish va yangilash hisoblanadi. Diversifikatsiyaga yuqori mahsuldorlik va yuqori rentabellik, bankrotlikni bartaraf etish va boshqa maqsadlar orqali erishiladi. Oʻtmishda, birinchi navbatda rentabelli tarmoqlarni diversifikatsiya qilish yaʼni ishlab chiqarish sohalarini kengaytirish ularni iqtisodiy faoliyatlarini yanada mustahkamlashga xizmat qilgan. Tarmoqlarni diversifikatsiya qilish jarayoni XX asrning 2 yarmidan boshlangan. Avvalo, AQSh, Yaponiya va Gʻarbiy Yevropa sanoat, transport sohasi, qurilish va moliya sohalarini diversifikatsiyalash jarayonini tajribadan oʻtgazdilar. Shuning uchun diversifikatsiya harakati ushbu mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy omillari bilan bir qatorda boshqa davlatlarga tegishli umumiy omillar (ilmiy-texnik inqilob, yuqori foyda uchun kurash, raqobat kurashi, texnika taraqqiyoti va boshqalar) bilan belgilanadi. Rossiyalik mashhur olimlardan biri I.Ansoff taʼkidlaydiki, diversifikatsiya - bu korxonada mavjud boʻlgan resurslarni avvalgisidan sezilarli darajada farq qiladigan boshqa faoliyat sohalarida qayta taqsimlash jarayoniga oʻtgazishdir [1]. Bundan tashqari, bu jarayon, birinchi navbatda, kompaniyaning ilgari hech qanday aloqasi boʻlmagan yangi texnologiyalar, ilm fan yutuqlari, bozorlar va tarmoqlarga oʻtishga tegishli; shuningdek, korxonaning oʻzi ham butunlay yangi boʻlishi kerak. I. Ansoff asosan diversifikatsiyalash orqali yangi mahsulotlar bilan yangi bozorlarga chiqadigan yangi firmalarga eʼtibor qaratgan. Bir qator taʼriflarga asoslanib, biz diversifikatsiyani yangi tarmoqlarni rivojlantirish va uning bozor ulushini kengaytirish asosida korxonaning iqtisodiy samaradorligini oshirish va moliyaviy risklarni kamaytirish jarayoni sifatida tushunamiz [2].

Diversifikatsiyani oʻtkazish zaruriyatini aniqlashning asosiy maqsadi u boshqarishning asos soluvchi biznes-jarayoni hisoblanishi hamda korporatsiyaga tashkilot samaradorligini oshirishning asosiy usulini aniqlashda yordam berishidan iborat. Ushbu holatda har bir tarmoqda va har bir kompaniyada maqsad qoʻyish jarayonining oʻzi oʻzining dastlabki maʼlumotlari, yaʼni faqat oʻzida qayd qilingan va individual xarakterga ega boʻlgan shart-sharoitlar asosida amalga oshadi [3].

T.Kono taʼrifiga koʻra, diversifikatsiyaning asosiy maqsadi “ishlab chiqarishning yoki hayot siklining dastlabki bosqichida turgan mahsulotning tez oʻsishi sharoitida, mahsulot yoki xizmatni tanlash yoʻli bilan oʻsish imkoniyatlaridan foydalanish qobiliyatidir”. Kompaniyalar qoʻyilgan maqsadlarga erishish uchun boshqa usullar batamom ishlatib boʻlingan yoki imkoni yoʻqligida diversifikatsiya strategiyasini

qo‘llaydilar [4]. I. Ansoff fikriga ko‘ra, “diversifikatsiya maqsadi kompaniya miqyosi yoki kattaligining o‘shishi, rentabelligining oshishi, firma strategik to‘plamining muvozanatda bo‘lishidan iborat”. Ikkala nuqtai nazarni ko‘rib chiqib, xulosa qilish mumkinki, divesifikatsiya strategiyasini amalga oshirish kompaniyani optimallashtirishiga va uning raqobatbardoshligining oshishiga, shuningdek uning moliyaviy barqarorligiga olib keladi hamda, umuman olganda, rivojlanish va boshqavruv samaradorligining oshishiga yo‘naltirilgan. Diversifikatsiya maqsadlariga quyidagilar kiritiladi (1-rasm).

1-rasm. Iqtisodiyotni diversifikatsiyalash maqsadlari.¹

Biznesning yuqori raqobatbardosh tovarlar lineykasini ishlab chiqarishda o‘z o‘rnini topish istagi juda aniq. Bunda ba‘zi kompaniyalar buni “tirik qolish” uchun, boshqalari esa barqaror foyda olishni saqlab qolish nuqtai nazardan, yana ba‘zi muvaffaqiyatli rivojlanayotganlari esa bozorning yangi bo‘lagini zabt etish va iqtisodiy ekspansiyani davom ettirish maqsadida qiladilar [5].

ASOSIY QISM

O‘tgan yillar davomida O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyoti olib borilayotgan islohatlar natijasida bir qancha yutuqlarga erishdi, mamlakat yalpi ichki mahsuloti o‘shish suratlari saqlab qolmoqda, axolining tabiiy o‘shish darajasi yuqori hisoblanadi, oltin valyuta zahiralari ham ko‘paymoqda va mamlakatimiz dunyo mamlakatlari bilan yuqori darajada hamkorlik aloqalarini o‘rnatmoqda va dunyo iqtisodiyotiga integratsiya qilmoqda. Quyida keltirilgan jadval ma’lumotlaridan mamlakatimizning makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarini ko‘rishimiz mumkun (1-jadval).

¹ Muallif ishlanmasi

1-jadval

O‘zbekiston Respublikasining makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari (2022-yil).¹

Yillar	YaIM (trln so‘m)	YaIM o‘shish suratlari (foiz)	Tashqi savdo aylanmasi (mlrd dollar)	
			Eksport	Import
2022	888.341.7	5.7	19.3	30.7
2021	738.425.2	7.4	16.7	25.5
2020	605.514.9	2.0	15.1	21.1
2019	532.712.5	6.0	17.4	24.3

Manba: Statistika qo‘mitasi ma‘lumotlari asosida muallif ishlanmasi.

Dastlabki ma‘lumotlarga ko‘ra, 2022-yilda O‘zbekiston Respublikasi YaIMi hajmi joriy narxlarda 888 341,7 mlrd. so‘mni tashkil etdi va 2021-yil bilan taqqoslaganda 5,7 % ga o‘tdi. YaIM deflyator indeksi 2021-yildagi narxlarga nisbatan 113,8 % ni tashkil etdi. O‘zbekiston Respublikasida 2022- yilda aholi jon boshiga hisoblangan YaIM hajmi joriy narxlarda 24 919,7 ming so‘mni (yoki 2 254,9 AQSH dollari ekvivalentida) tashkil etdi. Ushbu ko‘rsatkich o‘tgan davrlarga nisbatan o‘shishni qayd qilganini ko‘rishimiz mumkin.

2022-yilda mamlakat tashqi savdosiga manfiy saldo kuzatilgan, eksport 19.3 mlrd dollar va import 30.7 mlrd dollarni tashkil qilgan. YaIM o‘shish suratlari 2021- yilga nisbatan 5.7 foizni tashkil qilgan. Tashqi savdoning tarkibiy xususiyatlari iqtisodiyot sog‘lomligi, barqarorligi va xavfsizligi nuqtayi nazaridan muhim ekanini ko‘rdik. Ayniqsa, turli milliy iqtisodiyotlar o‘rtasidagi bog‘liqlik kuchayib borayotgan hozirgi davrda bu masalaning dolzarbligi bir necha marta ortib bormoqda. Bu holatda eng ma‘qul chora tashqi savdo aloqalarida bir turdagi mahsulot yoki bir mamlakat va mintaqaga bog‘lanib qolinishini oldini olish sanaladi.

Mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishida albatta tashqi savdo muhim o‘rin egallaydi, respublikada bu borada so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan eksportni rag‘batlantirish, importni optimallashtirish va umuman olganda tashqi savdo muvozanatini ta‘minlash maqsadida amalga oshirilgan chora-tadbirlar natijasi 2022-yilda respublikaning tashqi savdo aylanmasini (matnda TSA) 50,0 mlrd. AQSH dollariga yetishini va 2021-yilga nisbatan 7,8 mlrd. AQSH dollariga yoki 18,6 % ga oshishini ta‘minladi. Ushbu natija mamlakat tarixida eng yuqori ko‘rsatkich sifatida qayd etildi.

Tashqi savdo aylanmasi – muayyan davr uchun mamlakat eksporti va importi qiymatining miqdori hisoblanadi. Tovarlarining tashqi savdo statistikasi

O‘zbekiston Respublikasi bojxona hududiga olib kirish (import) yoki O‘zbekiston Respublikasi bojxona hududidan olib chiqish (eksport) natijasida mamlakat material resurslari zaxiralari qo‘shiladigan yoki ulardan ayirib tashlanadigan tovarlar hisobini tashqi savdo umumiy hisob tizimi asosida yuritiladi.

Mamlakatimizning tashqi savdoda asosiy hamkor davlatlari yildan yilga ortib bormoqda, jumlada so‘ngi yillarda yirik savdo hamkorlarimiz qatoriga bir nechta davlatlar kiritildi (2-jadval).

2-jadval

O‘zbekiston Respublikasi tashqi savdo hamkorlari (2022-yil)

Mamlakatlar	Tashqi savdo hajmi (mlrd AQSh dollarda)	Eksport hajmi (mlrd AQSh dollarda)	Import hajmi (mlrd AQSh dollarda)
Rossiya Federatsiyasi	9279.7	3066.9	6212.8
Xitoy Xalq Respublikasi	8923.8	2519.0	6404.8
Qozog‘iston	4621.0	1379.7	3241.2
Turkiya	3223.9	1507.4	1716.5
Koreya Respublikasi	2340.6	48.1	2292.5
Qirg‘iz Respublikasi	1260.0	979.3	280.7
Germaniya	1159.3	88.9	1070.4
Turkmaniston	926.3	194.8	731.5
Afg‘oniston	759.9	750.6	9.3
Hindiston	690.5	35.6	654.9

Manba: Statistika qo‘mitasi ma’lumotlari asosida muallif ishlanmasi.

O‘zbekiston Respublikasi jahonning 204 mamlakati bilan savdo aloqalarini amalga oshirib kelmoqda. TSAning nisbatan salmoqli hissasi Rossiya Federatsiyasida (18,6 %), XXRda (17,8 %), Qozog‘istonda (9,2 %), Turkiyada (6,4 %), Koreya Respublikasida (4,7 %), Qirg‘iz Respublikasi (2,5 %) va Germaniyada (2,3 %) qayd etilgan. Bundan tashqari, qo‘shni davlatlar bilan munosabatlarning mustahkamlanishi, ushbu mamlakatlar bilan ijtimoiy-iqtisodiy, savdo-sanoat va madaniy sohalarda munosabatlarni rivojlantirish bo‘yicha katta ishlar olib borilayotgani qayd etilmoqda.

Mamlakatimizda so‘nggi yillarda iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha bir qancha davlat dasturlari qabul qilinmoqda. 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan “Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” da ham tashqi savdo bo‘yicha bir qancha yo‘nalishlar va maqsadlar belgilab olingan. Ushbu strategiya 7 ta yo‘nalishdan iborat bo‘lib 3-yo‘nalishi “Milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o‘sish su‘ratlarini

ta'minlash" deb nomlangan bo'lib 21-36 maqsadlarni o'z ichiga olgan va ushbu maqsadlarda quyidagilarni o'z ichiga olgan:

- Iqtisodiyot tarmoqlarida barqaror yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash orqali kelgusi besh yilda aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulotni 1,6 baravar va 2030-yilga borib aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromadni 4 ming AQSh dollaridan oshirish hamda "daromadi o'rtachadan yuqori bo'lgan davlatlar" qatoriga kirish uchun zamin yaratish;

- Milliy iqtisodiyot barqarorligini ta'minlash va yalpi ichki mahsulotda sanoat ulushini oshirishga qaratilgan sanoat siyosatini davom ettirib, sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmini 1,4 baravarga oshirish;

- Iqtisodiyotni elektr energiyasi bilan uzluksiz ta'minlash hamda "Yashil iqtisodiyot" texnologiyalarini barcha sohalarga faol joriy etish, iqtisodiyotning energiya samaradorligini 20 foizga oshirish;

- Mamlakatda investitsiya muhitini yanada yaxshilash va uning jozibadorligini oshirish, kelgusi besh yilda 120 milliard AQSh dollari, jumladan 70 milliard dollar xorijiy investitsiyalarni jalb etish choralari ko'rish;

- Respublikaning eksport salohiyatini oshirish orqali 2026-yilda respublika eksport hajmlarini 30 milliard AQSh dollariga yetkazish;

Yuqorida keltirilgan maqsadlarga erishishda albatta iqtisodiyotni diversifikatsiyalash, yangi tarmoq va sohalarni rivojlantirish, tashqi savdoda musbat saldog'a erishish orqali mamlakat hududiga xorijiy valyuta oqimini yaxshilash muhim ahamiyat kasb qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Respublika eksport salohiyati tabiiy, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy omillar kompleksini, ya'ni O'zbekiston mintaqalarini bir-biri bilan taqqoslash imkonini beruvchi miqdoriy va sifat ko'rsatkichlarini o'z ichiga oladi. Bu mintaqaning tashqi iqtisodiy strategiyasini ishlab chiqish imkonini beradi shundan kelib chiqqan holda:

-mintaqa eksport salohiyatini sharxlashda asosiy omil tabiiy-resurs salohiyatidir. Shu sababli, eksport salohiyatini rivojlantirish bevosita mintaqaning tabiiy resurslariga bog'liq hisoblanadi;

-tashqi bozorlarga yo'naltirilgan yangi tarmoqlar va ishlab chiqarish turlarining vujudga kelishi bilan bog'liq mintaqqa eksport salohiyatining tadrijiyligi eksport salohiyatini muntazam monitoring qilib borish dolzarb vazifaligini anglatadi.

-respublika viloyat va shaharlarini eksport salohiyatini oshirishda avvalo hududlarning mavjud tabiiy resurslar salohiyatini tahlil qilish va nisbiy, mutloq ustunliklaridan kelib chiqqan holda istiqbollarni belgilash muhim hisoblanadi.

Umuman olganda so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan o'zgarishlar, yaratilayotgan imkoniyatlar yaqin yillarda viloyatning eksport salohiyatini oshirish,

import tovorlarini o'rnini bosuvchi mahsulotlar va xizmatlar ishlab chiqarish imkoniyatini yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022- yil 28 yanvardagi PF-60-son «2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi PF-60-sonli Farmoni.www.lex.uz.
2. Abulqosimov H.P., Vaxabov A.V, Raximova D. O'zbekistonda iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish va iqtisodiyotni erkinlashtirish yo'llari.-T.:2001.-109 b.
3. Enright M.J. Why Clusters are the Way to Win the game//word Link.1992. July/August.No 5.P.24-25.
4. Turobjonov S.O'zbekiston Respublikasi sanoati: qisqacha tarixi, rivojlanish ishtiqlari. vummolari-T.:Fan va texnologiya, 2014.-460 b.
5. Fayziyeva Sh.Yuldasheva N. The role of livestock research in the development of the countrys economy. ACADEMICIA: An International multidisciplinary research Jurnal.<https://saarj.com> ISSN:2249-7137vol.11. Issue 2.February 2021; 122-b.

CHALLENGES IN TEACHING ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES (ESP)

Fazildinova Sevara Nematovna

Teacher, Fergana Polytechnical Institute

E-mail: sevarafazildinova6@gmail.com

ABSTRACT

This thesis explores the effective teaching methodologies and strategies for English for Specific Purposes (ESP). ESP is a specialized branch of English language teaching that focuses on developing language proficiency in specific domains such as business, medicine, engineering, and tourism. The study investigates the theoretical foundations, pedagogical approaches, and practical implications of teaching ESP. By examining relevant literature and studies, this thesis aims to provide educators with valuable insights and recommendations for designing ESP courses and enhancing students' language proficiency in their respective fields.

Keywords: teaching, teaching methods, analysis, special needs, target field, authentic materials, motivation, professional development.

Teaching English for Specific Purposes (ESP) poses unique challenges for educators due to its specialized nature. Some of the key challenges in teaching ESP include:

Needs Analysis: Conducting a thorough needs analysis to identify learners' specific language requirements and goals can be challenging. ESP teachers need to understand the learners' professional or academic contexts, their language needs, and the specific skills and knowledge they need to acquire.

Access to Authentic Materials: Finding authentic and up-to-date materials that reflect the target field or industry can be a challenge. ESP teachers often need to invest time and effort in sourcing or creating materials that are relevant and engaging for their learners.

Expertise in the Target Field: ESP teachers need to have a solid understanding of the target field or industry they are teaching. This requires continuous professional development and staying updated with the latest developments in the field. Acquiring this expertise can be a challenge, particularly for teachers who do not have a background in the specific field.

Balancing Language and Content: ESP courses aim to develop both language proficiency and subject-specific knowledge. Finding the right balance between teaching language skills and imparting domain-specific content can be a challenge.

Teachers need to ensure that learners are equipped with the necessary language skills while also addressing the content knowledge required for their specific purposes.

Limited Resources: ESP courses often have limited resources, including time, materials, and technological tools. Teachers may face constraints in terms of class hours, access to technology, and funding for specialized resources. Managing these limitations and optimizing available resources can be a challenge.

Assessment and Evaluation: Assessing and evaluating ESP learners' progress can be challenging. Traditional assessment methods may not always capture learners' ability to apply language skills in authentic professional or academic contexts. Designing appropriate assessment tasks and criteria that align with learners' specific purposes can be a complex task.

Professional Development: ESP is a dynamic field, and teachers need to continuously update their knowledge and pedagogical skills. However, access to specialized training and professional development opportunities in ESP may be limited. Teachers need to actively seek out relevant workshops, conferences, and online resources to enhance their expertise.

Integrating Language and Content: ESP courses aim to develop both language skills and subject-specific knowledge. Integrating language instruction with the relevant content can be challenging. ESP teachers need to strike a balance between teaching language skills and conveying specialized information. This can be achieved through task-based activities, authentic communication tasks, and the use of discipline-specific vocabulary and discourse patterns.

When teaching English for Specific Purposes (ESP), the ultimate goal is to equip learners with the necessary language skills and domain-specific knowledge to succeed in their professional or academic contexts. Here are some potential results that can be achieved through effective ESP instruction:

Improved Communication Skills: ESP instruction focuses on developing learners' ability to communicate effectively in their specific field. As a result, learners can enhance their speaking, listening, reading, and writing skills in the context of their professional or academic domains. They become more proficient in using domain-specific vocabulary, expressions, and discourse patterns, enabling them to engage in meaningful communication with colleagues, clients, or peers.

Enhanced Professional or Academic Performance: By acquiring language skills and subject-specific knowledge through ESP instruction, learners are better equipped to excel in their professional or academic endeavors. They can confidently participate in meetings, presentations, negotiations, or academic discussions, demonstrating a high level of language competence and domain expertise.

Increased Confidence and Motivation: ESP instruction that is tailored to learners' specific needs and goals can significantly boost their confidence. As learners see their language skills improving in their target field, they become more motivated to continue their language learning journey. This increased motivation leads to greater engagement, active participation, and a willingness to take on challenges in their professional or academic contexts.

By being aware of these challenges, ESP teachers can proactively address them and develop effective strategies to facilitate meaningful and targeted language learning experiences for their students. It is important to note that the results of ESP instruction can vary depending on various factors, including learners' motivation, prior language proficiency, and the quality of instruction.

In conclusion, teaching ESP poses unique challenges that require careful consideration and strategic planning. By conducting thorough needs analyses, accessing authentic materials, integrating language and content, addressing ethical considerations, leveraging technology, and engaging in continuous professional development, ESP teachers can effectively navigate these challenges. By doing so, they can create a meaningful and targeted learning experience that equips learners with the language skills and subject-specific knowledge necessary for success in their respective fields of study or work.

REFERENCES:

1. Dudley-Evans, T., & St John, M. J. (1998). *Developments in English for specific purposes: A multidisciplinary approach*. Cambridge University Press.
2. Flowerdew, J., & Peacock, M. (Eds.). (2001). *Research perspectives on English for academic purposes*. Cambridge University Press.
3. Hyland, K. (2006). *English for academic purposes: An advanced resource book*. Routledge.
4. Hutchinson, T., & Waters, A. (1987). *English for specific purposes: A learning-centered approach*. Cambridge University Press.
5. Fazildinova, S. (2023, December). BADIY TARJIMADA TRANSFORMATSIYALAR TALQINI. In Fergana state university conference (pp. 46-46).
6. Jordan, R. R. (1997). *English for academic purposes: A guide and resource book for teachers*. Cambridge University Press.
7. Nematovna, F. S. (2022). The Importance of Body Language as a Means of Non-Verbal Communication in Teaching Process. In *International Conference: Problems and Scientific Solutions* (pp. 41-47).
8. Nematovna, F. S. (2022). Alisher Navoiy Asarlarining Tarjimalari Tarixi. *Miasto Przyszłości*, 30, 10-13.

AGRICULTURAL CONTROL MECHANISMS PROCEDURE FOR IMPLEMENTATION OVER AUTHORITIES

Raufov Quvonchbek Khusin ugli
Karshi Engineering-Economics Institute
Student of Economics Faculty

ABSTRACT

In this article, the public control mechanism and the new works carried out over local executive bodies, the role of local bodies in the establishment of New Uzbekistan and the women's register, the iron register, and the youth register are widely discussed.

Keywords: social audit, socio-economic development, employment, religious and secular views, mass media.

Recently, the Law "On Public Control" came into force. It defines the subjects, object, main principles and forms of public control. To be frank, until today there were no clear legal mechanisms for effective public control over the activities of state bodies. This has been preventing non-governmental non-commercial organizations from objectively evaluating the activities of state bodies and officials. The new Law is of great importance in the INTRODUCTION of effective and practical mechanisms of public control in the management of the state and society. So, what effective mechanisms of public control have become popular in foreign countries? Our reporter talked to Timur AHMEDOV, chief researcher of the Institute of Strategic and Interregional Studies under the President of the Republic of Uzbekistan.

- It should be noted that in the legislation of foreign countries, subjects, objects and forms of public control are reflected in various legal and regulatory documents, - says T. Ahmedov. - Only some countries have adopted a separate law in this direction. The main goal of the adoption of the Law "On Public Control" is to strengthen public control in the process of reforms and to strengthen the role of citizens and civil society institutions in this direction.

Social audit is one of the emerging new mechanisms using the principles of public control. The purpose of social audit is to help improve the efficiency of public administration by monitoring the implementation of local government programs. Notably, the social audit is mainly carried out by civil society institutions with the involvement of a wide range of experts and the population.

The group formed in this regard will be given the status of social auditors.

— **What types of social audit are popular?**

- Two types of social audit are widely used in foreign countries today. The first is social audit, which is widely used in Asia-Pacific countries, namely the Republic of Korea, Japan, and India. Studies show that social audits in these countries begin first with the collection of relevant information. At the next stage, these data will be analyzed and interpreted. A report containing conclusions and recommendations is then prepared. The draft report is discussed by the social auditors together with the responsible organizations and its results are presented to the general public. On this basis, state bodies and interested organizations make their own conclusions. It should be noted here that the effectiveness of the government's anti-poverty program has increased from 60 percent to 97 percent as a result of the use of social audit mechanisms in India. This also shows that this mechanism is of practical importance.

Another form of social audit is widely used in Scandinavian countries and Germany. Special emphasis is placed on creating a special platform for conducting public expertise on issues of social importance, including ecology, economic development, introduction of innovations in communal services and other areas.

For example, in Germany, a research group consisting of scientists, political scientists, lawyers, economists and sociologists will be formed to carry out a social audit. This process is funded by research centers and organizations interested in it. The main thing is that the results of the social audit are open to the media, politicians, statesmen and the general public.

— **How compatible is social audit with the norms stipulated in the Law "On Public Control"?**

— The law complies with the principles of social audit. For example, in this document, the forms of control, such as public discussion, monitoring, expertise, and public opinion research are indicated. According to the law, state bodies are also entitled to receive information about the implementation of public control and its results from the subjects of public control, public control of their justified objections to the proposals and recommendations indicated in the final documents prepared according to the results of public control. has the right to send to its subjects, initiate public control. It is indicated that the final document will have the nature of information and recommendations, that the information, advice and suggestions presented in it will be considered by the state bodies in a mandatory manner and legal decisions will be made about them. All this shows that the forms and principles established in our legislation are compatible for conducting social audits.

In recent years in our republic of the Republic of Uzbekistan [Constitution](#) v a "On local state power". [To the law](#) A wide range of comprehensive measures have been

implemented to improve the activities of relevant local executive bodies and to fundamentally increase their efficiency. In particular:

first, the effectiveness of local executive authorities

considerable work was carried out to increase and further improve the organizational structure;

secondly, in order to conduct a deep and comprehensive critical study of the true state of affairs in the regions and to solve existing problems, the regions, districts, and cities are headed by the heads of regions and Tashkent city, districts (cities), prosecutors, internal affairs, and territorial bodies of the state tax service. sectors for complex socio-economic development were established, and their main tasks were determined; thirdly, a system was created for hokims of all levels to report at the plenary sessions of the Councils of People's Deputies and the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, as well as the practice of the hokim and his deputies to openly communicate with the people, including conducting mobile receptions with broad segments of the population. done; fourth, identifying "growth points" of neighborhoods, solving existing problems

to train the population in professions, ensure employment and involve them in entrepreneurship,

A "neighborhood" work system was established for the implementation of "driver" projects; fifth, "Iron Notebook", "Women's Notebook" and to strengthen the social protection of the population, especially families in need of financial assistance and support, women with disabilities, low-income women and young people, by organizing systematic and regular work with each person included in the "Youth Register", their real incomes are being increased.

To increase the efficiency of the activities of local executive authorities, to consistently continue the reforms implemented in the regions for the establishment of New Uzbekistan, to rapidly develop the regions, especially the districts and cities that are lagging behind in social and economic development, to improve the living standards and quality of the population, first of all, all in order to clearly define the powers of the heads of local governments and their deputies and to increase their personal responsibility and accountability, as well as to introduce a system of evaluation of the effectiveness of the activities of deputy heads of local governments and the achievement of target tasks through the main criteria:

Chairman of the Council of Ministers of the Republic of Karakalpakstan, regions and Tashkent city the attention of hokims (in the following places - heads of local hokims) should be drawn to the following:

PF-6166 dated February 10, 2021 of the President of the Republic of Uzbekistan in ensuring the timely and high-quality execution of legislative documents and

assignments To the decreem consistent and continuous enforcement of enforcement discipline

Introduction of a new effective system of “technological chain”; prevention of a negative situation, such as the formation of a liberal attitude instead of personal demand towards irresponsible deputies, and the complete elimination of any appearance and circumstances of personal irresponsibility regarding the timely and effective performance of their functional duties.

Deputy heads of local governments should focus on the following priority issues in the implementation of the tasks assigned to them:

the first deputies of the heads of local governments on the issues of finance, economy and poverty reduction - ensuring the employment of the population, fulfilling the forecast indicators of tax revenues to the republican and local budgets, developing the activities of small industrial zones established in the regions, with business entities work, “Every family is an entrepreneur” program solving the existing problems in raising goods and switching to the "neighborhood" work system ; deputy heads of local governments on capital construction, communications and communal economy issues - control the quality of construction of low-cost housing on the basis of model projects in rural and urban areas, objects included in the social and industrial infrastructure development program, control the objects on their own commissioning on time, effective use of allocated funds, state “Obod gyshlov”, “Obod mahalla” in district centers [programs organization of](#) water supply, provision of clean drinking water to the population, construction, reconstruction and repair of waste water, domestic roads and other communication networks; deputy mayors - heads of investment and foreign trade departments of the regions and Tashkent city - investment, especially attracting foreign direct investments, improving its investment attractiveness and increasing export potential based on the strategic goals of the development of the region, “roadmaps” signed on the results of high-level and high-level visits, introduction of innovations in economic sectors and sectors to pay serious attention to the implementation and development of free economic zones established in the regions, to ensure the implementation of the agreements reached at the end of the business trips of the regional leaders to foreign countries; Deputy heads of local governments on agriculture and water management issues - in addition to tasks related to cotton and grain cultivation, diversification of agriculture, including the organization of farm activities, agriculture to focus on serious and important issues such as the active introduction of modern, innovative agro-technologies, the production of exportable products, their processing, and the introduction of innovative projects on drip irrigation; deputy heads of local governments for youth policy, social development and spiritual and educational affairs - full implementation of the five initiatives put forward by the

President of the Republic of Uzbekistan in the regions, including solving the problems of young people and promoting employment to be active in providing, providing the population with social services, improving the quality of primary medical services, covering children of kindergarten age with preschool education organizations, improving the quality of education in general education schools, professional education and employment of graduates of higher educational institutions, organization of spiritual and educational events among the population; deputy mayors - heads of neighborhood and family support departments - putting into practice the principle of "Prosperous and safe neighborhood" at community gatherings, ensuring the stability and peace of the social and moral environment, wide involvement of the population in entrepreneurship, productive use of estates, prevention of illegal occupation of land plots, beautification of the territory, further improvement of the position of women in society, people who are in a difficult social situation, have disabilities, have low income, are raising their children in single-parent families, and targeted work with mothers who need to improve local conditions, achieving concrete results in terms of ensuring women's employment; Deputy heads of local governments on the issues of tourism, sports, culture, cultural heritage and mass communication development - development of domestic tourism, establishment of tourism villages, strengthening of health of the population by attracting them to sports, protection of cultural heritage objects organization of work at the level of demand, digitalization of the industry and public-private partnership, including taking the initiative in increasing the role of the private sector in these directions; deputy heads of local governments for relations with public and religious organizations - development of religious and secular views of the population, especially the young generation, broad promotion of our national traditions and values against radical ideas spread in mass media, Internet sites and social networks To ensure the establishment of the country, to work with citizens belonging to the radical religious movement and their family members, to ensure their employment, to help them find their place in society, and to cooperate with public and religious organizations . level organization.

REFERENCES:

1. "O'zbekiston iqtisodiy axborotnomasi" jurnali, 2012-2014-yillardagi soni.
2. Акимов О. Ю. Малый и средний бизнес: Эволюция понятий, рыночная среда, проблемы развития. Изд: Финансы и статистика, 2011.
3. Вахобов А.А. Vozor munosabatlari tizimidagi ijtimoiy fondlar. T.: "Sharq", 2003.
4. Лизинг – это сервис в комплексе с финансами. Налоговые и таможенные вести. Ташкент. 2007. №21.

5. Cambell Mc.Connel, Stanley Brul, Seam Brul. Economics: Principle, Problems and Policies. pub.: Megran Mill series in Economics, 2014. 327 page.
6. Kurbanova, M., Nuriddinova, S., & Abdulhaeva, F. (2022). Characteristics Of Neologisms Created in The Epics of Independence. Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities, 3, 89-92.
7. Zumrad, I., & Feruza, A. (2022). LINGUISTICS, ITS MODERN TYPES. Journal of Modern Educational Achievements, 3, 43-47.
8. Абдулхаева, Ф. А. (2022). НАЧАЛЬНЫЙ ЭТАП ОБУЧЕНИЯ ГРАММАТИКЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ДЛЯ МЛАДШИХ КЛАССОВ. PEDAGOG, 1(2), 407-411.

HOZIRGI GLOBAL EKOLOGIK MUAMMOLAR VA AHOLI YASHAYDIGAN HUDUDLARNI QATTIQ MAYISHIY CHIQINDILARDAN HALOS ETISH CHORALARI HAQIDA

Saidova Sohibaxon Abrorjon qizi

Farg‘ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti
“Kommunal va mehnat gigiyenasi” kafedrasida assistenti
E-mail: Sokhibakhon.saidova@mail.ru

Mansurova Nilufarxon Sodiqjon qizi

3-kurs Tibbiy profilaktika va jamoat salomatligi fakulteti
TPI yo‘nalishi 721 guruh talabasi

ANNOTATSIYA

Mamlakatimizda atrof-muhitni muhofaza qilish, aholi salomatligini ta‘minlash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, sanitariya va ekologik holatni yaxshilash borasida izchil ishlar olib borilmoqda. Ushbu maqolada chiqindi masalasi global ekologik muammo sifatida tahlil etilgan. Olingan xulosalar asosida takliflar ishlab chiqilgan. Ushbu maqolada qattiq maishiy chiqindilarni utilizatsiya qilish borasida korsatma va tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlari: global ekologik muammo, chiqindi turlari, mahalliy ekologik muammolar, chang, shovqin, issiqlik, chiqindi turlari, atrof-muhit, qattiq mayishiy chiqindi (QMCh), utilizatsiya, qayta ishlash, potentsial, fraktsiyalar sifati.

АННОТАЦИЯ

В нашей стране предпринимаются последовательные усилия по охране окружающей среды, обеспечению здоровья населения, рациональному использованию природных ресурсов, улучшению санитарно – экологической обстановки. В данной статье анализируются вопросы отходов как глобальная экологическая проблема. В этой статье приведены рекомендации по утилизации (ТБО) твердых бытовых отходов.

ABSTRACT

Hic articulus suasiones praebet solidae vastitatis municipalis dispositioni. Congruentes conamina fiunt in nostra regione ad ambitum tuendam, ad salutem publicam praestandam, usum rationalem facultatum naturalium, emendatio sanitatis et oecologicae rei. Hic articulus analyses vastas quaestiones pro problemate globali environmental habet.

KIRISH

Chiqindilarni qayta ishlash chiqindilarni boshqarish siyosatida eng muhim chora-tadbirlardan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda mamlakatimizda chiqindilarni qayta ishlash masalasiga alohida e‘tibor berilmoqda. Hozirgi vaqtda, insoniyat eng keskin global ekologik muammolarga duch kelmoqda. Ekologik muammolarning mohiyati shundaki, inson faoliyati natijasida tabiiy yashash muhiti buziladi. Atrof-muhit holati ko‘pincha atrof-muhitning o‘zgarishi bilan bog‘liq bo‘lgan tendensiyalarni ham o‘z ichiga oladi. Bu o‘zgarishlar tabiiy, inson tomonidan qo‘zg‘atilgan bo‘lishi mumkin. Atrof – muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish murakkab va ko‘p qirrali muammodir. Uning yechimi inson va tabiat o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solish, ularni muayyan huquqiy qoidalar, ko‘rsatmalar va qoidalar tizimiga bo‘ysundirishga bog‘liq.

Qattiq maishiy chiqindilarni utilizatsiya qilish ko‘plab rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar hamda shahar, qishloq joylarida og‘ir va keng tarqalgan muammo hisoblanadi. Qattiq organik chiqindilarni ishlab chiqarish butun dunyo bo‘ylab har yili keskin ortib bormoqda. Maishiy yoki shahar chiqindilari odatda turli xil inson faoliyatida duch keladigan o‘zgaruvchan manbalardan hosil bo‘ladi. Bir qator tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, rivojlanayotgan mamlakatlarda hosil bo‘ladigan qattiq maishiy chiqindilar asosan uy xo‘jaliklari (55-80%), keyin bozor yoki tijorat joylari (10-30%). Keyinchalik sanoat, ko‘chalar, muassasalar va boshqa ko‘plab korxonalar tomonidan ishlab chiqarilgan o‘zgaruvchan miqdorlardan iborat. Bunday hosil bo‘ladigan qattiq maishiy chiqindilarning xilma-xilligi ularni saralash va material sifatida ishlatishdagi asosiy to‘siqdir. Bunday chiqindilarni saralash va ajratish eng muhim va an’anaviy usullardan biri bo‘lib, har qanday potentsial foydalanish uchun ajratilgan fraktsiyalarning sifati to‘g‘risida ma’lumotlarni taqdim etish uchun qattiq maishiy chiqindilarni boshqarishning muhim bosqichlari hisoblanadi. Bugungi kunda dunyo miqyosida eng asosiy ekologik muammolardan biri, bu atrof tabiiy muhitining chiqindilar bilan ifloslanishidir. Hozirgi vaqtda yer yuzida chiqindilar miqdori yildan yilga ko‘payib bormoqda. Chiqindilarning paydo bo‘lishi, bevosita insoniyatning faol iqtisodiy faoliyati bilan bog‘liqdir.

Chiqindilarni qayta ishlash, chiqindilarni boshqarish siyosatida eng muhim chora – tadbirlardan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda mamlakatimizda chiqindilarni qayta ishlash masalasiga alohida e‘tibor berilmoqda. ma’lumot uchun: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev tomonidan joriy yilning 2-fevral kuni chiqindilar bilan bog‘liq ishlash tizimini takomillashtirish va hududlardagi ekologik holatni yaxshilash borasida bergan. 2022-yildagi ustuvor vazifalar yuzasidan vidioselektor yig‘ilishda mayishiy chiqindi to‘plash qamrovini 95% ga, ishlash hajmini 40% ga, yetkazish vazifalari qo‘yilgan. Atrof – muhitni va aholi salomatligini muhofaza

qilish maqsadida chiqindilarni yig'ish va qayta ishlash bo'yicha ishlar olib borilishi kerakligini ta'kidlagan. Chiqindi tizimini tartibga solish – hayotimiz, sog'lig'imiz uchun eng muhim vazifalardan biri. Bu inson salomatligi va xavfsizligi, millat kelajagi bilan bog'liq dolzarb masala ekanligini ta'kidladi. Mamlakatimizda chiqindilarni asosan poligonlarga joylashtirish yoki ularni yoqish usullaridan keng foydalaniladi. Chiqindilar bo'yicha muammolarni hal etishda amalga oshiriladigan ishlarning strategik yo'nalishi va muvofiqlashtirishning asosi bo'lib xizmat qilishi, bu jarayonda asosiy e'tibor avvalo, chiqindilarni boshqarish sohasidagi davlat siyosatini va harakatlar samaradorligini oshirishga, ularni qisqartirishga imkon darajasida ulardan qayta foydalanish uchun ikkilamchi qayta ishlashga qaratilishi kerak hisoblanadi. Poligonlarga chiqindilarni joylashtirish muammoning yechimi bo'lmaydi. Sababi poligonlarga joylashtirilgan chiqindilar atrof-muhitga zarar keltiruvchi asosiy manbalardan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 17-apreldagi PQ-4291-son qarori bilan tasdiqlangan 2019-2028-yillarda **O'zbekiston Respublikasida qattiq maishiy chiqindilar bilan bog'liq ishlarni amalga oshirish Strategiyasida** umumiy maydoni 1 108,6 gektarga teng **167 ta poligonni** yopish va rekultivatsiya qilish bilan bir qatorda, faoliyat yuritayotgan poligonlar o'rnida umumiy maydoni 693,3 gektarga teng **54 ta** modernizatsiyalashgan poligon yaratish va umumiy maydoni 80 gektarga teng **5 ta** poligon qurish vazifasi belgilangan. Biroq, xorijiy davlatlarda poligonlarni sonini kamaytirish maqsadida optimal yechimlar ishlab chiqilgan va huquqiy mexanizmlar belgilangan. Masalan, **Filippinda** 2000-yilda "Qattiq chiqindilarni ekologik boshqarish to'g'risida"gi qonun kuchga kirgandan so'ng **ochiq chiqindixonalarni tashkil etish va boshqarish taqiqlangan**. Barcha ochiq chiqindixonalar uch yilgacha boshqariladigan chiqindixonalarga aylantirilishi va boshqariladigan chiqindixonalar esa besh yil ichida yopilishi kerakligi belgilangan. Faqatgina chiqindilarni qayta ishlash natijasida hozil bo'lgan qoldiq chiqindilarni to'plash uchun sanitariya talablariga javob beradigan poligonlar qurilishiga ruxsat berilgan.

Chiqindilarni qayta ishlash sohasida quyidagi muammolar saqlanib qolmoqda:

Birinchidan, respublikamizda chiqindilarni qayta ishlash jarayonini qo'llab-quvvatlash uchun moliyaviy va infratuzilmaviy muammolar mavjud. Chiqindilar bilan bog'liq ishlarni amalga oshirishdan tushgan mablag'lar miqdori chiqindilarni qayta ishlash bo'yicha to'liq mintaqaviy infratuzilmani yaratishga imkon bermaydi.

Ikkinchidan, chiqindilarni qayta ishlash sohasida raqobat muhitini yaratish, chiqindilardan qayta ishlangan mahsulotlarga nisbatan talabni rag'batlantirish mexanizmlari mavjud emas.

Xorijiy davlatlarda qayta ishlangan materiallardan foydalangan holda olingan tovar va xizmatlar bozorini rag‘batlantirish maqsadida ushbu mahsulotlarga nisbatan davlatning “yashil xaridi” tizimidan foydalanish imkoniyatlarini tartibga soluvchi qonunchilik bazasi yaratilgan.

Masalan, Xitoyda chiqindilarni qayta ishlash va qayta ishlangan mahsulotlardan foydalanishga ko‘maklashish maqsadida davlat idoralari, davlat maktablari, davlat korxonalari va tashkilotlari hamda harbiy idoralar imtiyozli ravishda qayta ishlangan mahsulotlarni sotib olishi qonun bilan belgilangan.

Uchinchidan, chiqindilarni qayta ishlashdan ko‘ra ularni yo‘q qilishning boshqa muqobil usullaridan foydalanish amaliyoti saqlanib qolmoqda. Xususan, mamlakatimizda chiqindilarni asosan poligonlarga joylashtirish yoki ularni yoqish usullaridan keng foydalaniladi. Qayd etish kerakki, poligonlarga chiqindilarni joylashtirish muammoning yechimi bo‘lmaydi. Sababi poligonlarga joylashtirilgan chiqindilar atrof-muhitga zarar keltiruvchi asosiy manbalardan biridir.

Qurilish chiqindilarini joylashtirish poligonlari tashkil qilinmaganligi natijasida ularni avtomobil yo‘llari yoqalariga, suv obyektlarining muhofaza zonalariga va boshqa qarovsiz hududlarga tashlab ketish holatlari ko‘plab uchramoqda. Tibbiyot va biologik chiqindilarni xavflilik darajasidan kelib chiqqan holda utilizatsiya qilish borasidagi muammolar saqlanib qolayotgani aholi orasida turli yuqumli va boshqa turdagi kasalliklar tarqalish xavfini tug‘dirmoqda. Bu borada mutasaddilar aybdorlarga nisbatan kerakli choralarni ko‘rmasdan jarimaga tortish bilan cheklanib qolishmoqda.

Ma’lumot uchun: Shisha butilka – 1 mln yil, plastik ichimliklar idishlari – 450-yil, bir martali ishlatiladigan tagliklar – 500-800-yil, alyuminiy konserva – 80-200-yil, batareyalar – 100-yil, kauchukli etik – 50-80 yil, plastik stakanlar – 50 yil, teri – 50 yil, qalay konserva – 50 yil, neylon mato – 30-40 yil, charm poyabzal – 25-40 yil, yog‘och – 10-15 yil, sigaret qoldiqlari – 10-12 yil, jun kiyimlar – 1-5 yil, sut qutilari – 5 yil, arqonlar – 3-14 oy, paxta qo‘lqop – 3 oy, karton – 2 oy, apelsin yoki banan qobig‘i – 2-5 hafta, qog‘oz sochiq – 2-4 hafta muddatda chiriydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. “Условия труда и охраны окружающей среды на стеклоизготовительных предприятиях”.

Tadqiqot uz. ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ – АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР мавзусидаги конференция материаллари 2020 №21 31октябрь Ст-33 [33]

2. “Гигиеническая оценка Условий труда и охраны окружающей среды на стеклоизготовительных предприятиях” New Day in Medicine Новый День в Медицине. ТИВВИЙОТДА YANGI KUN №4(32) 2020 ст 73 [73]

3. Гигиеническая оценка и пути оптимизации водопользования сельского и городского населения в Республике Узбекистана области Ферганы. **iScience Poland. MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS. Issue 4(38) Part 2 COLLECTION OF SCIENTIFIC WORKS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE** Ст 197-202 Warsaw 2021 [197-202]
4. Гигиеническая оценка и пути оптимизации водопользования сельского и городского населения в Республике Узбекистана. *New Day in Medicine Новый День в Медицине TIBBIYOTDA YANGI KUN №2(34/2)2021* ст-73
5. ТВЕРДЫЕ БЫТОВЫЕ ОТХОДЫ (ТБО)- ГЛОБАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА МИРА. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences VOLUME 2 | ISSUE 6 ISSN 2181-1784 Scientific Journal Impact Factor SJIF 2022: 5.947 Advanced Sciences Index Factor ASI Factor = 1.7* Ст 327-334 [327-334]
6. Aholidan hosil bo'ladigan qattiq maishiy chiqindilarni zararsizlantirish. *INTERNATIONAL SCIENTIFIC ONLINE CONFERENCE «BELARUS» INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE 19 november 2022* www.interonconf.com St 50-52 [50-52]
7. XXI Kўникмаларини оммалаштиришга қаратилган янги йўналишдаги ўқитиш сифатини оширишда инновацион ғояларнинг ўрни ва уларнинг аҳамияти ҳақида. *Uzbek Scholar Journal Volume-10, Nov 2022* www.uzbekscholar.com 10.11.22 St 311-316 [311-316]
8. Hozirgi global ekologik muammolar va aholi yashaydigan hududlarni Qattiq mayishiy chiqindilardan holos etish choralari haqida. Бухарский государственный медицинский институт имени Абу Али Ибн Сино Научно – практический конференции с международным участием на тему: «Проблемы экологии и экологического образования» сборник тезисов 11-12,. 2022г.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI IJTIMOIIY MOSLASHTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Almardanov Jo‘rabek Bobonazarovich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni ijtimoiy moslashtirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari haqida ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy, innovatsion, adekvat, xavf omillari, emotsional, ijodiy o‘yinlar, psixologik holatlar, tinch uyqu, xulq-atvor. o‘rtacha moslashish:

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлена информация о возможностях использования инновационных технологий в социальной адаптации детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: Социальные, инновационные, адекватные, факторы риска, эмоциональные, творческие игры, психологические состояния, спокойный сон, поведение. средняя посадка:

Maktabgacha ta’limga qo‘yilayotgan hozirgi zamonaviy talablardan kelib chiqib maktabgacha ta’lim tashkilotlarini sifatli o‘zgartirishning asosiy sharti – innovatsion texnologiyalardan foydalanish hisoblanadi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarining tarbiyaviy ishlarida bola shaxsini shakllantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanilsa tarbiyaviy jarayonlarda yaxshi natijalarga erishish mumkin. Bola shaxsini shakllantirish, uning ijtimoiy hayotga kirishidagi muammolarga to‘g‘ri va izchil yondashish bolaning ijtimoiy moslashuvida muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy moslashuv bolaning tengdoshlar guruhiga (ijtimoiy guruhga) kirishi, jamiyatda mavjud bo‘lgan me’yorlar, xulq-atvor qoidalarini qabul qilish, yashash sharoitlariga moslashish, bunda o‘zini anglash va rolli xatti-harakatlar, o‘z-o‘zini boshqarish qobiliyati, o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish, boshqalar bilan adekvat munosabatlar shakllanadi.

Ijtimoiylashtirish – bolaning ijtimoiy tajribani o‘zlashtirish jarayoni va natijasidir. Ijtimoiylashuv natijasida bolaga madaniyatli, bilimli shaxsga aylanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ijtimoiy moslashtirishga qaratilgan dastlabki tayyorgarlikning yetishmasligi nevrologik reaksiyalarga olib kelishi mumkin: - Emotsional holatning

buzilishi; - Uyqu va ishtahaning yomonlashishi; - Bolaning moslashgan birinchi belgilari; -tinch uyqu; -boshqa bolalar bilan tayyor muloqot; -pedagogning har qanday taklifiga adekvat javob berish; -normal hissiy holat; yengil moslashish bilan barcha ko'rsatkichlar qoida tariqasida 3-4 haftagacha normallasadi. O'rtacha moslashish darajasi 5-6 haftagacha. Og'ir moslashuv bilan 2-6 oygacha. Shuni esda tutish kerakki, bolaning noto'g'ri moslashish ehtimoli odatda shifokor tomonidan "xavf omillari" deb ataladigan anamnezda bir qator salbiy rivojlanish omillari bo'lganda keskin ortadi. Og'ir moslashuvga ega bo'lgan bolaga, ota-onalar va tarbiyachilardan tashqari, faqat pediatr yoki tor mutaxassis yordam beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning muvaffaqiyatli ijtimoiy moslashuvi uchun innovatsion texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etib, bunda innovatsion texnologiyalardan asosan o'yin texnologiyalaridan keng foydalaniladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning barcha o'yinlari o'zining mazmuni, xususiyati va tashkil etilishiga ko'ra 2 katta turkumga bo'linadi: 1. Ijodiy o'yinlar: -syujetl -rolli o'yinlar; -sahnalashtirilgan o'yinlar; -qurish va yasashga doir o'yinlar. 2. Qoidali o'yinlar: -didaktik; -harakatli; musiqaviy; -ermak o'yinlar. O'yin texnologiyalari amaliy faoliyat hisoblanadi. O'yin turkumlari va turlari mashg'ulot maqsadini va bolalarning yosh va psixologik holatlarini inobatga olgan holda tanladi. Mashg'ulotlar davomida bolalarda mas'uliyat, hayotga qiziqish va bilim olishga bo'lgan ishtiyoqni uyg'otish o'yinning asosiy vazifalaridandir. O'yin faoliyati mashg'ulotning asosiy tushunchasini aks ettiradi. Negaki, o'yin- bu mashg'ulot demakdir. Kun tartibidan joy olgan har bir bo'limning asosini o'yin faoliyati tashkil etishi lozim. Tashkilotda mashg'ulotlarni o'yin faoliyati, jismoniy tarbiya va sport bilan uzviy aloqador holda olib borish mazmunli kun tartibini tashkil etish shartlaridan biri hisoblanadi. Kun tartibining to'g'ri tashkil etilishi va unda jismoniy tarbiyaning asosiy o'rinni egallashi mashg'ulotlarda va kun davomida bolalarning salomatligiga va kayfiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tarbiyalanuvchilar bilan kunning birinchiyarmi ertalabkisoatlarda badab tarbiya mashg'ulotlari olib boriladi. Tarbiyalanuvchilar umum rivojlantiruvchilar mashqlar bajaradi. Mashqlar davomida turli rangdagi, foydalanishga qulay sport jihozlaridan foydalanish bolalarning mashg'ulotga bo'lgan qiziqishini yanada oshiradi. Xulosa shuki, umuman olganda ijtimoiy moslashuv sog'lom bola uchun ham, nogiron bola uchun ham murakkab jarayondir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari xodimlari, oilalar va butun jamiyat har qanday bolaning jamiyatga kirib kelishi va uning to'laqonli ishtirokchisiga aylanishi uchun barcha zarur choralarni ko'rishi zarur. Yosh avlodning kelajagi bolalarning ijtimoiy moslashuviga qaratilgan kattalar faoliyatining maqsadga muvofiqligi va izchilligiga bog'liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

- 1.N.M. Egamberdiyeva Ijtimoiy pedagogika.- T. :2014 Darslik
- 2..Алмарданов, Ж. Б. (2022). МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРНИ МИЛЛИЙ ВА МАДАНИЙ ҚАДРИЯТЛАРГА ҲУРМАТ РУҲИДА ТАРБИЯЛАШ ИМКОНИЯТЛАРИ. Евразийский журнал академических исследований, 2(3), 479-481.
- 3.Almardanov Zhurabek Bobonazarovich (2021). THE ROLE AND INFLUENCE OF PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE IN THE DEVELOPMENT OF RESPECT FOR NATIONAL AND CULTURAL VALUES IN CHILDREN IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT. European science, (4 (60)), 53-56.
- 4.Алмарданов Журабек Бобоназарович (2020). Механизмы воспитания уважения к национальным и культурным ценностям у детей в образовательной среде. Вестник науки и образования, (7-2 (85)), 92-94.

MAKTABGACHA TARBIYA YOSHDAGI BOLA SHAXSINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI

Raxmonova Gullola Shavkatovna

Buxoro davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Norquliyeva Ozoda Orifjonovna

Buxoro davlat pedagogika instituti
2-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bola shaxsining shakllanishi va rivojlanishida ta'sir etuvchi omillar ijtimoiy muhitning roli muhim o'rin tutadi. Shaxs tushunchasi insonga taalluqli bo'lib, psixologik jihatdan taraqqiy etgan shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo'lgan jamiyatning a'zosini ifodalashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: maktabgacha tayyorlov, ijtimoiy yondashuv, psixologik yondashuv, o'rta yoshli bolalar, bog'cha, ijtimoiy muhit.

АННОТАЦИЯ

Факторами, влияющими на формирование и развитие личности ребенка в дошкольном возрасте, важную роль играет роль социальной среды. Понятие человек относится к личности и служит для представления члена общества, отличающегося от других психологически развитыми личностными особенностями и поведением, обладающего определенным поведением и мировоззрением.

Ключевые слова: дошкольная подготовка, социальный подход, психологический подход, дети среднего возраста, детский сад, социальная среда.

ABSTRACT

Factors influencing the formation and development of a child's personality in preschool age, the role of the social environment plays an important role. The concept of a person refers to a person and serves to represent a member of society who is distinguished from others by psychologically developed personal characteristics and behavior, has a certain behavior and worldview.

Keywords: preschool preparation, social approach, psychological approach, middle-aged children, kindergarten, social environment.

Bola shaxsining rivojlanishi inson ijtimoiy mavjudotdir, degan falsafiy ta'limotga asoslanadi. Ayni vaqtda inson tirik, biologik mavjudot hamdir. Demak, uning rivojlanishida tabiat rivojlanishining qonuniyatlari ham muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, shaxs bir butun mavjudot sifatida baholanar ekan, uning rivojlanishiga biologik va ijtimoiy qonuniyatlar birgalikda ta'sir etadi, ularni bir-biridan ajratib bo'lmaydi. Inson butun umri davomida o'zgarib boradi. U ham ijtimoiy, ham psixik jihatdan kamolga yetadi, bunda bolaga berayotgan tarbiya maqsadga muvofiq bo'lsa jamiyat a'zosi sifatida kamol topib murakkab ijtimoiy munosabatlar tizimida o'ziga munosib o'rin egallaydi. Chunki rivojlanish tarbiya ta'siri ostida boradi. Shaxsning fazilatlarini to'g'ri ko'rish va bexato baholash uchun uni turli munosabatlar jarayonida kuzatish lozim. XVI asr falsafasida vujudga kelgan preformizm oqimi namoyondalari esa shaxs rivojlanishidagi naslning rolga katta baho berib, ijtimoiy muhit va tarbiyaning rolini inkor etadi. Xorij psixologiyasidagi yana bir oqim bixeviorizm XX asr boshlarida yuzaga kelgan bo'lib uning namoyondalari, ong va aqli) qobiliyat nasldan-naslga o'tib. insonga u tabiatan berilgan, deyishadi. Mazkur ta'limot vakili amerikalik olim E.Torndaykdir. Preformizm oqimi va lining vakillari D.Dyul. A.Koulbe ham shaxs rivojlanishini biologik nuqtayi nazardan asoslaydilar. Demak, bir guruh xorijiy olimlar rivojlanishni biologik (nasli) omilga bog'laydilar. Shaxsga ijtimoiy muhitning ta'siri ham muhim. Bu tarbiya orqali amalga oshiriladi. Ya'ni, birinchidan, tarbiya ta'sirida muhit bera olmagan bilim, ma'lumot egallanadi, mehnat va texnik faoliyat bilan bog'liq ko'nikma va malakalar hosil bo'ladi. Ikkinchidan, tarbiya tufayli tug'ma kamchiliklar ham o'zgartirilib, shaxs kamolga yetadi. Uchinchidan, tarbiya yordamida muhitning salbiy ta'sirini ham yo'qotish mumkin. To'rtinchidan, tarbiya kelajakka qaratilgan maqsadni belgilaydi. Demak, tarbiya bilan rivojlanish bir-biriga ta'sir etadi, bunday tarbiya doimiy va uzluksizdir.

Zamonaviy pedagogikada shaxs shakllanishiga doir to'rt yondashuv qaror topgan:

1. Biologik yondashuv - inson tabiiy mavjudot bo'lib, uning butun xatti-harakatlari tug'ma instinkt va ehtiyojlar natijasidir. Inson jamiyat talablariga bo'ysunishga majbur, shu bilan birga tabiiy ehtiyojlarini ham namoyon qilib boradi.

2. Ijtimoiy Yondashuv - inson biologik mavjudot sifatida tug'iladi. fagat hayotiy faoliyati davomida boshqalar bilan doimiy muloqot va ijtimoiy guruhlarning ta'siri ostida ijtimoiylashadi.

3. Psixologik yondashuv - insondagi psixik jarayonlar (sezgi, idrok. fikrlash kabilar) tabiiy tavsifga ega insonning yo'nalganligi-]qiziqishlar, qobiliyatlari ijtimoiy hodisa sanaladi.

4. Yaxlit yondashuv - shaxs yaxlit tavsifga ega bo'lib, Uning rivojiga nafaqat uning faoliyatidagi o'ziga xosliklar balki turmush tarzi ham ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan

birga ijtimoiy hayot natijalari - motiv, maqsad qiziqish kabilar ham uning rivojlanishida muhim ro'l o'ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Shavkatovna R. G. Improving the educational process in the development of spiritual and moral competences in students //Genius Repository. – 2023. – Т. 25. – С. 10-12.
2. Рахмонова Г. Ш. МЕТОДЫ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА В ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОМ ВОСПИТАНИИ УЧАЩИХСЯ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 1326-1328.
3. Рахмонова Г. Ш. и др. ЗАДАЧА ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ ЛИЧНОСТИ И ЕЕ СОЗРЕВАНИЯ //PEDAGOGS journali. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 162-162.
4. Рахмонова Г. Ш. РОЛЬ, СОДЕРЖАНИЕ И СУЩНОСТЬ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ В СОЗРЕВАНИИ ЧЕЛОВЕКА //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 121-124.
5. Shavkatovna R. G., Nawaz S. Spiritual and Moral Education of Schoolchildren //EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION. – 2023. – Т. 3. – №. 4. – С. 78-82.
6. Kuldoshev R. et al. Mathematical statistical analysis of attainment levels of primary left handed students based on pearson's conformity criteria //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2023. – Т. 371. – С. 05069.
7. Shavkatovna R. G. Technologies for the Development of Spiritual and Moral Competencies in Students //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – Т. 25. – №. 4. – С. 14205-14210.
8. Рахмонова Г. Ш. Содержание развития духовно-нравственных компетенций у студентов //Проблемы педагогики. – 2022. – №. 1 (59). – С. 14-16

“QUROL-ASLAHA VA TEXNIKALARGA TEXNIK XIZMAT KO‘RSATISH VA BU BORADA MAVJUD MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI”

Salimov Xoshimjon Latifjonovich

O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Kichik mutaxassislar tayyorlash markazi
o‘quv jarayoni ta‘minlash vzvodi komandiri, mayor.

Kurbonov Maqsudali Murodjon o‘g‘li

O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Kichik mutaxassislar
tayyorlash markazi o‘quv jarayoni ta‘minlash vzvodi komandirining
qurol-aslahaga bo‘yicha o‘rinbosari, mayor.

ANNOTATSIYA

Zamonaviy jang - moddiy vositalarning katta sarfini, qurol-aslahaga va texnikani doimiy jangovar shay holda ushlab turishni, shikastlangan qurol-aslahaga va texnikani tezkorlik bilan tiklash va uni safga qaytarishni talab etadi.

Bu jarayonni to‘liq ta‘minlash uchun moddiy-texnik ta‘minot tizimi mavjud bo‘lib, bu tizimning ishlashi barcha darajadagi mansabdor shaxslar: komandirlardan tortib ta‘minot tizimidagi barcha shaxslar yakdil bo‘lib tizimli ravishda ishlarni tashkil etishlari lozim. Demak bu jarayon xech qachon muammolarsiz va kamchiligi tabiiy va o‘zida uyushqoqlikni talab etadi.

Kalit so‘zlar: texnik ta‘minot, texnik xizmat ko‘rsatish, tahlil, yagona tizim.

Texnik ta‘minot – bo‘linmalarni harbiy-texnik jihozlarga bilan ta‘minlash, ularni ekspluatatsiya qilish va tiklash, shaxsiy tarkibning texnik va maxsus tayyorgarligini ichiga oluvchi tadbirlar kompleksidir.

Bu tizimli ishning qay darajada muhimligini tushunish uchun tarixga nazar solish kerak bo‘ladi. Ta‘minot tizimi ishini to‘g‘ri tashkillashtirishni o‘tgan urushlarning taxliliga asoslangan holda amalga oshirish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Chechnya misolida nima uchun ko‘ryapmiz, boshqa urushlar mavjud lekin ularning tahlili to‘liq chiqib ulgurganicha yo‘q, va biz yaqqol ko‘zga tashlanadigan texnik ta‘minot muammolariga to‘xtalmoqdamiz.

Chechnyada ArTT tahlili

- 18 ta SAU 2S1 MA bazalaridan kelgan, ulardan 14 tasi nosoz bo‘lgan;
- 14 tasida ham transmissiyasi to‘xtab qolgan;
- 2 tasida dvigatel nosoz;

-tenglovchi mexanizmlarda bosim 50 % to'plarda me'yorda pastda;
-barcha BM-21 dvigatellari muzlagan, uchirish pultlari nosoz;
-2 ta minomyotda jangovar holatga keltirish va ko'tarish mexanizmlari stoporlari nosoz.

Nosozliklardan bir qanchasiga izoh berib o'tib ketamiz:

JM 9P140 "Uragan"

-otish paytida mo'ljallovchining boshqaruv pultini uzib tashlagan (pultga himoya kerak)

-tunda oyish paytida tungi yoritish simlari yonib ketgan (himoya kerak);

-ZIL-135LM shassisining ikki karbyuratorli dbigatelining past samaradorligi deb tahlilda keltirilgan, yana bir sabab ko'p hollarda bitta dvigatelda yuradilar.

JM-21 "Grad":

- chiqariluchi katushkada snaryad sonini ko'rsatuvchi ko'rsatgich o'rnatish lozim;

- Yuklangan paket bilan uzoq masofaga marsh qilish qiyin kechgan(mashinani boshqarish qiyin bo'lgan);

2A36 "Giasint":

- yuborish mexanizmi prujinasi ahizlik qilgan(yorilgan);

-400 ta snaryad otilgandan so'ng nakatnikda suyuqlik oqib ketgan, Lekin uning otish zahirasi yoki TXK-2 gacha 450-500 ta otish (O'R MV 2013 yildagi 159-buyrug'i);

- dala shroitida esa TXK-2 ni o'tkazish imkoniyati yo'q, chunki yakka va guruhliy zahira qismlari to'plamida almashtirilishi lozim bo'lishi mumkin bo'lgan yoqa (vorotnik) yo'q;

122mm SG 2S1 "Gvozdika"

-to'pni moljalga burish elektoprivodlari ishlaymaydi;

-TQQ (POU)da bosim ko'rsatilganidan past;

-PG-2 panorama yo'q;

-snaryadni joylovchi(dosilatel) ishlaymaydi;

-aloqa vositalari ishlamagan, predoxranitellar yo'q.

2S3 "Akatsiya":

-vaqti-vaqti bilan elektrjoylovchi(yelektrodosilatel) va elektospusk ishdan chiqqan;

-TXK-2 o'z vaqtida o'tkazilmagani natijasida deyarli 100 % to'plarda tepinishga qarshi qurilmalarda suyuqlik oqib ketish kuzatilgan va h.k.

Mana biz doimiy shay holda deb turgan diviziyaning ahvoli, texnik ta'minot tizimi ancha e'tiborsiz qolganini bildirib turibdi.

Qo‘shimcha yoyilgan ta‘mirlash organlari:

Texnik xizmat ko‘rsatish haqida gapirganda unga bevosita bog‘liq bo‘lgani uchun texnik ta‘minot tadbirlari haqida to‘xtalishni joiz deb topdim:

qurol-aslahalar va texnikalarni to‘g‘ri jangovar qo‘llash va ishlatish – muammolar juda ko‘p, bular natijasida texnikani muddatidan oldin kapital ta‘mirlashga yoki hisobdan chiqarishga jo‘natmoqdamiz, albatta texnikalarimiz ancha eskirib qolgan, lekin almashtirguncha shay holda ushlab turishga harakat qilishimiz lozim;

shaxsiy tarkibga o‘rgatish – barchaga tegishli bo‘lgan, ham texnik, ham mahsus tayyorgarlikka.

qurol-aslahalar va o‘q-dorilarni to‘g‘ri ekspluatasiya qilish;

texnik ta‘minotni rejalashtirish va boshqarish – rejalashtirish bor lekin bir tiximda ketmayapti, tizim ancha tez o‘zgartirilsa, shuncha uni tashkillashtirish va bajarish, naxorat qilish qiyinlashadi;

ekspluatasiya qilishni rejalashtirish va tashkillashtirish;

ushlab turishni tashkillashtirish;

texnik xizmat ko‘rsatishni tashkillashtirish;

ishlab chiqarish, konstruktiv va ekspluatasion kamchiliklar va nosozliklar haqida ma‘lumot yig‘ish – bu muammoga to‘xtalmoq kerak, chuyeni bugungi kunda texnikaga tashhis qo‘yish, ya‘ni uni defektovka qilish ishlari izdan chiqqan deb bemalol aytishimiz mumkin. Defektovka qilish vedomosti har mavsumda almashtiriladi. Nima uchun almashtirishimiz kerak, bu ma‘lumotlar bizga ekspluatasiya jarayonida kerak bo‘ladi-ku. Biz texnikamizning hayotiy jarayonini kuzatib borishimiz va bundan kelib chiqib barcha ishlarni tashkillashtirishimiz lozim. Formulyar – formulyarga yozilmaydigan ishlar ham mavjud;

ta‘mirlashni rejalashtirish va tashkillashtirish;

evakuasiyani rejalashtirish va tashkillashtirish.

Kompleks texnik xizmat ko‘rsatish tadbirlarining yagona tizimi– muayyan namunaning ekspluatasiyasiga oid ko‘rsatkichlar sarfining miqdori yoki uning kalendar hisobidagi xizmat muddatiga bog‘liq holda, shuningdek, ushbu namunaning ekspluatasiya sharoitlar inobatga olingan tarzda texnik xizmat ko‘rsatishning belgilangan turlari majburiy ravishda amalga oshirilishiga asoslanadi.

Texnik xizmat ko‘rsatish tadbirlarida ishtirok etayotgan ta‘mirlash bo‘linmalarining shaxsiy tarkibi zaruriy tayyorgarlikdan o‘tgan, muayyan ish turiga ixtisoslashgan bo‘lishi darkor bo‘lib, zimmasiga tegishli ishlarning to‘la-to‘kis va sifatli bajarilishiga oid mas‘uliyat yuklanishi lozim.

Texnik xizmat ko‘rsatish va ta‘mirdan chiqarish ishlari davrida ta‘mirlash ishlari mutaxassislari va raschyotlar tarkibini xo‘jalik ishlari va boshqa tadbirlarga jalb etish man etiladi. Biz tizimning tadbirlari haqida to‘xtalmoqchi emasmiz. Bu haqda barcha

ma'lumotga ega, lekin bunugi kunda shtat struktura o'zgarishlaridan keyin (birlashmalar naxarda tutilmoqda va ta'mirlash o'linmalarining qisqartirilib yuborilgani nazarda tutilyapti) tizimda ancha o'zgarishlar bo'lgan. Shaxsiy tarkib "yaxshi bo'lyapti" degan fikrda. Lekin bu tizim yaxshi ishlayotganidan emas, balki moddiy ta'minotning yaxshilangani va texnikamizning yangilanayotganidan dalolat deb o'ylayman.

Masalan haydovchilardan ayrim hollarda qiziqib so'rayman: "Sening texnikang nosoz holga kelib qolsa, qachon tuzatasan" degan savolga ko'pchilik aniq javob bera olmaydi. Chunki park-xo'jalik kunlarida parkda ishlar ko'ngildagidek tashkillashtirilmayapti. Bu ishlar texnik va mahsus tayyorgarlik mashg'ulotlari hisobiga amalga oshirilib kelinmoqda deb aytishim mumkin. Bu muammo shunday katta muammo-ki, uning asorati qurol-aslaha va texnikamizda 5-10 yillar mobaynida sezilib qoladi.

Bu katta qiyinchiliklar jarayoniga bugundan, hozirdan zamin yaratib borishimiz, bu muammolarning yechimlarini doimiy ravishda topib borishimiz, ularning bajarilishini nazorat qilib borishimiz lozim.

Bir eslab ko'raylik, TO-1, TO-2 texnik xizmat ko'rsatishlar (rejalashtirilganlaridan tashqari) texnik xizmat ko'rsatish 1 oyda deyarli 52 soatni tashkil qilgan: park kunlari 2 kun x 8=16 soat, har kuni QA va texnikaga xizmat ko'rsatish va ertangi kunga tayyorlash 17.00-18.00 - 5 kun x 4 hafta =20 soat, park-xo'jalik kunlari 4 kun x 4 = 16 soat. Jami: 16+20+16=52 soatni tashkil qilgan. Bugun bu vaqtni ta'minlab bera olyapmiz-mi degan savolni o'rtaga tashlaylik va buning yechimlarini topishda davom etaylik.

Bu muammo, ha buni muammo deb atashga jur'at qilmoqdaman, chunki texnik hujjatlar bilan ishlash, texnikaning hayotiy siklini doimiy ravishda kuzatib borish ishlari oqsab kelmoqda. Bu esa qurol-aslaha va texnikani to'g'ri ekspluatasiya qilish, o'z vaqtida unga texnik xizmat ko'rsatish va ta'mirga chiqarish ishlarini orqaga surmoqda yoki umuman nazardan chetda qolib ketishiga sabab bo'lmoqda.

Texnika bugun yurib ishlab turibdi, lekin unga tizimli ravishda o'z vaqtida texnik xizmat ko'rsatilmasa, eng karakli va muhim davrda u to'xtab qolishi va bizga pand berishi mumkinligini xech qachon unutmaylik.

XULOSA

Bu chizmadan ko'rinib turibdi-ki barcha tadbirlar bir-biriga bog'liq ularni amalga oshirishda butun shaxsiy tarkibning, barcha pog'onadagi shaxsiy tarkibning uyushqoqlik bilan rejalashtirilgan barcha tadbirlarni o'z vaqtida amalga oshirishi qurol-aslaha va texnikaning xizmat qilish muddatini uzaytirishning asosiy omillarida biri bo'lib xizmat qilishini barchamiz tushunishimiz va doim nazardan chetta qoldirmasligimiz lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari “Vatanparvar” gazetasini 11-sonli chiqish bosmasi.
2. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari “O‘zbekiston armiyasi” jurnali, 1 (19) soni.
3. Ijtimoiy tarmoqlardan.

TEXNIK XIZMAT KO'RSATISH VA TA'MIRLASHNING TEXNOLOGIK JARAYONLARINI TASHKIL ETISH

Ajiniyazov Paraxat Kurbanbayevich

O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Kichik mutaxassislar tayyorlash markazi
texnik tayyorgarlik sikl yo'riqchisi, III-darajali serjant.

Umirov Yunus Bekbutayevich

O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Kichik mutaxassislar tayyorlash markazi
texnik tayyorgarlik sikl katta yo'riqchisi, I-darajali serjant.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolamda avtomobil texnikalariga zamonaviy park-garaj uskunalari yordamida texnik xizmat ko'rsatish va tajribali avtoservis ustalarini yangi dasgohlarni qo'llashi o'rni va mohiyati to'g'risidagi ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: mahsus kalitlar, usta, chilangar, payvandchi, xizmat ko'rsatish, park jihozlari, to'plam, avtomobil, jangovar, rivojlanishi, sanoat, engil, transport, vosita.

Ratsional tashkil etilgan avtomobillarga texnik xizmat ko'rsatish va ta'mirlash texnologik jarayon ostida ta'mirlash uchun ma'lum bir ish ketma-ketligi minimal xarajatlar bilan ularni amalga oshirishning yuqori sifati tushuniladi.

Avtomobillarga texnik xizmat ko'rsatish va ta'mirlash bo'yicha ishlarning asosiy qismi amalga oshiriladi ishlab chiqarish hududining ish joylari bilan birga. Bundan tashqari, ishlagan elektor ta'minoti tizimi qurilmalariga texnik xizmat ko'rsatish va ta'mirlash, elektor, akkumulyator, shina, mexanik va boshqa ishlar qisman ixtisoslashtirilgan ishlab chiqarish maydonlarida hamda tegishli komponentlar va agregatlarni mashinadan olib tashlangandan so'ng amalga oshiriladi.

TEXNOLOGIK JARAYONNI TASHKIL ETISH YAGONA FUNKSIYAGA EGA:

Texnik xizmat ko'rsatish va ta'mirlash uchun xizmat ko'rsatish stansiyasiga kelgan avtomobillar, tozalash va yuvish bo'limidan o'tishi shart va bo'limlarga o'tishni qabul qilish, diagnostika, texnik xizmat ko'rsatish va ta'mirlashdan iboratdir.

Texnologik jarayonni oqilona tashkil etish maqsadida barcha postlar (avtomobil o'rindiqlari) ma'lum indekslarga ega, ularda birinchi raqam (nuqtagacha) ushbu postga tegishli ekanligini bildiradi hamda ma'lum bir maydon va ikkinchi raqam (nuqtadan keyin) postning turi quyidagicha:

O - avtomobil - kutish joyi; 1 - statsionar bilan ish stansiyasi yuk ko'tarish va tashish uskunalari; 2 - ishchi qavat ustuni; 3 - yordamchi post; 4 - tormozlarni sinash uchun stendli ish stansiyasi; 5 - tekshirish uchun statsionar uskunalar bilan ish stansiyasi va o'ttiz burchakni sozlash g'ildiraklarni o'rnatish; 6 - ish posti uchun uskunalar, asboblarni tekshirish yoritish va signallar hamda dvigatel va uning tizimlari (o'rnatish mumkin quvvat stend).

Texnik xizmat ko'rsatish jarayonida post yoqilganligi ma'lum bo'lishi mumkin keyingi ta'sir uchun mashina tomonidan boshqarilishi kerak.

Bunday holda, mashina mashinani kutish joyiga qo'yiladi va lavozimlar bo'shatilganligi sababli, ularga muvofiq ravishda yuboriladi sxemaning mos varianti bo'yicha.

Ixtisoslashgan hududlar:

TR bo'limi, sifatni nazorat qilish bo'limi, kutish maydoni, yuvish maydoni, syujet qabul qilish, syujet diagnostika, ratsion syujet keyin kutish maydoni, syujet chiqarish, TR batareyasi, batareyalar, TR elektr jihozlari, TR yoqilg'isi, apparat, TR shinalari TR birliklari, kuzov ishlaridan iborat bo'ladi.

Har qanday turdagi yoki kompleks ishlarni bajarayotganda, mashina o'tadi qabul qilish va tekshirish va tozalash va yuvish ishlari (ketma-ket ushbu ishlarning bajarilishi ustaxonani rejalashtirish sxemasiga bog'liq), shuningdek birliklarning texnik holatini aniqlash bo'yicha diagnostika ishlari, harakat xavfsizligiga ta'sir qiluvchi avtomobil agregatlari va tizimlari va qachon zaruriyat va chuqur diagnostika o'tkazilishi ko'zda tutilgan. Keyin mashina tegishli postlarga yoki mashinani kutish joylariga yo'naltiriladi ushbu variantda nazarda tutilgan ishni bajarish mumkin bo'ladi.

Tegishli texnik ta'sir ishlab chiqarilgandan so'ng sanab o'tilgan variantlardan biri, mashina to'liqlik tekshiruvidan o'tadi ish hajmi va sifati (ko'pincha avtoulavlarni etkazib berish uchun diagnostika va qabul qilish punktlarida), keyin esa egasiga beriladi yoki zonaga kirishi ta'minlanadi.

Kompleks taqsimlangan postlar soniga qarab ushbu turdagi xizmatlarning operatsiyalari va ularning jihozlari, ikkitasi mavjudishni tashkil etish usuli quyidagicha: universal yoki ixtisoslashtirilgan bo'yicha postlardan iborat.

Qachon, qaerda tekshirish va sinovdan o'tkazish orqali u tekshiriladi:

tizimlarning zichligi elektor ta'minoti, moylash, sovutish, tormoz va debriyaj haydovchisi;

harakat yoritish asboblari, yorug'lik va ovozli signalizatsiya;

g'ildiraklar va shinalarning shikastlanishi (g'ildirak disklarining yoriqlari va tishlari, yorilishi va shinalarning shishishi);

mexanik shikastlanishning yo'qligi va teskari zarba.

rul tirgaklari, tutqichlar va buloqlar (prujkalar) suspenziyalari.

Tormozlarning ishlashga yaroqliligi - qo'lda (ko'ra mahkamlash mexanizmini bosish soni) va ishchi (yo'qligi sababli tormoz pedalining ishdan chiqishi), shuningdek mexanik shikastlanishning yo'qligi tormoz liniyalari va shlanglar;

kapotning, magistral va eshik qulflarining xizmat ko'rsatish qobiliyati, elektor oynalar, qulflar va xavfsizlik kamarlarini tortuvchi qurilmalarning ishlashi;

o'rindiqlar va bosh o'rindiqlarni sozlash moslamalari, oyna o'rnatish moslamalari orqa ko'rinish;

old oynani tozalash va yuvish vositalarining harakati va faralar, isitgich va orqa oynani o'chirish moslamasi, shuningdek, daraja yuvish idishidagi suyuqlik;

tormoz suyuqligi darajasi tizimlar va debriyajlar; qo'shimcha qurilmalarning ishlashi va mahsus nogironlar uchun avtomobillarni modifikatsiyalash mexanizmlari.

Bundan tashqari, avtomobilning texnik holatini aniqlash uchun ular mumkintekshirish uchun amalga oshiriladigan qo'shimcha ish:

tana (mavjudligi chizish, yoriqlar, chuqurliklar, bo'yoq shishishi; qoplamadagi nuqsonlar va o'rindiqlar);

dvigatel (turli rejimlarda ishlashning barqarorligi, mavjudligi begona taqillatishlar va shovqinlar);

batareya (yoriqlar, oqish); vites qutisi, haydovchi aks, uzatish qutisi, kardan mili, haydovchi vallar (mexanik shikastlanish mavjudligi karterlar, muhrning zichligini yo'qotish).

Aniqlash uchun avtomobil etkazib berilgandan keyin nazorat ekspertizasi o'tkaziladi bajarilgan texnik yoki ta'mirlash ishlarining e'lon qilinganlarga muvofiqligi, tekshiruvlar xavfsizlikni ta'minlaydigan tizimlar, komponentlar va agregatlarning xizmatga yaroqliligi harakati, shuningdek, avtomobilning to'liqligi qo'shimcha ravishda tekshiriladi.

Texnik xizmat ko'rsatish yoki ta'mirlash uchun kelgan avtomobil, uning tarkibiy qismlari va agregatlari to'g'ri bo'yicha va tuzilmalar ishlab chiqaruvchining texnik xususiyatlariga mos kelishi, toza (yuvilgan) bo'lishi kerak.

Xulosa tariqasida hozirda Respublikamizda ishlab chiqilayotgan avtomobimllarga zamonaviy park-garaj jihozlarini qo'llagan holda texnik xizmat ko'rsatish ishlari muntazam olib borilmoqda.

Shu tariqada mudofaa vazirligini ko'chma ta'mirlash ustaxonalariga hozirda zamonaviy texnik xizmat ko'rsatish uskunalari olib kelinib harbiy xizmatchilar va fuqorolarning avtomobil texnikalariga malakali mutaxassislar yordamida avtoservis xizmati tashkillashtirilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

- 1.Энциклопедия с дополненной реальности военной автомобильной техники, издательства АСТ (V.V.LIKSO, B.B PROKAZOV). Rossiya-2014.
- 2.S.M.Babusenko. Traktor va avtomobillar remonti.T.,O'qituvchi.- 1990.
- 3.Техническая эксплуатация автомобилей. E.S.Kuznetsov M: Транспорт,1991., стр. 117-121, 132-137.

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ ГЛОБАЛИЗАЦИИ.

Ачилов Вадим Эльмурадович

старший преподаватель цикла технической подготовки Центра подготовки младших специалистов Вооруженных Сил Республики Узбекистан, подполковник, город Самарканд.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена вопросам проблем международной безопасности, которые дестабилизируют обстановку в отдельных странах.

Ключевые слова: глобализация, международный терроризм, стратегическая стабильность, мировое сообщество, международная безопасность.

На современном этапе развития глобализации можно выделить следующие проблемы международной безопасности:

Международный терроризм вырастает в стратегическую угрозу безопасности человечества. Грозным симптомом этой болезни стали чудовищные по жестокости и количеству жертв теракты, прокатившиеся по миру в последние месяцы.

Террористы различных мастей непрерывно меняют методы, средства и тактику борьбы, отыскивают новые цели для своих действий. Население крупнейших мегаполисов планеты и стратегически важные морские перевозки энергоресурсов, компьютерные системы жизнеобеспечения современного государства, транспортная, туристическая, банковская инфраструктура мира - это далеко не полный перечень целей уже состоявшихся и возможных в будущем атак. Лидеры экстремистских группировок все активнее стремятся посеять рознь. Они дестабилизируют обстановку в отдельных странах через разжигание религиозной и национальной вражды и сепаратизма, ищут слабые звенья в глобальной цепи - правительства, которые по причине внутренней слабости или из-за близоруких внешнеполитических расчетов склонны заигрывать с международным терроризмом.

Реагируя на брошенный террористами вызов, мировое сообщество смогло сплотиться, чтобы сообща противостоять этой новой глобальной угрозе. Была создана антитеррористическая коалиция, которая уже продемонстрировала свою эффективность в Афганистане, где был нанесен мощный удар по логову

международного терроризма. Принципиально важно, что координирующую роль в этих усилиях играет Организация Объединенных Наций.

Набирают силу региональные механизмы антитеррористического взаимодействия, в том числе в рамках Содружества Независимых Государств и Шанхайской организации сотрудничества, призванные поставить серьезный заслон распространению терроризма в Центральной Азии. Важный потенциал противодействия террору заложен в новом качестве партнерства России со странами НАТО и Евросоюзом. Общая задача мирового сообщества - сохранить и развить обретенный опыт взаимодействия в рамках коалиции, избегая таких односторонних действий, которые могли бы ее подорвать.

Именно ООН призвана и дальше гарантировать, чтобы усилия в борьбе с новыми угрозами и вызовами опирались на прочную основу международного права.

В условиях глобализации новое звучание приобретают многие "классические" проблемы международной безопасности.

Устойчивость и надежность формирующейся международной системы XXI века напрямую зависят от поддержания и укрепления стратегической стабильности. В условиях глобализации роль этого фактора не только не уменьшается, но и, напротив, по многим параметрам возрастает.

С одной стороны, поддержание стабильных партнерских отношений между ядерными державами, недопущение возрождения гонки стратегических вооружений приобретают особое значение для укрепления атмосферы взаимного доверия и предсказуемости на мировой арене - ключевых предпосылок развития широкого международного экономического сотрудничества, основы процесса глобализации. В то же время ускорение научно-технического развития, стимулируемое глобализационными процессами, объективно формирует предпосылки для создания все более мощных систем оружия. Реализация этих возможностей обернулась бы для человечества возобновлением гонки самых разрушительных видов оружия, отвлечением все более значительных средств на непроизводительные цели. Разрастание стратегических арсеналов, весьма вероятно, спровоцировало бы новый раунд распространения оружия массового уничтожения и средств его доставки. Излишне говорить, какие последствия будет иметь эта "цепная реакция" для обстановки во многих районах мира и для перспектив международной безопасности в целом.

В то же время в сфере стратегической стабильности остается немало нерешенных вопросов, часть из которых, увы, усложняется вследствие односторонних действий Вашингтона. Речь идет в первую очередь о планах создания национальной системы противоракетной обороны США. Они

способны спровоцировать ответные шаги со стороны ряда ядерных держав, вызвать "региональную" гонку ракетных и противоракетных вооружений.

Гораздо большую, чем прежде, остроту приобретает в условиях глобализации проблема нераспространения оружия массового уничтожения. Сама опасность попадания ядерных, химических, биологических вооружений или их компонентов в руки террористических или экстремистских группировок многократно повышает разрушительный потенциал международного терроризма. Особую важность приобретает наращивание усилий по укреплению режимов нераспространения оружия массового уничтожения и средств его доставки.

Первоочередная задача сейчас - добиться "универсализации" важнейших договоров о нераспространении ядерного оружия и о всеобъемлющем запрещении ядерных испытаний. В ракетной сфере необходимо развертывание устойчивого переговорного процесса, нацеленного на заключение международной договоренности о глобальном режиме нераспространения ракет и ракетных технологий.

Неотъемлемая часть процесса нераспространения - предотвращение вывода оружия в космическое пространство. Назрела необходимость разработки всеобъемлющей договоренности, цель которой - сохранить космос в качестве зоны, свободной от оружия любого рода.

Еще одна извечная угроза международному миру, по-новому раскрывающаяся в условиях глобализации, - региональные и глобальные конфликты. Болезненная реакция значительной части общества в развивающихся странах на перекосы глобализационных процессов сказывается на динамике многих конфликтов. Подъем политического и религиозного экстремизма во многих "горячих точках" многократно затрудняет поиск компромиссов, ожесточает всех участников конфронтации, способствует формированию своего рода пояса нестабильности от Косово до Индонезии.

Мировое сообщество смогло в последние годы добиться прогресса в восстановлении мира и согласия в отдельных регионах мира. В первую очередь следует указать на осязаемое продвижение, достигнутое при весомом участии ООН в постталибском обустройстве Афганистана, а также на принятие Советом Безопасности ООН важнейших практических решений в поддержку всеобъемлющего урегулирования на Ближнем Востоке, на преодоление кризисов в ряде стран Африки.

И все же до радикального снижения числа и интенсивности вооруженных конфликтов пока далеко. Прежде всего это относится к ситуациям на Ближнем Востоке и вокруг Ирака. Этот комплекс связанных между собой конфликтов все

явственнее превращается в невралгический центр не только глобальной безопасности, но и глобальной экономики - и из-за дестабилизирующего воздействия на международный рынок энергоносителей, и из-за негативного влияния на мировую экономическую конъюнктуру в целом. Перевод обоих конфликтов из сферы силовой конфронтации в плоскость политических переговоров на основе международного права - насущная задача укрепления уже не только региональной, но и глобальной безопасности.

Не менее масштабные задачи стоят перед мировым сообществом в области охраны окружающей среды. Стихийные бедствия, обрушившиеся на многие регионы нашей планеты, еще раз наглядно подтвердили, что решение экологических проблем нельзя откладывать, иначе под угрозой окажется само выживание грядущих поколений. И в сфере экологии будущее за многосторонними шагами, исключаящими эгоизм отдельных государств.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Подводя итог краткому анализу современных угроз и вызовов международной безопасности, можно сказать: человеческое общество заметно активизировало поиск новых, более эффективных ответов на проблемы, которые глобализация ставит перед ним в сфере безопасности. Однако усилия эти пока во многом разрозненны, не сведены в единый комплекс мер, не покрывают весь спектр угроз и рисков.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Табаков А.В. Криминализация во внешнеэкономической деятельности как угроза экономической безопасности//Проблемы современной экономики. - 2006. - №3. - С. 11
2. Подберезкин А. Глобальные процессы и международные отношения (Проект)// Интернет-ресурс/ http://www.nasled.ru/prensa/isdaniya/global_1/
3. Доклады и выступления / Под ред. Ю.Л. Воробьева. - М.: УРСС, 2000. - С. 216-:
4. Черкасенко Е. Развитие внешнеэкономических отношений в ядерно-энергетической отрасли в условиях глобализации// Проблемы современной экономики. - 2006. - №1. - С. 19
5. Беляев Е.А. Информационная безопасность как глобальная проблема /Международная конференция «Глобальные проблемы как источник чрезвычайных ситуаций». Доклады и выступления / Под ред. Ю.Л. Воробьева. - М.: УРСС, 2000. - С. 123

NETWORK TRAFFIC QUEUE ANALYSIS

Olimov Olimboy Otabekovich

Urgench branch of the Tashkent University of Information Technologies
named after Muhammad Al-Khwarizmi
E-mail: olimboyolimov274@gmail.com

Saparbayev Raxmon Komiljonvich

Urgench branch of the Tashkent University of Information Technologies
named after Muhammad Al-Khwarizmi
E-mail: saparbayevraxmonbergan@gmail.com

ABSTRACT

In this paper we provide a framework for analyzing network traffic traces through trace-driven queueing. We also introduce several queueing metrics together with the associated visualization tools (some novel) that provide insight into the traffic features and facilitate comparisons between traces. Some techniques for non-stationary data are discussed. Applying our framework to both real and synthetic traces we i) illustrate how to compare traces using trace-driven queueing, and ii) show that traces that look “similar” under various statistical measures (such as the Hurst index) can exhibit rather different behavior under queueing simulation. This paper deals with assessing and comparisons the real it is known for everyone that nowadays the services of the telecommunication networks are being developed day-to-day. The acceptable way of transmission data with the high quality, effect and safety through the network is to use the packet switching in the network. The main part of telecommunication networks is considered communication links. Through these communication links the information in the shape of packets is transmitted and during the transmission these packets pass some intermediate nodes. These intermediate nodes contain routers or switches, etc. By those intermediate nodes a lot of packet streams coming to the different nodes pass and in order not to be served to them at the same time the packets are curried in buffer in a queue. Then they are served in turn. In this condition packet loss and delay processes occur at intermediate nodes and this induces the decrease of the quality of service (QoS) in the network. This paper deals with the processes of packet losses occurred in telecommunication networks in detail. Moreover, while researching the processes of packet losses, this network is modeled in AnyLogic program.

Keywords: Trace-driven queueing, Queueing simulation, Long-range dependence, Visualization tools, Packet Loss, Circuit Switching, Buffer, Router, Packet Delay, Variance, AnyLogic · Queue model · Simulation model · Analytical model

INTRODUCTION

Communication networks are the support of the transmission of various types of information: voice, computer files, etc. They are constituted of nodes (machines, call servers, etc.) and links transporting the information between the nodes. Two main categories of communication networks can be distinguished. In circuit switching networks, used historically for telephony or currently in optical networks, an isolated channel is reserved between two nodes for the duration of the call. This way, once the connection is established, the transmission quality is guaranteed during the entire call. However, if no channel is available, a connection request might be blocked. The procedure which decides whether a request can be accepted or not is called admission control. On the other hand, in packet switching networks, consistent pieces of information (files for instance) are fragmented in packets emitted successively, that can take different routes to their destination and be multiplexed with packets from other sources. In such networks, even if a logical connection (e.g. a TCP connection) can be established between a source and a destination, there is no guarantee a priori on the links' availability, and subsequent packets might be lost or delayed. To limit packet losses, intermediate points of the network (routers and switches) can store a limited amount of packets in buffers. The well-known Internet is based on this packet-switching principle. It has greatly expanded over the last decade, and is still expanding fast. Packet loss is the discarding of packets in a network when a router or other network device is overloaded and cannot accept additional packets at a given moment.

Packets are the fundamental unit of information transport in all modern computer networks, and increasingly in other communications networks as well.

The losses are usually due to congestion on the network and buffer overflows on the end-systems. A buffer is a portion of a computer's memory that is set aside as a temporary holding place for data that is being sent to or received from an external device. A buffer overflow occurs any time more information is written into the buffer than there is space allocated for it in the memory.

Packet loss may or may not be disruptive to the recipient of the data, depending on the type of network service and the severity of the loss. With best effort services, packet loss is acceptable because recovery of the lost packets is handled by other services.

In networks, packets that have to be routed from one node to the other may have to be relayed through a series of intermediate nodes. Also, each node in the network may receive packets via many data streams that are being routed simultaneously from their source nodes to their respective destinations. In such conditions, the packets may have to be stored at intermediate nodes for transmission at a later time. If buffers are unlimited, the intermediate nodes need not have to reject or drop packets that arrive. For practical reasons, buffers are limited in size. Although a large buffer size is preferred to minimize packet drops, large buffers have an adverse effect on the mean and variance in packet delay.

METHOD

In wired communication networks, packet loss is almost solely caused by buffer overflow intermediate network nodes. Therefore, the packet loss ratio – the fraction of packets that get lost – is well studied in queueing literatures. However, in the case of multimedia communications, the packet loss ratio is not the only loss characteristic of interest. Multimedia applications can typically tolerate a reasonable amount of packet loss, as long as there are no bursts of packet loss. For example, the perceived visual quality of variable bit rate video streaming heavily depends on the burstiness of the packet loss process. Forward error correction (FEC) techniques may further mitigate the effects of packet loss and increase the tolerable packet loss ratio but again require that packet loss is well spread in time. In telecommunication networks packet loss processes mainly occurs in two conditions (Figure 1). They are as follow:

1. queue (aka buffer) preceding link in buffer has finite capacity
2. packet arriving to full queue dropped (aka lost)

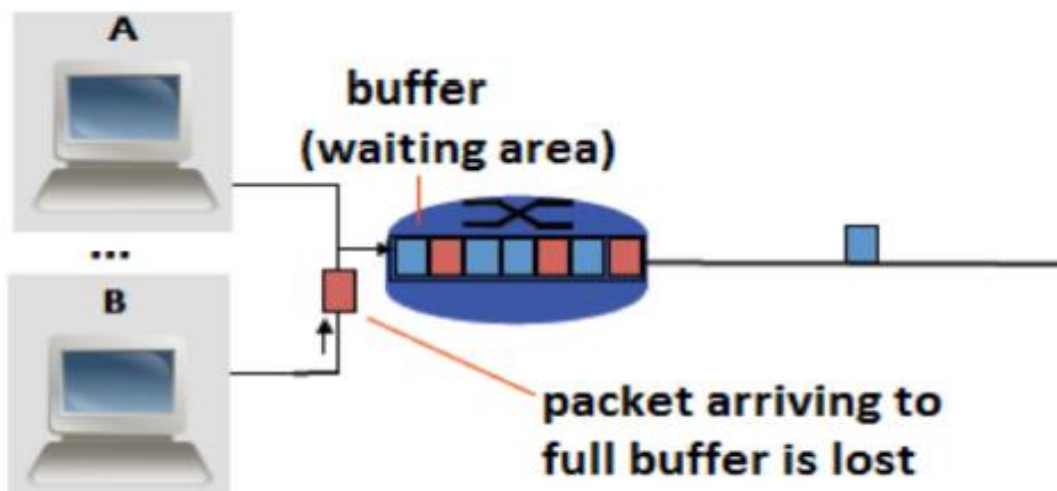

Figure 1. Two conditions of packet loss.

The sources of loss in telecommunication networks can be associated with the main elements of the network infrastructure: the routers and the links interconnecting the routers.

2.1. Sources of Loss in the Routers

If the load is higher than the forwarding speed of the routers, the packets are temporarily stored in the buffers of the routers, waiting for their turn to be forwarded on the output link. A typical router can be represented as in Figure 2.

It consists of input and output ports, a switch fabric and a routing processor. The packets waiting to be switched at the input ports are stored in the input port buffers while switched packets waiting to exit on the output link are stored in the output port buffers. The size of these buffers is finite. If the buffers are full, any new incoming packet is dropped. In other words, packets are lost due to buffer overflow. Buffer overflow is the main cause of loss in wireline networks accounting for more than 99% of all the lost packets. It is noted that packet loss due to buffer overflow is a consequence of limited buffer size and congestion in the network. The congestion in the network, and thus the necessary condition for having packet loss, is not resolved by only increasing the buffer memory. Nagle shows that even with an infinite buffer size, packet loss is not eliminated [2]. Routers with infinite buffers (assuming that such routers exist) would drop packets not because of lack of space in the buffer, but because of expiration of the time-to-live (TTL) in the header of the IP packets.

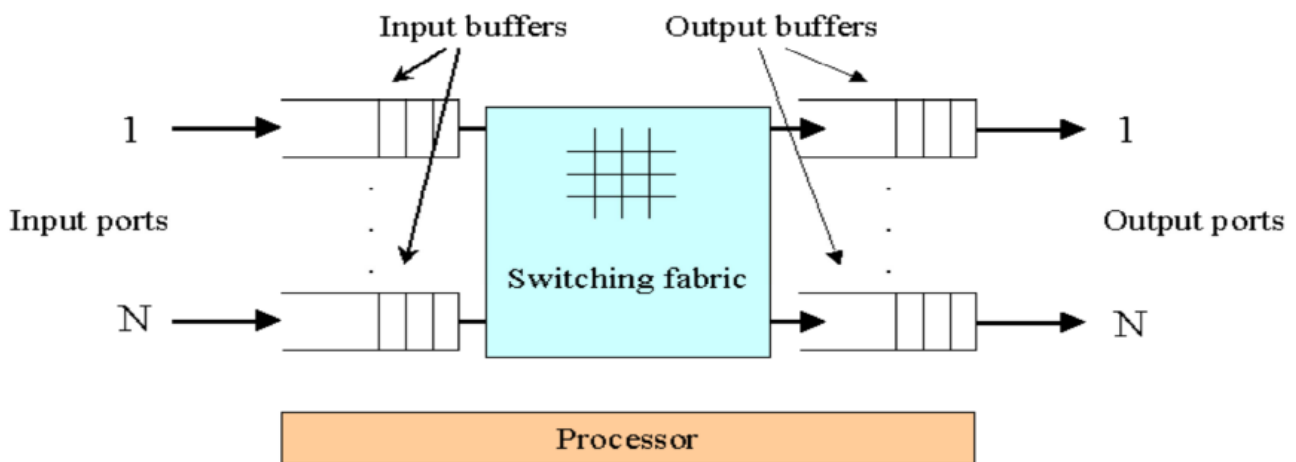

Figure 2. Generic schematic of a router.

Routing pathologies such as route loops [4] may also cause expiration of the TTL field and consequently packet drops.

2.2. Sources of Loss on the Links

Link failures and lossy links are another cause of packet loss. For example, a typical wireless link often has high biterror rates due to channel fading, noise or interference, and intermittent connectivity due to handoffs. Corrupted packets might be dropped at any of the hops on the end-to-end path or at the receiver. Although sophisticated coding and checksum schemes exist for detection and correction of biterrors, unrecoverable packet corruption might occur, which is equivalent to a packet drop [4,].

The services in telecommunication networks are being developed day-to-day. The main part of telecommunication networks are considered communication links. Through these communication links the information in the shape of packets is transmitted and during the transmission these packets pass some intermediate nodes. These intermediate nodes contain routers or switches, etc. By those intermediate nodes a lot of packet streams coming to the different nodes pass and in order not to be served to them at the same time the packets are carried in buffer in a queue. Then they are served in turn. In this condition packet loss processes occur at intermediate nodes. In addition, packet loss may induce the general impression of a time delay, and thus, bias the perceived onset

3. Result Of the visual event. Higher packet loss rates give rise to the perception of longer time delays. Furthermore, the processes of packet loss cause to deteriorate quality of service of telecommunication networks. In buffers in the intermediate nodes packets could be loss in two ways: the first way is due to the buffer overflow; the second one is due to the delays in buffers. It is needed to create the mathematical and imitation models of telecommunication networks so as to evaluate accurately the characteristics of the existing networks. It gives us to see and predict the network faults (i.e. packet loss, packet delay variance, etc.) and helps to avoid before they occur.

In this paper the simulated model of the networks which has finite (M/M/1/r) buffers is shown which is simulated in program AnyLogic and obtained results related to the packet losses of them are compared by using the line graph (Figure3).

Internet routers are packet switches, and therefore buffer packets during times of congestion. Arguably, router buffers are the single biggest contributor to uncertainty in the Internet. Buffers cause queueing delay and delay-variance; when they overflow they cause packet loss, and when they underflow they can degrade throughput.

Table 1. The classes of packet loss characteristics. [3].

Class	Mean delay upper bound	Delay variance	Loss ratio	Application examples
Class 0 Real-time, highly interactive applications sensitive to jitter	100ms	< 50ms	< 1,000E-3	Voice over IP, Video Teleconference
Class 1 Real-time, interactive applications sensitive to jitter	400ms	< 50ms	< 1,000E-3	Voice over IP, Video Teleconference
Class 2 Highly interactive transaction data	100ms	Unspecified	< 1,000E-3	Signaling
Class 3 interactive transaction data	400ms	Unspecified	< 1,000E-3	Signaling
Class 4 Low loss only applications	1 s	Unspecified	< 1,000E-3	Short transactions, bulk data, video streaming
Class 5 Unspecified applications	Unspecified	Unspecified	Unspecified	Default IP networks

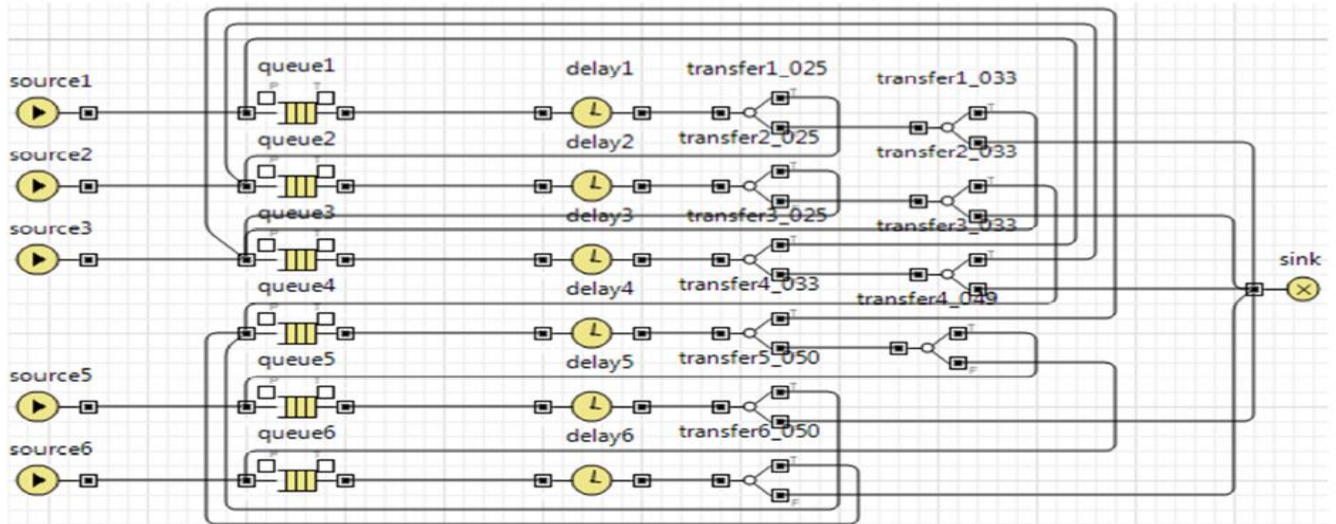

Figure 3. Telecommunication network modeled in AnyLogic.

```

t_whole_delays.add(time()-entity.enter);
if ((time()-entity.enter)<=0.05) {nsd=nsd+1;};
n=n+1; paket_loss_due_to_delay=nsd/n;
    
```

Figure 4. The sink window in AnyLogic (delay variance ≤ 50 ms) and the probability of the packet loss in the network when the delay variance ≤ 50 ms.

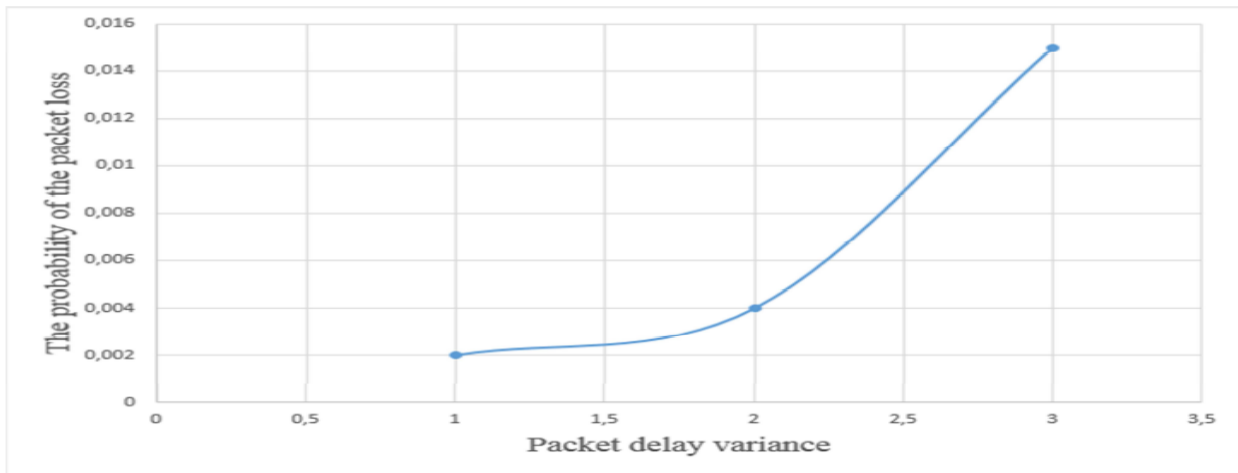

Figure 5. The relevant graph between packet delay variance and the probability of packet loss.

DISCUSSION

The packet loss processes are simulated in two ways in this paper, the first is due to the buffer overflow and the second is due to the delay variance in infinite buffers. Furthermore the relevant line graph between packet delay variance and the probability of the packet loss is illustrated. By modeling the processes of packet losses in telecommunication networks it can be predicted and solved the problems related to the network characteristics which may occur in the network in the near future. Also, in order to get the real results of the simulated model of the existing telecommunication network, it is demanded to just enter the original values of the network on simulated AnyLogic model.

CONCLUSION

In the summary of this paper may conclude as follow:By modeling the processes of packet losses in telecommunication networks it can be predicted and solved the problems related to the network characteristics which may occur in the network in the near future. Also, in order to get the real results of the simulated model of the existing telecommunication network, it is demanded to just enter the original values of the network on simulated AnyLogic model.

REFERENCES:

- [1] Queueing Analysis of Network Traffic: Methodology and Visualization Tools, D. A. Rolls a, G. Michailidis b, F. Hernandez-Campos.
- [2] NS3 Network Simulator. <https://www.nsnam.org/>. Accessed: 09-2022.
- [3] Azamat Qodirov. Modeling the Processes of Packet Losses in Telecommunication Networks in Program Anylogic. Engineering Physics. Vol. 2, No. 1, 2018, pp. 1-5. doi: 10.11648/j.ep.20180201.11
- [4] Ryan Beckett, Ratul Mahajan, Todd Millstein, Jitendra Padhye, and David Walker. Network configuration synthesis with ABSTRACT topologies. In ACM SIGPLAN PLDI, 2017.

RAHBARLAR (KOMANDIRLAR)DA LIDERLIK QOBILYATINI RIVOJLANTIRISH ASOSLARI

Zokirov Raxmatillo Muxtorovich

O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Kichik mutaxassislar tayyorlash markazi
Aloqa va axborotlashtirish sikli katta o‘qituvchisi, podpolkovnik.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada komandir boshliqlarning shaxsiy tarkibini yetaklash va o‘ziga ergashtirish, belgilangan jangovar vazifalarni bajarishdagi yutuqlari bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: lider, peshqadam, mohirlik, shaxs, boshliq, yutuq, yengish, o‘g‘itish, ergashtirish, etika, maqsad.

Liderlik va boshqaruv. Lider so‘zining izohiga oid

Umuman olganda adabiyotda “lider” so‘zini “yetakchi” atamasi bilan almashtirish hollari ko‘p uchraydi. O‘ylashimizcha, “yetakchi” atamasi “lider”ga xos bo‘lgan psixologik tavsifni to‘la ifodalay olmaydi. “Yetakchi” so‘zi guruhga munosabat sifatida, uning a‘zolariga ta‘sir o‘tkazuvchi va maqsadga yetaklovchi shaxsga nisbatan ishlatiladi. Yetakchilik guruh tarkibini, undagi munosabatlar tizimini tahlil etish orqali aniqlanadigan shaxs xolatidir. Lekin liderga xos bo‘lgan fazilatni ifodalovchi yana qator jihatlar borki, ularni munosabatlar tizimi doirasidagina tahlil etolmaymiz. Bunday talqinda liderga xos bo‘lgan asosiy jihatlardan yana biri – shaxsning vaziyatga muvofiq ravishda xarakter qilish qobiliyatidir. Biron-bir muammoli vaziyatda paydo bo‘lgan qiyinchilikni bartaraf etishdagi tashabbus, topqirlik va mohirlik liderga xos fazilatlardir. Muammoni yechish bilan bog‘liq qiyin vaziyatda lider boshqalarga nisbatan o‘zining ilg‘orligi, peshqadamligi bilan ajralib turadi. Fikrimizcha, o‘zbek tilida aynan shu ikki ibora – «peshqadam» va «yetakchi» so‘zlari majmuasi lider mohiyatini to‘la ifodalashi mumkin.

Nazarimizda, “Yetakchi” so‘zi shaxsning guruhni yetaklashga, boshchilik qilishga bo‘lgan ishtiyoqi mavjudligidan kelib chiqadi. “Peshqadam” iborasi esa ma‘lum fazilatlarga ega bo‘lgan shaxs ketidan guruhning ergashishini, jamoaning o‘z ixtiyoriga ko‘ra o‘zi ishongan odam borayotgan yo‘lni tanlashini anglatadi. Aynan shu holat «lider» iborasiga nisbatan ham ishlatilishi zarur. Liderning bu xususiyati uning xissiy jozibadorligida, o‘zgalarni o‘ziga jalb etish fazilatida namoyon bo‘ladi.

Shunday qilib, “lider” so‘zini faqat “yetakchi” atamasi bilan almashtirish liderlik holatining psixologik talqinini tor doiraga kiritib ko‘yadi. Ushbu mulohazadan kelib chiqqan holda qo‘llanmamiz matnida “lider” so‘zidan foydalanishni ma‘qul deb hisoblaymiz. Bundan tashqari, “lider” so‘zidagi izohiy ma‘noni anglab olish o‘zbek kitobxonlari uchun tanish xoldir.

Liderlik va rahbarlik. Mehnat jamoasidagi har bir xodim guruhda o‘zining mavqeyiga ega. Bu mavqye rasmiy yoki norasmiy tarzda qo‘lga kiritilgan bo‘lishi mumkin. Rasmiy mavqye xodimning mansab pog‘onasidagi o‘rni va uning lavozimidan kelib chiquvchi vakolatlari bilan ifodalanadi.

Har qanday xodim o‘z xamkasabalari bilan o‘zaro munosabatda bular ekan, turli omillar ta‘sirida bu munosabatlar xissiy rang ola boshlaydi.

Hissiyotga asoslangan munosabatlar ikki ko‘rinishda yoqtirish (simpatiya) va yoqtirmaslik (antipatiya) sifatida shakllanadi. Shunday xodimlar ham borki, ular o‘zining ma‘lum xislatlari bilan jamoaning ko‘pchilik a‘zolarida simpatiya o‘yg‘ota oladilar va ular guruhning norasmiy tizimida yuqori mavqyeni egallaydilar. Psixologik ta‘lim bo‘yicha, jamoaning rasmiy tizimida yuqori mavqyeni egallovchi hodim rahbar bo‘lib hisoblansa, norasmiy tizimda yuqori mavqyeni egallovchi shaxs esa – liderdir.

Liderlik holati, odatda, guruhning norasmiy munosabatlar tizimida amalga oshadi. Biron-bir shajening lider darajasida tan olinishi unga hissiy yaqinlikni, uning ish bilan bog‘liq bo‘lgan qator fazilatlarini yuqori baholashni va ushbu shaxsning guruh manfaatlariga e‘tiborliligini anglatadi. Lider – guruhning aksariyat a‘zolari tomonidan tan olingan shaxs. Liderning qadriyatlar tizimidagi asosiy jihati – guruh manfaatini har narsadan ustun qo‘yish, doimo guruh oldiga ko‘yilgan vazifani yechishga sidqidildan kirishish va bu jarayonda jamoani safarbar eta olishidir.

Mehnat jamoasidagi lider avvalambor uzining ishchanlik xususiyatlari bilan farqlanib turadi, chunki, u aynan mehnat faoliyati tufayli boshqalardan ajratib ko‘zga tashlana boshlaydi.

Zamonaviy psixologiya fani, o'z yutuqlari orqali, liderga xos fazilatlar tabiati va unga erishish yo'l-yo'riqlari haqida yetarlicha ma'lumot bera oladi. Shu munosabat bilan liderga xos bo'lgan jihatlarni uch toifaga kiritishimiz mumkin:

- 1) jamoa manfaatlariga yo'nalganlik;
- 2) kasbiy mohirlik har qanday muammoli vaziyatda qiyinchilikni o'z bo'yniga olish vaishni ohirigacha hal etishda tashabbuskor bo'lish;
- 3) emotsional, hissiy jalb etuvchanlik hislatlari. Yuqorida sanab o'tilgan hislatlarmajmuasining ketma-ketligi ham o'z mantiqiga ega.

Tadqiqotlar orqali aniqlanishicha, hissiy jalb etuvchanlik odatda lider shaxsda juda yorqin ko'zga tashlanishi shart emas ekan. Shaxsda bu ko'rsatkichning o'rta me'yorda mavjudligi, uni liderlik darajasida tan olinishi uchun yetarlidir. Lekin insonga xos hissiy jozibadorlik ko'rsatkichi pastligi ish yuzasidan o'tadigan muloqot va muzokaralarga salbiy ta'sir etishi mumkin. Rahbarning muloqot sirlarini yaxshi bilishi orqali atrofdegilarda o'zi haqida ijobiy taassurot uyg'ota olishi ushbu ko'rsatkichni oshirishdagi asosiy vositadir.

Rahbarlik tayinlanuvchi lavozimdir, liderlik esa hamfikrlar tomonidan ko'tarilgan shaxs mavqeyidir. Agar rahbar va lider o'rtasidagi farqga e'tibor beradigan bo'lsak ko'pgina jihatlarni sanab o'tishimiz mumkin. Masalan, rahbar xodimlarga ega bo'lsa, liderning hamfikir tarafdoshlari mavjud, rahbar tayinlansa, lider jamoa a'zolari orasidan ajralib chiqali, rahbar o'z xokimiyatiga asoslansa, lider esa obro'siga tayanadi. Rahbar o'z majburiyati bo'yicha tashkilot manfaatini birinchi o'ringa qo'yadi va shu xususiyat unga rasmiy tus berib, jamoa oldida liderga nisbatan uni bir muncha "zaif" holatga qo'yadi.

XULOSA

Lider – guruhning aksariyat a'zolari tomonidan tan olingan shaxs bo'lib unga barcha shaxslar to'g'ri maqsadda ergashishi mumkin.

Liderning qadriyatlar tizimidagi asosiy jihati – guruh (bo'ysunuvchi) manfaatini har narsadan ustun qo'yish, doimo guruh oldiga qo'yilgan vazifani yechishga sidqidildan kirishish va bu jarayonda jamoani safarbar eta olishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Ishmuxamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Direktorning ish kitobi (amaliy tavsiyalar). - T.: «Fan va texnologiya», 2007.
 2. Yuldosheva G. Umumiy o‘rta ta’lim muassasasida marketing xizmati. // «Ta’lim menejmenti» jurnali, 2006, 3-son. -104-108-b.
 3. Ravshanov F. Raxbar kadrlarni tanlash va malakasini aniqlash. // «Jamiyat vaboshqaruv» jurnali, 2008, 3-son. -10-b.
- Sapunova V.M. Sistema upravleniya pedagogicheskim persanalom sovremennogoobsheobrazovatel'nogo uchrejdeniya. Diss. ... kand. ped. nauk. - Stavropol, 2004.

PROTECTING NETWORKS FROM ATTACKS USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Ismoilov Sirojiddin Rasuljon o'g'li

Fergana branch of the Tashkent University of Information Technologies, student

Shamamatova Sayyora Jo'raboy qizi

Fergana branch of the Tashkent University of Information Technologies, student

Maxmudov Ulug'bek Ravshanbekovich

Fergana branch of the Tashkent University of Information Technologies, student

ABSTRACT

Network attacks are a growing threat to businesses and organizations of all sizes. Traditional security measures, such as firewalls and intrusion detection systems (IDS), are no longer sufficient to protect against the latest and most sophisticated attacks. Artificial intelligence (AI) offers a promising new approach to network security. AI-based systems can learn from historical data to identify patterns of behavior that are associated with attacks. This allows them to detect new and emerging threats that traditional security measures cannot see.

Keywords: AI, artificial intelligence, network security, network attack detection, anomaly detection, botnet detection, security intelligence, machine learning, deep learning, threat intelligence, cybersecurity.

INTRODUCTION

Network attacks are a constant threat to businesses and organizations of all sizes. These attacks can have a devastating impact, causing financial losses, reputational damage, and even disruption to operations. Traditional security measures, such as firewalls and intrusion detection systems (IDS), are no longer sufficient to protect against the latest and most sophisticated attacks. These attacks are often targeted, well-funded, and constantly evolving.

Artificial intelligence (AI) offers a promising new approach to network security. AI-based systems can learn from historical data to identify patterns of behavior that are associated with attacks. This allows them to detect new and emerging threats that traditional security measures cannot see.

MAIN PART

In the network anomaly detection AI can be used to monitor network traffic for unusual patterns of activity that may indicate an attack. As an example, could be mentioned that AI can be used to detect sudden spikes in traffic, unusual patterns of network activity, or anomalous login attempts.

AI can be used in botnet detection and prevention to identify and block botnets, which are networks of compromised computers that can be used to launch attacks. AI can be used to identify botnets by analyzing network traffic patterns, identifying patterns of malicious activity, or detecting unusual communication patterns between devices.

AI can be used in security intelligence to analyze security data from multiple sources, such as network logs, security alerts, and threat intelligence feeds, to identify trends and patterns that may indicate an impending attack. For example, AI can be used to identify new malware strains, emerging attack vectors, or suspicious activity by known threat actors. AI-based security systems are still in their early stages of development, but they have the potential to revolutionize the way that network security is managed. By providing a more proactive and effective approach to detecting and responding to threats, AI can help organizations to better protect their networks and data from attack. The use of AI to protect networks from attacks is still in its early stages, but it has the potential to revolutionize the way that network security is managed. AI-based systems can provide a more proactive and effective approach to network security, helping organizations to detect and respond to threats more quickly and effectively. We can demonstrate below paragraphs key benefits of using AI to protect networks from attacks.

In reduced workload on security analysts, AI-based systems can automate many of the tasks involved in network security, such as monitoring traffic for anomalies, detecting botnets, and analyzing security data. This frees up security analysts to focus on more strategic tasks, such as investigating incidents and responding to threats. Next paragraphs show about challenges of using AI for network attack detection.

1. Data requirements: AI-based systems require large amounts of data to train and operate effectively. This data can be difficult and expensive to collect and maintain.

2. Model training and deployment: Training and deploying AI-based systems can be complex and time-consuming. This is because it is important to ensure that the systems are trained on the right data and that they are deployed correctly in order to be effective.

3. Interpretability and explanatory of AI models: AI models can be complex and difficult to understand. This can make it difficult to interpret the results of the models and to explain to decision-makers why the models are making certain

recommendations. According to researcher's point of view future directions of AI-based network security. Developing new AI algorithms and techniques for network security. Researchers are developing new AI algorithms and techniques that can be used to improve the accuracy and speed of network attack detection, as well as the ability to detect new and emerging threats. Using AI to automate security tasks. Researchers are developing new AI-based tools and systems that can automate many of the tasks involved in network security, such as monitoring traffic for anomalies, detecting botnets, and analyzing security data. Making AI-based security systems more interpretable and explainable: Researchers are developing new techniques for making AI-based security systems more interpretable and explainable to decision-makers. This will help decision-makers to understand why the systems are making certain recommendations and to make better decisions about how to respond to threats.

CONCLUSION

AI is a powerful tool that can be used to protect networks from attacks. AI-based security systems can detect new and emerging threats that traditional security measures cannot see. AI can also be used to automate security tasks and to make security systems more interpretable and explainable to decision-makers. Organizations should consider using AI to protect their networks from attacks. AI-based security systems can help organizations to reduce their risk of being attacked and to better protect their data from theft and loss.

REFERENCES:

1. AO Azimjon o'g'li, TA Ilhomjon o'g'li . [NETWORK OPERATING SYSTEMS](#). XALQARO ANIQ FANLAR TAHLILI, 2023. (Vol. 1, No. 2, pp. 51-54).
2. TA Ilhomjon o'g'li, NU Nozimjon o'g'li, AO Azimjon o'g'li. Grid Tahlil Va Loyihalash. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157). (Vol. 1, No. 5, pp. 132-134).
3. NU Nozimjon o'g'li, AO Azimjon o'g'li, TA Ilhomjon o'g'li. Information and Communication Technologies in Education LMS Systems. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157). (Vol. 1, No. 6, pp. 28-31).
4. AO Azimjon o'g'li, TA Ilhomjon o'g'li, NU Nozimjon o'g'li . Lms Systems and Their Description. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157). (Vol. 1, No. 6, pp. 22-24).
5. NU Nozimjon o'g'li, AO Azimjon o'g'li, TA Ilhomjon o'g'li. Education to Give in Processes Information and Communication Technologies. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157). (Vol. 1, No. 6, pp. 18-21).

6. NU Nozimjon o'g'li, AO Azimjon o'g'li, TA Ilhomjon o'g'li. Ta'lim Berish Jarayonlarida Axborot-Kommunikatsiya Texnologiyalari. American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769). (Vol. 1, No. 6, pp. 26-29).
7. AO Azimjon o'g'li, TA Ilhomjon o'g'li, NU Nozimjon o'g'li . Lms Systems and Their Description. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157). (Vol. 1, No. 6, pp. 22-24).
8. NU Nozimjon o'g'li, AO Azimjon o'g'li, TA Ilhomjon o'g'li. Education to Give in Processes Information and Communication Technologies. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157). (Vol. 1, No. 6, pp. 18-21).

AVTOMOBILLARNING EKSPLOATATSIYA DAVRIDAGI NOSOZLIKLARI

Boqiyev Avazbek Mirzoulug'bekovich

O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Kichik mutaxassislar tayyorlash markazi
texnik tayyorgarlik sikl katta yo'riqchisi, III-darajali serjant.

Jo'raqulov Bobur Valiqul o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Kichik mutaxassislar tayyorlash markazi
texnik tayyorgarlik sikl yo'riqchisi, kichik serjant.

ANNOTATSIYA

Avtoullov nosozliklari turli sabablar natijasida va turli ko'rinishlarda bo'lishi mumkin ekan. Avtoullov nosozliklarini o'z vaqtida to'g'ri aniqlash va bartaraf etish avtoullov ishlash muddatini uzaytiradi. Kunlik va muntazam nazorat avtoullov havfsizligi, xizmat ko'rsatish sifati darajasi, bajariladigan ish unumdorligini ta'minlashdagi asosiy omil hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Avtoullov, nosozlik, rul boshqaruvi, kunlik nazorat, tormoz, nazorat chiroqlari, avtofara, podshipnik, namlik, korroziv modda, moy, yoqilgi, ta'mirlash.

Insoniyat kashfiyotchiligidan ne'mati bo'lgan avtomobil bugungi kunda barcha sohalarni rivojlanishida o'zining katta hissasini qo'shib kelmoqda. Hozirgi kunda kundalik hayotimizni ham avtomobilcis tasavvur qilib bolmaydi. Jamiyat rivojlanishi to'g'ridanto'g'ri avtomobillarga bog'liq.

Yuk va yo'lovchilarni o'z vaqtida manziliga yetkazish uchun mavjud avtomobillarga kamroq mablag' sarflagan holda, ularning texnik tayyorgarligini yuqori darajada ta'minlab turish zarur. Buning uchun avtomobillarga muntazam ravishda texnik xizmat ko'rsatish va ta'mirlash ishlarini bajarish, ularning saqlash joylari, ehtiyot qism va materiallar bilan ta'minlash va boshqa xizmatlar majmuini amalga oshirish lozim.

Avtoullovga xizmat ko'rsatish-uning muntazam faoliyatining ajralmas qismi. Avtomobildagi har bir sayohat ishqalanish kuchlari, harorat o'zgarishi, mexanik chayqalish, yorug'lik, namlik, korroziv kimyoviy moddalar va boshqa salbiy omillarning kuzovga va mashinaning barcha ishchi qismlariga kuchli ta'sir ko'rsatadi, shuning uchun avtomobilning holatini muntazam monitoring qilish uning xavfsiz ishlashi uchun mutlaqo zarurdir.

Kundalik xizmat ko'rsatishning vazifalari quyidagilardir: harakat xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan umumiy nazorat; avtomobilning tashqi ko'rinishini kerakli darajada saqlab turish; uni yonilg'i, moy va sovutish suyuqliklari bilan to'ldirish, harakat tarkibining ba'zi turlari uchun kuzovni sanitariya ishlovidan o'tkazish; TXK harakat tarkibining ishidan keyin yoki yo'lga chiqishidan oldin bajariladi.

Ehtiyotkorlik doimo neft va tormoz suyuqligi, yorug'lik moslamalari va nometallarning holati, shuningdek, mavjud bo'lganda, avtomobilning ko'plab tizimlari haqida ma'lumotni aks ettiruvchi yordamchi sensorlar ma'lumotlarini doimo nazorat qilishni talab etadi.

Avtoulovni mukammal ta'mirlash uni to'liq qismlarga ajratish, nuqsonlarni aniqlash, tiklash yoki detallarni almashtirib yig'ish, sozlash va sinashni ko'zda tutadi. Agregatning bazaviy va asosiy detallari ta'mirlalab bo'lganda, uni to'liq qismlarga ajratish va ish qobiliyatini joriy ta'mir yo'li bilan tiklash mumkin bo'lmagan holda, mukammal ta'mirga yuboriladi.

Avtomobilning alohida xizmat ko'rsatish blogida mavsumiy xizmatni ajratish mumkin. Kerakli harakatlar to'plami mamlakatimizning aksariyat hududlari uchun juda muhimdir, chunki eng katta operatsion muammolar "nolgayaqinlik" haroratni yaratadi. Bunday harakatlar kauchuk, shisha tolali suyuqlik, yog' va dizel avtomobillari uchun mos keladigan yoqilg'iga o'tishni o'z ichiga oladi.

Rul boshqaruvi har qanday yo'l sharoitida, har xil harakat tezligida, avtomobilning ma'lum bir yo'nalishda harakatlanishini ta'minlashi kerak. Haydovchi to'g'ri va turli tomonlarga burish orqali harakat paytida ham ko'p urinishlar qilmasligi kerak.

Rul boshqaruvi mexanizmi quyidagi asosiy kamchiliklarga ega bo'lishi mumkin: rul gidravlik tizimining ortiqcha erkin harakatlanishi, rul boshqaruvi podshipniklarining ishdan chiqishi, rul boshqaruvi dastalarining egilishi, egiluvchanligi, rul boshqaruvi karteridan yog'larning oqishi va rul boshqaruvi mexanizmining sozlanmaganligi.

Rul boshqaruvi gidravlik tizimi uchun quyidagi kamchiliklar xarakterli: nasosning yurirish tasmasi tarangligi boshashi, nasosda yog' darajasining pasayib ketishi, tizimga havo kirib qolishi, klapanlarning ishdan chiqishi.

Rul boshqaruvi harakatida og'irlik sezilsa, ya'ni uning aylanishi tig'z bo'lib qolsa, bi rul o'qidagi podshipniklar ishdan chiqqanligini anglatadi. Rul boshqaruvi xarakat nuzatuvchi dastalari egilishi nstijasida, rulning xarakati g'ildiraklarga to'liq etib bormaydi va avtoulov burilishi etarli darajada bo'lmaydi.

Avtoulov rulining burilishlardagi sezuvchanligining kamayishi boshqaruv tizimining eng muhim muammolaridan biri hisoblanadi. Avtoulovning uzoq muddatli noqulay yo'llarda ishlashi natijasida, rul dastasi uchiga o'natilgan qoplamasi emirilishi

va rulning podshipnigi ishdan chiqishi mumkin. Ushbu nosozlik natijasida kelib chiqqan lyuft 10° dan oshmasligi kerak. Tizimning holatini to'liq tekshirish, faqat maxsus uskunalar yordamida professional xizmat ko'rsatish markazlarida sinovdan o'tkazish mumkin.

Agar to'satdan boshqaruv vaqtida g'ildirak ostidan bir joydan chayqalishlar paydo bo'lsa, demak g'ildirakning sharsimon qisimlari ishdan chiqqan bo'ladi. Bu nosozlik odatda noqulay yo'llardan yurishda va ortiqcha yuk olib yurishda paydo bo'ladi. Bu nosozlik o'z vaqtida maxsus ustaxonada emirilgan qisimlarni almashtirish orqali bartaraf etiladi.

Yo'lda tez-tez ishlamaydigan nurli faralar bilan ketayotgan mashinalar uchrab turadi. Ko'pgina haydovchilar bu zararni ahamiyatsiz deb hisoblashadi va "bir ko'zli" avtoulodda xarakterlanishda davom etmoqdalar. Shuningdek noto'g'ri o'rnatilgan faralar, tabiiy bo'lmagan lampalar va oddiygina eski mashinalar ham mavjud. Shuning uchun yo'lga chiqishdan oldin, ayniqsa, yomon ob-havo yoki tungi vaqtda yorug'lik moslamalarining holatini diqqat bilan tekshiring.

Zamonaviy avtouloddagi maxsus nazorat chiroqlari avtouloddagi ba'zi nosozliklarni aniqlashni soddalashtiradi, bu esa xaydovchiga muammo haqida ma'lumot beradi. Xato haqida o'z vaqtida bilish uchun har bir belgi qiymatini tekshirib turish lozim. Avtoulodni ishga tushirish tizimi yoqilganda, barcha nazorat chiroqlari bir vaqtning o'zida yonadi. Ularning barchasi faol ekanligiga ishonch hosil qilish va aks xolda, xizmat ko'rsatish markaziga murojaat qilish zarur bo'ladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, avtoulod nosozliklari turli sabablar natijasida va turli ko'rinishlarda bo'lishi mumkin ekan. Avtoulod nosozliklarini o'z vaqtida to'g'ri aniqlash va bartaraf etish avtoulod ishlash muddatini uzaytiradi. Kunlik va muntazam nazorat avtoulod havfsizligi, xizmat ko'rsatish sifati darajasi, bajariladigan ish unumdorligini ta'minlashdagi asosiy omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

- 1 Malkin V.S. "Osnovi ekspluatatsii i remont avtomobiley" —Rostov na Donu.: Feniks, 2007.— 431 b.
- 2 Vlasov V.M., Jankaziyev S.V., Kruglov S.M. "Texnicheskoe obslujivaniye i remont avtomobiley" — M.: Akademiya, 2007 — 480 b.
- 3 Abdukhalilovich, I. I., & Obloyorovich, M. H. (2020). Support for vehicle maintenance. Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR), 9(6), 165-171.

ОСТРЫЙ ГЕМАТОГЕННЫЙ ОСТЕОМИЕЛИТ У ДЕТЕЙ

Ким Оксана Владиславовна

Юсупов Шухрат Абдурасулович

Научный руководитель:

АННОТАЦИЯ

Инфекция костей и суставов до сих пор является очень частым заболеванием среди детей. Не смотря на достигнутые успехи в области диагностики и лечения острого гематогенного остеомиелита, все же это заболевание представляет собой диагностическую и лечебную проблему не только для хирургов но и для педиатров, ввиду того, что клинические проявления остеомиелита у детей различны и зависят от многих факторов. В статье авторами дается подробная характеристика острого гематогенного остеомиелита, распространенность, клинические формы, особенность течения у детей и оптимальные методы диагностики и лечение.

Ключевые слова: острый гематогенный остеомиелит, дети, хирургическая инфекция.

Острый гематогенный остеомиелит (ОГО) остается актуальной проблемой детской хирургии и как одно из самых распространенных и тяжелых заболеваний детского возраста [1]. В структуре гнойно-септических заболеваний острый гематогенный остеомиелит составляет от 2,0% до 15,0% [3,7,19,22]. У новорожденных и детей первых месяцев жизни этот показатель значительно выше - 20,0 - 31,4% [4,10,20].

По данным ряда авторов заболеваемость ОГО составляет 5,1 ребенок на 100 000 детского населения [25,26]. На сегодняшний день несмотря на достигнутые успехи в области диагностике и лечения ОГО, все же сохраняется большое количество осложнений, а летальность составляет от 0,2 до 17,0% [12,16,23]. Переход в хроническую форму, по данным ряда авторов, отмечается у 1,7-60,0% больных [13,22,24]. У 3,2% - 53,7% детей наблюдаются ортопедические осложнения. [8,14].

Острый гематогенный остеомиелит – это гнойно-воспалительный процесс костной ткани, вызванный гноеродными микроорганизмами. Основными возбудителями острого гематогенного остеомиелита считаются штаммы стафилококка (около 80-90% от общего числа), различные грамотрицательные

диплококки, стрептококки, протей, синегнойная палочка. Это заболевание чаще развивается у мальчиков, чем у девочек. Поражаются преимущественно длинные трубчатые кости (80-85%), бедренная (35-40%), большеберцовая (30-32%) и плечевая (7-10%). При поражении длинных трубчатых костей различают следующие виды остеомиелита: метафизарный, эпифизарный, диафизарный, или же тотальный, поражающий диафиз и оба метафиза, остеомиелиты.[15].

У детей младшего возраста входными воротами инфекции являются пупочная ранка, различные кожные потертости и опрелости. У детей же более старшей возрастной категории входными воротами являются, как правило, хронические очаги инфекции такие как тонзиллит, кариес зубов, синуситы, раневая инфекция, гнойные заболевания мягких тканей (фурункул, панариций, абсцесс и т.д.). В результате действия предрасполагающих факторов, таких как, снижение общей реактивности организма и местного иммунитета, длительная гиперсенсibilизация, патогенная микрофлора поступает в кровоток, вызывая бактериемию и в дальнейшем достигает костного мозга, где и возникает первичное воспаление. Наиболее часто поражаются быстро растущие кости, имеющие хорошее кровоснабжение (метафизы длинных трубчатых костей: дистальный отдел бедренной кости, проксимальный отдел большеберцовой кости, проксимальный отдел плечевой кости и дистальный отдел лучевой кости)[27].

Клиническая картина ОГО многообразна и зависит от возраста ребенка, его реактивности, и локализации процесса. Клиническая картина ОГО у детей разных возрастных групп имеет свои особенности, что объясняется незрелостью как костной ткани, так и других систем организма. [22]

Различают следующие формы острого гематогенного остеомиелита
(По Т.П.Краснобаеву):

- местную (легкую)
- септико-пиемическую
- токсическую

При местной форме наблюдается более легкое начало и течение болезни, при этом местные симптомы преобладают над общими. Заболевание начинается с повышения температуры, которая как правило не высокая, местные признаки воспаления развиваются медленно, достигая максимума ко 2 недели от начала процесса. Если вовремя не вскрыть поднадкостничный абсцесс, происходит прорыв гноя в мягкие ткани с формированием межмышечной флегмоны. Вместе с этим отмечается улучшение состояние пациента, снижение температуры тела, и процесс переходит в хроническую форму.

При септико-пиемической форме ОГО, уже с первых часов от начала заболевания преобладают общие симптомы, такие как симптомы интоксикации, гипертермии, дегидратации, головная боль, потеря аппетита, нарушения показателей свертывающей системы крови в сторону гиперкоагуляции. На данном фоне проявляются и местные симптомы ОГО, такие как локализованные боли в пораженной конечности, вынужденное положение конечности, отсутствие активных и ограничение пассивных движений в конечности, нарастающий отек. Эти симптомы нарастают в течении 5-10 дней. На этой стадии существует опасность генерализации процесса за счет гематогенного метастазирования.

Токсическая (адинамическая) форма характеризуется молниеносным течением, при котором общие септические явления превалируют над местными, ведущие к гибели больного.

У детей течение острого гематогенного остеомиелита имеет свои особенности:

- 1) Острое начало с постепенным нарастающим ухудшением состояния в первые 3 дня болезни, и далее связаны с развитием сепсиса и септикопиемии;
- 2) Быстрое вовлечение в процесс смежных суставов;
- 3) Недостаточная информативность рутинных методов исследования для ранней диагностики (до 3 суток);
- 4) Высокий процент перехода в хроническую форму при поздней диагностике и неадекватном оперативном вмешательстве [11].

Диагностика ОГО осуществляется по классическому алгоритму диагностики, согласно которому в первую очередь проводят сбор анамнеза, объективное обследование больного, затем лабораторные и инструментальные методы диагностики [5].

Важная роль в диагностике отводится бактериоскопическому и бактериологическому методам исследования с определением количества микроорганизмов и чувствительности к антибиотикам. Так как, диагностические ошибки на этом этапе могут привести к недостаточной эффективности комплексного лечения, хронизации процесса или развитию генерализованных форм. [6,18]

Лечение ОГО базируется в трех направлениях:

1. Местное лечение, то есть хирургическая санация всех очагов воспаления;
2. Антибактериальная терапия с учетом вида патогенного микроорганизма;
3. Воздействие на макроорганизм, то есть коррекция нарушенного гомеостаза;

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Абаев, Ю. К. Остеомиелит у недоношенных детей / Ю. К. Абаев, В. А.Кепеть, Н. И. Телятицкий // Детская хирургия. – 2008. – № 2. – С. 39-43;
2. Анализ лечения больных остеомиелитом / С. Л. Дручкова, О. П.Максимова, Е. И. Яцеева [и др.] // Остеомиелит у детей : тез. докл. Рос. симп. По детской хирургии с междунар. участием. – Ижевск, 2006 – Ч. 1. – С. 88-89.
3. Бушмелев, В. А. Острый гематогенный остеомиелит у детей : учеб. пособие. – Ижевск, 2004. – 100 с.
4. Бушмелев, В. А. Организация помощи больным острым гематогенным остеомиелитом в Удмуртской республике / В. А. Бушмелев, Н. С. Стрелков // Остеомиелит у детей : тез. докл. Рос. симп. по детской хирургии с междунар. участием. – Ижевск, 2006 – Ч. 1. – С. 39-41.
5. Грибкова, С. Ф. Клинико-статистический анализ и оценка состояния медицинской помощи детям с гематогенным остеомиелитом : автореф. дис. ...канд. мед. наук: 14.00.33 / Грибкова Светлана Федоровна. – Санкт-Петербург, 2005. – 23 с.
6. Домарев А.О. Диагностика и комплексное лечение метаэпифизарного остеомиелита у детей: Автореф. дисс. ... канд. мед. наук. М., 2008.
7. Исходы лечения острого гематогенного метаэпифизарного остеомиелита у детей раннего возраста / П. Н. Гребнев, А. П. Скворцов, М. Р. Гильмутдинов [и др.] // Практическая медицина. – 2009. – № 8(40)
8. Лечение острого гематогенного эпифизарного остеомиелита у новорожденных / О. Т. Оллабергенов, Н. Э. Эргашев, Р. И. Хамидов [и др.] // Актуальные проблемы хирургии, анестезиологии, реаниматологии : материалы науч.-практ. конф. – Ташкент, 2004. – С. 74.
9. Мусанова, Д. К. Эпифизарный остеомиелит у новорожденных / Д. К. Мусанова, Д. С. Кочкунов // Инновационные технологии в педиатрии и детской хирургии : материалы 9 Рос. конгр., 23-25 окт. – Москва, 2010. – С. 394-395.
10. Комплексное лечение острого гематогенного остеомиелита у детей С.В.Минаев, Р.А. Моторина, В.В. Лескин Хирургия, журнал им.Н.И. Пирогова, 2009 (8) с. 41
11. Опыт лечения острого гематогенного остеомиелита длинных трубчатых костей / Д. Г. Комаров, В. Л. Леонов, В. О. Малюков [и др.] //Остеомиелит у детей : тез. докл. Рос. симп. по детской хирургии с междунар.участием. – Ижевск, 2006 – Ч. 1. – С. 121-123.
12. Осложнения и летальность как основной показатель эффективности лечения детей с острым гематогенным остеомиелитом / Ю. А. Лобанов, Н. А.

- Цап,Е. Н. Нагорный [и др.] // Остеомиелит у детей : тез. докл. Рос. симп. по детской хирургии с междунар. участием. – Ижевск, 2006. – Ч. 1. – С.143-146.
13. Ортопедические последствия у детей, перенесших острый гематогенный остеомиелит / И. Ф. Ахтямов, М. Р. Гильмутдинов, А. П. Скворцов, [и др.] // Казанский медицинский журнал. – 2010. – Т. 91, № 1. – С. 32-35]
14. Острый и хронические остеомиелиты В.С.Деркачев, С.А. Алексеев, Ю.В. Осипов, учебно-методическое пособие Минск БГМУ 2020 с.6-10
15. Русак, П. С. Диагностика и хирургическое лечение острого гематогенного остеомиелита у детей // Хирургия детского возраста. – 2012 –№4(37). – С. 29-36.
16. Ранняя диагностика и методы лечения острого гематогенного остеомиелита у детей / А. Г. Момотов, Г. А. Литвинов, А. А. Момотов [и др.] //Остеомиелит у детей : тез. докл. Рос. симп. по детской хирургии с междунар.участием. – Ижевск, 2006. – Ч. 1. – С. 169 -171.
17. Стрелков, Н. С. Гематогенный остеомиелит у детей / Н. С. Стрелков, М. П. Разин. – Москва : ГЭОТАР-Медиа, 2018. – 160 с.: ил
18. Слесарев В.В. Патогенетическое обоснование профилактики хронизации гематогенного остеомиелита у детей: Автореф. дисс. ... канд. мед. наук. М., 2008.
19. Структура гнойно-воспалительных заболеваний у новорожденных / К. М. Мыкыев, Т. О. Омурбеков, Н. П. Свотина [и др.] // Шестая ежегодная Московская конференция «Гнойно-септические заболевания у детей»: сб.материалов. – Москва, 2010. – С. 125-126.)
20. Agarwal, A. Bone and Joint Infections in Children: Acute Hematogenous Osteomyelitis / A. Agarwal, A. N.Agarwal // Indian J Pediatr. – 2016. – Vol. 83, №8. –P. 817-24.)
21. Arnold, S. R. Changing patterns of acute hematogenous osteomyelitis and septic arthritis: emergence of community associated methicillin-resistant Staphylococcus aureus // J Pediatr Orthop. – 2006. – Vol. 26, № 6. – P.701-702.
22. Acute pediatric septic arthritis: a systematic review of literature and current controversies / Y. S. Tanwar, A. Jaiswal, S. Singh [et al.] // Pol. Orthop. Traumatol. – 2014. – Vol. 79. – P. 23-29.
23. Brischetto, A. A. Retrospective Case-Series of Children With Bone and Joint Infection From Northern Australia / A. Brischetto, G. Leung, C.S. Marshall // Medicine (Baltimore). – 2016. – Vol. 95, №8. – P. 2885.
24. Minaev S.V., Motorina R.A., Leskin V.V. Comprehensive treatment of acute hematogenous osteomyelitis in children. Khirurgiya. Zhurnal im. N.I. Pirogo- va.. 2009; 8: 41–4. (in Russian)].

25. Ratnayake K., Davis A.J., Brown L., Young T.P. Pediatric acute osteomyelitis in the postvaccine, methicillinresistant Staphylococcus aureus era. Am. J. Emerg. Med.2015; 33(10): 1420–4. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ajem.2015.07.011> 4.
26. Pellise F., Aguirre M., Enriquez G., Asensio M., Gonzalez F. Role of echography in septic arthritis of the hip in the newborn. J. Cir. Pediatr. 1992; 5(4): 222–5.
27. Prokopova L.V., Aleksyuk K.P., Nikolaeva N.G., Bugaeva T.L. Metaepiphyseal osteomyelitis in children. Khirurgiya.1986; (8): 122–5. (in Russian)
28. Butolin E. G. et al. ROLE OF BIOMARKERS OF ORGANIC MATRIX OF BONE TISSUE IN CHRONIC HEMATOGENOUS OSTEOMYELITIS IN CHILDREN //European journal of molecular medicine. – 2022. – Т. 2. – №. 5.
29. ИСМАТОВА Д. Д., Ким О. В. МИНЕРАЛЬНЫЙ СОСТАВ И ОРГАНИЧЕСКИЙ МАТРИКС КОСТНОЙ ТКАНИ. – 2023.

VOLEYBOLCHILARNING JISMONIY SIFATLARINI HUJUM SAMARADORLIGIGA TA'SIRI

Abdulxayeva Zulfiya, Vaisova Gulchehra, Yoqubova Oyaxon
O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti Chirchiq,

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada voleybolchilarni hujum samaradorligiga jismoniy qobiliyatlarining tasiri o'rganilib, voleybolchilarning hujum samaradorligini maxsus jismoniy sifatlarini takomillashtiruvchi majmuadan foydalanib optimallashtirilgan.

Kalit so'zlar: voleybolchilar, jismoniy qobiliyat, hujum, muvofiqlashtirish, tezkorlik, muvozanat, samarador zarbalar.

INFLUENCE OF VOLLEYBALL PLAYERS PHYSICAL QUALITIES ON ATTACK EFFICIENCY

ABSTRACT

In this article, the influence of physical abilities of volleyball players on attacking efficiency is studied and the attacking efficiency of volleyball players is optimized with the help of a complex that improves specific physical qualities.

Keywords: volleyball players, physical ability, attack, coordination, speed, balance, effective shots.

Muammoning o'rganilganlik darajasi.

Zamonaviy voleybol - bu yuqori intensiv o'yin bo'lib, unda o'yinchilar muvaffaqiyatga erishish uchun yuqori darajadagi jismoniy rivojlanishga ega bo'lishi kerak. Mutaxassislar tomonidan taqdim etilgan, birinchi navbatda tezlik, muvofiqlashtirish qobiliyatlari va moslashuvchanlik voleybol bo'yicha sport tayyorgarligining milliy standartida jismoniy sifatlarning ahamiyatining birmuncha farqli ko'rsatkichlari keltirilgan (1-jadval). Xususan, tezlik va muvofiqlashtirish qobiliyatlari kabi jismoniy fazilatlarga eng katta ta'sir ko'rsatadi. Moslashuvchanlik voleybolda sport natijalarining muvaffaqiyatiga eng kam ta'sir darajasi bilan belgilanadi. Voleybolchilarning jismoniy tayyorgarligini optimallashtirish muammolariga bag'ishlangan juda ko'p ishlar bajarildi. Bu voleybolga oid ilmiy ishlarning umumiy sonining 33% ni tashkil etadi, bu esa turli malaka va yoshdagi voleybolchilar uchun jismoniy tayyorgarlik muhimligini ko'rsatadi. Ishlarning 10 foizi sportchilarning tezkor mashg'ulotlarini optimallashtirish muammolariga va 5 foizi

muvoqlashtirish qobiliyatiga bag'ishlangan. O'tkazilgan tadqiqotlar voleybolchining jismoniy tayyorgarligining nazariyasini rivojlantirishga katta hissa qo'shdi.

Voleybolda xujum zarbasi eng muhim texnik elementlardan biri bo'lib, o'yin natijasini ko'p jihatdan belgilab beradi, bu yuqorida qayt etilgan eng muhim tezlik va muvoqlashtirish jismoniy sifatlariga bog'liq. Jismoniy fazilatlarini va ularning hujum zarbasi samaradorligiga ta'sirini o'rganish ishiga bag'ishlangan.

Tadqiqotning maqsadi: voleybolchilarning hujum samaradorligiga jismoniy qobiliyatlarining ta'sir darajasini o'rganish va maxsus jismoniy qobiliyatlarni oshiruvchi mashqlar majmuini ishlab chiqishga bag'ishlangan.

Tadqiqotning vazifalari:

Voleybolchilarning hujum samaradorligi darajalarini aniqlash;

Maxsus jismoniy qobiliyatlarni oshiruvchi mashqlar majmuini ishlab chiqishga.

Ishlab jismoniy qobiliyatlarni oshiruvchi mashqlar majmua samaradorligini o'rganishga malakali voleybolchilarni jalb qilib 8 oylik pedagogik tajriba davomida aniqlash.

Tadqiqotning ob'ekti sifatida voleybol bo'yicha O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universitetida ta'lim oluvchi hamda SKUF terma jamoasida shug'ullanuvchi voleybolchi talaba qizlar tanlandi.

Tadqiqot uslublari: ilmiy-uslubiy adabiyotlar materilalarini umumlashtirish va tahlil qilish; pedagogik va videokuzatuv, sakrash ish qobiliyatini aniqlash, sportchilarning texnik mahoratlari natijadorligi, pedagogik tajriba va matematik statistik tahlil usullari.

Tadqiqotni tashkil qilish. Tadqiqotga O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universitetining malakali voleybolchi talabalari jalb qilindi. Va 6 oy mobaynida maxsus jismoniy qobiliyatlarni takomillashtiruvchi majmua asosida mashg'ulotlarni tashkil qilindi. Majmuani 1-jadvalga asosan ishlab chiqilgan bo'lib o'yin amaliyotidagi zarur jismoniy sifatlarni rivojlantiruvchi mashqlar qo'llangan.

Sportchining turli jismoniy sifatlari va tana tipining voleybol o'ynash samaradorligiga ta'sir darajasi

Jismoniy sifatlari va tana tuzilishini	Ta'sir darajasi
Tezkorlik qobiliyati	3
Mushak kuchi	2
Vestibulyar barqarorlik	3
Chidamlilik	2
Egiluvchanlik	1
Muvozanat	3
Tana tuzilishi	3

Belgilar: 3 - sezilarli ta'sir; 2 - o'rtacha ta'sir; 1 - ahamiyatsiz ta'sir

	10 martta 6 metrlik masofada chiziqdan chiziqqa yugurish
	Og'ir toplarni bosh ortidan oldinga va ortaga otish 20 martta
	Top ustidan o'nga va chapga sakrash 50 martta
	Mashg'ulot oldi va mashg'ulot ortasida 5 martta qisqa muddatli relaksatsiya

VOLEYBOLCHILARNING HUJUM SAMARADORLIGINING O'ZGARISH DINAMIKASI

Ko'rsatkichlar	Guruh	Tajriba boshi		Tajriba oxiri		t	P
		\bar{X}	σ	\bar{X}	σ		
Bir mashg'ulot davomida 4 zo'nadan berilgan samarador zarbalar	NG	36,79	3,14	39,14	3,19	2,57	<0,05
	TG	36,61	3,29	41,13	3,76	4,43	<0,001
Bir mashg'ulot davomida 3 zo'nadan berilgan samarador zarbalar	NG	43,83	4,18	45,93	4,18	1,74	>0,05
	TG	44,56	4,45	49,09	4,49	3,51	<0,01
Bir mashg'ulot davomida 2 zo'nadan berilgan samarador zarbalar	NG	30,17	3,19	31,81	3,22	1,77	>0,05
	TG	29,53	3,24	33,79	3,43	4,42	<0,001
Bir mashg'ulot davomida orqa zo'nadan berilgan samarador zarbalar	NG	35,43	3,03	33,67	2,73	2,11	<0,05
	TG	36,03	3,23	32,29	2,62	4,41	<0,001

Jadvalgan ko'rinib turibdiki tajriba guruhidagi voleybolchilarning hujum samaradorligi keskin o'zgardi.

XULOSA

Voleybol o'yinning muvaffaqiyati uchun voleybolchining jismoniy sifatlarining ahamiyati haqidagi adabiyotlarda ham mavjud ma'lumotlarni to'ldirdi.

Voleybolchilar uchun reaksiya tezligi, boshlanish tezligi, muvofiqlashtirish qobiliyati, mushaklarni his qilish, sakrash qobiliyati kabi fazilatlarining ahamiyati aniqlandi. Yuqori malakali voleybolchilar sifatlarining rivojlanish darajasi bo'yicha sezilarli yuqori natijalarga ega ekanligini aniqlandi: sakrash qobiliyati, boshlang'ich reaksiya vaqti, harakat vaqti, yugurish tezligi va chaqqonlik turli malakali voleybolchilarning yetakchi jismoniy fazilatlarini ekanligi ma'lum bo'ldi. Ishlab chiqilgan maxsus majmua toliq samaradorligi isbotlanib, voleybolchilar mashg'ulotlariga tadbiiq qilindi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Акбаров А., Умматов А., Екубова О. Сравнительный анализ эффективности нападающих действий команд волейболисток высшей лиги в играх 1-и 2-туров XXVIII чемпионата Республики Узбекистан // Спортивні ігри. – 2022. – №. 2 (24). – С. 4-11.
2. Ашуркова С. Ф. Дифференцированный анализ результатов исследования профессиональной компетентности тренера на соответствие его правового

- статуса, установленного нормативными правовыми актами //АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СПОРТИВНЫХ ОТНОШЕНИЙ. – 2021. – С. 174-178.
3. Yoqubova O. M. VOLEYBOLCHI QIZLARINING HIMOYA HARAKAT TEZKORLIGINI SIGNAL O ‘YINLI MASHQLAR YORDAMIDA OSHIRISH SAMARADORLIGI //GOLDEN BRAIN. – 2023. – Т. 1. – №. 35. – С. 106-112.
4. Yusupova M. ARAVACHADA O‘YNALADIGAN BASKETBOL TARIXI VA UMUMIY QOIDALAR //Talqin va tadqiqotlar. – 2023. – Т. 1. – №. 21.
5. Ibragimov F. Z., Sultanbayeva N. F. VOLEYBOLCHILARNING TEXNIK TAKTIK HARAKATLARINING MUSOBOQA FAOLIYATI SAMARADORLILIGIGA TA‘SIRINI O‘RGANISH //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 18. – С. 297-301.
6. Абдулхаева З. А. ВОЛЕЙБОЛЧИЛАРДА ҲАРАКАТ ТЕЗКОРЛИГИНИ ПУЛЬСОМЕТРИК ҚИЙМАТИНИ АНИҚЛАШ //GOLDEN BRAIN. – 2023. – Т. 1. – №. 35. – С. 69-74.
7. Ашуркова С. Ф., Умматов А. А. МЕТОДИКА ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ СИЛОВОЙ И ПЛАНИРУЮЩИХ ПОДАЧ В ПРОЦЕССЕ СОРЕВНОВАТЕЛЬНЫХ ИГР В ВОЛЕЙБОЛЕ //Fan-Sportga. – 2023. – №. 2. – С. 6-9.
8. Umbetova M. A., Kubeysinova U. T. Yosh basketbolchilarda kuch sifatini o ‘yin mashqlari yordamida rivojlantirish //International conference dedicated to the role and importance of innovative education in the 21st century. – 2022. – Т. 1. – №. 10. – С. 111-116.
9. Pulatov F. A., Umbetova M. A. SPORT MALAKALARIGA O ‘RGATISHDA QADDI-QOMATNI SHAKLLANTIRISHDA DIDAKTIK PRINSIPLARNI DIDAKTIK TARTIBDA QO ‘LLASH MUHIMLIGI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 75-78.
10. Ganiyeva F. V. YOSH BASKETBOLCHILARNING JISMONIY TAYYORGARLIK DARAJASINI OSHIRISH IMKONIYATINI ORGANISH //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 18. – С. 15-18.
11. Ganiyeva F. V. YOSH BASKETBOLCHILARDA RAQIBNI YENGIB O ‘TISHDA CHALG ‘ITUVCHI FINTLARNI QO ‘LLAB RAQIBNI YENGIB O ‘TISH TEZLIGINI O ‘RGANISH //GOLDEN BRAIN. – 2023. – Т. 1. – №. 33. – С. 24-29.
12. Zokhirjonovich I. F. et al. YOSH VOLEYBOLCHILARNI DASTLABKI TEXNIK USULLARGA O ‘RGATISHDA MAXSUS BOSHLANGICH MASHQLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI //Gospodarka i Innowacje. – 2023. – Т. 35. – С. 724-728.

ПРОБЛЕМЫ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ НА ОСНОВЕ ИСЛАМСКИХ ФИНАНСОВ

Юлдашев Аббосбек Муминжанович
студент магистратуры Ташкентского государственного
юридического университета

АННОТАЦИЯ

В данной статье раскрыта тема развития деятельности исламских финансовых институтов в Республике Узбекистан и проблемы гражданско-правового регулирования финансовых институтов на основе Исламских финансов. Объектом исследования являются исламские финансовые институты. Предметом исследования выступают характерные особенности и тенденции развития исламских финансовых институтов в современных условиях. Актуальность темы исследования обусловлена тем, что современная финансовая система, порождая кризисы мирового масштаба, требует необходимости диверсификации национальных финансовых рынков на основе внедрения все новых принципов и инструментов. В этой связи действенной альтернативой сегодня выступают исламские финансовые институты, которые доказали не только свою жизнеспособность, но и оказались наименее подвержены кризисным явлениям. Целью исламской экономической модели является поиск альтернативного подхода к решению проблем финансовой сферы в современных условиях в Республике Узбекистан.

PROBLEMS OF CIVIL LAW REGULATION OF FINANCIAL SERVICES BASED ON ISLAMIC FINANCE

ABSTRACT

This article reveals the topic of the development of the activities of Islamic financial institutions in the Republic of Uzbekistan and the problems of civil law regulation of financial institutions based on Islamic finance. The object of the study is Islamic financial institutions. The subject of the study is the characteristic features and trends in the development of Islamic financial institutions in modern conditions. The relevance of the research topic is due to the fact that the modern financial system, generating global crises, requires the need to diversify national financial markets based on the introduction of new principles and tools. In this regard, an effective alternative today is Islamic financial institutions, which have proven not only their viability, but also proved to be the least susceptible to crisis phenomena. The purpose of the Islamic economic model is to find an alternative approach to solving the problems of the financial sector in modern conditions in the Republic of Uzbekistan.

Институты исламской экономики появились на Ближнем Востоке около полувека назад, доля которых сегодня в финансовых системах стран Персидского залива составляет от 20 до 50%. Несмотря на то, что значение исламских финансов в мировых финансовых активах не превышает и 2 %, все же данные институты прочно закрепились на финансовых рынках ряда немусульманских стран.

Первый исламский банк на Западе, “Islamic Banking System”, появился в 1978 году в Люксембурге. В настоящее время в Великобритании работает более 20-ти банков, предоставляющих исламские банковские услуги, из них 5 исламских банков и 16 исламских «окон» в рамках традиционных¹.

В США работают свыше 20-ти исламских финансовых институтов. Наряду с этим существуют учебные заведения, позволяющие пройти курсы и семинары по исламским финансам². Например, Гарвардский университет проводит ежегодные форумы по исламскому финансированию. Американский финансовый дом ЛАРИБА, созданный в 1987 году, стал самым активным исламским финансовым институтом США и на данный момент функционирует в 35 штатах.

Такие крупнейшие мировые банки, как HSBC, Deutsche Bank, Calyon, Citibank, Standard Chartered, BNP Paribas, ING Bank, Goldman Sachs, The 3 Nomura Securities, JP Morgan Chase и другие открывают исламские подразделения в своих структурах.

Для Республики Узбекистан, как многоконфессиональной страны, данная проблематика представляется весьма актуальной. В Республике Узбекистан, по разным оценкам, проживает от 20 до 25 миллионов мусульман, что открывает широкие перспективы для развития деятельности исламских финансовых институтов в стране.

Целью является проведение анализа развития исламских финансовых институтов в современных условиях, а также разработка рекомендаций и предложений по внедрению исламских институтов в финансовую систему Республики Узбекистан. Достижение указанной цели осуществляется путем решения следующих задач исследования:

- 1) охарактеризовать институциональные особенности исламской экономики;
- 2) провести анализ динамики развития исламских финансовых институтов, а также оценить перспективы их развития в современных условиях;

¹ Мухаммад Таки Усмани. Введение в исламские финансы. М. Исламская книга. 2013.

² А.Ю. Журавлев Принципы функционирования исламских банков. Исламские финансы в современном мире. М. Умма. 2004.

3) проанализировать опыт исламских финансовых институтов в различных странах мира на примере стран Ближнего Востока (ОАЭ, Оман, Иордания), Юго-Восточной Азии (Малайзия), СНГ (Азербайджан, Казахстан, Киргизия);

4) раскрыть проблемы развития исламских финансовых институтов в современных условиях;

5) разработать возможные пути развития исламских финансовых институтов в Республики Узбекистан.

Запрет с точки зрения исламского права на большинство общепринятых во всем мире финансовых операций и институтов привел к появлению и распространению новых видов финансовых институтов и продуктов, получивших определение «исламские» ввиду того, что основополагающими в них является нормы ислама.

Исламские финансовые институты обязаны придерживаться норм шариата и, соответственно, в своей деятельности отказались от взимания ссудного процента, заключения сделок, в которых много неопределенности в отношении предмета договора, ведения операций с производными финансовыми инструментами (опционами, форвардами, фьючерсами и другими ценными бумагами), применения традиционного страхования и выпуска традиционных облигаций.

Различаются две группы исламских финансовых контрактов. В основе первой - лежит принцип разделения прибылей и убытков. По нашему мнению, именно такие контракты должны получить наибольшее распространение. Несомненно, есть определенные сложности с реализацией этих механизмов, особенно в немусульманских странах, которые иногда вынуждены работать в рамках законодательства, не учитывающего специфику таких методов финансирования. С целью наибольшего соответствия нормам исламского права, устранения внешнего сходства исламских и традиционных услуг, наиболее справедливого распределения финансовых результатов и развития исламской финансовой системы в целом, исламским институтам необходимо постепенно увеличивать объемы финансирования по принципу разделения прибылей и убытков. В деятельности исламских финансовых институтов как в мусульманских, так и немусульманских странах, широкое распространение получила вторая группа контрактов, основанная на долгом финансировании, главным образом, контракт мурабаха¹, фактический результат которого существенно не отличается от ростовщических операций. При этом

¹ Шариатский стандарт № 8. Мурабаха. Пер. с англ. [Ред. Совет: Р.Р. Вахитов и др.]. Организация бухгалтерского учета и аудита исламских финансовых учреждений (ААОИФИ). М. Исламская книга. 2010. 18

рекомендуется уменьшить долю мурабахи в общем портфеле операций исламских финансовых институтов и рассматривать данный метод финансирования как переходный этап на пути к исламизации экономики.

Основную роль в регулировании исламских финансовых институтов на международном уровне играют: Организация по бухгалтерскому учету и аудиту для исламских финансовых институтов¹, Всеобщий совет по исламским банкам и финансовым институтам и Международный исламский финансовый рынок. Государство играет важнейшую роль в развитии исламских финансовых институтов, издавая специальные законы и разрабатывая надлежащее законодательство для их успешного функционирования в стране.

За соблюдением правил шариата в финансовом учреждении следит шариатский совет². Появление новых исламских финансовых продуктов и разрешение спорных случаев возможно только при согласовании с шариатскими экспертами.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Шариатский стандарт № 8. Мурабаха. Пер. с англ. [Ред. Совет: Р.Р. Вахитов и др.]. Организация бухгалтерского учета и аудита исламских финансовых учреждений (ААОИФИ). М. Исламская книга.
2. Официальный сайт Организации по бухгалтерскому учету и аудиту для исламских финансовых институтов. URL: <http://www.aaofifi.com>
3. Р.И. Беккин Особенности шариатского надзора в исламских финансовых институтах: Современный опыт мусульманских и немусульманских стран/ Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер. 5. Выпуск 3. 2014.
4. Габассов Р.Р., Вахитов Г.З. Великобритания как пример внедрения системы исламского банкинга/Банковское дело.
5. Судин Харон, Ван Нурсофиза Ван Азми. Исламская финансовая и банковская система: Философия, принципы и практика. Казань. Линова-Медиа. 2012.
6. Мухаммад Таки Усмани. Введение в исламские финансы. М. Исламская книга. 2013.
7. А.Ю. Журавлев Принципы функционирования исламских банков. Исламские финансы в современном мире. М. Умма. 2004.

¹ Официальный сайт Организации по бухгалтерскому учету и аудиту для исламских финансовых институтов. URL: <http://www.aaofifi.com>

² Р.И. Беккин Особенности шариатского надзора в исламских финансовых институтах: Современный опыт мусульманских и немусульманских стран/ Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер. 5. Выпуск 3. 2014. С.155

PAHLAVON BEY VA TUR ALI BEY – OQ QO‘YUNLI SULOLASI BEKLARI

Jumayev G‘ayratjon Ismatullo o‘g‘li

Tayanch doktorant

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

E-mail: gayratjonjumayev44@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6742-587X>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada turkmanlarning boyondur qabilasidan kelib chiqqan Oq qo‘yunlilarning dastlabiki hukmdorlari haqida manbalarda keltirilgan ma‘lumotlarni tahlil etdik. Maqolada shuningdek, Pahlavonbey va Turalibeylarning faoliyati haqida ma‘lumotlar bayon etildi.

Kalit so‘zlar: Turkmanlar, Boyondur, Uzun Hasan, Pahlavon Bey Boyondur, Tur Alibey, Amid turklari, Oq qo‘yunlilar, Qabila.

PAHLAVON BEY AND TUR ALI BEY – BEYS (RULERS) OF THE AK KOYUNLU DYNASTY

Jumayev Gayratjon Ismatullo o‘g‘li

Ph.D. student

Tashkent State University of Oriental Studies

E-mail: gayratjonjumayev44@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6742-587X>

ABSTRACT

In this article, we analyzed the information provided in the sources about the first rulers of the Ak Koyunlu, who originated from the Bayondur tribe of Turkmen. Information on Pahlavonbey and Turalibey’s activities was also included in the piece.

Keywords: Turkmens, Boyondur, Uzun Hasan, Pahlavon Bey Boyondur, Tur Alibey, Amid Turks, Ak Koyunlu. Tribe.

ПЕХЛЕВАН БЕЙ И ТУР АЛИ БЕЙ – БЕИ (ПРАВИТЕЛИ) ДИНАСТИИ АК КОЮНЛУ

Жумаев Ғайратжон Исматулло ўғли

Базовый докторант

Ташкентский государственный университет востоковедения

E-mail: gayratjonjumayev44@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6742-587X>

АННОТАЦИЯ

В данной статье мы проанализировали представленную в источниках информацию о первых правителях Ак Коюнлу, происходящих из туркменского племени Байондур. В статье также предоставлена информация о деятельности Пахлавонбея и Туралибея.

Ключевые слова. Туркмены, Байондур, Узун Хасан, Пахлавон-бек Байондур, Тур Алибей, Амидского тюрки, Ак Коюнлу. Племя.

Oq qo‘yunli turkmanlar (اق قويونلو) – turk-o‘g‘uz qabilalarining Boyondur (ایل (بايندر) urug‘i birlashmasidan kelib chiqqan sulola va ular tashkil qilgan davlat nomidir. Dastlab XI-XII asrlarda Saljuqiylar imperiyasi qo‘l ostida hozirgi Eron, Mesopotamiya, Turkiya hududlariga kirib keldilar. Saljuqiylar va boshqa turkman guruhlarini singari Oqqoyunlilar ham islomning sunniy mazhabida edilar. Xulokuiylar davlati (Elxoniyalar) davrida turkman qabilalari ittifoqi tuzilishi boshlangan edi. Manbalarda Xuloku davlatining elxoni “Ilikxoni” Mahmud G‘ozonxon davrida Alovuddin Tur Ali Bey amirlik darajasiga erishgani, hamda “Amid [Diyorbakir] turklari”ning rahnamosi sifatida tilga olinadi. XIV asr birinchi yarmida Oq qo‘yunlilarning Sharqiy Onado‘li hududlariga ko‘chishlari kuchaydi.

Oq qo‘yunli qabila ittifoqining hukmdorlari Boyondur urug‘idan yetishib chiqqan beklar edi. Ushbu turkman qabilalar ittifoqining hukmdori dastlabki davrlarda ko‘pchilik turkiy qabilalardek: “Bek yoki Bey “بيک” unvoni bilan atalgan. Manbalarda Oq qo‘yunlilarning rahnamolari nomlari oldidan “amir”, “bek, bey” unvonlari keltiriladi. Uzun Hasan davridan sulola hukmdorlari sultonlarga aylandilar. Tarixda qabila ittifoqidan beklikka, beklidan davlatga, davlatdan saltanatga aylana olgan Oq qo‘yunlilar sulolasining dastlabki hukmdorlari Pahlavonbey Boyondur hamda uning o‘g‘li Tur Alibeylar edi.

Pahlavon Bey ibn Idris Bey Boyondur (پهلوان) (XIV asr o‘rtalari) – boyondur qabilasi rahnamosi, dastlab uning davrida Boyondur eli (ایل بايندر) Diyorbakir (دياربکر)

viloyatiga joylashadilar. “Kitobi-Diyarbakriyya” asarida uning Alinja qal’asini egallab, Chormo’g’un no’yonni yengib, 1340 yili Diyorbakirda vafot etgani qayd etilgan. O’limidan so’ng uning o’rniga o’g’li Tur Ali bek o’tirdi va 1362-yilgacha hokimiyatda qoldi.

Alovuddin Tur Ali Bey ibn Pahlavon Bey Boyondur (طور علی بن پهلوان) (1348-1362) –, Oq qo’yunli qabilalari ittifoqi boshlig’i, Tur Ali Bey Boyondur haqida manbalarda juda kam ma’lumotlar mavjud. U va uning o’g’li Faxriddin Qutlug’bey haqidagi ilk ma’lumotlarni Trabzon-Rum tarixchilaridan biri Panaretos keltirib o’tgan.

Pahlavon Boyondur o’g’li Alovuddin Tur Ali Bey Bayburtda tug’ilgan. Oq qo’yunli ulusida ilk tangalarni zarb ettirgan hukmdor sanaladi. Tur Ali Bey davrida uning boshchiligidagi Oq qo’yunlilar shimolga qarab yuradilar Bayburt va Arzinjon atrofida joylashadilar. Boyburt yaqinidagi Sinur qishlog’ida qurilgan Oq qo’yunli me’moriy yodgorliklari, jumladan, Tur Alibek va Faxriddin Qutlug’bek maqbaralarining mavjudligi bu ko’chishning dalilidir.

Tur Ali Bey yoshligida amir Cho’pon va uning o’g’li Temirtoshning harbiy yurishlarida qatnashgan. 1328-yilda Temirtoshning vafotidan keyin, u qo’shni qabilalar ustidan hokimiyatni mustahkamlashga e’tibor qaratgan. 1335-yilda Elxoniylar davlati xoni Abu Said vafotidan keyin, Tur Ali Cho’poniylar va Jaloiriylar o’rtasidagi kurashga faol aralashdi. U sekin-asta urug’-qabilalarni o’ziga bo’ysundirib, 1340-yilda Oq qo’yunli qabila konfederatsiyasini tuzdi va “Bey” unvonini qabul qildi. Uzoq vaqt davomida Tur Ali Bey boshchiligidagi Oq qo’yunlilarning doimiy qarorgohi yo’q edi, ular bir hududdan boshqa hududga ko’chib, bosqinchilik yurushlari qilishgan. Bunday yurushlar davomida Tur Ali Bey Eretna beyligi bilan ittifoq tuzdi. 1341-yilda Diyorbakirga egalik qilgan Sutaylar sulolasiga qarshi urush boshlaydi. Unga qarshi kurashish uchun Tur Ali Bey Mardin amiri Solih Shamsuddin (Artukiylar sulolasidan) bilan ittifoq tuzadi. Urush 1340-yillar oxirigacha davom etdi. 1348-yildan boshlab Tur Ali Bey Trabizond imperiyasiga qarshi yurishlar uyushtirdi, bu esa katta o’lja olib keldi. 1350-yilda Sutay ustidan g’alaba qozonib, Diyorbakir va Mosulgacha bo’lgan hududni vayron qildi. 1352-yilda Tur Alibey Trabizond imperatori Aleksey III ni (1349-1390) singlisi Mariyani o’g’li Qutlug’ga turmushga berishga majbur qiladi. Shundan so’ng, u Trabizond yerlarini talon-taroj qilishni to’xtatdi. XIII asrning 50-yillarida Tur Alibey Cho’poniylar qaramligidan xalos bo’ldi va shu bilan birga Jaloiriylar saltanatiga bo’ysunmadi.

Tur Alibek haqida ma’lumot beruvchi manbalardan yana biri Abubakr Tehroniy qalamiga mansub “Kitobi-Diyarbakriya”dir.

“Kitobi-Diyarbakriya”da yozilishicha, Pahlavonbek Boyondurdan keyin hokimiyatni qo’lga olgan Tur Alibey o’z qo’l ostidagi 30 ming oila bilan Rum (Anatoliya) chegarasidan Damashq, Misr, Jaziralar va Iroqgacha bo’lgan hududlarda

yillar davomida hukmronlik qilgan. U Elxoniy hukmdori G‘ozonxon tomonidan Suriyaga uyushtirilgan safarda qatnashgan va bu safardagi muvaffaqiyati tufayli yuksak martabalarga sazovor bo‘lgan va obro‘-e‘tibor qozongan. Tur Alibekning bu safarlardagi muvaffaqiyati natijasida, uning qo‘l ostidagi Oq qo‘yunli xalqi ko‘p joylarda, xususan, Misr va Damashqda “Tur Alilar” nomi bilan atala boshlagan. “Kitobi-Diyarbakriya”da Tur Ali Bey qo‘l ostidagi Oq qo‘yunlining “Tur Alilar” deb tilga olinishi haqidagi ma‘lumotlar haqiqat deb tushunilsadi, ammo boshqa ma‘lumotlarda buning to‘g‘riligi tasdiqlanmagan. Boyondurlar mamluq manbalarida “Tur Alilar” nomi bilan tilga olingani ham hammaga ma‘lum faktlardandir.

Panaretosning ma‘lumotiga ko‘ra, Tur Alibey rahbarligidagi Oq qo‘yunlilarning ilk harbiy safari 1340-yilda Trabzon-Rum imperiyasiga qarshi yurushi edi. Panaretos Oq qo‘yunlilarni “Amid turklari” degan ma‘noni bergan “Amitiotai” so‘zi bilan tilga oladi. Shuningdek, Panaretos bu safar Trabzon-Rum imperiyasining hujumlariga javoban uyushtirilgani ma‘lum qiladi. 1341-yil 4-iyulda Tur Alibey boshchiligidagi turkmanlar yana Trabzonga hujum qiladilar. Tur Alibeyning uchinchi yurushi esa 1343-yilda sodir bo‘ladi. 1348-yil 29-iyunda Arzinjon hokimi Axi Ayna Bey va Bayburt hokimi Muhammad Rikobdor bilan ittifoq tuzib, yana Trabzonga yurish qiladi. Ushbu yurush haqidagi ma‘lumotlar yunon manbalarida o‘z aksini topgan.

Yana 1348-yilda Duharlu qabilasidan Yusufbeyning Trabzonliklar bilan bo‘lgan jangda shahid bo‘lishi Tur Alibey va uning o‘g‘li Qutlug‘ Beyning Trabzonga hujumi bilan yakunlanadi. Turklarning hujumlariga qarshi kurasha olmasligini anglagan imperator Aleksey III Tur Alibeyning o‘g‘li Faxriddin Qutlug‘beyga singlisi Mariyani 1352-yilda turmushga berib, uning do‘stligi va ittifoqini qo‘lga kiritadi. Biroq “Kitobi-Diyarbakriya”ga ko‘ra, malika Mariya Yusuf Beyning qasosini olish maqsadida o‘lja sifatida qo‘lga olingan. Bu voqea bilan Oq qo‘yunli – Trabzon munosabatlarida yangi bosqich boshlandi. Tur Alibey Bo‘zdo‘g‘anbey bilan munosabatlari iliq bo‘lgan.

Manbalarda Turali bekning vafoti sanasi haqida hech qanday ma‘lumot yo‘q. Biroq, Tur Alibey Aleksey III Komnenos bilan oilaviy munosabatlari boshlangan 1352-yildan Faxriddin Qutlug‘bekning 1363-yildagi Trabzonga rejalashtirgan safari yillari oralig‘ida vafot etgan deb ishoniladi. Ayrim manbalarda uning 1362-yilda Arzinjonda vafot etgani va o‘rniga vorisi Faxriddin Qutlug‘ Oq qo‘yunlilarning yangi begi bo‘lgani qayd etilgan.

Tur Alibekning hokimiyati sharoitlari, va hukmronligi haqida, u egallagan hududlarning ko‘lami haqida ko‘p ma‘lumotlar bo‘lmasa-da, uning Oq qo‘yunli sulolasi tarixidagi o‘rni beqiyos.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Faruk Sümer, "Akkoyunlular", Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi s. 270.
2. Çetin Varlık, "Akkoyunlular", VIII, İstanbul, 1988, s. 408.
3. J. E. Woods, 300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular, Aşiret, Konfederasyon, İmparatorluk, çev. Sibel Özbudun, Milliyet yay., İstanbul, 1993., s.79.
4. Tihârî, Diyârbekriyye, s. 40–43, çev. s. 39–40
5. İ. H. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 189
6. I.Aka, İran’da Türkmen Hâkimiyeti, s. 26.
7. O‘zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.
8. Jumayev G.I. Oq qo‘yunli etnonimining etimologiyasi. Scholar scientific journal. Volume 1, Issue 34. December. 2023. P. 85-90.
9. Jumayev G.I. Boyondurlar: tarixi va etimologiyasi. Educational Research in Universal Sciences. Volume 2, Issue 17. December. 2023. p.215-219.

БУХОРО-ХИВА НЕФТГАЗЛИ ВИЛОЯТИДАГИ МАЙДОНЛАРНИ ГИДРОГЕОЛОГИК ТАСНИФИ

Панжиев Ҳикмат Аҳадиллаевич

Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти

E-mail: hikmat.panjiyev02@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Мақолада Бухоро-Хива нефт газли вилоятида жойлашган нефт ва газ конларини гидрогеологик тузилиши ва минерал таркиб келтирилган.

Калит сўзлар: Бухоро-Хива, нефт-газ, палеозой, мезозой, кайнозой.

ABSTRACT

The article presents the hydrogeological structure and mineral composition of oil and gas fields located in the Bukhara-Khiva oil and gas region.

Keywords: Bukhara-Khiva, oil and gas, Paleozoic, Mesozoic, Cenozoic.

Бухоро-Хива нефтгазли областининг мезокайнозой чўкинди қопламасининг қирқимида бешта регионал сув-босим комплекси ажратилади: юра, неоком-апт, альб-сенон, турон усти ва неоген-антропоген сув-босим комплексларга бўлинган ва кимеридж-титоннинг туз-ангидрит жинслари, неоком остки қисмида ётувчи глина пачкаси, қуйи-ўрта альб глинали қавати, қуйи турон глина пачкаси ва эоцен-олигоцен глина қавати жинсларидан ташкил топган.

Ажратилган сув-босим комплекслар таркибига қуйи юра XIX, XVIII ва XVII горизонтлар терриген формацияси кумтош ва алевролитлари сув сақловчи ҳисобланади. Ўрта ва юқори юра карбонат формацияси ўтказувчан ҳисобланади. Альб-сенон XI, X, IX горизонтлар, неоком-апт XIV, XIII, XII горизонтлари, турон усти VIII горизонт ва палеоген бухоро оҳақтошлари, неоген-антропоген кумтош ва алевролитлари сув ўтказувчан жинслар ҳисобланади.

Амударё артезан ҳавзаси таъминлаш области бўлиб, Ҳисор ва Зарафшон тизмаларида жойлашган. Кўп сонли тадқиқотчилар фикрича регионал разгрузка области Учқир-Питняк кўтарилмаси районида жойлашган.

Ўрганилаётган район гидрогеологик нуқтаи назаридан Амударё гидрогеологик ҳавзасининг шарқий ёнбағири ҳисобланган Бухоро-Хива артезан ҳавзасининг шимолий-ғарбий қисмида жойлашган.

Юра сувли комплекси

Ўрта юра терриген қаватида қумтош ва алевролитлар сув ўтказувчан жинслар ҳисобланади.

Терриген юра сувлари хлор кальций росла ҳисобланиб, хлорид гуруҳи, S_1 , S_2 , S_2 синифига натрий кичик гуруҳи сувларига мансуб. Қатлам сувининг солиштира оғирлиги 1,020 дан 1,141 г/см кубгача ўзгаради.

Дояхотин № 3 кудуғидаги сув таркиби (мг-экв/л)

1. жадвал

Na+K	194,3-2082,7	Cl	104930-107080
Ca	800-900	SO ₄	8-584
Mg	200-230	HCO ₃	73-?

Микрокомпонентлардан (мг/л): бром-532,8; йод-14,3; аммонит-200; углекислота-мавжуд эмас; бром окиси-мавжуд эмас аниқланган. сувнинг умумий минераланганлиги 168,59-177,494

Қулбешкак майдонида терриген юра сувлари №№1,2,5,6,7,9,11, кудуқларни тадқиқот қилиш асосида ўрганилган, бошқа кудуқларда битта оралик бўйича ўрганилган (мг-экв/л).

2. жадвал

Na+K	1435-2232,5	Cl	31,2-3544
Ca	200-1000	SO ₄	0,3-137,8
Mg	20-460	HCO ₃	0,006-134

Микрокомпонентлардан (мг/л): бром-4,4-552,8; йод-3,2-19; аммонит-200; углекислота-мавжуд эмас; бром окиси-43,58-202. сувнинг умумий минераланганлиги 25,700дан 166,458 г/л гача ўзгаради.

№1 Саватли майдонида терриген юра сувлари кўрсаткичлари қуйидагича (мг-экв/л).

3. жадвал

Na+K	1547,02-1510,3	Cl	2045,8-2412,5
Ca	320-725,0	SO ₄	42,86-30,6
Mg	224-210	HCO ₃	2,36-2,2

Микрокомпонентлардан (мг/л): бром-410-459,8; йод-29,7-24,2; аммонит-200; углекислота-мавжуд эмас; бром окиси-70,92-36,5. сувнинг умумий минераланганлиги 119,46 дан 139,0 г/л гача ўзгаради.

Юра карбонат ётқизикларидаги сувлар.

Карбонат формацияси сувлари Дояхотин конида №1,2,4,5,6 кудуқларда ва Қулбешкак конида ўрганилган.

XVI, XV-3, XV-2, XV-1 горизонтлардан олинган намуналар бўйича қуйидагича тавсифланади: Пальмер бўйича қаттик, Сулин бўйича хлоркальцие тур, хлорид гуруҳига мансуб. Уларнинг зичлиги 1,006-1,270 г/см. Куб.гача ўзгаради.

Умумий минералланганлиги 20,137 дан 87,977 г/л гача ўзгаради. қатлам босими 1852-1994 (Дояхотин) ва 1820-1864 (Қулбешкак) ва 2067-2060 (Саватли) мертр ораликларда 191 дан 225 ата.

Чоржоу поғанаси. Матонат майдони гидрогеологик жиҳатдан мураккаб тузилган Амударё артезиан ҳавзасининг жанубий-шарқий қисмида жойлашган.

Бухоро–Хива нефтгазлий области тўрта сув – босимли комплексга бўлинади:

Юра, неоком – апт, альб – сеноман, турон усти.

Улар бир – бирдан регионал изчил сув – босимлари билан ажралиб туради: юқори юра – неоком, қуйи-ўрта альб, қуйи турон ва ёпиб турувчи палеоген сув-босимлари.

Ўрганиладиган ҳудудда палеозой сувлари ўрганилмаган.

Чуқур қуйилган сув ҳавзаларига гидрогеологик тадқиқотлар ўтказилмаганлигини ҳисобга олиб ва ўрганиладиган Матонат майдонинг газлилиги юра терреген ва карбонат ётқизиклари билан боғлиқлигини ҳисобга олиб, асосан юра сувлий комплексини гидрогеологик шароити ёритиб берилган. Бу кумтош, алевролит сувли горизонтларни ўз ичига олиб, юра терреген ётқизиклари (XVIII, XVII горизонтлар) ва юқори юра карбонат қатлари сувли горизонтлари (XVI, XV-ро, XV-р, XV-ру горизонтлар)

Матонат майдонида №1 параметрик кудуқда 11та объект синалган бўлиб, биттаси палеозой, олтитаси терреген, иккита риф, ва иккита юра ётқизиклари риф усти ораликлари.

Палеозой ётқизикларидан оқим олинмаган. Юра терреген ётқизиклари учта ораликдан қатлам суви олинган.

XV-р горизонтида 2та оралик синалган бўлиб, қатлам суви олинган. XV-ру горизонти иккита синалган ораликдан биттасидан қатлам суви олинган, бошқасидан кам нефт оқими қатлам суви билан олинган

Матонат майдонида олинган намунанинг таҳлили бўйича ўрта юра терреген комплекс сувларининг минерализацияси хлорид – кальций турга мансуб.

r_{Na} ва r_{Cl} коэффициентларининг қиймати бу сувларни юқори метаморфизациядан далолат беради. (0,56-0,75; 2,58-15,97 муносиб). Сувнинг

сульфатланиши паст rSO_4 бир хил ион-туз таркиблий. Бу сувларнинг ион-туз таркиби натрий ва калий ионларидан иборат (10,8-52,4г/л), калий миқдори (46,4-30,1г/л) магнийга (0,4-4,3г/л) нисбатан сезиларли даражада юқори. Сульфат ва гидрокарбонатлар миқдори 0,01-3,14г/л ва 0,03-0,6г/л, хлор 55-620г/л.

Йод, бром, окись бора ва сероводород микрокомпонентлар аниқланмаган, аммоний 0,004-0,012 г/л, ташкил қилади, ис газ 0,009-0,65г/л, азот окиси 0,001-0,005 г/л, темер 0,002-0,005 г/л, кремнезем окиси 0,004-0,014г/л, нефтли кислоталар аниқланмаган.

Матонат майдонида тереген юра сувларининг газга тўйинганлиги ўрганилмаган. Дивалкак конида XVIII горизонт газлий ва XV-ру горизонти нефтгазлий.

(В.А.Кудрякова, Т.Н.Авазова ва б,1985й) маълумотлари бўйича «Сувнинг газга тўйинганлиги ошиб бориши» кесим бўйича юқорида 0,6-0,8 дан 1,16-1,39м³/м³ гача ўзгаради.

Юра ётқизиғи сувлари С бит билан бойиган (7,49 мг/л, гача) Ф (0,95мг/л), НК (1,3мг/л), Б (0,1мг/л дан кам) таркиби паст.

Матонат майдонида №1, №2, №3 кудукларда юра ётқизиқларини синаш давомида газ пайдо бўлиши содир бўлган, XV-ру горизонтида №1 кудукдан газ нефт билан кучсиз оқими олинган.

XV-ру горизонти қатлам сувларининг газга тўйинганлиги №2 кудукда 1-1,85м³/м³ ни ташкил қилади. Қуйи-ўрта юра ётқизиқларида куйидагича ошиб боради 0,92м³/м³ 1 кудук .№3 дан 1,28-2,6м³/м³, кудук№2 гача.

№2 кудук юра ётқизиқларидан олинган сув намунаси таркибига фенол 5,08мг/л етади, нафтин кислота 1,5мг/л, бензол 0,57мг/л. №3 кудукдан куйи – ўрта юра ётқизиқларидан олинган сув намунаси бўйича фенол миқдори бир қанча кам (3,9мг/л) ва бензол бир қанча кўп (2,25мг/л).

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати: (REFERENCES)

- 1.А.А. Абидов, Й. Эргашев, М. Қодиров: “Нефт ва газ геологияси русча –ўзбекча изоҳли луғати”. Тошкент – 2000й.
- 2.АК “Ўзгеобурнефтгаз” фонд материаллари.
- 3.Эргашев Й., Абдуллаев С., Қодиров М.Х., Холисматов И.Х.: Нефть ва газ конлари геологияси. “Шарқ” нашриёт-Матбаа акциядорлик компанияси бош тахририяти, Тошкент-2008й.
4. Бухоро-Хива регионидан нефт ва газ кудукларида ўтказилган тадқиқот ишлари натижалари.
5. ХР Ахмедов, ХА Панжиев. [Количественная характеристика нефтегазоносности мезозойских отложений чорджоуской ступен амударьинская впадины](#). Научные горизонты, 2020

РАСПРОСТРАНЕННОСТЬ И ФАКТОРЫ РИСКА ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ БОЛЕЗНЕЙ КОЖИ У РАБОЧИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Клеблеева Г.Д.

заведующая кафедрой кожных и венерических болезней Самаркандского
государственного медицинского университета

АННОТАЦИЯ

Обследование условий труда, обследование домохозяйств, проводимое среди работников на основе вероятностей, пропорциональных систематической выборке общенациональной стратификации, было разработано на основе Европейского обследования условий труда с целью улучшения условий труда и разработки новой политики по повышению качества труда. жизнь среди работников путем оценки рабочей среды.

Ключевые слова. Профессиональные болезни кожи у рабочих специальностей.

PREVALENCE AND RISK FACTORS OF OCCUPATIONAL SKIN DISEASES IN WORKERS

Klebleeva G.D.

head Department of Skin and Venereal Diseases of Samarkand Medical University

ABSTRACT

The Working Conditions Survey, a household survey of workers based on a probability proportional systematic sampling of a national stratification, was developed from the European Working Conditions Survey with the aim of improving working conditions and developing new policies to improve the quality of work. life among workers by assessing the work environment.

Keywords: Occupational skin diseases in blue-collar workers.

ISHLAB CHIQRISH TERISI KASALLIKLARINING TARQAYISHI VA XAVF FATORLARI

Klebleeva G.D.

bosh Samarqand tibbiyot universiteti teri va tanosil kasalliklari kafedrası

ANNOTATSIYA

Mehnat sharoitlari tadqiqoti, milliy tabaqalanishning ehtimoliy mutanosib tizimli tanlanishiga asoslangan ishchilarning uy xo'jaliklari so'rovi, mehnat sharoitlarini yaxshilash va ish sifatini yaxshilash bo'yicha yangi siyosatlarni ishlab chiqish maqsadida Evropa mehnat sharoitlari tadqiqotidan ishlab chiqilgan. ish muhitini baholash orqali ishchilar o'rtasidagi hayot.

Kalit so'zlar: Ko'k yoqali ishchilarda kasbiy teri kasalliklari.

Профессиональные кожные заболевания (ПКЗ) возникают в результате воздействия рабочей среды или контакта кожи с веществами, используемыми на работе, или усугубляются ими [1, 5]. Хотя ПКЗ могут проявляться в различных формах, таких как контактный дерматит, актинический кератоз, новообразования, дерматофитии, акне и гранулемы инородного тела [1, 2] Аллергический или раздражающий контактный дерматит (РКД) составляет 70–95% всех ПКЗ.

Развитие РКД связано с контактом с различными агентами, присутствующими на рабочем месте. К наиболее распространенным веществам относятся химические агенты (металлы, кислоты и щелочи, ароматические углеводороды, смазочные материалы и смазочно-охлаждающие масла), физические агенты (вибрация, давление, травмы, радиация, тепло и холод) и биологические агенты (вирусы, бактерии, грибки). паразиты, растения и животные) [1, 3]. Промышленные рабочие, в отличие от населения в целом, могут легко подвергнуться воздействию этих агентов, что увеличивает вероятность появления симптомов ПКЗ. Однако на индивидуальную восприимчивость могут влиять многочисленные факторы, такие как возраст, пол, подвергающийся воздействию материал и профессиональная среда.

РКД является частой причиной профессиональных заболеваний [4]. Доля лиц с ПКЗ варьируется в зависимости от страны: 12,9–17,6% в США, 9,6% во Франции, 16% в Дании и Финляндии, 22% в Великобритании и 60% в промышленно развитых странах [5, 6, 7, 8]. Экономическое бремя, вызванное ПКЗ в Европе и США, велико, учитывая прямые и косвенные затраты на отпуска по болезни и низкую производительность [9, 10]. В Узбекистане зарегистрированное количество случаев ПКЗ невелико, а эпидемиологические данные по РКД ограничены, хотя кожные заболевания являются распространенным профессиональным заболеванием. Поскольку работники редко обращаются за медицинскими консультациями или добиваются компенсационных схем и считают, что РКД является преходящим, а не серьезным и опасным для жизни состоянием, интерес к РКД среди

профессиональных врачей, аллергологов и дерматологов низок из-за сложности диагностики пациентов в условиях стационара своевременно. Эпидемиологические исследования были проведены среди конкретных профессиональных групп, таких как работники автомобильных заводов, металлообработчики и работники здравоохранения, а о некоторых случаях сообщалось в научных публикациях [12,13,14,15,16,17]. Однако, насколько нам известно, ни одно крупномасштабное исследование не оценивало распространенность РКД среди всех рабочих в Узбекистане.

Обследование условий труда, обследование домохозяйств, проводимое среди работников на основе вероятностей, пропорциональных систематической выборке общенациональной стратификации, было разработано на основе Европейского обследования условий труда с целью улучшения условий труда и разработки новой политики по повышению качества труда. Жизнь среди работников путем оценки рабочей среды [18]. Это исследование было направлено на изучение уровня распространенности и выявление факторов риска, связанных с возникновением OSD среди работников.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

Были проведены опросы и осмотр рабочих по цехам, участники опроса были отобраны посредством случайной выборки по нескольким цехам завода, чтобы гарантировать, что выборка была репрезентативной для рабочих. Всего было включено 120 работающих лиц из всех цехов завода.

Если испытуемые отвечали «да» на вопрос «Были ли у вас за последние 12 месяцев какие-либо кожные заболевания в какой-либо части тела на вашем рабочем месте?», кроме того, испытуемые отвечали «да» на вопрос: «Связаны ли ваши кожные заболевания с вашей работой?» среди субъектов с кожными заболеваниями были определены ПКЗ.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ИХ ОБСУЖДЕНИЕ

Мы проанализировали связь между РКД и опасными факторами, которые могут повлиять на кожное заболевание работника. Результаты показали, что воздействие вибрации, высоких и низких температур, контакт кожи с химическими продуктами и вдыхание дыма/дыма/порошка/пыли или паров были связаны с РКД ($P < 0,001$). В частности, большое количество работников с РКД подвергалось воздействию высоких температур и вибрации (52,2% и 43,3% соответственно). Однако значимой корреляции между интенсивностью воздействия опасных материалов и возникновением РКД не наблюдалось (данные не показаны). Кроме того, при анализе взаимосвязей между этими опасными факторами и РКД в каждой отрасли были выявлены некоторые различия в зависимости от типа отрасли. ПКЗ в обрабатывающей

промышленности было значимо связано с воздействием вибрации, высоких температур, контактом кожи с химическими продуктами и вдыханием дыма/дыма/порошка/пыли или паров ($P < 0,001$, $P < 0,001$, $P = 0,001$, $P = 0,005$), соответственно). ПКЗ в ремонтном цехе были связаны с контактом кожи с химическими продуктами ($P = 0,008$).

Вывод. ПКЗ в обрабатывающей промышленности было значимо связано с воздействием вибрации, высоких температур, контактом кожи с химическими продуктами и вдыханием дыма/дыма/порошка/пыли или паров ($P < 0,001$, $P < 0,001$, $P = 0,001$, $P = 0,005$), соответственно).

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Beltrani VS. Occupational dermatoses. *Curr Opin Allergy Clin Immunol* 2003; 3:115–123.
2. Pacheco KA. Occupational dermatitis: how to identify the exposures, make the diagnosis, and treat the disease. *Ann Allergy Asthma Immunol* 2018; 120:583–591.
3. Workplace Safety & Prevention Services (WSPS). Health and safety Ontario: Occupational dermatitis. 2011 [Internet]. Ontario: WSPS.
4. Bepko J, Mansalis K. Common occupational disorders: asthma, COPD, dermatitis, and musculoskeletal disorders. *Am Fam Physician* 2016;93:1000–1006.
5. St Louis T, Ehrlich E, Bunn T, Kanotra S, Fussman C, Rosenman KD. Proportion of dermatitis attributed to work exposures in the working population, United States, 2011 behavioral risk factor surveillance system. *Am J Ind Med* 2014;57:653–659.
6. McNamee R, Carder M, Chen Y, Agius R. Measurement of trends in incidence of work-related skin and respiratory diseases, UK 1996-2005. *Occup Environ Med* 2008;65:808–814.
7. Halioua B, Bensefa-Colas L, Bouquiaux B, Crépy MN, Assier H, Billon S, et al. Occupational contact dermatitis in 10,582 French patients reported between 2004 and 2007: a descriptive study. *Dermatology* 2012;225:354–363.
8. Alchorne Ade O, Alchorne MM, Silva MM. Occupational dermatosis. *An Bras Dermatol* 2010;85:137–145.
9. Cashman MW, Reutemann PA, Ehrlich A. Contact dermatitis in the United States: epidemiology, economic impact, and workplace prevention. *Dermatol Clin* 2012;30:87–98.
10. Diepgen TL, Kanerva L. Occupational skin diseases. *Eur J Dermatol* 2006;16:324–330.
11. Song HS, Ryou HC. Compensation for occupational skin diseases. *J Korean Med Sci* 2014;29 Suppl:S52–S58.

12. Lim HS, Cheong HK, Choi BS, Kim JY, Sung YO, Kim YH. A study on the establishment of management methods about occupational dermatoses. *Korean J Prev Med* 1996;29:617–638.
13. Park JB, Lee KJ, Jang JY, Chung HK. Skin diseases of male workers in painting workplace. *Korean J Prev Med* 1997;30:830–839.
14. Choe HC, Park YM, Lee JY, Kim HO, Kim CW. Occupational dermatoses in foundry workers at an automobile manufacturing plant. *Korean J Dermatol* 2003;41:586–591.
15. Park JH, Ro YS. Occupational skin disease in hairdressers: results of patch test. *Korean J Dermatol* 2006;44:669–674.
16. Park JI, Kim HO, Park SR, Oh CH, Kim SD, Yeum YT. Occupational dermatoses in metalworking fluid exposed workers. (II) Allergic contact dermatitis. *Korean J Dermatol* 1998;36:246–251.
17. Cho YK, Park HJ, Lee JY, Cho BK. Occupational dermatoses of health care workers in Korea. *Korean J Dermatol* 2005;43:887–890.
18. Kim YS, Rhee KY, Oh MJ, Park J. The validity and reliability of the second Korean working conditions survey. *Saf Health Work* 2013;4:111–116.
19. Lise MLZ, Feijó FR, Lise MLZ, Lise CRZ, Campos LCE. Occupational dermatoses reported in Brazil from 2007 to 2014. *An Bras Dermatol* 2018;93:27–32.
20. Kang SK, Kim EA. Occupational diseases in Korea. *J Korean Med Sci* 2010;25(Suppl):S4–S12.
21. US Department of Labor. Employer-reported workplace injuries and illnesses–2013 [Internet]. Washington DC: US Department of Labor; c2013 [accessed on 2018 December 16].
22. Cherry N, Meyer JD, Adisesh A, Brooke R, Owen-Smith V, Swales C, et al. Surveillance of occupational skin disease: EPIDERM and OPRA. *Br J Dermatol* 2000;142:1128–1134.
23. Belsito DV. Occupational contact dermatitis: etiology, prevalence, and resultant impairment/disability. *J Am Acad Dermatol* 2005;53:303–313.
24. Sartorelli P, Kezic S, Larese FF, John SM. Prevention of occupational dermatitis. *Int J Immunopathol Pharmacol* 2011;24(1 Suppl):89S–93S.
25. Ahn YS, Kim MG. Occupational skin diseases in Korea. *J Korean Med Sci* 2010;25(Suppl):S46–S52.
26. Cahill JL, Williams JD, Matheson MC, Palmer AM, Burgess JA, Dharmage SC, et al. Occupational skin disease in Victoria, Australia. *Australas J Dermatol* 2016;57:108–114.
27. Meding B. Differences between the sexes with regard to work-related skin disease. *Contact Dermatitis* 2000;43:65–71.

28. Sargen MR, Hoffstad O, Margolis DJ. Warm, humid, and high sun exposure climates are associated with poorly controlled eczema: PEER (Pediatric Eczema Elective Registry) cohort, 2004-2012. *J Invest Dermatol* 2014;134:51–57.
29. Mekonnen TH, Yenealem DG, Tolosa BM. Self-report occupational-related contact dermatitis: prevalence and risk factors among healthcare workers in Gondar town, Northwest Ethiopia, 2018-a cross-sectional study. *Environ Health Prev Med* 2019;24:11
30. Meding B, Lantto R, Lindahl G, Wrangsjö K, Bengtsson B. Occupational skin disease in Sweden--a 12-year follow-up. *Contact Dermatitis* 2005;53:308–313.
 - a. White IR. ABC of work related disorders. Occupational dermatitis. *BMJ* 1996;313:487–489.
 - b. Gupta MA, Gupta AK. Psychiatric and psychological co-morbidity in patients with dermatologic disorders: epidemiology and management. *Am J Clin Dermatol* 2003;4:833–842.

PYTHON DASTURLASH TILINING AYRIM ICHKI VA TASHQI BUYRUQLARI

Otaxanov Nurillo Abdumalikovich
NamDU professori, PhD.

Jaloldinov Shoxruxbek Jamoldin o'g'li
Namangan Davlat Universiteti Amaliy matematika mutaxassisligi
1–kurs magistranti

ANNOTATSIYA

Python ichki buyruqlari dastur ishlash qobilyatini oshirish mumkin. Shuningdek bu ichki buyruqlarni ishlash faoliyatini mukammalligi va kengayuvchanligini orqali biz keyinchalik yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni bartaraf eta olamiz. Ichki buyruqlar imkoniyatidan kengroq imkoniyatdan foydalanish uchun tashqi buyruqlar imkoniyatini qo'llash qanchalik foydali bo'lishini bilib olamiz.

Kalit so'zlar: ichki buyruqlar kengayuvchanligi, python ichki buyruqlari, fayllar bilan ishlash, subprocess, length(), len().

НЕКОТОРЫЕ ВНУТРЕННИЕ И ВНЕШНИЕ КОМАНДЫ ЯЗЫКА ПРОГРАММИРОВАНИЯ PYTHON

Отаханов Нурилло Абдумаликович
Профессор НамГУ, PhD

Джалолдинова Шохрuxбека Джамолдина.

Наманганский государственный университет, магистрант 1 курса,
специальность “Прикладная математика”

АННОТАЦИЯ

Внутренние команды Python могут улучшить производительность программы. Кроме того, благодаря совершенствованию и расширяемости этой внутренней деятельности по обработке команд мы можем устранить проблемы, которые могут возникнуть позже. Давайте посмотрим, насколько полезно использовать внешний командный механизм, чтобы воспользоваться преимуществами внутреннего командного средства.

Ключевые слова: расширяемость внутренних команд, внутренние команды Python, работа с файлами, подпроцессы, length(), len().

SOME INTERNAL AND EXTERNAL COMMANDS OF PYTHON PROGRAMMING LANGUAGE

Otakhanov Nurillo Abdumalikovich

NamSU professor, PhD

Jaloldinov Shokhrubek Jamoldinovich

Namangan state university, 1st year master, majoring in
“Applied mathematics”

ABSTRACT

Python built-in commands can increase program performance. Also, through the perfection and extensibility of these internal command processing operations, we can eliminate problems that may arise later. we will see how useful it can be to use the external command facility to take advantage of the internal command facility.

Keywords: Extensibility of built-in commands, python built-in commands, working with files, subprocess, length(), len().

Pythonning ichki buyruqlari (inline funksiya) o‘zida tilning standart kutubxonasiga [1, 2] kiritilgan funksiya va usullarni ifodalaydi. Ular raqamli, satrli, ro‘yxatli, lug‘atli va boshqa turdagi ma’lumotlar bilan ishlash uchun asosiy vositalar to‘plamini taqdim etadi. Masalan, print() funksiyasi ma’lumotni ekranda aks ettirishga, len() funksiyasi esa qator yoki ro‘yxat uzunligini aniqlash imkonini beradi.

Pythonning ichki buyruqlariga dasturning istalgan joyidan murojaat qilish mumkin va buning uchun qo‘shimcha modullar yoki kutubxonalarni o‘rnatishni talab qilmaydi. Quyida Python dasturlash tili ichki buyruqlarining ayrim xususiyatlari bayon qilinadi:

Hujjatlashtirilganlik Pythonning ichki buyruqlari mukammal hujjatlash-tirilgan va ularning sintaksisi, parametrlari va qaytish qiymatlari rasmiy hujjatlarda bayon qilingan. Bu holat ichki buyruqlardan foydalanish va tushunishni osonlashtiradi.

Foydalanuvchanlik Python ichki buyruqlari ekranga chop etish, foydalanuvchi ma’lumotlarini o‘qish, matematik hisoblash kabi ko‘plab asosiy amallarni bajarish maqsadlarida foydalaniladi. Ular umumiy topshiriqlarni hal qilish uchun qulay usullarni taqdim etadi va Pythonda dasturlash uchun asosiy tarkibiy bloki hisoblanadi.

Yuqori unumdorlik Python ichki buyruqlari C yoki boshqa yuqori darajali dasturlash tillarida amalga oshiriladi. Bu holat ularni o‘z vazifalarini tez va samarali bajarilishini ta’minlaydi. Ular optimallashtirilgan va Python interpretatoriga to‘liq integratsiya qilingan.

Kengayuvchanlik Pythonning ichki buyruqlari murakkab amallarni bajarish va yangi xususiyatlarni amalga oshirish uchun birlashtirilishi va moslashtirilishi mumkin. Bu ilova ishlab chiquvchilarga ichki buyruqlar asosida o'z dasturiy vosita va kutubxonalarini yaratish imkonini beradi.

Qo'llab-quvvatlanuvchanlik Pythonning ichki buyruqlari faol ishlab chiquvchilar hamjamiyati tomonidan qo'llab-quvvatlanadi va rivojlantiriladi. Ular Python tilining har bir yangi versiyasi bilan yangilanadi va takomillashtiriladi. Bu holat dasturchilarga eng so'nggi xususiyatlar va tuzatishlardan foydalanish imkonini taqdim etadi.

Pythonning ichki buyruqlari asosiy amallar bilan ishlashning qulay va samarali usulini ta'minlaydi va turli xil dasturlash topshiriqlarini hal qilish uchun kuchli vositalarni taqdim etadi.

Pythonda ichki buyruqlari bu dasturlash tilining oldindan aniqlangan funksiya bo'lib, ularni har qanday ilovalarni ishlab chiqishda foydalanish imkonini beradi. Ichki buyruqlar Python tilining asosiy elementlaridan biri bo'lib, ilova ishlab chiqish jarayonini soddalashtirish va samaradorligini oshirish uchun keng imkoniyatlarni taklif etadi. Ular satrlar, ro'yxatlar, matematik amallar, fayllar, tarmoq bilan ishlash kabi ko'plab masalalarni hal qilishda keng qo'llaniladi.

Python ichki buyruqlarining asosiy afzalliklaridan biri shundaki, ular optimallashtirilgan va foydalanishga tayyor. Bu dasturchilarga asosiy amallarni bajarish uchun kod yozish vaqt va resurslarni tejagan holda muayyan muammolarni hal qilish imkonini beradi.

Python ichki buyruqlari dasturchilarga turli funksiyalar bilan tajriba o'tkazish va o'z muammolari uchun eng mos yechimlarni topish imkonini beradi. Shuningdek, ular tilning imkoniyatlarini kengaytirish va muayyan muammolarni hal qilish uchun uchinchi tomon modullari va kutubxonalaridan foydalanishlari mumkin. Quyida Pythonning ko'p qo'llanadigan ichki buyruqlariga namunalar keltirilgan:

```
print() matn yoki o'zgaruvchi qiymatini ekranda chop qiladi;  
len() satr, ro'yxat yoki boshqa ketma-ketlik uzunligini qaytaradi;  
range() raqamlar ketma-ketligini qaytaradi;  
type() obyekt turini qaytaradi;  
sorted() ketma-ketlik elementlarini tartiblaydi.
```

Python ichki buyruqlaridan foydalanish kodni yozishni osonlashtiradi, tushunarli qiladi va dastur ish faoliyatini yaxshilaydi. Ammo, shuni yodda tutish kerakki, ichki buyruqlar har doim ham ma'lum bir muammoni hal qila olmaydi, shuning uchun ayrim hollarda dastur ichida aniqlangan murakkabroq va aniqroq funksiyalardan foydalanish kerak bo'ladi.

Pythonda ichki buyruqlari sintaksisining o'ziga xos xususiyati shundaki, u aniq amallarni bajarish uchun maxsus kalit so'zlar, belgilar va qoidalardan foydalanadi. Ichki buyruq sintaksisi xususiyatlaridan biri funksiyani aniqlash uchun def kalit so'zidan foydalanishni nazarda tutadi.

Funksiya - bu ma'lum argumentlar yordamida chaqirilishi mumkin bo'lgan va ma'lum amallarni bajarishi mumkin bo'lgan kodlar bloki hisoblanadi. Funksiyalarni aniqlash sintaksisi quyidagicha:

```
def my_function(argument1, argument2):  
    """funksiya tavsifi"""  
    # Funksiya tanasi  
    return natija
```

Ichki buyruqlar sintaksisining yana bir xususiyati kod blokining boshlanishini ko'rsatish uchun ikki nuqta“:” belgisidan foydalanishdir. Python kod bloklarini joylashtirishni ko'rsatish uchun chetlanishlardan foydalanadi (odatda to'rtta bo'sh joy yoki 1 yorliq). Bu holat kodlarni yanada tushunarli va qulay tuzish imkonini beradi. Misol:

```
if shart:  
    # Agar shart to'g'ri bo'lsa, shu kod bloki bajariladi  
else:  
    # Agar shart noto'g'ri bo'lsa, shu kod bloki bajariladi
```

Ichki buyruqlar sintaksisining yana bir xususiyati obyektlarning usullari va atributlariga kirish uchun “.” belgisidan foydalanishdir.

Usul obyektning birinchi argument sifatida qabul qiladigan va muayyan harakatni bajaradigan funksiya. Misol:

```
string = "Misol qatori"  
length = string.len() # Stringda len() usulini chaqiring
```

Shuningdek, Python ichki buyruqlari raqam, satr, ro'yxat, lug'at va boshqa turdagi ma'lumotlardan foydalanishni qo'llab-quvvatlaydi. Har bir ma'lumot turi o'z sintaksisi va imkoniyatlariga ega. Python ichki buyruqlar sintaksisi xususiyatlarini bilish iilova shlab chiquvchilarga ko'proq o'qiladigan va tuzilgan kod yozishga yordam beradi.

Python ichki buyrug'i bu ma'lum bir vazifani bajarish uchun tilga o'rnatilgan maxsus funksiya yoki usul. Ular odatda oddiy sintaksisga ega va bevosita dastur kodida bajariladi. Python ichki buyruqlari sintaksisi quyidagi asosiy elementlardan iborat:

buyruq nomi (argumentlar): buyruqni anglatuvchi kalit so'z.

Masalan, `print()` buyrug‘i matnni ekranda ko‘rsatish uchun ishlatiladi. Buyruq nomi har doim birinchi bo‘lib keladi va buyruq argumentlari qavslar ishidagi ro‘yxat shaklida yoziladi.

Argumentlar ma‘lum amallarni bajarish uchun ichki buyruqqa uzatiladigan qiymatlar yoki ifodalar. Buyruq argumentlari vergul bilan ajratilishi mumkin va miqdori ixtiyoriy bo‘lishi mumkin.

Qaytish qiymati bu ichki buyruqning o‘zgaruvchida saqlanishi yoki keyingi dastur kodida ishlatilishi mumkin bo‘lgan natijasidir. Ayrim ichki buyruqlar qiymat qaytarmaydi.

Python ichki buyruqlari qat‘iy sintaksisga ega bo‘lib, ularga foydalanish jarayonida qat‘iy rioya qilish kerak. Sintaksisdan noto‘g‘ri foydalanish dasturni bajarishda xatolarga olib kelishi mumkin.

Obyekt uzunligini qaytaradigan `len` ichki buyrug‘idan foydalanishga misol:

```
string = "Assalomu alaykum!"  
length = len(string)  
print(length)  
natija: 17
```

Yuqoridagi misolda `len` ichki buyrug‘i “Assalomu alaykum!” satrini qabul qiladi. Argument sifatida va uning uzunligini qaytaradi, so‘ngra uzunlik o‘zgaruvchisida saqlanadi va ekranga chop etiladi.

Pythonning ichki buyruqlaridan foydalangan holda matnni ko‘rsatish, matematik hisoblar, ma‘lumotlarni o‘zgartirish kabi turli amallarni tashkil qilish mumkin. Bu buyruqlar sintaksisining asosiy elementlarini tushunish ularni ilovalarda samarali foydalanishga yordam beradi.

Pythondagi ichki buyruqlar qo‘shimcha modul yoki kutubxonalarni import qilmasdan Python interpretatorida bajarish mumkin bo‘lgan buyruqlardan iborat bo‘ladi. O‘rnatilgan buyruqlar ma‘lumotlar bilan ishlashni osonlashtiradigan va ilova ishlab chiqish jarayonini sodda va qulay holatga keltiradigan ko‘plab foydali funksiyalarni ta‘minlaydi.

Pythonning ichki buyruqlari keng imkoniyatlarni taqdim etadi. Quyida ularning ayrimlari bayon qilinadi:

1. Matematik amallar ichki buyruq yordamida sonlarni qo‘shish, ayirish, ko‘paytirish va bo‘lish kabi matematik amallarni bajarish mumkin;

2. Satrlar bilan ishlash ichki buyruqlar satrlar bilan ishlash uchun ko‘plab usullarini taqdim etadi. Masalan, ostsatrn qidirish, belgilarni almashtirish, satrlarni ostsatrlarga ajratish va b. Masalan, ‘Salom, dunyo!’.`lower()` buyrug‘i ‘salom, dunyo!’ natijasini qaytaradi.

3. Ma'lumotlar to'plami bilan ishlash ichki buyruq ro'yxat, kortej, lug'at, to'plam kabi ma'lumotlar to'plami ustida turli amallarni bajarishga imkon beradi. Masalan, `len([1, 2, 3])` buyrug'i 3-natijani qaytaradi.

4. Fayllar ustida ishlash ichki buyruq fayllarni ochish, yopish, o'qish va yozish imkonini beradi. Ichki buyruq yordamida katalog va fayl yo'llarini ham boshqarish mumkin. Masalan, `open('file.txt', 'r')` buyrug'i faylni o'qish rejimida ochadi.

Ichki buyruqlarning keng imkoniyatlariga qaramay, ularga nisbatan ayrim cheklovlar ham o'rnatilgan.

1. Cheklangan xususiyatlar to'plami ichki buyruqlar cheklangan xususiyatlar to'plamini taqdim etadi, shuning uchun murakkab va o'ziga xos vazifalar uchinchi tomon modullari va kutubxonalaridan foydalanishni talab qilishi mumkin.

2. Cheklov unumdorligi ichki buyruq optimallashtirilgan uchinchi tomon modullariga nisbatan sekinroq bo'lishi mumkin, ayniqsa katta hajmdagi ma'lumotlar bilan ishlashda. Bunday hollarda samaraliroq vositalardan foydalanish tavsiya etiladi.

3. Cheklangan platformani qo'llab-quvvatlash ayrim ichki buyruqlar faqat ma'lum platformalarda mavjud bo'lib, dasturning ko'chuvchanligini cheklashi mumkin.

Umuman olganda, Pythonning ichki buyruqlari turli amallarni bajarish uchun kuchli vositalar bo'lib, o'ziga xos cheklovlarga ega bo'lishi mumkin. Dasturlarni ishlab chiqishda hujjatlarni diqqat bilan o'rganish va muayyan vazifani hal qilish uchun eng mos vositalarni tanlash tavsiya etiladi.

Ichki buyruqlari bilan birgalikda, Python dasturlash tili standart kutubxonasiga kiritilmagan va alohida modullarni o'rnatishni talab qiladigan tashqi buyruqlardan ham foydalanadi. Tashqi buyruqlar ma'lumotlar bazalari bilan ishlash, veb-sahifa va boshqalar kabi muayyan vazifalar bilan ishlash uchun qo'shimcha imkoniyatlarni taqdim etadi.

Pythondagi tashqi buyruq bu Python dasturi ichida tashqi dastur yoki buyruq satrini bajarishdir. Bu Python standart kutubxonalari orqali mavjud bo'lmagan operatsion tizim funksiyalariga va boshqa dasturlarga kirish imkonini beradi.

Tashqi buyruqlardan foydalanish uchun dasturga tegishli modullarni yuklash talab qilinadi. Masalan, Pythonda jarayonlari bilan bog'liq ko'plab funksiyalar bilan ishlash uchun subprocess modulidan foydalanish mumkin. Buyruqlar subprocess moduliga argumentlar bilan ajratilgan qator shaklida uzatiladi. Subprocess moduli turli operatsion tizimlarda ishlaydi, bu tashqi buyruqni ishlatadigan kodni platformalar bo'ylab jo'natish imkonini beradi.

Tashqi buyruqlar sinxron yoki asinxron bajarilishi mumkin. Sinxron rejimda dastur bajarilishi tashqi buyruq tugagunga qadar bloklanadi, asinxron rejimda esa dastur buyruq bajarilishi bilan parallel ravishda bajarilishini davom ettirishi mumkin.

Subprocess moduli shuningdek, buyruqlarning chiqish va qaytarish kodini olish, shuningdek, kiritish-chiqarish oqimlari va buyruq xatolari bilan ishlash imkoniyatini beradi.

Tashqi buyruqlardan foydalanishda xavfsizlikka rioya qilishi, ayniqsa foydalanuvchi kiritadigan ma'lumotlarda yoki o'zgaruvchilarni buyruqqa o'tkazish jarayonlarini tashkil qilishga hushyoq bo'lishi lozim. Bunda kiritiladigan ma'lumotlarda zararli kodlarning mavjudligini tekshirish va uni qayta ishlashga alohida e'tibor berish lozim.

Pythonda tashqi buyruqlardan foydalanish operatsion tizim bilan ishlash, buyruq qatori utilitalaridan foydalanish, tashqi dasturlarni ishga tushirish, tashqi dasturlar bilan o'zaro aloqani ta'minlash kabi ko'plab masalalarda foydali bo'ladi.

Pythonda tashqi buyrug'i operatsion tizimda mavjud bo'lgan har qanday buyruqdan (masalan, buyruqlar satri ko'rsatmalari, tizimning yordamchi dasturlari, bajariladigan fayllar va h.k.) iborat bo'lishi mumkin.

Python tashqi buyruqlarini aniqlash va chaqirish dasturchilarga ko'proq moslashuvchanlikni va tilning o'zi tomonidan to'g'ridan-to'g'ri ta'minlanmagan funksiyalardan foydalanish qobiliyatini beradi. Tashqi buyruqlar fonda ishlashi, ma'lumotlarni yuborish va qabul qilish, boshqa dasturlar va tizim komponentlari bilan o'zaro aloqada bo'lishi mumkin.

Python tashqi buyruqlarini chaqirish uchun subprocess modulidan foydalanadi. U tashqi buyruqlarni ishga tushirish va ularning bajarilishi natijasini olish imkonini beruvchi jarayonni ishga tushirish qobig'ini taqdim etadi.

Pythonda tashqi buyruqlarni subprocess.run() funksiyasi yordamida chaqirish mumkin. Bu buyruq argument sifatida buyruq va uning parametrlaridan iborat bo'lgan satrni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, turli parametrlarni (masalan, ishchi katalog, muhit va b.)ham belgilash mumkin.

Python da subprocess modulidan foydalanishga namuna:

```
import subprocess
result = subprocess.run(['ls', '-l'], capture_output=True, text=True)
print(result.stdout)
```

Ushbu namuna joriy katalog tarkibini ko'rsatish uchun tashqi "ls -l" buyrug'ini chaqiradi. Buyruqning natijasi result o'zgaruvchisida saqlanadi va print() funksiyasi yordamida ekranda ko'rsatiladi.

Pythonda tashqi buyruqlarni aniqlash va ulardan foydalanish ilovalar ishlab chiqishda muhim rol o'ynaydi, chunki u dasturchilarga operatsion tizimning funksional imkoniyatlaridan yoki muayyan muammolarni hal qilish uchun zarur bo'lgan boshqa dasturlardan foydalanish imkonini beradi. Bu yanada kuchli, moslashuvchan va ko'p qirrali dasturiy ilovalarni yaratishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Aripov M.M., Otaxanov N.A. Python kutubxonalari. O‘quv qo‘llanma. Toshkent: O‘zMU, 2024 yil. 232 b.
2. Отаханов Н.А. Преподавание языка программирования Python в высших учебных заведениях. // Информатика и образование. –Россия, 2023, №5, т.38. – С. 78-86.

ДАЛЬНЕЙШЕЕ УКРЕПЛЕНИЕ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ И ОБЕСПЕЧЕНИЕ ВЫСОКИХ ТЕМПОВ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА

Умарова Дилором Арифовна
Научный руководитель

Пирматов Мухаммет Ахмедович
Кафедра общественных наук, доцент с курсом биоэтики

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены темы дальнейшего укрепления макроэкономической стабильности в стране и поддержанию высоких темпов экономического роста.

Ключевые слова: Экономическое развитие, предпринимательство, стратегия, конкуренция, собственность, бизнес.

ВВЕДЕНИЕ

Узбекистан во времена независимого развития экономики полностью отказался от административно-командной системы, шаг за шагом реализация реформ явились результатом высокого уровня макроэкономической стабильности роста экономики и сдерживание инфляции. Создание огромных возможностей и благоприятных условий для развития малого бизнеса и частного предпринимательства, сельского хозяйства. В настоящее время внедряются новые требования страны к модернизации макроэкономической политики страны.

В то же время глубокий анализ развитие страны показывает, что текущие глобальные рыночные условия меняются и усиление конкуренции в условиях глобализации более устойчивого и быстрого развития страны на совершенно новый подход и требует разработки и реализации принципов. Принимая это во внимание, третье направление Стратегии действий определило следующие задачи для дальнейшего укрепления макроэкономической стабильности и поддержания высокого экономического роста:

- поддержание макроэкономического баланса, обеспечение устойчивого роста валового внутреннего продукта в связи с углублением структурных и институциональных изменений на основе среднесрочных программ;
- совершенствование межбюджетных отношений, направленных на обеспечение соразмерности на всех уровнях государственного бюджета при

сохранении социальной ориентации расходов, укрепление части доходов местных бюджетов;

- продолжить политику снижения налогового бремени и упрощения системы налогообложения, улучшения налогового администрирования и расширения соответствующих мер стимулирования;

- дальнейшее совершенствование денежно-кредитной политики, использование передовых инструментов международной практики, а также поэтапное внедрение современных рыночных механизмов в валютное регулирование, обеспечение стабильности национальной валюты;

- углубление и обеспечение стабильности банковской системы, повышение уровня капитализации и депозитной базы банков, укрепление их финансовой стабильности и надежности, реализация перспективных инвестиционных проектов и дальнейшее расширение кредитования малого бизнеса и частного предпринимательства;

- расширение объема страховых, лизинговых и других финансовых услуг за счет внедрения новых видов и повышения их качества, а также привлечения капитала и развития фондового рынка в качестве альтернативного источника финансирования предприятий, финансовых учреждений и свободных ресурсов населения;

- дальнейшее развитие международного экономического сотрудничества, в том числе расширение отношений с ведущими международными и иностранными финансовыми институтами, продолжение хорошо продуманной политики внешнего долга и эффективное использование привлеченных иностранных инвестиций и кредитов.

Макроэкономические показатели в контексте либерализации экономики и валютного рынка по реализации системы мониторинга, если необходимо, чтобы улучшить стабильность национальной валюты и цен на внутреннем рынке, направлены на обеспечение макроэкономической стабильности и высоких темпов экономического роста, улучшение законодательства наиболее важных задач дня сегодня. При разработке решений этих вопросов предусматривается определение задач Стратегии для достижения высоких темпов роста экономики, а также поддержания стабильности национальной валюты и цен.

Экономическое развитие во многом зависит от стабильности национальной валюты и цен на внутреннем рынке. Поэтому одной из важных задач является совершенствование методологии мониторинга изменений потребительских цен (тарифов) на товары и услуги.

Расширение источника местных бюджетов для решения социальных вопросов путем устойчивого развития секторов и регионов будет спонтанно расширять возможности местных органов власти осуществлять различные социально-экономические мероприятия.

Сегодня одним из секторов, влияющих на высокие темпы экономического роста в условиях процессов глобализации, является дальнейшее развитие международного экономического сотрудничества и расширение контактов с международными финансовыми институтами. и расширение связей с иностранными финансовыми институтами: - Люди для обеспечения своевременного осуществления инвестиционных проектов, финансируемых финансовыми учреждениями, в том числе: - привлечение кредитов Всемирного банка для реализации 27 проектов на 2016-2020 годы; - реализация 20 проектов на 2017-2019 годы В дополнение к этому Исламский банк развития (АБР) будет финансировать реализацию инвестиционных проектов, в которые будут входить займы не менее 1 млрд. Долларов США. Планируется активизировать сотрудничество между Узбекистаном и Исламским банком развития (ИБР) к 2017-2019 годам.

В реализации привлекательных социально-экономических, инфраструктурных и других проектов правительствами иностранных государств (Экспортно-импортный банк Китая, Корейский экспортноимпортный банк, Фонд EDCF, японский Агентством международного сотрудничества (JICA), Корейским агентством международного сотрудничества (KOICA), Германским агентством международного сотрудничества (GIZ), Швейцарским агентством по развитию и сотрудничеству (SHTNA), Французским агентством по развитию а также возможность привлечения льготных кредитов и грантовых средств в Плане действий.

Для успешной реализации этих планов дальнейшее развитие сотрудничества с ведущими международными и зарубежными финансовыми институтами с целью снижения издержек привлечения внешнего капитала Следует повысить кредитный рейтинг Узбекистана. Для достижения высоких показателей суверенного рейтинга необходимо проводить регулярные встречи и круглые столы с ведущими международными рейтинговыми агентствами и страховыми агентствами (S & P, FITCH, MOODY'S и т. Д.). Для реализации Планов действий в нашей стране 2017 года В период с 2010 по 2012 год предусматривалось осуществление секторальных программ, предусматривающих 649 инвестиционных проектов на общую сумму 40 млрд. Долл. США. В результате в ближайшие пять лет производство промышленных товаров увеличится в 1,5 раза, его доля в ВВП возрастет с 33,6% до 36%, доля

перерабатывающей промышленности увеличится с 80% до 85%. На общие расходы будет выделено 37 687,8 млрд. Сумов и 8 349,3 млн. Долларов США. В общем, каждое приоритетное направление стратегии действий имеет решающее значение для развития нашей страны.

Устойчивое, стремительное развитие экономики Узбекистана и активная социальная помощь государства вывели ее на новый уровень. В настоящее время происходят глубокие качественные изменения по увеличению доходов и благосостояния населения (семьи). Как сказано в Указе Президента Республики Узбекистан от 5 октября 2016 года «О дополнительных мерах по обеспечению опережающего развития предпринимательской деятельности, всесторонней защите частной собственности и улучшению качества деловой среды»

В целях обеспечения опережающего развития малого бизнеса и частного предпринимательства, дальнейшего укрепления правовых механизмов защиты частной собственности и гарантий ее неприкосновенности, устранения бюрократических барьеров на пути предпринимательства, улучшения инвестиционной и деловой среды большое значение имеют вопросы: предоставления широкой свободы малому бизнесу и частному предпринимательству, радикального снижения государственного вмешательства в их деятельность, обеспечения раннего предупреждения правонарушений; обеспечения опережающего развития предпринимательской деятельности в Республике Узбекистан, всесторонней защиты частной собственности и качественного улучшения деловой среды.

Подсчитано, что при экономическом росте 9 % в год доля потребления в ВВП сначала составит 70 %, затем 85,5 %, доля дохода составит 65 %, а затем 85,5 %. Определить, насколько вырастет экономическое благополучие в будущем, можно на основе методов прогнозирования. Это означает, что экономический рост будет сильным, он будет все более благополучным, а демографическая ситуация будет благоприятной.

В результате проводимых в нашей стране экономических реформ занятость работоспособных трудовых ресурсов на постоянных рабочих местах все больше показывает свои положительные результаты. Здесь роль семейного бизнеса, как и во всех отраслях и сферах экономики, имеет особое значение [3], где основными направлениями его развития являются: переработка сырьевых ресурсов в махаллях, приоритетное использование возможностей семейного бизнеса в процессе вторичной переработки; более широкое использование имущества домашних хозяйств в сельской местности, широкое развитие формы дехканского хозяйства в семейном предпринимательстве; на четко определенной основе реализация идеи «Одна махалля – один товар» в преобразовании махалли

в центр социальной поддержки, развития частного предпринимательства и семейного бизнеса; предоставление новых льгот для продажи продукции, произведенной субъектами семейного бизнеса; использование формы семейного бизнеса в организации деятельности в сфере благоустройства, ЖКХ, социальных услуг и т.д.

Важным приоритетом является дальнейшее укрепление макроэкономической стабильности в нашей стране и поддержание высоких темпов экономического роста, в том числе обеспечение сбалансированности государственного бюджета на всех уровнях, курса национальной валюты и уровня цен на внутреннем рынке. Для этого выезды на места, изучение предпринимательского потенциала каждого домохозяйства, решение задач, связанных с расширением финансирования, убеждение предпринимателей и оказание им практической помощи – всё это должны стать повседневным правилом в деятельности всего макроэкономического комплекса.

Опыт прошлых лет требует устранения серьезных недостатков в обеспечении комплексного развития регионов и коренной трансформации инфраструктурной деятельности. Для этого нужно сделать: четко координировать усилия и действия администраций и отраслевых органов в реализации неотложных и перспективных задач в районах, городах, областях; создать надежную инфраструктуру экономики, создать благоприятные условия для городского и сельского населения; проблема занятости. Важным направлением в этом является дальнейшее развитие частной собственности и предпринимательства и обеспечение их эффективной защиты.

В сельской местности существует ряд проблем в решении этого вопроса:

Во-первых, это недостатки в оптимизации земель. В Ташкентской, Наманганской, Джизакской, Сурхандарьинской и Кашкадарьинской областях этот процесс не был осуществлен на должном уровне.

Второе – некоторым хозяйствам не хватает оборотных средств, необходимого оборудования и других материально-технических ресурсов. Это отрицательно сказывается на урожайности сельскохозяйственных культур, выполнении договорных обязательств и рентабельности фермерских хозяйств.

В-третьих, из-за недостаточной организованности работы, в некоторых районах и хозяйствах урожай не соответствует ожидаемому.

В настоящее время наиболее активными направлениями семейного бизнеса являются поставки сельскохозяйственной продукции на местные и зарубежные рынки, преимущественно продукции, выращенной в теплицах (лимоны, помидоры, огурцы), в то же время налажено производство многих видов

современных хлопчатобумажных тканей и готовых изделий народными промыслами, которые поставляются потребителям и на местные рынки.

По мере развития рыночной экономики в нашей стране все большее значение приобретает обеспечение занятости населения и усиление социальной защиты. В целях решения этих вопросов за годы независимости разрабатываются планомерные и поэтапные меры по развитию малого бизнеса и частного предпринимательства, фермерского движения, увеличению доли частного сектора в ВВП страны.

Когда мы анализируем экономики всемирно известных азиатских стран, Японии и Китая, с их стабильной экономикой, мы видим, что почти 80% валового внутреннего продукта этих стран составляют доходы от семейного или малого бизнеса. Если обратить внимание на то, что Китай сейчас уверенно выходит на мировой рынок и занимает на нем достойное место, то мы уверены, что Узбекистан в ближайшие годы также найдет свое важное место на мировом рынке за счет бурного развития малого бизнеса и семейного предпринимательства в стране.

В целях создания более благоприятной среды и условий для быстрого и широкого развития семейного бизнеса в различных отраслях экономики, на основе анализа практических вопросов в этой сфере Правительством 16 марта 2012 года был принят Закон «О семейном бизнесе».

Несомненно, этот закон будет способствовать расширению малого бизнеса и частного предпринимательства в различных отраслях экономики, усилению правовых гарантий семейного бизнеса и созданию множества новых рабочих мест. Также создаются благоприятные условия для стимулирования развития семейного бизнеса и его деятельности. Участники семейного бизнеса будут освобождены от налога на прибыль после уплаты налогов и других обязательных платежей, связанных с объектами коммунальной инфраструктуры по ставкам, предусмотренным для населения, и за пользование коммунальными услугами (электроэнергия, газ, водоснабжение).

Следует отметить, что Закон «О семейном бизнесе» станет надежным способом развития будущего нашей страны не сегодня и не завтра. Также быстрое приспособление к рынку, лучшее понимание потребностей и желаний потребителей, эффективное использование больших финансовых ресурсов, быстрое и краткосрочное внедрение в производство новой техники и технологий, создание конкурентной среды и т.д. – являются основными характеристиками бизнеса и предпринимательства.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Макроэкономические показатели в контексте либерализации экономики и валютного рынка по реализации системы мониторинга, если необходимо, чтобы улучшить стабильность национальной валюты и цен на внутреннем рынке, направлены на обеспечение макроэкономической стабильности и высоких темпов экономического роста, улучшение законодательства наиболее важных задач дня сегодня.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. “Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни. 1996 йил 25 апрел.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 2 декабрдаги “Навоий вилоятида эркин индустриал-иқтисодий зона ташкил этиш тўғрисида”ги Фармони.
3. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси
4. Qodirova, R. A., Axunova, O. E., & Olimova, N. X. (2022). Mamlakatimiz mehnat bozorida ishsizlik va ish bilan bandlik holati tahlili. *Scientific progress*, 3(2), 1199.
5. Ўзбекистон Республикаси иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги асосий тенденция ва кўрсаткичлари: Статистик тўплам. – Т.: “Ўзбекистон”, 2021.
6. Qodirova, R. A., Axunova, O. E., & Olimova, N. X. (2022). Aholi bandligini ta'minlash modellari va undan O'zbekiston sharoitida foydalanish imkoniyatlari. *Scientific progress*, 3(2), 1187.
7. Khojimatovich, E. A., Shavkatovna, R. L., & Odilbek, B. (2022). Financing of investment activities in НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «CETERIS PARIBUS» ISSN (p) 2411-717X / ISSN (e) 2712-9470 №4 / 2022 57 uzbekistan: status and prospects. *International journal of Social science & Interdisciplinary research* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11, 124-128.
8. Олимова, Н. Х., & Юлдашев, Д. Т. (2016). The role of small business and private entrepreneurship in the economic activities. *Молодой ученый*, (9), 682-683.

MARKAZIY FARG‘ONANING TURLI DARAJADA SHO‘RLANGAN TUPROQLARINI SUG‘ORISH TA‘SIRIDA MELIORATIV HOLATINI O‘ZGARISHI

Nosirov Yosin Soyibjon o‘g‘li
Farg‘ona davlat universiteti, magistrant

ANNOTATSIYA

Markaziy Farg‘onaning tuproq meliorativ sharoiti, joylashgan o‘rni, u yerlarda keng miqyosda melioratsiya ishlarini olib borilishini taqozo etadi. Atmosferaning quyi qismidagi nisbiy namlikning pastligi, yog‘in miqdorini kamligi, grunt suvlarining qattiqligi, sho‘rligi, yer yuzasiga yaqinligi va boshqalar tuproq qatlamida tuzlarning to‘planishiga sabab bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: Melioratsiyalash, sizot va zovur suvlari, tabiiy sharoit, organik tarkib, dehqonchilik, sug‘orish, unumdorlik.

O‘z navbatida sizot suvlarining kimyoviy tarkibining shakllanishida Markaziy Farg‘ona landshaftlaridagi geokimyoviy vaziyat tuz va oziqa tartiboti tuproqning kimyoviy tarkibi va xilma-xilligi katta ta‘sir ko‘rsatadi.

Sho‘rlangan tuproqlarni o‘zgarishiga sug‘orish suvlarining soni va miqdori, sun‘iy zovurlar va boshqalar katta ta‘sir ko‘rsatadi. Sug‘oriladigan va sho‘ri yuviladigan maydonlardagi agromeliorativ ishlar, chora-tadbirlar, tabiatni muhofaza qilish ishi bilan chambarchas bog‘langan holda o‘tkazilishi maqsadga muvofiq. Lekin, butun Respublika hududida, jumladan Markaziy Farg‘onada ham sug‘orish va sho‘r yuvish ishlari zovurlar qurilishi va boshqa agromeliorativ ishlar ilmiy-ekologik vaziyatni hisobga olmagan holda o‘tkazilmoqda, deb bo‘lmaydi. Markaziy Farg‘ona yerlaridagi tuproqlar joriy va kapital sho‘r yuvish ishlariga moyil. Hududda asosan o‘tloqi, botqoq, sho‘rxok, sug‘oriladigan o‘tloqi va boshqa tuproqlar tarqalgan. Bu zonadagi sug‘oriladigan o‘tloqi tuproqlarning kimyoviy tahlil natijalari ularda sug‘orish davomiyligiga bog‘liq bo‘lgan holda 0,6-1,5% gumus, 0,05-0,13 % miqdorida azot borligini ko‘rsatadi.

Qo‘riq o‘tloqi, qumoq, qumloq tuproqlarning 90 sm gacha qalinlikdagi qatlami sifat jihatidan sulfatli, undan chuqurda esa xlorid-sulfatli va sulfat-xloridli tipda sho‘rlangan. Quruq qoldiq (QQ) asosida baholaydigan bo‘lsak, bu tuproqlar sho‘rxoklar va kuchli sho‘rlangan guruhga kiradi. Shuni alohida ta‘kidlash kerakki, birinchi va ikkinchisi kesmalarda soda mavjud ekanligi aniqlandi. Bu hodisaning sababi

aslida bunday tuproqlardagi natriyli, kalsiyli, magniyli tuzlarni ko‘pligi bo‘lib, bunda natriy kationi almashinish reaksiyalari hisobiga sodani vujudga keltiradi.

Tuproq kesmalarini suvli so‘rim tahlili bu tuproqlar tarkibida suvda eruvchi magniyning miqdorini ko‘pligidan dalolat beradi va qiziqish uyg‘otadi.

Jumladan, uchinchi kesmaning tuproqlarida suvda eruvchi magniyning miqdori 0,02-0,03 % bo‘lib, bu miqdor butun kalsiyning 50% ni tashkil qiladi.

Ayniqsa, sho‘rxoklarda magniyning miqdori ko‘p bo‘lib, 151-330 sm chuqurlikda uning ko‘rsatkichi kalsiydan ham ko‘p. Bu hodisa tuproqning singdirish kompleksida ham o‘z aksini topdi. Ko‘pchilik hollarda singdirilgan magniy kalsiydan ortiq. Buni sho‘rxoklarda va yangi o‘zlashtirilgan yerlarda ko‘rish mumkin bo‘lib, bunday tuproqlarda singdirilgan magniy 64-67 %, kalsiy esa 12-15 % singdirilgan kationlarga nisbatan miqdorini tashkil qiladi.

Shuni alohida qayd qilish kerakki, yerlarning o‘zlashtirilganlik darajasi ortishi bilan bir vaqtda singdirilgan kalsiyning miqdori ortib, aksincha magniy kamayadi. Yangidan sug‘oriladigan yerlarda singdirilgan kalsiy 46-58 %, magniy 29-46 % singdirilgan asoslarga nisbatan miqdorlarni tashkil qiladi.

Sizot suvlaridagi, tuproqdagi suvda eruvchan magniyning ko‘pligi singdirilgan kationlar miqdorida o‘z aksini topdi.

Markaziy Farg‘onaning sizot suvlarida, tuproqlarida, ona jinsida magniyning anamal miqdorlari, singdirilgan asoslar tarkibidagi miqdorlari bu maydonda alohida magniyli kimyoviy provinsiya mavjudligidan dalolat beradi. Markaziy Farg‘onadagi bu xususiyatga o‘z vaqtida P.N.Besedin, K.Sh.Shodmanov G‘.Yuldashev (1979) yili e‘tibor bergan edilar.

Suv olingan joy	PH	KK	HCO ₃	Cl	SO ₄	NO ₃	Fe ⁺² +Fe ⁺³	F
1	2	3	4	5	6	7	8	9
14 zovur	8.0	1182	43.0	428.6	222.7	0.70	0.01	0.54
79 zovur	8.0	515	43.0	183.8	130.3	0.30	0.005	0.50
3 zovur	7.9	406	26.2	8.21	126.6	0.60	-	0.04
8 zovur	8.1	343	24.4	9.63	149.2	1.80	0.03	0.10

Shunga qaramasdan, tuproq va gruntning granulometrik tarkibiga bog‘liq ravishda ba’zi ma’lumotlar aniqlandi, jumladan, yengil va qumloq granulometrik tarkibga ega bo‘lgan maydondagi til zovur suvida nitratlar miqdori boshqalarga nisbatan ko‘p.

Sizot suvlarining mineralizatsiya darajasini kamaytiradi, sifatini o'zgartiradi. Bu ishlar natijasida yangidan sug'oriladigan yerlarda agrotexnika qoidalari saqlangan holda g'ozadan 20-25 sr/ga, eskidan sug'oriladigan yerlarda 30-33,3 sr/ga hosil olingan.

Xulosa qilib aytganda, sizot, zovur suvlarining kimyoviy tarkibini o'zgarishini ulardagi anionlar, kationlar, ayniqsa mikroelementlar, zaharli ximikatlar migratsiyasini tizimli ravishda o'rganishga da'vat etadi. Jumladan, nitratlarning migratsiyasini boshqarish, ularni yerga solish me'yori, vaqtni boshqarish bilan birga kuchsiz migratsiyalanadigan shakllaridan foydalanish yo'llarini ham izlash lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Azimboev S.A. Dehqonchilik, tuproqshunoslik va agrokimyo asoslari. T. «Iqtisod-moliya», 2006.
2. afurova L.A., Maxsudov X.M., Adel M.Yu. - "Eroziyaga uchragan neogen yotqiziklarda shakllangan bo'z tuproqlarning biologik faolligi". "o'zbekiston" - T.: 1998.
3. Qo'ziev R. "o'zbekiston Respublikasi sug'oriladigan yerlarining hozirgi holati. Sug'oriladigan bo'z tuproqlar unumdorligini oshirish va uning ekologik muammolari". Ilmiy to'plam.
4. Yuldashev.G' Meliorativ tuproqshunoslik. Toshkent "Universitet" 2008 Samarqand-2002 y.
4. www.Agrochim.bis.2004.
5. www.Herba.msu.Ru.2004.
6. www.Peola.ru.glosari.2004

MARKAZIY FARG‘ONANING TURLI DARAJADA SHO‘RLANGAN TUPROQLARINING FIZIK XOSSALARI

Nosirov Yosin Soyibjon o‘g‘li
Farg‘ona davlat universiteti, magistrant

ANNOTATSIYA

Hozirgi kunda Markaziy Farg‘onaning tuproqlari turli darajada sho‘rlangan. Ushbu sho‘rlangan tuproqlar o‘ziga xos fizik xossalarga ega. Bunda tuproqlarning mexanik va agregat tarkibi, hajm massasi, solishtirma massasi, g‘ovovakligi, gigroskopikligi, kapilyar namlik va boshqa xususiyatlari katta ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: Sho‘r tuproqlar, mexanik va agregat tarkib, hajm massa, solishtirma massa, g‘ovaklik, gigroskopiklik, kapilyar namlik.

Markaziy Farg‘onada sho‘r tuproqlar asosan bo‘z tuproqlar kamari va cho‘l mintaqalarda tarqalgan bo‘lib murakkab mexanik tarkibga ega bo‘z tuproqlar mintaqasidagi tuproq tog‘ oldi tekisliklarida daryolarning yuqori terrasalarida lyoss va lyossimon jinslar ustida shakllangan shu bois ular sho‘rlanmagan lekin kuchsiz sho‘rlangan guruhlari ham xususiy hollarda uchraydi. Kamdan-kam hollardagina kuchli sho‘rlangan bo‘ladi.

Bo‘z tuproqlar mintaqasidagi lyosslar uchun xarakterli xususiyat, ularda yirik changlar (0,05-0,01mm) miqdorining 45-65 % bo‘lishi, qunning bo‘lmasligi yoki juda kam bo‘lishi, hamda 5-12 % miqdorda il zarrachalarining mavjudligi hisoblanadi.

Lyoss yotqiziqlari bir tekisda katta katta maydonlarda tarqalgan bo‘ladi, lekin hayotda tog‘lik va adirliklarni kesib o‘tuvchi soylar ularni qirqib o‘tgan. Bu soylar o‘zlarining yo‘llarida, ya‘ni konus yoyilmalarida prolyuvial va prolyuvial-allyuvial yotqiziqlarni hosil qiladilar. Konus yoyilmalariga xos xususiyat esa tog‘ jinslarning tabaqalanishidir. Bu tabaqalanish uzunasiga va yon tomonga qarab sodir bo‘ladi, ko‘pincha yon va uzoq tomonlar, oxirgi maydonlar sho‘rlanadi. Bunga So‘x, Shohimardonsoy, Isfayramsoy konus yoyilmalarini keltirish mumkin.

Ko‘llar va dengizlar sohillarida, daryolarning eski, ya‘ni qoldiq o‘zanlarida umumiy qilib aytadigan bo‘lsak, minerallashgan va harakatsiz yoki kuchsiz harakatlanuvchi sizot suvlari ustida arid iqlimli o‘lkalarda shug‘ullangan tuproqlar shakllanadi va ularning fizik suv xususiyatlari sho‘r emas tuproqqa nisbatan o‘zgacha bo‘ladi.

Ma‘lumki, sho‘r tuproqlarning fizik xususiyatlari sho‘r bo‘lmagan tuproqlardan farq qiladi.

Tuproqlarning shoʻrlanish jarayonlari, shoʻrlik darajasi, ularning agregat holati, suv xossalari, kapillyarligi va boshqalarga bogʻliq boʻladi.

Markaziy Osiyoning tekislik qismlaridagi tuproqlar kam gumusli ekanliklari tufayli ularning struktura holatini nisbatan yomon. Bu struktura boʻlakchalarining suvga chidamliligi ham past. Tuproqlarning strukturaliligi boʻz tuproqlardan choʻl mintaqasidagi tuproqlar tomon yomonlashib boradi.

Har ikkala mintaqadagi gidromorf tuproqlarning struktura holati avtomorf tuproqlarga nisbatan yaxshiroq. Sugʻoriladigan maydonlarda suvga chidamli struktura boʻlakchalarining miqdori keskin kamayadi. Tuproq struktura holatiga oʻsimlik turlari ham taʼsir qiladi.

Beda ekilishi hamma tuproqlarning ham struktura holatini yaxshilab, agregatlarni suvga chidamliligini oshiradi.

Jadvaldan maʼlum boʻlishicha, tipik boʻz tuproqlarda oʻlchami 0.25 mm dan katta boʻlgan struktura boʻlakchalari 23 %ni tashkil qiladi. Shu tuproqlarning sugʻoriladigan guruhlarida esa agregatlar miqdori 15 %. Shunga oʻxshash jarayonlarni boshqa tuproqlar misolida ham koʻrish mumkin.

Tuproqlar	Qoʻriq	Sugʻoriladigan
Tipik boʻz tuproqlar	23	15
Och tusli boʻz tuproqlar	15	9
Oʻtloqi (boʻz tuproq mintaqasida)	40	14
Taqirsimon tuproq	16	4
Taqir	14	4
Oʻtloqi saz	33	12

Agregat oʻlchami qancha kichik boʻlsa va miqdori kam boʻlsa tuproqlarning shoʻrlanishga moyilligi shuncha yuqori boʻladi. Shu nuqtai nazardan taqir va taqirsimon shoʻrlanishga moyilligi boʻz va oʻtloqi tuproqlardan yuqori.

Tuproqlarning shoʻrlanishida ularning solishtirma va hajm masalari, gʻovakligi ham alohida oʻrin egallaydi. Koʻpchilik tuproqlarning solishtirma massasi 2,6-2,74 g/sm³ atrofida joylashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Azimboev S.A. Dehqonchilik, tuproqshunoslik va agrokimyo asoslari. T. «Iqtisodmoliya», 2006.
2. afurova L.A., Maxsudov X.M., Adel M.Yu. - "Eroziyaga uchragan neogen yotqiziklarda shakllangan bo'z tuproqlarning biologik faolligi". "o'zbekiston" - T.: 1998.
3. Qo'ziev R. "o'zbekiston Respublikasi sug'oriladigan yerlarining hozirgi holati. Sug'oriladigan bo'z tuproqlar unumdorligini oshirish va uning ekologik muammolari". Ilmiy to'plam. Samarqand-2002 y.
4. www.Agrochim.bis.2004.
5. www.Herba.msu.Ru.2004.
6. www.Peola.ru.glosari.2004

BETULINNING TABIATDA UCHRASHI VA INSON ORGANIZMIDAGI AHAMIYATI

Ibrohimova Risqiya Usmonovna

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti 2-bosqich talabasi

E-mail: risqiyaibrohimova@gmail.com

ANNOTASIYA

Betulin tabiiy besh halqali lupan tuzilishga ega bo'lgan triterpenoid hisoblanadi. Ular anti-virus, antibakterial, turli o'simalarga qarshi va boshqa bir qator farmakologik faolliklarga ega. Betulin qayin daraxtlarining po'stlogidan olinadigan va oq kristalli kukun shaklida bo'lgan moddadir. Betulin – etanol, efir, xloroform va benzolda hamda sovuq suvda va boshqa organik erituvchilarda eriydi. Hozirda betulinni ahamiyati o'rganilgach, ularni solventli reflyuks ekstraksiyasi va kristallanishdan tozalash yordamida amalga oshiriladi.

Kalit so'zlar: *Aldus subcordata* L, *Ziziphus jujuba* M, *Atractylis carduus* L, *Ziziphus vulgaris*, *Trochodendron aralioides*, *Asparagus*, *Punica*, *Ocimum*, *Betula davurica* Pall, *Betula pendula* Roth, *Betula verrucosa* Ehrh, *Betula pubescens* Ehrh.

TADQIQOT MAQSADI

So'nggi yillardagi olib borilgan tadqiqotlar natijasiga ko'ra bu birikmalar metabolitik, infeksiyon, yurak qon-tomir va nevrologik kasalliklarni davolashda keng qo'llanilmoqda. Shuningdek, dorilar prolongatsiyasi, ularning biologik yaroqliligini oshirish kabi xususiyatlari tufayli betulinni o'rganishga bo'lgan qiziqish yildan yilga oshib bormoqda.

TADQIQOT NATIJALARI

Betulin turli nav va oilalarga mansub 20 xil o'simlik xil o'simlik xillarida aniqlangan. Masalan: betulin, olma daraxti (*Aldus subcordata* L), oq terak, chinor daraxtlari po'stlog'idan, *Ziziphus jujuba* M, qushqo'nmas (*Atractylis carduus* L) ning yuqori qismlaridan, *Ziziphus vulgaris*, *Trochodendron aralioides* (troxondendron) *Asparagus*, *Punica*, *Ocimum* kabi o'simliklardan xam olingan. Betulin tabiatda asosan oq qayin oilasiga mansub (*Betula alba* L, *Betula pendula* Roth, *Betula verrucosa* Ehrh, *Betula pubescens* Ehrh, *Betula davurica* Pall.) kabi daraxtlarning po'stlog'i tarkibida uchraydi. Qayin daraxti turi, bargi, o'sish sharoiti, daraxtning yoshi va boshqa omillarga bog'liq holda po'stloqning tashqi qismidagi betulin tarkibi 10-40% oralig'ida o'zgaradi. Ichki po'stlog'i 2% dan kam betulin aniqlangan. O'simlik

tarkibidagi betulinning miqdori o‘simlik turiga, iqlimga, yil fasliga, daraxt yoshiga va tuproq tarkibiga qarab turlicha bo‘ladi.(1-jadval).

Betulin miqdorining o‘simlik turiga va yoshiga bog‘liqligi

№	Po‘stloq turi	Ekstrakt	Betulin	Lupeol	Boshq.
1	Sanoat chqindisi	34.7	25.7	2.2	6.8
2	Betula pendula Roth. 60 yosh	36.2	22.3	2.2	11.7
3	Betula pendula Roth. 15 yosh (0-60sm)	43.0	25.6	1.9	15.5
4	Betula pendula Roth. 15 yosh (60-130sm)	44.7	26.2	2.0	16.5
5	Betula pendula Roth. 15 yosh (130-210sm)	43.4	27.1	2.1	14.2
6	Betula pubescens Ehrh. 60 yosh	36.0	22.9	0.8	12.3
7	Betula pubescens Ehrh. 15 yosh (0-60sm)	43.1	27.7	0.6	14.8
8	Betula pubescens Ehrh. 15 yosh (60-130sm)	37.1	25.7	0.6	10.8
9	Betula pubescens Ehrh. 15yosh (130-210sm)	36.4	23.3	0.5	12.6

Betulin daraxt po‘stlog‘i tarkibida o‘simlikni tashqi muhitning zararli omillari ta‘siridan himoyalash funksiyasini bajaradi, jumladan, radiatsiya, bakteriyalar, patogen zamburug‘lar, viruslar, shuningdek zararkunanda hasharotlardan saqlaydi.

Betulin-[3β,28-digidroksi-20,(29)-lupen] yoki [lup-20(29)-en 3β,28-diol], betulinol, betulin sporting, qayin kamforasi, lupendiol(C₃₀H₅₀O₂) [15; 929-95 b] oq qayin daraxtida po‘stloq to‘qimasi bo‘shlig‘ini to‘ldirib turuvchi va po‘stloqqa oq rangdagi tus beruvchi, kimyoviy tuzilishiga ko‘ra triterpen qatoriga kiruvchi spirt hisoblanadi.

Ular asosan qutbli organik erituvchilar (xloroform, atseton,piridin, tetragidrofuran, dimetilsulfooksid, issiq etanol)da yaxshi eriydi, boshqa organik erituvchilarda kam eriydi. Ularning eruvchanligi organik erituvchilarda o‘rtacha 10g/l, bo‘lib, erituvchi tabiatiga va haroratga bog‘liq bo‘ladi(2-jadval).

Turli erituvchilar va haroratdagi betulinning eruvchanligi

№	Erituvchi	Harorat °C	Eruvchanlik(g/100gr erituvchi)
1	Atseton	5	0.425
2	Atseton	15	0.662
3	Atseton	25	1.207
4	Atseton	35	1.74
5	Xloroform	5	0.967
6	Xloroform	15	1.26
7	Xloroform	25	1.63
8	Xloroform	35	1.905
9	Etanol	5	0.558
10	Etanol	15	0.634
11	Etanol	25	0.863
12	Etanol	35	1.09
13	Etanol	78	5.44
14	Benzol	80	Eriydi
15	Siklogeksan	10	0.00885
16	Siklogeksan	15	0.0143
17	Siklogeksan	25	0.0334
18	Siklogeksan	35	0.086
19	Propanol 1	5	0.0837
20	Propanol 1	15	0.941
21	Propanol 1	25	1.08
22	Propanol 1	35	1.18
23	Butanol 1	5	1.08
24	Butanol 1	15	1.28
25	Butanol 1	25	1.43
26	Butanol 1	35	1.63

Biologik vosita sifatida betulin va uning hosilalarga OIV va Saratov kasalligini davolashda katta imkoniyatlarga ega. Ular virusning hayot aylanishining keyingi bosqichiga aralashish orqali ishlaydi va virusning kirib borishi va o'sishi bilan bog'liq. Betulin, shuningdek, parhezga asoslangan semirib ketishni kamaytirishi, sarum va to'qimalarda lipid miqdorini kamaytirishi va insulin sezgirligini oshirish mumkin. Shu bilan birga, betulin yuqori konsentratsiyada yengil yallig'lanishga qarshi xususiyatlarga ega. Betulinning inson tanasiga kirishi sterolning tartibga soluvchi elementi bilan bog'langan oqsillarni kamaytiradi va shu bilan xolesterin va yog' kislotalarining biosintezini kamaytiradi.

Bundan tashqari, betulin yallig'lanishga qarshi, virusga qarshi ta'sirga ega, soch tolalarida oqsilning tarqalishini nazorat qiladi, shikastlangan sochlarning porlashini yaxshilaydi, sochlarning o'sishiga yordam beradi va shu kabi narsalar oziq – ovqat, kosmetika va farmatsevtika sanoatida qo'llanilishi mumkin.

XULOSA

Betulin qayin daraxti po'stlog'i tarkibida ko'p miqdorda uchraganligi sababli qayin daraxti po'stlog'i tarkibida yetarlicha darajada making va shu bilan birgalikda, chirish ta'siriga chidamli hisoblanadi. Qayin po'stlog'ining tashqi muhit ta'sirlariga chidamliligini uning tuproq qatlamida deyarli ming yillab saqlanishi bo'yicha mavjud faktlar ham tasdiqlaydi. Shularni hisobga olgan holda, bugungi kunda betulinga (qayin daraxtlariga) bo'lgan e'tiborni kuchayganligini ko'rishimiz mumkin .

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. SHayan Amiri, Sanaz Dastghaib , Mazaher Ahmadi and others. Betulin and it's derivatives as novel compounds with different pharmacological effects// Biotechnology Advances.№ 38.2020. 107409
2. Rainer Ekman. The suberin monomers and triterpenoids from the outer bark of *Betula verrucosa* Ehrh// Hokforschung №37.1983.205-211.
3. Kuznetsova S.A., Skvortsova G.P., Maliar I.N., Skurydina E.S., Veselova O.F. Extraction of Betulin from Birch Bark and Study of Its Physico Chemical and Pharmacological Properties// Russian Journal of Bioorganic Chemistry. Vol.40,№7.2014.P 742-747.
4. Pazhe A ., Zandersons J., Rizhikovs J., Doble G., Spince B., Jurkjane V., Tardenaka A. Impact of the solvent on the yield of silver Birch (*Betula Pendula* Roth) outer bark extractives// In: Proceedings of the 8 th Meeting of the Northern European Network for Wood Material Science &Engineering 2012.P.100-108.
5. Салихова Г.Г.Перспективы применения бетулина в пищевой промышленности//Теория и практика повременной аграрной науки. Сборник 4-национальной (всероссийской) научной конференции с международным участием. Новосибирский государственный аграрный университет. С: 815-817. Новосибирск 2021.
6. S.W.Pelletier, N.V.Mody, R.S.Sawhney , J.Bhattacharyya, Heterocycles, 7, 327(1977).
7. Tang W and Eisenbrand C, Chinese Drugs of Pland Origen (2013).
8. Flora of Uzbekista,. Vol. 2, Tashkent, [in Russian], 447-460 (1953).
9. Даниленко В.С. Родионов П.В. Острые отравления растениями. Киев:Здоровья. 1981.104с.
10. Гречаный И.А. Большой иллюстрированный справочник лекарственных растений. 600 рецептов и секретов потомственного травника. Белгород. 2015.544с., ил.
11. Советский энциклопедический словарь. Гл.ред. А.М. Прохоров. 3-е изд М:Сов.энциклопедия , 1985.1600с.,ил.

HORIZONTAL AND VERTICAL LOOPS GEOTHERMAL HEATING SYSTEM

O.S. Komilov, S.S. Sayfulloev

ABSTRACT

This article provides a detailed exploration of two fundamental configurations in geothermal heat pump systems—horizontal loops and vertical loops. Offering insights into their distinct layouts, efficiencies, and applications, the content provides a comparative analysis to guide readers in choosing between the two configurations. With a focus on practical considerations and benefits, this article equips readers with valuable knowledge to make informed decisions when implementing geothermal heating and cooling systems.

Keywords: heat pump, water heating, closed loops, open loops, horizontal loops, vertical loops, distribution subsystem.

АННОТАЦИЯ

В этой статье представлено подробное исследование двух основных конфигураций систем геотермальных тепловых насосов: горизонтальных и вертикальных контуров. Предлагая информацию об их различных компоновках, эффективности и применении, контент предоставляет сравнительный анализ, который поможет читателям сделать выбор между двумя конфигурациями. Эта статья, в которой основное внимание уделяется практическим соображениям и преимуществам, дает читателям ценные знания, необходимые для принятия обоснованных решений при внедрении геотермальных систем отопления и охлаждения.

Ключевые слова. тепловой насос, нагрев воды, замкнутые контуры, открытые контуры, горизонтальные контуры, вертикальные контуры, подсистема распределения.

ВВЕДЕНИЕ

Геотермальные системы отопления и охлаждения обеспечивают кондиционирование помещений — отопление, охлаждение и контроль влажности. Они также могут обеспечивать нагрев воды — в качестве дополнения или замены обычных водонагревателей.

Геотермальные системы отопления и охлаждения работают за счет перемещения тепла, а не за счет преобразования химической энергии в тепло,

как в печи. Каждая геотермальная система отопления и охлаждения состоит из трех основных подсистем или частей: геотермального теплового насоса для перемещения тепла между зданием и жидкостью в заземляющем соединении, заземляющего соединения для передачи тепла между жидкостью и землей и распределительной подсистемы для доставки тепла. отопление или охлаждение здания. Каждая система может также иметь пароохладитель в дополнение к водонагревателю здания или водонагреватель полной мощности для удовлетворения всех потребностей здания в горячей воде.

Геотермальный тепловой насос упакован в один шкаф и включает в себя компрессор, теплообменник контура-хладагента и элементы управления. Системы, которые распределяют тепло с помощью канального воздуха, также включают в себя систему обработки воздуха, канальный вентилятор, фильтр, теплообменник хладагент-воздух и систему удаления конденсата для кондиционирования воздуха. При установке в домашних условиях шкаф с геотермальным тепловым насосом обычно располагается в подвале, на чердаке или в чулане. В коммерческих установках его можно подвешивать над подвесным потолком или устанавливать как автономную консоль.

Подсистема распределения.

В большинстве жилых геотермальных систем используются обычные воздуховоды для распределения горячего или холодного воздуха и обеспечения контроля влажности. (В некоторых системах используются тепловые насосы «вода-вода» с одним или несколькими фанкойлами, радиаторами на плинтусе или циркуляционными трубами под полом.) Для поддержания эффективности системы необходимы воздуховоды правильного размера, конструкции и герметизации. Воздуховоды должны быть хорошо изолированы и, по возможности, располагаться внутри тепловой оболочки здания (кондиционируемого помещения).

Геотермальные системы отопления и охлаждения для крупных коммерческих зданий, таких как школы и офисы, часто используют другую схему. Несколько тепловых насосов (возможно, по одному на каждый класс или офис) подключаются к одному и тому же заземлению с помощью петли внутри здания. Таким образом, каждую зону здания можно контролировать индивидуально. Тепловые насосы на солнечной стороне здания могут обеспечивать охлаждение, а те, что на теневой стороне, обеспечивают тепло. Такое расположение очень экономично, поскольку тепло просто передается из одной части здания в другую, а заземление служит источником тепла или радиатором только для разницы между потребностями в отоплении и охлаждении здания.

Многие системы жилого назначения, установленные сегодня, оснащены пароохладителями для обеспечения горячей водой для бытового потребления, когда система обеспечивает отопление или кондиционирование воздуха. Пароохладитель представляет собой небольшой вспомогательный теплообменник на выходе компрессора. Он передает избыточное тепло от сжатого газа в водопровод, по которому вода циркулирует в резервуар для горячей воды дома. Летом, когда кондиционер работает часто, пароохладитель может обеспечить всю горячую воду, необходимую для домашнего хозяйства. Он может обеспечить от четырех до восьми галлонов горячей воды на тонну охлаждающей мощности каждый час работы. Пароохладитель обеспечивает меньше горячей воды зимой, а весной и осенью, когда система не работает. Поскольку тепловой насос намного более эффективен, чем другие средства нагрева воды, производители начинают предлагать системы «тройной функции», «полной конденсации» или «полного спроса», в которых используется отдельный теплообменник для обеспечения всего горячего водоснабжения дома. потребности в воде. Эти устройства экономически эффективно обеспечивают горячую воду так же быстро, как и любая конкурирующая система.

Система нагрева воды, установленная в Институте Фингер-Лейкс, работает по требованию. Эта система обеспечивает горячую воду, как только в ней возникает потребность. Использование системы этого типа устраняет необходимость нагрева накопленной воды, как это требуется в обычном резервуаре для горячей воды. Геотермальные системы используют землю в качестве источника тепла и теплоотвода. Ряд труб, обычно называемых «петлей», несут жидкость, используемую для соединения теплового насоса геотермальной системы с землей.

Замкнутые и открытые петли

Существует два основных типа петель: закрытые и открытые. Системы с открытым контуром являются самыми простыми. Успешно используемая в течение десятилетий грунтовая вода забирается из водоносного горизонта через одну скважину, проходит через теплообменник теплового насоса и сбрасывается в тот же водоносный горизонт через вторую скважину, расположенную на расстоянии от первой. Обычно для эффективного теплообмена необходимо от двух до трех галлонов в минуту на тонну производительности. Поскольку температура грунтовых вод практически постоянна в течение всего года, открытые контуры являются популярным вариантом в тех районах, где они разрешены. Системы с открытым контуром имеют некоторые сопутствующие проблемы:

Некоторые химические условия местных грунтовых вод могут привести к загрязнению теплообменника теплового насоса. В таких ситуациях могут потребоваться меры предосторожности, чтобы углекислый газ и другие газы оставались в растворе в воде. Другие варианты включают использование медно-никелевых теплообменников и теплообменников, которые можно очищать без внесения химикатов в грунтовые воды. Растущие экологические проблемы означают, что необходимо консультироваться с местными властями, чтобы обеспечить соблюдение правил, касающихся использования воды и приемлемых методов сброса воды. Например, сброс в канализационную систему редко является приемлемым.

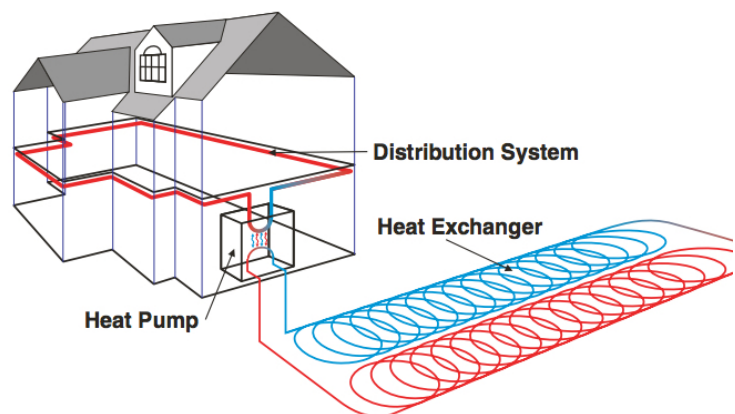
В Институте Фингер-Лейкс используется система замкнутого цикла. Системы замкнутого цикла становятся наиболее распространенными. При правильной установке они экономичны, эффективны и надежны. Вода (или раствор воды и антифриза) циркулирует по непрерывному подземному трубопроводу. Система замкнутого цикла экологически безопасна, поскольку вода в контуре предотвращает загрязнение внешней среды.

Длина петлевого трубопровода варьируется в зависимости от температуры грунта, теплопроводности грунта, влажности почвы и конструкции системы. (Некоторые тепловые насосы хорошо работают при больших колебаниях температуры на входе, что позволяет использовать контуры немного меньшего размера).

Горизонтальные петли

Интеграция горизонтальных петель в системы геотермальных тепловых насосов означает решающий прогресс в технологиях устойчивого отопления и охлаждения. Эти петли, обычно устанавливаемые на плоской широкой площадке под поверхностью Земли, используют постоянную температуру земли для облегчения обмена энергией. Горизонтальные петли особенно хорошо подходят для жилых и коммерческих помещений, где имеется обширная земля.

Одним из заметных преимуществ горизонтальных петель является их экономичность при монтаже. Горизонтальная компоновка позволяет легко прокладывать траншеи или земляные работы, сокращая первоначальные затраты по сравнению с

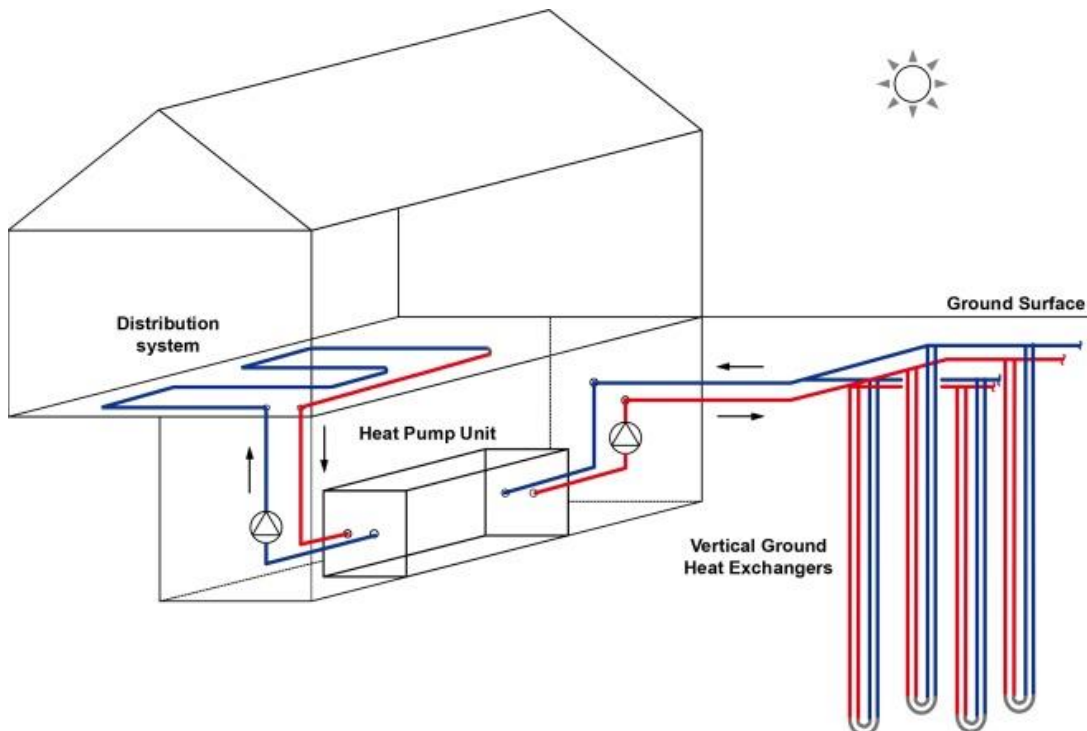

вертикальным бурением. Это делает их привлекательным вариантом для проектов с ограниченным бюджетом.

Горизонтальные установки с замкнутым контуром, как правило, наиболее эффективны с точки зрения затрат для небольших установок, особенно для нового строительства, где имеется достаточная земельная площадь. Эти установки включают закапывание труб в траншеи, вырытые с помощью экскаваторов или цепных траншеекопателей. В каждой траншее закапывают до шести труб, обычно соединенных параллельно, с минимальным расстоянием в фут между трубами и от десяти до пятнадцати футов между траншеями.

Вертикальные петли

Вертикальные контуры в системах геотермальных тепловых насосов представляют собой инновационный и универсальный подход к использованию тепловой энергии Земли для устойчивого отопления и охлаждения. В отличие от горизонтальных петель, вертикальные петли предполагают бурение глубоких скважин для достижения стабильных температур, наблюдаемых на больших глубинах под поверхностью. Одним из отличительных преимуществ вертикальных петель является их адаптируемость к объектам с ограниченным горизонтальным пространством. Это делает их особенно подходящими для городских или густонаселенных районов, где большие площади недоступны. Вертикальная ориентация этих петель также сводит к минимуму воздействие на существующий ландшафт, что делает их эстетически привлекательным вариантом.

Вертикальные замкнутые контуры предпочтительнее во многих ситуациях. Например, в большинстве крупных коммерческих зданий и школ используются вертикальные петли, поскольку площадь земли, необходимая для горизонтальных петель, будет непомерно высокой. Вертикальные петли также используются там, где почва слишком мелкая для рытья траншей. Вертикальные петли также сводят к минимуму нарушение существующего ландшафта.

Для вертикальных систем с замкнутым контуром U-образная трубка (реже две U-образные трубки) устанавливается в скважину, пробуренную на глубину от 100 до 400 футов. Поскольку условия в земле могут сильно различаться, длина контура может варьироваться от 130 до 300 футов на тонну теплообмена. Для большинства установок, где трубы обычно соединяются параллельно или последовательно-параллельно, требуется несколько отверстий.

Поле вертикальных петлевых скважин, используемое в Институте Фингер-Лейкс, состоит из 20 скважин, пробуренных на глубину 100 футов. Имеется 5 (группы) из 4 колодцев, расположенных на расстоянии примерно 12 футов в центре. Глубина и количество колодцев определялись расчетной тепловой и охлаждающей нагрузкой, необходимой для поддержания комфортной среды для жителей.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение, исследование горизонтальных и вертикальных петель в системах геотермальных тепловых насосов показывает тонкое понимание этих важнейших компонентов. Обе конфигурации предлагают уникальные преимущества и особенности, делая выбор зависимым от конкретных требований проекта. Сравнительный анализ горизонтальных и вертикальных циклов подчеркивает важность принятия обоснованных решений. Такие факторы, как масштаб проекта, геологические условия и доступное пространство, играют решающую роль в определении оптимальной конфигурации. Эта статья служит ценным руководством для читателей, предлагая практические идеи, которые помогут разобраться в этих соображениях и сделать осознанный выбор при внедрении геотермальных систем отопления и охлаждения. По сути, исследование горизонтальных и вертикальных петель означает решающий шаг на пути к использованию всего потенциала геотермальной энергии устойчивым и эффективным образом.

REFERENCES:

1. Energy efficiencies of Heat Pumps in Residential Buildings/ I.G. Ingersoll, D.K. Arasteh // Energy and Buildings. – 1983.
2. Bakema, G., 2001. Well and Borehole Failures and Solutions in Underground Thermal Energy Storage.
3. Gjengedal, S., Ramstad, R.K., Hilmo, B.O., Frengstad, B.S., 2018. Video inspection of wells in open loop ground source heat pump systems in Norway. IGSHPA Research Track, Stockholm. Oklahoma State University, Sweden. Stillwater.
4. Геотермальные тепловые насосы. Обзор рынка / Л. Милова // Тепловые насосы – 2013.
5. Ground water heat pumps – the second wave / S. Harlburt // Water Wheel Journal. – 1988.
6. Метод расчета и анализ совместной работы контура циркуляции грунтовых теплообменников и теплового насоса / С.О. Филатов, В.И. Володин // Труды БГТУ. – 2013.
7. Тепловой насос: эффективно и экономно / Л.А. Кривов, В.В. Суров // Жилищное и коммунальное хозяйство. – 1988.
8. qizi Latipova, S. S. (2023). KASR TARTIBLI HOSILA TUSHUNCHASI. SCHOLAR, 1(31), 263-269.
9. qizi Latipova, S. S. (2023). HEAT PHYSICAL MEANING AND ORIGIN OF DIFFUSION EQUATIONS. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 10(12).
10. Latipova, S. S. (2023). SOLVING THE INVERSE PROBLEM OF FINDING THE SOURCE FUNCTION IN FRACTIONAL ORDER EQUATIONS. Modern Scientific Research International Scientific Journal, 1(10), 13-23.
11. daughter Latipova, S. S. (2023). HEAT PHYSICAL MEANING AND ORIGIN OF DIFFUSION EQUATIONS. World of Scientific news in Science, 1(2), 163-176.
12. qizi Latipova, S. S. (2024). CAPUTO MA'NOSIDAGI KASR TARTIBLI TENGLAMALARDA MANBA FUNKSIYANI ANIQLASH BO 'YICHA TO 'G 'RI MASALALAR. GOLDEN BRAIN, 2(1), 375-382.
13. qizi Latipova, S. S. (2024). KASR TARTIBLI ODDIY DIFFERENSIAL TENGLAMALAR. GOLDEN BRAIN, 2(1), 383-390.
14. qizi Latipova, S. S. (2023). MITTAG-LIFFLER FUNKSIYASI VA UNI HISOBLASH USULLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9), 238-244.

15. qizi Latipova, S. S. (2023). RIMAN-LUIVILL KASR TARTIBLI INTEGRALI VA HOSILASIGA OID AYRIM MASALALARNING ISHLANISHI. Educational Research in Universal Sciences, 2(12), 216-220.
16. qizi Latipova, S. S. (2023). BETA FUNKSIYA XOSSALARI VA BU FUNKSIYA YORDAMIDA TURLI MASALALARNI YECHISH. GOLDEN BRAIN, 1(34), 66-76.
17. qizi Latipova, S. S. (2023). SOLVING THE INVERSE PROBLEM OF FINDING THE SOURCE FUNCTION IN FRACTIONAL ORDER EQUATIONS. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 10(12).
18. Shahnoza, L. (2023, March). KASR TARTIBLI TENGLAMALARDA MANBA VA BOSHLANG'ICH FUNKSIYANI ANIQLASH BO'YICHA TESKARI MASALALAR. In " Conference on Universal Science Research 2023" (Vol. 1, No. 3, pp. 8-10).
19. Latipova, S. S. qizi . (2024). GAMMA FUNKSIYA. GOLDEN BRAIN, 2(1), 391–399.

RAUF PARFI SHE'RIYATINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Nomozova Dilobar Suyun qizi

Alisher Navoiy nomidagi o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Ona tili va adabiyot ta'limi fakulteti, 2-kurs magistranti

E-mail: dilobarxonnomozova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Rauf Parfi ijodiga xos tun ramziy obrazining mohiyatiga diqqat qaratilgan. Shuningdek shoir she'rlaridagi tabiat tasvirlari ortidagi mazmun ochiqlangan. Buyuk rassomlarning shoir ijodiga ta'siri ko'rib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Tun tasviri, so'fiylik, tabiat tasviri, ramziylik, rassomlardan ilhomlanish.

ABSTRACT

This article focuses on Rauf Parfi's work. The nature of the poet's poems is also revealed. To the poetic works of great artists.

Keywords: Night image, Sufism, nature image, symbolism, inspiration from artists.

KIRISH

Bugungi o'zbek she'riyatida modernizm o'zining o'rnini tobora chuqurroq egallamoqda. Bir qator yoshlarning bu yo'nalishda qalam tebratayotgani fikrimiz dalilidir. Modernizmning haqiqiy yo'l boshchilaridan biri sifatida buyuk ijodkor Rauf Parfi nomi ta'kidlab o'tiladi. O'zining ruhdor, o'tli she'riyati bilan shoir erk tushunchasi, Turkiston birligi, haqiqat tug'ini himoya qilib jadidlarning haqiqiy davomchisi o'laroq yashab ijod etdi deya ayta olamiz. Shuningdek shoir she'riyatida lirik qahramonning ruhiy talotuplarini mahorat bilan, o'zgacha tashbehlar bilan ifodalay olganligining guvohi bo'lamiz. Rauf Parfi ijodidagi noan'anaviy modernistik so'z obrazlar deya YOMG'IR, SHAMOL, QUSHCHA, CHIROQ, DARAXT, NAY, NUR, YAPROQ, XAZON, KECHA, KUNDUZ, OS(I)MON, QUYOSH, OY, TONG, SO'Z kabilar sanab o'tiladi [1Dedaxanova M. Avtoreferat.2021, 22-bet] Ushbu so'z obrazlarning o'ziga yuklatilgan ma'lum bir vazifasi bor.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METADALOGIYA

Shoir she'rlarida tun tasvirini juda ko'p uchramiz. Ba'zan tun yomg'irli tarzda ifodalanadi. Shoir she'rlarida quyidagicha tasvirlarni uchratishimiz mumkin. Masalan, qorong'u tunlar, xayrli tun, tun yaqin, yomg'irli tunda, go'zal tushlar tilayman, tunda

keldim uzoq safardan, yoz kechasi, og‘ir tun, mudrar yarim kecha uyquda, men haqimni olurman tundan, quyosh tark etti osmonni, yomg‘ir yog‘ib chiqdi tun bo‘yi, hayhotdek tun ichra bir o‘zim. Shu singari boshlanmali she‘rlar Rauf Parfi ijodida ko‘proq 60-70-yillardagi she‘riyatida uchraydi. Taniqli olim va shoirning yaqin do‘sti B.Isabek shoirning ayrim she‘rlarini tahlil etayotganda tasavvufiy yondashish lozimligini ham ta‘kidlab o‘tadi. Chunki shoirning o‘zi ko‘p bora ta‘kidlagandek, ilk va butun umrlik unutilmas saboq bergan ustoz Abdurahmon Vodiliy so‘fiysifat inson bo‘lganlar va Rauf Parfi to‘rt yoshdaligidan boshlab shu insonning ta‘limini olgan. Sirojiddin Ibrohim bilan bo‘lgan intervyusida shoir o‘z maslagidan bir muddat chekinganligini va yana 1962-yildan keyin cherkaslarning qonli o‘ldirilishi sabab qaytganligini bayon etadi. Aynan shu davrdan keyingi bir qator she‘rlarining mohiyatini erk, ozodlik singari orzu-istaklar qamrab olgan.

Haybatli tun bilan boshlanadigan yana bir asar hazrat Navoiyning Xamsasi tarkibiga kiruvchi, ilohiy ishq tarannum etiluvchi „Layli va Majnun“ dostonidir. „Asarning „Ul tun mahobati ta‘rifi“ nomli 9-bobini o‘ziga xos navoiyona bir uslub bilan tun va hotif (g‘aybdan ovoz beruvchi) obrazlari vositasida „Ma‘nisi daquq lafzi shirin“, „dard-u so‘zi ko‘prak“ bo‘lishi nazarda tutilgan dostonning asosiy voqealari tasviriga kirishadi. Tun, chaqin, yomg‘ir timsollari va ishqqa berilgan ta‘rif-u tavsiflar orqali ulug‘ shoirning tayanch muddaosi asar qahramonlari ruhiy kechinmalarining jozibador tasvirini anglashilib turadi.[5Vohidov R., vaboshq. 2006. 351-bet] Yani ayta olamizki, shoir she‘rlaridagi tun tasvirlari lirik qahramonning o‘zini, o‘zligini topishga intilganligini, bu yo‘lda mashaqqat chekayotganligini ko‘rsatadi. O‘sha davr nuqtayi nazaridan Navoiyning „Layli va Majnun“ dostoni tasavvufiy, ilohiy ishq vasf etilgan asar deya baholanmagan tabiiy. Ammo yosh shoir uning botinini so‘fiy ustoz ko‘magida teran anglagan. Ya‘ni yuqoridagi singari tun tasvirlari bejizga keltirilmagan: bir muddatli adashishlardan, yo‘lini yo‘qotishlardan so‘ng, o‘ziga, o‘zligiga qaytish, o‘zligini qidirish jarayoni tasviri desak mubolag‘a bo‘lmaydi.

Shoir hech bir so‘zni behuda sarf etmaydi, qaariga chuqur, falsafiy mazmun yuklaydi. Ayniqsa oddiy tabiat tasvirlarni shunchaki yuzaki tahlil qilib bo‘lmaydi. Bu xususida shoirning o‘zi: “Inson huquqi- she‘riyat huquqi. Inson va tabiat uyg‘unligi abadiy, tabiat tartiboti o‘zgarmas, ammo inson tabiati o‘zgaruvchandir,”[3 Rauf Parfi. 2022. 221-bet] deydi. Shoir she‘rlarida tabiat tasviridek ko‘ringan parchalarida insonni, inson ruhiyatini, o‘zining davrga, siyosatga qarashlarini ham ifodalaydi. Quyida shunday she‘rlaridan birini tahlil qilamiz.

SHIVIRLAYDI OYOG‘IMDA YASHAB O‘TGAN XAZONLAR,

Ko‘zlarimga igna yanglig‘ sanchilmoqda mezonlar.

Huvillagan qishloq uzra quyuuq tuman cho‘kmoqda,

Yiroqlarda nay ko‘nglini so‘nggi bora to‘kmoqda. [2 Rauf Parfi.2022. 159-bet]

She'r yozilgan sana 1965-yil. Zamonaviy she'riyatda xazon, kuz tasviri mahzunlik ayriliq, umrning so'nggi damlarini ifoda etadi. Mumtoz she'rlarda esa yoridan ayro tushgan oshiqqa mengzash ko'p kuzatiladi. Huvillagan qishloq va nay ramziy obraz sifatida qo'llanilgan. Nay tasavvufda ilohiy ishqqa oshufta, oshiq ma'nolarida keladi. Huvillagan qishloq– shoirning huvillagan qalbi deya olamiz. Ya'ni, qalbi bo'm-bo'sh, ishqdan ayro, turli xil ikir-chikir tashvishlar girdobidagi qahramon, qachonlardir chinakam oshiq edi. Hotirotning olis dashtlaridan u haliyam eshitiladi. Keyingi misralarda shoirning dardi yanada oydinlashgandek bo'ladi:

Dala bo'm-bo'sh ko'milgandek unga ko'hna savollar,
Faqatgina kezib yurar izg'ib yurar shamollar
Faqatgina ko'rinadi kuygan daraxt mung'ayib
Qayda qoldi mangu bahor, qayga bo'lding sen g'oyib?

Shamol obrazini ham Rauf Parfi she'riyatida ko'p uchratamiz. Shamollar turlicha bo'lishi mumkin: yoqimli, qattiq, izg'irinli... Izg'ib yurish odatda salbiy bo'yoqlar uchun qo'llaniladi. Shamol– hayotning tezkor maromi.[B. Behuda o'tayotgan umrga ishora. Bo'm-bo'sh dalaga ko'milgan savollar nima bo'lishi mumkin? Balki, aslini, kimligini, ajdodlari kim ekanligini bilish haqidagi savollardir. Ammo she'r yozilgan davrdan kelib chiqadigan bo'lsak, buning asl javobi bo'm-bo'shlik edi. So'nggi satrlarda mung'ayib turgan kuygan daraxt timsoli bor. Daraxtni yaxshiroq tanib olish uchun shoirning boshqa bir she'ridagi tasvirlarga to'xtalib o'tamiz. „Turkiston yodi” she'rining so'nggi satrlari quyidagicha yakunlanadi:

Yig'la, endi ko'zim, sen-da yig'lab ol,
To'ysin ko'z yoshingga bu turkiy sitam.
To'ysin, Vatan yodi chidar bemalol,
O, sabr daraxti–qutlug' Turkiston.

Demak, daraxt— ona vatan, Turkiston, Turon timsoli. Mustamlaka zulmi ostida yashayotgan elning yurak-bag'ri kuyuk. Bahor–ozodlik ramzi. Shoir necha-necha dovullarda yo'qolmagan mangu hurlikni so'roqlaydi. Ilk satrlardagi oshiq-nay, vatanini, ozodlikni sevgan, qumsayotgan lirik qahramondir.

Mashhur polvon va sport ustasi shoirning do'sti Tursun Ali Muhammad Rauf Parfi haqidagi yozar ekan, shoir har qanday bir so'zga mohirona she'r yoza olish qobiliyatiga ega ekanligi, ammo oxirida yozgan bitiklarini ruhi yo'q so'zlar deya yirtib tashlaganini bayon etadi. R. Parfining she'riyatida ilohiy so'z badiiy obraz darajasiga ko'tarilgan zalvorli bitiklari ham ko'pchilikni tashkil qiladi. Bejizga So'zning yonida ilohiy istilohini ishlatmadik. Chunki qodir egam birgina so'zning qudrati ila o'n sakkiz ming olamni yaratgan, olamlarning gultoji insonni yaratgan, ojiz bandalariga ruh ato etgan. Shoir oddiy bo'yoqdor so'zlarni ishlatishdan chekinib, ruhi bor so'zlarni, ular vositasidagi she'rlarigina tan olgan. Umaman shoir ijodida ona vatanni ozod ko'rish

orzusidagi, turkiy xalqlarni birlikka chaqiruvchi she'rlari bir talay. Turon, Turkiston deya tilga olingan, cheksiz og'riq, ichki tug'yonlar bilan bitilgan she'rlarni o'qish, uqish o'quvchidan ham ma'lum bir zo'riqish talab etadi.

Shoir ijodida shuningdek buyuk rassomlar ijodidan ilhomlanib yaratgan she'rlari ham bor. Mikelanjelo, Van Gog, Pol Verlen singari botishning mashhur musavvirlariga bag'ishlangan bitiklari shular jumlasidandir. Bundan tushunish mumkinki, so'z va rasm o'rtasidagi nozik bog'liqlikni, san'at asari hisoblangan suratlarni ijodkor teran o'qiy olgan, his qila olgan. Jumladan, "Van Gog" deya nomlangan she'rini tushunish uchun o'quvchi rassomning asarlari bilan tanish bo'lishi kerak.

Buyuk sevgi rangin izlab yurardi,

Yozar moviylikka rangin qasida

deya boshlanadigan she'ri Van Gogning o'sha mashhur „Yulduzli tun“ asaridan ilhomlanib yozganligining guvohi bo'lishimiz mumkin. Yuqoridagi misralarda rangin so'zi tajnisni hosil qilmoqda. Birinchi misradagi so'z ranglarini, ikkinchi misradagi so'z rang-baranglik, turfa ranglilik ma'nolarida qo'llanmoqda. Aynan moviylikka so'zidan she'r quyidagi suratdan ilhomlanib yozganligini anglaymiz.

XULOSA

Rauf Parfi shuningdek, o'zbek adabiyotida yangicha janrlar olib kira olgan, rivojlantira olgan ijodkordir. Yapon xokku va tankalarini ilk bora o'zbek adabiyotiga olib kirdi. Ushbu janrlarda o'zi go'zal namunalar yaratdi

Sovet sotsial realizmi adabiyotimizda hukumron davrda "askar shoirlar ijodida yillik paxta tayyorlash rejasining bajarilishi, yo fazo kemasining uchirilishi, kimningdir ko'kragiga davlat nishonining taqilishi, yo biror tarixiy sananing nishonlanishiga

bag‘ishlangan she‘rlar oz emas”[7.Каримов Н., ва бошк. 1999. 519-бэт] Ammo Rauf Parfi bunday yo‘ldan yurmadi. Uning o‘z zamonasi uchun yangilik bo‘lgan, keyingi avlod vakillari uchun ham katta maktab vazifasini o‘tagan inson ruhiyatining qoliplanishiga qarshi, erkning bo‘g‘ilishiga qarshi isyonkor she‘rlari qarigan qarashlarni parchalay oldi. Va to umrining so‘ngiga qadar shoir ilk modern ruhidagi she‘riyatiga sodiq qoldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Dedaxanova M. Modern she‘riyatda ma‘no ko‘chishining lingvokognitiv aspekti.(Rauf Parfi ijodi misolida) Avtoreferat. T.2021 Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (Phd)
2. Rauf Parfi. Saylanma 1-jild. T.: Muharrir. 2021. -159 b
3. Rauf Parfi. Saylanma 2-jild. T.: Muharrir. 2021. -212 b
4. Fazliddinov B., Rauf Parfi ijodida shamol obrazi. <https://dergipark/org.tr>. 2018. 1-Temmuz.
- 5.
6. Vohidov R., Eshonqulov H., O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixi. T.: O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi.Adabiyot jamg‘armasi 2006. -351b
7. Каримов Н., Мамажонов С., ва бошкалар. XX аср узбек адабиети тарихи. Т. Укитувчи., 1999. -519 б

CHIZIQLI ALGEBRAIK TENGLAMALAR SISTEMASINI YECHISHNING ANIQ USULLARI VA TADBIQLARI

Imomova Shafolat Mahmudovna

Buxoro davlat universiteti Amaliy matematika va dasturlash
texnologiyalari kafedrasida dotsenti
E-mail: s.m.imomova@buxdu.uz

Mardonova Maftunabonu Abrorovna

Buxoro davlat universiteti Amaliy matematika
(sohalar bo'yicha) mutaxassisligi magistri.

ANNOTATSIYA

Zamonaviy hisoblash matematikasi bizga hodisalarni o'rganish va ularni boshqarish usullarini ishlab chiqish uchun atrofimizdagi haqiqatning matematik modellarini o'rganishga yordam beradi. Matematik modellar - matematik belgilar va ular ustida amallar yordamida o'rganilayotgan hodisaning soddalashtirilgan tavsifidir. Matematik modellar real jarayonlarga nisbatan to'g'rilik va adekvatlikka muvofiq, lekin, qoida tariqasida, ularni texnik jihatdan amalga oshirishning soddaligini hisobga olgan holda ishlab chiqiladi. Chiziqli tenglamalar sistemalarini yechish hisoblash matematikasining keng tarqalgan muhim muammolaridan biridir. Chunki ko'plab chiziqsiz xarakterga ega bo'lgan amaliy masalalar, differensial tenglamalar va yana bir qator masalalarni yechimlarini topishda masala chiziqli tenglamalar sistemalarini yechishga olib kelinadi. Aynan shu maqsadda ushbu maqolada chiziqli algebraik tenglamalar sistemasini yechishning aniq usullari va tadbirlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Hisoblash matematikasi, chiziqli algebraik tenglamalar sistemi, matritsa, xos matritsa xosmas matritsa, determinant, xatolik, qoldiq, Kremer qoidasi, Gauss usuli, matematik model, teskari matritsa, yechim, taqribiy yechim.

Hisoblash texnologiyasining jadal rivojlanishi amaliy muhandislik va ilmiy muammolarni hal qilishda hisoblash matematikasi va dasturlashni birinchi o'ringa olib chiqdi. Hisoblash matematikasi tegishli matematik modellarni amalga oshirish orqali matematik muammolarni hal qilishning texnik bajarilishini ta'minlaydi. Chiziqli algebraik tenglamalar sistemalarini (ChATS)ni yechish usullarini ko'rib chiqamiz.

Asosiy tushunchalar va ta'riflar

n tartibli chiziqli algebraik tenglamalar sistemi (ChATS) quyidagi ko'rinishda yoziladi:

$$\sum_{j=1}^n a_{ij}x_j = b_i; \quad i = \overline{1, n}$$

Yoki kengaytirilgan (2.1) shaklida yoki yoziladi.

$$\begin{cases} a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + a_{1n}x_n = b_1 \\ a_{21}x_1 + a_{22}x_2 + a_{2n}x_n = b_2 \\ \dots \\ a_{n1}x_1 + a_{n2}x_2 + a_{nn}x_n = b_n \end{cases} \quad (2.1)$$

$$Ax = b, \quad (2.2)$$

ChATSni (2.2) vektor shaklida yozish ham mumkin va bu yerda

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{pmatrix}; \quad x = \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ \vdots \\ x_n \end{pmatrix}; \quad b = \begin{pmatrix} b_1 \\ b_2 \\ \vdots \\ b_n \end{pmatrix}$$

bo'ladi.

A matritsa tenglamalar sistemasining asosiy matritsasi, $x = (x_1, x_2, \dots, x_n)^T$ noma'lumlardan iborat vektor, $b = (b_1, b_2, \dots, b_n)^T$ - ozod hadlardan iborat vektor hisoblanadi.

n tartibli A matritsaning determinanti $D(\det A)$ soniga, ya'ni

$$|A| = D = \det A = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{vmatrix} = \sum (-1)^k a_{1\alpha} a_{2\beta} \dots a_{n\omega}$$

ga teng.

Bu yerda $\alpha, \beta, \dots, \omega$ indekslar $1, 2, \dots, n$ raqamlarining barcha mumkin bo'lgan $n!$ ta almashtirishlari orqali ifodalanadi. k - bu almashtirishlardagi inversiyalar soni.

(2.1) ChATSni yechishning dastlabki bosqichida A matritsasining ko'rinishini va (2.2) dagi b ozod hadlardan iborat vektorini tahlil qilishdan iborat.

Agar barcha ozod hadlar nolga teng bo'lsa, ya'ni $b = 0$ bo'lsa, u holda

$$Ax = 0$$

(2.2) tenglamalar sistema bir jinsli deyiladi.

Agar $b \neq 0$ yoki kamida bitta $b_i \neq 0$ ($i = \overline{1, n}$), bo'lsa, u holda (2.2) tenglamalar sistemasini bir jinsli emas deb ataladi.

Agar A kvadrat matritsaning determinanti noldan farqli bo'lsa u xosmas matritsa deyiladi. Bunday holda, (2.1) sistema yagona yechimga ega.

Agar A matritsaning determinanti nolga teng bo'lsa u xos matritsa deyiladi.

Agar A matritsa determinantining qiymati nolga yaqin bo'lsa, u holda (2.1) tenglamalar sistemasi yomon shartlangan deb ataladi, ya'ni tenglamalar sistemasi yechimi sistema koeffitsientlarining o'zgarishiga bog'liq bo'ladi.

(2.2) tenglamalar sistemaning yechimi $x = (x_1, x_2, \dots, x_n)^T$ vektorini topishdan iborat.

Topilgan yechimning aniq yechimdan farqini tavsiflovchi ikkita kattalik mavjud bo'lib, ular yaxlitlash va kompyuterning hisoblashdagi cheklavlari orqali paydo bo'ladi. Bular ε - xato va r - qoldiqlar deb ataladi.

$$\begin{cases} \varepsilon = x - x^*; \\ r = B - Ax^*; \end{cases} \quad (2.3)$$

Bu yerda x^* - yechimni vektor ko'rinishida ifodalanishi. x no'malumlardan iborat vektor.

Agar ε xatolik nolga yaqin bo'lsa, r qoldiq ham nolga yaqin ekanligi isbotlangan. Buni teskarisi esa doim ham to'g'ri emas. Agar tenglamalar sistema yomon shartlanmagan bo'lsa, yechim qiymatini baholash uchun r qoldiq ishlatiladi.

ChATS ni yechish usullari ikki guruhga bo'linadi: to'g'ri (aniq) usullar va iteratsion (yaqinlashuvchi) usullar.

Aniq usullarga hisob-kitoblar yaxlitlashsiz amalga oshiriladi va noma'lumlarning aniq qiymatlarini olish imkonini beradigan usullar kiradi. Bu usullar oddiy, universal hisoblanib va tenglamalar sistemasining keng sinfi uchun ishlatiladi. Biroq aniq usullar katta xatoliklarni keltirib chiqaradigan yuqori tartibli va yomon shartlangan tenglamalar sistemasiga to'g'ri kelmaydi. Aniq usullarga Kramer qoidasi, teskari matritsani topish usuli, Gauss usuli, kvadrat ildizlar usuli va boshqalar kiradi.

Yaqinlashuvchi usullarga hisob-kitoblar yaxlitlashsiz amalga oshirilishi mumkin bo'lganda ham, tenglamalar sistemasini yechimini ma'lum bir aniqlik bilan olish imkonini beradigan usullar kiradi. Bu iteratsion usullar hisoblanib ketma-ket yaqinlashish usullari deyiladi. Iteratsion usullar oddiy iteratsiya va Zeydel usullari kiradi.

ChATSni yechishning aniq usullari

Kramer qoidasi

Keling, (2.1) tenglamalar sistemasini Kramer qoidasi bo'yicha yechishni ko'rib chiqaylik. Yuqorida aytib o'tilganidek, agar bu sistemaning determinanti noldan farqli bo'lsa, u holda u yagona yechimga ega bo'ladi. Kramer qoidasi bo'yicha yechim quyidagi

$$x_k = \frac{D_k}{D}, k = \overline{1, n},$$

formulalari yordamida topiladi, bu yerda D_k - D determinantning k ustunining $a_{1k}, a_{2k}, \dots, a_{nk}$ elementlarini mos ravishda (2.1) dagi b_1, b_2, \dots, b_n ozod hadlar bilan almashtirish orqali olingan determinant. Yoki

$$D_k = \sum_{i=1}^n A_{ik} b_i, k = \overline{1, \dots, n},$$

bu yerda A_{ik} - D determinantning a_{ik} elementining algebraik to'ldiruvchisi.

Bu yerda yuqori tartibli determinantlarni hisoblashda muhim muammo mavjud.

Teskari matritsa usuli

(2.2) sistemani yechimini topish talab qilingan bo'lsin. Bu tenglikning chap va o'ng tomonlarini A^{-1} teskari matritsaga ko'paytiramiz:

$$A^{-1}Ax = A^{-1}b.$$

U holda yechimni

$$x = A^{-1}b$$

formula yordamida topamiz.

Bu usulni amalga oshirishda esa A^{-1} teskari matritsasini topish, uni aniqlashning tejamlil sxemasini tanlash va yetarli aniqlikka erishish muammosi mavjud.

Gauss usuli.

Gauss usuli ChATSni yechishning eng keng tarqalgan usuli hisoblanadi. U noma'lumlarni ketma-ket yo'qotish g'oyasiga asoslanadi. Bunda dastlabki sistema diagonal dan pastdagi barcha koeffitsientlar nolga teng bo'lgan uchburchakli sistemaga olib kelinadi. Bu usulni amalga oshiradigan turli xil hisoblash sxemalari mavjud. Eng keng tarqalgani bosh elementni satr, ustun yoki butun matritsa bo'yicha tanlash sxemasidir.

Endi usulning mohiyatini ko'rib chiqaylik.

(2.1) chiziqli tenglamalar sistemaning birinchi tenglamasi yordamida x_1 o'zgaruvchi qolgan keyingi tenglamalardan chiqarib tashlanadi. Keyin, ikkinchi tenglama orqali x_2 keying qolgan tenglamalardan chiqarib tashlanadi. Shu tartibda davom ettiriladi. Bu jarayon Gauss usulining to'g'ri yo'li deb ataladi. Noma'lumlarni yo'q qilish chiziqli tenglamalar sistemaning oxirgi n - tenglamasining chap tomonida bitta noma'lum x_n qolguncha takrorlanadi.

$$a'_{nn}x_n = b', \quad (2.4)$$

bu yerda a'_{nm} va b' chiziqli (ekvivalent) o'zgarishlar natijasida olingan koefitsientlar.

Gauss usulining to'g'ri yo'li quyidagi formulalariga muvofiq amalga oshiriladi:

$$a^*_{mi} = a_{mi} - a_{ki} \frac{a_{mk}}{a_{kk}}, \quad k = \overline{1, n-1}; \quad i = \overline{k, n};$$

$$b^*_m = b_m - b_k \frac{a_{mk}}{a_{kk}}, \quad m = \overline{k+1, n},$$

bu yerda $m - x_k$ chiqarib tashlangan tenglama raqami.

k - qolgan $(n - k)$ tenglamalaridan chiqarib tashlangan noma'lumlar raqami, shuningdek, uning yordamida x_k chiqarib tashlangan tenglama raqamini bildiradi;

i - dastlabki matritsaning ustun raqami;

a_{kk} - matritsaning bosh (yetakchi) elementi.

Hisoblash jarayonida $a_{kk} \neq 0$ bo'lishiga kerak. Aks holda matritsa satrlarini almashtirishga to'g'ri keladi. Gauss usulining teskarisi x_n, x_{n-1}, \dots, x_1 noma'lumlarni ketma-ket hisoblashdan iborat:

$$x_n = \frac{b'}{a'_{nm}}; \quad x_k = \frac{1}{a'_{kk}} \left(b'_k - \sum_{i=k+1}^n a'_{ki} x_i \right), \quad k = \overline{n-1, \dots, 1}.$$

Olingan yechimning aniqligi "qoldiq" bilan baholanadi. Va u

$$\|r\| = \|B - Ax^*\| < \varepsilon$$

formula yordamida baholanadi. Aks holda yechimni aniqlashtirish sxemasidan foydalaniladi.

Ildizni topish.

Gauss usuli bilan olingan ildizlarning taqribiy qiymatlari aniqlanishi mumkin.

(2.1) sistema uchun x_0 ning taqribiy yechimi topilsin. Keling, $x = x_0 + \delta$ ifodani qo'yamiz. x_0 ildizining $\delta = (\delta_1, \delta_2, \dots, \delta_n)^T$ to'ldiruvchisini topish uchun yangi $A(x_0 + \delta) = b$ yoki $A\delta = \varepsilon$ sistemasini ko'rib chiqish kerak, bu yerda $\varepsilon = b - Ax_0$ ifoda berilgan sistema uchun qoldiqdir.

Shunday qilib biz chiziqli tenglamalar sistemani berilgan A matritsasi va yangi $\varepsilon = (\varepsilon_1, \varepsilon_2, \dots, \varepsilon_n)^T$ ozod had bilan yechib $(\delta_1, \delta_2, \dots, \delta_n)$ to'ldirishlarni hosil qilamiz.

Yuqori tartibli determinantlarni hisoblash

Kramer usulida determinantlarni hisoblash texnologiyasidan farqli o'laroq, ChATS elementi bo'lgan umumiy ko'rinishdagi matritsalar uchun Gauss usuli

yordamida determenantni qulay hisoblash mumkin. $Ax = 0$ sistema uchun Gaus usulining to‘g‘ri yo‘li ushbu

$$\Delta = \det A = a_{11} \cdot a_{22}^{(1)} \dots a_{nn}^{(n-1)} = \pm \prod_{k=1}^n a_{kk}$$

determinantini hisoblash imkonini beradi, chunki elementlarni ketma-ket yo‘q qilish determinantning qiymatini o‘zgartirmaydi. Bu yerda a_{kk} o‘zgartirilgan A matritsasining elementlari (uchun Gaus usulining to‘g‘ri yo‘li).

Teskari matritsani hisoblash.

Gauss usuli bo‘yicha teskari matritsani hisoblash. A matritsa $\det A \neq 0$ bo‘lgan teskari matritsaga ega xosmas matritsa. Bu holda quyidagi (2.5) tenglik o‘rinli.

$$A^{-1}A = AA^{-1} = E = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{pmatrix} \quad (2.5)$$

Bu tenglikni n ta noma’lumli n ta tenglamalar sistemasi shaklida yozamiz, ya’ni

$$\sum_{k=1}^n a_{ik} z_{kj} = \delta_{ij}; \quad i, j = \overline{1, n}; \quad (2.6)$$

bu yerda a_{ik} - A matritsasining elementlari;

z_{kj} - teskari matritsaning elementlari (A^{-1});

δ_{ij} - birlik matritsasining elementlari.

Bu yerda

$$\delta_{ij} = \begin{cases} 1, & i = j; \\ 0, & i \neq j \end{cases}$$

tenglik o‘rinli.

Teskari matritsaning bir ustunining elementlarini topish uchun A matritsa bilan mos chiziqli sistemani (2.6) yechish kerak. Shunday qilib, $A^{-1}(z_{1j}, z_{2j}, \dots, z_{nj})$ matritsasining j -ustunini olish uchun quyidagi

$$\begin{cases} a_{11}z_{1j} + a_{12}z_{2j} + \dots + a_{1n}z_{nj} = 0; \\ \dots \\ a_{j1}z_{1j} + a_{j2}z_{2j} + \dots + a_{jn}z_{nj} = 1; \\ \dots \\ a_{n1}z_{1j} + a_{n2}z_{2j} + \dots + a_{nn}z_{nj} = 0. \end{cases} \quad (2.7)$$

sistemani yechish kerak.

Shuning uchun A matritsani teskarisini topish uchun (2.7) sistemani $j = \overline{1, n}$ uchun n marta yechish kerak. Sistemaning A matritsasi o'zgarasligi sababli, noma'lumlarni yo'q qilish faqat bir marta va (2.7) yechishda $(n - 1)$ marta amalga oshiriladi, faqat teskari yurish (2.7) ning o'ng tomonida mos keladigan o'zgarish bilan amalga oshiriladi.

Quyidagi misolda uchburchak matritsalar yordamida A matritsasining teskarisini topishni ko'rib chiqamiz.

Misol.

$$A = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 1 & 2 & 0 \\ 1 & 2 & 3 \end{pmatrix}$$

Matritsaga teskari matritsani toping.

A^{-1} matritsasini

$$A^{-1} = \begin{pmatrix} t_{11} & 0 & 0 \\ t_{21} & t_{22} & 0 \\ t_{31} & t_{32} & t_{33} \end{pmatrix}$$

shaklida qidiramiz.

A va A^{-1} ni (2.5) tenglikni hisobga olgan holda ko'paytirsak, biz quyidagi

$$\begin{cases} t_{11} = 1; \\ t_{11} + 2t_{21} = 0; \\ 2t_{22} = 1; \end{cases} \quad \begin{cases} t_{11} + 2t_{21} + 3t_{31} = 0; \\ 2t_{22} + 3t_{32} = 0; \\ 3t_{33} = 1. \end{cases}$$

sistemaga ega bo'lamiz.

Bu yerdan biz doimiy ravishda

$$t_{11} = 1; t_{21} = -1/2; t_{22} = 1/2; t_{31} = 0; t_{32} = -1/3; t_{33} = 1/3$$

ni topamiz.

Shunday qilib,

$$A^{-1} = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 \\ -1/2 & 1/2 & 0 \\ 0 & -1/3 & 1/3 \end{pmatrix}$$

sistema kelib chiqadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, chiziqli algebraik tenglamalar sistemalari (ChATS) chiziqli algebraing muhim matematik modeli bo'lib hisoblanadi. Ular asosida chiziqli tenglamalar sistemalarni to'g'ridan-to'g'ri yechish, matritsa

determinantlarini hisoblash, teskari matritsa elementlarini hisoblash, matritsa xos qiymatlari va xos vektorlarini aniqlash kabi amaliy matematik masalalar hal qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Е. Г. Агапова Вычислительная математика : учеб. пособие / Е. Г. Агапова ; [науч. ред. Т. М. Попова]. - Хабаровск : Изд-во Тихоокеан. гос. ун-та, 2017. - 92 с.
2. Исмоилова М.Н., Имомова Ш.М. Интерполяция функции// ВЕСТНИК НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ 2020. № 3 (81). Часть 3. С.5-8.
3. Имомова Ш.М., Исмоилова М.Н. Вычисление наибольшего собственного значения матрицы и соответствующего ей собственного вектора в среде Mathcad// ACADEMY. № 6(57), 2020. С9.
4. Имомова Ш.М., Исмоилова М.Н. Численное решение смешанной задачи, поставленное на векторном волновом уравнении в области с углом//UNIVERSUM: ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ. №10(79), 2020. С. 22-25.
5. Imomova Shafolat Mahmudovna, Zarnigor Bahodirovna Rahmonqulova. FUNKSIYALARNI MATHCAD MUHITIDA SONLI INTEGRALLASH// BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI № 4, 2023, С.9-14.
6. Амосов, А. А. Вычислительные методы : учеб. Пособие / А. А. Амосов, Ю. А. Дубинский, Н. В. Копченова. - Санкт-Петербург: Лань, 2014. - 672с.

HONESTY IS A HIGH SPIRITUAL-MORAL VIRTUE

Kulmatov Primkul Meliko'zievich

Associate Professor of the Department of Social Sciences of
Jizzakh Polytechnic Institute, Ph.D.
E-mail: qulmatovprimqul@gmail.com

Mamanov O.

a student of group 542-21 of Jizzakh Polytechnic Institute

ABSTRACT

This article talks about honesty and duty, which are one of the most beautiful qualities in a person, and about its place and role in the life of society.

Keywords: Honesty, honor, duty, human, morality, dirty work, crime, treason, purpose, responsibility, involvement, foreskin, honest service, etc.

The son of man does not come to this bright world to do evil, dirty work, crime, betrayal. In him, the sense of purpose, responsibility, belonging is always glorious. That's why he gets the name of good with forehead leather and honest service. To the question of who can be considered happy, the Greek philosopher Socrates answered: "He who has an honest mind and a sharp mind." So, honesty should start with thoughts. Honesty is not just a human virtue, but a process of spiritual purification, a combination of pride, willpower, patience, self-control, inner and outer qualities. "Halal" is an Arabic word, which means permitted, permitted, legal, reasonable, correct, conscientious person, who can eat, drink, and use in accordance with Sharia law; it also has the meaning that it is not haram. Also, it means that a person is self-respecting, earned by his own work, free from betrayal, betrayal, etc.

And "honesty" is the quality of a straight, honest person who is not used to dishonesty, does not follow a crooked path, does not deceive anyone; a concept that requires being correct, pure, and clean, and means a spiritual and moral standard. One of the wonderful qualities that decorate a person spiritually and morally is to live honestly and cleanly, not to betray someone's rights in the slightest. Honestly distinguishing between the unclean, making a living only by one's own labor, abhorring uncleanness, considering uncleanness as the greatest sin and immorality - are among the most important ideas of Eastern philosophy. Honesty is related to moral concepts such as conscience, justice and duty. At first, it was created as a religious

concept and acted as a Shariah standard that determines the food, drink, sexual and economic behavior of every Muslim.

In family relations, we also understand an honest wife who is married, legal (about the wife) and does not betray her husband. On the other hand, a child born from a married couple is a legitimate child, otherwise it is called a “bastard”. Nowadays, honesty has come out of a relatively narrow sharia shell and gradually turned into a comprehensive moral norm in the life of an individual, gaining a deep spirituality and becoming a universal human activity that defines humanity in everyday life. In our people, there is also an expression *halalamaq*, which means to do halal, to eat and drink in accordance with the laws of Sharia, and in some cases, to do something that justifies something, is worthy of it, and is worthy of it.

“Honesty” - in a broad sense, the name of the norms of any moral system in a living language, in scientific language it is called imperative (obligatory, command). It refers to the tasks assigned to its members by a certain society, class, and groups, which must be performed voluntarily and conscientiously. Honesty is a series of good, positive deeds, a set of actions, things earned through hard work, and clean and pure food that are permissible for people. Broader aspects of honesty are honesty in marriage, honesty in relationships, honesty in community, honesty in business, honesty in friendship, etc. People who walk on the honest path with a pure heart and soul are always calm, have a clear mind, and always walk in good health. This is Mahmoud az-Zamakhshari, an encyclopedic scholar from Khorezm writes about it: “An honest and pure person is always calm and peaceful, and a person who betrays and does evil to someone is a harbinger of destruction.”

Life basically starts with family. There is a saying in the Uzbek people that “A bird does what it sees in its nest.” So, if the parents are pure and honest, their child will also grow up in this spirit. A child’s good deeds and actions come from an honest bite. The conclusion is that purity and honesty are the main conditions for being a believer. Good or bad vices in a person depend on his faith, that is, his purity and honesty. Shaytan constantly attacks the purity of a person’s faith, tries to make him go astray, lead him to unsharic ways, and make him fall away from the path of honesty and purity. We must remember that purity and honesty are always accompanied by satanic temptations that try to lead them astray. If there is even a slight tendency to deviate from the path of faith, immediately the satanic feeling rises up and eventually seeks to conquer the human heart. Therefore, we must always be vigilant in the path of faith, purity and honesty.

The holy Quran, hadiths and sharia instructions include all aspects of moral education, which is the basis of human spiritual and educational maturity. In short, hadiths are a perfect collection of thoughts on spiritual and moral education. When we

study the Holy Qur'an, hadiths, and Sharia's instructions, we see that not a single important issue related to moral maturity, honesty and purity, faith and conscience has been neglected in them. In particular, Islam draws the attention of Muslims to the issue of haram and halal. In the Shariat, actions and deeds that are allowed to be done by Allah are called halal. Haram, on the other hand, are actions and deeds that are not allowed to be done. Usually, our people have used "halal" and "haram" in relation to things to eat and drink. Everything allowed in Sharia, food to be eaten, and work to be done are considered halal. Unauthorized things, deeds and actions are haram. It is said that Allah will surely punish those who do forbidden things in this world or on the Day of Resurrection.

In the work of the first President Islam Karimov, "High spirituality is an invincible power", "We all know that our holy books and values, the heritage of our great thinker ancestors always call us to live with honest work, courage, generosity and humility, but at the same time, in life It is not difficult to observe that a person who strives to follow such invitations often faces various difficulties and even sufferings. Halal things and actions are known to many people, we have heard a lot about it. It is permissible to mention and keep reminding of forbidden deeds. Some of these include: going without a job while being healthy, adultery, being unfaithful to one's parents, embezzlement in trade, betraying someone's rights and deposits, perjury, usury, theft includes theft, piracy, fraud, gossip, slander, espionage, murder, bribery, etc. So, haram consists of deeds and actions that harm people and society.

In the spiritual sphere, the concept means high responsibility, verbal honesty, keeping a promise, in the legal sphere, the obligation imposed on legal documents, contract, service. Duty is a component of human spirituality, one of the fundamental categories of the philosophy of spirituality. This concept means that it becomes a moral necessity to fulfill the responsibility and obligation of a person in relation to the requirements imposed on him.

The source of moral value - duty is a person, and its essence is manifested in the attitude of honest service to society and social structures. The duty category appears in connection with concepts such as responsibility, self-awareness, conscience, behavior. Because duty is a reality that describes the spiritual image of a person. Duty has social-individual characteristics and subjective aspects. First of all, it relies on universal human values such as responsibility and obligation. In addition to the general duty of everyone to the family, parents, country, nation, there is also an individual level of duty. Duty is clearly manifested in qualities such as keeping one's promise, keeping one's word, maintaining one's reputation and honor, and honesty. Therefore, duty and honesty require each other. It is known that the socio-political and legal foundations of duty are reflected in the Constitution and laws. Its economic basis can be clearly seen

in various contracts. Duty is valid as a moral-ethical category only if it is chosen freely and consciously. One of the foundations of duty is faith, and a person who has this quality understands it deeply and strives to be loyal to it.

The special importance of duty in human spirituality becomes relevant in the work of the employees of internal affairs agencies. Duty is closely related to concepts such as conscience, faith, and responsibility. Therefore, the employee is required to approach his duties conscientiously and very responsibly. In general, loyalty to duty, oath, and country is at the root of the employee's service activities and every behavior, which increases his career and leads to gaining the trust of the people. There are concepts of duty that are common to all eras, such as human duty, civic duty, paternal duty, maternal duty, and filial duty, as well as concepts within professions such as journalistic duty, medical duty, scientific duty, and the duty of internal affairs officers. Another important aspect of duty is that it has the characteristic of being manifested over a certain period of time and in society in its own way. For example, duty requirements that are considered positive in one system or society may have a negative meaning for another. And in militarized and highly ideological societies, duty can take a tragic turn in public and personal life. As a result of skillful propaganda, most of the members of such a society perceive white as black and black as white. The current older generation is well aware that this was clearly manifested in the ideology and practice of brutal totalitarian regimes that favored universal and national values. In history, there are many examples of the fate of people who were devoted to their duty. For example, when Furqat served the ideology of the colonialists, his life could be spent in pleasure. But he remained faithful to his duty to the Motherland and the people, suffered a difficult fate of emigration, and died far away from the Motherland. Sometimes due to duty, people are forced to leave their love, even their brother, sister or child.

Our new Constitution stipulates compliance with laws, respect for the rights and freedoms, honor and dignity of other people, careful preservation of the historical, cultural and spiritual heritage of our people, careful treatment of the natural environment, taxes and local taxes prescribed by law. It is noted that it is the duty of every citizen to pay taxes and protect the Motherland. Loyalty to one's duty represents the moral and spiritual image of every person, but those who do not live up to their word and do not fulfill their duty are not respected by the people. Duty is not formed by itself, it matures in the process of education. In this sense, it is the most important task of today to bring up a mature generation that understands its duty, is self-demanding, believes in its work, knowledge and strength, and can preserve its dignity.

A duty is a task that must be performed and required, that is, an obligation. A person has duties to his parents, children, friends, mentors, country, people and

profession. However, not everyone fulfills these duties equally. That is why problems arise in various relationships between people in society, people's rights are violated, violations and crimes are committed. If people trusted by the people and the leadership of the country, including the employees of the internal affairs agencies, perform their duties carefully and honestly, the peace of the Motherland and the people will be ensured, and stable development will continue. For this, we must all have a clear conscience. Because the extent to which the reform is implemented today depends not only on the worldview of the leaders, but also on their honesty and integrity, entrepreneurs and initiative.

Islam Karimov says that our grandfather Amir Temur bequeathed to our ancestors, saying: "It is your duty to preserve the great rank and happiness of the nation, to be a cure for its pains." Purman's opinions determine the main criteria for the activities of the employees of internal affairs agencies. As the first President noted, our slogan embodies all our noble dreams: let's live and work honestly for our future, for the happiness of our children!

Let's leave a free and prosperous Motherland for future generations! In addition, the leadership of our republic has taken certain measures to create equal opportunities for everyone who works honestly to feed their family, get education, use medical services, and protect their dignity and that of their relatives. is being implemented. It is the duty of every employee of internal affairs agencies to serve in harmony with economic recovery, recovery, spiritual development, purification, and progress. Since spirituality is the most effective tool of education, it has become a requirement of the time to use it wisely, to teach our children patriotism, honesty, and loyalty. It is the sacred duty of every person living in Uzbekistan to live and work honestly in order to build a great country with a bright future, for the good fortune of our children, to leave a free and prosperous Motherland for future generations. What is required of us on this path is to work hard and honestly with good intentions.

REFERENCES:

1. Ziyamuhammadov B. The book that leads to perfection. T; "TURON-IQBOL", 2006. P.191
2. Komilov T., Abidova S. National moral values and their educational value. FA of UzR, "Science", 2000.B.20;
3. Independence: explanatory popular scientific dictionary. (Generally edited by A. Jalolov and Khannazarov). – T; East, 1998, P. 279
4. Artykov N. Spirituality: national and universal values. - T; "Uzbekistan", 1997. P. 48.
5. Temirova N.E. Values and youth development. –T: Institute of Philosophy and Law. 2008. B.26

INCREASING SOIL FERTILITY AND POROSITY THROUGH FERTILIZATION

Ikromov Ravshan Abdurasul o'g'li

Bukhara Institute of Natural Resources Management, researcher-teacher

Jo'rayeva Shaxrizoda Imom qizi

Bukhara Institute of Natural Resources Management, student

ABSTRACT

The article likely discusses various fertilization techniques aimed at enhancing soil fertility. This could include the application of organic or synthetic fertilizers, the timing and method of application, and the specific nutrients targeted for improved soil health. The focus is likely on how fertilization impacts soil porosity, elucidating the mechanisms through which added nutrients contribute to the development or maintenance of porous soil structures. It may explore the role of fertilization in promoting microbial activity and organic matter decomposition, key contributors to soil porosity.

Keywords: Fertilization, Soil Fertility, Soil Porosity, Organic Fertilizers, Synthetic Fertilizers, Nutrient Application, Soil Health, Microbial Activity, Organic Matter Decomposition, Agricultural Practices, Sustainable Farming, Nutrient Management.

In the conditions of the market economy, the main task of agriculture is to grow abundant, cheap and high-quality products, while increasing the natural fertility of the land and not harming the ecological situation. Local fertilizers and manure are very important for the successful implementation of such huge tasks.

Manure is rich in nitrogen, phosphorus, potassium, trace elements and other mineral substances, it also contains a lot of carbon and physiologically active substances that accelerate plant growth. When manure is applied, microorganisms that convert organic substances into mineral substances that are easily absorbed by plants develop very well, and the humus in the soil increases, the solution in it becomes equal, and the ecological condition improves.

The article on “Improving Soil Fertility and Porosity through Fertilization” provides a detailed and in-depth analysis of how fertilization techniques contribute to enhancing both soil fertility and porosity.

The article likely explores a range of fertilization techniques, encompassing both organic and synthetic approaches. It may delve into the intricacies of nutrient application, discussing optimal timing, dosage, and methods to maximize the effectiveness of fertilization. Additionally, the authors may highlight emerging technologies or innovative practices in the field of fertilization that aim to improve nutrient availability in the soil.

A central theme of the article is likely the impact of fertilization on soil fertility. It may discuss how added nutrients, whether from organic or synthetic sources, influence the soil's nutrient profile. The analysis may cover essential elements such as nitrogen, phosphorus, and potassium, exploring their roles in promoting plant growth and overall soil health. The article might also consider the long-term effects of sustained fertilization on soil fertility and the potential challenges or risks associated with certain fertilization practices.

The article is expected to provide insights into the intricate relationship between fertilization and soil porosity. It might discuss how fertilization influences the physical structure of the soil, promoting porosity by fostering microbial activity and organic matter decomposition. The analysis may highlight the importance of maintaining adequate soil porosity for water infiltration, root development, and the overall sustainability of agricultural ecosystems.

An underlying theme could be the role of fertilization in promoting sustainable farming practices. The article may emphasize the need for a balanced and environmentally conscious approach to fertilization to ensure long-term soil health and productivity. It might discuss strategies to mitigate potential negative impacts, such as nutrient runoff, and explore how precision agriculture or other advanced technologies can contribute to sustainable fertilization practices.

The article may conclude with a discussion on effective nutrient management strategies. This could include recommendations for farmers on optimizing fertilization practices based on soil testing, crop requirements, and regional considerations. The importance of a holistic approach to nutrient management, encompassing both fertilization and soil conservation practices, may also be highlighted.

In summary, "Improving Soil Fertility and Porosity through Fertilization" is likely to offer a comprehensive analysis of fertilization techniques, examining their impact on both soil fertility and porosity. The article provides valuable insights for farmers, agronomists, and researchers seeking to optimize fertilization practices for sustainable and productive agriculture.

REFERENCES:

1. Sadullaev , A. N., & Ergashev , M. G. ugli. (2023). IT IS A WATER-SAVING TECHNOLOGY CREATED WITH THE POWERFUL SWELLING “HYDROGEL”. Educational Research in Universal Sciences, 2(18), 207–210. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5399>
2. Sadullaev Azamat. (2022). EFFECTS OF IRRIGATED AGRICULTURE ON THE GROUNDWATER REGIME IN THE FOOTHILLS. Educational Research in Universal Sciences, 1(2), 124–128. Retrieved from <https://erus.uz/index.php/erus/article/view/202>
3. Sh. M. Xamidova, U. A. Juraev, & A. N. Sadullayev. (2022). THE EFFECT OF PHYTOMELIORANT CROPS ON THE ACCUMULATION OF SALT IN THE SOIL, NORMS FOR WASHING SOIL BRINE. Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development, 5, 78–82. Retrieved from <https://sjird.journalspark.org/index.php/sjird/article/view/203>
4. Sadullaev, A. N. (2022). MEASURES OF EFFECTIVE USE OF WATER IN FARMS OF BUKHARA REGION. RESEARCH AND EDUCATION, 1(4), 72–78. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/re/article/view/527>
5. Саъдуллаев, А. Н., & Чорикулов, Ш. (2020). ДУККАКЛИ ЭКИНЛАР ТУПРОҚ УНУМДОРЛИГИНИ ОШИРАДИ. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
6. Зарипович, Қ. З., Саъдуллаев, А. Н., & Зариповна, Қ. Р. (2020). G‘OZANI SUG‘ORISHDA SUV TEJAMKOR SUG‘ORISH TEXNOLOGIYALARINING SAMARADORLIGINI ILMIY ASOSLASH. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
7. Амонова, З. У., & Саъдуллаев, А. Н. (2020). КУЧЛИ ШИШУВЧАН “ГИДРОГЕЛЬ” НИ ҚЎЛЛАБ ЯРАТИЛГАН СУВ ТЕЖАМКОР ТЕХНОЛОГИЯСИ. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
8. Холматовна, С. Х., Саъдуллаев, А. Н., & Джўраев, Ш. Б. (2020). ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ЭКИНЛАРИНИ СУҒОРИШДА СУВ ТЕЖАМКОР УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
9. Аманова, З. У., & Саъдуллаев, А. Н. (2020). WATER-SAVING TECHNOLOGY DEVELOPED BY “GIDROGEL” FOR IRRIGATION OF WINTER CEREALS. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
10. The effectiveness of phytomeliorative measures in conditions of saline soils. SM Xamidova, UA Juraev, AN Sadullaev - Academicia Globe: Inderscience Research, 2022

11. APPLICATION OF RESOURCE-EFFICIENT IRRIGATION TECHNOLOGIES IN BUKHARA OASIS. UA Juraev, SA Nafiddinovich - INTERNATIONAL CONFERENCE: PROBLEMS AND ..., 2022
12. Sadullaev, A. N. (2022). INTERPRETATION OF PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE IN THE TEACHINGS OF OUR GREAT ANCESTORS. Educational Research in Universal Sciences, 1(2), 117–123. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/379>
13. Sadullaev, A. N. (2022, July). BUKHARA REGIONAL IRRIGATION AND MELIORATION SYSTEM. In INTERNATIONAL CONFERENCES (Vol. 1, No. 12, pp. 18-27).
14. Sadullaev, A. N., & Azimova, G. A. (2024). SCIENTIFIC JUSTIFICATION OF SOIL DENSITY AND MOISTURE CAPACITY: AN INTEGRATED APPROACH FOR SUSTAINABLE AGRICULTURE. GOLDEN BRAIN, 2(1), 414–417. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10466516>
15. Tukhtayeva Habiba Toshevna Sadullaev Azamat Nafiddinovich Azimova Go‘zal Adizovna. (2024). SCIENTIFIC APPROACHES AND TECHNIQUES FOR ESTABLISHING FOUNDATIONS AND QUANTIFYING SOIL MOISTURE LEVELS [Data set]. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10466027>
16. Sadullaev, A. N. (2024). PECULIARITIES OF THE WATER PERMEABILITY PROPERTIES OF THE SOIL. Educational Research in Universal Sciences, 3(1), 4–6. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5536>

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA NUTQNING RIVOJLANISHI

Norboyeva Odina

Termiz Davlat pedagogika instituti 2-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Sogʻlom bolalarni tarbiyalash masalasiga yurtimizda asosiy eʼtibor qaratilgan bola psixik taraqqiyotidagi bilish jarayonidagi nutqning rivojlanishiga bogʻliq masalalarga diqqat eʼtibor qaratiladi.

Kalit soʻzlar: nutq, tendentsiyasi, biantualizm, inovatsiya, hayol va tafakkur, dialog, kompetentsiya, muloqot, tillovalizm, texnologiyalar.

Bola ulgʻayar ekan, unda soʻzlashishga ehtiyoj paydo boʻla boshlaydi, -deydi Farahnoz Begmurodova. Avval atrofdagilarini taniydi, eshitgan soʻzlarni asta-sekinlik bilan oʻzlashtira boshlaydi. Nutq rivojlanib boshlaganda esa uning soʻz boyligi juda tezlikda oʻsib boradi. Dastlab, oddiy soʻzlar, keyinchalik sodda gaplardan va toʻliq, yoyiq gaplardan foydalanadi. Dialogik nutq oilada, ota-ona, aka-opalar oʻrtasida boʻladi. Oʻziga kerakli narsani soʻrash uchun harakat qiladi va muloqotga kirishadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini oʻstirishda oldindan tayyorlangan mavzularda suhbatlar, teatrlashtirish usullari, sahnalashtirish oʻyinlari, savol-javoblar oʻtkazilsa juda foyda beradi. Taʼkidlash joizki, bola uchun katta yoshli odam savollarga javob topishning birdan bir vositasi, qiziqarli taassurotlar manbai hisoblanadi. Bola kattalar bilan dialog qilayotganda, narsalar va oʻyinchoqlarga egalik qilishga intilarkan, u ushbu maqsadlarga erishish uchun soʻzdan foydalanishga ehtiyoj sezadi, bazan oʻzi tashabbus koʻrsatib, fikr bildiradi. Katta yoshli insonlar bolalar bilan dialogga kirishish jarayonida bolaning bir soʻzli fikrlarini grammatik jihatdan toʻliq shakllantirilgan soʻzlarga aylantirish orqali uning kamchiliklarini tuzatadi. Bola oʻrganganlarini faol oʻzlashtiradi va undan oʻz nutqida qoʻllaydi. Shuning uchun, maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda uning ota-onasi, aka-opalari va tarbiyachilarining hissasi nihoyatda muhim oʻrin tutadi.

Nutq oʻstirishdagi metodlar va innovatsion texnologiyalar.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish “Ilk qadam” Davlat oʻquv dasturida belgilangan bolalarga taʼlim berishda kompetentsiyaviy yondashuvning asosiy qismi sanaladi. 6-7 yoshli bolaning umumiy muhim kompetentsiyalari sifatida birinchi oʻrinda, kommunikativ kompetentsiya yani, muloqot vositalaridan turli holatlarda foydalana olish koʻnikmasini shakllantirish uchun koʻmaklashadi. Yaʼni, tarbiyalanuvchilarning bilish va ijtimoiy kompetentsiyasi qatorida muloqot

kompetentsiyasi asosiy o'rinni egallaydi. Shunday ekan, MTTda har bir ta'limiy faoliyat mazmunida bolaning nutqini rivojlantirish va muloqotchanlik ko'nikmalarini shakllantirish asosiy vazifa hisoblanadi. Bola yangi bilimlarni o'yinlar va didaktik vositalar asosida o'zlashtirganida samaradorlik yuqori bo'ladi. Bunda badiiy adabiyotni soddaroq o'qib berishdan ko'ra innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llagan holda faoliyatga tatbiq etish har bir bolaning nutqini rivojlantirish jarayonini ta'minlaydi va tezlashtiradi. Shu bilan bir qatorda ta'lim sifatini oshirishga yord beradi. Buning uchun maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishning yangi texnologiyalarini ishlab chiqish va amalda doim qo'llash tavsiya etiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini shakllantirish muhim va murakkab vazifadir. Ushbu muammoni muvaffaqiyatli hal qilish ham bolalarni yaqinlashib kelayotgan maktabga tayyorlash uchun, ham boshqalar bilan qulay muloqot qilish uchun muhimdir. Bolalar nutqini rivojlantirish bo'yicha yurtimiz va MDH davlatlari pedagoglari ko'plab izlanishlar olib borishganki, xususan, R.Inog'omova, L.Mo'minova, V.Gerbova, M.Konin, G.Lyamina, O.Ushakovalarning pedagogik manbalardan foydalanib MTTda nutq o'stirish ishlarini mazmunli tashkil etish mumkin. Innovatsion texnologiyalar - bu pedagogik faoliyat natijasiga samarali erishishni ta'minlaydigan tarbiyachi va tarbiyalanuvchilar o'rtasidagi o'zaro ta'limiy munosabatlarning yangi usullari va uslublaridir. Bunday ta'limiy muhit zamonaviy sharoitlarda bolaning shaxsiy rivojlanishidagi dinamik o'zgarishlar tufayli ijobiy natijaga erishishga qaratilgan ta'limiy usullar, metodlar, vositalarni o'z ichiga qamrab oladi. Aynan MTTda nutq o'stirish jarayonida badiiy adabiyotning o'rni nihoyatda katta ekanligini e'tirof etgan holda, badiiy asarlarni zamonaviy texnologiyalar yordamida bolalarga o'rgatishning samaradorligi yuqori ekanligini aytib o'tilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish asosan quyidagilarning to'g'ri hal etish bilan bog'liq:- nutqni rivojlantirishga doir didaktik materiallar tarkibiga ota-onalar, tarbiyachining ma'lum bir maqsadga qaratilgan nutqi, bolalarga o'qib yoki aytib beriladigan ertak, she'r, qo'shiqlar, hikoyalar muntazam kiritilishi;- ta'limning didaktik materiallarni foydalanadigan holda zamonaviy tashkil etilishi;- ta'limiy o'yinlarda bolalarning faol nutqiy muloqotda bo'lishida ko'maklashadi

Shu kunlarda maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi bolalarning nutq qobiliyatini rivojlantirishda quyidagi qiyinchiliklarga duch kelmoqda:- har bir bolaning individual qobiliyatlarini aniqlash va mos ravishda rivojlantirish;- hamkorlikka asoslangan ta'lim munosabatlarida bolani faollashtirish;- nutqiy qobiliyati yashirin bolalar bilan olib boriladigan alohida o'yinli vaziyatlarni yaratish. Olib borilgan kuzatishlar natijasida shuni ko'rsatganki, an'anaviy ravishda badiiy asarlarni o'qib berishdan ko'ra innovatsion shaklda badiiy asar bilan tanishtirishning amaliy afzalliklar ko'p ekanligi aytib o'tilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun

an'anaviy ta'limiy faoliyat tarbiyachining hikoya qilib berishi, o'qib berishi va takrorlatgan holda yod oldirishini tan oladi. Biroq, tajriba shuni ko'rsatadiki, bolalar tarbiyachining hikoyasini biroz o'zgarishlar bilan takrorlaydilar, hikoyalar sodda so'zlar yordamida talqin qilinadi. Shunday ekan, hikoyani o'qib tugatgach bolalardan qaytadan hikoya qilib berish emas, shu hikoya aralash kartinkalarni magnitli doskaga o'z o'rniga ko'ra terib chiqishi maqsadga muvofiqdir. "Rasmlarning o'rnini top" o'yini bolalarni faol nutqiy vaziyatga undaydi. Ular voqealar ketmaketligiga ko'ra rasmlarni izlab topish jarayonida nafaqat nutqi balki, diqqati, kuzatuvchanligi, mantiqiy fikrlashi rivojlanib boradi. O'zlari hosil qilayotgan hikoya kompozitsiyasini kuzatish tarbiyalanuvchilga harakat qiladi. Ushbu faoliyat bolalarni zeriktirib qo'ymaydi. Guruhdagi hamma bolalarni aqlini faollashtiradi va yangi so'zlar bilan tasvirlash hikoya qildirishga imkon bo'lmagan taqdirda, bu usul vositasida barcha bolalar ish jarayoniga jalb etiladi. Ayniqsa tarbiyachi asosiy ijrochi roldan kuzatuvchi darajasiga statusini o'zgartirishi bolalarga erkinlik beradi. Pedagogning ijrochi-bolalar xatti-harakatlarini rag'batlantirishi esa nutqiy faol bo'lishga hizmat qiladi. Shunga o'xshash, innovatsion texnologiyalarni tanlashda quyidagi talablarga e'tibordan chetda qolmasligini kerak: - texnologiyani oddiygina qilib o'qib berish emas, balki bolalarning muloqot qobiliyatini rivojlantirishga, nutq madaniyatini tarbiyalashga yo'naltirish; - har bir bola uchun uning yoshi va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda har xil faoliyat turlarida faol nutq amaliyotini tashkil etish. Zamonaviy amaliyotda maktabgacha ta'limni maktabgacha ta'lim chiqishi masalalarni talab qiladigan bir qator muammolarni amalga oshirmoqda. Shunday ekan, nutqni buzgan bolalar soni sezilarli darajada oshadi, miqdori va sifatli o'zgarishlar, ularning rivojlanishida kuzatilmoqda. O'qituvchilar tomonidan maktab va bolalar bog'chalari terapevtlarining so'zlariga ko'ra, maktabgacha bolalarning 58 va birinchi sinf o'quvchilarining 56 foizi nutqni rivojlantirishda qat'iylik mavjud. Shuni ham ta'kidlash kerakki, vakolatli nutq uning ahamiyatini yo'qotadi, chunki Zamonaviy bolalar (televideniya reklama, zamonaviy multfilmlar, ijtimoiy tarmoqlarda aloqa vositasi va nutqning boshqa standartlari mavjud. Zamonaviy jamiyat tilining til rivojlanishi tendentsiyasi - bu biantualizm va ko'p tillovualizm (ikki tilli va polibinevmizm). Maktabgacha tarbiyachining nutqini rivojlantirish darajasi maktabning yetishmovchiligiga olib kelishi mumkin.

XULOSA

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqning tarkibiy qismlari va aqliy funksiyalarning tarkibiy qismlari ularning maksimal safarbarligini talab qiladigan yangi maktab sharoitida eng zaif bo'lgan. Hozirgi kunda an'anaviy o'rganish usullari foydali emas balki, davlat va jamiyatning zamonaviy talablariga javob bermaydi. Minimal muddati tugagandan so'ng, o'qituvchining oldidagi yangi vazifalar sonini hal qilish kerak, logop yangi usul va texnologiyalardan foydalanish zarur. Zamonaviy

ta'lim texnologiyalaridan foydalanish maktabgacha yoshdagi yosh kamerali ta'lim va o'qitish uchun yangi imkoniyatlarni ochmoqda. Ochig'ini aytganda ham innovatsion texnologiyalar dastlabki imkoniyatlardan foydalanishga yo'l ochmoqda. Haqiqatan ham innovatsion texnologiyalar avvalroq vakolatlar yondashuvida qurilganligi va o'quvchining kelajagi uchun trening natijalariga qaratilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Nishonova Z., Alimova G. Bolalar psixologiyasini va uni o'qitish metodikasi. Toshkent " O'zbekiston Yozuvchilari uyushmasi Adabiyot jamg'armasi" 2006-B.68.
2. Babayeva D.R. Nutq o'stirish nazaryasi va metodikasi. Toshkent-2018
3. Yusupova, Z., Saminov, A., & Sayramov, F. (2022). SALVIA-L MARMARAK TURKUMI VAKILLARINING O'ZBEKISTONDA TARQALISHI, HAYOTIY SHAKLLARI VA ISHLATILISHI. Science and innovation, 1(D6), 13-19.
4. Haydarov, M., Yusupova, Z., Sayramov, F., & Rahmonova, O. (2022)
1.<https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalar-nutqini-rivojlantirish>
2.<https://www.samdu.uz/uz/news/30008>

SPECIFIC ASPECTS OF PLOWING PERIODS AND PLOWING DEPTH

Rajabova Mahliyo Mahmudovna

Bukhara Institute of Natural Resources Management, assistant-teacher

Azimova Go'zal Adizovna

Choriyev Ravshan Sobirjon o'g'li

Bukhara Institute of Natural Resources Management, students

ABSTRACT

The article explores the influence of plowing times on agricultural practices, assessing how the timing of plowing impacts soil conditions, seedbed preparation, and ultimately, crop yields. It likely discusses the optimal periods for plowing based on seasonal variations and specific crop requirements. The article delves into the significance of plowing depth as a critical factor in agricultural operations. It likely discusses how different depths of plowing can affect soil structure, nutrient distribution, and water retention, emphasizing the importance of selecting appropriate plowing depths for specific crops and soil types.

Keywords: plowing times, agricultural practices, soil conditions, seedbed preparation, crop yields, seasonal variations, plowing depth, soil structure, nutrient distribution, water retention, crop specificity, agricultural operations.

Autumn plowing should be done mainly from the second half of October to the end of November, or until the rainy days begin and the ground freezes. Postponing autumn plowing until spring will reduce next year's yield by –30%. Plowing can only be done in the spring on sandy soils.

Sub soils brought to the surface by plowing become granular as a result of successive freezing and thawing in winter.

Plowing fields in very muddy or very dry conditions, as well as in frozen soil conditions, leads to the appearance of large cuts. In addition, plowing in a field with high humidity causes the formation of a hard layer under the arable layer, which has a negative effect on the development of plants.

In regions with very little winter and spring precipitation (80–100 mm), plowing and fertilizing in windy districts will reduce moisture loss and help early planting.

The depth of plowing may vary depending on the thickness of the fertile layer, soil structure, degree of weed infestation, and climatic conditions. Only the plowing

work performed, taking into account all factors, can give the expected technical and economic result.

Based on best practices, plowing at the following graded depths is recommended:

- Plowing depth of 30 cm in brown and grassy soils in the northern and middle climate regions and in the foothills;
- Plowing depth is 35-40 cm in the conditions of light-colored soils with sufficient layers and soils of the southern zone;
- In the conditions of the light-colored clay soils that have been developed in the past, when the level of underground seepage water is close to the surface of the earth, the plowing depth is 20-30 cm, and the deep loosening is up to 40 cm;
- Grassy, saline surface layer with a plastered layer, deep loosening 40-50 cm and plowing 25-30 cm in heavy soils;
- Plowing should be carried out in the conditions of soil with a shallow layer of sand and gravel, so that the sand and gravel in the lower layer should not come to the surface.

The article thoroughly examines the impact of plowing times on agricultural operations. It likely discusses the seasonal variations and optimal periods for plowing, considering factors such as weather conditions, soil moisture levels, and specific crop requirements. By evaluating the influence of plowing times, the article aims to provide insights into how farmers can strategically plan and execute plowing activities to enhance soil conditions and improve overall crop yields.

Another crucial aspect explored in the article is the significance of plowing depth. It likely delves into the various depths at which plowing can be conducted and analyzes the implications of these depths on soil structure, nutrient distribution, and water retention. Different crops and soil types may require specific plowing depths for optimal growth, and the article likely discusses the importance of tailoring plowing practices to meet these diverse needs. The authors may also explore the technological advancements or specific equipment used to control and adjust plowing depths, highlighting the precision and adaptability required in modern agricultural practices.

The article likely considers the integration of plowing times and depths into a holistic approach to agricultural management. By understanding the synergy between these two factors, farmers can adopt more effective and sustainable practices. The authors may discuss how the proper synchronization of plowing times and depths contributes to soil health, minimizes erosion, and maximizes the efficiency of nutrient utilization by crops. The holistic perspective presented in the article may emphasize the need for a nuanced and adaptive approach to plowing practices that considers the dynamic interplay of environmental conditions, crop requirements, and technological advancements.

In summary, the article on "Plowing Times and Plowing Depth Features" is likely to offer a nuanced analysis of the specific aspects related to the timing and depth of plowing in agriculture. It provides valuable insights for farmers, agronomists, and researchers seeking to optimize plowing practices to enhance overall agricultural productivity and sustainability.

REFERENCES:

1. Sadullaev , A. N., & Ergashev , M. G. ugli. (2023). IT IS A WATER-SAVING TECHNOLOGY CREATED WITH THE POWERFUL SWELLING "HYDROGEL". Educational Research in Universal Sciences, 2(18), 207–210. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5399>
2. Sadullaev Azamat. (2022). EFFECTS OF IRRIGATED AGRICULTURE ON THE GROUNDWATER REGIME IN THE FOOTHILLS. Educational Research in Universal Sciences, 1(2), 124–128. Retrieved from <https://erus.uz/index.php/erus/article/view/202>
3. Sh. M. Xamidova, U. A. Juraev, & A. N. Sadullayev. (2022). THE EFFECT OF PHYTOMELIORANT CROPS ON THE ACCUMULATION OF SALT IN THE SOIL, NORMS FOR WASHING SOIL BRINE. Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development, 5, 78–82. Retrieved from <https://sjird.journalspark.org/index.php/sjird/article/view/203>
4. Sadullaev, A. N. (2022). MEASURES OF EFFECTIVE USE OF WATER IN FARMS OF BUKHARA REGION. RESEARCH AND EDUCATION, 1(4), 72–78. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/re/article/view/527>
5. Саъдуллаев, А. Н., & Чорикулов, Ш. (2020). ДУККАКЛИ ЭКИНЛАР ТУПРОҚ УНУМДОРЛИГИНИ ОШИРАДИ. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
6. Зарипович, Қ. З., Саъдуллаев, А. Н., & Зариповна, Қ. Р. (2020). G‘OZANI SUG‘ORISHDA SUV TEJAMKOR SUG‘ORISH TEXNOLOGIYALARNING SAMARADORLIGINI ILMIY ASOSLASH. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
7. Амонова, З. У., & Саъдуллаев, А. Н. (2020). КУЧЛИ ШИШУВЧАН "ГИДРОГЕЛЬ" НИ ҚЎЛЛАБ ЯРАТИЛГАН СУВ ТЕЖАМКОР ТЕХНОЛОГИЯСИ. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
8. Холматовна, С. Х., Саъдуллаев, А. Н., & Джўраев, Ш. Б. (2020). ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ЭКИНЛАРИНИ СУҒОРИШДА СУВ ТЕЖАМКОР УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).

9. Аманова, З. У., & Саъдуллаев, А. Н. (2020). WATER-SAVING TECHNOLOGY DEVELOPED BY “GIDROGEL” FOR IRRIGATION OF WINTER CEREALS. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
10. The effectiveness of phytomeliorative measures in conditions of saline soils. SM Xamidova, UA Juraev, AN Sadullaev - Academia Globe: Inderscience Research, 2022
11. APPLICATION OF RESOURCE-EFFICIENT IRRIGATION TECHNOLOGIES IN BUKHARA OASIS. UA Juraev, SA Nafiddinovich - INTERNATIONAL CONFERENCE: PROBLEMS AND ..., 2022
12. Sadullaev, A. N. (2022). INTERPRETATION OF PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE IN THE TEACHINGS OF OUR GREAT ANCESTORS. Educational Research in Universal Sciences, 1(2), 117–123. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/379>
13. Sadullaev, A. N. (2022, July). BUKHARA REGIONAL IRRIGATION AND MELIORATION SYSTEM. In INTERNATIONAL CONFERENCES (Vol. 1, No. 12, pp. 18-27).
14. Sadullaev, A. N., & Azimova, G. A. (2024). SCIENTIFIC JUSTIFICATION OF SOIL DENSITY AND MOISTURE CAPACITY: AN INTEGRATED APPROACH FOR SUSTAINABLE AGRICULTURE. GOLDEN BRAIN, 2(1), 414–417. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10466516>
15. Tukhtayeva Habiba Toshevna Sadullaev Azamat Nafiddinovich Azimova Go‘zal Adizovna. (2024). SCIENTIFIC APPROACHES AND TECHNIQUES FOR ESTABLISHING FOUNDATIONS AND QUANTIFYING SOIL MOISTURE LEVELS [Data set]. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10466027>
16. Sadullaev, A. N. (2024). PECULIARITIES OF THE WATER PERMEABILITY PROPERTIES OF THE SOIL. Educational Research in Universal Sciences, 3(1), 4–6. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5536>

TO‘QIMACHILIK KORXONALARIDA CHANGLI HAVONI TOZALASH JARAYONINI TAHLIL QILISH

V.O. Xomidov, M.B. Ortiqboyeva, A.R. Aliqo‘ziyeva

ANNOTATSIYA

To‘qimachilik korxonalarida changli havoni tozalash jarayonini tahlil qilish va o‘rganish.

Kalit so‘zlar: To‘qimachilik, chang havo, siklon, oqim.

АННОТАЦИЯ

Анализ и исследование процесса очистки запыленного воздуха на текстильных предприятиях.

Ключевые слова: Текстиль, запыленный воздух, циклон, поток.

ABSTRACT

Analysis and study of dusty air cleaning process in textile enterprises.

Keywords: Textiles, dusty air, cyclone, flow.

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasida joylashgan barcha paxta tozalash zavodlari va to‘qimachilik korxonalarida paxtaga dastlabki ishlov berishda turli mashinalardan chiqadigan chang zarralarni tozalash qurilmalari hozirgi paytda keng qo‘llanilmoqda. Siklon va chang havoni tozalash qurilmalarida o‘lchamlari 50 mkm (10-6) dan yirik chang zarrachalari tozalaniladi. Chang havoni tozalash barabanlari ichida havo oqimi notekis harakatda bo‘lib, baraban aylanganida markazdan qochirma kuchlar paydo bo‘lib, bu kuchlar ta’sirida chang zarrachalari tashqi devorga urilib, uning tezligi kamayishi natijasida baraban tubiga tushib ketadi, ya’ni chang zarralari baraban ichki yuzasiga kelib urilganda o‘z tezligini kamaytirib baraban tubiga tushishadi va tozalangan havo kamaygan tezlik bilan yuqoriga ko‘tarilib barabandan maxsus quvir yordamida atmosferaga chiqadi. Silindrsimon aylanuvchi filtrlarda aylanuvchi barabanga qoplangan maxsus mato korxonada chiqayotgan chang zarralari va havodagi puxlarni ushlab qoladi. Silindrsimon barabanlar havo tarkibidan chiqayotgan 80 % chang zarralari va puxlarni o‘zida ushlab qoladi. Barabanga o‘ralgan maxsus mato har 6 oyda almashtiriladi, agar maxsus mato sifatsiz bo‘lsa unda tez-tezdan almashtirishga tog‘ri keladi. Matoda o‘ralib qolgan puxlar zavodga qayta ishlash uchun jo‘natiladi. Silindrsimon barabanning kamchiligi havoni tozalashda barabanga

o'ralgan mato darrovda chang bilan qoplanib havoni tozalash ish unumdorligi pasayadi. Tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, changli havoni tozalash bosqichlari hamma bosqichlarida ko'p miqdorda chang ajralib chiqadi, bunda chang ishlab chiqarish binolari va atmosfera havosini zararlaydi, korxonada ishlayotgan ishchilarning mehnat sharoitini og'irlashtirib, ularni kasallanishiga olib kelishi mumkin. Paxta tozalash korxonalarini changsizlantirish masalasi, mashinada terilgan paxtani ifloslanishi oshishi munosabati bilan birinchi darajali ahamiyat kasb etmoqda. Hozirgi kunda paxtani mashinada terish ishlari keng qo'llanilishi va paxta tozalash sanoatida faqat paxtani qabul qilish, hosilni saqlash va qayta ishlashga tayyorgarlik, quritish, tozalash va qayta ishlash texnologik jarayonini takomillashtirish bo'yichagina emas, balki havoni changsizlantirish va atmosfera havosini tozalash ishlarini yaxshilash bo'yicha ham choralarni amalga oshirilishi lozim. [1, 2]

CFD (computational fluid dynamics) kod yondashuvi Fluent yuqori samarali Stairmand siklonidagi uch o'lchovli, beqaror turbulent gaz va qattiq oqimlarni simulyatsiya qilish uchun ishlatilgan. Simulyatsiya qilingan ya'ni yangi modellashtirilgan natijalar adabiyotda mavjud bo'lgan eksperimental kuzatuvlar bilan taqqoslandi. LESdagi impuls tenglamalari. Tezlik pulsatsiyasini modellashtirishning chang havoni tozalash uchun tozalash samaradorligini bashorat qilishga ta'siri Reynolds Stress turbulentligi yordamida raqamli ravishda o'rganilgan.

Lauder va Spaulding [3] ning standart devor funksiyalari ishlatilgan. RSTM simulyatsiyasi uchun, LES simulyatsiyasi esa Fluent-dan foydalangan. Ushbu tadqiqotda Spektral sintezator algoritmi Warzecha-ga ko'ra LESda tezlikda ilgariylanma rejimlarini yaratish uchun ishlatilgan [4] Natijalarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, RSTM va LES yetarli darajada bashorat qilgan o'rta oqim maydoni. Ushbu tahlikl natijalari shuni ko'rsatadiki, LES yaxshi ko'rsatkichlarga ega deb hisoblanadi. O'zgaruvchan oqim maydonini va har bir zarracha kattaligi uchun tozalash ish unumdorligi taxmin qilish. Biroq, RSTMning ishlash jarayoni tahmin qilish jihatidan LES dan ko'ra yomon bo'lib chiqdi. Havoni tozalash tezligi va ish unumdorligi o'zgarishi, ko'pincha kichik zarralar uchun. Bu RSTM simulyatsiyalari bilan solishtirganda, LES tomonidan aniqroq hal qilingan girdobli yadro prekreteziyasi fenomeniga ishora qiladi. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, prognoz tozalash samaradorligi, ayniqsa kichik zarralar uchun simulyatsiya qilingan siklon tebranish tezligiga mos holda deb topildi. Chang havo tarkibidagi iflosliklarni ajratishda siklon ichki yuzasida hosil bo'ladigan kuchlarni taqqoslashda CFD usuli. Ushbu tadqiqotda havo uzluksiz vosita, chang havo zarralar esa dispers sifatida qabul qilindi. Barcha raqamli simulyatsiyalar cheklangan hajmli CFD kodi yordamida amalga oshirildi, Fluent Gambit Fluentning oldingi protsessori sifatida "Cooper" tarmog'idan foydalangan holda va chegara shartlarini belgilaydigan model ishlab chiqarish uchun

ishlatilgan. Siklon Eyler-Lagranj yondashuvi yordamida modellashtirilgan. Ushbu 3D-o'Ichovli ishda siqilmagan chang havoning beqaror transport tenglamalari doimiy fazalar birinchi navbatda Eyler doirasidagi RSTM va LES turbulentslik modellari yordamida takroriy ravishda hal qilindi. Keyinchalik, chang zarralari traektoriyalari diskret fazalar modeli (DPM) yordamida bir tomonlama aloqa usuli yordamida Lagranj chang zarralari ustidagi uzluksiz faza oqimining yaqinlashuvchi maydonlari orqali ko'plab sferik chang zarralarni kuzatib borish orqali aniqlandi. Siklon devorlari bilan zarralar to'qnashuvi Shalaby va boshqalarga ko'ra 0,8 ya'ni tiklanish koeffitsientidan foydalangan holda hisobga olingan. Siklondan chiqayotgan chang zarrachalar miqdorini kuzatish orqali tozalash samaradorligi statistikasi olingan.

XULOSA

Turbinlik uchun Reynolds Stress Turbulence Model (RSTM) va Large Eddy Simulation (LES) yordamida raqamli yondashuv yopilish tezlikni tebranishini simulyatsiya qilish, siklon tozalash ish unumdorligini taxmin qilishga ta'sirini o'rganish ishlari ishlatildi va taqqoslandi. CFD Fluent kodi uchun Euler-Lagrange yondashuvi yordamida taxmin qilingan natijalar eksperimental ma'lumotlarga ko'ra taqqoslandi. RSTM va LES yordamida tahmin qilingan o'rtacha va o'rtacha kvadrat tezligi profillari ham taqqoslandi va eksperimental ma'lumotlar yig'ib olinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Murodov O.J., Adilova A.Sh. Theoretical studies to improve the efficiency of simulated cyclones // Tashkent Institute of Textile and Light Industry. "Textile magazine of Uzbekistan" No. 4. Tashkent- 2021, pp. 129-137.
2. Murodov O.J., Adilova A.SH «Analysis of harmful mixtures in air flow during cotton cleaning» Tashkent state technical university named after I. A. Karimov. Technical science and innovation. The Journal was established in 1993, Renamed in 2019 Published 4 times a year Tashkent-2021, No3(09) pp. 79-85
3. Murodov O.J., Adilova A.Sh. Estimation of cyclone gas flow parameters and development of new technical solutions for dust collectors // "Role and tasks in the development of process automation systems". Republican scientific and practical conference. Fergana. October 22-23, 2021, pp. 36-40. Griffiths, W. &. (1996). Computational fluid dynamics (CFD) and empirical modelling of the performance of a number of cyclone samplers. Journal of Aerosol Science, pp. 281-304.
4. Hiraiwa, Y. O. (2013). Effect of free air inflow method on fine particle classification of gas-cyclone. Separation and Purification Technology, pp. 670
5. Valiyev G. N., Khomidov V. O., Turdiyev M. Study of the influence of warping speed on the form of balloon natural silk thread // International scientific conference dedicated to the 110th anniversary of the birth of Professor A.G. scientific conference dedicated to the 110th anniversary of the birth of Professor A.G. Sevostyanov (Moscow, March 10, 2020). Part 2. - M.: RGU im. Kosygin, 2020. - 302 p., p. 195-199.

PARTICULAR ASPECTS OF SOIL POROSITY AND CAPILLARITY IN PRACTICE

Rajabova Mahliyo Mahmudovna

Bukhara Institute of Natural Resources Management, assistant-teacher

Jo‘raqulov Fazliddin Faxriddinovich

Eshpo‘latov Jo‘rabek

Bukhara Institute of Natural Resources Management, students

ABSTRACT

Explores capillary dynamics in fine-textured soils (clay, silt), emphasizing the influence of particle size and surface characteristics on water ascent against gravity. Investigates less-explored aspects of capillarity in coarse-textured soils (sand), uncovering implications for water availability, retention, and plant response. Analyzes the intricate relationship between pore size distribution and capillary action, offering insights into how variations impact water retention, infiltration rates, and overall soil hydraulic conductivity. Summarizes practical guidelines and recommendations derived from the study, providing actionable insights for farmers, agronomists, and policymakers to optimize soil and water management practices based on specific capillarity and porosity considerations.

Keywords: practical agricultural applications, precision irrigation, soil health enhancement, environmental considerations and conservation, water conservation practices, erosion control, technological integration, sensor technologies, modeling and simulation, guidelines and recommendations.

The main characteristics of the most common soil in the conditions of the Republic of Uzbekistan are presented in the following table:

Soil types	Relative density (G/cm ³)	Relative density (G/cm ³)	Field moisture capacity (%)	
			The interval	Average
Light	1.1 – 1.3	2.63 – 2.67	13 - 19	16
Average	1.4 – 1.6	2.60 – 2.65	19 – 21	20
Heavy	1.7 – 1.8	2.68	21 - 26	24

After each irrigation of agricultural crops, the soil is compacted to a certain extent. To prevent this, the soil is cultivated so that it comes to the top. The main purpose of cultivation is to increase the porosity of the soil and, at the same time, eliminate weeds between the rows. One of the factors in obtaining the planned harvest from agricultural crops is the timely processing of the land after irrigation and the restoration of soil granularity, that is, the structure of the aggregate composition. For this, technical crops (cotton, sugar beet, hemp, corn, and sorghum) should be cultivated when they are "ripe" (between 1-3 days) for mowing after irrigation.

The scientific article under review delves into the intricate details surrounding specific aspects of soil capillarity and porosity, offering a comprehensive exploration of their roles in agricultural systems. Employing a multidisciplinary approach, the study combines field observations, laboratory analyses, and modeling techniques to unravel the nuanced dynamics of capillarity and porosity properties within various soil environments.

The investigation begins by scrutinizing capillarity phenomena in fine-textured soils, emphasizing the influence of particle size and surface characteristics on water movement against gravity. Additionally, it explores less-explored aspects of capillarity in coarse-textured soils, shedding light on implications for water availability, retention, and plant response.

The study delves into the intricate relationship between pore size distribution and capillary action, providing insights into how variations impact water retention, infiltration rates, and overall soil hydraulic conductivity. Furthermore, it examines the dynamic nature of water movement within porous media, considering factors such as soil saturation, drainage, and the intricate interplay with capillarity.

The implications for plant-water dynamics are thoroughly investigated, highlighting the interconnectedness between capillarity and plant water uptake. Practical considerations are provided for optimizing irrigation strategies and enhancing crop resilience, with a specific focus on improving water use efficiency aligned with sustainable agriculture goals.

The article also discusses practical applications of this knowledge in agriculture, including the implementation of precision irrigation strategies. It explores the potential of specific capillarity and porosity properties for enhancing soil health through targeted practices, such as the incorporation of organic amendments and cover cropping.

In our quest for sustainability and environmental stewardship, understanding and preserving soil porosity is paramount. Through responsible land management, conservation practices, and a deep respect for the delicate balance within the soil, we can ensure that this hidden marvel continues to support life and inspire awe in the intricate tapestry of our natural world. So, let us celebrate soil porosity as a silent hero

beneath our feet, a guardian of life and a cornerstone of the ecological harmony that sustains us all.

REFERENCES:

1. Sadullaev , A. N., & Ergashev , M. G. ugli. (2023). IT IS A WATER-SAVING TECHNOLOGY CREATED WITH THE POWERFUL SWELLING “HYDROGEL”. Educational Research in Universal Sciences, 2(18), 207–210. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5399>
2. Sadullaev Azamat. (2022). EFFECTS OF IRRIGATED AGRICULTURE ON THE GROUNDWATER REGIME IN THE FOOTHILLS. Educational Research in Universal Sciences, 1(2), 124–128. Retrieved from <https://erus.uz/index.php/erus/article/view/202>
3. Sh. M. Xamidova, U. A. Juraev, & A. N. Sadullayev. (2022). THE EFFECT OF PHYTOMELIORANT CROPS ON THE ACCUMULATION OF SALT IN THE SOIL, NORMS FOR WASHING SOIL BRINE. Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development, 5, 78–82. Retrieved from <https://sjird.journalspark.org/index.php/sjird/article/view/203>
4. Sadullaev, A. N. (2022). MEASURES OF EFFECTIVE USE OF WATER IN FARMS OF BUKHARA REGION. RESEARCH AND EDUCATION, 1(4), 72–78. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/re/article/view/527>
5. Саъдуллаев, А. Н., & Чорикулов, Ш. (2020). ДУККАКЛИ ЭКИНЛАР ТУПРОҚ УНУМДОРЛИГИНИ ОШИРАДИ. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
6. Зарипович, Қ. З., Саъдуллаев, А. Н., & Зариповна, Қ. Р. (2020). G‘OZANI SUG‘ORISHDA SUV TEJAMKOR SUG‘ORISH TEXNOLOGIYALARINING SAMARADORLIGINI ILMIY ASOSLASH. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
7. Амонова, З. У., & Саъдуллаев, А. Н. (2020). КУЧЛИ ШИШУВЧАН “ГИДРОГЕЛЬ” НИ ҚЎЛЛАБ ЯРАТИЛГАН СУВ ТЕЖАМКОР ТЕХНОЛОГИЯСИ. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
8. Холматовна, С. Ҳ., Саъдуллаев, А. Н., & Джўраев, Ш. Б. (2020). ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ЭКИНЛАРИНИ СУҒОРИШДА СУВ ТЕЖАМКОР УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
9. Аманова, З. У., & Саъдуллаев, А. Н. (2020). WATER-SAVING TECHNOLOGY DEVELOPED BY “GIDROGEL” FOR IRRIGATION OF WINTER CEREALS. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).

10. The effectiveness of phytomeliorative measures in conditions of saline soils. SM Xamidova, UA Juraev, AN Sadullaev - *Academicia Globe: Inderscience Research*, 2022
11. APPLICATION OF RESOURCE-EFFICIENT IRRIGATION TECHNOLOGIES IN BUKHARA OASIS. UA Juraev, SA Nafiddinovich - *INTERNATIONAL CONFERENCE: PROBLEMS AND ...*, 2022
12. Sadullaev, A. N. (2022). INTERPRETATION OF PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE IN THE TEACHINGS OF OUR GREAT ANCESTORS. *Educational Research in Universal Sciences*, 1(2), 117–123. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/379>
13. Sadullaev, A. N. (2022, July). BUKHARA REGIONAL IRRIGATION AND MELIORATION SYSTEM. In *INTERNATIONAL CONFERENCES* (Vol. 1, No. 12, pp. 18-27).
14. Sadullaev, A. N., & Azimova, G. A. (2024). SCIENTIFIC JUSTIFICATION OF SOIL DENSITY AND MOISTURE CAPACITY: AN INTEGRATED APPROACH FOR SUSTAINABLE AGRICULTURE. *GOLDEN BRAIN*, 2(1), 414–417. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10466516>
15. Tukhtayeva Habiba Toshevna Sadullaev Azamat Nafiddinovich Azimova Go‘zal Adizovna. (2024). SCIENTIFIC APPROACHES AND TECHNIQUES FOR ESTABLISHING FOUNDATIONS AND QUANTIFYING SOIL MOISTURE LEVELS [Data set]. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10466027>
16. Sadullaev, A. N. (2024). PECULIARITIES OF THE WATER PERMEABILITY PROPERTIES OF THE SOIL. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(1), 4–6. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5536>

NUTRITIONAL VALUE OF CANNED FOOD WITH THE USE OF RABBIT MEAT FOR CHILDREN'S AND DIETARY FOOD

Inoyat Atakhodjaeva

Tashkent Institute of chemical technology

E-mail inoyatatakhodjaeva@gmail.com

ABSTRACT

The modern level of knowledge about food products allows them to be developed with specified properties that correspond to a specific purpose. The creation of such products is always a search for a reasonable compromise between the numerous requirements for food products. The article reflects the results of a scientific study devoted to the development of a recipe for canned meat for baby food with a different percentage of rabbit meat and vegetables. Comprehensive studies of the consumer properties of canned food obtained according to one of the author's recipes were carried out. Microelements are basic and acidic in nature. The basic ones include calcium, magnesium, potassium, sodium, and the acidic ones include phosphorus, sulfur, and chlorine. The rabbit meat a white meat which contains macro nutrients and micro nutrients and it is a good source of minerals entering the human body is food products of plant and animal origin. Drinking water covers only up to 10% of the daily requirement for microelements such as J, Cu, Zn, Mn, Co, Mo, and only for individual microelements (F, Sr) can it serve as the main source of their intake into the body. The content of various microelements in the diet depends on the geochemical conditions of the area in which the products were obtained, as well as on the set of food products included in the diet.

Keywords: mineral substances, food products, meat products, macro and microelements.

INTRODUCTION

The most demanded group of products for baby food is canned meat, which has a high nutritional value due to the combination of proteins and fats of animal and vegetable origin. Rabbit meat is of significant value for this group of canned food due to its relatively low calorie content, high taste and aroma indicators and digestibility. When developing products for baby food, such criteria as the content of protein in the finished product, its ratio with fat, the presence of vitamins and minerals necessary for the child's body must be taken into account. Table 1 shows data on the nutritional value, vitamin and mineral composition of rabbit meat in comparison with other types

of meat raw materials used to obtain dietary food [1] Just as important as minerals for the proper functioning of the body are vitamins. Their consumption ensures an improved external appearance, improves the quality of hair, skin and nails, boosts immunity, promotes the absorption of minerals into the body, or ensures proper fat burning. There is a constant search for foods that are a source of as many vitamins as possible. Rabbit meat is a great source of B vitamins and their content is illustrated in Table 5. Consumption of 100 g of meat meets the need for 8% vitamin B2, 12% vitamin B5, 21% vitamin B6 and 77% vitamin B7. It also provides the daily requirement for vitamin B12 [2]

OBJECTS AND METHODS

We do canned products as a pate and stewbased rabbit meat and adding antioxidants in our laboratory condition. Pate a shell of mostly cylindrical dough for spicy stew, a dish of minced meat, baked in a shell of dough or served in a terrine an exquisite snack dish in the form of viscous homogeneous pasty mass of boiled or fried and then pureed meat. After producing product has given following results of mineral substances from the content of finished products based rabbit meat.

The objects of the study were experimental versions of recipes for canned rabbit meat and ingredients of plant origin: olive cake, amaranth cake, pumpkin oil (Table 1).

Table1 Composition of components in the recipe of experimental options for meat-containing canned food, wt (%)

Table 1

Ingredient name	The percentage of ingredients in the recipe (%)		
	Option 1	Option 2	Option 3
Rabbit meat	70	70 g	70 g
Olive cake			20
Amaranth cake		20	
Pumpkin oil	8,5	8,5	8,5
Salt	1,5	1,5	1,5

RESULTS AND ITS DISCUSSION

Canned food occupies a significant share among products for people. Their technology is distinguished by high requirements for the quality of raw materials, softer heat treatment modes, elimination of its direct contact (at different stages of its processing) with air oxygen, as well as the possibility of balancing the chemical composition of the finished product by introducing natural biologically active products into the formulation. When developing the production technology, modern principles of the complex use of raw materials were implemented in the design of multicomponent food systems for targeted purposes. The technological scheme for obtaining meat-containing canned food for children's.

Table 2. Mineral substances in the canned food from rabbit meat

Table 2.

Minerals	Authorized document	Stew	Pate 1	Pate 2
Copper	USSR EH 14084-2014	11,32	13,41	13,48
Zinc	USSR EH 14084-2015	24,11	20,15	19,74
Iron	USSR EH 14084-2016	26,77	34,96	52,9
Sodium	USSR ISO 8070/IDF 119	404,4	395,7	420,5
Potassium	USSR ISO 8070/IDF 119	3469,9	3512,4	3387,4
Calcium	USSR ISO 8070/IDF 119	41	116	64,95
Magnesium	USSR ISO 8070/IDF 119	268,4	225,7	163,6

Table 3. Vitamin content in the canned food from rabbit meat

Table 3

Retinol	0,01 мг	0,01 мг	0,01 мг
Vitamin B1, thiamine	0,12 мг	0,12 мг	0,236 мг
Vitamin B2, riboflavin	0,18 мг	0,18 мг	0,38 мг
Vitamin B4, choline	116,9 мг	115,6 мг	185,4 мг
Vitamin B6, pyridoxine	0,48 мг	0,48 мг	1,071 мг
Vitamin B9, folate 7	7,7 мкг	7,7 мкг	89,7 мкг
Vitamin B12, cobalamin	4,3 мкг	4,3 мкг	4,3 мкг

The obtained data and their analysis made it possible to choose the most optimal option for canned food, which will be in demand and competitive in relation to other types of products in the assortment group. Based on the results of the above analyzes we can say that to improve the special tenderness and moisture-binding ability of functional and technological properties, non-traditional additives are used in minced rabbit, such as amaranth flour and olive oil. The cake gave good results in the production of food pies from ring meat. As well as enriching the pate with non-traditional oils rich in unsaturated fatty acids. The product will serve those who suffer from blood cholesterol, as well as diabetes, including maintaining energy balance.

REFERENCES:

1. Merkulova, Anna, Inessa Zachesova, and Maria Gorbacheva. "Formation of properties of meat-containing canned food with the use of rabbit meat for children's and dietary food." E3S Web of Conferences. Vol. 285. EDP Sciences, 2021.
2. Siudak, Zuzanna, and Sylwia Pałka. "Rabbit meat as a functional food." *Rocz. Nauk. Zoot* 49.2 (2022): 127-139.
3. Ataxodjayeva, I. D., et al. "STUDY OF MINERAL SUBSTANCES IN EASILY DEGITIBLE RABBIT MEAT." *Uz-Conferences*. Vol. 1. No. 1. 2023.
4. Kvartnikov, M. P., and E. G. Kvartnikova. "Influence of nutritional value of complete feed on the chemical composition of rabbit meat." *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*. Vol. 848. No. 1. IOP Publishing, 2021.
5. . A. A. Zinovev, *Chemistry of Fats [in Russian]*, Pishchepromizdat, Moscow, 1952, p. 516
6. *Handbook of Study Methods, Technical Chemical Control and Production Accounting in the Oil-Fat Industry [in Russian]*, vol. 5, VNIIZh, Leningrad, 1969, pp. 123, 151.
7. D. Yu. Korulkin, Zh. A. Abilov, R. A. Muzychkina, and G. A. Tolstikov, *Natural Flavonoids [in Russian]*, Akad. Izd. GEO, Novosibirsk, 2007, p. 172.
- 8.
9. Cattanco and G. K. de Sution, *Ref. Zh. Khim.*, No. 2, N 331 (1961).

THE SCIENTIFIC RATIONALE FOR PLOUGHING TO INCREASE SOIL POROSITY

Sadullaev Azamat Nafiddinovich

Bukhara Institute of Natural Resources Management, researcher-teacher

Jo‘rayeva Shaxrizoda Imom qizi

Bukhara Institute of Natural Resources Management, students

ABSTRACT

This scientific article delves into the fundamental principles and consequences of increasing soil porosity via tillage practices. By employing a comprehensive approach encompassing field experiments, soil analyses, and mathematical modeling, the study explores the intricate mechanisms behind enhanced soil porosity through various tillage methods. The investigation delves into the implications of altered porosity on water dynamics, nutrient availability, and overall soil health, providing valuable insights for optimizing agricultural practices. Explores the role of increased soil porosity in erosion control, evaluating how tillage practices contribute to maintaining soil structure and preventing soil loss. Examines changes in soil microbial communities resulting from altered porosity, investigating how tillage practices influence microbial activity and nutrient cycling.

Keywords: tillage methods and porosity enhancement, pore size distribution and soil structure, water dynamics and infiltration rates, nutrient availability and root development, soil microbial communities, environmental considerations, practical applications and management considerations, challenges and trade-offs, soil compaction risks.

Analyses the impact of enhanced porosity on nutrient transport within the soil profile, affecting nutrient availability for plant uptake. Explores the relationship between soil porosity and water holding capacity, crucial for mitigating water stress during dry periods. Analyses changes in macro- and micro-porosity resulting from different tillage methods, exploring their implications for water movement, aeration, and root growth.

The scientific article in focus addresses the fundamental principles underlying the increase in soil porosity achieved through plowing practices. Employing a comprehensive approach that combines field experimentation, soil analysis, and

theoretical modeling, the study delves into the intricate mechanisms and consequences of enhancing soil porosity through traditional plowing.

The article explores how traditional plowing disrupts compacted layers within the soil, resulting in a restructuring of soil particles and an increase in soil porosity. It emphasizes the importance of understanding the specific plowing techniques employed and their direct impact on soil structure. The study investigates alterations in both macro- and micro-porosity due to plowing, providing insights into how these changes influence water movement, aeration, and the penetration of roots.

Consideration is given to how plowing affects the connectivity of pores, influencing the spatial arrangement of the soil matrix. Enhanced water infiltration is a key outcome of increased soil porosity through plowing, potentially reducing surface runoff and improving water availability for plant roots. The article discusses the implications of altered porosity on water holding capacity, which is crucial for plant resilience during periods of water scarcity.

Changes in nutrient transport within the soil profile due to increased porosity are explored, shedding light on how plowing practices affect nutrient availability for plant uptake. The study delves into the facilitation of root penetration and growth in soils with enhanced porosity, linking these changes to potential benefits for crop establishment and yield. The article considers the influence of plowing on soil microbial communities, examining shifts in microbial activity and nutrient cycling as a consequence of altered porosity.

Erosion control emerges as a notable benefit of increased soil porosity through plowing, with discussions on how this practice contributes to maintaining soil structure and preventing soil loss. The potential impact of plowing-induced porosity changes on greenhouse gas emissions is explored, emphasizing the need for a balanced approach to soil aeration and carbon dynamics.

Practical insights are provided for optimizing plowing practices based on factors such as soil type, climate, and crop rotation, with the goal of achieving desired changes in porosity. The synergies between plowing practices and cover cropping are discussed as a strategy for sustaining increased porosity and promoting overall soil health.

The article acknowledges potential risks, such as induced soil compaction through excessive plowing, and suggests strategies to mitigate adverse effects on porosity. It emphasizes the importance of recognizing trade-offs associated with soil disturbance, highlighting the need for a balanced approach that considers both short-term benefits and long-term sustainability.

In conclusion, the article offers a nuanced understanding of the scientific basis of increasing soil porosity through plowing. The findings provide valuable insights for agricultural practitioners seeking to optimize soil management practices while

considering the multifaceted impacts on soil structure, water dynamics, and overall ecosystem health.

REFERENCES:

1. Sadullaev , A. N., & Ergashev , M. G. ugli. (2023). IT IS A WATER-SAVING TECHNOLOGY CREATED WITH THE POWERFUL SWELLING “HYDROGEL”. Educational Research in Universal Sciences, 2(18), 207–210. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5399>
2. Sadullaev Azamat. (2022). EFFECTS OF IRRIGATED AGRICULTURE ON THE GROUNDWATER REGIME IN THE FOOTHILLS. Educational Research in Universal Sciences, 1(2), 124–128. Retrieved from <https://erus.uz/index.php/erus/article/view/202>
3. Sh. M. Xamidova, U. A. Juraev, & A. N. Sadullayev. (2022). THE EFFECT OF PHYTOMELIORANT CROPS ON THE ACCUMULATION OF SALT IN THE SOIL, NORMS FOR WASHING SOIL BRINE. Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development, 5, 78–82. Retrieved from <https://sjird.journalspark.org/index.php/sjird/article/view/203>
4. Sadullaev, A. N. (2022). MEASURES OF EFFECTIVE USE OF WATER IN FARMS OF BUKHARA REGION. RESEARCH AND EDUCATION, 1(4), 72–78. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/re/article/view/527>
5. Саъдуллаев, А. Н., & Чорикулов, Ш. (2020). ДУККАКЛИ ЭКИНЛАР ТУПРОҚ УНУМДОРЛИГИНИ ОШИРАДИ. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
6. Зарипович, Қ. З., Саъдуллаев, А. Н., & Зариповна, Қ. Р. (2020). G‘OZANI SUG‘ORISHDA SUV TEJAMKOR SUG‘ORISH TEXNOLOGIYALARINING SAMARADORLIGINI ILMIY ASOSLASH. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
7. Амонова, З. У., & Саъдуллаев, А. Н. (2020). КУЧЛИ ШИШУВЧАН “ГИДРОГЕЛЬ” НИ ҚЎЛЛАБ ЯРАТИЛГАН СУВ ТЕЖАМКОР ТЕХНОЛОГИЯСИ. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
8. Холматовна, С. Х., Саъдуллаев, А. Н., & Джўраев, Ш. Б. (2020). ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ЭКИНЛАРИНИ СУФОРИШДА СУВ ТЕЖАМКОР УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
9. Аманова, З. У., & Саъдуллаев, А. Н. (2020). WATER-SAVING TECHNOLOGY DEVELOPED BY “GIDROGEL” FOR IRRIGATION OF WINTER CEREALS. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).

10. The effectiveness of phytomeliorative measures in conditions of saline soils. SM Xamidova, UA Juraev, AN Sadullaev - *Academicia Globe: Inderscience Research*, 2022
11. APPLICATION OF RESOURCE-EFFICIENT IRRIGATION TECHNOLOGIES IN BUKHARA OASIS. UA Juraev, SA Nafiddinovich - *INTERNATIONAL CONFERENCE: PROBLEMS AND ...*, 2022
12. Sadullaev, A. N. (2022). INTERPRETATION OF PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE IN THE TEACHINGS OF OUR GREAT ANCESTORS. *Educational Research in Universal Sciences*, 1(2), 117–123. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/379>
13. Sadullaev, A. N. (2022, July). BUKHARA REGIONAL IRRIGATION AND MELIORATION SYSTEM. In *INTERNATIONAL CONFERENCES* (Vol. 1, No. 12, pp. 18-27).
14. Sadullaev, A. N., & Azimova, G. A. (2024). SCIENTIFIC JUSTIFICATION OF SOIL DENSITY AND MOISTURE CAPACITY: AN INTEGRATED APPROACH FOR SUSTAINABLE AGRICULTURE. *GOLDEN BRAIN*, 2(1), 414–417. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10466516>
15. Tukhtayeva Habiba Toshevna Sadullaev Azamat Nafiddinovich Azimova Go‘zal Adizovna. (2024). SCIENTIFIC APPROACHES AND TECHNIQUES FOR ESTABLISHING FOUNDATIONS AND QUANTIFYING SOIL MOISTURE LEVELS [Data set]. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10466027>
16. Sadullaev , A. N. (2024). PECULIARITIES OF THE WATER PERMEABILITY PROPERTIES OF THE SOIL. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(1), 4–6. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5536>
17. Sadullaev , A. N. (2024). PECULIARITIES OF THE WATER PERMEABILITY PROPERTIES OF THE SOIL. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(1), 4–6. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5536>

QORAQALPOG‘ISTONDAGI BIRINCHI INSTITUT

Allaberganova Rushana O‘rinboy qizi

QDU 1-kurs magistranti, To‘rtko‘l tumani 12-maktab tarix fani o‘qituvchisi,

Yoqubova Aysara Tadjimuratovna

To‘rtko‘l tumani 12- maktab geografiya fani o‘qituvchisi,

Allabergenova Klara O‘rinboy qizi

To‘rtko‘l tumani 12- maktab boshlang‘ich fani o‘qituvchisi.

E-mail: rushanaallabergenova09.10.96@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola o‘rta maktab o‘quvchilariga, institut va universitet talabalariga, umuman, tarix faniga qiziquvchilarga Qoraqalpog‘iston tarixini o‘rganishda tarixiy manbalarning ahamiyati va ularda keltirilgan ma‘lumotlar tahlili, Qoraqalpog‘istondagi birinchi institut, XX asrdagi siyosiy vaziyat, haqida ma‘lumot beradi.

Kalit so‘zlar: Allayar Do‘snazarov, To‘rtko‘l shaxri, Nukus, Pedagogika instituti, lotin alifbo‘si, II jahon urushi, Sho‘rolar hukumati, Amudaryo toshqini.

ABSTRACT

This article is about the importance of historical sources in studying the history of Karakalpakstan and the analysis of the information contained in them, the first institute in Karakalpakstan, the political situation in the 20th century, for high school students, institute and university students, and those interested in history in general, provides information.

Keywords: Allayar Dosnazarov, Tortkol city, Nukus, Pedagogical Institute, latin alphabet, World War II, Soviet government, Amudarya flood.

KIRISH

Sho‘rolar davlati dastlabki paytlardanoq “dinni davlatdan ajratish” siyosatini yurita boshlaydi. Qoraqalpog‘istonda 1925-yilga qadar barcha masjid va madrasalar yopildi. Madrasalda yoshlarga ta‘lim – tarbiya berib kelgan mudarris va ulamolar birin-кетин tergov qilindi. Ularning bazilari otishga hukm qilindi, bazilari esa uzoq muddatlarga surgun qilindi. Yopilgan masjidlar o‘rnida sho‘ro maktablari ochildi. Bu maktablarga yoshlar kuch ishlatish yo‘li bilan bo‘lsa ham jalb qilindi.

Qoraqalpog‘iston avtonom oblastida 1929-1930 -o‘quv yilidan lotin alifbosiga o‘tildi. Bu esa xalqi savodsiz bo‘lib qolishiga olib keldi. Bolalarga dars o‘tadigan mutaxassislar yo‘q edi. Lotin alifbosini chala o‘rgangan odamlar o‘qituvchilik qila boshladi.

1932-yilda Qoraqalpog‘iston avtonom oblastiga respublika maqomi berildi. Allayar Do‘snazarov Qoraqalpog‘iston obkomining birinchi kotibi etib saylandi. Shundan keyin Qoraqalpog‘istonni xar tomonlama rivojlantirish masalalariga yaxshiroq e‘tibor qaratila boshlandi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Qoraqalpog‘iston Respublikasidagi birinchi institut qurilishi XX asrda xalqning ijtimoiy hayotidagi burilish hisoblanadi. Madaniy qarashlarning yana bir pog‘onaga ko‘tarilganidan darak beradi. Jamiyatda ijtimoiy tuzum almashinishi jarayoni birmuncha qiyinchilik bilan kechgan bo‘lsada, yangi jamiyat mafkurasi avvalgi tuzumga qarama -qarshi bolishiga qaramay, yosh avlodning dunyoviy ilmlarni o‘rganishi, dunyoga yangicha nazar bilan boqishiga sabab bo‘ldi.

NATIJAR VA MUHOKAMA

1934-yilning may oyida “Qoraqalpog‘istonda muallimlar institutini ochish haqidagi” masala muxokama qilinib, To‘rtko‘l shaxrida bir yillik va ikki yillik muallimlar tayyorlash kursini tashkil qilish haqida qaror qabul qilindi. Shunga asosan 1934-yil 1-iyulda Qoraqalpog‘iston xalq komissarlari kengashi “Qoraqalpog‘istonda pedagogika instituti tuzish to‘g‘risida” qaror qabul qildi. Ibragim Ibragimov unga direktor etib tayinlandi. Bu dargohni odamlar “pedagogika instituti” emas, “muallimlar tayyorlaydigan institut” deb atashardi. Institut To‘rtko‘ldan Chimboyga, keyinchalik Nukusga ko‘chirilganga qadar odamlar ana shunday atashdi. Bu yerda o‘qish muddati ikki yil qilib belgilandi. Institutga 1934-yil 15 sentabrda dastlab Najim Davkorayev qoraqalpoq tili va adabiyoti fani o‘qituvchisi sifatida ishga qabul qilindi. Ilk bor 1937-yilda institutni 27 nafar talaba tamomladi. Bu voqea ulkan bayram sifatida nishonlandi. Qoraqalpog‘istonda yetarli bilim va malakaga ega bo‘lgan o‘qituvchilar yetishib chiqishi natijasida yoshlar orasida bu kasbga qiziqish kuchaydi. O‘sha paytlari institutga zarur adabiyotlar Moskva shaxridagi bosmaxonalarda chop etilib, yetkazib berilgan.

1939-yilda muallimlar tayyorlash institutining to‘liq kursini tugatgan va imtiyozli diplomga ega bo‘lgan mutaxassislar sharafiga tantanali bayram kechasi tashkil qilindi. Jumladan: tilshunos Qusherboy Berdimuratov, shoir Boyniyaz Qayipnazarov, Yangiboy Do‘sumov, P.Nurpeyisov, P.Shermanov respublika rahbarlari tomonidan taqdirlandi. Biroq 1941-yil Sho‘ralor mamlakatiga fashistlar bostirib kirishi oqibatida faoliyati tugatildi. 1941-yil 1-iyundan institutning tayyorlov kursi yopildi.

1942-yil To‘rtko‘lda toshqin yuz berdi. Oqibatda daryoning shaxarga yaqin yerlari suv ostida qoldi. Institut 1942-yilda Chimboyga ko‘chirildi. O‘sha yillarda

institutda mahalliy xalq fanrzandlariga nisbatan rus tili fakultetida o'qiydigan (rus, koreys va boshqalar) o'zga millat vakillari ko'pchilikni tashkil qiladi. Chunki: urushni dastlabki paytlaridayoq farzandlardan "qoraxat" olgan yoki jang maydonlarida yo'qolganlaridan habar topgan ota-onalarning ko'ngliga qil sig'mas edi. Bag'rida qolgan bolalarning o'qitishni hayoliga ham keltirmas edi. Ana shunday bir paytda institutning tilshunos olimlari: Najim Davqorayev, K.Ayimbetov, Ismayil Sagitov va boshqalar el oralab folklor namunalari yig'ish bilan bir qatorda sitamzada ota-onalarning ko'ngliga taskin berish va ularning farzandlarini oqishga yuborishga undash bilan mashg'ul bo'ldilar. Ularning tadbiri natijasida ko'pchilik ota-onalar o'zini qo'lga olib, o'g'il qizlarini yana o'qishga jo'nata boshladi. 1945-yil Qoraqalpog'iston Respublikasi xalq komissarlari kengashining buyrug'iga binoan institut Chimboydan Nukusga ko'chirildi.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, XIX asr oxiri XX asr boshlaridagi og'ir siyosiy tuzumga qaramay millat birdamligi, xalqning faravon hayotda yashashga bo'lgan orzulari so'nimadi. 1932-yildagi institut bu orzular ro'yobi uchun poykadam bo'ldi. Hozirgi kunda Qoraqalpog'istonda Qoraqalpoq Davlat universiteti, Nukus pedagogika instituti hamda Toshkent tibbiyot pediatriya instituti bilan Toshkent agrar universitetining filiallari bor. Ularda 9 mingga yaqin talaba ta'lim olmoqda. 35 ilmiy muassasa, shu jumladan, O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Qoraqalpog'iston bo'limiga qarashli 6 ta bo'linma (O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Qoraqalpog'iston bo'limining tabiiy fanlar kompleks instituti, Bioekologiya instituti, Orolbo'yi ijtimoiy-iqtisodiy muammolar instituti, N.Dovqorayev nomidagi Til va adabiyot instituti, Tarix, arxeologiya va etnografiya instituti, Qoraqalpog'iston klinik va eksperimental tibbiyot ilmiy tadqiqot instituti), faoliyat yuritmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Murodboy Nizanov Qoraqalpoqlar \ N. Bilim 2021.
2. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Qoraqalpoqlar>

UNEARTHING CONNECTIONS: EXPLORING THE DIRECT IMPACT OF TILLAGE REQUIREMENTS ON CROP YIELD

Sadullaev Azamat Nafiddinovich

Researcher of Bukhara Institute of Natural Resources Management

Jo'raqulov Fazliddin Faxriddinovich

Rajabov Oxunjon Rauf o'g'li

Students of Bukhara Institute of Natural Resources Management

ABSTRACT

As agriculture faces evolving challenges in meeting the demands of a growing global population, understanding the intricate relationship between tillage practices and crop yield becomes paramount. This article delves into the direct effects of tillage requirements on crop productivity, scrutinizing how cultivation methods influence soil structure, nutrient availability, and water retention. Through an extensive review of empirical studies and field experiments, the article seeks to unravel the nuanced dynamics between tillage practices and yield outcomes. The findings shed light on the potential for optimizing tillage strategies to enhance agricultural sustainability, maximize resource efficiency, and mitigate the environmental impact of cultivation.

Keywords: tillage, crop yield, soil management, agricultural sustainability, soil structure, nutrient availability, water retention, cultivation methods, environmental impact, resource efficiency.

Plugging is one of the main agro technical activities, which serves to increase the productivity of the arable layer of the soil and the productivity of agricultural crops. In our country, plugging is done in the fall to increase soil porosity.

Plugging is carried out for the following purposes:

- Improving the water capacity of existing soils in the arable layer by increasing their porosity;
- Restoring the soil structure lost during the vegetation period by moving (overturning) the dusty, finely structured soil on the surface of the arable layer to the lower layer and the well-structured lower layer to the top; reducing the possibility of causing damage by overturning weed seeds and eggs of harmful insects on the surface of the arable layer to the deeper layer below;
- Mixing mineral and local fertilizers and plant residues with the soil before plugging, making it well-usable for next year's agricultural crops;

- To create a basis for timely and quality spring planting and support early germination and good development of planted crops;
- Cleaning the field from plant residues (for example, reeds). For this, you can use PP-4 or YB-3,6 “corchevatel”;
- Before plugging, in the fields infested with root weeds such as “g‘umay” and “ajrig”, they should be ploughed to a depth of 15-20 cm using a “corchevatel” or plough without a Then, with the help of a chisel or a harrow, the roots cut in the transverse direction should be collected and removed to the edge of the field;
- The last step is to apply 5–10 t/ha of manure, or 70% of the annual rate of phosphorus and potassium fertilizers, to the field before plugging with the help of machinery or manual labor.

The research delves into the direct effects of various tillage requirements on critical factors influencing crop yield, such as soil structure, nutrient availability, and water retention.

Through a meticulous review of empirical studies and field experiments, the article highlights the nuanced dynamics involved in tillage methods. It scrutinizes how specific cultivation practices impact the physical structure of the soil, influencing its ability to retain water and provide essential nutrients to crops. The findings suggest that the direct effect of tillage requirements on productivity is a multifaceted interplay of soil characteristics and agricultural practices.

Furthermore, the research emphasizes the importance of optimizing tillage strategies to enhance agricultural sustainability. By identifying the most effective tillage methods for specific soil types and crops, farmers can maximize resource efficiency, resulting in improved crop yields. The article underscores the need for a tailored approach to tillage, considering the diverse environmental and soil conditions that influence agricultural productivity.

In addition to its implications for crop yield, the study recognizes the broader environmental impact of tillage practices. It discusses how optimizing tillage methods can contribute to mitigating environmental concerns associated with soil erosion, nutrient runoff, and overall ecosystem health.

In conclusion, the article provides valuable insights into the direct impact of tillage requirements on productivity. By unraveling the complexities of tillage practices and their effects on soil and crop dynamics, the research contributes essential knowledge for farmers, agronomists, and policymakers seeking to enhance agricultural efficiency and sustainability in the face of evolving global challenges.

REFERENCES:

1. Sadullaev , A. N., & Ergashev , M. G. ugli. (2023). IT IS A WATER-SAVING TECHNOLOGY CREATED WITH THE POWERFUL SWELLING “HYDROGEL”. Educational Research in Universal Sciences, 2(18), 207–210. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5399>
2. Sadullaev Azamat. (2022). EFFECTS OF IRRIGATED AGRICULTURE ON THE GROUNDWATER REGIME IN THE FOOTHILLS. Educational Research in Universal Sciences, 1(2), 124–128. Retrieved from <https://erus.uz/index.php/erus/article/view/202>
3. Sh. M. Xamidova, U. A. Juraev, & A. N. Sadullayev. (2022). THE EFFECT OF PHYTOMELIORANT CROPS ON THE ACCUMULATION OF SALT IN THE SOIL, NORMS FOR WASHING SOIL BRINE. Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development, 5, 78–82. Retrieved from <https://sjird.journalspark.org/index.php/sjird/article/view/203>
4. Sadullaev, A. N. (2022). MEASURES OF EFFECTIVE USE OF WATER IN FARMS OF BUKHARA REGION. RESEARCH AND EDUCATION, 1(4), 72–78. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/re/article/view/527>
5. Саъдуллаев, А. Н., & Чорикулов, Ш. (2020). ДУККАКЛИ ЭКИНЛАР ТУПРОҚ УНУМДОРЛИГИНИ ОШИРАДИ. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
6. Зарипович, Қ. З., Саъдуллаев, А. Н., & Зариповна, Қ. Р. (2020). G‘OZANI SUG‘ORISHDA SUV TEJAMKOR SUG‘ORISH TEXNOLOGIYALARNING SAMARADORLIGINI ILMIY ASOSLASH. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
7. Амонова, З. У., & Саъдуллаев, А. Н. (2020). КУЧЛИ ШИШУВЧАН “ГИДРОГЕЛЬ” НИ ҚЎЛЛАБ ЯРАТИЛГАН СУВ ТЕЖАМКОР ТЕХНОЛОГИЯСИ. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
8. Холматовна, С. Х., Саъдуллаев, А. Н., & Джўраев, Ш. Б. (2020). ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ЭКИНЛАРИНИ СУФОРИШДА СУВ ТЕЖАМКОР УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
9. Аманова, З. У., & Саъдуллаев, А. Н. (2020). WATER-SAVING TECHNOLOGY DEVELOPED BY “GIDROGEL” FOR IRRIGATION OF WINTER CEREALS. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
10. The effectiveness of phytomeliorative measures in conditions of saline soils. SM Xamidova, UA Juraev, AN Sadullaev - Academicia Globe: Inderscience Research, 2022

11. APPLICATION OF RESOURCE-EFFICIENT IRRIGATION TECHNOLOGIES IN BUKHARA OASIS. UA Juraev, SA Nafiddinovich - INTERNATIONAL CONFERENCE: PROBLEMS AND ..., 2022
12. Sadullaev, A. N. (2022). INTERPRETATION OF PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE IN THE TEACHINGS OF OUR GREAT ANCESTORS. Educational Research in Universal Sciences, 1(2), 117–123. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/379>
13. Sadullaev, A. N. (2022, July). BUKHARA REGIONAL IRRIGATION AND MELIORATION SYSTEM. In INTERNATIONAL CONFERENCES (Vol. 1, No. 12, pp. 18-27).
14. Sadullaev, A. N., & Azimova, G. A. (2024). SCIENTIFIC JUSTIFICATION OF SOIL DENSITY AND MOISTURE CAPACITY: AN INTEGRATED APPROACH FOR SUSTAINABLE AGRICULTURE. GOLDEN BRAIN, 2(1), 414–417. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10466516>
15. Tukhtayeva Habiba Toshevna Sadullaev Azamat Nafiddinovich Azimova Go‘zal Adizovna. (2024). SCIENTIFIC APPROACHES AND TECHNIQUES FOR ESTABLISHING FOUNDATIONS AND QUANTIFYING SOIL MOISTURE LEVELS [Data set]. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10466027>
16. Sadullaev, A. N. (2024). PECULIARITIES OF THE WATER PERMEABILITY PROPERTIES OF THE SOIL. Educational Research in Universal Sciences, 3(1), 4–6. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5536>

MIS SULFAT ISHLAB CHIQUARISH TEXNOLOGIYASI

Husenov Abdurasul O'ktamovich

Tojikiston tog' - kon metallurgiya inistituti magistranti

Samadova Guli Mirjanovna

t.f.d., dots. Tojikiston tog' - kon metallurgiya inistituti

E-mail: abdurasulhusenov4@gmail.com

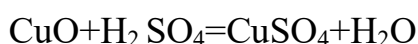
ANNOTATSIYA

Bugungi kunda texnika va texnologiyalarning yuqori darajada rivojlanishi metallar iste'moliga bo'lgan talabni ortishiga olib kelmoqda. Og'ir rangli metallarni ishlab chiqarishning uzluksiz o'sishi texnogen chiqindilarni iste'molini ko'payishiga olib keldi, bu nafaqat metallarni qo'shimcha ishlab chiqarish manbai, balki tayyor mahsulot tannarxini pasaytirish omili sifatida ham ko'rib chiqilmoqda. Yaqin yillarda mis ishlab chiqarish hajmini 1,5-2 baravar oshirishni rejalashtirmoqda, buning natijasida texnogen chiqindilar (shlaklar, gazlar, chang, shlam, yuvish eritmalari, chiqindi suv va boshqalar)ning miqdorini xam ortishiga olib keladi, ularni qayta ishlash esa maxsus yondashuvni talab qiladi.

Kalit so'zlar: Oksidlovchi, mis sulfati, reagent, mis oksid, gidrometallurgiya, mis kuporos, oltingugurt kislotasi, elektrolit.

KIRISH

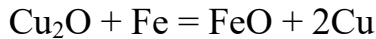
Oksidlovchi moddalar, xususan, atmosfera kislorodi bo'lmasa, mis suyultirilgan sulfat kislotada deyarli erimaydi. U issiq konsentrlangan sulfat kislotada etarli tezlikda eriydi, lekin bu jarayonni amalga oshirish oqilona emas, chunki bu holda sarflangan kislotaning yarmi SO_2 ga kamayadi, misni sulfat kislotada eriydigan mis oksidiga oksidlaydi, mis sulfat hosil qiladi. Ushbu jarayonning sxemasini quyidagi reaksiya tenglamalari bilan ifodalash mumkin:

Oltingugurt kislotasini tejash uchun mis "tuzlash" jarayoni bilan bir vaqtda atmosfera kislorodi bilan oksidlanadi, ya'ni sulfat kislotada erishi mis qoldiqlari tozalash uchun oldindan eritiladi (Fe, Zn, Al, Pb va boshqalarni ifloslanishdan tozalash) va uni eritish uchun qulay shakl berish - katta sirtli ichi bo'sh granularlar, bu kislotada erishni 5-10 marta tezlashtiradi.

Mis qoldiqlarini tozalash va granulyatsiya qilish

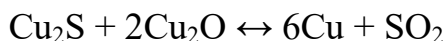
Sof mis 1084 °C da, aralashmalar mavjud bo'lganda esa pastroq haroratda eriydi. Uchuvchi metallar va oksidlarning aralashmalari - rux metalli, mishyak va surma trioksidlari misni eritib ketguncha qizdirish orqali chiqariladi. Mis eritilganda, 1100 °C dan yuqori barqaror bo'lib, mis oksidi oksidlanadi. Mis oksidi erigan mis yuzasida qattiq (1200 °C gacha) va suyuq (1235 °C dan yuqori) shaklda to'planadi va misda qisman eriydi va keyin aralashmalar bilan o'zaro ta'sir qiladi, masalan:

Erigan mis oksidi iste'mol qilinganda, uning yangi miqdori sirtidan eritmaga o'tadi va mis keyingi oksidlanishga uchraydi.

Olingan temir, magniy, kaltsiy va boshqa metallarning oksidlari misda erimaydi va metall yuzasiga suzuvchi cürufga aylanadi. Kuprok oksidning ba'zi oksidlar bilan o'zaro ta'siri tufayli (masalan, mis ferrit hosil bo'lgan temir oksidi bilan) uning bir qismi ham cürufga o'tadi va undagi Cu_2O miqdori 30-40% ga etadi.

Oksidlanish, metall aralashmalarini shlaklash va shlaklarni olib tashlashdan so'ng, misda mavjud bo'lgan yarim oltingugurtli misni oksidlash uchun pechdagi harorat biroz pasaytiriladi:

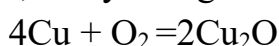
Bu reaksiya shiddatli tarzda davom etadi va ajralib chiqqan oltingugurt dioksidi misning chayqalishini "mis yomg'iri" (massaning "qaynishi") hosil qiladi.

Mis sulfat ishlab chiqarishda misni qo'shimcha tozalash talab qilinmaydi va undagi kislorod va oltingugurt dioksidining mavjudligi gözenekli va pufakchali granularni olish uchun zarurdir. Eritilgan misda gazlarning eruvchanligi harorat oshishi bilan ortadi. Hatto erish nuqtasiga qadar qizdirilgan qattiq misda gazlarning eruvchanligi ahamiyatsiz. Ko'pikli va g'ovakli mis ishlab chiqarish uchun granulyatsiya jarayoni erigan misning to'satdan sovishi va qotib qolishi natijasida gazlarning tez evolyutsiyasiga asoslangan. Bu sovuq suvga nozik bir oqim bilan quyiladi.

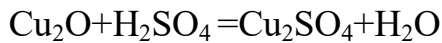
Mis tarkibidagi oltingugurt odatda to'liq granularlar hosil qilish uchun etarli emas. Shuning uchun eritmaning "qaynatish" davrida unga ma'lum miqdorda yarim oltingugurtli mis yoki bo'lak oltingugurt (1 - 1,5%) qo'shiladi. Olingan oltingugurt dioksidi misda eriydi va u granulyatsiyalanganda, u ajralib chiqadi va mis tomchilarini yupqa devorli ichi bo'sh sharlarga pufalaydi.

Misning sulfat kislotada erishi

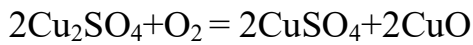
Mis granulari tarkibida mis sulfat bo'lgan sulfat kislotaning suyultirilgan eritmasi bilan o'zaro ta'sirlashganda, havo ishtirokida atmosfera kislorodi kislotada eriydi, mis yuzasiga tarqaladi va uni mis oksidigacha oksidlaydi:

Mis oksidi sulfat kislotada eriydi:

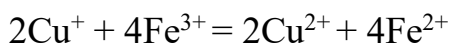
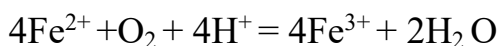
Olingan mis (I) sulfat osonlik bilan mis oksidi va sulfatga oksidlanadi:

Jarayonning umumiy tezligi uning eng sekin bosqichi - misning mis oksidiga oksidlanishi bilan chegaralanadi. Bu kislorodning past eruvchanligi va uning mis granulari yuzasiga sekin tarqalishi bilan bog'liq.

Haroratning oshishi, boshqa hollarda bo'lgani kabi, kimyoviy reaksiyalarni tezlashtiradi, ammo kislorodning eruvchanligini pasaytiradi, bu oksidlanishni sekinlashtiradi. Shuning uchun, tuzlash minorasidagi harorat 80-85 °C dan yuqori bo'lmagan darajada saqlanadi. Shu bilan birga, minoraga havo bilan ta'minlangan kislorodning taxminan ¼ qismi misning oksidlanishi uchun sarflanadi, uning oqim tezligi. 1 tonna mis sulfat uchun taxminan 1000 nm³

Eritmadagi CuSO₄ konsentratsiyasi ortishi bilan kislorodning eruvchanligi pasayadi. Shuning uchun CuSO₄ konsentratsiyasi ortishi bilan misning erish tezligi CuSO₄ ning katalitik ta'siridan avval ortadi, so'ngra kislorod etishmasligi tufayli pasayadi. Maksimal erish tezligi 120g/lCuSO₄ konsentratsiyasida kuzatiladi (~110 g/l H₂SO₄ ni o'z ichiga olgan eritma uchun). Ammo eritmada 300g/l CuSO₄ bo'lsa ham, misning erish tezligi mis sulfat yo'qligiga qaraganda 1,6 baravar yuqori. Sulfat kislota konsentratsiyasining ortishi bilan undagi kislorodning eruvchanligi pasayadi, lekin oksidlovchi xossalari ortadi. Shuning uchun eritmaning kislotaliligining oshishi misning erishi tezligining unchalik katta bo'lmagan pasayishiga olib keladi - H₂SO₄ konsentratsiyasining 2,5 dan 20% gacha oshishi bilan atigi 10% ga. Depolarizatsiya tufayli eritmada temir ionlari ishtirokida misning erishi juda tezlashadi.

Fe²⁺ ionlari Fe³⁺ ga qayta oksidlanadi va shuning uchun jarayon uchun katalizator bo'lib xizmat qiladi. 110 g/l H₂SO₄, 60 g/l CuSO₄ va 20 - 22 g/l FeSO₄ ni o'z ichiga olgan eritmada Fe³⁺ ionlari ta'sirida eritilgan misning nisbati umumiy miqdorning taxminan 60% ni tashkil qiladi. mis eritmasiga o'tadi.

Temir ionlari eritmaga misning erishi paytida va misda qolgan aralashmalarning erishi tufayli aylanib yuradigan sulfat kislota bilan kiradi.

70g/l va undan ortiq. Natijada, mis sulfatning kristallanishi jarayonida temir sulfat ham ajralib chiqadi, bu mahsulotni ifloslantiradi. Shuning uchun eritmada temir konsentratsiyasi shunchalik yuqori bo'lsa, temir miqdori bo'yicha standart bo'lmagan mis sulfat olish xavfi mavjud bo'lsa, eritma aylanishdan butunlay chiqariladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

- 1.1. Девятерикова, С.В. Основы охраны окружающей среды и биосферы: учеб. пособие. В 3 ч. Ч. 2. / ВятГУ, С. В. Девятерикова, С. Л. Фукс - Киров: ПРИП ФГБОУ ВПО «ВятГУ», 2012. - 103 с.
- 1.2. Урдушева Б., Тангяриков Н., Тиркашев И. «Амалий электрокимё» - Жиззах: ЖизПИ, 2006. – 212 б.
- 1.3. Гамбург Ю.Д. «Теория и практика электроосаждения металлов» / Ю.Д. Гамбург, Дж. Зангари; пер. с англ. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2015. – 438 с.
- 1.4. Скопинцев В.Д. «Оксидирование алюминия и его сплавов». – М.: РХТУ им.Д.И.Менделеева, 2015. – 120 с.

THE ROLE OF SPECIFIC ASPECTS OF SOIL CAPILLARITY AND POROSITY IN PRACTICE

G'aybullayev Oybek Abdurasulovich
Ikromov Ravshan Ahad o'g'li

Bukhara Institute of Natural Resources Management, researcher-teachers

Azimova Go'zal Adizovna

Bukhara Institute of Natural Resources Management

ABSTRACT

This scientific article conducts a thorough examination of the specific facets governing soil capillarity and porosity, aiming to provide a detailed understanding of their roles in agricultural systems. Employing a multidisciplinary approach involving field observations, laboratory analyses, and modeling techniques, the study navigates the intricate dynamics of capillarity and porosity properties. The investigation sheds light on the nuanced relationships between soil structure, water movement, and plant interactions, offering valuable insights for the sustainable management of soil resources in agriculture.

Keywords: capillarity phenomena across soil types, fine-textured soils, coarse-textured soils, pore structure and water transport, pore size distribution, dynamic water flow, plant-water dynamics, capillarity and plant uptake, water use efficiency.

The capillary property of the soil mainly depends on its mechanical composition and structure. The free water contained in the soil moved mainly under the influence of gravity and surface tension. The limit of upward movement of water through capillaries continues until the forces of weight and surface tension acting on it become equal.

In different soils, the height of water rising through the capillaries is different, and it mainly depends on the size or smallness of the capillaries in the soil structure. For example, the height of water rising through capillaries in sandy soil is 30–60 cm, and in clayey soil it reaches 3–4 cm.

Water rising through capillaries can be fully absorbed by plants, and it is the main useful water in the soil.

Soil porosity is important for the normal development of agricultural crops. Especially in the layer where the root develops, it is necessary to have not only moisture

but also a certain amount of air. Because the role of oxygen is high in the transformation of nutrients into a state absorbed by plants.

The porosity of the soil is determined by the amount of air contained in the intact structural soil in its natural state, and it indicates what percentage of the total volume is air.

The table below shows porosity values for different soil types:

Soil types	Porosity (%)
Heavy soil	40-60
Right soil	45-60
Heavy sandy soil	40-55
Average sandy soil	40-52
Light loam soil	38-50
Sandy soil	35-45
Loam soil	32-40
Sand soil	30-38

When soil porosity is increased by mechanical tillage, its density may decrease. Soil density, together with its porosity, is one of its main indicators. Soil porosity provides active air exchange and water permeability for the arable layer.

Timely, high-quality cultivation not only saves water but also ensures stable productivity. Cultivation after irrigation in cotton and other cultivated crops creates air, heat, and nutrition regimes that ensure normal plant growth.

Environmental considerations and conservation measures are addressed, emphasizing the contribution of soil capillarity to water conservation strategies and providing insights into sustainable practices for mitigating water scarcity challenges. The role of porosity in preventing soil erosion is also explored, with practical measures suggested to maintain soil structure and integrity.

The study advocates for the integration of advanced sensor technologies for real-time monitoring of specific capillarity and porosity parameters, enabling precision agriculture and informed decision-making. Furthermore, it highlights the importance of sophisticated modeling and simulation techniques to predict soil capillarity and porosity under diverse environmental scenarios, facilitating proactive planning.

In conclusion, the article culminates in offering practical guidelines and recommendations derived from the study. These actionable insights are tailored for farmers, agronomists, and policymakers, aiming to optimize soil and water management practices based on the specific capillarity and porosity considerations

discussed throughout the research. Overall, the article serves as a valuable resource, contributing significantly to the understanding of these special aspects and their implications for sustainable and efficient agricultural systems.

REFERENCES:

1. Sadullaev, A. N., & Ergashev, M. G. ugli. (2023). IT IS A WATER-SAVING TECHNOLOGY CREATED WITH THE POWERFUL SWELLING “HYDROGEL”. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(18), 207–210. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5399>
2. Sadullaev Azamat. (2022). EFFECTS OF IRRIGATED AGRICULTURE ON THE GROUNDWATER REGIME IN THE FOOTHILLS. *Educational Research in Universal Sciences*, 1(2), 124–128. Retrieved from <https://erus.uz/index.php/erus/article/view/202>
3. Sh. M. Xamidova, U. A. Juraev, & A. N. Sadullayev. (2022). THE EFFECT OF PHYTOMELIORANT CROPS ON THE ACCUMULATION OF SALT IN THE SOIL, NORMS FOR WASHING SOIL BRINE. *Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development*, 5, 78–82. Retrieved from <https://sjird.journalspark.org/index.php/sjird/article/view/203>
4. Sadullaev, A. N. (2022). MEASURES OF EFFECTIVE USE OF WATER IN FARMS OF BUKHARA REGION. *RESEARCH AND EDUCATION*, 1(4), 72–78. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/re/article/view/527>
5. Саъдуллаев, А. Н., & Чорикулов, Ш. (2020). ДУККАКЛИ ЭКИНЛАР ТУПРОҚ УНУМДОРЛИГИНИ ОШИРАДИ. *ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE)*.
6. Зарипович, Қ. З., Саъдуллаев, А. Н., & Зариповна, Қ. Р. (2020). G‘OZANI SUG‘ORISHDA SUV TEJAMKOR SUG‘ORISH TEXNOLOGIYALARNING SAMARADORLIGINI ILMIY ASOSLASH. *ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE)*.
7. Амонова, З. У., & Саъдуллаев, А. Н. (2020). КУЧЛИ ШИШУВЧАН “ГИДРОГЕЛЬ” НИ ҚЎЛЛАБ ЯРАТИЛГАН СУВ ТЕЖАМКОР ТЕХНОЛОГИЯСИ. *ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE)*.
8. Холматовна, С. Х., Саъдуллаев, А. Н., & Джўраев, Ш. Б. (2020). ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ЭКИНЛАРИНИ СУФОРИШДА СУВ ТЕЖАМКОР УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ. *ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE)*.
9. Аманова, З. У., & Саъдуллаев, А. Н. (2020). WATER-SAVING TECHNOLOGY DEVELOPED BY “GIDROGEL” FOR IRRIGATION OF WINTER CEREALS. *ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE)*.

10. The effectiveness of phytomeliorative measures in conditions of saline soils. SM Xamidova, UA Juraev, AN Sadullaev - *Academicia Globe: Inderscience Research*, 2022
11. APPLICATION OF RESOURCE-EFFICIENT IRRIGATION TECHNOLOGIES IN BUKHARA OASIS. UA Juraev, SA Nafiddinovich - *INTERNATIONAL CONFERENCE: PROBLEMS AND ...*, 2022
12. Sadullaev, A. N. (2022). INTERPRETATION OF PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE IN THE TEACHINGS OF OUR GREAT ANCESTORS. *Educational Research in Universal Sciences*, 1(2), 117–123. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/379>
13. Sadullaev, A. N. (2022, July). BUKHARA REGIONAL IRRIGATION AND MELIORATION SYSTEM. In *INTERNATIONAL CONFERENCES* (Vol. 1, No. 12, pp. 18-27).
14. Sadullaev, A. N., & Azimova, G. A. (2024). SCIENTIFIC JUSTIFICATION OF SOIL DENSITY AND MOISTURE CAPACITY: AN INTEGRATED APPROACH FOR SUSTAINABLE AGRICULTURE. *GOLDEN BRAIN*, 2(1), 414–417. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10466516>
15. Tukhtayeva Habiba Toshevna Sadullaev Azamat Nafiddinovich Azimova Go‘zal Adizovna. (2024). SCIENTIFIC APPROACHES AND TECHNIQUES FOR ESTABLISHING FOUNDATIONS AND QUANTIFYING SOIL MOISTURE LEVELS [Data set]. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10466027>
16. Sadullaev , A. N. (2024). PECULIARITIES OF THE WATER PERMEABILITY PROPERTIES OF THE SOIL. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(1), 4–6. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5536>
17. Sadullaev , A. N. (2024). PECULIARITIES OF THE WATER PERMEABILITY PROPERTIES OF THE SOIL. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(1), 4–6. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5536>

ТЕХНОЛОГИЯ ПРОИЗВОДСТВА ИНГИБИТОРА ОТЛОЖЕНИЯ МИНЕРАЛЬНЫХ СОЛЕЙ НА ОСНОВЕ МОЧЕВИНЫ.

Суяркулов Ойбек Санакул угли

ДжизПи Магистрант кафедры химической технологии

Нимаджонова Гулжахон Махмуджоновна

ДжизПи Магистрант кафедры химической технологии

Тангяриков Нормурод Сайитович

ДжизПи кафедры химической технологии д.т.н., профессор

E-mail: normurod63@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Разработкам технологий производства ингибиторов коррозии и солеотложения, а также ионитов были посвящены исследования как зарубежных, так и отечественных ученых. Поскольку химические реагенты необходимые для добычи и переработки нефти и газа в настоящее время приобретаются зарубежом, то необходимость научных исследований разработки ингибиторов коррозии, солеотложения, ионитов и др. с заранее заданными свойствами на местном сырье очевидна. Тем более что данная проблема, как в нашей стране, так и зарубежом изучена недостаточна.

Ключевые слова: формальдегид, дисульфат, метилсульфонаты, ингибитор, ионов, сорбция ионов, мочевиной, минеральных, солей.

Технологический процесс производства ингибитора отложения минеральных солей разработан Ташкентским химико-технологическим институтом (ТХТИ) совместно с инженерно-техническими разработками «Композит». Для отработки процесса в ТХТИ была смонтирована опытная установка.

Установка состоит из одной технологической линии.

Процесс периодический.

Мощность установки – заданная.

Разработанный метод получения ингибитора отложения минеральных солей заключается в конденсации мочевины с формальдегидом в присутствии бисульфита натрия при температурах 60 – 80°C.

В процессе получения ингибитора отложения минеральных солей газообразные, жидкие и твердые отходы не образуются.

Характеристика готовых продуктов

Ингибитор отложения минеральных солей представляет собой вязкая жидкость со слабым запахом.

По физико-химическим и эксплуатационным показателям ингибитор отложения минеральных солей должен соответствовать требованиям и нормам, указанным в таблице 1.

таблице 1

По физико-химическим и эксплуатационным показателям ингибитор

№	Наименование показателей	Норма
1.	Внешний вид	вязкая жидкость со слабым запахом
2.	Массовая доля формальдегида, не более, %	0,1
3.	Вязкость по ВЗ-4, сек	50÷60
4.	рН водного раствора	8,0÷9,0
5.	Защитный эффект по карбонату и сульфату кальция, не менее, %	90,0
6.	Массовая доля сухого остатка	45 – 50 %.

Характеристика исходного сырья, материалов и полупродуктов

Мочевина – гранулы белого цвета, амид угольной кислоты

Эмпирическая формула	CH ₄ N ₂ O
Структурная формула	$\begin{array}{c} \text{O} \\ \\ \text{NH}_2 - \text{C} - \text{NH}_2 \end{array}$
Молекулярная масса, у.е.	60,06
Плотность при 20 ⁰ С, г/см ³	1,335
Температура плавления, ⁰ С	132,7
Температура кипения, ⁰ С	разл.
Растворимость в воде	108
Растворим в спирте, метаноле.	

Формальдегид – технический, водный раствор формальдегида содержит 37,0 – 37,3 % формальдегида, 6,0 – 15,0 % метилового спирта, 0,02 – 0,04 % муравьиной кислоты. Водный раствор формальдегида – формалин представляет собой бесцветную жидкость с острым запахом. При хранении полимеризуется.

Эмпирическая формула	CH ₂ O
Структурная формула	$\begin{array}{c} \text{O} \\ \parallel \\ \text{H} - \text{C} \\ \backslash \\ \text{H} \end{array}$
Молекулярная масса, у.е.	30,03
Температура плавления, °C	-118
Температура кипения, °C	-19
Плотность, г/см ³	1,0768-1,1103 (18 ⁰ C)
Показатель преломления n ¹⁸ _D	1,3766-1,3776
pH формалина	2,4-4,0

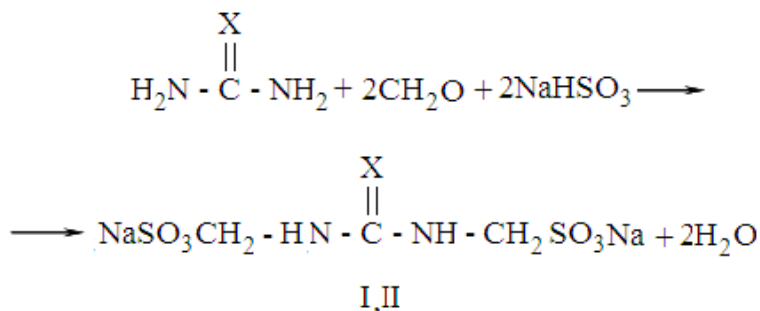
3. Пиросульфит натрия – Na₂S₂O₅*2H₂O представляет собой белый порошок, с характерным запахом.

Эмпирическая формула	Na ₂ S ₂ O ₅
Структурная формула	$\begin{array}{c} \text{NaO} - \text{S} = \text{O} \\ \\ \text{O} \\ \\ \text{NaO} - \text{S} = \text{O} \end{array}$
Молекулярная масса, у.е.	236
Температура плавления, °C	Разлагается 150 ⁰ C
Растворимость в воде	0 ⁰ C – 45,5 80 ⁰ C – 88,7

При растворении в воде образует две молекулы бисульфита натрия.

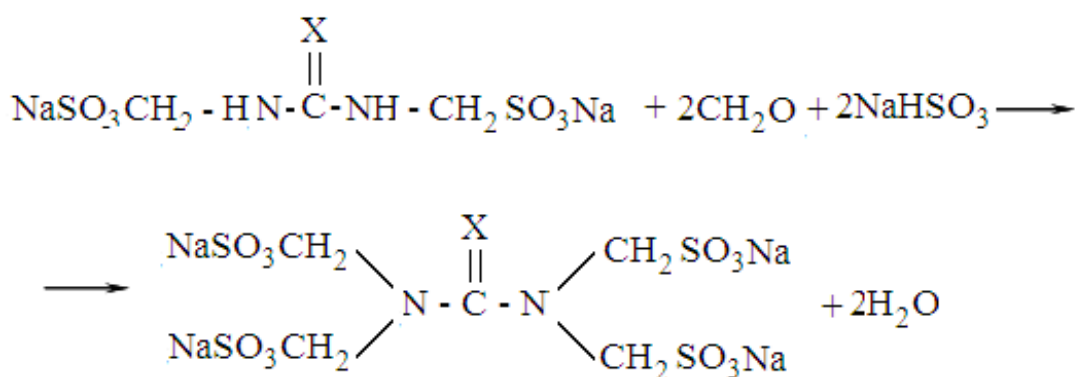
Химизм процесса

При взаимодействии мочевины(тиомочевины) с формальдегидом в присутствии бисульфита натрия происходит конденсация последних с образованием сульфонат метиленовых производных мочевины (тиомочевины) по схеме:

где: X=O(I); X=S(II);

Наряду с дисульфат производными мочевины может быть образованы три- и четвертые сульфат производные метиленмочевины по схеме:

где: X= O(III); S(IV)

Из-за пространственные затруднения трех- и четырех замещенных метиленсульфонаты мочевины трудно образуется. В основном образуется дзамещенные метиленсульфонаты мочевины, которые очень хорошо растворяются в воде.

Описание технологического процесса производства ингибитора отложения минеральных солей (ИОМС – МСМ)

Технологическая схема производства ИОМС–МСМ (метиленсульфонат мочевины) состоит из одной технологической линии.

Принципиальная технологическая схема приведена на рис 1.

Е1, Е3 Е4, Е6, Е7 – емкости для раствора мочевины, формальдегида и бисульфита натрия; Н2, Н8 – центробежные насосы; Р5 – реактор; Е9 – емкость для готового продукта.

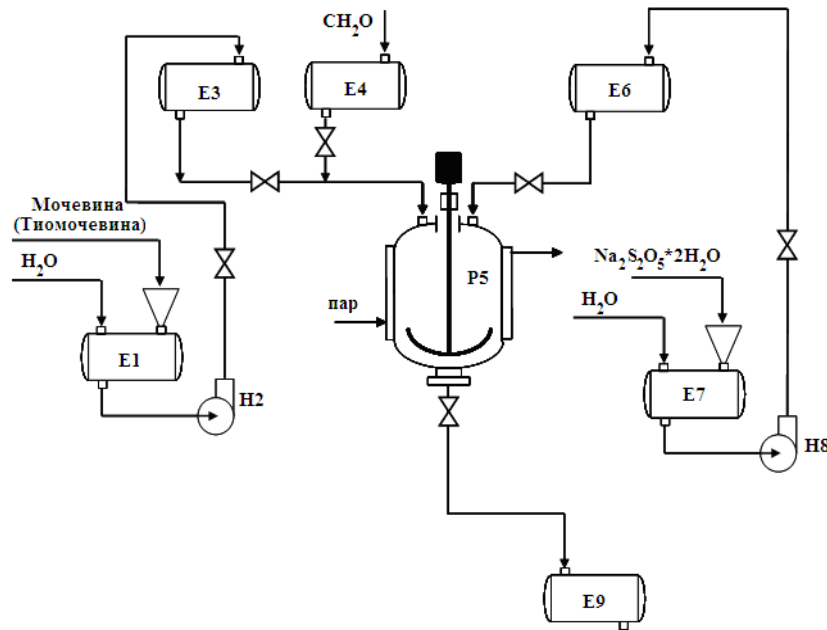

Рис 1. Принципиальная технологическая схема производства ингибитора отложения минеральных солей ИОМС – МСМ.

В реактор поз P5, снабженный механической мешалкой, поступает из емкости поз E3, E4 и E6 рассчитанное количество формалина, водный раствор мочевины и бисульфита натрия. Реактор P5 представляет собой вертикальный цилиндрический аппарат, объемом 1,9 м³. материал – нержавеющий сталь.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Рахматуллаева Г.Д. Синтез и разработка технологии новых комплексонов и их применение: Диссертация на соискание канд.техн.наук. –Ташкент: ТГТУ, 2002. -100 с.
2. Ким Ф.О. Синтез, свойства и технология производства полидентатных соединений и их применение: Диссертация на соискание канд. техн. наук. – Ташкент: ТХТИ, 2005, -117 с.
3. Терещенко В.А. Гидрохимический метод выявления солеотложений в скважинах.//Ж. Газовая промышленность. 1979. -№10. –С .18-20.
4. Абдумиен Р.А., Мосунов Ю.А., Арбузов В.М. Диагностика аутигенного кальцита в эксплуатационных скважинах методом радиоактивного каротажа.//Ж. Нефтегазовая геология и геофизика. 1975. -№5. –С. 42-45.

ПОЛИКОНДЕНСАЦИЯ ФТАЛЕВОГО АНГИДРИДА С МОЧЕВИНОЙ И ТИОМОЧЕВИНОЙ

Суяркулов Ойбек Санакул угли

ДжизПи Магистрант кафедры химической технологии

Нимаджонова Гулжахон Махмуджоновна

ДжизПи Магистрант кафедры химической технологии

Тангяриков Нормурод Сайитович

ДжизПи кафедры химической технологии д.т.н., профессор

E-mail: normurod63@mail.ru

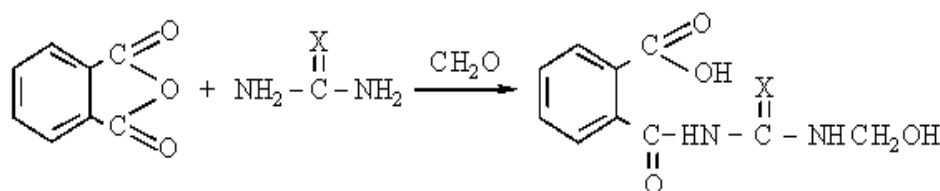
АННОТАЦИЯ

Для производства вышеуказанных ингибиторов отложения минеральных солей необходим треххлористый фосфор, производства которого отсутствует в республике. Кроме того, при применении треххлористого фосфора на 1 моль ингибитора выделяется 3 моля соляной кислоты, весьма агрессивного вещества в коррозионном отношении.

В последние годы на базе местного сырья – карбамида, тиокарбамида, формальдегида и др. были разработаны и испытаны в реальных условиях ряд новых ингибиторов отложения минеральных солей.

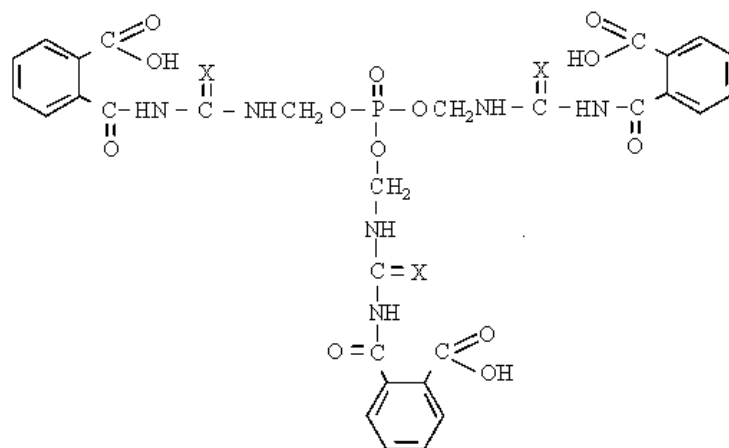
Ключевые слова: азотнокислого серебра, фталевого ангидрида, синтезированы, ингибитор, ионов, сорбция ионов, мочевиной.

Изучена реакция поликонденсация фталевого ангидрида с мочевиной и тиомочевиной. При сплавлении фталевого ангидрида с мочевиной и тиомочевинной при температурах 130-140⁰С образуется полиамиды по схеме:

где: X=O (I), X=S (II)

При обработке продуктов (I и II) с избыточным количеством формальдегида в присутствии каталитических количеств ортофосфорной кислоты образуется трехмерно сшитый полимер:

где X=O(III), X=S (IV)

Продукты (III и IV) были испытаны в качестве ионита при извлечении ионов серебра, меди и др. из кислых растворов.

Сорбция ионов проводилась в статических условиях. Объем раствора 100 мл растворы готовились из соли азотнокислого серебра марки «Химический чистый». Сорбенты брались весом 1г. Концентрация раствора 2,0-4,2 г/л. Анализ проводился до начала и после сорбции нефело-метрическим методом приборах ЛМФ-69 и КФК-2.

Результаты сорбции ионов серебра из искусственных растворов азотнокислого серебра продуктами (III и IV) приведены в таблице-1

Таблица-1

Сорбция ионов серебра продуктами (III) и (IV)

Ионит	Концентрация ионов серебра, г/л		Степень сорбции, %
	До сорбции	После сорбции	
И-1	2,0	0,015	99,25
И-2	2,0	0,012	99,4
И-1	3,0	0,0	100
И-2	3,0	0,0	100
И-1	4,0	0,001	99,9
И-2	4,0	0,0	100

Как видно из данных таблиц степень извлечения серебра ионитами И-1 и И-2 достигает от 99,4 % до 100%.

После очистки продуктов (III и IV) от исходных компонентов сушили при 120 – 150⁰С в течение 3^х часов, измельчали и установили их основные свойства, которые приведены в таблице-2

Продукты (III) и (IV) условно названы А-III и А-IV.

Таблица-2

Характеристика основных свойств ионитов А-III и А-IV в сравнении с промышленным анионитом АВ -16

№	Показатели	А-III	А-IV	АВ-16
1	Содержание влаги в товарном продукте % (не более)	45	42	60
2	Размер гранул, мм	0,3-2,0	0,3-2,0	0,3-2,0
3	Насыпной вес товарного продукта, г/см ³	0,8	0,85	0,6
4	Удельной объем в набухшем состоянии, см ³ /г безводной смолы	3,0-3,5	3,5-4,0	4,0-5,0
5	Статическая обменная емкость по 0,1 Н НСl, мг-экв/г	7,5-8,0	7,5-9,0	7,5-8,0
6	Статическая обменная емкость по 0,1 Н NaCl, мг-экв/г	2,0-2,5	2,2-3,0	1,5-2,5
7	Динамическая обменная емкость до проскока по 3,5 мн НСl при неполной регенерации, мг-экв/г	1100	1080	1000

Таким образом, нами на основе анилина, сульфаминовой кислоты, мочевины и тиомочевины синтезированы новые комплексоны и последние испытаны в качестве ингибитора отложения минеральных солей и ионообменных смол.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Рябчиков Д.И., Цитович И.К. Ионообменные смолы и применение. –М.: Изд. АН СССР. 1962. -187 с.
2. Дованков А.Б., Лауфер В.М. Ионный обмен и процессы извлечения золота из растворов искусственными смолами.//Жур.прик.химии. –Ташкент, 1956. Т.29, - Вып.№5. –С . 1029.
3. Гайбабян Д.С., Худевердян Д.Х. Анионообменные разделения рения (VII), молибдена (VI), ванадия (V) и вольфрама (VI) из раствора – этанол-кислота и этанол-щелочь.//Рений. Химия, технология, анализ. –М.: Наука, 1976. -66 с.
4. Дятлова Н.М, Темкина В.Я., Колпакова И.Д. Комплексоны –М.: Химия, 1970. -416 с.

SCIENTIFIC JUSTIFICATION OF SOIL MECHANICAL COMPOSITION: UNRAVELING THE KEY INFLUENCING FACTORS

Shokirova Manzura Bobirxonovna

Bukhara Institute of Natural Resources Management, researcher-teacher

Azimova Go‘zal Adizovna

Sharipova Zaynab Zaripovich

Bukhara Institute of Natural Resources Management, students

ABSTRACT

The mechanical composition of soil plays a pivotal role in shaping various soil properties and functions, thereby influencing crucial ecological and agricultural processes. This scientific ABSTRACT explores the rationale behind investigating the mechanical composition of soil and its implications. Understanding the distribution and interaction of soil particles, including sand, silt, and clay, is essential for deciphering soil structure, porosity, and water retention capacity. This knowledge serves as a foundation for sustainable land management practices, crop yield optimization, and environmental conservation. The ABSTRACT delves into the methodologies employed to analyze soil mechanical composition, highlighting advancements in techniques such as laser diffraction, sedimentation, and sieving.

Keywords: Soil Mechanical Composition, Soil Structure, Particle Size Distribution, Sand, Silt, Clay, Soil Analysis Techniques, Laser Diffraction, Sedimentation, Sieving, Water Retention, Nutrient Availability, Microbial Activity, Carbon Sequestration, Sustainable Land Management, Agricultural Productivity, Environmental Conservation.

Soil naturally contains mineral particles, organic compounds, air and water. In order to obtain a high yield from agricultural crops, the soil should contain a reserve of potassium, phosphorus, calcium, sulfur, iron and other elements, as well as nitrogen, water, air, heat and sunlight. The lack of any of these will definitely affect the development of the plant. Organic tissues of crops contain 80-90% water and 10-20% dry matter.

Water dissolves nutrients in the soil and thus creates conditions for their assimilation through the roots of crops. In addition, the presence of a certain amount of air in the soil serves for the development of microorganisms and respiration of the root system.

Soil is divided into the following types according to its mechanical composition:

- Loamy soil;
- Heavy sandy soil;
- Medium loamy soil;
- Light loam soil;
- Sandy soil;
- Sand.

The water-physical properties of the soil mainly depend on its mechanical composition and structure, that is, whether it is divided into separate aggregates or not. The type of soil is determined by the percentage of particles with a diameter of less than 0.01 mm (physical soil). The following table shows the description of the soil according to its mechanical composition.

Soil type		Physical parameters soil (percentage of particles smaller than 0.01 mm in diameter)%
Heavy	Heavy soil	> 66
	Right soil	50-66
	Heavy sandy soil	40-50
Average	Average sandy soil	33-40
Light	Light loam soil	25-33
	Sandy soil	14-25
	Sand soil	<14

The primary focus is on unraveling the key influencing factors that shape the distribution and interaction of soil particles, including sand, silt, and clay. The article emphasizes the significance of understanding soil structure, porosity, and water retention capacity, as these factors play pivotal roles in various ecological and agricultural processes.

Methodologies for analyzing soil mechanical composition, such as laser diffraction, sedimentation, and sieving, are discussed in the article. These advanced techniques contribute to a more accurate and comprehensive understanding of soil properties. The ecological implications of soil mechanical composition are also highlighted, particularly in relation to nutrient availability, microbial activity, and carbon sequestration.

Overall, the article underscores the critical importance of investigating soil mechanical composition for sustainable land management practices, optimization of crop yields, and environmental conservation. By shedding light on the main

influencing factors, the article aims to contribute to informed decision-making in the fields of agriculture and environmental science.

REFERENCES:

1. Sadullaev , A. N., & Ergashev , M. G. ugli. (2023). IT IS A WATER-SAVING TECHNOLOGY CREATED WITH THE POWERFUL SWELLING “HYDROGEL”. Educational Research in Universal Sciences, 2(18), 207–210. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5399>
2. Sadullaev Azamat. (2022). EFFECTS OF IRRIGATED AGRICULTURE ON THE GROUNDWATER REGIME IN THE FOOTHILLS. Educational Research in Universal Sciences, 1(2), 124–128. Retrieved from <https://erus.uz/index.php/erus/article/view/202>
3. Sh. M. Xamidova, U. A. Juraev, & A. N. Sadullayev. (2022). THE EFFECT OF PHYTOMELIORANT CROPS ON THE ACCUMULATION OF SALT IN THE SOIL, NORMS FOR WASHING SOIL BRINE. Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development, 5, 78–82. Retrieved from <https://sjird.journalspark.org/index.php/sjird/article/view/203>
4. Sadullaev, A. N. (2022). MEASURES OF EFFECTIVE USE OF WATER IN FARMS OF BUKHARA REGION. RESEARCH AND EDUCATION, 1(4), 72–78. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/re/article/view/527>
5. Саъдуллаев, А. Н., & Чорикулов, Ш. (2020). ДУККАКЛИ ЭКИНЛАР ТУПРОҚ УНУМДОРЛИГИНИ ОШИРАДИ. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
6. Зарипович, Қ. З., Саъдуллаев, А. Н., & Зариповна, Қ. Р. (2020). G‘OZANI SUG‘ORISHDA SUV TEJAMKOR SUG‘ORISH TEXNOLOGIYALARINING SAMARADORLIGINI ILMIY ASOSLASH. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
7. Амонова, З. У., & Саъдуллаев, А. Н. (2020). КУЧЛИ ШИШУВЧАН “ГИДРОГЕЛЬ” НИ ҚЎЛЛАБ ЯРАТИЛГАН СУВ ТЕЖАМКОР ТЕХНОЛОГИЯСИ. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
8. Холматовна, С. Х., Саъдуллаев, А. Н., & Джўраев, Ш. Б. (2020). ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ЭКИНЛАРИНИ СУФОРИШДА СУВ ТЕЖАМКОР УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
9. Аманова, З. У., & Саъдуллаев, А. Н. (2020). WATER-SAVING TECHNOLOGY DEVELOPED BY “GIDROGEL” FOR IRRIGATION OF WINTER CEREALS. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, (SPECIAL ISSUE).
10. The effectiveness of phytomeliorative measures in conditions of saline soils. SM Xamidova, UA Juraev, AN Sadullaev - Academicia Globe: Inderscience Research, 2022
11. APPLICATION OF RESOURCE-EFFICIENT IRRIGATION TECHNOLOGIES IN BUKHARA OASIS. UA Juraev, SA Nafiddinovich - INTERNATIONAL CONFERENCE: PROBLEMS AND ..., 2022

12. Sadullaev, A. N. (2022). INTERPRETATION OF PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE IN THE TEACHINGS OF OUR GREAT ANCESTORS. Educational Research in Universal Sciences, 1(2), 117–123. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/379>
13. Sadullaev, A. N. (2022, July). BUKHARA REGIONAL IRRIGATION AND MELIORATION SYSTEM. In INTERNATIONAL CONFERENCES (Vol. 1, No. 12, pp. 18-27).
14. Sadullaev, A. N., & Azimova, G. A. (2024). SCIENTIFIC JUSTIFICATION OF SOIL DENSITY AND MOISTURE CAPACITY: AN INTEGRATED APPROACH FOR SUSTAINABLE AGRICULTURE. GOLDEN BRAIN, 2(1), 414–417. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10466516>
15. Tukhtayeva Habiba Toshevna Sadullaev Azamat Nafiddinovich Azimova Go‘zal Adizovna. (2024). SCIENTIFIC APPROACHES AND TECHNIQUES FOR ESTABLISHING FOUNDATIONS AND QUANTIFYING SOIL MOISTURE LEVELS [Data set]. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10466027>
16. Sadullaev, A. N. (2024). PECULIARITIES OF THE WATER PERMEABILITY PROPERTIES OF THE SOIL. Educational Research in Universal Sciences, 3(1), 4–6. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5536>
17. Shokirova, M., & Sulaymonova, M. (2023). EKOLOGIK XAVFSIZLIKNING HUQUQIY-TA‘LIMIY ASOSLARI VA BARQAROR RIVOJLANISH. Educational Research in Universal Sciences, 2(17), 637–640. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5264>
18. Pirimova, S. K., & o‘g‘li Shodiyorov, H. R. (2023). JIZZAX SUV OMBORI KIRIM SUVLARI HAJMINING YIL ICHIDA OYLIK, FASLIY VA YILLARARO TAQSIMLANISHI. Educational Research in Universal Sciences, 2(18), 360-364.
19. S. X. Isayev, Z. Z. Qodirov, M. M. Avliyoqulov, & M. Shodmonova. (2023). EFFECT OF WATER-SAVING IRRIGATION TECHNOLOGIES ON SOIL AGROCHEMICAL PARAMETERS IN SOYBEAN CULTIVATION. European Journal of Interdisciplinary Research and Development, 19, 12–15. Retrieved from <http://www.ejird.journalspark.org/index.php/ejird/article/view/764>
20. Avliyoqulov, M., Avliyoqulov, M., G‘aybulloyev, O., Badalov, N., & Ergashev, M. (2024). BUXORO TUMANI FERMER XO‘JALIKLARIDA G‘ALLA MAYDONLARINI YOMG‘IRLATIB SUG‘ORISH TEXNOLOGIYASINI SAMARADORLIGINI OSHIRISH CHORA-TADBIRLARINI ISHLAB CHIQUISH. GOLDEN BRAIN, 2(1), 207–214. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/5940>
21. Ikromov, R. A. o‘g‘li., & G‘aybullayev, O. A. o‘g‘li. (2024). TURLI EKINLARNI YETISHTIRISH MAQSADIDA SUV TEJOVCHI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANGAN HOLDA SUG‘ORISH ISHLARINI AMALGA OSHIRISH. GOLDEN BRAIN, 2(1), 237–244. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10466369>

QOYATOSH SURATLARIDA AKS ETGAN G‘OYAVIY MAZMUN VA ISHLANISH USULLARI

Meliboyeva Munisabonu Elmurod qizi

FarDu Arxeologiya mutaxassisligi 1-kurs magistranti

ANNOTATSIYA

Insoniyat san'atining ilk na'munalaridan hisoblangan qoya va g'orlarga ishlangan suratlar, qadimgi insonlardan qolgan qimmatli me'ros bo'lishi bilan bir qatorda, qadimgi davr insoniyat, hayvonot va nabotot olamiga sayr qilish uchun o'tmishga darcha ochadi. Shu bilan birga ajdodlarimizning tevarak dunyoni qanday anglagani va atrof-muhitga bo'lgan munosabati haqida sirlarni o'zida mujassam etadi. Ushbu maqolada qoyatoshga ishlangan suratlarining g'oyaviy mazmuni va ishlanish texnikasi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Qoyatosh suratlari, piktogramma, petroglif, oxra, bizon, realistik, sxematik V. A. Gorodsov.

ABSTRACT

Rock and cave paintings, which are considered to be the first examples of human art, are a valuable heritage left by ancient people and the ancient era opens a window to the past for a step into the world of humanity, animals and plants. At the same time, it contains secrets about how our ancestors understood the world and their attitude to the environment. This article discusses the ideological content and processing techniques of rock paintings.

Keywords: rock paintings, pictographs, petroglyphs, ocher, bison, realistic, schematic V. A. Gorodsov.

Qoya san'ati insoniyatning boy ma'naviy va madaniy merosini aks ettiradi va uning ijodkorlari va ularning avlodlari uchun katta ahamiyatga ega. Bu, shuningdek, umuman insoniyat uchun katta ahamiyatga ega. Uning go'zalligi, ramziyligi va boy hikoyasi xalqaro, mintaqaviy va mahalliy miqyosda keng qadrlanishini anglatadi. Qoyatosh suratlarining g'oyaviy mazmuni mazkur yodgorliklarni o'rganishning asoslaridan birini tashkil qilib, tarixchilar, etnograflar, arxeologlar, san'atshunoslar, kishilikning ibtidoiy madaniyati tarixi bilan shug'ullanuvchilar e'tiborini jalb etib kelmoqda. O'rta Osiyo, xususan, Respublikamizning ayrim joylaridagi qoyatosh suratlari bilan jiddiy ravishda G. V. Parfenov, M. Ye. Masson, A. P. Okladnikov, A. A. Formozov, A. N. Bernshtam, Yu. A. Zadneprovskiy, va boshqalar shug'ullandilar.

Olim va tadqiqotchilar suratlarning bayoni, davri, ishlanish texnikasi, ularning g'oyaviy mazmunini ham jiddiy o'rganishga kirishdilar¹.

Ma'lum bo'lgan eng qadimgi tasvirlar yuqori paleolit davrining Aurignacian madaniyatiga tegishli (paleolit - qadimgi tosh asri). Yevropaning keng hududida (ayniqsa, Janubiy Frantsiya, Shimoliy Ispaniya va Germaniyadagi Svabiya) arxeologik kashfiyotlar orasida ikki yuzdan ortiq g'orlar mavjud bo'lib, ular ajoyib Aurignacian rasmlari va haykallari tasvirlangan tasvirlarni yaratishning eng qadimgi namunalaridan biridir. Yevropada tarixdan oldingi tosh san'ati Norvegiya shimolidan Andalusiyagacha cho'zilgan va 30 000 dan ortiq odamlarni qamrab oladi.

Tarixdan oldingi qoyatosh rasmlari nafaqat qiziqarli san'at asarlari edi. Ular ma'lum maqsadga xizmat qilgan va bizga tarixdan oldingi jamiyat haqida ko'p narsalarni o'rgatishi mumkin. Ularning aniq maqsadi nima bo'lishi mumkinligi haqida ko'plab nazariyalar mavjud.

Bir nazariyaga ko'ra, tarixdan oldingi davrda odamlar ko'proq vaqtga ega edilar. Tasavvur qilaylik kunimizni soatga ko'ra belgilamaymiz. Quyosh odamlarning vaqtni hisoblashning yagona vositasi edi. Tarixdan oldingi jamiyatda odamlar fasllar bo'yicha yashagan. Sovuq qish mavsumida ularga vaqtlarini band qilish uchun biror mashg'ulot kerak bo'lishi mumkin, chunki yilning bu paytida ular ov va terim bilan shug'ullanmaydilar. Shu o'rinda V. A. Gorodsov qoyatosh suratlari haqida so'zlab, qoyalardagi tasvirlar ovning rasmdagidek muvaffaqiyatli bo'lishi, chorva mollari va yovvoyi hayvonlar sonini ko'paytirish maqsadida ishlangan bo'lishi mumkin, deb hisoblagan edi².

Boshqa bir nazariya tarixdan oldingi odamlarning e'tiqodlarini o'z ichiga oladi. Bu hayvonlar va boshqa tabiiy elementlarni chizish orqali ular sub'ektlarning ba'zi kuchlarini o'z zimmalariga olishlariga yoki hatto ularga qobiliyatlarida yordam berishga ishonishgan bo'lishi mumkin. Ular diniy ma'noga ham ega bo'lishi mumkin. Ehtimol, ba'zi hayvonlarga va tabiiy dunyoning boshqa qismlariga alohida hurmat nishonasi sifatida. Axir, ularning hayoti tabiat bilan chambarchas bog'liq edi.

Hozirgi odamlardan farqli o'laroq, tarixdan oldingi davr odamlari o'z hayotlarini tabiatning tezligiga qarab o'tkazdilar. Ular bugungi kunda ko'plab rivojlangan jamiyatlar kabi uni yengib o'tishga harakat qilishdan ko'ra, tabiiy dunyoning bir qismi sifatida jon saqladilar.

Tarixdan oldingi qoyatosh va g'or rasmlari jamiyatning hozirgi paytda nimani qadrlashiga oydinlik kiritishi mumkin. Ular ba'zi odamlar san'atni qadrlashini va uni yaratishga turtki bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Mavzular ular uchun nima

¹ Кабилов Ж. Сармишсойнинг қоятошларидаги расмлар. Тошкент, 1976. – Б. 94.

² В. А. Городцов. Скальные рисунки Тургайской области, М., «Труды Государственного исторического музея», вып. 1, 1926, стр. 52.

muhimligini ko'rsatadi. Ularda ko'pincha bizon, bug'u, leopard, ayiq, buqa va boshqalar kabi hayvonlar tasvirlangan. Ular yerning qanday ko'rinishini ham ko'rsatishdi. Shu sababli, bizda rasm yaratilgan paytda mahalliy hudud qanday ko'rinishga ega bo'lishi mumkinligining tasviri mavjud. Qizig'i shundaki, g'or rasmlarida o'simliklar ko'pincha ko'rinmasdi. Suratlarini chizishda foydalanilgan bo'yoqlarda ham ma'lum ma'nolar yashirin. Qizil rang Kanada va Shimoliy Amerikada keng qo'llaniladigan rang edi, ammo ba'zan qora, sariq, oq va ko'k ranglar ham uchraydi, qizil oxra kuchli va muqaddas modda sifatida tanilgan, uning rangi hayotni anglatadi. Ushbu rang berish materiali turli marosimlarda, shu jumladan shifolash marosimlarida va hatto ovning jozibasi sifatida ham qo'llaniladi.

G'or rasmlaridan ko'p narsalarni o'rganishimiz mumkin. Birinchidan, yozma tillar bo'lmaganligi aniq. Odamlar nima bilan muloqot qilishni yoki yozib olishni xohlashlaridan qat'i nazar, ular uni rasmlarga chizishlari kerak edi. Bundan tashqari, biz hayvonlarning qadimgi davrlarda odamlar uchun juda muhim bo'lganini bilamiz. Ular qoyatosh suratlari qaysi hududda joylashganidan qat'iy nazar barcha rasmlarni birlashtirib turadi.

Ushbu qadimiy san'at bilan tanishish juda qiyin jarayon bo'lishi mumkin, ko'pincha radiometrik va termoluminesans usullarini o'z ichiga oladi. Quyi paleolit davri davriga oid juda qadimiy asarlarning xronologiyasini o'rnatish yanada qiyinroq, chunki ba'zi belgilar "inson tomonidan yaratilgan"ligini aniqlash deyarli mumkin emas. Mutaxassislarining fikriga ko'ra, eng qadimgi qoyatosh rasmlari Bhimbetka petrogliflari - 1990-yillarda Hindistonning markaziy qismidagi Bhimbetkadagi qoyalardan topilgan 10 ta kubik va o'yma tasvirlari, bu belgilar miloddan avvalgi kamida 290 000 yilga to'g'ri keladi, lekin ular ancha eski bo'lishi mumkin (miloddan avvalgi 700 000 yil yoki undan oldinroq).

Piktogrammalar va petrogliflar ikki xil turdagi tasvirlar bo'lsa-da, ikkalasi ham ba'zan qoyatosh san'ati joylarida birlashtiriladi. Masalan, Britaniya Kolumbiyasida va Aisínai'pida bo'yoq yordamida ba'zi petrogliflar ta'kidlangan. Piktografiya - uglerod, marganets va turli oksidlar kabi pigmentlarni qo'llash orqali monoxrom yoki polixrom tasvirlarni yaratish. Piktografiyalar gravyuralarga qaraganda ob-havoga nisbatan ancha chidamli bo'lgani uchun, saqlanib qolgan ko'pchilik piktogrammalar yer osti g'orlarining rasmlari yoki osilgan tosh ostidagi tashqi belgilar ko'rinishida. Tarixdan oldingi rassomlar barmoqlari bilan rasm chizishni boshladilar. Keyinchalik ular hayvonlarning sochlari yoki o'simlik tolasidan yasalgan bo'lakli pigmentli qalamlardan yoki cho'tkalardan foydalanganlar. Eng ilg'or piktogramma usullari qamish yoki maxsus teshikli suyaklar yordamida purkagich bilan bo'yashni o'z ichiga oladi. G'or rasmlarida topilgan rang pigmentlari odatda mineral, hayvon yoki o'simlik manbalaridan (masalan, gil ocher, ko'mir, marganets dioksidi, maydalangan hayvon

suyagidan kaltsiy fosfat, sabzi sharbati va rezavorlari, hayvonlar qoni) olingan. Eng mashhur mavzular ov sahnalari bo'lib, ular odatda bizon, otlar, shimol bug'ulari, qoramollar va aurochlarning rasmlarini o'z ichiga oladi. Tasvirlangan boshqa mavjudotlar, jumladan: sherlar, mamontlar, bo'rilar, tulkilar, quyonlar, gyenalar, baliqlar, sudraluvchilar va qushlar. Taqqoslash uchun, odamlar tasvirlari nisbatan kamroq namoyon bo'ladi. Tarixdan oldingi rassomlar nuqtalar, chiziqlar va boshqa geometrik naqshlarni o'z ichiga olgan juda ko'p mavhum belgilarni yaratdilar. Bundan tashqari, butun dunyo bo'ylab g'or va qoya rasmlari ko'plab belgilar, ideogrammalar, antropomorflar va zoomorflarni o'z ichiga oladi. Ushbu piktogramma belgilariga kelsak, piktogrammalar mixxat va ieroglif yozuvlari, shuningdek, Qadimgi Xitoy, Shumer va Misrda qo'llanilgan yozuv tizimlariga asos bo'lganini esga olish kerak. Darhaqiqat, ular hali ham Afrika, Janubiy va Markaziy Amerika va Okeaniyadagi qabila san'atida va ba'zi savodsiz madaniyatlarda qo'llaniladi.

Xulosa qilib aytganda, tosh davri san'ati san'at evolyutsiyasining birinchi bosqichidir. Hayotning turli toifalarida samarali bo'lgan usul san'at uchun ham amal qiladi. Shu sababdan ham san'at ketma-ket va o'tish bosqichlarini bosib o'tishi tabiiy. Aniqrog'i, san'atning kurtaklagan davri hisoblangan yuqori paleolitning boshida turli chiziqlar bilan boshlangan san'at yuqori paleolitning oxirida realizmning eng yuqori cho'qqisiga ko'tarilgan. Yuqori paleolitdan keyin san'at realizmdan sxematiklikka o'tgan ko'rinadi. Shunday qilib, biz san'at tarixida vaqti-vaqti bilan realistik va sxematik asarlar rivojiga guvoh bo'lamiz. Ma'lumki, hozirgi zamonda san'at olamining cho'qqisiga chiqqan ba'zi rassomlar tarixdan oldingi davr texnikasi bilan rasm chizishga va bu uslubni o'zlashtirishga, orqaga qaytish orqali san'atda yangi zamin yaratishga harakat qilganlar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Кабиров Ж. Сармишсойнинг қоятошларидаги расмлар. – Тошкент: Фан, 1976. – 154 б.
2. Brigitte et Gilles Delluc, Dictionnaire de Lascaux, Editions Sud-Ouest 2008.
3. Hartwig Altenmüller, "Daily Life in Eternity-The Mastabas and Rock-Cut Tombs of Officials", Ed. Regine Schulz-Matthias Sedié, Egypt The World of the Pharaohs, American Map Corporation 2008.
4. Veli Sevin, Eski Anadolu ve Trakya "Başlangıcından Pers Egemenliği'ne Kadar, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2003.
5. В. А. Городцов. Скальные рисунки Тургайской области, М., «Труды Государственного исторического музея», вып. 1, 1926, стр. 52.
6. Н. Г. Хлудов. Перевал Саймалыташ, на котором найдены камни с надписями. ПТКЛА (Протоколы Туркестанского кружка любителей археологии), вып. VII, Ташкент, 1903.

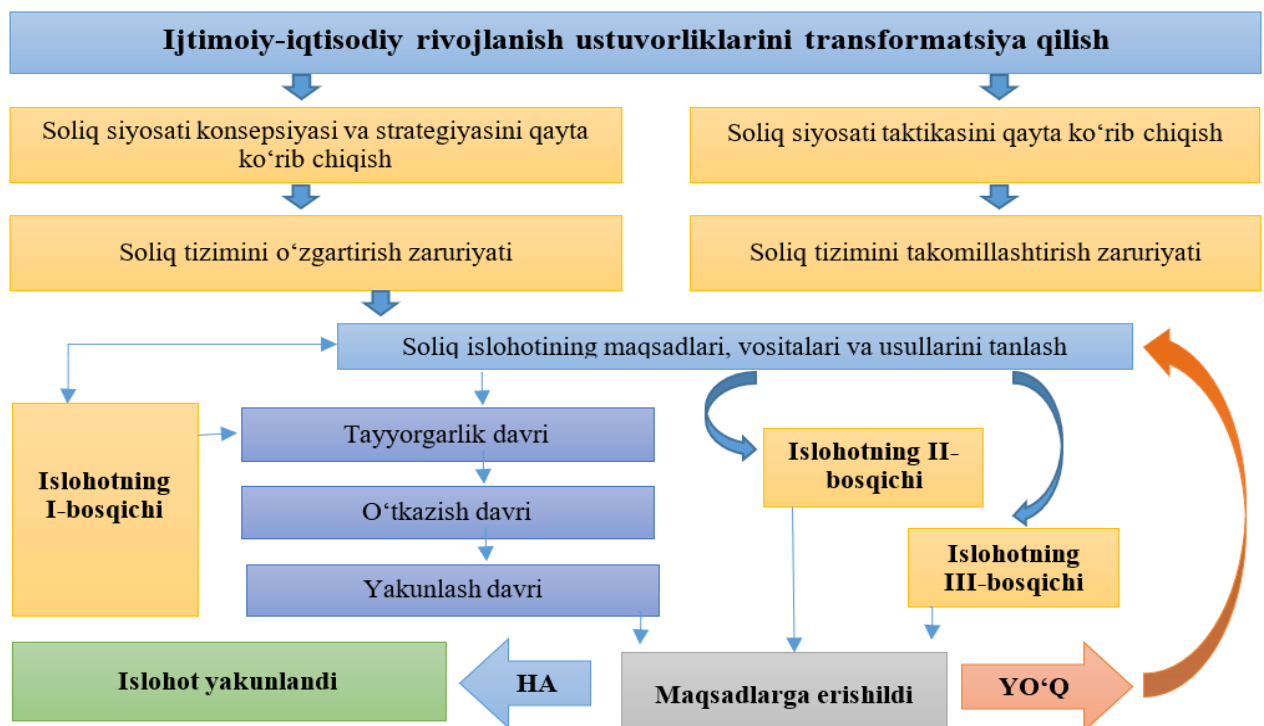
MILLIY IQTISODIYOTNI TARTIBLASH VA RAG‘BATLANTIRISHDA SOLIQ TIZIMIDAN SAMARALI FOYDALANISH YO‘LLARI

Miraxmatov Mirrahim Mirzakarim o‘g‘li
TDIU Mustaqil izlanuvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada mamlakatimiz mustaqillika erishgandan keyingi bosqichda soliq siyosatidagi keng ko‘lamli o‘zgarishlar va bugungi kunga qadar soliq siyosatidagi evolutsiyon rivojlanish bosqichlariga chuqur to‘xtalib o‘tilgan. Xususan, soliq siyosatining samaradorligini baholash bo‘yicha ilmiy-uslubiy va amaliy yondashuvlar ko‘rib chiqish jarayonida uning tarkibiy qismlari alohida tahlil qilingan va YaIM hamda soliq yuki ko‘rsatkichlari ta’sir dinamikasi birgalikda o‘rganib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Milliy iqtisodiyotni tartiblash va rag‘batlantirishda soliq tizimidan samarali foydalanish yo‘llari YaIM, soliq qarzi, soliq tushumi, soliqlarning elastiklik koeffitsenti.

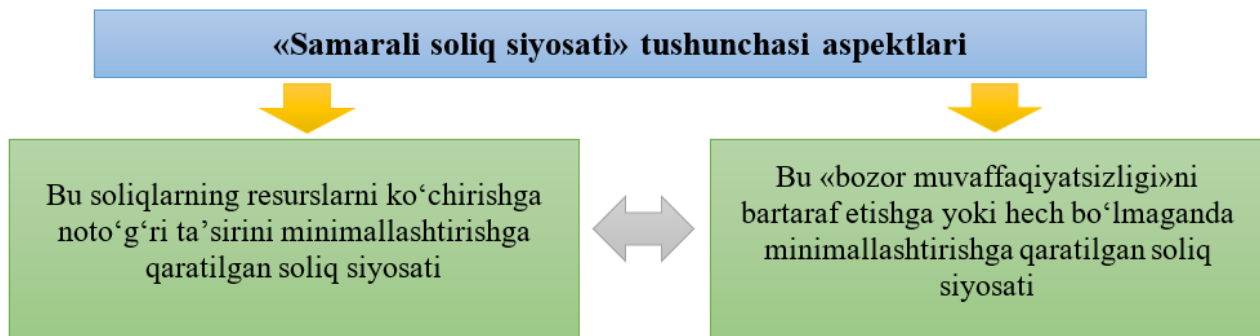

3.1-rasm. Soliq islohotini o‘tkazishning shartli algoritmi.¹

¹ Muallif tomonidan muallif tomonidan xorijiy tajribani o‘rganish asosida tuzilgan

Soliq tizimini zamonaviy baholashda ikkita asosiy va umumiy tamoyillar birinchi o‘ringa chiqadi: iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy adolat. Bu tamoyillar zamonaviy soliq siyosatining asosi bo‘lib xizmat qiladi. J.Stiglis tomonidan ta’kidlanganidek, “bu muammoning savollari ko‘p hollarda yetarlicha o‘ziga xos va tushunish uchun qiyin hisoblanadi”¹. Ushbu jihat soliq siyosatini tushunish uchun asos ekanligini hisobga olsak, muhim amaliy qiziqish chuqur ilmiy o‘rganishni talab qiladi. Islohotlarni amalga oshirish ma’lum vaqtni talab qilishini hisobga olib, vaqt o‘tishi bilan davomiyligi va cho‘zilishiga qarab, qisqa, o‘rta va uzoq muddatli soliq islohotlariga ajratiladi, ularning barchasi ularni amalga oshirish algoritmi bilan birlashtirilgan (3.1-rasmga qarang).

Tushunchalar apparatini shakllantirish mantig‘iga asoslanib, “samarali soliq siyosati” atamasi bir-birini uyg‘un ravishda to‘ldiradigan ikkita jihatni o‘z ichiga oladi. (3.2-rasmga qarang.)

3.2-rasm. Samarali soliq siyosatini tushunish.²

Ortiqcha soliq yukini baholash asosida iste’molchi to‘lashga tayyor bo‘lgan narx va haqiqiy narx o‘rtasidagi farq tufayli iste’molchi tomonidan olingan iqtisodiy faoliyat ishtirokchisining sof farovonligining ko‘rsatkichi sifatida berilgan iste’mol foydasi (rentasi) konsepsiyasi nazariyasi yotadi. Soliq to‘lovchilar uchun yo‘qotish bo‘lib, bu iste’molchining shaxsiy daromadining pasayishiga ta’sir qiladigan ortiqcha soliq yuki o‘lchanadigan, “Marshall uchburchagi deb ataladigan shtrixlangan AVS uchburchagi maydoniga teng rentaning bir qismi hisoblanadi”³.

Iste’molchining ortiqcha soliq yukini baholash uchun A. Xarberger tomonidan taklif qilingan hisoblash formulasidan foydalanish tavsiya etiladi:

$$U = . Ye * t^2 * P_1 \cdot Q_1., \text{ bunda:}^4$$

U - ortiqcha soliq yuki;

Ye – narxi bo‘yicha talabning egiluvchanligi;

¹ Стиглиц Дж. Экономика государственного сектора. М.: МГУ, ИНФРА-М, 1997. С. 471.

² Muallif tomonidan muallif tomonidan xorijiy tajribani o‘rganish asosida tuzilgan

³ Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе М.: Дело ЛТД, 1996. - 687 с.

⁴ Harberger A. Taxation, Resource Allocation and Welfare. In: The Role of Direct and Indirect Taxes in the Federal Reserve System. Princeton Univ. Press for NBER at Brookings Inst., 1964.

t^2 - soliq stavkasining kvadrati;

P_1 - tovarlar (xizmatlar)ning dastlabki narxi;

Q_1 - tovarlarga (xizmatlarga) bo'lgan talab.

Oxirgi formula juda muhimdir, chunki bu ortiqcha soliq yuki darajasiga ta'sir qiluvchi omillarni aniqlashga imkon beradi. Bularga quyidagilar kiradi: narxi bo'yicha talabning egiluvchanligi (Ye), shuningdek oshishi bilan ortiqcha soliq yuki tobora ortib boradigan soliq stavkasining kvadrati (t^2).

Samarali soliq siyosatini olib borishning asosiy maqsadi "bozor nosozliklarini" yumshatish maqsadida davlat va xususiy tovarlarni ishlab chiqarish o'rtasida resurslarni optimal taqsimlashdan iboratdir. Soliq siyosatida samaradorlik va adolat o'rtasida murosaga erishish doirasida u yoki bu soliq siyosatining yuqoridagi talablarga muvofiqligi darajasini baholashning dolzarbli oshadi.

Umume'tirof etilgan samaradorlik mezoni – "jamiyat farovonligi maksimal darajaga yetadigan iqtisodiy resurslar hamda ishlab chiqarilgan tovarlarni maqbul taqsimlash mezoni - bu Pareto maqbulligi mezoni bo'lib, u resurslarni (tovarlarni) har qanday qayta taqsimlash bir subyektning holatini yaxshilay olmaydigan, shu bilan boshqasining holatini yomonlashtirmaydigan muvozanat holatining maqbul darajasini aniqlashga imkon beradi"¹ Biroq, aslida hech bo'lmaganda bitta odamning farovonligining yomonlashishiga olib kelmaydigan har qanday ijtimoiy ahamiyatga ega o'zgarishlarni amalga oshirish deyarli mumkin emas. Shu munosabat bilan, "Kaldor–Xiksning"² samaradorlik mezoni eng maqbul ko'rinadi, unga ko'ra haqiqiy "Pareto maqbulligi"ga erishish shart emas, agar u potensial bo'lsa, yetarli, ya'ni bir shaxslarning foydalari, asosan, boshqalarning yo'qotishlarini qoplashi va ijtimoiy farovonlikni oshirishi mumkin.

Shuningdek, "adolatli soliq siyosatining eng sodda va ishonchli mezoni daromad va boylikni taqsimlashdagi tengsizlik darajasining pasayishi bo'lib, uni baholash uchun detsil koeffitsiyenti va "Jinni koyeffitsiyenti qo'llaniladi, soliqlardan oldingi va keyingi daromadlar koeffitsiyentlarining umumiy qiymatlarini taqqoslash soliq siyosatining adolat tamoyiliga rioya qilish tengsizligini kamaytirishga ta'sirini baholashga imkon beradi"³.

Bunda, detsil koeffitsiyenti eng boy odamlarning 10% va eng kambag'al shaxslarning 10% daromadlarining nisbati sifatida hisoblanadi. Jinni koeffitsiyentini hisoblash uchun jami soliq to'lovchilarni daromadlari teng ravishda o'sib boradigan

¹ Экономическая теория: Учебник / Под общ. ред. акад. В.И. Видяпина, А.И. Добрынина, Г.П. Журавлевой, Л.С. Тарасевича. — М.: ИНФРА-М, 2003. — 714 с

² Смоляр М.Я. Совершенствование оценки эффективности и результативности при планировании программных расходов бюджета. Ж. Наука о человеке: гуманитарные исследования Россия, г. Омск, стр. 87-93.

³ Гончарова Т. М. Высшая математика. Приложения определенного интеграла: учебно- методическое пособие для студентов экономических специальностей. МГУП. 2010. – 32 с

o'nta teng guruhga bo'lish va soliq to'lovchilarning i - guruhi daromadlarining umumiy daromaddagi d_i ulushini aniqlashi kerak.

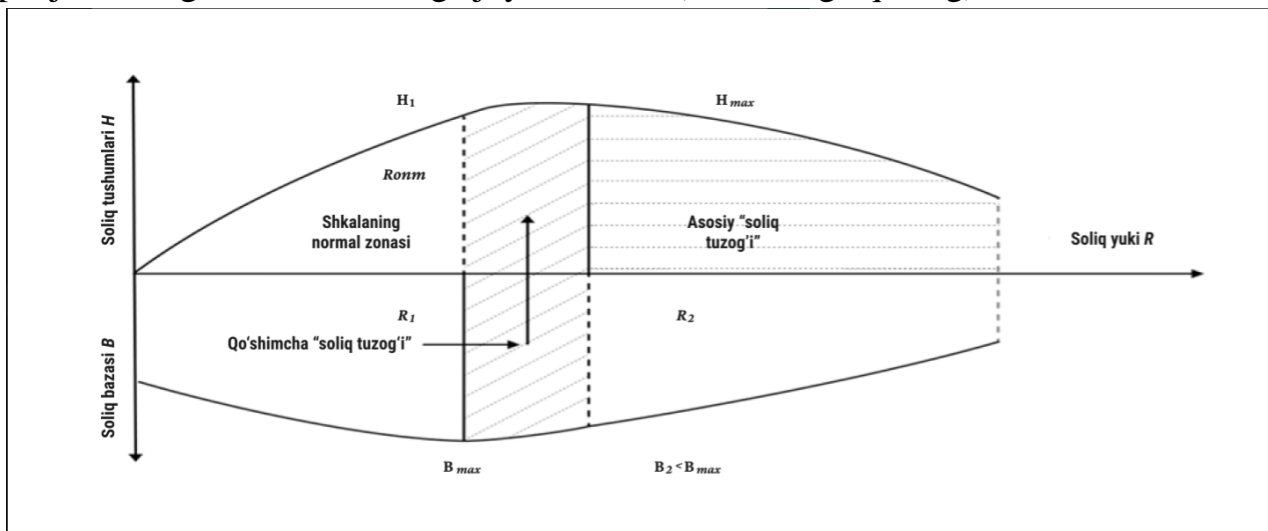
Daromad va boylik taqsimotining tengsizligi sababli soliq siyosatining adolatliligini amaliy baholashning obyektiv qiyinchiliklariga qaramay, detsil koeffitsiyentini hisoblash asosida (10% boy va 10% kambag'allar daromadlarning nisbati), Jinni koeffitsiyentini (jami soliq to'lovchilarni daromadlarning o'sishi bo'yicha 10 ta teng guruhlariga bo'linishini hisobga olgan holda) quyidagi formula bo'yicha hisoblash imkoniyati mavjud:

$$K_g = 110 - 0.2 \sum_{i=1}^{10} d_i, \text{ bunda:}$$

K_g - Jinni koeffitsiyenti;

d_i - i -guruh daromadlarining umumiy daromaddagi ulushi.

Neoklassitsizmning (takliflar iqtisodiyoti nazariyasi) kuchli ta'siri ostida shakllangan soliq chegarasi nazariyasi doirasida deyarli barcha zamonaviy postulatlar olingan, Ye. V. Balaskiy soliq bazasining o'zgarishini ko'rsatadigan egri chiziq ham o'zining fiskal maksimaliga ega ekanligini asosladi¹. U bu egri chiziqni Laffer egri chizig'iga qo'ydi. Yaxshi idrok etish uchun biz ushbu egri chiziqlarni koordinata panjarasining turli choraklariga joylashtirdik (3.3-rasmga qarang).

3.3-rasm. “Fiskal qarama-qarshiliklar zonasi”ning shakllanishi. ²

3.3-rasmdan ko‘rinib turibdiki, fiskal optimal deb nomlangan R_1 va R_2 nuqtalari (1 va 2-turdagi Laffer nuqtalari) bir-biriga to‘g‘ri kelmaydi, bu fiskal qarama-qarshiliklarning shartli zonasi mavjudligini ko‘rsatadi, bu yerda o‘rganilayotgan soliq

¹ Балацкий Е.В. См. следующие его работы: Оценка влияния налоговых инструментов на экономический рост // Проблемы прогнозирования. 2004. № 4; О природе несостоятельности российской фискальной системы // Общество и экономика. 2004. №11—12; Инвариантность фискальных точек Лаффера // МЭ и МО. 2003. № 6; Анализ влияния налоговой нагрузки на экономический рост с помощью производственно-институциональных функций // Проблемы прогнозирования. 2003. № 2.

² Muallif tomonidan nazariy yondashuvlarni o‘rganish asosida tuzilgan.

siyosati doirasida soliqlarning rag'batlantiruvchi va fiskal funksiyalari o'rtasidagi ziddiyat aks etadi. Birinchisi ishlab chiqaruvchini qo'llab – quvvatlash va rag'batlantirishga, ikkinchisi esa budjetni ta'minlashga qaratilgan. Shunga ko'ra, soliq yukining haqiqiy qiymatini "fiskal qarama-qarshiliklar zonasiga" kirishi shuni ko'rsatadiki, mavjud bosim tufayli biznes ishlab chiqarishdagi turg'unlik rejimiga o'tadi, shu vaqtning o'zida budjet esa to'lishda davom etadi.

Muammo shundaki, bu zona Lafferning taqiqlangan zonasiga to'g'ri kelmaydi, u uning chap tomonida joylashgan bo'lib, Lafferning so'zlariga ko'ra normal zonaga to'g'ri keladi: R_1 dan R_2 gacha. Shunday qilib, qo'shimcha "soliq tuzog'i" paydo bo'ladi, bu soliq yukini uning yuqori chegaralaridan ancha pastroqqa o'rnatishni talab qiladi. Ko'rib turganimizdek, "fiskal qarama-qarshiliklar zonasi"ning mavjudligi oddiy masshtab zonasining sezilarli darajada torayishiga olib keladi. Soliq siyosati soliq yukini uning yuqori chegarasidan ancha past darajada – "fiskal qarama-qarshiliklar zonasi" ning chap chegarasida, ya'ni 1-turdagi Laffer nuqtasiga iloji boricha yaqinroq o'rnatishga qaratilishi kerak.

Optimal soliq yuki - bu soliqlarning fiskal va tartibga solish funksiyalarining muvozanatli kombinatsiyasini ta'minlashga, davlat va soliq to'lovchilar manfaatlarining murosaga kelishiga imkon beradigan soliq undiruvlari darajasidir. Optimal soliq yukining (R_{opt}) hajmi 2.6-rasmdagi fiskal qarama-qarshiliklar zonalarining chap tomonida bo'lishi kerak, ya'ni $R_{opt} \leq R_1$ yukiga mos kelishi kerak, chunki R_1 nuqtasining o'ng tomonida qo'shimcha soliq tuzog'ining ta'siri paydo bo'ladi. Ushbu maqbul shart davlat soliq siyosatining asosi bo'lishi kerak. Yukni sezilarli darajada kamaytirish R_1 budjet uchun xavf tug'diradi, chunki egri chiziqdan pastga siljish budjet tushumining yanada pasayishini ta'minlaydi va yuqoriga siljish maqbul emas, chunki bu iqtisodiyot uchun qiyinchiliklar keltirib chiqaradi.

Optimal soliq yukini aniqlash muammosi Laffer nazariyasida o'z aksini topmasada, garchi 1 va 2-turdagi Laffer nuqtalarini yetarli miqdorda aniqlash muammosi hali ham dolzarb bo'lib qolsada, zamonaviy yondashuvlar ma'lum darajada bo'shliqni to'ldirishga imkon beradi. Natijada, soliq tizimining isloh qilinishi zarurligi to'g'risida signal bo'lishi kerak bo'lgan soliq yukining maksimal chegarasiga erishish belgilarini o'z vaqtida aniqlash zaruriyati yuzaga keladi.

Zamonaviy "ilmiy xulosalar soliq yukining yuqori chegara darajasiga yaqinlashishning quyidagi belgilarini aniqlaydi:

- soliq stavkalarining o'sishi davlat budjetiga soliq tushumlarining kamayishiga olib keladi;
- investitsiyalar, ish o'rinlari soni qisqaradi va umuman mamlakatning iqtisodiy o'sish sur'ati pasayadi;
- soliq to'lashdan bo'yin tovlash darajasi oshadi.

Iqtisodiy nazariya postulatiga ko‘ra, shaxsning soliq yukini baholashda soliq to‘lovlari miqdorini, shuningdek, deklaratsiyalar va hisob-kitoblarni topshirish, soliqlarni undirish, shuningdek boshqa bir qator belgilangan qoidalarni ta‘minlash uchun institutsional xarajatlarni hisobga olish kerak”¹

R. Krilavning so‘zlariga ko‘ra, “soliq yuki uning shaxslarning (yuridik shaxslar emas) farovonligiga ta‘siri bilan tavsiflanadi, chunki soliqlarni o‘tkazish ta‘siri tufayli yuridik shaxsning xarajatlari oxir-oqibat tovarlar va xizmatlar xaridorlariga o‘tkaziladi”².

Shuning uchun jismoniy shaxslarga soliq yukini hisoblash formulasi quyidagicha bo‘ladi:

$$NB_{\text{absol.}} = N + I_T ;$$

$$NB_{\text{otnos.}} = \frac{N + I_T}{D}, \text{ bu yerda,}$$

NB_{absol} – soliq yukining mutlaq ko‘rsatkichi;

$NB_{\text{otnos.}}$ – soliq yukining nisbiy ko‘rsatkichi;

N - soliq to‘lovlari miqdori;

I_t - tranzaksion soliq xarajatlari;

D - daromad.

O‘zbekiston iqtisodiyotini erkinlashtirish va ochiqligi bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar boshlanishi bilan biznes geografiyasi va iqtisodiy hamkorlik yo‘nalishlari sezilarli darajada kengayishiga olib keldi.

“Zamonaviy rivojlanish sharoitida ko‘plab mamlakatlar soliq iqlimining o‘ziga xos afzalliklari va davlatning biznes va tadbirkorlik faoliyatiga sodiqligini ko‘rsatadigan ijobiy soliq imidjini shakllantirishga harakat qilmoqdalar”³. “O‘zbekiston rahbariyati tomonidan ham davlat soliq xizmati organlarining ijobiy imidji va yagona uslubini yaratish asoslari yo‘lga qo‘yildi”⁴.

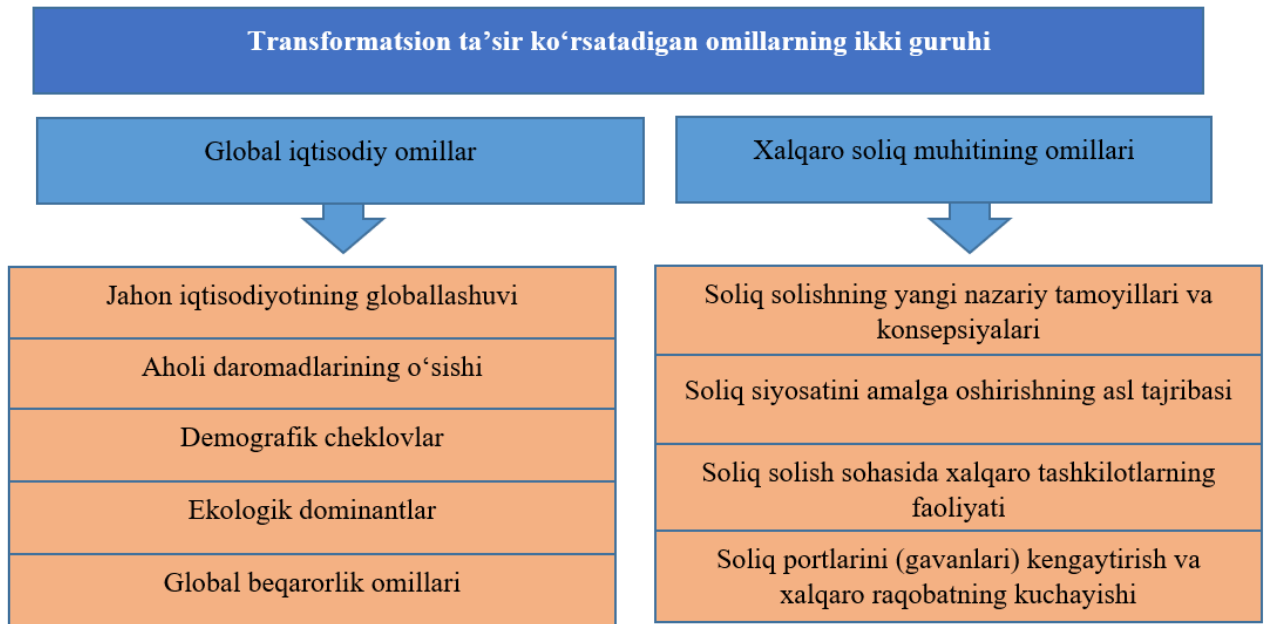
Globalashuv sharoitida milliy soliq tizimlari transformatsiyasi tashqi omillarning ikki guruhi ta‘siri ostida sodir bo‘ladi: global iqtisodiy omillar va xalqaro soliq muhiti omillari (3.4-rasmga qarang).

¹ Меркулова Т.В. Институт налога. Харьков, 2006. С. 56.

² Крилав Р. Концепции распределения налогового бремени // Пособие по налоговой политике. Вашингтон: МВФ, 1995. С. 43.

³ Чугунова А. А. Повышение имиджа и престижа работы в налоговых органах как важный элемент сильной системы налогообложения. Ж. Молодой ученый. 2019. - № 42 (280). – С. 136-138. электронный ресурс – URL: <https://moluch.ru/archive/280/63108/> (дата обращения: 11.01.2023).

⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 26 июндаги “Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3802-сон қарори.

3.4-rasm. Milliy soliq tizimlariga tashqi omillar ta'siri.¹

Tashqi ta'sirlarga javob beradigan soliq jarayonlaridagi global tendensiyalar milliy soliq suverenitetidan tubdan uzoqlashishni keltirib chiqardi. Bu o'zgarish butun dunyo bo'ylab rivojlanayotgan mamlakatlar soliq tizimida yaqqol ko'zga tashlanadi. Ushbu o'zgarishlarga duch kelgan davlatlar soliq siyosatini qayta ko'rib chiqishga, ularni dolzarb ehtiyojlar va doimiy rivojlanayotgan raqamli landshaftga moslashtirishga chaqiriladi. Ushbu qayta baholash bir nechta muhim jihatlarni o'z ichiga oladi:

-hamkor davlatlar soliq organlari o'rtasida muvofiqlashtirish va hamkorlikni mustahkamlash;

-soliq turlarini, stavkalarini, soliq solish bazalarini va ular bilan bog'liq elementlarni tartibga solishni o'z ichiga olgan milliy soliq tizimlarini bosqichma-bosqich moslashtirish va soliqqa tortish tamoyillarini uyg'unlashtirish;

-soliq to'lovchilar o'rtasida moliyaviy va soliq hisobotlariga standartlashtirilgan yondashuvlarni takomillashtirish;

-o'zaro bog'liq bo'lgan global muhitimizning nozik tomonlari bilan kurashish uchun soliq masalalarida xalqaro hamkorlikni rivojlantirish.

Jahon iqtisodiy tizimidagi globallashuv jarayoni xalqaro soliq raqobati deb nomlanuvchi raqobatning alohida shaklini keltirib chiqardi. Ushbu raqobat, birinchi navbatda, qulay soliq stavkalari va soliq tizimini taklif qilish orqali xorijiy kapital, texnologik nou-xau va tajribani jalb qilishga qaratilgan. Yakuniy maqsad soliq tushumlarini oshirish, ish o'rinlari yaratishni rag'batlantirish, mehnat unumdorligini

¹ Muallif tomonidan xorijiy tajribani o'rganish asosida tuzilgan.

oshirish, ish haqini oshirish, bozor infratuzilmasini mustahkamlash va pirovardida butun aholi farovonligini oshirishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. O‘zbekiston Respublikasi Davlat Soliq qo‘mitasining axborotnomasi.
2. <http://www.Soloq.uz>-(Davlat solqi qo‘mitasi sayti)
3. <http://www.mf.uz>- (Moliya vazirligi sayti)
4. <http://www.stat.uz>-(Davlat statistika qo‘mitasi sayti)
5. <https://www.sciencedirect.com>
6. <http://www.doingbusiness.org> – (Doingbusiness – biznes yuritish loyihasi).
7. <https://www.indexmundi.com> – (IndexMundi – bir nechta manbalardan tuzilgan batafsil mamlakat statistikasi, diagrammalar va xaritalarni o‘z ichiga olgan sayt).
8. <https://taxfoundation.org> – (Soliq fondi – Vashingtondagi tahlil markazi).
9. <https://www.nalog.gov.ru> – (Rossiya Federatsiyasining Federal soliq xizmati).
10. <https://davreestr.uz> – (Ko‘chmas mulk obyektlariga bo‘lgan huquqlarning davlat reyestri).

O‘ZBEK TILI HAMDA HUQUQ FANININI O‘QITISHDA ZARURIY BILIM HAMDA KO‘NIKMALARINI O‘QUVCHILAR ONGIDA SHAKLLANTIRISHNING MUHIMLIGI

Ismatova Munavvar Yunus qizi

Qiziltepa tumani 2-son kasb-hunar maktabi
Tarbiya va davlat huquqi asoslari fani o‘qituvchisi

Sobirova Guloyim Bahodirovna

Qiziltepa tumani 2-son kasb-hunar maktabi Ona tili fani o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Maktab ta’limi tarixida nimani o‘qitish va qanday o‘qitish masalalari asosiy muammolardan biri bo‘lib keldi va shunday bo‘lib qolmoqda. Bular garchi alohida-alohida masalalar sanalsa-da, ammo aslida bir-biri bilan chambarchas bog‘langandir. Ta’lim samaradorligi ma’lum darajada ana shu ikki masalaning o‘z yechimini to‘g‘ri topa olishi bilan belgilanadi.

Kalit so‘zlar: Oliy Majlisga Murojaatnomasi, O‘zbekiston Respublikasi, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeiyni tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5850-son Farmoni, Huquqshunoslik.

АННОТАЦИЯ

В истории школьного образования вопросы, чему и как учить, были и остаются одной из главных проблем. Хотя эти вопросы считаются отдельными, на самом деле они тесно связаны друг с другом. В определенной степени эффективность образования определяется умением найти решение этих двух проблем.

ABSTRACT

In the history of school education, the issues of what to teach and how to teach have been and remain one of the main problems. Although these are considered separate issues, they are in fact closely connected with each other. To a certain extent, the effectiveness of education is determined by the ability to find a solution to these two issues.

Davlatimiz rahbarining Oliy Majlisga Murojaatnomasida “Biz o‘z oldimizga mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug‘ maqsadni

qo‘ygan ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug‘beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni yaratishimiz kerak”¹, degan muhim vazifa qo‘yildi.

Yangilanish davrida O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni hamda Davlatimiz rahbarining Farmon va Qarorlari o‘zbek tilini o‘rganish, uning davlat tili maqomini mustahkamlash, mamlakatimiz va jahonda keng targ‘ib qilish ishlarini yangi bosqichga ko‘tarishda muhim tarixiy qadam bo‘ldi. “Hamda buni huquqiy jihatdan mustahkamlash maqsadida O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-son Farmoni, 2019-yil 21-oktabrdagi “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5850-son Farmoni, 2020-yil 20-oktabrdagi “Mamlakatimizda o‘zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6084-son Farmoni, 2020-yil 29-oktabrda qabul qilingan qilindi.

Ma’lumki, 2019-yil 29-aprelda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da ta’limning mazmuni va metodlarini yangilash muhim vazifa sifatida belgilangan.”²

“Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuniga muvofiq, umumta’lim fanlarini o‘qitishning uzluksizligi va izchilligini ta’minlash, zamonaviy metodologiyasini yaratish, umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi davlat ta’lim standartlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish, o‘quv-metodik majmualarning yangi avlodini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etishni tashkil etish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi. o‘zbek adabiyotining eng sara namunalari, o‘zbek xalqining tarixiy, madaniy hayoti, jahon madaniyatiga va milliy madaniyatga hissa qo‘shgan buyuk allomalar ijodiy merosini o‘rganish orqali milliy qadriyatlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish malakasini rivojlantirishdan iborat.

Ko‘p tillarni bilish, albatta, yaxshi, ammo ona tilini bilish jamiyat taraqqiyotini belgilovchi omillarning eng muhimlaridan biri hisoblanadi. Tilni rivojlantirish, jamiyatda undan foydalanishni qulaylashtirish, uni madaniyat, san’at va fan tiliga aylantirish boshqa ko‘plab muhim sohalarning o‘shida asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Shularni chuqur anglagan adibimiz Xurshid Davron o‘zbek tilining rivoji haqida kuyunib shularni yozgan edi: "... o‘zbek tilining kelajagi shu tilda so‘zlovchi xalq ijodiy

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2018-yil 28-dekabr.

² 2019-yil 29-aprelda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”

tafakkurining quvvatiga bog'liq. Bu tafakkur harakatda bo'lgandagina muvaffaqiyatga erishadi".

Huquqni o'qitish metodikasi o'z predmeti sifatida huquqni o'qitishning uslubiy usullari, vositalari, huquqiy sohada malaka va xulq-atvorni shakllantirishga ega. Bu maktabning "Huquq" fani uchun huquqiy material tanlab oladigan va umumiy didaktik nazariya asosida jamiyatda huquqiy madaniyatni shakllantirishning uslubiy vositalarini ishlab chiqadigan ilmiy fandır. Huquq fanini o'qitish metodikasi ta'lim jarayonini takomillashtirish imkonini beradi. Kasbiy o'qituvchi o'z yutuqlaridan foydalanib, xatoga yo'l qo'ymaslik, jamiyat hayotida o'zining munosib o'rini egallaydigan chinakam savodli, bilimli kadrlarni tayyorlashi mumkin. Hech kimga sir emaski, bugungi kunda biznesni muvaffaqiyatli yuritish, mamlakat siyosiy hayotida faol ishtirok etish yoki oddiygina yaxshi daromadga ega bo'lish imkonini beruvchi yuridik bilimdir.

O'quvchilarda konstitutsiyaviy burch, majburiyatlarni bilish va ularga rioya qilish ko'nikmasini hosil qilish, o'z xatti-harakatlarini belgilangan me'yorlar doirasida tartibga solish va boshqara olishni tarbiyalashdan iborat. Umumiy o'rta ta'limi muassasalarida davlat va huquq asoslari va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida huquqshunoslik fani bo'yicha ta'lim muassasalari bitiruvchilariga qo'yiladigan malaka talablarini chuqur o'rganish muhim hisoblanadi.

"Shu o'rganish jarayonida o'quvchilarda:

- Huquqiy ongga ega bo'lish kompetensiyasi
- Konstitutsiya, davlat, huquq, burch, majburiyat, fuqaro, inson, qonun, axloq, o'dob kabi huquqiy tushunchalarning mazmunini;
- huquq va huquqqa zidlik haqida ma'lumot ;
- axloq va huquq qoidalarini;
- bola huquqlari, voyaga yetmaganlik, mehnat huquqi, oila huquqi, fuqarolik huquqi kabi tushunchalarning mazmunini;
- Jamiyat, davlat va huquqning paydo bo'lishi, huquqbuzarlik va ularning belgilari haqida ma'lumot bera oladi;
- inson va fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va burchlarini ;
- hokimiyat va uning bo'linish prinsiplari, belgilari, fuqarolik jamiyati, huquqiy davlat va uning asoslarini tushuntira oladi;
- O'zbekiston Respublikasi fuqarolik, mehnat, ma'muriy va jinoyat qonunchiligida belgilangan voyaga yetmaganlarga oid huquqlarni va cheklovlarni biladi;
- O'zbekiston Respublikasining protsessual qonunchiligida belgilangan voyaga yetmaganlarning huquqlarini, huquq sohalari haqida ma'lumotga, huquqiy voqea va hodisalarni idrok qiladi, tushunadi, tushuntirib bera oladi; kundalik faoliyatida vujudga

keladigan turli vaziyatlarni huquqiy jihatdan to'g'ri baholab, maqbul qaror qabul qila oladi".¹

So'nggi yillarda kichik yuridik xodimlar tayyoyorlashga, yuridik xizmatlarni kuchaytirish maqsadida tashkil etilgan yuridik kollejlarning ham texnikum darajasiga o'tkazilishi hamda mazkur yuridik texnikumlarda ham 2020-2021 o'quv yilidan o'qitishning modul tizimi joriy etilishi ta'limga innovatsion yondashuvlardan biri bo'ldi. "2020-yil 30-oktabrda "O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi yuridik texnikumlari faoliyatini takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi hukumat 5987-sonli qarori⁷ qabul qilingan edi. Ushbu qarorda yuridik texnikumlarga o'qishga qabul qilish tartibi to'g'risidagi Nizom tasdiqlanib, unda texnikumlarga abituriyentlarning hujjatlarini qabul qilish, kirish imtihonlarini o'tkazish tartibi, kirish imtihonlari natijasi bo'yicha berilgan apellatsiyalarni ko'rib chiqish hamda ularni o'qishga qabul qilish normativlari aniq ko'rsatib o'tilgan edi".²

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2018-yil 28-dekabr.
2. 2019-yil 29-aprelda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepiyasi"
3. Urumov A.V. "Davlat va huquq nazariyasi" fanini o'qitishning didaktik tamoyillari / Urumov A. V. // Yuridik ta'lim va fan.-2010. - N 3.-S. 25-29.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 27-apreldagi 243-sonli qarori tahririda — Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 28.04.2021-y., 09/21/243/0388-son)

¹ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 27-apreldagi 243-sonli qarori tahririda — Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 28.04.2021-y., 09/21/243/0388-son)

² Urumov A.V. "Davlat va huquq nazariyasi" fanini o'qitishning didaktik tamoyillari / Urumov A. V. // Yuridik ta'lim va fan.-2010. - N 3.-S. 25-29.

SOLIQ SOHASINI TUBDAN ISLOH QILISH VA SOLIQ TIZIMIDAN SAMARALI FOYDALANISH YO‘LLARI

Raxmonov Norim Razzakovich

TDIU i.f.d., professori

Miraxmatov Mirrahim Mirzakarim o‘g‘li

TDIU Mustaqil izlanuvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada mamlakatimiz mustaqillika erishgandan keyingi bosqichda soliq siyosatidagi keng ko‘lamli o‘zgarishlar va bugungi kunga qadar soliq siyosatidagi evolutsiyon rivojlanish bosqichlariga chuqur to‘xtalib o‘tilgan. Xususan, soliq siyosatining samaradorligini baholash bo‘yicha ilmiy-uslubiy va amaliy yondashuvlar ko‘rib chiqish jarayonida uning tarkibiy qismlari alohida tahlil qilingan va YaIM hamda soliq yuki ko‘rsatkichlari ta’sir dinamikasi birgalikda o‘rganib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: soliq siyosati, soliq siyosati strategiyasi, soliq yuki, YaIM, soliq qarzi, soliq tushumi, soliqlarning elastiklik koeffisienti.

O‘zbekiston Respublikasi soliq siyosatining strategiyasini amalga oshirilishi natijasida bir qator ijobiy natijalarga erishilishiga asos bo‘ldi. Respublikada adolatli, shaffof, uzoqqa mo‘ljallangan va xalqaro andozalarga javob bera oladigan soliq tizimini yaratishga qaratilgan soliq islohotlari iqtisodiy, huquqiy jihatdan har tomonlama asoslangan hamda soliq to‘lovchilar uchun qulay va manfaatli ekanligini ko‘rsatmoqda. Birinchi navbatda, tadbirkorlik subyektlari va investorlar faoliyatini soliq sohasida kafolatlashning huquqiy asosi yaratilib, yangi Soliq konsepsiyasi, Soliq kodeksi va 150 dan ortiq qonun, Farmon, qaror va boshqa me‘yoriy hujjatlar qabul qilindi. Teng raqobat sharoitini yaratish maqsadida 80 dan ortiq turli soliq imtiyozlari bekor qilindi. Individual imtiyozlar berish amaliyotidan voz kechildi. Soliq yukini keskin pasaytirish maqsadida Soliq turlari 13 tadan 9 taga kamaytirildi.

Tovar aylanmasidan 3,2 foiz miqdorda olinadigan ajratmalar, Obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig‘i (8 foiz) bekor qilindi, mulk solig‘i stavkasi 5 foizdan 1,5 foizga pasaytirildi, QQS stavkasi 20 foizdan 12 foizga tushirildi.

Yagona ijtimoiy to‘lov stavkalari 25 foizdan 12 foizga tushirilishi, fuqarolarning Pensiya jamg‘armasiga majburiy sug‘urta badallari (8 foiz) bekor qilinishi hamda daromad solig‘ini hisoblashning oshib boruvchi shkalasidan (eng yuqori stavkasi - 22,5 foiz) voz kechilib, qat’iy 12 foizga tushirilishi natijasida ish haqiga soliq yuki qariyb

2 baravar pasaydi. (Misol uchun: Yevropa davlatlari Shvetsiyada daromad solig‘i stavkasi – 56,9%, Angliyada 20-45%, Daniyada – 55,6%, Ispaniyada 45%, QQS stavkasi Daniya, Norvegiya, Shvetsiyada – 25 %, Finlyandiyada – 24%, Vengriyada – 27 %, Rossiya, Belarus va Ukrainada – 20 %). 2022-yilda ham soliq yukini pasaytirish izchil davom ettirilib, amortizatsiya foizlari va investitsiyaviy chegirmalari miqdori 2 baravarga oshirildi, uyali aloqa kompaniyalariga aksiz solig‘i stavkasi 15 foizdan 10 foizgacha, polietilen granulari aksiz solig‘i 20 foizdan 10 foizgacha pasaytirildi, ayrim hududlarga maxsus soliq rejimi joriy etilib, xususan aylanmadan olinadigan soliq stavkasi 1 foiz qilib belgilandi. Natijada, 2022-yildan ayrim stavkalarining pasaytirilishi natijasida tadbirkorlik subyektlari ixtiyorida dastlabki tahlillar natijasi bilan 4,5 trln so‘m mablag‘ qoldi.

Prezident Sh.Mirziyoyev tomonidan soliq idoralari oldiga qo‘ygan yangi vazifa – “Soliq idorasi – tadbirkorga ko‘makchi” tizimini qo‘llash tadbirkorlarga amaliy yordam ko‘rsatishdagi eng muhim ishlardan bo‘ldi. Shuningdek soliq organlarini xizmat ko‘rsatuvchi tashkilotga aylantirildi. “Soliqchi – tadbirkorga ko‘makchi” tamoyili asosida ishlarning tashkil etilishi natijasida birgina 2022-yilda: soliq hisobotlarini avtomatlashtirish orqali soliq hisobotlarini ixtiyoriy taqdim etish ko‘rsatkichi 99 foizga yetdi, kadastr agentligi ma‘lumotlari jamlanganligi hamda “Ye-imtiyoz” dasturi orqali respublika bo‘yicha 66,5 mingta noqishloq yer solig‘i to‘lovchilari hamda 61,9 mingta mol-mulk solig‘i to‘lovchilarning, aylanmadan olinadigan soliq hisoboti respublika bo‘yicha 359,4 mingta to‘lovchiga 100 foiz to‘liq avtomatlashtirilgan bo‘lsa, elektron hisobvaraqa-faktura, onlayn nazorat kassa texnikasi, “marketpleys” tizimi ma‘lumotlari hamda Bojxona qo‘mitasi bilan real vaqt rejimida ma‘lumot almashishni joriy etish orqali QQS hisoboti 173,9 mingta to‘lovchiga (86 foiz) avtomatlashtirildi.

Qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha vujudga kelgan manfiy farq summalarining belgilangan tartibda qaytarib berilishi natijasida, 2022-yilda soliq to‘lovchilarga 20,1 trln so‘m qoplab berildi yoki 2021-yilga nisbatan qariyb 7,6 trln.so‘mga ko‘p mablag‘ qaytarildi. Bo‘sh turgan binolar, foydalanilmayotgan ishlab chiqarish maydonlari, yashash uchun mo‘ljallanmagan inshootlar, shuningdek, tugallanmagan qurilish obyektlariga hamda ushbu obyektlar bilan band bo‘lgan yer uchastkalariga nisbatan mol-mulk va yer soliqlarining oshirilgan stavkalarini qo‘llash bekor qilinib, 18,5 mingta obyekt mulkdorlariga 1,7 trln so‘m soliqlarni hisoblanishi to‘xtatildi hamda 20,5 mingta obyekt mulkdorlarga nisbatan ta’sirchan soliq mexanizmi qo‘llanilishi natijasidan hosil bo‘lgan 1,8 trln so‘mlik soliq qarzi hisobdan chiqarildi.

Xorijiy valyutadagi tushumni kechiktirish holati uchun qo‘llaniladigan moliyaviy jarima miqdori 2 baravarga kamaytirildi. 2022-yil davomida 2 507 ta xo‘jalik subyektlariga moliyaviy jarima miqdori 2 baravarga kamaytirilishi natijasida

752,9 mlrd so‘m miqdoridagi summa xo‘jalik subyektlari ixtiyorida qoldi. Debitor va kreditor qarzdorliklar muddatini o‘tkazib yuborganlik uchun ma‘muriy jarima qo‘llash bekor qilindi. Buxgalteriya hisobi subyektlari tomonidan moliyaviy hisobotlarni soliq va statistika organlariga har chorakda taqdim etish talabi bekor qilindi. Eksport qilishdan olingan daromadlar hajmining ulushidan qat‘iy nazar, eksport qilingan tovarlar (xizmatlar) qismiga nisbatan foyda solig‘i va aylanmadan olinadigan soliq solinmasligi belgilandi.

Kichik va o‘rta biznes toifasiga kiruvchi tadbirkorlar uchun soliq to‘lovlarini 6 oyga foizsiz bo‘lib-bo‘lib to‘lash huquqi berildi.

Bundan tashqari, “Soliq” mobil ilovasi bilan soliq to‘lovlarini to‘lashda jismoniy shaxslarga oson va qulay to‘lash tizimi ishlab chiqildi. Bugungi kunda takomillashtirish ishlari davom ettirilmoqda. 2022-yilda (1-avgustidan 31-dekabr kuniga qadar) 59 995 ta soliq to‘lovchilar tomonidan 10,8 mlrd so‘m soliq to‘lovlari “Soliq” mobil ilovasi orqali amalga oshirildi. Natijada soliq to‘lovchilarga majburiyatlari bo‘yicha ya‘ni ortiqcha to‘lovga yo‘l qo‘ymasdan, xato to‘lanishini oldini olish hamda bir vaqtning o‘zida bitta jarayon (operatsiya) orqali barcha obyektlari bo‘yicha majburiyatlarini bajarish imkoniyati hamda ularning shaxsiy hisobvarag‘iga bir daqiqa ichida hisobga olish tizimi yaratildi.

Televideniye va radio orqali 9,5 mingta, ijtimoiy tarmoqlar orqali berilgan axborotlar 35,7 mingtani tashkil etdi. Call markazi tomonidan 878,7 mingta qo‘ng‘iroqlar orqali tadbirkorlarga majburiyatlarini bajarishga ko‘maklashildi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Davlat soliq xizmati organlari faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2018-yil 26-iyundagi PQ-3802-son qaroriga muvofiq soliq xizmati organlarida 2019-yildan boshlab Yirik soliq to‘lovchilar bo‘yicha hududlararo davlat soliq inspeksiyasini tashkil etilib, xizmat ko‘rsatishning markazlashgan tizimi sohalar bo‘yicha belgilandi va bugungi kunda 962 ta soliq to‘lovchilarga xizmat ko‘rsatmoqda. Inspeksiyaning tashkil etilishi bilan soliq to‘lovchilarga xizmat ko‘rsatish, soliq ma‘murchiligining sifati oshishi natijasida budjetga tushadigan mablag‘lar miqdori 2022-yil yakuni bilan 88,3 trln so‘mni tashkil etib, 2019-yilga nisbatan qariyb 2,5 barobarga ko‘p tushum ta‘minlandi. Shuningdek, qo‘shilgan qiymat solig‘i to‘lovchilarga ko‘rsatiladigan xizmatlar sifatini oshirish maqsadida soliq ma‘murchiligini markazlashgan holda hududiy soliq boshqarmalari tomonidan amalga oshirilishi joriy etildi (5 yil davomida QQS to‘lovchilar soni 6,7 mingtadan 173,9 mingtaga yoki 26 barobarga, tushum 13,8 trln.so‘mdan 32,8 trln. so‘mga yoki 2,4 barobarga oshgan).

Soliq to‘lovchilarga soliq majburiyatlarini bajarishda ko‘maklashish maqsadida “Soliq-servis” davlat unitar korxonasi tashkil etildi. Soliq to‘lovchilar faoliyati yuzasidan tashkil etiladigan tekshirishlar soni 13 tadan 3 taga qisqartirildi hamda

xalqaro amaliyotning muvaffaqiyatli tamoyillarini nazarda tutuvchi soliq tekshiruvini o'tkazish bo'yicha uslubiy qo'llanma tasdiqlandi. Soliq xavflarini inson omilisiz tahlil qilish tizimi ishlab chiqildi va joriy etildi, bu soliq tavakkalchiligini baholash va ularni keyinchalik xavf segmentlariga taqsimlashning vijdonli mezonlari va xizmat ko'rsatish siyosatini tanlash asosida soliq to'lovchilarni aniqlash imkonini beradi.

Tekshiruvdan oldingi tahlil - 400 ta mezon asosida "Avtokameral" tizimi joriy qilinib, soliq to'lovchilarga mezonlar oshkora ko'rinishining yo'lga qo'yilishi, soliq to'lovchilarga xato-kamchiliklarini mustaqil bartaraf qilish imkoniyatlarini yanada kengaytirdi va ularda soliq tekshiruvlarini o'tkazilishining oldi olindi. Bu imkoniyatdan 49 723 ta soliq to'lovchilar samarali foydalanib, jami 2,3 trln so'm qo'shimcha hisoblab tuzatilgan qayta hisobotlarini taqdim qildilar. Natijada ushbu tadbirkorlik subyektlarida hech qanday soliq tekshiruvlari o'tkazilmadi hamda ularga nisbatan 1,1 trln so'm moliyaviy jarima qo'llanilishi oldi olindi.

Soliq islohotlarini amalga oshirilishi pirovardida: faoliyat ko'rsatayotgan xo'jalik subyektlari soni 541,5 mingtaga yetib, 2018-yilga nisbatan 105,4 mingtaga (24%) ko'paydi, qo'shilgan qiymat solig'ining jami tushumdagi ulushi 2020-yilda 19,8 foizni, 2021-yilda 20 foizni va 2022-yilda 22,1 foizni tashkil etdi, shuningdek, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha tushumlar 2018-yilga nisbatan 11,0 trln so'mga yoki 1,8 barobarga, o'tgan yilga nisbatan 5,4 trln so'mga ko'payib, 24,3 trln so'mni tashkil etdi. Ma'lumot uchun qayd etish joizki, 2022-yil yakunlariga ko'ra, aholini rasmiy ravishda ro'yxatdan o'tib qonuniy ishlaydigan qismi 5,1 mln kishini tashkil etib, 2018-yilga nisbatan 1,2 ming kishiga (31 foizga) oshdi.

Soliq organlarida axborot-texnologiyalari sohasida ham sezilarli darajada ijobiy o'zgarishlarga erishildi. Oxirgi yillarda 41 ta avtomatlashtirilgan axborot tizimlari joriy etilib, interaktiv soliq xizmatlari soni 30 tadan 50 taga yetdi.

Yashirin iqtisodiyotni jilovlash hisobiga soliq bazasini kengaytirish maqsadida, zamonaviy soliq ma'murchiligining yangi instrumentlari - Elektron hisobvaraqq-fakturalari, onlayn nazorat kassa mashinalaridan foydalanish, tovarlarni markirovkalash, elektron shartnoma tizimlari joriy etildi. EHF va elektron shartnomalar yo'nalishida 2022-yilda rasmiylashtirilgan elektron hisobvaraqq-fakturalar soni 38,1 mln tani tashkil etib, o'tgan yilga nisbatan 4,4 mln ta ko'paydi. Ularda aks ettirilgan tovar aylanmasi 1 402,7 trln so'm bo'lib, o'tgan yilga nisbatan 252,6 trln so'mga (22 %) ortgan bo'lsa, QQS summasi 134,2 trln so'mni yoki o'tgan yilga nisbatan 21,0 trln so'mga (19 %) oshgan. Rasmiylashtirilgan elektron ishonchnomalar soni 2022-yilda 4,5 mln tani tashkil etib, o'tgan yilga nisbatan 805 376 taga (22 %) oshdi. Elektron shartnomalar o'tgan yilga nisbatan 1,1 mln taga yoki 5 baravarga oshib, 1,4 mln taga yetdi.

Onlayn-NKT yo‘nalishda onlayn nazorat kassa mashinalaridan foydalanuvchilar soni 145 332 taga yetib, o‘tgan yilga nisbatan 24 983 taga (21%) ortdi. Ular foydalanayotgan ONKT soni 246 267 tani tashkil etib, o‘tgan davrga nisbatan 19 974 taga (9%) ko‘paygan bo‘lsa, ularda aks ettirilgan cheklar soni 720,8 mln taga yetib, o‘tgan yilga nisbatan 336,8 mln taga (88%) oshdi. E-Imtiyoz yunalishida 2022-yil davomida 130,6 mingta xo‘jalik subyektlari 72,9 trln so‘mlik soliq imtiyozlaridan foydalanib, 2021-yilning mos davriga nisbatan 60 foizga o‘sgan. E-ijara yo‘nalishida 2022-yilda “E-ijara” interaktiv xizmatida ijaraga beruvchilar soni 186 219 tani, ro‘yxatga olingan shartnomalar soni 325 513 tani tashkil etdi. Ushbu shartnomalarning umumiy summasi 8,5 trln so‘mni, shartnoma summasiga nisbatan hisoblangan soliq summasi 486,1 mlrd so‘mni, shu jumladan daromad solig‘i 240 mlrd so‘mni tashkil etdi. Turar joy egalari bilan talabalar o‘rtasida 44 268 ta ijara shartnomasi tuzilib, ijaraga beruvchilarga 12,7 mlrd so‘mlik soliq imtiyozlari berildi.

Mahsulotlarni raqamli markirovkalash tizimidan foydalanuvchilar soni 2022-yilda 51 377 tani tashkil etib, o‘tgan yilga nisbatan 40 264 taga yoki 4,6 baravarga ortdi. Ular tomonidan markirovkalangan tovarlar miqdori 2,0 mln tani tashkil etib, o‘tgan yilga nisbatan 1,1 mln ta ko‘p yoki 2,2 baravarga ortdi. 2022-yil yakuni bilan mahsulot va xizmatlarning yagona milliy elektron katalogiga kiritilgan tovar va xizmatlar soni 255 683 taga yetib, o‘tgan yilga nisbatan 185 519 taga yoki 3,6 baravarga ortdi.

my.soliq.uz saytidagi interaktiv xizmatlar bo‘yicha 2022-yilda foydalanuvchilar soni 1,4 mln tani tashkil etib, o‘tgan yilga nisbatan 267 584 taga (23%) ko‘paydi. “SOLIQ” mobil ilovasidan foydalanuvchilar soni 1,8 mln taga yetib, shundan shaxsi verifikatsiyadan o‘tgan foydalanuvchilar soni 835 300 tani tashkil etdi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Tadbirkorlik faoliyati va o‘zini o‘zi band qilishni davlat tomonidan tartibga solishni soddalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-4742-son qaroriga muvofiq 67 turdagi faoliyat bilan shug‘ullanuvchi jismoniy shaxslarga o‘zini-o‘zi band qilgan fuqaro sifatida ro‘yxatdan o‘tib, faoliyat yuritish imkoniyati yaratildi (bugungi kunda o‘zini-o‘zi band qilish faoliyat turlari 102 tani tashkil etadi). Bunda, o‘zini-o‘zi band qilgan shaxs o‘z faoliyati bo‘yicha olgan daromadlari soliqqa tortilmasligi belgilanib, ixtiyoriy ravishda BHM 0,5 baravarini to‘lagan holda mehnat staji hisobi yuritilishi joriy etildi. Mamlakatda keng ko‘lamli islohotlar boshlanishi va yangi O‘zbekiston qurilishi bilan o‘sha paytda amalda bo‘lgan Soliq kodeksi yangi talablarga javob bermasligi va yangilanishi kerakligi aniq bo‘ldi. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 30-dekabrda O‘RQ-599-son qonuni bilan qabul qilingan Soliq kodeksining yangi tahriri respublika hududida amalda bo‘lgan soliqqa tortish masalalarini tartibga soluvchi barcha amaldagi norma va qoidalarni takomillashtirish va tizimlashtirish orqali to‘g‘ridan-to‘g‘ri amal qiluvchi hujjat

sifatida ishlab chiqilgan bo'lib, soliq munosabatlari tizimida yagona qonunchilik bazasini yaratishga imkon berdi. Ushbu chora soliq qonunchiligi sohasidagi qonunosti normativ-huquqiy hujjatlar sonini sezilarli darajada kamaytirdi.

Yangi tahrirdagi Soliq kodeksining asosiy maqsadi makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, davlat budjeti mustahkamligini ta'minlash va budjet daromadlarini shakllantirishga ko'maklashishdan iborat. Bunga soliq qonunchiligini tartibga solish, soliqqa tortishni tartibga soluvchi qonunchilik doirasidagi nomuvofiqlik va nizolarni bartaraf etish, qonunga bo'ysunuvchi soliq to'lovchilarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilishni kuchaytirish orqali erishiladi. Soliq kodeksini qayta ko'rib chiqish jarayonida soliqlarni, xususan, bir xil soliq solish bazalariga ega bo'lgan soliqlarni birlashtirish, soliq hisobotlarini taqdim etish tartiblarini soddalashtirish va soddalashtirish, operatsion xarajatlarni cheklashni nazarda tutuvchi sezilarli optimallashtirish amalga oshirildi. Umuman olganda, Soliq kodeksining yangi tahriri amalda tasdiqlangan soliqlarni yig'ish tamoyillari va yondashuvlariga, boshqa mamlakatlarning ilg'or tajribalariga asoslangan. Xususan, XVF va JB kabi nufuzli xalqaro tashkilotlar ko'magida MDH mamlakatlari va Yevropa Ittifoqi tajribasidan foydalanilgan. Soliq kodeksining yangi tahrirda qabul qilinishi O'zbekiston soliq tizimini xalqaro standartlarga yanada yaqinlashtirishga, qonunga bo'ysunuvchi soliq to'lovchilar huquqlarini yuqori darajada himoya qilishni ta'minlab, uni milliy va xorijiy investorlar uchun osonroq va tushunarli qilishga imkon berdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. O'zbekiston Respublikasi Davlat Soliq qo'mitasining axborotnomasi.
2. <http://www.Soloq.uz>-(Davlat soliqi qo'mitasi sayti)
3. <http://www.mf.uz>-(Moliya vazirligi sayti)
4. <http://www.stat.uz>-(Davlat statistika qo'mitasi sayti)
5. <https://www.sciencedirect.com>
6. <http://www.doingbusiness.org> – (Doingbusiness – biznes yuritish loyihasi).
7. <https://www.indexmundi.com> – (IndexMundi – bir nechta manbalardan tuzilgan batafsil mamlakat statistikasi, diagrammalar va xaritalarni o'z ichiga olgan sayt).
8. <https://taxfoundation.org> – (Soliq fondi – Vashingtondagi tahlil markazi).
9. <https://www.nalog.gov.ru> – (Rossiya Federatsiyasining Federal soliq xizmati).
10. <https://davreestr.uz> – (Ko'chmas mulk obyektlariga bo'lgan huquqlarning davlat reyestri).

ФИНАНСЫ И ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРВАНИЯ

Хошбаков Баходир Абдулазизович

Агенство по работе махаллабай и развития предпринимательства

Сурхандарьинской области

E-mail: paren1989@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Данной статье рассматриваются проблемы финансирования инновационного развития государства. Так, в последние годы правительство Узбекистана начало активно рассматривать ускорение инновационной деятельности в качестве главного двигателя устойчивого экономического развития, выдвигая вопросы развития инновационных технологий и науки в число важнейших государственных приоритетов. Дается анализ основных факторов, влияющих на реализацию инновационного потенциала в системе государственного регулирования, и предоставляются предложения по совершенствованию данной деятельности.

Ключевые слова: инновации, инновационный потенциал, национальная инновационная система, инновационное развитие, наукоёмкие технологии, инновационные предприятия.

DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISH TIZIMIDA MOLIYA VA INNOVATSION RIVOJLANISH

Xoshbakov Baxodir Abdilazizovich

Mahallabay ishlash va tadbirkorlikni rivojlantirish agentligining

Surxondaryo viloyat hududiy boshqarmasi

E-mail: paren1989@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada davlatning innovatsion rivojlanishini moliyalashtirish muammolari ko'rib chiqildi. Shunday qilib, so'nggi yillarda O'zbekiston hukumati innovatsion faoliyatni jadallashtirishni barqaror iqtisodiy rivojlanishning asosiy drayveri sifatida faol ko'rib chiqqa boshladi, innovatsion texnologiyalar va ilm-fanni rivojlantirish masalalarini eng muhim davlat ustuvorliklari qatoriga qo'ydi. Davlat tomonidan tartibga solish tizimida innovatsion salohiyatni amalga oshirishga ta'sir etuvchi asosiy omillar tahlil qilindi va ushbu faoliyatni takomillashtirish bo'yicha takliflar taqdim etildi.

Kalit so‘zlar: innovatsiya, innovatsion salohiyat, milliy innovatsion tizim, innovatsion rivojlanish, yuqori unumli texnologiyalar, innovatsion tashkilotlar.

ВВЕДЕНИЕ

Процесс глобализации, занимающий в настоящее время в ряду современных социально – экономических тенденций особое место, выдвигает на первый план проблему конкурентоспособности национальной экономики, что требует выработки адекватной стратегии развития.

В современных условиях именно инновации определяют перспективы развития экономики страны и являются доминантой функционирования всех компонентов хозяйственного механизма. Инновационная деятельность должна стать основным фактором, способным обеспечить устойчивый экономический рост и развитие.

В новом Узбекистане уделяется пристальное внимание стимулированию научно-исследовательской и инновационной деятельности, созданию эффективных механизмов внедрения научных и инновационных достижений в практику, организации при высших образовательных учреждениях и научно-исследовательских институтах научно-экспериментальных специализированных лабораторий, центров высоких технологий, технопарков.

В стратегии развития нового Узбекистана на 2022-2026 годы, поставлена амбициозная цель - войти к 2030-му в состав 50 передовых стран мира по рейтингу Глобального инновационного индекса. Основа осуществления этой задачи - адаптация сферы науки к современным экономическим условиям, что в свою очередь должно привести к кардинальным изменениям в структурном, организационном, кадровом и финансовом обеспечении ее развития, регулируемым прочной нормативной правовой базой.[1]

Повышение инновационной активности всех хозяйствующих субъектов предполагает проведение эффективной инновационной политики государства, так как новые знания, обладая свойствами общественных благ, создают положительные экстерналии. Государственная поддержка необходима потому, что самой инновационной деятельности присущи высокая степень неопределенности и риска.

Степень изученности. Среди современных исследователей, исследующих влияние финансового развития на инновации заложены в трудах Джебом Кимом и Сяо Ян Чжу.[2] Авторы оценивали как финансовое развитие влияет на инновации в высокотехнологичных и в не высокотехнологичных отраслях экономики, где объясняют непропорциональной концентрации рынка, вызванной распределением средств.

Теоретические работы в области анализа влияния инноваций на развитие финансового состояния государства начались во второй половине 20 века с работы Р. Солоу, который ввел технологический прогресс в модель экономического роста. [3] В результате анализа, Солоу пришел к выводу, что только небольшая доля исходного прироста продукта может быть объяснена возросшими затратами труда и капитала. Он доказал, что $\frac{7}{8}$ роста американской экономики за период с 1909 года по 1949 годы объясняется благодаря техническому прогрессу и лишь $\frac{1}{8}$ – благодаря капиталовложениям.

Влияние инноваций на развитие финансового потенциала региона рассмотрены в трудах С.Худайкулова и Л.Бурановой которые рассматривали взаимозависимость инноваций и инновационных технологий с финансовым потенциалом региона. Ученые отметили, что: - «Чем меньше объем инноваций, внедряемых в регионах, тем больше потребность в наукоемкой продукции, основанная на научном потенциале и зависимости от импортной продукции. Это увеличит расходы бюджета и потребует межбюджетных трансфертов» [4].

Дальнейшие исследования шли по пути анализа влияния расходов на исследования и разработки на экономический рост. Этот анализ показал, что рост расходов на исследования и разработки на 1% приводил к увеличению выпуска на величину от 0,05% до 1%. Последние исследования экономического роста Ромера, Лукаса, Барро вводят инновации в саму систему, считая его эндогенным фактором. Эти работы рассматривают четыре основных вида инноваций: обучение на опыте, человеческий капитал, исследования и разработки и инфраструктура. Особенностью последних работ в области влияния инноваций на экономический рост является использование межстрановых сравнений.

МЕТОДОЛОГИЯ

В ходе исследования использовалась совокупность методов научного познания экономических явлений и процессов: анализ, синтез, индукция, дедукция. Сбор, обработка и обобщение фактического и статистического материала базировались на использовании метода сравнительного анализа.

Выявление тенденций развития и исследование взаимозависимостей в работе основывается на применении системного подхода, статистических и эконометрических методов, а также графического инструментария.

РЕЗУЛЬТАТЫ И АНАЛИЗ

Понятие инновации — это создание нового или усовершенствованного продукта или процесса в результате осуществления научных исследований и разработок, которое было внедрено в производство или в организационную деятельность и в случае продукта - выпущено на рынок [5].

В Республике Узбекистан национальная инновационная система определяется как сеть инструментов в государственном и частном секторе, чья деятельность и взаимоотношения инициирует, импортирует, модифицирует и распространяет новые технологии [6]. Схематическое представление научной инновационной системы, представленной в диаграмме -1 объединены в три группы с выделением роли финансовых инструментов стимулирования и коммерциализации инноваций.

Диаграмма-1

Национальная инновационная система Узбекистана

На основе диаграммы видно, что развитие и отдача от инноваций находятся в сильной взаимозависимости с благоприятным климатом по ведению бизнеса, легкость ведения деловой активности, наличие человеческого потенциала, развитость ИКТ а также доступ к финансированию.

Инновационное развитие предприятий и государства в целом измеряют с помощью показателей. Для межстрановой стандартизации измерения инновационной активности используются методологические указания международных организаций [7].

Основным показателем, измеряющим инновационную активность на микроуровне, является показатель наукоёмкости, рассчитываемый как отношение расходов на исследования и разработки к общему обороту организации. Показатель наукоёмкости может применяться также и на отраслевом уровне, как отношение затрат на исследования и разработки к выпуску отрасли. Критерий наукоёмкости используется и для деления отраслей по степени технологичности на низкотехнологичные (наукоёмкость меньше 1%), среднетехнологичные низкого уровня (наукоёмкость от 1% до 2,5%), среднетехнологичные высокого уровня (наукоёмкость от 2,5% до 7%),

высокотехнологичные (наукоемкость выше 7%). Среднетехнологичные высокого уровня и высокотехнологичные отрасли объединяются в высокотехнологичные виды экономической деятельности.

Показатели оценки на макроуровне анализируют уровень расходов на исследования и разработки всех субъектов экономической деятельности, структуру кадров на предприятиях, общее число инновационно – активных организаций, выдачу патентов, образовательный уровень. Инновационная политика в Республике Узбекистан определяется Президентом и Кабинетом Министров, и реализуется республиканскими органами государственного управления, органами местного управления в пределах и в соответствии с их полномочиями. Источниками финансирования инноваций являются:

1. Средства государственного бюджета
2. Фонд финансирования инновационной научно-технической деятельности
3. Фонд новых технологий и модернизации предприятий
4. Собственные средства организаций
5. Гранты и другие средства

Общая оценка уровня инновационной активности и конкурентоспособности страны проводится с использованием комплексных индексов: индекс экономики знаний (рассчитывается Всемирным банком), индекс глобальной конкурентоспособности (рассчитывается для Всемирного экономического форума в Давосе), индекс мировой конкурентоспособности Международного института развития менеджмента.

Индекс экономики знаний анализирует уровень инновационной активности в стране, распространение информационных технологий, систему образования в общей институциональной среде. Этот индекс больше применим для анализа национальной инновационной системы в узком смысле.

Индекс глобальной конкурентоспособности дает комплексную оценку конкурентоспособности страны на основе анализа макроэкономических показателей, инфраструктуры, развития человеческого капитала, системы образования, финансовых рынков, а также инновационного потенциала.

Реализация инновационного потенциала требует активного вмешательства правительства и принятия ряд мер устраняющие недостатки, сдерживающие его развитие.

1. В Узбекистане пока не сформирована деловая среда, которая стимулирует новаторов к предпринимательству, а предпринимателей к активному внедрению новшеств в производство. Среди причин есть, такие которые возникли ввиду ослабившейся связью непосредственно между наукой и производством, обусловленные переходным периодом, которые имеют место из-за

неадекватности системы стимулов и существующих различий барьеров, в частности, связанных с ведением бизнеса. Здесь, получение различного рода разрешений являются основными барьерами для внедрения инноваций: сложные процедуры получения разрешений, лицензий, сертификатов и стандартов к внедрению новой продукции, предназначенные для внутреннего и внешнего рынка.

2. В Узбекистане также продолжает применяться практика предоставления освобождений и льгот отдельным предприятиям, создавая неравные условия для ведения бизнеса, которые привели к снижению стимулов к инновациям и инвестициям. Существование неравных условий для ведения бизнеса ограничивает конкуренцию, создаёт барьеры для вступления в отрасль новых предприятий, и тем самым, ориентирует предпринимателей не на инновации, повышение производительности и снижение издержек производства, а на лоббирование своих интересов с целью сохранения и преумножения льгот и привилегий. Также существует ряд проблем в системе налогового администрирования. Хотя количество налоговых проверок в течении последних нескольких лет значительно снизилось, их результативность в плане объёма поступлений недоплаченных налогов в бюджет остаётся низкой.

3. В Узбекистане до сих пор не создан действенный механизм вывода инноваций на рынок или внедрения их в производство. Научно-исследовательские учреждения, обладающие потенциалом разработки инновационных проектов, сталкивается с трудностями как в получении финансирования, так и соблюдения всех разрешительных процедур, больше всего на этапе вывода разработок на рынок или в производство. Для малых инновационных предприятий или НИИ, в которых нет специальных служб, занимающихся подготовкой нормативной документации, разработка нормативных документов является проблемой и может занять 1-2 года, в связи с чем, отечественные производители остаются не осведомлёнными о наличии отечественных разработок.

4. В Узбекистане остаётся ограниченный доступ к финансированию инновационной деятельности, особенно государственных научно-исследовательских учреждений. Государственные учреждения оставаясь в собственности государства не могут использовать ни оборудование, ни здание в качестве залога. В этих условиях одним из выходов является оформление кредитного страхования или взятие Министерством финансов на себя кредитного обязательства. Однако, для страховых компаний предоставление кредитного страхования для государственных учреждений является не привлекательным, а оформление кредитного обязательства со стороны

Министерства финансов-сложным. В результате, научно-исследовательские учреждения испытывают недостаток финансовых средств, что сдерживает инновационную деятельность.

Диаграмма – 2

Факторы, сдерживающие развитие инновационной деятельности (%)

Анализ показателей инновационной активности позволяет сделать вывод, что наблюдается отставание нашей страны от передовых стран в области инновационного развития. Основными причинами такой ситуации выступает сложность в получении банковских кредитов на начало и расширение бизнеса, а также высокая стоимость кредитов.

Процентные ставки по коммерческим кредитам составляют 21-26 процентов на фоне инфляции в 7-12 процентов ежегодно.

Фондовый рынок на протяжении последних нескольких лет находится в состоянии стагнации. Акционирование как инструмент привлечения инвестиций для предприятий малого инновационного бизнеса в настоящее время практически не представляет интереса. Вследствие имеющихся проблем деловой среды, в международных рейтингах Узбекистан занимает очень низкие позиции.

ВЫВОДЫ

Доля затрат предприятий, организаций и государства на финансирование инноваций в масштабах экономики, говорит об уровне технологического

развития страны, её конкурентоспособности на мировых рынках и потенциале развития.

В Узбекистане значительна роль государства в развитии научно-технического потенциала, сферы научных исследований и разработок. Из общего объёма финансирования данной сферы 54,7% процента было направлено с государственного бюджета. Объём выделяемых высшим образовательным учреждениям средств для реализации фундаментальных, прикладных и инновационных исследований неуклонно растёт, но несмотря на это имеются определённые причины, делающие финансирование неэффективным.

1. Различия этапов финансирования научно-исследовательского цикла и ограничение участия частного сектора.

2. Направление механизма со-финансирования в основном на решение проблем крупных государственных предприятий.

3. Сдерживание, урезание объёмов финансовых средств финансовыми органами без учёта и понимания содержания финансируемого проекта.

Так, в нашей стране для развития инновационного потенциала необходимо совершенствовать меры государственного стимулирования инновационного процесса и использовать опыт предоставления финансовых ресурсов зарубежным странам.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Указ Президента Республики Узбекистан «О стратегии развития нового Узбекистана на 2022-2026 годы» от 28.01.2022 г. № УП-60.
2. Указ Президента Республики Узбекистан № УП-165 "Об утверждении стратегии инновационного развития Республики Узбекистан на 2022 — 2026 годы" 06.07.2022 г.
3. XIAOYANG ZHU, JAEBEOM KIM // Financial Development and Innovation: The Role of Market Structure // Journal of Money, Credit and Banking (JMCB) <https://doi.org/10.1111/jmcb.13125> -20 декабрь 2023г.
4. Solow, Robert M. A Contribution to the Theory of Economic Growth, The Quarterly Journal of Economics, Vol. 70, No. 1, Feb., 1956.
5. СК Худойкулов, ЛВ Буранова Худудларнинг молиявий салоҳиятига таъсир этувчи омилларнинг таснифи ва аҳамиятлилиги. Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар Илмий электрон журнал, <http://iqtisodiyot.tsue.uz> 2021
6. И.С.Джавадова Финансовое стимулирование инновационного развития в системе государственного регулирования. Автореферат на соискание ученой степени кандидата экономических наук – Москва. -2011г.
7. Christopher Freeman. National Innovation Systems: Towards a Theory of innovation and interactive learning. Pinter. London 1992y
8. Proposed Standard Practice for Surveys of Research and Experimental Development - the Frascati Manual, OECD, 1994; OECD Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data – Oslo Manual , OECD, 2005

ZARAFSHON SUVINING SUG‘ORISHGA YAROQLILIGINI BAHOLASH

Yoshiyeva D.Y

TIQXMMI MTU Buxoro tabiiy resurslarni boshqarish instituti satjyor-o‘qituvchisi

Suyunov Javohir, Eshonqulov Bunyod

TIQXMMI MTU Buxoro tabiiy resurslarni boshqarish instituti talabalari

ANNOTATSIYA

Zarafshon daryosi havzasining tabiiy sharoiti va geografik tavsifi deb nomlanib, unda daryo havzasining geografik o‘rni, geologik tuzilishi va relyefi, iqlim sharoiti, tuproq va o‘simlik qoplami tabiiy va antropogen gidrografik tarmoqlari o‘rganilgan. Zarafshon daryosining Navoiy viloyati hududidagi irmoqlari va suv resurslaridan foydalanish masalalariga bag‘ishlangan. Zarafshon daryosi suvining Navoiy viloyati tumanlari bo‘yicha taqsimoti ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Zarafshon daryosi, geograrif o‘rin, irmoq, sug‘orish, suv omborlar, daryo, tezlik, suv sarfiva sathi, tuproq, allyuvial, proillyuvial.

EVALUATION OF THE SUITABILITY OF ZARAFSHAN WATER FOR IRRIGATION

ABSTRACT

It is called the natural conditions and geographical description of the Zarafshan river basin, it includes the geographical location of the river basin, geological structure and relief, climatic conditions, natural and anthropogenic hydrographic networks of soil and vegetation cover were studied. From the tributaries and water resources of the Zarafshan River in Navoi region devoted to issues of use. Navoi region of Zarafshan river water distribution by districts was considered.

Keywords: Zarafshan River, geographic location, tributary, irrigation, reservoirs, river, speed, water consumption level, soil, alluvial, prolluvial.

KIRISH

Zarafshon daryosi Amudaryo va Sirdaryo havzalari o‘rtasida joylashgan bo‘lib, suvlilik darajasi jihatidan ulardan ancha kichik, lekin, uning Respublikamiz xalq xo‘jaligidagi ahamiyati beqiyosdir. Hozirgi kunda qo‘shni Tojikiston Respublikasi va mamlakatimizning Zarafshon vohasida joylashgan Samarqand, Navoiy, Buxoro viloyatlari xalq xo‘jaligi tarmoqlarining suvga bo‘lgan talabi asosan shu daryo suvi

hisobiga qondiriladi. Ta'kidlash lozimki, Zarafshon vohasi mamlakatimizning aholisi zich joylashgan hududlaridan biri bo'lib, vohaning yerlari qadimdan shu daryodan suv ichadi. Shuningdek, uzoq tarixiy davrlardan boshlab, Jizzax va Qashqadaryo yerlariga ham Zarafshondan suv olingan. Bu esa shu tog'larda shakllanadigan daryolar va soylar suvlaridan yanada samarali foydalanishni yo'lga qo'yish uchun ularni gidrometeorologik nuqtayinazardan maxsus o'rganishni, bu borada tegishli izlanishlar olib borishni talabetadi. Yuqorida qayd etilgan holatlar magistrlik dissertatsiyasi mavzusining dolzarbligidan darak beradi. Zarafshon daryosi sersuv bo'lib, Zarafshon, Turkiston va Hisor tog'larida joylashgan umumiy maydoni 556.7 kv km bo'lgach 424 ga yaqin muzliklardan va doimiy qorlardan suv oladi. Zarafshon daryosining yillik oqimini 100 foiz desak, shuning 65 foizi muz va qorlarning erishidan, 34 foizi qor suvlaridan va atiga bir foizi yomg'ir suvlaridan iborat. Demak, Zarafshon daryosining suvi ayni kun isigan yoz faslida (iyun-sentabr oylari), qishloq xo'jalik ekinlari uchun suv kerak bo'lgan davrda ko'payadi. Bu oylarda Zarafshon daryosi yillik oqimining 61,1 foizini o'tkazadi. Eng kam suv sarfi (30-35 m³/sek) esa qish fasliga to'g'ri keladi. Aksincha, suvi eng ko'paygan davr yozga to'g'ri kelib, iyulda ba'zan sekundiga 165 kub metrni tashkil etadi.

ASOSIY QISM

Zarafshon daryosi yozda loyqalanib oqqanligi sababli hududning sug'oriladigan har gektar yeriga 10-20 tonnagacha loyqa keltiriladi. Keltirilgan loyqa tarkibida fosfor va kaliy Amudaryo va Sirdaryoga nisbatan 1,5-2 marta ko'p bo'ladi. Ma'lumotlarga ko'ra, Zarafshon vodiysining o'rta qismida so'nggi yuz yil ichida 500 ga yaqin sel bo'lgan. Sel bulganda soylarning suvi (bahorda) bir necha marotaba ko'payib ketib, soy tulib oqadi. Agar Tusinsoyning yillik o'rtacha suvsarfi sekundiga 1,5 m³ bo'lsa, Kattasoyniki sekundiga 0,268 m³ ni tashkil etadi. Lekin sel bo'lganda Tusun daryosi sekundiga 200 m³ gacha, Kattasoy esa hatto sekundiga 609 m³ gacha suv oqizadi. Bunday katta oqim o'z yo'lida uchragan qishloqlarni, ekin dalalarini, ko'priklar va yo'llarni buzib, vayron qilib, tuproqni yuvib, jarlarni vujudga keltiradi. Shuning uchun asosiy vazifa o'sha soy suvlaridan oqilona foydalanish maqsadida bahorgi ortiqcha suvlarni hovuz, kichik suv omborlari qurib, ushlab qolib, yozda ekin dalalarigi oqizishdir. Hovuzlarda esa parrandachilik, baliqchilikni rivojlantirish mumkin. Mutaxassislarning ma'lumotlariga qaraganda hududdagi o'sha 120 soyni 50foizigacha o'rtacha 25 mil.m³ suv sig'adigan hovuzlar qurilsa, 1 mlrd. 600 mil.m³ sel suvlarini to'plab qolish imkoniyati tug'iladi. Hududda suvdan oqilon foydalanish maqsadida Kattaqo'rg'on suv ombor qurilgan. Zarafshon daryosi havzasi O'zbekiston va Tojikiston respublikalari hududida joylashgan. Uni shartli ravishda ikki qismga ajratish mumkin. Havzaning tog'li qismi qo'shni Tojikiston respublikasi hududida joylashgan. Zarafshon daryosi

oqimining asosiy qismi shu hududda shakllanadi. Zarafshon daryosi- suv resurslarini o'z hisobidagi daryolar va kanallar orqali tranzit holda o'tkazish va talabnomalar asosida Irrigatsiya tizimlari hisobida bo'lgan kanallarga yetkazib berish va viloyat hududidagi 8 ta suv omborini ishlatishdan iborat; Eski Tuya- Tortor kanali- asosan Jizzax viloyatining tumanlarini suv bilan ta'minlashdan iborat; Mirza Pay kanali- asosan Samarqand viloyatining Bulung'ur, Jomboy va Payariq tumanlarini suv bilan ta'minlashdan iborat; Darg'om kanali- asosan Samarqand viloyatining Urgut, Tayloq, Samarqand, Pastdarg'om, Nurobod, Kattaqo'rg'on tumanlari va Samarqand shahrilarini suv bilan ta'minlashdan iborat; Eski Anxor kanali- Samarqand viloyatining Pastdarg'om, Nurobod, Qashqadaryo viloyatining Chiroqchi, Qamashi, va Shahrisabz tumanlarini suv bilan ta'minlashdan iborat; Oq- Qoradaryo - asosan Samarqand viloyatining Oqdaryo, Jomboy, Ishtixon, Payariq, Samarqand va Qushrobd tumanlarini suv bilan ta'minlashdan iborat; Miyonqol-Tos kanali- asosan Navoiy viloyatining Xatirchi, Samarqand viloyatining Ishtixon va Kattaqo'rg'on tumanlarini suv bilan ta'minlashdan iborat; Narpay kanali- asosan Samarqand viloyatining Narpay, Paxtachi, Nurobod, Kattaqo'rg'on tumanlariga va Navoiy viloyatining Navoiy shahrilarini suv bilan ta'minlashdan iborat; Karmana- Konimex kanali- asosan Navoiy viloyatining Xatirchi, Navbahor, Konimex, Qiziltepa, Nurota tumanlariga va Navoiy shahrilarini suv bilan ta'minlashdan iboratdir. Bizga ma'lumki, O'rta Osiyo sharoitida daryo suvlarining 95% dan ortig'i sug'orishga sarflanadi. Sug'oriladigan suvning sifatiga qo'yiladigan talab masalalari bilan bir qator olimlar shug'ullanib kelmoqdalar Kovda-1946, Rabichov-1964, Minashina-1973, Rahimbekov va Ibrohimov-1978, Ramazonov va Rajabov-1980 va boshqalar, lekin haligacha bu masalani yetarlicha o'rganilmagan. Sug'oriladigan suvlar tarkibida qanday tuzlar borligini bilish talab qilinadi. Sug'oriladigan suvning sifatini hamda unga qo'yiladigan mezonlarni ko'rib chiqamiz:

1. Suvning tarkibida soda (Na_2CO_3) bo'lmasligi kerak, chunki u o'simlikning qarib qolishiga olib keladi;

2. Suvning tarkibida xlorid tuzlar NaCl , MgCl_2 , CaCl_2 lar kam miqdorda bo'lsa ham o'simlik yaxshi rivojlanmaydi;

3. Sulfat tuzlari Na_2SO_4 , MgSO_4 zaharli tuzlar hisoblanadi;

4. CaSO_4 , MgCO_3 va CaCO_3 tuzlar o'simlikning rivojlanishiga, o'sishiga aytarli darajada zararli ta'sir ko'rsatmaydi. V.A.Kovda tuzlarning qay darajada zaharligini quyidagicha baholashni tavsiya qiladi. Jumladan, sodaning zaharligi-10 ballgacha, NaCl -7 balgacha, Na_2SO_4 va MgSO_4 -5-3 balgacha, CaSO_4 , $\text{CaSO}_3 \approx 1$ balgacha teng deb olishni tavsiya qiladi. Na, Mg, Cl ham HCO_3 , bog'langanda, Na, Mg ionlari SO_4 bilan, Na, Mg ionlari Cl bilan bog'langan hollarda zaharli ionlar qatoriga kiradi. Amerikalik olim X.Stebler (1911-y) suvning sifatini quyidagicha baholashni tavsiya

qiladi. “Ka”-koeffitsiyent suvdagi Na va Cl ning miqdoriga bog‘liq holda aniqlanadi:

$$I \text{ tip } K_a = \frac{288}{Na + 4 * Cl}; \quad II \text{ tip } K_a = \frac{288}{5 * Cl};$$

agar $K_a > 6$ bo‘lsa, suv sug‘orishga yaroqli hisoblanadi. Suvdagi Na ning zararli miqdorini aniqlash uchun Stebler quyidagi ifodani tavsiya qiladi:

$$SAR = \frac{Na^+}{\sqrt{\frac{Ca + Mg}{2}}};$$

SAR-natriyning adsorbsion munosabatdagi bosh harflaridir. $SAR > 8$ bo‘lsa xavfli hisoblanadi. V.A.Kovda (1968-,1977), T.P.Petuxova (1967) olib borgan tadqiqotlarga asoslanib, suvning sifatini baholagan holda meliorativ tadbirlar tavsiya qildilar. V.A.Kovda sug‘orish sistemasini tubdan ta’mir lab, o‘zgartirilgan holda tarkibida 1.5-3, hatto 5-7 g/l tuz bulgan suvdan sug‘orishda foydalanish mumkinligini eslatib o‘tdi. Zarafshon suvini zaharlovchi toksilogik elementlardan Y-GXSG, λ- GXSG, SPAV, Zn +2, neft mahsulotlari, fenollar REM dan kattaligini ko‘rib turibmiz. “Navoiyazot” kombinatidan Zarafshonga tashlanadigan suvning evaziga suvda Fe +3, Si, PO₄, Cr kabi toksilogik metallarning miqdori REM dan keskin ortishini ko‘ramiz.

XULOSA

Zarafshon daryosi havzasining O‘zbekiston qismidagi daryolar va soylar 2064 tani tashkil eadi. Shundan 1941 tasi 10 km dan kichik bo‘lib, ularning umumiy soniga nisbatan 94 % ni tashkil etadi. Havzada 10-15 km oraliqdagi soylarning soni 60 ta, 16-20 km oraliqda -20 ta, 21-30 km oraliqda - 20 ta, 31-50 km oraliqda 19 ta, 51-75 km oraliqda - 1 ta va uzunligi 75 km dan katta bo‘lgan soylar 3 tani tashkil etadi. Navoiy viloyatini asosan ichimlik va texnik suv bilan Zarafshon daryosi ta’minlab, qisman Amudaryo suvidan foydaniladi. Qiziltepa va Karmana tumanini 4/3 qismi ya’ni Malikcho‘l zonasini Amu-Buxoro kanali suv bilan ta’minlaydi, shu bilan bir qatorda Uchquduq va Zarafshon shahar aholisi Amudaryo suvidan suv ichadi. Navoiy viloyati hududida suv resurslarini muhofaza qilish va ulardan ratsional foydalanish maqsadida shartli tozalangan oqova suvlardan kengroq samarali foydalanish borasida bir qator ijobiy natijalarga erishildi. Jumladan, “Navoiyazot” OAJ tomonidan 45 mln m³ maishiy oqova suvlar qabul qilinib, biologik usulda tozalangandan keyin 58% texnik ekinlarni sug‘orishga, 30% ishlab chiqarishga, 12% Zarafshon daryosiga tozalanib oqiziladi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. O'zbekiston Respublikasi „Ta'lim to'g'risida“gi qonuni. T.: - 1997.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. T.: - 2008.
3. Rasulov A.R., Hikmatov F. H., Aytbayev D.P. Hidrologiya asoslari. –Toshkent: Universitet, 2003. -327 b.
4. Hikmatov F.X., Aytbayev D.P., Xaitov Ye.Q. “Umumiy gidrologiyadan amaliy mashg'ulotlar”. Toshkent: Universitet. 2004 y. -162 b.
5. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. Toshkent, 2006.
6. Soliyev A.S., Ahmedov E.A., Maxamadaliyev R.Y. va b. Mintaqaviy iqtisodiyot. T.: 2003 – 304 b.
7. Pirimova, Sarafroz Kamolovna, and Husan Ravshan o'g'li Shodiyorov. "JIZZAX SUV OMBORI KIRIM SUVLARI HAJMINING YIL ICHIDA OYLIK, FASLIY VA YILLARARO TAQSIMLANISHI." Educational Research in Universal Sciences 2.18 (2023): 360-364.
8. G'affarova, M. F., Sh Yaxshiyev, and D. Yoshiyeva. "TO'DAKO'L SUV OMBORIDA KIMYOVIY REJIMNING O'ZGARISHI." AGROBIOTEXNOLOGIYA VA VETERINARIYA TIBBIYOTI ILMIY JURNALI 2.2 (2023): 4-7.
9. Yoshiyeva D. Y., Suyunov J. ZARAFSHON DARYOSI SUVIDAN FOYDALANISH MASALALARI //GOLDEN BRAIN. – 2024. – T. 2. – №. 1. – C. 59-66.
10. Pirimova, S. K., & Qo'ldoshev, S. S. o'g'li. (2023). SURXONDARYO HAVZASI DARYOLARI OQIMINING HOSIL BO'LISHIGA TA'SIR ETUVCHI IQLIMIY OMILLAR. Educational Research in Universal Sciences, 2(18), 355–359.

ОЦЕНКА РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ И ОТРАСЛЕЙ ЭКОНОМИКИ

Хошбаков Баходир Абдулазизович

Агентство по работе махаллабай и развития предпринимательства

Сурхандарьинской области

E-mail: paren1989@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены различные методы оценки ресурсного потенциала предприятий и отраслей. Предложен подход к оценке данного показателя, базирующийся на использовании системы сбалансированных показателей (ССП), характеризующих важнейшие аспекты решения задач эффективного использования ресурсного потенциала экономического роста.

Ключевые слова. Ресурсы, ресурсный потенциал, система сбалансированных показателей, эффективность производства, стратегия, стратегическое управление.

IQTISODIYOT KORXONA VA TARMOQLARINING RESURS SALOHİYATINI BAXOLASH

Xoshbakov Baxodir Abdilazizovich

Mahallabay ishlash va tadbirkorlikni rivojlantirish agentligining

Surxondaryo viloyat hududiy boshqarmasi

E-mail: paren1989@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada korxonalar va tarmoqlarning resurs salohiyatini baholashning turli usullari muhokama qilindi. Iqtisodiy o'sishning resurs salohiyatidan samarali foydalanish muammolarini hal qilishning eng muhim jihatlarini tavsiflovchi muvozanatli ko'rsatkichlar tizimidan (SSP) foydalanishga asoslangan ushbu ko'rsatkichni baholashga yondashuv taklif etildi.

Kalit so'zlar: resurslar, resurs salohiyati, balanslashtirilgan ko'rsatkichlar tizimi, ishlab chiqarish samaradorligi, strategiya, strategic boshqarish.

Экономический рост, отражающий количественное приращение созданной продукции, невозможен в долгосрочной перспективе без экономического

развития. В результате последнего создаются предпосылки и условия экономического роста на новом качественном уровне.

В настоящее время в Узбекистане обеспечивается рост производства и осуществляются существенные шаги к экономическому росту. Сложность последующего развития заключается в придании ему устойчивого характера. По-прежнему остаются актуальными повышение зрелости рыночных сил, формирование конкурентной среды, уход с рынка предприятий, выпускающих продукцию с низкой добавленной стоимостью, необходимость институциональных реформ, укрепление прав собственности, кардинальное улучшение инвестиционного климата.

В последнее время наметилась новая парадигма экономического роста. Нельзя обеспечить процветания за счет наращивания дефицита государственного бюджета и государственного долга. Она начинает преодолевать и надежды на исключительное использование экспортных возможностей топливно-энергетического, горно-добывающего, металлургического комплекса как локомотива экономического роста. В долгосрочной перспективе основной задачей является переориентация на инновационную деятельность. При всей разнице и даже противоречивости подходов к определению путей экономического роста есть один безусловный постулат, из которого исходят все: Узбекистан страна с огромным ресурсный потенциалом, есть все возможности для обеспечения устойчивого экономического роста.

Ресурсы общества являются объективной основой реализации целей социально-экономического развития, и вместе с тем они подвергаются целенаправленному изменению, исходя из поставленных целей. Поэтому цели и ресурсы образуют неразрывное единство, целостный объект прогнозирования социально-экономического развития.

Ресурсный потенциал (*potentia*) – означает возможность, мощь, это система ресурсов, взаимосвязанная совокупность материально-вещественных, энергетических, информационных средств, а также самих работников, которые используют (или могут использовать) их в процессе производства материальных благ и услуг[3].

Основой ресурсного потенциала составляют производительные силы общества. Значительная часть ресурсов входит в понятие «Национальное богатство». Одинаковые по количеству и качеству ресурсы могут обладать различным потенциалом в зависимости от степени их использования. Таким образом, ресурсный потенциал характеризует не только различные виды

ресурсов, но и степень их использования, их способность создавать полезный эффект[4].

При анализе состояния и прогнозировании ресурсного потенциала возможно изолированное рассмотрение отдельных видов ресурсов. Однако такой подход весьма условен. В ряде работ подробно рассмотрены различные подходы к определению соотношений между составляющими ресурсного потенциала с целью оптимизации пропорций между ними и с учетом того, что ресурсный потенциал функционирует как единое целое.

В процессе экономического развития происходит расширение состава производственных ресурсов. К ним относятся: природные, трудовые, инвестиционные ресурсы, научно-технический прогресс, информационные ресурсы, предпринимательские способности людей.

Развитие ресурсного потенциала связано с использованием определенных свойств ресурсов: комплексности, взаимодополняемости и взаимозаменяемости. Понятие комплексности связывается в первую очередь с использованием природных ресурсов, прежде всего полезных ископаемых. Комплексное использование природных ресурсов повышает рентабельность разработки месторождений полезных ископаемых, обеспечивает экономию добычи природных ресурсов и сохранность окружающей среды.

Взаимодополняемость имеет место тогда, когда один вид ресурсов не может функционировать без существования в определенных масштабах других видов ресурсов. Взаимодополняемость ресурсов выражается в необходимости соблюдения определенных пропорций конкретных видов ресурсов при данной технологии производства и сложившемся типе потребления. В целом взаимодополняемость производственных ресурсов означает, что трудовые ресурсы и средства производства являются необходимыми факторами производственного процесса, при отсутствии хотя бы одного из них процесс производства начаться не может.

Взаимозаменяемость ресурсов предполагает возможность достижения определенного (заданного) объема продукции при разном соотношении различных видов ресурсов. Один и тот же ресурс может быть использован для удовлетворения разных функциональных потребностей.

Поддержание необходимой пропорциональности между отдельными элементами ресурсного потенциала направлено на эффективное использование всей совокупности ресурсов общества. Но сами эти пропорции изменяются, и основная задача состоит в их оптимизации. Прогнозирование ресурсного потенциала и экономической динамики основывается на оценке основных составляющих ресурсного потенциала и анализе тенденций эффективности его

использования. Поэтому важно сопоставлять состояние и динамику развития ресурсного потенциала с теми последствиями, к которым оно может привести в процессе осуществления рыночных реформ.

В рыночной экономике ресурсный потенциал предприятий и отраслей региона, а также межотраслевых комплексов отражает состояние территориального воспроизводства в форме человеческого, технического, природного, институционального, организационного и информационного капитала.

Отсюда следует, что показатель ресурсного потенциала должен интегрировать в себе все влияющие характеристики внутренней и внешней среды, а именно:

- 1) потенциал трудовых ресурсов (персонала) (ТРП);
- 2) потенциал производственный (состояние, оснащенность и степень износа основных активов) (ПРП);
- 3) потенциал финансовых ресурсов (ФП);
- 4) организационно-управленческий потенциал (ОУП);
- 5) потенциал маркетинга (конкурентоспособность, положение на рынке услуг) (МП);
- 6) информационный потенциал (ИП);
- 7) потенциал качества услуг (КП) [5].

Методологической основой определения совокупного ресурсного потенциала (СОВРП) отрасли, наряду с теорией факторов производства, является подход, охватывающий взаимосвязи всех субъектов, факторов и условий хозяйствования отрасли. В работе К. А. Бостикова [7] совокупный ресурсный потенциал отрасли (региона) предлагалось определять при этом, исходя из всей этой системы составляющих и взаимосвязанных потенциалов с позиции обеспечения условия устойчивости системы:

$$\text{СОВРП} = (\kappa_1 * \text{ТРП}) + (\kappa_2 * \text{ПРП}) + (\kappa_3 * \text{ФП}) + (\kappa_4 * \text{УП}) + (\kappa_5 * \text{МП}) + (\kappa_6 * \text{ИП}) + (\kappa_7 * \text{КП}); \quad (1)$$

Где: $\kappa_1 \dots \kappa_7$ – коэффициенты значимости для каждой отрасли региона составляющих видов потенциала, которые оцениваются экспертами.

В работе Р. С.-А. Маккаевой [8] предлагалось определять этот показатель, как разность показателей

$$\sum \text{РПФАКТ. РЕАЛ} \text{ и } \sum \text{РПВОЗМ. РЕАЛ} \text{ т. е. } \text{СОВРП}^* = \sum \text{РПФАКТ. РЕАЛ} - \sum \text{РПВОЗМ. РЕАЛ}, \quad (2)$$

Где: $\sum \text{РПФАКТ. РЕАЛ}$ и $\sum \text{РПВОЗМ. РЕАЛ}$ – показатели совокупного ресурсного потенциала, рассчитываемые по формуле 1 по фактическим оценкам величин производственной функции каждой из этих составляющих сфер

деятельности – Σ РПФАКТ. РЕАЛ и по оценкам возможно достигнутых величин производственной функции (Σ РПВОЗМ. РЕАЛ), т. е. при условии эффективного использования всех видов составляющих ресурсов и факторов производства, имеющихся в наличии на данный период.

Стратегический потенциал отрасли (региона) при этом представляет собой соотношение показателей СОВРП* (определяемого по формуле 2) и СОВРП** (определяемого также по формуле 2), но с учетом перспективно возможной способности повышения всех частных показателей РП за счет их как дополнительного привлечения, так и оптимального преобразования совокупности всех доступных в будущем ресурсов в факторы производства для получения продукции (услуг), удовлетворяющих максимальному платежеспособному спросу в системе интересов «общество – государство – регион – отрасль – производитель – потребитель». Критерием достаточности стратегического ресурсного потенциала региона считается его значение, превышающее единицу.

В Узбекистане исследования проводились преимущественно на уровне предприятий. Так в трудах: Тулаходжаевой М.М., Волжина И.О., Эргашбоева В.В., Югай Л., Хасанова Н., Ибрагимова А. даны понятия “ресурсному потенциалу предприятий”.

Эффективность ресурсного потенциала предприятий базируется в основном на его оценке, который в свою очередь имеет принципиально различные подходы к определению ресурсного потенциала предприятий. Проведенный анализ научных трудов по вопросам методологии оценки ресурсного потенциала предприятий показал, насколько принципиально различны подходы к определению ресурсного потенциала предприятий. Наиболее распространенными методическими подходами можно назвать следующие:

- 1) Статистический подход или метод оценки финансовых ресурсов;
- 2) Сравнительный подход;
- 3) Оценка использованием макроэкономических показателей;
- 4) Анализ с помощью специальных показателей;
- 5) Регрессионный анализ [5].

В плане развития и совершенствования методов оценки рассматриваемого показателя мы предлагаем использовать подход, базирующийся на использовании системы сбалансированных показателей (ССП), характеризующих все аспекты вышеизложенных проблем.

Когда экономика развивается стабильно, она не накапливает диспропорций и своевременно их преодолевает. Если при этом обеспечивается прирост реального национального дохода, ей свойственен сбалансированный

экономический рост. Сбалансированный (равновесный) рост экономики предполагает согласованный динамизм составляющих ее структурных блоков, подчиненный раз витию народного хозяйства как целостной системы.

Сбалансированный (равновесный) рост достижим при различных комбинациях ресурсов. Результат получится разный, поэтому сбалансированность может быть достигнута при разной эффективности производства. Сбалансированный рост и эффективный рост – не тождественные понятия, хотя они и предполагают друг друга.

Поскольку гарантом устойчивого и стабильного развития является вы ход экономики на траекторию сбалансированного роста, то дать объективные характеристики и оценку этой траектории и экономическому росту производства может только система ССП.

Переход к рыночным отношениям потребовал от ученых-экономистов пересмотра традиционного понимания важных экономических категорий, расширения состава экономического анализа и развития целого ряда нетрадиционных в недавнем прошлом для нашей экономики финансово-кредитных институтов (инжиниринговых, консалтинговых, лизинговых, факторинговых и др.).

Умение грамотно анализировать хозяйственную деятельность предприятия, отрасли или производственного комплекса во многом определяет способность менеджеров обосновывать и принимать оптимальные управленческие решения, в конечном итоге обеспечивающие их конкурентоспособность, эффективное функционирование и развитие.

Современный этап развития управленческого учета – это уже не период его становления, а период развития стратегического управленческого учета, который ориентирован на процесс принятия долгосрочных (стратегических) управленческих решений. Производится анализ внешней среды, где учитывается стратегическая позиция фирмы на рынке, дифференциация продуктов фирмы, а также выстраивание полной цепочки ценностей рассматриваемой компанией или отраслью.

Кроме того, необходимость учета внешних факторов приводит к изменению последовательности выполнения отдельных функций. Например, процессом анализа не только завершается процесс управления, но с него он и начинается. Последовательность отдельных функций управления с ориентацией на стратегическое управление несколько изменяется, что представлено на диаграмме-1.

Диаграмма -1

Основные функции управления организацией ориентирная на стратегическое управление [9]

Продолжающееся в настоящее время усиление конкуренции приводит к тому, что большая часть потенциальных угроз или возможностей предприятия определяется уже не столько внутренними показателями деятельности предприятия (эффективность производства, рентабельность продукции, качество и др.), сколько процессами, происходящими во внешней среде (изменением потребностей потребителей, появлением новых товаров и технологий, усилением конкуренции и др.). Поэтому для достижения долгосрочного устойчивого развития приоритеты менеджеров организации должны смещаться от оперативного менеджмента к стратегическому. Задачи стратегического управления в этой ситуации заключаются не только и не столько в достижении предприятием запланированных показателей или максимизации текущих финансовых результатов. Они должны обеспечивать, прежде всего, достижение долгосрочного конкурентного преимущества, получение стабильных будущих доходов и пр.

Таблица -1

Основные показатели, характеризующие стратегический управленческий учет [9]

Внешние показатели		Внутренние показатели	
Показатели рыночной перспективы	- объём рынка - доля рынка	Финансовые показатели	- прибыль оп сегментам (видам продукции, торговым маркам, территориям) - рентабельность вложенного капитала по сегментам
Показатели потребительской перспективы	- численность потербителей -доля лояльных потребителей	Показатели эффективности внутренних	Время основного опереционного цикла - время простоя - число возвратов

		бизнес-процессов	-повторные работы -затраты на послепродажное обслуживание
Показатели перспективы конкурентов	- число конкурентов -доля рынка конкурентов - доля лояльных потребителей конкурентов	Показатели работы с потребителями	- число новых потребителей -доля постоянных потребителей -уровень удовлетворенности -число жалоб
Показатели перспективы каналов распределения и организаций обслуживания	- число каналов распределения -объёмы продаж по каналам -уровень обслуживания по каналам	Показатели инноваций	-количество текущих разработок -доля новинок внедрённых на рынок

Состав этих показателей для конкретного предприятия должен определяться уже непосредственно исходя из особенностей деятельности конкретных предприятий (отраслевой принадлежности, размера, структуры управления, методов работы на рынке и др.).

Построение развернутой системы показателей, характеризующих какой-либо процесс или явление, основывается на четком понимании двух моментов: что такое система и каким основным требованиям она должна удовлетворять. Определение понятия «система показателей» дается в научной и учебной литературе. Под системой показателей, характеризующей определенный экономический субъект или явление, понимается совокупность взаимосвязанных величин, всесторонне отображающих состояние и развитие данного субъекта или явления.

Такое определение носит весьма общий характер. Поэтому для практического использования разработан ряд требований, которым должна удовлетворять система показателей. Важнейшими требованиями, имеющими методологическое значение, являются: необходимая широта охвата показателями системы всех сторон изучаемого субъекта или явления, взаимосвязь этих показателей, логическое разветвление одних показателей из других.

При этом второе требование предусматривает наличие, прежде всего, содержательной, т. е. внутренней, взаимосвязи составляющих системы. Важное место должно отводиться также установлению формальных взаимосвязей. Так, профессор В. Е. Адамов в своей работе²⁰ указывает на то, что, сколько бы частных показателей любого экономического явления или процесса мы ни

определяли, они останутся набором, а не системой показателей до тех пор, пока не будут установлены содержательные и формальные взаимосвязи между ними.

Основное назначение систем показателей – анализ и возможность сопоставления. Поэтому в таких системах наряду с абсолютными величинами используется, как правило, достаточно большое количество относительных показателей. Наконец, система показателей должна обеспечивать адекватность аналитической информации существующему положению дел на предприятии, что достигается использованием в анализе данных бухгалтерского учета и отчетности. Этого можно достичь преимущественным включением в систему показателей, используемых в традиционном анализе.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Указ Президента Республики Узбекистан «О государственной программе по реализации стратегии развития нового Узбекистана на 2022-2026 годы в «Год заботы о человеке и качественного образования» УП-27 от 28.02.2023.
2. Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по разделению территорий Республики на категории и внедрению дифференцированной системы поддержки предпринимательства» УП-287 от 30.12.2022.
3. Буранова Л.В., (2021). Система показателей, определяющих финансовый потенциал Сурхандарьинской области и его особенности. Экономика и предпринимательство, 15 (3), 598-606.
4. Буранова Л.В. Внедрение современных финансовых информационных технологий в Сурхандарьинской области. // «Самарқанд вилоятини инновацион ривожлантириш: муаммо ва ечимлар». Республика илмий-амалий конференция. – Самарқанд, СамДУ, 2020. – 381-384 б.
5. Зенченко С.В. Формирование и оценка регионального финансового потенциала устойчивого развития экономики территории: теория и методология. Автореферат на соискание учёной степени доктора экономических наук. Ставрополь 2009.-37.
6. Булгакова Л.Н. Управление экономикой региона: теория и практика принятия финансово-инвестиционных решений // Международный институт системной организации науки // М., 2012
7. Бостанов К.А. Методические подходы к оценке и управлению ресурсным потенциалом и социально-экономической эффективностью жилищно-коммунального хозяйства // диссертация на соискание степени кандидата экономических наук //Кисловодск. - 2008г
8. Маккаева Р.С. формирование стратегического ресурсного потенциала региональных производственных комплексов и отраслей // диссертация на соискание степени кандидата экономических наук// Кисловодск. - 2012г
9. Алхазов Ш.Т. Методические подходы к оценке ресурсного потенциала предприятий и отраслей региона // Бизнес.Образование. Право № 1(14)// Кисловодск 2011

IMPROVING THE QUALITY AND EFFICIENCY OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE (ENGLISH) IN PRE-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Khidoyatov Nusratilla Shavkatilla ugli

Denau Institute of Entrepreneurship and Pedagogy
Uzbekistan, Tashkent

Rasulova Dilbar

Supervisor:
Denau Institute of Entrepreneurship and Pedagogy
Uzbekistan, Tashkent

ABSTRACT

This article discusses the importance of teaching foreign languages in Uzbekistan and the ways in which English language teaching methods are used to improve their effectiveness in pre-school institutions.

Keywords: Pre-school, english, developed, start, spirituality, future, education, improve, ministry, foreign language, learn, invincible, teaching.

Pre-primary education is the starting point for continuous education. It prepares systematically to educate the child by instilling in his readiness to study, ensuring that the child becomes a healthy and versatile developed person. The main purpose of pre-school education is to prepare children for school education, to form a healthy, developed, independent child, to identify and develop their abilities, and to educate their children with a commitment to systematic education. The President of the Republic of Uzbekistan, Islam Karimov, stated in his book "High Spirituality - Invincible Power": "Long-term observations and studies show that people get 70% information until 5 years old. Taking into account the fact that the baby is born at the age of 5-7 years, it is during this time that the first buds of spirituality begin to appear in the heart of the family."

Indeed, what kind of person is in the future depends on, first of all, the education given to him during this period. All this points out the importance of the pre-school education in child development.

In accordance with the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures to radically improve the system of pre-school education management" of September 30, 2017, the Ministry of Pre-primary Education was established. In section

8 of the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan “On the organization of the Ministry of Pre-school Education of the Republic of Uzbekistan”, together with the Ministry of Public Education of the Republic of Uzbekistan, preparation of proposals on the introduction of English and Russian languages in the educational process of the educational institutions of the limiting bodies, the study of English and Uzbek languages in the educational process of pre-school education in Russian language of instruction .

In order to meet the requirements of this Decree, systematic measures aimed at increasing the quality and effectiveness of teaching foreign languages, in particular, the English language, have been elaborated in all pre-school educational institutions of the country. All of us well aware that not all English language courses have been taught in all the PEIs in the country except for major cities and the capital. Children living in remote areas, like other peers, have the right to be in harmony with the time and study foreign languages.

As a result of new ideas and initiatives put forward by the President of the country, the activities of the country’s Millennium Development Go - rounds are being improved, and new children ‘s playgrounds are being built.

In fact, in Finland, children go to preschool for 2 years. They are taught Swedish first and then English. Finally, the children of Finland have access to a certain level of knowledge on two foreign languages. At school, this knowledge is fundamental and is enhanced. In Uzbekistan, studying the experience of foreign countries can be beneficial in our national education system.

Language learning is also related to age. Psychologists say children are quicker and more able to adapt their language to adults. The natural tendency to learn language in children is strongly imitated, and the majority of children’s time is compared to the elderly. It’s worth noting that children between the ages of 6 and 7 do not memorize the information but mechanically memorize it. That is why in the education system from the first grade to the new method of teaching - foreign languages without alphabet teaching. Now English language classes are organized in pre-school educational institutions and qualified specialists are invited to them.

It is expedient to use the following new methods of teaching English to children at pre-school institutions:

- * Pronouns and poems. It is difficult to understand and remember, to say or say poetry, word and word combinations that are unreadable. The study of English alphabet with music is more profitable than memorization;

- * Mental and physical exercises allow you to learn English quickly and easily;

- * Cartoons. Of course, kids like cartoons very much. While children do not understand

the words of cartoon while they are studying the language, they try to understand the words they use by their heroic actions;

* Role Playing. Name the name of an animal to reflect their actions and to memorize their name in English;

* Create a context-specific environment during the workout;

* Miscellaneous word games - use of idioms, riddles and quick sentences;

* Practical exercises, news.

To sum up, nowadays foreign languages learning and knowledge is one of the most important events in the world, as well as in the pre-school educational institutions, is one of our main tasks. The main subject of the globalization process and the driving force are the economically developed countries, as well as the countries that focus on English. Teaching language to younger children is not an obligation, it is a fun way of doing it, and it is obvious that doing some exercises with some of the most effective ways of doing the job is a foundation for their future knowledge. The more you know languages the better you know people, a Turkish article. There is a wonderful proverb in our nation that knowing language is knowing peoples. So, if we start to teach foreign languages with the pre-school period, we can lay the foundations for the future knowledge of the younger generation.

REFERENCES:

1. "I. A. Karimov "High Spirituality - Invincible Power" "Manaviyat" Publishing House. Tashkent. 2008 year
2. A copy of the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures to radically improve the system of pre-school education management". September 30, 2017
3. The Resolution "On the organization of the Ministry of Pre-school Education of the Republic of Uzbekistan". 8-section.
4. Internet: www.worldwideenglish.com

AVTOMOBILLARDA YUKLARNI TASHISHDA SAMARADORLIKNI OSHIRISH

Yusupov Akbar Eshquvvatovich
Qarshi Muhandislik Iqtisodiyot Instituti

ANNOTATSIYA

Yuklarni tashish ularni o'z vaqtida istimolchilarga etkazib berish uning unumdorligini oshirish bugungi kunning dolzarb masalalardan biridir. Shuning uchun yuklarni tashishda ko'proq tirkamalardan foydalanilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Kalit so'zlar: Yuklarni tashish, avtomobil transporti, ish unumdorligi, tirkamalarni ishlatish, logistik prinsiplar.

Yuksak darajada taraqqiy etgan hozirgi zamon transportisiz rivojlangan jamiyat asosini yaratib bo'lmaydi. Chunki transport har qanday mamlakat ishlab chiqaruvchi kuchlarining muhim tarkibiy qismidir. Transport muomala doirasida tayyor mahsulotni tashish bilan moddiy ne'matlar ishlab chiqarishning barcha tarmoqlaridagi ishlab chiqarish jarayonini davom ettiradi va ishlab chiqarish doirasi bilan iste'mol doirasini bir-biriga bog'lovchi vosita bo'ladi.

Ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlana borishi va ijtimoiy mehnat taqsimoti natijasida turli ishlab chiqarish tarmoqlari vujudga keladi. Bunday tarmoqlarga yer osti foydali qazilma boyliklarni ishlab chiqarish sanoati, qishloq xo'jaligi, mahsulotlarga qayta ishlab berish sanoati va transport kiradi.

Transport muomala doirasida tayyor mahsulotni tashish bilan moddiy ne'matlar ishlab chiqarishning barcha tarmoqlaridagi ishlab chiqarish jarayonini davom ettiradi va ishlab chiqarish doirasi bilan iste'mol doirasini bir-biriga bog'lovchi vosita bo'ladi.

Transport xalq xo'jaligi tarmoqlarini o'zaro bog'lovchi vositadir. Xomashyolar, asbob-uskunalar, yarim tayyor mahsulotlar, yoqilg'i va boshqa turli xil mahsulotlarni sanoat tarmoqlari va korxonalar o'rtasida tashish transport yordamida amalga oshiriladi.

Biz bilamizki har qanday tashish ishlarini avtomobil transportisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Shunday ekan hozirgi payitda avtomobil transportiga tirkama ulab ishlatishga etibor qaratilmayapti.

Transport vositalari revojlana borishi bilan birga ularning yuk ko'tara olish qobiliyati ham oshib bormoqda. Shunga qaramasdan yuk tashuvchi avtomobillarga tirkama ulab ishlatish uning samaradorligini oshiradi.

Avtomobillarda tashishni tashkil etishdagi eng ilg'or usullardan biri

avtopoyezdlardan foydalanishdir. Avtomobillarga tirkama va yarim tirkama qo‘shib ishlatish, transport vositasi birligining yuk ko‘tarish qobiliyatini oshirish hisobiga ular unumdorligini ko‘p miqdorda oshiradi.

Avtopoyezdlar qo‘llanishi natijasida transport ishi birligining tannarxi yakka avtomobil bilan ishlaganiga nisbatan ancha arzon bo‘ladi, chunki bunda transport vositalarining unumdorligining oshishi, avtopoyezdlar qo‘llashdagi ekspluatatsion xarajatlar oshishidan ko‘ra ancha katta bo‘ladi[1].

Avtomobillarda yuk tashishni revojlantirish logistika prinsiplarining jumladan “aniq o‘z vaqtida” texnologiyasi qo‘llanilishiga bog‘liq bo‘ladi.

Avtopoyezdlar qo‘llanishi natijasida transport ishi birligining tannarxi yakka avtomobil bilan ishlaganiga nisbatan ancha arzon bo‘ladi, chunki bunda transport vositalarining unumdorligining oshishi, avtopoyezdlar qo‘llashdagi ekspluatatsion xarajatlar oshishidan ko‘ra ancha katta bo‘ladi.

Ekspluatatsion va iqtisodiy sifatli, yuqori unumdorlikka ega transport vositalari hamda ularning uzluksiz ishlashini ta‘minlovchi qattiq qoplamali va zarur qurilmalarga ega avtomobil yo‘llarining mavjudligi avtomobil transportiga tirkamalarni ulash natijasida tashish jarayonini amalga oshirishning asosiy omili hisoblanadi[2].

Avtomobillarda tashishni tashkil etishda uning ish unumdorligiga har- xil ko‘rsatkichlar ta‘sir qiladi. Bunday ko‘rsatkichlarga avtomobilning yuk ko‘tarish qobiliyatidan foydalanish koeffitsienti, yo‘ldan foydalanish koeffitsienti, ish vaqti, ortish-tushurish vaqti, avtomobilni tezligi kiradi. Bu ko‘rsatkichlar mayor darajasida bo‘lsa ish unumdorligi yuqiri bo‘ladi va shu bilan birga avtomobillarga tirkamani ulab ishlatilishi ish unumdorligiga va avtomobilni samaradorli ishlashiga olib kiladi.

XULOSA

Maqolamning so‘ngida yana bir narsani takidlab o‘tishni lozim deb topdim. Avtomobil transportiga tirkamalarni ulab ishlatish natijasida yuk hajmi oshishiga va quyidagi natijalarga olib kiladi.

1. Avtomobilning yuk tashish hajmi oshishi.
2. Dvigatelning ortikcha kuvvatidan birmuncha tula foydalaniladi;
3. Avtomobil unumdorligi yakka avtomobilga nisbatan ikki va undan kup marta ortiq;
4. Bir tonna tashiladigan yukka sarflanadigan yonilg‘i 20% ga kam;
5. Idish (tara) koeffitsienti (uz ogirligining yuk kutarishiga nisbati) va xarakatlanuvchi qushilmaning narxi kam;
6. Tashish masofasiga bog‘liq ravishda tashish tannarxi 20 – 30 % ga kamayadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. В.А.Хо‘jayев «Avtomobillarda yuk va passajirlar tashish asoslari». T.: «O‘zbekiston», 2002
2. И.С.Туревский. Автомобильные перевозки. М.: ИД “ФОРУМ-ИНФРА-М”, 2009
3. В.М.Беляев. Организация автомобильных перевозок и безопасность движения. МАДИ, 2014

БЕЗОПАСНОЕ УПРАВЛЕНИЕ АВТОМОБИЛЕМ

Юсупов Акбар Эшқувватович

Қаршинский Инженерно Экономический Институт

АННОТАЦИЯ

При возникновении опасности торможение автомобиля является единственным свойством предупреждения дорожно-транспортного происшествия. В статье приводятся способы торможения автомобиля и методы обеспечения безопасности движения. Также указаны принцип работы нового противооткатного тормозного устройства.

ABSTRACT

In the case of emerging risk, breaking of a vehicle is the only feature, that prevents warning about road accident. Article contains the ways of breaking a vehicle it's methods of safety movement, also indicated new principles and methods of antihaw of a breaking system.

Keywords: road accidents, vehicle it's methods of safety, antihaw of a breaking system.

Проблема обеспечения безопасности движения существует во всех странах. По данным Европейской Экономической комиссии ООН, автомобильный транспорт в 12 раз опаснее морского и речного и в 1,5 раза опаснее воздушного транспорта. Ежегодно во всем мире в результате дорожно-транспортного происшествия погибают 1,3 млн. человек. На каждого погибшего приходится в среднем 25-30 раненных. На лечение пострадавших в дорожно-транспортного происшествия расходуется в среднем 1-4 % валового национального дохода страны.[1]

Непременным показателем мастерства водителя является его умение обеспечить безопасность движения в самых различных условиях дорожной обстановки [2].

Однако безопасность движения нельзя рассматривать как самоцель, должна находиться в неразрывной связи с наиболее полным использованием скоростных возможностей автомобиля.

Водитель всегда обязан помнить, что чем больше скорость движения, тем опаснее выполнение различных маневров. Неразумное использование скорости

является причиной большинства дорожно-транспортного происшествия с тяжелыми последствиями.

Состояние тормозов и правильное пользование ими имеет большое значение для безопасности движения. Торможение - процесс создания и изменения искусственного сопротивления движению автомобиля с целью уменьшения его скорости или удержания неподвижным относительно дороги.

Тормозные системы рассматривают как рабочую, запасную (аварийную), стояночную и вспомогательную. Критериями оценки эффективности рабочей и запасных тормозных систем является тормозной путь и замедление, стояночной - уклон, на котором должен удерживаться автомобиль, а вспомогательной - постоянная скорость, которая должна поддерживаться при движении на спуске определенной крутизны и длины.

Плавное торможение называют служебным. Если конечная скорость при торможении равна нулю его называют полным, если не равна - частичным. Также торможение характерно тем, что производится без максимального использования тормозов и, как правило, с выключенной передачей. Снижение скорости при служебном торможении осуществляется при помощи двигателя, а окончательная остановка автомобиля осуществляется плавным нажатием на педаль тормоза.

Торможении, целью которого является максимально быстрая остановка, называется экстренным. Торможение, совершаемое с целью предотвратить дорожно-транспортного происшествия, называется аварийным (На дорогах с высоким коэффициентом сцепления).

Оно, как правило, осуществляется внезапно, в случаях возникновения опасности наезда, когда требуется быстро остановить автомобиль или снизить его скорость. Наиболее правильным в этом случае будет торможение автомобиля до начала блокировки колес, т.е. до состояния, когда колеса перестают катиться и начинают скользить по дороге "юзом".

Полной блокировке колес допускать не следует, так как при этом: во-первых, увеличивается тормозной путь, особенно на скользкой дороге, а во-вторых, резко повышается возможность бокового заноса автомобиля, поэтому при появлении "юза" интенсивность торможения надо уменьшить, ослабив нажатие на педаль тормоза. На скользкой дороге, где "юз" появляется при меньшем тормозной силе, следует использовать прием прерывистого торможения. Экстренное торможение надо производить при включенном двигателе. Это позволит лучше использовать тормозное усилие двигателя и повысить устойчивость автомобиля на дороге.

Пользоваться (ручным) стояночным тормозом следует в исключительных случаях. Например, для предотвращения наезда при внезапном отказе (ножного) рабочего тормоза. В остальных случаях ручной тормоз используют только как стояночный.

Автомобильям приходится работать в весеннюю и осеннюю распутицу, на дорогах различного состояния, в горах и на равнине, т.е. совершать движение в тяжелых дорожных условиях.

В горной местности часто встречаются дороги с подъемами и спусками. Вождение автомобиля в горной местности от водителя требует дополнительных навыков по вождению автомобиля в таких условиях.

При преднамеренной или вынужденной остановке автомобиля на подъеме, водитель удерживает автомобиль на месте при помощи стояночной тормозной системы. Трогание автомобиля с мест стоянки на подъеме является сложной задачей для водителя. При неправильных действиях водителя в таких случаях может привести к отказу автомобиля назад или может двигатель заглохнет.

Чтобы решить эту проблему предлагается “Противооткатная тормозная система”, которая предотвращая откат автомобиля назад, обеспечивает свободное движение вперед[3].

Применение противооткатной тормозной системы облегчая труд водителя обеспечивает безопасное движение автомобиля в горной местности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Азизов К.Х. и др.: Правила дорожного движения и его безопасность. Ташкент: ИД "Тасвир", 2008, 256 стр.
2. Бони Б.: Мастерство управления автомобилями, М., Транспорт 1992г.
3. Тургунбаев Б. Заявка на изобретения №IAP 20100552.

ОСОБЕННОСТИ В КОММУНИКАТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Д.М. Юлдашева
доцент ФерГУ

Иброҳимова Мохинобону
студентка ФерГУ

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлена информация об особенностях общения. Общение по своей сути - явление социальное и рождается только там, где есть общество. Для изучения общения важно рассмотрение множество наук, как философия, лингвистика, психолингвистика, педагогика, в связи их со многими другими, смежными с ними. Общение рассматривается с разных точек зрения на него, изучается в разных аспектах его существования.

Ключевые слова: роль общения, коммуникация, коммуникативная деятельность

В нашей жизни роль общения очень важна и значима. В ходе общения человек овладевает всем тем опытом, что создало человечество на протяжении веков. Значение общения в социальной жизни станет более понятным, если посмотреть, как складывалось общение человека с человеком и в процессе становления человечества, и в развитии каждой отдельной личности. Общение по своей сути - явление социальное и рождается только там, где есть общество. Для изучения общения важно рассмотрение множество наук, как философия, лингвистика, психолингвистика, педагогика, в связи их со многими другими, смежными с ними. Общение рассматривается с разных точек зрения на него, изучается в разных аспектах его существования (Б. Г. Ананьев, А. А. Бодалев, А. А. Брудный, И. А. Зимняя, М. С. Каган, А. А. Леонтьев, М. И. Лисина, Е.И. Пассов и др.). В работах большинства авторов понятие “общение” и “коммуникация” или “коммуникативная деятельность” используются как синонимы. Часто “коммуникация” передается тремя синонимами: “взаимосвязь, соединение и общение”. Философы и психологи эти два, на первый взгляд, понятия “общение” и “коммуникация” не отождествляют. Термин “коммуникация” намного шире, объемней и означает общение, как активный процесс, взаимодействие людей. “Общение есть процесс установления и поддержания целенаправленного, прямого или опосредованного теми или

иными средствами контакта между людьми...”[1]. Б. Г. Ананьев указывает, что межличностное общение определяется всегда системой общественных отношений, в которую оно включено, но, поскольку оно также постоянно выступает как межиндивидуальная связь и индивидуальная форма деятельности, в структуре и динамике общения невозможно отделить личное от общественного, провести резкую грань между ними. “Общение - столь же социальное, сколь и индивидуальное явление”. [2] Социальные потребности, определяющие интеракцию и общение, по мнению А. А. Леонтьева, можно разделить на три типа: потребности, ориентированные на объект и цель взаимодействия; потребности, ориентированные на интересы самого коммуникатора; потребности, ориентированные на интересы другого человека или общества в целом. Генетически исходным видом общения признается “предметноориентированное общение”, т.е. осуществляющееся в ходе совместной коммуникативной деятельности, обслуживая ее. Предметом подобного общения является взаимодействие, и направлено оно на “урегулирование совместной деятельности людей” [3]. “Чистое общение” представляет собой более сложный вид общения, который не включен в некомуникативную совместную деятельность - таковы ситуации социально-ориентированного и личностно-ориентированного общения. “Осуществление контакта между людьми позволяет либо изменять протекание коллективной (совместной) деятельности за счет согласования (рассогласования) “индивидуальных” деятельностей или, напротив, разделение функций (социально-ориентированное общение), либо осуществлять целенаправленное воздействие на формирование и изменение отдельной личности (или не ее поведение) в процессе коллективной или “индивидуальной”, но социально опосредованной деятельности (личностно-ориентированное общение)”. При исследовании вопросов общения представляется важной характеристика с точки зрения Леонтьева А. А. “семиотической специализации”. В зависимости от того, какие средства используются в общении, различаются материальное и знаковое общение. В свою очередь, знаковое общение представляя г следующие его варианты: - речевое общение; - общение при помощи знаковых систем, эквивалентных языку (первичных), например, при помощи “языка” жестов (в ситуациях, когда язык не функционирует, например, в спонтанной мимической речи детей с нарушениями слуха до начала систематического обучения); - общение при помощи вторичных знаковых систем с опорой на язык и многие другие. А. А. Леонтьевым выделяются психологические ситуации, в которых человек сталкивается с коммуникативной задачей. Основываясь на том, что «общение есть один из возможных путей или способов удовлетворения личных

потребностей наряду с некоммунитивными путями», автор объясняет условия выбора индивидом варианта общения наличием специфической мотивации. В одном случае доминирует неречевая мотивация (она управляет неречевой деятельностью), однако субъект оказывается не в состоянии удовлетворить свою потребность никаким другим способом, кроме вербального. В другом случае речевая коммуникация изначально ситуативно мотивирована, и вербальное общение дает возможность толкования чужих действий при необходимости их интерпретации. Первые две рассмотренные психологические ситуации касаются возникновения инициативной речи. Реактивная же речь, имеющая место в остальных случаях, мотивирована контекстуально. Последняя предполагает предшествующую обработку чужой речи и даже при допустимой нерасчлененности может быть воспринята адекватно. А. А. Леонтьев отмечает, что при наличии проблемной ситуации решение ее может последовать как речевое, так и неречевое: индивид вправе «прибегнуть и к другим способам общения, которые приведут к конечному результату». Средства коммуникации, которые используют индивиды для установления контакта друг с другом, общественные по своему происхождению и индивидуальны по употреблению. Такова речь - индивидуальное проявление важнейшего средства связи, созданного обществом, - языка. Таковы мимика и пантомимика, когда они начинают выполнять коммуникативную роль. Таковы и способы поведения каждого человека по отношению к другим людям. И. А. Зимняя выделяет кинетические, вербальные, изобразительные, символические формы общения. «Представляя собой высшую форму обобщающего опосредованного отражения действительности, вербальные средства являются универсальным орудием взаимодействия людей друг с другом» [4]. К невербальным средствам общения Е. И. Пассов относит паралингвистические (интонация, дыхание, дикция, темп, громкость, ритм и т.д.); экстралингвистические (стук в дверь, смех, плач, шумы и др.); кинетические (жесты, мимика, контакт глаз); проксемические (позы, телодвижения, дистанция, т.е. пространственно-временная организация общения)[4]. Некоторые авторы, например, Л. П. Якубинский (1923 г.), М. Н. Кожина (1974 г.) и др., жесты и мимику относили к паралингвистическим явлениям.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. - М., 1997 г.
2. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды, т. 2. - М., 1980 г.
3. Леонтьев А.А. Психология общения. - М., 1997 г. 13
4. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды, т. 2. - М., 1980 г 14

INVESTITSIYA LOYIHALARI SAMARADORLIGINI BAHOLASHNING MAZMUNI VA MOHIYATI

Axmedova Yulduz Sunatullaevna

Jizzax politexnika institute, "Iqtisodiyot va menejment kafedراسи assistant

ANNOTATSIYA

Milliy iqtisodiyotimizga xorijiy investitsiyalarni jalb etish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, investitsiya loyihalarining moliyaviy-iqtisodiy samaradorligini baholashda davlat va yakka tartibda yondashuvni ta'minlash, byurokratizm, rasmiyatchilik va sansolarlik faktlariga qat'iy chek qo'yish kabi masalalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: investitsiya, xorijiy investitsiyalar, investorlar, investitsion loyixa, samara, tashkiliy investitsion loyixa, texnik investitsion loyixa, iqtisodiy investitsion loyixa.

СОДЕРЖАНИЕ И СУЩНОСТЬ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ.

Ахмедова Юлдуз Сунатуллаевна

Джизакский политехнический институт,
кафедра экономики и управления, ассистент

АННОТАЦИЯ

Освещены такие вопросы, как создание благоприятных условий для привлечения иностранных инвестиций в нашу национальную экономику, обеспечение государственного и индивидуального подхода к оценке финансово-экономической эффективности инвестиционных проектов, строгая ликвидация бюрократизма, формализма и порицания фактов.

Ключевые слова: инвестиции, иностранные инвестиции, инвесторы, инвестиционный проект, эффективность, организационно-инвестиционный проект, технический инвестиционный проект, инвестиционно-экономический проект.

THE CONTENT AND ESSENCE OF EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF INVESTMENT PROJECTS

Akhmedova Yulduz Sunatullaevna

Jizzakh Polytechnic Institute, Department of Economics and Management, assistant

ABSTRACT

Issues such as creating favorable conditions for attracting foreign investments to our national economy, providing a state and individual approach to evaluating the financial and economic efficiency of investment projects, and strictly putting an end to bureaucratism, formalism, and censorious facts are highlighted.

Keywords: investment, foreign investments, investors, investment project, efficiency, organizational investment project, technical investment project, economic investment project.

Milliy iqtisodiyotimizga xorijiy investitsiyalarni jalb etish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, investitsiya loyihalarining moliyaviy-iqtisodiy samaradorligini baholashda davlat va yakka tartibda yondashuvni ta'minlash, byurokratizm, rasmiyatchilik va sansolarlik faktlariga qat'iy chek qo'yish, ekspertiza natijalari uchun mansabdor shaxslarning mas'uliyatini oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Loyiha oldi, loyiha, tender hujjatlari va kontraktlarni ekspertizadan o'tkazish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida", "Xalqaro va xorijiy moliya institutlari bilan hamkorlikning samaradorligini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida", "Iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlarida loyiha ishlari samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari qabul qilingan.

Bundan tashqari kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bo'yicha vazifalarning samarali bajarilishiga, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarga g'ov bo'layotgan omillarni o'z vaqtida aniqlash va bartaraf etishga to'sqinlik qilayotgan qator kamchiliklarni bartaraf etish bo'yicha "O'zbekiston Respublikasida loyiha boshqaruvi tizimini

joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmonning qabul qilinganligi milliy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish va xalqaro maydonda o'z o'rniga ega bo'lishi uchun investitsiya loyihalarining ahamiyati ustuvor ekanligini belgilaydi.

Professor D.G'ozibekovning fikricha, "...investitsiyalarning mohiyatini ta'riflayotganda ularning turli xil risklar va kutilayotgan daromadlar bilan bog'liqligini hamisha yodda tutmoq kerak. Pulning daromad keltirish layoqati pul keladigan manbalarga va uning nimalarga sarflanishiga, ya'ni pulning qaerdan kelishi va nimalarga investitsiyalanishiga bog'liq. Binobarin, kapital manbalarining ishonchligi bilan mablag'larni investitsiyalashning to'g'riligi o'rtasida uzviy bog'liqlik kuzatiladi. Investitsiya ana shu belgilari bilan boshqa mablag' solishlardan farqlanib turadi".

Investitsion loyixaga turli adabiyotlarda turlicha ta'riflar keltirilgan bo'lib bizningcha investitsion loyiha-bu dastavval iqtisodiy foyda (daromad) olish maqsadida

yangidan yoki amal qilib turgan ishlab chiqarish (maxsulot ish xizmatlar ko'rsatish) faoliyatini modernizatsiyalash uchun loyixalash qurilish texnologiya va asbob-uskunalar olib kelish kadrlar tayyorlash va boshqalarni o'z ichiga oladigan kompleks tadbirlar rejasi hisoblanadi. Bu nafaqat biron-bir faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan tashkiliy-huquqiy va moliyaviy hisob hujjatlar tizimi balki aniq maqsadga erishish uchun uni amalga oshirishga mo'ljallangan tadbirlar majmui hisoblanadi.

Davlat, korxonalar va tashkilotlarning muhim vazifalaridan biri investitsiyalarning iqtisodiy samaradorligini oshirish hisoblanadi.

Investitsiyalarning iqtisodiy samaradorligini oshirish muammosining mohiyati shundan iboratki, har xil xarajat birligiga (mehnat, moddiy, moliyaviy) ishlab chiqarish hajmi, xizmatlar va foyda hamda milliy daromadni oshirishga erishish lozim bo'ladi.

Ma'lumki, mikro va makro iqtisodiyot hamda ularning sektorlarida "samara" va "samaradorlik" degan atamalarni tez-tez uchratish mumkin. Ular o'zlarining iqtisodiy mohiyati va mazmuniga qarab bir-birlaridan farqlanadi. "Samara" tushunchasi o'zida iqtisodiy jarayonning qandaydir biror bo'lagida (bo'g'inida) qo'llanilgan tadbirlarning bergan natijasini (ijobiy natijaga erishishni) o'zida aks ettiradi. Samaradorlik – mutlaq ko'rsatkich bo'lib, u ishlab chiqarishning iqtisodiy natijalarini ko'rsatadi.

Korxonalar investitsion loyihalarini qabul qilishi ko'pchilik hollarda ularning o'z ichki mablag'lari etishmaydi. Shuning uchun tijorat banklaridan qarz mablag'lari jalb qilinadi. Investitsiya loyihadariga qanchalik ko'p mablag' sarflansa undan kutilayotgan foyda xam shunchalik kamayib boradi. Shu bilan birgabinvestitsiya loyahasiga sarflanadigan korxonalar ichki mablag'lari hisobiga kutilayotgan sof foyda me'yori xam shunchalik yuqori bo'lishi mumkin.

Shunday qilib xarajatlar va foydalilikni taqqoslash orqali kutilayotgan sof foyda me'yori farz foizlari miqdori bilan tenglashgunga qadar investitsiya loyihalariga tegishli mablag'lar ajratiladi. SHunga ko'ra qarzlar bo'yicha foizlar miqdori o'zgarishi bilan investitsion xarajatlar o'zgaradi va turli xajmdagi investitsiyalarga kapital qo'yishda qarz foizlari miqdori xam belgilovchi omillardan biri hisoblanadi. Biroq boshqa omillar xam borkiular investitsiya loyahasini moliyalashtirishga bo'lgan egri talab o'zgarishiga sabab bo'ladi. Ular jumlasiga quyidagilar kiradi: investitsiya darajasi o'zgarib turishi; investitsiya loyihaga sarflanadigan xarajatlar; texnik xizmat ko'rsatishlar qiymati; texnologik o'zgarishlar; kapital qo'yilmalar va ishlab ishlab chiqarish qo'yilmalar va ishlab chiqarish quvvati zaxiralar; soliq siyosati omillaridir.

Ular ta'sirida sof foyda me'yori oshishi yoki kamayishi tufayli investitsiya loyihalarini moliyalashtirishga bo'lgan talab xam o'zgarib turadi.

Xozirgi kunda investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning yangi, usuli sinditsirlashtirilag kreditlash (sindikatcha uyushgan bir necha kreditorlarning kreditlari majmui) paydo bo'ldi.

Demak, investor tomonidan safarbar qilinadigan kapital mablag'lari investorning manfaatiga xamda kapitaldan keladigan daromadga qarab yuqorida keltirilgan investitsiya loyihasi turlariga safarbar qilinishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Ғозибеков Д.Ғ. Инвестицияларни молиялаштириш муаммолари. - Т.: 2002. и.ф.д. дисс. Автореф. 11-14 б.
2. Mirziyoev Sh.M. "Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak" G'-T.: O'zbekiston, 2017.-104 b.
3. Mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning strategik vazifalari amalga oshirilishi samaradorligi uchun O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining mas'uliyatini oshirishga doir birinchi navbatdagi chora tadbirlar to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni Jizxax haqiqati. 2019 yil 2 fevral
4. Ахмедова, Ю. С. (2023). Инвестициялар-Иқтисодиётни Модернизациялашнинг Бош Омили. Barqarorlik Va Yetakchi Tadqiqotlar Onlayn Ilmiy Jurnali, 3(1), 226-229.
5. Feruza, Obidova. "How to Create Effective Marketing Strategies for Your Business." Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences 2.3 (2023): 12-17.
6. Feruza, Obidova. "How to Create Effective Marketing Strategies for Your Business." Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences 2.3 (2023): 12-17.
7. Obidova, F., and Z. Umarova. "FOREIGN EXPERIENCE OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT." Экономика и социум 5-1 (2021): 376-379.
8. Obidova, F. Ya. "GREEN INNOVATION IN BUSINESS MARKET." Экономика и социум 10 (2020): 191-194.

YOSHLARDA MA'NAViy TARBIYA VA SIYOSiy MADANIYAT MASALASI

Obilqosimov Maxmatqobil

Jizzax politexnika instituti Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi

E-mail: obilqosimovmaxmatqobil@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada yoshlarda ma'naviy tarbiyani shakllantirish usullari va ularda siyosiy madaniyatni oshirish yo'llari haqida fikr-mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Ma'naviyat, yoshlar, davlat, siyosiy madaniyat, siyosiy tafakkur, siyosiy ong, ahloq, qadriyat va h.k.

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлены мнения о методах формирования духовного воспитания молодежи и путях повышения ее политической культуры.

Ключевые слова: Духовность, молодежь, государство, политическая культура, политическое мышление, политическое сознание, мораль, ценности и др.

ABSTRACT

This article presents opinions on the methods of forming spiritual education among young people and ways to increase their political culture.

Keywords: Spirituality, youth, state, political culture, political thinking, political consciousness, morality, value, etc.

Hozirgi ilmiy va diniy adabiyotlarda «ma'naviyat» (arabcha ma'no, ma'nolar majmui) tushunchasining 300 dan ortiq ta'rifi uchraydi, ammo ularning birontasi ham universal (umum e'tirof etgan) ta'rifga aylanmagan. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimovning "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" asarida "ma'naviyat" tushunchasiga keng qamrovli universal ta'rif berildi: "Ma'naviyat – insonni ruhan poklanish, qalban ulg'ayishiga chorlaydigan, odamning ichki dunyosi, irodasini baquvvat, imon-e'tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg'otadigan beqiyos kuch, uning barcha qarashlarining mezonidir", "Ma'naviyat tushunchasi jamiyat hayotidagi g'oyaviy mafkuraviy, ma'rifiy, diniy va axloqiy qarashlarni o'zida to'la mujassam etadi". Demak, ma'naviyat – insoniyat tomonidan yaratilgan hamda yaratuvchilikka

xizmat qiladigan yaxshiliklar, insoniy fazilatlaridir. Ma'naviy tarbiya –insonni axloq, milliy va umuminsoniy qadriyatlar va qonun izmida yashashga o'rgatadi.

Inson yaxshilik, ezgulik, erkinlikka intilib yashashi jarayonida axloq, din, san'at va ilm-fan kabi ma'naviy qadriyatlarni yaratadi. XX asrda ushbu qadriyatlar insonning kuch-qudrat manbaiga aylandi. Shu bois Islom Karimov “ma'naviyat – insonning, xalqning, jamiyatning, davlatning kuchqudratidir” degan g'oyani ilgari suradi. Ushbu g'oya bugun O'zbekiston xalqining harakat dasturiga aylangan. Tinchlik, rivojlanish yo'li – ma'naviyatda. Ma'naviyatsizlik urushga olib boruvchi yo'l ekanligini insoniyat tarixi ko'p ming bora isbotlagan. Buni obiq Ittifoq hududlarida paydo bo'layotgan qarama-qarshiliklar, kecha yaqin do'st bo'lgan, bugun esa dushmanga aylanib, qonli urush vaziyatini vujudga keltirayotgan davlatlar misolida ko'rish mumkin.

Tarix – inson ma'naviyatining yaratuvchisi. Ma'naviyat uzoq davom etgan tarixiy jarayonlar mahsulidir. Shu bois inson tarixni bilmasdan o'zligini anglay olmaydi. Bugun mafkuraviy poligonlarda biror-bir xalqni, insonni yengish, tobe qilish uchun uni tarixi, milliy qadriyatlari va ma'naviyatidan mahrum etishga harakat qilinmoqda. O'zbek xalqini tarixda hech kim yenga olmagan. Shuning uchun Prezidentimiz: “Biz ahil bo'lib, el-yurt manfaatlari yo'lida yashasak, ichimizdan sotqinlar chiqmasa, o'zbek xalqini hech kim hech qachon yenga olmaydi”,– degan shioriy fikrni ilgari surgan. Ushbu fikrda tariximizning achchiq haqiqati ifodalangan desak, aslo mubolag'a bo'lmaydi.

Insonning kuchi uning axloqidadir. Ma'lumki, axloq umuminsoniy qadriyat bo'lib, mehr-muruvvat, muhabbat, shafqat, qadr-qimmat, adolat, halollik, sadoqat, insonparvarlik, vatanparvarlik kabi buyuk insoniy fazilatlarini qamrab oladi. Butun olam tortishish qonuni moddiy olamni birlashtirgani kabi yuqorida keltirilgan fazilatlar ham insonlarni, xalqlarni, davlatlarni birlashtiradi. Ular buyuk va yengilmas kuchdir. “Birlashgan o'zar, birlashmagan to'zar” degan xalq maqoli, Amir Temurning “Kuch – adolatda”, degan hikmati aynan ana shu qonuniyatni ifodalaydi. Bugun axloqsizlikni targ'ib etayotgan “ommaviy madaniyat”, ya'ni, axloqsizlik falsafasi esa odamlar, xalqlar, davlatlarni bir-biridan ajratish, ularni bo'lib tashlab, hukmronlik qilish maqsadiga xizmat qilmoqda. Ma'naviyatning arkonlaridan biri – din. Ma'lumki, vijdon, iymon, e'tiqod, barcha dinlarning negizini tashkil etadi. Hozir dunyoda uch mingdan ziyodroq din mavjud bo'lsa, ularning barchasi odamlarni iymon, e'tiqod, sabr-toqat, tinch-osoyishta yashashga chaqiradi.

Ma'naviyat ko'zgusi – san'atdir. Ma'lumki, san'at inson mehnatini ulug'lovchi, “odamiylik Mulki”ni rivojlantirishga qaratilgan faoliyat turidir. Inson ma'naviyatini rivojlantirishda, kinoning o'rni beqiyosdir. Dunyo miqyosida bir yilda 10 mingdan ziyod kinofilmlar ishlab chiqilmoqda. Ularning mingdan ziyodi Gollivud mahsulotlaridir. Ammo, ularning aksariyati axloq, din talablaridan chetga chiqib,

fahsh, zo‘ravonlik, janggarilikni targ‘ib qilayotgani achinarli holdir. Bunga aksariyat tomoshabinlarning ana shunday filmlarni ko‘rishni istayotgani sabab bo‘lmoqda. Shu bois, filmlarning g‘oyaviy saviyasi pasayib, ko‘proq “ommaviy madaniyat” kuychisiga aylanib qolmoqda. Bu masalaning yechimi ham, albatta, ma‘naviyatga borib taqaladi. Insonlarning estetik didini, axloqiy fazilatlarini rivojlantirish orqaligina bu sohadagi ma‘naviy tahdidlarning oldini olish mumkin bo‘ladi. Fazilatlarining mazmunini anglagan holda ularga amal qilmaslik – vatanparvarlik, fidoyilik, mehr-oqibatlilik kabi fazilatlarini bilgan holda ularga rioya etmaslik yoki buni xohlamaslik, tan olmaslikdir. Bunday hollarda ma‘naviyat kundalik hayotda namoyon bo‘lmay, faqat bilim, tushuncha yoxud tasavvur shaklida qolib ketishi mumkin.

Ma‘naviyatning gultoji ilm-fandir. Darhaqiqat, bilim – ma‘naviyatning harakatlantiruvchi kuchi. O‘z navbatida, ma‘naviyat bilimning boshqaruvchisi, chavandozidir. Bilim bo‘lsa-yu, ma‘naviyat bo‘lmasa, bunday bilim yaratuvchanlikka emas, aksincha, buzg‘unchilikka xizmat qiladi. Bunga tarixdan ko‘plab misollar keltirish mumkin. Inson yaratgan barcha narsalardan – kompyuter, mashinalar, Internet, atom energiyasidan yaxshilik yoki yomonlik yo‘lida foydalanish mumkin. Aynan ma‘naviyat bilimni yaratuvchanlikka yo‘naltiradi, inson xizmatiga safarbar etadi. Hatto hokimiyatning qanday bo‘lishi ham ma‘naviyatga bog‘liq. Tarixdan ma‘lumki, ma‘naviyatga suyangan davlatlar rivojlangan va, aksincha, ma‘naviyatga asoslanmagan davlatlar tanazzulga yuz tutgan.

XXI asrning fanda “intellektual industriya” asri deb atalishida ham ulkan ma‘no mujassam. Bugun agrar va sanoat industriyasi o‘z o‘rnini intellectual industriyaga bo‘shatib beryapti. Ilmning boylik yaratish manbaiga aylangani ham ayni haqiqat. XXI asr boshlarida dunyo miqyosida yaratilgan texnika va texnologiyalarning 70 foizi AQSHga, 17,6 foizi Yaponiyaga, 6,6 foizi Germaniyaga, 5,7 foizi Buyuk Britaniyaga, 5,1 foizi Fransiyaga, 1,6 foizi Xitoyga to‘g‘ri kelyapti. Yangi texnika va texnologiyalarning aksariyati AQSHda yaratilayotgani uchun ham u dunyoning eng kuchli davlatiga aylangan. Shu bois ayrim siyosiy kuchlar: “AQSH butun dunyoni boshqarishni o‘z qo‘liga olishi kerak, aks holda, vaqt boy beriladi”, – deya AQSH davlatini harbiy harakatlarga ham undamoqda. Biroq AQSHda texnika va texnologiya rivojlangan bo‘lsa-da, bugun u “ommaviy madaniyat”, terrorizmning nishoniga aylangan. 2001-yil 11-sentabrda AQSHda sodir etilgan terrorchilik harakati fikrimizning dalilidir. Demografik, ekologik muammolar AQSH va Yevropa davlatlarini ham ma‘naviyatga “murojaat etishga” majbur etyapti. Shu bois G‘arb davlatlarida bugun “axloqqa qaytish” g‘oyalari ilgari surilib, ta‘lim tizimiga “odamiylik Mulki”ni o‘rgatuvchi fanlar kiritildi. Dunyoning rivojlangan demokratik davlatlari ma‘naviyat tomon yuz burayotgan bir paytda, rivojlanib kelayotgan ayrim yosh davlatlarning G‘arb voz kechayotgan illatlarni yangilik sifatida qabul qilishi

achinarli holatdir. Bu holatning sababi dunyoda sodir etilayotgan global muammolardan bexabarlikdir. Shunday ekan, inson, jamiyat va davlat o'z faoliyatini ma'naviyat asosida yuritsa, albatta, rivojlanadi.

Bugun biz yoshlar ongiga adolat, sadoqat, halollik, xalqqa xizmat qilish, xalqparvarlik, vatanparvarlik fazilatlarini kasbiy faoliyatga bog'lab singdirishimiz zarur. Yoshlarni ma'naviy barkamol qilib tarbiyalashda oilaning o'rni va ta'siri beqiyosdir. Negaki, insonning shaxs sifatida shakllanishi, ma'naviyatini yuksaltirish jarayonlari oila bag'rida yuz beradi. Shuning uchun yosh avlodning ma'naviy kamol topishida oilaga muhim maskan sifatida qaraladi. Chunki bolaning yaxshi tarbiya topishi uning davomiy rivojlanishiga zamin yaratadi. Farzandning atrof muhitga, jamiyatda sodir bo'layotgan voqealarga munosabati ota-onasi bilan bo'ladigan tarbiyaviy, ma'naviy muloqotida o'z aksini topadi. Yoshlikda nosog'lom muhitda yashash natijasida bolada turli ijtimoiy illatlarga moyillik shakllanadi. Uni bunday g'oyalardan himoya qilish ota-onaning zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi. Onaning bolani mehr-muhabbat bilan to'g'ri yo'lga sola olishi, otaning esa uni mardlik, jasurlikka o'rgatishi barkamol shaxs rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ta'kidlash joizki, hozirgi murakkab va notinch dunyoda hayotimizning barcha sohalarida, demokratik jamiyat qurish yo'lidagi intilishlarimizda bag'rikenglik nechog'lik muhim o'rin tutishini izohlab o'tirishga hojat yo'q. Xo'sh, yoshlar qalbida ma'naviy tarbiyaning o'rni nimalarda ko'rinadi? Avvalo, yoshlarning ma'naviy-axloqiy yuksalishida, dunyoqarashi kengayishida ta'lim tizimining o'rni va roli beqiyosdir.

Yoshlarda siyosiy ong, dunyoqarash va madaniyatni yuksaltirish masalasi ham bugungi kundagi muhim masalalardandir. Siyosiy madaniyat siyosiy harakatlarni belgilovchi e'tirof hamda tasavvurlar, demokratik barqarorlik va hamjihatlikni ta'minlovchi qarashlar majmuidir. Siyosat, avvalo, inson manfaatlariga xizmat qilishni, uning moddiy va ma'naviy boyliklarini asrab-avaylashni, mamlakatda tinchlik, barqarorlikni ta'minlashni maqsad qilib oladi. Ma'naviyat va ma'rifatni ulug'lash, ilm-fanni yuksaltirish, yosh avlodning dunyoqarashini oshirish kabi taraqqiyparvar siyosat uning yo'nalishi hisoblanadi. Darhaqiqat, yoshlarning ma'naviyatga, siyosiy faollikka ega bo'lishi mamlakatning har tomonlama taraqqiy topishiga olib keladi. Davlatimiz siyosatining eng asosiy maqsadi – xalqimiz uchun, yurtimizda yashayotgan har bir inson uchun munosib hayot sharoitini yaratish, tinchosuda, farovon turmushimizni yanada mustahkamlashdir. Ma'lumki, to'laqonli va mukammal jamiyat ongli fuqarolarning siyosiy, huquqiy madaniyati evaziga quriladi. Fuqarolar siyosiy faolligining yuksalishi jamiyat taraqqiyotining muhim belgilaridan hisoblanadi. Boshqacha aytganda, fuqarolarda siyosiy madaniyat va mas'uliyat hissi qanchalik yuksak bo'lsa, ularning jamiyat ishi uchun javobgarligi shunchalik yuqori bo'ladi. Siyosiy faol va mas'uliyatli kishilar aholi orasida turli mafkuraviy xurujlarga

qarshi mustahkam immunitetni shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Siyosiy madaniyatni shakllantirishda dastlabki qadam sifatida yoshlarni siyosiy o‘zlikni anglashga o‘rgatish kerak.

Yoshlarda yurtga sadoqat, vatanparvarlik, ezgulik, bag‘rikenglik tuyg‘ularining yuksalishida siyosiy madaniyatning o‘rni benihoya katta. Agar yoshlar ongida siyosiy madaniyat rivojlantirilsa, ularda “Shu aziz Vatan barchamizniki”, “Vatanim taqdiri – mening taqdirim” kabi ezgu g‘oyalarga daxldorlik, yurt kelajagiga mas‘uliyat, muqaddas zaminimiz tinchligi va osoyishtaligini asrash, uning taraqqiy etishiga hissa qo‘shish tuyg‘ulari yanada keng qaror topadi hamda yuksaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Karimov I.. "O‘zbekiston XXI- asr bo‘sag‘asida, xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari" asari 173 bet.
2. Karimov I.. “Maqsadimiz - tinchlik, Barqarorlik, hamkorlik”. O‘zbekiston televideniesi, muxbirining savollariga javoblar 1995 yil 27 oktyabr, “Bunyodkorlik yo‘lidan”, 4 tom, Toshkent, O‘zbekiston - nashriyoti 1996 yil, 79 bet.
3. Karimov I.. Biz kelajagimizni o‘z qo‘limiz bilan quramiz T. 7-tom 249-250betlar
4. Raximova, D., & Ibodullaevich, K. K. Obedience to the Law is High Culture, Spirituality, IT is a Sign of Enlightenment. JournalNX, 234-236.
5. Xidirov, X., & Obilkoshimov, M. (2021). Kambag‘allik va qashshoqlikka qarshi kurashish: oldini olish yo‘llari, usullari va mazmun-mohiyati. *Obshchestvo i innovatsii*, 2(11/S), 97-104.
6. Ibodullaevich, K. K., & Bahromovna, T. D. (2020). Corruption: Concept, genesis, evolution and survival trends. *International Journal of Discourse on Innovation, Integration and Education*, 1(5), 409-413.
7. Khidirov, K. I., & Gofurova, S. S. (2021). The United Kingdom has a special textbook for detecting facts of corruption. *Scientific progress*, 2(1), 121-124.

XORIJIY INVESTITSIYALARNI JALB QILISH VA O‘ZBEKISTONNING INVESTITSIYA JOZIBADORLIGINI OSHIRISH BO‘YICHA CHORA-TADBIRLAR

Jabborova Z.M

JizPI katta o‘qituvchisi

Primqulova Z.F.

Servis fakulteti 2-kurs talabasi

ANNOTATSIYA

Maqolada O‘zbekiston Respublikasida Iqtisodiyotni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarni jalb qilish orqali, shuning bilan birga hozirgi paytda investitsiya jozibadorligini oshirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar to‘g‘risida ma‘lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: iqtisodiy o‘shish, iqtisodiy samaradorlik, investitsiya, xorijiy investitsiya, investitsiyaviy jozibadorlik, raqamli iqtisodiyot.

АННОТАЦИЯ

В статье представлена информация о реализуемых в настоящее время мерах по повышению инвестиционной привлекательности Республики Узбекистан путем привлечения иностранных инвестиций в развитии экономики.

Ключевые слова: экономический рост, экономическая эффективность, инвестиции, иностранные инвестиции, инвестиционная привлекательность, цифровая экономика.

ABSTRACT

The article provides information on measures currently being implemented to increase the investment attractiveness of the Republic of Uzbekistan by attracting foreign investment in economic development.

Keywords: economic growth, economic efficiency, investment, foreign investment, investment attractiveness, digital economy.

So‘nggi bir necha yil ichida O‘zbekiston jadal iqtisodiy o‘zgarishlarni boshdan kechirdi va xalqaro hamjamiyatda biznes va investitsiyalar uchun turli xil to‘siqlarini bartaraf etishda ochiqlik, yangilanish va qat‘iyatlilik ramzlaridan biri sifatida tobora ko‘proq namoyon bo‘lmoqda.

Mamlakatimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev quyidagi fikrlarni ta'kidlab o'tganlar: "Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, qaysi davlat faol investitsiya siyosatini yuritgan bo'lsa, o'z iqtisodiyotining barqaror o'sishiga erishgan. Shu sababli ham investitsiya—bu iqtisodiyot drayveri, o'zbekcha aytganda, iqtisodiyotning yuragi, desak, mubolag'a bo'lmaydi. O'zbekiston Respublikasining "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi Qonunini samarali ijro etilishi uchun investorlar bilan Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi, hokimliklar, xorijdagi diplomatik vakolatxonalar va tijorat banklari rahbarlari o'rinbosarlaridan iborat bo'lgan davlat hokimiyat organlari hamkorligining 4 bosqichli mexanizmi muvaffaqiyatli yo'lga qo'yilgan. Ushbu mexanizm investorlarning barcha so'rovlariga tezkor javob qaytarish va qonunda nazarda tutilgan chora-tadbirlar amalga oshirilishining samaradorligini kerakli tarzda nazorat qilish imkonini beradi.

Shu nuqtai nazardan, Yevropa tiklanish va taraqqiyot bankining ko'magi bilan tuzilgan, Respublikada faoliyat yuritayotgan investorlar bilan bevosita muloqotni ta'minlaydigan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Xorijiy investorlar kengashining rolini ta'kidlash muhim ahamiyatga ega.

Xususiy investitsiyalarni faollashtirish uchun tadbirkorlik faoliyatini erkinlashtirish talab etiladi. Biznes bilan doimiy muloqot, muayyan sektorlarning rivojlanishiga to'sqinlik qiladigan to'siqlarni aniqlash va yengib o'tish bo'yicha astoydil ish olib borish kerak. Shu munosabat bilan quyidagi yo'nalishlar bo'yicha faol ish olib borilmoqda.

Birinchidan, iqtisodiy o'sishning bir maromdagi yuqori va barqaror sur'atlarini saqlab qolish uchun mamlakat iqtisodiyotining barqaror va raqobatbardosh, bank tizimi aktivlarining katta qismi xususiy investorlar qo'lida bo'lgan modelini shakllantirish zarur.

Ikkinchidan, investitsiyaviy jozibadorlikni oshirish va barqaror iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biri bo'lgan infratuzilmaga yo'naltirilgan investitsiyalarining jadal o'sishini ta'minlash maqsadida davlat-xususiy sheriklik va loyihalarni moliyalashtirish vositalarini rivojlantirish orqali investitsiyaviy faoliyatni rag'batlantirish ham faol tarzda olib borilmoqda.

Uchinchidan, raqamlashtirish va davlat xizmatlarini masofaviy taqdim etish orqali investitsiya loyihalarini amalga oshirishda byurokratik to'siqlar va cheklovlarni to'liq bartaraf etish uchun investorlar va davlat o'rtasidagi munosabatlar optimallashtirilmoqda. Shaffoflikni maksimal darajada ta'minlash va korrupsiyaning oldini olish uchun xorijiy investorlarning murojaatlari va so'rovlari bilan ishlashni tashkil etish sifati yaxshilanmoqda.

To'rtinchidan, ish kuchi va kapitalning iqtisodiyotning qonuniy sektorlaridan yashirin iqtisodiyotga oqib ketishiga olib keladigan tranzaksiya xarajatlarining kamayishi kuzatilmoqda.

Beshinchidan, kelgusida texnologik yutuqlarga erishish nuqtasiga aylanishi va keyingi 20-30 yil davomida mamlakat ishlab chiqarish quvvatlarini rivojlanishi uchun zamin yaratishi mumkin bo'lgan O'zbekistonning eng istiqbolli sohalariga yo'naltirilgan investitsiya siyosati strategiyasi ishlab chiqilmoqda

Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan qabul qilingan "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"2gi Farmonida olib borilayotgan islohotlar samarasini yanada oshirish, davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishi uchun shart sharoitlar yaratish, mamlakatimizda adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, ta'lim sifatini oshirish, mamlakatimizda investitsiya muhitini yanada yaxshilash va uning jozibadorligini oshirish kabi bir qator vazifalar belgilab qo'yilgan. Ushbu Taraqqiyot strategiyasida milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlashning asosiy maqsadlaridan biri bu –mamlakatda investitsiya muhitini yanada yaxshilash va uning jozibadorligini oshirish dan iborat.

Mamlakatimizda xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun qulay sharoitlar yaratilgan bo'lib, ular quyidagilar:

- siyosiy va iqtisodiy barqarorlik;
- investitsiya faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi me'yoriy-huquqiy asos;
- rivojlangan mamlakatlarga qaraganda arzon ishchi kuchi;
- qulay investitsiyaviy muhit;
- boy mineral xom ashyo bazasi;
- qulay geografik joylashuv;
- arzon iqtisodiy resurslar;
- bozorning to'yinmaganligi;
- yashash uchun yaratilgan qulayliklar

Xorijiy investitsiyalar — chet el investorlari tomonidan yuqori darajada daromad olish, samaraga erishish maqsadida mutloq boshqa davlat iqtisodiyotining, tadbirkorlik va boshqa faoliyatlariga safarbar etadigan barcha mulkiy, moliyaviy, intellektual boyliklaridir. Chet el investitsiyalari ichki investitsiyalardan farqli holda tashqi moliyalashtirish manbaiga kiradi. Ular milliy iqtisodiyotga chetdan, ularning kelishini rag'batlantirgan holda jalb qilinadi. Lekin chet el kapitalini jalb qilishning hamma shakllari ha moliyalashtirishning tashqi manbai bulmasligi mumkin. Bu birinchi navbatda foiz to'lovlari bilan qaytarishni talab etadigan kreditlar va qarzlarga taaluqli. Chunki, chet el kreditlari va xalqaro moliya institutlari qarzlari ma'lum vaqt o'tgach asosiy qarz bilan birga belgilangan foizlarining qaytarilishini talab etadi. Chetdan jalb

etiladigan xorijiy investitsiyalar bilan chet eldan kiritiladigan kreditlarning o'ziga xos farqlari mavjuddir. Bu borada xorijiy investitsiyalar risklar doirasi bilan chet el kreditlari risklari kengligi farqlanadi.

Xorijiy investitsiyalarning shakllari

Bugungi kunda xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning bir qancha shakllari mavjud:

ulush qo'shib qatnashishi orqali qo'shma korxonalarini tashkil etish;

100 % mol-mulk xorijiy investorga tegishli bo'lgan xorijiy korxonalarini tashkil etish;

yirik xorijiy kompaniya va firmalarning sho'ba korxonalarini va filiallarini tashkil etish;

konsessiya va lizing shartnomalari tuzish;

tenderlar e'lon qilish;

erkin iqtisodiy hududlar tashkil etish;

moliyaviy aktivlarni sotish va sotib olish.

Investitsiya muhiti mamlakatdagi barcha faoliyat sohaslariga ta'sir ko'rsatishini inobatga olgan holda, islohotlar ko'lami iqtisodiy, institutsional, ta'lim, sog'liqni saqlash, qishloq xo'jaligi, suv ta'minoti, energetika, transport va boshqa yo'nalishlarni qamrab oldi.

Shuningdek, tadbirkorlarni va investitsiya loyihalari tashabbuskorlarini amaliy qo'llab-quvvatlashga katta e'tibor qaratilmoqda. Ushbu yo'nalishdagi eng yorqin misol - bu 2020 yilda tuzilgan eksport va investitsiyalarni rivojlantirish masalalari bo'yicha Hukumat komissiyasining faoliyati bo'lib, uning vazifalariga tadbirkorlar va eksportchilar bilan yaqin hamkorlik qilish, pandemiya tufayli yuzaga kelgan cheklovlar bilan bog'liq muammolarni taxlil qilish, shuningdek, har bir tadbirkorlik subyekting muammosini hal qilishda individual yondashuv asosida tezkor va samarali yechimlarni ishlab chiqish va amalga oshirish kiradi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Wirtschaftsbericht 2022. Usbekistan in Zahlen.

2. Qo'ziyeva N.R. Xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonalar faoliyatini rag'batlantirishning moliya-kredit mexanizmini takomillashtirish yo'nalishlari. –T.: BMA, 2008, 11 bet.

3. Fozilchayev Sh.Q., Xidirov N.G'. Investitsiya va lizing asoslari. O'quv qo'llanma. –T.: Moliya, 2017 yil, 22 bet

4. "Chet el investitsiyalari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining qonuni. 1998 yil 30 aprel. 3-modda.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil uchun mo'ljallangan eng muhim ustuvor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.// Xalq so'zi, 2018 yil 29 dekabr.

6. "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" gi farmoni

7. Obidova, Feruza Yaxyoevna, and Madina Muminova. "РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ В РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ." Актуальные научные исследования в современном мире 3-8 (2019): 44-47.

8. www.stat.uz

9. www.data.worldbank.org

10. www.unctad.org

TABIY GAZDAN FOYDALANISH VA ICHKI YONUV DVIGATELLARIDA CHIQINDI GAZLARNING ZAXARLILIGINI KAMAYTIRISH

Sultanov Azizbek Ismoiljon o'g'li
assistant

Sultanova Dilfuza Ulug'bek qizi
JDPU talabasi

ANNOTATSIYA

Hozirgi vaqtda tabiiy gaz (metan) siqilgan shaklda (STG) eng ko'p qo'llaniladi. Ichki yonuv dvigatellarida kriogen metandan foydalanish tajribasi mavjud. Avtotransport vositalarini gazlashtirish iqtisodiy va ekologiya nuqtai nazaridan oqlanadi. Mavjud vaziyat kelgusi o'n besh yil ichida avtomobil va traktor dizel dvigatellarini takomillashtirish quyidagi yo'llar bilan hal qilinishi mumkinligini hisobga olishga imkon beradi:

Kalit so'zlar: neft yonilg'isi, atrof-muhit, ekologiya, zararli moddalar, neytralizatorlar, qurum filtrlari.

O'zbekistonning yirik shaharlarida harakatlanayotgan avtotransport vositalari sonining ko'payishi munosabati bilan keyingi yillarda suyuq neft yonilg'isini tejash va dizel yonilg'isining zaharliligini kamaytirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Atrof-muhitning ifloslanishini barqarorlashtirish va uni kamaytirish jarayoni ikkita asosiy yo'nalishda amalga oshirilishi mumkin: atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha amaldagi qonun hujjatlari talablariga javob beradigan parametrlarga ega avtomobil va traktorlar ishlab ajralish va ushbu parametrlarni ma'lum diapazonda saqlash uchun shart-sharoitlarni, harakatlanuvchi tarkibning ishlash shartlarini yaratish. Avtomobil va traktor dvigatellari orasida dizel hali ham energiya tejaydigan issiqlik dvigateli xisoblanadi. Uning resursi va ishlashi yaxshilanishda davom etmoqda. Biroq, ekologiya va suyuq yonilg'ini gazsimon yonilg'i bilan almashtirish nuqtai nazaridan dizel yonilg'isiga tobora ko'proq e'tibor qaratilmoqda.

Avtotransport vositalarini gazlashtirish iqtisodiy va ekologiya nuqtai nazaridan oqlanadi. Mavjud vaziyat kelgusi o'n besh yil ichida avtomobil va traktor dizel dvigatellarini takomillashtirish quyidagi yo'llar bilan hal qilinishi mumkinligini hisobga olishga imkon beradi:

- chiqindi gaz tarkibidagi zararli moddalar chiqindilarining ruxsat etilgan darajasini tartibga soluvchi davlat va tarmoq standartlarini joriy etish;

- kam zaharli gaz bilan ishlaydigan dizel dvigatelini yaratish;
- kelib chiqishi neft maxsuloti bo'lmish suyuq dizel yonilg'isini almashtirish imkonini beruvchi yangi turdagi yonilg'i va unga qo'shimchalarni izlash;
- mavjud turdagi dizel dvigatellarining (neytralizatorlar, qurum filtrlari, yondirgichlar va boshqalar) zaxarliligini kamaytirishga yordam beradigan zaxarlilikka qarshi vositalarni loyixalash va ishlab chiqish.

Ichki yonuv dvigatellarida gazsimon yonilg'idan foydalanishga ta'sir qiluvchi muhim omillardan biri suyuq neft yonilg'ilariga nisbatan arzonroq narx hisoblanadi. Ma'lumki, qishloq xo'jaligi texnikalarining aksariyati dizel dvigatellariga ega va, albatta, bunday qo'llash imkoniyatiga ma'lum cheklovlar qo'yadi. Variantlardan biri asosiy dizel dvigatelni gaz-dizel yoki o't oldirish tizimli sof gazli dvigatelga aylantirishdir. Dizel avtomashinalarining katta parkini hisobga olgan holda, nafaqat qishloq xo'jaligida, asosiy dizellarni konvertatsiya qilish imkoniyati balki katta qayta jixozlash bozorini nazarda tutadi.

Avtomobil va traktorlarning dizel dvigatellarida tabiiy gazdan foydalanish, ularni gaz bilan ishlash jarayoniga o'tkazish maqsadga muvofiqdir. Biroq, avtomobil va traktorlarni gaz yonilg'isiga o'tkazishning bunday jarayoni bilan birga keladigan qiyinchiliklarni - yuqori ishonchlilikni, maqbul ekologik va iqtisodiy ko'rsatkichlarni va dvigatel va transport vositalarining asosiy konstruksiyasi bilan maksimal darajada birlashtirilishini ta'minlash haqida gapirib bo'lmaydi. Tabiiy gazda ishlashga aylantirilgan dizel dvigatel gaz yonilg'isining afzalliklarini to'liqroq amalga oshirish imkonini beradi. Mamlakatimizda va xorijda yonilg'ini gazga almashtirish hisobiga yonilg'ini tejash imkonini beruvchi qator dvigatellar yaratildi.

Dizelni gazga aylantirish printsipi nazariy jihatdan oddiy bo'lsa-da, amalda uni amalga oshirish ko'rinadiganidan ko'ra qiyinroq. Transport gazli dvigatellarini yaratishdagi asosiy qiyinchiliklar transport dvigatellarining ish rejimlarining vaqt o'tishi bilan juda keng va tez o'zgarishi bilan bog'liq. Natijada, yuqori yonilg'i samaradorligi va zararli moddalarning kam emissiyasini hisobga olgan holda, havo va gazning eng qulay nisbatini, ularning samarali yonishini ta'minlash qiyin. Buning tasdig'i sifatida shuni ta'kidlash kerakki, bugungi kunda dizelga asoslangan transport gaz dvigatellarining tasdiqlangan va umumiy konstruktsiyalari mavjud emas.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Sultanov , A. I. o‘g‘li, & Sultanova , D. U. qizi. (2023). YONILG‘I TA‘MINOT TIZIMIDAGI NOSOZLIKLAR VA INJEKTORNING ISHDAN CHIQISH SABABLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(18), 302–304.
2. Ismoiljon o‘g‘li S. A. et al. DVIGATEL KONSTRUKTSIYASI VA ISHCHI JARAYONLARINI BOSHQARISHNI MUKAMMALLASHTIRISH //Scientific Impulse. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 536-542.
3. Ismoiljon o‘g‘li S. A., Axmatjonovich Q. B., Abdurauf o‘g‘li X. A. ISHLATILGAN GAZLARNI ZARARLILIGINI KAMAYTIRISHDA NEYTRALIZATOR VA KATALIZATORLARNI O‘RNI VA AHAMYATI //Scientific Impulse. – 2023. – T. 1. – №. 7. – C. 765-770.
4. Umirov I. I., Aslam o‘g‘li S. S. Evaluation of the Efficiency of the Universal Supply System of Gas Cylinder Vehicles //Texas Journal of Engineering and Technology. – 2023. – T. 23. – C. 28-31.
5. Boliqul o‘g M. U. et al. JAMOAT TRANSPORTLARI YO‘NALISHLARIDA HARAKAT MIQDORI VA TARKIBINI TADQIQ QILISH //Scientific Impulse. – 2023. – T. 1. – №. 7. – C. 793-798.

TIRIK TIZIMLARNI MATEMATIK MODELLASHTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSYATLARI

Isroilov Shukhrat

teacher Samarkand branch of TUIT

Allayarov Fazliddin

master Samarkand branch of TUIT

ANNOTATSIYA

Bu maqolada biologiya va tibbiyotdagi ba’zi matematik modellar qaraladi. Hozirgi vaqtda butun jahon bo‘ylab matematika fanining biologiya faniga qo‘llash dolzarb masalalardan biri hisoblanib kelmoqda. Shu munosabat bilan mazkur yo‘nalishda bir qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Bunga o‘zbek va xorijlik olimlarning hissalarini katta. Yuqorida keltirilganlarni inobatga olgan holda mazkur maqolada mualliflar tomonidan biologiya va tibbiyotdagi ba’zi matematik modellar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: matematik modellar, tibbiyotda informatika, tirik organizmlarni modellashtirish.

Insoniyat butun hayoti davomida tabiat uyg‘unligi bilan jamiyatning ma’naviy va texnikaviy taraqqiyotiga ilmiy-amaliy yondashuvlarni amalga oshirib kelgan va keladi. Har bir davlat iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyoti uchun ishlab chiqarishlarga yangi texnologiyalarni jalb etishlikni toqazo etadi. Davlatning iqtisodiy barqarorligi va barkamolligi uchun kichik va o‘rta bo‘g‘in ishlab chiqarishni – kichik va o‘rta biznesni rivojlantirilishi muhim qadam hisoblanadi. Hozirga paytda o‘rta ta’lim bo‘g‘ini texnikumlar o‘quvchi talabalarga kelajakda mohir kasb yoki hunar egasi bo‘lib-etuk mataxassis bo‘lishligiga u yerda o‘qitilayotgan tabiiy fanlar, jumladan matematika fanining roli va ahamiyati beqiyosdir. Tibbiyot texnikumlarlarida matematikaning nazariy bilimlarini amaliy bilimlari bilan tatqiq etish mulohaza va mushohada yuritish o‘ta muhimdir.

Bunga bir qancha sabablar bor, jumladan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son farmoniga muvofiq, shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasini yangi bosqichga olib chiqish bo‘yicha ustuvor vazifalarni amalga oshirish, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-iyundagi “Respublikada axborot texnologiyalari sohasini

rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni tubdan yaxshilash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5099-son farmoni ijrosini ro'yobga chiqarish asosiy maqsad qilib belgilandi.

Matematika, tabiiy fanlar va muhandislik fanlarining tibbiyotga tatbiq etilishi tobora kuchayib bormoqda, chunki bu hamkorlikning o'zaro manfaati tobora yaqqol namoyon bo'lmoqda.

Oddiy va anomal sharoitlarda tirik tizimlarning funksional faolligini boshqarish va nazorat qilishning ilmiy asoslangan usullarini ishlab chiqishda matematik modellashtirish usullari va hisoblash eksperimental vositalaridan foydalanish tirik tizimlar qonuniyatlarini miqdoriy tahlil qilish imkonini beradi.[1]

Tibbiyotga axborot inqilobi 40-yillarda boshlandi. Ilk bor radiotelefonlarning, signalizatsiya vositalarining qo'llanishi, tibbiy natijalarni statistik tahlil qilishda hisoblash texnologiyalaridan foydalanilgan. Bugungi kunda tibbiy informatika sog'liqni saqlash tizimining ajralmas qismiga aylangan va 4 ta asosiy yo'nalishlarga tayanadi[3]:

1. Biologik informatika.
2. Tasviriy informatika.
3. Klinik informatika.
4. Sog'liqni saqlash informatikasi.

Robert Shennon ta'rifiga ko'ra, "...simulyatsiya real tizim va sozlash modelini qurish jarayoni, tizimning xatti-harakatlarini tushunish yoki ushbu tizimning ishlashini ta'minlaydigan turli strategiyalarni baholash uchun model sifatida bo'yicha tajribalarni o'rganadi. Model quyidagi natijalarni o'rganishga imkon beradi:

- tirik tizimning xatti-harakatlarini tavsiflash;
- raqamli tajribalar natijalarini tushuntiruvchi gipotezalarni qurish;
- muayyan sharoitlarda tirik tizimning harakatini bashorat qilish[2].

Hozirda agar zarur ma'lumotlarni boshqacha tarzda olish mumkin bo'lmasa, biologik modellar oxirgi chora sifatida ko'rib chiqiladi. Hozirgi vaqtda yangi dori vositalarini yaratish asosan kompyuter modellari va biologik muhitlar yordamida amalga oshirilmoqda.

Biologik modellashtirish bilan bog'liq yana bir muammo shundaki, hatto diqqat bilan tanlangan hayvonlar ham bir-biridan fiziologik xususiyatlarga ko'ra farqlanadi, natijada modelda zaif boshqariladigan omil paydo bo'ladi, uning ta'siri juda muhim bo'lishi mumkin. Ishonchli natijalarga erishish uchun tadqiqot etikasi talablariga zid ravishda laboratoriya hayvonlari sonini ko'paytirish kerak.

Modellashtirishda biologik moddiy xarajatlarni hisobga olmaslik mumkin emas, chunki laboratoriya hayvonlarining narxi yuqori, ularni saqlash juda ko'p pul talab qiladi va namunalarni olish ko'pincha hayvon evtanizatsiya qilinganidan keyingina mumkin bo'ladi. Laboratoriya hayvonlaridan qayta foydalanish istisno qilinadi - "bitta

shaxs - bitta namuna", natijada tajribani takrorlash mumkin emas. Muhokama uchun alohida mavzu - bu biologik modellar xavfsizligi hisoblanadi.

Ma'lumki, biomateriallarning sizib chiqishi muammosiga hali to'liq texnik va tashkiliy yechim mavjud emas, shuning uchun barcha rivojlangan mamlakatlarda yuqumli kasalliklarning eng xavfli namunaviy tadqiqotlari harbiy shifokorlarga ishonib topshirilgan, chunki faqat "inson omili" ustidan qattiq nazorat o'rnatish orqali salbiy oqibatlarining oldini oladi.

Matematik model biologik modelning xarakterli kamchiliklaridan holi hisoblanadi. Siz xohlaganicha ko'p tajriba o'tkazishingiz, virtual biologik ob'ektni har qanday sharoitda joylashtirishingiz, uni ekstremal ta'sirlarga duchor qilishingiz mumkin. Matematik modellashtirishda sezilarli darajada soddalashtirilganligi tufayli bularning barchasiga erishiladi.

Biz bularni tushunish uchun biologik ob'ektlarni matematik modellashtirishda uchraydigan ba'zi muammolarni hamda modellashtirish uchun umumiy yondashuvlarni ko'rib chiqamiz.

Model - ob'ektning real mavjudlik shaklidan farq qiladigan qandaydir ko'rinishdagi tasviridir (R. Shannon). Masalan, protezlash vaqtida tish shifokori yasaydigan tish modeli.

Haqiqiy tish bir nechta biologik to'qimalardan iborat, model esa butunlay metall yoki maxsus plastmassadan qilingan. Haqiqiy tish faol ravishda qon bilan ta'minlanadi, ammo protez emas. Tirik tishning barcha funksiyalaridan protez faqat bittasini bajaradi, ya'ni - mexanik. Amaliy nuqtai nazardan, aynan shu narsa kerak.

Ushbu holatda model yo'qolgan biologik komponentni to'liq almashtiradi.

Misol uchun yo'qotilgan oyoq-qo'llarni protez bilan almashtirishda vaziyat boshqacha - mexanik model harakatlarning aniqligi va nafisligi jihatidan asl nusxadan aniq pastroqdir, garchi u bemorning hayotini sezilarli darajada osonlashtirsada.

Yuqorida berilgan ta'rifdan kelib chiqadigan bo'lsak, biologik ob'ektning matematik modeli - bu biologik ob'ektning rasmiy tavsif ko'rinishidagi tasviridir. Rasmiy tavsif sifatida analitik funksional munosabat, tenglamalar tizimi, algoritm yoki kompyuter dasturi va boshqalarni ko'rsatish mumkin.

Zamonaviy matematika vositalarining butun arsenali biologik ob'ektlarning matematik modellarini yaratish uchun javob beradi. Rasmiylashtirishning u yoki bu usulini tanlash tadqiqot maqsadlari va modellashtirilgan jarayonning turi bilan belgilanadi. Hozirda ajratilgan biomodellashtirishning bir qancha muhim yo'nalishlari mavjud bo'lib, ular quyidagilar hisoblanadi:

1. Tirik hujayraning tashkil etilishi;
2. Ekologiya va ekotizimlar;
3. Evolyutsiya va turlanish;

4. Genomning tashkil etilishi va gen ifodasi;
5. O‘shish va rivojlanish;
6. Immun tizimi, patogenlar va himoya;
7. Tirik tizimlarning normal ishlashining umumiy tamoyillari va patologiyalar;
8. Molekulyar biologiya;
9. Neyrobiologiya va xulq-atvor;
10. Yangi texnologiyalar va sanoat biotexnologiyalari;
11. Qishloq xo‘jaligi texnologlari.

Ushbu sohalarning har birida ma’lum matematik modellar uchun dasturiy vositalar ishlab chiqish, modellarni tadqiq qilish, to‘plangan amaliy tajribalardan foydalanish natijalar rivojlangan.

Shunday bo‘lsada hozirgi vaqtda “Amaliy masala”ga yondashuvning aniq va birgalikdagi umumiy urinishlar mavjud emas. Zamonaviy amaliy matematikada masalalarning matematik modelini yaratish, uni algoritmini yaratish, dasturlashni talab etadi. Amaliy masalalar uchun quyidagi talablarni qo‘yish kerak:

-amaliy masalalarda matematik va nomatematik muammolar aniq ko‘rsatilishi va o‘zaro bog‘liqliklari ta’minlanishi;

-maqsadga erishish uchun masalalar kurs dasturidan chiqmasligi kerakli komponentlarni oydinlashtirish;

-kiritilayotgan masalalar sodda, tushunarli va real talablar orqali ko‘rsatilishi; - masalalarini yechish usullarini amaliy usul va qoida asosida olib borilishi;

-masalalarning amaliy qismi sof matematik ko‘rsatmalar bo‘lib qolmasligi[4];

Bitta misolni ko‘rib chiqaylik: Inson organizmi bilan bog‘liq bo‘lgan normal va patologik jarayonlarni o‘rganadigan, insonlar salomatligini mustahkamlash, turli kasalliklarning oldini olish bilan shug‘ullanadigan ilmiy va amaliy faoliyat sohasidir. Tibbiyot bilan bog‘liq kasblar bilan shug‘ullanuvchilar uchun matematikaning fan sifatidagi natijalari juda muhimdir, chunki matematik hisob–kitoblarsiz to‘g‘ri tashhis qo‘yish, kuzatishlar o‘tkazish, davolash ishlarini olib borish mumkin emas.

1-masala. Vrachning ko‘rsatmasiga ko‘ra, bemor kuniga 10 mg li tabletkadan 3 ta qabul qilishi kerak. Lekin undagi dorilar 20 mg li tabletkalardan iborat. Vrachning ko‘rsatmasini buzmasdan bemor kuniga necha tabletkaga qabul qilishi kerak?

Yechish. Kuniga 10 mg li tabletkadan 3 ta qabul qilinsa, kuniga $10 \cdot 3 = 30$ mg bo‘ladi. Tabletkalar dozirovkasi 2 marta orttirilgan ($20 : 10 = 2$). $30 - 20 = 10$ mg yetmaydi. $10 : 20 = 0.5$ mg bo‘lib, $0.5 + 1 \text{ tab.} = 1.5$ tabletkaga hosil bo‘ladi. Javob. 20 mg li tabletkadan 1,5 ta tabletkaga qabul qilish kerak.

Bundan ko‘rinadiki har qanday tibbiy muammoni matematik masala ko‘rinishiga keltirish mumkin. Matematik masalalarni modellashtirish bugungi kunda eng oddiy ishlardan biri sifatida qaraladi.

Hozirda texnologiya asosida shaxsiy matematik modellarni yaratish juda rivojlanmoqda, lekin to‘liq miqyosda foydalanish uchun hali ham juda qimmatligicha qolmoqda.

Bizning fikrimizcha, biologik ob‘ektlarning matematik modellarini, modelning maqsad va vazifalarini shakllantirish, shuningdek, ushbu usulning imkoniyatlari va cheklovlarini tushunish, yaratish va ishlatish uchun oqilona yondashuv kerak bo‘ladi.

Hozirda adekvativ model yaratish uchun quyidagi yondashuvni tavsiya etamiz:

1. Modelni qurish maqsadini shakllantirish;
2. Sonli eksperimentning maqsadlarini aniqlash;
3. Simulyatsiya qilingan jarayonning fiziologiyasini o‘rganish;
4. Berilgan jarayon uchun eng mos model turini aniqlash;
5. Modelni matematik tilda yozish;
6. Modelni algoritm, keyin esa dastur ko‘rinishida amalga oshirish;
7. “O‘rtacha” parametr qiymatlari bilan dastlabki raqamli tajribalarni o‘tkazish;
8. Agar oldingi bosqich muvaffaqiyatli bo‘lsa (modelning sifat harakati haqiqiy ma’lumotlarga to‘g‘ri keladi), modelni aniqlash;
9. Haqiqiy parametrlar bilan sonli tajriba o‘tkazish;
10. Sonli tajriba natijalarini haqiqiy ma’lumotlar bilan solishtirish;
11. Agar kerak bo‘lsa, model parametrlarini aniqlash.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Isroilov Shukhrat. Mathematical Modeling of Regulatory Mechanisms for the Distribution of Excitation in the Central Nervous System. Conference on Information Science and Communications Technologies ICISCT 2019. 4-6 November 2019. Tashkent. pp. 1-3.
2. Пеккер Я.С., Бразовский К.С. Математическое моделирование поливариантных живых систем. Учебное пособие. – Томск: Изд. СибГМУ, 2019. – 146 с.
3. M.I.Bazarbayev, A.K.Tulaboyev, E.Ya.Ermetov, D.I.Sayfullayeva, Sh.X.Abduganiyeva, D.N.Isamuxamedov Tibbiyotda axborot texnologiyalari. Toshkent-2018
4. Рубин, А.Б. Биофизика // А.Б. Рубин.— Текст: электронный // Московский государственный университет : [сайт].— 2019. — 11 мар. — URL: <http://www.library.biophys.msu.ru/rubin/>(дата обращения: 11.03.2019). К главе 2:
5. Lynch, S.M. Estimation-based model predictive control of blood glucose in type i diabetics: A simulation study / S. M. Lynch B. W. Bequette. — Текст:

непосредственный // IEEE Transactions on Biomedical Engineering conferences. — 2001.— pp. 79-80.

6. Minimal Models for Glucose and Insulin Kinetics. —Текст: электронный // Civilized Software Inc : [сайт]. —2019.— 6 янв. — URL: <http://www.civilized.com/mlabexamples/glucose.html>/(дата обращения: 06.01.2019).

7. Hawkins, A. Cellular Automata and Spatial Epidemics // A.Hawkins D.Roff, A. Gundry. — Текст: электронный.— URL: <http://people.bath.ac.uk/amg24/ma10126/CellularAutomataAndSpatialEpidemics.pdf>(дата обращения: 06.01.2019)

USLUB VA USLUBSHUNOSLIK

Nozima Yuldasheva

Namangan davlat universiteti, Filologiya fakulteti
Lingvistika(o‘zbek tili) magistratura yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Bobaxanova Dilorom Axmatxanovna

Namangan davlat universiteti, Filologiya fanlari nomzodi,dotsent

ANNOTATSIYA

Uslub va uslubshunoslik muammosiga hamma davr tilshunosligi dolzarb mavzu sifatida qaragan. Ayniqsa bugungi kunda ham ushbu mavzuga e’tibor har qachongidan ham muhim. Ushbu maqolada uslubning o‘ziga xosligi va uning boshqa tilshunoslik bilan bog‘liq jihatlari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: stilistika, morfologiya, leksikologiya, fonetika, so‘zlarda fikrni kodlash, stilistik tahlil metodlari

Uslub – “Stilistika” atamasi yunoncha “stylos” so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, “Qalam” degan ma’noni anglatadi. Vaqt o‘tishi bilan u bir nechta ma’nolarni ishlab chiqdi. Ularning har biri til elementlari va ularning nutqda qo‘llanilishini o‘rganishga qaratilgan. Hozirgi vaqtda nazariyotchilar stilistikani tilning ekspressiv resurslari va funksional uslublari bilan shug‘ullanadigan tilshunoslikning bir tarmog‘i sifatida belgilaydilar.

Stilistika mavzusi hozirgacha aniq belgilanmagan. Bu bir qator sabablarga bog‘liq.

Avvalo, uslub va stilistika atamalari o‘rtasida chalkashlik bor. Birinchi tushuncha shunchalik kengki, uni atama deb hisoblash qiyin. Biz arxitektura, adabiyot, etika, tilshunoslik, kiyim-kechak va inson faoliyatining boshqa sohalarida uslub haqida gapiramiz.

Hatto tilshunoslikda uslub so‘zi shu qadar keng qo‘llanilganki, uni izohlash zarur. Yuqorida aytib o‘tilganidek, uslub mavzusi bilan shug‘ullanadigan tilshunoslarning ko‘pchiligi ushbu atama quyidagi tadqiqot sohalariga tegishli ekanligiga qo‘shiladilar.

- 1) tilning estetik vazifasi;
- 2) tildagi ifodali vositalar;
- 3) bir xil fikrni ifodalashning sinonimik usullari;
- 4) tilning emotsional ranglanishi;
- 5) stilistik qurilmalar deb ataladigan maxsus qurilmalar tizimi;

6) adabiy tilning stilistik vositalar deb ataladigan alohida quyi tizimlarga bo'linishi;

7) til va tafakkurning o'zaro munosabati;

8) muallifning tildan foydalanishdagi individual uslubi [5.17].

Stilistikaning predmeti, bir tomondan, stilistik vositalarning tabiati, vazifalari va tuzilishini o'rganish bo'lsa, ikkinchidan, yuqorida tasniflangan tilning har bir uslubini o'rganish, ya'ni, uning maqsadi, uning tuzilishi, o'ziga xos xususiyatlari va yaratadigan ta'siri, shuningdek, tilning boshqa uslublari bilan o'zaro bog'liqligi.

Galperinning fikriga ko'ra, Stilistika quyidagi ikkita o'zaro bog'liq vazifani bajaradi:

a) so'zning istalgan ta'sirini ta'minlaydigan maxsus lingvistik vositalar (stilistik vositalar va ekspressiv vositalar) yig'indisini o'rganadi;

b) tilni tanlash va tartibga solish tufayli muloqotning pragmatik jihati (funktional uslublar) bilan ajralib turadigan "muloqot" matnlarining ayrim turlarini o'rganadi.

Stilistikaning boshqa til fanlari bilan ham aloqasi bor.

Stilistika fonetika, tilshunoslik fanlari - leksikologiya, morfologiya, sintaksis kabi til fanlari bilan teng emas, chunki ular darajali fanlardir, chunki ular faqat bitta lingvistik darajani ko'rib chiqadi va stilistika umuman matnlarning barcha darajalari va turli tomonlari bo'yicha savollarni o'rganadi. Tilning eng kichik birligi fonemadir. Bir nechta fonemalar birlashgan holda yuqori darajadagi birlik - morfema (morfemik daraja) hosil qiladi. Bir yoki bir necha morfema so'z, leksema yasaydi (leksik daraja). Bir yoki bir nechta so'z gap, gap (gap darajasi) hosil qiladi.

So'z birikmalari leksik yoki sintaktik darajada ko'rib chiqiladi:

Qish...

Hech qachon!

Har bir daraja quyi darajadagi birliklardan iborat.

Stilistika alohida mustaqil tarmoqlarga - stilistik fonetika, stilistik morfologiya, stilistik leksikologiya va stilistik sintaksisga bo'linishi kerak.

Qaysi darajani olishimizdan qat'iy nazar, stilistika umumiy qo'llaniladigan narsalarni emas, balki u yoki bu jihatdan o'ziga xosligini, bir pastki tilni boshqalardan ajratib turadigan narsalarni tasvirlaydi.

Shunday qilib, stilistika fonetika bilan bog'liq[1.76]: Fonetika tovushlarni, artikulyatsiyani, ritmikani va intonatsiyani o'rganadi. Stilistika ekspressiv tovush birikmalariga, intonatsion va ritmik naqshlarga e'tibor beradi.

Umumiy (nostilistik) fonetika tilning butun artikulyatsion - eshitish tizimini tadqiq qiladi. Stilistik fonetika nutqning har xil turlarida uchraydigan talaffuz variantlarini tavsiflaydi. Nasr va she'riyatning prozodik xususiyatlariga ham alohida e'tibor berilgan.

Morfologiya bilan bog‘liqligi ham aytilmagan[1.79]: Umumiy (nostilistik) morfologiya morfema va ular orqali ifodalangan grammatik ma’nolarni umuman tilda, ularning uslubiy qiymatidan qat’iy nazar ko‘rib chiqadi. Stilistik morfologiya ma’lum subtyllarga xos bo‘lgan grammatik shakllar va grammatik ma’nolar bilan qiziqadi, ularni aniq yoki bilvosita barcha pastki tillar uchun umumiy neytral bo‘lganlar bilan taqqoslaydi.

Stilistika leksikologiya bilan ham bog‘liq[1.74]: Leksikologiya so‘zlarni, ularning kelib chiqishi, rivojlanishi, ma’no va tuzilish xususiyatlarini tavsiflaydi. Stilistika so‘zlar bilan ham shug‘ullanadi, lekin faqat tilda yoki nutqda ifodalangan so‘zlar.

Leksikologiya stilistikaning (stilistika leksikologiyasi) bir qismini tashkil etuvchi lug‘atning stilistik tasnifi (differentsiatsiyasi) bilan shug‘ullanadi. Stilistik leksikologiyada har bir birlik yaxlit matn sifatida emas, alohida o‘rganiladi.

Stilistika grammatika bilan bog‘liq[1.78]: Grammatika so‘zlar, so‘z birikmalari, jumlar va matnlarni qurish qonuniyatlarini tavsiflaydi. Stilistika til birliklarini ifodalovchi grammatik qonuniyatlar bilan cheklanadi.

Umumiy sintaksis so‘z birikmalari va jumalarni ko‘rib chiqadi, ularning tuzilishini tahlil qiladi va berilgan tilda to‘g‘ri gaplar tuzishda nima ruxsat va nima mumkin emasligini belgilaydi.

Stilistik sintaksis nutqning har xil turlarida qanday konstruktsiyalar bilan uchrashishini, qanday sintaktik tuzilmalar uslubni shakllantirishini (o‘ziga xos) ko‘rsatadi.

Bu bog‘liqlik stilistik semasiologiya (uslub va troplar haqidagi fan), stilistik leksikologiya (vulgarizmlar, jargonizmlar, arxaizmlar, neologizmlar va boshqalar kabi lug‘atning ifoda qatlamlari haqidagi fan), stilistik fonetika (fan) kabi intizomsiz fanlarni vujudga keltirdi. ifodali tovushni tashkil etish qoliplari), stilistika sintaksisi (ekspressiv morfologik va sintaktik birliklar haqidagi fan).

Biz stilistikaning 4 turini ajratamiz: Lingvostilistika tilning funksional uslublari va ekspressiv imkoniyatlari haqidagi fandır. Kommunikativ (dekodlash) stilistikasi muayyan xabarlarining (matnlarning) ekspressiv xususiyatlarini tavsiflaydi. Dekodlash stilistikasi quyidagi tarzda taqdim etilishi mumkin[2.7]: jo‘natuvchi - xabar - qabul qiluvchi yozuvchi - kitob - o‘quvchi.

□Kodlash stilistikasi (adabiy stilistika) mualliflarning individual uslublari bilan shug‘ullanadi; adabiy asarlarni badiiy asar sifatida talqin qiladi va baholaydi.

□Kontrastiv stilistika ikki yoki undan ortiq tillarning stilistik tizimlarini taqqoslashda tekshiradi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, uslub va uslubshunoslik tilning individual va ijtimoiy xususiyatlarini, muloqot harakatining atmosferasini qayta tiklash uchun

qo'llaniladi - bularning barchasi muallifning nuqtai nazarini ochib berishga va ta'kidlashga qaratilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. <https://vogueindustry.com/17366487-scientific-style-of-speech-examples-of-texts-speech-styles-artistic-scientific-colloquial>
2. <https://garynevillegasm.com/obrazovanie/81990-nauchnyy-stil-osobennosti-yazykovye-osobennosti-nauchnogo-stilya.html>
3. <https://kitobxon.com/oz/kitob/til-va-uslub>
4. <https://elib.buxdupi.uz/books/Abuzalova.pdf>
5. <https://educareforma.com.br/uz/uslub-ta'rifi> turlari-amp-shakllar

“ПОЛОЖИТЕЛЬНОЕ ВЛИЯНИЕ МУЗЫКИ НА ПСИХОЛОГИЮ ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА”

Раджабова Дилфуза Аллакуловна

Преподаватель Узбекского национального института
музыкального искусства Ю.Раджаби

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается положительное влияние музыки на психологию детей раннего возраста. Обращается внимание на то, что музыка является важным элементом развития ребенка, поскольку способствует развитию моторики, координации движений, а также улучшает память и концентрацию внимания. Кроме того, музыка способствует эмоциональному развитию ребенка, помогает ему выражать свои чувства и эмоции.

Ключевые слова: музыка, психология детей, ранний возраст, развитие, эмоциональное благополучие, когнитивное развитие, социальное взаимодействие, музыкальное воспитание, музыкальные игры, музыкальная терапия

ABSTRACT

This article examines the positive influence of music on the psychology of young children. Attention is drawn to the fact that music is an important element of a child's development, as it promotes the development of motor skills, coordination of movements, and also improves memory and concentration. In addition, music promotes the emotional development of a child, helps him express his feelings and emotions.

Keywords: music, child psychology, early age, development, emotional well-being, cognitive development, social interaction, music education, musical games, music therapy

ВВЕДЕНИЕ

Музыка является неотъемлемой частью жизни человека. Она может влиять на настроение, эмоции и поведение. В последние годы все больше исследований было посвящено влиянию музыки на психологию детей раннего возраста. В данной статье мы рассмотрим положительное влияние музыки на психологию детей раннего возраста.

1. Музыка и развитие мозга

Музыка способствует развитию мозга детей раннего возраста. Исследования показывают, что музыкальные занятия и прослушивание музыки способствуют развитию мозговых структур, ответственных за обработку звуковой информации, а также улучшают способности к концентрации, вниманию и памяти.

Одно из самых интересных открытий в области музыки и развития мозга было сделано в 1990-х годах французским нейрофизиологом Альфредом Томасом. Он исследовал эффекты музыки на мозг и пришел к выводу, что регулярное занятие музыкой способствует развитию коры мозга, отвечающей за слуховое восприятие. Кроме того, музыкальные занятия улучшают работу некоторых других областей мозга, включая зрительную, двигательную и логическую.

Другие исследования показали, что музыкальное обучение у детей может улучшить математические способности, особенно в области геометрии и алгебры. Это связано с тем, что музыка имеет математическую структуру и требует точного счета и ритма.

Кроме того, музыка оказывает положительное влияние на развитие эмоционального интеллекта и социальных навыков. Она помогает детям развивать чувство эмпатии, уважения к другим и способность к сотрудничеству.

В целом, музыка является важным инструментом для развития мозга и когнитивных способностей у детей и взрослых. Регулярные занятия музыкой и прослушивание музыки должны стать неотъемлемой частью жизни каждого человека.

2. Музыка и эмоциональное состояние

Музыка может оказывать положительное влияние на эмоциональное состояние детей. Многие исследования показывают, что музыка способствует снижению уровня стресса и тревоги у детей. Кроме того, музыка может помочь детям расслабиться и улучшить настроение. Исследования показывают, что музыка активирует те же области мозга, которые отвечают за эмоциональные реакции, такие как амигдала и гипоталамус.

Каждый человек имеет свой уникальный вкус в музыке, который определяется его личностью, опытом и культурным контекстом. Некоторые люди предпочитают бодрящую и энергичную музыку, которая помогает им зарядиться настроением, а другие предпочитают медитативную и спокойную музыку, которая помогает им расслабиться и умиротвориться.

Музыка также может быть использована для улучшения эмоционального состояния и лечения психологических проблем, таких как депрессия и тревога.

Музыкотерапия - это форма терапии, которая использует музыку для достижения психологических целей. Она может быть эффективной для уменьшения симптомов депрессии, тревоги и посттравматического стрессового расстройства.

В целом, музыка является мощным инструментом для управления эмоциональным состоянием и улучшения психологического благополучия. Каждый человек может использовать музыку в своих целях, чтобы достичь желаемых эмоциональных состояний и улучшить качество жизни.

3. Музыка и социальное развитие

Музыкальные занятия могут способствовать социальному развитию детей. Они учатся работать в команде, развивают чувство ответственности и уважения к другим. Кроме того, музыкальные занятия могут помочь детям развивать коммуникативные навыки и улучшать связь с окружающим миром. Музыкальные группы и оркестры, например, могут объединять людей с разными интересами и культурными фонами вокруг общей цели создания музыки.

Музыка также может быть использована для обучения социальным навыкам, таким как коммуникация, сотрудничество и лидерство. Участие в музыкальных коллективах может помочь людям развивать эти навыки, учиться работать в команде и находить компромиссы.

Музыка также может быть использована для повышения уровня образования и культурного развития. Изучение музыки может помочь людям лучше понимать и анализировать различные культурные традиции и истории.

В целом, музыка играет важную роль в социальном развитии человека, помогая ему создавать социальные связи, развивать социальные навыки и повышать уровень образования и культурного развития.

Заключение

Музыка является важным элементом в жизни детей раннего возраста. Она может оказывать положительное влияние на развитие мозга, эмоциональное состояние и социальное развитие. Музыкальные занятия и прослушивание музыки должны стать неотъемлемой частью жизни каждого ребенка.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Juslin, P. N., & Västfjäll, D. (2008). Emotional responses to music: The need to consider underlying mechanisms. *Behavioral and Brain Sciences*, 31(5), 559-575.
2. Schlaug, G., Norton, A., Overy, K., & Winner, E. (2005). Effects of music training on the child's brain and cognitive development. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1060(1), 219-230.
3. Standley, J. M. (2008). Music therapy research in the NICU: An updated meta-analysis. *Neonatal Network*, 27(5), 317-326.

ИЗУЧЕНИЕ УЗБЕКСКИХ ГОВОРОВ ПРИ ПОМОЩИ МЕТОДОВ ЛИНГВО-ГЕОГРАФИИ

Чарыева Дилноза Аллакуловна

Преподаватель Каршинского государственного университета

АННОТАЦИЯ

Данная работа посвящена изучению узбекских говоров с использованием методов лингво-географии. Лингво-географический подход позволяет анализировать диалектные особенности языка на основе их географического распространения, что в свою очередь способствует более глубокому пониманию языковых изменений и разнообразия внутри языковой системы. В работе рассматриваются основные принципы и методы лингво-географии, применяемые для изучения узбекских говоров, а также их практическое применение для анализа диалектных различий.

Ключевые слова: узбекские говоры, лингво-география, диалектные особенности, географическое распространение, языковые изменения, узбекский язык

ABSTRACT

This work is devoted to the study of Uzbek dialects using methods of linguistic geography. The linguistic-geographical approach allows us to analyze dialectal features of a language based on their geographical distribution, which in turn contributes to a deeper understanding of linguistic change and diversity within a language system. The paper discusses the basic principles and methods of linguistic geography used to study Uzbek dialects, as well as their practical application for the analysis of dialect differences.

Keywords: Uzbek dialects, linguistic geography, dialect features, geographical distribution, language changes, Uzbek language

ВВЕДЕНИЕ

Узбекский язык является одним из самых распространенных языков в Средней Азии. Он имеет множество диалектов и говоров, которые отличаются друг от друга по произношению, лексике и грамматике. Изучение этих говоров является важным для понимания культурного и лингвистического разнообразия региона. В данной статье мы рассмотрим методы лингво-географии, которые могут быть использованы для изучения узбекских говоров.

I. Лингво-география как метод изучения языковых вариантов

Лингво-география - это научное направление, которое изучает распределение и вариативность языковых элементов в пространстве и времени. Она основывается на методах сбора и анализа лингвистических данных, собранных в различных местах и временных периодах. Лингво-география используется для изучения диалектов, говоров и других языковых вариантов.

Основная цель лингво-географии - это выявление различий и сходств между языковыми вариантами, а также определение факторов, которые влияют на эти различия. Она также помогает ученым понимать происхождение и эволюцию языковых вариантов, а также их связь с историческими, социальными и географическими факторами.

Методы лингво-географии включают в себя сбор данных о произношении, лексике и грамматике различных языковых вариантов, а также их распределение в пространстве и времени. Для этого используются различные техники, такие как анкетирование, запись речи, сравнительный анализ текстов и другие.

Одной из основных задач лингво-географии является выявление диалектных границ - мест, где происходит переход от одного диалекта к другому. Это позволяет ученым определить границы распространения различных диалектов и описать их особенности.

Лингво-география также используется для изучения языковых изменений во времени. С помощью этого метода можно отслеживать изменения в произношении, лексике и грамматике языка на протяжении времени и выявлять факторы, которые влияют на эти изменения.

II. Особенности узбекских говоров

Узбекский язык имеет множество диалектов и говоров, которые отличаются друг от друга по произношению, лексике и грамматике. Некоторые из них включают Кара-Калпакский, Казахский, Туркменский, Таджикский и другие. Несмотря на это, узбекский язык в целом является достаточно однородным и имеет стандартную форму, которая используется в официальных документах и СМИ. Некоторые из особенностей узбекских говоров включают:

1. Произношение гласных: в различных узбекских говорах произношение гласных может отличаться. Например, в ташкентском говоре слово “бола” (ребенок) произносится с длинным “о”, а в кашкадарьинском говоре - с коротким “о”.

2. Лексика: в различных узбекских говорах могут использоваться разные слова для обозначения одного и того же понятия. Например, в ташкентском говоре слово “баланд” (высокий) используется чаще, чем слово “юқори”, которое более распространено в других говорах.

3. Грамматика: некоторые узбекские говоры имеют свои особенности в грамматике. Например, в кашкадарьинском говоре множественное число образуется не только путем добавления окончания “-лар”, но и путем изменения основы слова.

4. Интонация: в различных узбекских говорах интонация может отличаться, что может приводить к различным нюансам в значении слов и фраз.

5. Влияние других языков: в некоторых узбекских говорах можно обнаружить влияние других языков, таких как русский, таджикский и казахский.

В целом, узбекские говоры имеют множество особенностей, которые делают их уникальными и интересными для изучения.

III. Применение методов лингво-географии для изучения узбекских говоров

Методы лингво-географии могут быть использованы для изучения узбекских говоров. Они включают в себя сбор данных о произношении, лексике и грамматике различных диалектов и говоров, а также их распределение в пространстве и времени. С помощью этих данных можно провести сравнительный анализ различных говоров и определить особенности каждого из них.

Методы лингво-географии могут быть полезными для изучения узбекских говоров, так как они позволяют анализировать распространение языковых явлений на определенной территории и выявлять границы диалектных зон.

Один из основных методов лингво-географии - это метод анкетирования, который заключается в сборе данных о языковых явлениях у носителей языка. Например, можно провести анкетирование в различных регионах Узбекистана и сравнить результаты для выявления различий в произношении, лексике и грамматике.

Другой метод - это метод сопоставительного анализа текстов, который позволяет выявить различия в употреблении слов и конструкций в разных узбекских говорах. Например, можно проанализировать тексты на узбекском языке из разных регионов и выявить различия в употреблении слов и конструкций.

Также можно использовать метод географического информационного моделирования, который позволяет создавать карты распространения языковых явлений на территории. Например, можно создать карту распространения произношения определенного звука в разных узбекских говорах.

В целом, методы лингво-географии могут быть полезными для изучения узбекских говоров, так как они позволяют выявлять различия в языковых явлениях на определенной территории и создавать карты распространения этих явлений.

IV. Примеры исследований узбекских говоров при помощи методов лингвогеографии

Одним из примеров исследования узбекских говоров при помощи методов лингвогеографии является работа Т. Садыкова “Диалекты узбекского языка: лингвистический и географический анализ”. В этой работе автор собрал данные о произношении, лексике и грамматике различных диалектов узбекского языка, а также провел их географический анализ. Он обнаружил, что различные диалекты узбекского языка имеют свои особенности в зависимости от места их использования.

Другим примером исследования является работа А. Хамраева “Узбекский язык: его история и диалекты”. В этой работе автор изучил историю узбекского языка, а также провел анализ различных диалектов. Он обнаружил, что узбекский язык имеет множество диалектов, которые отличаются друг от друга по произношению, лексике и грамматике.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Методы лингво-географии могут быть использованы для изучения узбекских говоров. С помощью этих методов можно собрать данные о произношении, лексике и грамматике различных диалектов и говоров, а также провести их географический анализ. Изучение узбекских говоров является важным для понимания культурного и лингвистического разнообразия региона.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Aitmatov, C. (2017). The Uzbek Language in Central Asia: Past, Present and Future. *Journal of Central Asian Studies*, 22(1), 1-15.
2. Baskakov, N.A. (1961). *Dialectology and Linguistic Geography*. Moscow: Nauka.
3. Khamraev, A. (2008). *The Uzbek Language: Its History and Dialects*. Tashkent: Uzbekistan National Academy of Sciences.
4. Sadykov, T. (2015). The Dialects of the Uzbek Language: A Linguistic and Geographical Analysis. *Journal of Uzbek Linguistics*, 1(1), 1-20.
5. Toshmatov, G. (2012). *The Linguistic Geography of the Uzbek Language*. Tashkent: Fan.

“РОЛЬ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ДУХОВНОМ ВОСПИТАНИИ ЛИЧНОСТИ”

Смирнов Константин Борисович

Преподаватель Каршинского государственного университета

АННОТАЦИЯ

Данная работа посвящена роли физической культуры в духовном воспитании личности. Автор исследует влияние занятий спортом и физической активностью на формирование духовных ценностей, моральных установок и характера человека. В работе также рассматривается важность физической культуры для развития самодисциплины, силы воли, ответственности и уважения к себе и окружающим. Анализируются позитивные аспекты участия в спортивных мероприятиях, командных играх и физических упражнениях в контексте формирования духовной силы личности.

Ключевые слова: физическая культура, духовное воспитание, личность, спорт, моральные ценности, самодисциплина

ABSTRACT

This work is devoted to the role of physical culture in the spiritual education of the individual. The author explores the influence of sports and physical activity on the formation of spiritual values, moral attitudes and human character. The work also examines the importance of physical education for the development of self-discipline, willpower, responsibility and respect for oneself and others. The positive aspects of participation in sports events, team games and physical exercises are analyzed in the context of the formation of the spiritual strength of the individual.

Keywords: physical culture, spiritual education, personality, sports, moral values, self-discipline

ВВЕДЕНИЕ

Физическая культура является неотъемлемой частью здорового образа жизни и играет важную роль в духовном развитии личности. В данной статье рассматривается роль физической культуры в духовном воспитании личности на основе анализа научных исследований.

Роль физической культуры в формировании духовных качеств личности

Физическая культура играет важную роль в формировании духовных качеств личности. Она помогает развивать такие качества, как ответственность

за свои поступки, уверенность в себе, дисциплина и самоконтроль. Эти качества являются необходимыми для достижения успеха в жизни и общественной деятельности.

Физическая культура также способствует развитию эмоциональной устойчивости и контроля над своими эмоциями. Спортивные тренировки помогают улучшить психологическое состояние, снизить уровень стресса и повысить уровень самооценки. Это в свою очередь способствует развитию таких качеств личности, как настойчивость, целеустремленность и трудолюбие.

Одним из главных принципов физической культуры является уважение к сопернику и соблюдение правил игры. Эти принципы имеют важное значение для формирования духовных качеств личности, таких как честность, уважение к другим людям и справедливость.

Физическая культура также помогает развивать у личности такие ценности, как здоровый образ жизни и уважение к собственному телу. Эти ценности являются важными для формирования здоровой и гармоничной личности.

Таким образом, физическая культура является неотъемлемой частью духовного воспитания личности и помогает формировать устойчивые мотивации к здоровому образу жизни, развивать качества личности и ценности, необходимые для достижения успеха в жизни и общественной деятельности.

Физическая культура способствует формированию устойчивой мотивации к здоровому образу жизни, что имеет важное значение для духовного развития личности. Исследования показывают, что занятия спортом способствуют развитию таких качеств личности, как целеустремленность, настойчивость, трудолюбие и дисциплина (Biddle et al., 2000; Deci & Ryan, 2002).

Физическая культура также способствует развитию эмоциональной устойчивости и контроля над своими эмоциями. Спортивные тренировки помогают улучшить психологическое состояние, снизить уровень стресса и повысить уровень самооценки (Rees & Hardy, 2000; Stavrou et al., 2006).

Духовное воспитание личности через физическую культуру

Физическая культура является неотъемлемой частью духовного воспитания личности. Она помогает формировать устойчивую мотивацию к здоровому образу жизни, развивать такие качества личности, как уверенность в себе, ответственность за свои поступки, дисциплина и самоконтроль. Физическая культура также помогает развивать у личности такие ценности, как здоровый образ жизни, уважение к другим людям и справедливость.

Одним из главных принципов физической культуры является уважение к сопернику и соблюдение правил игры. Эти принципы имеют важное значение для формирования духовных качеств личности, таких как честность, уважение к

другим людям и справедливость. Исследования показывают, что занятия спортом способствуют развитию этих качеств личности (Coakley, 2007; Weiss & Friedrichs, 2012).

Физическая культура также способствует развитию эмоциональной устойчивости и контроля над своими эмоциями. Спортивные тренировки помогают улучшить психологическое состояние, снизить уровень стресса и повысить уровень самооценки (Rees & Hardy, 2000; Stavrou et al., 2006).

Физическая культура является одним из важнейших средств духовного воспитания личности. Она помогает формировать у личности такие качества, как уверенность в себе, ответственность за свои поступки, дисциплина и самоконтроль. Исследования показывают, что занятия спортом способствуют развитию этих качеств личности (Goudas et al., 2005; Vlachopoulos et al., 2011).

Важным аспектом духовного воспитания личности через физическую культуру является формирование устойчивой мотивации к здоровому образу жизни. Человек, занимающийся спортом, более склонен к самосовершенствованию и достижению высоких результатов в жизни. Физическая культура также помогает развивать у личности такие ценности, как здоровый образ жизни, уважение к другим людям и справедливость (Gill & Williams, 2008; Hellison, 2011).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Таким образом, физическая культура играет важную роль в духовном воспитании личности. Она помогает формировать устойчивую мотивацию к здоровому образу жизни, развивать такие качества личности, как целеустремленность, настойчивость, трудолюбие и дисциплина, а также уважение к другим людям и справедливость. Физическая культура является одним из важнейших средств духовного воспитания личности и должна занимать достойное место в системе образования и воспитания.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Biddle, S. J. H., Fox, K. R., & Boutcher, S. H. (2000). *Physical activity and psychological well-being*. Routledge.
2. Coakley, J. (2007). *Sports in society: Issues and controversies*. McGraw-Hill.
3. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2002). *Handbook of self-determination research*. University of Rochester Press.
4. Gill, D. L., & Williams, L. (2008). *Psychological dynamics of sport and exercise*. Human Kinetics.
5. Goudas, M., Biddle, S. J. H., Fox, K. R., & Underwood, M. (2005). It ain't what you do, it's the way that you do it! Teaching style affects children's motivation in track and field lessons. *The Sport Psychologist*, 19(2), 176-189.
6. Hellison, D. R. (2011). Teaching responsibility through physical activity. *Human Kinetics*.
7. Rees, T., & Hardy, L. (2000). An investigation of the social support experiences of high-level sports performers. *The Sport Psychologist*, 14(4), 327-347.
8. Stavrou, N. A., Psychountaki, M., & Zervas, Y. (2006). Effects of a physical activity program on mood states and self-esteem in adolescent girls. *Journal of Health Psychology*, 11(4), 583-590.
9. Vlachopoulos, S. P., Karageorghis, C. I., Terry, P. C., & Chatzisarantis, N. L. D. (2011). The effects of motivational and technique instructions on the self-efficacy beliefs of novice exercisers. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 33(1), 117-134.
10. Weiss, M. R., & Friedrichs, W. D. (2012). The importance of sport and exercise psychology to the field of physical education and sport pedagogy: An INTRODUCTION. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 17(4), 331-334.

ELEKTRON TA'LIM TUSHUNCHASINING USLUBIY ASOSLARI

Khasanov Abdushohid Abdurashidovich

Head of the Department of "Exact Sciences",

University of Science and technology,

Doctor of philosophy in Pedagogical Sciences (Phd), associate professor.

E-mail: abdushohid_1983@mail.ru

ABSTRACT

This article reveals the methodological foundations of the concept of e-learning and presents the qualities and analysis of its development.

Keywords: Education, electronic, resources, QR code, students, teachers, databases, E-learning, concept, electronic pedagogy.

Application No. 1 of the decree of the president of the Republic of Uzbekistan No. 5847 of October 8, 2019 in the concept of development of the higher education system of the Republic of Uzbekistan until 2030, the implementation of the following issues is set out separately:

to accelerate the creation of national e-learning resources, organize the translation work of foreign e-learning resources, gradually increase the balance of electronic resources in the educational process, create e-learning literature, create a system for posting information about electronic resources using QR code in libraries in order to download them to mobile devices;

expanding the opportunities of students, teachers and young researchers to use e-learning resources, electronic catalogs and databases of modern scientific literature for free;

Globalization of social processes, the development of Information Technology, the transition to the "digital economy", international convergence and multidisciplinary cooperation, and, accordingly, changes in the labor market, make new demands on the state, society and everyone. It is being modernized in the direction of individualization, intellectualization of the educational system, focusing on the future requirements of the labor market, optimization by time parameters, reduction of material costs for Education, which is characterized as the effectiveness of the educational system, growth of education in general [1].

One of the promising areas for the development of the educational system is the transition from the traditional educational space (building, book, teacher, educational process) to the virtual educational space created using computer equipment and

software, as well as its creation on this basis. “E-learning (E-learning)” of the e-learning system”.

Other definitions that define and develop the concept of e-learning are also given in the scientific literature. The organization of educational activities using information contained in e-learning or “E-learning” databases and used in the implementation of educational programs and information technologies, technical means that ensure their processing, as well as information and telecommunications networks that ensure the transmission of this information through communication lines, the interaction of students and teachers” [2].

General opinion of researchers about the role of the organization of e-learning (E-learning) A.A. Andreyev: “Pedagogy as an evolutionary science is reborn into electronic pedagogy (E-learning), maintaining the criteria and continuity inherent in scientific knowledge, and in this education the object of electronic pedagogy remains unchanged. Its subject is pedagogical processes taking place in an information and educational environment saturated with ICT” [3].

At the moment, we will have to understand technologies that, when it comes to the internet, nano and biotechnology, the Fourth Industrial Revolution or “Industry 4.0”, which is based on the widespread use of artificial intelligence systems, represent the unification of the boundaries between the physical, electronic and biological spheres.

Leading economists argue that the Fourth Industrial Revolution brings us a whole range of natural disasters. As a result of this revolution, the speed of changing the economic foundations of human society is so high that a person does not have as much time as before to change his social position, professional activity, retraining and adaptation to changes in the labor market [4]. The globalization of social processes, the rapid change in information and communication infrastructure, international convergence and multidisciplinary cooperation have led to the fact that society makes new demands on the methods of acquisition and transmission of knowledge, the role of the individual in these processes. Modern educational processes are not carried out without the introduction of large-scale information resources into the educational process, the development of information processing and presentation skills [5].

Scientific research and applied pedagogical work in the field of organizing e-learning is aimed at the development of so-called educational platforms, completely bypassing the issues of methodology and didactics.

“Thus, innovative pedagogical research, which has been activated over the past five years, often does not give the desired result. Because it contradicts the laws of dialectics, it cannot be full-fledged if it is built on rubble or does not take into account

the old one correctly, since in any positively developing process of evolution, both are always present [6].

Therefore, a thorough study and renewal of our time is one of the main tasks of today the reality of the richest heritage that exists in folk traditions education, as well as in the theories and experience of teachers of the past. All this is a necessary condition for the implementation of a qualitative leap in education is another historical and cultural turn of the dialectical spiral”.

Thus, the current educational system, due to the change in the economic and technological foundations of society, meets the requirements of the Times. First, a change in the economic basis leads to a change in the form of presentation of the educational goal. If work and services are produced and presented in virtual space, then the educational goal is virtual, losing contact with material production and is increasingly presented as a kind of information resource.

Secondly, in connection with the removal of restrictions on information by the state and society, the purpose of education is becoming more and more individual, in order to achieve it, it is necessary to obtain data from various educational disciplines, educational areas, scientific schools.

Thirdly, after the change in the purpose of education, the educational space also changes, moving from virtual, financially secured buildings, libraries to the concepts of access to the server, portals [7].

In such conditions, the need arises to modernize the forms and methods of the current educational system on the basis of new technological foundations, to achieve a greater satisfaction of the needs of the state, society and the student for education, to transform the participants of the educational process into a virtual educational environment that exists day and night in real time on the basis

The goal of the student’s individual, student-oriented education is the active interaction of the subjects of the educational process in the virtual space of the University, the achievement of meeting the needs of educational subjects using modern e-learning and other information resources, the educational process, educational-methodological support, the use of technical and software, the processing of educational materials, Thus, e-learning or " E-learning " involves the creation of virtual local educational spaces through computer techniques and software, their consistent integration into high-level virtual educational spaces, and ultimately a single virtual global educational space, with the aim of improving the effectiveness of the educational process being carried out, which guarantees the achievement of the individual educational goal set by the student side.

REFERENCES:

1. Abdurashidovich, X. A., & Nigmanovna, M. F. (2019). Access to electronic educational resources in the education system. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol, 7(12).
2. Khasanov, A. A. (2017). Methods and methods of forming economic education through interdisciplinary communication through information technology. *Journal*, (3), 38.
3. Hasanov, A. A., & Gatiyatulina, R. M. (2017). Interdisciplinary Communication as a Didactic Condition of Increasing the Efficiency of Educational Process. *Eastern European Scientific Journal*
4. Sharipov, D., Abdukadirov, A., Khasanov, A., & Khafizov, O. (2020, November). Mathematical model for optimal siting of the industrial plants. In *2020 International Conference on Information Science and Communications*
5. Ravshanovna, P. N., & Abdurashidovich, K. A. (2019). Role of innovation in school development. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol, 7(12).
6. Hasanov, A. A. (2020). Peculiarities of preparing teachers for the development and use of e-learning resources. *Theoretical & Applied Science*, (9), 15-17.
7. Khasanov, A. A. (2018). Didactic Foundations of Interdisciplinary Connections at Subject Teaching. *Eastern European Scientific Journal*, (6).

YOSH VOLEYBOLCHILARNI SAKROVCHANLIK VA SAKRASH CHIDAMKORLIGI XUSUSIYATLARINI PEDAGOGIK AHAMIYATI

Raximova Gulmira Qambul qizi

O'qituvchi Xorazm viloyati Qo'shko'pir tumani 20-maktab

E-mail: graximova773@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada jismoniy tarbiya mashg'ulotlari jarayonida va sport faoliyati davomida yosh voleybolchilarning sakrovchanlik va sakrash chidamkorligining ahamiyati va o'rni, hozirgi paytdagi ahvoli, kelajak istiqbollari va muammolarini o'rganish bo'yicha o'tkazilgan pedagogik tajriba natijalari bayon qilingan.

Kalit so'zlar: yosh voleybolchilar, sakrovchanlik, sakrash chidamkorligi, axborot texnologiyalari, anketa o'tkazish.

АННОТАЦИЯ

В статье изложены результаты педагогического эксперимента, проведенного по изучению значения и места, состояния в настоящее время, перспектив в будущем и проблем прыгучести и прыжковой выносливости в процессе занятий физической культуры и в ходе спортивной деятельности юных волейболистов. Ключевые слова: юные волейболисты, прыгучесть, прыжковая выносливость, информационные технологии, анкетирование.

ABSTRACT

The article presents the results of pedagogical experiments to study the influence of value motives of physical exercises on the health of students of pedagogical institute in the process of physical education. Key words: physical culture, educational exercises, values, motives, psychoemotional state, strengthening of physical health

Mavzuning dolzarbligi. Hozirgi zamon sportchisi faoliyati va voleybol o'yini musobaqalarining bellashuvi davomida sportchilar ijro etadigan texnik harakatlarning muvaffaqiyati va samaradorlik darajasi, ko'p jihatdan, sportchining jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlariga va u tomonidan bunday harakatlarni bajarish malaka va ko'nikmalarini o'zlashtirganlik darajasiga bog'liqdir. Shuning uchun ham, aksariyat mutaxassis olimlar va tajribali murabbiylar yosh voleybolchilarning jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlarini yaxshilashda yangi uslub va elementlarni qo'llashning afzaligiga katta e'tibor qaratish zarurligini ta'kidlaganlar. Nazariy tahlillar, ta'lim

jarayoni va o'quvchilarning salomatligi darajasi o'rtasidagi mavjud qarama-qarshiliklar, ularning salomatligi asosida jismoniy holatini mustahkamlash masalalari etarlicha ishlab chiqilmaganligi mazkur qarama-qarshiliklarni hal qilishga zamin yaratadigan jismoniy tarbiya vositalarini, o'quv mashg'ulotlarini tashkil qilish usullarini tanlashning pedagogik shartlarini tajriba yo'li bilan asoslash zaruratini belgilab berdi. Mazkur fikr-mulohazalar yosh voleybolchilar uchun yanada muhimdir. Yuqorida qayd etilgan vaziyatlarni e'tiborga olgan holda, yosh voleybolchilarning jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlarini, ayniqsa sakrovchanlik va sakrash chidamkorligining ahamiyati va o'rni, hozirgi paytdagi ahvoli, kelajak istiqbollari va muammolarini o'rganish dolzarbligini inobatga olib, shu maqsadlar yo'lida sohaning etakchi mutaxassislari bilan anketa so'rovnomasi o'tkazildi. Tadqiqot maqsadi – yosh voleybolchilarning jismoniy tarbiya mashg'ulotlari jarayonida va sport faoliyati davomida sakrovchanlik va sakrash chidamkorligi qobiliyatlarini tarbiyalashning ahamiyati va o'rni, hozirgi paytdagi ahvoli, kelajak istiqbollari va muammolari bo'yicha sohaning etakchi mutaxassislari fikrlarini anketa o'tkazish yo'li bilan aniqlash hamda ekspertlar fikrlarining o'zaro mosligini o'rganish. Tadqiqot usullari va uni tashkil etilishi. Tadqiqot davomida ilmiy-uslubiy adabiyotlar materiallarini umumlashtirish va tahlil qilish, pedagogik kuzatish, anketa ishlab chiqish va uni o'tkazish, ekspertlar fikrining o'zaro moslik darajasini hisoblash usullaridan foydalanildi. Sohaning etakchi mutaxassislaridan tashkil topgan ekspertlar guruhiga oldindan ishlab chiqilgan yosh voleybolchilarni tayyorlashga oid ishlab chiqilgan anketa savollariga javob berishlari taklif etildi. Bunda Respublikamizda faoliyat olib borayotgan tajribali murabbiylardan 14 kishi, yuqori mahoratli voleybolchi va UrDU voleybolchi-talabalaridan 42 kishi hamda etakchi pedagoglardan 17 kishi, jami 73 nafar respondentlar ishtirok etishdi. Respondentlarga avvaldan ishlab chiqilgan 11 ta oddiy va ikkita umumlashgan savollar bo'yicha fikr-mulohazalar bildirish taklif etildi. Tadqiqot natijalari va uning muhokamasi. Tadqiqot maqsadidan kelib chiqqan holda, yosh voleybolchilarning jismoniy tarbiya mashg'ulotlari jarayonida va sport faoliyati davomida yosh voleybolchilarning sakrovchanlik va sakrash chidamkorligining ahamiyati va o'rni, hozirgi paytdagi ahvoli, kelajak istiqbollari va muammolarini aniqlash bo'yicha pedagogik tajriba o'tkazildi. 1.Yosh voleybolchilarni tayyorlashda Hujum zarbalariga ixtisoslashtirilgan sakrovchanlikni rivojlantiruvchi mashqlardan foydalanishga bo'lgan e'tibor oldingi yillarga nisbatan o'zgarishini qanday baholaysiz? 2.Yosh voleybolchilarni tayyorlashda to'pni uzatishga ixtisoslashtirilgan sakrovchanlikni rivojlantiruvchi mashqlardan foydalanishni ahvoli oldingi yillarga nisbatan o'zgarishini qanday baholaysiz? 3.Yosh voleybolchilarni tayyorlashda To'siq qo'yishga (himoyaga) ixtisoslashtirilgan sakrovchanlikni rivojlantiruvchi mashqlarni qo'llanish ahvolini oldingi yillarga nisbatan o'zgarishini qanday baholaysiz? 4.Yosh

voleybolchilarni tayyorlashda ixtisoslashtirilgan tezkorlik-kuch sifatlarini rivojlantiruvchi mashqlardan foydalanishni ahvoli oldingi yillarga nisbatan o'zgarishini qanday baholaysiz? 5.Yosh voleybolchilarni tayyorlashni o'quv trenirovka mashg'ulotlari jarayonida umumiy va maxsus jismoniy sifatlarni rivojlantiruvchi mashqlardan foydalanishni ahvoli oldingi yillarga nisbatan o'zgarishini qanday baholaysiz? 6.Yosh voleybolchilarni tayyorlashni o'quv trenirovka mashg'ulotlari jarayonida texnik-taktik malakalarning shakllanishiga zamin yaratuvchi mashqlardan foydalanishni ahvoli oldingi yillarga nisbatan o'zgarishini qanday baholaysiz?

7.Yosh voleybolchilarni tayyorlash tizimida zamonaviy axborot texnologiyalardan foydalanish uchun shart-sharoitlar o'zgarishini oldingi yillarga nisbatan o'zgarishini qanday baholaysiz?

8. Voleybolchilarni tayyorlash bo'yicha uslubiy adabiyotlar mavjudligini ahvoli oldingi yillarga nisbatan o'zgarishini qanday baholaysiz?

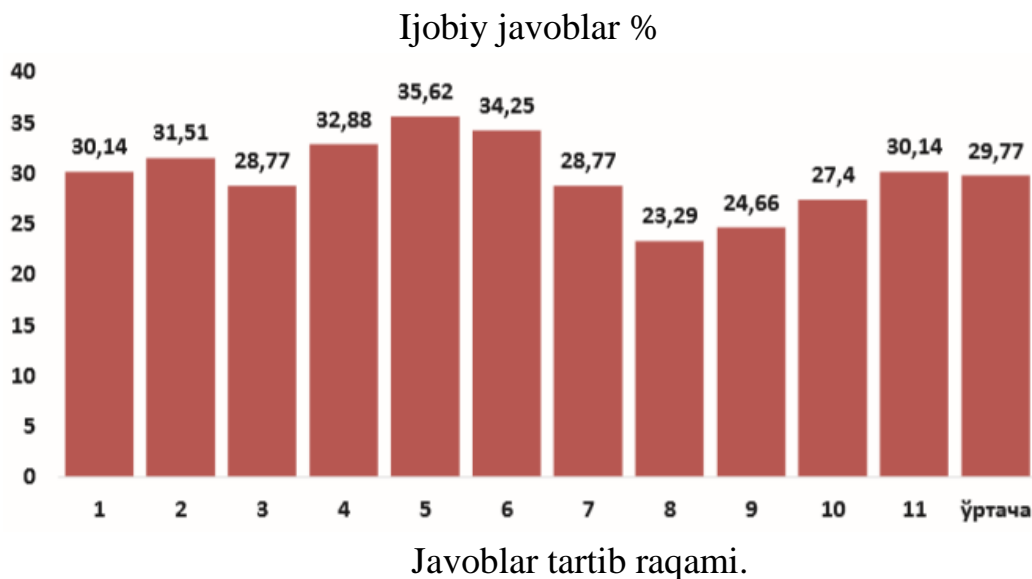
9. Yosh voleybolchilarni tayyorlash tizimini oldingi yillarga nisbatan o'zgarishini qanday baholaysiz?

10. Yosh voleybolchilarni tayyorlash tizimida etuk kadrlar bilan ta'minlanishi darajasi oldingi yillarga nisbatan o'zgarishini qanday baholaysiz?

11. Yosh voleybolchilarni tayyorlashda zamonaviy ta'minot darajasini oldingi yillarga nisbatan o'zgarishini qanday baholaysiz? Taklif etilgan oldingi yillarga nisbatan o'zgarishni baholashga oid 11 ta savollarning javoblari orasida eng yaxshi ijobiy fikr 5-, 6- va 4-savollarda, eng past ijobiy o'zgarish bo'lgani esa 8- va 9-savollar javoblarida ta'kidlab o'tilgan. Qolganlari shu ikki chegaraviy kattaliklar oralig'ida tebranadi. YUqorida zikr etilgan savollarga respondentlar javoblarining (soni / foizlarda jadvalda) va ular orasidagi ijobiy javoblar taqsimoti (foizlarda, diagrammada) quyida keltirilgan.

Savol tartib raqami	Son/foiz		
	Ijobiy javoblar	O'zgarmagan	Salbiy javoblar
1	22/30,14	27 / 36,99	24/32,88
2	23/31,51	28/38,36	22/30,14
3	21/28,77	28/38,36	24/32,88
4	24/32,88	27/36,99	22/30,14
5	26/35,62	25/34,25	22/30,14
6	25/34,25	25/34,25	23/31,51
7	21 / 28,77	26/35,62	26/35,62
8	17 / 23,29	29/39,73	27/36,99
9	18 / 24,66	28/38,36	26/36,99
10	20 / 27,40	27/36,99	26/35,62
11	21 / 30,14	27/36,99	25/34,25

12. So‘rovnomadagi “Sport faoliyati jarayonidagi o‘lchash natijalarini kompyuter amaliy dasturlari yordamida tahlil qililishmi?” degan savolga 49,6% ijobiy javob bergan, 3% buni keraksiz deb hisoblashini bildirgan va 47,4% foydalanmasligini ta’kidlagan. Umumlashgan savolga javoblar orasida: 1) Mutaxassislarining 84,2% sport faoliyatida amaliy zarurat bo‘lganida mobil telefondan, 38,2% kompyuterdan va 6% planshetdan foydalanayotganligi aniqlangan bo‘lsa, 1,7% ishtirokchilar zamonaviy texnologiyalar imkoniyatlaridan foydalanmasligini bildirganlar.

2) “Voleybolchilarning tayyorgarlik ko‘rsatkichlarini tarbiyalashning ahamiyatini quyidagilar orasida yuqoridan pastga tomon baholang”:

1) UJT, 2) MJT, 3) texnik tayyorgarlik, 4) taktik tayyorgarlik, 5) nazariy tayyorgarlik, psixologik tayyorgarlik, 6) sakrovchanlik va sakrash chidamkorligi qobiliyatlarini tarbiyalash, 7) kuch va tezkorlikni rivojlantirish, 8) tez qaror qabul qilish qobiliyatini tarbiyalash,

9) ko‘ptokka nibatan masofa sezgirligi tarbiyalash va 10) muvozanatni saqlash imkoniyatlarini oshirish singari savollar javoblarida esa fikrlar tarqoq bo‘lib, ekspertlar fikrlarining o‘zaro mosligi juda past (konkordatsiya koeffitsienti $W=0,09$) chiqdi.

XULOSA

Soha etuk mutaxassislarining fikr-mulohazalarini umumlashtirish va tahlil qilish oldingi yillarga nisbatan o‘zgarishni baholashga oid 11 ta savollarning javoblari orasida eng yaxshi ijobiy fikr YOsh voleybolchilarni tayyorlashni o‘quv trenirovka mashg‘ulotlari jarayonida umumiy va maxsus jismoniy sifatlarni rivojlantiruvchi mashqlardan, texnik-taktik malakalarning shakllanishiga zamin yaratuvchi mashqlardan va ixtisoslashtirilgan tezkorlik-kuch sifatlarini rivojlantiruvchi mashqlardan foydalanishda kuzatilganligini hamda eng past ijobiy o‘zgarish bo‘lgani

esa Voleybolchilarni tayyorlash bo'yicha uslubiy adabiyotlar mavjudligini ahvoli va mazkur sportchilarni tayyorlash tizimi savollari javoblarida ta'kidlab o'tilganligini ko'rsatdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 5368-sonli "Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni, 2018 yil 5 mart.
2. O'zbekiston Respublikasi "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi 394-sonli Qonuni(yangi tahriri) 2015-yil 5-sentabr "Xalq so'zi" gazetasi 174-son
3. Pulatov.A.A Valeybol nazariyasi va uslubiyati. Darslik T.: O'zDJTI. 2011-280-b
4. Masharipov. F.T, Ro'zmetov.N.Q, Ro'zmetov.R.T Valeybol mashg'ulotlarini olib borish va boshqarishning pedagogik asoslari. O'quv uslubiy qo'llanma. Urganch 2012-yil-72-b
5. Sport metrologiyasi, darslik,[http://library.uzdjtsu.uz/files/pdf/ Sportda matematik tahlil.pdf](http://library.uzdjtsu.uz/files/pdf/Sportda_matematik_tahlil.pdf) MBB Akbarov Axmatjon, Tafakkur qanoti, Toshkent, 2014, 459 s.
6. Akbarov A., Sportda pedagogik tadkikot natijalarini interpretatsiya kilish usullarini solishtirish, Fan-sportga, 2021, № 6, 62-64 b.
8. 15-16 YOshli voleybolchilarning kuch sifatini an'anaviy mashqlar yordamida oshirish uslubiyati A.A Ummatov - Fan-Cportga, 2021 - elibrary.ru.
9. Ummatov, A. A., and V. V. SHank. «Effekty novogo podxoda k razvitiyu i otsenke ruykovyx kachestv v voleybole.» CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES 2.7 (2021): 24-29.
10. Sportda pedagogik tadkikot natijalarini interpretatsiya kilish usullarini solishtirish, A Axmatjon, Fan-sportga, 62-64, 2021, № 6

VOLEYBOLCHILARNI PSIXOLOGIK JIHATDAN TAYYORLASH METODIKASI

Raximova Gulmira Qambul qizi

Xorazm viloyati Qo‘shko‘pir tuman, 20-maktab

E-mail: graximova773@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu tezisda voleybolchilarni psixologik jihatdan tayyorlash uslublari, predmetlari va metodikalari o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: ong, iroda, psixika, shaxsiy tayyorgarlik, adaptatsiya, texnika, taktika, xotira,

Рахимова Гулмира Камбул қизи

Хоразм вилояти Қўшқўпир тумани, 20-мактаб

E-mail: graximova773@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В данной тезиси изучаются методы, предметы и методы психологической подготовки волейболистов.

Ключевые слова: разум, воля, психика, личная подготовка, адаптация, техника, тактика, память, темперамент, психическая подготовка

KIRISH

Psixologik tayyorarlik uzoq muddatli pedagogik jarayon bo‘lib, bunda psixik sifatlar nafaqat mashg‘ulot va musoboqa jarayonlarida o‘z holicha shakillanishi lozim, balki ular maxsus uslub va vositalar(mashqlar) yordamida alohida takomillashtirilishi zarur. Psixologik tayyorgarlikning bosh maqsadi muhim psixik sifatlar xotira, diqqat, hissiyot, tafakkur, ong, iroda, ko‘rish kengligi va chuqurligi kabi xislatlarni mustaqil mashq qildirishdan iborat bo‘lishi lozim. Bu borada shug‘ullanuvchilarda matonat, shijoat, qat‘iyatlik, “makkorlik” va ixtirochilik fazilatlarini sayqal toptirish darkor. Binobarin, ko‘p yillik sport trenirovkasi jarayonida psixologik sifatlar va qobiliyatlarni shakillantirish masalasi boshqa tayyorgarlik turlari kabi ustuvor ahamiyat kasb etadi. Voleybol musoboqalariga tayyorgarlik ko‘rish va ishtirok etish yosh sportchilarni sotsializatsiya qilishning kuchli vositasi va o‘zini tutishga turtki beradigan muhim omildir. Chunki bu o‘yin jamoaviy o‘yin bo‘lganligi sababli aynan har bir o‘yinchining xatti-harakati butun jamoaga o‘z ta’sirini o‘tkazadi.

Dolzarlbli. Valeybolchilarni tayyorlash amaliyotida psixologik tayyorgarlik quyidagi ikki yo'nalishda olib boriladi:

- umumiy psixologik tayyorgarlik;
- musobaqaga maxsus psixologik tayyorgarlik;

Sportchilarni voleybol musoboqalariga tayyorlashda shaxsiy tayyorgarlikni ham, jamoaviy tayyorgarlikni ham hisobga olish kerak, sportchilar o'rtasida yaqin hamkorlik zarur.

Shaxslararo salbiy va hatto neytral munosabatlarning paydo bo'lishi, sportchining tanlagan faoliyati bilan shug'ullanishni to'xtatishga olib kelishi mumkin.

Valeybolchining psixologik tayyorgarligi murabbiy tomonidan adaptatsiya orqali amalga oshiriladi. Bu ikki usulda amalga oshiriladi:

1. Sportchiga texnik shartlarni o'rgatadigan universal amaliyot;
2. Og'zaki mashg'ulotlar yordamida sportchini start oldi yoki raqobat sharoitida o'zini qulay his qilishga o'rgatish. Buning yordamida sportchi salbiy holatlarga dosh bera oladi.

Murabbiy psixologik ta'sir sportchining intellektual sohasi va hissiy muhitiga ta'sir qilishini yodda tutishi muhimdir. Sportchining individual psixologik qobiliyatlari hisobga olinmasa, hech qanday jismoniy mashqlar, mashg'ulot usullari kerakli natijaga olib kelmaydi. Sportchi va murabbiy psixologik tayyorgarlikning individual masalalari ustida ishlaganda, ikkinchisi uchun sportchining motivatsiyaga tayanishi muhimdir. Shaxsiy mashg'ulotlar, turli masalalar bo'yicha sportchilar bilan ishlash sportchilarni musobaqaga psixologik tayyorlashning samarali usuli hisoblanadi. Undan foyalanganda sportchining shaxsiy qobiliyatini esga olish va unga individual yondashuvni izlash muhimdir. Shu boisdan, voleybolchilarning musobaqaga psixologik tayyorgarligi juda muxim omildir.

Valeybolchining psixologik tayyorgarligi uchun birinchi va juda muhim qadam bu sportchining individual psixologik xususiyatlarini tan olishdir. Ular quyidagi komponentlar bilan ifodalanadi:

- shaxsga yo'naltirilganlik: qiziqish, ishonch, vatanparvarlik, hissiyotlar-quvonch, qayg'u.

- psixologik rivojlanish: asab tizimining xususiyatlari, tempramenti, psixologik xususiyatlari;

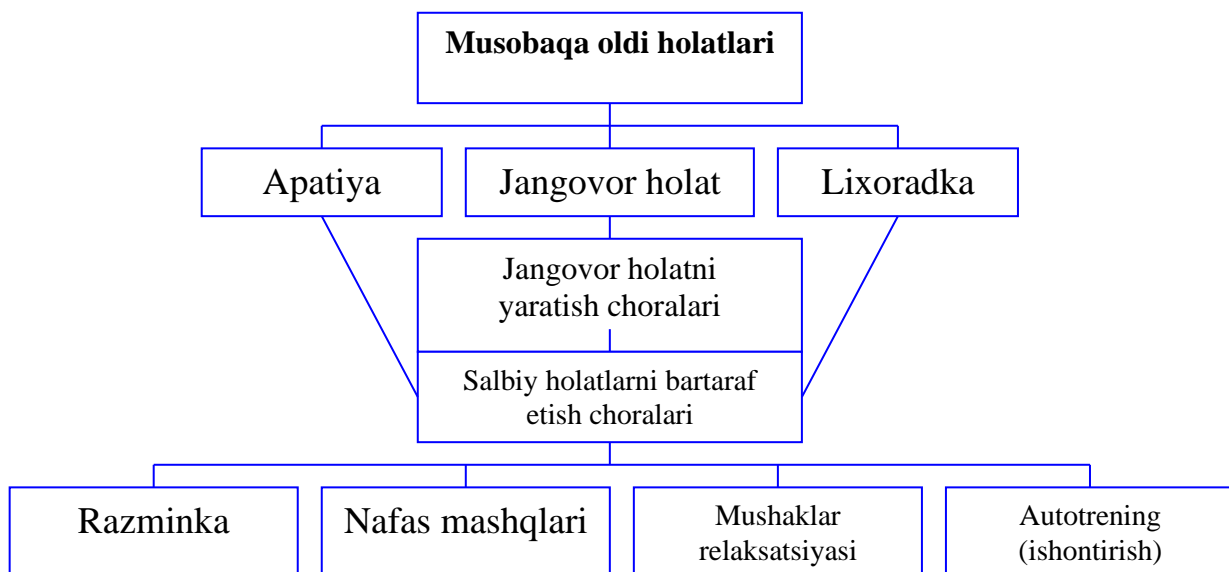
- sportchida namoyon bo'ladigan hissiyotlar va sport fazilatlari: intizom, birdamlik, faollik, yaxshi kayfiyat, o'z pozitsiyasini namoyon bo'lishi, murabbiyga va so'zlarga bo'lgan munosabat.

Psixolog olim Z. Myuller ayrim risola va maqolalarida xalqaro sport musoboqalarida sportchilarning qoniqarsiz ko'rsatkichlari faqat ularning jismoniy, texnik yoki taktik tayyorgarligigagina bog'liq bo'lmasdan, balki ularning

musoboqadan oldingi ruhiy tayyorgarlik holatiga ham bog'liq ekanligini takidlagan. Sport amaliyotida bo'lajak musoboqalarga psixologik jihatdan alohida tayyorgarlik ko'rgan sportchilarning ko'pincha g'alaba qozonishi ilmiy isbotlangan. Demak, sport mutaxassislari va murabbiylari sportchilarni musoboqaga psixologik jihatdan tayyorlashga alohida etibor berishlari maqsadga muvofiqdir. Valeybolchilarni musoboqaga maxsus psixologik tayyorlashni quyidagi bosqichlarga bo'lish mumkin:

1. Sportchilarga raqibi va bo'lajak musobaqalarning shart-sharoitlari haqida yetarlicha ma'lumotlar berib borish;
2. Sport mashg'ulotlari va musoboqalar haqida olingan ma'lumotlarni tekshirib ko'rish, ishonchlik darajasini aniqlash, musoboqalarning boshlanish vaqti yoki kutilmagan o'zgarishlarning alohida sportchilar yoki komandaga g'alaba keltirish imkoniyatlarini o'rganish;
3. Sportchilarga musoboqada qatnashishdan ko'zlangan maqsad va vazifalarni aniq belgilab olishlari haqida ko'rsatmalar berish;
4. Sportchining bo'lajak musoboqa jarayonidagi faoliyatini rejalashtirish, aqliy sifatlarini o'stirishga e'tibor berish, musoboqaga taktik va texnik jihatdan ruhiy tayyorgarligini takomillashtirish;
5. Sportchini musoboqa boshlanishida ruhiy ko'tarinkilikka, asab tizimi faoliyatini boshqarishga, ruhan charchamaslikka odatlantirish va musoboqa jarayonida yanada faol harakat qilishga erishishga undash.

Musobaqaoldi vaziyatlariga xos ruhiy holatlar

Ma'lumki, har bir sportchi musoboqalarda ancha barvaqt va musoboqa oldi vaziyatlarda mahorati va tajribasidan qat'iy nazar turli hil psixologik holatlar(lixoradka- talvasaga tushish, apatiya- tushkunlikka tushish,jangovor holat, hayajonlanish) ga duchor bo'ladi.Agar o'yinchi va jamoa uchun bo'lajak raqibning o'yin va psixologik modeli yaxshi, batafsil tanish bo'lmasa, salbiy psixologik hissiyotlar kuchayishi, hatto o'zi-o'zini boshqara olmaslikka olib kelishi mumkin. Shuning uchun musoboqa oldi mashg'ulotlarida bo'lajak raqibning barcha imkoniyatlari, shu jumladan, uning psixologik imkoniyatlari puxta o'rganiladi. Bunda video-filmlar, "sport razvedkasi" taqdim etgan ma'lumotlar va boshqa ma'lumotlardan keng foydalanish tavsiya etiladi.

XULOSA

Xulosa sifatida aytish mumkinki, psixologik tayyorgarlikning bosh maqsadi muhim psixik sifatlar, xotira, diqat, tafakkur, matonat, ko'rish kengligi va chuqurligi kabi xislatlarni mustaqil mashq qildirishdan iborat bo'lishi lozim. Uni ijro etishda psixologik tayyorgarlik juda muhimdir. Psixologik tayyorgarlik uzoq muddatli pedagogik jarayon bo'lib, bunda psixik sifatlar nafaqat mashg'ulot va musoboqa jarayonlarida o'z holicha shakllanishi lozim, balki ular maxsus uslub va vositalar yordamida alohida takomillashtirilishi zarur. Shu bilan birga, murabbiy uchun ham shaxsiy, ham jamoaviy tayyorgarlikni hisobga olish muhimdir, sportchilar o'rtasida yaqin hamkorlik zarur. Yaxshi shaxslararo munosabatlar sportchining psixologik tayyorgarligini oshirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. O'zbekiston Respublikasi "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi qonun (yangi tahriri) 2015-yil 5-sentabr Xalq so'zi gazetasi 174-son
2. J.M.Shukrullayev " Sport va harakatli o'yinlarni o'qitish metodikasi (Voleybol) O'quv qo'llanma Toshkent 2022 "YANGI CHIRCHIQ BOOK" 109-114 bet.
3. Pulatov.A.A Valeybol nazariyasi va uslubiyati.; Darslik T.: O'zDJST 2011- 280 b
4. O' Matnazarov " Sportchilarni tayyorlashning psixologik va pedagogik asoslari" O'quv-uslubiy qo'llanma Urganch 2014 18-20 bet.
5. T.S. Usmonxo'jayev " Jismoniy tarbiya" 5-6 "O'qituvchi" nashr 2003 130-134 bet
6. Masharipov.F.T valeybol mashg'ulotlarini olib borish va boshqarishning pedagogik asoslari. O'quv uslubiy qo'llanma. Urganch 2012 72-b

ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА ЖЕНСКОГО ЛИДЕРСТВА

Мирзаева Маъсуда Сайфуллаевна

Магистр факультета международных отношений Университета
мировой экономики и дипломатии

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются различия в выступлениях мужчин и женщин в политическом дискурсе. Изучение этих различий позволяет определить эффективность гендерных подходов к изучению политической коммуникации. Мужская и женская речь имеют свои особенности, которые обусловлены как биологическими, так и социальными факторами. Политики-женщины могут использовать мужское речевое поведение для защиты своих прав на участие в политической жизни. Анализ выступлений политиков позволяет определить различия в вербальной коммуникации в зависимости от пола. Гендерно ориентированный подход к изучению политической коммуникации позволяет использовать различные стратегии, такие как использование особенностей речевого поведения мужчин и женщин или прямой призыв к мужской или женской аудитории. Учет гендерных характеристик аудитории позволяет усилить воздействие на нее речи политика. В статье приводятся примеры использования гендерно обусловленных черт речи, таких как использование лексико-грамматических эвфемизмов.

Ключевые слова: гендер; политический дискурс; политические коммуникации; коммуникативное поведение; гендерные особенности; политические речи; речевая деятельность.

ВВЕДЕНИЕ

Речь является одним из способов выражения личных качеств и убеждений человека. В настоящее время гендерные исследования широко применяются в различных областях науки, включая психологию, социологию, философию, политологию и лингвистику. В прошлом политическая власть была исключительно мужской сферой деятельности, но женщины начали бороться за свое право занимать достойное место в политике. В настоящее время все больше женщин баллотируется и избирается в национальные парламенты, что свидетельствует о достижении гендерного равенства в политике в развитых капиталистических странах. Однако споры о гендере и политической власти

продолжаются во всем мире. Статья выделяет два ключевых вызова для женского лидерства в политике: стереотипы, ограничивающие роль женщин в обществе, и недостаток поддержки и ресурсов для женщин, претендующих на политические должности. В то же время, подчеркивается огромный потенциал женского лидерства, обусловленный способностью женщин-лидеров приносить инновационные подходы к решению политических проблем и создавать более инклюзивный и эффективный политический процесс, основанный на сотрудничестве и взаимодействии.

Для реализации потенциала женского лидерства предлагаются ряд мер, включая устранение стереотипов, обеспечение доступа к ресурсам, улучшение условий совмещения профессиональной и личной жизни для женщин, а также активную поддержку со стороны общественных организаций, активистов и женских движений. Вирджиния Сапиро замечает, что исследования речевых особенностей мужчин и женщин показывают, что женщины имеют меньшую влияниеемость, чем мужчины. [1]

Но в настоящее время женщины играют все более важную роль в политике, поэтому гендерный аспект становится важной темой для исследования в лингвистике. Изучение коммуникативного поведения является одной из приоритетных задач в исследовании политического дискурса, так как это неотъемлемый компонент деятельности политических лидеров. Гендерные особенности коммуникативного поведения всегда привлекают внимание ученых. Исследование гендерных особенностей коммуникативного поведения общественных деятелей является важной темой в лингвистике, особенно в свете того, что женщины играют все более важную роль в политике. Гендерно обусловленное коммуникативное поведение - это один из видов социально обусловленного коммуникативного поведения, который требует системного описания в политическом дискурсе. Изучение такого поведения является неотъемлемой частью исследования политических лидеров и их деятельности.

Если говорить в целом о проблеме различий между мужской и женской речью, то стоит отметить, что в соответствии с теоретиками последователями Робин Лакофф (1975), женские высказывания игнорируются и прерываются, потому что женщин учат «говорить как леди», то есть использовать оговорки («Это не может быть верно, но...»), маркеры вежливости («Боже мой», «Господи (Не может быть)» и т. д.), а не резкие высказывания, и, наконец, подтверждающие вопросы («Книга была хороша, не так ли?»), которые выражают скорее неуверенность, а не напористость. Когда женщины не используют эту тактику, их могут обвинить в том, что они не женственны.

Однако если они “говорят как леди”, они рискуют быть воспринятыми не серьезно (Борисофф 1998: 101.) [2]

В политике женщины редко играют важную роль, но анализ выступлений политических лидеров может помочь понять, есть ли различия в коммуникации в зависимости от пола. Гендерно ориентированный подход может быть использован для целенаправленного воздействия на аудиторию.

1. Гендерно обусловленный подход к коммуникации использует особенности речевого поведения мужчин и женщин, чтобы создать определенный имидж. Этот подход включает быструю корректировку речевого поведения.

2. Для прямого обращения к мужской или женской аудитории используются различные коммуникативные тактики и гендерные стереотипы и метафоры.

Примером гендерно обусловленного подхода является выступление Х. Клинтон, посвященное атаке на американское консульство в Бенгази. Она использовала эмоциональный язык, что характерно для женской речи, чтобы выразить сочувствие четырем семьям, пострадавшим при этой атаке. Политик показал свою поддержку и сочувствие им. [7]

“Я стояла рядом с президентом Обамой, в то время как морские пехотинцы выносили гробы, покрытые американскими флагами, из самолета на авиабазе Эндрюс. Я обняла матерей и отцов, сестер и братьев, сыновей и дочерей”.

В данном примере Хиллари Клинтон использует эмоциональный язык и демонстрирует свою сочувствие и поддержку жертвам атаки и их близким. Это типично для женской речи, которая часто описывается как более эмоциональная и вовлеченная в эмоции других людей. Таким образом, Хиллари Клинтон использует гендерно обусловленный подход к коммуникации, чтобы создать определенный имидж и показать свою сочувствие и поддержку жертвам атаки. Хиллари Клинтон, как женщина-политик, не стесняется выражать свои эмоции, включая слезы, и выразить свое сочувствие по поводу трагедии, которая произошла с четырьмя американскими семьями. Ее речь отражает гендерно обусловленный подход к коммуникации, который создает образ женщины-лидера, которая чувствует боль каждого трагического события и служит своей стране как мать всей нации. Как политик-женщина, она берет на себя ответственность за произошедшее и поддерживает своих соотечественников. [8]

“Как я уже много раз говорила после 11 сентября, я беру всю ответственность за произошедшее на себя”.

В этой речи Хиллари Клинтон использует местоимение “мы”, чтобы подчеркнуть, что она является частью общества и несет ответственность за действия своей страны. Она также призывает президента Буша взять на себя

ответственность за свои решения, что отражает ее гендерно обусловленный подход к коммуникации, в котором она подчеркивает значимость этики и ответственности в политике. Этот подход типичен для политиков-женщин, так как им приходится постоянно бороться за утверждение своего статуса, за свое право быть равноправным участником политической жизни страны. Многие политические тексты усиливают маскулинные модели коммуникации с помощью метафор агрессии. Говорящим советуют “вооружиться” против “аргументов” своих оппонентов; “отстоять” свою точку зрения, “провесть атаку” против “слабых” сторон высказываний своего “оппонента” при помощи “четкого плана сражения”. Представления об общих стереотипах такого рода весьма субъективны. Есть случаи, когда женщины имитируют маскулинные модели коммуникации, используя агрессивные и унижительные высказывания. Например, дебаты в Южной Каролине представляют Х. Клинтон в роли агрессивного оратора:

“Лично я считаю, что у них были идеи, но они оказались плохими: например, передача сферы социального обеспечения в частную собственность или переход от сбалансированного бюджета к бюджету с дефицитом и долгом”.

[5]

Вопрос прерывания высказываний своего собеседника заслуживает особого внимания. По утверждению Деборы Брисофф, большинство исследований доказывают, что в разговоре представителей разных полов, например супругов, коллег и взрослых незнакомых людей, мужчины гораздо чаще перебивают женщин и прерывают их реплики [2]. Однако пример дебатов между Барак Обама и Хиллари Клинтон показывает, что данное утверждение не всегда верно. Обама выглядит более терпеливым и внимательным к высказываниям Клинтон. Несмотря на то, что Клинтон пытается очернить Обаму и обвинить его во лжи, он ни разу не перебивает ее.

“...иногда сложно понять, что сказал сенатор Обама, потому что как только начинаешь задавать ему уточняющие вопросы, он говорит, что имел в виду нечто иное. Факты говорят о том, что, выступая на прошлой неделе, он действительно лгал.” [5]

Что касается Клинтон, она ведет себя по-другому, не совсем уместно по отношению к своему оппоненту часто перебивает Обаму, пытаясь защитить свою точку зрения. Анализ ряда выступлений Хиллари Клинтон позволяет установить, что ее речь обладает как маскулинными, так и феминными чертами. Одна из таких феминных черт Это использование лексико-грамматических эвфемизмов, которые смягчают высказывание. Робин Лакофф утверждает, что «лексико-грамматические эвфемизмы» указывают на

нерешительность и недоверие [6]. Можно отметить частое использование таких единиц, как *well* (что ж), *you know* (ведь, знаете), *I mean* (хочу сказать) и *I think* (думаю) в выступлениях Хиллари Клинтон.

“Ведь сегодня я здесь, и я горжусь тем, что я мать, что я демократ”.

“Могу сказать, что я прекрасно знаю, что президент имеет огромные полномочия”.

“Что ж, я рада, что вы затронули эту тему... и думаю, что...”.

Что касается интонации Клинтон, то это интонация утверждения, а тот факт, что она часто использует вводное “что ж” в начале высказывания, дает ей время тщательно обдумать свой ответ. Иногда она использует конструкции “что ж” и “я думаю” в одном предложении, что помогает выражать уверенность и убеждать слушающего в своей правоте. Следующий пример показывает позицию Обамы и его речевое поведение во время избирательной кампании:

“Мы рассчитываем на вашу помощь в изменении системы здравоохранения, которая сегодня доводит многих американцев до банкротства или не оказывает им должной медицинской помощи, или и то и другое одновременно. Мы рассчитываем на вашу помощь в заботе о нашей планете, которая находится на грани краха из-за глобального изменения климата. Мы рассчитываем на вашу помощь, чтобы остановить геноцид в Дарфуре, ведь пока мы здесь с вами разговариваем, там погибают невинные люди”. [10]

Использование местоимения “мы” может действительно служить для противопоставления политика (в данном случае Обамы) молодежной аудитории, призывая их к самостоятельному принятию решений. При этом также можно отметить, что использование данного местоимения создает образ единства и солидарности, что может оказывать положительное влияние на аудиторию. Относительно тактики скрытой критики, которая выражается косвенными формами негативной оценки сложившейся ситуации, это может быть примером риторического уловки, позволяющей обвинять текущую ситуацию, при этом предлагая свои идеи и планы улучшения. Данная тактика может считаться манипуляцией, если используется для внушения определенной точки зрения без возможности диалога и обсуждения.

В отношении гендерного маркера создающего образ уверенного в себе политика-мужчины, важно отметить, что образ лидера формируется не только через гендерные стереотипы, но и через особенности речи, манеры выступления, используемые метафоры и т.д. Гендерные представления в политике действительно могут влиять на восприятие лидера, и в данном контексте важно анализировать как различные гендерные маркеры могут влиять на восприятие сообщений политиков и их лидерских качеств. так же прибегает к способу смены

гендерного стиля. В своем речевом поведении она сочетает фемининные и маскулинные черты. Во время поездки в Азию Кондолиза Райс произнесла речь, наполненную мужскими гендерными маркерами. В начале выступления она говорит о цели своей поездки:

“Цель моей поездки заручиться поддержкой наших друзей и союзников в Северо-Восточной Азии, чтобы совместными усилиями строить нашу дальнейшую стратегию”. Затем политик по пунктам расписывает программу визита и его цель:

Во-первых, нам необходимо укрепить наше стратегическое эгом регионе. партнерство

Во-вторых, так как Северная Корея презирает международное сообщество, мы...

В-третьих, мы и наши партнеры должны расширить оборонительные мероприятия, чтобы противостоять.

В-четвертых, мы должны обеспечить непоколебимость мирового порядка...

Наконец, мы должны напомнить Северной Корее, что она может изменить свой курс посредством шестисторонних переговоров. [8].

Речь политика очень логична и точна. Она использует простые предложения с четкой структурой. Как и Х. Клинтон, К. Райс часто использует местоимение “мы”. Этот пример показывает что речь К. Райс не содержит какого-либо эмоционального подтекста и типичные для женской речи элементы. Напротив, выступление женщины-политика характеризуется логичной структурой и последовательностью. Применение гендерно ориентированных подходов к построению речи при обращении к мужской и женской аудитории реализуется в языке политиков и с помощью других средств. Вот яркий пример из выступления Тони Блэра на заседании Третьего комитета Генеральной Ассамблеи ООН, посвященном женским учреждениям. Он намеренно построил свою речь таким образом, чтобы быть благоприятно воспринятым слушателями, он обращается к вопросам, касающимся женщин. Таким как семья, дети, рак молочный железы, дискриминация женщин и другие.

“Нас всех волнуют проблемы современного мира: страх, что наших детей будут унижать, или, что еще хуже, им могут предложить наркотики на игровой площадке. Тревожит и то, что наши дети слишком часто видят сексуальные сцены или сцены насилия. Попытка совместить работу и заботу о семье порой превращается в настоящее испытание... Большинство из нас в одиночку бессильно. Только вместе мы можем изменить наше будущее. Нам нужно активное общество, чтобы стать инициаторами этих изменений, а не жертвами обстоятельств”. [8]

Политик ставит себя на место женщин, обсуждает с ними их проблемы и добавляет своей речи эмоциональности, используя слова в переносном значении. Экс-госсекретарь США Мадлен Олбрайт строила свои выступления с использованием гендерных стереотипов семьи:

“Я буду всегда любить и чтить своих родителей и всегда буду уважать их решения, так как, пожалуй, наиболее сложное их решение подарило мне жизнь во второй раз”.

Преданность и уважение к родителям ценится разными поколениями, и демонстрация этих качеств создает имидж любящей дочери. [11].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Действительно, исследования показывают, что гендерный подход к выступлениям политических деятелей имеет значение и может существенно влиять на восприятие и воздействие речи на аудиторию. Умелое использование гендерной лингвистики может придать образность языку политического деятеля, заинтересовать слушателей и усилить влияние речи на аудиторию. Значительно, что в определенных случаях границы между маскулинностью и фемининностью могут быть смазаны или проявляться неявно. Женщины-политики иногда пытаются перейти за установленные рамки. Это часто обусловлено необходимостью сохранить и защитить свои позиции, и они могут имитировать мужские стили речи, которые традиционно воспринимаются как более агрессивные и убедительные в политическом контексте. Таким образом, гендерный аспект в политической риторике играет важную роль, и понимание того, как различные гендерные стереотипы и подходы влияют на восприятие и влияние политических лидеров, является значимым для анализа текущего политического процесса и эффективности коммуникаций в политике.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Борисов Д., Меррилл Л. Сила общения. Гендерные различия как барьеры. - Иллинойс: Уэйвлэнд Пр., 1998.
2. Брифинг о предстоящей поездке в Азию. URL: <http://2001-2009.state.gov/secretary/rm/2006/74047.htm> (месяц доступа: июнь 2014 г.).
3. Лакофф Р.Т., Бухольц М. Язык и место женщины. Нью-Йорк: Оксфордский университет. Пр., 2004.
4. Grace Galliano. Gender Crossing Boundaries. Kennesaw State Univ., 2003.
5. Сапиро В. Политическая интеграция женщин: роли, социализация и политика. Урбана; Чикаго: Университет. Иллинойс Пр., 1983 г.
6. Clinton spars with Republicans during Benghazi hearing. URL: <http://www.news.com/videos/clinton-spars-with-republicans-during-benghazi-hearing> (month of access: December 2013).
7. Hillary Clinton's best Benghazi hearing lines. URL: <http://www.politico.com/gallery/2013/01/hillary-clintons-best-benghazi-hearing-lines/000744-010630.html> (month of access: December 2013).
8. Hillary Clinton on War and Peace. URL: http://www.ontheissues.org/2016/Hillary_Clinton_War_and_Peace.htm#Iraq_War (month of access: December 2013).
9. Hillary Rodham Clinton's Speech at the Democratic National Convention. URL: http://elections.nytimes.com/2008/president/conventions/videos/20080826CLINTON_SPEECH.html (month of access: December 2013).
10. Obama and Clinton Heated Exchange in South Carolina Debate. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=lgQnTA2jE98> (month of access: January 2014).
11. Secretary of State Madeleine K. Albright Remarks at Jewish Museum Prague. URL: http://1997-2001.state.gov/www/state_ments/970713b.html (month of access: January 2014).
12. Sen. Barack Obama's Commencement Remarks. URL: <http://www.snhu.edu/6885.asp> (month of access: January 2014).
13. Senator Clinton calls for cap on U.S. troops in Iraq. URL: http://www.pbs.org/newshour/bb/politics/jan-june07/clinton_01-18.html (month of access: January 2014).

FOTOELEKTRIK PANELLARINI TAYYORLASH TEXNOLOGIYASI SAMARADORLIGI

Qosimov Baxtiyor Axmatjonovich

Jizzax politexnika instituti assistant

Soatov Xusan Xaydarovich

Sharof Rashidov tumani 1- son kasb hunar maktabi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola Quyosh fotoelektrik panellari quyosh fotoelementlaridan foydalanish va ularni ishlab chiqarishning samaradorligini oshirish hamda bugungi kundagi ahamiyati to'g'risida keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: fotoelektrik, quyosh, panel, ishlab chiqarish, quvvat, modul, tok kuchi,

Quyosh fotoelektrik panellari quyosh fotoelementlaridan tashkil topgan bo'ladi. Biz katta miqdorda elektr energiyasi ishlab chiqarmoqchi bo'lsak albatta etarli va ko'p sonli quyosh panellarini ishlab chiqarishimiz kerak bo'ladi.

Quyosh fotoelektrik modullarining fotoelementlari polikristal to'rtburchak yoki kvadrat shaklida va monokristalli fotoelementlar esa psevdokvadrat shaklda bo'ladi.

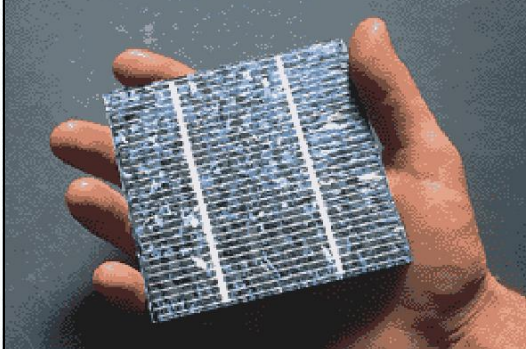
Quyosh panellarini (fotoelektrik modul yoki quyosh moduli) ishlab chiqarishga ko'ra ko'p o'lchamlari va ko'p turlari mavjud.

Fotoelektrik modul eng ko'p tarqalgan turi bu quvvati (40÷260 Vt minimal quvvatga quyosh nuri past bo'lganda va maksimal quvvatga quyosh nuri tiniq xamda optimal burchak ostida bo'lganda) ega bo'ladi. Ushbu quyosh modullari 0,4 dan 2,5 m² o'lcham oralig'ida bo'ladi. Quyosh modullari keng o'lchamda ishlab chiqarish quvvatiga qarab sotuvga qo'yiladi. Quyosh panellari (PV panels) yoki ulanishiga ko'ra (arrays) deb xam atalishi mumkin. Ularni ishlab chiqarishda quvvatlari farqi bo'yicha 10, 20, 30, 40, 50, 100 va 400 Vt gacha ishlab chiqariladi.

Xozirgi vaqtdagi quyosh modullarining 5-20 % FIK ega bo'lganlari elektr energiya tarmog'iga ulangan bo'lib, bu esa dunyoda ishlab chiqarilayotgan energiya bilan quyosh elementlari orqali ishlab chiqarilayotgan elektr energiyani transformatorlarda taqsimlanmoqda.

Bugungi kunga kelib yangi materiallar asosida FIK 45 % gacha bo'lgan quyosh panellari ishlab chiqarish bo'yicha dunyoning ilmiy tadqiqot laboratoriyalarida ko'plab izlanishlar olib borilmoqda. Albatta ishlab quyosh elementlarini ishlab chiqarishdagi

tannarx juda zarur. Bir qancha yangi texnologiyalar asosida yupqa qatlamli quyosh elementlari ishlab chiqarish bo'yicha katta masshtabda quyosh panellarini va modullarni arzonlashtirish ishlari boshlab yuborildi.

	
<p>1-rasm. Quyosh moduli qurilmasini uy tomida o'rnatilgan xolati</p>	<p>2-rasm. Polikristal kremniy asosidagi quyosh elementi</p>

Quyosh modulidagi kremniy kristali ko'p qatlamli bo'lishi mumkin. Yuqoridagi rasmda bir qancha qatlamlardan iborat quyosh paneli keltirilgan. Ochiq xavoda yil mobaynida tashqi ta'sirlarga bardoshlilikini o'zgartirmaydigan holatda, ishlovchi quyosh paneli uchun germetik materiallar zarur bo'ladi. Nam xavo yoki suv quyosh moduliga kirganda, quyosh kontaktlarining oksidlanishi evaziga ularda karroziya va erroziya xolati yuz beradi, bunda quyosh modulining ishlamay qolishiga olib keladi. Juda oddiy va sifatli germetik plyonka bu EVA (etelen vinil atsetat). Afsuski bu fotoelektrik modullarning vaqt o'tishi bilan shaffofligini yo'qotishiga olib keladi.

Xozirgi kunda ushbu germetiklash materialini o'rnini bosa oladigan materialni izlash bo'yicha katta ilmiy izlanishlar olib borilmoqda lekin xozirgacha EVA (etelen vinil atsetat) o'rnini bosa oladigan germetiklash materialini ishlab chiqarishad qo'llanilmadi.

Quyosh moduli ko'rinishidagi panel oxirida alyumin profilga o'rnatiladi. Fotoelektrik generator panel ko'rinishida bo'lib, u oynali plitada orqa tarafi bilan ikki tomonlama germetiklash (laminatsiya) plenkasi quyosh fotoelementiga metall (nikel) plastinkalar orqali maxkamlangan bo'lib unda elektr energiya fotoelementlardan (-) va (+) zaryadlar umumlashtiriladi. Pastki germetiklash plyonkasi ichki qatlamlarni ximoya qilishga xizmat ko'rsatadi. Korpusning ichki

tuzilishi orqali fotoelektrik modulni korpusga mustaxkamlangan. Modul korpusining ichki qismida modullarni bir biriga ulash uchun panel tagida elektrik kontakti bo'lgan qopqoq bloki o'rnatilgan.

Quyosh modulining volt-ampere va volt - vatt tasnifi. Quyosh modulining ishchi xolatdagi volt amper tasnifini (VAT) kabinatsiyalashgan tok kuchi va kuchlanishlarda olishimiz mumkin. Xozirgi vaqtda ishchi xolatdagi quyosh

modulining xaqiqiy bitta nuqtasi tanlab olinadi. Ushbu nuqtani modulga qarab tanlanmaydi balki quyosh modulini tanlashda zanjirning (quyosh batareyasi) elektr tasnifi o'rganiladi.

Quyosh fotoelektrik modulida tok kuchi 0 ga teng bo'lganda, kuchlanish maksimal qiymatga erishadi, bu holatga $V_{s,yu}$ – salt yurish kuchlanishi deyiladi. Aksincha quyosh fotoelektrik modulida kuchlanish 0 ga teng bo'lganda, tok kuchi maksimal qiymatga erishadi, bu holatga $I_{q,t}$ – qisqa tutashuv toki deyiladi. Ushbu nuqtada quyosh modulining VAT quvvati 0 ga teng. Amaliy jixatdan bu tizimda etarlicha quvvat to'planganda tok kuchi va kuchlanish kombinatsiya bilan ishlaydi. Maksimal quvvatdagi kombinatsiya (TMM yoki MRR) deb ataladi. Mos holda naminal kuchlanish va tok kuchi (U_n va I_n) belgilanadi. Albatta shu parametrlar orqali quyosh modulining umumiy quvvati va FIK aniqlash mumkin.

Xozirgi vaqtda to'g'ridan to'g'ri quyosh modulini, akkumulyator batareyasi bilan belgilangan kuchlanishda birgalikda ishlashi maqsadga muvofiqdir. Dunyoning barcha joylarida akkumulyator batareyalari uchun ularning aniq hisob kitoblarini qilishimiz lozim, masalan quyosh modullari 10 V dan 14,5 V gacha kuchlanishga ega bo'lishi mumkin ammo ularning o'rnatilgan kuchlanish qiymati 12 V ga teng. Agarda sizga 24 V kerak bo'lsa, albatta ketma ket ulagan xolda kuchlanishni 24 V qilishimiz mumkin. SHunga mos ravishda uning ishlash parametrlari iste'molchiga maqbul darajada bo'lishi lozim.

Nima uchun 17 V li quyosh panellari aslida 12 V da ishlaydi?

Bu fotoelektrik modulda kuchlanish yuqotilishini kompensatsiyalash va akkumulyator batareyasida to'liq zaryadni saqlash imkonini yaratadi. Insonlarda odatda oddiy savol tug'iladi, "Nega quyosh fotoelektrik panelini 12 V beradigan

qilish mumkin emas". Agar siz modulni akkumulyasiya batareya zaryadi uchun zarur kuchlanish bilan ta'minlamoqchi bo'lsak, bu faqat ideal xolatda va ularning harorati past, ochiq xavoda sodir bo'lishini bilib olamiz. Odatda bunday jarayonlar real sharoitlarda yuz bermaydi. Shuning uchun quyosh fotoelektrik moduli quyosh nurlanishini ta'sirida o'ta qiziganda, yuza qismi changlanganda va yoritilganlik etarli bo'lmaganda akkumulyasiya batareyani zaryadlash uchun kuchlanishiga ko'ra yuqori bo'lishi zarur. Aytish lozimki, ochiq quyoshli xavoda sovuq bo'lishiga qaramasdan quyosh fotoelektrik panellari a'lo darajada ishlaydi. Normal sharoitda qachonki FIK 18-19 % quyosh fotoelektrik panellari 40-45 °C gacha qiziganda, ularning quvvati 15 – 17 % ga kamayadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Бекиров Э.А., Воскресенская С.Н., Химич А.П. Методическое пособие – Симферополь: НАПКС. Расчет системы автономного энергоснабжения с использованием фотоэлектрических преобразователей. 2010 г.
2. I.X.Siddiqov., H.A.Sattarov., O.I.Siddiqov., X.E.Xo‘jamatov., D.T.Xasanov., SH.B.Olimova. TDAT nashriyoti. Darslik -T.: Zamonaviy energiya o‘zgartirish tizimlari. 2018 y.,

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ГЕНДЕРОЛОГИЯ КАК НОВАЯ ОТРАСЛЬ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

Кабулов Саулат Толыбаевич
Научный руководитель доц.

Камалова Марина Руслановна
Студентка КГУ имени Бердаха

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена изучению “гендерной лингвистики” и методов, используемых при исследованиях в области гендерной лингвистики.

Ключевые слова: процесс социального конструирования, гендер, фактор поведение.

ABSTRACT

This article is devoted to the study of “gender linguistics” and the methods used in research in the field of gender linguistics.

Keywords: process of social construction, gender, behavior factor.

Лингвистическая гендерология — это современная отрасль лингвистики, которая концентрируется на репрезентации пола в языке (социокультурный пол считается универсальной конструкцией, мало чем отличающейся от биологического пола).

Гендерные исследования в лингвистике возникли и быстро расширились в последние десятилетия двадцатого века, что совпало со сдвигом научной парадигмы в гуманитарных науках в результате постмодернистской философии. Новый взгляд на процессы категоризации, отказ от принятия объективной истины, внимание к субъективным сторонам личной жизни человека привели к развитию новых теорий личности, в том числе социального конструктивизма, а также к изменению научных принципов интерпретации этнической, возрастной и социальной принадлежности пола, которые ранее основывались на биологических факторах. Введение термина "гендер" в научное описание имело целью изменение климата, созданную природой планеты, и его условность, потребовав использование новой терминологии, более точно соответствующих методическим установкам[1]. Естественно, эта практика вдохновила на исследование лингвистических подходов к изображению гендерной

репрезентации в языке и общении. Ученые объяснили, что толчок феминистской критики языка является одним из основных идей постмодернистской философии, которая рассматривала язык как центральный инструмент для создания структур мира, утверждая, что то, что человек видит, как реальность, на самом деле является языковым образом, который в результате сконструирован социальной лингвистической языковой системой, которую мы унаследовали.

Язык не является результатом какой-либо высшей силы. Человеческий опыт, особенно физический опыт, является причиной этого, что делает его следствием человеческого опыта. Ученые обнаружили, что люди имеют возможность выбирать между биологическим полом (полом) и социально-культурным полом (гендером) и имеют две различные формы пола у каждого человека. Анатомо-физиологические характеристики отвечают за определение биологического пола, что позволяет различать мужчин и женщин[2]. Социальные ожидания и нормы, ценности и методы, которые каждую ступень характеризуют черту личности, можно определить как пол или социально-культурный пол человека, исходя из социальных норм и ценностей. Справедливость играет решающую роль в поддержании и развитии геологической системы. Общество увековечивает социальные и культурные стереотипы, нормы и правила, что приводит к развитию и увековечению гендерно-предвзятой идентичности и восприятия, что приводит к наказанию и наказанию (например, навешиванию ярлыков на различные психические расстройства) за гендерное сознание людей.

Научная категория gender была включена в понятийный аппарат науки в конце 60-х — начале 70-х годов нашего ресурса, использовалась в истории, историографии, социологии и психологии, а затем была принята в лингвистике, оказавшись выгодной для прагматиков и антропоцентристов описанием в целом. На протяжении всей жизни генетический фактор личности, наблюдающий пол и социальные последствия этого пола, является одной из ключевых характеристик, влияющих на пол личности и влияющих на эпохи, ее идентичности и идентификации других членов. Фиксация на гендерных отношениях через культурно детерминированные стереотипы в языке влияет на то, как человек ведет себя, говорит и обрабатывает свою языковую социализацию. Лингвистические данные о языке являются основным источником информации о природе и динамике конструирования гендера как продукта культуры и социальных отношений. Язык служит основой для понимания механизмов конструирования гендерной идентичности посредством конструирования.

Несмотря на то что языковые структуры не являются лингвистическим термином, они позволяют нам узнать о роли пола в той или иной культуре, о том,

какие нормы поведения мужчин и женщин зафиксированы в текстах разных типов, как меняются представления о национальных нормах мужественности и женственности и формы времени. В настоящее время некоторые стилистические особенности можно отнести к исключительно женским или исключительно мужским. Языковые исследования дают представление о том, как лингвистические механизмы могут использоваться для манипулирования гендерными стереотипами.

Сегодня можно говорить о существовании собственно гендерных исследований, изучающих оба пола, а точнее — процесс социального конструирования различий между полами. Фольклор, сказки, традиции и язык — все это документирует то, как гендер является культурным продуктом и отражением представлений людей о женственности и мужественности[3]. Гендерные стереотипы — упрощение и обострение представлений о характеристиках и признаках лиц того или иного пола — внедряются в коллективное сознание как часть гендерных стереотипов. В самом общем плане исследование гендера в языкознании касается двух групп проблем:

1. Язык и отражение в нем пола. Этот метод направленного объяснения и уточнения того, как в языке представлены люди разного пола (исследуются в первую очередь номинативная система, лексикон, синтаксис, категория рода и т. п.), какие оценки свойственны мужчинам и женщинам, и в каких областях лексики они наиболее четко коммуницируются.

2. Речевое и в целом коммуникативное поведение мужчин и женщин, где выделяются типичные стратегии и тактики, гендерно специфический выбор единиц лексикона, способы достижения успеха в коммуникации, предпочтения в выборе лексики, синтаксических конструкций и т. д. — т. е. специфика мужского и женского говорения.

Наука до сих пор не создала единой концепции изучения гендера в общении. Одной из наиболее известных работ в этой области стал труд Деборы Таннен “Ты меня просто не понимаешь. Женщины и мужчины в диалоге”[4]. Автор анализирует коммуникативные неудачи в общении лиц разного пола и объясняет их разными требованиями, предъявляемыми обществом к мужчинам и женщинам, а также спецификой социализации в детском и подростковом возрасте, когда общение происходит преимущественно в однополых группах. Под воздействием этих факторов у мужчин и женщин вырабатываются разные мотивы поведения, разные стратегии и тактики общения. Речевое поведение мужчин, как правило, нацелено на достижение и сохранение независимости и высокого статуса. От женщин общество ожидает неконфликтности, уступчивости, эмоциональности. Эти различия ведут, согласно концепции Д.

Таннен, к различиям в целях общения и в интерпретации высказываний. Одни и те же высказывания могут интерпретироваться с позиции статуса или с позиции поддержания взаимосвязи, солидарности и помощи.

Произнося одни и те же фразы, мужчины и женщины могут руководствоваться разными мотивами и по-разному интерпретировать слова собеседника. Например, оказание помощи можно истолковать как проявление солидарности и укрепление взаимосвязи. Но можно увидеть в помощи и намек на то, что помогающий (-щая) демонстрирует свое превосходство и пытается доминировать в отношениях. Кроме того, в каждой культуре существуют традиции и ритуалы общения, не одинаковые для мужчин и женщин.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Воронина О. А. Теоретико-методологические основы гендерных исследований // Теория и методология гендерных исследований. Курс лекций/ Под общ. ред. О. А. Ворониной.- М.: МЦГИ – МВШСЭН – МФФ, 2001, с.с.13-106.
2. Кирилина А.В. Развитие гендерных исследований в лингвистике / А.В. Кирилина // Филологические науки. - 1998. - №2 - С.51 - 58.
3. Горошко Е., Кириллина А. Гендерные исследования в лингвистике сегодня // Гендерные исследования : Харьковский центр гендерных исследований. - М.: Человек & Карьера, 1999. - № 2. - С. 234-241
4. Tannen D. You just don't understand. Women and men in conversation. N. Y., 1990.

НОГИРОНЛИГИ БЎЛГАН ШАХСЛАРНИ ИЖТИМОЙ ҲАЁТГА ВА МЕҲНАТГА ҚАЙТАРИШ

Ханапиев Умарали Баратович,
Базаров Икром Махмудович, Шокиров Махмуд Хатамович

Калит сўзлар: компенсация, компенсатор, стереотип, динамик, механизация.

Меҳнат қилиш қобилиятини текширишда ҳаракат паталогик жараённинг оғирлиги, унинг хусусиятлари ва характери, балки бузилган функцияларнинг компенсацияланиш даражасини ҳам баҳолаш керак.

Нотўғри эксперт қарорлари замирида паталогик жараённинг оғирлигига ортиқча баҳо бериш ётади. Мавжуд бузилишлар компенсацияси ортида яширинган паталогик жараённинг оғирлигига етарлича баҳо бермаслик:

Компенсаторли жараённинг ривожланишини рағбатлантирувчи ёки аксинча уларнинг ривожланишига тўсқинлик қилувчи омилларга етарлича баҳо бермаслик ва х.к.

Бир марта ишлаб чиқилгандан сўнг, барча кейинги даврлар учун динамик стереотик асаб энергиясини сақлашга ёрдам беради, асосий жараёнларнинг кенгайишини аниқлаш туради. Айнан битта касбда ва ишлаб чиқариш шароитида узоқ муддат ишлаш, кун, йиллар давомида доимий турмуш тарзини сақлаб қолиш катта ярим шарларида динамик стереотипни шакллантиришга олиб келади. Бош мия қобиғида қўзғалишлар ва тормозланиш ўчоқлари пайдо бўлишининг бир хил кетма-кетлиги вақт ўтиши билан мустахкамланиб ишлаб чиқариш кўникмалари аста-секин ривожланиб боради ва инсон фаолиятининг тегишли шакллари автоматлаштирилади. Бунинг натижасида касбга доир ишларнинг бажарилишига анча осонлашади. Динамик стереотип бузилганда одатий машғулот тўхтатилганда ички жараёнларнинг мураккаб ва мослашган тизим бузилади. Янги динамик стереотипни ҳосил бўлиши улкан асаб зўриқишини талаб қилади.

Шунинг учун шаклланган динамик стереотипни яъни имкон қадар барча ҳолатларда олдинги касб, иш мухити, ишлаб чиқариш фаолияти элементларини сақлаб қолиш ниҳоятда муҳимдир. Бунинг учун аввал олинган кўникмалар қисман ишлатилиши мумкин бўлган ушбу ва бошқа бир қатор касблар бўйича бир қатор иш турлари тўғрисида хабардорлик талаб этилади. Динамик

стереотипни ўзгариши, такомиллашиши шу билан организмнинг нисбатан юқори даражада мослашувини таъминлаш мумкин.

Ишга жойлаштиришни ногиронларни меҳнат фаолиятига тайёрлаш ва жалб қилишнинг динамик жараёни сифатида қабул қилиш керак. Меҳнаткашларни меҳнат шароитлари ва кундалик ҳаётининг яхшилашни механизациялаш ва автоматлаштириш, техник тараққиёт нотўлиқ иш ҳафтаси ва иш кунига ўтиш меҳнатнинг хусусияти ва меҳнат жараёнининг физиологик хусусиятларини ўзгартиради. Буларнинг барчаси ногиронлиги бўлган шахсларни иш билан таъминлаш имкониятларини кенгайтиришни янги босқичи ҳисобланади.

Ишлаб чиқаришнинг ривожланиши меҳнатининг шароитини ўзгартиради, инсоннинг янада такомиллашишига, янги меҳнат кўникмаларини шакллантиришга олиб келади, ижодкорлик учун имкониятларни оширади, электрлаштириш, автоматлаштириш, механизациялаш, кимёвийлаштириш бир томондан меҳнатни енгиллаштиради, бошқа томондан оддий стереотипни бузади. Лекин ҳозирги кунда меҳнат захиралари ва ижтимоий фойдали меҳнат фаолиятига қайтаётган ногиронлиги бўлган шахсларни тиклаш бўйича давлат манфаатларини бирлаштириш учун реал имкониятлар яратилади (ишхоналарда ногиронлиги бўлган шахсларга квота типиди). Ушбу имкониятларни тўлиқ амалга ошириш ногиронлиги бўлган шахсларни иш билан таъминлаш масалаларини ҳал қилишга илмий ёндашиш шarti билан эришиш мумкин, унинг дастлабки босқичи бўлиб ТМЭК нинг меҳнат тавсияси ҳисобланади. Ногиронлиги бўлган шахсни иш билан таъминлаш мувофақияти ва сифати унинг турғунлиги тасдиқланганлиги ва илмий асосланганлигига боғлиқ.

Функционал диагностика усуллари организм функционал ҳолатини компенсаторли мослашув механизмларини, меҳнат жараёнининг ногиронлиги бўлган шахсни меҳнат қобилиятига таъсирини аниқ баҳолашга имкон беради. ТМЭК нинг меҳнатга оид тавсиялари ва ногиронлиги бўлган шахсларни иш билан таъминлаш сифатини баҳолаш учун функционал тадқиқотлар ишлаб чиқариш жараёнида ўтказилади. Организмнинг турли тизимларининг касбий фаолият жараёнида уларга қўйиладиган талабларга реакциясини ўрганиш натижасида бузилган функцияларини тиклаш ёки компенсациялаш қобилияти аниқланади. Бу ҳар бир алоҳида ҳолатда меҳнатга зарурий чекловларни белгилашга шунингдек мавжуд шароитларни ва ишнинг хусусиятларини аниқлашга имкон беради. Ишлаб чиқариш шароитидан олиб функцинол тадқиқотлар ногиронлиги бўлган шахсларни меҳнат қобилиятини оширишнинг мақбул йўлини аниқлашга ёрдам беради.

1. Функционал – тиклантирувчи даволаш.

2. Ишлаб чиқариш фаолияти жараёнида организмга қўйилган талабларни камайтириш.

3. Қайта ўқитиш.

Шуларга кўра ногиронлиги бўлган шахсларни нафақат енгил иш турларини балки ўртача жисмоний куч талаб этиши мумкин бўлган ишларни ҳам бажаришга жалб этилиши мумкин. Мехнат тавсияларини аниқлаб олишда бошқа касбни танлаш ёки олдинги касбида ишлашни давом эттириш учун кўрсатмалар ва қарши кўрсатмалар ўрнатиш керак. Ногиронлиги бўлган шахслар учун мехнат тавсияларда кўрсатилган чекловга мувофиқ касбларни танлашни асосий мезонлари бўлиб ижтимоий ва биологик омиллар ҳисобланади.

Асосий касб:

- Малака
- Мехнат шароитлар ва табиатан қизиқиш
- Шахсий истаги
- Маълумоти
- Ёши
- Жинси ва бошқалар.

Ногиронлиги бўлган шахслар учун мехнатга оид тавсияларни белгилашда уларнинг касбий анализи муҳим аҳамиятга эга:

1. Асосий касб
2. Мутахасислик
3. Ногиронлик пайдо бўлишидан олдин олинган кўникмалар
4. Касбни ўзгартириш
5. Мехнат пайтидаги жароҳатлар.

Ногиронлиги бўлган шахсларни касбини ўзгартириш фақатгина касблар санаб ўтилган ва одатда ногиронлиги бўлган шахсларни касбини ўзгартириш сабаблари кўрсатилмаган касбий йўналиш билан алмаштириш мумкин эмас. Мехнат қобилиятини баҳолаш ва иш бўйича тавсияни бажарилган ишнинг ҳолатини ва шароитларини, яъни касбнинг санитария гигиена тавсидини ҳисобга олмасдан бериб бўлмайди. Мехнат бўйича тавсияларни белгилашда текширувдан ўтувчининг малака тоифасини ҳисобга олиш керак. Малака ва малакасиз иш учун мехнатга оид тавсиялар мазмуни ва шакли жихатидан бутунлай бошқача бўлади. Малакали ишчига чекловларни янада кенгроқ тавсия этиш мумкин:

- А. Нотўлиқ иш куни
- Б. Қўшимча ишчи кучини ажратиш
- В. Ишда қўшимча танаффуслар бериш.

Шу билан бирга холатларнинг кўп қисмида чекловлар тиббий профилактика муассасаларининг ВОК хулосаси билан берилиш мумкин.

Ногиронлиги бўлган шахс тан олинган малакаси паст бўлган ишчига меҳнат тавсияномаси ишга жойлашишини мураккаблаштирмасликка ёки ишдан бўшатиш учун асос бўлиб хизмат қилмаслиги керак.

Ногиронлиги бўлган шахсларни динамик диспансер кузатувидан ўтадиган малакали касбларга ишга жойлаштириш кўрсаткичлари сифати, даражаси кенгайтирилиши керак. Ногиронлиги бўлган шахсларни касбини ўзгартириш меҳнат прогнозига мувофиқ белгилаш керак. Нотўлиқ ёки тўлиқ ўрта маълумотга эга бўлган малакали касбга эга бўлмаган ёшларга кўпинча ўқиш ва қайта таёрлашни тавсия этиш керак. Ногиронлиги бўлган шахсларни меҳнат фаолиятини ташкил қилиш, ишлаб чиқариш ва қишлоқ хўжалигидаги ҳақиқий иш билан таъминлаш ТМЭК, тиббиёт муассасалари, ижтимоий таъминот бўлимлари ва жамоат ташкилотлари фаолиятидаги муҳим босқич ҳисобланади.

Иш жойидаги меҳнат шароитини ўрганиш ТМЭК нинг меҳнат тавсияларининг ҳақиқий меҳнат шароитига мувофиқлигини аниқлашга имкон беради. Бундай ҳолда шифокор-эксперт меҳнат тавсияларида санаб ўтилган чекловлар ногиронлиги бўлган шахснинг соғлиғи, ҳолатига мос келишини аниқлаб бериши керак. Ногиронлиги бўлган шахсларни ҳақиқий иш билан таъминлашни ўргатиш меҳнат қобилятини ва меҳнатга оид тавсияларни баҳолашнинг тўғрилигини таъминлашга имкон беради. Ҳақиқий ишга жойлашиш ва тақдим этилган енгил шароитларни таҳлил қилиш ногиронлик динамикасида рационал ишга жойлаштиришнинг аҳамиятини аниқлашга имкон беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати: (REFERENCES)

1. Асилова С.У., Рузибаев Д.Р. Медико-социальная экспертиза и реабилитация больных и инвалидов после эндопротезирования тазобедренного сустава. 2015. - №2. С. 54-57. (14.00.00, №39)
2. Асилова С.У., Рузибаев Д.Р. Восстановительное лечение и профилактика осложнений после тотального эндопротезирования тазобедренного сустава. Журнал Теоретической и Клинической Медицины. – Ташкент, 2015. - №2. С. 84-86.
3. Асилова С.У., Рузибаев Д.Р., Эшназаров К.Э. Изучение статико-динамической функции тазобедренных суставов и оценка трудоспособности больных после эндопротезирования. Журнал Теоретической и Клинической Медицины. – Ташкент, 2016. - №3. С. 69-73.
4. Гришина Л.П., Талалаева Н.Д., Амирова Э.К. Анализ инвалидности в Российской Федерации за 1970-1999 гг и ее прогноз до 2015г. //Медико-социальная экспертиза и реабилитация, М., 2001, №2, – С. 27-31.
5. (2-илованинг Касбий реабилитация қилиш дастури Ўзб Респ ВМ нинг 2017 йил 13 мартдаги 130-сонли қарори тахририда –ЎРҚХТ, 2017 йил 15-сон 249 модда). Ногиронлиги бўлган шахсларни касбий реабилитация қилиш дастурининг бажарилиши тўғрисида.

“2030-YILGACHA BO‘LGAN DAVRDA ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISH KONSEPSIYASI”NING XALQARO EKOLOGIK MUAMMOLARNI HAL QILISHDAGI O‘RNI

Axtamova Nargiza Aslam qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti talabasi

E-mail: nargizaaxtamova0@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada 2030-yilgacha bo‘lgan davrda atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini qabul qilish sabablari, maqsad va vazifalari o‘rganilib, uning yutuqlari kamchiliklari va kutilayotgan natijalari tahlil qilingan holda, konsepsiyaning nafaqat O‘zbekistondagi ekologik muammolarni balki, xalqaro ekologik muammolarni hal qilishdagi o‘rni yoritib beriladi. Shuningdek, atrof muhitning sifatli holati bilan bog‘liq muammolar, global muammolar, mintaqaviy va milliy muammolar, atrof muhitni muhofaza qilishning institutsional muammolari va ularni hal qilish yo‘llari o‘rganilib, ularni huquqiy tartibga solish bo‘yicha tafsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: atrof muhitni muhofaza qilish, barqaror rivojlanish, ekologik muammolar, global ekologik muammolar, mintaqaviy va milliy muammolar, atrof muhitni muhofaza qilishning institutsional muammolari.

РОЛЬ “КОНЦЕПЦИИ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ ДО 2030 ГОДА” В РЕШЕНИИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ

Ахтамова Наргиза Аслам кизи

Студенты Ташкентского государственного юридического университета

E-mail: nargizaaxtamova0@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В данной статье изучены причины, цели и задачи принятия концепции охраны окружающей среды на период до 2030 г., проанализированы ее достижения, недостатки и ожидаемые результаты. Кроме того, проблемы, связанные с качеством окружающей среды, глобальные проблемы, Изучены региональные и национальные проблемы, институциональные проблемы охраны окружающей среды и пути их решения, даны особенности их правового регулирования.

Ключевые слова: охрана окружающей среды, устойчивое развитие, экологические проблемы, глобальные экологические проблемы, региональные и национальные проблемы, институциональные проблемы охраны окружающей среды.

THE ROLE OF THE “CONCEPT OF ENVIRONMENTAL PROTECTION UNTIL 2030” IN SOLVING INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL PROBLEMS

Axtamova Nargiza Aslam qizi

Students of Tashkent state law university

E-mail: nargizaaxtamova0@gmail.com

ABSTRACT

In this article, the reasons, goals and tasks of adopting the concept of environmental protection in the period until 2030 are studied, its achievements, shortcomings and expected results are analyzed. In addition, problems related to the quality of the environment, global problems, regional and national problems, institutional problems of environmental protection and ways to solve them are studied, and their legal regulation specifications are given.

Keywords: environmental protection, sustainable development, environmental problems, global environmental problems, regional and national problems, institutional problems of environmental protection.

KIRISH

Atrof tabiiy muhitni ifloslantirish, tabiiy resurslarni ishdan chiqarish, ekotizimdagi ekologik aloqalarni buzish global muammo bo‘lib qoldi. “Ekologiya hozirgi zamonning keng miqyosdagi keskin ijtimoiy muammolaridan biridir. Uni hal etish barcha xalqlarning manfaatlariga mos bo‘lib, sivilizatsiyaning hozirgi kuni va kelajagi ko‘p jihatdan ana shu muammolarni hal qilishiga bog‘liq.[1] Albatta atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish bugungi kun sharoitida o‘z-o‘zidan oson kechmaydi. Texnikaning kun sayin rivojlanishi, urbanizatsiya jarayonlari, insonning tabiiy resurslarga bo‘lgan ehtiyojining bir necha marotaba ortib ketayotganligi va boshqa omillar tabiiy muhitni muhofaza qilishda o‘ziga xos to‘siqni tashkil etadi.

O‘zbekiston Respublikasining [Konstitutsiyasiga](#) muvofiq er, yer osti boyliklari, suv, o‘simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy zaxiralar umummilliy boylikdir, ulardan oqilona foydalanish zarur va ular davlat muhofazasidadir.

Atrof muhitning joriy holati tahlili, global va mintaqaviy ekologik muammolar, yangi ekologik xavf-xatarlar O‘zbekiston Respublikasida aholining hayot sifatini yaxshilash borasida olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy jarayonning ajralmas qismi hisoblangan 2030-yilgacha bo‘lgan davrda O‘zbekiston Respublikasining Atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini (keyingi o‘rinlarda — Konsepsiya) ishlab chiqish zaruratini vujudga keltirdi.

Konsepsiya ko‘rsatib o‘tilgan davrda atrof muhitni muhofaza qilish sohasida davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlarini belgilaydi, ularning amalga oshirilishi esa kelajak avlodlarning manfaatlari yo‘lida davlatni barqaror rivojlantirishni ta‘minlash imkonini beradi.

Respublikamizda suv resurslari cheklangan bo‘lishiga qaramasdan, uni tejashga kam e‘tibor berilayapti, natijada suvning ko‘p qismi bekorga sarf bo‘lmoqda. Deyarli barcha iste‘molchilar doimiy ravishda me‘yordan ko‘p suv olishga harakat qiladilar. Bu esa ekin maydonlarida er osti suvlari sathining ko‘tarilishiga, erlarning qayta sho‘rlanishiga olib kelmoqda. O‘z navbatida sho‘rni yuvish uchun yana katta miqdorda suv sarflanib, natijada sug‘oriladigan erlarda hosil bo‘ladigan qaytarma suvlar miqdori ham ortmoqda. SHundan ko‘rinib turibdiki, sug‘orishda suvni tejashning katta imkoniyatlari mavjud. Bunga, avvalo, kanallar o‘zanini betonlash, nov (lotok)lardan foydalanish yo‘li bilan sug‘orish tarmoqlarining foydali ish koeffitsientini oshirish, hamda sug‘orishning ilg‘or usullarini qo‘llash bilangina erishish mumkin. [2]

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqot davomida mavzuning quyidagi tomonlarini tahlil qilishga e‘tibor qaratildi:

1. Konsepsiyaning ahamiyati;
2. Atrof muhitni muhofaza qilishning huquqiy asoslari;
3. Bu sohada xalqaro huquqning o‘rni.
4. Global va mintaqaviy muammolar va ularni yechish yo‘llari.

Ushbu tadqiqot ishida ilmiy bilishning tahlil qilish, qiyoslash, taqqoslash, tizimlilik, statik, umumlashtirish usullaridan foydalanilgan.

TADQIQOT NATIJALARI

Atrof muhitni muhofaza qilish (yoki tabiatni muhofaza qilish, tabiatni muhofaza qilish)-inson faoliyatining atrof-muhitga (tabiatga) salbiy ta‘sirini cheklash va uning buzilishining oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar majmui. Bunday choralar quyidagilar bo‘lishi mumkin:

-umumiy ekologik vaziyatni yaxshilash maqsadida atmosfera va gidrosferaga chiqindilarni cheklash;

-tabiat komplekslarini cheklash maqsadida qo‘riqxonalar, milliy bog‘lar yaratish;

- Ba'zi turlarni saqlab qolish uchun baliq ovlash, ov qilishni cheklash;
- chiqindilarni cheklash.

Insoniyat uchun eng muhim omil bo'lgan atmosfera havosini muhofaza qilish, uning musaffoligini ya'minlash bugungi kunning nihoyatda dolzarb vazifalaridan biridir. Ma'lumki, atmosfera havosining ifloslanishi inson, o'simliklar va boshqa tirik mavjudodlarga zararli ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimov tashabbusi bilan 2013-yilni "Obod turmush yili" deb nomlanishi, yoshlarga bozor iqtisodiyoti sharoitida ekologik ta'lim va tarbiyani xalqaro andozalar talabi darajasida olib borilishini ham taqazo etadi. Atmosfera havosini muhofaza qilishni huquqiy tartibga solish, mazkur muammo xususida ilmiy tadqiqot ishlari olib borish nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy nuqtai nazardan ham katta ahamiyatga ega. Barqaror ekologik vaziyatni vujudga keltirish, inson hayoti va faoliyati uchun qulay ekologik shart-sharoitlarni yaratish, barcha tabiat boyliklari qatori, atmosfera havosini muhofaza qilish, uning musaffo holda saqlanishini ta'minlash shu kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Huquqiy muhofaza etishning asosiy vositalaridan biri bo'lib qonun va qonunosti meyoriy hujjatlari hisoblanadi. Mazkur yo'nalishda bugungi kunga qadar bir necha o'nlab qonunlar qabul qilindi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasining "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida", "Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar to'g'risida", "Davlat sanitariya nazorati to'g'risida", "Suv va suvdan foydalanish to'g'risida", "O'simlik dunyosini muhofaza qilish to'g'risida", "Yer osti boyliklari to'g'risida", Yer kodeksi, "Davlat yer kadastrasi to'g'risida", "Metrologiya to'g'risida", "Standartlashtirish to'g'risida" va boshqalar. Mamlakatimizda atrof muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, sanitariya va ekologik holatni yaxshilashni ta'minlash sohasida izchil ishlar olib borilmoqda.

Shu bilan birga, bu borada o'tkazilgan tahlil natijalari atrof muhitni muhofaza qilish sohasida davlat funksiyalarini amalga oshirishda kompleks yondashuv va strategik rejalashtirishning mavjud emasligi, shuningdek, qo'yilgan vazifalarni samarali bajarish uchun tabiatni muhofaza qilish organining vakolatlari yetarli emasligidan dalolat beradi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2019-yil 30-oktabrdagi 5863-son Farmoni asosida "2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekistonning atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasi" qabul qilindi. Uning asosiy maqsadi quyidagilardan iborat:

O'zbekiston Respublikasi aholisining hayoti va salomatlik darajasini yaxshilashning zarur sharti sifatida atrof muhitning qulay holatini ta'minlash;

atrof muhitga va aholining salomatligiga salbiy ta'sirni pasaytiruvchi innovatsion texnologiyalarni joriy etish hisobiga barqaror iqtisodiy rivojlanish;

atrof muhit obyektlaridan oqilona foydalanishni va biologik resurslar qayta tiklanishini ta'minlash.

Mamlakatni barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga haqiqiy xavf solayotgan atrof muhitning asosiy muammolari global, mintaqaviy va milliy xaraktyerga egadir.

Markaziy Osiyo xususan, **O'zbekistondagi suv va unga aloqador muammolar nafaqat mintaqaviy, balki global ahamiyat kasb etayotgani hech kimga sir emas.** Mazkur masala bo'yicha chuqur ilmiy asosga ega tadqiqotlar ham bajarilmoqdaki, ular orasida o'zbekistonlik olimlarning ham borligi quvonarli.

Suv resurslarini kamayishdan saqlashning asosiy rezervlaridan yana biri sug'orishda qaytarma suvlardan unumli foydalanishdir. Respublikada bu suvlar asosan ekin maydonlaridan, sanoat korxonalaridan va maishiy- kommunal tarmoqlardan qaytgan suvlardan tashkil topgan bo'ladi. 1956-1980 yillar mobaynida tabiiy botiqlarga oqizilgan qaytarma suvlar hajmi 77,1 km³ ni tashkil etgan.

Keyingi yillarda daryolar, ko'llar, suv omborlarining suvi unga sanoat va shaharlar oqava suvlarining, ekin maydonlarida hosil bo'ladigan qaytarma suvlarning qo'shilishi natijasida keskin yomonlashib ketdi. Bu jarayon ayni paytda quyidagi sabablarga bog'liq holda yanada jadallashmoqda va xavfli tus olmoqda.

1. SHahar xo'jaligining va sanoatning, ayniqsa, uning ximiya va metallurgiya tarmoqlarining suvga bo'lgan talabi ortmoqda, va tabiiy suvlar ifloslanishining manbai bo'lgan oqava suvlar ham ko'paymoqda.

2. Oqava suvlarni daryo va ko'llarga oqizish tabiiy suv manbalaridan foydalanishning bir turi deb qaraldi. Ayniqsa, daryolar ifloslangan oqava suvlarni yo'q qilishda o'ziga xos tabiiy inshoot deb qabul qilindi. Ko'pchilik hollarda suvni sun'iy tozalash inshootlarini qurish tugallanmay turib, sanoat ob'ektlari ishga tushirib yuborilmoqda.

3. Oqava suvlarni sun'iy tozalashning hozirgi kundagi imkoniyatlariga ortiqcha baho berilayapti.

4. Ayrim mutaxassislar, olimlar tomonidan "tabiiy suvlar ifloslanishining yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan me'yori" degan noto'g'ri nuqtai-nazar ishlatilmoqda. Hozirgi kunda "bu yo'nalish suvning ifloslanishini chegaralaydi", deb qarash o'zini oqlamaganligi hammaga ma'lum bo'lib qoldi.

5. Tabiiy suv manbalariga ekin maydonlaridan chiqqan suvlarning oqizilishidir.

6. Suv tejankor usullardan foydalanmasdan sug'orishni tashkil etish.

Hozirgi kunda Respublikamizda eng dolzarb masalalardan biri suvni sifat jihatdan muhofaza qilishdir. Bu muammoni hal etishda ko'pchilik olimlar qaytarma va oqava suvlarni tozalashni asosiy yo'l deb qaramoqdalar. Lekin, bu yo'l juda murakkab bo'lib, qimmatga tushadi. Ikkinchidan, eng takomillashgan sun'iy tozalash inshootlari ham suvni to'la tozalashga imkon bermaydi. Suvni 80-90 foizi tozalash etarli darajada

takomillashgan deb qabul qilinadi. Bu holda 10-20 foiz o'ta chidamli ifloslantiruvchi moddalar yana suv tarkibida qoladi.

Bu asosiy masala esa bir qancha choralar tizimini o'z ichiga oladi. Ular oqava suvlarni daryolar, ko'llar, suv omborlariga oqizishni iloji boricha kamaytirishga, ayrim hollarda esa to'la to'xtashishga qaratilgandir. Faqat shu yo'lga masalani tubdan hal qilishga imkon beradi, toza suvni tashlandiq suvga aralastirishdan xalos etadi. SHu yo'l bilan tabiiy suvlarning sifatini yaxshilash va ularning miqdorini ko'paytirish mumkin, chunki bunda butun daryo suvi toza bo'lib, iste'mol uchun yaroqli bo'ladi, toza suv hajmi bir necha marta ortadi.[3]

XULOSALAR

Tabiat va jamiyat bir butundir. Ular o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning keskinlashuvi ekologik muammolarni keltirib chiqaradi. Mamlakatimizda ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish masalalari davlat siyosati darajasida qaraladi. Soha o'ldirilgan ko'plab qonunlar, qarorlar va konsepsiya ishlab chiqilgan va davlat dasturi qabul qilingan. Ijtimoiy iqtisodiy va ekologik rivojlanish barqaror taraqqiyotni ta'minlab beradigan uchta asosiy yo'nalishdir. Barqaror taraqqiyotga erishish sohalarida qator chora-tadbirlarni amalga oshirishni talab etadi. Ekologiya sohasidagi chora-tadbirlarni amalga oshirilishi barqaror rivojlanishning garovidir.

Suv resurslaridan foydalanishdagi muammolarni bartaraf etish uchun ko'pchilik olimlarning fikricha, quyidagi chora-tadbirlarni nazarda tutish lozim:

1. SHaharlarning oqava suvlaridan dehqonchilik, asosan, em-xashak etishtiriladigan dalalarini sug'orishda foydalanish mumkin, albatta, gigiena nuqtai nazaridan, bunday dalalarda to'g'ridan-to'g'ri iste'mol qilinadigan ekinlar ekilmaydi. Eng muhimi bu suvlar tuproq tarkibiga ziyon etkazmaydi. Bunday tajribalar Rossiyada va boshqa chet el mamlakatlarida o'tkazilgan hamda ijobiy natijalar olingan;

2. Sanoat korxonalarini aylanma suv ta'minotiga o'tkazish zarur. Bunda korxonalar suvni o'ziga kerakli darajada tozalaydi va undan qayta foydalanadi. SHu maqsadda korxonalar talab darajasidagi suvni bir yo'la oladi, mahsulot ishlab chiqarishda butunlay sarf bo'lgan qismi (umumiy suv miqdoriga nisbatan 10-15 foiz) esa suv manбайдan doimiy ravishda to'ldirib boriladi. Bu tizimning qulay tomoni shuki, birinchidan, oqava suvlarning daryolarga oqizilishiga chek qo'yiladi, ikkinchidan, korxonalar o'zi ifloslantirgan suvni tozalashga majbur bo'ladi. Bunda korxonaning o'zi ortiqcha ifloslanishni oldini olishga harakat qiladi, natijada suvni tejash uchun rag'batlantiruvchi iqtisodiy omil vujudga keladi;

3. Ayrim ximiyaviy korxonalarining ifloslangan suvlarini, agar ularni tozalab qayta ishlatish imkoni bo'lmasa, alohida havzalarga yig'ib, tabiiy yoki sun'iy holda bug'latib yuborish kerak;

4. SHaharlarda suv ta'minoti tarmoqlarini ikki yo'nalishda, birinchisini ichimlik, maishiy va oziq-ovqat sanoati uchun, ikkinchisini esa sanoatning boshqa tarmoqlari uchun tashkil etish zarur. Bu tartib toza suvni tejash imkonini beradi;

5. SHaharlardagi yirik sanoat korxonalarida (asosan ximiya, metallurgiya) iloji boricha suvdan foydalanish me'yorini kamaytirish uchun kurashish kerak. Bu toza suvning miqdorini va shu bilan birga sifatini saqlash choralardan biridir;

6. Daryolarda kam suvli davrda ularning suvini bir muncha ko'paytirishga erishish lozim. Buning uchun mavjud suv omborlaridan tadbirkorlik bilan foydalanish va agromelioratsiya usullarini qo'llash talab etiladi;

7. Ekin maydonlarini sug'orish natijasida hosil bo'lgan qaytarma suvlardan unumli foydalanish lozim. Ularning tabiiy botiqlarga oqizilishiga va behuda sarflanishiga iloji boricha yo'l qo'ymaslik kerak.

8. Qashqadaryo viloyatida qurilgan SHO'rtan gaz-kimyo majmuasi tomonidan ishlab chiqarilgan plastmassa quvurlarni sug'orish maqsadlariga foydalanishni yo'lga qo'yish orqali suvni isrof bo'lish oldini olish mumkin.

9. Respublikamizda tomchilatib sug'orishni tashkil etish. O'lkamiz sharoitida foydalaniladigan suv resurslarining asosiy qismi (90 foizdan ortig'i) irrigatsiya maqsadlarida ishlatiladi. Uning qolgan qismidan esa sanoatda hamda maishiy va kommunal maqsadlarda foydalaniladi. Ma'lumki, yuqoridagi har uch yo'nalish ham yildan-yilga ko'proq suv talab qilmoqda va shu sababli o'lkamizda suv muammosi tobora tig'iz bo'lib qolmoqda. Ana shunday sharoitda suvdan tejab-tergab foydalanish, uning samarasiz yo'qotilishiga yo'l qo'ymaslik, qaytarma va oqava suvlardan unumli foydalanish, eng muhimi suv manbalarini ifloslanishdan va ortiqcha minerallashuvdan saqlash asosiy vazifa bo'lib qoldi.[4]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. D. Yormatova. Ekologiya.-2009, 248 b.
2. Tursunov H.T., Raximova T.U. Ekologiya. O'quv qo'l.-S.I.: Chinor ENK, 2006.-152 b.
3. Karimov. I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari.-T.O'zbekiston, 1997.-B.115. Ekologiya huquqi. Darslik//J.T. Xolmo'minov, N.B. Shoimov [va boshq.] -T.O'zbekiston respublikasi IIV Akademiyasi, 2014. B-3
4. Ekologiya huquqi: Oliy o'quv yurtining huquqshunoslik mutaxassisligi bo'yicha ta'lim olayotgan talabalari uchun darslik: M.B. Usmonov., Rustamboev M.X., Xolmo'minov J.T va boshq.-T.: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi "Adabiyot jamg'armasi" nashr., 2001.-328B

5. Xolmo‘minov J.T., Mallaev N.R. Ekologiya va atmosfera havosini huquqiy muhofaza qilish: O‘quv qo‘llanma. - Toshkent: Toshkent davlat yuridik instituti, 2012. - 200 b.
6. “2030-yilgacha bo‘lgan davrda O‘zbekistonda atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasi”
7. “Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuni
8. Ekologiya huquqi. Darslik. Ma‘sul moharrir J.T. Xolmo‘minov - Toshkent: TDYU, 2018. - 366 b.
9. <https://xs.uz/uz/post/ekologik-muammolar-echimiga-amalij-ishlar-orqali-erishiladi>
10. <https://uznature.uz/uz/site/news?id=1131>
11. https://uz.wikipedia.org/wiki/Tabiatni_muhofaza_qilish
12. https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=ekologiya&btnG=
13. <https://www.gazeta.uz/oz/2019/10/31/atrof-muhit/>
14. RESPUBLIKAMIZDA SUV RESURSLARIDAN FOYDALANISHDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO‘LLARI. 2021-yil, fevral

DISTINCTIVE FEATURES OF LEARNING MILITARY JARGON IN THE RUSSIAN LANGUAGE

Saidazimkhon Shodikhonov

Teacher, Department of Distance education,
Karshi State University.

ABSTRACT

The article studies the concept of “military terminology” in modern Russian. The relevance of the study is due to the widespread use of military terminology in the media and the rapid advancement of weapons technology. The aim of our research is to study the features of military terminology in modern Russian. The research methods are: the study of scientific literature on the topic, the analysis and the classification. The article distinguishes between the concepts of “military vocabulary” and “military terminology”, defining military terminology as a significant part of military vocabulary. The article explores the problem of studying military terminology in a historical context and analyzes various modern approaches to the classification of military terms concluding that these classifications have a number of shortcomings.

Keywords: Russian language, term, military vocabulary, military terminology, classification of military terminology

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена изучению терминологических особенностей военной лексики в русском языке. Актуальность исследования обусловлена широким распространением военной терминологии в художественной литературе, средствах массовой информации и стремительным ростом технологий в области вооружения. Целью исследования является изучение особенностей военной терминологии и её классификация в современном русском языке. Методы исследования: изучение научной литературы по теме, анализ и обобщение теоретического материала, наблюдение, классификация. В статье разграничиваются понятия военная лексика и военная терминология, военная терминология рассматривается как значительная часть военной лексики. Затрагивается проблема изучения военной терминологии в историческом экскурсе, проводится анализ современных подходов к классификации военных терминов, делается вывод о неполноте имеющихся классификаций. Новизна исследования заключается в расширении и углублении имеющихся классификаций военной терминологии.

Ключевые слова: русский язык, термин, военная лексика, военная терминология, классификация военной терминологии.

Military vocabulary occupies a special place in the lexical system of the Russian language. On the one hand, it is used by every native speaker and can be used in various conditions of communication. On the other hand, military vocabulary has a limited sphere of use. It can be referred to the terminological and professional lexicon.

Terminological lexicon represents a large stratum in the system of the Russian language. Each scientific field of knowledge has its own specific terminological system. The concept of term is quite complex and multidimensional. A term is understood as a word or a phrase combination that names a special concept of any particular sphere, for example, science, art, etc. [1, с. 91]. The basis of each term is the definition of the reality it designates. Thus, a term is a precise and concise characteristic of a certain subject or phenomenon. It should also be noted that terms do not exist in isolation, by themselves. They necessarily refer to a certain field of knowledge, the essence of the term is revealed only in the context [2, p. 91].

The emergence and widespread use of terms is due to the rapid development of science and technology in recent centuries. Terminological vocabulary has become an integral part of the Russian language, combining general scientific and special terms.

Military terminology is part of the military vocabulary. It is defined as “a formalized system of established military terms, each of which has a strictly defined meaning with a clearly delineated scope of application and scientific justification” [3. p. 7].

Military terminology has its characteristic properties: 1) systematic; 2) nominative; 3) monosemic within its terminological field; 4) stylistic neutrality; 5) lack of expressiveness [4, p.98].

The basis of military terminology consists of military terms, which are understood as names that correlate with special concepts from the field of military affairs [5, p. 98]. The semantic structure of military terms includes 2 words “combat” and “military”. Thus, military terminology constitutes the system of nominations of military science.

Within the military vocabulary, in addition to military terms, we can also distinguish military jargon (lace-шнурок – в значении “матрос”, trunk - хобот – ствол танковой пушки, rake - грач – жаргонное название самолетов, senior lieutenant -старлей – старший лейтенант non-military vocabulary (scoop - черпак – солдат, прослуживший от 1 до 1,5 лет; demobel-дембель – демобилизованный или солдат, ждущий демобилизации; quarantine - карантин – курс молодого бойца).

This can also include various situational words that acquire a military character in a certain context:

Military terminology is a whole system and includes a large number of components, which consist with each other in certain relations and form a unified whole. Language elements in this terminological system do not exist in isolation, they are a means of reflecting extra-linguistic reality.

The study of military terminology is devoted to the works of many linguists, for example, Y. A. Belchikov [7, p. 34], D. Biderksen [3, p. 5], A. N. Kozhin [8, p. 3], A. N. Kolgushkin [9], S. V. Lazarevich [10], F. P. Sorokoletov [11] and others. However, it should be noted that so far the military terminology has not been studied completely. In general, this lexical stratum is very mobile. There are constant changes in it, primarily related to the events occurring in society and politics, as well as scientific and technological progress. Many military terms become obsolete and irrelevant, and new lexemes replace them.

The first attempts to describe military vocabulary were made in the work of A. S. Budilovich

“Primitive Slavs in their language, life and concepts according to lexical data” [12]. F. P. Filin’s dissertation “The Lexicon of the Russian Literary Language of the Old Kiev Epoch” (1949) is devoted to the study of military vocabulary and phraseology [13].

Among the main works devoted to the study of military terminology of the Old Russian language, the following can be distinguished. For example, the work of S. D. Ledyayeva “Russian military vocabulary of the XI-XIII centuries”. [1], in which the elements of military vocabulary are considered from different points of view (word-formation, semantic and phraseological). It is also necessary to note the study “Russian military vocabulary of the second half of the XVII - the first half of the XVIII century” by M. F. Tuzova [14], which is based on the materials from the documents about the peasant uprisings of Stepan Razin and Kondratiy Bulavin. A great contribution to the study of Old Russian vocabulary was made by P. Ya Chernykh. Here we should note his work “Sketch of Russian historical lexicology” [15], where the author analyzes the formation of military vocabulary, notes the appearance of new words, foreign borrowings in this lexical category.

The process of development of military terminology can be traced in the course of studying written monuments of different times, containing vocabulary typical for the linguistic environment of the time period under study. In the literary monuments of the XI-XII centuries the terminology of East Slavic origin prevails (axe, war, hammer, stick, scabbard, rath, etc.). Among the military phraseological expressions there are Church Slavisms (to break the spear, to go (go) to the army), linguistic stamps (to lay

down the head, to treat with bones, to make the earth empty) and standard formulas (to create peace, to lay down honor, to fall arrows like rain).

The military vocabulary developed in the later period in the XV-XVII centuries has a rather diverse composition, which includes terms and other elements of the military language of the Russian Middle Ages. Most of them can be referred to the general sphere of word usage. At that time there was no clear distinction between professional (terminological) vocabulary and common vocabulary. This time period is characterized by the appearance of new lexical elements borrowed from Turkic ((sword-меч, saber-сабля, cannon-пушка, tip-наконечник и др.) Western European languages (vanguard-авангард, embrasure-амбразура, deserter-дезертир, cavalry-кавалерия, musket -мушкет, partisan-партизан etc.).

For example, in the XIX century there is a significant event - the Patriotic War of 1812. In this period, gunpowder and firearms begin to be used, which contributed to the appearance of new lexical units: gun, shell, cavalry, mine, pistol, epaulette, artillery, etc.; the number of new military terms increases significantly: adjutant, battalion, garrison, cavalry, redoubt, recruit, etc.; the number of new military terms increases significantly.

The 20th century brought new military upheavals: revolutions, World War I, World War II and many others. These events caused significant changes in the composition of military terminology. During the Great Patriotic War, military terms become commonly used. This is explained by the fact that words describing military activities were used everywhere: in newspapers, in magazines, in radio programs; they became part of the life of every ordinary person and went beyond the limited word usage.

Many linguists who have researched the history of the origin and formation of military terminology say that it developed within the framework of people's everyday life, since most of them, due to historical circumstances, were constantly engaged in military affairs. In this regard, military terminology contains quite a large number of commonly used words that are used to denote military realities: guard, weapon, commander, gun, ration, attack, encirclement, captivity, and others.

Currently, there are various approaches to the classification of military terminology. Let us consider some of them.

A. N. Kozhin in his research distinguishes the following lexico-semantic groups [8, p. 4]:

- 1) names of persons depending on the type of combat activity: artilleryman- артиллерист, miner- минер, sapper- сапер, machine gunner- пулеметчик, etc.;
- 2) names of military formations: battery- батарея, regiment-полк, division- дивизия, company- рота, platoon- взвод, squad- отделение, etc.;

3) names of military positions and ranks: sergeant- сержант, captain- капитан, colonel- полковник, general-генерал, commander- командир, etc.;

4) names of military equipment and weapons: rifle-винтовка, fighter- истребитель, minesweeper-миноносец, gunner- гранатомет, etc.

5) names of means of destruction: bomb-бомба, bullet- пуля, grenade- граната, fougasse-фугас, shrapnel- шрапнель, etc.;

6) names of tactical concepts of combat activity: attack- атака, battle- бой, march- марш, counterattack- контратака, etc.;

To this classification of A. N. N. Kozhin, another researcher of military vocabulary L. B. Olyadykova suggests adding also the following lexical-semantic groups: 1) names of military equipment: helmet, uniform, coat, overcoat, etc.; 2) names of military awards: order, medal, etc. [5, p. 79-80].

E. V. Brysina in her dissertation study "Phraseological activity of military vocabulary" [16] offers the following classification of military terminology: 1) names of phenomena related to the construction, movement and composition of troops: front, line, row, flank, march, outpost, reserve, etc.; 2) names characterizing the features of military operations: retreat, assault, breakthrough, volley, shelling, defense, ambush, barrage, bombardment, surround, etc.; 2) names characterizing the features of military operations: retreat, assault, breakthrough, volley, shelling, defense, ambush, barrage, bombardment, encircle, shoot, advance, etc.; 3) names of weapons, military equipment, combat weapons, etc.; 3) names of weapons, military equipment: mine, cannon, spear, shield, sight, misfire, charge, etc.; 4) names of the territory of military operations: frontier, position, point, guard, front line, etc.; 5) various names of military personnel: gunner, dragoon, sentry, machine gunner; private, general, ataman, lieutenant; retired, recruit, etc.; 4) names of the territory of military operations: border, position, point, guard, front line, etc..

Brysina's terminology covers not all spheres of military activity. Having studied military terminology in detail, we propose to use the following classification, dividing military terms into three main groups:

1) military-political terms: state military policy: military doctrine, military security, military threat, mobilization, etc.; military actions: attack, defense, defeat, reconnaissance, preparation and conduct of battle, military tactics, etc.;

2) military-organizational terms: types and branches of armed forces: motorized rifle troops, tank troops, artillery, naval aviation, submarine forces, etc.; military institutions: military academy, military hospital, military plant, military warehouse, etc.; personnel: tactical units: squad, platoon, company, battalion, regiment, division, etc.; military ranks: junior sergeant, petty officer, warrant officer, lieutenant, general, etc.; other names of military personnel: gunner, machine-gunner, retired, reeve,

etc. military ranks: junior sergeant, petty officer, ensign, warrant officer, lieutenant, general, etc.; other titles of military personnel: gunner, machine gunner, retired, recruit, etc.; uniforms: body armor, uniform, holster, uniform, helmet, etc.; military service: march, drill, formation, combat training, stand-down, etc.; military service: march, drill, formation, combat training, stand-down, etc.;

3) military-technical terms: technical equipment of the army: attack helicopter, grenade launcher, cannon, tank, armored personnel carrier, artillery, howitzer, etc.; armament of the army: carbine, rifle, automatic rifle, gunpowder, bolt, trigger, magazine, barrel, missile, torpedo, bomb, cartridge, etc.

In addition to formal military terms, the military lexicon includes military jargonisms and military slang. They are emotionally colored elements of military vocabulary, which reveal the unofficial side of professional military communication.

Thus, military terminology occupies a significant place in the lexical system of the language, since the sphere of military activity remains relevant at all times. The system of military terms is quite mobile: old terms are replaced by new ones, a large number of foreign borrowings are introduced. The study of words of military subjects is of great interest to modern researchers. This is explained by the fact that military vocabulary is widespread in the everyday speech of native speakers. It is widely used in mass media and publicism. The study of military terminology is of great importance not only within the framework of linguistics, but also of considerable value for history.

REFERENCES:

1. Ledyeva S. D. Russian military vocabulary of XI- XIII cc. : (On materials of annals): autoref. dis.... kand. philol. nauk : Moscow, 1955. 16 c.
2. Rosenthal D. E. Modern Russian language / D. E. Rosenthal, I. B. Golub, M. A. Telenkova. 10th ed. Moscow: Iris-Press, 2008. 448 c.
3. Biderksen D. Military lexicon as a special element of the lexical system of the language // Kazan Linguistic Journal. 2020. № 1 (3). C. 5-16.
4. Pyrikov E. G. Military terminology as an object of comparative research // Functioning of the language system in speech. Moscow State University, 1989. C. 98-111.
5. Olyadykova L. B. Military vocabulary in art works about the Great Patriotic War studied at school // Word and conceptual model of the world in literature about the Great Patriotic War: Mater. All-Russian Conf. (May 18 - 19, 2000). Lipetsk, 2000. C. 79-80.
6. Baranov O. S. Ideographic dictionary of the Russian language. M.: Izd-v. ETS, 1995.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И СРЕДСТВА ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Султанова Юлдуз

Преподаватель Каршинского государственного университета

АННОТАЦИЯ

Современные технологии и средства обучения иностранным языкам являются актуальной темой в современном мире. Они позволяют учить язык более эффективно и интересно, а также обеспечивают доступность обучения для широкой аудитории. В статье рассматриваются основные современные технологии и средства обучения иностранным языкам, такие как онлайн-курсы, мобильные приложения, виртуальные классы и т.д. Анализируются их преимущества и недостатки, а также рекомендации по использованию в практике обучения.

Ключевые слова: технологии, средства, обучение, иностранный язык, онлайн-курсы, мобильные приложения, виртуальные классы.

ABSTRACT

Modern technologies and means of teaching foreign languages are a hot topic in the modern world. They allow you to learn a language more effectively and interestingly, and also make learning accessible to a wide audience. The article discusses the main modern technologies and means of teaching foreign languages, such as online courses, mobile applications, virtual classes, etc. Their advantages and disadvantages are analyzed, as well as recommendations for use in teaching practice.

Keywords: technology, tools, training, foreign language, online courses, mobile applications, virtual classes.

В настоящее время обучение иностранным языкам стало неотъемлемой частью жизни многих людей. Благодаря глобализации, международным контактам и технологическому прогрессу, знание иностранных языков стало необходимым условием для успешной карьеры, путешествий и личного развития. Современные технологии и средства обучения иностранным языкам предоставляют широкие возможности для эффективного и удобного изучения языка.

Одной из самых популярных технологий обучения языку является онлайн-обучение. С помощью интернета можно получить доступ к множеству онлайн-

курсов и приложений для изучения языка. Онлайн-курсы обычно содержат видеоуроки, тесты, задания для самостоятельной работы и возможность общаться с преподавателем или другими студентами. Это позволяет гибко планировать свое время и обучаться на расстоянии, не выходя из дома.

Онлайн-курсы и приложения для изучения языка имеют несколько особенностей, которые отличают их от традиционных методов обучения:

1. Гибкость и доступность. Онлайн-курсы и приложения позволяют учиться в любое время и в любом месте, иметь доступ к материалам и заданиям в любое удобное время.

2. Интерактивность и персонализация. Многие онлайн-курсы и приложения используют технологии, которые позволяют адаптировать материалы и задания под индивидуальные потребности и уровень знаний учащегося.

3. Разнообразие материалов и форматов. Онлайн-курсы и приложения предлагают широкий выбор материалов для изучения языка, включая тексты, аудио- и видеоматериалы, упражнения на письмо, грамматику, произношение, а также игры и тесты.

4. Обратная связь и мотивация. Многие онлайн-курсы и приложения предоставляют обратную связь по результатам выполненных заданий, а также мотивационные возможности, такие как награды и системы рейтингов.

5. Экономия времени и денег. Онлайн-курсы и приложения для изучения языка часто стоят дешевле, чем традиционные курсы, и позволяют сэкономить время на поездках и ожидании занятий.

Однако, необходимо помнить, что онлайн-курсы и приложения не заменят полноценного общения с носителями языка и не всегда способны обеспечить достаточный уровень практики в реальных ситуациях. Поэтому, для достижения наилучших результатов, рекомендуется комбинировать различные методы обучения и использовать онлайн-курсы и приложения как дополнительный инструмент в изучении языка.

Другой популярной технологией обучения языку является мобильное приложение. Многие приложения предлагают интерактивные уроки, словари, грамматические правила и возможность общаться с носителями языка. Мобильные приложения позволяют изучать язык в любом месте и в любое время, что делает обучение более доступным и удобным.

Мобильные приложения для изучения языка имеют ряд особенностей, которые делают их удобными и популярными среди пользователей:

1. Мобильность. Мобильные приложения можно использовать в любом месте и в любое время, что делает их очень удобными для людей, которые постоянно находятся в движении.

2. **Интерактивность и персонализация.** Многие мобильные приложения используют технологии, которые позволяют адаптировать материалы и задания под индивидуальные потребности и уровень знаний учащегося.

3. **Разнообразие материалов и форматов.** Мобильные приложения предлагают широкий выбор материалов для изучения языка, включая тексты, аудио- и видеоматериалы, упражнения на письмо, грамматику, произношение, а также игры и тесты.

4. **Обратная связь и мотивация.** Многие мобильные приложения предоставляют обратную связь по результатам выполненных заданий, а также мотивационные возможности, такие как награды и системы рейтингов.

5. **Экономия времени и денег.** Мобильные приложения для изучения языка часто стоят дешевле, чем традиционные курсы, и позволяют сэкономить время на поездках и ожидании занятий.

Однако, как и в случае с онлайн-курсами, необходимо помнить, что мобильные приложения не заменят полноценного общения с носителями языка и не всегда способны обеспечить достаточный уровень практики в реальных ситуациях. Поэтому, для достижения наилучших результатов, рекомендуется комбинировать различные методы обучения и использовать мобильные приложения как дополнительный инструмент в изучении языка.

Технологии распознавания речи также стали неотъемлемой частью современного обучения языку. Они позволяют улучшить произношение и понимание речи на иностранном языке. Такие технологии используются в приложениях для изучения языка, а также в онлайн-курсах.

Средства обучения языку также включают различные виды мультимедийных материалов, таких как видеоуроки, аудиозаписи и интерактивные игры. Эти материалы помогают улучшить понимание речи на иностранном языке, расширить словарный запас и улучшить грамматику.

Заключение:

Таким образом, современные технологии и средства обучения иностранным языкам предоставляют широкие возможности для эффективного и удобного изучения языка. Они делают обучение более доступным и гибким, позволяют изучать язык в любое время и в любом месте. Однако, необходимо помнить, что использование технологий не заменяет полноценного общения с носителями языка и участия в живых языковых ситуациях.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Al-Jarf, R. (2017). Mobile-assisted language learning: A review of the recent applications of emerging mobile technologies. *Journal of King Saud University-Languages and Translation*, 29(2), 155-164.
2. Chen, N. S., & Hsieh, S. W. (2018). Effects of online language learning on second language acquisition: A meta-analysis. *International Journal of Mobile Learning and Organisation*, 12(2), 114-132.
3. Colpaert, J. (2017). Language learning in the digital age: Towards a framework for the use of digital technologies in language learning. In *Digital Innovations and Research in Language Learning* (pp. 1-17). IGI Global.
4. García-Sánchez, S., & Gómez-Martínez, M. (2018). The role of technology in foreign language learning: A review of the literature. *Computer Assisted Language Learning*, 31(5-6), 524-540.
5. Lai, C., Zhu, W., & Gong, Y. (2018). Learning English with mobile apps: An investigation of factors that influence learning outcomes. *Journal of Educational Technology Development and Exchange*, 11(1), 1-18.

DIDACTICS OF DIGITAL EDUCATIONAL PROCESS

Mamanazarov Baxrom Jumonovich

Meyliqulov Murodulla Otabek o'g'li

Islomov Bekzodjon Ilg'or o'g'li

senior teacher Samarkand branch of TUIT

E-mail: bmamanazarovatt@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Цифровая дидактика в данной статье рассматривается как раздел профессиональной педагогики, показаны основные задачи и принципы образовательного процесса. В статье представлены возможности применения симуляционных технологий в процессе обучения студентов технических направлений подготовки. В размещении образовательного контента в сети Интернет и образовательной эффективности обучающихся текущий спрос подчеркивается увеличением.

Ключевые слова: цифровизация образования; принципы цифровой педагогики; мультимедийных проектов; платформы цифровой педагогики. дидактическая цифровая педагогика, учить и учиться, цифровое обучение.

INTRODUCTION

The digital adds another not-at-all-discrete meta-level layer. The tools we use for learning, the ones that have become so ubiquitous, each influence what, where, and how we learn — and, even more, how we think about learning. Books. Pixels. Trackpads. Keyboards. E-books. Databases. Digital archives. Learning management systems. New platforms and interfaces are developed every week, popping up like daisies (or wildfires). Some students are tech-savvy, especially if their major is technology-oriented. There are many other students, however, who are not inherently good at or comfortable with using technology in course work, despite being proficient with certain technologies like social media. Therefore, do not make assumptions about their technical abilities.

Digital pedagogy demands that we rethink power relations between students and teachers — demands we create more collaborative and less hierarchical institutions for learning — lest we use computers to replicate the vestigial structures of industrial-era education.

The goal setting of digital vocational education and training has the following features.

Firstly, the main factor in goal-setting of the digital educational process is the set of requirements imposed to graduate in digital economy and digital society.

Secondly, educational goal setting in the context of digitalization should be based on the study and maximum use of constantly emerging new opportunities that arise in communications using digital technologies.

Thirdly, approaches must be developed to resolve contradictions between the need to fix certain educational goals (as “technical specifications” for the development of educational programs and the construction of the educational process) - and the constant change in requirements for a graduate in a situation of dynamically changing technical, technological and socio-economic conditions, taking into account factors of complexity, variability, and uncertainty. It is necessary to develop such models of vocational education and training that would successfully function in conditions of open and “floating” didactic goals.

Fourthly, educational goal setting in the context of digitalization should be aimed, among other things, at minimizing the psychological, pedagogical, social and didactic risks that the process of transition to a digital society brings with it. Thus, it is necessary to take into account the fundamentally new educational tasks that the digital era poses to education, for example:

- development of readiness for continuous changes (adaptability, tolerance of uncertainty), which requires a certain transformation of the usual value system;

- education of social responsibility in the system of relations

“person – digital means – society” (fundamentally different from the traditional “person – society” system), where there is a high risk of manipulation or exploitation of a person by a person using digital means;

- formation of an internal boundary between the virtual and real worlds, development of the ability to differentiate these worlds and the corresponding types of responsibility;

- pedagogical support for the process of network socialization student, adjacent to the process of his traditional socialization in the real world, and the formation of a culture of network communication;

- formation of a digital segment of valueological culture, which can be conditionally called “digital hygiene skills”;

- development of the ability to critically analyze information and filter information noise, advertising, customized information dumping, etc [1].

The digital economy and digital society present a voluminous, dynamically changing set of requirements for graduates of the vocational education and training system, on the basis of which two fundamentally different types of didactic goals (expected educational results) can be formed. In this case, secondary vocational

education is necessarily focused on achieving both types of goals; Additional vocational education and vocational training can be focused on achieving only one type of goal, or both[2].

Digital didactics of vocational education and training continuously relies on the system of traditional didactic teaching principles, transforming them to the conditions of the digital educational process, and also introduces a number of new principles.

1. **The principle of dominance** focuses on self-reliance student's educational activities in a digital educational environment. The teacher needs to organize the educational process, support and help the student in the learning process.

2. **The principle of personalization** presupposes the student's ability to independently determine the purpose of learning, choose the strategy of the educational process, the pace and level of mastering the educational program. This approach will allow the teacher to track the student's personal development indicators and educational results.

3. **The principle of expediency** intersects with the traditional didactic principle of purposefulness: in the learning process it is required to use only such digital technologies that maximally ensure the achievement of the set goals in the educational process of a particular student. This principle does not imply the use of ineffective pedagogical technologies and means without clearly defined educational goals.

4. **The principle of flexibility and adaptability** allows you to develop an individual approach depending on the conditions of the digital educational process. The digital educational process allows you to automatically adjust the program to each student, taking into account such aspects as the order, method and pace of providing educational material. This principle also takes into account level and nature of teacher support.

5. **The principle of success in learning** intersects with the didactic principle of strength and requires the achievement of set goals, as well as the complete assimilation of knowledge, skills and abilities. In the digital educational process, this principle is the final element in the didactic chain "explanation - reinforcement - control". Additional study hours are allocated to reinforce the material, and face-to-face meetings between teachers and students are often organized. The teacher monitors closely optimal balance between group and individual forms of reinforcement. Digital tools significantly speed up this process and make it less routine

6. **The principle of learning in cooperation and interaction** (analogue of the didactic principle of interactivity) requires the construction of the educational process on the basis of active multilateral communication - real and online - between the teacher and the student. This principle involves the use of group forms of network training.

7. **The principle of practice-orientation**, directly related to the traditional didactic principle of connecting learning with life, requires a clear setting of goals and specific results.

To do this you need to organize:

- a) stopping learning goals, tasks and problem situations;
- b) practical tasks;
- c) consolidation of acquired knowledge in “combat” conditions, that is, on an ongoing project or enterprise.

8. **The principle of increasing complexity**, which correlates with the didactic principle of accessibility, systematicity and consistency, implies a sequential transition:

- a) from simple to complex and from complex to simple;
- b) from general to specific and from specific to general;
- c) from individual to group and from group to individual and other learning processes.

9. **The principle of a rich educational environment requires** excess information resources for building an individual learning strategy. Such redundancy can be realized using a network educational resource - a single information educational environment.

10. **The principle of multimodality** (multimedia) is a more developed didactic principle of clarity and involves visual, auditory and motor (kinesthetic) methods of perception in the educational process. To do this, various devices are used, such as simulators, sensors, simulators, as well as augmented reality tools.

11. **The principle of included assessment requires** continuous assessment of the student’s success throughout the entire educational process. Digital technologies provide instant feedback, continuously transmitting to the teacher the necessary data on the results of completing the task. Thanks to this, the teacher draws conclusions about strengths and weaknesses of the student, allowing you to adjust development scenarios and immediate educational goals directly during the learning process. Thus, digital technologies ensure objectivity and transparency of the final assessment of the implementation of one or another tasks[3]. p 63-71

At the initial stage, methodologists were very enthusiastic about the possibilities of introducing technology: there were many predictions about replacing the teacher with a computer, which led to negative negative reactions to the INTRODUCTION of technology into classrooms. Teachers began to explore the potential of new technologies in teaching and learning: technology contributed to the development of independent students and allowed the creation of a digital learning regime. Teachers are now taking on the role of moderators, and technology is becoming more than a tool: it is changing how and what students learn. Using a computer does not make learning

effective on its own - you need to understand how to use technology effectively and choose the right technology to achieve the desired learning outcomes. Digital pedagogy is the study of how to teach using digital technologies.

In the process of digital collaboration, the main emphasis is on nurturing partnerships and involves compliance with a number of the following principles:

– learning without coercion – the student himself makes decisions regarding his educational level (what level / tasks are differentiated / and how he will perform educational tasks);

– absence of negative assessments (if active, completes tasks correctly according to schedule);

– the idea of free choice - the student decides for himself what task to solve and in what quantity, and can also independently create tasks for himself, choose those that are interesting to him(her);

– the idea of advance – the student gets acquainted with educational topics disciplines in advance, and will carry out advanced preparation;

– the idea of large blocks – the educational process does not consist of separate contents or trainings, but of blocks of “immersion” in different topics;

– the idea of an appropriate form – each topic of an academic discipline is implemented in form in accordance with the chosen topic;

– intellectual background of the class – joint activities in the digital educational process and beyond – visiting a virtual excursion, etc[4].

CONCLUSIONS

Digital technologies provide instant feedback, informing the student, teacher (in some cases, other interested parties) about the progress and results of the task, strengths and weaknesses, the presence of gaps in the previous material, issuing personalized recommendations for eliminating identified problems, setting and adjusting immediate educational goals and scenarios for further development.

REFERENCES:

1. The Digital Competence Framework [Elektroniy resurs]. – 2021. URL:<https://ec.europa.eu/jrc/en/digcomp/digital-competence-framework>
2. Robert, I.V. Theory and methodology of informatization of professional education (psychological, pedagogical and technological aspects) 2nd edition, supplemented [Text]
3. Kalymullyna O.V., Trocenko Y. V. Sovremennyye cyfrovyye obrazovatelnyye ynstumentyy ycyfrovaja kompetentnost: analiz sushhestvujushhyh problem y tendencyj // Otkrytoe obrazovanye. 2021. №3. S. 63–71.
4. Matthew N.O. Sadiku, Adedamola Omotoso, Sarhan M. Musa. Digital Pedagogy // International Journal of Trend in Scientific Research and Development (IJTSRD) Volume: 3 / Issue: 2 Jan-Feb 2022.

ПЬЕСЫ МАЛОЙ ФОРМЫ В КЛАССЕ “ОБЩЕГО ФОРТЕПИАНО”

Рахимова Нигина
Старший преподаватель

ABSTRACT

This article describes how to transfer to students a complex of performing skills and abilities, teach them the ability to work on a cantilena, a master class for the professional performance of highly artistic forms of piano literature, and also increase the level of their professional and artistic training.

A step-by-step method of learning small-form pieces is used: learning fragments of pieces at a slow tempo, including jazz pieces, using legato, cantabile, pedaling, sound techniques in the process of learning, introducing them to more successful mastery of various types of piano techniques, a gradual transition to learning more complex ones forms .

Teaching students the ability to hear and evaluate their performance, sensing the relationship between real sound and musical-auditory concepts.

Keywords: small-form pieces, work on pedaling, sound science, jazz pieces, performance, students.

ANNOTATSIYA

ushbu maqolada talabalarga ijro mahorati va ko‘nikmalari majmuasini qanday o‘tkazish, ularga kantilenada ishlash qobiliyatini o‘rgatish, pianino adabiyotining yuqori badiiy shakllarini professional ijro etish uchun mahorat darsi, shuningdek, ularning mahorat darajasini oshirish tasvirlangan. kasbiy va badiiy tayyorgarlik.

Kichik shaklli asarlarni bosqichma-bosqich o‘rganish usuli qo‘llaniladi: o‘rganish jarayonida legato, cantabile, pedaling, tovush texnikasidan foydalangan holda sekin tempda parcha parchalarini, shu jumladan jazz qismlarini o‘rganish, ularni yanada muvaffaqiyatli o‘zlashtirishga kiritish. pianino texnikasining har xil turlari, murakkabroqlarini o‘rganishga bosqichma-bosqich o‘tish shakllari.

Talabalarga ularning ijrosini eshitish va baholash qobiliyatini o‘rgatish, haqiqiy tovush va musiqiy-eshitish tushunchalari o‘rtasidagi bog‘liqlikni his qilish.

Kalit so‘zlar: kichik shaklli asarlar, pedallar ustida ishlash, tovushshunoslik, jazz qismlari, ijro, talabalar.

АННОТАЦИЯ

В данной статье говорится, как передать студентам комплекс исполнительских навыков и умений, обучить их умению работать над кантиленой, необходимым для профессионального исполнения высокохудожественных произведений фортепианной литературы, а также повысить уровень их профессионально художественной подготовки.

Применяется поэтапная методика разучивания пьес малой формы: разучивание фрагментов пьес в медленном темпе, в том числе джазовых пьес, использование в процессе разучивания приемов *legato*, *cantabile*, педализации, звуковедения, способствующих более успешному освоению различных видов фортепианных приемов, постепенный переход к разучиванию более сложных произведений.

Обучение студентов умению слышать и оценивать свое исполнение, ощущая взаимосвязь реального звучания и музыкально-слуховых представлений.

Ключевые слова: пьесы малой формы, работа над педализацией, звуковедение, джазовые пьесы, исполнение, студенты.

“Сколько пьес, столько и разных способов работы”

К. Игумнов

Пьесы малой формы составляют значительную часть педагогического репертуара, на котором строится процесс воспитания студента. Согласно программным требованиям студент отдела общего фортепиано изучает в течение одного учебного года пьес малой формы различного стиля, характера, уровня сложности.

Для общего понимания преподавателей в классах общего фортепиано много замечательных сборников композиторов-классиков для молодых музыкантов, ставших хрестоматийным материалом. Достаточно перечислить некоторые из них:

- “Детский альбом” П.И.Чайковский
- “Альбом для юношества” Р.Шуман
- “Детские сцены” Р.Шуман
- “Альбом для детей и юношества” А.Смелков и др.

Ученики всех факультетов с большим удовольствием работают над пьесами малой формы. Причины вполне объяснимы:

- удобный формат (малая форма);

- разнообразии характеров и образов, что позволяет педагогу выбрать наиболее понравившееся произведение, которое покажет музыкальные достоинства ученика и даст ему возможность почувствовать себя исполнителем;

- богатое стилистическое и жанровое разнообразие, позволяющее познакомить студентов с современными музыкальными направлениями (джаз, рок, популярная музыка, этнические мотивы);

- возможность использовать такие произведения для участия в концертах.

Для преподавателей класса общего фортепиано, работа над пьесами – это закрепление навыков, приобретенных при работе над упражнениями, этюдами и классической частью репертуара, гораздо менее любимой студентами.

Однако, несмотря на такую всеобщую любовь к этому жанру, работа с пьесами имеет свою специфику, свои задачи, свои трудности.

Огромное количество пьес, ставшее классикой педагогического репертуара, стремительно пополняется новыми произведениями современных авторов. Для ориентации в таком разнообразии целесообразно принять условное подразделение на основные типы пьес малой формы:

- жанровые пьесы;
- кантиленные пьесы;
- программно-характерные пьесы;
- клавирные пьесы (пьесы старинных композиторов);
- виртуозные пьесы;
- эстрадно-джазовые пьесы.

Главная и конечная цель при изучении любого музыкального произведения – достижение понимания замысла композитора и передача его учащимся на хорошем исполнительском уровне, т. е. осмысленно, технически свободно, музыкально, эмоционально и выразительно. В то же время, каждый из выше названных типов пьес малой формы обладает целым набором особенностей и специфических трудностей, которые необходимо знать и учитывать при работе.

“Фортепианное произведение – партитура, и нужно ее разбирать.

Дирижер сам не играет, а только «машет», а пианисту приходится все делать”. Г.Нейгауз

Жанровые пьесы – это пьесы с явно выраженной жанровой принадлежностью, обозначенной в самом названии. Это знаменитые “три кита” - марш, танец, песня. Пьесы, обозначенные в названии как “Песня” (например, “Русская песня” и т. п.), мы условно относим к кантиленным произведениям, о которых речь пойдет отдельно. В этом разделе остановимся на таких жанрах как марш и танец.

“В музыке все имеет большое значение. Подумайте о мелких нюансах.

Они очень важны. Не делайте ничего против автора и помните, что, как говорил Л. Толстой, в искусстве “чуть-чуть” — важно.” Г.Нейгауз

Обучение игры на фортепиано связано с таким жанром, как марш. Начинает свой путь в музыку. Это возможность интересных опытов игры в ансамбле в качестве аккомпаниатора. В сборниках такие пьесы встречаются довольно часто. Иногда они носят образные, интригующие названия.

Работа над пьесами этого жанра развивают внутреннюю пульсацию, воспитывают метро-ритм. Еще одно немаловажное достоинство этих пьес — формирование координации. Как правило, функция аккомпанемента (метр, шаг) отдана в партию левой руки, партия правой — мелодическое начало. Помимо выполнения художественных исполнительских задач (образ, интонация) студент должен научиться координировать звучность аккомпанемента и мелодии, добиться независимой работы одной руки от другой. При этом каждая рука выполняет свою специфическую задачу. Среди пьес этого жанра есть действительно ценные в музыкально-художественном отношении и крайне полезные для учеников произведения. Достаточно назвать такие как “Марш”, “Шествие кузнечиков” соч.65, “Марш оловянных солдатиков” и другие. Наверное, поэтому в хрестоматиях такое обилие танцевальных пьес. Это различные танцевальные жанры, среди которых преобладают вальс, полька, мазурка. Названия как правило очень образные, формирующие у студента не просто желание играть эту музыку, но и возбуждающие его воображение. Работа над такими произведениями дает возможность познакомить ученика с простыми приемами аккомпанемента. Чаще всего партия левой руки в этих пьесах строится по схеме бас-аккорд (интервал). Правильно сформированный навык исполнения этого приема левой рукой непременно пригодится ученику в дальнейшем процессе обучения. При этом развивается и укрепляется от природы слабый, часто проблемный 5-й палец, вырабатывается навык исполнения интервалов (двойные ноты) и аккордов, закрепляется такое важное понятие как аппликатурная позиция. Зачастую именно на таких пьесах происходит первичное знакомство ученика с таким важным приемом в фортепианном исполнительстве как педализация. И опять же, развивается координация и слуховой контроль при исполнении мелодии и аккомпанемента, совершенствуется навык владения метро-ритмом (сильная доля, пульсация). Среди пьес этого жанра большое количество таких, которые стали классикой исполнительского репертуара не только студентов, но и мастеров сцены. Достаточно назвать произведения Ф. Шопена.

“Звук должен быть окутан тишиной.” Г.Нейгауз

Кантиленные пьесы лежат в основе педагогического репертуара пианиста на протяжении всего периода обучения и представляют весьма значительную трудность при исполнении для учащихся разного уровня. Как правило, в основе кантиленных пьес лежит красивая мелодия. А мелодия предполагает исполнение legato. Это основной прием игры на фортепиано, и работе над ним необходимо уделять внимание на протяжении всего периода обучения в музыкальной школе. Разговор о принципах и приемах работы над legato требует отдельной методической разработки, так как это основа звукоизвлечения на фортепиано. Главное, преподаватель должен помнить о необходимости постоянного включения в репертуар учащихся таких пьес. Работа над ними дает возможность закрепления приобретенных звуковых и интонационных представлений, воспитывает слуховой контроль и культуру звукоизвлечения, осознанное отношение к фразировке и «дыханию» мелодии. Все это должно служить воспитанию главного навыка хорошего пианиста – умению «петь» на фортепиано, что остается, пожалуй, самой трудной задачей, так как наш инструмент по своей природе клавишно-ударный.

Программно-характерные пьесы составляют основу педагогического репертуара студентов отдела общего фортепиано. В предлагаемых хрестоматиях и сборниках мы видим большое множество увлекательных и красочных названий. Педагог должен очень требовательно оценивать достоинство пьесы с позиции как художественного вкуса, так и ее полезности для студента. Целесообразность изучения той или иной пьесы определяется задачами, которые ставит педагог перед студентом на данном этапе обучения.

Принимаясь за работу над программно-характерной пьесой, необходимо совместно со студентом определить сюжетно-драматургическую линию развития, обозначить образный круг и исполнительские приемы, при помощи которых эти образы будут воплощаться. Студент должен почувствовать себя художником за роялем. Раскрытие красочных и изобразительных возможностей фортепиано – одна из главных задач при изучении таких пьес. В процессе работы происходит закрепление основных штриховых приемов звукоизвлечения, понимание значения гармонии, динамики, педализации, фразировки, цезур.

“Не важно, что вы играете, а важно как вы играете.” Г. Нейгауз

В репертуарных сборниках мы встречаем большое количество пьес, имеющих простое название “Прелюдия”. Фамилии авторов в рекомендациях не нуждаются: А. Лядов, А. Скрябин, Р. Глиэр, Д. Шостакович, Д. Кабалевский и другие. С XIX века прелюдиями называли небольшие самостоятельные пьесы различного настроения и характера. Каждая из таких пьес имеет ярко выраженный образный строй, не обозначенный в названии. Задача педагога и

студента - понять замысел композитора, вчитываясь в фактуру построения, принципы гармонизации, ладо-тональные и интонационные отношения. Ведь эти фортепианные миниатюры чаще всего являются маленькими шедеврами, и работа над их исполнением должна многому научить студента.

Клавирная музыка – это огромный пласт европейской музыкальной культуры, который охватывает период 16-18 веков. До наших дней дошло множество как простейших, примитивных образцов так и сложнейших музыкальных форм. Именно в творчестве композиторов этой эпохи формировались средства выражения, присущие только клавиру (фактура, специфическая клавирная техника, динамика, аппликатура и т. д.) - специфические особенности, которые в дальнейшем легли в основу фортепианного искусства. Клавирное творчество до сих пор считается непревзойденной школой фортепианного исполнительства. Название «клавир» в старинной музыке относилось к различным инструментам: орган, чембало или клавесин, клавикорд. Эти инструменты отличаются размерами, формами и способами звукоизвлечения. Объединяет их одно – наличие одинаковой клавиатуры. Эта же клавиатура перешла по наследству к нашему современному роялю (фортепиано).

Педагогический репертуар студента отдела общего фортепиано включает достаточно большое количество произведений мастеров старинной музыки. В хрестоматиях мы видим пьесы, Г. Персела. В средних и старших классах в репертуарных сборниках появляются произведения, Ф. Куперена, К. Дакена, Д. Скарлатти, Д. Фрескобальди.

Помимо чисто познавательной пользы, изучение этих пьес имеет большое практическое значение в развитии студента. На их примерах педагог имеет возможность познакомить ученика с теми видами фортепианной фактуры, с которыми ему придется встретиться прежде всего в произведениях крупной формы – сонатины и сонаты Д. Скарлатти, Д. Чимароза, М. Клементи, Й. Гайдна, В. Моцарта, Л. Бетховена. Это так называемые “альбертиевы басы”, “короткая” и “ломаная” октава, сопоставление регистров, динамика, инструментальные оттенки и т. п. Совершенно особое внимание необходимо уделять вопросу расшифровки и исполнения орнаментики (мелизмов). Включая такие произведения в репертуар студентов отдела общего фортепиано, педагог должен обратить особое внимание на выработку специфического туше, прикосновение, создающего ощущение звукового эффекта старинного инструмента. Многие произведения (старинных) мастеров предполагают исполнение их в весьма быстром темпе (К. Дакен “Кукушка”). Сочетание всех исполнительских задач ставит многие произведения старинной музыки в разряд виртуозных пьес.

Виртуозные пьесы можно также встретить в репертуаре студентов довольно редко. Как правило, это студенты обладающие хорошей базой, участники каких-либо конкурсов, где виртуозная пьеса является обязательной формой. Виртуозная пьеса предполагает сочетание многих художественных исполнительских задач и высокий уровень технической сложности (фактура, моторика, силовая выносливость).

Включение такой пьесы в репертуар не должно быть случайным. Студента необходимо подготовить, изучив с ним ряд произведений, содержащих элементы фактуры, с которыми придется встретиться в виртуозной пьесе. Обязательно надо принять во внимание физиологические особенности студента. Кому-то доступны произведения аккордовой фактуры (студент с крепкой, крупной ладонью). Кто-то наоборот блеснет мелкой техникой и артикуляцией. Безусловно, необходимо учитывать личностные особенности студента, его “бойцовские” качества, специфику нервной системы, сценическую выносливость.

Главный принцип в работе над виртуозной пьесой состоит в том, чтобы, решая технические сложности, помнить о главном - художественном замысле композитора. Именно его воплощению должна служить техническая сторона исполнения. Воспитание художественной техники – основная задача в работе над виртуозной пьесой.

Пьесы этого направления и стиля стали активно появляться в репертуаре студентов в последнее десятилетие. Издаются специальные сборники – хрестоматии, содержащие как чисто джазовые произведения, так и доступные переложения популярной эстрадной музыки, музыки из кинофильмов и мультфильмов.

Необходимость включения в репертуар студента таких пьес решает педагог, потому что их исполнение имеет целый ряд отличий от привычного академического исполнения. Прежде всего это относится к джазовым пьесам. Чтобы работать над репертуаром подобного плана, педагог должен сам обладать определенным набором специальных знаний и навыков. Джазовые произведения имеют ярко выраженные отличия от традиционного классического исполнения в ритмике, агогике, приемах звукоизвлечения, педализации, технических приемах. Издания последних лет позволяют педагогу сделать подборку репертуара, готовящего студента к работе с пьесами джазового стиля, начиная с этюдов, простейших пьес, постепенно переходя к более серьезному репертуару – произведениям и др.

Студенты и педагоги с удовольствием включают в работу пьесы современных авторов, написанные в стиле эстрадной музыки с использованием

нетрадиционных гармоний, мелодических оборотов и т. п. Достаточно назвать таких авторов как М. Таривердиев, Е. Дога, А. Бабаджанян, А. Коровицин, В. Балаев, Е. Весняк. и другие. Такие произведения как правило вызывают сильный эмоциональный отклик студентов, так как обладают красивой мелодикой и оригинальным гармоническим строем. Однако в работе с такими произведениями возникают те же проблемы, что и в классических пьесах:

- фактурная насыщенность;
- акустическая координация;
- звуковая культура, соответствующая музыкальному образу;
- фразировка и дыхание;
- педализация.

Поэтому задачи будут те же, только решать их придется на примере более современного музыкального языка. Переложения популярных эстрадных произведений необходимо включать в репертуар студента прежде всего для ознакомления. Это позволит ребятам выступать на школьных вечерах перед одноклассниками, что значительно повысит их статус. Они смогут показать свои навыки дома перед родственниками и гостями. Эти произведения могут послужить моментами для отдыха студента в качестве музицирования.

Кроме ставших классикой педагогического репертуара учебных пособий и хрестоматий выпускается большое количество современной педагогической литературы. Новые сборники содержат пьесы, которые знакомят нас с музыкой других стран, разных стилей и течений. Они часто неравноценны как по музыкальным достоинствам, так и с точки зрения полезности для развития студента. В то же время необходимо выбирать и включать в репертуар новые современные произведения, так как они расширяют кругозор и обогащают музыкальный слух учащегося. Длительное развитие только на классике вырабатывает некоторую односторонность слуха, привыкание к определенному гармоническому языку, вырабатывает некий стереотип восприятия музыкального произведения. Длительное избегание пьес современных авторов приводит часто к непониманию студентов этой музыки и отказ от работы над тем или иным произведением. Необходимо гибко вести студента, для чего сам педагог должен обладать хорошим запасом знания и владения как классическим, так и современным репертуаром, пониманием его специфики и трудности.

Учитывая, что в течение года количество пьес, изучаемых студентом довольно большое (6-8 штук), можно подобрать в репертуар весьма разнообразные по стилям, жанрам и уровню сложности произведения. При этом необходимо точно знать, чему студент научится, работая над тем или иным произведением. Кроме этого надо представлять, какие пьесы будут готовиться

для концертного исполнения, какие для классного и домашнего музицирования, а какие - для ознакомления. Очень важно, чтобы уровень интеллектуального развития и уровень технической оснащённости ученика соответствовал трудности пьес, которые включаются в репертуар. Изучение нескольких доступных и понятных произведений принесет студенту больше пользы, чем трудоемкий и часто мучительный процесс изучения одной, но непосильной на данном этапе, пьесы.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. «Детский альбом» . М.2006г.
2. Методика обучения игре на фортепиано. М. 1978г.
3. Бирмак художественной техники пианиста. М. 1973г.
4. «Шуман и окрестности. Романтические прогулки по «Альбому для юношества» М. 2006г.
5. Копчевский музыка. Вопросы исполнения. М.1986г.
6. « Как научить играть на рояле» сост. М.2006г.
7. Воспитание ученика-пианиста. К.1979г.
8. Мильштейн теории и истории исполнительства. М.1983г.
9. «Экспромт-фантазия» Афоризмы о музыке. М.2008г.
10. «Секреты фортепианного мастерства» Мысли и афоризмы выдающихся музыкантов. М. 2008г

OILADA VA JAMIYATDA TARBIYANING O‘RNI

Iskandarova Dinora Said qizi

Shahrisabz Davlat Pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola oilada va jamiyatda shaxslarning xatti-harakatlari, munosabatlari va e’tiqodlarini shakllantirishda tarbiyaning rolini o‘rganadi. Maqolada bolani tarbiyalashga yordam beradigan turli xil omillar, masalan, tarbiya uslublari, madaniy qadriyatlar va ijtimoiy-iqtisodiy holat muhokama qilinadi. Shuningdek, u sotsializatsiya jarayonining shaxsning shaxsiyati, axloqiy qadriyatlari va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyatini ta’kidlaydi. Maqola sog‘lom va ijobiy tarbiyaning jamiyatga ijobiy hissa qo‘sha oladigan barkamol shaxslarni yaratishda ahamiyatini ta’kidlash bilan yakunlanadi.

Kalit so‘zlar: tarbiya, oila, jamiyat, tarbiya uslublari, madaniy qadriyatlar, ijtimoiy-iqtisodiy holat, sotsializatsiya jarayoni, shaxs, axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy ko‘nikmalar.

Tarbiya shaxslarning shaxsiyati, munosabati va xulq-atvorini shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Oila birlamchi ijtimoiy birlik bo‘lib, shaxs tarbiyasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Bolalar o‘zlarining birinchi qadriyatlari, e’tiqodlari va xatti-harakatlarini oila a’zolaridan o‘rganadilar va bu ularning kelajakdagi keng jamiyat bilan o‘zaro munosabatlarini shakllantiradi. Biroq, jamiyat va madaniy qadriyatlarning rolini e’tiborsiz qoldirib bo‘lmaydi, chunki ular shaxs tarbiyasida ham muhim rol o‘ynaydi. Ushbu maqolada biz bola tarbiyasiga hissa qo‘shadigan turli xil omillarni va sotsializatsiya jarayonining shaxsning shaxsiyati, axloqiy qadriyatlari va ijtimoiy ko‘nikmalariga ta’sirini o‘rganamiz.

Tarbiya - ijtimoiy hodisa. U kishilik jamiyati paydo bo‘lgan davrdan beri mavjud. Inson yer yuzidagi eng mukammal zot bo‘lishi uchun, avvalo tarbiyalanishi zarur. Abu Lays Samarqandiy “Bo‘stonul-orifin” asarida tarbiya va tarbiyalashning ma’nosini ta’riflab: “Ey o‘g‘il, farzandlaringni tarbiyalashdan oldin o‘zingni tarbiyala, tarbiya ko‘rgan oilada baodob, yaxshi fazilatli, bilimli odam voyaga yetadi”, - degan edi. Ibn Sino ijodiyotida ham bu g‘oya alohida o‘rin tutadi. “Kimga qanday pandu nasihat qilsang, unga avvalo o‘zing amal qil”, - deydi alloma. Sharq mutafakkirlari, pedagog olimlari barkamol insonni yetishtirish uchun tarbiya naqadar zarurligini, uning mohiyati va mazmunini asoslab berganlar. Tarbiya jarayoni tarbiyachi va

tarbiyalanuvchilar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan hamkorlik jarayonidir. Tarbiyaning maqsadi - har tomonlama shaxsni shakllantirish. Tarbiya mazmuni deganda, qo'yilgan maqsad va vazifalar bilan bog'liqlikda tarbiyalanuvchilarning egallashi lozim bo'lgan bilim, malaka, e'tiqod, shaxs sifati va xarakteri, xulq-atvor tizimi tushuniladi. Tarbiyaning umumiy vazifalariga quyidagilar kiradi:

- tarbiyalanuvchilarning maqsadga yo'naltirilgan rivojlanishi hamda ularning qator ehtiyojlarini qondirish uchun shart-sharoit yaratish;
- jamiyat rivoji uchun zarur bo'lgan ijtimoiy madaniyatga mos yetarlicha hajmdagi "inson kapitali"ni tayyorlash;
- madaniyatlarni uzatib turish orqali ijtimoiy hayotning barqarorligini ta'minlash;
- ma'lum jins yoshi va ijtimoiy-kasbiy guruhlarining qiziqishlarini hisobga olgan holda ijtimoiy munosabatlar doirasida jamiyat a'zolarining harakatini tartibga solish.

Tarbiyaning oila va jamiyatdagi rolini o'rganish uchun biz akademik jurnallar, kitoblar va onlayn manbalardan tegishli tadqiqotlar bo'yicha adabiyotlarni ko'rib chiqdik. Biz tarbiya uslublari, madaniy qadriyatlar va ijtimoiy-iqtisodiy maqomning shaxs tarbiyasiga ta'sirini o'rganadigan tadqiqotlarga e'tibor qaratdik. Shuningdek, biz sotsializatsiya jarayoni va uning shaxsga, axloqiy qadriyatlarga va ijtimoiy ko'nikmalarga ta'sirini ko'rib chiqdik.

Adabiyotlarni ko'rib chiqishimiz shuni ko'rsatdiki, tarbiya uslublari, madaniy qadriyatlar va ijtimoiy-iqtisodiy holat bola tarbiyasiga sezilarli ta'sir qiladi. Yuqori darajadagi iliqlik va nazoratni o'z ichiga olgan nufuzli tarbiya uslublaridan foydalanadigan ota-onalar yaxshi tarbiyalangan va boshqalarga ijobiy munosabatda bo'lgan bolalarni tarbiyalashga moyildirlar. Boshqa tomondan, yuqori darajadagi nazorat yoki past darajadagi nazoratni o'z ichiga olgan avtoritar yoki ruxsat beruvchi tarbiya uslublaridan foydalanadigan ota-onalar salbiy munosabat va ijtimoiy ko'nikmalari past bo'lgan bolalarni tarbiyalashga moyildirlar.

Kishilik jamiyatining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti tarixidan ma'lumki, bola shaxsining kamoloti oilada shakllanadi. Oila — jamiyat hayotining kichik bir debochasi bo'lib, har tomonlama sog'lom, barkamol avlodni voyaga yetkazish uchun ma'sul bo'lgan g'oyat muhim tarbiya o'chog'idir.

O'zbek oilasi a'zolarining barchasini savodxon, ma'lumotli deb atasak, xato qilmagan bo'lamiz, ana shu imkoniyatlar ta'sirida o'g'il va qizlar bilimli, fikr-mulohazali, topqir, ishbilarmon, aql-zakovati bo'lib voyaga etmoqdalar.

Oiladagi bola tarbiyasi ikkiyoqlama ahamiyat kasb etadi, ota-onalar farzandlariga ahloq-odob, ruhiyat va ma'naviyatga oid bilimlardan saboq berish bilan qanoatlanib qolmasliklari, balki o'zlari ham tarbiyaning o'ziga xos sir-sinoatlari, xususiyatlari,

uning mazmun-mohiyati va ma'nosiga doir eng yangi ma'lumotlardan xabardor bo'lib turishlari kerak bo'ladi.

Oila tarbiyasi bolaning kelajakda kim bo'lib yetishishida muhim o'rin tutadi, bola dastlab oilada jamiyatning qiyofasini quradi, bo'lajak fuqaroning huquq va burchlari, dunyoqarashi va axloqiy qarashlari oilada shakllanadi, shu asosda jisman va ruhan kamol topib boradi. Bola uchun oiladagi sog'lom ijtimoiy-ruxiy muhit, madaniy-ma'naviy va axloqiy qadriyatlar, an'analar, ijtimoiy-hayotiy tajribalar, ko'nikma va malakalar manbaidir.

Bu oilaviy tarbiya jarayonida sayqallanib boradi, tarbiyaning mohiyati kishini hayotga tayyorlashdan iborat bo'lib, tarbiyaning mazmuni, yo'nalishi, maqsadi va vazifasi kishilarning ijtimoiy munosabatlariga bog'liq.

Kishi shu munosabatlarga asosan hayotga biron-bir tarzda qaraydigan bo'ladi, tafakkuri orqali olamni anglaydi va o'zining unga nisbatan munosabatini shakllantiradi, muayyan axloq mezonlari ruxida tarbiya topadi, chunki oilaviy tarbiya ijtimoiy tarbiyaga nisbatan bolalarning ruxiy olamiga, xissiyoti va tuyg'ulariga chuqur ta'sir ko'rsatadi.

Oiladagi ma'naviy-ruxiy muhit, bola tarbiyasida g'oyat muhim ahamiyatga ega bo'lib, oila a'zolarining turmush tarzi ko'p hollarda farzandlarning ruhiy kayfiyati, tasavvuri va xissiyotlarini belgilab beradi. Demak oila sog'lom, barkamol insonni tarbiyalab voyaga etkazishda jamiyat oldida mas'uldir.

Oilada tarbiya topgan xar bir inson xar jixatdan umuminsoniy ahloqiy, ilmiy, e'tiqod va boshqa sohalarda kamolatga yetgan hislatlarni o'zida mujassamlashtirgan bo'lishi lozim, kamolot sari intilgan kishi asta-sekin olamni, o'zligini taniy boshlaydi.

Komillik insonning adolatli bo'lishi, xaqiqat va yaxshilikka intilishi, vijdonan pok, o'z hatolarini anglab, ulardan xalos bo'lishga xarakter qilishi demakdir, ma'naviyatni boyitish, iymon-e'tiqodli, aql-zakovatli bo'lish kishilarni g'aflatdan uyg'otadi, barcha ezgu tilaklarini ro'yobga chiqaradi.

Yosh avlodni barkamol, sog'lom, Vatan tuyg'usini xis qila oladigan shaxs qilib voyaga etkazish, birinchi navbatda, oilaga va ota-onaga bog'liqdir.

Yosh avlodda kelajakka bo'lgan ishonch xissini uyg'otish uchun esa, ajdodlarimizning ma'naviy-axloqiy merosini chuqur o'rgatish, ularning iste'dodi va qobiliyatini buyuk maqsadlar sari yo'naltirish maqsadga muvofiqdir.

Masalan, oilalarda moddiy boylikning ko'payishi, undan ota-onalar va bolalarning noto'g'ri foydalanishi, o'smirlarning bir qismida hayotga iste'molchilik, boqimandalik nuqtai-nazardan qarashni, tubanlikni, xudbinlikni keltirib chiqaradi, mehnatsiz boylik orttirish kayfiyati kuchayadi.

Madaniyat va ijtimoiy-iqtisodiy holat ham shaxslarning xatti-harakatlari, munosabatlari va e'tiqodlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Turli madaniyat

va ijtimoiy-iqtisodiy kelib chiqishi bo'lgan bolalar turli xil qadriyatlarni, e'tiqodlarni va xatti-harakatlarni o'rganadilar, bu ularning keng jamiyat bilan o'zaro munosabatlarini shakllantiradi. Muayyan jamiyatning me'yorlari, qadriyatlari va xatti-harakatlarini o'rganishni o'z ichiga olgan sotsializatsiya jarayoni ham shaxslarning shaxsiyati, axloqiy qadriyatlari va ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Tarbiyaviy va qo'llab-quvvatlovchi oilaviy muhit bola tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ota-onalar bolaga o'zini xavfsiz his qilish va o'zini hurmat qilishni rivojlantirishga yordam beradigan sevgi, g'amxo'rlik va hissiy yordam berishi mumkin. Shuningdek, ular bolada mas'uliyat va boshqalarga hurmat tuyg'usini rivojlantirishga yordam beradigan ijtimoiy ko'nikmalar, axloqiy qadriyatlar va axloqiy tamoyillar bo'yicha ko'rsatmalar berishi mumkin.

Biroq, beparvolik, suiiste'mol qilish yoki hissiy qo'llab-quvvatlashning yetishmasligi kabi nosog'lom oilaviy muhit bolaning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bunday muhitda o'sgan bolalar hissiy, xulq-atvor va ijtimoiy muammolarga duch kelishlari mumkin.

Oiladan tashqari, jamiyat ham shaxs tarbiyasini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Maktablar, tengdoshlar va keng jamoatchilik insonning munosabati, e'tiqodi va xulq-atvoriga ta'sir qilishi mumkin. Masalan, maktablar intellektual va ijtimoiy rivojlanish uchun imkoniyatlar yaratishi mumkin, tengdoshlar esa tegishlilik va ijtimoiy o'ziga xoslik hissi bilan ta'minlashi mumkin. Keng jamoatchilik, shuningdek, odamda o'ziga xoslik va tegishlilik tuyg'usini rivojlantirishga yordam beradigan ijtimoiy va madaniy qadriyatlarni taqdim etishi mumkin.

Tarbiya tamoyillari tarbiya jarayoni qonuniyatlarini aks ettiradi. Tarbiyaviy jarayonda ilo'or tamoyillarga amal qilinishi tarbiya samarasini ta'minlaydi. Tarbiya tamoyillari quyidagilardan iborat:

- Tarbiyaning maqsadga yo'naltirilganligi va g'oyaviyligi;
- Tarbiyada demokratik va insonparvarlik g'oyalarining ustunligi;
- Tarbiyada milliy, umumbashariy qadriyatlarning ustunligi;
- Tarbiyada izchillik va tizimlilik;
- Tarbiyani ijtimoiy hayot bilan qo'shib olib borish;
- Tarbiyani mehnat bilan boo'lash;
- Tarbiyalanuvchi shaxsini hurmat qilish;
- Tarbiyada o'quvchining yosh va alohida xususiyatlarini hisobga olish;
- Jamoa va jamoa yordamida tarbiyalash;
- Tarbiyada o'quvchi xulqidagi ijobiy sifatlarga tayanib, salbiy tomonlarni yo'qotish.

Muhokama: Adabiyotlar sharhi jamiyatga ijobiy hissa qo'sha oladigan barkamol shaxslarni yaratishda sog'lom va ijobiy tarbiyaning ahamiyatini ta'kidlaydi. Shuning

uchun ota-onalar tarbiya uslublari va ularning farzandlari tarbiyasiga qanday ta'sir qilishidan xabardor bo'lishlari kerak. Shuningdek, ular farzandlarining xulq-atvori, munosabati va e'tiqodiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan madaniy qadriyatlar va ijtimoiy-iqtisodiy omillardan xabardor bo'lishlari kerak. Maktablar, diniy muassasalar va jamoat tashkilotlari ijtimoiylashuv uchun ijobiy namuna va imkoniyatlarni taqdim etish orqali shaxslarning xatti-harakatlari, munosabatlari va e'tiqodlarini shakllantirishda ham muhim rol o'ynashi mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, tarbiya shaxslarning oila va jamiyatdagi xatti-harakatlari, munosabatlari va e'tiqodlarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ota-onalar, maktablar, diniy muassasalar va jamoat tashkilotlari bolalarga sog'lom va ijobiy tarbiya berish uchun birgalikda ishlashlari kerak. Bunga ijobiy qadriyatlar, e'tiqodlar va xatti-harakatlarni targ'ib qiluvchi nufuzli tarbiya uslublari, madaniy xilma-xillik va ijtimoiylashuv imkoniyatlarini targ'ib qilish orqali erishish mumkin. Shunday qilib, biz ko'proq inklyuziv, hamdard va farqlarga toqat qiladigan jamiyatni yaratishimiz mumkin.

Bola tarbiyasida Oila va Jamiyatning ham birdek xissasi bordir. Chunki bola oilada ilk bor ta'lim- tarbiya olsa, uni maktabgacha ta'limda yanada shakllantiradi, mustahkamlaydi va qisqa tushuntirish, nasihat yoki o'yinlar orqali tarbiya elementlarini egallaydi. Egallagan tarbiyani esa albatta jamiyat va o'zaro munosabatlarda qo'llaydi. Bu esa bola tarbiyasining asosi hisoblanadi.

Oilada bola tarbiyasining milliy o'ziga xos qoidalari mavjud bo'lib, ota-onalar ulardan o'rinli foydalanishlari lozim. Oilada ma'naviy-ruhiy hotirjamlik, o'zaro totuvlik xukmron bo'lsa, oila a'zolari bir-birlariga g'amxo'r bo'lsalar, bola tarbiyasining tayanch nuqtasini topa olsalar, bunday muhit bola tarbiyasiga ijobiy ta'sir etadi va ular farzandlariga haqiqiy baxt hadya etadilar, bu bilan ishimizda rivojlanish, jamiyatimizda olg'a siljish bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Adiba Jumanazarovna Raximova. Bola tarbiyasida maktabgacha ta'lim, oila va jamiyatning o'rni. "Science and Education" Scientific Journal May 2021 / Volume 2 Issue 5.
2. Samarkand Agricultural Institute. History and Ideas of Pedagogy (Textbook). Samarkand-2014. Page 14
3. O.U. Hasanboyeva, M.X. Tojiyeva, Sh.K. Toshpolatova et al. Preschool education pedagogy. A textbook for pedagogical colleges. (Completed and revised 2nd edition). T. : «ILM ZIYO», 2011. - 184 p.
4. Jamoa. Oila pedagogikasi. T., "Aloqachi", 2007
5. A. Avloniy. "Turkiy guliston yohud axloq". T., "O'qituvchi". 1994
6. M. Imamova. Oilada bolalarning ma'naviy axloqiy tarbiyasi — T. "O'qituvchi". 1999

КОРХОНА МОЛИЯВИЙ СТРАТЕГИЯСИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ ПРИНЦИПЛАРИ

Одилов Рахмонжон Зокиржон ўғли
ТДИУ Мустақил изланувчиси

АННОТАЦИЯ

Ҳозирда жаҳонда корхоналар фаолиятини молиявий стратегиясини ишлаб чиқишга доир илмий тадқиқотлар олиб борилмоқда. Жаҳон бозори конъюктурасидаги ўзгаришлар, бугунги кундаги бизнес муҳити, рақобатнинг миллий доирадан жаҳон даражасига чиққанлиги асосида ўрта ва узоқ муддатли молиявий стратегияларга таъсир этувчи омилларни олдиндан баҳолаш кабиларга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Корхоналар молиявий стратегияларини ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этиш самарадорлигини баҳолаш, корхоналарда молиявий кўрсаткичларни ўстириш имконини берувчи асосий омилларни аниқлаш орқали иқтисодий ўсишни таъминлаш, маҳсулотлар таннархини камайтириш, диверсификациялаш ҳамда рақобатбардошлигини ошириш бу борадаги устувор илмий тадқиқотлар вазифалари ҳисобланади.

Калит сўзлар: Молия сиёсати стратегияси, ЯИМ, солиқ қарзи, Солиқ тушуми, солиқларнинг эластиклик коэффисиенти.

Стратегик бошқарувнинг ушбу тамойили шундан иборатки, молиявий стратегияни ишлаб чиқишда **корхона** ташқи ва ички омиллари билан фаол ўзаро таъсир қилиш учун мутлақо очик бўлган маълум бир тизим сифатида қаралади. Бундай ўзаро таъсир жараёнида **корхона** бозор типигадаги иқтисодиёт шароитида ўзига хос бўлмаган ташқи таъсирнинг вақтинчалик ёки функционал тузилмасини олиш хусусиятига эга бўлиб, бу унинг ўзини ўзи ташкил этиш қобилияти деб ҳисобланади. Корхонанинг ижтимоий-иқтисодий тизим сифатида очиклиги ва унинг ўзини ўзи ташкил этиш қобилияти унинг молиявий стратегиясини сифат жиҳатидан янги даражага кўтариш имконини беради.

Корхонанинг оператив фаолиятининг асосий стратегияларини ҳисобга олиш. Корхонанинг иқтисодий ривожланишининг умумий стратегиясининг бир қисми сифатида, биринчи навбатда, операция фаолиятнинг ривожланишини таъминлаган ҳолда молиявий стратегия унга бўйсунди. Шунинг учун у корхонанинг операция фаолиятининг стратегик мақсадлари ва йўналишларига мос келиши керак, молиявий стратегия эса у танлаган корпоратив стратегияга мувофиқ корхонанинг самарали ривожланишини таъминловчи асосий омиллардан бири сифатида қаралади. Стратегик молиявий бошқарувнинг бизнес

услугига асосий эътибор, стратегик истиқболда корхонанинг молиявий бошқаруви босқичма-босқич ёки тадбиркорлик услуги билан тавсифланади.

Стратегик молиявий ривожланишнинг устувор молиявий риск даражаси йўналишларини тақсимлаш. Ушбу тамойил корхона молиявий фаолиятининг устувор йўналишларини аниқлашни таъминлаш, унинг асосий мақсадли функциясини муваффақиятли амалга оширишни таъминлаш - узоқ муддатли истиқболда корхонанинг бозор қийматини ошириш имконини беради.

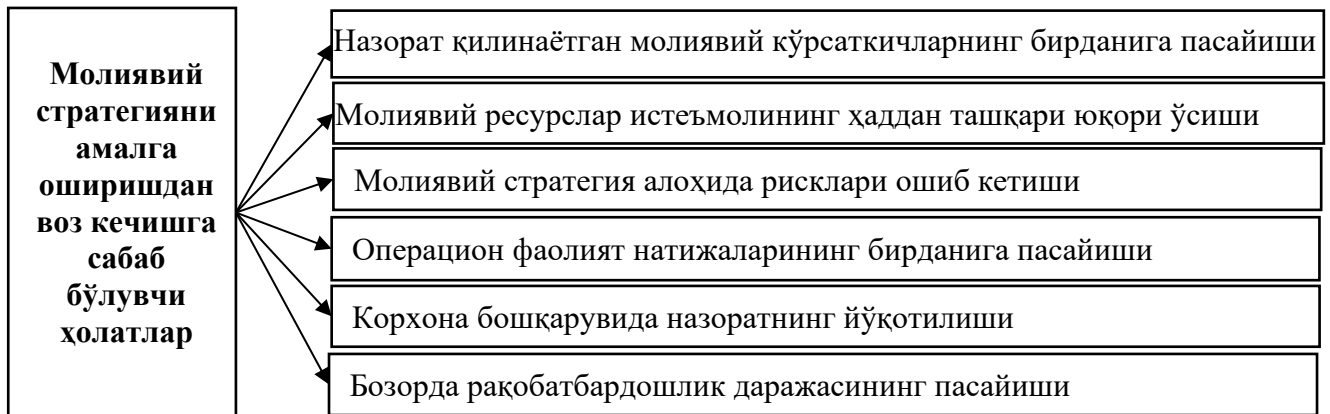
Иқтисодчи олим И.А. Бланк изоҳлашича, “корхонанинг молиявий стратегиясини ишлаб чиқишда молиявий фаолиятни ривожлантириш, корхона молиявий ресурсларини тақсимлаш стратегияси, корхона молиявий хавфсизлигини таъминлаш стратегияси, корхона молиявий фаолиятини бошқаришнинг сифатни ошириш стратегияларини кўриб чиқиш мақсадга мувофиқдир”¹.

Корхона истиқболли молиявий ривожланиши йўналишлари корхоналарда молиявий ресурсларни шакллантириш, молиявий ресурсларни тақсимлаш, молиявий хавфсизликни таъминлаш, бошқаришнинг сифатни ошириш стратегиясидан иборат. Молиявий фаолиятда технологик тараққиёт натижаларидан доимий фойдаланишни таъминлаш. Молиявий стратегияни шакллантиришда шуни ёдда тутиш керакки, молиявий фаолият корхонанинг бозордаги рақобатбардош мавқейининг ўсишини таъминлайдиган технологик инновацияларни жорий этишни таъминлашнинг асосий механизми ҳисобланади.

Стратегик молиявий қарорларни қабул қилишда молиявий рисклар даражаси. Молиявий стратегияни шакллантириш жараёнида қабул қилинган деярли барча асосий молиявий қарорлар у ёки бу даражада молиявий риск даражасини ўзгартиради. Молиявий риск даражаси фоиз ставкаларининг ўзгариши ва инфляция ўсиши даврида айниқса кучли ортади. Молиявий стратегияни ишлаб чиқиш жараёнида ҳар бир корхонада қабул қилинадиган молиявий риск даражасига (уларнинг таваккалчилик имтиёзлари) нисбатан молиявий бошқарувнинг турлича менталитети туфайли ушбу параметр дифференциал тарзда белгиланиши керак.

Кўрсаткичларнинг кескин пасайиши ёки бошқа оқибатлар туфайли стратегиядан воз кечиш ҳолатлари ҳам учраб туради. Молиявий стратегияни амалга оширишдан воз кечишга сабаб бўлувчи ҳолатлар қуйидагилар ҳисобланади.

¹ Бланк И.А. Финансовый менеджмент: Учебный курс. – К.: Эльга, Кика-Центр, 2004. – С. 98.

1.3.2-расм. Молиявий стратегияни амалга оширишдан воз кечишга сабаб бўлувчи ҳолатлар¹

Юқоридаги расмдан ҳам кўриш мумкинки, молиявий стратегияда белгиланган стратегик мақсадлардан воз кечиш назоратнинг йўқотилиши ҳолатларида кўпроқ учрайди.

Корхона ўз олдида қўйилган мақсадларига эришиши молиявий стратегия билан боғлиқ, чунки бозорда амалга оширилаётган иқтисодий ҳаракат молиявий компонент билан таъминланиши зарур. Молиявий стратегияни ишлаб чиқиш жараёни оптимал молиявий стратегик қарорлар мажмуини шакллантиришдан иборат. Улар корхонанинг кутилган ёки кутилаётган келажақдаги ҳолатига эришиш учун реал асос яратади.

Молиявий стратегик мақсадларига эришишнинг уч тури мавжуд. Умумий молиявий стратегия, операцион молиявий стратегия ва индивидуал молиявий стратегия турларидан иборат. **1.3-расм. Молиявий стратегиянинг турлари²**

¹ Савцова А.В., Ушвицкий Л.И., Соловьева И.В., Карпов П.Н. Финансовая стратегия предприятия: формирование и реализация. - Ставрополь: Изд-во СКФУ, 2016. – С. 133.

² Тадқиқотлар натижасида муаллиф томонидан ишлаб чиқилди.

Умумий молиявий стратегия **корхона** фаолиятини белгиловчи молиявий стратегия деб аталади. Масалан, барча даражадаги бюджетлар билан боғлиқлик, **корхона** даромадларининг шаклланиши ва ишлатилиши, молиявий ресурсларга бўлган эҳтиёж ва уларнинг йил учун шаклланиш манбалари.

Операцион молиявий стратегия - молиявий ресурсларни жорий маневр қилиш стратегияси, яъни корхонанинг муҳим маблағларни сарфланишини назорат қилиш ва ички захираларни сафарбар қилиш стратегиясидир

Операцион молиявий стратегия қуйидагиларни ўз ичига олади:

□ ялпи даромад ва маблағларнинг тушумлари: сотилган маҳсулот учун харидорлар билан ҳисоб-китоблар, кредит операцияларидан тушумлар, қимматли қоғозлар бўйича даромадлар;

□ ялпи харажатлар: етказиб берувчиларга тўловлар, иш ҳаққи, барча даражадаги бюджетлар ва банклар олдидаги мажбуриятларни тўлаш.

Агар молиявий стратегияни ишлаб чиқиш босқичлари ҳақида гапирадиган бўлсак, унда бу ерда корхонанинг барча бизнес жараёнларини молиявий стратегия билан қандай бирлаштириш кераклигини қуйидаги жадвалда келтирилган.

1.3.2-жадвал

Молиявий стратегияни ишлаб чиқиш босқичлари¹

Корхонанинг молиявий тадқиқотлари.
Умумий SWOT таҳлиliga асосланган корхонанинг рақобатбардош хусусиятларини стратегик таҳлил қилиш.
Корхонанинг молиявий таҳлили, ички ва бозор қийматини баҳолаш, молиявий ечимларни ишлаб чиқиш учун бошқа воситалардан фойдаланиш. Таклиф тилаётган ечимларни асословчи таҳлилий эслатмани тайёрлаш.
Стратегик ташаббуслар, инвестиция дастурлари ва лойиҳаларини таҳлил қилиш, СОМИА қарорлари мезонларига жавоб берадиган лойиҳаларни танлаш. Молиялаштириш ҳажмлари ва манбаларини белгилаш. Агар керак бўлса, корхонанинг инвестиция сиёсатига аниқлик киритиш
Корхонага ва инвестиция лойиҳаларига нисбатан мавжуд ва келажакда юзага келиши мумкин бўлган хавфларни аниқлаш.
Корхонанинг кредит ва дивиденд сиёсатини тушунтириш
Фонд бозорида ресурсларни жалб қилиш техникасини ишлаб чиқиш ва танлаш. Молиявий корхоналар ва бошқа воситачиларни таҳлил қилиш.
Корхонанинг бозорида фаолият юритиш стратегиясини ишлаб чиқиш, корпоратив бизнес бошқарувини ривожлантириш, шунингдек, қимматли қоғозлар бозорларини бошқариш бўйича тавсиялар бериш.
Корхонанинг молиявий сиёсатини ишлаб чиқиш ёки аниқлаштириш
Молиявий стратегияларни моделлаштириш, тайёрлаш ва тақдим этиш учун, унда молиявий стратегия моделларининг якуний вариантлари тақдим этилади ва асосланади.

¹ Султанов, И. Инструментальные средства финансовых стратегий [Электронный ресурс] / И. Султанов // Projectimo. - 2017. - №4.

Юқорида кўриб чиқилган маълумотларга асосланиб қуйида келтирилган босқичларни амалга ошириш корхона манфаатларига мосдир:

1. Молиявий тадқиқотлар жараёнида корхонанинг ҳозирги вақтда молиявий кўрсаткичлари ҳақида умумий тасаввурга эга бўлиш керак. Корхонанинг стратегик молиявий ҳолатини ҳар томонлама баҳолаш қуйидагилардан иборат:

- корхона менежерларнинг стратегик фикрлашлари;
- молиявий менежерлар ташқи муҳитдаги вазият ва унинг элементларида бўлажак ўзгаришлар тўғрисида қанчалик маълумотга эга эканлиги;
- корхонада фаолият юритаётган молиявий таҳлил, самарадорлиги;
- тизим қай даражада стратегик муаммоларни ҳал қилишга ёрдам бериши.

2. Корхонанинг рақобатбардош хусусиятларини стратегик таҳлил қилиш ва мумкин бўлган ўзгаришларни олдиндан билиш имконини беради.

Диагностикада асосан молия бозори ўрганилади. Бу сизга ташқи молиявий муҳитдаги ўзгаришлар, корхонанинг молиявий фаолияти қандай омилларга боғлиқлиги, кредит ставкаси қандай ўзгариши, валюта курси, инвестицияларнинг даромадлилик даражаси, суғурта тарифлари даражаси ва бошқалар ҳақида маълумот олиш имконини беради.

Корхонанинг кучли ва заиф томонларини баҳолашда қуйидаги параметрлар орқали таҳлил қилинади: Корхонанинг ишлаб чиқаришда молиявий фаолиятини диверсификация қилиш, корхонанинг молиявий захиралари, корхонанинг молиявий стратегиясини ишлаб чиқувчи ва амалга оширишда ходимларнинг малакаси, муқобил стратегик молиявий ечимларни ишлаб чиқиш имконини берувчи корхонанинг ахборот базаси, корхона бошқарувининг ташкилий тузилмаси ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати: (REFERENCES)

- 1.1. Султанов, И. Инструментальные средства финансовых стратегий [Электронный ресурс] / И. Султанов // Projectimo. - 2017. - №4.
- 1.2. Тимченко А.И. Методы и инструменты разработки финансовой стратегии организации. Journal of Economy and Business, vol. 7 (77), 2021
- 1.3. Шаповал Е.В. Сущность финансового анализа // **Найка ХХИ века. 2018. – С. 172-175.**
- 1.4. <https://uzgidro.uz> “Ўзбекгидроэнерго” АЖ веб сайти

PO‘LAT BUYUMLARNI KORROZIYADAN SAQLASH UCHUN ELEKTROKIMYOVIY USULDA RUX BILAN QOPLASH

Tuxtamisheva Dildora Yusufovna

JizPi Kimyoviy texnologiya kafedrası magistranti

Husenov Abdurasul O‘ktamovich

Tojikiston tog‘-kon metallurgiya inistituti magistranti

Rashidova Nilufar To‘lqinovna

JizPi Kimyoviy texnologiya kafedrası t.f.f.d., (PhD), dotsenti.

E-mail: tuxtameshavadildora@gmail.com

ANNOTATSIYA

Bu ishda elektrokimyoviy rux asosida qoplamalar olishning texnologik jarayonlarini o‘rganish maqsad qilib qo‘yilgan. Ikki qatlamli qoplamalar olishda asosan kislotali elektrolitlar ishlatilib ularga qoplama turli ranglarda chiqish uchun yoki korroziyaga chidamliligini oshirishi uchun passivlashtiruvchi moddalar qo‘shiladi. Bunday qoplamalar olishda barcha jarayonlarda ishlatiladigan xom-ashyo material va reaktivlar respublikamizda mavjud. Metall va uning qotishmalarini korroziyadan himoya qilish uchun ular himoya qoplamalari bilan qoplanadi. Bular metall, metallar qoplamasi, oksidli qatlam yoki fosfat qoplama bo‘lishi mumkin. Himoya qoplamalarini kimyoviy yoki elektrokimyoviy usullarda hosil qilish mumkin. Metall yuzalarini ishonchli himoya qavati va qoplanuvchi material tanlanishi qoplash sharoiti belgilangan rejimda olib borilishi hamda bir tekis, zich qoplama hosil qilishdagi holatga bog‘liq.

Kalit so‘zlar: rux, korroziya, metall, rux sulfati, sulfatli ruxlash, ftorboratli elektrolitlar, elektrolitlar, kislotali elektrolitlar.

KIRISH

Rux oqish kulrang modda bo‘lib, ochiq atmosferada sirtqi oksidlarda uni keyingi yemirilishidan saqlab qola olmaydi. Zichligi – $7,1 \text{ g/sm}^3$

Ruxning standart potentsiali $-0,76$ V ga teng. Ruxli qoplamalar po‘lat buyumlarni elektrokimyoviy usulda himoya qiladi. Ruxli qoplamalar po‘lat buyumlarni korroziyadan saqlash uchun xizmat qiladi. Ruxli qoplamalarning xizmat muddati qoplama qalinligi va undan foydalanish sharoitiga bog‘liq. Qishloq joylarda ruxning korroziyalanishi $1,5$ mkm/yil ni, shaharlarda esa atmosfera sanoat gazlari bilan ifloslanganligi tufayli $6-8$ mkm/yil ni tashkil etadi.

1-jadval

Quyidagi jadvalda ishlash sharoiti va qatlami qalinligiga bog‘liq ravishda ruxli qoplamalardan foydalanish sohalari ko‘rsatilgan.

Foydalanish sharoiti	S, mkm	Qo‘llanilishi
Yengil	3-6	Qadami $0,4$ mm gacha bo‘lgan mustahkamlovchi rezbalı detallar
Yengil	6-9	Dastgoh va asboblarning detallari
O‘rtacha, qattiq	9-12	Qadami $0,4$ mm gacha bo‘lgan mustahkamlovchi rezbalı detallar
O‘rtacha	15-18	Turli detallarni korroziyadan saqlash
O‘rtacha, qattiq	24-30	
Qattiq, juda qattiq	36-42	

Ruxlashda asosan kislotali va ishqoriy elektrolitlardan foydalaniladi. Kislotali ruxlash elektrolitlariga sulfatli, borvodorod ftoridli, xloridli, benzosulfonli, ishqoriylarga esa sianidli, sinkatli, ammiakli, pirofosfatli polietilenpoliaminli elektrolitlar kiradi.

Sulfatli elektrolitlar zaharli emas, barqaror, yuqori unumdorlikka ega va nisbatan arzon hisoblanadi. Kislotali elektrolitlarda tok bo‘yicha ruxning katodli va anodli chiqishi 100% ga yaqin. Kislotali elektrolitlar bilan yupqa devorli, termik ishlov berilgan detallarni qoplash maqsadga muvofiq. Sulfatli elektrolitlarning kamchiliklariga ularning past darajada tarqatish qobiliyatiga ega ekanligi kiradi va ular bilan tuzilishi murakkab bo‘lgan buyumlarni qoplash qiyinroq bo‘ladi.

Kislotali elektrolitlar ko‘proq murakkab tuzilishga ega bo‘lmagan detallarni qoplashda ishlatiladi.

Rux sulfatli elektrolitlar, asosan quyidagi komponentlar - rux tuzlari, buferli qo‘shimchalar, vannada elektrolitning elektr o‘tkazuvchanligini oshiruvchi tuzlar va

cho‘kmaning sifati hamda strukturasi yaxshilovchi sirt-aktiv moddalardan tarkib topadi. Ko‘pincha suvda eruvchanligi yuqori bo‘lgan rux sulfat tuzidan foydalaniladi. Sulfatli ruxlash elektrolitlariga buferli qo‘shimchalar sifatida ko‘pincha borat kislotasi, sirka kislotasi tuzlarida alyuminiy sulfat yoki alyuminiy kvasslari qo‘shiladi. Elektrolitning elektr o‘tkazuvchanligini oshirish maqsadida eritmaga natriy va ammoniy sulfati yoki xloridlari qo‘shiladi.

2-jadval

Ko‘proq foydalaniladigan sulfatli ruxlash elektrolitlarining tarkibi va ishlash rejimi quyidagi jadvalda ko‘rsatilgan.

Elek-	ZnSO ₄ * 7H ₂ O	Na ₂ SO ₄ * 10H ₂ O	KAl(SO ₄) ₂ * 12H ₂ O	Al ₂ (SO ₄) ₃ * 18H ₂ O	CH ₃ COONa	Dekstrin	H ₃ BO ₃
1	200-220	50-100	30	-	-	10	-
2	200-220	70-80	-	-	15-20	10	-
3	200-250	-	-	50-60	-	1-2	-
4	205-350	100-125	-	40-50	-	-	-
5	450-700	4-6	25-30	-	-	-	2-5
Elek-	(CH ₂) ₆ N ₄	U-2	DSU	(C ₃ H ₆ NO) _m	pH	J _k , A/dm ²	t, °C
1	-	-	-	-	3,8-4,5	0,5-2,0	18-25
2	0,2-0,3	-	-	-	3,5-4,5	1,0-1,5	18-25
3	-	1,5-2,0	1,5-2,0	-	4,0-4,2	2,0-2,5	18-25
4	-	-	-	5-8	3-4	1,0-5,0	18-25
5	-	-	-	-	3,5-4,5	10-300	40-50

1-elektrolitdan ruxning yaltiroq bo‘lmagan cho‘kmalarni hosil qilishda foydalaniladi. 2-4 elektrolitlar yaltiroqli ruxlashda, 2-3 elektrolitlar esa detallarni barabanlarga tushirib yaltirashda, 4-elektrolitdan esa buyumlarni ilgaklarga osib qo‘yilgan holda qoplashda foydalaniladi. 5-elektrolit simlar, metallar, misli po‘latlarni maxsus qurilmalarda qoplash uchun ishlatiladi.

3-jadval

Sulfatli ruxlash elektrolitlaridan foydalanishda hosil bo'ladigan nuqsonlar, ularning sababi va yo'qotish usullari quyidagi jadvalda ko'rsatilgan.

Jarayon yoki qoplama nuqsoni	Jarayon buzilishining sababi	Nuqsonlarni bartaraf qilish usuli
Bo'rtib chiqishlar, kuygan zonalar, yirik kristalli cho'kmalarning hosil bo'lishi	Katodli tok zichligining yuqoriligi, elektrolitni ishqorlash, elektrolit tarkibida rux miqdorining kam ekanligi	Tok zichligini pasaytirish, elektrolitga suyultirilgan sulfat kislota qo'shish, elektrolitni kimyoviy tahlil qilish va rux tuzi miqdorini reseptda ko'rsatilgan qiymatgacha yetkazish
Qoplamaning g'adirbudur ekanligi, har qanday tok zichligi qiymatlarida qoplama rangining qoraligi	Elektrolitdagi mexanik aralashmalar. Elektrolitda organik moddalardan iborat begona aralashmalarining yig'ilib qolishi	Elektrolitni filtrlash, 1-2 g/l li vodorod peroksid qo'shish, elektrolit rN ini 2-3 gacha yetkazish, elektrolitga tok bilan ishlov berish
Qoplamaning qatlam hosil qilishi, pufakchalar paydo bo'lishi	Qoplashdan oldin metall sirtining yaxshi tayyorlanmaganligi, tayyorlash jarayonida metalning vodorod ajratib chiqarishi, kislotalikning pastligi	Tayyorlash vannasini almashtirish. Elektrolit rN ini nazorat qilish va uni kerakli qiymatga yetkazish
Eritmada paxtasimon quyqalarning paydo bo'lishi	Elektrolitning uzoq vaqt tok ta'sirida bo'lmasligi, eritmaning ishqorlanishi	Elektrolitga tok ta'sir ettirish. Eritmaga kerakli rN qiymatigacha kislota qo'shish
Qora chiziqsimon cho'kmalar, pitting paydo bo'lishi	Elektrolitda noorganik (mis va qalay tuzlari) va organik aralashmalarining mavjudligi	Elektrolitga kislota ta'sir ettirish, tok bilan ishlov berish, 0,5-10 ml/l li vodorod peroksid qo'shish
Yaltiroqli ruxlash elektrolitlarida qoplama yaltiroqligining pastligi	Elektrolit tarkibiga yaltiroqlik beruvchilar konsentratsiyasining mos kelmasligi yoki kam ekanligi	Elektrolitga yaltiroqlik beruvchilardan kerakli miqdorda qo'shish va uning tarkibini rostdash

Yuqori katodli tok zichligi ($J \geq 15 \text{ A/dm}^2$)da yuqori sifatli qoplamalar olish imkonini beruvchi fforboratli ruxlash elektrolitlari kiradi.

Elektrolit tayyorlash. Dekstrin va yaltiroqlik hosil qiluvchi komponentlardan tashqari barcha moddalar alohida idishlarda 60-70°S li suvda qizdiriladi va shundan keyin barcha eritmalar filtr orqali ishchi vannaga quyiladi. Vanna to'ldirilgandan keyin unga 8-15 soat davomida $J_k=0,5-0,8 \text{ A/dm}^2$ da tasodifiy katodda yaltiroqli ruxlash elektrolitini hosil qilish uchun ishlov beriladi.

Dekstrin kamroq miqdordagi sovuq suvda aralashtirilib, 60 °S gacha qizdiriladi va ishchi vannaga quyiladi. Yaltiroqlik beruvchi moddalar oldindan suvda eritib olinadi va ishchi vannaga quyiladi. Agar borftorborat kislotasi yoki uning tuzlari bo'lmasa, ular quyidagicha tayyorlanadi: plavik kislotaga aralashtirib turgan holda hisoblangan miqdorda borat kislota quyiladi va borftorboratli kislota eritmasiga aralashtirib turgan holda rux oksidi yoki ammoniy gidroksid qo'shiladi.

Sianidli elektrolitlar barcha ruxlash elektrolitlari orasida eng yuqori tarqatish qobiliyatini namoyon qiladi. Sianidli elektrolitlardan foydalanilganda g'ovakligi kam bo'lgan, mayda kristalli cho'kmalarni hosil qilish mumkin. Sianidli elektrolitlarning kamchiliklariga ularning juda zaharli ekanligi, sianidlarning karbonizatsiyalanishi hisobiga boshqa kislotali elektrolitlarga nisbatan cho'kish tezligining kam bo'lishi va narxining baland ekanligi kiradi.

Sianidli elektrolitlarning asosiy komponentlariga ruxning sianidli kompleks tuzlari $\text{Na}_2\text{Zn}(\text{CN})_4$ yoki $\text{K}_2\text{Zn}(\text{CN})_4$, Na_2ZnO_2 yoki K_2ZnO_2 , erkin holdagi NaCN yoki KCN, erkin holdagi NaOH yoki KOH ishqorlari kiradi. Erkin holdagi sianid va ishqor nafaqat ruxning kompleks tuzini hosil qiladi, balki eritmaning elektr o'tkazuvchanligining ortishiga olib keladi, anodlarning passivlanishini yo'qotadi, kompleks tuzlarning barqarorligini oshirib, ularni gidrolizlanishining oldini oladi. Bu tuzlardan tashqari sianidli elektrolitlarda ishqoriy metall karbonatlari ham uchraydi.

Rux cho'kmasining sifati va yaltiroqligini yaxshilash uchun sianidli elektrolitlarga maxsus qo'shimchalar, jumladan gliserin, natriy sulfidi, og'ir metallarning tuzlari, turli xil, asosan organik yaltiroqlik beruvchilar qo'shiladi.

4-jadval

Ko'p uchraydigan sianidli ruxlash elektrolitlari tarkibi va ularni elektrolitik cho'ktirish rejimlari quyidagi jadvalda ko'rsatilgan.

Elektrolit	ZnO	NaCN (KCN)	NaOH (KOH)	Na ₂ S	Gli-syerin	J _k , A/dm ²	t, °C
1	40-45	80-85	40-60	-	-	1,5-2,0	18-25
2	4-10	15-40	10-24	-	-	0,5-2,0	38-40
3	40-45	80-90	80-95	0,5-5	3-8	18-35	20-25
4* ¹	40	90	70	-	-	3-5	20-25
5* ²	40	(50-65)	(125-145)	2-5	3-5	2-4	20-25
6* ³	40-45	85-95	70-80	-	-	30	30±5
7* ⁴	40-45	65-95	70-80	-	-	1-1,5	20-25

*1 elektroliti 3 g/l natriy molibdat, 3 g/l natriy giposulfat va 6 g/l tiomochevina, *2 elektroliti 0,3-1,0 g/l kaliy metatitanat, *3 elektroliti 8 ml/l BS-1, *4 elektroliti esa 4 ml/l BS-2 preparatini saqlaydi.

1-elektrolit detallarni turg'un vanna va barabanlarda yaltiroqmaydigan rux qoplamalarini hosil qilish uchun ishlatiladi. 2-elektrolitdan murakkab tuzilishga ega bo'lgan detallarni ruxlashda foydalaniladi. 3- va 4-elektrolitlar yaltiroqli ruxlash uchun, 5-elektrolitdan esa 200 °S da va 30-60 daqiqa davomida termik ishlov berilgandan keyin zarurat tug'ilsa, ruxli qoplamadan vodorodni yo'qotishda foydalaniladi. 6- va 7-elektrolitlar ilgaklarda va barabanlarda yaltiroqli ruxlash uchun ishlatiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. A.A.Avalboyev., S.S.Vaqqosov "Metall va kompozitsion qoplamalar", Jizzax, 2015 yil, 310 bet.
2. P.C.Сайфуллин. Комбинированные электрохимические покрытия и материалы. Москва. Издательство «Химия». 1972. 167 стр.
3. Вирбилис С. Гальванотехника для мастеров. Справочник. М.: Металлургия, 1990. 208 стр.
4. Бахчисарайцыян Н.Г. и др. Практикум по прикладной электрохимии. М. выс. шк. 1990. 148с.
5. Б.Урдушева, Н.Тангяриков, И.Тиркашев. Амалий электрохимё. Жиззах, 2006 йил.

СОВРЕМЕННЫЕ СПОСОБЫ ЗАЩИТЫ МЕТАЛЛА ОТ КОРРОЗИИ

Тухтамишева Дилдора Юсуповна

ДжизПи Магистрант кафедры химической технологии

Хусенов Абдурасул Уктамович

Магистрант Горно-металлургического института Таджикистана

Рашидова Нилуфар Тулкиновна

ДжизПи кафедры химической технологии к.т.н., (PhD), доцент.

E-mail: tuxtameshivadildora@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В статье говорится о антикоррозионных лакокрасочных покрытиях на основе цинка. На поверхность металлической конструкции или изделий наносят тонкий слой другого металла, который корродирует гораздо медленнее, принося себя в жертву борьбе с коррозией, тем самым защищая нужный металл. Защитные покрытия могут действовать как катод или анод. Если защитное покрытие будет катодом, то оно может выступать только в качестве барьера основного металла с окружающей средой. Электрохимическая защита против коррозии выполнена только покрытиями обладающее свойствами анода, даже если на поверхности защитного слоя появятся поры или царапины оно не перестает защищать основной металл от коррозии. Способы нанесения металлических покрытий на защищаемую поверхность можно разделить на шесть основных видов: холодный способ нанесения защитного покрытия, горячий способ нанесения защитного покрытия, диффузионный способ, металлизация напылением, гальванический способ и плакирование. Наиболее приемлемым способом защиты от коррозии является нанесение других металлов, а именно цинка. Цинковые покрытия являются самыми эффективными в защите металлов от коррозии, кроме этого его нанесение возможно всеми выше перечисленными способами.

Ключевые слова: защитное покрытие, цинк, коррозия, способы нанесения, катод, анод.

Многие компании предлагает разнообразный спектр профессиональных антикоррозионных покрытий для защиты стали от коррозии, который может заинтересовать как крупных промышленных гигантов, так и предприятия

среднего и малого бизнеса. В последнее время на рынке антикоррозионных лакокрасочных покрытий начали появляться цинк-силикатные покрытия. Какими бы новыми ингредиентами не наделяли производители антикоррозионные краски и эмали, наиболее эффективными и долговечными способами защиты от коррозии давно признали нанесение других металлов. То есть, на поверхность металлической конструкции или изделия наносят тонкий слой другого металла, который корродирует гораздо медленнее, принося себя в жертву борьбе с коррозией, тем самым защищая нужный металл.

Защитные покрытия могут действовать как катод или анод. Если защитное покрытие будет катодом, то оно может выступать только в качестве предотвращения контактов основного металла с окружающей средой. Применение катодных покрытий менее распространено, так как они защищают объект только механически. При повышении влажности на таком защитном покрытии основной металл под ним являющегося анодом, начинает быстро ржаветь. По этой причине катодное покрытие должно быть непрерывным и большой толщины. В случае когда такое покрытие будет пористым с трещинами или иными механическими повреждениями оно будет не эффективным.

Электрохимическая защита против коррозии выполнена только покрытиями обладающее свойствами анода. Металл с большим электрохимический потенциалом будет играть роль анода, таким образом сохраняя основание – играющего роль катода. Защитное покрытие необходимо будет обновлять так как оно будет уменьшаться со временем. Доказано что, даже если на поверхности защитного слоя появятся поры или царапины оно не перестает защищать основной металл от коррозии.

Способы нанесения металлических покрытий на защищаемую поверхность можно разделить на 6 основных видов:

- холодный способ нанесения защитного покрытия, заключается в нанесении на поверхность металла защитного слоя таким же образом как и обыкновенные краски (окунанием, распылением и окраской с помощью валика или кисти);
- горячий способ нанесения защитного покрытия, это когда изделие окунают в ванну с расплавленным металлом;
- диффузионный способ, основан на том что под воздействием высокой температуры происходит проникновение материала защитного покрытия в поверхностный слой защищаемого объекта;
- металлизация напылением, это процесс переноса на защищаемую поверхность расплавленного металла при помощи воздушной струи;
- гальванический способ, происходит при условии если через электролит

пропускают электрический ток, в этом случае происходит осаждение металла или сплава водных растворов солей на поверхность защищаемого объекта;

- плакирование, это способ нанесения на поверхность основного изделия - металла, более устойчивого к агрессивной среде с помощью литья, совместной прокатки, прессования иликовки.

Ранее для защиты металла от коррозии применялись как правило цветные металлы: медь, никель, хром, свинец, алюминий, олово, кадмий и прочие. Защитное покрытие на основе никеля и хрома защищало от коррозии в открытую, но бывало проявлялась скрытая коррозия, которая непредсказуема а следовательно опасна, к тому же, данное покрытие достаточно дорогое. Кадмий – редкий поэтому дорогой металл, он достаточно стойкий к коррозии поэтому применяется в микроэлектронике или там, где защитный слой совсем небольшой. Алюминий, не обладает высокой стойкостью к окружающей среде, по этому его до сих пор применяют во многих областях там, где коррозия не так вероятна, либо для финишного покрытия. Медь и олово защищают от коррозии только в качестве барьера

между защищаемым железом и окружающей средой, следовательно если нарушено покрытие вследствие механических повреждений то процессы коррозии начнутся заново.

Цинк обладает отличной антикоррозийной защитой, относительно недорогой и может обеспечить защиту основного металла как барьерную, так и электрохимическую. Цинковые покрытия являются самыми эффективными в защите металлов от коррозии, это доказано многими учеными. Кроме этого его нанесение возможно всеми выше перечисленными способами.

Предохраняющий от коррозии слой на основе цинка применяется как долговечное защитное покрытие на металлические основания, а также для восстановления оцинкованных стальных элементов, обеспечивая трехуровневую защиту металлов: катодную (активную), барьерную (пассивную) и ингибиторную. Основным механизмом защиты, благодаря высокому содержанию цинка, является принцип катодной защиты, аналогичный горячему оцинкованию. Обладает высокой электропроводностью, отлично комбинируется с катодной системой защиты и с расходуемым анодом. Обеспечивает катодную защиту на участках с поврежденным покрытием. За короткий промежуток времени образует твердое водостойкое электропроводное покрытие, имеющее электрический контакт с защищаемым металлом. Обеспечивает электрохимический защитный эффект и устраняет подпленочную коррозию. Образует барьер повышенной устойчивости к механическим повреждениям, обладает высокой адгезионной прочностью и повышенной устойчивостью к

истиранию. Грунтовка на основе цинка обладает способностью впитывать воду, всегда содержащуюся в слое ржавчины или конденсирующуюся на поверхности из-за неблагоприятных атмосферных условий, а также смачивать плохо обезжиренную поверхность.

Подготовка поверхности перед обработкой заключается в следующем:

- загрязнённую поверхность механически очищают от грязи, рыхлой пластовой ржавчины и старых лакокрасочных покрытий, обезжиривают и просушивают;
- стальную поверхность со сплошной окалиной очищают от грязи и обезжиривают.

Подобным образом подготавливают и горяче-оцинкованную поверхность. Для обезжиривания применяют уайт-спирит, сольвент и др. растворители. Допускаются остатки старого лакокрасочного покрытия, но не более 10% защищаемой поверхности. Предварительно проверяется совместимость наносимого защитного слоя со старым покрытием. Грунтовка на основе цинка совместима с большинством применяемых лакокрасочных материалов по металлу - эпоксидных, алкидных, хлорвиниловых, уретановых и др.

Перед нанесением следует подготовить рабочий состав защитного покрытия путём тщательного перемешивания до однородного состояния по плотности и цвету суспензии. При необходимости разбавить и профильтровать через 2 слоя марли. Наносится покрытие на поверхность пневматическим или безвоздушным распылением, кистью, валиком при температуре окружающего воздуха от 0 до +40°C и относительной влажности воздуха до 90%. Оборудование промывается водой. Срок эксплуатации покрытия прямо пропорционально зависит от степени подготовки поверхности. Если не соблюдаются основные требования при подготовительных операциях то гарантированный срок службы такого защитного покрытия не возможно установить по причине непредсказуемого поведения нанесенного слоя.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Меднов, Е.А. Диагностика и прогнозирование показателей коррозионной стойкости несущих металлических конструкций [текст] / Е.А. Меднов. – М.: ВИНТИ, 2007. – 152 с.
2. Медведев М.С. Прогнозирование долговечности лакокрасочных покрытий в сельскохозяйственном производстве / М.С. Медведев // Приложение к Вестнику КрасГАУ. Сборник научных статей №6. – Красноярск, 2010. – С. 36-39.

**ИНТЕНСИФИКАЦИЯ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В
УСЛОВИЯХ БИ – ТРИЛИНГВИЗМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ
ПОСЛОВИЦ, ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ И ПЕСЕН
(НА МАТЕРИАЛЕ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА)**

Азамжонова Сарвиноз Шухратовна

Студентка 1 курса Узбекского
государственного университета мировых языков

Давронова Зульфия Бобоевна

Научный руководитель:
Старший преподаватель Узбекского
государственного университета мировых языков

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются возможности использования песни, пословиц и поэтических текстов как средства формирования языковой компетенции обучающихся на уроках французского языка. Также обосновывается эффективность работы с песенным материалом для развития лексических, грамматических, орфографических и фонетических навыков. Приводятся критерии отбора песенного материала, примерная последовательность работы с песней, сделан вывод об эффективности использования песни на уроках французского языка с целью формирования языковой компетенции.

Ключевые слова: средства обучения, песенный материал, языковая компетенция, методический потенциал, навыки.

ABSTRACT

The article deals with the possibilities of using song, proverbs and poetic texts as a means of forming language competence of students at French lessons. It also substantiates the effectiveness of work with song material for the development of lexical, grammatical, orthographic and phonetic skills. The criteria for selecting song material, the approximate sequence of work with the song are given, the conclusion about the effectiveness of using the song in French lessons to form language competence is made.

Keywords: teaching tools, song material, language competence, methodological potential, skills.

Социологические изменения конца двадцатого века, развитие техники в XXI веке свидетельствуют о возросших контактах, связях между странами, культурами. Это обуславливает необходимость в научно-разработанных принципах языковой политики, изучения языков других стран, взаимодействия культур, что делает актуальными задачи развития социолингвистики, переводоведения, использования активных методов и технологий.

Перевод – уникальное средство не только общения между представителями разных культур, но и познания путем распространения идей, знаний, опыта.

Автор многих статей, учебников по художественному переводу профессор Е.Г. Эткинд писал: “Перевод это момент прямого соприкосновения национальных душ, перевод из неисчерпаемости в неисчерпаемость за оболочкой слов”.

Паремнологические единицы – пословицы и поговорки дают готовый языковой материал, соответствующий норме языка, удобный для использования при обучении. Однако при изучении пословиц следует особо остановиться на понятии эквивалентность, а не буквальная перевод.

Запоминание на французском языке пословицы на произношении определенного звука или грамматическое явление дает чувство овладения нормой изучаемого языка, поскольку это готовая конструкция, а эквивалент на узбекской и русском языках показывает на общность человеческого опыта.

Приведем несколько примеров: на закрепление произношения закрытого звука [e]: «Netteté pourrit santé». Тозалик – соғлик гаровидир. Чистота – залог здоровья.

На звук [œ]: «L’amour est aveugle ». Муҳаббатнинг кўзи кўр. Любовь слепа.

На носовые звуки: « Qui bien commence, bien avance ». Хайрли иш-бошлагунча. Доброе начало – половины дела.

На полугласные звуки: «Charbonnier est maître chez soi». Хай ким ўз уйида хон. Всяк хозяин в своем доме.

На фонетическое явление liaison – связывание слогов: “Pas à pas on va loin”. Қимирлаган кир ошар. Тише едешь, дальше будешь.

Не только на звуки, но и на любое грамматическое явление, лексические единицы можно привести много примеров. Например, на правильные глаголы III группы: “Vouloir c’est pouvoir”. Ҳавас қилсанг – етарсан. Хотеть - это мочь.

На повелительную форму: “Entends premier, parle le dernier”. Аввал ўйла, кейин сўйла. Уметь вовремя сказать, вовремя смолчать.

Множество примеров на безличные формы: “Il faut battre le fer tant qu’il est chaud”. Темирни қизиғида бос. Куй железо, пока горячо.

На употребление местоимений: «Qui a bon voisin, a bon matin». Ховли олма, кўши ол. Не купи двора, купи соседа.

Положительные результаты дают наблюдения над вариантами переводов поэтических текстов. Поэтические тексты необъемные по форме, но глубокие по содержанию, включающие размышления о философии жизни, человеческих отношениях способствуют межкультурным коммуникациям. При анализе переводов они служат основой для развития лексикографических умений (работа со словарями переводными, синонимическими, энциклопедическими и др.), для развития компаративных наблюдений над явлениями языков разных систем (аналитических, синтетических, агглютинативных, изолирующих и др.).

Поэтический текст обладает категориями информативности, интеграции, ретроспекции и проспекции, что позволяет разнообразить педагогические приёмы при обучении грамматическим явлениям, образности фразеологизмов, явлениям полисемии в изучаемом языке в сопоставлении с родным.

Переводческая практика показывает, что дословный перевод не всегда говорит о высоком уровне профессиональности переводчика.

Эквивалентность, адекватность перевода требует учета особенностей исходного языка и языка перевода: перемещение порядка слов, добавления для передачи смысла, ощущение некоторых элементов языка и др.

Развитие тезауруса студентов, умение уловить подтекст, пресуппозицию, выразить своё отношение – всё это возможно при использовании поэтических текстов с переводом. Например, из кратких четверостиший Анны Ахматовой (в годы войны жившей в Ташкенте).

Нет, не под чуждым небосводом
étragère

Non, pas sans la voûte céleste

И не под защитой чуждых крыл,
Я была тогда с моим народом,
Там, мой народ, к несчастью, был

Ni sans la protection des ailes exempts
Avec mon peuple j'été alors
Là où il était à son malheur.

Особенно большой эффект даёт закрепление грамматического и лексического материала при знакомстве с их употреблением в известных песнях. Например, в песне Джо Дассена на употребление глаголов третьей группы в будущем времени: “On ira ou tu voudra, quand tu voudras....” и т.д. на согласование времен при условном наклонении в главном предложении «Et si tu n'existais pas, dis-moi pour qui j'existerai.» и особенно студентам нравится петь известные песни, переведенные на французский язык, например, при закреплении ограничительной конструкции *ne... que* (только) в песне Л.Дербенёва «Земля Санникова».

Призрачно всё в этом мире
бушующем
Есть только миг
за него и держись
Есть только миг
между прошлым и будущим
Именно он называется жизнь.

Tout est mirage dans ce beau monde
en furie
Il n'est qu'un instant
Que l'on peut retenir
Il n'est qu'un instant
Entre le passé et l'avenir
Et cet instant on l'appelle «Une vie».

Сложный материал спряжения возвратных глаголов, употребление в прошедшем времени хорошо запоминаются при сравнительном исполнении песни М.Леонидова.

Она прошла как каравелла по зелёным волнам
Прохладным ливнем после жаркого дня
Я оглянулся посмотреть, не оглянулась ли она
Чтоб посмотреть, не оглянулся ли я.
Elle a passé comme caravelle sur les vagues bleues-marines
Comme la pluie dans la chaleur d'été
Je me suis vite retourné pour regarder
Si elle aussi s'est retournée pour voir si
Je me suis retourné.

Перевод шуточной песни:

Если б я был султан
Я б имел трёх жен
И тройной красотой
Был бы окружен.
Но, с другой стороны,
Что ни говори,
Три жены? Три жены
Тёщи тоже три.

Ah, si j'étais sultan
J'aurais trois femmes
Et ces trois beautés
M'aurais entouré !
Mais alors avec elles
Ce n'est pas mystère
Ah, mon Dieu, c'est réel
J'aurais trois belles-mères !

На употребление глагола в имперфекте (значение повторяемости, продолжительности в прошлом) на материале песни Юлдуз Усмановой «Ҳеч кимга бермаймиз сени, Ўзбекистон».

Оқ йўргакка ўрангансан ўзинг бизни
Оқ ювиб, оқ тарагансан ўзинг бизни
Бешигимиз узра бедор она бўлиб,
Кунимизга ярагансан ўзинг бизни.
Dès le plus tendre enfance tu nous emmaillotais
Mettant en langes blancs les berceuses chantais
Lavais, peignais, tu prenais toujours le grand soin
Nous sentions tout le temps amour et ton soutien.

При переводе песни «Сумалак» закрепляется употребление прошедшего
слоного и повелительной формы глагола «быть – être», «venir – приходиться».

Сумалакдан тош топдим	Pour le bon plat «soumalak»
Бир парча куёш топдим	J'ai trouvé au fond dulac
Кўксимда ёнди умид	Une pierre miraculeuse
Бир ажиб сирдош топдим.	Vrai gage d'une vie heureuse

Явление полисемии, многозначности лексической единицы одного из
языков хорошо запоминается при анализе перевода мелодичной песни, широко
известной в Узбекистане. Слово “хайрли” означает “благой”, “добрый”,
“благодетельный”, поэтому перевод только одним словом невозможен:

Ҳайрли тонг (доброе утро)
Ҳайрли кун (добрый день)
Ҳайрли оқшом (добрый вечер)
Ҳайрли тун (добрый, спокойной ночи)

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Абрамов В.П. Созвездие слов. Москва, 1989.
2. Мирхайдарова Н.К. Сўзларнинг французча-ўзбекча-русча муқобиллари. Тошкент, 1994.
3. Соловова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: продвинутый курс: пособие для студентов пед. вузов и учителей. Москва, 2008.
4. Пранович С. И. Работа с аутентичными музыкальными произведениями на уроке иностранного языка // Актуальные проблемы современного иноязычного образования. 2018. № 8.

CHIZIQLI ALGEBRAIK TENGLAMALAR TIZIMINI MATHCAD DASTURI YORDAMIDA YECHISH

Qodirova Gulrux Hamidjonovna

Buxoro davlat universiteti Kompyuter ilmlari va dasturlash texnologiyalari yo'nalishi
2-bosqich talabasi, magistr.

Ismoilova Mahsuma Narziqulovna

Buxoro davlat universiteti Axborot texnologiyalari fakulteti, dotsent.

ANNOTATSIYA

Bugungi kunda matematik paketlarning o'quv jarayonidagi o'rni va roli ancha sezilarli va samarali bo'lib bormoqda. Talabalarda matematik paketlardan foydalanish ko'nikmalari va malakalarini shakllantirish matematika va informatika fanlarining asosiy komponentalaridan biri bo'lib, murakkab matematik masalalarni yechishni osonlashtirish orqali matematikani o'rganishda uni qiziqarli va juda oddiy jarayonga aylantiradi. Ushbu maqolada chizikli algebraik tenglamalar tizimini Mathcad dasturi yordamida yechish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: amaliy dasturlar paketlari, kompyuter algebrasi, Maple, Matlab, MathCAD, Isolve funksiyasi, Solve operatori, Given direktivasi, Find operatori.

Hozirgi vaqtda mamlakatimizda barcha jabhalarni to'liq qamrab olgan zamonaviy kompyuterlardan unumli foydalanib biladigan yetuk mutaxassislarga bo'lgan talab bugun yaqqol namoyon bo'lmoqda. Yaqin kunlargacha foydalanuvchi o'zining matematik masalasini yechish uchun nafaqat matematikani chuqur bilishi, balki kompyuterda ishlashni bilishi, kamida bitta dasturlash tilini bilishi va murakkab hisoblash usullarini o'zlashtirgan bo'lishi kerak bo'lar edi. Hozirda esa dasturlashni to'liq bilmaydigan yoki boshqa soha vakillari uchun tipik hisob-kitoblarni bajarishga mo'ljallangan dasturiy vositalar – matematik amaliy dasturlar paketlari (ADP) mavjud. Xususan, kompyuter algebrasining nisbatan imkoniyatli paketlari bu - Maple, Matlab, MathCAD kabi dasturlardir. Dars jarayonida ushbu matematik paketlardan foydalanishning samarali jihatlarini quyidagicha tavsiflash mumkin:

1. Talaba dasturlash tillarining yuqori imkoniyatlaridan foydalanish malakasiga ega bo'ladi;
2. Matematik paketlardan foydalanganda qo'yilgan amaliy masalaning barcha yechimlarini tahlil qilish va masalani yechishning samarali usulini tanlash imkoniyati paydo bo'ladi;

3. Mavzu talabalar tomonidan tizimli va mantiqiy bog‘langan holda o‘zlashtiriladi;

4. Amaliy dasturlar paketi dasturlar kutubxonasi sifatida keyingi ilmiy tadqiqotlar uchun zaruriy dasturiy ta‘minot zahirasi vazifasini o‘taydi;

5. Paketni kerakli to‘ldirish va o‘zgartirish imkoniyatining mavjudligi talabning kelgusidagi bilish faoliyatini aniq maqsadlar sari yo‘naltiradi;

6. Talabada o‘z bilimiga va amaliy masalalarni yechish qobiliyatiga bo‘lgan ishonchi ortib, unda yangi ijodiy izlanishlar uchun motivasiya paydo bo‘ladi.

MATHCAD har qanday tenglamani, ko‘pgina differensial va integral tenglamalarni hamda tenglamalar tizimini yechish imkoniyatini beradi.

Masala. Chiziqli algebraik tenglamalar tizimi koeffitsientlarning M matritsasi va tenglamalar o‘ng qismining v vektori bilan berilgan. Analitik yechimni toping.

Yechish. Berilgan matritsa va vektorni kiritamiz.

$$M := \begin{pmatrix} 0.3 & 0.2 & 6.6 & -1.1 \\ 4.5 & -1.8 & -0.3 & 6.5 \\ -7.3 & 9.7 & 10.9 & -4.1 \\ 8.1 & -2.7 & 8.7 & 8.9 \end{pmatrix} \quad v := \begin{pmatrix} 1 \\ 0.1 \\ 0.01 \\ 1 \times 10^{-3} \end{pmatrix}$$

1. O‘rnatilgan Isolve funksiyasidan foydalangan holda yechish. Funksiya klaviatura yordamida yoziladi yoki o‘rnatilgan funksiyalar oynasidan tanlanadi. Yo‘nalishli strelka simvolli yechimlar panelidan tanlanadi.

$$\text{Isolve}(M, v) \rightarrow \begin{pmatrix} -3.9371585952195628203 \\ -2.9752573457871181164 \\ .74590602095089835895 \\ 1.9516188095933060907 \end{pmatrix}$$

Bu o‘rnatilgan Isolve funksiyasidan foydalangan holda chiziqli tenglamalar sistemasining simvolli yechimi bo‘lib hisoblanadi.

2. Solve operatori yordamida yechish

$$M \cdot \begin{pmatrix} w \\ x \\ y \\ z \end{pmatrix} - v \quad \left| \begin{array}{l} \text{solve, w, x, y, z} \\ \text{float, 4} \end{array} \right. \rightarrow (-3.937 \quad -2.975 \quad .7459 \quad 1.952)$$

Bu berilgan chiziqli tenglamalar sistemasini berilgan aniqlikdagi simvolli yechimi bo‘lib hisoblanadi. Bu yerda Isolve operatoridan tashqari float(qo‘zg‘aluvchan nuqta)

ham ishlatilgan va yechimninh aniqligi -4 deb belgilangan. Solve va float operatorlari ketma-ketlik bilan kiritiladi.

3. Yechimni skalyar formada topish uchun quyidagicha yo‘l tutiladi:

$$\left(\begin{array}{l} 0.3 \cdot w + 0.2 \cdot x + 6.6 \cdot y - 1.1 \cdot z = 1 \\ 4.5 \cdot w - 1.8 \cdot x - 0.3 \cdot y + 6.5 \cdot z = 0.1 \\ -7.3 \cdot w + 9.7 \cdot x + 10.9 \cdot y - 4.1 \cdot z = 0.01 \\ 8.1 \cdot w - 2.7 \cdot x + 8.7 \cdot y + 8.9 \cdot z = 1 \times 10^{-3} \end{array} \right) \left| \begin{array}{l} \text{solve, w, x, y, z} \\ \text{float, 4} \end{array} \right. \rightarrow (-3.937 \ -2.975 \ .7459 \ 1.952)$$

Ushbu holda chiziqli tenglamalar sistemasini skalyar formada simvolli yechiladi.

4. Hal qiluvchi blok va given direktivasini yaratish bilan yechish. Given direktivasi va Find operatori klaviaturadan teriladi.

Given

$$3 \cdot x_1 + 4 \cdot x_2 + 4 \cdot x_3 + 6x_4 + 8x_5 = 21$$

$$5 \cdot x_1 + 7 \cdot x_2 + 8 \cdot x_3 - 7x_4 - 9x_5 = 34$$

$$9 \cdot x_1 + 12 \cdot x_2 + 9 \cdot x_3 + 8x_4 + 4x_5 = 41$$

$$13 \cdot x_1 + 3 \cdot x_2 + 19 \cdot x_3 + 18x_4 + 9x_5 = 141$$

$$23 \cdot x_1 + 13 \cdot x_2 + 9 \cdot x_3 + 8x_4 + 19x_5 = 241$$

$$\text{Find}(x_1, x_2, x_3, x_4, x_5) \rightarrow \left(\begin{array}{r} \hline 30965 \\ 2539 \\ \hline -58955 \\ 10156 \\ \hline 4366 \\ 2539 \\ \hline -15189 \\ 5078 \\ \hline 23741 \\ 10156 \end{array} \right)$$

Ushbu holda Given direktivasi yordamida chiziqli tenglamalar sistemasini simvolli yechiladi.

5. Harfli koeffisientlar yordamida sistemani yechish

Given

$$a_1 \cdot x + b_1 \cdot y + c_1 \cdot z = d_1$$

$$a_2 \cdot x + b_2 \cdot y + c_2 \cdot z = d_2$$

$$a_3 \cdot x + b_2 \cdot y + c_2 \cdot z = d_3$$

$$\text{Find}(x, y, z) \rightarrow \left[\begin{array}{c} \frac{(-d_3) + d_2}{(-a_3) + a_2} \\ \frac{-[(-a_2) \cdot c_2 \cdot d_1 + a_2 \cdot d_3 \cdot c_1 + c_2 \cdot a_1 \cdot d_2 - c_2 \cdot a_1 \cdot d_3 + c_2 \cdot d_1 \cdot a_3 - d_2 \cdot a_3 \cdot c_1]}{[(-a_3) + a_2] \cdot (b_1 \cdot c_2 - c_1 \cdot b_2)} \\ \frac{-[(-a_1) \cdot b_2 \cdot d_2 - b_1 \cdot a_2 \cdot d_3 + b_1 \cdot a_3 \cdot d_2 + a_1 \cdot d_3 \cdot b_2 - d_1 \cdot a_3 \cdot b_2 + d_1 \cdot b_2 \cdot a_2]}{b_1 \cdot a_2 \cdot c_2 - b_1 \cdot a_3 \cdot c_2 + c_1 \cdot a_3 \cdot b_2 - c_1 \cdot b_2 \cdot a_2} \end{array} \right]$$

Bu holda harfli koeffisientlar yordamida berilgan chiziqli tenglamalar tizimining ramziy yechimi topildi.

Ushbu maqolada chiziqli algebraik tenglamalar tizimini Mathcad dasturi yordamida yechish usullarini ko'rib chiqildi. Mathcad dasturi talabalarga misollarni aniq va tushunarli holda yechimni tez olish imkoniyatini yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Исмоилова М.Н., Муродова Г.И. Физика фанидан виртуал лаборатория машғулотларининг вазифалари ва имкониятлари// Учёный XXI века международный научный журнал №4-3(17). 2016. С 21-24.
2. Исмоилова М.Н., Муродова Г.Н. MAPLE математик пакет ёрдамида тенглама ва тенгсизликлар системаларини ечиш// Учёный XXI века международный научный журнал №4-3(17), 2016. С 25-27
3. Махсума Нарзикуловна Исмоилова, Нилуфар Бахтиёровна Мавлонова. Использование Современных Информационных Технологий В Освоении Профессиональных Навыков// Актуальные научные исследования в современном мире. 2016 - № 5-3. С. 143-145.
4. М.Н Исмоилова. The role of modern technology in teaching foreign languages// Ученый XXI века. № 11 (24), 2016 г. С 46.
5. Исмоилова М.Н. Имомова С.Х. Бизнес жараёнларни моделлаштиришнинг роли ва аҳамияти// Ученый XXI века. международный научный журнал № 12 (25). 2016. С 59-61 .
6. M.N Ismoilova, N.M Karimova. Using advanced information technologies in the assimilation of consciousness of students of national ideas// Ученый XXI века. № 11 (24). 2016 г. С 42-43.

7. Исмоилова М.Н., Турсунова М.А. LECTORA дастуридан дарс жараёнида фойдаланиш имкониятлари// Ученый XXI века международный научный журнал № 1-1 (26). 2017 г. С 59-61.
8. Исмоилова М.Н., Мавлонова Н.Б. Касб-хунар коллежларида медиатаълимдан фойдаланиш имкониятлари// Ученый XXI века международный научный журнал № 1-1 (26). 2017. С 61-64.
9. Исмоилова М.Н. Бошлангич синфларда масалани моделлаштириш// Ученый XXI века международный научный журнал № 6(20) . 2017. С 35-37.
10. Д.Р Арашова, М.Н Исмоилова. [МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ИНДИВИДУАЛИЗАЦИЯ ОБУЧЕНИЯ В ВУЗАХ](#)// Теория и практика современной науки. №12(30). 2017. С. 39-42.
11. Ш Максудов, М.Н Исмоилова. . [РОЛЬ ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И СПОРТА В РАЗВИТИИ СТУДЕНТОВ](#)// Теория и практика современной науки. №1(31). 2018. С 317-319.
12. М.Н Исмоилова, З.Ш Султонова. [Требования к методике обучения](#)// Ученый XXI века. № 3-2 (38). 2018 . С 84-88.
13. Исмоилова М.Н. **THE ROLE OF MODERN TECHNOLOGY IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES**// Ученый XXI века. № 11 (46). 2018. С 55-58.
14. Махсума Нарзикуловна Исмоилова, Шафоат Махмудовна Имомова. Интерполяция функции// ВЕСТНИК НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ 2020. № 3-3 (81). С.5-8.
15. Шафоат Махмудовна Имомова, Махсума Нарзикуловна Исмоилова. Вычисление наибольшего собственного значения матрицы и соответствующего ей собственного вектора в среде Mathcad// ACADEMY. № 6(57), 2020. С.9-10.
16. Имомова Ш.М., Исмоилова М.Н. Численное решение смешанной задачи, поставленное на векторном волновом уравнении в области с углом//UNIVERSUM: ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ. №10(79), 2020. С. 22-25.
17. Исмоилова М.Н., Тураева Г.Х. (2021) [Методы обучения на основе мобильных технологий для изложения новых учебных материалов](#) // Вестник Науки и образования. Стр. – 65-67.

Ismoilova Mahsuma Narziqulovna, Barrayeva Sevara Shoim qizi, Samiyeva Gulshan Alisher qizi THE USE OF INTEGRATED TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS// International Conference BRIDGE TO SCIENCE: RESEARCH WORKS. September. 10 - December. 15. 2020. San Francisco, California, USA. 95-97 p

ÚSH SEKTORLÍ EKONOMIKA TÚSINIGI HÁM ONÍN KEMSHILIKLERI

Uzakbaev K.K.

Ájiniyaz atındađı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı Geografiya oqıtıw metodikası kafedrası assistent oqıtıwshısı

Jaksımuratov A.B.

Ájiniyaz atındađı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı Geografiya hám ekonomikalıq bilim tiykarları tálim bađdarı 2-kurs studentı

Turđanbaev D.N.

Ájiniyaz atındađı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı Geografiya hám ekonomikalıq bilim tiykarları tálim bađdarı 1-kurs studentı

ANNOTACIYA

bul ilimiy maqalada ekonomika xızmetiniń sektorlarǵa bóliniwi, bul bađdardađı teoriyalar analizi haqqında sóz baradı.

Tayanış túsinikler: K.Klark, J.Furastie, D.Bell, Jigirmanshı ásiridin ullı úmiti, birlenshi, ekilemshı, úshlemshı sektor, industrial, postindustrial, jalpı ishki ónim, sawda, transport, baylanıs, turizm, qarjı xızmeti, densawlıqtı saqlaw xızmetleri.

KIRISIW

Klassikalıq ekonomika xızmetiniń sektorlar hám podsektorlar boyınsha ajıratadı. Ónim túri boyınsha birlenshi, ekilemshı, úshlemshı sektorlar ajıralıp turadı. Olar, óz nábwetinde, podsektorlarǵa bólinedi. Francuz ekonomisti Jan Furastie Klarktiń gipotezasın elede jetilistirip, óziniń «Jigirmanshı ásiridin ullı úmiti» (1949) kitabında mámleketiń ekonomikalıq rawajlanıwın úsh sektor menen salıstırıw hám ekonomikası kem rawajlanǵan mámleketiń ekonomikalıq rawajlanıwın birlenshi sektorǵa, ortasha rawajlanǵan mámleketler ekilemshı hám rawajlanǵan mámleketler úshinshı sektorǵa kiredi degen pikirdi qollap-quwatlaydı.

Furastie mámleketiń ekonomikalıq rawajlanıwın hár bir sektorda bánt bolǵan jumısshı kúshi menen baylanıstıradı hám tómendegi kóz qarastı bildirdi. Mámleket ekonomikasınıń rawajlanıwı ushın miynetke jaramlı xalıqtıń 70 % úshinshı sektorda, 20 % ekinshı dárejeli sektorda hám 10 % birinshı sektorda bánt bolıwı kerek.

Tiykarǵı bólim. Ekonomika tarmaqları tiykarınan islep shıǵarılǵan ónimler túrine qarap qurıladı. Bul túrdegi sıpatlamaǵa múrájáát etken birinshı ekonomist

avstraliyalı Kolin Grant Klark edi. Ol óziniń «Ekonomikalıq rawajlanıwdıń shártleri» atlı fundamental jumısında (1940) hár túrli ekonomikalıq xızmet túrlerin ónim klasına qarap bóliw maqsetinde úsh sektordıń gipotezasın alǵa súrdi. Sonday-aq, Klark jalpı ishki ónimdi (JIÓ) milliy ekonomikanı analiz etiw ushın tiykar sıpatında isletken birinshi ilimpaz bolǵan. Solay etip, *birlemshi* (awıl xojalıǵı hám qazıp alıwshı taw-kán sanaatı), *ekilemshi* (islep shıǵarıwshı sanaat) hám *úshlemshi* (xızmetler tarawı) sektorlar ajıralıp turǵan. Bul sıpatlama keń tarqalǵan hám búgingi kúnde kóplegen ekonomistler tárepinen qollanıladı [13].

Klarktıń gipotezası boyınsha ekonomika tómendegi sektorlardan ibarat. Birlemshi sektor tómendegi bóleklerden quralǵan: awıl xojalıǵı, balıq awlaw, kán sanaatı, toǵay xojalıǵı. Ekilemshi sektor birlemshi ónimlerdi (shiyki zat) tutınıw tovarlarına ózgerledi hám aylandıradı. Ekilemshi tarmaqlar birlemshi tarmaqlar sıyaqlı podsektorlarǵa bólinedi: sanaat, qurılıs, qazıp shıǵarıw, energiya islep shıǵarıw. Úshinshi sektor yaki xızmetler tarawı materiallıq baylıq keltirmeydi, al xalıqtıń mıtájligin qanaatlandıırıw ushın xızmetlerdi usınadı. Bul sektor sawda, transport, baylanıs, turizm, qarjı xızmeti, densawlıqtı saqlaw xızmetlerin óz ishine alıwın aytıp ótedi.

Úshinshi sektordıń ósiwi nátiyjesinde onnan óz aldına kishi tarmaqlar ajıratılmaqta. Jigirmanshı ásirdeń 70-jıllarında D.Bell úsh sektordıń janında jáne eki sektordı ajıratadı: tórtlemshi (*quaternary*) hám beslemshi (*quinary*). Onıń usınısı boyınsha úshinshi sektor transport hám kommunal xızmetlerdi óz ishine alǵan halda, sawda, finans, qamsızlandırıw hám kóshpes múlk penen baylanıslı processler tórtlemshi sektorǵa kiritildi. Besinshi sektorǵa densawlıqtı saqlaw, bilimlendiriw, dem alıw, izertlew iskerligi hám mámleketlik shólkemleri kiritildi [14].

Ayırım ilimpazlar Kolin Klarktıń alǵa súrgen pikirin durıs esaplap, ekonomikanı úsh sektorǵa bólgen anıq hám tek ǵana ekonomistler emes, basqa taraw wákilleri de túsiniwge qolay dep esaplaydı.

Biz klassikalıq ekonomika xızmetin házirgi kúnde 5 sektorǵa bólgenin durıs dep esaplaymız. Sebebi XXI ásir xabar kommunikaciýalar rawajlanǵan ásirde xızmetler tarawın ózinde jámlegen úshinshi sektordıń dúzilisi júdá quramalı bolıp, D.Bell ajıratqanday jáne eki bólimge, al ekonomikanı bes sektorǵa bólgen durıs.

Ekonomikanıń úshinshi sektori xızmet kórsetiwde óz ishine alǵanı menen, xızmet kórsetiwde óz nábwetinde bir neshe bólimge bólinip ketken. XXI ásirde informacion texnologiyalar rawajlanıwı menen internet xızmetleri, internet arqalı bolsa internet magazinler, xızmet ónimi kózge kórinbeytuǵın elektron tarawlar rawajlandı. Sonıń ushın xızmetlerdi iskerlik xızmetine qaray sektorlarǵa bólgen durıs dep esaplaymız.

Juwmaqlaw. Juwmaqlap aytqanda, ekonomikanı sektorlarǵa bóliw máselesinde usınday qarama-qarsı pikirler júzege kelgen. Biraq, kópshilik ilimpazlar atap aytqanda D.Bellde ekonomikanı úsh sektorǵa bóliwde qollap-quwatlaydı.

Solay etip, úyrenilip atırǵan ilimiy baǵdar quramalı dúziliske iye bolıp, zamanagóy ekonomikalıq mákanda postindustriyadan keyingi ekonomikanı qalıplestiriwde tiykarǵı rol oynaydı.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR: (REFERENCES)

1. Iskenderov A. B., Jaksimuratov A. B. ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍNDA SOCIALLIQ TARAWDÍ RAWAJLANDIRÍWDA ÁMELGE ASÍRÍP ATÍRǴAN IS-ILAJLAR // *Educational Research in Universal Sciences*. – 2023. – T. 2. – №. 6. – C. 225-229.
2. Iskenderov, A. B., Uzaqbaev, Q. K., Sharibaev, A. M., & Djanabaev, I. B. (2019). Turizm hám rekreaciyalıq geografiya” páninen oqıw-metodikalıq qollanba. *Nókis-2019*, 128.
3. Jaksimuratov A., Amidullaev B., Turdimuratova A. TURIZM GEOGRAFIYASING KELIB CHIQISH VA RIVOJLANISH TARIXI // *Научный Фокус*. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 389-392.
4. Turdimambetov, I., Joldasov, A., Iskenderov, A., & Uzaqbaev, Q. (2022). Qaraqalpaqstanm ekonomikalıq ham sociallıq geografiyasi.
5. Turdimambetov I. R., Uzaqbaev Q. K., Oteuliev M. O. TERRITORIAL FORMATION OF THE EDUCATION SYSTEM IN IMPROVING THE QUALITY OF LIFE OF THE POPULATION OF THE REPUBLIC OF KARAKALPAKSTAN // *Экономика и социум*. – 2020. – №. 12 (79). – С. 276-279.
6. Turdimambetov I. R., Uzaqbaev Q. K., Niyazimbetova G. CURRENT STATUS OF MEDICAL SERVICES IN THE REPUBLIC OF KARAKALPAKSTAN // *Science and education in Karakalpakstan*. – 2020. – Т. 2. – С. 104-108.
7. Tursinbaevna, Gaypova Roza, and Uzaqbaev Qoblan Keunimjay Uli. "Territorial Location Of Medical Services To The Population In The Republic Of Karakalpakstan." *The American Journal of Applied sciences* 2.11 (2020): 28-33.
8. KEUNIMJAY-ULI, UZAKBAEV KOBLAN. "Aholiga xizmat ko'rsatish sohalarini tadqiq etishning ilmiy-uslubiy asoslari." *Fan va jamiyat* (2022).
9. KEUNIMJAY-ULI, UZAKBAEV KOBLAN. "Xaliqqa xizmet ko'rsetiw tarawları ekonomikasini'geografiya ilimindegi orni." *Fan va jamiyat* (2019).
10. KEUNIMJAY-ULI, UZAKBAEV KOBLAN. "Geografiya boyinsha mag'liwmatnama." *NMPI baspaxanası* (2017).
11. KEUNIMJAY-ULI, UZAKBAEV KOBLAN. "Qaraqalpaqstan Respublikasin ekonomikalıq rayonlastiriwdin'geografiyalıq tiykarları." *Fan va jamiyat* (2023).
12. Uzakbaev K.K., Baltabaev, O.O., Jaksimuratov, A.B., Eshiniyazov, B.A. GEOGRAPHICAL BACKGROUND OF ARAL GEO-ECOLOGICAL DISASTER //

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА И СОВРЕМЕННАЯ НАУКА. – 2023. – С. 3-7.

13. Анисимова В. В., Романова И. А., Некрасова М. Л. География сферы обслуживания (третичный сектор экономики): учебное пособие. – Scientific magazine" Kontsep, 2014.

14. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. – 2004.

15. Узакбаев К. К. АҲОЛИГА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАЛАРИ ГЕОГРАФИЯСИДА ЯРАТИЛГАН НАЗАРИЯЛАР ТАҲЛИЛИ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 17. – С. 919-929.

16. Узакбаев К. К. АҲОЛИГА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАЛАРИНИ ҲУДУДИЙ ТАШКИЛЛАШТИРИШ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 14. – С. 233-240.

17. Узакбаев К. К. ҚИШЛОҚ ЖОЙЛАРДА АҲОЛИГА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАЛАРИНИ ҲУДУДИЙ ТАШКИЛ ЭТИШ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 17. – С. 845-857.

18. Утепова Г. Б., Узакбаев К. К. РОСТ НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАРАКАЛПАКСТАН И ЕГО ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ //Экономика и социум. – 2021. – №. 10 (89). – С. 1121-1130.

SIRLI ZA'FARON

Shayqulov Dilmurod O'ktam o'g'li

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti 3-bosqich 322-gruh talabasi

Xolmurodov Otamurod Berdimurod o'g'li

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti 3-bosqich 346-gruh talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada za'faron o'simligining foydali xususiyatlari, amaliy ahamiyatini o'rganish, shuningdek, uning xalq tabobati va zamonaviy tibbiyotda amaliy ahamiyati haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: "Qizil oltin", allergik reaksiya, buyrakdagi toshlar, bronxit, nevroz, antioksidant ta'sir, radiatsiya.

АННОТАЦИЯ

В этой статье представлена информация о полезных свойствах, практическом значении растения шафран, а также о его практическом значении в народной медицине и современной медицине.

Ключевые слова: "красное золото", аллергическая реакция, камни в почках, бронхит, невроз, антиоксидантное действие, радиация.

ABSTRACT

This article provides information on the beneficial properties of the saffron plant, the study of its practical significance, as well as its practical significance in folk medicine and modern tibbitot.

Keywords: "red gold", allergic reaction, kidney stones, bronchitis, neurosis, nntioxidant effect, radiation.

Dorivor o'simliklar xomashyo bazasidan samarali foydalanish, kasalliklarning oldini olish va davolashda dorivor o'simliklarni keng qo'llash, dorivor o'simliklarning madaniy plantatsiyalarini barpo etayotgan tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash orqali chuqur qayta ishlashni tashkil etish hamda qo'shimcha qiymat zanjirini yaratish maqsadida tumanlar qizilmiya, za'faron, kavrak, lavanda, steviya, moychechak, na'matak, ravoch, mavrak, dalachoy, tog'rayhon, bo'yumadaron, kiyik o'ti, kovul, qalampir yalpiz va boshqa dorivor o'simliklar yetishtirish bo'yicha hududlar kesimida ixtisoslashtiriladi. Bunda, 2022-yildan 2026-yilgacha 36000 gektar maydonda yangi dorivor o'simliklar plantatsiyalari tashkil etiladi. **Shavkat Mirziyoyev.**

Za'faron (*Crocus sativus* – lotin.) –safsarguldoshlarga mansub ko'p yillik o'tsimon tuganak piyozli o'simlik. Yovvoyi holda uchramaydi. Hindiston, Pokiston, Xitoy, Janubiy Yevropa, Ozarbayjonda katta maydonlarda ekiladi. Piyozining diametri 1-2 santimetr. Bargi 5-15 ta, och sariq rangda; eni 2 mm, tuksiz. Guli 1-4 ta, gultoji oqish, pastki qismi (tashqi tomondan) binafsha rang, uzunligi 2-4 sm. Changchilari gulqo'rg'ondan qisqa. Ko'sagi cho'ziq, eni 6-7 mm. Fevral-iyulda gullaydi, aprel—avgustda meva beradi. Tarkibida efir moyi bo'lgani uchun hidi juda o'tkir va yoqimli. 90-100 ming dona za'faron gulidan 1 kg qurigan gul tumshuqchalari olinadi.

Sharqda ilgari u “qizil oltin” deb nomlangan. Za'faron qim-matbaholigining sababi ikkita: birinchidan, uni yetishtirish juda mashaq-qatli ish, ikkinchidan, xushbo'yli, ta'mi va davolash xususiyatlari bo'yicha za'faron ziravorlar orasida tengsizdir. Za'faron – yiliga bir marta 10-15 kun ommaviy gullaydigan, har bir gul ochilishining davomiyligi faqat 2-3 kun bo'lgan qirmizi “krokus” (lotincha nomi) onalik guli tumshuqlari-ning quritilganidir. Za'faron gullari va xususan onalik gullarini qayta ishlash faqat qo'l mehnati bilan amalga oshiriladi. Onalik gullari tumshug'i faqat gullarning birinchi ochilgan kuni qirqib olinishi lozim. Uning sifati terim va uni quritishning tezligi bilan bog'liqdir. Bir kilogramm za'faron yig'ish uchun tongda quyosh hali onalik gullarini quritib ulgurmasidan, 150 ming dona atrofida guli terib olinishi lozim. Bir gektar yer maydonidan terimchilarning mahorati va ob-havoning munosib sharoitiga qarab 8-12 kilogramm za'faron yig'ib olish mumkin.

Za'faronning kimyoviy tarkibi 10-12 % suv, 5-7 % mineral moddalar, 5-8 % moy va mum, 12-13 % oqsil va eng oz miqdorda yog' ekstraktidan iborat o'ziga xos va xushbo'y yoqimli moddalardan tarkib topgan.

Za'faronning shifobaxsh xossalari

Xalq tabobatida.

• Jigar faoliyatini me'yoriga keltirish va uni davolash maqsadida za'faron un kabi yanchilib, maydalanadi va ovqatlangandan 20 minut o'tkazib iste'mol qilinadi. **Uslubi:** choy qoshig'i uchidan til bilan yalab iste'mol qilinadi.

- Erkaklar quvvatini oshirish uchun za'faron, zanjabil dorivorlarini va qora muruchni sabzavotli, go'shtli yoki baliqli taomlar pishirilib tayyor bo'lgach, qo'shiladi.

- Yurak, buyrak, jigar kasalliklarini davolashda, kon'yunktivit, keratit va yiringli jarohatlarni davolashda za'faronning suvdagi aralashmasidan foydalaniladi. Buning uchun bir choy qoshig'i za'faron tolalari ustidan qaynab turgan bir stakan suv quyiladi, 20 minut tindiradi, 3 qavat dokadan o'tkazib, sovutiladi va kuniga uch mahal ovqatdan oldin 15 gramdan ichiladi yoki bu suvga doka ho'llab jarohatga qo'yiladi.

- Tomirlar xastaliklari, kataraktada, glaukomada, yurak qon tomir kasalliklarida va oshqozon-ichak kasalliklarini davolashda, buyrak toshlarini maydalashda za'faronning quritib maydalangan va asalga aralashtirilgan tolalari til tagiga qo'yib shimib iste'mol qilinadi.

- Za'faronni qaynoq sutga qo'shib ichish bosh miya to'qimalarining o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu xotirani yaxshilaydi, aqliy faoliyat va sezgi organlari faoliyatini yaxshilaydi.

- Asablarni tinchlantirish va uyquni yaxshilash, shuningdek, peshob ajralishini yaxshilash uchun za'faron yog'ini iste'mol qilish yaxshi natija beradi.

- Bosh og'rig'idan forig' bo'lish uchun za'faronning 3 dona tolasini olib, 3-4 tomchi eritilgan (topleniy) yog'ga aralashiramiz. Yaxshilab aralashtirib burun kataklari ustidan surtamiz, qolganini burun ichiga tortamiz.

- Ichki qon ketishini davolashda. Bir choy qoshiq zarchavani 6-7 ta za'faron tolasini bilan aralashtirib, aralashmani qaynoq sutga solib ichamiz.

- Hayz siklini me'yoriga keltirish va og'riqni pasaytirish uchun kuniga 5-10 ta tola za'faron iste'mol qilinadi. Bunda tolalarni asta-sekin yalash yoki olmaga, asalga va choyga qo'shib iste'mol qilish mumkin.

- Jigar xastaliklarini va qonga oid kasalliklarni davolash maqsadida 10 dona mayiz, 3 ta tola za'faron va oqar suvdan olib tindirilgan 100 g suvdan foydalanamiz. Bu aralashmani 8-9 soat davomida tindiriladi. Bir yarim oy davomida har safar mazkur yo'sinda yangi tayyorlanib tindirilgan aralashmani ichiladi.

- Immun tizimini me'yoriga keltirish uchun choyga za'faron tolalarini qo'shib ichiladi. Buning uchun choynakka 7-15 ta tola za'faron solinadi va ustidan 200 g qaynoq suv quyiladi, olovga qo'yib yana 5 minut davomida qaynatiladi, yana 400 g qaynab turgan suv qo'shiladi, qaynab chiqishi bilan olovdan olinadi. Tolalar choynak tagiga cho'kkunicha tindirib, so'ng ichiladi. Bunday choy ikki oy davomida kuniga uch mahal ovqatlanishdan oldin ichiladi. Bitta damlangan za'faron tolalaridan ikki marta bunday choy damlanadi.

- Ko'zni davolash uchun maydalab un holiga keltirilgan 5 ta za'faron tolasini olib, shunga teng miqdorda atirgul suvi (gulob) aralashtirib, ko'zga surtiladi.

- Buyrakdagi toshlarni tushirish uchun unday yanchilgan 50 ta za'faron tolasini 100 g toza tabiiy asal bilan aralashtiriladi. Bu aralashmani ovqatlanishdan oldin kuniga 2 mahal yarim desert (choy qoshiq emas!) qoshiqdan iste'mol qilinadi.

- Bronxitni davolashda za'farondan 1 desert qoshiq olib, ustidan 1 stakan qaynoq suv quyib damlama tayyorlanadi. Damlamadan kuniga 3 mahal 30 g dan ichiladi.

- Peshob yo'llaridagi tosh kasalligini davolash uchun 1 desert qoshig'ida za'faron olib, ustidan 250-300 g qaynoq suv quyiladi. Damlama to'liq tindiriladi. Kuniga uch mahal ovqatdan oldin 15 g dan ichiladi.

- Salomatlikni umumiy mustahkamlovchi dori-vosita:buning uchun 7-15 dona za'faron ip tolasini olinib, qaynoq suvda chayiladi, so'ng ustidan 250 ml qaynoq suv quyiladi va past olovdagi konforkaga qo'yiladi. 3-5 minut o'tgach, ustidan 500 ml qaynoq suv quyib, qaynay deganda olinadi (dori qaynashi kerak emas). Sutkasiga 3 mahal 250 ml dan ovqatlanishdan yarim soat oldin ichiladi. Bu dorini tayyorlashda ishlatilgan za'faron tolalarini xuddi shu yo'sinda ikkinchi marta dori tayyorlash uchun ishlatish mumkin.

- Xotirani yaxshilash uchun:za'faronning yanchib maydalangan 3 dona tolasini 250 ml sutga aralashtirib ichiladi.

- Allergik reaksiyada:5 g maydalangan za'faron tolalari choy qoshig'ining 1/3 ida olingan yanchilgan zanjabil aralashtirib ustidan 500 ml qaynoq suv quyiladi. Sutkasiga 3-4 mahal 125 ml dan ichiladi. Davolanish muddati 1 oy, so'ng zarur bo'lsa, bir necha kun tanaffus qilib, muolaja yana takrorlanadi.

- Tushkunlikka tushish, xafaqonlikdan, zaiflashgan ko'rish qobiliyatini tiklash, qonni tozalash uchun shirin dori: 3-4 ta za'faron tolasiga2-3 dona yanchilmagan qora muruch va 15 dona mayiz olinadi, ustidan 1 stakan qaynoq suv quyiladi va nahorga ichiladi.

- Bronxitni davolash uchun 2 choy qoshiq za'faron tolalari 1 stakan qaynagan suvga aralashtirib, 15 minut davomida (manti qasqonda) bug'lanadi. Tayyor bo'lgan dorini dokadan o'tkazib, 2 osh qoshiqdan kuniga 3 mahal ichiladi.

- Ichki qon ketishini to'xtatish uchun: 5-7 ta za'faron tolasini 1 stakan iliq sutga solib ichiladi. Bu dori ichdan qon ketishini to'xtatadi.

Uning damlamasi bilan qadimda kataraktani davolashgan, hozirgi vaqtda ham u ko'zga tomiziladigan dorilar tarkibiga qo'shiladi.

O'rta asrlarda za'faronni soxtalashtirgan kishi gulxan o'tida yoqilgan. Haqiqiy za'faron hech qachon arzon narxda sotilmagan. Pazandachilikda za'faron suyuq ovqatlar, baliq, go'shtli, sabzavotli taomlar va shirinliklar pishirishda ularga nozik ta'm, dorivor mazasi, chiroyli oltin rang berish uchun ishlatiladi. Za'faronni choy, kofe va alkogolsiz ichimliklarga qo'shilsa, insonni tinchlantirib, osoyishtalik bag'ishlaydi.

U pazandachilikda mislsiz vositadir. Uning kichkina tolasini qo‘shib pishirilsa, taom yoqimli oltin rangida tovlanib, o‘ziga xos xushbo‘y ta‘mga ega bo‘ladi va oson hazm bo‘ladi.

Za‘faronning xushbo‘y hidini hidlash insonni nafas olish organlariga ijobiy ta‘sir qilib tinchlantiradi va uyqusizlikdan qutilishga yordam beradi. Kuchli bosh og‘rig‘ida va quloq shamollaganida za‘faron suvida paxta yoki yumshoq matoni ho‘llab kasal a‘zoga bosilsa, og‘riqni qoldiradi. Bundan tashqari u qorin ochish hissini ham kamaytiradi.

Za‘faron me‘yorida oshirib ishlatilsa, sezgi organlarini qattiq zo‘riqishiga olib kelishi mumkin. Me‘yordan ko‘p ovqatga qo‘shilgan za‘faron taomni buzishdan tashqari insonni zaharlanishga olib kelishi mumkin. Bir necha gram yangi uzilgan sifatli za‘faron iste‘mol qilinsa, o‘limga ham sabab bo‘lishi mumkin.

Zamonaviy tibbiyotda.

• Onkologik kasalliklarni davolashda (hatto kasallikning oxirgi bosqichida saraton o‘simtalariga qarshilik ko‘rsatadi va ularning hujayralari o‘sishini to‘xtatadi);

• Qonni tozalashda (uni yangilaydi va tozalaydi, demak yurak qon tomir tizimini mustahkamlaydi, organizmning barcha hujayralarini oziqlantiradi);

• Miya faoliyati aktivligini yaxshilaydi (bosh miya to‘qimalarini o‘stiradi, xotirani yaxshilaydi);

• Nevrozdan forig‘ qiladi;

• Bosh og‘rig‘i va uyqusizlikdan xalos etadi;

• Oshqozon-ichak faoliyatini me‘yorga keltiradi;

• Ortiqcha o‘tdan xalos etadi;

• Buyrak va qovuqni davolaydi (asal aralashtirilgan za‘faron buyrak va qovuqdagi toshlarni maydalaydi);

• Antioksidant ta‘sirga ega (energetik modda almashinuvini yaxshilaydi, zararli moddalarni chiqarib yuboradi);

• Organizmni quvvatlaydi;

• Ko‘rish qobiliyatini tiklaydi, ko‘z to‘rpardasiidagi illatlarni davolaydi;

• Ereksiyani yaxshilaydi;

• Hayz siklida og‘riqni yengillashtiradi;

• Terining kuygan va shish paydo bo‘lish holatlarida ularni davolaydi;

• Allergiyadan xalos etadi;

• Ichkilikbozlik illatidan xalos etadi;

• Shamol va spazmalarni chiqarib yuboradi;

• Butun organizmni yoshartiradi;

• Organizmdagi radiatsiya darajasini pasaytiradi.

Ko‘z kasalliklari

Ushbu ajoyib ziravor tarkibidagi moddalar hujayralarga chuqur kirib, ulardagi yog ‘kislotalari bilan ta’sir o‘tkazish qobiliyatiga ega ekanligi tufayli ular ko‘rish qobiliyatini pasayishiga va ko‘rlikka olib keladigan turli xil salbiy jarayonlarga ta’sir qilishi mumkin. Shu sabablarga ko‘ra za’faron ko‘zning to‘r pardasini davolaydigan va fotoreseptorlarni tiklaydigan dorilarni tayyorlashda ishlatiladi. Ushbu xususiyatlar tufayli za’faron ko‘rish sifatini saqlab qolish va ko‘z kasalliklarini davolashga yordam beradi.

Buyrak tosh hosil bo‘lishi

Za’faron buyrak toshlarini yorish va tozalash vositasi sifatida juda yaxshi tashkil etilgan. Dori-darmonlarni tayyorlash uchun 100 g suyuq asalarichilik asalida 2-3 kun davomida 50 ta safronni talab qilish kerak. Ushbu vositani har kuni ertalab och qoringa choy qoshig‘ida ichish kerak.... Natija darhol paydo bo‘lmaydi va bu qabul qilishning muntazamligiga bog‘liq bo‘ladi.

Bronxit bilan

Krokus stigmalari kuchli yo‘tal bilan kurashishda juda samarali bo‘lib, bronxit va pnevmoniya paytida balg‘amni olib tashlashga yordam beradi. Uyda tayyorlangan dorivor ichimlikni tayyorlash uchun siz 500 ml qaynoq suvda 15 ta ipni pishirib olishingiz kerak. Birinchidan, iplar oz miqdordagi suv bilan quyiladi, isitiladi, so‘ngra qolgan barcha suv quyiladi. Bulyonni isitguncha olovda ushlab turish kerak va uni qaynatib yubormasdan olib tashlash kerak. Ichimlik soviganida va ziravorlar cho‘kib ketganda, uni ovqatdan bir kun oldin bir stakan ichishingiz mumkin. Bu nafaqat yuqori nafas yo‘llarining kasalliklarini engishga yordam beradi, balki butun tanani mustahkamlaydi.

Za’faron butun organizm hujayralarini oziqlantiradi, terini silliq qiladi, rangni tiniqlashtiradi, xotira va aqliy faoliyatni yaxshilaydi, kayfiyatni ko‘taradi. Za’faron 100 dan ortiq xastaliklarni davolovchi shifobaxsh xossalarga ega. Amalda har qandalik xastalik, u boshlanish bosqichidami yoki rivojlangan oxirgi bosqichidami, bundan qat’iy nazar, za’faron yordamida 85-87 % ga shifo topadi. Tadqiqotlar buni qayta-qayta isbotlagan. Za’faronning shifobaxsh xossalari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Bundan tashqari, za’faron asabiylashishda, yurak-qon tomirlari, nafas yo‘llari kasalliklarida, siydik haydash va reproduktiv organlar muammolarida, immunitetni hamda ko‘z ko‘rishini yaxshilashda, og‘riqlarni qoldirishda juda foydalidir. Shuningdek, miya faoliyatini faollashtirishda, rak kasalining oldini olishda va insonlardagi mutagenlikni oshirishda keng qo‘llaniladi.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ziravorlar sultoni va dorivor o‘simliklar ko‘rki bo‘lgan za’faron *crocus sativus* asrlar davomida insonlarga turli hastalıklarda

yordam berib kelgan. Bugungi kunga kelib prezidentimiz tasahbusi bilan ushbu noyob o'simlik kata plantatsiyalarga ko'chirib o'tkazilmoqda va mamlakatimiz aholisi salomatligini tiklashda keng qo'llanilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Amanpour, Asghar; Sonmezdag, A. Salih; Kelebek, Hasim; Selli, Serkan (2015). "GC–MS–olfactometric characterization of the most aroma-active components in a representative aromatic extract from Iranian saffron (*Crocus sativus* L.)". Food Chemistry.

2. Abdullaev 2002, p. 1

3. Sobirov J. X. O., Komiljanova E. U. Q., Sharifboyeva H. I. Q.

Internet saytlari.

1. Avitsenna.uz

2. [saron akademiyasi](http://saron.akademiyasi)

AVTOTRASPORT KORXONASIDA ISHCHILAR MEHNATINI TASHKIL ETISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Jabborov Dilshod Baxromovich

Jizzax politexnika instituti “Iqtisodiyot va menejment” kafedrası katta o‘qituvchisi

E-mail: dilshodj694@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada avtotransport korxonasida ishchilar mehnatini taqsimlanishi tushunchasining mohiyati talqin etilgan hamda uning amal qilish tamoyillari va rag‘batlantirish usullari o‘rganilgan. Mehnatni taqsimlash nuqtai nazaridan samaradorligini oshirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: mehnatni taqsimlanishi, mehnat intizomi tamoyillari, ijara va jamoaviy ish, ta‘mirlash ishlari, mehnat uchun rag‘batlantirish.

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ТРУДА РАБОЧИХ НА АВТОТРАНСПОРТНОМ ПРЕДПРИЯТИИ

Джаббаров Дилшод Бахромович

E-mail: dilshodj694@gmail.com

Старший преподаватель кафедры “Экономика и менеджмент”

Джизакского политехнического института

АННОТАЦИЯ

В статье трактуется сущность концепции разделения труда работников автотранспортного предприятия, а также изучаются принципы ее реализации и методы стимулирования. Разработаны научно-практические предложения по повышению эффективности разделения труда.

Ключевые слова: разделение труда, принципы трудовой дисциплины, аренда и коллективный труд, ремонтные работы, стимулирование труда.

PECULIARITIES OF THE ORGANIZATION OF WORKERS’ LABOR AT THE AUTO TRANSPORT ENTERPRISE

Jabbarov Dilshod Bakhromovich

Senior lecturer of the “Economics and Management”

department of Jizzakh Polytechnic Institute

E-mail: dilshodj694@gmail.com

ABSTRACT

The essence of the concept of division of labor of workers in the auto transport enterprise is interpreted in the article, and the principles of its implementation and methods of promotion are studied. Scientific and practical suggestions for increasing efficiency in terms of division of labor have been developed.

Key words: division of labor, principles of labor discipline, rent and collective work, repair work, incentives for work.

Haydovchilarning mehnatini tashkillashtirish o'ziga xos uslublari keyingi paytlarda ilmiy izlanishlar doirasida e'tibordan chetda qolayotgan masalalardan biri bo'lib kelmoqda. Haydovchilarning mehnatini tashkillashtirish o'ziga xos uslublari asosan mehnatni taqsimlash va har xil turdagi (ko'rinishdagi) jamoaviy usulni tashkillashtirishni rivojlantirish, kasb-korlarini keng miqyosida birga qo'shib olib borishdagi muammolar tadqiqot ishining dolzarbligini yanada oshiradi.

Haydovchilarning mehnatini hamkorlashtirishning asosiy usuli brigadaviy uslubi-harakatdagi tarkibdan unumli foydalana olishiga imkon beradi. Tezkor rahbarlikni va ishiyuzasidan nazoratni ta'minlash darajasini oshiradi, ish jarayoni yaxshilaydi (ish vaqtdan tashqari ishlangan vaqtga haq to'lash), korxonada xizmat ko'rsatuvchilarning ishlovchilar bilan mehnatdagi hamkorligini (do'stligini) kengaytirdi.

Avtomobil transportida ijara va jamoaviy ish uslub keng tarqalgan bo'lib, ularning afzalligi quyidagicha ifodalanadi:

- avtotransport va ishlab chiqaruvchilar xizmatining foyda berishini oshirish;
- xo'jalik hisob-kitobini (hisobini) mustahkamlash haydovchilar mehnat jamoasini boshqaruvini yashilash;
- brigada mehnatini oxirgi natijasi uchun jamoaviy javobgarlikka shart-sharoit yaratish, qaysikim ishlab chiqarish jamoasi a'zolari bir-biri bilan o'zaro umumiy iqtisodiy va javobgarlik nuqtai nazari bilan uzviy bog'langan;
- mehnat kollektivlar barqarorligini, mustaqilligini oshirish;
- yosh haydovchilarning o'quvi va kasb mahoratini oshirishga sharoit yaratish.

Olimlarning fikricha "Mehnat intizomi to'rt jihatda huquqiy kategoriya sifatida namoyon bo'ladi: mehnat huquqi tamoyillaridan biri sifatida, mehnat huquqi mustaqil instituti sifatida (ob'ektiv xususiyat), mehnat huquqiy munosabatlari unsuri sifatida (sub'ektiv xususiyat), haqiqiy xulq-atvorni huquqiy baholash sifatida [1,40].

Brigadalarni tuzishda asosiy muhim shartlardan biri ularni to'g'ri shakllantirish hisoblanadi. Brigada pudratini foydali qo'llanishida avtomobillar haydovchilari brigadasini albatta, aniq ko'rsatilgan ish ob'ektiga (ish joyiga) bog'lash zarur. Pudrat brigadalaridagi avtomobillar miqdori va haydovchilar soni rejalashtirilgan yuk tashish

hajmidan kelib chiqqan holda o'rgatiladi, avtomobillardan foydalanishning texnikaviy-ishlatish ko'rsatkichlari xizmat ko'rsatuvchi korxonada va tashkilotlarning ishining holati va shart-sharoitiga ko'ra hisobga olinadi, shuningdek ishning bajarish muddatiga ko'ra hisobga olinadi, shuningdek ishning bajarilish muddatlari ham e'tiborga olinadi. Sotsiologik (ijtimoiy) tekshiruvlar natijasi tavsiyasiga ko'ra haydovchilar brigadasini tuzish asosan ko'ngilli tarzda har xil (turli) yoshdagi xodimlar (ishlovchilar) va har xil ish (stajli (ish muddati) xodimlardan bo'lmog'i lozim. Bu o'z navbatida brigadada axloqiy-ishlab chiqarish iqlimini vujudga keltiradi, o'zaro yordam va o'zaro tushunishni durust tashkilotlarga olib keladi.

Pudrat shartnomasi tomonlarning shartnomaviy majburiyatlarga rioya qilinishiga javobgarlikni aniqlaydi va shart buzilganda sanksiya javobgarlikka tortish bera oladi, shuningdek barcha tomonlarning imzolangan shartnomasi asosida o'zaro hisob kitoblar tartibini belgilaydi. Haydovchilarga avtomobillarni to'da (gruppa) xurujida (variant) biriktirish (berkitish) asoslari va ularga qisqacha tavsiyalar quyidagi jadvalda keltiriladi (jadval 1).

Jadval 1

Haydovchilarga avtomobillarni to'da (gruppa) xurujida (variant) biriktirish (berkitish) asoslari va ularga qisqacha tavsiyalar

Avtomobillarning birkirilishi tizimi	Haydovchilarga avtomobillarni biriktirish (berkitish) varianti (guruhi)	Guruhga (variant) qisqacha tavsiya
Bittalik yoki yakka	Bir haydovchiga bitta avtomobil biriktirilgan (berkitish)	Haydovchi har kuni 1 smenada ishlaydi. Avtomobil faqat 1 smenada ishlatiladi.
Bir yarimtalik	Uchta haydovchiga 2 ta avtomobil biriktirilgan	Har bir haydovchi 1 smenada 2 kundan ishlaydi. Uchinchikun dam olish kuni. Avtomobil bir smenada foydalaniladi, xolos.
Ikkilantirilgan	Ikkita haydovchiga 1 ta avtomobil berkitilgan har bir uchta brigada haydovchilariga - bitta almashiruvchi (podsmensiya)	Har bir haydovchi har kuni yoki ertalabki, yoki qechqurungi smenada ishlaydi. Avtomobildan har kuni ikki smenada foydalaniladi.
Juftlik	Ikki haydovchiga bir avtomobil biriktirilgan	Har bir haydovchi bir smenada 11 soat davomida bir kun qo'yib bir kun ishlaydi. Avtomobildan har kuni 11 soat foydalaniladi.
Ikki yarimtalik	Beshta haydovchiga ikkita avtomobil berkitilgan	Har bir haydovchi to'rt kun davomida ertalabki yoki kechki smena (muddat)da ishlaydi, beshinchi (5) kun dam olish kuni, undan so'ng smenalar almashadi. Avtomobilda har kuni 2 (ikki) smenada foydalaniladi.

ATK (avtotransport korxonasi)dagi ta'mirlovchi ishchilarning asosiy ishlari qatoriga avtomobillar va ularning agregatlarini ta'mirlash va texnik xizmat ko'rsatish, shuningdek ehtiyoj qismlarni tayyorlash kiradi. Ta'mirlovchi ishchilarning asosiy va yordamchi ishlarga bo'linishi ATKning texnikaviy xizmat ko'rsatishida markazlashgan boshqaruv tizimini va yangi ko'rinishdagi (turdagi) ishchilarni vujudga keltiradi.

Mehnat intizomini tarbiyalash va mustahkamlash ishida mehnat jamoalari rolini oshirish va ularga berilgan huquqlardan sama rali foydalanish muhim yo'nalish bo'lishi kerak [2, 234 b].

Bular jamlovchi (komplektovanie) slesrarlar bo'lib ular yordamida ishlarni bajaradilar,0 ya'ni (zarur bo'lgan asbob uskunalarni omborxonadan ish joyiga etkazish, tayyor mahsulotlarni texnik xizmat ko'rsatish va ta'mirlash joyidan omborxonaga olib borish, avtomobil agregatlarini, qismlarini, detallarini ta'mirlashga yuborishdan avval (oldin) yuvish va h.k.) Ta'mirlovchi ishchilarning mehnatini taqsimlashning va jamlashning (koopsratsiya) ifodali aniq uslubini tanlashda eng avvalo o'rganish va chuqur analiz qilish zarur: har xil texnologik ishlarni bajarilishini amalga oshirish safirlangan vaqt, ishlab chiqarish jarayonini mexanizatsiyalash darajasi, texnologik jarayonlardagi haqiqiy sermehnatlik.

Bizning fikrimizcha ATK doirasida ta'mirlash ishlari jamoaviy ijara pudrati asosida amalga oshiriladi. Bu borada pudrat asosida tuzilgan shartnoma shuningdek iqtisodiy javobgarlikni ortishini (o'sishini) va ushbu jamoalarning qiziqishini, avtomobillarning bir maromda ishlashini va ularni ish joylariga muddatida chiqarilishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Azizova S.X. Mehnat intizomi tushunchasi, tamoyillari va rag'batlantirilishi. Iqtisod va moliya / Экономика i finansы 2018, 8(116) - 40 b.
2. Маренков Л.И., Алимарина Е.А. «Управление трудовыми ресурсами» Серия высшее образование. Ростов на Дону: из-во «Феникс», 2004 - 234 с.
3. Kuryazov, D., Jabborov, D., & Khujamuratov, B. (2020, October). Towards decomposing monolithic applications into microservices. In 2020 IEEE 14th International Conference on Application of Information and Communication Technologies (AICT) (pp. 1-4). IEEE.
4. Obidova, Feruza Yaxyoevna, and Zevi Odilovna Umarova. "BOSHQARUV FAOLIYATINI AMALGA OSHIRISHDA KADRLARNING GENDER TENGLIGI." Educational Research in Universal Sciences 2.3 (2023): 208-215.

5. Feruza, Obidova. "How to Create Effective Marketing Strategies for Your Business." Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences 2.3 (2023): 12-17.
6. Yahyoyevna, Obidova Feruza. "FACTORS AFFECTING THE FORMATION OF INNOVATIVE POTENTIAL AND ITS TRANSFORMATION." World Economics and Finance Bulletin 18 (2023): 72-77.

AVTOTRANSPORT SOHASIDA MUNTAZAM YO‘NALISHIDA ISHLAYOTGAN HAYDOVCHILAR MEHNATIGA HAQ TO‘LASHNI TAKOMILLASHTIRISH

Jabborov Dilshod Baxromovich

Jizzax politexnika instituti “Iqtisodiyot va menejment” kafedrasida katta o‘qituvchisi
E-mail: dilshodj694@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada yo‘lovchilarga xabari bor muntazam yo‘nalishida ishlayotgan haydovchilar mehnatiga haq to‘lash xususiyatlari talqin etilgan hamda uning amal qilish tamoyillari va rag‘batlantirish usullari o‘rganilgan haydovchilar mehnatiga haq to‘lash xususiyatlari nuqtai nazaridan samaradorligini oshirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: tarif, stavka, haydovchilarning asosiy ish haqi, mehnat uchun rag‘batlantirish, algoritm.

ПОВЫШЕНИЕ ОПЛАТЫ ТРУДА ВОДИТЕЛЕЙ, РАБОТАЮЩИХ В СФЕРЕ АВТОМОБИЛЬНОГО ТРАНСПОРТА

Джаббаров Дилшод Бахромович

Старший преподаватель кафедры “Экономика и менеджмент” Джизакского
политехнического института
E-mail: dilshodj694@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В статье разъясняются особенности оплаты труда водителей, работающих на регулярных маршрутах, осведомленных о пассажирах, а также разрабатываются научно-практические рекомендации по повышению ее эффективности с точки зрения особенностей оплаты труда водителей, изучения ее принципов и методов стимулирования.

Ключевые слова: тариф, ставка, базовая заработная плата водителей, поощрения за работу, алгоритм.

IMPROVEMENT OF REMUNERATION OF DRIVERS WORKING IN THE FIELD OF MOTOR TRANSPORT

Jabbarov Dilshod Bakhromovich

Senior lecturer of the “Economics and Management”
department of Jizzakh Polytechnic Institute
E-mail: dilshodj694@gmail.com

ABSTRACT

The article explains the features of remuneration for drivers working on regular routes, aware of passengers, and also develops scientific and practical recommendations for improving its effectiveness in terms of the characteristics of remuneration for drivers, studying its principles and methods of stimulation.

Keywords: tariff, rate, base salary of drivers, incentives for work, algorithm.

Mamlakatimizda transport xizmatlarini ko'rsatishning har tomonlama rivojlanishi, bu borada innovatsion mexanizmlarni takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Sohadagi islohotlarni yanada chuqurlashtirishda "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmon bilan tasdiqlangan 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi muhim dasturulamal bo'lib xizmat qiladi. Unda aholiga transport xizmati ko'rsatishni tubdan yaxshilash, yo'lovchi tashish xavfsizligini oshirish va atrof muhitga zararli moddalar chiqishini kamaytirish, har tomonlama qulay yangi avtobuslarni sotib olish, avtovokzal va avtostansiyalarni qurish hamda rekonstruksiya qilish; yo'l infratuzilmasi qurilishi va rekonstruksiya qilinishini davom ettirish, eng avvalo, mintaqaviy avtomobil yo'llarini rivojlantirish, xo'jaliklararo qishloq avtomobil yo'llarini, aholi punkti ko'chalarini kapital va joriy ta'mirlash vazifasi belgilangan.

Bundan tashqari O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 10.02.2019 yildagi "Transport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida"gi farmoniga binoan O'zbekiston avtomobil transporti agentligi negizida O'zbekiston Respublikasi Transport vazirligi tashkil etildi. Mazkur vazirlik transportning barcha turlarini yagona transport tarmog'iga integratsiyalashuvi va yangi samarali transport-logistika tizimlaridan foydalangan holda uyg'unlikda rivojlantirishga yo'naltirilgan yagona davlat transport siyosatini ishlab chiqish va transport-logistika xizmatlari bozorini rivojlantirishni rag'batlantirish, ularning barcha toifadagi iste'molchilar uchun ommabopligini ta'minlash, shuningdek, sohaga investsiyalarni jalb etishga yo'naltirilgan transport sohasidagi yagona ta'rif siyosatini amalga oshirish va boshqa bu boradagi muhim vazifalarni bajarish ko'rsatilgan. Mazkur farmonda "Shahar, shahardan tashqari, shaharlararo va xalqaro yo'nalishlarda avtomobil transportida yuk va yo'lovchilar tashishni amalga oshirish uchun litsenziya berish va ularning amal qilish muddatini uzaytirishdan tushadigan davlat boji mablag'alarining 40 foizi O'zbekiston Respublikasining respublika byudjetiga Vazirlik va uning hududiy bo'linmalarini ta'minlash xarajatlarini moliyalashtirish uchun yo'naltirilishi belgilangan.

Shu o'rinda yo'lovchilarning xabari bor muntazam (regulyarniy) yo'nalishida ishlovchi avtotransport vositalari (avtobus, mitti avtobus) haydovchilari uchun qoidaga muvofiq mehnatga haq to'lash tizimida vaqtbay va ishbay mukofot to'lanishi qo'llaniladi. E'lon qilingan yo'nalish jadval bo'yicha ishlovchi haydovchilar uchun vaqtbay mukofot tizimi ishlangan soatlar uchun asosiy ish haqining soatbay tarif stavkasi bo'yicha to'lash hisoblanadi.

Bunday turkumdagi haydovchilar uchun qaysikim birlashgan, qo'shma davlat korxonalarining shahar (qishloq) boshqarmasiga qarashli shaxsiy mulkchilik turida tarifdagi maosh miqdori 7-8 tarif darajasida belgilanadi, bunda albatta ishchilarning mehnat faoliyatidagi malakalari va mutaxassislik sharoit hisobga olinadi (avtotransport vositalarining uzunlik o'lchovi, yo'nalishlaridagi mavjud tarmoqlarda yo'l harakatidagi tezlik). Avtotransport vositalarini boshlang'ich harakat manzillarida avtobus ishini to'ldirish uchun yo'nalish jadvali e'lon qilinmagan yo'nalishlarda ishlovchi haydovchilar uchun nisbiy-mukofot tizimi qo'llaniladi.

Ushbu yo'nalishdagi tartibni qo'llashda xaydovchilarning asosiy ish haqi avtotransport vositasi ichida yig'ilib, hisobga olingan vaqt mobaynida vujudga kelgan foydaning foizlarda ifodalangan miqdorida amalga oshiriladi. Haydovchilarning mehnatiga haq to'lashning belgilangan kattaligi ish beruvchilar va ular (haydovchilar) o'rtasidagi tuzilgan shartnoma asosida amalga oshiriladi, shuningdek ishlovchilar jamoaviy shartnoma va yakka holatdagi mehnat shartnomasini ham qayd qilinishiga erishishilari lozim. Yo'lovchi avtotransport korxonalarini haydovchi xodimlar bilan ta'minlanishi, asosan davlat korxonalarini yo'lovchilar tashishdagi doimiy yo'nalishdagi tahlili shuni ko'rsatdiki haydovchi xodimlar mehnatga haq to'lashning darajasi va tizimidan qoniqmasliklari ayon bo'lmoqda. Bu yo'nalishida mehnat bozorida haydovchi xodimlarga bo'lgan talab ularning takliflariga yoki taqdimlariga nisbatan ancha yuqoridan va bu boradagi talab faqat vaqtinchalik kelganlar bilan (ya'ni migrantlar bilan) asosan qoniqtiriladi. Yo'lovchilar xabari bor doimiy yo'nalishlarda ishlayotgan haydovchilarga haq to'lashning yuqoridagi notugal shaklining harakatdagi tizimini aniqlab beruvchi omillaridan biri hisoblanadi, bu esa o'z navbatida belgilangan haqiqiy amaldagi yo'nalishi tizimining va ularning mehnat faoliyatining murakkabligini hisobga olinmaganligidandir. Haq to'lashning harakatdagi tizimida faqat ikki turdagi omillar: texnikaviy (yo'lovchi avtotransport vositasining gabarit uzunligi va yo'lovchi sig'ira olish qobiliyati) va tashkiliy (yo'nalish bo'yicha harakat vaqtida amal qilish va jadval bo'yicha qatnovlarni bajarish) e'tiborga olinadi.

Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yuqorida ko'rsatilgan omillar guruhi yoki turi haydovchilarning haqiqiy yo'nalishidagi (marshurt) qiyinchiliklari katta farq bilan juda bo'sh ifodalangan.

Ko'pgina hollarda ko'rsatilgan qiyinchiliklar tashkiliy-harakat omillari turi (guruh)ga bog'liq (yo'l harakatidagi tezkorlik, yo'lning o'tkazish qobiliyati chorrahalaridagi svetoforni boshqaruvning oraliq vaqti(chastotasi) va to'xtash manzillari, to'xtash manzillarining o'tkazish qobiliyati, yo'nalishlardagi yo'lovchilar oqimi, yo'nalishning masofasiga va moslashishiga (konfiguratsiya)ning qaysikim mehnat haq to'lashning harakatdagi yo'nalishlarida amaliy tarzda e'tiborga olinmagan.

Algoritmning mehnat faoliyatini har tomonlama ishlab chiqilishining ketma-ketligi avtobus boshqaruvidan andozaviy harakatining (yoki shaklan harakatining) algoritmini tuzish imokniyatini vujudga keltiradi, ularni mantiqiy sharoitlarda bajarilishini (jadval 2). SHuningdek avtobusni boshqarishda algoritmnning muomilaviy xususiyatlarining shaklini yoki andozasini hayotga tatbiq etish lozimligini ko'rsatadi (jadval 1).

Jadval 1

Avtobus boshqaruvidagi muomala xususiyatlari

Tartib raqami	Avtobusni boshqarishdagi muomala ko'rishini
1.	To'g'ri chiziqli harakat
2.	Doimiy tezlek bilan harakatlanish
3.	Bekat joydagi "hozirjavoblik"ka almashib kiritilishi
4.	Bekat joyidagi "hozirjavoblik"dan "cho'ntakdan" chiqilishining almashinishi
5.	Bekat joyidan "hozirjavobsiz" "cho'ntaksiz" almashib turish
6.	O'ngga burilish
7.	CHapga burilish Joyidan qo'zg'alish
8.	Bekat joyidan "hozirjavoblik" bo'lgan holda siljish
9.	Bekatgacha to'xtamoq, sekinlatmoq
10.	Tezlikni oshirish, yuqori uzatishga o'tish
11.	Tezlikni pasaytirish, pastki uzatishga o'tish
12.	Qayta sarflanish
13.	O'ngga ravon, silliq burilish
14.	CHapga ravon, silliq burilish
15.	Pastlikka qarab harakat
16.	YUqoriga (do'nglik) qarab harakat
17.	Haydovchining bekat joyidagi (to'xtash manzili) faoliyati

Bizning fikrimizcha avtomobil transporti xizmati bozori holatini baholash, muntazam yo'nalishida ishlayotgan haydovchilar mehnatiga haq to'lashni takomillashtirish, uning o'zgarish istiqbollari va tendensiyalarini tahlil etish bo'yicha tadqiqotlarni olib borish natijasida tarmoqning uzoq muddatli strategiyasi, uning joriy siyosatiga bevosita ta'sir etadi hamda moliyaviy, ish kuchi va moddiy-texnik resurslarga bo'lgan ehtiyojni aniqlashga va uni rivojlantirishning strategik konsepsiyasini takomillashtirishga asos bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi 4947-sonli farmonining 1-ilovasi «2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi». // Lex.uz.
2. Azizova S.X. Mehnat intizomi tushunchasi, tamoyillari va rag'batlantirilishi. Iqtisod va moliya / Экономика i finansы 2018, 8(116) - 40 b.
3. Маренков Л.И., Алимарина Е.А. «Управление трудовыми ресурсами» Серия высшее образование. Ростов на Дону: из-во «Феникс», 2004 - 234 с.
4. Kuryazov, D., Jabborov, D., & Khujamuratov, B. (2020, October). Towards decomposing monolithic applications into microservices. In 2020 IEEE 14th International Conference on Application of Information and Communication Technologies (AICT) (pp. 1-4). IEEE.
5. Obidova, Feruza Yaxyoevna, and Zevi Odilovna Umarova. "BOSHQARUV FAOLIYATINI AMALGA OSHIRISHDA KADRLARNING GENDER TENGLIGI." Educational Research in Universal Sciences 2.3 (2023): 208-215.
6. Feruza, Obidova. "How to Create Effective Marketing Strategies for Your Business." Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences 2.3 (2023): 12-17.
6. Yahyoyevna, Obidova Feruza. "FACTORS AFFECTING THE FORMATION OF INNOVATIVE POTENTIAL AND ITS TRANSFORMATION." World Economics and Finance Bulletin 18 (2023): 72-77.

OG‘IZ BO‘SHLIG‘I MIKROORGANIZMLARI VA ULARNING AHAMIYATI

Boltayev Komiljon Sultonovich

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti Mikrobiologiya, virusologiya,
immunologiya kafedrasida katta o‘qituvchisi Ph.D
E-mail: boltayevkomilsultonovich@gmail.com

Ibrohimova Risqiya Usmonovna

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti Mikrobiologiya, Virusologiya,
immunologiya kafedrasida 2-bosqich talabasi
E-mail: risqiyaibrohimova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Og‘iz bo‘shlig‘ida turli xil mikroorganizmlarning yashashi va ko‘payishi uchun optimal muhit, jumladan, oziq moddalar, harorat hamda kuchsiz ishqororiy muhit va hokazolar mavjud. Mikroorganizmlarning ko‘p qismi tish ostida bo‘ladi. Og‘iz bo‘shlig‘ida normal mikroflora bo‘lib, tabiiy sharoitda ular boshqa patogen mikroorganizmlardan himoya qiladi. *Lactobacillus acidophilus*, *T.macrodentium*, diplokokk, streptokokk, mikrokokk va boshqalar shular jumlasidandir.

Kalit so‘zlar: *Lactobacillus acidophilus*, *T.macrodentium*, sulfanilamid, antibiotik, *S.salivarum*, *S.mutans*, *S.faecalis*, *S.mitis*, *P.asaccharalyticum*, *P.lanocolatus*, *A.naesluuqi*, *A.viscosus*, *Vasteriodes melaninogenicus*, *F.plauti*, *T.macrodentum*, *T.denticola*, *T.vincenti* *T.buccalis*, *Sampylobacter spotorum*.

TADQIQOT MAQSADI

Mikroorganizmlar og‘izga ovqat, suv, havo, qo‘l va boshqalar orqali tushishi, ayrim hollarda ular shartli patogen bo‘lishi mumkin. Normal mikroflora miqdori va sifati doimo bir xil bo‘lib turishida so‘lak muhim rol o‘ynaydi. U mikroorganizmlarning tishlarga putur yetkazishiga yo‘l qo‘ymaydi, ya‘ni tishni doimo tozalab turadi. So‘lak tarkibida lizotsim, laktoferrin, peroksidaza, nukleaza hamda maxsus sekretlar, immunoglobulin A bo‘lganligi uchun u mikroblarni o‘ldirish (bakteritsid) xususiyatiga ega.

TADQIQOT METODI

Kasallikning turiga va tekshirish maqsadiga ko‘ra so‘lak, tish qatlami, og‘iz shilliq qavati, tish yuzasi, gangrena bo‘lgan pulpalar va chirigan tishdan material olib ulardan surtma tayyorlanadi, Gramm yoki Romanovskiy-Gimza usuli bilan bo‘yaladi.

Spiroketalarni topish uchun surtmani bo'yamasdan qorong'latilgan ko'rish maydonida mikroskop ostida ko'riladi. Tekshirilishi lozim bo'lgan materialni maxsus elektiv va differensial -diagnostik muhitlarga ekib, aerob va anaerob sharoitlarda termostatda o'stiriladi. O'sib chiqqan ekmalardan sof kulturalarning patogenligi, antibiotik va boshqa sulfanilamid preparatlarga chidamliligi ham tekshiriladi. Bemorning immunologik holatini aniqlash uchun so'lakdagi lizotsim, fagositoz, sekretor JgA miqdori, organizmning turli allergenlarga nisbatan sezuvchanligi va boshqa ko'rsatkichlari aniqlanadi.

TADQIQOT NATIJALARI

Og'iz bo'shlig'ining shilliq qavatida patogen va shartli patogen turlar, streptokokk, stafilokokk, bakteroid, korinebakteriya, aktinomitsetlar, enterovirus, koronavirus, kandida, trixomonada va boshqa 160 dan ortiq mikroorganizmlar uchraydi. Ular og'iz bo'shlig'ining yallig'lanish kasalliklariga sabab bo'lishi, shuningdek, shartli patogen va ayrim normal mikrofloraning vanilla rice endogen infeksiyani keltirib chiqarishi mumkin. Og'iz bo'shlig'idagi mikroorganizmlarning ko'pchiligi tishlarning bo'yin qismida, tishlar orasida va so'lak ta'siri kamroq joylarda bo'ladi. Tish qatlamidagi turli xil mikroorganizmlarning koloniyalari so'lakdagi glyukoproteid, oqsil va boshqa moddalardan tashkil topgan organik qobiq bilan o'raladi. Tish qatlami va so'lak tarkibidagi streptokokk, laktobakteriyalar, aktinomitset, ovqat bilan og'izga tushadigan saxarozadan glyukoza va fruktozaning bir polimerlarini sintez qiladi. Bu polimerlar o'z navbatida bakteriyalarning tish yuzasiga birikib qolishini ta'minlaydi. Hujayra tashqarisidagi bakteriya polisaxaridlari tish qatlamining mikroflorasiga ta'sir etib, uning kislotali holatini oshiradi, natijada emalning parchalanish xususiyati ortib, chidamliligi kamayadi. Bakteriyalar ovqatdagi uglevod yoki azot moddalarini parchalashi natijasida tish qatlamida kislota va ishqorlar to'planib, asta-sekin so'lakka o'tadi. Ular tishning emal va dentin qavatlarini eritadi. Tish qatlamida hosil bo'lgan organik qobiq ustida fosfat, so'lak, milk suyuqliklaridagi kalsiy to'planib, tishda tosh hosil bo'lishiga olib keladi. Bu mikroorganizmlar og'iz bo'shlig'idagi biokimyoviy jarayon pH muhitining o'zgarishi, vitaminlar yetishmasligi hamda tishdagi emal, og'iz bo'shlig'i shilliq qavati himoya qilish xususiyatining pasayishi natijasida patogen ta'sir etib, turli kasalliklarga sabab bo'ladi. Tish kovaklariga mikroorganizm yoki boshqa kirgandan so'ng, ular bu yerda ko'payadi va pulpaning yallig'lanishiga sabab bo'ladi. Patogen bakteriyalar va ularning toksinlari tishning qattiq to'qimalariga ham kirib ularni shikastlaydi. Og'z bo'shlig'i mikroflorasi streptokokk (*S.salivarum*, *S.mutans*, *S.faecalis*, *S.mitis*) va peptokokklar (*P.asaccharalyticum*, *P.lanocolatus*) dan iborat. *S.mutans* ko'pincha tish bilan milk orasidagi to'planib, tish pulpasini yallig'lantiradi. Qattiq bakteriyalari doimo tishning chirigan qismi (kovagi)da uchraydi, chunki bu bakteriyalar, tishning emal qismini

erituvchi kislota hosil qilib, tish chirishida muhim rol o'ynaydi. Og'iz bo'shlig'idagi aktinomitsetlar (*A.naesluuqi*) ko'pincha chirigan tish va tish toshlarida bo'ladi. *A.viscosus* tishning asosiy to'qimasi va suyak to'qimasiga kirib, tish ildizining chirishi ya'ni kariyesga olib keladi, natijada periodontit rivojlanadi. Og'iz bo'shlig'ida, ayniqsa, milk orasida bakteriyalar doimo bo'ladi, ular Gramm usuli bilan manfiy bo'yaldi, spora hosil qilmaydi. *Vasteriodes melaninogenicus* boshqa mikroblar bilan birgalikda aralash infeksiyalarni keltirib chiqaradi. U ko'pincha alveolar periostit va o'tkir, nekrozlanuvchi, yarali gingivit va og'iz bo'shlig'idagi boshqa yuqumli kasalliklardan topiladi. Og'iz bo'shlig'ida doim fuzobakteriyalar (*F.plauti*), treponemalar (*T.macrodentum*, *T.denticola*, *T.vincenti*, *T.buccalis*) yashaydi. Ular bbir-biri bilan qo'shilib, o'tkir nekrozlanuvchi gingivit va Vensan anginasini qo'zg'atadi. Bulardan tashqari og'iz bo'shlig'ida spirillalar, jumladan, *Sampylobacter spotorum*, korinebakteriyalar bo'ladi.

Tish kasalliklarda, asosan, tishning qattiq va yumshoq to'qimalari zararlanadi. Bular etiologiyasi va klinik belgilari jihatidan bir-biridan farq qiladi(1-jadval).

Tish kasalliklarini qo'zg'atuvchi mikroorganizmlar

№	Kasallik nomi	Kasallik haqida umumiy tushuncha	Tashhisi	Davolash-profilaktikasi
1	Tishning chirishi(kariyes)	Tishning qattiq to'qimalari asta-sekin yumshab yemiriladi. Og'izdagi proteolitik xususiyatga ega bo'lgan normal zamburug',streptokokk, stafilokokk va boshqa mikroblar ko'payadi, keyin emal qavatlarini eritadiva dendingacha boradi. Tishning chirish jarayoni o'tkir va surunkali kechadi.	Tashqaridan milk, tishlar ko'z bilan tekshiriladi,zaruriyat bo'lsa,rentgen qilinadi.So'ngra bakteriologik usul yordamida kariyes qo'zg'atuvchi mikroflorani aniqlab kasallik aniqlanadi.	Bemorni davolashda mikrobg ta'sir qiluvchi preparatlar beriladi. Oldini olishda,ovqat tarkibida vitaminlar yetarli bo'lishi,ftor qo'shilgan pastadan foydalanish,vaqti bilan vrach ko'rigiga kelishi kerak bo'ladi.
2	Periodontit (tish ildizining yallig'lanishi)	Tish ildizi atrofidagi to'qimalarini yallig'lanishi. Bunda kollagenni tishga birikishi buziladi. Mikroblar qonga tushib,infeksiya rivojlanadi.Mikroorganizmlar tishning qattiq to'qimalarini parchalasa, pulpit kelib chiqadi. Yiringli yallig'lanish jarayonida tish atrofi boylamlar yumshab, qimirlay boshlaydi.	Tishning qimirlashidan, tashqi qismini kariyes qoplab olganligidan, milklardagi shishdan va rentgen natijalaridan yaqqol ko'rishimiz mumkin bo'ladi.	Tish email yemirilib,kovak hosil bo'lganda,tish kanallari tozalanib,o'ldiruvchi pastalar yoki fosfat-sement yuborilishi mumkin. Yana fizioterapevtik muolajalar,antibiotiklar va boshqa preparatlar tavsiya etiladi.

3	Gingivit	Milk shilliq qavatining yallig'lanishi. Turli yuqumli kasalliklar, jarohatlar, avitami nozlar, zaxarlanishlar, allergiya va boshqalar sabab bo'ladi. Gingivit paydo bo'lishida asosan, stafilokokk, nogemolitik streptokokk, peptokokk, veylonella, aktinomitset va bakteriyalar muhim rol o'ynaydi.	Gingivitda milklar qizaradi, shishadi, bezillab turadi va salga qonaydi. Buni ko'z bilan tekshirsa ham bilinadi.	Gingivitga sabab bo'lgan omil Barbara etilib, kompleks davo, qilinadi. Oldini olishda og'izni doimo toza tutish, yallig'lanishga yo'l qo'ymaslik, chirigan tishlarni davolash, vrach qabuliga vaqti vaqti bilan borib turish tavsiya etiladi.
4	Paradontoz	Tish atrofidagi to'qimalarning surunkali yallig'lanishi. Paradontozda milk orasidagi bakteriyalar ajratgan mahsulotlar doimiy so'rilib turishi, natijada regional limfa bezlari yallig'lanadi, allergiya holati sodir bo'ladi.	Tish atrofidagi shishlar, yallig'lanishlar, va bakteriyalar ajratgan mahsulotlarning tekshiruvidan tashhis qo'yish mumkin.	Bemorga individual va kompleks davo qilinadi. Paradontozga sabab bo'lgan omil bartaraf etiladi, tishlar tozalanadi. Oldini olishda kundalik ovqat turi va tarkibi muhim ahamiyatga ega.
5	Stomatit	Og'iz bo'shlig'i shilliq qavatining yallig'lanishi. Kimyoviy, fizik, mexanik, biologik omillar, dorilar, bakteriya, zamburug', virus va boshqalar sabab bo'ladi.	Og'iz bo'shlig'idagi yaralar orqali ko'z bilan tekshiriladi. Yallig'langan joyda fuzobakteriyalar va Vensan treponemalari orqali topiladi.	Davolash uchun antibiotiklardan penitsilin, tetracycline, vitamin C va B guruh vitaminlar qo'llaniladi.

XULOSA

Stomatologiyada mikrobiologik, immunologik tekshirishlar kasallikning kelib chiqish sababini, og'izdagi patologik jarayonlar patogenezi, qator kasalliklarga tashxis qo'yishda, davolash uchun kerakli antibiotiklarni tanlashda, protezlar tayyorlash va boshqa bir qancha masalalarni hal qilishda muhim ahamiyatga ega. Ammo bu qo'zg'atuvchilar og'iz bo'shlig'ida vaqtincha bo'lganligi bois, stomatologik kasalliklarni qo'zg'ata olmaydi. Yuqorida keltirilgan kasalliklarni oldini olishda juda qattiq e'tibor berish lozim bo'ladi. Chunki insonning ko'rki bo'lgan sof-sadaf tishlarimizdan ayrilib qolishimiz, o'z holatiga keltira olmasligimiz mumkin. Nafaqat bular balki, burun-tomoq kasalliklarini keltirib chiqarishi, og'izdan noxush hidlarni kelishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. И_М- Мухаммедов_Микробиология_вирусология_иммунология
2. А.Г‘анixo‘jayeva-mikrobiologiya
3. Koykendall AL. Viridans streptokokklarining tasnifi va identifikatsiyasi. Clin Microbiol Rev. 1989; 2 :315–328.
4. Dillon HC. Pyodermadan keyin streptokokkdan keyingi glomerulonefrit. Rev Infect Dis. 1979; 1 :935–943.
5. McCracken G. Chidamli Streptococcus pneumoniae paydo bo‘lishi : pediatriya muammosi. Pediatr. Yuqtirish. Dis. J. 1995 yil; 14 :424–428.
6. Ruoff KL. Streptococcus anginosus («Streptococcus milleri»). Noma’lum patogen. Klin. Mikrobiol. Rev. 1988; 1 :102–108.
7. Stivens DL, Tanner MH, Winship J. Va boshqalar. Toksik shokga o‘xshash
8. Болтаев К.С., Жамалова Ф.А., Мамарасулова Н.И. Экологическое группирование нематодофауны тугайных растений. Вестник Хорезмской академии Маъмун. №5 (79) 2021. 33-37 стр.
9. Болтаев К.С., Жамалова Ф.А. Нематодофауна сахарной свеклы домашних хозяйств Акдарьинского района Самаркандской области. Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси. 2022 – 7 – 1. С. 37-39
10. <https://Uz.wikipedia.org>
11. <https://med360.uz>
12. <https://avitsenna.uz>>2023

BOSHLANG'ICH TAYYORGARLIK BOSQICHIDA YOSH FUTBOLCHILARNING O'QUV-MASHG'ULOT JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISH

Abdumalikov Sobit Abdumalik o'g'li

O'zbekiston-Finlandiya Pedagogika Instituti
jismoniy madaniyat, sport va maktabgacha ta'lim fakulteti
sport turlarini o'qitish metodikasi kafedrasida o'qituvchisi

Axmedov Abbos Ismatullo o'g'li

jismoniy madaniyat yo'nalishi talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola yosh futbolchilarning o'quv mashg'ulotlari vaqtida rivojlantirishni takomillashtirishga oid maqola hisoblanadi. Maqolada asosan futbol sohasiga oid bo'lgan ma'lumotlar joylashtirilgan.

Kalit so'zlar: futbol, sport mashg'uloti, jismoniy tarbiya.

ABSTRACT

This article is about improving the development of young football players during training sessions. The article mainly contains information related to the field of football.

Keywords: football, sports training, physical education.

O'tgan asrning 70 yillarining boshidan mashg'ulot jarayonini boshqarish bir qator mutaxassislarining tadqiqot obektiga aylanadi. Ular o'z tadqiqotlari yo'nalishi etib kibernetik yondashuv usulini asos qilib olishdi. "Bunday nuqtai nazardan sport mashg'ulotiga umuman olganda, sog'lom inson organizmi faoliyatini maxsus tashkillashtirilgan boshqarish sifatida qarash maqsadga muvofiqdir».

Albatta, bunday tor ma'noda jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotini mushkul dinamik o'z-o'zini boshqaruvchi tizimlarni boshqarish nazariyasining hosilasi sifatida qarash mumkin.

Kibernetika tomonidan shakllantirilgan boshqaruv qonuniyatlari asosi, faqatgina sabab-oqibat bog'lig'ligi mavjudligi bilan xarakterlanuvchi mushkul dinamik tizimlarga o'z-o'zini boshqarishi mumkin degan nuqtai nazarga olib keladi; boshqaruv jarayonlari tizimni tupg'unlashuviga ruhsat beruvchi antidetashkillashtiruvchi xarakterga ega; boshqaruv va ahborot ajralmas bir butundir.

o'z-o'zini boshqaruvchi tizimlarning muhim omillari teskari aloqalardir, ular boshqaruvni maqsadga yo'naltirilgani va optimal va funktsionalligini ta'minlaydi. Bunday holda biron-bir muhim qismni tushirib qoldirish juda qiyindir, chunki har bir kirishga chiqish mavjuddir. Masalan, sport natijarini aniqlovchi sifatga - uni baxolash usuli, rivojlanish uslubiyati rejalashtirayotgan natija me'yorini belgilash, ularni vaqt bo'yicha taqsimlanish tartibi va x.k.

Bu xolda boshqaruv jarayoni tartibga tushadi, musobaqa faoliyatining strukturasi va unga mos keluvchi sportchilarning funktsional imkoniyatlarini tashhislash uslubiyati, musobaqa faoliyatiga tayyorlikning turli komponentlarini takomillashtirishning yo'naltirilgan modellar, usullar va vositalar tizimini mustaxkam bog'laydi.

Mazkur g'oyalar uzoq muddatli tayyorgarlik istiqbolli dasturini ishlab chiqarishda o'z samarasini beradi (Platonov 1997).

Tayyorgarlik jarayonini boshqarishning maqsadi sportchi faoliyatini takomillashtirish, yuqori yutuqlariga erishishni ta'minlovchi maqsadli tayyorgarlikni rivojlantirish. Sport mashg'ulotini boshqarishning ob'ekti-sportning intizomi uning tezkor, davriy, bosqichli holatining sababi bo'lgan qo'llaniladigan mashg'ulot va musobaqa yuklamasi, sport tayyorgarligi tizimida unga ta'sir majmuasining barchasidir.

Mashg'ulot jarayonini boshqarishi ham sport mashg'uloti tizimi imponitlarini (qonuniyatlar, omilar, holatlar, vosita va usullar va x.k. hamda mashg'ulot va musobaqadan tashqari (maxsus anjom, uskuna va mashg'ulotlar, qayta tiklanishi vositalari, iqlim omillari va boshqalar) omillarini majmuaviy qo'llashni ko'zda tutadi. Bir tomondan, bu sport mashg'uloti jarayonida boshqaruvni o'ta murakabligini, ikkinchi tomondan amalga oshirilgan yechimlarning asoslanganligi holida uning katta samaradorligini belgilaydi.

Mashq jarayonini boshqarish trener tomonidan sportchining faol ishtirokida amalga oshiriladi va uch guruh amaliyotlarni o'z ichiga oladi:

-sportchilarning holati to'g'risida ahborot yig'ish, bularga jismoniy, texnik-taktik, psixologik tayyorgarlik, turli funktsional tizimlarning trenirovka va bellashuv vazifasiga ta'sirchanligi, musobaqa faoliyatining ko'rsatkichlari kiradi va x.k;

-ushbu axborotlarni xaqiqiy va berilgan ko'rsatkichlar bilan solishtirish asosida tahlil qilish, ko'zlangan samaraga erishishni ta'minlovchi trenirovka va bellashuv faoliyati xarakteristikalarini rejalashtirish va aniqlashtirish;

-trenirovka va bellashuv faoliyatidan ko'zlangan samaraga erishishni ta'minlash, maqsad va vazifalar, reja va dasturlar, vosita va usullarni ishlab chiqarish va joriy etish yo'li bilan qabul qilish.

Sport mashqi jarayonini boshqarishning asosi bo'lib, sportning turli va doimo o'zgaruvchan imkoniyatlari, uning funksional holatining o'zgarishi, hamda sportchidan trenerga keladigan quyidagi to'rt turdagi qaytma aloqa to'g'risida axborot xizmat qiladi;

1) sportchidan murabbiyga keluvchi ma'lumotlar (salomatlik, ishga munosabati, kayfiyati va boshqalar);

2) sportchining o'zini tutishi to'g'risida ma'lumotlar (trenirovka hajmi, uni bajarilishi, aniqlangan xatolar va x.k.);

3) mashqlarning tezroq samarasi to'g'risida ahborotlar (mashq yuklamasi natijasida funksional o'zgarish xarakteri.)

4) trenirovkaning kumulyativ va kelgusi samarasi to'g'risidagi ma'lumotlar (sportchining tayoyrgarlik darajasini o'zgarishi.);

Bosqichli boshqaruv yirik strukturaviy tashkilotlarda shunday tutadiki, bunda maqsadga erishishga va asosiy vazifalarini aniq elementlar asosida yechimini, ko'p yillik makrastruktura- bosqichi tayyorgarligini, tayyorgarligining asosiy turini, makrosiklni, davrni yoki jarayonni ta'minlaydi. Bosqichli boshqaruvning samaradorligini umumiy sondagi omillar asosida aniqladi:

-makrastrukturaning aniq elementi yakunida, sportchi erishishi lozim bo'lgan tayergarlik darajasi to'g'risida aniq tassavurlar mavjudligi;

-jismoniy, texnik-taktik va psixalogik tayyorgarlikning vazifalarini yechish vositalari va usullarini vaqt bo'yicha oqilona ko'plash va samaralash;

-tayyorlov jarayonini samaradorligi va unga o'zgartirishlar kiritishni nazorat qilishni ob'ektiv tizimi mavjudligi;

Ko'p yillik tayyorgarlikni har bir bosqichi, makrosikl, davr va x.k. o'z oldiga qo'ygan maqsad va vazifalardan kelib chiqqan holda boshqaruv tizimini aniqlaydi. Masalan, ko'p yillik takomillashtirishning dastlabki bosqichida ya'ni tayyorgarlikning boshlanishida, boshqaruv jarayoni har tomonlama shakllangan texnik tayyorgarlikka, jismoniy sifatlarning ko'zlangan eng muxim natijalariga erishishi, bular, tezlik quvvat, chidamlilik-chaqonlik, moslashuvchanlik, ma'lum sport turini eng muxim funksional tizimlarning imkoniyatlari, boshlang'ich tayyorgarlikka mos bo'lgan psixologik sifatlari va boshqalar.

Yuqori natijaga erishish vazifasi turgan vaqtda individual imkoniyatlarni maksimal ishga solish va ularni musobaqalarda namoyon etish davrida boshqaruv jarayoni boshqacha yo'nalish kasb etadi va rejalashtirilgan natijaga yetishni ta'minlaydigan, sport mahoratini eng yuqori saviyasini namoyon etish zaruriyatiga bo'ysunadi. Bular, yuqori natijalarga erishishga yo'naltirilgan tayyorgarlikni bosqichli boshqaruv jarayoni ko'zda tutgan davrda amalga oshiriladigan bir qator amaliyotlar bilan bog'liq.

Bosqichli boshqaruvning samaradorligi avvalo musobaqa faoliyatining mukammal tizimi va u yoki bu sport yo'nalishida mos ravishdagi tayyorgarlik ko'rish strukturasi hamda uning aniq turi to'g'risida yetarli tasavvurlar mavjudligi bilan aniqlanadi. Yetarli darajada aniq va har tomonlama bilimlar bor bo'lsa bosqichli boshqaruvning boshqa davrlarida ham yutuqqa erishishga umid qilsa bo'ladi. Musobaqa faoliyatining va tayyorgarlik darajasi to'g'risidagi ma'lumotlarning bir yoqlamaligi, ahborotlarning yo'qligi mashg'ulotlar jarayonini boshqarish imkoniyatlarini chegaralaydi. Masalan, agar musobaqa faoliyati strukturasi muhim mustaqil xarakteristikalar bo'lmasi yoki tayyorgarlik strukturasi texnik va jismoniy tayyorgarlik saviyasi bilan bog'liq bo'lgan ko'rsatkichlar mavjud bo'lib lekin taktik yoki psixologik tayyorgarlik ko'rsatkichlari tushirib qoldirilgan bo'lsa bunday hol yuz beradi.

Bosqichli boshqaruv davrida eng muhim amal sifatida musobaqa faoliyati va tayyorgarlik madellarini ishlab chiqarish keltiriladi, ular musobaqaning ma'lum bosqichida mo'ljal sifatida qo'llanilishi kerak. Keyingi amallar bu sportchining funksional imkoniyatlarini, uning tayyorgarlik darajasini, musobaqa faoliyatini samaradorligini baholash va kerakli maqsadga erishishi uchun individual ma'lumotlarni model bilan taqqoslashdir. So'ngra jismoniy rivojlantirishning umumiy texnologiyasi ishlab chiqiladi, ma'lum bosqichda xususiy vazifalarni yechishga doir masalalar qo'yiladi va ularni hal qilishi uchun samarali vositalar va usullar tanlanadi. Keyingi amal vazifani oqilona qo'yish, tayyorgarlik jarayonini vosita va usullarni taqsimlashdir. Mazkur davrning yakuniy amallari bo'lib rejadagi va amaldagi ko'rsatkichlarni taqqoslash, o'zgartiruvchi ta'sirlarni rejalashtirishi va nihoyat, erishilgan saviyani musobaqalarda amalga oshirish.

Davr yakunida erishilgan tayyorgarlikning saviyasi musobaqa faoliyati modelining rejalashtirilgan ko'rsatkichlar bilan taqqoslanadi va bosqichli boshqaruvning navbatdagi davri boshlanadi.

Bosqichli boshqaruv tizimining eng muhim metodologik tomoni bo'lib, ko'rilayotgan davridagi amaliyotlarga tegishli bo'lgan ma'lumotlar va imkoniyatlarning to'la mutanosibli zaruriyati xizmat qiladi. Musobaqa faoliyatining strukturasi va sportchining tayyorgarligi to'g'risidagi aniq tasavvurlar nazorat tizimi, mashg'ulot jarayonining mazmuni va x.k. lar model ko'rsatkichlarini ishlab chiqish uchun asos bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Bogdanova V.A. Differensirovanny podxod v fizkulturnom obrazovanii mladshix shkolnikov. Avtoref. dis. kan. ped. nauk. Tyumen, 2001. - 22 s;
2. Boyboboyev B.G. Jismoniy tarbiya darslarida 9-11 yoshli o‘g‘il bolalar uchun yuklamani me‘yorlash. 1999 y. 162-bet.,
3. O.V.Goncharova Bolalarning jismoniy sifatlarini tarbiyalash. O‘quv qo‘llanma. Toshkent – 2015, 204 – bet.
4. Akramov J.A Abidov Sh.U. Yosh futbolchilarning musobaqa faoliyatning xususiyatlari. G‘G‘ Fan-sporga №1 -2007 y.
5. Abidov Sh.U. Yosh futbolchilarning o‘quv-mashg‘ulot jarayonini tashkil qilish va rejalashtirish. Uslubiy tavsiyanoma. Toshkent.2011.

MAQSUD SHAYXZODA SHE'RLARIDA-BADIIY TERANLIK

Yo'ldosheva Farangiz Sayfiddin qizi

Toshkent Davlat Transport Universiteti

Yurisprudensiya (xalqaro transport huquqi) 2-bosqich talabasi

E-mail: yoldoshevafarangiz311@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o'zbek va ozarboyjon xalqining suyukli dilbandi shoir Maqsud Shayxzodaning "She'r chin go'zallik singlisi ekan" she'rida mubolag'a san'atining qay darajada nafis qo'llanilishi va o'quvchini o'ziga qay tariqa jalb eta olishi haqida atroflicha fikr yuritimiz.

Kalit so'zlar: she'rsiz qalb, qo'shiqsiz kuy, she'riyat, singlisi, abadiyat.

Turli zamonlar, turli vaziyatlar, turli voqelar o'tib boraverar ekan shularning har biridan eng asosiysi vaqt sinovidan hech kam-ko'stsiz o'tgan asar asl asar demakdir. Donolar bu borada vaqt haqida shunday deydi: "Vaqt - go'yo hayot kiyimi to'qiladigan iplar bo'lib, uning pishiq va nafisligiga qarab hayot aziz hamda bebaho bo'ladi". Agar iplar sifatsiz va to'zigan bo'lsa hayot ham tuban, mazmunsiz kechadi. Vaqtning yana bir xususiyati - agar u o'tib ketsa, qaytib kelmaydi. U inson sarf qiladigan asosiy dastmoyadir. Qanchalik ko'p bo'lsa ham ozdir. Barakali bo'lsa, ko'p. Shu bois ham inson o'z hayotining har bir daqiqa va lahzasidan unumli hamda barakali foydalanib, uni yaxshi amallar qilishga sarflashi vojibdir.

Dinimiz Islomda ham yalqovlik, loqaydlik, kabi illatlardan uzoqda bo'lishimizga amr qiladi va har kuni erta turishga, xayrli amallarni qilishga hamda yoshlik, sihat-salomatlik, bo'sh vaqtni g'animat bilishga chorlaydi.

Ulug' ajdodlarimiz kunlarini, vaqtu soatlarini foydali ish qilishga, go'zal ahloqiy va ilmiy darajalarga yetishish yo'lida sarflashga urinar edilar. Shuning uchun ham ularning bugunlari kechagisidan, ertangi kunlari bugungisidan a'lo bo'lardi. Ular: **"Vaqt qilichdir, agar sen uni kesmasang u seni kesadi"**, - degan hikmatli so'zga amal qilishgan. Bu jumalarning isboti sifatida umrida har qancha sitam, qiyinchiliklarga qaramasdan, umrining qolgan qismini yaxshi o'tkazish maqsadida hamisha izlanishlar olib borib, muntazam ijod bilan hamnafas bo'lgan yozuvchimiz Maqsud Shayxzoda va uning ijodiy merosi haqida so'z yuritmoqchiman. Shoirning ijod ummoni juda keng ammo bugun biz ushbu maqolada faqat uning bir tomchisiga nazar tashlaymiz.

Yozuvchining "She'r chin go'zallik singlisi ekan" she'rida:

She'rsiz qalblarga achinaman men,
Ularda na tonglar kunduzin boshlar.
Na oqshom yulduzlar ufqin ochar keng,
Na bahor chog'ida sayraydi qushlar.

She'rsiz qalbning naqadar o'lik qalbddek bo'lib qolishi, unga chin ma'noda achinishi, qalbi o'lgan insonning tirik murdaga aylanishi ma'nolari ifodalangan. She'riyat inson qalbiga shundayin bir iliqlik baxsh eta oladiki, u orqali butun qalbingizni yorug'lik egallaydi. Dilozorlik kishilarni bir-biridan yiroqlashtiribgina qolmay, balki uning ish faoliyatiga ham o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatadi. Hatto she'rsiz yulduzlar o'z jamolini cheksiz osmon qaridan ko'rsatmasligi va qushlarning ham erta bahorda sayragisi kelmasligi bayon etilgan.

Qo'shiqsiz uylarga kulgi yoqmaydi,
Xonadon ahlining qovog'i osiq.
Hatto derazadan quyosh boqmaydi,
Soatning o'zi ham tiqillar bosiq.

Bu jumalarda qo'shiq va kuysizlikdan kelgan xafalik hech bir hatto bir chimdim baxtiyorlikka ham imkon bermasligi juda nafislik bilan aks ettirilgan.

She'rsiz ko'chani tole qarg'agan,
Bu yerda sevgining manzili bekik...
Quvonch bunda kezar kayfi tarqagan,
Keksa xumorida qomati bukik...

Sizni sevadiganlardan tasalli olishingiz va shifokorga murojaat qilib, zarur bo'lsa jarohatingizni tikib qo'yishlari mumkin. Ammo qalb jarohatiga malham bormikan?!

Quvonch ham bu sarmastlikdan o'zini yo'qotib qo'ygan shaklda ajoyib tasvirlangan.

Har kimki u bilan sevishsa agar,
Husniga chiroylar qo'shilar aynan.

Ya'nikim, she'rni, she'riyatni, adabiyotni kimki o'ziga chin do'st sanar ekan uning qalbida go'zallik va yaxshilik atalmish azim chinorlar qad rostlagan bo'ladi. Qalbi go'zal insonlar bir-biriga minnatdorchilik bilan muomala qilishadi va do'stlarga, o'z-tanishlarga yordam beradi. Ular do'stlarini yaxshilaydi, ularni muntazam ko'radilar va ularning hech kimlarni ishonchni yo'qotmaganini his qiladilar.

Bu go'zallik hayotning har bir sohasiga ta'sir qiladi, ammo go'zal qalbning tamoqlari orqali jasoringiz, fikr-muammolaringiz va muhabbatlaringizni bildirishingiz mumkin. Go'zal qalbgaga ega bo'lish bu meninggizimizdir va har birimiz uni o'zimizning javobgarligimizni his etishimizni yozuvchi juda go'zal jumalalar bilan tasvirlab bergan.

Inson hayotda halol yashasa, hech qanday yomonlik urug‘ini qalbiga sochmasa, muhimi, iymoni mustahkam bo‘lsa, hatto o‘lim bilan yuzlashishgayam qo‘rqmaydi. Vijdoni toza insongina tanadan jon ajralishiga, shunchaki berilgan ne‘matning qaytarib olinishi deya qaraydi. Xulosa qilib aytganda, shoir Maqsud Shayxzoda o‘zining betakror va jozibali, xalq tiliga yaqin she‘rlari bilan o‘zbek va ozarboyjon adabiyotida o‘chmas iz qoldirdi. Aynan shoirning xalqona ruh bilan yo‘g‘rilgan she‘rlari katta-yu kichik qalbidan chuqur joy egallagan. Shoir she‘rlari doimo qalbimizni yoritib turguvchi nur-ziyodir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. <https://saviya.uz/hayot/tarjimai-hol/maqsud-shayxzoda-1908-1967/>.
2. Chorak asr devoni. M.Shayxzoda. “Adabiyot nashriyoti”. T.-1958.
3. <https://uz.m.wikipedia.org>
4. <http://kutubxonachi.uz>
5. <https://aniq.uz/>
6. She‘rlar. M.Shayxzoda. Xurshid Davron kutubxonasi. T.-2018.

KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH BARQAROR IQTISODIY O‘SISH GAROVI

Shirinoza Shahnoza Abdunabiyevna

Buxoro innovatsiyalar universiteti
Pedagogika nazariyasi va tarixi
yo‘nalishi 2 - kurs magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni mamalakatning iqtisodiy rivojlanishi va bandlikni qisqartirishning asosiy vositasi ekanligi haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: biznes, tadbirkorlik subyektlari, real daromad, aholi bandligi, YaIM, qishloq xo‘jalik aloqalari, bozor iqtisodiyoti.

АННОТАЦИЯ

В данной статье говорится о малом бизнесе и частном предпринимательстве в Республике Узбекистан как основном средстве экономического развития страны и сокращения бедности.

Ключевые слова: бизнес, субъекты хозяйствования, реальные доходы, занятость населения, ВВП, сельскохозяйственные отношения, рыночная экономика.

ABSTRACT

This article talks about small business and private entrepreneurship in the Republic of Uzbekistan as the main means of economic development of the country and reduction of poverty.

Keywords: business, business entities, real income, population employment, GDP, agricultural relations, market economy.

O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotini mustahkamlash, har tomonlama rivojlantirib borish, iqtisodiyotni xususan bozor munosabatiga o‘tishni tezlashtiruvchi eng asosiy yo‘llardan biri bu kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish hisoblanadi. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida mamlakatimizga investisiyalarni jalb qilish, xususan, kichik biznes sohasida faoliyat yurituvchi xo‘jalik subyektlarni zamonaviy texnika hamda jihozlar bilan ta‘minlash, bozor talabiga javob beradigan raqobatbardosh va eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarish bugungi kunning

asosiy talabidir. Bu borada investisiyalarning o'ri beqiyosdir, xususan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanayotganligi, barqaror iqtisodiy o'sish va mahalliy hamda xorijiy investisiyalar hajmi yildan-yilga oshib borishi real sektordagi investision jarayonlarni faollashtiradi. Investision jozibadorlikni oshirish yo'li orqali iqtisodiy rivojlanishga erishish mumkin.

Bugungi kunda mamalakatlar iqtisodiyoti taraqqiyotining eng muhim yo'nalishlaridan biri sifatida kichik biznesni rivojlantirish masalalari e'tirof etilmoqda. Kichik biznesni jahon andozalariga mos ravishda tashkil etish va rivojlantirish bevosita investision omillar bilan bog'liq jarayon hisoblanadi. Shu ma'noda kichik biznesni samarali investisiyalash O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy iqtisodiy rivojlanishini belgilab beruvchi muhim kuchga aylanadi.

Kichik biznes davlatning bozor va xo'jalik yurituvchi tizimlarining hayotiy asosi bo'lib xizmat qilib, bozor munosabatlarining asosiy shartlaridan biri bo'lgan, talab va taklifdagi manfaatlar muvozanatini inobatga oladigan ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish kabi birlamchi ijtimoiy-iqtisodiy funksiyani o'z ichiga oladi. Davlat tomonidan kichik biznes korxonalarining investision jozibadorligini oshirish uchun kerakli choralarning ko'rilishi, kichik biznesga kredit ajratishni oshirishga va kichik biznes korxonalarining kreditlardan to'la foydalana olishiga yo'l ochib beradi. Kichik biznesda investision jozibadorlikni oshirish borasida olimlar quyidagi fikrlarni keltirganlar. Xususan, D.A.Ednoviskiy, V.A.Babushkin, N.A.Baturinalar investision jozibadorlikni investision tavakkalchilik bilan bog'laydilar. Ular investision jozibadorlik deganda tashkilotning shunday holatini tushunadiki, bunda kapital egasida tavakkalchilikka borish, shuningdek, pul ko'rinishida va asosiy vositalar shaklidagi investisiyalar oqimini ta'minlash istagi paydo bo'ladi. Bu vaziyatda kapital ta'minlovchi va ma'lumot oluvchilarning ishonchi tashkilotning investision jozibadorlik darajasining asosiy va juda sezuvchan hosilasi hisoblanadi. I.A.Blank investision jozibadorlik – bu aniq investor nuqtai nazaridan alohida yo'nalish va ob'ektlarni investisiyalashdagi afzalliklarini va kamchiliklarini umumlashtiruvchi deb ta'rif berib, bunga ko'ra alohida ob'ektlarni investisiyalash jozibadorligini baholash ko'p omillarga bog'liq va individual xususiy xarakterga ega deb ta'kidlaydi. Kichik biznesning investision jozibadorligini oshirish, kredit va moliya institutlarini rivojlantirish, xorijiy va mahalliy investisiyalar hajmini ko'paytirish hamda davlat dasturlarini ishlab chiqqan holda kichik biznesga mablag' ajratish hozirgi kunning asosiy vazifalaridan biridir. Mamlakatimizda kichik biznesga investisiyalarni keng jalb etish va ularning jozibadorligini oshirish, hamkorlikdagi istiqbolli loyihalarni amalga oshirish, yangi zamonaviy texnika va texnologiyalarni joriy etish asosida mamlakatimizda ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar sifatini jahon bozorlari talabi darajasiga ko'tarishga imkoniyat yaratmoqda. Biroq mamlakatimizda investisiya faoliyatini moliyalashtirish

usullarini takomillashtirish, shu bilan bir qatorda, ularni moliyalashtirish manbalarini optimallashtirish va investisiya bozori infratuzilmasini shakllantirishda hali o'z yechimini to'liq topmagan muammolar mavjud. Tadbirkorlar tomonidan taqdim etilayotgan texnik iqtisodiy asosnoma (TIA) larning yaxshi ishlanmaganligi xorijiy kredit liniyalari o'zlashtirilishining kechikishiga asosiy sabab bo'lmoqda. Aksariyat hollarda taqdim etilgan texnik iqtisodiy asosnoma (TIA) larda sotib olinadigan xom-ashyolar narhlarining kamaytirilib ko'rsatilishi sotib olinadigan texnologik uskunarhamda soltiladigan mahsulotlar narxlarining real narxlarga nisbatan oshirib ko'rsatilishi texnik iqtisodiy asosnoma (TIA) larning qayta tayyorlashiga va tadbirkorlikning ortiqcha vaqt sarflab ovora bo'lishiga sabab bo'lmoqda.

Chet el kreditlari o'z vaqtida o'zlashtirilmasligining yana bir sababi kredit berilishida asosiy shartlardan biri bo'lgan kredit ta'minotining yetishmasligidir. Investision loyihalari ma'qullagan tadbirkorlik sub'ektlarining 40-50 foizi belgilangan miqdordagi yoki likvidli ta'minot taqdim etilmaganligi sababli viloyatlarni moliyalashtirish kechikmoqda. Hozirgi kunda ushbu muammolarning yechimini topishga ayrim omillar ya'ni:

- ko'chmas mulk bozorining (ishlab chiqarish xarakteridagi) rivojlanmaganligi;
- qimmatli qog'ozlar bozorining yetarli rivojlanmaganligi;
- kafil bo'la oladigan moliyaviy barqaror korxonalarining kamligi salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Yuqorida ta'kidlangan muammolarni hal etishda quyidagi takliflarni keltirish mumkin:

1. Kichik biznesning investision jozibadorligini oshirishda investisiya fondlarini rivojlantirish kerak;

2. Kichik biznesni moliyalashtirishga qaratilgan ixtisoslashgan fondlarni shakllantirish lozim;

3. Tijorat banklari tomonidan kichik biznes sub'ektlarini boshlang'ich kapitalini shakllantirish uchun va ularning investision loyihalarini qo'llab-quvvatlash maqsadida uzoq muddatli kreditlar hajmini oshirish orqali mamlakatimizda investisiya faoliyatini moliyalashtirish muammolarini hal qilishga erishish imkoniyatiga ega bo'lishimiz mumkin. Mazkur takliflarni joriy etish orqali kichik biznes investision jozibadorligini oshirish va yetarli darajada rivojlantirish orqali quyidagi ijobiy natijalarga erishish mumkin: – investision jozibadorlikni oshirish va hududlarga investisiya kiritishni yaxshilash, bozor munosabatlarining mustahkamlanishiga yordam beradi; – kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyaviy qo'llab-quvvatlash, birinchi navbatda, investisiya maqsadlari, boshlang'ich kapitalni shakllantirish uchun uzoq muddatli kreditlar ajratish hajmini kengaytiradi; – raqobat muhitini yuzaga kelishi mamlakatda ijtimoiy-iqtisodiy sharoitni yaxshilash uchun kuchli vosita bo'ladi; – ijtimoiy va

iqtisodiy muammolarni ma'lum darajada hal qilinishini ta'minlash kichik biznes iqtisodiyotning strategik va mobil sektorini rivojlanishiga olib keladi.

Mamlakatimizdagi qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hukumat hamda mahalliy boshqarish organlarining birgalikdagi sa'y-harakati yordamida kichik biznesni rivojlantirish sharoitini yaxshilashda sezilarli natijalarga erishish mumkin, bu esa o'z navbatida O'zbekistonda kichik biznes sub'ektlarini rivojlantirish va iqtisodiyotni isloh qilishda ijobiy o'zgarishlarga olib keladi. Shu bilan bir qatorda mamlakatimizda ichki investisiyalardan foydalanish samaradorligini oshiradi, bu esa YaIM hajmi o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. O'zbekiston Respublikasining 2020–2022 yillarga mo'ljallangan Investisiya dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari <http://lex.uz/m/acts/4689640>
2. Д.А. Ендиновицкий, В.А. Бабушкин, Н.А. Батурина и др. Анализ инвестиционной привлекательности организации: научное издание/ М.:КНОРУС,2010.- 376с.
3. Бланка И.А. “Основы инвестиционного менеджмента” В 2 т. Спб; Ника – центр, 2001.

ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF SELF-MANAGEMENT IN OUT PATIENT PATIENTS WITH TYPE 2 DIABETES MELLITUS

Bahriyeva Nigora Naimovna

Scientific adviser:

Assistant of the Department of Endocrinology, Samarkand State Medical University

Mahmudova Intizor Abdurauf qizi, Keldiyorova Navbahor Nuriddin qizi

Nazarov Qilichbek Ilxom o'g'li

Students, Samarkand State Medical University, Samarkand, Uzbekistan

ABSTRACT

Diabetes mellitus, along with other socially significant non-communicable diseases, is one of the most pressing problems of society due to its widespread prevalence, the presence of serious complications, and significant social and economic losses^{1-3,3-7}. The International Diabetes Association estimates that 415 million adults have diabetes in 2015. About 5 million people aged 20 to 79 have died due to diabetes. In Kazakhstan as of December 2014 244,541 patients with diabetes mellitus were registered, which corresponds to an incidence of 164.4 per 100 thousand population^{4,8-11}. It is important to note that type 2 diabetes largely depends on the patient's behavioral factors, which indicates the need to influence, first of all, changing habits, lifestyle and developing healthy behavioral attitudes. People with diabetes need to develop skills to manage their behavioral risk factors, use health services and medications effectively, and cope with the impact of the disease on their daily lives¹²⁻¹⁷.

Keywords: Diabetes mellitus, glycated hemoglobin, UTI, LDL.

INTRODUCTION

The introduction of programs to support self-management enables patients to manage their health status, use knowledge and skills to effectively use medical resources. Self-management is an individual's ability to manage the symptoms, treatments, physical and psychological consequences, and lifestyle changes associated with chronic illness¹⁸⁻²³. Currently, the Ministry of Health is conducting a project on chronic disease management (CDM) together with the international consulting company Canadian Society for International Health²⁴⁻²⁸.

Purpose of the study- based on a comprehensive study of the results of the SD management program, determine the effectiveness of the activities carried out and propose measures for improvement.

MATERIALS AND METHODS

The research methodology is based on a longitudinal study. A group of patients (174 people) registered with diabetes was studied. Preliminarily, as part of the PHC, primary care physicians were trained for 1.5 years (3 training sessions and 2 support visits by specialist doctors from Canada were conducted), they were trained in motivational counseling techniques and monitoring the implementation of an individual action plan by patients. Patients were surveyed, including questions aimed at assessing the activities of medical workers to support self-management, and after 6 months, the dynamics of weight, BMI, LDL, glycated hemoglobin (HbA1c), SBP and DBP were determined. At the beginning and at the end of the study, the level of self-confidence was assessed using a generally accepted scale.

RESEARCH RESULTS

As a result of the analysis of survey data, it was found that medical workers prepare for a planned appointment, invite patients to an appointment via a telephone call, show attention to patients and listen carefully to the patient. However, on the part of patients, a lack of coordination in the actions of medical workers was noticed: 17% of respondents noted that doctors were not familiar with the prescriptions of other specialists, which reduced the level of motivation of patients. At the same time, patients saw the reason for this situation in staff turnover. Although a high percentage of respondents reported that treatment goals were discussed with them (77%), significantly fewer participants responded that they were asked about difficulties in achieving these goals (41%). Based on the above, it can be assumed that monitoring of the implementation of recommendations made during an appointment is not carried out with all patients. A survey of patients showed that motivational counseling was carried out poorly²⁹⁻³⁷. The identification of emotional problems in the patient was carried out only in 35% of respondents, the presence of stress was determined in 40%, and problems associated with alcohol or drugs, mental illness were identified in only 51% of respondents. It is very important to identify the problems and obstacles that the patient has on the way to lifestyle changes. This will help you find the best plan of action for change. Often, chronic diseases are combined with depression, stress, and emotional illnesses, which can prevent the patient from starting the process of self-change. As a result of the study, significant differences in HbA1c levels at the beginning of the program were revealed from 7.85 ± 1.62 to 6.75 ± 1.10 in HCP participants with a positive trend of self-confidence in their own abilities to manage the disease ($p < 0.05$). Weight, BMI, LDL, SBP and DBP tended to decrease³⁸⁻⁴⁵. In the group of patients with negative dynamics in the level of self-confidence, there was only a tendency towards a decrease in SBP, and, conversely, a tendency towards an increase

in HbA1c, LDL, weight and BMI. In the group of patients with unchanged levels of self-confidence, HbA1c levels significantly increased.

CONCLUSIONS

Thus, based on the results of our work, it becomes obvious that primary care physicians must master the skills of motivational counseling and influence the patient's self-confidence and the achievability of results. Confidence can be influenced through the creation of individual action plans. If the patient is not confident in the implementation of this plan, then it is necessary to find out the reasons and adjust the plan. These activities can be carried out through monitoring the implementation of recommendations. Psychologists and social workers may be involved with more complex patients, especially to provide general monitoring and follow-up to hard-to-reach patients, and to provide self-management support for complex populations.

REFERENCES:

1. Отамуродов УГ угли, Абдужамбиллов АН угли, Сабирова ДШ. Гипертиреоз. *Sci Educ.* 2023;4(5):134-139.
2. Рафикович БН, Алимовна КН, Шухратовна СД, Сиддиковна ТГ, Даврановна ДА. Изменения уровня хГ в системе мать-плацента-плод при резуснесовместимой беременности. *Academy.* 2020;(4 (55)):93-95.
3. Хамраев Х, Содиков С, Хамраева Д, Собирова Д. Клинико-функциональное состояние печени у больных с сахарным диабетом. *Журнал Проблемы Биологии И Медицины.* 2018;(1 (99)):189-191.
4. Eshmatovich QA, Xudoyberdievich ZS, Amurovna KA, Sayfutdinovich KZ, Ruslanovna RM, Qizi OFJ. РОЛЬ ПОЛИМОРФНЫХ ВАРИАНТОВ ГЕНОВ IL17A И ЦИТОХРОМА P450 ПРИ БОЛЕЗНИ ГРЕЙВСА. *J Biomed Pract.* 2022;7(4). Accessed January 12, 2024. <https://tadqiqot.uz/index.php/biomedicine/article/view/5550>
5. Мизамова МАК, Эшпулатова ГНК, Эшмуродова ЗНК, Салимова ДЭ. Осложнения акромегалии, связанные со здоровьем, текущие и перспективные варианты лечения. *Sci Educ.* 2023;4(4):187-195.
6. Нарбаев А, Джураева З, Курбонова Н, Кувондилов Г, Давранова А, Содиков С. Особенности изучения многофакторного управления сахарным диабетом 2 типа. *Журнал Проблемы Биологии И Медицины.* 2017;(4 (97)):78-79.
7. Полиморфизм Генов, Участвующих В Иммунорегуляции И Биосинтезе Тиреоидных Гормонов При Диффузном Токсическом Зобе. :39-43.
8. Ибрагимов УС, Туракулов ЖТУ, Гуломов ШНУ, Салимова ДЭ. Просвещение пациентов: Гипогликемия (низкий уровень глюкозы в крови) у людей с диабетом. *Sci Educ.* 2023;4(4):226-233.

9. Содиков С, Каримова Н, Каримова З. Реабилитация больных пожилого возраста сахарным диабетом 2-типа. Журнал Проблемы Биологии И Медицины. 2017;(4 (97)):105-106.
10. Хамидова МН, Исматова ИФ, Бердиев ЖШ, Негматова ГШ, Даминов АТ. САХАРНЫЙ ДИАБЕТ И COVID-19. Eurasian J Med Nat Sci. 2022;2(13):190-204.
11. Шухратовна СД, Кахрамонович ЮУ, Махмудович КТ. Структурные изменения сосудисто-стромального комплекса щитовидной железы при эутиреоидной и токсических формах зоба. Научный Журнал. 2019;(10 (44)):67-69.
12. Salimova DE, Daminov AT. A CLINICAL CASE BASED ON THE EXPERIENCE OF TREATING HYPERTENSION IN A PATIENT WITH TYPE 2 DIABETES MELLITUS, OBESITY AND VITAMIN D DEFICIENCY. Educ Res Univers Sci. 2023;2(12):150-154.
13. Takhirovich DA. ASSESSMENT OF HEARING FUNCTION IN INDIVIDUALS WITH TYPE 2 DIABETES. Am J Pediatr Med Health Sci 2993-2149. 2023;1(9):124-126.
14. Qahramonov FA, Amirov BY, Tursunboyeva LI, Daminov AT. Autoimmun tireoidit bilan kasallangan bemorlardagi funksional buzilishlarning differensial diagnostikasida qalqonsimon bez zichligini aniqlash. Sci Educ. 2023;4(3):82-86.
15. Kh ZS, U AT, E KA, et al. Autoimmune Processes, Development Mechanisms, Biological Bases. Ann Romanian Soc Cell Biol. Published online March 27, 2021:4136-4146.
16. Nazira K, Siddikovna TG, Davranovna DA, Takhirovich DA, Tulkinovich OS. Cardiovascular complications in patients who have had covid on the background of diabetes mellitus 2. Cent Asian J Med Nat Sci. 2021;2(3):37-41.
17. Choriyeв S, Gadoeva Z, Mardonova F, Jurakulov F, Hafizov S, Daminov AT. Changes in the thyroid gland in the long period after a new coronavirus infection. Sci Educ. 2023;4(12):102-106.
18. Kamalov T, Bahriev N, Yuldashev U, Sabirova D. CLINICAL AND HORMONAL CHARACTERISTICS OF PRIMARY HYPOGONADISM IN PRESCHOOL BOYS. Med Pharm. 2019;10(9). doi:10.32743/2658-4093.2019.9.10.188
19. Daminov A, Khaydarov O, Hasanova M, Abdulkakhorova R. COMPLICATIONS OF GLUCOCORTICOID THERAPY IN PATIENTS DIABETES SURVIVED COVID-19. Евразийский Журнал Медицинских И Естественных Наук. 2023;3(4):197-200.
20. Takhirovich DA, Corners SJA, Shukhratovna NG, Shukhratovna SG, Zaynuddinovna MG. COURSE OF COVID-19 IN PATIENTS WITH DIABETES

- MELLITUS. Web Sci Int Sci Res J. 2022;3(02):73-76. doi:10.17605/OSF.IO/B6FU2
21. Shukhratovna NG, Erkinovna SD, Suxrobovna XM, Ikromovna AZ. DIABETES MELLITUS, ISCHEMIC HEART DISEASE AND ARTERIAL HYPERTENSION. PEDAGOG. 2022;5(5):381-386.
22. O'g'li SOS, O'g'li RSO, Taxirovich DA. DIFFUZ TOKSIK BUQOQ. Лучшие Интеллектуальные Исследования. 2023;4(1):131-133.
23. G.Sh N, D.e S, Oybekovna XS, Qamariddinova XA, O'g'li BJA. ENDOCRINE GLANDS, STRUCTURE, AGE FEATURES, FUNCTIONS. PEDAGOG. 2022;5(5):341-345.
24. Daminov AT, Djabbarova D, Abduvohidova N, Furkatova D, Farxodova S, Ibragimova P. Features of bone tissue remodeling in patients with type 2 diabetes mellitus. Sci Educ. 2023;4(11).
25. Daminov Abdurasul Takhirovich RSU. FEATURES OF THE CLINIC, REHABILITATION, TREATMENT OF AUTOIMMUNE THYROIDITIS IN THE CONDITIONS OF THE IODINE-DEFICIENCY REGION. Published online April 12, 2023. doi:10.5281/ZENODO.7820412
26. Erkinovna SD. Features of the Course of Diabetes Mellitus Type 2 with Arterial Hypertension. JournalNX. Published online 2020:460-461.
27. Shuhratovna NG, Shukhratovna SD. Features of the course of autoimmune hepatitis in children as a variant of autoimmune polyglandular syndrome. Asian J Multidimens Res AJMR. 2020;9(7):89. doi:10.5958/2278-4853.2020.00228.1
28. Takhirovich DA, Zafarovna KM, Isroilovna IS. FEATURES OF TYPE 1 DIABETES IN CHILDREN WHO HAVE COVID-19. Am J Pediatr Med Health Sci 2993-2149. 2023;1(9):121-123.
29. Xudoyorov S, Mirkomilova M, Burxonov U, Sayfieva G, Sheralieva N, Daminov AT. Fourniers gangrene in modern conditions. Sci Educ. 2023;4(12):107-117.
30. Alimovna KN, Sobirjanovna KN, Abdurasul D, Tulkinovich OS. GROWTH HORMONE FOR THE TREATMENT OF HEREDITARY DISEASES IN CHILDREN. 10.
31. Negmatova .G.Sh, D.e S, Qizi MZO, Mannobovich MS, Orifjonovich MM. HERPETIC MENINGITIS. PEDAGOG. 2022;5(5):346-348.
32. Ahrorbek N, Myungjae L, Jungjae L, et al. Hormonal Regulation. Tex J Multidiscip Stud. 2023;25:39-43.
33. Ismoilova SI. Impact of vitamin D deficiency on the risk of developing type 1 diabetes. Sci Educ. 2023;4(3).
34. T DA, Umidbekovna UM, Muhitdinovna KN. Methodology of Using Modern Graphics Programs in Teaching Engineering Graphics. Cent Asian J Med Nat Sci. Published online December 8, 2023:158-162.

35. Takhirovich DA, Zafarovna KM, Isroilovna IS. NEVROLOGIYADA ENDOKRIN O‘ZGARISHLAR. SO‘NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI. 2023;6(12):417-422.
36. Negmatova GS, Salimova DE. Qandli diabet 2-tipning arterial gipertenziya bilan birgalikda kechish xususiyatlari va ularni davolash usullari. Sci Educ. 2023;4(2):516-519.
37. Taxirovich DA, J T, O E, I A. QANDLI DIABET-2 TIPI BOR BEMORLARDA COVID-19 KASALLIGINI GLUKOKORTIKOIDLAR BILAN DAVOLASH DINAMIKASINI BAHOLASH. Gospod Innow. 2023;34:78-81.
38. G.Sh N, D.e S, Alisherovich BA, Erkin R is the son of S, Bektash U is the son of S. RELATIONSHIP BETWEEN DIABETIC NEPHROPATHY AND CARDIAC DISORDERS IN PATIENTS WITH TYPE 2 DIABETES. PEDAGOG. 2022;5(5):337-340.
39. Shukhratovna NG, Erkinovna SD, O‘g‘li IBI, Qizi ADD. THE ROLE OF GASTROINTESTINAL HORMONES IN THE PATHOLOGY OF THE DIGESTIVE SYSTEM. PEDAGOG. 2022;5(6):408-412.
40. Ulugbekovna NP, Bakhtiyorovna RI, Almosovich RA, Takhirovich DA. Thyroid Diseases during Pregnancy and their Impact on Maternal and Fetal Outcomes. Am J Pediatr Med Health Sci 2993-2149. 2023;1(8):188-190.
41. Nilufar R, Adkhamjon K. TO THE DEVELOPMENT OF CARDIOVASCULAR DISEASES EFFECTS OF ENVIRONMENTAL FACTORS. FAN TALIM MADANIYAT VA Innov JURNALI J Sci Educ Cult Innov. 2022;1(4):100-101.
42. Xoldorov X, Omonov F, Jumayev I, Daminov AT. TYPE 1 DIABETES AS A RISK FACTOR FOR BONE HEALTH IN CHILDHOOD. Results Natl Sci Res Int J. 2023;2(8):131-135.
43. Daminov AT, Xurramova S, Islomov A, Ulashev M, Ikramov R, Mirzakhakimov P. Type 2 diabetes and bone mineral density in postmenopausal women. Sci Educ. 2023;4(11).
44. Berkinov A, Safarov F, Tursunova S, Daminov AT. VITAMIN D STATUS IN SENIOR RESIDENTS OF SAMARKAND REGION. Results Natl Sci Res Int J. 2023;2(8):136-140.
45. Taxirovich DA, N SY, I IM, Z SM. VITAMIN-D YETISHMOVCHILIGINING QANDLI DIABET 1-TIP RIVOJLANISHIGA TA‘SIRI. Gospod Innow. 2023;34:74-77.

YERQALAMPIR O‘SIMLIGINING ANTIOKSIDANTLIK XOSSASI

Umidaxon Alimovna Pulatxanova

Andijon Davlat Universiteti kimyo ta’lim yo‘nalishi bitiruvchisi.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada yerqalampir o‘simligining antioksidantlik xossasini aniqlashda polifenollarning Yuqori samarali suyuqlik xromotografiyasi (YuSSX) metodidan foydalanilganligi va olingan natijalarning tahlili, shuningdek, o‘simlikning antioksidantlik xususiyatini o‘rganish natijasida turli xil kasalliklar, xususan, osteoxondroz kasalligi profilaktikasida ishlatilish haqida xulosalar keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: antioksidant, yerqalampir, polifenol, YuSSX, xromotogramma, standart eritma.

АНТИОКСИДАНТНЫЕ СВОЙСТВА ХРЕНА

АННОТАЦИЯ

В этой статье антиоксидантное свойство хрена методом высокоэффективной жидкостной хроматографии (ВЭЖХ) использовали для определения полифенолов и анализ полученных результатов, а также изучение антиоксидантных свойств растения позволили сделать выводы о его использовании в профилактике различных заболеваний, в частности остеохондроз.

Ключевые слова: антиоксидант, хрен, полифенол, хроматограмма, ВЭЖХ, стандартных растворов.

ANTIOXIDANT ARMORACIA OF THE PEANUT PLAN

ABSTRACT

In this article, the High Performance Liquid Chromatography (HPLC) method of polyphenols was used to determine the antioxidant property of the armoracia plant, and the analysis of the obtained results, as well as the study of the antioxidant property of the plant, and conclusions about its use in the prevention of various diseases, in particular, osteochondrosis.

Keywords: antioxidant, armoracia, polyphenol, HPLC, chromatogram, standart solution.

KIRISH

Yerqalampir, xren (*Armoracia*) — karamdoshlar oilasiga mansub ko‘p yillik o‘simlik turi, sabzavot ekini.[1] Uning tarkibida inson organizmi uchun juda ham foydali bo‘lgan turli hil vitamin va minerallar, boshqa kimyoviy birikmalar mavjud. Ushbu o‘simlikning ko‘plab adabiyotlarda antioksidantlik xususiyatiga ega ekanligi ta’kidlab o‘tilgan. Antioksidantlar – moddalarning molukulyar kislorod bilan oksidlanishiga yo‘l qo‘ymaydigan yoki oksidlanishini sekinlashtiradigan moddalar. Antioksidantlarga polifenollar, aromatik aminlar, dialkilsulfatlar va boshqalar kiradi.[2] Quyida biz yerqalampir o‘simligi ildizida antioksidantlik xossalarini namoyon qiluvchi polifenollar mavjudligini YuSSX metodi yordamida aniqlaganligimiz, tajriba qism va tahlillar haqida barcha ma’lumotlar keltirib o‘tilgan.

Tajriba qism.

O‘simlik ekstraktini tayyorlash. Flovanoidlarni ekstraksiya qilish uchun 1 g tekshiriladigan namuna tarozida 0,01 g aniqlikda tortib olinib, 50 ml hajmli konussimon kolbaga solindi va 25 ml 96 % li etanol qo‘shildi. Aralashma ultratovushli vannada 60 °C haroratda 20 daqiqa davomida ekstraksiya qilindi. So‘ngra aralashma sovilib, filtrlandi hamda o‘lchov kolbasida etanol bilan 25 ml ga yetkazildi. Ekstraktdan 1,5 ml miqdori 0,45 mkm li shprintsli filtrda filtrlanib vialaga solindi hamda analiz uchun foydalanildi.

Xromatografik sharoitlar

1-jadval. Harakatchan faza gradiyent dasturi.

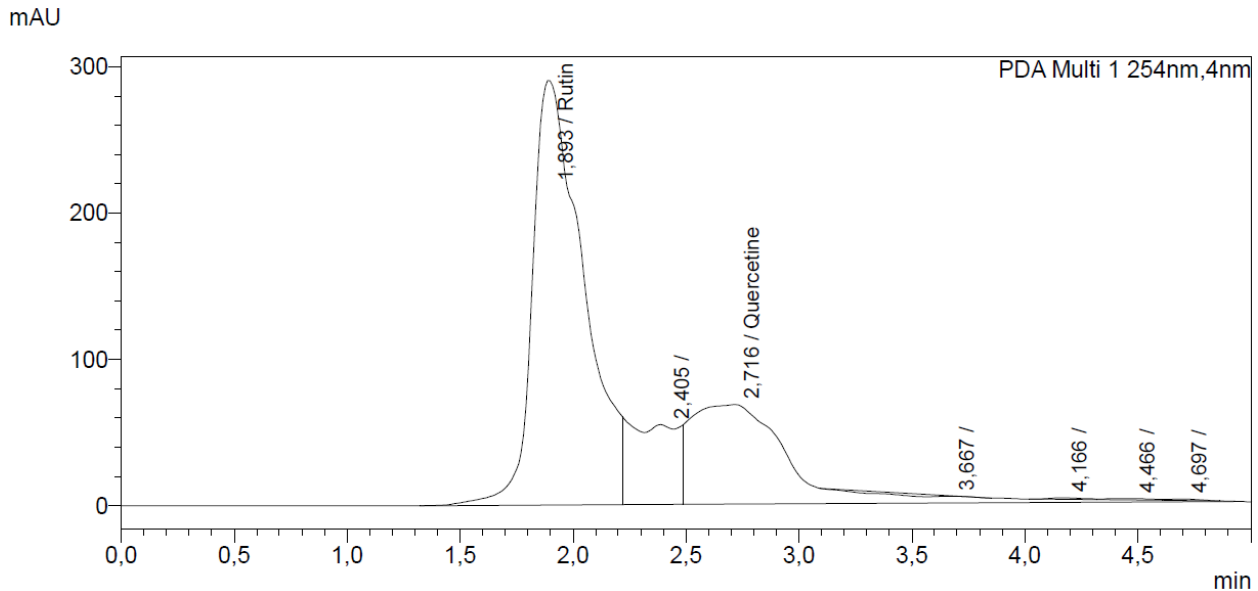
Vaqt	Atsetonitril (A), %	0,5 % li sirka kislotasi (B), %
0	0	100
6,8	0	100
15,5	50	50
17,4	95	5
17,5	0	100
25	Tugatish	

Ushbu jadvalda Shim pack GIST C18 (150 × 4,6 mm; 5 mkm, Shimadzu, Yaponiya) teskari fazali kolonkasi hamda asetnitril (A) va sirka kislotaning suvdagi 0,5 % li eritmasi (B) dan tashkil topgan gradientli harakatchan faza qo‘llanilgani aks etgan.

Polifenollarni aniqlash. Standart eritma, namuna ekstrakti Shim pack GIST C18 (150 × 4,6 mm; 5 mkm, Shimadzu, Yaponiya) teskari fazali kolonkasi hamda asetnitril (A) va sirka kislotaning suvdagi 0,5 % li eritmasidan (B) tashkil topgan izokritik (65:35) harakatchan faza qo‘llanildi. In'ektsiya hajmi 10 mkl, oqim tezligi 0,7

ml/min va kolonka termostati xona harorati etib belgilandi. Polifenollarning analitik signali (cho'qqi maydoni) 254 nm da qayd etildi (1-rasm).

Yerqalampir ekstrakti tarkibidagi polifenollarni aniqlash. Namuna ekstraktining xromatogrammasi olindi (7-rasm) hamda natijalar qayta ishlanib 2-jadvalda keltirildi.

2-rasm. Namuna ekstrakti tarkibidagi polifenollarni aniqlash xromatogrammasi.

3-jadval. Ekstraktlardagi polifenollarning miqdori va ushlanish vaqtlari.

Vitamin	Ushlanish vaqti, sek	Konsentratsiya, mg/l	100 g namunadagi miqdor, mg
Rutin	1,893	201,923	504,8075
Gall kislota	-	0	0
Kversetin	2,716	50,132	125,33

Yuqorida keltirilgan jadvalda o'simligimiz tarkibidagi vitaminlarning 100 g namunadagi miqdori va ularning YuSSX da ushlanish vaqtlari keltirib o'tilgan. Olib borgan tadqiqotimiz natijasi shuni ko'rsatdiki, o'simlik ildizi tarkibida antioksidantlik xossasini namoyon qiluvchi pilfenollardan rutin va kversetin mavjud ekan.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, yerqalampir o'simligi ildizini antioksidanlik xossasini namoyon qilishi o'simlikning ko'plab kasalliklar, xususan, osteoxondroz kasalligi profilaktikasida xalq tabobatida keng ko'lamda qo'llashga imkon berar ekan.

Ushbu o‘simlik tarkibi turli xildagi foydali kimyoviy moddalardan tashkil topganligi bois, kelajakda o‘simlikdan foydaliniilgan holda hech qanday sintetik moddalarsiz tabiiy holatdagi oziq- ovqat qo‘shilmalari, malhamlar va damlamalar tayyorlab amaliyotda tadbiq etsak bo‘lar ekan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. I.R.Asqorov. “Tabobat Qomusi”. Toshkent MUMTOZ SO‘Z. 2019
2. www.wikipedia.uz

V. SHEKSPIRNING INGLIZ NUTQ MADANIYATI RIVOJIDA TUTGAN O‘RNI

D. Ismoilova

FarDU o‘qituvchisi

E-mail: d.r.ismoilova@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ingliz tili umum e’tirof etadigan, nufuzli xalqaro til hisoblanib, bugungi kunda sayqallangan, ya’ni o‘z til me’yorlari orqali standartlashgan ko‘rinishga ega. Biz maroq bilan so‘zlayotgan bu tilning shu qadar rang-barang, ta’sirchan bo‘lishida buyuk ingliz dramaturgi va yozuvchisi, ko‘plab sonetlar va oq she’rlar muallifi Villiam Shekspirning hissasi ulkandir. Shuni ta’kidlash joizki, bugungi davrimizgacha Shekspir ijodini tadqiq qilgan, uning asarlarining turli nuqtalarini o‘rgangan ilm axli shu xulosaga kelganki, Shekspir – bepoyon, shuningdek kashfiyotchi ijodkor. Uning merosini o‘qigan har bir kitobxon mutolaa so‘nggida turli fikr, ibrat va xulosaga ega boladi.

Adib ijodini badiiy, falsafiy va ma’naviy, tarixiy jihatlarini ko‘p o‘rganilganligini hisobga olib, biz bu ijodkorning ingliz tili nutq madaniyatiga qo‘shgan hissasini o‘rganishga va ilmiy xulosalarni berishga harakat qildik. Shekspirning bemisl hissasini tizimli tadqiq qilish maqsadida, dastavval, nutq madaniyati termini tilning qaysi jihatlarini o‘z ichiga olishini aniqlab oldik. Tilshunoslikda nutq madaniyati termini ikki hil yondashuv asosiy qo‘llaniladi. Mazkur terminning dastlabki ma’nosi-tilshunoslikning tilni madaniyat quroli sifatida mukammallashtirish maqsadida me’yorlashtirish (tartibga solish) masalalarini o‘rganuvchi bo‘limi hisoblanadi. Keyingi, aynan ushbu tadqiqot ishining o‘zagi sifatida qo‘llaniluvchi ma’nosi esa og‘zaki va yozma adabiy til me’yorlari (talaffuz, urg‘u, so‘z qo‘llash, grammatika, uslubshunoslik qoidalarini) egallash, shuningdek, turli aloqa-aralashuv sharoitlarida tilning tasviriy vositalaridan nutqning maqsad va mazmuniga mos ravishda foydalanish mahorati demakdir.

Yuqoridagi ilmiy izohga asoslanib, biz ilmiy ishimizning tadqiqot yo‘nalishlarini aniqlab oldik. Buyuk ijodkor yuqorida ta’kidlangan har bir til aspekti rivoji, standartlashuviga o‘zining ulkan hissasini qo‘shganligini har bir bobda yoritib berdik. Shekspir yashagan XVI asrda ingliz tili o‘tish davrida bo‘lgan va bu asarda asar yozish shoirdan katta iste’dod talab qilgan. Bu adabiyot vakilida nutq mahorati ham qoyil qolarli darajada bo‘lganki, unga ko‘ra Shekspir o‘zaro mavjud bo‘lgan til birliklaridan

mazmunan eng to'g'ri , eng aniq, uslub va vaziyat nuqtai nazaridan eng maqbuli va ifodalisini tanlay olish mahoratidiga ega bo'lgan. Shubhasiz ingliz nutq madaniyatining har bir qirrasida Shekspirning o'ziga xos "imzo"si mavjud ekanligini ko'ramiz.

Dastlab, ijodkorning yaratuvchanlik jihatlarni tadqiq etadigan bo'lsak, adibning "Shekspirona" yozish uslubi ya'ni "Shekspir tili" haqida ma'lumot berish o'rinalidir.

Yaratuvchanlik va novatorlik g'oyalari bilan yo'g'rilgan asarlaridagi har bir ibora, har bir nutq bo'lagi ta'sirchan ma'no bo'yoqlariga ega. Shekspir qaxramonlari nutqida olmoshlar o'ziga xos namoyon bo'ladi. Bu jihat bir ko'rinishda adibni savodsizlikda ayblagan zamondosh ijodkorlarning haqligini isbotlagandek tuyulsada, aslida ushbu holat "Adabiy huquq" yoxud "Shoir litsenziyasi" terminlarining amaldagi ko'rinishidir. Vaholanki ushbu "grammatik og'ishlar" asrlar o'tib, ingliz tilining foydalanish darajasini yanada yuqoriga ko'targan omillardan biari bo'lib xizmat qildi. Deyarli hamma asarlarida yozuvchi o'z uslubiga sodiq qolgan va bu uslub kitobxonning eng sevimli nutqiga aylangan, yillar o'tib esa tilshunos mutaxassislarning o'rganish obyektlaridan biri bo'lib kelmoqda. Shekspir merosining yaqqol ajralib turuvchi xususiyatlaridan biri, bu so'zlarning oxirigacha aks ettirilmsligi bo'lib, bu kitobxonni mulohaza qilishga undaydi. Bu yondashuv fanda ma'lum bo'lib, lingvistikada apokop deb nomlanadi. Apokop termini lotin tilidan olingan bo'lib, so'zning oxiridan bir yoki bir nechta tovush yoki harflarni tushirib qoldirish ma'nosini anglatadi.

God be wi' you: let's meet as little as we can. Our remedies oft in ourselves do lie;

Universal yozuvchi ko'p va o'irni foydalangan fonetik vosita- afarez bo'lib, bu ham adib merosining yanada ta'sirchan, o'ziga xoslikka ega bo'lishiga, kitobxonlarni zukkolikka chorlashga xizmat qilgan. Afarez- so'z boshidagi tovushni tushirib qoldirish, asosan urg'u olmaydigan unli tovushlar olib tashlanadi:

Point against point rebellious, arm' gainst arm. I'll bring him the best 'parel that I have;

Yana bir shunday lingvistik vosita senkop deb nomlanadi va u ham Shekspir merosini ajralib turadigan yozish uslubi xususiyatlaridan biridir. Senkop- so'z o'rtasida bir yoki bir necha tovushlarni olib tashlash hisoblanadi. Bunda asosan urg'u olmagan unli tovushlar tushirib qoldiriladi.

Sure, they are bastards to the English; the French ne'er 'got em; Weary se'nnights nine times nine;

Shekspir ijodining o'ziga xosligi uning bo'lishsizlik ma'nosini ham noan'anaviy tarzda ifoda etgani bo'lib, vaholanki yillar o'tib bu jihatlar "Shekspir tili" termini ostida jamlandi.

Put up your swords; you know not what you do. His countenance likes me not.

Shekspir ijodining novatorlik jihatlaridan yana biri, bu mavjud, hammaga ma'lum so'zlarni butunlay boshqa semantika bilan qo'llaydiki, bu usul adib asarlaridagi sirli ma'noni anglashga bo'lgan qiziqishni-da oshiradi. Shu so'zlarsirasiga buy va angel so'zlarni kiritishimiz mumkin.

Shekspir grammatik og'ishlariga namuna sifatida, so'roq gaplarda ham yordamchi fe'llarni tushirib qoldirganligini ko'rsatishimiz mumkin. Vaholanki, bu turdagi gap qurilmasi o'quvchilarning ongiga juda tez singadi va oson esda qoladi.

Know you where you are sir? Know you before whom, sir?

Shuningdek, ijodkor qo'llagan so'zlar va iboralar tilning adabiy leksikoni uchun asos bo'ldi. Adib yashab ijod qilgan davrda kashfiyotlar, diplomatik aloqalar, mustamlakachilik va jangu-jadallar natijasida yangi so'zlar oqimi shiddat bilan kirib kelayotgan, o'tish davri sababli til qoidalarida va lug'at tarkibida to'xtovsiz o'zgarishlar bo'layotgan bir paytda o'zidan o'chmas iz qoldira oldi.

Buyuk ijodkorning ingliz tili nutq madaniyati rivojiga qo'shgan hissalarida ichida yaratuvchanlik ajralib turadi. Ahamiyatlisi, uning neologizmlari ingliz tili lug'at boyligiga ulkan hissa qo'shgan. Shu bilan birga adib neologizmlarining haqiqiy miqdori haqida doim bahslar yuritib kelingan. Ingliz tili lug'atlari orasida eng to'laqonli deb baholanadigan Oksford lug'ati 2000dan ortiq so'zni Shekspir ixtiro qilgan degan xulosaga kelgan bo'lsa, bu miqdor vaqt o'tib kamaya bordi. Shekspirshunos olim Vorren King esa ijodkorning barcha asarlarida qo'llanilganjami so'zlar 17677 ta ekanligini, bular orasida adibga tegishli yangi so'zlar 1700tani tashkil etishini o'z risolasida ta'kidlagan bo'lsa, bu raqam ham yillar o'tib rad etildi. Chunki zamonaviy lingvistik tadqiqotlar korpus analiz yordamida aniq statistik natijaga erishilyapti. Shunday tadqiqotlarning olib borilishi va adibning zamondoshlari asarlarini ham chuqur o'rganish natijasida yuqoridagi 1700 ta yangi so'z ham faqatgina Shekspir asarlari yordamida ommalashgan, aslida bu so'zlar ijodkordan avvalgi yozma manbalarda uchraganligi ma'lum qilindi. Lug'atshunoslar va tilshunoslarning uzoq izlanishlaridan so'ng, uning neologizmlari miqdori 422ta atrofida ekanligiga xulosa qilindi.

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash joizki, Vilyam Shekspir ingliz tili rivojida, uning adabiy til sifatida shakllanishida va albatta ingliz nutq madaniyati rivojida ham o'chmas iz qoldirgan. Mana qariyb 5 asrdan buyon uning merosi ko'plab ilm sohalarining muhim manbasi sifatida o'rganilmoqda. Shu kabi tadqiqotlar bardavom ekan, buyuk ingliz dramaturgi, iste'dodli shoir vaaktyor mudom yashashda davom etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Complete works of William Shakespeare. World Library, 1990.
2. Satsio P.V. Shakespeare; Comedies, histories and tragedies. Corporate Head Quarters, 1999.
3. V.Shekspir. Romeo and Juliet. Higher School Publishing House, Moscow, 1972.
4. V.Shekspir. Sonnets. Global Language Resources. 2001.

ЭКОНОМИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ГРАДОСТРОИТЕЛЬСТВА ВЕРХНЕ-КАШКАДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Сафаров И.Б. Халилов Н.Х.

Каршинский государственный университет

АННОТАЦИЯ

В данной статье изучен и проанализирован уровень урбанизации городов Верхне-Кашкадарьинской области. Даны предложения и рекомендации о дальнейших перспективах и проблемах городов, расположенных в Верхне-Кашкадарьинской области.

Ключевые слова: Город, городок, урбанизация, население, промышленность, транспорт, городская инфраструктура,

Известно, что городские поселения занимают лидирующие позиции в социально-экономическом развитии регионов. Именно в городах высоко интегрированы промышленность, культура, инфраструктура регионов, услуги населению, инвестиции и инновации. С этой точки зрения существующая проблема регионов отражается в проблеме городов. Эти проблемы есть в различных сферах, в том числе в промышленности, транспорте, коммунальном хозяйстве и сфере обслуживания, а также развитии сельского хозяйства, совершенствовании административно-территориального устройства и т.д.

Современный производственный потенциал Верхне-Кашкадарьинской области недостаточно соответствует ее ресурсному потенциалу. Например, по итогам 2018 года на этот регион приходилось 16,8% общей площади области и 27,7% ее населения, 4,1% промышленной продукции, 31,4% товаров народного потребления, 8,1% капитальных вложений, 16,9% подрядных работ, 16,9% розничной торговли, 17,2%, 23,8% платных услуг, 12,6% внешнеторгового оборота, 5,2% экспорта и 4,3% импорта. Видно, что большинство экономических показателей Верхней Кашкадарьи находятся на низком уровне по ее демографическому потенциалу. В частности, такая ситуация хорошо видна в производстве промышленных товаров, капитальных вложениях и внешнеторговом обороте.

Верхне-Кашкадарьинская область лидирует в нашем регионе по запасам природного газа, мрамора, различных агрохимических ресурсов. В период до обретения независимости экономика малого экономического района развивалась больше в аграрно-промышленном направлении, но в последующие годы с целью

повышения экспортного потенциала региона были осуществлены иностранные инвестиции в горнодобывающую промышленность, строительство, легкую промышленность. и продовольствие развивается в индустриально-аграрном направлении на основе вовлечения промышленности и транспортной инфраструктуры. Здесь стоит отметить, что экономические показатели региона формировались за счет относительно хорошо урбанизированного Шахрисабзского района.

Следует отметить, что строительная отрасль в Кашкадарьинской области развита недостаточно. Однако география сырьевых месторождений этого сектора, непосредственно связанного с градостроительством и урбанизацией, охватывает всю территорию региона. Дело в том, что сырьевой фактор является основным фактором размещения этой сети, кроме того, имеются большие ее запасы, а других видов полезных ископаемых в Шахрисабз-Китабском бассейне почти нет, поэтому необходимо развивать промышленность строительных материалов в районах этой зоны области.

Текущее состояние платных услуг и розничной торговли, которые являются важными индикаторами урбанизации, не является высоким во всех трех округах. Удивительно, что на самом низком уровне эти показатели находятся в горных районах Верхней Кашкадарьи, где городских поселений практически меньше. Итак, из этого видно, что платные услуги и розничная торговля развиваются в прямой зависимости от уровня интеграции населения и условий его социальной жизни.

Районы Верхней Кашкадарьи отличаются друг от друга по состоянию развития социальной сферы. Например, по итогам 2018 года средний объем жилья на человека в Кашкадарьинской области составляет 13,1 м². В то же время тот факт, что в Шахрисабзе (10,3 м²) и Китабе (11,1 м²) эта сумма значительно меньше, приведет к дальнейшему обострению жилищных проблем в этих районах в ближайшие годы. Современное жилищное строительство является важным индикатором сельской урбанизации.

По количеству больничных коек на 10 тысяч человек населения, что отражает значимость городских территорий в обеспечении качественными медицинскими услугами населению, Кашкадарьинская область (41,7) значительно отстает от среднереспубликанского уровня (51,3). Но в настоящее время только города Китаб (63,8) и Шахрисабз (41,9), имеющие благоприятные природно-климатические условия, опережают среднеобластные показатели по обеспеченности больничными койками.

Такие социально-экономические изменения отражаются, прежде всего, на сети и структуре городов. В настоящее время сеть городов в этом регионе сравнительно хорошо развита.

1 – таблица.

**Верхне-Кашкадарьинские районы с городскими территориями
уровень безопасности**

№	• Области	Поле (тысяч км ²)	Города количество)	Плотность (тысяч км ²)
	Кашкадарьинская область	28.6	135	4.7
1	Китаб	1.8	15	7.8
2	Шахрисабз	1.7	20	11.7
3	Яккабоғ	1.3	15	11.5

Таблица составлена автором на основе данных Государственного комитета по статистике Республики Узбекистан.

Каждую тысячу кв. км. В Кашкадарьинской области уровень обеспеченности городов или чистый географический показатель урбанизации равен 4,7, в Яккабоге - 7,8, в Китабе - 11,5 и в Шахрисабзе - 11,7.

Низкий уровень обеспеченности городов в округах создает большие трудности для процессов урбанизации, замыкания и устойчивого развития территорий округа, формирования в нем полюсов и центров роста. Однако оценка уровня урбанизации регионов только на основе этих общих показателей не приводит к правильным выводам. Потому что здесь необходимо учитывать не только количественные показатели городов или поселков, но и их качественные или структурные особенности.

Анализ сети и структуры городов Верхней Кашкадарьи показывает, что хотя сеть (количество) городов к настоящему времени хорошо сформирована, совершенствование их структуры является одной из важных задач. Причина в том, что большинство городских поселений региона являются агрогородками с населением менее десяти тысяч человек и слабоиндустриализированными. При классификации городов области по численности населения только одно из общего числа городских поселений (49) (город Шахрисабз) относится к классу средних городов.

Здесь следует отметить, что система городов среднего звена в малом экономическом районе сформирована недостаточно; Городов этого класса, в состав которых входит Шахрисабз, в ближайшем будущем, когда Шахрисабз станет большим городом, вообще не будет. Потому что города Китаб (44,9 тыс.)

и Яккабог (23,9 тыс.), претендующие на место в средней системе урбанизации региона, растут медленно.

В целом 49 или 98 процентов городов Верхней Кашкадарьи относятся к классу малых городов. Среди них 2 города с населением 20-50 тысяч жителей (города Китоб и Яккабог) и только один город с населением 10-20 тысяч жителей, город Эски-Яккабог. Они составляют $\frac{1}{4}$ всего населения города. В Шахрисабзском районе 2 города с населением 5-10 тысяч человек (города Мироки и Кутчи).

В 2009 году в связи с переводом ряда сел в категорию городских поселений сеть городов региона стала меньше. Например, 44 городских территории являются поселениями с населением до 5000 человек. Таким образом, города с населением до пяти тысяч человек занимают 88,0% от общего числа городских поселений региона. Однако в них воплощено лишь 43,6% городского населения региона. Следует отметить, что «искусственное» увеличение числа городских территорий и уровня урбанизации не является единственным способом полного решения социально-экономических проблем регионов. Поскольку в большинстве поселений сельского населения, входящих в категорию новых городов, градообразующие факторы (промышленность, инфраструктура, банковско-финансовое дело, наука-наука, квалифицированные кадры) недостаточно сформированы или развиты частично. В то же время большинство новых городов экономического района специализируются на сельскохозяйственном производстве и недостаточно обеспечены важными социальными сферами повседневной жизни, такими как питьевая вода, природный газ, инфраструктура связи и транспорта, то есть «старые проблемы новых городов» или Характеризуется тем, что «большие проблемы малых городов» (выражения проф. А. Солиева) еще сохраняются. Это не соответствует общим критериям для городов и городских территорий. Итак, можно сказать, что городская структура Верхней Кашкадарьи не развита и требует совершенствования.

В регионе слабость системы крупных и средних городов, генетическое происхождение городов, их узкая специализация, территориальная организация производственных предприятий, особенности инкорпорации непосредственно влияют на общий уровень урбанизации. Например, важные культурные и экономические центры региона, такие как Шахрисабз, Китаб, Яккабог, были заселены с древних времен, но в 20 веке использование природных ресурсов в рекреационных целях (города Эски Яккабог и Мироки) и В 2009 году произошло множество масштабных В результате преобразования сел в города было создано множество поселков городского типа.

Вышеуказанные города резко отличаются друг от друга и по своей социально-экономической функции: города Шахрисабз, Китаб и Яккабог служат административными центрами районов, а также множеством промышленных, финансовых, научных, образовательных и медицинских центров. Для него также характерна территориальная интеграция складских помещений. Однако в этих городах обеспечение населения коммунально-бытовыми услугами, увеличение объемов промышленного производства (особенно в Китабе) считается одной из важнейших экономико-географических задач.

Необходимо ускорить процессы диверсификации и совершенствования функциональных типов остальных городских территорий малого экономического района. Это увеличивает экономическую мощь областных городов, специализирующихся только на переработке сельскохозяйственной продукции, и повышает их роль во внешней торговле.

В связи с объявлением 2009 года Годом «Развития и процветания села», хотя положение и ответственность этих функциональных типов городов и поселков возросли, их градообразующие основы находятся на очень слабом уровне. В то же время для районных центров характерна односторонняя специализация промышленности, в них преимущественно расположены предприятия легкой и пищевой промышленности. Однако в условиях рыночной экономики, основанной на спросе и предложении, деятельность многих хлопкоочистительных, плодоконсервных, винодельческих предприятий в этих городах прекращается. В частности, с некоторыми перерывами производственный процесс продолжают также Шахрисабзский фруктово-консервный, Китабский винно-винный заводы.

В то же время из-за неблагоприятного естественно-географического положения (в горных районах) и отсутствия инфраструктурных сетей (вдали от основных автомагистралей и железных дорог) в городских районах, таких как Эски-Яккабог, Мироки, практически отсутствуют промышленные отрасли. Чоршанбе, и их городской потенциал невысок. В настоящее время устранение этих проблем важно не только для развития новых городов, но и для улучшения социально-экономического положения сельских поселений региона. Прежде всего, основное внимание должно быть уделено развитию промышленности, транспорта и социальной инфраструктуры в новых городах на основе эффективного использования местных природных, минерально-сырьевых и рекреационных ресурсов, дальнейшего улучшения занятости и условий жизни населения.

В регионе также медленнее происходит формирование крупных территориальных систем городских агломераций. В настоящее время

завершается формирование Шахрисабз-Китобской агломерации в регионе. Для этого необходимо перевести город Шахрисабз в категорию крупных городов со 100-тысячным населением. Ожидается также, что к этой территории агломерации присоединится город Яккабог. На данном этапе в целях укрепления позиций этого города и обеспечения его быстрого экономического и социального развития целесообразно перевести его в класс городов, подчиненных региону.

К сожалению, в настоящее время в Верхней Кашкадарье нет четко выраженных полюсов и центров роста. Однако существуют возможности повышения потенциала региона с помощью формирования таких центров, и в этой связи следует учитывать такие факторы, как их общее географическое положение, особенности исторического развития, демографическая ситуация, природные условия и ресурсы. в учетную запись. Хотя экологическая ситуация городов верхней Кашкадарьи положительная по сравнению с промышленно развитыми городами республики и области, особенности ухудшения экологической среды городов Шахрисабз, Китаб и Яккабог с каждым годом усиливаются. Это вызвано неблагоприятными природно-климатическими условиями в этих городах, устареванием существующих технологий переработки хлопка и производства винодельческих предприятий, увеличением количества вредных веществ, выделяющихся из городского транспорта и бытовых отходов. При этом следует отметить, что промышленные предприятия (особенно загрязняющие окружающую среду) фактически расположены за пределами города, и их влияние выражено в разной степени. Особое значение имеет направление и скорость ветра. Поэтому необходимо учитывать сложившуюся экологическую ситуацию при городском планировании, организации заселения и промышленных территорий и управлении городской системой в целом.

В целом, согласно приведенному анализу, существуют следующие экономико-географические проблемы развития городов Верхней Кашкадарьи:

- совершенствование региональной городской и региональной городской структуры, улучшение обеспеченности городов различного масштаба, развитие сельской урбанизации;
- усиление функциональной структуры городов и ускорение их адаптации к рыночным условиям (улучшение инвестиционной среды, создание совместных предприятий, повышение экспортного потенциала), социально-экономическое развитие новых городов, т.е. агрогородков;
- формирование сложной территориальной системы городов, включая городские агломерации, уточнение полюсов и центров роста в целях активизации социально-экономического развития региона;

- диверсификация градообразующих производств, внедрение современных технологий в производственный процесс;
- решение урбоэкологических проблем, развитие городов и дорожных систем как социально-экономической основы региона и т.д. к.

Научно обоснованное решение вышеизложенных экономико-географических проблем, связанных с городом и урбанизацией, напрямую связано со стратегией и концепцией социально-экономического развития региона и их реализацией.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Abdullayev O. Mintaqalar va mamlakatlar iqtisodiyoti. – Т.: Yangi asr avlodi, 2009. – 282 б.
2. Asanov G.R. Sotsial – iqtisodiy geografiya: termin va tus’hunchalar izohli lug‘ati. – Т.: O‘qituvchi, 1990. – 248 б.
3. Ata-Mirzayev O.B. Regionalnoye prognozirovaniye rasseleniya i upravleniye protsessom urbanizatsii. – Т.: Fan, 1979. – 92 с.
4. Soliyev A.S. Shaharlar geografiyasi. Ma’ruzalar matni – Т.: O‘zMU, 2000.
5. Курбонов П.Р. Жанубий Ўзбекистонда урбанизация жараёнлари. Монография. -Т.: «МУМТОЗ СОЪЗ». 2019 йил. – 180 б.
6. Abdiholiqova G.A. Qas’hqadaryo viloyatida urbanizatsiya jarayonlari rivojlanis’hining iqtisodiy geografik jihatlari. Magistrlik dissertatsiya. 2022.
7. Safarov I. B. Geographical features of pilgrimage tourism (in the case of Kashkadarya region) // Экономика и социум. – 2023. – №. 2 (105). – С. 321-324.
8. Safarov I. B., Rasulov F. I. PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF PILGRIMAGE TOURISM (ON THE EXAMPLE OF KOSON DISTRICT) // Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 189-191.
9. Safarov I. B., Toshquvvatov I. T. RECREATIONAL AND TOURISTIC OPPORTUNITIES OF UZBEKISTAN’S MOUNTAINS // Экономика и социум. – 2023. – №.11(114). – С. 303-312.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ У БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ АВИАЦИИ

Р.М. Медетова

заведующий отделом УзНИИПН, д.п.н., старший научный сотрудник

Ш.Х. Джаббаров

начальник цикла авиационных специальностей
и военных сообщений учебного центра военной подготовки
Национального университета Узбекистана имени
Мирзо Улугбека, доцент, подполковник

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассмотрены вопросы, связанные с развитием профессиональной компетенции у будущих специалистов авиации. Раскрыты педагогические аспекты данной проблемы с учётом реалий современности.

Ключевые слова: профессионализм, компетентность, специалист, авиация, педагогика, образование, воспитание, развитие.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada bo‘lajak aviatsiya mutaxassislarida kasbiy kompetentsiyani rivojlantirish bilan bog‘liq masalalar muhokama qilinadi. Bu muammoning pedagogik jihatlarini bizning davrimiz voqeligini hisobga olgan holda ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: kasbiy mahorat, kompetentsiya, mutaxassis, aviatsiya, pedagogika, ta’lim, tarbiya, rivojlanish.

ABSTRACT

This article discusses issues related to the development of professional competence among future aviation specialists. The pedagogical aspects of this problem are revealed, taking into account the realities of our time.

Keywords: professionalism, competence, specialist, aviation, pedagogy, education, upbringing, development.

В современных условиях с учётом реалий времени ведущей стратегией профессионального образования определено развитие личности будущего специалиста. Это касается всех сфер профессиональной деятельности, в том числе и педагогической, где личность каждого рассматривается как

самоопределившегося специалиста, что, в свою очередь, требует от будущего специалиста авиации становление профессионала как субъекта своего развития в труде, способного превращать собственную профессиональную деятельность в сферу компетентных преобразований.

На современном этапе развития профессионального образования наблюдается устойчивый рост престижа авиационных специальностей, что вызывает высокий интерес у студенческой молодежи к поступлению именно в высшие военные учебные заведения, связанные с авиацией, поскольку имеет место дефицит в компетентных специалистах в данной сфере.

Среди причин такой сложившейся ситуации учёные называют: во-первых, опережающее развитие авиационной техники, что требует от будущего специалиста авиации способности к непрерывному профессиональному самосовершенствованию, а, во-вторых, недостаточность всесторонней качественной подготовки будущих специалистов авиации. Это указывает на то, что одним из важнейших аспектов, обеспечивающих безопасность в данной сфере, является высокий уровень профессиональной подготовки специалистов авиации.

Анализ, проведенный Международной организацией гражданской авиации (ИКАО), в состав которой входит 191 государство, показал, что до 70% авиационных происшествий можно было бы предотвратить в случае правильных и своевременных действий авиационного персонала [1].

Сложившаяся ситуация предъявляет к выпускникам авиационных высших учебных заведений требования максимальной актуализации всех своих профессиональных и личностных ресурсов, постоянного стремления к совершенству в профессии, проявления высокой ответственности по отношению к уровню своей профессиональной компетентности и его повышению.

Для решения задачи повышения качества профессиональной подготовки будущих специалистов авиации определены следующие общекультурные компетенции: способность и готовность к самосовершенствованию, саморегулированию, самореализации, личностной рефлексии; стремление к саморазвитию, способность самостоятельно применять методы и средства познания, обучения и самоконтроля для приобретения новых знаний и умений и компетенции; профессиональные: готовность демонстрировать понимание значимости своей будущей специальности, ответственное отношение к будущей профессиональной деятельности; способность и готовность к самостоятельной индивидуальной работе, принятию ответственных решений в рамках своей профессиональной компетенции.

Перечисленные компетенции призваны повысить профессиональную надежность будущих специалистов авиации, которая заключается в гармоничной интеграции мотивационных, интеллектуальных, эмоциональных, психофизиологических и физических компонентов деятельности.

Сегодня для полноценной профессиональной подготовки будущих специалистов авиации необходимо всестороннее развитие личности будущего специалиста, её мотивационной, эмоционально-волевой и когнитивной сфер.

Интегративное развитие всех сфер личности будущего специалиста авиации возможно только при формировании устойчивого стремления к саморазвитию и самосовершенствованию, что, на наш взгляд, выражается в формировании ценностной установки на достижение успеха в рамках избранной профессиональной деятельности.

В национальной педагогической науке понятие “профессиональная компетентность” рассматривается как владение, обладание личностью соответствующей компетенции, включающей его личностное отношение к ней и сфере деятельности. Значит, высшим компонентом личности является его профессиональная компетентность, под которой принято понимать интегральную характеристику деловых и личностных качеств будущих специалистов авиации, отражающую уровень знаний, умений и навыков, опыта, достаточных для осуществления определенного рода деятельности, которая связана с принятием оптимальных и обоснованных решений в профессиональной деятельности будущего специалиста авиации.

Основными компонентами профессиональной компетентности будущего специалиста авиации являются:

социально-правовая компетентность – знания и умения в области взаимодействия с общественными организациями и людьми, а также владение приемами профессионального общения и поведения;

персональная компетентность – способность к постоянному профессиональному росту и повышению квалификации, а также реализации себя в профессиональной деятельности;

специальная компетентность – подготовленность к самостоятельному выполнению конкретных видов деятельности, умение решать типовые профессиональные задачи и оценивать результаты своего труда, способность самостоятельно приобретать новые знания и умения по специальности;

аутокомпетентность – адекватное представление о своих социально-профессиональных характеристиках и владение технологиями преодоления профессиональных деструкций;

экстремальная компетентность – способность действовать во внезапно усложнившихся условиях, при авариях, нарушениях технологических процессов.

Профессиональная компетентность будущего специалиста авиации оценивается уровнем сформированности педагогических умений.

С позиции основных функций будущего специалиста авиации можно выделить следующие группы педагогических умений:

гностические умения – познавательные умения в области приобретения общепрофессиональных, производственных и психолого-педагогических знаний, предусматривающих получение новой информации, выделение в ней главного, существенного, обобщение и систематизация собственного и передового педагогического опыта;

коммуникативные умения – умения общения, непосредственной и опосредованной межличностной коммуникации, умения правильно, грамотно, доходчиво объяснить свою мысль и адекватно воспринимать информацию от других личностей в процессе общения;

дидактические умения – способность и умение перерабатывать материал педагогической науки в материал учебной дисциплины, доступный будущим специалистам авиации; применять и развивать систему эффективных методов обучения; обеспечивать обратную связь и т.д.;

перцептивные умения – умение и способность проникать в душевный мир будущих специалистов авиации и развитая психологическая наблюдательность;

организаторские умения – умение чётко и правильно организовать учебно-воспитательный процесс, обеспечивать устойчивый целенаправленный характер протекания деятельности;

волевые умения – способность к волевому воздействию и логическому убеждению, обеспечение динамики в профессиональной деятельности;

профессиональные умения – умение преодолевать трудности, проявлять настойчивость, выдержку, решительность, требовательность, тактичность, обладать педагогическим воображением, способностью к распределению внимания; эмоциональной устойчивостью, способностью владеть собой, уметь оптимистически прогнозировать и быть креативным.

На наш взгляд, достижение профессионального успеха связано с осознанием будущими специалистами авиации собственной значимости в избранной ими профессии, мотивацией саморазвития и самосовершенствования в профессиональной деятельности.

Этого можно достигнуть в процессе повышения своей профессиональной компетентности, осуществления контекстного подхода к изучению дисциплин

общего цикла, актуализации в учебных дисциплинах ценностных основ профессиональной деятельности, наполнения содержания образования профессионально и личностно значимыми ценностями посредством разработки аксиологических и акмеологических аспектов изучаемых дисциплин [2]; формирования личности будущего специалиста авиации, способного и ориентированного на непрерывное самосовершенствование и саморазвитие в профессии посредством осмысления профессиональных ценностей, развития своего профессионально-личностного потенциала, использования в образовательном процессе технологий и техник авиации, обеспечивающих трансформацию контекста профессиональной ситуации в контекст учебной ситуации и насыщения содержания дисциплин общего цикла.

Перечисленный широкий спектр профессиональных обязанностей будущего специалиста авиации позволил нам определить педагогические аспекты, составляющие теоретико-методологическую основу процесса развития профессиональной компетенции у будущих специалистов авиации, которые состоят в определении структурно-функциональных компонентов профессионализма будущего специалиста авиации; разработки и реализации модели, отражающей специфику профессиональной подготовки будущих специалистов авиации; определении критериев развития профессиональной компетенции будущего специалиста авиации, уровней и показателей ее динамики, а также подбора диагностического инструментария, необходимого для проведения опытно-экспериментального обоснования эффективности процесса развития профессиональной компетенции будущего специалиста авиации.

Педагогические условия развития профессиональной компетенции будущего специалиста авиации отражают различные аспекты (содержательный, технологический, функциональный, ролевой) учебно-воспитательного процесса и нацелены на активизацию стремления будущих специалистов авиации к саморазвитию и самосовершенствованию в профессиональной деятельности. Такими условиями следует считать: во-первых, создание развивающей личностно-ориентированной среды, развитие системы ценностных ориентаций, использование и развитие субъектного опыта, учет индивидуальных личностных особенностей будущих специалистов авиации, сформированность у них психолого-физиологической компетентности; во-вторых, обеспечение групповой и парной работы будущих специалистов авиации на учебных занятиях, оптимальный состав учебной группы, практико-прикладной и профессионально-ориентированный характер учебного занятия; в-третьих,

обогащение содержания учебных занятий, применение активных и интерактивных методов в аудиторном процессе.

Направленность образования на формирование ценностной установки в целях достижения профессионального успеха позволяет обеспечить комплексное развитие когнитивной, мотивационной, эмоциональной сфер личности будущего специалиста авиации, готовой и стремящейся к самопознанию, саморазвитию и самосовершенствованию, обладающей развитыми рефлексивными и прогностическими способностями, а также сформированной системой профессиональных ценностей.

Такая установка на достижение профессиональной компетенции у будущих специалистов авиации представляет собой одну из значимых характеристик личности, которая определяется как длительная диспозиция (предрасположенность к определенному восприятию условий деятельности и к определенному поведению в этих условиях), которая формирует профессиональную компетенцию и процесс его достижения значимыми для субъекта профессиональной деятельности.

Развитие профессиональных компетенций подразумевает внутреннее состояние готовности личности к восприятию достижения профессионализма как важного и желательного для себя и детерминирует активность будущих специалистов авиации, направленную на его максимальную самореализацию как в учебном процессе авиационного вуза, так и в будущей профессиональной деятельности.

Модель процесса развития профессиональных компетенций у будущих специалистов авиации базируется на основаниях системного, аксиологического, акмеологического, личностно-ориентированного подходов и тем самым создает возможность охватить в единой системе специфику профессиональной подготовки будущих специалистов авиации.

Модель включает в себя концептуально-целевой, содержательно-организационный и результативно-оценочный блоки; их единство и эффективность обеспечиваются поэтапной их реализацией.

Критериальную основу уровневой характеристики развитости профессиональных компетенций у будущих специалистов авиации составляет степень их продвижения в обогащении целостной системы знаний о профессии, в расширении представлений о себе как профессионале и своих возможностях в осваиваемой деятельности, в укреплении профессиональной мотивации (когнитивный компонент); сформированность устойчивой системы профессиональных компетенций у будущих специалистов авиации; развитая рефлексивная культура (аффективный компонент); в развитости и проявлении

прогностических способностей, адекватном использовании полученных знаний, умений и навыков (поведенческий компонент).

Динамика процесса развития профессиональных компетенций у будущих специалистов авиации определяется следующими уровнями: низкий, средний, высокий, каждый из которых характеризуется качественным своеобразием и целостностью составляющих его показателей.

Таким образом, педагогические аспекты развития профессиональных компетенций у будущих специалистов авиации имеют важную роль в развитии национального образования, поскольку охватывают широкий спектр вопросов, связанных с повышением качества обучения и воспитания квалифицированных кадров.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. https://www.icao.int/publications/Documents/9916_ru.pdf
2. Приказ начальника Государственной инспекции по надзору за безопасностью полётов № 228 «Правила по сертификации учебных заведений авиапредприятий гражданской авиации Республики Узбекистан» от 10 ноября 2008 года.

IMKONIYATI CHEKLANGAN SHAXSLARGA G‘AMXO‘RLIK MASALASI TARIXIY TALQINDA

Shamsiyeva M.X.

Farg‘ona davlat universiteti, tarix fanlari bo‘yicha
falsafa doktori, dotsent.

E-mail: shamsiyeva69@gmail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada imkoniyati cheklangan shaxslarga g‘amxo‘rlik qilish ma‘naviy qadriyatlarimizning tarkibiy va ajralmas qismiga aylanib ketganligi tarixiy yondashuv asosida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: nogiron, imkoniyati cheklangan shaxs, g‘amxo‘rlik, Avesto, Qur‘oni Karim, Amir Temur, konvensiya.

АННОТАЦИЯ

В этой статье на основе исторического подхода объясняется, что забота о людях с ограниченными возможностями стала неотъемлемой частью наших моральных ценностей.

Ключевые слова: инвалид, люди с ограниченными возможностями, забота, Авеста, Священный Коран, Амир Темур, конвенция

ABSTRACT

This article takes a historical approach to explain how caring for people with disabilities has become an integral part of our moral values.

Keywords: disabled person, people with disabilities, care, Avesta, Holy Koran, Amir Temur, convention.

Oramizda shunday insonlar borki, ularning jismoniy imkoniyati cheklangan, lekin ma‘naviyati yuksak, ruhi esa juda kuchli va matonatli. Afsuski, nogironligi bo‘lgan shaxslar ko‘pincha ishlash, ta‘lim darajasini oshirish va jamiyat hayotida to‘laqonli ishtirok etish imkoniyatidan mahrum bo‘ladilar. Hozirgi paytda ularning soni jahon miqyosida tahminan 1 milliard nafarni tashkil etadi [1:1]. Ularni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash borasidagi eng katta mas‘uliyat davlat zimmasiga tushadi.

Ta'kidlash joizki, nogironligi bo'lganlarga g'amxo'rlik, nogironlikning oldini olish, uni davolash masalalari har bir xalqning mentalitetidan, davr xususiyatlaridan kelib chiqqan holda turli davrlarda turlicha xarakter kasb etgan.

Ilk yozma manbalardan biri "Avesto"da ham nogironlik masalalariga alohida to'xtalib o'tilgan. Avestoning "Vendidad" qismida Axuramazda barpo etayotgan utopiya mamlakati "Nogironlik, kasallik, aqli zaifliklardan xoli jannat" deb, ahloqsizlik va aqli zaiflik esa Angra manyuga, ya'ni, zulmat sanamiga taaluqli deb qaralgan [2:78-79]. Avestoda nogironlikni davolashdan ko'ra, uning oldini olish uchun naslning asl bo'lishi omillariga ham alohida ahamiyat berilgan.

Xususan, unda oila quradigan yigit va qizlarning har jihatdan benuqson, sog'lom bo'lishi hisobga olingan, homilador ayollar iztirob chekmasligi, asabiylashmasligi, ko'proq meva, go'sht iste'mol qilishi, faqat halol mehnat evaziga topilgan rizqni yeyishi uqtirilgan.

O'rta asrlardan boshlab ma'naviy qadriyatlarimizning tarkibiy va ajralmas qismiga aylanib ketgan islom dinida nogironligi bo'lgan shaxslarga nisbatan g'amxo'rlik masalasiga alohida to'xtalib o'tilgan. Muqaddas Qur'oni Karimning «Baqara» surasida imkoniyati cheklangan shaxslarning mulkiy munosabat doirasida huquqlari asoslab qo'yilgan. Jumladan, "Ey mo'minlar, bir-biringiz bilan qarz muomalasini qilsangiz yozib qo'yinglar, orangizda bir kotib adolat bilan yozsin, agar zimmasida qarzi bo'lgan kishi aqlsiz yo ojiz (yosh bola, yo juda keksa) bolsa yoki, (kar-soqovligi, yo til bilmasligi sababli) aytib turib yozdirishga qodir bo'lmasa, uning homiy vakili adolat bilan yozdirsin. Va sizlar rozi bo'ladigan (adolatli guvohlardan ikki erkak kishini, agar ikki erkak kishi topilmasa bir erkak va ikki ayolni (biri unutilib adashsa, biri unga eslatadi) guvoh qilinglar» [3:15] deyilgan. Qur'oni Karim imkoniyati cheklangan shaxslarning ijtimoiy himoyasi ularning mulk oldi-berdi shartnomasidagi huquqlarini ta'minlovchi birinchi yuridik hujjat hisoblanadi.

Buyuk hadisshunos olim Imom al-Buxoriyning mashhur "Al-Jomi as-Sahih" nomli asarida "Zaiflar bilan xushmuomila bo'lish kerakligi" uqtirilgan [4:70].

O'rta asrlar davlatchiligi boshqaruvida dasturuamal bo'lib xizmat qilgan Nizomulmulkning "Siyosatnoma" asarida "Odil podshohlar hamisha zaiflar haqida o'ylaydilar va ular mamlakat zarurati uchun har ikki-uch yilda muqatte'larning ishlarini taftish qilishlari shartdir, muqatte'lar raiyat haqiga ko'z olaytirmasinlar, viloyat obod va ma'mur bo'lsin" [5: 44] deb ta'kidlangan.

O'rta asrlarda ijod qilgan tarixchilarning guvohlik berishicha, nochorlar va nogironlar holidan xabar olish o'sha davr hukmdorlari siyosatining asosini tashkil qilgan. Xususan, Amir Temur va Temuriylar davrida insonparvarlik va mehr-shafqat tamoyillari asosida ish ko'rilganligi tarixiy asarlarda o'z aksini topgan.

Amir Temur nochorlar orasida nogironlar va zaiflar haqida ham alohida

g'amxo'rlik qilgan. Bu haqida Temur tuzuklarida shunday ko'rsatilgan: «Amr etdimki... faqiru miskin, biron kasb qilishga ojiz shol ko'rlarga nafaqa belgilansin... Yana buyurdimki, har bir mamlakat fath etilgach, u yerning gadolarini to'plab, kundalik yemish, ichishlarini berib, ularga biron vazifa belgilansin. Hamda barchasi tamg'alansinlar, toki boshqa gadolik qilmasinlar. Yana amr etdimki, kattayu-kichik har bir shahar, har bir qishloqqa masjid, madrasa va xonaqohlar bino qilsinlar, faqiru miskinlarga langarxonalar, yo'lovchilar qo'nib o'tadigan joy g'aribxona, keksalar uchun shifoxona qurdirsinlar va ularda ishlash uchun tabiblar tayinlasinlar» [6: 67].

XVII asrdan to XX asrning birinchi choragigacha bo'lgan davrda imkoniyati cheklangan shaxslarning ijtimoiy himoyasiga doir ma'lumotlarni ana shu davrda yashagan ba'zi shoirlar, davlat, ilm-fan arboblarning asarlarida, shuningdek, tarixnavislik janridagi kitoblarda va boshqa tanqidiy-tavsifiy asarlarda uchratish mumkin. Jumladan, Ahmad Donishning "Navodir ul-vaqoe", Mahmud Ibn Valining "Bahr ul-asror fi manoqib ul-ahyor" ("Olijanob kishilarning shon-shavkati haqida sirlar dengizi"), Mir Muhammad Amin Buxoriyning "Ubaydullanoma", Muhammad Yusuf Munshiyning "Tarixi Muqimxoniy", Abdulg'azi Bahodirxonning "Shajarai Turk", Xoja Samandar Termiziyning "Dastur ul-muluk", Muhammad Amin Buxoriyning "Muhit ut-tavorix", Mullo Yunusjon Munshiyning "Amir lashkar Alimqul tarixi" asarlarida adolatli hukmdor siymolari va ularning aholining nochor qatlamlariga, xususan imkoniyati cheklanganlarga g'amxo'rlik munosabatlariga alohida to'xtalib o'tilgan [7:26].

XX asrning ikkinchi yarmiga kelib, jahon hamjamiyatida ijtimoiy dunyoqarashning o'zgarishi natijasida inson omili ustuvor ahamiyat kasb etgan bir sharoitda imkoniyati cheklangan shaxslarga bo'lgan munosabat tubdan o'zgardi.

Ushbu davrda 1948-yilda Angliyaning Stok-Mandevil reabilitatsiya gospitali vrachi Lyudvig Guttman tomonidan imkoniyati cheklangan shaxslar uchun Parallimpiya sportiga asos solinishi tarixiy ahamiyatga ega bo'ldi. Dastlab "Stok Mandevil nogironlar aravachasi o'yinlari" o'tkazilib, keyinroq, 1976-yildan boshlab, ilk qishki va yozgi Paralimpiya o'yinlari tashkil etildi. Unda 40 ta mamlakatdan 1600 nafarga yaqin sportchilar qatnashdi. Shunday qilib, dastlab nogironlarni davolash va reabilitatsiya qilishga qaratilgan musobaqa yuqori darajadagi sport tadbiriga aylandi. 1989-yilga kelib esa Xalqaro Paralimpiya qo'mitasi (IPC) tashkil etildi. Lyudvig Guttman o'zining hayrli ishlari bois "imkoniyat cheklangan sportchilarning otasi" degan nom oldi [8].

Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining statistik ma'lumotlariga ko'ra, dunyo aholisining 15 foizini nogironligi bo'lgan shaxslar tashkil qiladi, bugungi kunda ularning soni 1 milliardga yetgan [9].

Shuni ta'kidlash mumkinki, BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi (2006 yil 13-dekabr) Konvensiya dunyodagi nogironligi bo'lgan shaxslar Konstitutsiyasi sifatida e'tirof etilgan. Konvensiya asosida BMTning Nogironlar huquqlari bo'yicha qo'mitasi tashkil etildi. Qo'mita a'zolari 18 kishidan iborat. Bugungi kunga qadar konvensiyani BMTning 193 a'zo davlatidan 184 tasi ratifikatsiya qilgan [10].

Konvensiyada nogironlarning huquqlari va asosiy erkinliklari, xususan, ularning yashash, fuqarolik, huquqiy himoyalash, ta'lim olish, salomatliklarini saqlash, boshqalar bilan teng ravishda mehnat qilish, siyosiy, ijtimoiy, madaniy hayotda, bo'sh vaqtni o'tkazish, dam olish va sport bilan shug'ullanishda ishtirok etish, o'zlari va oilasi uchun yetarlicha turmush sharoitiga ega bo'lish va ijtimoiy yordam huquqlari e'tirof etilgan. Ushbu huquqlarni amalga oshirishning kafolatlari belgilangan.

O'zbekiston Respublikasida nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari 200 dan ortiq normativ-huquqiy hujjati bilan tartibga solinmoqda. Bu o'rinda Konstitutsiya, 40 dan ziyod qonun va 160 dan ortiq qonunosti hujjat ko'zda tutilgan.

Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlarini jamiyat hayotining siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy sohalarida himoya qilish asosida qanday vaziyat bo'lishidan qat'i nazar insonni, shu jumladan nogironligi borligi tufayli kamsitmaslik prinsipi yotadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. https://ombudsman.uz/oz/docs/nogironligi-bolgan-shaxslarga-teng_imkoniyatlar-yaratish-boyicha-ishlar-jadallashtirilishi-lozim.
2. Махмудова Г.Т., Арифханова С.М. Зардуштийлик фалсафаси, – Тошкент: 2014. – Б. 78-79.
3. Куръони карим (Алоуддин Мансур таржимаси). – Тошкент: Чўлпон, 1992. – Б. 33
4. Ахлоқ-одобга оид ҳадис намуналари.– Тошкент: Фан, 1990.–
5. Низомулмулк. Сиёсатнома (Сияр ул-мулк). Иккинчи тўлдирилган, қайта ишланган нашри. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2008. – Б. 44.
6. Темур тузуклари. – Тошкент: Ғ.Ғулум нашриёти, 1991. – Б. 67
7. Ҳолиқулова Ҳ.Ю. Ўзбекистонда имконияти чекланган шахсларни ҳимоя қилиш сиёсати (1991-2014 йй). Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори. Дисс..2018.–Б.26.
8. <http://sports.uz>. > news > view >par.../Паралимпия ўйинлари тарихини биласизми? У аслида ҳарбийлар...
9. <http://nhrc.uz/oz/news/m8837/>Yangi O'zbekiston – har bir fuqarosi uchun g'amxo'rlik qiladigan ijtimoiy davlat va adolatli jamiyatdir.
10. <http://uza.uz> > posts >dunyoda-1/Dunyoda 1 milliarddan ortiq nogironligi bo'lgan shaxslar

INKYUZIV TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH INSON HUQUQLARINI TA'MINLASHNING ZARURIY SHARTI

Mahkamov Mahmudjon G'olibjon o'g'li

NamDPI Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi fakulteti Milliy g'oya,
ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi 1-bosqich talabasi

E-mail: mahmudjonmahkamov77@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim tushunchasi, O'zbekiston Respublikasida inklyuziv ta'limning joriy etilishi va rivojlanish bosqichlari hamda bu sohada yaratilgan qonunchilik asoslari to'g'risida so'z boradi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, imkoniyati cheklangan insonlar, Imkoniyati cheklangan yoshlar, ko'zi ojizlar kutubxonalari, brayil alifbosida darsliklar.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается понятие инклюзивного образования, этапы внедрения и развития инклюзивного образования в Республике Узбекистан, а также законодательная база, созданная в этой сфере.

Ключевые слова: инклюзивное образование, люди с ограниченными возможностями здоровья, молодежь с ограниченными возможностями здоровья, библиотеки для слабовидящих, учебники со шрифтом Брайля.

ABSTRACT

This article discusses the concept of inclusive education, the stages of introduction and development of inclusive education in the Republic of Uzbekistan, and the legislative framework created in this area.

Key words: inclusive education, people with disabilities, youth with disabilities, libraries for the visually impaired, textbooks in braille.

Inklyuziv ta'lim jamiyat hayotining ajralmas bir qismiga aylangan. Buning boisi butun dunyo miqyosidagi imkoniyati cheklangan insonlarning sifatli ta'lim olishi va o'z tengqurlari qatorida bevosita jamiyatga daxldor fuqaro kabi erkin hayot kechirishida muhim rol o'ynashidadir. Ta'lim jarayonida ularning har biri bilan individual tarzda ish olib borish ham ularning ertangi kunga ishonchini orttiradi. Imkoniyati cheklangan shaxsga to'g'ri yo'l ko'rsatish, uning ertangi hayotiga zamin yaratib berish jamiyatning oldida turgan muhim hamda ustuvor vazifasi sanaladi.

Butun dunyoda qariyb 8 milliarddan ziyod aholi istiqomat qilsa, bundan 1 milliardga yaqin qismini imkoniyati cheklangan shaxslar tashkil etadi. Bu esa inklyuziv ta'lim naqadar dolzarb ekanligini yaqqol ko'rsatib beradi. Xususan, 1990-yil 2-sentabrda kuchga kirgan "Bola huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyaning 23-moddasida: "Ishtirokchi davlatlar aqliy va jismoniy jihatdan yaxshi rivojlanmagan bola o'zining qadr-qimmatini ta'minlaydigan, o'ziga ishonch tug'diradigan va uning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini yengillashtiradigan sharoitlarda to'laqonli hamda munosib tarzda yashashi lozimligini e'tirof etadilar",- deya ta'kidlangan.[1] Aynan inklyuziv ta'limga bo'lgan e'tibor kundan kunga rivojlanib bormoqda. Buning natijasi o'laroq imkoniyati cheklangan yoshlarning jismoniy va ruhiy jihatdan sog'lom shaxslardan ziyod darajada katta yutuqlarni qo'lga kiritayotganini bemalol aytish mumkin. Ammo shuni ta'kidlab o'tish kerakki, inklyuziv ta'lim jarayoniga xalaqit beruvchi muammolar ham yo'q emas. Jumladan, ko'zi tug'ma ojiz bo'lgan yoshlar uchun maktab va oliy ta'lim muassasalarida brayil alifbosida darslik va o'quv qo'llanmalarining yetishmasligidir. Bugungi kunda O'zbekistonda 70 mingdan ortiq ko'zi ojizlar istiqomat qilmoqda. Ular orasida 3200 nafardan ortiq o'quvchilar bor. Ko'zi ojizlar uchun brayl yozuvida darsliklar va badiiy adabiyotlar, kitoblar nashr etuvchi bosmaxona esa yagona. Bugun bu bosmaxonaning moddiy-texnik bazasi tang ahvolda qolgan. Bugun ko'zi ojizlar tomonidan 70 nomdagi kitoblarga ehtiyoj bor. Respublikada yagona bo'lgan ko'zi ojizlar bosmaxonasi esa bu talabdan bor-yo'g'i 18 nomdagi kitob ehtiyojini qondira olgan, xolos. Bu o'z navbatida bu sohaga e'tibor qaratishlik qanchalar zarur ekanligidan dalolat beradi. Brayil yozuvidagi kitoblar soning ortishi, albatta, ular uchun imkoniyatlar kengayishiga yo'l ochib beradi. Xususan, O'zbekistonda ko'zi ojizlar kutubxonalari soni 2019 yilda 20 taga oshib, jami 123 taga yetdi. Bu kutubxonalarga o'tgan yil davomida Brayl yozuvidagi 11 nomdagi 1700dan ortiq kitoblar tarqatilgan. 2019 yil natijalariga ko'ra, respublika bo'yicha ko'zi ojizlar kutubxonalarining umumiy fondi 562 168ta kitobni, foydalanuvchilar esa 80 543 nafarni tashkil qilgan.[2] Brayil yozuvidagi nashrlarning bu kabi ortib borishi ortidan imkoniyati cheklangan yoshlarning yetarlicha bilim olishlariga zamin yaratmoqda. Mamlakatimizda ko'zi ojizlar yildan yilga ortib bormoqda. Bunga asosiy sababi sifatida qarindoshlar o'rtasidagi o'zaro nikoh munosabatlari, sog'lom turmush tarziga bo'lgan e'tiborning sustlashganligi hamda globallashtirish davrida yoshlarning internetga mukkasidan ketishi ortidan ko'z nurining pasayishi hatto butunlay ko'rmay qolishlikkacha olib kelayotganligini olishimiz mumkin. Ayniqsa, nogironlik xavfi Orolbo'yi mintaqasida keskin avj olgan. Bunga asosiy sababchi esa albatta insoniyatning o'zi. Uzoq vaqt mobaynida daryo suvidan oqilona foydalanganligimiz oqibatida Orol dengizi qurib bitdi va uning o'rnida faqat sho'rdan iborat bo'lgan tuzlar qoldi, oqibatda bugungi kun turli sohada imkoniyati cheklangan fuqarolarning katta

qismini ham aynan shu yer misolida keltirib o'tmoqdamiz. O'z navbatida ularning soni oshgani sayin ularga davlat siyosatida ham alohida e'tibor qaratilishiga olib keladi. Yorqin dalil sifatida O'zbekiston Respublikasi Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirining buyrug'iga asosan "Ko'zi ojizlar jamiyatining o'quv-ishlab chiqarish tashkilotlari xodimlari uchun mehnatni muhofaza qilish qoidalarini tasdiqlash haqida" maxsus qarori Adliya vazirligi tomonidan tasdiqlandi. Ushbu qaror ko'zi ojizlar manfaatlarini har tomonlama himoya qilish uchun manba vazifasini o'taydi. Qaror doirasida keltirib o'tilgan alohida bandlar ko'zi ojizlar turmush darajasini yaxshilash hamda ularga zaruriy sharoitlar yaratish bilan bog'liq muammolarga chek qo'yadi. Imkoniyati cheklangan yoshlar nafaqat yurtimizda, balki butun dunyo tomonidan alohida e'tiborga olinayotgan aholi qatlami sanaladi. jamiyki davlatlar aholisining ma'lum bir qismini bevosita nogironlar tashkil etadi deya bemalol aytishimiz mumkin. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti tomonidan 13-noyabr sanasini "Xalqaro ko'zi ojizlar" kuni deb belgilanishining o'zi ham butun dunyo hamjamiyati befarq emasligidan dalolat demakdir. Imkoniyati cheklangan yoshlar orasida nafaqat ko'zi ojizlar, balki eshitish, so'zlash hamda jismoniy jihatdan nuqsonlari mavjud bo'lgan yoshlar ham tashkil etadi. Ular uchun ham barcha zaruriy sharoitlar yaratib berilgan. Xususan, nutqi hali to'la shakllanmagan bolalar bilan ishlash bo'yicha asosiy ishchi qo'llanma yaratilgan bo'lib, mutaxassis-logopedlar ular bilan individual tarzda ixtisoslashgan maktabgacha va maktab ta'limida sifatli ish olib bormoqdalar. Ma'lumotlarda qayd etilishicha, o'tkan yil holatiga ko'ra, yurtimizda 710 mingga yaqin nogironligi bo'lgan shaxs ro'yxatga olingan. Ular yurtimizning turli hududlarida, turli sharoitlarda yashaydilar. Eng achinarlisi, ularning atigi 10%i oliy ma'lumotli. Ta'lim bilan qamrab olinmagan nogiron yoshlar qancha... Umuman, tizimga ichkari kirib borsangiz, yechimini kutayotgan muammolar talaygina.[3] Ushbu vaziyatni inobatga olgan holda bugungi kunda Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan nogironligi bo'lgan yoshlar uchun davlat o'liy ta'lim muassasalariga o'qishga kirishlariga qo'shimcha imtiyozlar ajratilmoqda. Albatta, buning natijasi o'laroq imtixon jarayonlarida ularga ancha yengillik yaratilmoqda.

Xulosa o'rnida shuni alohida ta'kidlash joizki, imkoniyati cheklangan, maxsus ta'limga ehtiyoj sezgan yoshlarga ta'limda tenglik tamoyiliga amal qilgan holda imkoniyatlar yaratib berilishi zarur. Chunki ularning ham o'z tengqurlari qatorida erkin holatda yashash va ilm olish niyatlari qalblarining tub-tubida yotadi, garchi buni doimiy ravishda oshkora qilmasalar-da. Mamlakatimizda olib borilayotgan keng ko'lamli islohotlar qatorida amaldagi Konstitutsiyada "nogironlik", "nogironligi bo'lgan shaxslar" atamaları umuman ishlatilmagan. O'zgartirilayotgan Konstitutsiyaga nogironligi bor kishilar huquqlarini himoya qilishni kiritish ilgari surilyapti. Prezidentning Konstitutsiyaga kiritilayotgan o'zgartirish va qo'shimchalar bo'yicha

bergan takliflari orasida nogironligi bor shaxslar huquqlarini himoya qilish, ularga shart-sharoit yaratib berish bo'yicha ham bandlar ko'rsatilgan.¹ Bu orqali hech bir shaxs e'tibordan chetda emasligini baralla aytish mumkin. Zero, yurtimizda inson oliy qadriyat, o'z navbatida, uning mazmunli hayot kechirmog'i ham qadrli sanaladi. Qadr mavjud bo'lsa, shundagina "Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari" nomi ostida ilgari surilayotgan bosh g'oya yanada o'z kuchiga ega bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. <https://tergov.uz/uz/childs/konventsija-o-pravah-rebenka>
2. <https://kun.uz/uz/08840161?q=%2Fuz%2F08840161>
3. <https://yuz.uz/uz/news/imkoniyati-cheklangan-insonlar-uchun-imkoniyat-cheklanmasligi-kerak>
4. <https://pravacheloveka.uz/oz/news/nogironligi-bor-shaxslarning-huquqlari-ni-konstitutsiyada-belgilashga-qanday-ehtiyoj-bor>

¹ <https://pravacheloveka.uz/oz/news/nogironligi-bor-shaxslarning-huquqlarini-konstitutsiyada-belgilashga-qanday-ehtiyoj-bor>

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI VA OILA HAMKORLIGI

Raxmonova Gullola Shavkatovna

Buxoro davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Abdunabiyeva Fotima Nodirjonovna

Buxoro davlat pedagogika instituti
2-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida yosh avlodni barkamol shaxs qilib tarbiyalash uchun oilaning o'rnini juda muhimligi, oilaviy ma'naviyatni yuksaltirish, oilada bola tarbiyasi, ularga milliy g'urur, milliy qadriyatlarni o'rgatish kabi masalalar muhim o'rin egallaydi.

Kalit so'zlar: oila, hamkorlik, kelajak avlod, barkamollik, burch, muhit, ma'naviyat, hamkorlik.

АННОТАЦИЯ

Важное место в статье занимают такие вопросы, как роль семьи в воспитании подрастающего поколения гармоничной личностью в дошкольных образовательных организациях, повышение духовности семьи, воспитание детей в семье, воспитание у них национальной гордости, национальных ценностей.

Ключевые слова: семья, сотрудничество, следующее поколение, совершенство, долг, окружающая среда, духовность, сотрудничество.

ABSTRACT

An important place in the article is occupied by such issues as the role of the family in educating the younger generation with a harmonious personality in preschool educational organizations, increasing the spirituality of the family, raising children in the family, fostering their national pride and national values.

Keywords: family, cooperation, next generation, perfection, duty, environment, spirituality, cooperation.

O'zbekiston mustaqilligining dastlabki yillaridan boshlab mamlakatda yoshlarni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash borasida bir qancha islohotlar hayotning barcha sohalari bilan uzviy bog'liq holda amalga oshirilmoqda. Yoshlarimizning barkamol bo'lib etishishida mahalla, oila jamoat tashkilotlari va ta'lim tashkilotlari

alohida o‘rin egallaydi. Kelajak avlod haqida qayg‘urish, sog‘lom, barkamol insonni voyaga etkazishga intilish xalqimizga xos milliy xususiyatlardan biridir.

Darhaqiqat, barkamol avlod dastlab oilada vujudga keladi, oila muhitida yaxshi yoki yomon insonlar bo‘lib voyaga etadi.

Oilaviy ma‘naviyatni yuksaltirishga shaxs sifatida har bir oila a‘zolarining muayyan ma‘naviy dunyoga ega bo‘lishi ular o‘rtasidagi munosabatlar asosida vujudga keladi. Oilada ota va onaning ma‘naviy fazilatlarini er-xotinlik munosabatlarining sharqona an‘analari insoniylik va axloqiylik darajasini belgilab beradi.

Oila ma‘naviy olami o‘zaro hurmat, qadrlash, hamkorlik, mehribonlik, rahmdillik, mehr-oqibat, sabr-bardoshlilik, insonsevarlik, olijanoblik, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat kabi ma‘naviy qadriyatlarni o‘zida mujassamlashtirishi muhimdir. Bunday qadriyatlarining oilada e‘zozlanishi, bunga amal qilinishi oilada shunday ma‘naviy muhitni yaratadi. Bu esa o‘ziga kelayotgan avlod qalbi va ongi shakllanishida o‘ta muhimdir. Shu asosda har bir oila a‘zosining iste‘dodi va salohiyati to‘la ro‘yobga chiqishi uchun sharoit yaratiladi. Natijada oila ma‘naviyat maskani sifatida shakllanib boradi.

Oila tarbiyasi – bu umuminsoniy jarayonning shunday bosqichidirki, keyinchalik butun umri davomida oladigan ma‘rifat va hayot saboqlari uchun asos, zamin poydevor vazifasini o‘taydi. Har bir ota-ona o‘z burchlarini anglagan holda oilani mustahkamligini ta‘minlaydigan hamma xususiyatga to‘liq rioya qilishga harakat qilishi, uning vazifa va maqsadlarini tushunishi shart.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoevning “Kamolot” yoshlar ijtimoiy harakatining IV sessiyasidagi nutqida ta‘kidlaganidek, “Bugungi kunda yurtimizda tobora keng tarqalib borayotgan “O‘z bolangni o‘zing asra” degan da‘vat faqat quruq shior bo‘lib qolmasdan, har bir ota-ona, har bir fuqaroning qalbiga chuqur kirib borishi amaliy harakatga aylanishi zarur. Buning uchun bu masalani, ya‘ni ota-onalarning farzandlar tarbiyasi uchun mas‘uliyatini va burchini huquqiy asosda mustahkamlab qo‘yish vaqti keldi, deb o‘ylayman”.

Haqiqatan ham har bir ota-ona o‘z farzandining tarbiyasi uchun javobgar hisoblanadi. Farzandlarimizning tarbiyalashning muhim shartlari oilalarning mustahkam, ma‘naviy sog‘lom asosda qurilganligi, ayniqsa, ota-onaning o‘zi tarbiyalangan bo‘lishidir. Ota-onalar farzandining bugungi muallimi hisoblanadi. Chunki farzandga til o‘rganish, kitob o‘qishga qiziqtirishi aynan oiladan boshlanadi.

Hozirgi kunda farzandlarimizning har qanday insoniylikdan yiroqlashtiradigan illatlardan asrash uchun ularni ilm olishga, kitob o‘qishga qiziqtirish lozim. Farzandni tarbiyasida har bir ota-ona o‘z mas‘uliyatini har bir daqiqa his qilib yashashi lozim. Oilada sog‘lom muhit mavjud bo‘lgandagina, ularda har tomonlama sog‘lom, barkamol inson shakllanadi. Yoshlar tarbiyasi xususan jismonan baquvvat, aqlan

sogʻlom, umuminsoniy madaniyat, darajasi yuqori, zamonaviy bilim va kasbga ega boʻlgan kelajak avlodni voyaga etkazishda oila maʼnaviyatining tutgan oʻrni alohidadir.

Oila tarbiyasi boʻyicha Buyuk mutafakkirlarimiz asarlarida, muqaddas kitoblarimizda oʻziga xos fikr-mulohazalar bildirgani diqqatga sazovordir. Jumladan, islom taʼlimotida farzand tarbiyasi haqida quyidagicha taʼkidlanadi: “Islomda tarbiya taʼlimdan koʻra ustunroq va keng qamrovlidir. Chunki tarbiya bolani uyida, koʻchada, maktabda oʻzini tuta bilish odoblarini, aql bilan ish yuritib, jismini, nafsini oʻziga boʻysundirishdek ogʻir ishni yoʻlga qoʻydi.

Tarbiyaning asosi oila muhitidir. Bola uyda nimani koʻrsa, shunga tahlid qilib oʻsadi. Oilada ota olijanob keng feʼl, bosiq, mulohazali va ozgina siyosatliroq boʻlishi, ona esa mehribon, rahmli, bolalarini behuda qargʻamaydigan va muloyim boʻlmogʻi lozim. Farzandlarimizni sogʻlom eʼtiqodli, jismonan baquvvat qilib tarbiyalash ham ota-ona zimmasiga yuklangan.

Rasululloh sallallohu alayhi vassalam “Farzandlaringizga suvda suzishni, kamondan otishni, nayza uloqtirishni, otda choptirishni oʻrgatinglar” deb farzandlaringizni chaqqon, sogʻlom, baquvvat, ziyrak qilib tarbiyalashga ummatni targʻib qildilar”.(Termiziy va Abu Dovud rivoyatlari). Zeroki sogʻlom va baquvvat farzand hamma joyda ham oʻz yurtiga naf keltiradi. Oilada ayniqsa, qiz bola tarbiyasiga eʼtibor berish asosiy oʻrin egallaydi. Qiz bolani erta turmushga bermaslik, ularni ilm-hunar oʻrganishga yoʻnaltirish ham ota-onaning vazifasi hisoblanadi.

Tarbiyachilar oila tarbiyasiga doir ijobiy ishlarni koʻribgina qolmay, balki uni qoʻllab-quvvatlash va shu asosida ota-onalar eʼtiborini bola tarbiyasida hali hal etilmagan vazifalarga qaratishlari lozim. Yuqoridagi ishlarni rejalashtirish, tashkil etish va ularga rahbarlik qilishda mudira javobgar shaxs hisoblanadi. Ota-onalar bilan ishlash boʻyicha yillik reja tuziladi. Bu reja pedagogik kengashda muhokama qilinadi. Rejada umumiy va guruhviy majlislar, ota-onalar uchiin ochiq eshik kunlari, suhbat va maslahatlar, otaliq tashkilotlarda koʻrgazmalar tashkil etish va konsertlar qoʻyib berish, shuningdek, bu tadbirlarni oʻtkazish vaqtlari va unga masʼul boʻlgan shaxslar belgilanadi.

Ota-onalar bilan olib boriladigan ishlarning mavzulari va maz-muni tarbiyachi-metodistning rejasida va tarbiyachining kalendar rejasida aks etadi. Ota-onalar bilan ishlash boʻyichajuda koʻp ishlarni tarbiyachi-pedagog amalga oshiradi, chunki u bola tarbiyasida yuz berayotgan oʻzgarishlarni hammadan koʻproq koʻradi va bolalar hayoti bilan yaqindan tanish boʻladi. U ota-onalarga bolalar tarbiyasida nima-larga koʻproq eʼtibor berish kerakligi, ularni maktab taʼlimiga tay-yorlash, sogʻligʻini saqlash, ovqati va kun tartibini toʻgʻri tashkil etish va boshqalar sohasida tavsiyalar berib boradi.

MTT va oila o'rtasida hamkorlik o'rnatishda mudira, pedagoglar jamoasi va ota-onalar birgalikda faol ishtirok etishlari lozim. Shundagina bola tarbiyasida kutilgan natijalarga erishish mumkin. Ota-onalar bilan ishlashda quyidagi alohida ish shakllaridan foydalaniladi: suhbatlar, maslahatlar, oilalarga borish, ayrim ota-onalarni bog'chaga taklif etish, alohida esdaliklar va ko'chma papkalardan foydalanish.

Bolaning uyiga borishdan ko'zlangan maqsad — oila sharoiti, bolaning oiladagi xulqi, qiziqishlari, ota-onasi va oila a'zolari bilan tanishish, shuningdek ota-onalarni bola tarbiyasining samarali usul-lari bilan tanishtirish va oilaning bola tarbiyasidagi ijobiy tajribalarini o'rganib, ommalashtirishdir. Tarbiyachi bolaning uyiga tekshiruvchi sifatida emas, balki do'st, bola tarbiyasidek murakkab ishda yordam beruvchi sifatida borishi, oila a'zolari bilan nazokat va xushmuomalalik bilan munosabatda bo'lishi kerak. Tarbiyachi har bir oilaga borishidan avvalo o'z oldiga aniq maqsad qo'yishi, qaysi mavzuda suhbatlashishini oldindan belgilab olishi lozim. Ota-onalarga beriladigan savollar puxta o'ylangan bo'lishi kerak.

Suhbat shunday tuzilishi kerakki, tarbiyachi bilan ota-ona bir-birlarini yaxshi tushunishlari, ular o'rtasida ishonchli aloqa o'rnatilishi kerak.

Oilaga borishdan oldin tarbiyachi shu oila to'g'risida (ota-onalarning fe'l-atvori, oilaviy munosabatlar, bolaning rivojlanish darajasi) to'g'risida ma'lum tasavvurlarga ega bo'lishi kerak. Tarbiyachi ota-onalar hurmati va ishonchini qozonmoq uchun avval ota-onalarga bolaning ijobiy fazilatlari to'g'risida fikr, mulohazalarini bildiradi.

Albatta, tarbiyachining oila bilan olib boradigan ishida bolaning yoshi, imkoniyatlari, o'ziga xos xususiyatlari e'tiborga olinadi.

Tarbiyachining ota-onalarga beradigan tavsiya va maslahatlari ishonarli bo'lishi uchun ota-onalar yoki oilaning boshqa a'zolari maktabgacha ta'lim tashkilotiga taklif qilinadi. Bunda ota-onalar bolaning navbatchilik vazifasini qanday bajarayotganini yoki sayrga chiqishdan avval u qanday o'ynayotganini ko'radilar, bolalarning o'quv va imkoniyatlariga ishonch hosil qiladilar.

Oilaga borishning maqsad va mazmuni tarbiyachining rejasi va hisobotida, kundalik daftarida aks ettirilishi kerak. Tarbiyachi har bir bolaning oilasiga yiliga kamida 2 marta borishi kerak. Ota-onalar bilan olib boriladigan ishlarning mazmuni rang-barang bo'lib, unda ayrim masalalar birgalikda muhokama qilinishi taqozo etiladi. Masalan:

- bolalarni tarbiyalashda oilaning roli, ota-onalarning vazifasi to'g'risidagi qonunlar, bolalarni maktabga tayyorlash haqida;
- maktabgacha tarbiya tashkilotlarining yillik ish rejasi to'g'risida;
- ota-onalar jamoatchiligining ishi haqidagi masalalar shular jumlasidandir.

Bu masalalarni jamoa bo'lib muhokama qilish uchun ota-onalarning guruhi va umumiy majlislari, maslahatlar, konferensiyalar, ota-onalar kechalari kabi ish shakllari jamoa ish shakllariga kiradi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Рахмонова Г. Ш. и др. ЗАДАЧА ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ ЛИЧНОСТИ И ЕЕ СОЗРЕВАНИЯ //PEDAGOGS jurnali. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 162-162.
2. Рахмонова Г. Ш. РОЛЬ, СОДЕРЖАНИЕ И СУЩНОСТЬ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ В СОЗРЕВАНИИ ЧЕЛОВЕКА //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 121-124.
3. Shavkatovna R. G., Nawaz S. Spiritual and Moral Education of Schoolchildren //EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION. – 2023. – Т. 3. – №. 4. – С. 78-82.
4. Kuldoshev R. et al. Mathematical statistical analysis of attainment levels of primary left handed students based on pearson's conformity criteria //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2023. – Т. 371. – С. 05069.
5. Shavkatovna R. G. Technologies for the Development of Spiritual and Moral Competencies in Students //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – Т. 25. – №. 4. – С. 14205-14210.
6. Рахмонова Г. Ш. Содержание развития духовно-нравственных компетенций у студентов //Проблемы педагогики. – 2022. – №. 1 (59). – С. 14-16.
7. Ниязова С. Д. ОСОБЕННОСТИ ПОСТРОЕНИЯ И ПРОВЕДЕНИЯ ИНТЕГРИРОВАННЫХ УРОКОВ //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMİY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 166-172.
8. Ниязова С. Д., Ниязова Г. Д. ВЛИЯНИЕ КОМПЬЮТЕРНЫХ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР НА ФОРМИРОВАНИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ В ДОШКОЛЬНОМ И МЛАДШЕМ ШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMİY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 114-121.
9. Ниязова, Гулбахор Давроновна. "Воспитание нравственности у детей дошкольного возраста." *Проблемы педагогики* 3 (48) (2020): 19-21.
10. Ниязова Г. Д., Ниязова С. Д. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ГОТОВНОСТЬ ДЕТЕЙ К ОБУЧЕНИЮ В ШКОЛЕ //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 7. – С. 1048-1055.
11. Ниязова С. Д., Ниязова Г. Д. ФОРМИРОВАНИЕ ОТДЕЛЬНЫХ СПОСОБОВ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У ДЕТЕЙ

ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА НА ЗАНЯТИЯХ «ОЗНАКОМЛЕНИЕ С ПРИРОДОЙ» //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 7. – С. 1093-1101.

12. Qosimovna H. G. et al. МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNI MUHQOTGA O'RGATISH METODIKASI //Scientific Impulse. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 1373-1378.

13. Qosimovna H. G. Boshlang'ich Sinflarda Raqamli O'yinlarga Asoslangan Ta'limni Tashkil Etishning Ahamiyatli Tomonlari //Miasto Przyszłości. – 2023. – Т. 42. – С. 334-336.

14. Qosimovna H. G. МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRSHDA SENSOR TARBIYANING AHAMIYATI //Научный Фокус. – 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 1181-1186.

15. Qosimovna H. G. et al. МАКТАБГАЧА ТА'LIM JARAYONIDA BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA MAQOL VA MATALLARNING O'RNI //Scientific Impulse. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 1379-1384.

NATRIY VA KALIYNING INSON HAYOTIDAGI BAJARADIGAN VAZIFASI

Kosimova Xurshida

Ass.

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti

Qahramonov Kamoliddin Otabek o'g'li

2-bosqich 217-gruh talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada natriy va kaliyning inson tanasidagi bajaradigan vazifasi o'rni va ahamiyati, shuningdek, ular yetishmaganda yoki ortganda kelib chiqadigan kasalliklar haqida so'z borgan. Natriy va kaliy inson tanasida nerv impulslarining uzatilishini tartibga soladi. Natriy mushak va nerv tolalari qisqarishini ta'minlaydi. Kaliy-tanadagi barcha suyuqliklarning va hujayra ichi muhitining asosiy elementi hisoblanadi. Ular muntazam ravishda tanavvul qilinayotgan mahsulotlar tarkibida bo'lishi muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: natriy, kaliy, impuls, giponatremiya, giperkalemiya, suv-tuz balansi, oliguriya, o'tkir glomerulonefrit.

АННОТАЦИЯ

В этой статье рассматривается роль и значение функции, которую натрий и калий выполняют в организме человека, а также заболевания, которые возникают, когда их не хватает или увеличивается. Натрий и калий регулируют передачу нервных импульсов в организме человека. Натрий способствует сокращению мышечных и нервных волокон. Калий-основной элемент всех жидкостей организма и внутриклеточной среды. Важно, чтобы они были в составе продуктов, которые регулярно заготавливаются.

Ключевые слова: натрий, калий, пульс, гипонатриемия, гиперкалиемия, водно-солевой баланс, олигурия, острый гломерулонефрит.

ABSTRACT

This article discussed the role and importance of sodium and potassium in the human body, as well as the diseases that arise when they are insufficient or increased. Sodium and potassium regulate the transmission of nerve impulses in the human body. Sodium ensures muscle and nerve fibers contract. Potassium is the main element of all fluids in the body and the intracellular environment. It is important that they are regularly contained in the products being prepared.

Keywords: sodium, potassium, impulse, hyponatremia, hyperkalemia, water-salt balance, oliguria, acute glomerulonephritis.

Natriy inson tanasi to‘qimalarining muhim qismi bo‘lgan mineral elementdir. Bu osmotik bosimni saqlaydigan va kislota-asos muvozanatini, nerv-mushaklarning qo‘zg‘aluvchanligini va elektr impulslarining uzatilishini tartibga soluvchi asosiy hujayradan tashqari kationdir.

Natriy asab tizimidagi impulslarni o‘tkazish va mushaklarning qisqarishi uchun zarur bo‘lgan muhim mikroelementdir. Natriy ioni boshqa elektrolitlar (kaliy, xlor, karbonat anioni) bilan o‘zaro ta’sir qiladi va organizmdagi suv-tuz balansini tartibga soladi. Ular birgalikda asab tugunlarining normal ishlashini, kuchsiz elektr impulslarining uzatilishi va natijada mushaklarning qiqrarishini ta’minlaydi.

Natriy barcha tana suyuqliklari va to‘qimalarida mavjud, ammo eng yuqori konsentratsiya qon va hujayradan tashqari suyuqlikda bo‘ladi. Hujayradan tashqari natriy darajasi buyraklar tomonidan nazorat qilinadi. Odamlar uchun natriyning manbai osh tuzidir. Ko‘pchilik bu elementning kunlik ehtiyojini oladi. Ichakdagi natriyning so‘rilishiga gastrin, sekretin, xoletsistokinin, prostaglandinlar ta’sir qiladi. Tana o‘z ehtiyojlari uchun keladigan natriyning bir qismini oladi, qolgan qismi esa buyraklar tomonidan chiqariladi, elektrolitlar konsentratsiyasini juda tor doirada saqlaydi.

Natriyni ushlab turish mexanizmlari: siydikda natriy yo‘qotilishini oshiradigan yoki kamaytiradigan gormonlar ishlab chiqarish (natriuretik peptid va aldosteron), siydik suyuqligining yo‘qolishini oldini oladigan gormon ishlab chiqarish (antidiuretik gormon), chanqoqlikni nazorat qilish (antidiuretik gormon). Qondagi natriyning anormal darajalari odatda ushbu mexanizmlardan biri bilan bog‘liq. Qondagi natriy darajasi o‘zgaranda, tananing to‘qimalarida suyuqlik miqdori ham o‘zgaradi. Ko‘pincha, bu suvsizlanish yoki shish paydo bo‘lishiga olib keladi (ayniqsa, oyoqlarda).

Natriy buyraklar orqali chiqariladi va uning konsentratsiyasi buyrak usti bezlarida sintezlanadigan aldosteron gormoni tomonidan tartibga solinadi. Natriyni doimiy darajada ushlab turadigan boshqa omillar - karbonat angidraz fermenti faolligi, oldingi gipofiz bezidan gormonlar ta’siri, renin, ADH, vazopressin fermenti sekretsiyasi.

Tadqiqot nima uchun qo‘llaniladi?

Ko‘pincha suvsizlanish, shish va boshqa kasalliklar bilan yuzaga keladigan giponatremiya va gipernatremiya darajasini aniqlash. Miya, o‘pka, jigar, yurak, buyrak, qalqonsimon bez, buyrak usti bezlari patologiyasini aniqlash uchun. natriy etishmovchiligi yoki ortiqcha bo‘lishining oqibati yoki sababi bo‘lib, elektrolitlar tarkibi buzilgan bemorlarni davolash samaradorligini nazorat qilish, masalan, diuretiklarni qabul qilish, arterial gipertenziya, yurak etishmovchiligi, buyrak va jigar kasalliklari. Organizmda suvsizlanishning ortishi yoki suvga ehtiyoj yo‘qligi Giponatremiya (zaiflik, letargiya, chalkashlik) va gipernatremiya (tashnalik, siydik miqdorining kamayishi, konvulsiyalar, qo‘zg‘alish) belgilari bilan namoyon bo‘ladi.

Natriy darajasining keskin pasayishi bilan odam zaiflik va charchoqni his qilishi mumkin, ba'zi hollarda chalkashlik komagacha bo'ladi. Natriy konsentratsiyasining sekinroq pasayishi bilan hech qanday alomat bo'lmasligi mumkin, shuning uchun uning organizmdagi darajasi alomatlar bo'lmasa ham tekshiriladi.

Natriy deyarli barcha dengiz mahsulotlarida (qisqichbaqa, qisqichbaqa, sakkizoyoq, kalamar, midiya, dengiz karam), baliqda (hamsi, sardalya, kambala, smetana va boshqalar), tovuq tuxumida, don mahsulotlarida (grechka, guruch, marvarid arpa, jo'xori uni) mavjud. tariq, dukkakililar (no'xat, loviya), sabzavotlar (pomidor, selderey, sabzi, karam, lavlagi), sut mahsulotlarida ham Na bor.

Kaliy - tananing yumshoq to'qimalarining normal ishlashi uchun zarur bo'lgan muhim hujayra ichidagi element. Ichki sekretsiya bezlari, kapillyarlar, qon tomirlari, nerv hujayralari, miya, buyraklar, jigar, yurak va boshqa mushaklar bu elementsiz to'liq ishlay olmaydi. Kaliy barcha tana suyuqliklarining 50% ida mavjud.

Kaliyning roli va asosiy vazifalari

Kaliyning tanadagi asosiy roli (natriy bilan birga) hujayra devorlarining ishlashini ta'minlashdir. Elementning yana bir muhim vazifasi yurak (magniy) va uning fiziologik funktsiyalari uchun asosiy ozuqa konsentratsiyasini saqlab qolishdir.

Kaliy yurak ritmini normallantiradi, qonning kislota-asos muvozanatini saqlaydi, anti-sklerotik vositadir: hujayralar va qon tomirlarida natriy tuzlarining to'planishiga to'sqinlik qiladi.

Kaliy miyani kislorod bilan ta'minlashga, aqliy faollikni oshirishga yordam beradi, asab impulslarini uzatishda ishtirok etadi, qon bosimini pasaytiradi, toksinlardan tanani tozalaydi va allergik kasalliklarni davolashda yordam beradi.

Kaliy tananing energiya darajasini saqlaydi, chidamlilik va jismoniy kuchni oshiradi.

Kaliy organizmdan natriy va suyuqlikning siydik bilan chiqarilishiga yordam beradi, hujayra ichidagi osmotik bosimni tartibga soladi, nerv impulslarini o'tkazish va uzatishda muhim rol o'ynaydi. U atsetilxolin hosil bo'lishida, organizmning bufer tizimlarida oqsillar sintezida, uglevodlar almashinuvida ishtirok etadi, chiziqli va silliq mushaklarning ohangini oshiradi, bir qator fermentlarning faolligiga ta'sir qiladi va ishqoriy ta'sir ko'rsatadi.

Kaliy tuzlari barcha yumshoq to'qimalarimiz: qon tomirlari, kapillyarlar, mushaklar va ayniqsa yurak mushaklari, miya hujayralari, jigar, buyraklar, endokrin bezlar va boshqa organlarning normal ishlashi uchun zarurdir. Kaliy hujayra ichidagi suyuqliklarning bir qismidir (tanadagi barcha tuzlarning 50% kaliy tuzlari). Kaliy tuzlari tanadan ortiqcha suvni olib tashlashga yordam beradi, shishishni, siydikni ushlab turishni bartaraf etishga yordam beradi. Kaliy - anti-sklerotik vosita, qon tomirlarida va hujayralarda natriy tuzlarining to'planishini oldini oladi. Charchoqni

oldini oladi, shuningdek, surunkali charchoq sindromi rivojlanish xavfini kamaytiradi. Past kaloriyalik dietani qo'llab-quvvatlovchilar, mashaqqatli mashqlarni sevuvchilar va qariyalar uchun, ayniqsa, tanadagi kaliyning normal darajasi saqlab qolinishi muhimdir. Tananing kaliyga bo'lgan ehtiyoji tana vazniga, jismoniy faollikka, fiziologik holatga, iqlimga va yashash joyiga bog'liq. Tanadagi kaliy etishmovchiligi diuretiklar va glikokortikoid gormonlarining haddan tashqari dozasi, tez-tez qusish, diareya, kuchli terlash, buyrak usti bezlari po'stlog'ining giperfunktsiyasi bilan yuzaga kelishi mumkin. Gipokaliemiya mushaklar kuchsizligi, apatiya, uyquchanlik, ichak atoniyasi, ko'ngil aynishi, qusish, shish, oliguriya (yurak chegaralarining kengayishi va kengayishi, aritmiya paydo bo'lishi, arterial gipotenziya, EKGdagi o'zgarishlar) ga olib keladi.

Giperkaliemiya o'tkir glomerulonefrit, buyrak usti bezlari po'stlog'ining gipofunktsiyasi, spironolakton bilan davolash paytida va boshqalarda paydo bo'lishi mumkin. Bu jismoniy va ruhiy qo'zg'alish, ekstremitalarning paresteziyasi, terining rangsizligi, to'qimalarning gidrofilligining pasayishi, diurezning kuchayishi va ekskretsiyaning ko'payishi bilan namoyon bo'ladi. siydikda natriy miqdori, EKGdagi o'zgarishlar.

Kaliyning eng boy manbalari: quritilgan mevalar, yangi meva va sabzavotlar, rezavorlar, unib chiqqan donalar, dukkakli va to'liq donalar, yong'oqlar, kartoshka, ismaloq, karamning barcha turlari, lavlagi, uzum, non, sitrus mevalari (pomelos), yalpiz barglari, kungaboqar urug'lari, banan. Kaliy baliq va sut mahsulotlarida ham juda ko'p. Albatta yoz va kuz oylarida qovun va tarvuzlarni ko'proq iste'mol qilish kaliyga bo'lgan ehtiyojga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ular kaliyning yana bir manbaidir.

Yil davomida, ayniqsa qishda, ratsionda quritilgan mevalar, banan va apelsinlarni kiritish maqsadga muvofiqdir. Ular kaliyning ajoyib manbalari bo'lib, yangi sabzavot va mevalarni iste'mol qilishning iloji bo'lmaganda uning etishmasligi muammosini hal qilishga yordam beradi. Yangi sabzavotlardan yangi tayyorlangan sharbatlarni iste'mol qilish orqali tanani sezilarli miqdorda kaliy bilan ta'minlash mumkin. Masalan, bir stakan yangi tayyorlangan sabzi sharbatida taxminan 800 mg makronutrient mavjud. Dukkaklilardan tayyorlangan sho'rvalar dietaga kaliy qo'shishning yana bir usuli hisoblanadi. Oziq-ovqatlarda kaliyning maksimal miqdorini saqlab qolish uchun ularni bug'lash yoki minimal miqdorda suvda qaynatish tavsiya etiladi. Hech qanday holatda kaliyni har qanday kimyoviy birikmalar bilan tozalangan shaklida iste'mol qilish mumkin emas: bu ovqat hazm qilish traktini bezovta qiladi va katta dozalarda u hatto hayot uchun xavfli bo'lishi mumkin.

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki barcha elektrolitlar ichida natriy inson tanasida eng ko'p uchraydi. U hujayradan tashqari va hujayra ichidagi bo'shliqlar orasidagi suyuqlikni taqsimlashda katta rol o'ynaydi. Bundan tashqari, u nerv

impulslarini uzatishda va yurak mushaklarining qisqarishida ishtirok etadi. Ma'lum miqdorda natriy bo'lmasa, organizm ishlay olmaydi, shuning uchun uning darajasi barqaror va sezilarli tebranishlarga duch kelmasligi juda muhimdir. Kaliy B6 vitaminining so'rilishini osonlashtiradi, spirtli ichimliklar unga aksincha ta'sir ko'rsatadi. Kun davomida kaliyga boy ovqatlar iste'mol qilish zarur. Apelsin, banan va pishirilgan kartoshka uzoq vaqtdan beri kaliy manbalari sifatida tan olingan. Shuning uchun ularni kundalik ratsionga muntazam ravishda kiritish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Jo'rayeva A.A Majmua biokimyo (2017-2018)
2. Malikova G.Y. Ma'lumotlari asosida.
3. Atamuratova.T. Ma'lumotlari asosida.
4. calorizator.ru
5. helix.ru

ENDOCRINOPATHIES AND SLEEP APNEA

Bahriyeva Nigora Naimovna

Scientific adviser:

Assistant of the Department of Endocrinology, Samarkand State Medical University

Mahmudova Intizor Abdurauf qizi

Keldiyorova Navbahor Nuriddin qizi

Nazarov Qilichbek Ilxom o'g'li

Students, Samarkand State Medical University, Samarkand, Uzbekistan

ABSTRACT

One of the most common sleep breathing disorders is obstructive sleep apnea (OSA). It is characterized by recurrent episodes of upper airway collapse during sleep, which lead to severe consequences including intermittent hypoxia, fluctuations in blood pressure and heart rate, increased sympathetic nervous system activity, endocrine dysfunction, and sleep fragmentation¹⁻⁵.

Keywords: acromegaly, apnea, hypopnea, polysomnography, IRF-1.

INTRODUCTION

The results of recent studies indicate a connection between OSA and endocrine diseases, such as acromegaly, Cushing's disease and syndrome, thyroid dysfunction, diabetes mellitus and obesity. In addition, there is evidence of an association between hypogonadism and OSA, regardless of the patient's age and weight. In women, there is a negative correlation between the apnea-hypopnea index and the level of serum estradiol and progesterone, which suggests a connection between OSA and ovarian dysfunction. Sleep disturbances of varying degrees (from simple snoring to severe OSA) occur in most patients with acromegaly⁶⁻¹⁰. In prospective and retrospective studies using polysomnography to diagnose OSA, the prevalence of this disorder among patients with uncontrolled acromegaly averaged 69%. At the same time, breathing disorders during sleep can aggravate cardiovascular pathology, which is one of the main causes of death in acromegaly¹¹⁻¹⁵.

MATERIALS AND RESEARCH METHODS

In our study, which involved 55 patients with acromegaly (18 men (28.2%) and 37 women (67.38%)) who were undergoing inpatient treatment in the Diabetology Department of the Russian Republican Scientific and Practical Center for Emergency Medicine, the majority of the examined patients had sleep disturbances (85.4%, n =

47), as evidenced by the increased apnea-hypopnea index, which was 27.0 [12.0; 47.0]. Among them, 27 patients (49.1%) had severe sleep apnea, 13 (23.6%) patients had moderate apnea, and 7 (12.7%) had mild sleep disordered breathing. The reasons for the high prevalence of OSA in patients with acromegaly are craniofacial deformation, as well as thickening and swelling of soft tissues, which lead to a narrowing of the lumen of the upper respiratory tract and, accordingly, obstruction of air flow¹⁶⁻²⁰. The cause of soft tissue swelling may be increased sodium reabsorption in the distal tubules of the kidneys due to the direct stimulating effect of growth hormone and IGF-1. Another factor contributing to the occurrence of OSA in patients with acromegaly may be overweight and obesity. In addition, if, along with acromegaly, the patient has hypothyroidism, including central one, then it can also contribute to the occurrence of apnea. Finally, a role for impaired neuromuscular control of the pharyngeal muscles cannot be excluded, since myopathy of the pharyngeal dilator and sternohyoid muscles has been observed in experimental animal models of acromegaly. Effective treatment of acromegaly (surgical or drug) leads to a decrease in breathing disorders during sleep, but in a significant number of patients, manifestations of OSA persist, despite the controlled phase of acromegaly. This fact indicates the need to conduct research to identify sleep breathing disorders in all patients with acromegaly, regardless of the presence of clinical and biochemical remission²¹⁻²⁶.

Research results. The results of a number of prospective and retrospective studies indicate an increase in the prevalence of OSA in patients with hypothyroidism. The main reason may be the infiltration of soft tissues with mucopolysaccharides and proteins, which is a characteristic manifestation of hypothyroidism and leads to a narrowing of the lumen of the upper respiratory tract⁴¹. In addition, dysregulation of the pharyngeal dilator muscles due to the development of myopathy, as well as enlargement of the thyroid gland as such, may also be involved in the occurrence of obstruction, even in the absence of dysfunction of the thyroid gland. In the case where a decrease in thyroid function is not accompanied by other disorders, in particular obesity, there is a fairly good chance that the appointment of replacement therapy for hypothyroidism with levothyroxine sodium will lead to a significant reduction in breathing disorders during sleep²⁷⁻³⁵. Whereas a combination of conditions, each of which in itself can be the cause of the development of OSA, reduces the likelihood of normalization of respiratory disorders without the use of special therapy, which consists of creating continuous positive pressure in the upper respiratory tract (CPAP therapy). Given that hypothyroidism occurs in less than 5% of patients with OSA, this is probably not a mandatory procedure, but if it is detected, it makes sense to wait for the effect of levothyroxine sodium replacement therapy before recommending CPAP - therapy. In the pathogenesis of breathing disorders during sleep with hypercortisolism

due to Itsenko-Cushing syndrome or disease, centripetal obesity is of greatest importance, that is, fat deposition in the face, neck, abdomen, and also, probably, in the parapharyngeal space³⁶⁻⁴⁰.

CONCLUSIONS

From a practical point of view, it is necessary to be wary of the development of breathing disorders during sleep in patients who are planned to be prescribed androgen therapy and, in case of corresponding complaints, recommend an examination to exclude this pathology. Thus, endocrine diseases may be accompanied by sleep-disordered breathing, in particular OSA. Treatment of the underlying disease in some cases can help reduce the manifestations of OSA, but often these measures are insufficient. Considering the potential risk of developing cardiovascular pathology and cognitive impairment due to OSA, in such patients it is necessary to promptly identify sleep-disordered breathing and prescribe CPAP therapy.

REFERENCES:

1. Отамуродов УГ угли, Абдужамбиллов АН угли, Сабирова ДШ. Гипертиреоз. *Sci Educ*. 2023;4(5):134-139.
2. Damirov AT, Xurramova S, Islomov A, Ulashev M, Ikramov R, Mirzakhakimov P. Type 2 diabetes and bone mineral density in postmenopausal women. *Sci Educ*. 2023;4(11).
3. Хамраев Х, Содиков С, Хамраева Д, Собирова Д. Клинико-функциональное состояние печени у больных с сахарным диабетом. *Журнал Проблемы Биологии И Медицины*. 2018;(1 (99)):189-191.
4. Eshmatovich QA, Xudoyberdievich ZS, Amurovna KA, Sayfutdinovich KZ, Ruslanovna RM, Qizi OFJ. РОЛЬ ПОЛИМОРФНЫХ ВАРИАНТОВ ГЕНОВ IL17A И ЦИТОХРОМА P450 ПРИ БОЛЕЗНИ ГРЕЙВСА. *J Biomed Pract*. 2022;7(4). Accessed January 12, 2024. <https://tadqiqot.uz/index.php/biomedicine/article/view/5550>
5. Мизамова МАК, Эшпулатова ГНК, Эшмуродова ЗНК, Салимова ДЭ. Осложнения акромегалии, связанные со здоровьем, текущие и перспективные варианты лечения. *Sci Educ*. 2023;4(4):187-195.
6. Нарбаев А, Джураева З, Курбонова Н, Кувондилов Г, Давранова А, Содиков С. Особенности изучения многофакторного управления сахарным диабетом 2 типа. *Журнал Проблемы Биологии И Медицины*. 2017;(4 (97)):78-79.
7. Полиморфизм Генов, Участвующих В Иммунорегуляции И Биосинтезе Тиреоидных Гормонов При Диффузном Токсическом Зобе. :39-43.
8. Ибрагимов УС, Туракулов ЖТУ, Гуломов ШНУ, Салимова ДЭ. Просвещение пациентов: Гипогликемия (низкий уровень глюкозы в крови) у людей с

диабетом. *Sci Educ.* 2023;4(4):226-233.

9. Содиков С, Каримова Н, Каримова З. Реабилитация больных пожилого возраста сахарным диабетом 2-типа. *Журнал Проблемы Биологии И Медицины.* 2017;(4 (97)):105-106.

10. Хамидова МН, Исмадова ИФ, Бердиев ЖШ, Негматова ГШ, Даминов АТ. САХАРНЫЙ ДИАБЕТ И COVID-19. *Eurasian J Med Nat Sci.* 2022;2(13):190-204.

11. Шухратовна СД, Кахрамонович ЮУ, Махмудович КТ. Структурные изменения сосудисто-стромального комплекса щитовидной железы при эутиреоидной и токсических формах зоба. *Научный Журнал.* 2019;(10 (44)):67-69.

12. Salimova DE, Daminov AT. A CLINICAL CASE BASED ON THE EXPERIENCE OF TREATING HYPERTENSION IN A PATIENT WITH TYPE 2 DIABETES MELLITUS, OBESITY AND VITAMIN D DEFICIENCY. *Educ Res Univers Sci.* 2023;2(12):150-154.

13. Takhirovich DA. ASSESSMENT OF HEARING FUNCTION IN INDIVIDUALS WITH TYPE 2 DIABETES. *Am J Pediatr Med Health Sci 2993-2149.* 2023;1(9):124-126.

14. Qahramonov FA, Amirov BY, Tursunboyeva LI, Daminov AT. Autoimmun tireoidit bilan kasallangan bemorlardagi funksional buzilishlarning differensial diagnostikasida qalqonsimon bez zichligini aniqlash. *Sci Educ.* 2023;4(3):82-86.

15. Kh ZS, U AT, E KA, et al. Autoimmune Processes, Development Mechanisms, Biological Bases. *Ann Romanian Soc Cell Biol.* Published online March 27, 2021:4136-4146.

16. Nazira K, Siddikovna TG, Davranovna DA, Takhirovich DA, Tulkinovich OS. Cardiovascular complications in patients who have had covid on the background of diabetes mellitus 2. *Cent Asian J Med Nat Sci.* 2021;2(3):37-41.

17. Choriyeв S, Gadoeva Z, Mardonova F, Jurakulov F, Hafizov S, Daminov AT. Changes in the thyroid gland in the long period after a new coronavirus infection. *Sci Educ.* 2023;4(12):102-106.

18. Kamalov T, Bahriev N, Yuldashev U, Sabirova D. CLINICAL AND HORMONAL CHARACTERISTICS OF PRIMARY HYPOGONADISM IN PRESCHOOL BOYS. *Med Pharm.* 2019;10(9). doi:10.32743/2658-4093.2019.9.10.188

19. Daminov A, Khaydarov O, Hasanova M, Abdukakhorova R. COMPLICATIONS OF GLUCOCORTICOID THERAPY IN PATIENTS DIABETES SURVIVED COVID-19. *Евразийский Журнал Медицинских И Естественных Наук.* 2023;3(4):197-200.

20. Takhirovich DA, Corners SJA, Shukhratovna NG, Shukhratovna SG,

- Zaynuddinovna MG. COURSE OF COVID-19 IN PATIENTS WITH DIABETES MELLITUS. *Web Sci Int Sci Res J*. 2022;3(02):73-76. doi:10.17605/OSF.IO/B6FU2
21. Shukhratovna NG, Erkinovna SD, Suxrobovna XM, Ikromovna AZ. DIABETES MELLITUS, ISCHEMIC HEART DISEASE AND ARTERIAL HYPERTENSION. *PEDAGOG*. 2022;5(5):381-386.
22. O'g'li SOS, O'g'li RSO, Taxirovich DA. DIFFUZ TOKSIK BUQOQ. *Лучшие Интеллектуальные Исследования*. 2023;4(1):131-133.
23. G.Sh N, D.e S, Oybekovna XS, Qamariddinovna XA, O'g'li BJA. ENDOCRINE GLANDS, STRUCTURE, AGE FEATURES, FUNCTIONS. *PEDAGOG*. 2022;5(5):341-345.
24. Daminov AT, Djabbarova D, Abduvohidova N, Furkatova D, Farxodova S, Ibragimova P. Features of bone tissue remodeling in patients with type 2 diabetes mellitus. *Sci Educ*. 2023;4(11).
25. Daminov Abdurasul Takhirovich RSU. FEATURES OF THE CLINIC, REHABILITATION, TREATMENT OF AUTOIMMUNE THYROIDITIS IN THE CONDITIONS OF THE IODINE-DEFICIENCY REGION. Published online April 12, 2023. doi:10.5281/ZENODO.7820412
26. Erkinovna SD. Features of the Course of Diabetes Mellitus Type 2 with Arterial Hypertension. *JournalNX*. Published online 2020:460-461.
27. Shuhratovna NG, Shukhratovna SD. Features of the course of autoimmune hepatitis in children as a variant of autoimmune polyglandular syndrome. *Asian J Multidimens Res AJMR*. 2020;9(7):89. doi:10.5958/2278-4853.2020.00228.1
28. Takhirovich DA, Zafarovna KM, Isroilovna IS. FEATURES OF TYPE 1 DIABETES IN CHILDREN WHO HAVE COVID-19. *Am J Pediatr Med Health Sci* 2993-2149. 2023;1(9):121-123.
29. Xudoyorov S, Mirkomilova M, Burxonov U, Sayfieva G, Sheralieva N, Daminov AT. Fourniers gangrene in modern conditions. *Sci Educ*. 2023;4(12):107-117.
30. Berkinov A, Safarov F, Tursunova S, Daminov AT. VITAMIN D STATUS IN SENIOR RESIDENTS OF SAMARKAND REGION. *Results Natl Sci Res Int J*. 2023;2(8):136-140.
31. Negmatova .G.Sh, D.e S, Qizi MZO, Mannobovich MS, Orifjonovich MM. HERPETIC MENINGITIS. *PEDAGOG*. 2022;5(5):346-348.
32. Ahrorbek N, Myungjae L, Jungjae L, et al. Hormonal Regulation. *Tex J Multidiscip Stud*. 2023;25:39-43.
33. Taxirovich DA, N SY, I IM, Z SM. VITAMIN-D YETISHMOVCHILIGINING QANDLI DIABET 1-TIP RIVOJLANISHIGA TA'SIRI. *Gospod Innow*. 2023;34:74-77.
34. T DA, Umidbekovna UM, Muhitdinovna KN. Methodology of Using Modern

Graphics Programs in Teaching Engineering Graphics. *Cent Asian J Med Nat Sci*. Published online December 8, 2023:158-162.

35. Takhirovich DA, Zafarovna KM, Isroilovna IS. NEVROLOGIYADA ENDOKRIN O'ZGARISHLAR. *SO'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI*. 2023;6(12):417-422.

36. Negmatova GS, Salimova DE. Qandli diabet 2-tipning arterial gipertenziya bilan birgalikda kechish xususiyatlari va ularni davolash usullari. *Sci Educ*. 2023;4(2):516-519.

37. Taxirovich DA, J T, O E, I A. QANDLI DIABET-2 TIPI BOR BEMORLARDA COVID-19 KASALLIGINI GLUKOKORTIKOIDLAR BILAN DAVOLASH DINAMIKASINI BAHOLASH. *Gospod Innow*. 2023;34:78-81.

38. G.Sh N, D.e S, Alisherovich BA, Erkin R is the son of S, Bektash U is the son of S. RELATIONSHIP BETWEEN DIABETIC NEPHROPATHY AND CARDIAC DISORDERS IN PATIENTS WITH TYPE 2 DIABETES. *PEDAGOG*. 2022;5(5):337-340.

39. Shukhratovna NG, Erkinovna SD, O'g'li IBI, Qizi ADD. THE ROLE OF GASTROINTESTINAL HORMONES IN THE PATHOLOGY OF THE DIGESTIVE SYSTEM. *PEDAGOG*. 2022;5(6):408-412.

40. Ulugbekovna NP, Bakhtiyorovna RI, Almosovich RA, Takhirovich DA. Thyroid Diseases during Pregnancy and their Impact on Maternal and Fetal Outcomes. *Am J Pediatr Med Health Sci* 2993-2149. 2023;1(8):188-190.

41. Xoldorov X, Omonov F, Jumayev I, Daminov AT. TYPE 1 DIABETES AS A RISK FACTOR FOR BONE HEALTH IN CHILDHOOD. *Results Natl Sci Res Int J*. 2023;2(8):131-135.

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	
	Turdiyev, S., Rabbimov, J., & Boboxonov, A. (2024). TABIIY GAZNI OLTINGUGURTLI BIRIKMALAR VA KARBONAT ANGIDRIT GAZIDAN TOZALASH. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 4–8. Retrieved from http://erus.uz/index.php/er/article/view/5718
2	
	Mamatkhalilova, D. M. (2024). DESCRIPTION OF FOLKLORE, EPICS. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 9–12. Retrieved from http://erus.uz/index.php/er/article/view/5719
3	
	Negmatova, G. S., Mansurova, G. Z., Ibragimov, K. U. o‘g‘li, & Abdiyev, L. S. o‘g‘li. (2024). RACOLLECTION OF A CLINICAL CASE OF ACUTE ADRENAL INSUFFICIENCY IN A YOUNG PATIENT DUE TO PULMONARY TUBERCULOSIS. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 13–17. Retrieved from http://erus.uz/index.php/er/article/view/5720
4	
	Keldiyorov , R. N. (2024). METROLOGIYA FANINI O‘QITISH METODIKASI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 18–21. Retrieved from http://erus.uz/index.php/er/article/view/5721
5	
	Negmatova , G. S., Mansurova, G. Z., Xosilova , N. M. qizi, & Abdiyev, L. S. o‘g‘li. (2024). PRIMARY HYPOTHYROIDISIS – DIAGNOSIS AT THE JOINT OF TWO SPECIALITIES. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 22–27. Retrieved from http://erus.uz/index.php/er/article/view/5722
6	
	Turdiyev, S., Rabbimov, J., & Boboxonov, A. (2024). UGLEVODOROD GAZLARINI ABSORBSIYA USULIDA BENZINSIZLASHTIRISH TEXNOLOGIYASI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 28–32. Retrieved from http://erus.uz/index.php/er/article/view/5723
7	
	Атаджанов , А. Ю. (2024). САЙЎХЛАР ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ БОРАСИДАГИ ЙИЛ САРҲИСОБИ. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 33–38. Retrieved from http://erus.uz/index.php/er/article/view/5724

8

Turdiyev, S., Rabbimov, J., & Boboxonov, A. (2024). NEFTNI AJRATISH, YO‘LDOSH GAZNI YIG‘ISH VA TAYYORLASH. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 39–43. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5725>

9

Akishova, S. D. qizi. (2024). SUG‘URTA KOMPANIYALARINING INVESTITSIYA FAOLIYATINI MOLIYALASHTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 44–47. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5726>

10

Negmatova, G. S., Mansurova, G. Z., Rustamova, M. S. qizi, & Abdiyev, L. S. o‘g‘li. (2024). DISTRIBUTION OF PHOSPHOLIPID MEMBRANES AND ACTIVITY OF APOPTOTIC ENZYMES IN TYPE 2 DM. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 48–52. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5727>

11

Boboyev, M. . M. (2024). UMUMTA’LIM MAKTABLARNING 7-SINF O‘QUVCHILARIGA FIZIKA FANIDAN XXI ASR KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 53–58. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5728>

12

Teshaboyev, R. I. o‘g‘li. (2024). GAZLARNI ELEKTRIK TOZALASH USULI VA QURILMALARI.ELEKTROFILTRLAR. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 59–63. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5729>

13

Negmatova, G. S., Mansurova, G. Z., & Abdiyev, L. S. o‘g‘li. (2024). ABOUT WITH PECULIARITIES OF EATING BEHAVIOR AND QUALITY OF LIFE IN ELDERLY AND SENILE PEOPLE WITH OBESITY AND COMORBIDITY. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 64–68. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5730>

14

Kurbonboyeva, M. . X. qizi. (2024). OSKARNING UAYLDNING “BAXTLI SHAXZODA” ASARI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 69–71. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5731>

15

Numonova, J. G. qizi. (2024). HOW SPORTS CONTRIBUTE TO FOSTERING LEADERSHIP SKILLS IN STUDENTS. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 72–74. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5732>

16

Xidirov, M. Q. o'g'li. (2024). AVTOMOBILLARDAN CHIQAYOTGAN ZAXARLI GAZLARNING ATROF-MUHITGA TA'SIRI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 75–79. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5733>

17

Djurakulova, S., & Xodjayeva, D. (2024). ARTERIAL BOSIM OSHISHI. GIPERTONIYA. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 80–82. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5734>

18

Ergashev, T. N., & Ulug'murodov, E. A. o'g'li. (2024). OLIY TA'LIM TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI RIVOJLANTIRISH. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 83–86. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5735>

19

Niyozmurodov, Z. Z. o'g'li. (2024). DAVLAT XIZMATCHILARI VA ULARNI RAG'BATLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 87–91. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5736>

20

Sirojiddinov, A. A. ugli. (2024). NEW CONSTITUTION - THE COUNCIL OF DEVELOPMENT. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 92–94. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5737>

21

Ro'ziboyev, F. Y. o'g'li. (2024). IOT TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA GASTROENTEROLOGIK SIGNALLARGA RAQAMLI ISHLOV BERISH TIZIMINING STRUKTURA VA ALGORITMLARI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 95–99. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5738>

22

Abdimo'minov, I. B., & Sunnatullayeva, M. E. qizi. (2024). ISHSIZ YOSHLARNING MEHNAT BOZORIDAGI RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHNING XORIJ TAJRIBASI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 100–103. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5739>

23

Sultonov, M. G., & Qarshiboyev, S. V. o'g'li. (2024). RESPUBLIKAMIZDA KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMINI RIVOJLANTIRISH JARAYONI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 104–107. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5744>

24

Izzatullayev, S. S. o'g'li, & Isokova, S. A. (2024). TALABALAR SPORT MUSOBAQALARINI TASHKIL QILISH VA HAKAMLIK QILISH KOMPETENTSIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 108–114. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5745>

25

Umirova , G. S. qizi, & Farxodjonova, E. N. qizi. (2024). RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BUXGALTERIYA HISOBINI AVTOMATLASHTIRISH. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 115–117. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5748>

26

Shukurova , Z. F. (2024). INTERPRETATIONAL ANALYSIS OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 118–123. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5749>

27

Numonova, J. . G. qizi. (2024). OPTIMIZING THE CAPABILITIES OF TECHNOLOGY FOR LANGUAGE ACQUISITION. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 124–128. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5750>

28

Maxmudova, M. . S. (2024). TEMURIYLAR DAVRIDA SUG'ORISH TARMOQLARINING QISHLOQ XO'JALIGINI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 129–134. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5751>

29

Allayeva , G. J., & Abdullayeva, S. R. qizi. (2024). IQTISODIYOTDA YASHIL ENERGETIKANING AHAMIYATI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 135–139. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5752>

30

Сейтбекова, З. Р. қ. (2024). Н.ДӘЎҚАРАЕВ ДРАМАТУРГ. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 140–142. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5753>

31

Нематжонова , Н. Б., & Саминжонова, Ш. Н. (2024). ДЖАДИДИЗМ В ТУРКЕСТАНЕ. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 143–146. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5754>

32

Gazibekova, G. E. (2024). KREATIVLIK SIFATINI RIVOJLANTIRISHGA AN'ANAVIY YONDAASHUVLARNING TANQIDIY TAHLILI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 147–149. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5755>

33

Мухаммедов , Я. М., Джураев, Б. Н., & Юлдашбаев , У. (2024). ОБ ИДЕЙНО-ТЕОРЕТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЖАДИДОВ. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(2), 150–164. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5756>

34

Абдурасулов , О. А. (2024). ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ЧЕЛОВЕКУ И ТЕХНИКЕ. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(2), 165–170. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5757>

35

Норимбетов , Т., & Норимбетова , Н. (2024). КАСБИЙ ПСИХОЛОГИЯДА ФУНКЦИОНАЛ ХОЛАТЛАР ТУШУНЧАСИ. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(2), 171–174. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5758>

36

Mamaraimovna , T. M. (2024). A COMPARATIVE ANALYSIS OF INTERNATIONAL ENGLISH LANGUAGE EXAMS AND THEIR IMPACT ON ENGLISH LANGUAGE TEACHING. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(2), 175–179. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5759>

37

Mashaev , E., Azamatov , U., & Jo‘raqulov , S. (2024). SYNTHESIS AND STUDY OF THE PROPERTIES OF BIS-CARBAMATE MEE-2 AND ITS DERIVATIVES. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(2), 180–185. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5760>

38

Kuchkarov , B. T. (2024). KASBGA YO‘NALTIRILGAN O‘QITISH TEXNOLOGIYASI ORQALI UMUMMADANIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(2), 186–189. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5761>

39

Эрежебова, А. Ү. Қ., & Анарбекова, Г. А. (2024). САҢ ЕСИМ ЖАЙЛЫ ТҮСИҢИК. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(2), 190–192. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5762>

40

Xidirov, X. I. (2024). SIYOSIY-HUQUQIY TAFAKKUR – JAMIYATNING HUQUQIY ONGINI OSHIRISH VOSITASI SIFATIDA. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(2), 193–196. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5763>

41

Nazarova, M. A., Isaqulova , K. F. qizi, & Mamarahimova, Z. E. qizi. (2024). QORAKO‘L QO‘YLARINING GUL SIFATI KO‘RSATKICHLARI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 197–199. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5764>

42

Nazarova, M. A. (2024). QO‘ZILARNING JUN–TOLA QOPLAMINING SIFATIIY VA O‘LCHAMLI KO‘RSATKICHLARI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 200–202. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5765>

43

Aliyeva , Z. B. qizi. (2024). THE CONSTITUTION IS A STRONG LEGAL FOUNDATION OF THE DEVELOPMENT OF THE NEW UZBEKISTAN. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 203–205. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5766>

44

Aminjonova , N. N. qizi. (2024). TOSH-SHAG‘ALLI TUPROQLAR UNUMDORLIGINI OSHIRISHDA NO-TILL TEXNOLOGIYASI HAQIDA. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 206–208. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5767>

45

Aminjonova , N. N. qizi. (2024). TOSH - SHAG‘ALLI TUPROQLARNING SHO‘RLANISHI SABABLARI VA UNI OLDINI OLIH VA BOSHQARISH. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 209–212. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5769>

46

Eshdavlatova, Q. E. (2024). PEDAGOGIK DASTURIY VOSITALARNI LOYIHALASHTIRISHGA QO‘YILADIGAN PEDAGOGIK, PSIXOLOGIK, ERGONOMIK TALABLAR. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 212–216. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5770>

47

Usmonov , K. M. (2024). UGLEVODOROD (UV) GENERATSIYALANISH O‘CHOQLARINI ANIQLASH. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 217–221. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5771>

48

Abdumalikov, S., & Mirzayev, K. (2024). 11-12 YOSHDAGI YOSH FUTBOLCHILARNI TAYYORGARLIGINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 222–226. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5772>

49

Omonov, B., & Sodiqov, J. (2024). YANGI O‘ZBEKISTONDA TABIAT VA INSON O‘RTASIDA MUVOZANAT QAYTA TIKLANISHI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 227–229. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5773>

50

Karimov, B. B. (2024). BO‘LAJAK HARBIY PEDAGOGLARNING KASBIY IJTIMOIYLASHUVINI TA‘MINLASH MEXANIZMI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 230–234. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5774>

51

Zokirov, J. G. o‘g‘li. (2024). INTERACTIVE METHODS USED TO IMPROVE THE EFFECTIVENESS OF ELEMENTARY SCHOOL READING LESSONS. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 235–239. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5775>

52

Temirova, M. K. kizi. (2024). USING THE SPIRITUAL HERITAGE OF EASTERN THINKERS IN THE DEVELOPMENT OF AESTHETIC EDUCATION IN STUDENTS. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 240–244. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5776>

53

Nasriddinov, F. N. (2024). SOLIQ SIYOSATI STRATEGIYASI VA UNING TAKTIK YO‘NALISHLARINING SAMARADORLIGINI BAHOLASH. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 245–253. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5777>

54

Kuvondikova, G. I., & To‘rayeva, S. (2024). O‘ZBEK TILIDAGI KO‘CHMA MA‘NOLI SO‘ZLARNI FRANSUZ TILIGA TARJIMA QILISH XUSUSIYATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 254–257. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5778>

55

Qurbanova, Z. K. qizi. (2024). BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIGA INGILIZ TILINI O‘QITISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 258–261. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5779>

56

Normatov, I. X., & Atajonov, M. N. o‘g‘li. (2024). SUN‘IY INTELLEKT YORDAMIDA SPAMNI ANIQLASH JARAYONI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 262–266. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5780>

57

Xayitova, N. M. qizi. (2024). INGLIZ TILINI O'RGANISHDAGI XATOLAR VA TIL O'QITISHDAGI SAMARALI ZAMONAVIY USULLAR. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 267–270. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5781>

58

Allamberganov, X. (2024). MAMLAKAT IQTISODIYOTINI DIVERSIFIKATSIYALASHNING AHAMIYATI VA UNDA TASHQI IQTISODIY ALOQALARNING TUTGAN O'RNI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 271–277. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5782>

59

Fazildinova, S. N. (2024). CHALLENGES IN TEACHING ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES (ESP). Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 278–280. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5783>

60

Raufov, Q. K. ugli. (2024). AGRICULTURAL CONTROL MECHANISMS PROCEDURE FOR IMPLEMENTATION OVER AUTHORITIES. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 281–286. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5784>

61

Saidova, S. A. qizi, & Mansurova, N. S. qizi. (2024). HOZIRGI GLOBAL EKOLOGIK MUAMMOLAR VA AHOLI YASHAYDIGAN HUDUDLARNI QATTIQ MAYISHIY CHIQUINDILARDAN HALOS ETISH CHORALARI HAQIDA. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 287–291. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5785>

62

Almardanov J. B. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI IJTIMOIIY MOSLASHTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 292–294. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5786>

63

Raxmonova, G. S., & Norquliyeva, O. O. (2024). MAKTABGACHA TARBIYA YOSHDAGI BOLA SHAXSINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 295–297. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5787>

64

Salimov, X. L., & Kurbonov, M. M. o'g'li. (2024). "QUROL-ASLAHA VA TEXNIKALARGA TEXNIK XIZMAT KO'RSATISH VA BU BORADA MAVJUD MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI". Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 298–302. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5788>

65

Ajiniyazov, P. K., & Umirov, Y. B. (2024). **TEXNIK XIZMAT KO‘RSATISH VA TA’MIRLASHNING TEXNOLOGIK JARAYONLARINI TASHKIL ETISH.** Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 303–306. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5789>

66

Ачилов, В. Э. (2024). **ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ ГЛОБАЛИЗАЦИИ.** Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 307–310. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5790>

67

Olimov, O. O., & Saparbayev, R. K. (2024). **NETWORK TRAFFIC QUEUE ANALYSIS.** Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 311–318. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5791>

68

Zokirov, R. M. (2024). **RAHBARLAR (KOMANDIRLAR)DA LIDERLIK QOBILYATINI RIVOJLANTIRISH ASOSLARI.** Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 319–322. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5792>

69

Ismoilov, S. R. o‘g‘li, Shamamatova, S. J. qizi, & Maxmudov, U. R. (2024). **PROTECTING NETWORKS FROM ATTACKS USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE.** Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 323–326. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5793>

70

Boqiyev, A. M., & Jo‘raqulov, B. V. o‘g‘li. (2024). **AVTOMOBILLARNING EKSPLUATATSIYA DAVRIDAGI NOSOZLIK LARI.** Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 327–329. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5794>

71

Юсупов, Ш. А. (2024). **ОСТРЫЙ ГЕМАТОГЕННЫЙ ОСТЕОМИЕЛИТ У ДЕТЕЙ.** Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 330–335. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5795>

72

Abdulxayeva, Z., & Yoqubova, O. (2024). **VOLEYBOLCHILARNING JISMONIY SIFATLARINI HUJUM SAMARADORLIGIGA TA’SIRI.** Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 336–339. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5796>

73

Юлдашев, А. М. (2024). **ПРОБЛЕМЫ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ НА ОСНОВЕ ИСЛАМСКИХ ФИНАНСОВ.** Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 340–343. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5797>

74

Jumayev, G. I. o'g'li. (2024). PAHLAVON BEY VA TUR ALI BEY – OQ QO'YUNLI SULOLASI BEKLARI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 344–348. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5798>

75

Панжиев, Х. А. (2024). БУХОРО-ХИВА НЕФТГАЗЛИ ВИЛОЯТИДАГИ МАЙДОНЛАРНИ ГИДРОГЕОЛОГИК ТАСНИФИ. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 349–352. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5799>

76

Клеблеева, Г. (2024). РАСПРОСТРАНЕННОСТЬ И ФАКТОРЫ РИСКА ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ БОЛЕЗНЕЙ КОЖИ У РАБОЧИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 353–358. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5800>

77

Otaxanov, N. A., & Jaloldinov, S. J. o'g'li. (2024). PYTHON DASTURLASH TILINING AYRIM ICHKI VA TASHQI BUYRUQLARI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 359–366. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5801>

78

Умарова, Д. А., & Пирматов, М. А. (2024). ДАЛЬНЕЙШЕЕ УКРЕПЛЕНИЕ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ И ОБЕСПЕЧЕНИЕ ВЫСОКИХ ТЕМПОВ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 367–373. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5802>

79

Nosirov, Y. S. o'g'li. (2024). MARKAZIY FARG'ONANING TURLI DARAJADA SHO'RLANGAN TUPROQLARINI SUG'ORISH TA'SIRIDA MELIORATIV HOLATINI O'ZGARISHI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 374–376. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5803>

80

Nosirov, Y. S. o'g'li. (2024). MARKAZIY FARG'ONANING TURLI DARAJADA SHO'RLANGAN TUPROQLARINING FIZIK XOSSALARI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 377–379. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5804>

81

Ibrohimova, R. U. (2024). BETULINNING TABIATDA UCHRASHI VA INSON ORGANIZMIDAGI AHAMIYATI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 380–383. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5805>

82

Komilov, O., & Sayfulloev, S. (2024). HORIZONTAL AND VERTICAL LOOPS GEOTHERMAL HEATING SYSTEM. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 384–391. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5806>

83

Nomozova, D. S. qizi. (2024). RAUF PARFI SHE'RIYATINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 394–396. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5807>

84

Imomova, S. M., & Mardonova, M. A. (2024). CHIZIQLI ALGEBRAIK TENGLAMALAR SISTEMASINI YECHISHNING ANIQ USULLARI VA TADBIQLARI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 397–404. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5808>

85

Kulmatov, P. M., & Mamanov, O. (2024). HONESTY IS A HIGH SPIRITUAL-MORAL VIRTUE. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 405–409. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5809>

86

Ikromov, R. A. o'g'li, & Jo'rayeva, S. I. qizi. (2024). INCREASING SOIL FERTILITY AND POROSITY THROUGH FERTILIZATION. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 410–413. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5810>

87

Norboyeva, O. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA NUTQNING RIVOJLANISHI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 414–417. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5811>

88

Rajabova, M. M., Choriye, R. S. o'g'li, & Azimova, G. A. (2024). SPECIFIC ASPECTS OF PLOWING PERIODS AND PLOWING DEPTH. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 418–421. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5812>

89

Xomidov, V., Ortiqboyeva, M., & Aliqo'ziyeva, A. (2024). TO'QIMACHILIK KORXONALARIDA CHANGLI HAVONI TOZALASH JARAYONINI TAHLIL QILISH. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 422–423. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5813>

90

Rajabova, M. M., Jo'raqulov, F. F., & Eshpo'latov, J. (2024). PARTICULAR ASPECTS OF SOIL POROSITY AND CAPILLARITY IN PRACTICE. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 425–428. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5814>

91

Atakhodjaeva , I. (2024). NUTRITIONAL VALUE OF CANNED FOOD WITH THE USE OF RABBIT MEAT FOR CHILDREN’S AND DIETARY FOOD. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 429–432. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5815>

92

Sadullaev, A. N., & Jo‘rayeva, S. I. qizi. (2024). THE SCIENTIFIC RATIONALE FOR PLOUGHING TO INCREASE SOIL POROSITY. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 433–436. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5816>

93

Allaberganova, R. O. qizi, Yoqubova , A. T., & Allabergenova , K. O. qizi. (2024). QORAQALPOG‘ISTONDAGI BIRINCHI INSTITUT. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 437–439. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5817>

94

Sadullaev, A. N., & Rajabov, O. R. o‘g‘li. (2024). UNEARTHING CONNECTIONS: EXPLORING THE DIRECT IMPACT OF TILLAGE REQUIREMENTS ON CROP YIELD. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 440–443. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5818>

95

Husenov, A. O., & Samadova , G. M. (2024). MIS SULFAT ISHLAB CHIQARISH TEXNOLOGIYASI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 444–447. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5819>

96

Ikromov , R. A. o‘g‘li, & Azimova, G. A. (2024). THE ROLE OF SPECIFIC ASPECTS OF SOIL CAPILLARITY AND POROSITY IN PRACTICE. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 448–451. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5820>

97

Суяркулов, О. С. у., Нимаджонова , Г. М., & Тангяриков, Н. С. (2024). ТЕХНОЛОГИЯ ПРОИЗВОДСТВА ИНГИБИТОРА ОТЛОЖЕНИЯ МИНЕРАЛЬНЫХ СОЛЕЙ НА ОСНОВЕ МОЧЕВИНЫ. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 452–456. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5821>

98

Суяркулов , О. С. у., Нимаджонова, Г. М., & Тангяриков , Н. С. (2024). ПОЛИКОНДЕНСАЦИЯ ФТАЛЕВОГО АНГИДРИДА С МОЧЕВИНОЙ И ТИОМОЧЕВИНОЙ. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 457–459. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5822>

99

Shokirova , M. B., Sharipova , Z. Z., & Azimova, G. A. (2024). SCIENTIFIC JUSTIFICATION OF SOIL MECHANICAL COMPOSITION: UNRAVELING THE KEY INFLUENCING FACTORS. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 460–463. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5823>

100

Meliboyeva , M. E. qizi. (2024). QOYATOSH SURATLARIDA AKS ETGAN G'OYAVIY MAZMUN VA ISHLANISH USULLARI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 464–467. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5824>

101

Miraxmatov, M. M. o'g'li. (2024). MILLIY IQTISODIYOTNI TARTIBLASH VA RAG'BATLANTIRISHDA SOLIQ TIZIMIDAN SAMARALI FOYDALANISH YO'LLARI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 468–475. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5825>

102

Ismatova , M. Y. qizi, & Sobirova, G. B. (2024). O'ZBEK TILI HAMDA HUQUQ FANININI O'QITISHDA ZARURIY BILIM HAMDA KO'NIKMALARINI O'QUVCHILAR ONGIDA SHAKLLANTIRISHNING MUHIMLIGI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 476–479. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5826>

103

Raxmonov , N. R., & Miraxmatov , M. M. o'g'li. (2024). SOLIQ SOHASINI TUBDAN ISLOH QILISH VA SOLIQ TIZIMIDAN SAMARALI FOYDALANISH YO'LLARI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 480–485. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5827>

104

Хошбаков, Б. А. (2024). ФИНАНСЫ И ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРВАНИЯ. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 486–493. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5828>

105

Yoshiyeva, D., Suyunov, J., & Eshonqulov, B. (2024). ZARAFSHON SUVINING SUG'ORISHGA YAROQLILIGINI VAHOLASH. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 494–498. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5829>

106

Хошбаков, Б. А. (2024). ОЦЕНКА РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ И ОТРАСЛЕЙ ЭКОНОМИКИ. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 499–507. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5830>

107

Khidoyatov, N. S. ugli, & Rasulova, D. (2024). IMPROVING THE QUALITY AND EFFICIENCY OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE (ENGLISH) IN PRE-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 508–510. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5831>

108

Yusupov, A. E. (2024). AVTOMOBILLARDA YUKLARNI TASHISHDA SAMARADORLIKNI OSHIRISH. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 511–513. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5832>

109

Юсупов , А. Э. (2024). БЕЗОПАСНОЕ УПРАВЛЕНИЕ АВТОМОБИЛЕМ. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 514–516. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5833>

110

Юлдашева , Д., & Иброҳимова, М. (2024). ОСОБЕННОСТИ В КОММУНИКАТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 517–520. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5834>

111

Ахмедова , Y. S. (2024). INVESTITSIYA LOYIHALARI SAMARADORLIGINI VAHOLASHNING MAZMUNI VA MOHIYATI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 521–524. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5835>

112

Obilqosimov, M. (2024). YOSHLARDA MA'NAVIY TARBIYA VA SIYOSIY MADANIYAT MASALASI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 525–529. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5836>

113

Jabborova, Z., & Primqulova, Z. (2024). XORIJIY INVESTITSIYALARNI JALB QILISH VA O'ZBEKISTONNING INVESTITSIYA JOZIBADORLIGINI OSHIRISH BO'YICHA CHORA-TADBIRLAR. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 530–534. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5837>

114

Sultanov , A. I. o'g'li, & Sultanova , D. U. qizi. (2024). TABIIY GAZDAN FOYDALANISH VA ICHKI YONUV DVIGATELLARIDA CHIQINDI GAZLARNING ZAXARLILIGINI KAMAYTIRISH. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 535–537. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5838>

115

Isroilov, S., & Allayarov, F. (2024). TIRIK TIZIMLARNI MATEMATIK MODELLASHTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSYATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 538–543. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5839>

116

Yuldasheva, N., & Bobaxanova, D. A. (2024). USLUB VA USLUBSHUNOSLIK. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 544–547. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5840>

117

Раджабова, Д. А. (2024). “ПОЛОЖИТЕЛЬНОЕ ВЛИЯНИЕ МУЗЫКИ НА ПСИХОЛОГИЮ ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА”. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 548–550. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5841>

118

Чарыева, Д. А. (2024). ИЗУЧЕНИЕ УЗБЕКСКИХ ГОВОРОВ ПРИ ПОМОЩИ МЕТОДОВ ЛИНГВО-ГЕОГРАФИИ. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 551–554. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5842>

119

Смирнов, К. Б. (2024). “РОЛЬ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ДУХОВНОМ ВОСПИТАНИИ ЛИЧНОСТИ”. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 555–558. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5843>

120

Khasanov Abdushohid Abdurashidovich. (2024). ELEKTRON TA'LIM TUSHUNCHASINING USLUBIY ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 559–562. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5844>

121

Raximova, G. (2024). YOSH VOLEYBOLCHILARNI SAKROVCHANLIK VA SAKRASH CHIDAMKORLIGI XUSUSIYATLARINI PEDAGOGIK ANAMIYATI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 563–567. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5845>

122

Raximova, G. (2024). VOLEYBOLCHILARNI PSIXOLOGIK JIHATDAN TAYYORLASH METODIKASI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 568–571. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5846>

123

Мирзаева, М. С. (2024). ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА ЖЕНСКОГО ЛИДЕРСТВА. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 572–579. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5847>

124

Qosimov , B. A., & Soatov, X. X. (2024). FOTOELEKTRIK PANELLARINI TAYYORLASH TEXNOLOGIYASI SAMARADORLIGI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 580–583. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5848>

125

Кабулов, С. Т. (2024). ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ГЕНДЕРОЛОГИЯ КАК НОВАЯ ОТРАСЛЬ ЯЗЫКОЗНАНИЯ. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 584–587. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5849>

126

Хананияев, У. Б., & Базаров, И. М. (2024). НОГИРОНЛИГИ БЎЛГАН ШАХСЛАРНИ ИЖТИМОЙ ҲАЁТГА ВА МЕҲНАТГА ҚАЙТАРИШ. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 588–592. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5850>

127

Axtamova , N. A. qizi. (2024). “2030-YILGACHA BO‘LGAN DAVRDA ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISH KONSEPSIYASI”NING XALQARO EKOLOGIK MUAMMOLARNI HAL QILISHDAGI O‘RNI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 593–600. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5851>

128

Shodikhonov , S. (2024). DISTINCTIVE FEATURES OF LEARNING MILITARY JARGON IN THE RUSSIAN LANGUAGE. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 601–606. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5852>

129

Султанова , Ю. (2024). СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И СРЕДСТВА ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 607–610. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5853>

130

Mamanazarov , B. J., Meyliqulov, M. O. o‘g‘li, & Islomov, B. I. o‘g‘li. (2024). DIDACTICS OF DIGITAL EDUCATIONAL PROCESS. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 611–615. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5854>

131

Рахимова , Н. (2024). ПЬЕСЫ МАЛОЙ ФОРМЫ В КЛАССЕ “ОБЩЕГО ФОРТЕПИАНО”. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 616–624. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5855>

132

Iskandarova, D. S. qizi. (2024). OILADA VA JAMIYATDA TARBIYANING O'RNI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 625–629. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5856>

133

Одилов, Р. З. ў. (2024). КОРХОНА МОЛИЯВИЙ СТРАТЕГИЯСИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ ПРИНЦИПЛАРИ. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 630–364. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5857>

134

Tuxtamisheva, D. Y., Husenov, A. O., & Rashidova, N. T. (2024). PO'LAT BUYUMLARNI KORROZIYADAN SAQLASH UCHUN ELEKTROKIMYOVIY USULDA RUX BILAN QOPLASH. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 635–340. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5858>

135

Тухтамишева, Д. Ю., Хусенов, А. У., & Рашидова, Н. Т. (2024). СОВРЕМЕННЫЕ СПОСОБЫ ЗАЩИТЫ МЕТАЛЛА ОТ КОРРОЗИИ. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 641–644. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5859>

136

Азамжоновна, С. Ш., & Давронова, З. Б. (2024). ИНТЕНСИФИКАЦИЯ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В УСЛОВИЯХ БИ – ТРИЛИНГВИЗМА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ПОСЛОВИЦ, ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ И ПЕСЕН (НА МАТЕРИАЛЕ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА). Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 645–649. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5860>

137

Qodirova, G. H., & Ismoilova, M. N. (2024). CHIZIQLI ALGEBRAIK TENGLAMALAR TIZIMINI MATHCAD DASTURI YORDAMIDA YECHISH. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 650–654. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5861>

138

Uzakbaev, K., Jaksimuratov, A., & Turganbaev, D. (2024). ÚSH SEKTORLÍ EKONOMIKA TÚSINIGI HÁM ONÍŃ KEMSHILIKLERI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 655–658. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5862>

139

Shayqulov, D. O. o'g'li, & Xolmurodov, O. B. o'g'li. (2024). SIRLI ZA'FARON. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 659–665. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5863>

140

Jabborov, D. B. (2024). AVTOTRASPORT KORXONASIDA ISHCHILAR MEHNATINI TASHKIL ETISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 666–670. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5864>

141

Jabborov, D. B. (2024). AVTOTRANSPORT SOHASIDA MUNTAZAM YO‘NALISHIDA ISHLAYOTGAN HAYDOVCHILAR MEHNATIGA HAQ TO‘LASHNI TAKOMILLASHTIRISH. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 671–675. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5865>

142

Boltayev , K. S., & Ibrohimova , R. U. (2024). OG‘IZ BO‘SHLIG‘I MIKROORGANIZMLARI VA ULARNING AHAMIYATI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 676–680. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5866>

143

Abdumalikov, S. A. o‘g‘li, & Axmedov, A. I. o‘g‘li. (2024). BOSHLANG‘ICH TAYYORGARLIK BOSQICHIDA YOSH FUTBOLCHILARNING O‘QUV-MASHG‘ULOT JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISH. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 681–685. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5868>

144

Yo‘ldosheva , F. S. qizi. (2024). MAQSUD SHAYXZODA SHE‘RLARIDA-BADIIY TERANLIK. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 686–688. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5869>

145

Shirinova , S. A. (2024). KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH BARQAROR IQTISODIY O‘SISH GAROVI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 689–692. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5870>

146

Bahriyeva, N. N., Mahmudova, I. A. qizi, Keldiyorova , N. N. qizi, & Nazarov , Q. I. o‘g‘li. (2024). ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF SELF-MANAGEMENT IN OUT PATIENT PATIENTS WITH TYPE 2 DIABETES MELLITUS. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 693–698. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5871>

147

Umidaxon , A. P. (2024). YERQALAMPIR O‘SIMLIGINING ANTIOKSIDANTLIK XOSSASI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 699–702. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5872>

148

Ismoilova, D. (2024). V. SHEKSPIRNING INGLIZ NUTQ MADANIYATI RIVOJIDA TUTGAN O‘RNI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 703–706. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5873>

149

Сафаров , И., & Халилов , Н. (2024). ЭКОНОМИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ГРАДОСТРОИТЕЛЬСТВА ВЕРХНЕ-КАШКАДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 707–713. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5874>

150

Медетова, Р., & Джаббаров, Ш. (2024). ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ У БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ АВИАЦИИ. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 714–720. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5875>

151

Shamsiyeva, M. (2024). IMKONIYATI CHEKLANGAN SHAXSLARGA G‘AMXO‘RLIK MASALASI TARIXIY TALQINDA. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 721–724. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5876>

152

Mahkamov , M. G. o‘g‘li. (2024). INKYUZIV TA‘LIMNI RIVOJLANTIRISH INSON HUQUQLARINI TA‘MINLASHNING ZARURIY SHARTI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 725–728. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5877>

153

Raxmonova, G. S., & Abdunabiyeva , F. N. (2024). МАКТАБГАЧА ТА‘LIM TASHKILOTI VA OILA HAMKORLIGI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 729–734. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5878>

154

Kosimova , X., & Qahramonov, K. O. o‘g‘li. (2024). NATRIY VA KALIYNING INSON HAYOTIDAGI BAJARADIGAN VAZIFASI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 735–739. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5879>

155

Bahriyeva , N. N., Mahmudova , I. A. qizi, Keldiyorova , N. N. qizi, & Nazarov, Q. I. o‘g‘li. (2024). ENDOCRINOPATHIES AND SLEEP APNEA. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 740–745. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5880>